COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORVM

Auctore
R.P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE, e Societate IESV,
olim in Louaniensi, post in Romano
Collegio Sacrarum Litterarum
Professore

Editio Quarta
aucta et recognita

VENETIIS
Typis Hieronimi Albrizzi

Petrus Rolegh Sculp.

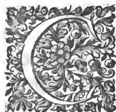
COMMENTARIUS
In Acta Apoſtolorum
AUCTORE
R. P.
CORNELIO CORNELII
A LAPIDE
E Societate IESV
Olim in Lovanienſi, poſtea in Romano Collegio
Sacrarum litterarum Profeſſore.

DICATUS
Eminentiſsimo, & Reverendiſsimo Principi
IO. BAPTISTÆ RVBINO
S. R. E. Cardinali Epiſcopo Vicentino.

VENETIIS. M.DCC.
Apud Hieronymum Albriccium.
SVPERIORVM PERMISSV, AC PRIVILEGIO.

Eminentiſs. & Reverendiſs. Princeps.

Eleberima Opera Cornelii à Lapide; quæ uſque adhuc citra montes typis data non fuere, huic Cœlo Italico (magno licet cum diſpendio) exhibere cum decreviſſem; quot quot ſunt Volumina (ab exemplo jam editi operis) tot Principibus, viriſque in ſummo faſtigio poſitis dicare cogitavi, ut eorum fulcimento reliqua per ordinem cudere valeam; & hinc decantatæ tuæ munificentię ampliſſimo fretus teſtimonio hanc partem, quæ in Acta Apoſtolorum eſt, tibi (Princeps Eminentiſſime) ſacrare decrevi; quemadmodum enim à ſummis virtutibus tuis illuſtraris, & in Epiſcopali ſolio Thyara RVBINORVM Aaron indutus homines tacita admiratione detines; Ita innata animi tui altitudine, & propenſione in fovendis litterarum ſtudiis, ac clariſsimis Auctoribus præſtò eſſe non dedignaris: Prò juſtitia itaque, potius quam Sanguinis prædilectione Summus Antiſtes ALEXANDER Avunculus tuus, Bonus ſicut octo, in Octonariis, à quibùs omnes conſonantiæ modulantur, divinitus, tùm decimo ſexto ſeculo à Chriſto nato, tùm octavo denario Seculi hujus, tùm Octobris Menſe,

tum

tum 44. ſcrutinio Kabaliſticè ſupputato, octuagenaria ætate, & inter Sum. Pont. hujus nominis OCTAVVS OCTOBONVS, & OCTO MAXIMVS ad Petri Cymbam ducendam electus, te inter Cardines S. R. E. adſcripſit, & indè Purpuratus incedis quia meruiſti; In te enim, & per te ſplendidiſſimè fulget Principatus, per quem auctum familię tuæ ſplendorem ſubſtines, & magnitudine ingenij, prudentiſſimo judicio, alijſque naturæ dotibus, quibus omnium virtutum imagines conſpicuè repræſentantur decoratum oſtendis. Hæc omnia mihi ſpem haud exiguam faciunt; forè ſcilicet, ut hujus Voluminis Virtuoſſimi Auctoris merito, meoque humillimo Obſequio Patrocinium clementiſſimè ſuſceptum conſtantiſſimè retineas, & mihique ad maiora meę in te Obſervantiæ ædenda monumenta animum addas, quod te ut facere digneris enixè exoro, & à D. O. M. tibi incolumem deprecor fælicitatem.

Venetiis 30. Iulij 1699.

Eminentiæ tuæ Additiſsimus
Hieronymus Albriccius.

CHRONOTAXIS ACTUUM APOSTOLORUM,

ADEOQUE TOTIUS PRIMI A CHRISTO CHRISTIANI SÆCULI,

In omnibus consentiens Annalibus Cardinalis Baronii, paucis exceptis.

Anno à Nativitate Christi 34. Tiberii Imper. 18.

ANno Christi xxxiv. per tres menses inchoato, qui fuit annus mundi 3984. à diluvio 2327. ab Abraham 2035. ab exitu Hebræorum ex Aegypto 1530. à templo Salomonis 1051. ab Isaja, & Prophetis 800. Olympiadis 202. annus quartus, à Roma condita 785. à captivitate Babylonica 625. à Cyro 565. ab initio 70. hebdomadum Danielis 487. putà in medio 70. & ultimæ hebdomadæ, uti prophetavit Daniel cap 9. 26. ab annis Græcorum, sive Seleucidarum 344. à Machabæis 199. Vide tabulam Chronologicam quam præfixi Pentateucho) hoc inquam anno ætatis suæ 34. Christus Dominus, Princeps Pontificum, Ecclesiæ Hierarcha, redemptor, & salvator orbis, sacerdos secundùm ordinem Melchisedech, expleturus vota, & promissa Patriarcharum, legis umbras, & figuras, ac vaticinia Prophetarum, perfecit munus suæ legationis, & œconomiæ in carne, ac redemptionis nostræ sibi à Patre demandatum: quare pro nobis passus est atrocissima tormenta, & crucifixus inter latrones quasi latro, mortuus est, ut nobis vitam daret die 25. Martii: quo pariter die ante 34. annos obumbrante Spiritu sancto conceptus, & incarnatus erat in intemerato B. Virginis utero, ut habet communior Doctorum sententia: ac consequenter resurrexit die 27. Martii; ascendit in cœlum post quadraginta dies, die quinta Maii; misit Spiritum sanctum in specie linguarum ignearum die quinquagesima, putà in Pentecoste, die 15. Maii, uti ostendam Actor. 1. 12.

Paulò post ascensionem Christi ante Pentecosten, agente S. Petro Matthias sorte suffectus est in locum & Apostolatum Judæ proditoris.

Accepto Spiritu sancto in Pentecoste, illicò Petrus prædicans convertit tria millia hominum. Actor. 2. 41. qui omnes vendebant possessiones suas, & pretia earum ponebant ad pedes Apostolorum, perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione. Paulò post Petrus ad portam templi speciosam sanans claudum, indeque concionans ad populum, convertit quinque hominum millia: quocirca à Pontificibus incarceratus, liberè respondet, oportere magis obedire Deo quam hominibus. Actor. 3. & 4. Inde cap. 5. Ananiam, & Sapphiram suffurantes de pretio agri sui, morte punit. Mox iterum cum cæteris Apostolis incarceratur; sed ab angelo liberatus, jubetur concionari in templo: qua de causa à magistratu reductus ad concilium, examinatus, & increpitus, idem quod priùs intrepidè respondet: agit causam ejus Gamaliel. Ipse & cæteri Apostoli flagellati, *ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* Act. 6.7.

Eodem anno paulò post Pentecosten, ob murmur Græcorum contra Hebræos Apostoli crearunt septem Diaconos: inter quos præcipuus, & quasi Archidiaconus eminuit S. Stephanus, qui ardenter, & assiduè disputans contra Judæos, eosque convincens, tandem ab eis lapidibus obrutus, glorioso martyrio coronatur die 26. Decembr. Actor. 6. & 7.

Eodem anno sequenti die, putà 27. Decembris, S. Jacobus frater Domini creatur primus Episcopus Hierosolymorum. Ita illicò mirificè post Christi ascensum, & missionem Spiritus sancti crevit Ecclesia, cùm Christus ascendens tantùm relinquerit duodecim Apostolos, 72. Discipulos, & quingentos Christianos, 1. Corinth. 15. 6.

Anno Christi 35. Tiberii Imp. 19.

Ob Stephanum Judæi insanientes, persecuti sunt cæteros Christianos: hinc illi omnes dispersi sunt per regiones Judææ, & Samariæ præter Apostolos. Quocirca Philippus Diaconus Samariæ prædicans, eam convertit. Unde Petrus, & Ioannes eò profecti sunt, ut baptizatos à Philippo Sacramento Confirmationis communirent. Ibi S. Petrus primum certamen habuit cum Simone Mago. Philippus ab angelo raptus, convertit Eunuchum Candacis reginæ Æthiopum, qui deinde in Æthiopia fidem Christi propagavit. (Act. 8.) Censent multi cum Cardinale Baronio, in eadem persecutione Judæos invasisse amicissimos Christi, nimirum Sanctam Magdalenam, Martham, Lazarum, Maximinum, Marcellam, & Iosephum ab Arimathia; eosque navi sine velis, & remis imposuisse, ut in alto vi ventorum, & fluctuum mergerentur: sed Dei ductu navis salvis omnibus Marsiliam appulit, ubi Christi fidem disseminarunt, ac tandem Magdalena in præruptum montem secessit, ubi pœnitentiæ, lacrymis, & contemplationi vacans, per 30. annos vitam egit angelicam, atque ab angelis quotidie rapta in altum, angelicis hymnis pasta, cibum omnem humanum fastidivit.

Anno Christi 36. Pauli Apostoli 1. Tiberii Imp. 20.

Die 25. Ianuarii Saulus conversus, factus est Paulus. Spirans enim minarum & cædis in Christianos, cœlitus prostratus in terram. Christo se dedidit. Unde missus ad Ananiam, ab eo est baptizatus. Ananiæ enim dixerat Deus: *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, & regibus & filijs Israel.* Paulus mox Damasci incipit prædicare Christum. Inde abiit in Arabiam: ex qua rediit Damascum. Galat. 1. 17. (Act. 9.)

Anno Christi 37. Pauli 2. Tiberii Imp. 21.

S. Petrus visione lintei, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ audiensque *Surge Petre occide & man-* (Act. 10. 11.)

manduca, cognovi Gentiles admittendos ad Ecclesiam, eisque prædicandum esse Evangelium. Quare vocatus à Cornelio Centurione, eum cum familia instruxit, & baptizavit, itaque ostium fidei publicè Gentibus patefecit. Unde eodem anno cathedram suam posuit Antiochiæ, in eaque sedit septem annos. Quocirca patefacto iam Gentibus Evangelio, eodem anno S. Iacobus profectus est in Hispaniam, cæterique Apostoli in suas provincias evangelizatum iuxta Christi præceptum abierunt. Ante separationem & discessum composuerunt Symbolum, quod ab iis Apostolorum vocatur, quasi communem fidei tesseram. Baronius divisionem, & discessionem Apostolorum consignat anno Christi 44. Verùm causas cur citiùs ea ponenda videatur, recensui Actor. 12. 1.

Anno Christi 38. Pauli 3. Tiberii Imp. 22.

Pilatus, Deo ulciscente necem Christi, à Vitellio Syriæ Præside exauctoratus, & in ordinem redactus Romam missus fuit, ut coram Imperatore objecta sibi crimina dilueret: ubi mortuo Tiberio, à Cajo Imper. perpetuo exilio Viennæ Galliæ reclusus, tantisque ibi irrogante Cajo languoribus coarctatus est, ut sua se manu transverberarit. Ita Euseb. Ado, & Cassiod. in Chronico, ac Iosephus lib. 18. cap. 5. Paulò antè Caiphas pontifex, qui Christum ad necem postularat, vitæ pertæsus pariter mortem sibi consciverat, teste Clemente lib. 8. Constit. c. 1. Sed & Annas socer Caiphæ, malè periit, teste Nicephoro lib. 2. cap. 10. Tiberius voluit Christum inter deos referre, sed repugnante senatu, per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem. ita Tertull. in Apolog. & ex eo Euseb. in Chron.

Anno Christi 39. Pauli 4. Caii Caligulæ Imper. 1.

Moritur Tiberius *Cæsar* XVII. Kalendas Aprilis, anno ætatis 78. Successit ei Cajus Caligula, qui Herodem Agrippam in vincula à Tiberio conjectum, liberavit, cumque pro ferrea catena à Tiberio ei injecta, ornavit aurea ejusdem ponderis, ac regem Judææ constituit. Tiberio hoc epitaphium Poeta nuper posuit:

Hic Liviæ filius, Augusti privignus,
Matris mores tenuit, non vitrici.
Acuto in pessimis ingenio, obtuso in optimis,
Dextram fortunam, sinistram virtutem habuit.
Triumphator aliorum sæpe, numquam sui.
Repugnante vitrico, matre propugnante
Ad Imperium ab exilio venit, in exilium missurus Imperium.
Tam sceptri amans cùm non haberet, quàm amens cùm habuit.

Paulus elapsis tribus annis ab abitu suo in Arabiam Damasci prædicans, quæsitus ad vincula à Judæis, & Areta rege, sporta per murum demissus effugit, abiitque Hierosolymam, ut videret Petrum, Galat. 1. v. 18. & 2. Corinth. 11. 32.

Anno Christi 40. Pauli 5. Caii Imp. 2.

Herodes Agrippa Roma proficiscens in Judæam per Alexandriam, ibi à civibus eodem modo illusus est, quo Christus à Judæis, quorum rex erat Agrippa, illusus fuerat. Eodem anno Herodes Antipas patruus Agrippæ, qui Christum veste alba indutum spreverat, ab Agrippa nepote accusatus apud Cajum Cæsarem, tetrarchia, & fortunis suis spoliatur, ac cum impia Herodiade uxore sua, perpetuo exilio damnatur apud Lugdunum Galliæ urbem: ubi uterque mœrore contabescens interiit, quia Joannem Baptistam occiderat, & Christum illuserat. D

Anno Christi 41. Pauli 6. Caii Imp. 3.

Hoc anno si credimus Eusebio in Chronico, quem sequitur Baron. S. Matthæus scripsit Evangelium hebraicè, quod ad Indos abiturus descriptum secum detulit S. Bartholomæus Apostolus, illisque reliquit, ait Euseb. lib. 5. Histor. cap. 10. & S. Hieron. lib. de Script. Eccles. in Panteno cap. 36. Illud quoque manu sua descripsit S. Barnabas; unde illud cum corpore ejus inventum est tempore

A Zenonis Imper. Testatur S. Hieron. Evangelium Hebraicum S. Matthæi, suo ævo extitisse in Bibliotheca Sancti Pamphili Martyris, seque illud descripsisse. ita ipse lib. de Viris illustr. in Matthæo. Idem Evangelium Hierosolymis editum, à Jacobo fratre Domini expositum fuisse, testatur Athanasius in Synopsi. Verùm quod de hoc anno asseritur, mirum videtur, unum Matthæum eousque hæsisse Hierosolymis; cùm cæteri Apostoli inde in suas provincias discesserint anno Christi 37. Quare veriùs videtur, eodem discessisse, & Matthæum composito priùs Evangelio. Nam illud secum detulit Bartholomæus ad Indos. Quin & S. Matthæum præcipientibus Apostolis scripsisse Evangelium testatur Epiphan. hæresi 51. Denique communis Doctorum sententia est, Matthæum scripsisse Evangelium antequam Apostoli discederent in suas provincias, quod factum esse dixi anno Christi 37. Ergo tunc pariter scripsit Matthæus Evang.

Anno Christi 42. Pauli 7. Caii Imp. 4.

B Cœpit fames in toto orbe, prædicta ab Agabo Propheta, diuque duravit, Actor. 11. 28. Act. 11.

Sub idem tempus Barnabas, & Paulus evangelizant Antiochiæ per annum integrum, docentque turbam multam, ita ut Antiochiæ primùm discipuli cognominati sint Christiani, Act. 11. 26.

Cajus Cæsar persecutus est Judæos justo Dei judicio, eò quòd illi persequerentur Christum & Apostolos. Unde statuam suam poni voluit in templo Hierosolymitano, & in ea à Judæis adorari. Quare à Judæis missus est Philo cum sociis ad Cajum, qui id deprecaretur; sed Cajus ad eos ringendo conversus: *Vosne*, inquit, *illi diis invisi, qui me omnium confessione Deum declaratum soli aspernamini?* Vide Philonem in Legatione ad Cajum, & Josephum 18. Antiq. c. 12.

Anno Christi 43. Pauli 8. Claudii Imp. 1.

C Hoc anno Thadæus missus Edessam ad Abagarum, eum cum regno convertit.

Eodem Cajus Cæsar à militibus prætorianis occisus est anno Imperii quarto, ætatis 29. Successit ei Claudius Drusi Neronis filius, & Liviæ Augustæ nepos, qui Agrippam in regno confirmavit, eique adjecit Samariam, & cæteram Judæam.

Anno Christi 44. Pauli 9. Claudii Imp. 2.

S. Jacobus ex Hispania rediens Hierosolymam, occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha. Ab eodem incarceratus est S. Petrus, sed ab angelo liberatus, evangelizando peragrat Cæsaream, Berytum, Sidonem, Tripolim, Byblum Orthosiam, Antandrum, Balanaas, Laodiceam, Cappadociam, aliasque urbes, & provincias, ubique Ecclesias, Sacerdotes & Episcopos constituens, tandemque Romam ingreditur. Act. 12.

Paulus iturus evangelizatum Gentibus, rapitur in tertium cœlum, auditque arcana verba quæ non licet homini loqui, 2. Corinth. 12. 2.

Anno Christi 45. Petri Pontificis Romani 1. Pauli 10. Claudii Imp. 3.

S. Petrus Romæ Cathedram constituit die 18. Januarii, fundatque Romanam Ecclesiam. Antiochiæ post S. Petrum primus Episcopus creatur Evodius. ita Euseb. in Chron.

Eodem anno Paulus mittitur evangelizatum Gentibus. Act. 13. Quocirca iussu Spiritus sancti ordinatus Episcopus, quasi Apostolus ab Antiochena Ecclesia missus, cum Barnaba proficiscitur, obiitque evangelizando Gentes circumquaque.

Herodes Agrippa, ulciscente Deo necem S. Jacobi, & incarcerationem S. Petri, audiens acclamationes populi, *Dei voces, & non hominis*, eisque tacitè applaudens, percussus ab angelo, consumptus à vermibus interiit, Act. 12. 23.

Eodem S. Petrus Romæ scribit primam epistolam ad fideles dispersos in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia, & Bithynia,

Eodem

Eodem S. Marcus Romæ scripsit Evangelium, & mox profectus est Alexandriam, ibique Evangelium prædicavit, & Alexandrinam Ecclesiam erexit, rexitque quasi Episcopus mira sapientia & sanctitate.

Anno Christi 46. Petri 2. Pauli 11.
Claudii Imp. 4.

Paulus & Barnabas cùm peragrassent Seleuciam, indeque Cyprum navigassent, ac venissent Salaminam, universamque insulam perambulassent, Paphum denique venientes, Sergium Paulum Proconsulem ad Christum convertunt, excæcando Elymam magnum Evangelio resistentem; cujus occasione nomen Sauli in Pauli commutatum est. Inde perrexerunt Pergen Pamphyliæ, & Antiochiam Pisidiæ; sed à Judæis expulsi convertunt se ad Gentes, abeuntque Iconium, Actor. 13. 4. & seq.

Anno Christi 47. Petri 3. Pauli 12.
Claudii Imp. 5.

Act. 14 Iconii Paulus prædicando convertit multos Judæos & Gentiles, ac inter eos S. Theclam, quam miris elogiis Patres celebrant. Quocirca multo tempore, ait Lucas, ibidem commoratus est, donec concitato à Judæis tumultu, ab eis lapidatus confugit in Lycaoniam, Actor. 14. 1. & seq.

Anno Christi 48. Petri 4. Pauli 13.
Claudii Imp. 6.

Paulus pervenit Lystram, ubi claudum miraculo sanavit: quocirca à turbis acclamatus est Deus, putà Mercurius, & Barnabas Jupiter, cumque eis sacrificare vellent, totis viribus restiterunt: mox à Judæis concitata seditione lapidatus, & penè occisus Paulus, perrexit Derben. Inde relegens iter, revisit & confirmavit fideles in Lystra, Iconio, Antiochia Pisidiæ, ac evangelizans transit Pisidiam, Pamphyliam & Attaliam, Act. 14. 6. & seq.

Anno Christi 49. Petri 5. Pauli 14.
Claudii Imp. 7.

Paulus post quinquennium in hac sua peregrinatione & apostolatu positum, cum Barnaba redit Antiochiam, ibique biennium commoratur, Actor. 14. v. ult.

Anno Christi 50. Petri 6. Pauli 15.
Claudii Imp. 8.

Paulus Antiochiæ docet; Petrus Romæ, indeque per urbes & provincias totius orbis quaquaversum mittit Episcopos & Apostolos, qui Evangelium propagent, ac Ecclesias ubique fundent & regant.

Anno Christi 51. Petri 7. Pauli 16.
Claudii Imp. 9.

Act. 15. Claudius Imp. Roma expellit Judæos: quocirca S. Petrus Dei consilio urbe excedens, redit in Jerusalem. Orta enim controversia Antiochiæ de servanda à Christianis lege Mosis, Paulus & Barnabas missi sunt Hierosolymam ad Apostolos, ut ejus decisionem peterent. Eodem ergo anno celebratum est primum Concilium Hierosolymæ, cui præsedit S. Petrus, interfuerunt S. Joannes, Jacobus, Paulus & Barnabas; in quo ventilata diu quæstione, tandem Petrus eam decidit, primusque tulit sententiam, edicendo legalia Christianis non esse servanda: cujus sententiam confirmavit illicò Jacobus, cæterique omnes. Sententiam hanc Antiochiam deferunt Paulus, Barnabas, Silas & Judas.

Paulus separatur à Barnaba: hic enim cum Joanne Marco pergit in Cyprum; Paulus verò cum Sila perambulat Syriam & Ciliciam, confirmans Ecclesias. Act. 16. Pervenit autem in Derben & Lystram, ubi circumcidens Timotheum, eum comitem suæ peregrinationis & prædicationis assumpsit. Transeuntes autem, ait Lucas Act.

Cornel. in Acta Apost.

16. 6. Phrygiam & Galatiæ regionem, vetiti sunt à Spiritu sancto loqui verbum in Asia. Cùm venissent autem in Mysiam, descenderunt Troadem, ubi Paulo visio ostensa est: Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, & dicens: *Transiens in Macedoniam adjuva nos.* Quare à Troade navigavit in Samothraciam, inde Neapolim, inde Philippos, ubi Lydiam purpurariam convertit, & dæmonem Pythonem è puella ejecit: quare ab hæris puellæ quæstum facientibus ex oraculis Pythonis, accusatus Paulus flagellatur, & in carcerem conjicitur, ubi media nocte eo cum Sila orante & laudante Deum, immisso à Deo terræ motu ostia carceris panduntur, & vincula omnium dissiliunt. Quo viso custos carceris in Christum credidit, Paulique & Silæ plagas lavit: Magistratus audiens à Paulo, eum esse civem Romanum, veniam præcatur, eumque liberum dimittit.

Egressi Paulus & Silas Philippis, ait Lucas Actor. Act. 17. 17. 1. cùm perambulassent Amphipolim & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi multos converterunt, & mulieres nobiles non paucas. Unde concitarunt seditionem Judæi, & Paulo non invento Jasonem pertraxerunt ad tribunal, qui data satisfactione liber abiit. Paulus & Silas noctu à fratribus dimissi sunt Berœam, cujus incolæ avidè susceperunt Evangelium; sed Judæis Paulum insectantibus, ipse à fratribus deductus est Athenas.

Hoc anno tres simul soles apparuerunt, statimque simul in eumdem orbem cojerunt, ait Euseb. in Chron.

Anno Christi 52. Petri 8. Pauli 17.
Claudii Imp. 10.

Paulus Athenis in Areopago prædicans convertit Dionysium Areopagitam, & insignem matronam Damarim, Act. 17. 16. Opinantur multi tunc quoque fuisse conversum S. Hierotheum, quem passim in suis libris celebrat & sequitur S. Dionysius, eumque vocat *divinum* suum *magistrum*.

Eodem anno Paulus Athenis profectus Corinthum, multos ibi convertit, ac inter eos Crispum principem Synagogæ. Quare oraculo Dei monitus diutiùs ibi evangelizavit. Ibidem post adventum Silæ & Timothei, scripsit priorem epistolam ad Thessalonicenses, Actor. 18. 1. & seqq.

Eodem anno, inquit Baron. Agrippina Germanici, fratris Claudii Imp. filia, quam post interitum Messalinæ Claudius in uxorem acceperat, Augustæ titulo augetur, ejusque filius Domitius ab eodem Imperatore adoptatus in familiam Claudiam, Nero Claudius est appellatus. Hic est Nero, qui Claudio quasi patri adoptivo, in imperium successit: quo etiam anno Agrippina in oppidum Ubiorum, in quo illa, agente ibidem cum exercitu Germanico patre, genita erat, coloniam duci jussit, cui nomen hinc est inditum, ut ex ipsius nomine Colonia Agrippina sit dicta. Porrò Agrippina fuit filia Germanici, qui fuit filius Drusi Germanici, fratris Tiberii Imp. ex Livia matre, uxore Augusti Imp.

Anno Christi 53. Petri 9. Pauli 18.
Claudii Imp. 11.

Corinthi secundum annum egit Paulus. Ibidem scripsit epistolam secundam ad Thessalonicenses. Ibidem Judæi tumultuantes protraxerunt Paulum ad tribunal Gallionis, qui fuit frater Senecæ Philosophi, & præceptoris Neronis Imp. Gallio eos repressit & abegit: unde Judæi furentes Sosthenem Archisynagogum, quasi Paulo faventem coram Gallione verberarunt, & nihil horum Gallioni curæ erat. Addit S. Chrysost. ab iisdem verberatum & Paulum. Paulus post tumultum multo adhuc tempore remansit Corinthi. Tandem abiturus in Syriam; ex voto totondit caput in Cenchris, qui erat portus Corinthi, Actor. 18. 11. & seq. Act. 18.

Anno Christi 54. Petri 10. Pauli 19. Claudii Imp. 12.

Paulus navigans in Syriam per mare Icarium, quod est pars maris Ægæi, appulit Ephesum: ubi parum moratus,

A relicto Aquila, & Priscilla , solvit Cæsaream , inde Hierosolymam ; ubi Ecclesiam primigeniam , & cæterarum matricem salutavit : mox reversus Antiochiam , perambulavit ex ordine Galaticam regionem , & Phrygiam , confirmans omnes discipulos , Actor. 18. 19.

Apollo vir eloquens, & potens in Scripturis , Ephesi instructus ab Aquila , & Priscilla , pergit Corinthum , ubi fideles confirmat , validèque Judæos revincit , Actor. 18. 24.

Eodem anno , inquit Euseb. in Chronico , qui fuit Olympiadis 207. annus 4. Philippus Apostolus apud Hierapolim Asiæ civitatem , dum Evangelium populo annunciaret , cruci affixus lapidibus opprimitur . Occubuit ergo 20. anno à passione Christi sub Claudio , secundùm Eusebium ejusque asseclas : licèt Hippolytus tract. de 72. discipulis , asserat eum passum sub Domitiano Imp.

Anno Christi 55. Petri 11. Pauli 20. Claudii Imp. 13.

An. 18. B Paulus peragratis superioribus partibus Asiæ venit Ephesum , ibique per tres annos , putà per biennium, & tres menses , resider, & prædicat , Act. 19. 1. & 6. 20. 31. Ephesi Paulus fuit objectus bestiis , 1. Corinth. 15. 32. Ibidem virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli ; ita ut etiam super languidos deferrentur à corpore ejus sudaria, & semicinctia , & recedebant ab eis languores , & spiritus nequam egrediebantur , Actor, 19. 12.

Anno Christi 56. Petri 12. Pauli 21. Claudii Imp. 14.

Paulus secundum annum agit , & prædicat Ephesi . Occasione Judæorum exorcistarum in quos insilit dæmon , magna facta est Ephesiorum ad Christum, & Pauli accessio.

Multi credentes veniebant confitentes, & annunciantes actus suos.

Multi qui curiosa fuerant sectati , contulerunt libros, & combusserunt , Act. 19. 13. & seq.

C Eodem anno die 13. Octobris moritur Claudius Imp. annum agens ætatis 64. imperii 13. cum octo mensibus. ita Sueton. in Vita Claudii c 45. & Dio libr. 60. Sic igitur defuncto , Agrippinæ vxoris dolo veneno illi propinato , successit in imperium Nero filius Agrippinæ , annum agens ætatis 18. tenuitque annis 13. mensibus 7. excluso Britannico puero , germano Claudii Imp. ex Messalina vxore filio , ideoque legitimo imperii hærede , quem proinde paulò post Nero veneno sustulit. ita Joseph. 20. Antiq. 5. Porrò Nero ex Sabinis oriundus , lingua Sabina idem est quod fortis ac strenuus , inquit Suetonius in Tiberio c. 1. & Gellius lib. 13. c. 21. *Nerio, inquit ; sive Nerienes , verbum Sabinum est , quo significatur virtus, & fortitudo . Itaque in Claudiis , quos ex Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia , ac præstanti fortitudine , Nero appellatus est . Sabini autem id nomen à Græcis accepisse videntur , qui vincula, & firmamenta membrorum νεῦρα dicunt ; unde nos quoque latine nervos appellamus . Servius Claudius verò , Neria interpretatur quasi* D *Neirio , id est , sine ira , placidus , mitis , tranquillus ;* qualis initio Imperii fuit Nero.

Anno Christi 57. Petri 13. Pauli 22. Neronis 1.

Sublato jam per mortem Claudii edicto de Judæis Roma abigendis , Paulus tertium annum Ephesi agens cogitat Romam : sed priùs Ecclesias Achaiæ, & Macedoniæ visitare , ac Hierosolymam reverti decernit . Ephesi ergo propediem abiturus , scribit priorem epistolam ad Corinthios.

Opifices argentarii Dianæ , concitante Demetrio , movent seditionem contra Paulum , vociferantes : *Magna Diana Ephesiorum* , Sedat eam Alexander. Mox Paulus vocatis discipulis , exhortatus eos valedixit , ac relicto ibidem Timotheo , quem & primum constituit Ephesi Episcopum , profectus est in Macedoniam , Actor 19. 23. Per Minorem ergo Asiam iter faciens venit Troadem urbem , quæ adjacet Hellesponto , ubi quærens Titum , cùm non invenisset , transmisso freto abiit in Macedoniam 2. Corinth. 2. 12.

Ex Macedonia ad Timotheum, quem Ephesi reliquerat , hoc anno scripsit priorem epistolam , qua eum instruit in munere pastoralis.

Paulus obitis, & confirmatis Macedoniæ Ecclesiis , per Ægæum mare Cycladas adnavigans pervenit Cretam, ibique reliquit , & creavit Episcopum Titum , discipulum charissimum , epist. ad Titum c. 1. 5.

Anno Christi 58. Petri 14. Pauli 23. Neronis 2.

Hoc anno gesta sunt omnia, quæ narrat Lucas c. 20. Actor. & deinceps usque ad c. 28. & ult. Paulus enim peragrans Græciam venit Nicopolim , ibique statuit hiemare : unde ex Creta eò vocat Titum , scribens ad eum epistulam , ad Titum c. 3. 12. Nicopoli quoque videtur scripsisse Paulus epistolam secundam ad Corinthios : mox ipse videtur adiisse Corinthum , ibique in portu Cenchrensi scripsisse epistolam ad Romanos . Inde perrexit Philippos in Macedoniam , mox Troadem ; ubi à morte suscitavit Eutychum : inde Asson , Mitylenen , Chium , Samum , Miletum ; quò convocans majores natu Ephesi , eis longa exhortatione ultimum valedicit, Actor. 20. Mileto navigat Coum , Rhodum , Pataram, Tyrum , Ptolemaidem , Cæsaream , ubi Agabus ei vincula Hierosolymitana prædicit : ac tandem eodem anno, sub Pentecosten , uti statuerat , pervenit Hierosolymam : ubi suadente Jacobo purificans se in templo , à Judæis capitur, & penè occiditur; sed eripit eum Tribunus : à quo potestate loquendi facta , populum alloquitur , Act. 21. & 22. Populus audiens à Paulo , ipsum relictis Judæis missum esse ad Gentes , occlamat , poscitque eum ad mortem . Quare Tribunus eum flagellari imperat , sed Paulus dicens se civem Romanum , flagellis se eximit , Act. 22. Mox in concilium adductus Paulus , positusque inter Pharisæos, & Sadducæos , dicens se Pharisæum , & de resurrectione mortuorum judicari , dissidentibus inter se judicibus , judicium evadit. Tendunt illi insidias Judæi , quas per indicium sui nepotis Paulus evadit . Quare Tribunus eum vinctum mittit Cæsaream ad Felicem præsidem , Actor. 23. Ibi eum accusat Tertullus orator , defendit se Paulus ; ac rursum coram Felice disputans de justitia , castitate, & judicio , eum percellit . Felici succedit Portius Festus , Actor. 24. Cùm Festus vellet Paulum Hierosolymis coram Judæis judicare , Paulus Cæsarem appellans , Romam mittitur , cùm priùs causam suam egisset coram Agrippa rege , Act. 25. & 26. Paulus ergo cum Centurione navigat Sidonem , inde Cyprum , inde Lystriam , ac tandem naufragium patitur . Apparet ei Christus , omnesque in navi salvos evasuros pollicetur : omnes ergo salvi perveniunt Melitam , Actor. 27.

Eodem anno paulò post Pauli adventum Hierosolymam , B. Virgo agens annum ætatis 72. ex Jerusalem terrestri abiit ad cœlestem , cum triumpho ab angelis deducta in paradisum . Vide dicta Actor. 21. 17. An. 29.

Eodem anno S. Lucam scripsisse Evangelium censet Baron. sed anteriùs id à Luca scriptum esse , ostendam Actor. c. 16. 10.

Anno Christi 59. Petri 15. Pauli 24. Neronis 3.

Paulus vinctus ex Melita navigat Syracusas , inde Rhegium , inde Puteolos , inde pedestri itinere Romam ingreditur die 6. Julii . Hospitatus est in domo conducta, quæ postea conversa est in ecclesiam S. Mariæ in Via lata . Postera die convocatis Judæis sui suæque fidei rationem reddidit : ex quibus aliqui crediderunt , alii non crediderunt . Mansit Romæ cum custodiente se milite biennium , suscipiens omnes , liberèque predicans Christum ; esto ob Neronis metum , omnes sui eum deseruissent . Astitit enim illi Christus , eumque confortavit , ut per eum prædicatio impleretur , & audirent omnes gentes ; quin & eripuit eum de ore leonis putà Neronis 2. Timot. 4. 16. & 17 Romæ scripsit Paulus epistolam ad Philip-

Philippenſes; per Epaphroditum eorum Epiſcopum: A item epiſtolam ad Epheſios, quam miſit per Tychicum.

Anno Chriſti 60. Petri 16. Pauli 25: Neronis 4.

Paulus agens ſecundum annum Romæ in vinculis, ſcripſit epiſtolam ad Coloſſenſes, & epiſtolam ad Philemonem, rogans eum ut Oneſimum ſervum fugitivum in gratiam, domumque recipiat. Fecit id Philemon, quin & Oneſimum libertate donavit, qui virtutibus excreſcens, poſt Timotheum creatus eſt Epiſcopus Epheſiorum. In hac epiſtola v. 23. meminit Epaphræ concaptivi ſui, Marci, Ariſtarchi, Demæ & Lucæ, eoſque quaſi adiutores ſuos in Evangelii propagatione commendat. Eodem anno ſcripſit Paulus epiſtolam ad Hebræos.

Anno Chriſti 61. Petri 17. Pauli 26. Neronis 5.

Paulus biennio in vinculis exacto à Nerone dimiſſus, B varias provincias evangelizando peragravit, ac nominatim Hiſpanias: ubi inter alios Xantippen & Polyxenam ad Chriſtum convertit.

Hoc anno Romæ S. Lucas finiens Acta Apoſtolorum (ubi & imagines B. Virginis ac Chriſti Domini depinxit, quas hodie ibidem veneramur) reverſus in Græciam, evangelizando obiit Dalmatiam, Galliam, Italiam, Macedoniam, Libyam, &c. ac tandem, cælebs ad annum ætatis 84. Patras urbem Achaiæ adiens, ibidem apoſtolatum ſuum nobili martyrio concluſit. Eodem anno Nero matrem ſuam Agrippinam occidit, juſto Dei judicio, utpote quæ Claudium Imp. maritum ſuum veneno ſuſtulerat, ut filius ſuus Nero ei in imperio ſuccederet: *quæ ergo maritum occidit propter filium*, à filio ipſo occiſa eſt. Iuſta enim & congrua numinis vindicta, filius matricida, factus eſt matris ſuæ matricidæ carnifex, & necis vitriei ſui ultor: *hanc illi gratiam non pro nativitate ſolùm referens, verùm etiam quòd ejus artibus ad imperium provectus fuiſſet*, ait Ioſeph. 20. Antiq. 5.

Anno Chriſti 62. Petri 18. Pauli 27. Neronis 6.

Feſtus Iudææ præſes, qui S. Paulum vinctum Romam miſerat, obiit: cui ſucceſſor à Nerone deſignatur Albinus. ita Euſeb. in Chronico.

Agrippa rex pontificatu depoſuit Ioſephum, eique ſurrogavit Ananum, Anani ſenioris filium, Ita Ioſeph. 20. Antiq. 8.

Roma variis prodigiis concuſſa fuit: nam ob ortum recentis cometæ, & ob fulmen illapſum in menſam Neronis, quaſi certior reddita eſſet de ejus morte, omnia ſtudia convertit in Rubellium Plancum, quod ex Iulia gente per matrem originem duceret, qui Neronis juſſu ſolum vertere, & in Aſiam proficiſci coactus eſt. ita Corn. Tacitus lib. 14.

Laodicea urbs Aſiæ illuſtris, cujus meminit Apoſto- D lus epiſt. ad Coloſſenſ. terræ motu collapſa proſternitur: ſed à civibus, utpote opulentiſſimis, brevi in integrum reſtituitur.

Hoc anno Chriſti 62. S. Andreas crucifixus eſt Patris Achaiæ, ait Onuphrius in Chronico.

Anno Chriſti 63. Petri 19. Pauli 28. Neronis 7.

Hoc anno, ait Euſeb. in Chron. S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. in Iacobo, Baronius, & alii, S. Iacobus frater Domini, & Hieroſolymorum primus Epiſcopus, qui Canonicam ſcripſit epiſtolam, Chriſtum conſtanter prædicans, à Iudæis è pinna templi deiicitur, & fullonis vecte percuſſus, orans pro ſuis interfectoribus glorioſum obiit martyrium, cùm 29. annis ſanctiſſimè illam rexiſſet Eccleſiam. Ejus necem mox ulciſcente numine, cœpit Iudæa variis caſibus & prodigiis, ultimi excidii prænunciis exagitari: Quocirca Ioſephus, licet Iudæus, quem citat Euſeb. lib. 2. c. 22. & Origen. lib. 1. contra Celſum, excidium Hieroſolymæ & Iudææ per Titum, aſſcribit neci hujus Iacobi, qui ob inſignem ſanctimoniam & morum Chriſti ſimilitudinem, cognominatus eſt juſtus, & frater Domini. S. Iacobo in epiſcopatu Hieroſolymitano ſucceſſit Simeon filius Cleophæ, Chriſti propinquus, qui uſque ad annum ætatis 120. ſanctè Hieroſolymitanam gubernavit Eccleſiam, atque ſub Traiano cruci affixus, ſupra vires & ætatem conſtanter martyrium pro Chriſto, ſui cauſa crucifixo, ſubiit, cujus diem natalem celebrat Eccleſia die 18. Februarii.

Eodem anno S. Barnabam in Cypro occiſum, tradit L. Dexter & Onuphrius in Chronico.

Anno Chriſti 64. Petri 20. Pauli 29. Neronis 8.

S. Marcus Evangeliſta Alexandriæ Martyr occubuit: Cùm enim à S. Petro Roma, ubi Evangelium ſcripſerat, Alexandriam Evangelii cauſa mandatus eſſet, ibidem Eccleſiam conſtituit tanta doctrinæ & vitæ continentia, B ut omnes ſectatores Chriſti ad ſui exemplum cogeret. Eſſenos enim quaſi primos Religioſos, & viros Angelicos, quos mirè celebrant Philo, Euſebius, S. Hier. & alii, inſtituit. Quocirca Gentiles quadam die Dominica cùm Miſſam celebraret, in eum irruentes, fune in collum iniecto raptantes eum per ſaxa, carnes ejus dilacerarunt: unde pene ſpiritum redditurus, in carcerem detruſus, apparente ſibi Domino una cum angelis, ad futurum certamen inſtauratur. Manè autem facto rurſum è carcere eductus, & per ſcabra loca raptatus, agens Deo gratias, dicenſque: *In manus tuas commendo ſpiritum meum*, impollutum eum Deo reddidit, ſepultuſque eſt honorificè à diſcipulis ſuis. ita Menologium Græcorum, Beda & Ado in Martyrol. die 25. Aprilis.

Eodem anno Nero Octaviam uxorem & ſororem (utpote filiam Claudii Imper. qui duxerat Agrippinam matrem Neronis, Ideoque eum in filium adoptarat) calumniis circumventam in inſulam relegatam, mori tandem balnei vapore compulit. ita Tacitus lib. 15.

Eodem anno Simon & Iudas Apoſtoli occiſi ſunt in Perſide, ait Onuphrius in Chronico; ſed id negat Ba-
C ron. & alii: de qua re dicam proœmio in epiſt. S. Iudæ.

Anno Chriſti 65. Petri 21. Pauli 30. Neronis 9.

Hoc anno, qui fuit quartus ante bellum Iudaicum, & octavus ante Hieroſolymæ obſidionem, Ieſus quidam (ſuo nomine & vaticinio Ieſum Chriſtum, ob cujus necem exſcindenda erat Iudæa, repræſentans) Anani filius, plebeius & ruſticus, à Deo inſtinctus, clades urbi imminentes prædixit. Repente enim clamare cœpit: *Vox ab Oriente, vox ab Occidente, vox à quatuor ventis, vox in Hieroſolymam & templum: vox in omnem hunc populum.* Quocirca à magiſtratu acriter flagellatus, non veniam precatus eſt, nec illacrymavit, ſed quotidie velut orationem quamdam meditans: *Veh, veh Hieroſolymis*, vociferabatur, idque per annos ſeptem, & quinque menſes continuos, donec ſupra murum conſiſtens: *Veh, veh civitati, templo, populo, ac mihi*, maxima voce clamitans, lapide, tormento Romanorum miſſo, ictus interiit. ita Ioſeph. lib. 7. Belli c. 12.

Hoc anno Perſius Volaterranus, Satyricus Poeta moritur. ita Euſeb. in Chron.

Anno Chriſti 66. Petri 22. Pauli 31. Neronis 10.

Roma horribili incendio conflagravit, cujus cauſam Nero per calumniam coniecit in Chriſtianos, eoque nomine illos ſæviſſimis, iiſdemque diverſis mortis generibus enecavit, *ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur*, ait Tacitus lib. 15. Fuerunt hæ Martyrum primitiæ, eorum catalogo in Martyrol. Romano aſſcriptæ die 24. Iunii.

Hoc anno occiſum S. Matthiam Apoſtolum, tradit L. Dexter & Onuphrius in Chronico. Addit Dexter; *Helena*

Adiabenorum regina, Christiana floret Hierosolymis, prædicatione Apostolorum conversa. A

Anno Christi 67. Petri 23. Pauli 32. Neronis 11.

Nero primam in Christianos persecutionem publico edicto instituit, eamque usque ad finem imperii & vitæ prorrogavit. Quocirca in ea jam antè inchoata, permulti è Christianis illustre obiere martyrium, qui sparsim io Martyrol. Rom. recensentur, uti S. Barnabas, S. Andreas, S. Iacobus frater Domini, cæterique Apostoli. licèt diversis annis & locis. Item complures ex ipsius Neronis familia, quorum meminit Paulus Philipp. 4. 11. inter quos eminuit Torpes & Evellius, qui Martyrolog. Rom. ascripti sunt die 11. & 17. Maii. Insuper S. Processus & Martinianus custodes carceris, Herodion, Olympas, ac religiosissimæ feminæ Basilissa & Anastasia, Apostolorum discipulæ, quæ Martyribus associatæ leguntur in Martyr. die 15. Aprilis, quos suis opibus alebant, & sepeliebant, S. Lucina & Perpetua baptizatæ à S. Petro, de quibus in Mar- B tyr. die 30. Iunii. Romæ Nero plores senatores & primarios. eò quòd in necem suam coniurasseot, interfecit, ac inter eos Senecam præceptorem suum, & Lucanum Poetam Senecæ nepotem, atque Plautium Lateranum Consulem designatum, qui palatium habebat in Cælio monte, quod postea a Constantino Imp. io templum Salvatoris conversum, ab eo denominatum est Basilica Lateranensis, uti testatur S. Hieron. epist. 30. ad Oceaoum. Secuta est mors Poppææ Sabinæ Augustæ, quam licet amantissimam, Nero ira percitus ictu calcis percussam occidit. ita Tacitus, Dio, & alii.

Anno Christi 68. Petri 14. Pauli 33. Neronis 12.

S. Petrus & Paulus Romam redierunt, & collabentem penè Ecclesiam ob Neronis persecutionem, instaura- C runt.

S. Petrus secundam scripsit epistolam, in qua significat ex revelatione sibi constare, velocem fore depositionem tabernaculi sui.

Paulò pòst Iudas scripsit suam epistolam Canonicam. Nam in illa alludit in multis ad secundam Petri epistolam.

Simon Magus suis magicis artibus Romanos, & præsertim Neronem dementans, ab jis divinos honores est consecutus. Certant contra eum S. Petrus & Paulus, eumque tandem volare conantem ex alto præcipitant. Nam cùm Simoo à dæmonibus in aera raperetur, precibus S. Petri prostratus, fracta coxendice & cruribus, paulò pòst infelicem animam exhalavit. Quocirca Nero indignans suas magiæ delicias sibi ablatas, S. Petrum & Paulum carceri mancipat Mamertino; præsertim quia Paulus quoque pellicem à Nerone abstraxerat, & ad Christum traduxerat. E carcere Paulus scribit epistolam secundam ad Timotheum, vocans eum ad se, ut instantis suæ mortis & martyrii sit spe- D ctator.

Eadem anno Apollonius Tyanæus Simoni Mago succedens, Romam venit, contra quem Apostoli & Christiani pari modo certarunt.

Eodem prodigia excidium Hierosolymæ portendentia apparuerunt, nimirum die octava Aprilis hora nona nocturna, circa aram & templum taotum lumen effulsit per mediam horam, ut clarissimus dies putaretur. Bos cùm ad hostiam duceretur, agnum in medio templi peperit. Orientalis templi porta ænea & gravissima clausa, sponte aperta est hora noctis sexta. Die 21. Maii io aere visi sunt currus ferrei, & armatæ acies urbi circumfusæ. In Pentecoste audita est vox io templo: *Migremus hinc*. ita Iosephus l. 7. Belli c. 12.

Eodem anno mense Maio, Nerooi & Romanis rebellare cœperunt Iudæi, ortumque est bellum Iudaicum, ob Cestii Flori procuratoris Iudææ avaritiam & tyrannidem. ita Iosephus lib. 2. Belli c. 13. Christiani ergo juxta Christi monitum Hierosolyma excedentes, in urbem Pellam se contulere.

Anno Christi 69. Petri 25. Pauli 34. Neronis 13.

Hoc aono ab incarnatione Christi 69. ab ejus passione & morte 36. S. Petrus & Paulus die 29. Iunii è carcere Mamertino (ubi Processum & Martinianum custodes suos, cum aliis 47. ad Christum converterant, & miraculosa aqua è carcere subitò scaturiente baptizarant) educti gloriosum obiere martyrium. S. Petrus io Vaticano crucifixus est, capite deorsum vergente: id enim ipse petierat, ne Christo crucifixo videretur assimilari & æquari. Paulus vero ad aquas Salvias capite truncatur è cervice recisa pro sanguine lac manavit: caput verò terno saltu tres fontes elicuit, qui etiamnum visuntur, multisque sunt saluti.

S. Linus in Pontificatu S. Petro succedit, sedetque annos undecim.

Vespasianus cum exercitu missus à Nerone contra Iudæos, gravissimis cladibus eos affecit, quas recenset Iosephus lib. 3. Belli c. 4.

Ierusalem civibus mutuò inter se digladiantibus, ac præsertim Zelotis in cives grassantibus. maximis stragibus afficitur, quas recenset Iosephus lib. 5. Belli c. 1.

Anno Christi 70. Lini 1. Neronis 14.

Nero anno necdum elapso à nece Apostolorum, in sanguinis Apostolici ultionem, à Senatu damnatus, eò quòd eumdem universum interficere destinasset, fugiens ex urbe io speluncam, pavidus sibi manus intulit, quem ægrè morientem unus ex libertis, Epaphroditus, confecit die 10. Iuni (eadem die, qua ante decem annos Octaviam uxorem interfecerat) agens suæ ætatis annum. 32. imperii 14. atque in eo omnis Augusti familia, & stirps regia extincta est. ita Sueton. in Nerone c. 43. & seq.

Neroni successit Servius Sulpitius Galba, à militibus, quibus præerat, acclamatus Imperator. tenuitque per menses septem.

Floret Plutarchus Philosophus & M. Fabius Quintilianus Orator. ita Euseb. in Chroo.

Iosephus Iudæus historicus, dux belli Iudæorum, cùm à Romanis interficiendus esset, Vespasiano prænunciat mortem Neronis, eumque io imperium illi successurum, cujus rei causa vitam dooo accipit. ita Euseb. in Chron.

Anno Christi 71. Lini 2. Othonis 1.

Galba Imp. occiditur à militibus, ab eisque eidem surrogatur M. Salvius Otho, qui cùm imperasset menses tres, rebellante Vitellio mortem sibi conscivit: Imperium ergo capessit Vitellius, tenetque per menses octo.

Vespasianus interea multas Iudææ urbes sibi ac Romanis subigit. Unde multi opinati sunt ipsum esse Messiam, utpote cui regnum Iuda à Prophetis promissum erat. Quocirca opera & præstigiis Apollonii Tyanæi, visus est cæcum illuminare, & ægro manum restituere. ita ex Tacito l. 1. c. 4. & Suet. in Vespasiano c. 7. Baron. qui hæc mendacia ab adulatoribus conficta esse convincit.

Eodem anoo Evodio ex humanis sublato, eidem in cathedra Antiochena succedit S. Ignatius, qui post annos ferè 40. sub Traiano, anno Christi 110. Romæ leonibus obiectus, glorioso martyrio est coronatus, cùm primus ipse Antiochiæ chorum psalmodiæ, quo alternis canerent, instituisset; eò quòd angelos SS. Trinitatem eo ritu laudantes vidisset, & audisset.

Anno Christi 72. Lini 3. Vespasiani 1.

Vespasianus à militibus suis creatus Imperator, Romam navigans, ibidem Capitolium bello civili concrematum restituit, ac Titum filium ad conficiendum bellum Iudaicum destinat. Titus ergo Hierosolymam obsi-

obsidet in Paschate, cùm vndequaque eò Iudæi ad festum A confluxissent, vt omnes ab eo concluderunt, & mactarentur, vel caperentur: sicut ipsi eodem festo ante annos 38. ibidem Christum crucifixerant. In vltionem ergo sanguinis Christi, vtriusque Iacobi Apostoli, & S. Stephani, ac vinculorum SS. Petri & Pauli, atque persecutioni & expilationis Christianorum, Ierusalem à Romanis capta, & cum templo incensa, funditus euersa est, vti ei prædixerat Christus Lucæ 19. 43. E Iudæis toto bello occisa sunt vndecies centena millia, capta 97. ait Ioseph. libr. 7. Belli cap. 17.

Anno Christi 73. Lini 4. Vespasiani 2.

Titus de Iudæa subacta Romæ triumphavit. Extat etiamnum Romæ arcus eius triumphalis, in quo candelabrum templi, quod in triumphum duxit, expictum cernitur. Iudæis in Aegypto tumultuantibus, mandat Vespasianus demoliri eorum templum, Heliopoli ante 333. annos ædificatum ab Onia pontifice, indeque vocatum Onion. Per hæc tempora S. Bartholomæus, qui & Nathanael, Apostolus apud Persas Christum prædicans, excoriatus capite plectitur, ait Onuphrius in Chronico.

Anno Christi 74. Lini 5. Vespasiani 3.

Ebion & Cherintus hæresiarchæ negantes Christi divinitatem, suas hæreses spargunt. Confutat eos S. Ioannes Apostolus, tam factis, quàm verbis: ideòque nec balneum eorum ingredi sustinuit, dicens: *Fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, & pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem.* ita Epiphan. hæresi 30. licet Irenæus libr. 3. cap. 4. Euseb. libr. 3. 22. & Theodor. libr. 2. Hæret. fabul. id non Ebioni, sed Cherinto ascribant.

Eodem anno S. Martialis Episcopus Lemovicensis, & Galliarum Apostolus, eo amandatus Roma à S. Petro cùm Lemovicenses, Tolosanos, Burdegalenses, Cardurcenses, Aquitanos, aliosque ad Christum convertisset, diem clausit extremum, abiitque in cælum. Innocentius Pontif. *extrav. de sacra vnctione, in fine*, scribit S. Martialem baculo sibi à S. Petro Romæ dato, mortuum ad vitam revocasse.

Anno Christi 75. Lini 6. Vespasiani 4.

S. Apollinaris à S. Petro Ravennam missus, cùm 29. annos illi sedi præfuisset, & continuum penè martyrium perpessus esset, variè tortus Martyr in cælum evolavit. Successit ei in episcopatu Aderitus, & post eum Eleucadius, olim Platonicus Philosophus.

Philosophi orbem circumeunt, ut instar Christi discipulos post se trahant. Tales fuere Apollonius Tyanæus, Euphrates, Demetrius, Musonius, Damis Pythagoreus, Epictetus Stoicus, Lucianus Epicureus, Diogenes iunior, qui ob maledicentiam à Vespasiano capite mulctatus est. Verùm hos omnes obtrivit & sepelivit S. Ioannes Apostolus, Ecclesiæ columna & Patriarcha, cum suis sociis & asseclis, & Dionysio Areopagita, D Ignatio, Herma, Polycarpo, Clemente, &c. quibus proinde Deus vitam longævam concessit, & in multos annos prorogavit.

Eodem anno occisum esse S. Thomam apud Indos asserit Onuphrius in Chronico.

Anno Christi 76. 77. 78. 79. 80. Lini 7. 8. 9. 10. 11. Vespasiani 5. 6. 7. 8. 9.

Anno Christi 77. templum Pacis augustissimè ædificatum, dedicatum est, in eoque ornamenta è toto orbe quæsita, sed præsertim è templo Hierosolymitano sublata, sunt reposita. ita Ioseph. l. 1. Belli 24. Titulus templi erat: *Paci æternæ.*

Anno Christi 80. Linus Pontifex cùm sedisset annos 11. iussu Saturnini Consularis martyrio coronatur die 23. Septembris. Succedit ei Cletus.

Anno Christi 81. Cle. 1. Vespasiani 10. Titi 1.

Vespasianus agens annum ætatis 69. imperij decimum moritur: succedit ei filius Titus, orbis deliciæ, qui vrbis luxum & luxuriam castigavit, Vnde de eo Martialis lib. 6. epig. 9.

Plusque tibi debes Roma, pudica quòd est.

Adeò verò beneficus fuit, ut, cùm semel super cœnam recordaretur, se eo die nemini beneficium contulisse, exclamarit, *Amici diem perdidi*: iis qui in necem suam coniurarunt, pepercerit, dicens: *Periturum se potiùs, quàm perditurum*: & *Principes fato dari*. ita Sueton. in Tito cap. 11: Dio cap. 8. & 9.

Anno Christi 82. & 83. Cleti 2. & 3. Titi 2. & 3.

Vrbs Roma immisso divinitus incendio, tribus diebus totidemque noctibus conflagravit. ita Dio in Tito. Titus B Amphitheatrum Romæ ædificat, & in dedicatione eius quinque millia ferarum occidit. ita Euseb. in Chron. Hoc solum cum Pantheo, ex veteris Romæ magnificentia reliquum, in vrbe etiamnum spectamus.

Anno Christi 83. Titus Imper. veneno à fratre Domitiano (vt fama fuit) sublatus est annum agens ætatis 41. imperij tertium. Succedit ei Domitianus natura sæuus, ingenio ferox & vafer. ita Sueton. Dio, & alij in Tito & Domitiano.

Anno Christi 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. Cleti 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Domitiani 1. 2. [illegible] 5. 6. 7. 8.

Iosephus Iudæus Historicus, Romæ in honore est apud Domitianum, vti fuerat apud Titum & Vespasianum.

Anno Christi 84. Titus à Senatu inter deos refertur. ita Euseb. in Chron.

Domitianus philosophos vrbe exegit, ac inter alios Mu- C sonium, Dionem Chrysostomum, Epictetum Stoicum, & Peregrinum: nonnullos verò occidit, ut Rusticum Arulenum, & Maternum Sophistam. ita Euseb. in Chron. & Dio in Domitiano.

Domitianus delubrum Iouis Capitolini concrematum, ingenti sumptu restaurauit. ita Sveton. & Dio in Domitian.

Anno Christi 87. Anianus, cùm post S. Marcum 22. annos præfuisset Ecclesiæ Alexandrinæ, è terris in cælum abiit. ita Euseb. l. 3. c. 12.

Anno Christi 88. Domitianus sanxit, ut deinceps anni numerarentur per agones Capitolinos; sicque ab hoc anno primus agonalis cœptus est numerari. Agonalis instar Olympiadis quatuor continebat annos. ita Censorinus de Die natali cap. 14.

Anno Christi 89. Domitianus iussit Octobrem mensem, Domitianum vocari; se verò Deum & Dominum appellari. Vnde illud: *Edictum Domini Deique nostri.* ita Sueton. in Domitian. c. 13. Idem quotidie secretam quietem captabat, in qua nihil aliud curabat, nisi muscas præacuto stylo configere. ita Euseb. in Chron.

Apollonius Tyanæus Romæ à Domitiano incarceratus, per magiam invisibilis factus euanuit, & Puteolis improvisus apparuit, indeque Ephesum concessit, vbi cum S. Ioanne certauit.

Anno Christi 92. Cleti 12. Domitiani 9.

S. Ioannes Apostolus Epheso Romam, ad Domitianum Imper. reus impietatis, à Proconsule Asiæ vinctus mittitur: vbi ante portam Latinam in ferventis olei dolium missus, integer & illæsus exivit, teste Tertull. libr. de Præscript. cap. 36. Quare à Domitiano relegatur in insulam Pathmos, Apocal. 1. 9. Exstat Romæ martyrij S. Iohannis locus ecclesia illustratus, ac dies in tabulas Ecclesiasticas relatus est 6. Maij.

Domitianus, ait Euseb. li. 6. c. 13. alteram post Neronem in Christianos mouet persecutionem. Erat enim crudelis admodum: vnde à Gentilibus vocatus est alter. Nero. Audi Iuuenal. sat. 4.

Cùm

Cùm iam semianimum laceraret Flauius orbem Vltimus, & caluo seruiret Roma Neroni.

Sub Domitiano ergo, sequentibus eius annis multi passi sunt Martyres, inter quos illustriores fuere, S. Eutropius Episcopus Santonensis, in Gallias à S. Clemente missus, ascriptus Martyrol. die 30. Aprilis; Lucianus Episcopus Bellovacensis die 8. Ianuarij, ac Maximianus & Iulianus presbyteri: Carnoti verò Ceraunus 28. Maij, item Nicasius Episcopus Rotomagensis, Quirinus Presbyter, Scabiculus Diaconus, Patientia virgo; item S. Romulus, Fesulanus in Tuscia Episcopus, illuc à S. Petro missus Ptolemæus Episcopus Tuscaniæ, Eugenius Toletanus Episcopus, Mancius civis Romanus Eboræ, & alij.

Anno Christi 93. Clem. 1. Domitiani 10.

Cletus Pontifex cùm sedisset annis 12. martyrio coronatur. Succedit ei S. Clemens.

S. Ioannes in Pathmos omnes insulæ accolas ad Christi fidem & pietatem instituit. ita Oecumen. proœmio in Apocal.

Sub hoc tempus Antipas martyrium subiit Pergami in Asia, de quo dixi Apocal. 2. 13.

Anno Christi 94. Clement. 2. Domitiani 11.

Acilius Glabrio superiori anno Consul Romæ cum alijs martyrio afficitur. ita Dio in Domit.

Anno Christi 95. Clement. 3. Domitiani 12.

S. Clemens scripsit epistolam ad Corinthios de pace & concordia, quam celebrat Euseb. lib. 3. c. 12. Plures alias scripsit, atque Constitutiones Apostolicas.

Anno Christi 96. Clement. 4. Domitiani 13.

Hoc anno Iosephus Historicus, ut ipse testatur in fine l. 20. Romæ finit commentarium de Antiquitatibus Iudaicis in viginti libros distributum, in quo videns Ierusalem cum templo & iudaismo euersam; videns pariter Vespasianum defecisse, cui vaticinatus tribuerat, quòd Christo à Prophetis prænunciatum erat, imperium; iamque tempus Messiæ præteriisse, ipse, licet Iudæus, conuictus tamen rei evidentia, luculentum Iesu nostro crucifixo perhibuit testimonium; quòd ipse sit Messias, siue Christus. Sic enim de eo scribit lib. 18. Antiq. cap. 4. *Eodem tempore fuit Iesus, vir sapiens; si tamen virum eum fas est dicere. Erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum qui libenter vera suscipiunt, plurimosque tam de Iudæis, quàm de Græcis sectatores habuit. Christus hic erat: quem accusatum à nostræ gentis principibus, Pilatus cùm addixisset cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim tertia die viuus, ita ut diuinitus de eo vates hoc, & alia multa miranda prædixerant, & vsque hodie Christianorum genus ab hoc denominatum non deficit.* Hunc locum ex Iosephi translatione Hebræa, ab ipsis facta, sustulerunt Iudæi; sed Iosephus scripsit græcè: exemplaria autem Græca & Latina ita habent vt retuli. ita Romæ cuidam Rabbino id obiicienti, respondi.

Anno Christi 97. Clement. 5. Domitiani 14.

Hoc anno S. Ioannes à Domitiano relegatus in Pathmos, ibi per exilium pro Christo, meruit ab eo accipere Apocalypsin, siue revelationem eorum quæ futura erant in Ecclesia & orbe, præsertim in fine mundi, ut iis fideles à fide metu persecutionum, vel blandiloquentia Ebionis, Cherinti, aliorumque hæreticorum aberrantes, aut vacillantes, in eadem confirmaret, roboraretque eos, eorumque posteros, ad instantes reliquas octo generales Ecclesiæ persecutiones, à totidem Imperatoribus concitandas, constanti animo sustinendas. Ipse enim ex omnibus Apostolis solus superstes & grandæuus, quasi fidelium omnium pater & patriarcha, molem Ecclesiæ, veluti Christi familiæ sibi ab eo commissæ, sua auctoritate,

A sapientia & sanctitate quasi Atlas sustentabat. ita Iren. l. 5. in fine, Baron. & alij.

S. Dionysius Areopagita scripsit epistolam, quæ numero est decima, ad S. Ioanne in Pathmos, significans sibi à Deo revelatum esse quòd brevi ab exilio liberandus, foret, tumque sese invicem essent visuri & fruituri. Ita factum mox post mortem Domitiani, quæ anno sequenti contigit.

Dominus eos qui de genere erant David interfici præcepit, ut nullus Iudæorum regno reliquus foret, itaque Messiæ expectationem eis eriperet. ita Euseb. in Chron. & alij.

Anno Christi 98. Clement. 6. Domitiani 15.

Flavius Clemens Consul. Rom. cognatus Domitiani (cuius sororem Flaviam Domitillam habebat vxorem) & S. Clementis Pontificis, à Domitiano, eo quòd religionem Christianam coleret, occiditur, cùm antea eius filios successores Imperij destinasset, alterumque Vespasianum, alterum Domitianum appellasset. ita Sueton. in Domitiano cap. 15. Eadem de causa sæuiit in B Clementis vxorem & neptem, vtramque scilicet Flaviam Domitillam, aliosque eius domesticos Christianos. Hoc ergo anno Flaviam Domitillam iuniorem, Flavij Clementis Consulis ex sorore Plautilla neptem, in insulam Pontiam relegavit: ita Euseb. libr. 3. 14. Hæc est illa Domitilla celebris virgo & Martyr, cuius mater Plautilla à S. Petro instante martyrio conversa & baptizata, filiam hanc Domitillam tradidit Christianis virtutibus imbuendam S. Clementi, qui eamdem, cùm virginitatem suam Deo, incitantibus eam S. Nereo & Achilleo eunuchis, vouisset, sacro velamine consecravit. Quare Aurelianum sponsum respuens, in Pontiam relegatur, quò eam secuti sunt Nereus & Achilleus: qui inde abstracti & Tarracinam missi, ibi post varia tormenta capite mulctati sunt. Flavia verò post longum exilium, tandem sub Traiano gloriosum obijt martyrium. ita habent Acta SS. Nerei & Achillei.

Hoc anno Domitianus ob crudelitates, præsertim in Christianos excitatas, à coniuratis, ac nominatim à Stephano, S. Flaviæ Domitillæ procuratores, confossus occubuit, annum ætatis agens 45. imperii 15. quare C statuæ eius omnes arcusque illicò eversi fuere, nomen etiam è saxis eradi iussum. ita Dio in Domitian. & Sveton. cap. 17. Vidit hanc Domitiani necem Apollonius Tyanæus Ephesi existens, per magiam, revelante dæmone. Nam concionans ad populum, toruis oculis in terram aspiciens, dixit: *Percute tyrannum*; ac postea tabellarij Roma venientes nuntiarunt, eodem tempore occisum esse Domitianum. ita Philostr. libr. 8. Vitæ Apollonij.

Domitiano successit Nerva Cocceius tam senatus consensu, quàm militum, imperavitque annum vnum, quem mirè laudant Historici: qui omnes exules in patriam reduxit, vetuitque quempiam religionis causa accusari. ita Dio in Nerva. Quare S. Ioannes Apostolus tunc ex Pathmos, vbi exulabat, Ephesum est reversus, atque Asiæ Ecclesias gubernavit. ita Euseb. lib. 3. cap. 15. qui & cap. 17. recensct mirum charitatis S. Ioannis exemplum in iuuene, olim discipulo suo, à latrociniis revocando, cùm diceret Episcopo, cui eum commendarat: *Age Episcope, depositum nobis redde, quod D ego & Christus Ecclesia teste, quam gubernas, tibi commisimus. Adolescentem repeto, animam fratris.*

Tunc quoque S. Ioannes certans cum Apollonio Tyanæo thaumaturgo, mortuum suscitavit, aliaque complura miracula in fidei & fidelium confirmationem patrauit. ita Euseb. l. 5. 17. Sozom. l. 7. c. 26. Baron. & alij. Quin & L. Dexter in Chronico anno Christi 100. *Statleus*, inquit, *Zotici, vel Getulici, filius; qui Zoticus Ephesi negotiorum causa morabatur: mortuus Stacleus à Ioanne ad vitam reuocatur. Conuertitur Zoticus & Symphorosa cum filiis ad fidem, qui reversi ad Italiam passi sunt.* Hæc ille, de cuius fide dicam in fine Chronotaxis.

Dionysius Areopagita Athenarum Episcopus adit S. Ioannem ex Pathmos reducem, eiusque, ut videtur, consilio Romam ad Clementem Pontificem se contulit, à quo cum Rustico, & Eleutherio in Gallias missus est, ut Martiali; Eutropio, Luciano, aliisque à

S. Pe-

S Petro cò missis, & jam vita, martyrioque perfunctis in Evangelij prædicatione succederet: qui multis conversis, tandem sub Hadriano Imp. apostolatum illustri martyrio decoravit. Porrò Dionysio in Atheniensi episcopatu successit Publius, Publio Quadratus, ita Euseb. l. 4. 24. & S. Hieron. l. de Script. Eccles. in Quadrato.

Anno Christi 99. Clementis 7. Nervæ 1.

S. Joannes post reditum ex Pathmos, coactus ab Asiæ Episcopis, & multarum Ecclesiarum legationibus, post indictum publicum jejunium, & supplicationes, scripsit Evangelium, & quasi filius tonitrui illud procemium è cælo veniens eructavit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*, ait S. Hieronymus præfat. in Evangel. S. Matthæi. Addit Metaphrastes, quem sequitur Baronius, S. Joannem scripturum Evangelium, quasi alterum Mosem, legem novam cælitùs accepturum, ascendisse in verticem montis, & elevatis manibus mentem à sensibus abstraxisse: *Tuncque horrenda tonitrua*, inquit, *terrores, & fulgura, his similia, quæ antea Mosi legem recipienti contigerant, facta sunt. Ad extremum tonitrua in vocem exprimuntur, atque resonant; In principio erat Verbum.* Porrò græcè scripsit Evangelium, contra Ebionem, & Cherintum, tunc grassantes, qui docebant Christum esse merum hominem, & ante Mariam non fuisse. Quocirca totus est in divinitate Christi astruenda, atque gesta Christi ante incarcerationem Joannis Baptistæ, à cæteris Evangelistis prætermissa, supplet & persequitur. Ita S. Hieronym. lib. de Scriptor. Eccles. in Joann. cap. 9.

Scripsit pariter S. Joannes tres epistolas Canonicas, è quibus duas priores contra Basilidem, & alios Christi carnem negantes, docentesque non veram, sed phantasticam fuisse Christi incarnationem, passionem, mortem, &c. exaravit. Unde hæresim hanc elidens ita orditur: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur*, &c. Quocirca S. Hieronym. epist. 85. ad Evagrium: *Clangit*, inquit, *tuba filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit: Presbyter Electæ dominæ & filiis ejus, quos diligo in veritate.* Porrò sicut doctrinarum, sic & ignis ac flammarum fluenta è Christi pectore potavit: unde totus spirat amoris, charitatisque ignes, & incendia.

Eodem anno Apollonius Tyanæus magus, occultam oppetens mortem (quò immortalis crederetur in cælum esse translatus) incerto exitu diem clausit extremum, ita Philostr. l. 8.

Nerva videns se senio fatiscentem, ut consuleret imperio, prætеritis sibi sanguine junctis M. Vlpium Trajanum Hispanum adoptavit in filium, ac Cæsarem nominauit. Ita Dio & Plinius in Panegyr. Trajani.

Anno Christi 100. Clementis 8. Nervæ 2. Trajani 1.

Nerva agens annum ætatis 65. ait Dio, senio, & morbis consumptus, magno omnium luctu diem obiit die 27. Januarii. Successit ei Trajanus agens Agrippinæ, quem anno præcedente in filium sibi Nerva adoptarat. Decreto senatus Nerva inter deos refertur. Ita Euseb. in Chron.

Anno hoc sæculari mirè crevit, & floruit Christi Ecclesia: deorum fana, delubra, oracula, aræ velut fulmine icta collabebantur.

Plinius Secundus Præfectus Bithyniæ scripsit ad Trajanum, quid de Christianis fieri vellet? nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quàm quòd antelucanis cœtibus hymnos Christo canerent. Rescripsit Trajanus: *eos inquirendos non esse, oblatos verò puniri oportere, cœtusque, & sodalitates, quas hæterias vocant, prohiberi.* Ita Plinius lib. 10. epist. 97.

Trajanus Clementem Pontificem in Tauricam Chersonesum jussit deportari: ubi Christianos ad marmora secanda damnatos mirè consolatus est, præsertim cùm suis precibus fontem, ad levandam aquarum penuriam, indicante Agno elicuit: quo miraculo mirè ibidem propagata est Christi fides, & religio.

Flavia Domitilla vna cum Euphrosyna & Theodora, cùm à Christiana religione divelli nullatenus possent, incenso cubiculo martyrium consummarunt. Persecutio in Christianos efferbuit. Erat enim Trajanus magnus deorum cultor, vinolentus, & masculorum concubitor: atque inter alios Hadrianus consobrini filius, qui in imperio ei successit, eius pæderastinæ inservivit.

Anno Christi 101. Clementis 9. Trajani 2.

S. Joannes Apostolus, & Evangelista, Apostolorum ultimus, eorumque quasi Mathusalem, Ephesi moritur annum agens 97. & juxta urbem sepultus est, cùm priùs omnes fideles ad charitatem fraternam crebrò, & impensè esset exhortatus; adeoque dum præ senio non posset in plura vocem verba contexere, illud tantùm per singulas solebat proferre collectas: *Filioli alterutrum diligite*, cumque discipuli tædio affecti quòd semper idem audirent, rogarent; cur semper eadem loqueretur; dignam respondit Joanne sententiam: *Quia præceptum Domini est, &, si solum fiat, sufficit*, uti refert S. Hier. in epist. ad Galat. lib. 3. c. 6. Plura vide apud Baron.

S. Joanni in episcopatu Ephesino successit Onesimus Pauli discipulus, vir eximiæ charitatis. S. Joannis auditores insignes fuerunt, Papias Episcopus Hierapolitanus, Ignatius Antiochenus, & Polycarpus Smyrnæus. Paulò post S. Joannem, nimirum anno sequenti, qui fuit Christi 102. S. Clemens S. Joanni amicissimus, jussu Trajani ancora ad collum appensa projectus in mare, martyrii lauream obtinuit. Orante verò populo retrocessit mare ad tria ferè milliaria, quo ingressi Christiani, invenerunt in figuram templi marmorei habitaculum à Deo paratum, & illic situm corpus S. Clementis cum anchora. Singulis deinde annis simili modo, in die transitus illius retrocessit mare. Contigitque semel incuria parentum puerum quemdam illic relinqui, qui anno vertente vivus repertus est. Ita habent vita & acta S. Clementis.

Nota. Ante annos ferè 1200. ævo S. Hieronymi & Augustini, Fl. Lucius Dexter, filius S. Patiani, postea Episcopi Barcinonensis, Præfectus prætorio Orientis sub Theodosio Imp. Hispanus, & Hispanorum encomiastes, scripsit Chronicon à natali Christi usque ad annum Christi 430. quo mortuus est S. Augustinus, illudque dedicavit S. Hieronymo (& eo iam vita functo, Paulo Orosio) uti ipse testatur lib. de Script. Eccles. in fine, quem librum S. Hieronymus vicissim eidem L. Dextro inscripsit. Quæsivit illud Cardin. Baronius, sed non reperit: post mortem eius inventum est in bibliotheca Barcinonensi, eò olim translatum ex bibliotheca Fuldensi, uti ferunt, typisque editum est in Hispania Cæsaraugustæ anno Domini 1619. cum appendicibus Maximi, Braulionis, & Helecæ, Episcoporum Cæsaraugustanorum, qui illud alternatim, & successivè usque ad sua tempora continuarunt, & prorogarunt. Multi viri docti, præsertim Hispani, illud avide arripiunt, citantque. Nonnulli tamen eruditi, quibus acris est crisis, spurium censent, vel certè aliorum laticiniis affutum, & vitiatum: tum quia varia ejus circumferuntur exemplaria, quæ inter se evariant, & dissonant: tum quia stylus rudior, Dextri stylum non æquat; tum quia paradoxis parachronismis inspersum videtur: tum quia ubi, quando, & à quo post tot sæcula primò repertum sit, ignoratur. Sanè Fuldæ illud studiosè perquisivi, nec inveni. Nolim ego in hac lite sedere arbiter, nec tanti auctoris judicium mihi vindicare. ut fidem illi derogem, vel arrogem. Audio esse in Hispania qui illud recusari, & limaturi, eique fidem arrogaturi sint. Subinde, sed parcè, illud citabo, præsertim ubi verisimiliora & rariora narrans, aliorum gravium auctorum testimonio fulcitur & roboratur.

Denique totam seriem peregrinationis S. Pauli ordinarunt, & adamussim conscripserunt multi, ut Orontius Finæus, Petrus Appianus, Marcus Jordanus, Arias Montanus, & alii; eamque in tabula Chorographica spectandam exhibet Ortelius in Theatro pag. 114. Actû ergo non agam.

EFFIGIES SANCTI PAVLI, SIVE IDEA VITÆ APOSTOLICÆ.

ANCTUS Paulus, cæterique Apostoli adeò virtutibus omnibus excelluerunt, adeòque singulas continuè per actus heroicos exercuerunt, ut à Deo cunctis fidelibus per omnia sæcula, positi sint in perfectum eatum exemplar & speculum, quod omnes pro viribus æmulari satagant. Nam ut sæpè inculcat S. Chrysost. in homiliis octo de laud. S. Pauli, Paulus eamdem nobiscum habuit naturam, idem corpus, eamdem animam; ac proindè quod ille effecit, & nos efficere possumus per gratiam Christi, quam Deus uti Paulo elargitus est, ita & singulis fidelibus eam postulantibus, eique strenuè collaborantibus liberaliter offert & impertitur, eamque majorem semper & majorem pro merito orationis & operationis. Auxit ille mirificè Dei gratiam per quotidianos pro fide labores & agones, nos quoque simili ratione eamdem miris quotidie per opera præclara, præsertim heroica, incrementis augere possumus. *Fuerunt Apostoli præcones Christi, pugiles veritatis, athletæ Dei, organa Spiritus sancti, religionis præsides, Ecclesiæ principes, sanctitatis antistites*: nostrarum partium est eos sequi contento passu, ac licet is eis sit impar, eum tamen jugiter agglomerando, quos eminus sequimur, tandem cominus si non assequemur, certè insequemur. Huc nos invitant eorum certamina, coronæ, trophæa; huc tituli & elogia, quibus eos condecorant & celebrant Patres ad unum omnes. Accipe pauca è multis selecta. S. Chrysost. homil. 1. de laudibus S. Pauli: *Nihil prorsus*, inquit, *erraverit, qui in pratum insigne quoddam virtutum, & paradisum spiritualem Pauli animum nuncupaverit: tam mira enim gratia floruit, tamquam huic gratiæ congruente vitæ perfectione resplenduit: quoniam enim vas electionis effectus est, & bene seipsum emendare curavit, largissime in eum Spiritus sancti munus effusum est. Quæ autem lingua inveniatur laudibus ejus æqualis, cùm omnia quæ sunt in hominibus bona, una anima possideat, & ea cuncta plene ac cumulate, quæ non solum hominum sunt, sed quod amplius est, angelorum?* Rursum: *Paulus cæli civis, Ecclesiarum columna, angelus terrestris, cælestis homo. Sicut enim missum in igne ferrum, totum profectò ignis efficitur, sic Paulus charitate succensus totus effectus est charitas.* Item suaviùs, & uberiùs in S. Matth. c. 10. *Misit*, inquit, *Christus Apostolos quasi sol radios suos, quasi rosa suavitates odoris sui, quasi ignis scintillas suas dispersit, ut sicut sol in suis radiis apparet, sicut rosa in odoribus suis sentitur, sicut ignis in scintillis suis aspicitur: sic in illorum virtutibus Christi potentia agnoscatur. Quis enim videns discipulos bene instructos, non scientiam magistri collaudat?* Breviter sed nervosè, S. August. in serm. 1. de Apostol. Petro & Paulo: *Paulus*, ait, *dum urget gladiis sanctos, fidei suscipit jugum, & magister factus est Gentium, forma Martyrum, formido dæmonum, indultor criminum, fonsque virtutum.* Idem: *Dedit*, ait, *Dominus Apostolis potestatem super naturam, ut eam curarent: super dæmones, ut eos everterent: super elementa, ut ipsa immutarent; super mortem, ut eam contemnerent: super angelos, ut corpus Domini consecrarent.* Hæc etiam potestas data est eorum successoribus secundùm illud Apocal. 11. 6. *Hi habent potestatem claudendi cælum, & convertendi aquam in sanguinem.*

Pædeia. [margin]

Mors heroica.

Porrò æquè heroica & admirabilis fuit eorum mors, ac fuerat vita. Audi S. August. serm. jam citato: *Nullatenus*, ait, *potest explicari, quibus modis interfectio Apostolorum pretiosa pensetur. Moriuntur abiecti, & orbis terrarum capiunt principatum. Moriuntur terrenæ dignitatis extranei, & eorum opificio cælum reseratur & clauditur.* Idem serm. 5. de dedic. Ecclesiæ: *Per illos ergo est salus confirmata credentium; quia videmus eos veritatem, quam annuntiarunt prædicando, confirmasse moriendo: rebus, non sermonibus, declarantes, quantum sit bonum illud spe certum in retributione gloriosum in possessione jucundum, pro quo lux negligitur, gladius non timetur, anima incunctanter afficitur.* Idem lib. de Civit. c. 32. Scipionem profert diis Romanorum: *Tolerabilius*, inquit, *divinos honores deferretis illi Scipioni, quàm deos ejusmodi coleretis. Neque enim erant illi dii suo Pontifice meliores.* Et Tertull. in Apolog. c. 11. dicit satius fuisse deos fieri, sapientiæ Socratem, justitiæ Aristidem, militiæ Themistoclem, eloquentiæ Ciceronem, felicitatis Syllam, opum Crassum, sublimitatis Pompejum, gravitatis Catonem, hi enim diis ipsis præstabant hisce rebus. Quid jam dicemus de Apostolis? Hi enim non unius gentis, sed omnium; non unius virtutis, sed universarum fuerunt culmina, imò fulmina. Hi ergo Christianis non humani, sed divini fuere Pontifices, Scipiones, Socrates, Aristides, Themistocles, Cicerones, Pompeij, Catones. Illis enim verè cōpetit illud psal. 81. 6. *Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes.* Et illud psal. 138. 17. *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum.* Et illud psal. 18. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum. In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Ecclesia*, inquit S. Bernard. serm. 27 in Cant. *habet cælos suos homines spirituales, vita & opinione conspicuos, fide puros, spe firmos, latos charitate, contemplatione suspensos. Et hi pluentes pluviam verbi salutaris, sonant increpationibus, coruscant miraculis. Hi enarrant gloriam Dei.*

Honos diis negatus.

Apostoli sunt cæli.

Jam particulatim Pauli & Apostolorum mores depingamus, ut eos meliùs contemplari, admirari & æmulari possimus. Distinguam eos ordinis, & memoriæ causa, in tria capita. Primum, erit de iis qui Deum concernunt; Secundum de iis qui seipsum; Tertium de iis qui proximum spectant, Paulum præ cæteris ex Luca pingo. Nam cum S. Chrysost. hom. 11. in Genes. *Flagro amore hujus viri, & propterea continuò versatur in ore meo, & quasi in archetypum aliquod exemplar, ita in illius animam respiciens, obstupesco in hoc viro miram affectionum elevationem fortitudinis excellentiam, amoris in Deum fervorem: & arbitror quòd unus homo omnes virtutes congregarit, & perfecerit.* Idem hom. 22. ad populum: *Paulus*, inquit, *Apostolus Gentium doctor, &c. Christum in se habens loquentem, terrestris angelus & cælestis homo, receptaculum Spiritus sancti, qui in corpore corruptibili Paradisum habitavit, zelo incomparabilis charitate magnus: Ecclesiarum Dei sollicitus curator, orator pietatis, imbecillium deductor, credentium pronubus, Judæorum redargutio, nostri omnium sagena, post mortificationem doctor, & post mortem præco, qui nobis demonstravit quomodo in cælos ascendere oporteat.* Quocirca Paulus per excellentiam & antonomasiam vocatur Apostolus, ait S. August. qui & lib. 14. de Civit. cap. 9. *Invenimus*, ait, *doctorem Gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus suis coapostolis laboravit, & pluribus epistolis populos Dei instruxit: illum, inquam, verum athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo, crucifixum cum illo gloriosum in illo, in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est, & angelis, & hominibus, legitimo magna agone certamen & palmam supernæ vocationis in anteriora sectantem*, &c. Quare quod S. Gregorius Nazianz. orat. 20. de laudibus S. Athanasij dicturus, ita orditur: *Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre: quoniam virtutes omnis in unum collectas tenebat, & etiamnum tenet: virtutem autem laudans. Deum laudabo, à quo virtus hominibus est.* Idem potiùs de Paulo dicam: Paulum laudans, apostolatum laudabo, imò Deum, qui Pauli & apostolatus est auctor. Nam ut ait S. Leo sermon. 1. de S. Petro & Paulo: *De illis Ecclesiæ apicibus, imò oculis, qui omnem loquenti superant facultatem, nihil diversum, nihil debemus sentire discretum:*

quia

quia illos, & electio parès, & labor similes, & finis fecit æquales.

CAPVT PRIMVM.

De Pauli moribus, & virtutibus Deum concernentibus.

Prima dos, & virtus, Singularis Dei electio, & vocatio, eiusq; humillima agnitio, gratiarum actio, & admiratio.

1 Primò, Paulus singulari Dei gratia ab æterno prædestinatus est, non tantùm ad fidem, & sanctitatem, sed etiam ad apostolatum, eumque eximium, ut nimirum præ cæteris Apostolis fieret admirabilis Evangelii præco, & doctor Gentium vbilibet degentium. Ita ipse ad Ephes. 1. 11. agens de prædestinatione Christi omnia instaurantis: *in quo ait, & nos sorte vocati sumus secundùm propositum ejus, qui operatur omnia secundùm consilium voluntatis suæ, ut simus in laudem gloriæ eius nos, qui antè speravimus in Christo* Et Actor. 9. 15. de eo Deus ait Ananiæ: *Vas electionis* (ab æterno à me electum, & è tot hominum millionibus selectum) *est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Israel.* Hic verum est illud: *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*, Rom. 9. 16. Porrò Apostoli orbem commoverunt amore, Prophetiæ verò terrore. Prophetæ enim terrent, Apostoli suadent: *Deus enim nunc virga vtitur, nunc flagello. Virga, ut corrigat: flagello, ut suadeat. Recta illic, hic inflexa præceptio, qua peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur. Alii sunt enim terrores prophetici, aliæ apostolicæ suasiones: in utroque tamen unius verbi est disciplina*, ait S. Ambros. lib 9. in Lucæ cap. 19. in fine capitis. Idem libr. 7. *Eos*, inquit, *misit ad seminandum fidem, qui non cogerent, sed docerent; nec vim potestatis exercerent, sed doctrinam humilitatis attollerent.*

Prophetæ terrent, Apostoli suadent.

2 Secundò, Paulus eadem Dei gratia, in tempore ab eo vocatus est ad gratiam simul & ad apostolatum vno, eodemque instanti: quæ gratia fuit eximia, tum in se, tum ex hoc capite, quod ipse vocatus sit in ipso ardore persecutionis cùm scilicet spiraret minas, & cædes in Christianos. Tunc enim subitò irradiante Deo, ex lupo factus est ovis, ex Saulo Paulus, ex persecutore prædicator, Actor. 9. 6. imò mox ab occiso, & lapidato à se Stephano conversus, ilicò illi in prædicatione successit. *Nam postquam siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli*, ait S. Chrysost. hom. de convers. S. Pauli. Hæc fuit ejus antecedens, & quasi in actu primo vocatio ad apostolatum: consequens enim, & quasi in actu secundo fuit ea, qua Antiochiæ consecratus Episcopus, proximè missus est evangelizatum Gentibus, Actor. 13. 2. dicente Spiritu sancto, *Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Porrò Paulus abundantiorem cæteris Apostolis accepit gratiam, vt Deus magis ostenderet suum esse quod dat, non hominis: sicut medicus excellentiam artis suæ ostendit in ægro desperato, ait S. August. in psalm. 130. Vnde, & cæteros Apostolos Christus vocavit verbo. Paulum verò prosternendo, & cæcando coegit ad fidem, ait idem August. epist 50. ad Bonifacium.

Duplex Pauli vocatio.

3 Tertiò. Paulus huic Dei vocationi ilicò planè plenèque obedivit, dicens: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. 6. Vnde baptizatus *continuò in Synagogis prædicabat Iesum, quoniam hic est filius Dei.* ibidem v. 20. Et ad Galat. 1. 15. *Cùm autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, continuò non acquievi carni, & sanguini*, &c. Quare ilicò se pro Christo periculo vitæ exposuit, Iudæis in ipsum quasi apostatam frementibus, vltrò sese evangelizando obitciens. Paulus enim acri fuit ingenio, & ardenti indole, ac natura igneus, ut patet Actor. 9. 1. Vnde accedente, & naturam informante Dei gratia factus est organum Dei electum, efficax, & eximium. Quare S. Bernard. serm. de conversione S. Pauli: *Conuersus Paulus*, inquit, *conversionis minister factus est universo mundo* &c. *& ne adhuc quidem cessat ab hominum con conversione: dico autem exemplo, oratione, doctrina.*

Paulus acri indole.

4 Quartò, Paulus vbique hanc Dei in se gratiam admiratur, & mira animi demissione, gratitudine, & exultatione celebrat, & deprædicat. Vnde epistolas ita ferè orditur: *Paulus vocatus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum.* Et, *Mihi*, inquit, *omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis in Deo, qui omnia creavit*, Ephes. 3. v. 8.

5 Quintò, Paulus hac Dei vocatione demandatam sibi Euangelii prædicationem intelligens, ad eam se obligari censuit, adeò vt si eam negligeret, grave peccatum admitteret. Hoc est enim quod ait 1. Corinth. 9. 16. *Nam si evangelizavero; non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est si non evangelizavero.* Et: *Deus posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo, exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, 2. Corinth. 5. 20. Paulum imitentur, qui se Deo ad statum Apostolicum vocati sentiunt, ut Deo vocanti alacriter obediant, strenueque cooperentur. Nam ut ait S. Basil. in cap. 1. Isaiæ: *Nisi in fundamento Apostolorum perseveremus, ædificantes pretiosa, & honore digna, quasi nullo subnixi fundamento, præcipites ibimus, fietq; ruina nobis non exigua.*

Paulus ni prædicasset graviter peccasset.

Secunda dos; & virtus est, Missio legitima.

6 PRimò, Paulus immediatè à Christo per revelationem edoctus est, didicitque Evangelium, uti ipse disertè asserit Galat. 1. 12. Hinc nonnulli Gnostici docebant, ex Apostolis solum Paulum cognovisse veritatem, eò quòd per revelationem manifestatum ei esset mysterium. quos refutat Irenæus lib. 3. cap. 13.

7 Secundò, Paulus proximè iturus evangelizatum Gentibus, raptus est in tertium cælum anno Christi 44. à conversione sua nono, ibique audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, 2. Corinth. 12. 2. ut quasi alter Moses à Deo mitti, & quasi è cælo cælestis Gentium doctor prodire videretur. Vnde S. Bernard. serm. 23. in Cant. *Thomas*, inquit, *in latere, Ioannes in pectore, Petrus in sinu Patris. Paulus in tertio cælo secreti huius gratiam sunt assecuti. Thomas in solido fidei, Ioannes in lato charitatis, Paulus in intimo sapientiæ, Petrus in luce veritatis.* Et S. Ambros. in psalm. 47. *Vide*, ait, *Paulum cùm persequeretur Ecclesiam Dei, latus Aquilonis fuisse. Vide nunc cùm legitur in Ecclesia, montem esse speculatorium* (Sion) *per quem Christi gloriam cognoscimus, & videmus.*

Raptus in tertium cælum quando?

8 Tertiò, nihilominus instinctu Dei contulit situm Euangelium, & doctrinam cum S. Petro aliisque Apostolis, vt illi eam probarent, eique veritatis testimonium apud fideles darent. *Contuli*, inquit, *cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, &c. ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem*, Galat. 2. 2. Et v. 9. *Cùm cognovissem gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi societatis, vt nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem.*

Confert doctrinam cum S. Petro.

9 Quartò, Paulus, etsi à Deo electus Apostolus, tamen auctoratus fuit ab Ecclesia. Vndè jussu Spiritus sancti ab ejus primoribus consecratus est Episcopus, missusque prædicatum Gentibus, Actor. 13. 2. Ordo enim hierarchicus à Deo institutus id poscit, ut homines inferiores ab hominibus superioribus regantur, & mittantur; ne fraus, & dolus subesse possit. Sic enim pseudoprophetæ & hæretici mentiuntur se mitti à Deo, cùm mittantur à diabolo, ideoque omnem Pontificum Ecclesiæ missionem, & directionem respuunt, de quibus jure quæritur Dominus per Ieremiam c. 13. 21. dicens: *Non mittebant Prophetas & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

10 Quintò, Paulus in dubiis, & controversis de servandis legalibus; adiit S. Petrum, & Apostolos, eorumque sententiam secutus, eamdem toti Ecclesiæ Antiochenæ capescendam seruandamque proposuit, Actor. 15. Ita S. Hieron. licèt Doctor Ecclesiæ, to. 2. epist 57. ad Damasum Pontificem, ab eo petit decisionem quæstionis: An in Deo dicendæ sint tres hypostases, an vna? *A pastore*, inquit, *præsidium ovis flagito. Cum successore piscatoris, & discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione consocior Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio*, &c. *Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.*

Consulit Apostolos.

Tertia dos & virtus fuit, Præstans potensque fides, etiam ad patrandum miracula.

11\. PRimò, Paulus fide excelluit. Nam quasi doctor eam ubique prædicavit, & propugnavit contra Iudæos, philosophos, oratores, magos, reges & tyrannos. Præclarè S.Chrysost. in cap. 20. S.Matthæi, explicans illud: *At illi magis clamabant: Talis*, inquit, *est natura fidei, quanto magis vetatur, tanto magis accenditur. Virtus fidei in periculis secura est, in securitate periclitatur. Quid enim sic laxat vigorem fidei, sicut longa tranquillitas?* Idem in cap. 25. S. Matthæi: *Fides*, inquit, *lampas est; quia sicut lampas illuminat domum, ita fides animam*. Idem in illud Symboli, *Credo in Deum: fides*, ait, *lumen est animæ, ostium vitæ, fundamentum salutis æternæ*.

12\. *Fides videt & videtur.* Secundò, Paulus raptus in tertium cælum, vidit mysteria quæ fide credimus, 2. Corinth. 12. 2. Quin S. Augustin. lib. 13 de Trinit. cap. 2. docet, fidem nostram suo modo & videre & videri, in suis scilicet operibus & effectis. B Sic rursum per opera heroica ingentem suam fidem toti orbi conspicuam exibuit Paulus. Sapienter S. Bernar. serm. 24. in Cant. *Mors fidei*, inquit, *est separatio charitatis. Credis in Christum? fac Christi opera, ut vivat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, actio probet. Non incurvet terrenus opus, quam fides cælestium erigit*. Et S.Ambros. serm. 1. *Fides Christiana*, inquit, *quasi granum sinapis, prima fronte videtur esse parva, vilis, tenuis, non ostendens potentiam suam: at ubi diversis tentationibus teri cœperit, statim vigorem suum prodit, acrimoniam indicat, calorem Dominicæ credulitatis aspirat, & tanto divini ignis ardore jactatur, ut & ipsa ferveat, & participantem sibi ardere compellat*.

13\. Tertiò, Paulus fidem suam, Prophetarum & Apostolorum celebrat passim, ac præsertim toto cap. 11. ad Hebr. *Fides*, inquit, *est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*. Vide cætera quæ sequuntur.

14\. Quartò, Paulus, pro fide immensos labores, itinera, pericula, verbera, carceres, ac tandem mortem & martyrium constanter sustinuit. Celebrat S.August. serm. 120. de Temp. fidem boni latronis, quòd in cruce confessus sit C Christum: *Solus*, inquit, *tristis est majestas, qui socius probatur doloris*. Major fuit fides Pauli qui non tantùm cum Christo, sed & pro Christo tot tantaque passus est. Præ- *Fidei robur in Paulo.* clarè S.Cyprian. tractat. de Mortalitate: *Ad omnia*, inquit, *te paratum facere timor Dei, & fides debet. Sic licet rei familiaris amissio; sit de infestantibus morbis assidua membrorum, & cruenta vexatio, sit de uxore & liberis tristis avulsio: non sint tibi scandala ista, sed prælia: nec debilitent aut frangant Christiani fidem, sed potiùs ostendant in colluctatione virtutem; cùm contemnenda sit omnis iniuria malorum præsentium, fiducia bonorum futurorum. Nisi præcesserit pugna, non potest esse victoria: cùm fuerit in congressione pugnæ victoria, tunc datur vincentibus, & corona. Gubernator in tempestate dignoscitur, in acie miles probatur. Arbor quæ alta radice fundata est ventis incumbentibus non movetur. Sic & Apostolus Paulus post naufragia, post flagella, post carnis & corporis multa & gravia tormenta, non vexari, sed emendari, se dicit adversis: ut dum graviùs affligitur, verius probaretur*. Idem lib. 4. epist. 6. ad Thibaritanos: D *Gaudere nos*, inquit, *& exultare voluit in persecutionibus Dominus; quia quando persecutiones fiunt, tunc dantur coronæ fidei, tunc probantur milites Dei, tunc Martyribus patent cæli*. Et inferiùs: *Hoc enim est robur virtutis & fidei, credere & scire quòd Deus à morte præsenti liberare possit, & tamen mortem non timere, nec cedere, ut probari fortiùs fides possit*. Idem, l. 1 epistol. 3. ad Cornelium: *Manere*, inquit, *apud nos debet frater charissime, fidei robur immobile, & stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petra obiacentis fortitudine & mole, debet obsistere*.

15\. Quintò, Paulus habuit fidem miraculorum, qua plurima supra naturam, omnemque vim creatam angelorum & dæmonum, miracula patravit, ac mortuos suscitavit, adeò *ut super languidos deferrentur à corpore ejus sudaria, & semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur*, ait Lucas Actor. 19. 12. Unde S. August. lib. Quæst. novi Testamenti quæst. 42. docet Apostolos tripliciter recepisse Spiritum sanctum. Primò, ut fideles, per gratiam sanctificantem; secundò, ut Episcopos, ad conferendum aliis Spiritum sanctum in Sa-

A cramento Confirmationis & Ordinis; Tertiò, ut thaumaturgos, *in signis ac miraculis faciendis ad fidei incrementum. Semina enim sunt fidei, virtutes per Apostolos facta*.

Quarta virtus fuit, Invicta in Deum spes & confidentia.

PRimò, Paulus in spem contra spem credidit & speravit, dum supra vires humanas, supra naturam multa conatus est, Deique invocatione & ope perfecit. Nam ut ipse ait Rom. 8. 24. *Spes videtur non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat?* Et v. 26. *Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*. 16.

Secundò, Paulus hac spe superavit omnia naturæ non tantùm difficilia, sed & impossibilia. Nam ut ipse ait Rom. 8. 31. *Si Deus pro nobis qui contra nos?* De talibus verè S.Bernard. serm. 32. in Cant. *Magna*, ait, *audent quoniam magni sunt; & quæ audent, obtinent. Magna siquidem fides magna meretur, & quatenus in bonis Domini fiduciæ pedem porrexeris, eatenus possidebis. Istiusmodi magnis spiritibus magnus occurrit sponsus, & magnificavit facere cum eis*. Idem serm. 3. de Annunciat. Dom. *Sola*, ait, *spes apud te* (Domine) *miserationis obtinet locum, nec oleum misericordiæ, nisi in vase fiduciæ ponis*. 17.

Tertiò, Paulus hac spe gloriabatur in persecutionibus: *Gloriamur*, inquit, *in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem: spes autem non confundit*, Rom. 5. 3. 18.

Quartò, Paulus non tantùm sibi, sed & suis fidelibus in quibusuis afflictionibus speravit, & sperando obtinuit Dei opem, robur & victoriam. Hanc enim spem afflans, Corinthii epist. 2. c. 16. *Quæ*, inquit, *operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quòd sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis*. Præclarè S. Ciprian. de Exhortat. Martyr. *In persecutionibus*, ait, *nemo cogitet, quod periculum diabolus importet, sed consideret quod auxilium Deus importet; nec mentem labefactet humana infestatio, sed corroboret fidem divina protectio; quando unusquisque secundum divina promissa, & fidei suæ merita, tantum accipiat de Dei ope, quantum se credat accipere: nec sit quod omnipotens præstare non possit, nisi accipientis fide caduca defecerit*. 19. *Spes omnipotens.*

Quintò, Paulus continua experientia opis divinæ edoctus, securus erat in qualibet difficultate de prospero rei exitu & eventu. *Ipsi* inquit, *in nobisinetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet*, 2. Corinth. 1. 9. Paulum secutus S.Cyprianus scribens ad Demetrianum juget, & Christianorum hostem: *Viget*, ait, *apud nos spei robur, & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentis ruinas erecta mens est, immobilis virtus, & nunquam non læta patientia, & de Deo suo semper anima secura, sicut per Prophetam Spiritus sanctus loquitur & hortatur, spei ac fidei nostræ firmitatem cælesti voce corroborans: Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo salutari meo. Exultant semper in Domino Christiani, & lætantur & gaudent in Deo suo, & mala atque adversa mundi fortiter tolerant, dum dona & prospera futura prospectant*. Ita fecerunt Sancti, ut Iob cap. 13. 15. *Etiamsi*, inquit, *occiderit me in ipso sperabo*. Ieremias cap. 17. 7. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius*. Et Thren. 3. 24. *Pars mea Dominus dixit anima mea: propterea expectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in illum, animæ quærenti illum*. Vide Paulum de hac spei, quasi anchoræ, fortitudine differentem Heb. 9. 17. & c. 10. 23. & 35. & seq. Verè Psaltes. psalm. 31. 10. *Sperantem in Domino misericordia circumdabit*. Et S. August. in psal. 3. *Vita vere mortalis, spes est vita immortalis*. Et S. Bernard. serm. 9. in psal. *Qui habitat. Si insurgant adversum me prælia, si sæviet mundus, si fremat malignus, si ipsa caro adversus spiritum concupiscat, in te ego sperabo*. 20.

Sextò, Paulus hac spe audacter insilit in quævis vitæ discrimina. Ita in tumultu Ephesio contra se concitato, sistre voluit in theatrum, cùm tamen sciret se unum caputque suum peti, Actor. 19. 30. Ita profectus est Hierosolymam, Prophetis ubique prædicentibus, cum ibi 21.

fore

fore vinciendum ; quibus ipſe reſpondit : *Quid facitis flentes, & affligentes cor meum ? Ego enim non ſolùm alligari, ſed & mori paratus ſum propter nomen Domini Jeſu*, Actor. 21. 13. Quocirca hac ſpe omnia ſua & ſuorum pericula ſuperavit. Unde in naufragio apparuit ei angelus, ſpondens non tantùm ipſi, ſed & omnibus vectoribus propter ipſum liberationem & ſalutem: *Ne timeas*, inquit, *Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere: & ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum*, Actor. 27. 23.

22. Septimò, Paulus certa ſpe præcipiebat gloriam & coronam cæleſtem: *Scio enim*, inquit, *cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem*, 2. Timoth. 1. 12. Et cap. 4. 7. *Bonum certamen certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi. In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.*

Quinta fuit, Eximius Dei Chriſtique amor.

23. PRimò, Paulus ardebat amore Dei & Chriſti : unde aiebat Roman. 5. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis* Præclarè Origen. hom. 2. in Cant. interprete S. Hieron. tom. 3. *Vulnerata charitate ego ſum. Quàm pulchrum eſt, quàm decorum à charitate vulnus accipere! Alius iaculum carnei amoris excipit, alius terreno cupidine vulneratus eſt ; tu nuda membra tua, & præbe te iaculo electo, iaculo formoſo : ſiquidem Deus ſagittarius eſt. Poſuit me, inquit, ut ſagittam electam. Quàm beatum eſt hoc iaculo vulnerari!*

24. Secundò, Paulus optabat mori, ut ſuo Chriſto frueretur: *Coarctor*, inquit, *à duobus, deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto*, Philip. 1. 23. Et : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Roma. 7. 24. Paulus ergo erat columba gemens, & ſuſpirans in cælum, teſte S. Auguſt. in pſal. 54. dicebat cum Sponſa ; *Fulcite me floribus ſtipate me malis ; quia amore langueo*, Cant. 2. 5.

25. Tertiò, Paulus provocabat hoſtes, ærumnas, pericula, diabolos, totumque infernum & mundum, quaſi ad duellum pro amore Chriſti : *Quis*, ait, *nos ſeparabit à charitate Chriſti ? tribulatio ? an anguſtia ? an fames ? an nuditas ? an periculum ? an perſecutio ? an gladius ? ſicut ſcriptum eſt : Quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus propter eum qui dilexit nos. Certus ſum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque Virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Jeſu Domino noſtro.* Rom. 8. 35.

26. Quartò, ex tam incenſo Dei amore manabat ardens amor in proximos adeò ut totum orbem ad Chriſtum convertere ſatageret, de quo plura inferiùs. Verè S. Hieron. epiſt. 14. ad Celantiam : *Grandem*, inquit, *vim obtinet vera dilectio : & qui perfectè amatur, totam ſibi amantis vindicat voluntatem. Nihil eſt imperioſius charitate. Nos ſi verè Chriſtum diligimus, ſi eius nos redemptos ſanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoſcimus.*

27. Quintò, Paulus adeò Chriſtum amabat, ut in eum transformatus videretur. Amoris enim effectus, imò apex, eſt intima unio, exceſſus, raptuſque in amatum : anima enim magis eſt ubi amat, quàm ubi animat. Hoc ſonant illæ Pauli voces, *Mihi vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum*, Philip. 1. 21. *Chriſto confixus ſum cruci. Vivo ego, iam non ego ; vivit verò in me Chriſtus. Quod autem nunc vivo in carne in fide vivo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me*, Galat. 2. 20. Et c. 6. 14. *Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Jeſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.* Et v. 17. *De cætero nemo mihi moleſtus ſit. Ego enim ſtigmata Domini Jeſu in corpore meo porto.* Chriſtus ergo videbatur eſſe mens, anima, vita & ſpiritus S. Pauli, qui per eum loquebatur, operabatur, patiebatur. *An*, inquit, *experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus?* 2. Corinth. 13. 3. Hinc S. Hieron. Pammachio hanc vitæ & amoris normam præſcribit : *Chriſtus omnia, ut, qui omnia propter Chriſtum dimiſerit, unum inveniat pro omnibus, & libera poſſit voce proclamare ; Pars mea Dominus.* De *Cornel. à Lapide in Act. Apoſt.*

nique Paulus Chriſto confixus cruci, clavis non ferri, ſed amoris, in ipſo vivebat vitam amatoriam, ut ait S. Dionyſ. cap. 4. Divin. nomin. quia Chriſtus in eo vivebat tamquam principium, regula & finis omnium eius cogitationum, deſideriorum, ſermonum & operum. Et hoc eſt quod ait : *Mihi vivere Chriſtus eſt*. q. d. Vita mea eſt Chriſtus, cogitatio mea eſt Chriſtus, deſiderium meum eſt Chriſtus, amor meus eſt Chriſtus ; meum velle, meum loqui, meum operari eſt Chriſtus ; aliud non volo, aliud non ſapio, aliud non ago, aliud non cogito & loquor quam Chriſtum.

Sexto, Paulus & Apoſtoli quaſi amore Dei ebrij, cum ubique eructabant celebrantes magnalia Dei, Actor. 2. 13. Vide ibi dicta. *Sive enim*, inquit, *mente excedimus, Deo : ſive ſobrii ſumus, vobis. Charitas enim Chriſti urget nos, &c. ut & qui vivunt, iam non ſibi vivant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit*, 2. Corinth. 5. 13. Hinc paſſim eum eſſlat aliiſque afflat : *Implemini*, inquit, *Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino, gratias agentes ſemper pro omnibus in nomine Domini Ieſu Chriſti, Deo & Patri*, Epheſ. 5. 19. 28. *Paulus amore Dei ebrius.*

Septimò, nomen Ieſu erat Paulo in delicijs, ac mel in ore, melos in aure, iubilus in corde. Unde illud in paucis ſuis parviſque epiſtolis iterat ducenties decies novies, Chriſti verò quadringenties & ſemel. *Non eſt*, inquit, Chryſoſt. lib. 3. de Sacerdotio, *qui Paulo vehementius Chriſtum dilexerit ; nemo qui apud Deum gratioſior, quàm Paulus fuerit.* Hinc viciſſim Ieſus eum ita ſuis conſolationibus mulcebat, ut voluptates carnis & mundi ſperneret, imò deteſtaretur ut ſtercora. Dicebat ergo cum Sponſa : *Anima mea liquefacta eſt, ut dilectus locutus eſt*, Cant. 5. Et : *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia, donèc aſpiret dies, & inclinentur umbræ.* Sic legimus de S. Ephrem, eum ita abundaſſe dulcedine divina, ut exclamaret : *Contine Domine undas dulcedinis tuæ, quia ſuſtinere non valeo.* Et S. Xaverius Indiarum Apoſtolus : *Satis eſt Domine, ſatis eſt.* Et B. Aloyſius Gonzaga ; *Recede à me Domine.* 29. *& Ieſu.*

Sexta fuit, Profunda Dei reverentia & religio.

PRimò, Paulus ubique Deum præ oculis habens, venerabatur, cogitans ſe in divino eius conſpectu angelorumque omnium verſari, agere & loqui. *Spectaculum*, inquit, *facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus* 1. Corith. 4. 9. Ita S. Bernardus cum Deo in nube verſabatur & habitabat. Sic & S. Benedictus, qui proinde erectis in cælum manibus moriens ſtetit, & ultimum ſpiritum inter verba orationis efflauit, ait S. Gregor. libr. 2. Dialog. 37. 30.

Secundò, Paulus profunda cordis corporiſque demiſſione Deum colebat, & adorabat : *Habemus*, inquit, *gratiam, per quam ſerviamus placentes Deo cum metu, & reverentia. Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt*, Hebr. 12. 28. Et : *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det vobis ſecundùm divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem*, Epheſ. 4. 14. Et : *Orabo ſpiritu, orabo & mente : pſallam ſpiritu, pſallam & mente*, 1. Corinth. 14. 15. 31.

Tertio, Paulus Deum crebrò invocabat, & Chriſtianorum orationes poſcebat, ut Deus fidelium & infidelium, quibus prædicabat, mentes illuminaret. *Gratias*, inquit, *ago Deo meo, in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens*, Philip. 3. 1. Et : *De cætero fratres orate pro nobis, ut ſermo Dei currat & clarificetur, ſicut & apud vos, & ut liberemur ab importunis & malis hominibus*, 2. Theſſal. 3. 1. Et : *Orationi inſtate*, &c. *orantes ſimul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti*, Coloſ. 4. 3. Idem ſcribit Epheſiis cap. 6. v. 18. & 19. 32.

Quartò, Paulus, ait S. Chryſoſt. hom. 1. de eius laudibus, *Semetipſum Deo per ſingulos dies immolabat : quam hoſtiam dupliciter offerebat, cùm quotidie moriens, tum corpori ſuo mortificationem ſine intermiſſione circumferens. Nam & ad pericula iugiter parabatur, conſummans voluntate* 33. *Triplex hoſtia Pauli.*

martyrium ; & naturam in se mortificando carnis , nihil minus quam immolatæ hostiæ Deo munus implebat , imò etiam multò amplius. Propter quod dicebat : Ego enim immolor sanguinem utique suum immolationem vocans . Neque verò his tantùm sacrificiis contentus fuit , sed quia seipsum consecraverat Deo , etiam orbem universum studuit offerre.

34. Quintò , Paulus Deum , S. Trinitatem , ejusque opera & consilia obstupescit , & obmutescit : *O altitudo* , inquit , *divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei : quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus , & investigabiles viæ ejus ! Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit ? aut prior dedit illi , & retribuetur ei ? Quoniam ex ipso , & per ipsum , & in ipso sunt omnia : ipsi gloria in sæcula , Amen* , Rom. 11. 33. Præsertim verò admiratur mysterium redemptionis , incarnationis , passionis & crucis Christi ; ac vocationis Gentium & reprobationis Iudæorum , illudque profundè scrutatur & magniloquè circumscribit , vocans illud *mysterium temporibus æternis tacitum , quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum , secundùm præceptum æternum Dei , ad obeditionem fidei* , Roman. 16. 25. *Quod oculus non vidit , nec auris audivit , nec in cor hominis ascendit* , 1. Corinth. 9. 2. Rursum idem vocat *investigabiles divitias Christi dispensationem sacramenti absconditi a sæculis in Deo , multiformem sapientiam Dei : ut possitis* , inquit , *comprehendere cum omnibus Sanctis , quæ sit latitudo , & longitudo , sublimitas , & profundum scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* , Ephes. 3. v. 8. & 18.

Septima virtus fuit , plena voluntatis suæ cum divina conformitas , & in eam resignatio ,

35. PRimò , Paulus per omnia se suosque conformabat voluntati divinæ : *Ut probetis* , inquit , *quæ sit voluntas Dei bona , & beneplacens , & perfecta* , Roman. 12. 2. Hinc rectissimam in omnibus actionibus habebat intentionem , intendens per omnia soli Deo placere : unde hominum judicia , laudes & vituperia nihil faciebat , neque se ullius amore vel odio , blanditiis aut minis , à justo & recto abduci sinebat ; sed ubique sincerus erat , rectus , constans , immobilis & imperturbabilis , quasi in Deo defixus , ideoque superior rebus universis , tam prosperis , quàm adversis : *Mihi* , inquit , *pro minimo est , ut à vobis judicer , aut ab humano die ; sed neque meipsum judico . Nihil enim mihi conscius sum ; sed non in hoc justificatus sum ; qui autem judicat me Dominus est . Itaque nolite ante tempus judicare , quoadusque veniat Dominus , qui & illuminabit abscondita tenebrarum , & manifestabit consilia cordium : & tunc laus erit unicuique à Deo* , 1. Corinth. 4. 3. Hinc rursum Paulus in omnibus , sive adversis , sive prosperis Deo agebat gratias , Colos. 3. 17. ejusque providentiam laudabat , dicens cum Psalte : *Benedicam Dominum in omni tempore*. Idem S. Hieron. præscribit Pammachio : *Sanus sanum* , inquit , *gratias refero creatori : langueo , & in hoc laudo Domini voluntatem . Quando enim infirmor , tunc fortior sum , & virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur .* Ita S. Servulus pauper & paralyticus , ait S. Gregor. 4. Dialog. 14. *Studebat semper in dolore gratias agere , hymnis Deo & laudibus , diebus ac noctibus vacare* . Unde moriens suis psallentibus ait , *Tacete , numquid non auditis quantæ resonent laudes in cælo ?* quibus intendens animam Deo reddidit , cum mira quam spirabat odoris fragrantia .

36. *Paulus angelus terrestris.* Secundò , Paulus Dei voluntatem ubique executus est , quasi angelus terrestris . Unde cum angelis comparat S. Chrysost. hom. 1. de laud. S. Pauli : de iis enim scriptum est psal. 103. 4. & Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos suos spiritus , & ministros suos flammam ignis* . Et psalm. 102. 20. *Potentes virtute , facientes verbum illius* . Paulus enim præcepta Dei non tantùm implevit , sed & superavit , addens consilia Evangelica ; ut , quòd sine sumptu gratis evangelizaret . *Quæ est* , inquit , *merces mea ? Ut Evangelium prædicans , sine sumptu ponam Evangelium* , 1. Corinth. 9. 18. *Paulus* Chrysost. hom. 1. de laud. S. Pauli , *velut ignis ac spiritus totum terrarum percurrit orbem , percurrendoque purgavit . Et hoc omnino mirabile : quia talis versabatur in terris , & mortali adhuc carne circumdatus , cum incorporalium potestatum virtute certabat . Quanta ergo sumus condemnatione digni , cùm uno homine bona omnia in se congregante ; ne minimam quidem eorum partem studeamus imitari ? Hæc assiduè mente volventes , & nos ipsos inculpabiles præbeamus , & ad illius zelum studeamus accedere ; ut ad eadem bona pervenire mereamur .*

Tertiò , Paulus in omnibus faciebat id quod perfectius est , & Deo gratius . Id se facturam vovit B. Teresia , multò magis Paulus . Hinc evangelizans laborabat manibus , ne cui esset oneri . Hinc vixit in perpetua paupertate , castitate , & obedientia instar Religiosi , imò quasi dux & patriarcha Religiosorum , de quo mox plura . 37.

Quartò , Paulus mentem per orationem & contemplationem habebat coniunctam cum Deo , non tantùm per diem , sed etiam per noctem . Unde Philippus in carcerem coniectus cum Sila , media nocte orans laudansque Deum , terræ motu carcerem concussit , ostiaque omnia reseravit , Actor. 16. 25. Ita S. Iacobus frater Domini , ut habet ejus Vita , callosa habebat genua , ex crebra longaque genuflexione in oratione . Ita S. Paula invitans S. Marcellam in Bethlehem , epist. 17. apud S. Hieron. *Ecce* , inquit , *in hoc parvo terræ foramine cælorum conditor natus est ? Cùm per Silo & Bethel ad nostram speluncam redierimus , canemus jugiter , crebrò flebimus , indesinenter orabimus , & vulneratæ jaculo Salvatoris in commune dicemus : Inveni quem quæsivit anima mea , tenebo eum , & non dimittam illum . Et : Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum , ita desiderat anima mea ad te Deus ,* 38.

Quintò , Paulus ingentem habebat zelum honoris divini propagandi : *Ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim* , inquit ipse *Evangelium Christi* , Rom. 15. 19. Hoc zelo opposuit se S. Petro , suo & cæterorum Apostolorum principi , eumque liberè coram omnibus redarguit , dicens : *Si tu cùm Iudæus sis , gentiliter vivis , & non judaicè , quomodo Gentes cogis judaizare ?* Galat. 2. 14. Quocirca verè Nazianz. orat. 25. *Nonne* , inquit , *Apostoli peregrini fuerunt ? nonne multarum nationum atque urbium hospites ? in quas divisi sunt , ut Evangelium quaquaversum curreret , nec quidquam triplicis luminis* (S. Trinitatis) *expers esset , ac veritatis luce minimè perfusum , adeò ut iis etiam qui in tenebris & umbra mortis sedebant , ignorantiæ caligo discuteretur ,* 39.

CAPUT SECUNDUM,

De moribus & virtutibus S. Pauli circa seipsum.

Prima virtus , Patientia ,

PRimò , Paulus admirabilis , adamantinæ , & amplissimæ fuit patientiæ , eam enim quasi fundamentum vitæ Apostolicæ in anima sua collocavit . Quocirca ipse perfectum virum Apostolicum depingens 2. Cor. 6. 4. *In omnibus* , ait , *exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia , in tribulationibus , in necessitatibus , in angustiis , in plagis in carceribus , in seditionibus , in laboribus , in vigiliis , in jejuniis , in castitate , in scientia , in longanimitate , in suavitate , in Spiritu sancto , in charitate non ficta , in verbo veritatis , in virtute Dei , per arma justitiæ à dextris & à sinistris , per gloriam & ignobilitatem , per infamiam & bonam famam : ut seductores , & veraces : sicut qui ignoti , & cogniti : quasi morientes , & ecce vivimus ; ut castigati , & non mortificati : quasi tristes semper autem gaudentes : sicut egentes , multos autem locupletantes : tamquam nihil habentes , & omnia possidentes* . Unde S. Hieron. ad Nepotianum : *Per bonam famam* , inquit , *& malam , à dextris & à sinistris Christi miles graditur , nec laude extollitur , nec vituperatione frangitur ; non divitiis tumet , non contrahitur paupertate : & læta contemnit & tristia : per diem sol non urit eum , neque luna per noctem* . Talis exemplo Pauli fuit S. Athanasius , qui per 46. annos toto orbe fugitans , Arrianorum persecutiones invicto animi robore sustinuit , cui proinde meritò hoc dat elogium S. Gregor. Nazianz. orat. 20. *Athanasius fuit percutientibus adamas , dissidentibus magnes .* *Imago viri Apostolici.*

Secundò , Paulus hanc patientiam per totam vitam ubilibet exercuit , & exercendo quasi in immensum auxit . Quocirca S. Chrysost. hom. 1. de laud. S. Pauli , 41.

cum

eum præfert S. Iob: *Qui*, inquit, *est athleta mirabilis, & qui paulum ipsum velut ex adverso possit aspicere, ob patientiam puritatemque vitæ, ob testimonium Dei propter illam cum diabolo fortissimam pugnam, propter victoriam quæ pugnam secuta est: at Paulus non mensibus tantùm, sed annis plurimis in agone perdurans, tam clarus emicuit, non terræ gleba saniem carnis eradens, sed in ipsius intelligibilis os leonis frequenter incurrens, & pugnas adversus tentationes innumeras, omni erat lapide tolerantior: qui non à tribus aut quatuor amicis, sed à cunctis infidelibus, à falsis etiam fratribus opprobria sustinebat: consputatus ab omnibus atque maledictus*. Et post pauca: *Sed vermes, & vulnera sævos ac intolerabiles S. Iob dolores inferebant: & ego fateor. Verùm si per tam multos annos Pauli verbera, & cum jugi fame etiam nuditatem, catenas, carcerem, insidias, periculaque consideres, quæ à domesticis, ab extraneis, à tyrannis, à toto postremò patiebatur orbe: addas etiam his profectò amariora, id est, pro eis qui labebantur, dolorem, sollicitudinem quam pro Ecclesiis, ustionem quam pro scandalizatis singulis perferebat, videbis quàm erat omni saxo durior anima ista perpetiens, & ferrum atque adamantem superans*.

42. *Tres gradus patientiæ.* Tertiò, tres sunt gradus patientiæ, Primus, pati patienter; Secundus, libenter; Tertius, exultanter, in eoque gloriari, ac passiones & persecutiones ambire. His omnibus excelluit Paulus: gloriabatur enim in tribulationibus, Rom. 5. 3. in iisque Deo gratias agebat. S. Franciscus Xaverius in acerrimis persecutionibus & tribulationibus, ita consolationibus divinis exuberabat, ut eas non capiens diceret: *Satis est Domine, satis est*; de laboribus verò & persecutionibus diceret, posceretque: *Amplius Domine, amplius. Non me liberes hac cruce, nisi graviorem immittas*. Ita habet eius vita, & Acta canonizationis. Hoc didicerat, hoc hauserat à S. Paulo, & à S. Iacobo, qui ait cap. 1. 2. *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet*. Ita Paulus in vinculis exultat: *Ego*, inquit, *vinctus in Domino*, Ephes. 3. 1. hocque titulo magis gloriatur quàm diademate coronatus, ait Chrysost. Vide ibi dicta. Hinc & S. Petrus epist. 1. c. 4. 13. *Communicantes*, inquit, *Christi passionibus gaudete, ut & in revelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes*.

43. *Tessera Apostoli omnigena patientia.* Quartò, Paulus à Deo electus Apostolus, simul auctoratus fuit dux passionum & patientiæ, ut disceremus Apostoli insigne esse omnigenam patientiam: *Vas*, inquit, *electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus*. Causam subdit: *Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*, Actor. 9. 15. Vide ibi dicta. Hinc Paulus 1. Corinth. 4. 11. *Vsque in hanc horam*, inquit, *& esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus*. Et epist. 2. c. 12. 12. *Signa*, ait, *Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus*. Particulatim verò suos agones recensens, in iisque quasi trophæis triumphans c. 11. 23. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*, &c.

44. Quintò, Paulus mira patientia sustinuit suos æmulos invidos, detractores, calumniatores. Vide 2. Cor. c. 10. & 11. Et Philip. 1. 17. *Quidam*, inquit, *ex contentione Christum annunciant, non sincerè, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo*, &c. *quia in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem*. Et: *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aperiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: deiicimur, sed non perimus*, 2. Cor. 4. 8. Verè S. Gregor. hom. 35. in Evang. *Patientia*, ait, *est martyrium in occulta cogitatione*.

Sextò, Paulus plurimas non tantùm infirmitates & angustias corporis, sed & animi, adeoque graves, & continuas carnis tentationes heroicè sustinuit & superavit. *Ne magnitudo*, inquit, *revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cùm enim infirmor, tunc potens sum*, 2. Corinth. 12. 7. 54.

Secunda virtus, Pœnitentia & jugis mortificatio.

Primò, Paulus suum infidelitatis, & persecutionis Christianorum peccatum, licèt ex ignorantia commissum, jugiter deflevit, & publicè sæpè confessus est magno doloris sensu, quem suis scriptis ad omnes posteros omniaque sæcula transmisit. *Ego*, inquit, *sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, 1. Corinth. 15. 9. Et: *Fidelis sermo & omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus* (*non tempore, sed malignitate*, ait S. August. in titul. psalm. 70.) *ego sum: sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primò ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam*, 1. Timoth. 1. 15. Sic S. Petrus singulis noctibus ad galli cantum procidens in genua petensque veniam, deflebat peccatum negationis Christi uberrimis lacrymis, adeò ut oculi jugiter ruberent, quasi sanguine respersi; & in genis canalis lacrymis quasi excavatus appareret, uti testatur oculatus testis: eiusque discipulus S. Clemens, & ex eo Nicephor. libr. 2. c. 37. Sic S. Hieron. epist. 5. ad Florentium: *Ego*, inquit, *cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus operior cum tremore reddere novissimum quadrantem: sed tamen quia Dominus solvit compeditos, & super humilem & trementem verba sua requiescit, forsitan, & mihi in sepulchro scelerum meorum jacenti dicat: Hieronyme veni foras*. 46.

Secundò, Paulus ut pro hoc peccato satisfaceret, longè magis inhiavit propagationi fidei, quàm priùs eius persecutioni studuerat, ideoque omnes homines, omnesque Gentes, immensis laboribus ad Christum traducere contendebat. 47.

Tertiò, Pauli vita non fuit aliud, quàm continua patientia & pœnitentia, cui voluntarias pœnas à se sponte susceptas addidit: *Castigo*, inquit, *corpus meum & in servitutem redigo, nè forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*, 1. Cor. 9. 27. Causam dat S. Hieron. ad Eustoch. de virgin. custod. *Magnis*, ait, *inimicorum circumdamur agminibus, hostium plena sunt omnia: caro fragilis, & cinis futura post modicum, pugnat sola cum pluribus, cùm autem fuerit dissoluta & venerit princeps hujus mundi, & invenerit in ea nihil, tunc secura audies per Prophetam: Non timebis à timore nocturno*. Et inferiùs: *Si Apostolus post nuditatem, jejunia, fames, carcerem, flagella, supplicia, exclamat: Infœlix ego homo, qui me liberabit de corpore mortis hujus? tu te putas securum esse debere?* 48.

Quartò, Paulus jugiter studuit omnigenæ mortificationi carnis, sensuum & affectuum. *Semper*, inquit, *mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut & vita Iesu manifestetur, in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*, 2. Corinth. 4. 10. Causam duplicem subdit. Priorem v. 16. *Licèt is qui foris est noster homo corrumpatur tamen is qui intus est renovatur de die in diem*. Secundam v. 17. *Id enim quod in præsenti est momentaneum & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt*. 49.

Quintò, Paulus hanc mortificationem fidelibus 50.

commendat. *Qui*, inquit, *sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & concupiscentiis*, Galat. 5. 24. *Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis*, Roman. 8. 13.

Tertia virtus, Humilitas.

51. PRimò, Paulus se æstimabat, & vocabat, non tantùm minimum Apostolorum, & Sanctorum omnium, Ephes. 3. 8. sed, & peccatorum omnium primum, & maximum, 1. Timoth. 1. 14. Hinc suis non mandat, sed supplicat: *Obsecro*, inquit, *vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine*, Ephes. 4. 1. Idem Rusticum docet S. Hieron. epist. 4. *Servias*, inquit, *fratribus, hospitum pedes laves, passus injuriam taceas, præpositum monasterii timeas ut dominum, diligas ut parentem. Credas tibi salutare quidque ille præceperit, nec de majorum sententia judices, cujus officii est obedire, & implere quæ jussa sunt, dicente Moyse: Audi Israel, & tace.* Et inferiùs; *Ne ad scribendum citò prosilias, multo tempore disce quod doceas: ne credas laudatoribus tuis, imò irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus foverint, & quodammodo impotem mentis effecerint, si subitò respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam.*

52. Secundò, Paulus ima humilitate subjecit se non tantùm Deo, & angelis, sed & omnibus hominibus, eorum quasi servum, & mancipium se efficiens. *Factus sum*, inquit, *infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem; omnibus omnia factus sum*, omnium infirmitates, animi angustias, opprobria, verbera humiliter excepi, & toleravi; *ut omnes facerem salvos*. 1. Corinth. 9. 22. Hinc esto esset Apostolus, & Episcopus, subditos tamen non tam imperando, quàm obsecrando, & monstrando regit, docens magis exemplo quàm verbo, juxta illud S. Petri epist. 1. cap. 5. 2. *Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coactè, sed spontaneè secundùm Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè: neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.* Sapienter S. Hieron. ad Paulinum: *Quantumcumque*, ait, *te dejeceris, Christo humilior non eris.* Et epist. 7. scribens de monasterio S. Paulæ in Bethlehem: *Humilitatis inter omnes*, ait, *hic contentio est. Quicumque novissimus fuerit, hic primus reputatur.* Et in vita S. Paulæ: *Paula cùm frequentibus Virginum choris cingeretur, & veste, & voce, & habitu, & incessu minima omnium erat.*

53. Tertiò Paulus nihil virtutis, & tantorum meritorum sibi, sed totum Deo ejusque gratiæ asscripsit. *Gratia*, inquit, *Dei sum id quod sum*, 1 Corinth. 15. 10. & cap. 4. 7. *Quis te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Et c. 1. 26. *Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.* Præclarè S. Hieron. ad Eustoch. de custodia virg. *Nolo*, inquit, *tibi superbiam venire de proposito, sed timorem. Onusta incedis auro; latro tibi vitandus est: stadium est hæc vita mortalibus: hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes, & scorpiones securus ingreditur. Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in cælo: & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat, & spinas quas serpens comedit?*

54. Quartò, Paulus in omnibus non suam, sed Christi gloriam quæsivit. *An quæro*, inquit, *hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, ad Galat. 1. 10. *Et: Loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra*, &c. *nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis.* Idem docet Corinthios epist. 1. 10. 31. *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Et Romanos: *Nemo*, ait, *nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur*, Rom. 14. 7. Verè Nazianz. epist. 43. vel juxta aliam editionem 30. ad Gregor. Nyssenum, *Ingloriam* vocat *gloriam, & dæmonum pessimam ambitionem*. *Gloriosa* enim gloria, & angelorum optima, est humilitas, qua quis non suam, sed Dei gloriam quærit. Hæc est *legitima ambitio*, ut idem ait orat. 33. animi nimirum morumque modestia, & moderatio. Porrò qualis, & quanta debeat esse Apostoli, & prædicatoris humilitas, aureis sententiis, & documentis depingit S. Gregor. lib. 23. Moral. cap. 1. in fine: *Sanctæ*, inquit, *Ecclesiæ prædicator in cunctis quæ dicit, solerti cura se inspicit: ne in eo quòd rectè prædicat, vitio se elationis extollat, ne vita à lingua discordet; ne pacem quam in Ecclesia annunciat, in seipso dum bene dicit, & male vivit, amittat. Sed studet summopere contra maledicos rumores adversantium, & defendere loquendo quod vivit, & ornare vivendo quod dicit. Nec in his omnibus suam, sed auctoris gloriam quærit: atque omnem sapientiæ gratiam, quam ut loqueretur accepit, non suis se æstimat meritis, sed eorum intercessionibus, pro quibus loquitur, accepisse. Sicque dum se infrà dejicit, superest; quia sua nimirum magis mercedi proficit, eò quòd bona quæ exercere prævalet, alienis meritis reddit. Indignum se omnibus indicat, etiam cùm dignius cunctis vivat. Scit enim quòd bona quæ innotescunt hominibus, sine periculo esse vix possunt. Et quamvis sapientem se esse sentiat, vellet tamen esse sapiens non videri, atque hoc sibi omnimodo quòd loquendo proditur, pertimescit, & si liceat tacere appetit, dum esse multis tutius silentium cernit; eosque se feliciores putat, quos intra sanctam Ecclesiam locus inferior per silentium occultat: & tamen ut sanctam Ecclesiam defendat, quia ad loquendum vi charitatis impellitur, ex necessitate quidem officium locutionis suscipit, sed ex magno desiderio otium taciturnitatis quærit. Hoc servat voto, illud exercet ministerio. Hanc autem dicendi formulam arrogantes ignorant. Neque enim loquuntur quia causa eveniunt, sed causas evenire appetunt ut loquantur. Quorum nunc Heliu speciem signat, qui in locutione sua immensa se vitio elationis exaltat.*

Humilis prædicatoris forma.

Quintò, Paulus omnium etiam vilissimorum exactam gerebat curam: unde multis sermonibus servos, & ancillas, quin, & anus instruit, ad Titum 2. 1. & sequ. Ephes. 6. 5. Coloss. 3. 22. imò propter Onesimum servum fugitivum, scripsit totam epistolam ad ejus herum Philemonem, ut illum ei reconciliet. Vide ibidem dicta in argumento. Ita S. Paulinus Nolæ Episcopus, se in servum pro filio viduæ redimendo Wandalis tradidit, eaque re meruit omnes cives suos è servitute eadem liberare, cujus proinde humilitatem, & charitatem celebrat S. August. S. Gregor. totaque Ecclesia, quasi vivum Christi, qui pro nobis ex Domino omnium factus est omnium servus, exemplum, & speculum. 55.

Sextò, Paulus palàm prædicat sua peccata, scilicet quòd fuerit infidelis, persecutor Ecclesiæ, & blasphemus; suasque infirmitates, & tentationes, ut stimulum carnis, 2. Corinth. 12. 7. & motus concupiscentiæ, Roman. 7. 8. & sequent. occultat verò suas visiones, virtutes, & charismata, nec nisi coactus illa prodit, uti raptum in tertium cælum. *Factus sum*, inquit, *insipiens, vos me coegistis*, 2. Cor. 12. 11. Eo utique major, quo minor esse cupiebat; eo celebrior, quo occultior: Deus enim ejus sapientiam, virtutes, & magnitudinem toti mundo patefecit. Nimirum vera animi magnitudo est humilitas, qua quis magnitudinem suam abscondit instar Verbi incarnati, quod se in carne celavit, imò eamdem ignorat. Vera magnitudo est in magnis esse, & exhibere se parvum, magna despicere, parva ambire; ut, esto sis egregius, nolis tamen esse singularis, sed sis velut unus è ceterorum grege, hic enim magnis omnibus major est, & celsior. Vera magnitudo est, magna omnia Deo arrogare, non sibi; ac nihil magnum æstimare, nisi quod æternum est, & immensum, Deum inquam, qui est ipsa rerum omnium immensa magnitudo, & celsitudo. Hoc est quod monet Eccles. c. 3. 20. *Quanto magnus es, humiliate in omnibus, & coram Deo invenies gratiam.* Unde S. August. de Virginit. cap. 31. *Mensura humilitatis*, inquit, *cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est periculosa superbia, quæ amplius amplioribus insidiatur.* 56.

Vera magnitudo est humilitas.

Quarta

Quarta virtus, Magnanimitas & animi celsitudo.

PRimò, Paulus ut in se rebusque suis fuit humillimus ita in iis quæ ad Christum Deique gloriam pertinent, animo fuit erecto & celsissimo. Unde officium & apostolatum suum exaltat: *In quo*, inquit, *ego positus sum prædicator, & Apostolus, & doctor Gentium*, 2. Tim. 1. 11. Et: *Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus ministerium meum honorificabo*, Rom. 11. 13. Vide caput 3. epist. 2. ad Corinth. quo toto ministerium apostolatus præ ministerio Mosis & Aaronis exaltat.

58. Secundò, Paulus honores, opes, gloriam, omniaque terræ bona pedibus calcabat. *Quæ mihi*, inquit Philipp. 3. 7. *fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora*, quæ & vilitate, & sordibus, & fœtore odiosa sunt. Ratio, est quia in cœlo mente habitans, celsior erat terra, omniaque terrena sub se despiciens, vilipendebat. Idem se relicto sæculo fecisse in monasterio scribit S. Gregor. lib. 1. epist. 5. *Nihil*, inquit, *in hoc mundo appetens, nil pertimescens videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me penè impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta* (Isaja cap. 58. 14.) *didicissem: Sustollam te super altitudines terræ. Super enim ipsam altitudinem terræ sustollitur, qui & ipsa, quæ alta & gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat. Et*, ut idem ait, 31. Moral. c. 19. *altitudines terræ sunt lucra rerum, blandimenta subditorum, divitiarum abundantia, honor & sublimitas dignitatum, quæ quisquis per ima adhuc desideria incedit, eo ipso alta æstimat, quo magna putat. At si semel cor in cælestibus figitur? mox quàm abjecta sint cernitur, quæ alta videbantur.* Unde tales sunt aquilæ, de quibus Job c. 39. 27. *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum?* Sancti enim nidum suum habent in cœlo, dicuntque cum Paulo: *Nostra conversatio in cælis est.* Nam, ut ait S. Chrysost. hom. 15. ad prop. Sicut si quis è summo altissimi montis vertice deorsum prospiciat, omnia ei pusilla videntur, ac non solùm homines & arbores, sed etiam urbes integræ & magni exercitus formicarum instar super terram ire videntur; sic qui animo erecto in superna, transcendens nubes, in cælis consistit, ibique sedem figit, illi omnia humana, omnis potentia, gloria, opes, ita minuta & exigua apparent, ut ne digna quidem judicet, quibus hanc immortalis animi nobilitatem applicet. Hinc Primò, omnibus est admirationi; Secundò, si quem habet inimicum, ab ejus telis & insidiis tutus est, utpote extra, imò supra omnem teli jactum positus; Tertiò, inferiora ista, tamquam à se tanto intervallo remota, quædam vix videt, quædam ne videt quidem. Hinc

Celsitudo S. Gregorii.

59. Tertiò, Paulus quasi terra major ejusque turbinibus celsior, jugiter in adversis, æquè ac prosperis, summa animi pace & tranquillitate fruebatur. Quid enim in eum humana mutabilitas possit, qui omnibus quæ mutationi obnoxia sunt, relictis, omnes ejus aditus interclusit? Quocirca quasi supra ventorum flatus in Olympo positus, immobilis semper manens, omnibusque eventibus superior, jugi mentis serenitate gaudebat. Verè S. Cyprian. tractat. de Orat. Domin. *Qui*, inquit, *renunciavit jam sæculo, major est honoribus ejus & regno; & ideo qui se Deo & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 34. *Magnus est*, ait, *qui æterna concupiscit.* Huc accedit S. Hieron. in Threnos lib. 1. c. 3. *Is verè & non ex parte magnus est, qui & in eremo squalorem solitudinis, & in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate sustentet.*

60. Quartò, Paulus liberè prædicabat philosophis, regibus, tyrannis, quasi omnibus superior omniumque magister: quare intrepidè eos monebat, arguebat, castigabat. Nam ut ait S. Gregor. libr. 7. Moral. 15. *sancti velut in magni verticem montis siti, præsentis vitæ gaudia plenè despiciunt, seque ipsos per spiritualem celsitudinem transcendentes, subjecta sibimet intus vident, quæcumque per carnalem gloriam foris tument. Unde & nullis contra virtutem potestatibus parcunt, sed quos attolli per elationem conspiciunt, per spiritus auctoritatem premunt.* Ita Paulus coram Felice præside animosè differens de justitia, castitate & futuro judicio, eumdem perculit & tremefecit, Actor. 24. 25. ita in vinculis Christum, propter quem vinctus erat audacter prædicabat Festo præsidi & judici, qui proinde exclamans ait: *Insanis Paule, multæ litteræ te ad insaniam redigunt.* Cui Paulus: *Non insanio optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.* Et Agrippæ regi dicenti: *In modico suades me Christianum fieri*; respondit: *Opto apud Deum & in modico & in magno, non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt hodie fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his*, Actor. 26. v. 24. & 29. Sic Athenienses Sophos, & Areopagitas liberè vocavit superstitiosos, Actor. 17. 22. Sic Actor. 15. 37. magistratus Philippenses per custodem Paulum carcere eximi jubentes, magnanimè injustitiæ arguit, dicens: *Cæsos nos publicè indemnatos, homines Romanos, miserunt in carcerem, & nunc occultè nos ejiciunt? Non ita; sed veniant, & ipsi nos ejiciant. Timueruntque audito quòd Romani essent, & venientes deprecati sunt eos.* Quanta Pauli celsitudo, qui judices sibi fecit supplices? Ita ad Ananiam pontificem iniquè jubentem se percuti: *Percutiat*, inquit, *te Deus paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem, & contra legem jubes me percuti?* Actor. 23. 3. In repentinis enim & improvisis periculis maximè apparet fortitudinis habitus, ait Arist. 3. Ethic. 8.

Quintò, eadem magnanimitate Paulus magis & dæmonibus erat formidabilis, eosque plectebat & expellebat. Ita Elymam magum avertentem Sergium Paulum Proconsulem à fide, perculit dicens: *O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus*, Actor. 13. 10. Ita dæmonem Pythonem, licèt se laudantem è puella expulit, Actor. 16. 19. Ita ejus sudaria fugabant spiritus immundos, Actor. 19. 12. 61.

Sextò, Paulus hac animi celsitudine contempsit omnes Neronis & tyrannorum minas, vincula, eculeos, ignes, gladios, bestias & cruces. *Paulus occidi potest superari non potest*, ait S. Gregor 31. Moral. 15. Aureè S. Chrysost. hom. 2. de laudibus S. Pauli, eum non tantùm tyrannis & dæmonibus, sed & angelis superiorem facit. *Hujus rei studio*, inquit, *non tantùm urbes, gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates, velut arenam vilia reputavit; sed & pro Christi dulcedine non angelorum, non archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit. Quod enim majus erat omnibus, Christi amore fruebatur: cum hoc beatiorem se cunctis putabat, sine hoc autem neque dominationum, neque principatuum socius esse cupiebat: sed cum hac dilectione magis esse extremus optabat, imo etiam ex numero punitorum, quàm sine hac inter summos, & honore sublimari.* Causam assignat, aitque: *Perfrui enim charitate Christi, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc angeli, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera. Præter hæc verò nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil asperum, nihil etiam suave reputabat, sic despiciebat universa quæ cernimus, ut soles herba jam putrefacta contemni. Tyrannos verè ipsos, ac populos spirantes furorem, velut quosdam culices æstimabat: mortem verò, & cruciatus, & mille supplicia quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Tunc enim amplectebatur libentèr, & decorabatur vinctus catena magis, quàm diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cælum, ac libentiùs verbera excipiebat & vulnera, quàm alii bravia diripiunt: dolores non minùs quàm præmia diligebat, cùm ipsos utique dolores loco duceret præmiorum: propterea enim illos & gratiam nominabat.* Quocirca Paulus Romæ in primis vinculis, multos ex aula Neronis convertit, de quibus Philipp. 4. 22. *Salutant*, inquit, *vos omnes Sancti, maximè qui de Cæsaris domo sunt*: è quibus plures martyrio laureati sunt ut dixi in Chronotaxi anno Christi 67. In secundis verò vinculis pellicem Neronis convertit, & ab eo abstraxit, ideoque martyrii palmam tulit, ut dicam inferiùs. 62.

Septimò, Paulus adeò fuit magnanimus, ut non fugeret, sed sciens & prudens ambiret & adiret certissima vitæ pericula, vincula, tormenta & martyria. Ita certus 63.

ex continuo Dei oraculo, se à Judæis vinciendum, & , A in Deus impediret, occidendum, si Hierosolymam pergeret, eò tamen intrepidus alacerque invitis suis sociis cæterisque Christianis perrexit, dicens: *Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu*, Actor. 21 13.

Rursum Paulus magnanimè excussit pulverem pedum in faciem Judæorum, repellentium Evangelium Antiochiæ Pisidiæ, ut tam impia terra non solùm se dispulveraret, & prorsus expulveraret, Actor. 13. 51.

64. Octavò, Paulus jubet Christianos omni esse generosos & magnanimos, quasi qui duellum inituri sint cum diabolo, imò cum toto dæmonum exercitu, omnibusque inferni viribus. *Non est nobis*, inquit, *colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus principes & potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus; propterea accipite armaturam Dei*. Unde mox eis arma suggerit, & panopliam à capite ad talos, nimirum pro scuto fidem, pro galea spem, pro gladio verbum Dei, pro lorica justitiam, pro cingulo veritatem, pro ocreis præparationem ad Evan- B gelium toto orbe circumferendum, Ephes. 6. v. 12. 13. 14. Hos Pauli animos induit noster Edmundus Campianus, nobilis fide athleta, Angliæ Apostolus & Martyr, quando evidentia causæ, & fidei certitudine confisus, omnes in Anglia Calvini doctores provocavit ad disputationem: cujus provocationis rationes decem edens, eas concludit exhortando omnes, ut salvi esse velint, veritatem fulgentem oculis excipiant, illecebras Lutheranas despiciant. At quænam hæ? inquit: *Aurum, gloria, delicia Veneris: contemnite. Quid enim aliud ista sunt, nisi terrarum ilia, canorus aer, propina vermium bella sterquilinia? spernite. Christus dives est, qui vos alet. Rex est, qui ornabit. Lautus est, qui satiabit. Speciosus, est qui felicitatum omnium cumulos largietur. Huic vos adscribite militanti, ut cum eo triumphos, vere doctissimi*, C *vereque clarissimi reportetis*. Præclarè enim Nazianz. orat. 24. *Magnis*, ait, *& excelsis viris patria una est superna Jerusalem, in quam conversionem nostram recondimus e omnibus genus unum, si inferiora hec spectare velis pulvis; si superiora, spiraculum illud cujus participes facti sumus, quodque conservare jubemur, & cum quo mihi ad tribunal sisti necesse est, ut divinitus inditæ nobilitatis imaginisque rationem reddam*.

Quinta virtus; Paupertas Evangelica.

65. PRimò, Paulus & Apostoli Christum pauperem pauperes secuti sunt: *egeni in terris, in cælo divites, spiritales divitias credentibus largiebantur*, ait S. Ambros. in 2. Corinth. 6. Audierant enim à Christo Matth. 5. 3. *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Unde & eidem dixerunt Matth. 19. 27. *Ecce nos reliqui*- D *mus omnia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Hoc votum potentissimi voverant*, ait S. August. Apostoli ergo fecerunt votum paupertatis, uti jam faciunt Religiosi, æquè ac castitatis & obedientiæ, uti ostendam Actor. 5. 2. Ipsi enim fuerunt vitæ religiosæ & perfectæ antistites, parentes & choragi. Quin & S. Hieron. vitam Clericorum ita ex Apostolis pingit Nepotiano: *Clericus qui servit Ecclesiæ, interpretetur primo vocabulum suum, & nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος græce, sors latine appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte Domini sunt, vel quia ipse Dominus sors, id est pars, ipsorum Clericorum est. Qui autem ipse pars Domini est, vel Domini partem habet, talem se exhibere debet, ut & ipse possideat Dominum, & possideatur à Domino*, non ab auro, aliave re creata.

66. Secundò, Paulus vixit in fame, siti, nuditate fatigatione, 1. Corinth. 4. 11. & 2. Corinth. 11. 27. & Philip. 4. 12. *Scio*, inquit, *& humiliari* (inopiam pati) *scio & abundare* (*ubique & in omnibus instructus sum*) *& satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat. Paulus*, inquit Chrysost. hom. 4. in epist. 2. ad Timoth. *homo erat, qui sæpe cum fame luctatus est, dormivitque incænatus, homo nudus, & cui vestitus ipse sæpè necessarius deerat. In frigore, inquit, & nuditate*. Verè S. Hieron. ad Heliodor. *Affatim, inquit, dives, est, qui cum Christo pauper est*. Hinc S. Paula in Bethelehem pauper cum Christo, in votis habebat, ut mendicans moreretur, ut unum nummum filiæ (Eustochio) non derelinqueret, & in funere suo aliena sindone involueretur. Tum hujus voti plenè facta est compos, itaque planè ut optarat, ei accidit, ita S. Hieron. in ejus Vita.

Tertiò, Paulus exemplo Christi pedes obivit multas magnasque provincias, uti ostendam Actor. 20. 13. Apostolos ergo, imò Christum sequuntur, qui cum S. Francisco non in equis & curribus, sed pedibus evangelizando obeunt pagos & urbes. Romæ in templo S. Pauli, ostensa mihi est pars baculi S. Pauli, cui innixus Romam pedes ingressus dicitur. Idipsum Christus Apostolis ut facerent præscripsit Matth. 10. v. 5. 10. & 14. Unde in regula S. Francisci, quæ Apostolicum vivendi modum exprimit, c. 3. in Constit. Benedicti Papæ XII. sub gravissimis pœnis interdicitur, *ne quis obequitet, nisi gravis cogat necessitas, aut valetudo*. Idem Societatis nostræ Religiosis, qui Apostolorum more obeunt provincias, graviter ac seriò commendat Congregatio 3. generalis can. 12. Sic S. Vincentius Fererius vir Apostolicus, qui evangelizando peragravit Italiam, Galliam, Angliam, Hiberniæ, Hispaniam, &c. *iter non equitando, sed propriis pedibus peregit, solo baculo, cui innitebatur, contentus; idque quindecim annis continuis fecit. Verùm postea ex quadam ægritudine quæ ei supervenit in tibia, necessitatem pulsus, habuit asinum, quo vehebatur*, ait auctor Vitæ ejus lib. 2. cap. 7. 67. *Christus & Apostoli pedites obibant urbes & pagos.*

Quartò, Paulus in tot tantisque Evangelii laboribus, noluit à fidelibus sumptus accipere, sed operatus est manibus suis scenofactoriam exercens, ut non tantùm sibi sed & suis omnibus victum pararet: quod sanè admirabilem ejus paupertatem, charitatem & zelum liquido demonstrat. *Argentum*, inquit, *& aurum, aut vestem nul*- C *lius concupivi, sicut ipsi scitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ: omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos, & meminisse verbi Domini Jesu: quoniam ipse dixit, Beatius est magis dare quàm accipere*, Actor. 20. 34. Paulum eminùs imitatus est celebris ille Spiridion Trimithuntis Episcopus, qui pecuariam exercuit, de quo Ruffin. lib. 10. c. 5. Sozom. l. 1. c. 11. Niceph. l. 8. c. 42. Et Zenon Majumæ Episcopus, qui lanificum exercuit, non paupertatis, sed humilitatis studio & exemplo, de quo Sozom. l. 7. c. 27. & Niceph. lib. 12. c. 47. Unde & S. Hieron. præfat. in Job, Nepotianum & Rusticum ad opus manuale provocat. Vide Isidor. Pelus. l. 1. epist. 470. ubi opus manuum probat exemplo Pittaci Mitylenæi regis, qui pistrinum versans farinam & panem quo vesceretur sibi parabat. Quin & Concil. Carthag. IV. c. 50. 51. & 53. & Concil. Nan- D netense, atque ex iis can. 2. 3. 4. dist. 91. præcipiunt ut Clerici sibi victum vestitumque agricultura, aut honesto artificio comparent: quod intellige, cùm sunt pauperes, nec Ecclesia eos alere potest. Ita olim: nunc enim decreto Concilii Trident. sess. 21. c. 2. & aliorum vetustiorum sancitum est, ut nemo ordinetur, nisi qui seipsum ex bonis vel propriis, vel Ecclesiæ alere potest. 68. *Paulus vivit labore manuum.*

Paulum hoc sæculo imitatus est P. Andreas Oviedo qui è Societate nostra à Pontifice creatus Patriarchæ Æthiopiæ, ibidem usque ad mortem vixit in tanta paupertate, ut propriis manibus aratrum duceret, sereretque fruges quas comederet: unde revocatus à Greg. XIII. Pont. literas ad eum dedit exaratas in marginibus, quos è Breviario suo præciderat, eò quòd aliam ad scribendum chartam non haberet; quibus enixè obsecrabat Pontificem, ut permitteret se Ecclesiæ suæ, quam sibi desponderat, usque ad finem vitæ assistere. Visis hisce literis lacrymatus est Gregorius, suamque illi benedictionem impertiit. Atque hujus paupertatis & constantiæ jam fructus videmus, nimirum Æthiopiæ Imperatorem, ejusque fratrem & proceres Ecclesiæ Romanæ reconciliatos, novum expetere Patriarcham, Episcopos & Religiosos, qui vastum illud imperium planè plenèque convertant. Porrò S. Hieronym. ad Rusticum epist. 4. *Facito*, inquit, *aliquid operis, ut te semper diabo*- *Idem facit P. Oviedo Patriarcha Æthiopiæ.*

diabolus inveniat occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, laborabant manibus, ne quem gravarent; & aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia, cur tu in tuos usus cessura non præpares? Vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus: sarriatur humus, areolæ æquo limite dividantur. Apum fabricare alvearia. Texantur & lina capiendis piscibus. Scribantur libri, ut & manus operetur cibum, animus lectione saturetur. In desideriis est omnis otiosus.

Sexta, Sobrietas, & Castitas Angelica.

69. Primò, Paulus in tanta paupertate necessariò sobriè vixit. Sic enim videmus opifices, qui ex opere manuali vivunt ut sibi suisque alimenta comparent, sobriè victitare. Sapienter S. Hieron. epist. ad Eustoch. de custod. virgil. ei hanc sobrietatis diætam præscribit: *Sit tibi moderatus cibus, & numquam venter expletus. Plures quippe sunt, quæ cùm vino sint sobriæ, ciborum largitate sunt ebriæ. Sint tibi quotidiana jejunia, & refectio satietatem fugiens: nihil prodest biduo triduoque transmisso vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium. Ilico mens repleta torpescit, & irrigata humus spinas libidinum germinat.* Idem ad Paulin. epist. 13. *Sit vilis*, ait, *& vespertinus cibus: holera & legumina, interdumque pisciculos pro summis deliciis ducas. Qui Christum desiderat, & illo pane vescitur, non quærit magnopere de quàm pretiosis cibis stercus conficiat, quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi, quod panis & legumina.*

Jejunium prudens.

70. Secundò, Paulus crebrò jejunabat, uti ipse asserit 2. Corinth. 11. 27. deliciis, vino & carne abstinebat. Nam, ut ait S. Hieron. ad Nepotianum: *Fortissimum jejunium est aqua & panis; sed quia gloriam non habet, & omnes pane & aqua vivimus, quasi publicum & commune jejunium non putatur.* Idem ad Heliodor. epistol. 3. *Nepotianus*, inquit, *jejunia in aurigæ modum, pro lassitudine & viribus temperabat.* Idem ad Rusticum epist. 4. *Jejunia*, ait, *moderata sint; ne nimia debilitent stomachum, & majorem refectionem poscentia erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus & carni, & animæ utilis est.* Idem faciebant cæteri Apostoli, nisi ab aliis invitati, convivio interessent. Tunc enim ex præcepto Christi, omnibus quæ apponebantur vescebantur, tum urbanitatis causa, tum vitandæ singularitatis ergo, tum ne hospiti suo molesti essent. Id liquet exemplo Timothei cui scribit Paulus epistol. 1. c. 5. *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Idem patet ex voto Nazaræatus, quod fecit Paulus Actor. 21. 26. statimque postero die explevit: Nazaræi enim vino, sicera & deliciis abstinebant. *Si esca*, inquit, *scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum*, 1. Corinth. 8. 13. Et: *Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum* Roman. 14. 21. Quod aliis consuluit Paulus, utique & sibi ipsi. Ita S. Petrus victitabat lupinis, teste S. Nazianzenus oratione de cura pauperum. Ita S. Jacobum fratrem Domini carne, vino & sicera abstinuisse, pane & aqua vixisse, ex Eusebio lib. 2. Historiæ c. 22. Niceph. & aliis scribit Baron. anno Christi 36. & aliis in ejus vita. S. Matthæum carnibus abstinuisse asserit Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. cap. 1. Ratio est, quia Apostoli debebant dare exemplum sobrietatis, omnisque virtutis toti Ecclesiæ, omnibusque statibus & sæculis: erant enim ipsi dati mundo in exemplar sanctitatis, perfectionis ac vitæ cælestis: ad quam omnes verbo, & magis exemplo incitare debebant. Ridiculè enim satur hortabitur alios ad jejunium, deliciosus ad abstinentiam, incestus ad castitatem, vino madens adæquè potum. Ita S. Franciscus Xaverius Indorum Apostolus, vino & carne abstinebat nisi esset apud hospites, semelque in die tantum cibum sumebat, eumque vulgarem & modicum, ne pane quidem explens famem, ait Tursel. in ejus Vita lib. 6. c. 7. Quin S. August. Episcopus Hipponensis *mensa usus est frugali & parca, quæ inter olera & legumina etiam carnes aliquando, propter hospites, vel quosque infirmiores continebat*, ait Possidon. in ejus Vita v. 22.

Apostoli carne & vino communiter abstinebant.

71. Tertiò, Paulus parvi erat somni, magnamque noctis partem vigilabat, tum orando, tum laborando, tum sollicitè curando salutem omnium Ecclesiarum. Unde ipse ait, se vixisse in vigiliis multis, 2. Corinth. 11. 27. Pastoris enim propria virtus est vigilantia, qua gregi suo invigilet. Quare minùs vera & plena videtur illa temporis & horarum distributio, quam nonnulli Paulo assignant, nimirum Glossa in Act. 9. v. 9. ex Beda (sed in Beda id non invenitur.) *Tradunt quidam*, inquit, *quòd ab hora quinta usque ad horam nonam & decimam disputationem protraheret Paulus, ita ut horas operi* (scenofactorio) *quinque, alias quinque doctrinæ, duas cibo orationi daret.* Sed addit, *nulla hoc auctoritate firmari.* Et meritò, ait Hugo, & Lorinus ibidem. Quid enim reliquis duodecim diei naturalis horis agebat? certum est eum non dormisse; sed post exiguum somnum orationi & operi se dedisse. Unde media nocte in carcere inventus est orans. Actor. 16. 25. Verè S. Hieron. ad Eustoch. *Sanctis*, ait, *ipse etiam somnus oratio est. Esto cicada noctium: psalle spiritu, psalle & mente: lava per noctes lectum tuum lacrymis tuis stratum tuum riga.*

72. Quartò, Paulus castitate fuit angelica. Unde vixit cælebs, imò virgo per omnem vitam. Hinc fidelibus proponens consilium virginitatis & castitatis Evangelicæ: ait: *Volo* (velim, optarim) *omnes vos esse sicut meipsum*, 1. Corinth. 7 v. 7 ita S. Ambros. ibidem, S. Hieron. contra Jovin. & alii passim. In hac castitate mirè crevit per continuam luctam cum stimulo carnis, eum assiduè comprimens & subjugans, 2 Cor. 12. 7. Hinc inter juvenculas & matronas versabatur quasi angelus, easque non tantùm ad fidem, sed & ad castitatem traducebat: uti à Nerone abstraxit pellices, persuadens eis castitatem, ideoque à Nerone occisus est, factus castitatis hostia, uti docet S. Chrysostomus.

Paulus castitatis hostia.

73. Quintò, Paulus etsi haberet donum castitatis, in eaque æquè ac in gratia, esset à Deo confirmatus; tamen non tantùm studiosè vitabat tentationes & pericula, sed etiam carnem suam severè macerabat & austerè castigabat, 1. Corinth. 9. 27. Sine hoc enim difficile, & quasi impossibile est servare castitatem, uti asserebat S. Carolus Borromæus. Hinc noluit mulieres pias, quæ eum alerent, se comitari. *Numquid*, inquit, *non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli?* 1. Corinth. 9. v. 5. & 15. *Ego autem nullo horum usus sum.* Quin & S. Theclam ab ore Pauli pendentem, eumque sequi volentem prohibuit, eamque domum amandavit, uti habet S. Theclæ Vitæ. Idem fecit aliis: mox enim ut eas converterat, aliò migrans, illas ibi relinquebat. Magnum enim, & castitati & famæ periculum creatur ex crebra cum mulieribus, etiam piis & devotis, conversatione. Vide S. Cyprian. tract. de Singularitate Clericorum. Quocirca S. Franciscus Xaverius, licèt vir esset cælestis, *numquam tamen cum femina ulla, nisi luce palam & adhibitis arbitris, de rebus utique necessariis collocutus est, ratus mulieres adiri minori emolumento quàm periculo*, ait Tursel. in ejus Vita lib. 6. c. 6. Quin & Hieron. Nepotiano Clerico ita præscribit: *Hospitiolum tuum aut rarò, aut nunquam mulierum pedes terant: omnes puellas & virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites: nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper, quòd paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit.* Idem ad Rusticum epist. 4. *Matrem*, ait, *ita vide, ne per illam alias videre cogaris quarum vultus cordi tuo hæreant, & tacitum vivat sub pectore vulnus. Ancillas quæ illi in obsequio sunt, tibi scias esse insidiis: quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, pontificisque filius erat: & tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo, & oculis desiderantibus Christum, nihil aliud dignabatur aspicere. Vestis aspera zona pellicea, cibus locustæ melque silvestre, omnia virtuti & continentiæ præparata. Quamdiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso: varia Scripturæ poma decerpe, his utere deliciis. Si scandalizat te oculus, pes, manus, projice ea. Nulli parcas, ut soli parcas animæ*, &c. *Vas electionis, in cujus ore Christus resonabat, macerat corpus suum & subjicit servituti, & tamen cernit naturalem carnis ardorem suæ repugnare sententiæ, ut quod non vult hoc agere compellatur, & quasi vim patiens vociferatur & dicit:*

Fugiebat mulieres.

dicit : Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Et tu te arbitraris absque lapsu & vulnere posse transire, nisi omni custodia servaveris cor tuum, & cum Salvatore dixeris : Mater mea & fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei? Crudelitas istæ pietas est, &c. *Mihi oppidum carcer, solitudo paradisus est.* Et inferiùs: *Volo ergo te non habitare cum matre, ne oleum igni adjicias, & inter frequentiam puellarum per diem videas, quod nocte cogites.* Scribit de S. August. Possidonius in ejus Vita c. 26. *Feminarum*, inquit, *intra domum ejus nulla unquam conversata est; nulla mansit, nec germana quidem soror, quæ vidua Deo serviens multo tempore, usque in diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit: sed neque patrui sui filiæ, & fratris sui filiæ, quæ pariter Deo serviebant.* Et mox causam dans: *Ob hoc ergo*, inquit, *dicebat, nunquam debere feminas cum servis Dei, etiam castissimis, in una manere domo, ne aliquod scandalum, vel offendiculum tali exemplo poneretur infirmioribus. Et si fortè ab aliquibus feminis ut videretur, vel salutaretur rogabatur, nunquam sine clericis testibus ad eas intrabat, vel solus cum solis unquam est locutus, nisi secretorum aliquid interesset.*

Septima, Modestia, Gravitas, & Comitas.

74. PRimò, Paulus *gravitatem morum hilaritate frontis temperabat* (quod de Nepotiano ad Heliod. scribit S. Hieron.) eratque vultu sereno & amœno, utpote indice animi sereni & amœni, eoque omnes ad se alliciebat. Vultum hunc ejus repræsentant Romæ imagines antiquæ, ac in primis illa S. Silvestri Constantino Imp. per visum exhibita. Hinc Nicephorus lib. 2. cap. 37. Paulum ita pingit: *Paulus*, inquit, *corpore erat parvo, & contracto, & quasi incurvo, ac paululum inflexo, facie candida, annosque plures præ se ferente, capite modico: oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum vergebant: nasus pulchre inflexus, idemque longior: barba densior & satis promissa, eaque non minùs quam capitis coma, canis respersa. Ambo autem Christi discipuli* (Petrus, & Paulus) *cùm inspicerentur, divinum quiddam præ se ferebant, Spiritu sancto & divina gratia ita referti, ut qui eos viderent fideles, ex aspectu solo arcanam quamdam & latentem conciperent gratiam, moresque & vitam nun cum fide conformarent, & in melius converterent.* Hinc semper idem ei erat animus, idem vultus, mores per omnia similes. Secùs faciunt leves & ficti, de quibus dicitur: *Intus Nero, foris Cato.* Et: *Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra*, ait S. Hieron. ad Rusticum.

Pauli statura & figura.

75. Secundò, modestiam hanc fidelibus commendans, *Modestia*, ait, *vestra nota sit omnibus hominibus*, Philip. 4. 5. Et v. 8. *De cætero fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia: quæcumque bona famæ; si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate:* Et c. 3. 17. *Imitatores mei estote fratres, & observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram.* Et 1. Corinth. 14. 40. *Omnia autem honestè & secundùm ordinem fiant.*

76. Tertiò, Paulus in verbis mirè fuit affabilis & gratiosus, in sermone jucundus, in conversatione benignus & blandus: *Facti*, inquit, *sumus sicut parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos. Ita desiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis non solùm Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis*, 1. Thess. 2. 7.

77. Quartò, Paulus officiosus est in salutando, tam omnes in communi initio epistolarum, quàm singulos nominatim in fine earumdem; tum ot suam in eos comitatem ostendat: tum quia efficax est Sanctorum salutatio. Salutem enim quam apprecatur, suis meritis impetrat & præstat: ut B. Virgo salutans Elisabetham, eam cum fœtu sanctificavit, & Baptistam Christi prodromum effecit, Lucæ 1. 44. Unde S. Chrysost. in 2. Timoth. 1. *Sufficit*, ait, *sola Pauli salutatio gratia implere eum, qui ea salutatur.* Quin & Paulus vinctus ad Neronem missus, *salutavit Neronis pocillatorem, & concubinam*, ait Chrysost. hic homil. 54. Creditur illa fuisse Poppæa Sabina, quæ præ cæteris in deliciis à Nerone habebatur, inquit Baron. ac fortè per eam Neronem sibi conciliavit, ut liber dimitteretur è primis Romæ vinculis.

Sanctorum salutatio efficax.

78. Quintò, Paulus oculis, ore, opere, gestu, habitu,

A omnique actione & motu spirabat animi morumque compositionem, pietatem, devotionem, sanctitatem, vitamque cælestem. Paulus, ait Chrysost. hom. 1. de ejus laudibus, *semetipsum mundo crucifigens; non solùm humanorum corporum pulchritudines, sed etiam omnia quæ videntur rebus clara atque decorata, ita cernebat, sicut nos favillam cineremque despicimus, qui quasi mortuus prorsus ad mortuum immobilis permanebat.* S. Franciscus animo & vultu in cælum intentus, non aliud vita & voce, habitu & gestu concionabatur, quàm *ad cælum, ad cælum.* Audi S. Bonavent. cap. 4. Vitæ ejusdem: *Evangelicus præco civitates circuibat & castella, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus annuncians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius sæculi: quippe qui mente ac facie in cælum semper intentus, omnes sursum trahere conabatur.* Et cap. 12. *Omnis ætas, omnisque sexus properabat virum novum mundo cælitus datum cernere & audire.* Sic B & illi homonymus ac suppar noster S. Franciscus Xaverius, Indorum Apostolus, mente oculisque in superna defixus, non nisi paradisum cogitabat, spirabat, prædicabat, ac quasi homo cælo lapsus, ad cælum omnes traducere satagebat. Multò magis horum dux, & princeps Paulus, in paradisum raptus cælestes induerat mores, ac quasi angelus cælo lapsus, ad homines in cælum revocandos missus à Deo videbatur. Hinc cum Psalte admirando clamabat: *Filii hominum ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Deorsum corpora, sursum sint corda. Despice terrena, suspice cælestia: *Quid enim mihi est cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* Præclarè S. Chrysost. in epist. 1. ad Timoth. homil. 2. *Hujusmodi*, ait, *tibi unguenta eme, quorum odor* C *implere possit orbem. Talem fragrantiam Apostoli spirasse noscuntur. Odor enim, inquit, suavitatis sumus, aliis quidem in mortem, aliis verò in vitam. Quid autem sibi hoc vult? Fertur nempe & sua fragrantia odoris suffocari. Non autem corpus Apostolorum tantùm, sed & indumenta ipsa unguento spiritualis gratiæ plena erant. Ita enim Pauli indumenta suavissimum spirabant odorem, ut etiam dæmones pellerent*, Actor. 19. 12. *Quod stibium, quam casiam, quam myrrham hujusmodi odor non suavitate, & utilitate transcendit.*

Pauli mores cælestes.

Octava, Studium proficiendi.

PRimò, Paulus, esto in virtutis culmine consisteret, 79.
tamen quotidie seipsum superare, & ad altiora conscendere satagebat. Hinc sibi persuadebat se esse imperfectum. *Non quòd jam acceperim*, inquit, *aut perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam, in quo* D *& comprehensus sum à Christo Jesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ retrò sunt obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis in Christo Jesu.* Philip. 3. 12. Sapienter S. Hieron. ad Paulinum: *Nihil in te mediocre esse contentus sum, totum summum, totum perfectum desidero.*

Secundò, Paulus quotidie augebat labores: hinc no- 80.
vas & novas semper regiones adibat, & evangelizando obibat. Paulus, ait S. Chrysost. hom. 2. de ejus laud. *quotidie celsior assurgebat, majores ambiens agones, majora certamina, majora pericula, majora tormenta pro Christo; perinde ac flamma in sylvam immissa jugiter proserpit, donec totam sylvam subigat, & in immensum crescat incendium.*

Tertiò, Paulus fideles in spiritu & virtute provehere 81.
& perficere studebat, omnesque ad sanctitatis incrementa incitabat. Uode Ephes. 4. 15. *Veritatem*, inquit, *facientes in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus.* Et v. 23. *Renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis.* Modum crescendi præscribit Roman. 12. 11. *Sollicitudine*, ait *non pigri. spiritu ferventes, Domino servientes, in tribulatione gaudentes, orationi instantes*, &c. Et S. Petrus epist. 2. cap. 1. 10. *Fratres*, ait, *magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis.* Paulus, ait S. Aug. serm. 11. in Evangel. secundùm Matth. *homines deos vel angelos esse cupiebat.*

Quar-

82. A Quartò, Paulus curabat ut Episcopi, & pastores Ecclesiæ essent eximii in doctrina & virtute. Unde non nisi maximè idoneos promovebat, eos scilicet, qui maximè videbantur Christianos in re Christiana promoturi. Vide quot, quantaque hac de re præscribat Timotheo Episcopo Ephesino, epist. 1. toto c. 3. & Tito cap. 1. v. 6. & seq. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, Comanæ in Ponto, postpositis multis nobilibus & primariis, qui à variis proponebantur, Episcopum creavit Alexandrum Carbonarium, licèt reluctantem, qui cùm esset vir sapiens, studio latendi, ad carbones in urbem devehendos se abjecerat; eò quòd nullus eo esset magis idoneus: qui proinde adeò præclarè rexit istam Ecclesiam, ut pro ea sanguinem fuderit, eamque martyrio suo condecorarit, testis est Gregorius Nyssenus in vita Thaumaturgi.

83. Quintò, Paulus, etsi haberet scientiam à Deo revelatam & infusam, tamen per otium sacris litteris & lectioni dabat operam. Unde vinctus in carcere à Nerone, sibi à Timotheo suos afferri jubet libros & membranas, 2. Timot. 4. 13. Et eidem præscribit epist. 1. c. 4. 13. B dicens: *Dum venio attende lectioni.* Et epist. 2. c. 2. 15. *Sollicite*, inquit, *cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis.* Si hæc faciebat Paulus, qui erat arca virtutum, & pelagus sapientiæ, spiritus & zeli, quid nos facere convenit? Ita Nepotianus, ait S. Hieron. in ejus Epitaphio ad Heliod. lectione assidua & meditatione diuturna *pectus suum bibliothecam fecerat Christi.*

84. *Paulus homo igneus.* Sextò, Paulus erat quasi homo igneus, (sic & cæteri Apostoli, ait Chrysost. homil. 4. in Acta, erant quasi homines ignei) & quasi flamma immissa in stipulas & silvam, quæ quotidie proserpens, in majus, & majus semper crescebat incendium. Unde sicut ignis non timet multitudinem stipularum, vel asperitatem, nec ab ea læditur, sed potius augetur, omniaque in se convertit; ita & Paulus nulla hominum hostiumque copia, nullis minis, & persecutionibus terrebatur, aut lædebatur; sed hæc omnia erant fomenta ac flabra, quæ ignem hunc charitatis quotidie magis accendebant; ille enim omnia devorabat & in se convertebat, juxta illud Cant. 8. 6. C *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades ejus lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* Hinc & Christus constituens Petrum suum vicarium, Episcopum, Pastorem & Apostolum totius orbis, ter rogavit? *Petre amas me?* eoque respondente: *Domine tu scis, quia amo te?* subjunxit: *Pasce oves meas;* ut significaret pastorem animarum quotidie crescere debere in amore, ut pariter, crescat in pastura, adeoque mensuram amoris esse mensuram pasturæ. Vir ego Apostolicus dum apostolatum init, & v. g. Indiam, Æthiopiam, Angliam, Hollandiam adit, sibi persuadeat, *Apostolus novus homo.* se jam prorsus alium esse debere ab eo qui fuit, ac ex Saulo fieri Paulum, ex animali spiritualem, ex terrestri cælestem, ut sit quasi novus homo cælo lapsus, veniens in novum orbem, qui amorem & ardorem divinum ore, vultu, gestu, oculis spiret, vibret & effulguret; idque magis semper, & magis: ac proinde cum S. Xaverio quotidie, crebrò ardentibus suspiriis invocet Spiritum D sanctum, ejusque hymnum ardenter recitet, ut is eum magis magisque accendat & igniat.

85. Septimò, Paulus fidelibus quibusque quos ad Christum convertebat, inspirabat suum animarum zelum, etiam plebeiis & fœminis. Unde singulos quasi faciebat Apostolos, ut singuli satagerent Christi gloriam & fidem propagare, ad eamque parentes, filios, cognatos, servos, ancillas, vicinos adducere. Atque hac ratione statim per urbes & opida mirè propagata est religio Christiana, granumque sinapi crevit in magnam arborem, & segetem. Idem faciant viri Apostolici: sic enim non unius apostolatus, sed plurimorum habebunt laudem, fructum, meritum & gloriam. Alioqui unus solus parum efficiet.

CAPUT TERTIUM.

De virtutibus Pauli proximum spectantibus.

Prima est, Indefessa Evangelii prædicatio.

PRimò, Paulus non aliud prædicabat quàm Jesum Christum, & hunc crucifixum, 1. Corinth. 2. 2. Et Ephes. 3. 8. *Mihi*, ait, *omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, evangelizare in Gentibus investigabiles divitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculis in Deo, qui omnia creavit, ut innotescat principibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei secundùm præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.* 86.

Secundò, Paulus prædicabat non in humana sapientia, & eloquentia, sed magna efficacia & zelo, *in ostensione spiritus & virtutis*, 1. Corinth. 2. v. 4. Nam, ut ipse ait c. 4. 20. *Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Unde S. Hieron. in Apologia ad Pammach. pro libris adversus Jovin. *Paulum*, inquit, *Apostolum proferam, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua, &c. quocumque respexeris fulmina sunt.* Hinc prædicabat gratis: non enim quærebat lucrum, sed animas. Rursum intrepidè, liberè sincerè, fortiter, asseveranter. *Licet nos*, inquit, *aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*, Galat. 1. v. 8. Et 2. Timoth. 4. 1. *Testificor*, ait, *coram Deo & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos, & mortuos, per adventum ipsius & regnum ejus: prædica verbum, insta opportunè, importunè: argue obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina.* 87.

Tertiò, Paulus studiosè catechizavit infideles, & fideles, præsertim rudes, & parvulos primi illius ævi Christiani, adeoque pleræque ejus conciones non fuerunt aliud quàm catecheses. Docebat enim, & confirmabat prima fidei rudimenta: *Facti*, ait, *sumus sicut parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos*, 1. Thessal. 2. 7. Et: *Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi*, 1. Corinth. 3. 1. Id primitus sanxit & præstitit Christus: *Sinite*, inquit, *parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei*, Marci 10. 13. Id secutus S. Petrus optat omnes repuerascere epist. 1. c. 2. 2. *Deponentes*, ait, *omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, sicut modò geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Nam, ut ait S. Hieron. epist. 12. ad Gaudentium, *ut aqua in areola digitum sequitur præcedentem, ita ætas mollis & tenera in utramque partem flexibilis est, & quocumque duxeris trahitur.* Sic olim, teste Eusebio lib. 6. Histor. c. 3. 8. & 12. catechumenis instruendis in Alexandrina Ecclesia præfuerunt Pantenus, Clemens, Origenes, Heraclas; ac præcedenti sæculo Joann. Gerson Cancellarius Paris. qui pueros catechismum docebat, eorumque confessiones audiebat. Et S. Vincentius Ferrerius vir Apostolicus, de quo ita scribit Petrus Ranzanus in ejus Vita: *Neque tantùm provectos erudiebat, sed etiam pueros certis ad se horis evocatos instituebat, docens eos cruce se signare, orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, fidei Symbolum, Deum colere, parentibus, & proximis quibusque honorem habere, & debita officia persolvere.* Hi enim sunt Reipubl. seminarium, qui in viros civesque probos adolescent. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis nostræ, cum primis patribus studiosè catechesin exercuit, eamdemque omnibus Sociis impensè commendavit. Vide Ribaden. lib. 3. Vitæ ejus cap. 24. Unde S. Franciscus Xaverius apostolatus sui in India fundamenta jecit per catechesin rudium & puerorum, adeoque per pueros parentes, famulos, ancillas convertit: quin, & per eosdem miracula magna, & multa patravit, uti narrat Tursellin. in ejus Vita lib. 2. cap. 3. 6. & 7. Xaverium secutus est Gaspar Barzæus, qui Armuziam per pueros quasi convertit, ac inter alia fanum Saracenorum dejecit, uti refert Nicol. Trigaut. in ejus Vita lib. 2. cap. 4. & 19. Ita Deus humilibus favet, & per parvos puros, & innocentes mira operatur. 88. *Paulus catechizabat rudes.*

Quar-

Quartò, Paulus socios suæ prædicationis, & peregrinationis plures ellegit, ut Barnabam, Silam, Lucam, Titum, Timotheum, Clementem, &c. quos omnes quasi fratres, imò filios complectens, trajiciebat in viscera sua, ac si eos unum faceret secum: & seipsum vicissim transmittebat in interiora eorum, quasi se faceret unum quid cum illis; ita ut in seipso omnes intueretur, & seipsum in omnibus, omnia illorum bona & mala, tamquam propria aspiciens. Unde fiebat id quod de Religiosis scribit Chrysost. homil. 77. in Joannem, nimirum quòd multi per charitatem sint unus, ita ut per eamdem charitatis unionem singuli sint multi. *Unio* inquit, *decem Religiosorum efficit, unus fit decem: nam unus est in omnibus decem, & omnes decem in uno. Quare unusquisque habet viginti manus, viginti oculos, & ita respirat, & spirat per decem animas: tantam enim quisque curam gerit de altero, quantam de seipso. Ideoque oculi, manus, & pedes omnium decem, serviunt unicuique: nullus enim contentus est cura sui ipsius, sed etiam curam gerit reliquorum. Ac idcirco unus potest multa, quia potest sicut decem. Quòd si unio est centum Religiosorum, unusquisque poterit quantum centum possunt.* Hæc Chrysost. Hoc symbolicè significant sancta illa animalia Cherubica Ezech. 1. quæ erant numero quatuor, & tamen Ezech. 10. v. 15. & 20. vocantur unum animal: per unionem enim omnia quatuor erant unum, & ita quatuor erant in uno, ut unumquodquè vicissim esset in quatuor. Unde & addit cap. 1. 9. *Junctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum.* Paulus enim se solo non poterat omnia præstare. Per Titum ergo catechizabat, per Timotheum privatim hos illosve instruebat, per Silam alibi prædicabat, per Lucam scribebat, &c. Apostolatus ergo plures, & plurium conspirationem exigit. Id vidit S. Ignatius fundator Societatis nostræ, nimirum se solum parum posse in fide, & pietate Christiana per totum mundum propaganda. Quocirca socios sibi adjunxit, & Societatem instituit, quæ toto orbe sparsa, per hanc unionem, & gratiam Dei tanta præstat, quanta cum gaudio videmus, & audimus. Sic S. Vincentius Fererius evangelizando obiens provincias, multos secum ducebat presbyteros, qui eum adjuvarent, & pœnitentiam confessiones exciperent, ut habet ejus Vita. Porrò Paulus fide, & Ecclesia aliquo loco plantata, illicò eidem aliquem ex sociis, aut alius dabat Episcopum, qui plantas à se rigaret & proveheret. Ita Ephesiis dedit Timotheum, Cretensibus Titum, Rheginis Stephanum, &c.

Vis unitatis.

90. Quintò, Paulus adibat metropoles, ut Corinthum in Achaia, Ephesum in Asia, Athenas in Græcia, Philippos in Macedonia, Romam in Italia. His enim conversis reliquæ urbes; & pagi eis subjecti facilè convertuntur, quælibet enim suæ metropolis, & principis fidem ac religionem sequitur. Ita S. Xaverius Meacum Japoniæ metropolim, indeque ad regem Sinarum contendit: eo enim converso totam Chinam, & Japoniam, quæ Chinæ religionem sequitur, convertisset.

91. Sextò, Paulus prima ubique jaciebat fidei & Ecclesiæ fundamenta. *Sic*, inquit, *prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicut scriptum est: Quibus non est annunciatum de eo, videbunt; & qui non audierunt, intelligent*, Roman. 15. 20. Ipse ergo ubique ingenti animo, & conatu, primus glaciem, & aciem perfringebat: ipse primus aratrum fidei in novale gentilissimi, evulsis errorum vepribus, & spinis, immittebat. Unde scribens Corinthiis epist. 1. 4. 15. ait; *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* Hoc imitatus est noster Xaverius, de quo ita scribit P. Nicol. Trigautius libr. 1. de Vita Gaspatis Barzæi cap. 15. *Erat S. Xaverius ex iis Imperatoribus, qui non modò numquam plus militi suo imponebat, quàm ipse sibi sumeret; sed qui ut apud Lucanum Cato, dicere suis posset: Pericula vestra præsentate meo. Solebat enim ipse aliis ad difficilima quæque viam præmunire, & initia omnia quæ fore solent esse difficiliora, prælibare.*

92. Septimò, Paulus raptus in paradisum, *illic arcana sacrorum disciplina à veritate instituebatur, atque illius ad obediendum fidei in omnibus gentibus, vim sermonis accipiebat. Unde totius propemodum orbis terrarum pater exstitit*, ait Nyssenus in Laud. S. Basilii.

Octavò, Paulus prædicabat tum verbis, tum magis precibus, & vitæ exemplo. Unde ait: *Imitatores mei estote, & observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram*, Philip. 3. 17. Notat solerter S. Bernard. serm. 2. de Resurrect. Christi dum Petro Pastori commendaret suas oves, ter ingeminare: *Pasce oves meas*, Joann. 21. 15. ut significet eum tripliciter pascere debere, nimirum mente, lingua, manu. *Pasce*, inquit, *mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione.* Idem epist. 201. *Pasce*, ait, *verbo, pasce exemplo, pasce sanctarum fructu orationum.* Hinc rursum ait Paulus: *Imitatores mei estote, sicut, & ego Christi*, 1. Corinth. 11. 1. Hoc ex Paulo didicit S. Basil. de quo præclarè dixit Nazianz. in ejus Epitaphio: *Basilii oratio erat tonitru, quia vita erat fulgur.* Denique Paulus semper, & ubique prædicabat, etiam in vinculis, & martyrio, tum verbis, tum epistolis, quarum plures, & ardentiores scripsit è carcere. Porrò S. Chrysost. li. 4. de Sacerdotio, in epistolis Pauli agnoscit *Isocratis tersum leporem, Demosthenis amplam sublimitatem, Thucydidis verendam majestatem, Platonis excellentem dignitatem.* Idem hom. 6. de pœnit. Paulum vocat *Christi rhetorem, mundi piscatorem, qui per quatuordecim epistolas veluti spiritualia retia, ad salutem capiat.* 93.

Secunda, Prudentia.

PRimò, Paulus rerum occasiones prudenter captabat. Unde captus à Judæis, cùm videret judices suos partim esse Pharisæos, partim Sadducæos, exclamavit se esse Pharisæum, & de resurrectione mortuorum judicari, itaque Pharisæos in suam partem attraxit, qui eum contra Sadducæos tutati sunt, Act. 23. 6. Rursum Paulo prima sui erat cura: *Ne forte*, inquit, *cùm aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*, 1. Corinth. 9. 27. *Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur?* Adde, sui cura, & sanctitas, est optima dispositio; & via ad curandum, & sanctificandum alios. Sic enim mater, quo majores, & meliores cibos comedit, eo plus generat lactis quod infantibus impertiatur. 94.

Secundò, Paulus, ait Chrysost. hom. 5. de ejus laud. *in verbis & actibus erat varius, & multiplex, non mutando sententiam, nec alter factus ex altero: sed ipse quod erat semper manendo, eorum quæ dicta sunt usum, pro causarum opportunitate variabat. Sic enim medicum videmus nunc urentem, nunc foventem; nunc jejunium, nunc cibum indicentem; nunc aquam calidam, nunc frigidam propinantem: quia hoc agri, & ægritudinis variatio deposcit. Hinc Paulus nunc custodit legem, nunc despicit; nunc servat præsentem vitam, nunc contemnit; nunc postulat pecunias, nunc refutat, nunc circumcidit, nunc circumcisionem excludit.* Quocirca S. Gregor. Nazianz. Paulum, & Apostolos vocat ambidextros. *Bonum ducem efficiunt labor in negotiis, industria in agendo, in providendo consilium, & celeritas in conficiendo*, ait Cicero. Talis per omnia fuit Paulus. 95.

Tertiò, Paulus prudenter se personis accommodabat, ut cum Judæis videretur Judæus, cum Gentilibus Gentilis, cum infirmis infirmus: *Omnibus*, inquit, *omnia factus sum, ut omnes salvos facerem.* Idem egregiè imitatus est S. Xaverius. Hinc prudenter uterque studuit conciliare sibi principes, & magistratus, laudando eorum officium, & politiam quasi à Deo institutam, ac jubendo ut Christiani eis, licèt Ethnicis, obedientiam, honorem, & tributum præstent, Rom. 13. 1. & seq. Hoc nitentur viri Apostolici, ac principes tam laicos, quàm Ecclesiasticos sibi devinciant: illi enim eorum operas valdè vel promovere, vel impedire possunt. Unde & S. Petrus epist. 1. c. 2. 13. *Subjecti*, inquit, *estote omni humanæ creaturæ propter Deum: sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: quia hæc est voluntas Dei.* Hac de causa Paulus impensè orari jubet *pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam, & tranquillam vitã agamus, in omni pietate, & castitate*, 1. Timot 2. 2. 96.

Quartò, Paulus eleemosynas pro pauperibus Christianis qui erant Hierosolymæ, per Timotheum, & socios colligebat, ne quis suspicaretur eum pro se petere, 97.

aut

aut aliquid in proprios usus convertere, 2. Corinth. 8. 20. Ita & S. Xaverius Gaspari Barzæo mandat, ut eleemosynas sibi oblatas ad eleemosynarios amandet, multasque hujus rei causas, & utilitates assignat, quas recenset Tursellinus in ejus Vita lib. 6. c. 12.

98. Quintò, Paulus prudentissimus erat morborum animi medicus: cuique enim congrua, & propria exhibebat pharmaca, quæ ex eo hausit, & accuratè dispersit S. Gregor. tota 3. parte Pastor. ubi fusè docet, qua ratione, & modo admonendi sint viri, qua feminæ, qua læti, quæ tristes; qua subditi, qua Prælati; qui hebetes, qua sapientes; qua verecundi, qua impudentes; qua ægri, qua sani; qua pigri, qua præcipites; qua mansueti, qua iracundi; qua pertinaces, qua inconstantes; qua humiles, qua elati, &c. Idem parte 2. vivam veri Pastoris ideam ita depingit: *Sit necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus, internorum curam in externorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam internorum sollicitudine non relinquens;* quæ deinde sigillatim ordine toto libro prosequitur.

Tertia, Zelus,

99. PRimò, Paulus charitate complexus est totum orbem, eumque studuit *Deo offerre*, ait S. Chrysost. homil. 1. de ejus laudibus, *qui terram videlicet ac mare, Græciam simulque Barbariam, omnemque prorsus quanta sub cælo est regionem, quasi volitans circumivit, non simplici labore, velut in vacuum itinera percurrens; sed peccatorum spinas pariter evellens, & verbum seminans ubique pietatis, fugans errores, veritatem reducens, ex hominibus angelos faciens; quinimò ipsos homines quasi ex dæmonibus in angelos provehens.* Hinc quasi fulgur, ut ait Chrysost. homil. 2. celerrimè orbem pertransiit, & subegit. Pinxit Apelles Alexandrum Magnum fulgur manu tenentem, eò quòd instar fulguris eum pervaserit, & subjugarit. Unde & Alexander usurpare potuerit illud Julii Cæsaris: *Veni, vidi, vici.* Paulus superavit Alexandrum, quia orbem subegit verbo, non ferro: Christo, non Alexandro. ita S. Chrysost. cujus verba recitabo Actor. 20. 16. Ex hoc zelo plus cæteris Apostolis laboravit, ut ipse ait 1. Corint. 15. 10.

100. *Paulus amplū cor habuit.* Secundò, cor Pauli ita magnum erat, latum, & amplum, ut totus mundus ei videretur exiguus. Audi S. Chrysost. homil. 32. in epist. ad Rom. in Morali: *Cordis illius,* ait *pulverem videre vellem quòd si quis totius orbis cor dixerit, & elementum primarium salutis nostræ, non erraverit. Cor istud adeò latum fuit, ut in se susceperit integras urbes, populos, & gentes. Cor enim, inquit, meum dilatatum est; sed ut ut latum fuerit, tamen sæpe numerò occupavit, & pressit illud, quæ ipsum dilatabat dilectio. Ex multa quippe tribulatione, inquit, & anxietate cordis scripsi vobis. Et dissolutum etiam videre vellem cor istud, erga unumquemque pereuntium accensum, & ignitum, secundò parturiens filiorum abortus, Deum videns, bestiam factum, cælis ipsis sublimius, orbe latius, radiis solaribus exhilaratius; igne ferventius, adamante solidius, fluvios emittens (fluvii siquidem fluent ex ventre ejus, inquit, aquæ vivæ) ubi erat fons exiliens, & rigans non terræ superficiem, sed animas hominum. Unde non solùm fluvii, sed & fontes lacrymarum noctes atque dies emanarunt. Cor, inquam, quod novam, non hanc nostram, vixit. Vivo enim, inquit, jam non ego, vivit verò in me Christus. Cor itaque Christi, erat cor Pauli, tabulaque Spiritus sancti, atque charitatis volumen.* *Cor Pauli erat volumen charitatis.*

101. Tertiò, Paulus habebat zelum admirabilem animarum. Hic enim eum impulit ad tantos labores pro iis continuè exantlandos, omniaque vitæ discrimina animosè sobeunda. *Aemulor,* inquit, *vos Dei æmulatione: despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo,* 2. Corinth. 11. 2. Zelo ergo videbatur esse angelus, imò Seraphinus. Nam, ut ait S. Ambros. in psal. 118. serm. 18. *Angeli sine zelo, nihil sunt, & substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent.* Et paulò pòst: *Et quid miremur, si angeli eum habent? Ipse Deus Pater ait: Zelans zelabo Jerusalem zelo magno: quia Deus magnum, ideo & zelus magnus est; & pro uniusque potentiæ qualitate, ita & zelus aut mediocris, aut magnus est. Zelo vindicatur Jerusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Jesus ait: Zelus domus tuæ comedit me.* Et rursum: *Zelum habere debere debet sacerdos, qui incorruptam servare studet Ecclesiæ castitatem.* Ita Phinees sacerdos, zelo suo occidens principem idololatrantem, idololatriam compescuit, indignationem Dei & vindictam sedavit, meruitque pontificatum perpetuum, Num. 25. v. 11. Pergit Ambros. *Bonus zelus & utilis in sacerdote, præcipuè ne negligens, ut remissus sit (unde vulgò dicitur: Qui non zelat, non amat.) Zelus Dei vita est. Zelum habuit Elias, & ideo raptus ad cælum est. Zelans, inquit, zelavi pro Domino Deo exercituum,* 3. Reg. 19. v. 10. *Zelum habuit Matthatias, qui adversus sacrilegia Antiochi excitavit plebem ad resistendum,* 1. Machab. 2. 27. *Paulus zelo erat Seraphinus*

Quintò, Paulus zelum exercuit in idola, dæmones, vitia & vitiosos; illa extirpando, hos corrigendo, secutus Christum. qui ait Lucæ 22. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur?* & Psaltem, qui ait psal. 117. 139. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Unde S. Ambros. loco jam citato: *Zelum qui habent,* inquit, *omnes sibi inimicos sunt putant; qui sunt hostes, Dei, quamvis parentes, fratres, socios. Omnibus dicit: Inimici facti sunt mihi; sicut David ait.* Et S. Gregor. 2. p. Pastor. c. 6. *Sit rector,* inquit, *per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus, ut & bonis in nullo se præferat, & cùm pravorum culpa exigit, potestatem sui protinus prioratus agnoscat, ut erga perversos jura rectitudinis exercere non formidet.* Sic Paulus jubet Tito c. 1. 13. ut duros durè increpet. 102.

Quintò, Pauli quasi hominis ignei, sermo pariter erat igneus, instar Eliæ, de quo dicitur: *Surrexit Elias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat,* Eccli. 49. 1. Unde & curru igneo raptus est in cælum: nam, ut ait Psaltes psal. 118. 140. *Ignitum eloquium tuum vehementer, & servus tuus dilexit illud. Hoc igne,* ait Ambros. ibid. *Apostolicum illud aurum probatur. Hoc igne calefactus dicit Jeremias: Et erat ignis flammigerans in ossibus meis. Hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fœnum autem, & stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. Hic est ignis qui ardet ante Dominum: nisi enim quis flagrantiam devotionis sumpserit, præsentiam Domini habere non poterit. Hoc igne urebatur rubus, & non exurebatur. Urit enim sermo divinus, ut corrigat conscientiam peccatoris, non exurit ut perdat.* Præclarè S. Aug. in psalm. 68. *Quis,* ait, *comeditur zelo domus Dei? qui omnia quæ fortè ibi videt perversa, satagit emendare, cupit corrigere, non quiescit: si emendare non potest, tolerat, gemit. Non excutit de area granum, sustinet paleam, ut intret in horreum cùm palea fuerit separata.* Et S. Chrysost. hom. 25. in Acta. *Qui igne,* inquit, *Christi captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans: adeo nihil ei cura est gloria, & ignominia. Tentationes autem sic contemnit, & flagella, & carceres, quasi in alieno corpore pateretur: vel perinde ac si adamantinum possideret corpus. Quæ autem suavia sunt in hac vita, ita videt, & non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora: & sicut muscæ in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt, ita & affectiones animi illos accedere non audent.* Celebrant Gentiles plenis buccis duodecim labores, & heroica facinora Herculis, quos ita decantat Poeta: 103. *Zeli effectus.*

Compressit Nemeæ primum virtute Leonem.
Extincta est angnis, quæ pullulat, Hydra secundò.
Tertius evictus Sus est Erymanthius ingens.
Cornibus auratis Cervum necat ordine quarto.
Deiicit horrisono quintò Stymphalidas arcu.
Abstulit Hippolytæ sexto sua vincula victa.
Septimus Augiæ stabulum labor egerit undis.
Octavo domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos nono cum rege peremit.
Geryonem decimo tripli cum corpore vicit.
Undecimo abstrahit vidit nova Cerberus astra.
Postremo Hesperidum victor tulit aurea mala.

Longè veriùs, & potiori jure celebrat S. Scriptura heroica gesta Samsonis, Davidis, Judæ, & fratrum Machabæorum, sed hos omnes superavit Paulus, non corpora, sed animas vincens, & vincens, non bruta, nec homi-

hominesdumtaxat, sed & dæmones subjugans: non unam gentem, sed totum orbem Christo subiiciens. Paulus ergo est verus Christi Hercules, verus Samson, verus David, verus Machabæus, qui non duodecim, sed mille trophæa erexit, mille triumphos peregit.

Quarta, Compassio.

104. PRimò, Paulus omnium infirmitatibus ita compatiebatur, & cruciabatur, ac si omnium esset mater: proinde eas curare, ac in se suscipere satagebat, secutus illud Isajæ de Christo c. 53. v. 4. *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit.* Præclarè S. Gregor. prædicatores vocat cervas & ibices, quæ præ cæteris animalibus difficillimè, maximoque nisu & cruciatu pariunt. Unde de eis mysticè explicat illud Iob c. 39. v. 1. *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas considerasti? Incurvantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt. Video*, ait, *Paulum quasi cervam quamdam in suo partu magni doloris rugitus emittentem: O insensati*, ait, *Galatæ quis vos fascinavit? &c: Sic stulti estis, ut cùm spiritu cœperitis, carne consummemini? Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire? Qualis in huius cervæ partu rugitus fuit, quæ diu conceptos fœtus cum tot difficultatibus peperit, & quandoque partus ad malitiæ uterum rediisse cognovit? Consideremus quid doloris habuerit, quid laboris, quæ & postquam potuit concepta edere, rursum compulsa est extincta suscitare.* Vide eumdem lib 30. Mor. c. 9. & 10.

Paulus cervæ parturientis.

105. Secundò, Paulus per compassionem crebrò flebat. Unde aliquo in peccatum labente, mœstitia, omni verme molestior, eum consumebat, ait S. Chrysost. homil. 1. de ejus laud. *Hinc & ingens lacrymarum fontes*, inquit, *ex eo non diebus solùm, sed etiam noctibus affluebant, omnique muliere parturiente vehementiùs affligebatur in singulis, propter quod etiam dicebat: Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis*, Galat. 4. 19. *Et in causa eius qui fuerat fornicatus*, ait S. Chrysost. homil. 3. de laud. S. Pauli, *non minùs ipso, qui pro peccato suo lamentabatur, dolet, proque illo alios deprecatur dicens*, 2. Corinth. 2. 8. *Confirmate in illum charitatem. Sed etiam quando illum ab Ecclesiæ corpore separabat, quam multis hoc lacrymis gemituque faciebat: Ex multa*, inquit, *tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vos*, ibidem v. 4. Idem hom. 6. in Matth. *Paulus*, inquit, *crebrò flevisse legitur, risisse numquam, æque ac Christus*. Idem hom. 2. de laud. S. Pauli: *Nullus*, ait, *tanto affectu mala propria, quanto Paulus deflebat aliena.*

106. Tertiò, Paulus videns avariores & arctiores Christianorum à se conversorum animos ad dandam ei debitam jure naturæ & divino alimoniam, non refrixit in evangelizando; sed majori charitate eos complexus, eorum oblationes & dona recusavit, gratisque eis prædicavit, nocte & die cum lacrymis docens, & monens unumquemque eorum, uti ipse ait Actor. 20. vers. 31. Vide S. Chrysost. homil. 44. cuius verba ibidem recitavi. Hinc rursum ait Corinthiis tenacioribus epistol. 2. cap. 12. 15. *Ego libentissime impendam, & superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar.*

107. Quartò, Paulus sicut omnes lapsos benignè in gratiam recipiebat, ita labantes omni ope sustentabat, *Quis*, ait, *infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror?* 2. Corinth. 11. 29. & de iisdem sollicitus cap. 12. 20. *Timeo*, ait, *ne fortè cùm venero, non quales volo inveniam vos, & ego inveniar à vobis, qualem non vultis; ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones*, &c. *sint inter vos; ne iterum cùm venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos. Omnem enim*, inquit Chrysost. hom. 3. de laud. S. Pauli, *prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, & omnes quantum ad ipsum spectat exhibuit: quasi enim universum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere, docendo, pollicendo, medicando, orando, supplicando, terrendo, dæmones animarum corruptores fugando: aliquando epistolis, aliquando præsentia: nunc sermone; nunc rebus: nunc per discipulos, nunc per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes verò firmare, humi iacentes erigere, sanare contritos tergentes oleo exhortationis animare*, S. Paulum imitatus est

A Nepotianus, de quo S. Hieronym. in ejus Epitaph. ad Heliod *Clericatum*, inquit, *non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, ut invidiam humilitate superaret, subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: cæcorum baculus, esurientium cibus, miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi cæteras non haberet. Inter presbyteros & coæquales primus in opere, extremus in ordine.*

108. Quintò, Paulus non tantùm animarum, sed & corporum curam gerebat. Unde studiosè in Achaja & Macedonia collectam pecuniarum fecit pro pauperibus Hierosolymitanis, 2. Corinth. 8. & 9. Ipse ergo sibi labore manuum victum parans, alios insuper alebat: ipse pauper, alios ditabat: ipse esuriens, alios pascebat: ipse pedibus incedens, socios navi imponebat, Act. 20. 13. & 34. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos: nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*, ait

Paulus corporum curator.

B ipse 2. Corinth. 12. 14. Verè S. Hieronym. ad Paulinum: *Verum Christi templum*, ait, *anima credentis est: illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe*. Idem ad Rusticum epist. 4. *S. Exuperius*, inquit, *Tolosæ Episcopus, viduæ Sareptensis imitator, esuriens pascit alios, & ore pallente jejuniis, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro, qui avaritiam ejecit è templo*, &c.

109. Sextò, Paulus suo & Christi exemplo, impensè Christianis commendat, ut mutuas & aliorum quorumlibet infirmitates tolerent, sustentent & curent. Hoc enim non tantùm indicium esse magnæ & robustæ virtutis; sed & causam meritoriam, ut Deus vicissim nostras infirmitates tolleret & curet. *Debemus*, inquit, *nos*

C *firmiores imbecillitates infirmorum sustinere*, Rom. 15. 1. & c. 14. 1. *Infirmum autem in fide assumite*. Et Galat. 6. v. 2. *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi*. Vide ibi dicta.

110. Septimò, Paulus studiosè vitabat & cavebat quodlibet scandalum: *Sine offensione*, inquit, *estote Judæis & Gentibus, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*, 1. Corinth. 11. 32. Hinc vetuit, idolothyta comedi ob scandalum. Vide Rom. c. 14. & 1. Corinth. 8. Sapienter S. Hieron. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum Episcopum: *Domus*, ait, *tua & conversatio quasi in specula constituta, magistra est publicæ disciplinæ: quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas, quod aut qui reprehendere volunt, dignè lacerasse videantur; aut qui imitari, cogantur delinquere.*

Quinta, Amor inimicorum.

111. D PRimò, Paulus Iudæos hostes & insidiatores suos infensissimos, qui ejus sitiebant cruorem, eumque quotidie discerpere gestiebant, ait S. Chrysost. ita amavit, ut eis jugiter prædicarit, ubique priùs ingrediens Synagogas Iudæorum, quàm ad Gentes diverteret, ut patet ex Actis c. 13. & seq. Ubi admirare heroicam Pauli constantiam, qua toties repulsus à Iudæis, semper ad eos rediit; sperans se eos conversurum. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 1. ad populum, *Mollis & ignavus ex primo statim impetu concidit; vehemens autem & excitatus, licet millies interpelletur, tanto magis divinis rebus instabit, quantum in se est omnia implens. Amantis enim maximè est, numquam ab his quæ amat complacens absistere.*

112. Secundò, optabat pro eorum salute millies mori; imò gehennæ tormenta subire. Rom. 9. 1. *Veritatem*, inquit, *dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis*, putà pro Judæis, Vide ibi dicta.

113. Tertiò, Paulus pseudoapostolos sibi invidentes humilitate sustinuit, patientia fregit, prudentia discussit, magnanimitate superavit, charitate subjugavit. Vide totum cap. 10. & 11. epist. 2. ad Corinth. & ea quæ ibi dixi: *Quanto ampliùs*, inquit, Chrys. hom. 3. de laud. S. Pauli, *efferebantur inimici, tanto eorum magis miserebatur*

inse-

insaniam. Ut enim aliquis indulgentissimus pater afficitur erga filium phreneſi comprehenſum, cujus quanto magis conviciis ictibuſque pulſatur, tanto potiùs eum miſeratur & deflet: ita Paulus qui ipſam magnitudinem paſſionum eorum à quibus affligebatur, existimaret furorem, majora illis adhibebat fomenta pietatis: ſæpe lacrymabatur, vehementer pro illis dolebat, volentes illis inſultare prohibebat, excuſabat. Mordebatur enim vehementer, ac penitus diſſecabatur, cum eos peronatos videret.

114. Quartò, Paulus fidelibus impensè commendat dilectionem inimicorum quaſi notam Christi & Christianiſmi. *Si eſurierit*, inquit, *inimicus tuus, ciba illum. Si ſitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput ejus. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum*, Rom. 12. 20. Christus enim idipſum ſanxit præ Gentilibus Philoſophis & Iudæis, Matth. 5. 43. *Audiſtis*, inquit, *quia dictum eſt* (Iudæis:) *Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus vos, ut ſitis filii Patris veſtri qui in cælis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos:*

115. Quintò, Paulus perſecutiones, contradictiones, infortunia, aliaque impedimenta ſibi in prædicatione objecta, aſcribebat diabolo. Unde ejus machinationes ſapienter indagabat, & fortiter ac conſtanter ſuperabat. Ita fornicarium Corinthium à ſe excommunicatum, poſt pœnitentiam jubet abſolvi, ne in puſillanimitatem & deſperationem incidat; *Ut non circumveniamur*, inquit, *à Satana: non enim ignoramus cogitationes ejus* 2. Corinth. 2. 11. Et cap. 11. 14. *Satanas transfigurat ſe in angelum lucis*. Et cap. 12. 7. *Datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet*. Et 1. Theſſal. 2. 18. *Voluimus venire ad vos*, &c. *ſed impedivit nos Satanas*. Unde orat Roman. 16. 20. dicens: *Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter*. Epheſios cap. 4. 27. monet: *Nolite locum dare diabolo*. Sic & S. Petrus epiſt. 1. c. 5. 8. *Sobrii*, inquit, *eſtote, & vigilate, quia adverſarius veſter diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret, cui reſiſtite fortes in fide.*

Sexta, Martyrium.

116. *Paulus toto Apoſtolatus Martyr.* PRimò, Paulus tot apoſtolatus ſui tempore fuit Martyr: longum enim in perpetuis periculis, ærumnis, perſecutionibus, quas ipſe recenſet, 2. Corinth. 11. obivit martyrium. Hinc ipſe è primis ſub Nerone vinculis quaſi martirii candidatus, illud avidè expectans & ambiens, ſcribens ad Philip. c. 2. 17. *Sed etſi immolor*, inquit, *ſuper ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, congratulor omnibus vobis*. q. d. Sacrificium meum eſt prædicatio Evangelii, vos eſtis mea hoſtia quam ſacrifico libamen ſit ſanguis meus: libens ergo ſanguinem pro vobis fideque veſtra profundam, ut eo vos quaſi hoſtiam condiam, ſanciam, libem, offeramque Deo. Et 1. Corinth. 15. 31. *Quotidie morior per veſtram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Ieſu Domino noſtro*. Unde S. Bernard. ſerm. 1. in die S. Petri & Pauli: *Iſti*, inqoit, *ſunt præclari Martyres, Martyrum duces, Apoſtolorum principes, duo magna luminaria, quos Deus in corpore Eccleſiæ ſuæ conſtituit, quaſi geminum lumen oculorum. Hi mihi traditi ſunt in magiſtros, & mediatores, quibus ſecurè me committere poſſim.*

117. Secundò, Paulus laureæ apoſtolatus ſui impoſuit coronidem martyrii. Cùm enim Romanos à Simone Mago, pellicem à Nerone ad Christum traduxiſſet, ait Chryſoſt. lib. 1. Contra vituper. vitæ monaſticæ, à Nerone anno imperii ſui. 15. ſecuri in columna, quæ etiamnum juxta Romam ad aquas Salvias viſitur, percuſſus, curſum ſuum glorioſo martyrio concluſit & decoravit. Quis animi ipſius in ultimo illo vitæ articulo ſenſa ultima, quis animæ Dei Christique deſiderio ardentis vota & preces. quis colloquia cum Christo, quis ſuſpiria, quis gaudia, quis raptus commemoret, imò cogitatione aſſequatur? Sanè in illo vitæ & mortis confinio, in illo temporis & æternitatis horizonte, jam quaſi cæli civis, imò quaſi Seraphinus, toto in Christum mentis rapiebatur exceſſu. Unde & ore & voce Ieſum *Capitis Pauli ſaltus tres fontes eliciunt.* ingeminans, caput licet à cervice reciſum, tres ingentes dedit ſaltus, quibus totidem miraculo ingenti fontes è terra elicuit, quibus etiamnum Roma fruitur, perennibus uti- que teſtibus fontium doctrinæ & gratiæ; quos vivens in Romam & totum orbem ſcaturivit & eructavit. Hinc etiam inſolito vultus vociſque ardore, lictores ſuos militeſque ad Christum convertit. Denique è cervice reciſa non ſanguis, ſed lac emanavit, ut non tam cruentatus emori, quàm lacteus vivere, ſolitumque doctrinæ ſuæ lac fidelibus, etiam moriens porrigere videretur. Verè S. Hieron. ad Euſtoch. de cuſtod. virg. *Pretioſa*, inquit, *in conſpectu Domini mors Sanctorum ejus. Hæc eſt ſola digna retributio, cùm ſanguis ſanguine compenſatur, & redempti cruore Christi pro Redemptore libenter occumbimus.*

Cornel. à Lapide in Act. Apoſt.

Tertiò, Paulus martyrii fidelibus fuit dux & antesigna- 118.
nus, eoque cæteris Martyribus tanto exemplo prævivit, ut Romæ & alibi multa centena fidelium millia eum animosè ſecuta, ſanguinem pro Christo funderint, martyriumque non tantùm obierint, ſed & ambierint. *Ut tu ſine offenſione gradiaris, diſcipuli Domini amicti proprii ſe corporis exuentes, inter adverſa turbarum viam ſibi ſuo ſtravere martyrio*, ait S. Ambroſ. lib. 9. in Lucam. Idem S. Ambroſ. lib. 7. epiſt. 1. quæ inter omnes eſt numero 55. narrat S. Paulum ſibi apparuiſſe, & revelaſſe locum in quo ſepulta erant corpora S. Gervaſii & Protaſii Martyrum, diſcipulorum & aſſeclarum ſuorum, ac juſſiſſe ut ea eximeret & eccleſiam eorum nomine fabricaret, in qua honorificè illa reconderet. *Apparuerunt* (Gervaſius & Protaſius) *mihi*, inquit, *cum tertia perſona, quæ ſimilis eſſe B. Paulo Apoſtolo videbatur, cujus me vultum pictura docuerat, in tantum ut ipſe mecum, illis tacentibus, loqueretur dicens: Iſti ſunt qui monitis meis obtemperantes, prædia & divitias reſpuentes, ſecuti ſunt Domini noſtri Jeſu Christi veſtigia, nihil terrenum, nihil carnale concupiſcentes, in media hac Mediolanenſi urbe per decem annos in Dei ſervitio perdurantes, ad hoc pertingere meruere, ut Christi Martyres fierent. Quorum corpora in eo loco invenies, in quo ſtas & oras.* Porrò Paulus moriens animam cælo, famam æternitati, fideles Eccleſiæ, corpus & ſanguinem cum fide Romæ tranſmiſit & conſecravit, factuſque non tantùm civis, ſed & Conſul ac Imperator Romanus, ibidem arcem imperii obtinuit, deturbatoque dæmonum & Gentilitatis cultu, Christi crucis vexilla conſtituit; ut jam Roma Ethnica facta Christiana, Christo non tantùm ſuum, ſed & totius orbis ſibi ſubjecti, caput ſubmittat. Verè Tertull. in Scorpiaco c. 14. *Orientem fidem*, ait, *Romæ primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cùm cruci aſtringitur. Tunc Paulus civitatis Romanæ conſequitur nativitatem, cùm illic martyrii renaſcitur generoſitate.* Idem de Præſcript. adverſus hæret. c. 36. Romanam Eccleſiam celebrans *O Statu felix Eccleſia*, inquit, *cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt.* Vide S. Chryſoſt. hom. 32. in epiſt. ad Roman. in Morali, ubi inter alia ait: *Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli affigi ſepulchro, videre pulverem oris illius, per quod locutus eſt Christus?* Voto potius eſt non in vita, ſed poſt mortem. Nam corpus S. Chryſoſt. Romam tranſlatum, conditum eſt ad limina Apoſtolorum Petri & Pauli, ut eorum oſtiarius eſſe videatur: ubi eum quaſi Pauli diſcipulum, & aſſeclam illi aſſociatum, eo quo par eſt cultu & devotione veneremur. Porrò Chryſoſt. homil. 6. de Pœnitentia, Neronem vocat victum, Paulum verò victorem: *Reſpuebat*, inquit; *Cilix pellium ſutor, vinctus, pauper, fameque confectus, Romanæ opulentiæ regem imperantem omnibus. Quis ergo clarior? qui vinctebat in vinculis, an qui ſuperobatur in purpura? qui contemnebatur imperans, an qui juſſus nihil curabat jubentis imperium? qui ſolus cùm eſſet vicit, an qui innumero vallatus exercitu victus eſt? Vinctus catena diadematum proſtravit regem.* Denique Paulus fuit.

Quidam quaſi in terris obambulans Deus,
Et ſanctus in carne angelus.
In generatione ſimilis futurus Dei filio.
Suaque menſura Deus.

Hæc de effigie Pauli breviter dicta ſunt. Nam eamdem plenius & copioſius efformat noſter P. Thomas Maſſutius integro opere, quod hoc titulo & argumento adornat.

VOTUM AUCTORIS

ex S. Hilar. lib. 1. de Trinit.

Ego hoc vel præcipuum vitæ meæ officium; debere me tibi Pater omnipotens Deus conſcius ſum, ut te

omnis sermo meus & sensus loquatur. Neque enim vllum aliud maius præmium, hic ipse vsus mihi à te concessus loquendi potest referre, quàm vt prædicando te sibi serviam, teque quod es, Patrem scilicet Vnigeniti Dei, aut ignoranti seculo, aut neganti A *hæretico demonstret. Et in hoc quidem tantùm voluntatis meæ professio est: cæterùm auxilij & misericordiæ tuæ munus orandum est, vt extenta fidei nostræ confessionisque vela flatu Spiritus tui impleas, nosq; in cursum prædicationis initæ propellas,* Amen.

IN ACTA APOSTOLORVM ARGVMENTVM.

RIA hic præmittenda sunt. Primum, de libri argumento. Secundum, de fine & scopo. Tertium, de Auctore. Quoad primum. Argumentum liquet ex titulo. Inscribitur enim hic liber à Græcis, πράξεις, à Latinis *Actus*, à Syro *Historia, Apostolorum*: quia eorum gesta, non omnia, sed præcipua magisque illustria circa Evangelij promulgationem & propagationem enarrat. Quocirca S. Chrysostom. eum cognominat librum dogmatum de Spiritu sancto, & Oecumen. Evangelium Spiritus sancti (perinde ac Itali Pentecosten nuncupant Pascha Spiritus sancti; prius enim Pascha est Christi resurgentis.) Nam vti, inquit, quatuor Evangelistæ scribunt Evangelium Actaque Christi, sic Lucas hic describit Evangelium Actaque Spiritus sancti, quæ scilicet ipse gessit in Apostolis, & per Apostolos. Sicut enim filius Dei amore nostri è cælis descendens incarnatus est, ut ore proprio nos doce- B ret viam virtutis & salutis, atque arcana Patris abscondita à constitutione mundi; ita post Christum ad nos visibiliter descendere voluit Spiritus sanctus, & quasi Christi æmulus, quodammodo incarnari in linguis igneis, ut iis imbueret Apostolos primosque fideles. Quia, ut ait S. Gregor. Nazianz. & eius interpres Nicetas orat. 44. *cùm Filius corpore sensibili, & conspicuo nobiscum consuetudinem habuisset, par erat, ut Spiritus quoque corporaliter appareret; sicut etiam apparuit primùm in forma columbæ, nunc in formam linguarum ignearum. Etcùm Christus ad ea quæ Deo conveniebant reversus esset, suaque gloriæ restitutus, Spiritum ad nos post Christum descendere oportebat*, ut testimonium Christo perhiberet, eiusque cœpta compleret. Qua de causa plura & præclariora gessit quàm ipse Christus. Christum enim decebat in humilitate carnis & passionis redemptionem nostram peragere: qua peracta congruebat ut Spiritus sanctus eum per miracula, prædicationem Evangelij, conversionem & subiectionem omnium gentium toto orbe celebraret, & glorificaret, iuxta id quod ait Apostolus Philip. 2. 8. *Humiliavit semetipsum factus obediens vsque ad mortem autem crucis*, &c. *Propter quod & Deus exaltavit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genuflectatur cælestium, terrestrium, & infernorum*. Spiritus sanctus ergo à Christo Apostolis promissus, & post eius in cælum ascensum in Pentecoste ad eos missus, quasi alter Christus, non iam mortalis, sed immortalis & gloriosus, eos impleuit sapientia, robore, zelo, virtute miraculorum, omnique charismate cælesti, quibus ipsi quasi panoplia, à capite ad talos armati debellarunt idola, dæmones, philosophos, oratores, reges & principes, ac triumphantes totum orbem subegerunt Christo. Hoc enim opus fuit non hominum paucorum & rudium, sed Spiritus Sanctus *Conspicies hic*, inquit Chrysost. *Apostolos seu volucres terram marìaque percurrentes, ac timidos illos quondam rudesque subitò in alios homines esse versos, fastu divitiarum, gloria, ira, concupiscentia, breviter rebus omnibus superiores esse factos*; vtique non alia vi, quàm Spiritus sancti eos agentis & impellentis. *Apostolis*, ait S. Hilar. in cap. 5. Matth. v. 13. *sunt rerum cælestium prædicatores, & æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes*. Ex Actis ergo discimus, quanta sit virtus & sanctitas Christi & christianismi, ac quàm apud paucos primæua illa remanserit.

Acta Apost. sunt Evangelium Spiritus sancti.

Spiritus S. post Christum quasi incarnatus linguis igneis.

Apostoli e satores æternitatis.

Disputat hic Valla, & alij, an hic liber potiùs *Actus* vocandus sit, an *Acta*? Sed hoc leviculum de syllabis litigium Grammaticis dirimendum relinquamus. Romani, aliique docti indigitant *Actus*, quæ vox propriè respondet Græco πράξεις, vti Valla aliique fatentur. Actus hosce esse Scripturam Canonicam, de fide est, vti censuit Ecclesia sæculorum omnium, & consentiunt hæretici omnes moderni. Historia ergo hæc certissima est, iucundissima, vtilissima, augustissima, Narrat enim gesta non tam Apostolorum, qui Ecclesiæ fuere principes, quàm ipsiusmet Spiritus sancti per Apostolos.

Hoc itaque libro describitur infantia Ecclesiæ Christianæ & primæui Christianorum mores, feruor & sanctitas aspirata à Spiritu sancto per prædicationem Apostolorum præsertim S. Pauli, cuius comes individuus, & oculatus testis, imò cooperator fuit S. Lucas, quem huius libri Auctorem esse habet inscriptio Græca. Complut. & omnes consentiunt. Audi S. Hieron. lib. de Script. Eccles. in Luca: *Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις Ἀποστόλων prænotatur, cuius historia vsque ad biennium Romæ commorantis Pauli pertinet, id est, vsque ad quartum Neronis annum; ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse compositum*. Idem habet inscriptio marmorea, quam vidi Romæ in ecclesia S. Mariæ in Via lata, quæ fuit statio S. Pauli & Lucæ in primis vinculis. Captus est enim Paulus à Iudæis Hierosolymæ, & appellans Cæsarem, à Festo præside missus est Romam ad Neronem anno secundo eiusdem, ibique mansit per biennium; vbi S. Lucas hanc suam historiam finit, & concludit dicens cap. vlt. v. vlt. *Mansit autem* (Paulus) *biennio toto in suo conducto*, (hospitio) *& suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Iesu cum omni fiducia, sine prohibitione*. Hinc sequitur, hunc librum 27. annorum circiter acta complecti. Tot enim fluxerunt ab ascensione Christi in cælum, quæ contigit anno eius 34. à qua ordirur Lucas, vsque ad annum 4. Neronis, vbi finit, qui incidit in annum Christi 60. ita S. Hieron. Quamquam Baronius biennium (putà finem biennij) hoc carceris S. Pauli consignat anno 5. Neronis, qui fuit annus Christi 61. ita, ut 28. annorum hic texatur historia, quot C pariter libri sunt capita. Vnde sequitur, eodem anno Christi 60. vel 61. librum hunc à Luca esse conscriptum, vel perscriptum & finitum.

Argumentum libri est infantia Ecclesiæ.

per 27. annos.

Duæ sunt præcipuæ libri partes. Priore, à c. 1. vsque ad decimum, recensetur fundatio fidei & Ecclesiæ in Iudæa & Samaria, iuxta præceptum Christi Actor. 1. 8. Posteriore, à c. 10. vsque ad finem, enarratur propagatio Evangelij per Syriam, Lycaoniam, Pamphyliam, Græciam, aliasque gentes opera Apostolorum, præsertim S. Pauli, factam. Vbi notat Iren. l. 3. c. 14. Lucam ea quæ Pauli sunt, quæque ipse præsens viderat, imò cum Paulo gesserat, exactè & seriatim conscribere, cætera obiter perstringere, vel transilire. Stylus Lucæ historicus est, & facilis & planus: quare in eo explicando more meo exactus ero, sed breuis: D qui plura cupit variamque eruditionem, legat nostrum Lorinum, quo nemo fusiùs, nec eruditiùs commentatus est. Mihi propositum est lectoris quaquaversum commodis consulere, iisque obsequi; ideoque quæ ab aliis fusè, vel confusè, vel involutè & obscurè dicta sunt, ea breviter methodicè, apertè & clarè dicere complectique contendo; quæ verò ab aliis tacita, vel omissa sunt, addo. Sequor enim brevitatem, methodum, claritatem, integritatem & copiam: an assequar iudicet lector. Deum rogo, ut quod minùs ego, ipse pleniùs assequatur; vtque hæc mea vota vnà ipsius gloriæ, bonoque publico planè pleneque serviendi secundet, præstet & compleat. Amen.

Duæ libri partes.

Præter

Præter Comment. S. Chrysost. Oecum. & aliorum, pulchro carmine Acta Apost. vertit & explicuit Arator Diaconus tempore Iustinian. Imp. sub annum Domini 530.

Finis & fructus.

Quoad secundum. Finis & Fructus huius libri est, ut in eo aureo primitivæ Ecclesię seculum intuentes, videamus quantum ab illo descriverimus, omnique studio ad diem redire conemur. Sanè cùm priscos & primæuos Christianorum mores adeò sanctos, vitamque admirabilem & actus heroicos intuemor, pudere & gemere nos oportet, ac cum Ierem. in Threnis c. 4. 1. exclamare: *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum? Egressus est à filia Sion omnis decor eius. Filij Sion inclyti & amicti auro primo quomodo reputati sunt in vasa testea; opus manuum figuli?* O domus antiqua, quàm dispari domino dominaris! Primi Christiani plerique omnes sanctitate, & sapientia erant argentei & aurei; nunc multi cupiditate sunt terrei, imò æenei & ferrei. Vnde hæc rerum tanta vicissitudo? Primi illi hoc præmeditatum, & in mente fixum gerebant, quod ab eis didicit docuitque S. Hilarion. teste S. Hieron. in eius vita, *præterire figuram huius mundi, & eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo.* Audierant à Paulo 1. Corint. 7. 29. *Hoc itaque dico fratres: Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tamquam non habentes sint; & qui flent, tamquam non flentes; & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes; & qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.* Nimirum mundus hic non habet rerum veritatem, sed vmbram dumtaxat & figuram; eius opes, pompæ & gaudia vmbratica sunt, ficta & picta, non vera & solida. Hoc sciebant, hoc ruminabant primi fideles, ideoque terram & terrena spernebant, cęlum & cælestia ambiebant, dicebantque cùm S. Hier. *Terra eram, cælum factus sum* per baptismum & christianismum. Secùs iam faciunt multi, qui quasi talpæ terræ inhiant, ideoque in terrenis acutum vident ut lynces, in cælestibus cæcutiunt ut noctuæ. Asserit S. Chrys. in titulum ps. 50. *Prophetas esse velut quosdam pictores virtutis ac malitiæ qua contra peccata & diabolum decertamus.* Ita scilicet Abraham quasi pictor in seipso suaque vita viuis coloribus pinxit nobis fidem, Isaac obedientiam, Ioseph castitatem, Iob patientiam, Abel innocentiam, Moses mansuetudinem, David psalmodiam, Elias zelum: pictores Christi fuerunt Evangelistæ; pictor Apostolorum; vitæque Christianæ, & Paulinæ est S. Lucas. Pinxit ipse penicillo imagines Virginis Deipar. & Verbi incarnati, imò infantis, quas etiamnum Romę magna veneratione intuemur, & colimus: at longè excellentiùs in his e Actis pinxit ideam vitæ Christianæ, perfectæ & Apostolicæ, ut eam posteris omnibus quasi speculum & exemplar quod æmularentur proponeret, & ad eam consectandam primorum Christianorum exemplo accenderet. Quis enim non accendatur ad contemptum rerum terrenarum, ad amorem cælestium, ad charitatem, ad zelum, ad martyr. quando legit primos fideles quasi homines cælestes, & angelos quosdam terrestres opes calcasse cælum suspirasse, iugiter orationi & Eucharistiæ vacasse; carceres, mortes & martyria pro Christi amore non fugisse, sed quæsisse? Quis non inflametur ad fortiter luctandum cum carne mundo & dęmone, ad generosam sui suarumque passionum & cupiditatum victoriam, ad animarum lucrum, ad Christi regnum propagandum, quando classicum Lucæ audit? *Repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quisquam eorum quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Quotidie perdurantes in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione, & simplicitate cordis, collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Quotquot* (non sacerdotes, sed laici & coniugati) *possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. Diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat. Ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei*; & plurima talia per singula capita. Quocirca verè & appositè S. Hieron. ad Paulinum: *Actus Apostolorum*, inquit, *nudam quidem videntur sonare historiam, & nascentis Ecclesiæ infantiam texere, sed si nouerimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cuius laus est in Euangelio, animaduertemus pariter omnia verba illius, animæ languentis esse medicinam*; præsertim quia passim inculcat

Docet præterito Christi nostramque resurrectionem.

Christi nostramque resurrectionem, & vitam æternam, quæ omnium dolorum & levamen, & stimulus ad omnia ardua vel agenda, vel toleranda. Vnde S. Aug. in psal. 109. *Spes*, ait, *vitæ immortalis est vita mortalis.* Quapropter verè S. Chrys. *Quod maximè*, inquit, *agit hic liber, est resurrectionis declaratio: quæ si credita fuerit, & cæteris aperta est via.* Hæc Acta ergo docent, in cruce & morte Christi non fuisse extinctam & sepultam eius scholam (vti optabant & putabant Iudæi) & Ecclesiam, sed potiùs tunc cœpisse eius regnum & gloriam per resurrectionem Christi eiusque fidelium, eamque duraturam in æternum, vti promisit Deus per Prophetas, & per angelum Lucæ 1. 32. Igitur πράξεις hæ ἀποστόλων docent praxim Evangelij & doctrinæ Christi: hanc enim in praxim redegerunt, & in actus contulerunt Apostoli. Vnde meritò dolet S. Chrysost. arg. in epist. ad Philemonem, acta eorum plurima, etiam minutissima intercidisse: *Vtinam*, inquit, *non defuisset, qui Apostolorum nobis historiam diligentissimè traderet, non solum quid scripserint, quidue locuti sint; sed vt sese per omnem vitam habuerint, quid & quando comederint, quando sederint, quò ierint, quid diebus singulis gesserint, & in quibus partibus vixerint, quam introierint domum, quò nauigauerint, vbinam applicuerint, atque omnia diligenter exponeret. adeò illorum omnia eximia vtilitate referta sunt. Si enim cùm loca tantùm cernimus, vbi sederunt, seu vincti sunt, loca inquam inanima, illuc sæpe dirigamus animum, virtutesque illorum conspiciamus, & expergiscamur, & promptiores euadamus, multo id profectò magis fieret, si verba illorum, & reliqua gesta audire contigisset. Certe de amico quis perlibenter interrogat, vbinam degit? quid facit? quò procedit? non longè dignius de communibus orbis magistris id fieri decuit?*

Lucas quis?

Quoad tertium. Auctor huius libri est S. Lucas medicus Antioch. inter omnes Evang. linguæ græcæ eruditissimus, ait S. Hieron. ep. 145. ad Damasum, qui patrio idiomate, putà Græco, eleganter primò Evangelium, deinde Acta conscripsit: perinde ac ciuis eius, & assecla S. Ioannes Ant. græcè concionatus est & scripsit; qui ab eminenti Græcanicæ linguæ eloquentia Chrysost. id est *os aureum*, est cognominatus. Antiochia enim, vtpote à Græcis, putà ab Antiochis Alexandri Magni successoribus condita & gubernata, eorum idioma Græcum suscepit, esto & proprium haberet, putà Syrum, vtpote Syriæ metropolis.

Evangelista.

Quæres, qualis fuit S. Lucas? Resp. Primò, fuit Evangelista scripsit enim Evangelium, in quo præ cæteris documenta Christi ad mores, & perfectionem spectantia enarrat. Fuit ergo Cherubinus, vti mox ostendam, scilicet vnus è quatuor Cherubim, quos vidit Ezech. c. 1. & S. Ioannes Apoc. 4. 7. Ergo Lucas ex medico corporum factus est medicus animarũ.

Virgo.

Secundò, fuit virgo aut cælebs: numquam enim vxorem duxit. ita S. Hieron. in Luca.

Pauli discipulus.

Tertiò, S. Epiph. hær. 51. S. Greg. præf. in Iob c. 1. Doroth. in vita S. Lucæ, Mariana & alij censent eum fuisse vnum è 72. Christi discipulis: sed contrarium insinuat ipse Lucas initio Euangelij, vbi ait se id scribere non ex visu, sed ex auditu. Fuit ergo ipse non Christi, sed Apostolorum, putà S. Pauli discipulus. ita Iren. l. 1. c. 20. Tertul. l. 4. contra Marc. c. 2. Theod. in præf. vit. SS. Patrum, S. Hier. in c. 65. Isaiæ, Baron. & alij: licet Mariana ad id respondeat. Lucam non omnia Christi acta vidisse, sed quædam vidisse, quædam audivisse. Vnde S. Greg. loco iam citat. censet Lucam fuisse comitem Cleophæ, & vtrique Christum se revelasse in Emaus per fractionem panis, Lucæ 24. 13. & seq.

Apostolus.

Quartò, Apostolus; tum quia apostolatus Pauli, laborum & periculorum fuit comes & cooperator, idque ex suffragiis & electione Ecclesiarum, vti asserere videtur Apostolus 2. Corint. 8. 19. Vnde liquet eum Spiritu Dei præ cæteris plenum, & eximium fuisse. Idem *patet ex miraculis quæ nunc per illum fiunt.* ita S. Chryso. Tum quia postquam Roma discessit, ait Oecumen. proœm. in Lucam, in Orientem est reversus, rursumque Libyam petiit, & Thebanos Christiana religione instituit, ut ait Epiph. hær. 51. prædicauit primùm in Dalmatia ac Gallia, & in Italia ac Macedonia. Multos ergo labores, ærumnas, persecutiones in hoc suo apostolatu pro Christo sustinuit vsque ad annum ætatis 84. teste S. Hier. Quocirca hoc ei elogium dat Ecclesia: *Qui crucis mortificationem iugiter in suo corpore, pro tui nominis honore portauit.*

Inter Cherubinos cur?

Idcirco appositè inter quatuor animalia Cherubica Ezech. 1. 10. & Apoc. 4. 7. sicut aquila assignatur S. Ioanni, homo S. Matth. leo S. Marco, ita bos S. Lucæ: bos enim laborum est patiens, & assiduè in agro heri ad segetem & messem exercetur. Hinc aliqui viri docti censuerunt, appositè Lucam prisca lingua Latina significare bovem, decep-

ti verbis Plinij dicentis l. 8. c. 6. *Elephantos Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, & boues Lucas appellauit, in Lucanis visos anno Vrbis* CCCCLXXII. Hæc enim verba significare videntur boves ab Italis vocatos esse Lucas: sed longe alius est Plinij sensus, nimirum Italos, qui ante Pyrrhum elephantes non viderant, ob monstrorum magnitudinem eos vocasse boves lucas, id est Lucanos, eò quòd in Lucania in Pyrrhi exercitu primùm eis visi sint bovem enim vocabant maximum animal, quale est elephas; sed cum cognomento Luca, quia in Lucania primùm visus. Ita Varro l. 6. de Lingua Latin. disserte asserit bovem lucam vocari elephantem, non tam à Lucania, ut vult Plinius, quàm, inquit, *quòd longe relucebant propter inaurato regios clypeos, quibus eorum tum ornatæ erant turres.* S. Lucas ergo est bos lucens: bos, quia victima laboris, mortificationis & martyrij: lucens, per doctrinam & Evangelium. Idem est bos luca, putà elephas, quia sicut elephas inter animalia est sapientissimus & proximè ad hominis rationem accedit; ita S. Lucas sapientia excellit, ac præ cæteris Evangelistis sapientiam Verbi incarnati, eiusque sapientia dicta, dogmata ac consilia practica, & ad mores conformandos apposita enarrat. Lucas ergo, si Latinum etymon B vsumque scruteris, est elephas: si Hebræum, Lucas est doctor, qui scientiam vel historiam à maioribus acceptam posteris tradit, à rad. לקח *lecbah*, id est, *doctrina accepta & tradita*. Heb. enim *chet* in Græcum & Latinum liquescit, vti ex *Maschiach* fit *Messias*. Si Græcum etymon spectes, Lucas est lotor, scilicet peccatorum, à λύω id est *lauo*, inquit Pagnin. in Nomin. Hebr. qui & addit, Lucas hebr. idem esse quod לו קם *lo cam*, id est, *ei resurrectio*, scilicet competit ob labores & passiones: aut Lucas idem esse quod Lucius, quod Latinum est nomen è luce dictum, quasi lucidus; quod etiam sentit Orig. in epist. ad Rom. in fine, & noster Sanch. hic. Qui enim à Græcis Lucas ἀπὸ τῆς λύκης, id est, *à luce*, idem Latinis Lucius à Luce pariter dici videtur; quin & Varro lib. 6. elephantes vocat boves lucas, id est lucentes. Lucas ergo videtur esse nomen etymon habens Græcum & Latinum, sed terminationem Syram, vtpote in Syria. Præclarè S. August. l. 2. de Doctr. Chr. c. 16. notat nomina peregrina, vt *Hebræa, non paruam habere vim atque adiutorium ad soluenda ænigmata Scripturæ, si quis possit ea interpretari*. Nam, vt idem ait c. 6. l. de Gen. ad lit. imperfecto, *nomen appellatur quasi notamen, quòd rem notet*. Vnde infert Sanch. Lucam fuisse cognatum S. Pauli: fuisse enim ipsum Lucium, quem inter cognatos suos numerat Paulus Rom. 16. 21. Lucæ enim dedisse Latinum nomen Lucius, quia ad Romanos scribebat, ideoque fortè

Lucas hebr. est doctor, græcè lotor, latinè lucidus.

Cognatus S. Pauli.

A Pauli comes fuit individuus.

Quintò, S. Lucam martyrio vita functum, & laureatum indicat S. Nazian. or. 1. in Iulian. dum ait: *Non victimas pro Christo cæsas es reueritus? non magnos pugiles extimuisti, Ioannem illum, Petrum, Paulum, Iacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui post illos, & ante illos capitis sui periculo veritatem protexerunt: qui cum igni, & ferro, & belluis, & tyrannis, & præsentibus malis, & denunciatis, alacri animo, veluti in alienis corporibus, imò quasi corporum expertes dimicarunt?* Paulinus Nolanus his item versibus ipsum nominat Martyrem:

Hic pater Andreas, & magno nomine Lucas,
Martyr, & illustris sanguine Nazarius.

Rursum Gaudentius Episcop. Brixianus, qui claruit eodem quo Ambr. sæculo, hæc habet: *Horum quatuor habemus in præsenti reliquias; qui regnum Dei & iustitiam prædicantes ab incredulis & impijs occisi, Deo semper viuere operationum suarum virtutibus demonstrantur. Ioannes in Sebaste Palæstinæ, Thomas apud Indos, Andreas & Lucas apud Patras Achaiæ ciuitate consummati referuntur.* ita ipse ser. in Dedicat. Eccles.

B De eodem hæc Nicephor. lib. 2. c. 43. paucis vitam illius complectens: *Lucas Antiochiæ, quæ est in Cœlesyria, ortus, medicus simul & pictor egregius, Thebis ad Paulum venit: atque ibi nuncio patrio errori remisso, ad Christum accessit, pro corporum curatione animarum medicus factus: Euangelium suum Paulo præcipiente scripsit, atque itidem Acta Apostolorum. Cum Paulo autem Romæ cum fuisset, in Græciam est reuersus; plurimosque ibi diuinæ doctrinæ & cognitionis luce illustrauit: & tandem à diuini verbi contemptoribus ex fructifera oleæ arbore suspensus, quòd aridi ligni, vnde crux fieret, copia non esset, Deo spiritum commendauit, cùm octoginta, vt dicitur, annos natus esset.*

Pergit deinde Niceph. narrare miracula ad eius sepulchrum patrari solita, deque Christi, Deiparæ, Petri & Pauli imaginibus ab eo pictis. Eadem de martyr. in olea peracto habet Glycas l. 3. Annal. additque liquorem medicum ex reliquiis scaturire, eoque indice illas esse repertas. Eadem habet Cedrenus in Comp. Hist. Denique in Luca & per Lucam completum est illud Psaltis psal. 18. 5. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*; C ut meritò ei attribuas quod de Thoma Aquinate (quem condiscipuli ob iuge silentium; vocabant bovem mutum) dixit Albertus Magnus: *Bos mutus talem vocem edet, quam audiat totus orbis.* Denique caput S. Lucæ, S. Gregorius, cùm esset apocrisarius Constantinopoli, detulit Romam, vbi etiamnum in basilica S. Petri visitur & colitur.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DVæ sunt capitis partes. Prior enarrat Christi ascensionem in cælum. Posterior, Mathiam per sortem Iudæ surrogatum in apostolatu.

1. PRimum quidem sermonem feci de omnibus, ò Theophile, quæ cœpit Iesus facere, &
docere, 2. vsque in diem, qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est. 3. quibus & præbuit seipsum viuum post passionem suam in multis
argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei. 4. Et conuescens: præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis (inquit) per os meum: 5. quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. 6. Igitur qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? 7. Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate: 8. sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria & vsque
ad vltimum terræ. 9. Et cùm hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est: & nubes suscepit eum
ab oculis eorum. 10. Cumque intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri astiterunt iuxta
illos in vestibus albis, qui & dixerunt: 11. Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? hic
Iesus, qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in
cælum. 12. Tunc reuersi sunt Hierosolymam, à monte qui vocatur Oliveti, qui est iuxta Ierusalem, sabbati habens iter. 13. Et cùm introissent in cœnaculum, ascenderunt, vbi manebant
Petrus & Ioannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. 14. hi omnes erant perseverantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius. 15. In diebus illis exurgens Petrus in
medio fratrum dixit (erat autem turba hominum simul, ferè centum viginti) 16. Viri fratres, oportet
impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum. 17. qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerij huius. 18. Et
hic

hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius: & diffusa sunt omnia
viscera eius. 19. Et notum factum est omnibus habitantibus Ierusalem, ita ut appellaretur ager ille,
lingua eorum, Haceldama, hoc est, ager sanguinis. 20. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat
commoratio eorum deserta, & non sit qui habitet in ea: & episcopatum eius accipiat alter. 21. Opor-
tet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos
Dominus Iesus, 22. incipiens à baptismate Ioannis vsque in diem qua assumptus est à nobis testem resur-
rectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis. 23. Et statuerunt duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui
cognominatus est Iustus, & Mathiam. 24. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda nosti omnium
ostende, quem elegeris ex his duobus vnum, 25. accipere locum ministerij huius, & apostolatus, de
quo prævaricatus est Iudas ut abiret in locum suum. 26. Et dederunt sortes eis, & cecidit sors super Ma-
thiam, & annumeratus est cum vndecim Apostolis.

VERS. 1.

PRIMVM] Nomen est, non adverbium; græcè enim, est *τὸν πρῶτον*, id est *priorem*, scilicet *sermonem feci*. ita S. Chrysost. q.d. Scopus meus fuit, & est, scribere historiam Verbi incarnati, putà Christi & christianismi: Christi historiam scripsi in Evangelio, scilicet ius incarnationem, gesta & mortem per 34. annos vitæ, nunc eiusdem prosequor gesta post mortem, scilicet christianismi & Ecclesiæ institutionem, & propagationem vsque ad prima vincula Pauli, quæ contigerunt viginti octo annis post mortem Christi. Ergo Lucas tam in Evangelio, quàm in Actis hisce pertexit historiam Christi & Ecclesiæ, per primos eius sexaginta duos annos.

QVIDEM] Græcum *μὲν*, id est, *quidem*, communiter post se requirit *δὲ* id est *autem*; at non semper: subinde enim additur dumtaxat ad numerum & pondus narrationis, præsertim in exordio, ut illa alto quasi cothurno incessum ordiatur, vti notant Lexicographi ex Demetrio Phalereo. Vtrumque hic facit. Nam & historiæ maiestatem addit, & implicitè priorem posteriori nectit, ab eaque ad hanc transitum parat & facit. q.d. Priorem quidem sermonem in Evangelio feci de vita Christi; nunc autem posteriorem & sobalterum faciam de vita Apostolorum Christi.

SERMONEM FECI] in Evangelio a me scripto. Syrus, vertit, *librum scripsi*. *λόγος* enim & *verbum*, & *sermonem*, & *librum* siue *volumen*, ut vertit Vatabl. & Gagneius, significat. Sic Cicero lib. 3. Offic. *λόγον οἰκονομικὸν* vertit vocatque librum œconomicum Xenophontis.

Notat S. Chrysost. modestiam S. Lucæ, quòd suum Evangelium non vocet Evangelium, sed sermonem: *Non enim*: inquit, *dicit, Prius Evangelium quod evangelizaui, sed Priorem quidem sermonem feci, nimirum Evangelij prædicationem magnificentius quiddam esse ducens, quàm pro ipsius dignitate aut viribus. Et tamen Apostolus eum ornat hoc titulo. Cuius laus est in Evangelio*; imò Ecclesia, quæ sermonem librumque eius de Christo indigitat & inscribit *Sanctum Iesu Christi Evangelium secundùm Lucam*. Ita humiles, qui se suaque deprimunt, Christus & Ecclesia exaltant. Eadem modestia Lucas in hisce Actis, nullam operum suorum opisque, quam insignem S. Paulo præstitit, facit mentionem, sed sua omnia alto silentio premit.

DE OMNIBVS] Præcipuis scilicet mysterijs, vel punctis, quæ sufficiunt ad Christo fidem conciliandam, & ad eius doctrinam vitamque explicandam. Nam quæ de suscitato Lazaro, de absoluta adultera, de cæco illuminato, de aqua in vinum mutata, &c. S. Ioannes in Evangelio enarrat, Lucas tacet & præterit: quin & Evangelistæ omnes simul iuncti pauca Christi gesta dictaque conscripserunt plurima siluerunt: *quæ si scribantur per singula, nec ipse mundus capere posset eos qui scribendi essent libros*, ait S. Ioan. in Evang. c. 21. 25.

Theophilus quis. Resp. Primò. O THEOPHILE] Primò. S. Salvianus epist. ad Salonium, *Theophilum* vertit *Dei amorem*, quasi Lucas hunc librum scripserit & dedicarit amori Dei, qui eum impulit ad scribendum, ut eumdem mentibus legentium imprimeret. *Sic Timotheus*, inquit, *idem est quod honor Dei. Itaque cùm legis Timotheum ad Ecclesiam scripsisse, hoc intelligere debes pro honore Dei ad Ecclesiam scriptum esse, imò potius ipsum honorem Dei scripta misisse: quia rectè ipse scripsisse dicitur, per quem factum est vt scriberetur*. Hoc ingeniosum est, symbolicum & pium, at non literale, nec genuinum. Theophilus enim & Timotheus nomina concreta sunt, non abstracta, ac proinde non Dei amorem & honorem; sed Dei amantem, eumque honorantem significant. Illi ergo, non Deo, Acta hæc inscribit dicatque Lucas. Vnde

Secundò. Secundò, meliùs alij censent Theophili nomen esse commune fidelis cuiusuis, non proprium alicuius. ita Origen.

A & Ambros. in c. 1. Evang. S. Lucæ, & Epiphan. hær. 51. *Θεόφιλος* enim Græcis idem est quod *diligens Deum*, ut ait Origen. vel *dilectus à Deo, Deoque gratus*, uti ait S. Ambrosius, cui rectè datur epithetum *κράτιστος*, id est, *potentissimus*. Amor enim facit amatores Deum omnipotentes; tum quia amicorum omnia sunt communia; tum quia *fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio*, Cantic. 8. 6. Sic Theodoretus Historiam religiosam S. Anachoretarum inscribit Philotheum (quod inversè idem nomen est quod Theophilus) quia Anachoretæ fuerunt Philothi, id est amatores Deum, & amanti à Deo.

Tertiò, Titus Bostrenus in Lucæ 1. censet hunc librum à Luca inscribi certæ personæ, sed incertum esse an ea nomine proprio, an verò communi vocata sit Theophilus, id est, Dei amator, & cultor. *Tertiò.*

Quartò & genuinè, S. Chrysost. Theophyl. Oecumen. Euthym. Tolet. & alij in Lucæ 1. ac S. August. l. 4. de consensu Evang. c. 4. censent Theophili nomen esse proprium, non commune (vti hodie multi nomine proprio vocantur Theophili) eumque fuisse virum eximium & potentem: hoc enim significat epithetum *κράτιστε*, id est, *potentissime*; Noster vertit, *optime*, quod ei dat Lucas Evang. cap. 1. 3. olim enim præsides & præfecti vocabantur *κράτιστοι*, id est *potentissimi*, vel *optimi*: ut *optime Felix*, Actor. 24. 3. *optime Feste*, Actor. 26. 25. Quocirca Theophyl. & Euthym. censent hunc Theophil. fuisse senatorem vel principem, Oecumen. præsidem provinciæ, Nicephor. l. 3. c. 25. Episcopum sextum Antiochiæ. Sed epithetum *κράτιστε* potiùs præsidem, aut principem (huic enim datur) quam Episcopum fuisse significat; nisi dicas ex principe creatum Episcopum, vti S. Ludovico aliisque contigit. Porrò dubitat S. August. an hic Theophilus sit idem cum eo, cui Evangelium inscripsit S. Lucas. Sed certum videtur esse eumdem, idque significat hic Lucas, dum se ei posteriorem hunc librum Actorum dicare scribit, quia ei priorem Evangelij dicarat. ita S. Chrysost. Theophyl. Oecumen. Toletus & alij. Fortè hic Theophyl. fuit is Antiochenus vir nobilis, quem S. Petrus conuertens, eius domum vertit in Ecclesiam, in qua cathedram suam Antiochenam collocauit, vti narrat S. Clemens li. 10. Recog. cap. vlt. ideoque fortè hic omittit Lucas titulum *κράτιστε*, id est, *optime*, quo eum compellarat initio Evangelij, quòd is magistratu iam se abdicasset, & modestiæ Christianæ studio vitam privatam & silentem ageret. Ita censet Baron. cuius coniectura proba est, quòd scilicet Lucas Antiochenus videatur ad Theophil. pariter Antiochenum, quasi ciuem suum hæc scripsisse. Denique quod Theophilo scribit Lucas, hoc nobis scriptum cogitemus; præsertim cùm omnes simus, vel ambiamus esse Theophili Deique cultores. Addit Theoph. in c. 1. Evang. S. Lucæ Theophilum Lucæ fuisse discipulum & catechumenum.

Quartò, genuinè.

COEPIT IESVS FACERE ET DOCERE] *Iesus* est nomen proprium, non Dei, sed huius hominis à Filio Dei assumpti, siue Verbi incarnati; sicut meum nomen proprium est Cornelius, alterius Petrus, Paulus, &c. Christus enim vocatus est *Iesus*, id est Salvator, quia à Deo destinabatur orbis redemptor & Salvator, Matth. 1. 21. Vide dicta Philip. 2. 10. Sensus est, q. d. In Evangelio scripsi Acta Christi, orsus à primis eius factis & documentis imò ab eius infantia, eaque pertexui vsque ad ascensum eius in cælum.

Moral. Nota hic modum, sapientiam & efficaciam Christi in docendo, scilicet priùs fecit, deinde docuit; priùs docuit exemplo, deinde verbo. Vnde Primò, nihil docuit, quod priùs ipse non fecerit. Idem fecisse S. Basilium docet Nazianz. in orat. funebri eiusdem, ac S. Malachiam & S. Franciscum docent S. Bernardus & S. Bonavent. in eorum Vita. Principium ergo faciendi, est via, &

principium docendi. Secundò, plura fecit quàm docuit. Nam per annos primos triginta vitæ suæ fuit in continua actione, docuit verò tribus tantum vltimis annis eiusdem, nimirum voluit Christus docere tamquam potestatem habens, ac *dare voci suæ vocem virtutis, ut instrueret ita alios docere, ut etiam seipsum doceat*, ait S. Bernardus serm. 59. in Cantic. & epist. 101. Aureum & regale est documentum Pacati in Panegyr. Theodosij Imp. *Exasperat homines imperata correctio, blandissime iubetur exemplo.* Porrò Christum id fecisse, per exempla demonstrat S. Chrysost. *Considera*, inquit, *quo pacto Christus dictis suis per opera fidem conciliarit. Ad mansuetudinem hortatus est dicens: Discite à me quòd mitis sum & humilis corde: docuit nos paupertatem; & vtrumque factis demonstrauit. Siquidem filius hominis, inquit, non habet vbi caput suum reclinet. Rursum præcepit ut diligeremus inimicos. Exhibuit hoc in cruce, deprecans pro crucifigentibus. Dixit, Volenti trahere in ius & tunicam eripere, permitte ut & pallium auferat. Ipse verò non vestimenta tantùm, sed sanguinem quoque suum dedit. Idem ut facerent & discipulis præcepit. Vnde & Paulus dixit: Sicut habetis formam ex nobis. Nihil enim doctores frigidius, qui verbis dumtaxat philosophatur. Neque enim hoc doctoris est, sed histrionis & hypocritæ. Ideoque Apostoli prius vitæ exemplis docebant, deinde verbis: quin potius nec verbis quidem erat opus, cùm clamarent opera.* Addit deinde: *Nec aberraris à vero, qui passionem eius actionem dixerit. Nam patiendo fecit ingens illud & admirandum opus, quo mortem deiecit, reliquaque omnia peregit.*

VERS. 2. VSQVE IN DIEM, QVA PRÆCIPIENS (græcè est aoristus ἐντειλάμενος, id est, *cùm præcepisset*: post præceptionem enim assumptus est, ita Syrus & alij.) APOSTOLIS PER SPIRITVM SANCTVM, QVOS ELEGIT, ASSVMPTVS EST] τὸ *per Spiritum sanctum*, habet difficultatem, quò enim refertur? quid significat?

Per Spiritum sanctum quid?

Respond. Primò. Primò, Syrus refert ad *quos elegit*, ut sit anastrophe, hoc modo ordinanda: *Præcipiens Apostolis, quos elegit per Spiritum sanctum*; insufflando enim eis Spiritum sanctum dixit, *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, Ioannis 20. 22. Sed hæc anastrophe hiulca & duriuscula est, præsertim quia Romani aliique codices, τὸ *per Spiritum sanctum* per comma dirimunt; & seiungunt à, *quos elegit*.

Secundò. Secundò, Idacius lib. 3. contra Varimundum, refert ad *prædicare*, quod ipse subaudit: *In die*, inquit, *qua Apostolos elegit per Spiritum sanctum prædicare Evangelium*. Verùm τὸ *prædicare Evangelium*, non est in textu, nec apud vllum Interpretem.

Tertiò. Tertiò, S. Chrysost. refert ad verbum *præcepit*. q. d. Christi præcepta erant sancta & spiritualia, non carnalia & terrena: quia omnia sua præcepit ex instinctu Spiritus sancti, quem sibi habuit semper assistentem & inhabitantem, imò comitem & cooperatorem. Vnde ait Christus: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus & vita sunt*, id est, spiritualia, & vitalia sunt ex suggestu Spiritus sancti manantia, Ioannis 6. 64.

Quartò. Quartò, alij referunt ad τὸ *assumptus est*, q. d. Christus in cælum assumptus est virtute Spiritus sancti. Sed tunc durius interijcitur τὸ *quos elegit*. Hunc sensum sequebatur Nestorius, ex eo contendens Christum non esse Deum, vtpote qui aliena ope, puta Spiritus sancti, indiguisset. Verùm Spiritus sanctus non est alienus, sed intimus & ὁμοούσιος Christo qua Deus est.

Quintò, genuinus. Quintò, genuinè & propriè referas ad τὸ *Apostolis*, ut eorum sit titulus & auctoramentum τὸ *per Spiritum sanctum*, q. d. Præcipiens Apostolis, qui à Christo vocati, electi & designati ad apostolatum per instinctum Spiritus sancti paulò post ab eodem Spiritu publicè in Pentecoste reipsa auctorandi, & consecrandi erant Apostoli: intelligitur enim Græcus articulus τοῖς, nimirum q. d. ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, τοῖς διὰ πνεύματος ἁγίου, id est, *præcipiens Apostolis, qui tales futuri erant per Spiritum sanctum.* Est idiotismus Græcorum, apud quos passim relatiuum cum verbo substantiuo subauditur. Addit hoc Lucas, ut auctoritatem tum Apostolis, tum hisce eorum Actis conciliet, vtpote gestis per Spiritum sanctum, cuius ipsi fuerunt organa.

Addit Vatabl. *per Spiritum sanctum*, id est, inquit, de Spiritu sancto, vt τὸ *per Spiritum sanctum* partim referatur ad τὸ *Apostolis*, eo sensu quem iam dedi, partim ad τὸ *præcipiens*: itaque plenus erit sensus, q. d. Christus Apostolis à se electis, & mox creandis auctorandisque per Spiritum sanctum præcepit de eodem Spiritu, scilicet expectando, ut nimirum Apostoli eum eiusque aduentum, & missionem per orbem patienter expectarent, & ad eum quiete & piè se compararent. Ita enim hoc præceptum & hæc verba explicat, dum mox subdit v. 4. *Præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis* (inquit) *per os meum: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Ecce hoc est τὸ *præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum*, & de Spiritu sancto: nec enim aliud præceptum Apostolis à Christo in die ascensionis datum legimus. Idem confirmat Lucas Evang. cap. vlt. vers. 49. vbi immediatè ante ascensum Christi in cælum præmittit eius promissum & præceptum: *Ego*, inquit, *mitto promissum* (Spiritum sanctum) *Patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Nam illud præceptum: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, datum est Apostolis non in ascensione, sed anteriùs in monte Galilææ, vbi Christus post resurrectionem se ex condicto toti discipulorum cœtui rediuiuum ostendit, ut patet Matth. 28. 16. Huc facit Glossa, quæ τὸ *per Spiritum sanctum* explicat, *propter Spiritum sanctum*, q. d. Præcepit Apostolis sedere in Ierusalem propter Spiritum sanctum, ut scilicet eum ibidem descensurum in Pentecoste reciperent. Accedit & Caietan. qui per τὸ *Apostolis per Spiritum sanctum*, putat vndecim Apostolos distingui, & secerni à Iuda. Iudas enim fuit electus in apostolatum à Christo, sed non auctoratus à Spiritu sancto: vnde eo excidit & periit. Hinc patet Apostolos fuisse creaturas Spiritus sancti, *Quatuor dona Apostolorum.* sicut Cardinales creaturæ sunt Pontificis. Spiritus sanctus enim eis dedit Primò, potestatem prædicandi Evangelium ex officio, ut scilicet id facerent quasi legati ipsius, æquè ac Christi. Secundò, impleuit eos spiritu suo, putà mente & lingua ignea, ut ingenti zelo & efficacia prædicarent, percellerent & converterent omnes gentes. Tertiò, dedit eis potestatem patrandi miracula, ut eis quasi sigillo Spiritus sancti prædicationem suam confirmarent & obsignarent quartò, astitit, & direxit eos per omnia, ita ut non tam ipsi, quàm Spiritus sanctus per eos loqui & agere videretur, vti promiserat Christus: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*, Matth. 10. 20.

QVOS ELEGIT] Græcè οὓς ἐξελέξατο, *quos elegerat*, scilicet iam pridem, multò antè, nimirum Matth. 10. 1. & 2. Hinc Tertull. lib. de Præscript. c. 20. sic legit & intelligit, *quos lateri suo adlegit*. q. d. Quos Christus quasi summus Pontifex, Legatos à latere misit per totum orbem. Hoc est quod ait Paulus 2. Corinth. 5. 20. *Pro Christo legatione fungimur, tamquam exhortante per nos.*

ASSVMPTVS EST] non ab angelis, sed sua virtute & à seipso, putà a sua divinitate, per dotem agilitatis humanitati beatæ & gloriosæ à se inditam. Assumptus est, ergo sursum (hoc enim significat Græcum ἀνὰ in ἀνελήφθη) hoc est, ascendit in cælum. Sic ἀναλαμβάνειν ἑαυτόν, significat ad seipsum redire, seipsum colligere ex metu, in locum suum se restituere, idque non externa, sed interna & propria vi & virtute. Fecit hoc Christus annum ætatis agens 34. vti habet verior & communior Theologorum & Chronologorum sententia. Sed cur tam citò assumptus est? *Cur Christus tam citò assumptus?* Cur non pluribus annis suam præsentiam terræ, & hominibus adeò desideratam & proficuam exhibuit: iuxta id quod queritur Ieremias c. 14. 8. *Exspectatio Israel, quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus?* Resp. Variæ *Prima causa.* sunt causæ. Prima, quia Christus venit maximè, ut sua morte nos redimeret, & vitam suam pro nobis offerret. Decebat autem illam offerri cùm est florentissima, putà florem ætatis, qui est anno 34. Hæc enim hostia fuit nobilissima & dignissima Deo, præsertim quia Adam in eadem ætate creatus, illa abusus est ad offensam Dei, quam eadem ætate & flore reparare venit Christus.

Secunda. Secunda, quia 34. annis perfecit opus suæ legationis, putà evangelizauit, fecit miracula, dedit exempla virtutum omnium, obiuit totam Iudæam Evangelizando: nil restabat amplius. Ipse enim solis Iudæis prædicauit, vtpote Messias eis promissus; ne, si ad Gentes diver-

A diverteret, Iudæi haberent ansam calumniandi, quòd non esset Messias eis promissus, sed alius Gentium.

Tertio. Tertia, quia Christus paucis annis plurimos & perfectissimos omnium virtutum & officiorum suorum edidit actus, adeoque plures quàm nos centum, imò mille annis: consummatus ergo in brevi, expleuit tempora multa.

Quarto. Quarta, quia corpori eius diuino debebatur cœlum, quasi proprius eius locus, vbi ipsum angeli auidè expectabant: ergo non decebat illud diutiùs quàm necessitas legationis requireret, in terra relinqui, vbi Iudæis erat probrum, Gentibus scandalum: præsertim quia diutina conversatio minuit æstimationem, & parit contemptum.

Moral. ut doceret nos non desiderare longam vitam, sed anhelare ad cælum; illudque, *Annos virtutibus imple*: & illud Sapient. 4. 8. *Senectus venerabilis non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata.*

VERS. 3. QVIBVS ET] Hæc rectè nectuntur præcedentibus. Hîc enim explicat Lucas τὸ *assumptus est*, modum scilicet & seriem ascensionis Christi, eiusque dispositiones prævias, quibus nimirum Apostolis probavit verè se resurrexisse, eorumque animos sensim disposuit, ne ægrè ferrent suum discessum abitumque in cælum. B

PRÆBVIT SEIPSVM VIVVM] παρέστησεν, id est, *stetit, exhibuit, repræsentauit ex morte redivivum*, scilicet suscitando se, & virtute divinitatis suæ resurgendo, ac resuscitatus sistens se viuum, spectandumque exhibens Apostolis: vtrumque enim significat παρέστησεν. Vnde Franc. Suarez 3. p. tom. 1. disp. 45. sect. 2. cum D. Thoma docet, Christum resurrexisse virtute divinitatis, quasi causæ primæ & principalis, quæ post mortem toto triduo mansit hypostaticè vnita tam corpori, quàm animæ Christi; ac virtute animæ, quasi instrumenti, aut potiùs causæ secundæ. Licèt enim nostra resurrectio futura sit, non ab anima nostra, sed ministerio angelorum; tamen secùs fuit in Christo. Decuit enim animam Christi per se resurgere, ne videretur egere ad hoc ope angelorum. Anima ergo Christi sufficiens erat principium, sicut ad disponendum corpus, ita etiam ad colligendas partes quæ dispersæ erant, imò extra sepulchrum, vti erant sanguis, capilli, aliique humores in passione sparsim effusi. Hæc enim omnia Christi anima duxit in sepulchrum, faciendo ut penetrarent lapidem illud obtegentem, ac rursum insererentur corpori: quod deinde ipsa ad informationem disposuit, & organizauit ad sui vnionem, ac disposito quasi socio suarum passionum, & instrumento meritorum, rursum sese inseruit, illudque animauit, viuificavit, beauit & glorificauit. Porrò hæc virtus connaturalis est animæ Christi ratione vnionis hypostaticæ: quia ex vnione ad Verbum habet illa anima potestatem permanentem, & per modum habitus ad efficienda huiusmodi miracula. Vnde anima Christi hic se habet non ut merum instrumentum, sed instar causæ secundæ, quæ in se vim agendi habet, hæc Suarez. Quocirca Christi morientis & resurgentis hieroglyphicum est sol occidens & oriens, cuius pariter symbolum est phœnix, quem auem finxerunt & pinxerunt cum alis expansis, ut iis solis radios adumbraret. Porrò Christo competit ænigma phœnicis apud Symposium:

Anima Christianorum resuscitauit quæ rationes.

Vita mihi mors est, morior si cæpero nasci.
Sed prius est fatum, læta quàm lucis origo.
Sic solus manes ipsos mihi dico parentes.

IN MVLTIS ARGVMENTIS] per multa argumenta, græcè τεκμηρίοις, id est, indicia signaque certa, indubitata & necessaria, ut ex Aristotele docet Quintil. lib. 5. c. 9. quibus Christus probauit suam resurrectionem. Talia fuerunt tot Christi apparitiones, manducationes, locutiones, stigmata plagarum, quæ ostendit tangique voluit à Thoma; miracula, ut, quòd clausis ianuis, eas penetrando, ad discipulos introiret, & subitò cùm vellet disparerent: quæ omnia simul sumpta sufficienter faciebant credibilem, & credendam resurrectionem Christi, adeoque corpus eius non tantùm rediuiuum, sed & beatum, subtile & gloriosum demonstrabant; accedentibus præsertim testimoniis angelorum, & S. Scripturæ, ita ut eis non posset subesse deceptio aut fictio. Loquor de demonstratione & evidentia morali, non mathematica. Ita D. Thomas & Suarez 3. par. quæst. 55. art. 6. Vbi docet Christum se rediuiuum ostendisse per opera triplicis vitæ, scilicet vegetatiuæ, dum comedit & bibit: sensitivæ, dum ostendebat se videre & audire: intellectivæ, dum loquebatur, & de Scripturis differebat.

Cur dies 40. Prima causa. PER DIES QVADRAGINTA] non continuè, sed per vices & interpolatè. Quæres, cur præcisè tot? Resp. Prima causa est, quia hic numerus est perfectus, & sacer, creberque in Scriptura: sacratus enim est ieiunio Mosis, Eliæ & Christi, multisque aliis.

Secunda: Secunda, quia in die 50. putà in Pentecoste, missurus erat è cælo Spiritum sanctum: decebat ergo ut quadragesimo die eò ascenderet, ut cum Spiritu sancto in cælo de descensu eius ageret eo tempore, quo discipuli eo absente, per preces & suspiria ad Spiritus Sancti adventum se disponebant.

Tertia. Tertia, ut quadraginta horarum absentiam in morte totidem dierum præsentia compensaret, ait Glossa. Mortuus enim est Christus hora nona feriæ sextæ, & resurrexit in aurora diei Dominicæ: ergo à morte eius vsque ad resurrectionem intercesserunt horæ 40. quibus anima eius fuit in inferno; corpus verò iacuit in sepulchro dumtaxat 36. horis: nam post tres horas à morte sepultus est. Ita habet sensus Ecclesiæ, & docet S. August. in Dial. ad Orosium 65. quæstionum, quæst. 26.

Quarta. Quarta, ut antitypus typo responderet, scilicet Christus Deo, Petrus Mosi. Deus enim præsentem se exhibuit Mosi, dum per quadraginta dies egit in Sina, legemque ab eo excepit: decuit ergo ut Deus incarnatus, putà Christus, in Sion totidem diebus cum Petro & Apostolis, quasi nouis & Evangelicis legislatoribus degeret, eisque legem Evangelicam traderet, & explicaret.

Symbol. Symbolica causa est, quòd quadragenarius numerus sit symbolum peregrinationis nostræ in hoc mundo. Vnde quadraginta annis peregrinati sunt filij Israel in deserto, tendentes in terram promissam: ita pariter Christus quadraginta diebus hic quasi peregrinatus est, & iis peractis ascendit in cælum, ut pari modo doceret nos peregrinari tota hac vita, & quasi peregrinos per sæculum pertransire nec vlli rei creatæ mentem affigere, sed in cælo conversari, quò, peracto quadragenario exilij nostri, perventuri sumus. Hinc rursum quadragenarius symbolum est pœnitentiæ, purificationis & ieiunij, quo ritè consummato cum Christo perveniemus ad Pascha cæleste, & ad quin- C quagesimam iubilei, quasi ad mercedem laboris & continentiæ. Vnde S. Thom. 3. par. quæst. 57. art. 1. ad 4. *Per quadraginta dies*, inquit, *tempus præsentis sæculi, quo Christus in Ecclesia conversatur, potest intelligi: quia homo constat ex quatuor elementis, & eruditur contra transgressionem decalogi.*

Moral. Moral. voluit Christus discipulos sensim ablactare, & abducere à sua præsentia corporali, ne percellerentur si subitò in cælum ascenderet. Rursum, voluit ostendere Deus quanto ipse liberalior sit in consolationibus, quàm pœnis & desolationibus irrogandis. nam pro 40. horis absentiæ Christi in morte, dedit discipulis quadraginta dies præsentiæ eiusdem. Horam ergo afflictionis die consolationis pensavit.

Vbi Christus versatus sit hisce quadraginta diebus, curiosum est quærere, & temerarium definire. Probabiliter suspicantur aliqui eum egisse cum Elia & Henoch in paradiso, siue illo primigenio Genes. 2. 8. siue quo simili: tum quia hic locus & societas decebat corpus Christi beatum & gloriosum: tum quia id merebatur Elias, qui ei astiterat D & testimonium perhibuerat in transfiguratione: tum quia id quasi iure suo poscebat Eliæ & Henoch translatio, remoraque & dilatio beatitudinis; ut, quia propter Christum per tot annorum millia viui remanent in terris, nec ad cælum, sicut cæteri viri sancti omnes, transferuntur, ut contemplentur Deum eoque fruantur, saltem viderent humanitatem Christi redivivam in terris agentem, eaque gloriosa fruerentur, atque ab ea acciperent legationem, qua fungentur, & mandata, quæ exequentur in fine mundi, cùm redibunt ut Christi fidem contra Antichristum propugnent, & pro ea Martyres occumbant. Ita opinantur S. Iustinus Martyr in quæstionibus ad Orthodoxos, quæst. 75. 76. & 85. Irenæus lib. 5. cap. 5. Nicephor. libr. 2. Histor. cap. 31. S. Bonaventur. in Meditat. cap. 91. & 98. Fauet S. Thomæ in 3. dist. 22. quæst. 3. articul. 2. in fine, vbi opinatur animas Patrum qui cum Christo resurre-

Christus his 40. diebus egit in paradiso.

surrexerunt; fuisse in paradiso terrestri, nam ubi hi fuerunt, ibi fuit & Christus.

Regnum Dei in cælo.

LOQUENS DE REGNO DEI] Regnum Dei propriè est regnum cælorum: ibi enim Deus per gloriam regnat in toto orbe. Ad hoc regnum Deus creavit & vocavit homines à mundi exordio: hic enim est hominis fides & beatitudo. Quocirca S. Iohannis Baptistæ concionis hoc erat thema: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. 3. 2. Idem deinde thema fuit Christi Matth. 4. 17. & ejus jussu Apostolorum omnium Matth. 10. 7. Verùm quia hoc regnum Dei sese diffundit, illudque Deus communicat Ecclesiæ, & fidelibus, Sanctisque in ea militantibus, hinc & Ecclesia militans vocatur regnum Dei, scilicet spirituale: tum quia in ea regnat Deus per fidem, gratiam, cæterasque virtutes: tum quia ipsa est via, pars & inchoatio Ecclesiæ triumphantis, quæ propriè & perfectè est regnum Dei; nam ad eam tendit, suosque fideles ducit. Itaque per metonymiam Ecclesia, uti & prædicatio Evangelica, fidesque subinde vocatur *regnum Dei*, ut cùm ait Christus: *Pervenit in vos regnum Dei*, id est, fides Evangelica, per quam Deus in vobis regnat, quæque vos fecit membra Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, ut jam ad ejus ditionem & regnum pertineatis. Sensus ergo est, q.d. Christus per 40. hos dies ante suum in cælum ascensum, locutus est Apostolis de regno Dei, tum cælesti, putà de gloria & felicitate æterna in Ecclesia triumphante; tum terrestri quod ad cæleste ducit, putà de Ecclesia militante: nimirum docuit Apostolos quomodo Ecclesiam instituere, formare, perficere deberent per prædicationem Evangelii in toto orbe; per varios Episcoporum, Sacerdotum, Diaconorum, Subdiaconorum, &c. ordines; per varios populi fidelis gradus & status; per Sacramenta; per humilitatem, patientiam, charitatem, cæterasque virtutes. Quocirca Christus hic docuit Apostolos materias & formas, ritusque singulorum Sacramentorum & Ordinum, quas in Scriptura nusquam expressit; jejunium quadragesimale, baptismum parvulorum, Eucharistiam non tantùm esse Sacramentum, sed & sacrificium pro vivis & defunctis quotidie Deo offerendum, aliasque traditiones Apostolicas, quas ab illo acceptas Apostoli Ecclesiæ & posteris, ac posteri suis successoribus per manus continuè per singula sæcula usque adeò tradiderunt. Docuit rursum fideles debere continuè luctari cum suis concupiscentiis, cum mundo & diabolo, ferre crucem, multa pati ut ad regnum cælorum perveniant. *Regnum* enim *cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Docuit virtutes Christianas omnes, quibus quasi viis ad cælum tenditur. Docuit instantes ipsis & Ecclesiæ persecutiones, easque continuas, quas mox à Christo passa est Ecclesia per trecentos annos usque ad tempora Constantini Imperatoris &c.

Et in terra est Ecclesia.

Moral. docuit nos Christus crebrò loqui de regno cælorum, eoque actiones omnes nostras dirigere, & in omni tribulatione ejus spe constantiam sustentare, ac ad illud aspirare. Hujus enim fide & spe Sancti omnes tot heroica opera patrarunt, quæ recenset Apostolus Hebr. 11. toto cap. Nam, ut ait Tertull. lib. de Resurrect. *Spes Christianorum est resurrectio mortuorum*.

VERS. 4. ET CONVESCENS] Græci codices hic variant. Nonnulli legunt συναυλιζόμενος, id est, *conversans cum eis in eadem aula & hospitio*. unde & aliqui codices Latini pro *convescens*, legunt *conversans*. Verùm S. Chrysost. Syrus, Theophyl. Oecumen. & alii passim legunt συναγιζόμενος: quod Tigurina, Erasm. & Pagnin. vertunt, *congregans eos idem loci*, à voce ἁλία, sive ἁλίη, quæ *concilium* sive *congregationem* significat. Voluit enim Christus abiturus omnes adesse, ut omnibus extremum vale diceret, ultimaque daret monita, ac coram omnibus ascenderet. Sed meliùs S. Hieron. ad Hedibiam q. 7. S. Chrysost. Theophyl. Oecum. vertunt, *convescens*, ut συναλίζεσθαι dicatur à salis communione. Nam qui invicem convescuntur, de eodem sale & salino participant: ἅλς enim Græcis idem est quod sal Latinis. Sæpè enim Græcam aspirationem Latini in literam S. vertunt, ut ὑπὲρ, *super*; ὗς, *sus*; ἕρπω, *serpo*, ἕρπυλλον, *serpyllum*, ὕλη, *sylva*. Eodem utraque lectio & versio redit. Nam qui in eodem hospitio degunt, eodem hospitii pane & sale vescuntur. Hinc Pythagoras, teste Laertio in ejus vita, censuit salem potissimùm in mensa apponendum quòd æquitatis ac justitiæ nos admoneat, ut quod & servet tueaturque quidquid occuparit, & liquidissimis rebus aqua marique fiat. Rursum, sal symbolum est amicitiæ: quia corpora condit, & diutissimè conservat. hinc sal fœderis nuncupatur Levit. 2. 13. Quare hospitibus ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perpetuitas significetur. Unde nonnulli ominosum habent, si sal in mensam profundi contigerit. Inde adagium: *Non oportet transgredi salem & mensam*, id est, jus amicitiæ. Sicut enim sal ea multis aquis, & fusilibus in unum quoddam & solidum coit, ita ex diverso convenientes in unum animi coalescunt, fitque illud Platonis (imo S. Lucæ) μία ψυχὴ, inquit Pierius Hierog. lib. 13. c. 10. quocirca Orig. in Matth. c. 27. agens de Iuda proditore: *Neque salis ejusdem*, ait, *neque mensæ, neque panis communicati memor fuit*.

Salis symbolum.

Insuper τὸ συναλιζόμενος notat frugalitatem veterum, quòd pani non aliud obsonium adderent, quàm sal, sicuti potiùs eis erat aqua. Hinc illud Diogenis, qui vocatus à Cratere ad hospitium respondit, *se malle Athenis salem lingere, quam alibi epiparis vesci epulis*. Et illud Horatii.

——Cum sale panis
Latrantem stomachum bene leniet.

Idem alibi Tigellium cantorem ita loquentem inducit:

Sit mihi mensa tripes, & concha salis puri.

Eodem spectat quod Cicero libr. de Amicitia, multos cum eo priùs salis modios sumendos præcipit, cum quo amicitiam inire cogitas. Plinius lib. 31. c. 7. ex Varone, sale pulmentarii vice usos veteres, illosque salem cum pane esitasse testatur. Hinc Homerus salem vocat *divinum*, & Plato *sacrosanctum*, de quo vide Plutarch. in Sympos. decad. 5. Hinc & Apostolos sanxisse, ut Christiani feria quarta & sabbato non nisi pane, sale & aqua vescerentur, scribit Epiphan. libr. 5. tom. 1. hæresi 75. imò S. Nazianz. perpetim se non aliud quàm hæc tria sumpsisse, testatur Carmine 9. dum ita canit:

——Brevisque voluptas,
Ærumnas multas comites habet. At mihi condi
Est panis rigidus, mihi grata obsonia præbet
Sal purum, simplex nulloque instructa labore
Mensa, dein latices mihi sobria pocula fundunt.
Hæ mihi divitiæ summæ, Christusque salutis
Auctor.

Iisdem victitasse Anachoretas & Cœnobitas priscos, patet ex Vitis Patrum.

Christus ascensurus pransus est cum Apostolis, Cur?

Porrò significat Lucas hic, & Evangel. c. 24. 48. Christum paulò ante ascensionem comedisse & prandisse cum Apostolis, idque docet S. Hieron. loco jam citato, & S. August. tract. penult. in Iohannem.

Causæ fuerunt. Prima, *ne ipsum spectrum & phantasma putarent*, ait S. Chrysost. Secunda, ut abiturus insignis dignationis, amicitiæ, humilitatis & charitatis (perinde ac fecerat in ultima cœna iturus ad mortem) exemplum eis daret, & aculeum ad imitandum & redamandum infigeret. Quis enim non miretur Christum, non jam mortalem & passibilem, sed immortale & gloriosum, qui cibo angelorum, imò Dei ipsius vescitur ad rudium & pauperum Apostolorum mensam, escam, & salinum vile & luteum se demittere, eis assidere, cum eis convivari eadem esca & sale vesci, quasi socium cum sociis, amicum cum amicis? Ex adverso Lutherus non Apostolicus sed apostaticus & fanaticus, ut sui cacangelii auctorem ostenderet, jactabat se cum diabolo modium salis comedisse: diaboli ergo fuit conviva, socius, Apostolus. Vide nostrum Serarium lib. de Lutheri Magistro. Tertia, ut daret typum, & quasi prælibationem convivii cælestis, juxta illud: *Ecce ego dispono vobis*, &c. *regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo*. Lucæ 22. 29. Unde sal est symbolum æternitatis, æquè ac sapientiæ & discretionis, quam Christo convescentes Apostoli ab eo participarunt, ut fierent sal terræ. Vide dicta Levit. c. 2. 13.

Ascendit sub meridiem.

Ex hoc loco multi colligunt, Christum paulò post peractum prandium, quod fieri solet in meridie, plena luce & palàm coram omnibus discipulis in cælum ascendisse.

dicto. Ita S. Prosper sententia 203. inter Sentent. ex August. collectas, quæ habentur in fine tomi 3. S. August. certò tradit Christum meridie ascendisse. Quocirca multis in locis pia est consuetudo, ab hora meridei usque ad horam primam post meridiem orationi vacare, in memoriam Dominicæ Ascensionis, ait Franc. Suarez 3. p. tom. 2. disp. 51. sect. 2. Nam statim finito prandio, quod factum est Hierosolymæ in cœnaculo Sionis, eduxit Apostolos in montem Oliveti: in quo itinere, & in congregandis aliis discipulis aliquid temporis insumptum est, mox in monte Oliveti valedicens & benedicens eis ascendit. Causam dat S. Prosper. ex S. August. loco jam citato. *Vigor*, ait, *fidei Christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane & meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Unum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam maiestatis in Patris dextera considentis*. Sicut ergo in meridie crucifixus est, sic & merito crucis in meridie ascendit, ut quo tempore se humiliavit ad mortem crucis, eodem & ascendens exaltaretur in cælo. Unde sub idem tempus moriens Ven. Beda secutus est Christum Dominum ascendentem in cælum. Mortuus est enim V. Beda ipso festo Ascensionis Christi, idque sine morbo, cùm interesset Vesperis, canens *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto;* anno Domini 731. ætatis 59. ita Auctor Vitæ ejus, & ex eo Baron. anno Christi jam dicto.

Comestio Christi post resurrectionem fuit vera.

Quæres, quæ, & qualis fuerit hæc Christi comestio in ore & corpore ejus jam glorioso? Dico Primò. Auctor de Mirabil. S. Script. lib. 3. cap. 14. apud S. August. censet fuisse comestionem non veram, sed apparentem, qualis fuit Raphaelis Tobiæ 12. 19. dicentis: *Videbar quidem vobiscum manducare & bibere, sed ego cibo invisibili, & potu qui ab hominibus videri non potest, utor*. Comestio enim est actio vitalis, qua scilicet vi animæ cibus ex ore in stomachum, & membra quæ anima informat vitaliter traiicitur, & concoquitur. Raphael autem non informabat corpus assumptum, sed ei tantùm assistebat: unde locutio ejus, comestio, profectio, &c. non erant actiones vitales. id est, factæ vitaliter ab anima informante corpus, sed extrinsecus per corpus, & in corpore quasi organo exercitæ. Traiiciebat ergo angelus cibum ex ore in stomachum: sed sicut os ejus & stomachus, non erat verum & humanum os & stomachus; sic nec vera, & humana erat ejus comestio. Verùm secùs fuit in Christo. Christus enim post resurrectionem verum assumpsit corpus, quod anima verè ut priùs informabat ac proinde sicut vera & vitalis fuit ejus locutio, visio; auditio, sic & comestio. Vitaliter vi animæ traiiciebat cibum ex ore in stomachum. Fuit ergo hæc ejus comestio non apparens, sed realis & propria: quia eam adhibuit quasi certum argumentum vitæ & consequenter resurrectionis suæ. ita passim Patres.

Et tamen non fuit nutritiva.

Dico Secundò. Hic tamen cibus non fuit à Christo digestus, & in corpus ejus conversus, uti vult Waldensis & Durandus in 3. dist. 22. q. 6. ad 2. corpus enim gloriosum ali, & crescere aut decrescere nequit: est enim impassibile & inalterabile. Nam ut ait S. August. ep. 49. q. 1. & ex eo Beda, *Aliter aquam absorbet terra sitiens, aliter Solis radius candens; illa indigentia, iste potentia*. Unde sequitur, quòd hæc comestio non tam sit animæ vegetantis, utpote cujus actiones cessant in corpore glorioso, quàm animæ sentientis & loco motivæ. Est enim quasi applicatio quædam materiæ, in quam exerere possit virtutem suam facultas nutritiva, si nutrimento egeret, aut ejus esset capax; uti est corpus mortale, non autem immortale, quale erat Christi. Christus ergo virtute sua divina subito hunc cibum consumpsit; cumque in aerem, aut præjacentem materiam resolvit: vel per dotem subtilitatis stomachus Christi penetravit cibum, itaque in alium à cibo locum transivit; ac consequenter cibum à se exclusit, eumque in locum quem voluit transtulit. ita Suarez 3. p. tom. 2. disp. 47. sect. 5.

Hinc fuit comestio sentientis, non vegetantis.

Obiicies: ergo non fuit realis & propria Christi comestio, qualis est in nobis, qui ex ea vegetamur & nutrimur. Resp. nego consequentiam: nam ad rationem veræ & propriæ comestionis requiritur, & sufficit, ut per vitalem actionem & organa vitæ (putà, linguam, dentes, maxillas, fauces, &c.) cibus ore sumptus transmittatur in stomachum, quod non est in angelo, si corpus assumat. Nec enim in eo est actio vitæ, sed tantùm motio localis per corpus, cui quasi auriga assistit. Verum tamen est, in Christo non fuisse tam perfectam comestionem, quàm est in nobis. In nobis enim est opus animæ tam vegetantis, quàm sentientis: in Christo sentientis dumtaxat. Media ergo fuit hæc Christi comestio inter nostram & angelorum. Nostra enim est actio animæ sentientis & vegetantis: in Christo sentientis, non vegetantis: in angelo nec vegetantis, nec sentientis, sed loco moventis, sive motum localem circa stomachum & corpus assumptum exercentis.

Cur Hierosolymis missus Spiritus sanctus? Prima causa.

PRÆCEPIT EIS AB HIEROSOLYMIS NE DISCEDERENT] Quæres. cur Christus Hierosolymis, non alibi miserit Spiritum sanctum? Resp. Prima causa fuit, quia in Ierusalem fuit passus, Ierusalem enim elegerat passioni, Bethlehem nativitati, ait S. Leo serm. de Pass. Domini: quia gloriam suam abscondere, & ignominiam toti orbi ostendere voluit, ut nos idem facere doceret: passionis autem merito missus est Spiritus sanctus, decebat enim, ut ubi Christus passus erat ignominiam, ibi subiret & gloriam. Nam Spiritus sanctus fuit Christi gloria, eumque in Iudæa & toto orbe celebravit, ut nos doceret pati ignominiam, spe certa, quòd illam Deus versurus sit in gloriam.

Secunda.

Secunda, quia in Ierusalem, putà in monte Oliveti, qui imminet Hierosolymæ, in cælum ascendit. Ibi ergo pariter misit Spiritum sanctum, ut significaretur ipsum esse qui mitteret, uti prædixerat & promiserat, non alium.

Tertia.

Tertia, quia in Ierusalem Christus docuit, instituit Apostolos, fundavit Ecclesiam. Ibidem ergo venit Spiritus sanctus, ut hæc omnia confirmaret & promoveret.

Quarta.

Quarta, ut Spiritus sanctus significaret, se abolito judaismo (hujus enim metropolis erat Ierusalem) instituere christianismum. In Pentecoste enim Apostoli pleni Spiritu sancto cœperunt legem novam promulgare. Hæc autem promulgatio publicè fieri debebat in Ierusalem, ut omnes Iudæi eam possent audire & cognoscere, indeque discere antiquatam esse legem veterem.

Quinta.

Quinta, quia Ierusalem erat caput Synagogæ & populi fidelis, uti jam est Roma. Sicut ergo anima magis est, vigetque in capite quàm in ceteris membris: ita Spiritus sanctus magis erat & vigebat Hierosolymæ (uti jam viget Romæ, dum dirigit Pontificem, & Cardinales in regimine Ecclesiæ, dumque fidelibus ibidem tantum fervorem, totque pietatis & charitatis opera aspirat) quàm in aliis Iudææ urbibus. Adde, in Ierusalem erat Sion & templum, in quo colitur & præses est Spiritus sanctus.

Sexta.

Sexta, quia in Sion regnavit David & Salomon, quorum filius fuit Christus eis promissus. Hic ergo pariter in Sion regnare debuit. In Sion itaque fundavit Ecclesiam, quasi suum regnum. Unde illa à Prophetis vocatur Sion, ut Isaiæ 2. v. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem*. Et cap. 61. 1. *Spiritus Domini super me*, &c. *ut prædicarem annum placabilem Domino*, &c. *ut ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere*. & sæpè alibi.

Tropol.

Tropol. Ierusalem, id est, visio pacis, symbolum est animæ justæ, quæ pacem colit cum Deo, secum & cum proximis. Hæc enim sedes & templum est Spiritus sancti, juxta illud: *Factus est in pace locus ejus, & habitatio ejus in Sion*, psal. 75. 3.

Alleg.

Alleg. Ierusalem typus est Ecclesiæ, in qua sola est, & ostendit se Spiritus sanctus, juxta illud: *Ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Nemo ergo se separet ab Ecclesia, à sua congregatione, ordine, collegio, si velit recipere & retinere Spiritum sanctum. Rursum quisque fidelis, Clericus, Religiosus frequenter templa cœtusque publicos, ut Litanias, conciones, collationes, &c. ibi enim sentiet loquentem Spiritum sanctum, ejusque inspirationes & dona percipiet. Quocirca monet Apostol. fideles dicens: *Non deserentes collectionem nostram*, Hebr. 10. 25.

Spiritus sanctus.

Anagog. Sion & Ierusalem terrestris, typus est cælestis, in qua Spiritus sanctus suas opes & gloriæ dotes effundit in Beatos, qui ejus gratiæ & donorum in terrestri fuere participes, juxta illud Hebr. 12. 22. *Accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multorum*

mil-

millium angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis & Iudicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum, & testamenti novi mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quàm Abel. Videte ne recusetis loquentem.

SED EXPECTARENT] Primò, ad acuendum in eis desiderium Spiritus sancti, *oportebat enim illos desiderio promissi teneri, atque ita donum accipere*, ait S. Chrysost. Secundò, *oportebat in cælo comparere naturam nostram, & perfectam reconciliationem fieri, ac tum venire Spiritum, quo merum purumque gaudium fieret*. Tertiò, quia *noluit Christus discipulos ante Spiritus sancti adventum tamquam inermes, & sicut absque auriga equos prodire in publicum*, ait idem Chrys. Succubuissent enim laboribus, tentationibus, persecutionibus, philosophis, tyrannis, nisi Spiritus sanctus eos armasset, & invictos, imò omnium victores, effecisset. Hinc explicans hoc Christi præceptum Lucas Evang. c. 24. 49. *Vos autem sedete*, inquit, *in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto*. Moral. non incogitantibus, torpentibus & dormientibus, sed expectantibus, orantibus & vigilantibus Spiritus sanctus ejusque dona obveniunt.

PROMISSIONEM PATRIS] Est metonymia ponitur actus pro obiecto, putà promissio pro promisso, vel re promissa. Promissio ergo est Spiritus sanctus promissus, tum à Christo, tum à Patre. Modestiæ tamen causa vocat eum promissionem, non suam, sed Patris, sicut & in Evangel. apud S. Ioannem vocat eum donum, non suum, sed Patris: quia scilicet Pater est primus fons & origo SS. Trinitatis. Ab eo enim haurit filius suam deitatem, & consequenter vim spirandi, ut scilicet cum Patre spiret & producat Spiritum sanctum. Hujus modestiæ testes sunt hi sermones Christi: *Ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis*, Ioan. 14. 16. q. d. Ego sui prior paraclitus, à Patre ad vos docendos & redimendos missus: docui, redemi vos, peracta ergo mea legatione in cælum redeo; orabo Patrem, & impetrabo, ut mei loco alium Paraclitum mittat vobis, putà Spiritum sanctum qui ea quæ ego docui illustret & perficiat, juxta illud v. 26. *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.*

Spiritus sanctus propria novi testamenti.

Nota. Spiritus sanctus est donum, & dos propria novi Testamenti, putà legis Christianæ, & gratiæ Christi: illius enim est pignus & promissum: illo proinde caruit vetus testamentum, putà lex Mosis, Synagoga & Iudæi, utpote duri, terrestres & carnales: si qui verò illum habuerunt, ut Elias, Moses, David, illi filii fuere novi testamenti potiùs quàm veteris. Hinc illud prædixerunt, & promiserunt Prophetæ, ut Ezechiel cap. 36. *Dabo vobis cor novum, & Spiritum novum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri & faciam ut in præceptis meis ambuletis.* Et Ierem. cap. 31. 33. *Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultrà vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum.* Et Ioel cap. 2. 28. *Effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri.* de quo cap. 2.

VERS. 5. QVIA IOANNES QVIDEM BAPTIZAVIT AQVA] Iudæos quoslibet, imò & Apostolos antequam à Christo vocarentur, ait S. Chrysost. Euthym. & Tertul. lib. de Baptismo cap. 12. (etsi id negare videatur Beda) præsertim Andream ejusque socios, qui erant discipuli Ioannis.

VOS AVTEM BAPTIZABIMINI SPIRITVS SANCTO] scilicet in baptismo Christi. Hunc enim opponit baptismo Ioannis, inquit S. Chrysost. Theophyl. & Euth. in Ioannis c. 3. qui consequenter censent Apostolos Christo moriente, resurgente & ascendente necdum baptismo Christi baptizatos, & per aquam lustratos fuisse. Accedunt ad hanc sententiam alii, qui opinantur baptismum Christi non ante, sed post mortem & resurrectionem ab eo institutum fuisse Matth. 28. v. 19. cùm dixit: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Ita opinatur Tertull. lib. de Baptism. c. 11. S. Hieron. Dial. contra Lucifer. Chrysost. hom. 28. in Ioannem, & obiter S. Thom. 3. p. q. 73. a. 5. ad 4. Verùm jam diu antè institutum fuisse baptismum à Christo patet Ioannis 3. 5. esto promulgatus fuerit post Christi ascensum in Pentecoste, tumque omnes obligare cœperit, ut patet Actor. 2. v. 38. Ita censent passim interpretes, & Doctores cum D. Thoma 3. p. q. 66. a. 2. ubi id tractat ex professo. Unde & Apostolos Christi, æquè ac Ioannem Baptistam, in aqua baptizasse, utique baptismo non Ioannis, sed Christi, ideoque ortam esse contentionem inter discipulos de baptismo Ioannis & Christi, legimus Ioannis 4. 25. Quocirca S. Evodius successor S. Petri in Cathedra Antioch. epist. quæ inscribitur τὸ φῶς, id est *lumen* asserit Christum suis manibus baptizasse ex mulieribus solam Virginem, ex viris solum Petrum: Petrum autem baptizasse Andream, Iacobum & Ioannem; & hos tres baptizasse reliquos Apostolos.

Apostoli à quo baptizati.

Dico ergo ad literam, baptismum Spiritus sancti vocari hic effusionem Spiritus sancti in Pentecoste copiosè instar aquæ in Apostolos effusus est, eosque in seipso quasi mersit & absorpsit. Baptismus igitur significat copiam charismatum, quam receperunt Apostoli in Pentecoste, adeò ut eo non tingi, non imbui, sed perfundi, repleri & inebriari viderentur: *Ut enim is qui aqua mergitur & baptizatur, undique ab aquis circumdatur, sic & illi à Spiritu baptizati sunt perfecti*, ait Cyrill. catechesi 17. Opponit itaque Christus mysticum suum baptismum effusionis Spiritus sancti, literali baptismo Ioannis Baptistæ, in eo, quòd ille dumtaxat datus sit in aqua, nec contulerit remissionem peccatorum, gratiam aut justitiam, sed ad eam in baptismo Christi recipiendam disposuerit, inducendo homines & voce & gestu ad pœnitentiam & lacrymas, uti docet S. August. in c. 1. S. Ioannis tract. 5. & alii passim: Christi verò baptismus mysticus dandus sit in Spiritu sancto, ostendente se non in aqua frigida, sed in igne ardenti: quia daturus erat in Pentecoste Apostolis cor igneum & linguas igneas. q. d. Ioannes baptizavit in aqua dumtaxat, at ego non tantùm in aqua, sed & in Spiritu sancto baptizo. Nam brevi mittam in vos Spiritum sanctum, qui suo spiritu & sanctitate ita vos opplebit, ac si in eo toti baptizaremini, & mergeremini; ut deinceps vos etiam alios possitis baptizare in aqua & Spiritu sancto. Ita factum est. Nam Apostolis baptizantibus descendebat Spiritus sanctus in fideles, non tantùm invisibiliter, sed & visibiliter in specie ignis, &c. uti primitus in ipsosmet descenderat in Pentecoste. ita S. Chrysost. Oecumen. Beda, Lyran. & alii. Porrò missionem Spiritus sancti Christus vocat *baptismum*; quia baptismus significat. Primò, purgationem peccatorum & affectionum, quam Apostolis contulit, & in dies confert Spiritus sanctus. Sicut enim aqua in baptismo corpus tangens cor abluit, ut ait S. August. omneque peccatum ab eo extergit: ita Spiritus sanctus in Pentecoste cor mentemque Apostolorum ab omni peccato, vitio & cupiditate terrena abluit & expurgavit.

Baptismus Spiritus sancti & ignis aquæ.

Secundò, vox *baptismus* significat plenam sanctificationem. Sicut enim baptismus animæ à peccatis expurgatæ inserit fidem, spem, charitatem & sanctitatem: ita Spiritus sanctus in Pentecoste indidit Apostolis omnem gratiam, virtutem & sanctimoniam, indeque in gradu perfecto & heroico.

Tertiò, eadem vox significat plenitudinem & abundantiam charismatum. Sicut enim corpus in baptismo aqua circumdatur & obruitur: ita Apostoli Spiritu sancto ejusque donis quasi circumdati & obruti fuere.

Quartò, significat ardorem & zelum. Hic enim eorum baptismus fuit igneus, non aqueus: Spiritus sanctus enim in specie ignis eis insidens ignivit corda eorum. Hoc est quod ipse S. Ioannes Baptista Iudæis, eum interrogantibus de suo baptismo, respondit: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni.* Matth. 3. 11.

Baptismus fluminis, flaminis & sanguinis.

Hinc Theologi triplicem distinguunt baptismum, fluminis, flaminis, & sanguinis. Fluminis, est communis, qui fit per aquam. Sanguinis, est martyrium: hoc enim expiat omne peccatum, æquè ac baptismus. Flaminis,

est

est hic Apostolorum; & etiam eorum qui contriti desiderant Sacramentum baptismi, sed ob defectum aquæ, aut ministri illud suscipere nequeunt. Hi enim justificantur sua contritione cum voto baptismi, quod aspirat eis flamen, id est, Spiritus sanctus. Denique hic baptismus maximum fuit innovati mundi miraculum. Quocirca verè S. Chrysost. in Gentiles, qui negabant Apostolorum miracula: *Hoc ipsum*, inquit, *maximum est miraculum, absque miraculis orbem terrarum accurrere, à duodecim pauperibus & illiteratis hominibus attractum.*

NON POST MULTOS HOS DIES] Putà decimo abhinc die in Pentecoste, sed noluit Christus certum diem eis indicare, *ut semper essent vigilantes*, ait S. Chrysost. *ac sollicitis promissum expectarent, non enim datur, non datur inquam gratia, nisi vigilanti. Annon vides quid dicat Elias discipulo? Si videris me cùm abripiar, sic erit tibi, hoc est, continget tibi quod postulas*, putà spiritus meus duplex, 4. Reg. 2. *Sic & Paulo non statim data est gratia, sed triduum intercessit quo fuit cæcus, atque interim mens purgatur ac præparatur. Nam sicut qui purpuram tingunt, prius aliis quibusdam coloribus præparant id quod tincturam accipiet, ne flos dilutus & evanidus fiat: sic & hic prius animi sollicitudinem Deus præparat, ac deinde infundit gratiam. Eamdem ob causam nec Spiritum ilicò misit, sed in die*

VERS. 6. *quinquagesimo.*

IGITUR QUI CONVENERANT] Non soli Apostoli, sed & alii discipuli, coram quibus Christus ascendit. *Simul coeunt*, ait Chrysost. *ut pudore quodam, ac reverentia multitudinis, quod scire desiderant extorqueant.* Vox *igitur* innuit, quòd Apostoli putarint Christum quasi Messiam, jam post resurrectionem suam restituturum regnum Israel jampridem collapsum, ideoque missurum Spiritum sanctum, ut id restituat, hancque esse promissionem Patris per Prophetas. Amos enim cap. 9. 11. sic vaticinatur: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum ejus*, &c. Et Osee cap. 14. 6. *Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, & erumpet radix ejus ut Libani.* Et Ioel cap. 3. 20. *Iudæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generatione & generationem*, &c. *& Dominus commorabitur in Sion.* Et Abdias v. 17. *In monte Sion erit salvatio, & erit sanctus & possidebit domus Jacob eos qui se possederant.* Denique Gabriel archangelus nuncians Christi ortum Virgini Deiparæ, *Dabit*, inquit, *illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum*, Lucæ 1. 32.

Si, id est, an, num, ut vertit Pagnin. Tigurina, & alii, IN TEMPORE HOC tuæ resurrectionis, gloriæ & triumphi, RESTITUES, græcè ἀποκαθιστάνεις, id est, *restituis* in præsenti REGNUM ISRAEL] Græcè τῷ Ἰσραήλ, id est, *Israeli* q. d. Israel jam perdidit regnum, imo illud translatum est in Herodem Idumæum, & alienigenam. Scimus ex prophetiis, præsertim Iacobi Genes. 49. 10. translato jam sceptro propediem Messiam venturum, ut illud Israeli restituat; ergone id modò præstabis? Scimus enim & credimus te esse Messiam, id est, novum verumque Davidem Israelis. Errant in eo, quòd putent regnum Messiæ fore temporale, quale fuit Davidis & Salomonis, non spirituale. Sed hic communis Iudæorum (uti jam est omnium) ævi illius fuit error. Unde Ioannes & Iacobus petierunt dexteram & sinistram in regno Christi, Matth. 20. 20. Et duo discipuli euntes in Emaus: *Sperabamus*, inquiunt, *quòd ipse redempturus esset Israel*, Lucæ 24. 21. Quocirca Christus ad quæstionem eorum directam non dat solutionem, quia ejus adhuc erant incapaces, sed retundens eorum curiositatem, indirectè & tacitè eamdem soluit, nimirum venturum Spiritum sanctum; ut intrepidè Christi regnum spiritale per fidem, in Iudæa & Samaria totoque orbe propagent. Spiritalis enim Israel est populus fidelis & Christianus, ad quem carnalis Israel aggregabitur in fine mundi, quando regnum hoc evadet gloriosum, omnesque Sanctos in anima & corpore beabit in æternum.

VERS. 7. NON EST VESTRUM NOSSE TEMPORA] successiones, decreta & eventa temporum.

VEL MOMENTA] Græcè καιρούς, id est, *opportunitates temporum*; ita Pagnin. & alii; Tigurina, *articulos temporum*; Vatabl. *opportunitates*, scilicet rei gerendæ. Noller doctè eas vocat vertitque *momenta*, quia momentum hic non significat instans, sed potius inclinationem

A temporis. Sic Cicero l. 5. de Finibus ait, *inclinationes rerum & momenta temporum.* & Horat. lib. 1. epist. 6. *certis momentis decedentia tempora.* Rursum Cicero lib. 5. epist. 10. ad Trebatium: *Omnia*, inquit, *momenta* (id est, occasiones) *observabimus, neque ullum prætermittemus tui juvandi & levandi locum.* *Momentum* enim Grammatici deducunt à moveo: momentum enim, sive occasio, est quasi pondus rem movens & inclinans ad rem gerendam: hinc vocantur judiciorum, & rerum maximarum magna momenta, id est, quæ magnum pondus habent & efficaciam, ut res huc illucve inclinet. Sic & Sapiens c. 11. 23. dixit, *momentum stateræ*, græcè ῥοπή, id est, *inclinatio, motus, propensio stateræ*, sive *bilancis.* Sic vulgò dicimus: Favor in aulis magnum habent momentum, parvum eruditio.

Moral. Deus regnorum rerumque omnium vicissitudines, exordia, media & fines peragit suis momentis, & & opportuno tempore. Opportunitas enim rei gerendæ magnum affert, tum momentum & pondus, tum facilitatem, tum decorem. Quòd si ea desit, Deus procurat *Providentia Dei componit rerum occasiones.*

B ut adsit per congruos providentiæ suæ modos, quos in thesauris sapientiæ suæ reconditos habet, quibus facit ut omnes rerum temporumque successus invicem appositè nectantur, ac velut ansulæ sibi invicem inserantur, ut catenam elegantem efficiant. Quocirca Boetius lib. 4. de Consol. prosa 6. providentiam docet esse seriem causarum rerumque in mente Dei, quæ omnia suis nectat ordinibus miris arctisque, sed arcanis nodis: veteres fatum appellavere. Stoici enim fatum dixere esse præcedentium causarum subsequentiumque perplexionem quamdam, & instar catenæ connexionem. Verùm quia hoc, utpote indeclinabile & inevitabile, necessitatem inferre, & libertatem voluntati hominis & angeli adimere censuerunt; hinc meritò impii, imò fatui sunt, qui fatum vel fando usurpant. Audi S. August. tract. 37. in Ioannem: *O si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum.*

Ita Deus congruè & opportunè fecit, ut regnum & monarchia Cyri & Persarum succederet monarchiæ

C Chaldæorum: Dario deinde & Persis succederet Alexander & Græci: his Romani, qui regnum Israel in Pompejum & Augustum, intrudendo alienigenam regem Herodem, capite minuerent, & paulò pòst ob cædem Christi per Titum & Vespasianum delerent: ut ita abolito regno Israel & judaismo, succederet regnum Christi & christianismus, cui Israel aggregabitur in fine mundi, idque opportunè & congruè. Tunc enim mittet Deus Henoch, ex quo quasi patriarcha prognati sunt Israelitæ; & Eliam, qui fuit Iudæus, & Propheta celeberrimus Iudæorum, cui proinde Christum anuncianti, quasi civi & Prophetæ suo credent Iudæi, æquè ac Henoch, utpote patri & patriarchæ suo.

Idem exemplo suo docet nos Deus, nimirum ut opportunè omnia agamus, & occasiones rei bene gerendæ studiosè captemus, nec effluere sinamus. Nam, ut ait Cato: *Moral. capianda esse occasio.*

Fronte capillata est, à tergo occasio calva.

ut, cum transierit, eam apprehendere nequeas. Et Ovid.

Temporibus medicina valet: data tempore prosunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

D Phocylidis monitum fuit: *Occasioni obtempera, & noli spirare contra ventos.* Menandri: *Occasio legibus est potentior multo, & multarum rerum est causa: celerrime permutat res, & ipsa celerrime elabitur & avolat.* Vegetii de l. 3. de Re milit. cap. 26. *Occasio in bello amplius solet juvare quam virtus.* Demosthenis orat. ad Leptin. *Parvæ occasiones magnarum rerum causa existunt.* Alterius: *Occasio anima actionum est.* Livii lib. 2. decade 3. *Armatus intentusque his neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des.* Sic qui versantur cum puellis, dant dæmoni occasionem tentandi se libidine; qui cum superbis, de fastu; qui cum gulosis, de gula; nam si vel filum, aut pilum illi concedas, inde plectet tibi funem, quem omni robore vix dirumpes. Antigonus Pyrrho ad bellum provocanti respondit: *Suam militiam non magis armorum, quàm temporum esse: Pyrrho, si illum vitæ suæ tædium capisset, satis multas ad interitum vias patere.* ita Plutarch. in Pyrro. Themistocles adolescenti qui occasionem neglexerat. *O adolescens*, ait, *serò quidem ambo, sed tamen sapere cœpimus.* ita Plut. in Apopht. Scipionis Africani dogma fuit: *Non esse pugnandum nisi aut invitaret occasio, aut urgeret necessitas.*

Mores ſu-prima. *tas.* ita Plut. in ejus vita. Quocirca Gentilium prudentia maximè in opportunitate captandi enituit. Egregiè Plinius lib. 15. cap. 24. *Morus*, ait, *noviſſima omnium germinat, & tamen paris inter primas: ita qui tempus idoneum operiuntur rei conficiendæ, etiamſi ſeriùs cœperint, tamen maturiùs conficiunt*. Idem lib. 11. cap. 6. & 10. *Apes peragunt opus ſuum non ſtatis diebus, ſed quoties cœli commoditas invitat: ita ſuo quæque tempore capienda eſt occaſio*. Denique S. Chryſoſt. lib. 1. de Compunctione: *Sicut*, ait, *in corporibus & fiſtulis, niſi quis priùs humorem influentem ſiſtat, mali fonte non obſtructo, incaſſum omnia facis: itidem & nos, niſi occaſionem quaſi fontem mali caverimus*. Porrò idipſum non tantùm in factis, ſed & in verbis dictiſque locum habet. verbum enim opportunè prolatum plus efficiet, quàm mille importunè. Verè Sapiens Proverb. 25. 11. *Mala aurea in lectis argenteis; qui loquitur verbum in tempore ſuo*. Chriſtianus ergo hæc ſibi adaptet, & occaſionibus omnibus ad bene agendum utatur, ut lucra cæleſtia adaugeat, quæ quotidie mirè augere poteſt, ſi occaſiones captet, uti captat mercator occaſionem negotiandi, miles vincendi. Poſt hoc enim breve tempus & occaſionem, non erit tempus nec occaſio lucrandi.

VERS. 8. SED ACCIPIETIS VIRTVTEM] δύναμιν, id eſt *potentiam, robur, vim, efficaciam*, quæ tanta fuit in Apoſtolis, ut reges, tyrannos, Gentes feras & barbaras, totumque orbem ſubegerint Chriſto; cum ipſi eſſent pauci, pauperes, rudes, ignobiles. Hoc eſt quod ait Chriſtus Lucæ 24. 49. *Ego mitto promiſſum Patris mei in vos: vos autem ſedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto*. Præclarè S. Bernard. ſerm. 85. in Cant. *Opus virtute habes*, inquit, *& non quacumque, ſed qua induaris ex alto. Ipſa enim ſi perfecta ſit? facile ſic animum victorem ſui, & ſic invictum reddit ad omnia. Eſt quippe vigor animi cedere neſcius pro tuenda ratione. Vel ſic: Vigor animi, quod in ſe eſt, omnia ad rationem cogens vel dirigens*, &c. *Felix anima quæ angelis ſpectantibus præbuit gaudium pariter & miraculum ſui, ut audiret de ſe loquentes: Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto deliciis affluens, innixa ſuper dilectum ſuum? Alioquin fruſtra nititur, ſi non innititur*. Et mox: *Quidni omnia poſſibilia ſint innitenti ſuper eum qui omnia poteſt? Quantæ fiduciæ vox: Omnia poſſum in eo qui me confortat! Nil omnipotentiam Verbi clariorem reddit, quàm quod omnipotentes facit omnes qui in ſe ſperant*. Et inferiùs: *Ita Verbo innixum, & indutum virtute ex alto, nulla vis, nulla fraus, nulla jam illecebra poterit vel ſtantem deiicere, vel ſubiicere dominantem*.

SUPERVENIENTIS] Græcè ἐπελθόντος, in aoriſto id eſt, *cùm* vel *poſtquam ſupervenerit*. Priùs enim datus eſt Spiritus ſanctus perſonaliter Apoſtolis, deinde exiſtens in eis, eoſque inhabitans, ſuam virtutem & dona in eos transfudit: perinde ac ſol poſtquam ortus eſt, ſuos radios in orbem diffundit. de quo plura cap. 2.

SPIRITVS SANCTI] Quis, qualis & quantus ſit hic Spiritus, dicam initio cap. 2.

ET ERITIS MIHI] *Mihi*, meæ ſcilicet incarnationi, morti, redemptioni, reſurrectioni, aſcenſioni, cæteriſque myſteriis quæ hucuſque peregi. q.d. Docebitis & teſtificabimini me eſſe Filium Dei, qui pro ſalute hominum incarnatus & crucifixus ſum, ac proinde me eſſe Salvatorem mundi, ideoque eos in me credere debere ut ſalventur, nec enim extra me eſt ſalus.

TESTES] Per miracula, per vitæ ſanctimoniam, per prædicationem, ſapientiam & efficaciam non humanam, ſed divinam. q.d. Vidiſtis ò diſcipuli, ò filii mei, vitam meam, doctrinam audiſtis, ſpectaſtis mea miracula, itinera, labores contradictiones, tormenta, mortem, crucem, reſurrectionem, mox ſpectabitis meam aſcenſionem & miſſionem Spiritus ſancti. Ubique vidiſtis meum in homines amorem & zelum, qui me è cælo in terram & in crucem traxit: ite, teſtificamini, & docete hæc in toto mundo, ut ſuam ſalutem ament & curent, ſicut ego amavi & curavi, ut me ipſos amantem redament: ecce aſcendo, ut parem eis locum in cælo: ſuadete ergo, ut vanas terræ opes pompaſque contemnant, ut timeant Dei judicium & gehennam, ambiant aſpirentque ad cælum, Ecce quales & quanti hi teſtes Chriſto fuerint.

Encomia Apoſtolorum. Vide hic dignitatem Apoſtolorum, de qua præclarè S. Chryſoſt. hom. de S. Andrea. quæ extat apud Surium die 30. Novembr. *Nihil tale*, inquit, *unquam fuit, quale fuerunt Apoſtoli. Hi cùm Dei verbi eſſent miniſtri attrectarunt incarnatum illum, qui ut Deus figuram non habet. Secuti ſunt ambulantem eum, qui ubique præſens eſt. Diſcubuerunt una cum illo, qui nullo loco circumſcribitur. Ejus vocem audiverunt, qui verbo fecit omnia. Mundum ipſum lingua, tamquam ſagena quadam concluſerunt. Circumierunt ſuis curſibus fines orbis terrarum. Errores ut zizania eradicarunt. Aras ut ſpinas quaſdam amputarunt. Idola tamquam feras interfecerunt. Dæmones ut lupos profugarunt. Eccleſiam ut gregem quemdam collegerunt. Orthodoxos tamquam frumentum congregarunt. Hæreſes ut paleas projecerunt. Judaiſmum tamquam ſtrnum arefecerunt. Græcorum ſectam tamquam ſtipulas quaſdam igne quamdam ſparſerunt. Ad ſummum, omnia illorum facta combuſſerunt. Humanam naturam cruce ipſa tamquam aratro quodam excoluerunt, & verbum Dei ut ſementem tamquam ſidera quædam effulſerunt. Quamobrem clara voce illis dicebat Dominus: Vos eſtis lux mundi. Siquidem Orientem habet Chriſtianus homo, illum qui è Virgine natus eſt: diluculum habes, eum qui baptiſmatis parens fuit: ſplendorem habes, Chriſti crucifixi gratiam: radios, admirabiles illas linguas: diem futurum illud ſæculum: meridiem, tempus quo in cruce ipſa manſit Dominus: occidentem, ſepulchri habitationem: veſperam, brevem illam mortem: ſolis fulgorem, reſurrectionem à mortuis. Vos eſtis lux mundi. Intuere aſtra hæc, & illorum ſplendorem obſtupeſce.*

IN IERUSALEM] Apollonius, vetus Eccleſiaſticus ſcriptor, ait Euſeb. lib. 5. Hiſtor. cap. 18. in fine, *Meminit Thraſeæ cujuſdam Martyris, qui quaſi ex traditione priorum ſe accepiſſe aſſerit, Salvatorem præcepiſſe Apoſtolis ſuis, ne ante duodecimum annum ab Hieroſolymis diſcederent*. Sed hoc cum grano ſalis accipiendum: ſatis enim conſtat ex Actis ob necem Stephani, quæ paulò poſt Chriſti aſcenſionem contingit, diſperſos fuiſſe Apoſtolos; ac eorum diviſionem per orbis provincias ante duodecimum annum contigiſſe, multi hiſtorici & Doctores docent. Nam S. Iacobum, qui ante duodecimum annum Martir occubuit, in Hiſpanias profectum, ibique evangelizaſſe conſtanter aſſerunt Hiſpan. annales, & continua traditio.

ET CVM HÆC DIXISSET] aliaque quæ recenſent S. Lucas, Matthæus & Marcus in fine Evangelii. Veriſimile eſt Chriſtum finito prandio, Apoſtolos alioſque diſcipulos priùs convocatos (quos 120. recenſet Lucas v. 15.) è Ieruſalem per mediam urbem, Iudæis vi divina cohibitis, ſtupefactis & attonitis, eduxiſſe in montem Oliveti, ac ex itinere divertiſſe in adiacentem Bethaniam, ut ait Lucas Evang. cap. 24. 50. ut valediceret Magdalenæ, Marthæ & Lazaro, eoſque ſecum pariter eduxiſſe, ut eis aſcenſionis ſuæ viſionem & conſolationem impertiretur, utpote ſibi amiciſſimis. ita Suarez 3. p. diſp. 51. ſect. 2. Quæ omnia facilè horam à prandio exactam ſignificant, antequam Chriſtus perveniret in montem Oliveti, ibique ſuis valedicens aſcenderet. Quæ fuerint colloquia ſuaviſſima & ultima Deiparæ Matris & Chriſti, item amplexus ejus & diſcipulorum; aliaque plura quæ ſtudio brevitatis tacet lucas, contemplari poſſumus, enarrare nequimus. S. Auguſt. ſerm. 6. de aſcenſ. qui eſt 179. de Temp. ait Apoſtolos hæc Chriſto dixiſſe, (intellige corde potiùs quàm ore) *Domine quare nos derelinquis aſcendens, qui nos elegiſti in ripa præcedens? Domine quando ſumus verba tua ſuper mel & favum eminus percepturi, & ſtillantis rorantiſque gratiæ balſamum de tuis labiis ac faucibus libaturi? Aut infirme quò aſcendis, aut ne deſeras cùm aſcendis: quaſi ſcuto benignitatis tuæ remanſimus in aperto nudati, tamquam pupilli matris amplectentis pennatæ velamine deſtituti. Quando venies ad nos, qui redemiſti nos? Mors tua fuit peccatum noſtrum, ſit aſcenſus tuus pignus noſtrum, ne nimis abſorpti mærore mergamur, quos elevaſti de gemitibus inferorum*. Chriſtum vero eis reſpondiſſe per angelos à ſe ſubmiſſos. *Viri Galilæi quid ſtatis aſpicientes in cælum? Hic Jeſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet*, &c. Unde ſerm. 7. hoſce duos angelos vocat duos prætores, & duos palatinos cæleſtis imperii. *Oportebat enim*, inquit, *cæleſtes mitti conſolatores, ne remanerent trepidi piſcatores*. Noſter Lud. de Ponte meditat de Aſcenſione, piè & probabiliter meditatur, Chriſtum abeuntem in cælum, ut majorem ſui fidem, ſpem, amorem & reverentiam diſcipulis imprimeret, dediſſe eis oſculandas ſuas manu & pedes (ut tangerent ſacra vulnerum in jis ſtigmata) ex quibus ſuaviſſimus odor fragrabat, quo illorum corda mirè recrea-

VERS. 9.

recreabantur, & confortabantur: matri verò suæ obtulisse etiam osculandum latus, quæ in illud se abdere, eoque cum Christo ascendere gestiebat. Discipulos ergo summo amore, & reverentia manus, & pedes Christi osculatos esse, uti osculata fuerat Magdalena, ejusque comites mulieres, Joann. 20. 17. & Matth. 28. 9.

Christus ascendit, quomodo?

ELEVATUS EST] *Non subitò rapens*, ut Elias, & Henoch. *non furtim sublatus, sed videntibus illis elevatus est*, ait S. Bernard. de Grad. humil. c. 1. Idem serm. 2. de Ascens. *Quid*, ait, *putatis fratres, quantus dolor, & timor irruperit Apostolica pectora, cùm eum viderunt à se tolli, & attolli in aera, non scalis adjutum, non sublevatum funibus, etsi angelico comitatum obsequio, non tamen fultum auxilio, sed gradientem in multitudine fortitudinis suæ? Elevatus* ergo à se, suaque virtute per dotem agilitatis, idque sensim, & pedetentim, ut diutiùs pasceret oculos discipulorum intuentium. Hoc enim significat Lucas Evang. c. 24. 50. *Et elevatis manibus suis benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum.* Ex quibus verbis liquet Primò, Christum elevasse manus, tum ut Deum oraret, & invocaret ad benedicendum Apostolis; tum ut elevando, & deprimendo, vel certè transversim collocando manus, uti fecit Jacob Genes. 48. 14. signum crucis efformaret, uti docet noster Gretserus lib. 3. de Cruce cap. 16. Per crucis enim meritum omnem benedictionem nobis impetravit. Unde inoluit in Ecclesia consuetudo, ut tam in publicis, & sacris officiis, quàm in privatis benedictionibus Prælatorum, Sacerdotum, Sanctorum, vel parentum, is qui benedicit signum crucis efformet super eum quem benedicit. quam esse traditionem Apostolicam testatur S. Basil. lib. de Spiritu sancto c. 27.

Primò.

Christus benedixit per signum crucis.

Secundò.

Secundò, liquet Christum discipulis benedixisse, id est, Patris opem, & gratiam eis apprecatum fuisse, qua & ipsi in fide vitaque Christiana proficerent, & alios ad eamdem verbo & exemplo provocarent, utque Deus omnia eorum opera secundaret per omnem vitam, uti de facto fecit; fuit enim efficax hæc Christi oratio, & benedictio. Addit noster Ludov. de Ponte medit. de ascensione, Christum ascendentem discipulis faciem solito amabiliorem, & radiantiorem exhibuisse. Formula verò benedictionis hac usum esse: *Benedicat vos Dominus, & custodiat. Ostendat Dominus faciem suam vobis, & misereatur vestri.* Hanc enim Deus prescripsit Aaroni, qui fuit typus Christi, Numer 6. 23. Aut hac *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Pater quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam*, &c. Joann. 17. 11. 22. 24. Aut simili. Porrò Christi benedictio fuit efficax: quare discipulos replevit bonis illis cælestibus, quæ benedicendo illis apprecabatur.

Tertiò.

Tertiò, Christum sensim ascendisse: hoc enim significat τὸ *recessit, & ferebatur.*

Quartò.

Quartò, Manichæi censebant Christum restitisse in cælo solis, ideoque solem quasi numen adorabant, idque ex eo quod scriptum est psal. 18. 5. *In sole posuit tabernaculum suum.* Refert & ridet hoc S. August. tractat. 34. in Joannem. Certum est Christum ascendisse super omnes cælos, hoc enim asserit Apostolus Ephes. 4. 10. Vide ibi dicta.

Quintò. Christus ut homo ascendit, sedetque ad dexteram Patris.

Quintò, de fide est Christum non tantùm qua Deus est, sed etiam qua homo ascendisse ad solium Dei Patris, ibique ad dexteram ejus quasi Dominum cæli, & terræ, angelorum, & hominum considere. Id enim docet Apostolus Coloss. 3. 1. quia enim Christus se in cruce infra omnes creaturas humiliavit, hinc & meruit super omnes exaltari, Philip. 2. 10.

Sextò.

Sextò, Christus sua morte cælum ob peccatum Adæ, & posterorum clausum reseravit. unde & primus eodem ascendit. Hinc & secum duxit in triumphum omnes animas SS. Patrum & Patriarcharum, quos è limbo eduxerat. Hoc enim est quod ait Psaltes psalm. 67. v. 19. & ex eo Paulus Ephes. 4. 8. *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem.* Porrò præcipui ex illis cum Christo resurrexerunt, ut patet Matth. 27. 53. ac consequenter in corpore glorioso cum Christo ascenderunt, quasi resurrectionis ejus primitiæ. Hoc est quod ait Michæas c. 2. 13. *Ascendet enim pandens iter ante eos.*

Septimò.

Septimò, Christo per dotem subtilitatis cælos penetranti, quasi domino regique suo occurrit tota cælestis aula omnesque omnino angeli, uti docuit S. Cyprian. Epiphan. Nyssen. serm. de ascens. & alii: & satis colligitur ex illo Hebr. 1. 6. *Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei*; qui admirantes ejus gloriam interrogarunt: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* &c. Isaiæ 63. ac triumphantes cecinerunt: *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* psalm. 23. Unde S. August. serm. 5. de resurrect. *Viderunt*, inquit, *cælites cuncti speciosum vulneribus Christum, spolia e castris tyrannicis reportantem, & admirantes fulgentia divinæ virtutis vexilla, talibus concrepant hymnis, deducuntque lætantes: Quis est iste rex gloriæ.* Hoc est quod jubilat Psaltes psalm. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium Dominus in eis in Sinai in sancto.* Et psalm. 46. *Omnes Gentes plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis: Rex magnus super omnem terram*, &c. *Ascendit Deus in jubilo, & Dominus in voce tubæ.*

Octavò.

Octavò, Beda libr. de Locis sanctis cap. 7. testatur solemnitatem hujus diei quotannis recurrentem, fuisse cælestibus prodigiis, in eo loco quo Christus ascendit, illustratam. *Nam in die*, inquit, *ascensionis Dominicæ, per annos singulos Missa peracta validi flaminis procella desursum venire consuevit, & omnes qui in ecclesia fuerint in terram prosternere. Tota ibi ea nocte lucernæ ardent, ut non illustrari tantùm, sed & ardere mons, & supposita loca videantur.* De loco ascensionis dicam v. 12.

Prodigia ascensionis Christi.

Cur ascendit Christus statim a resurrectione? Prima causa.

Quæres, quibus de causis Christus mox post resurrectionem ascendit in cælum. Resp. Prima est, ut suam legem, & doctrinam confirmaret, & ostenderet esse cælestem. Se enim è cælis descendisse, ut eam doceret, ideoque eo redire quasi unigenitum Dei filium, juxta illud Joannis 3. 13. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.* Unde S. Maximus hom. 2. de Pentec. *Sicut*, inquit, *aquila humilia deserit, alta petit cælorum vicina conscendit; ita & Salvator humilia inferni deseruit, paradisi altiora petit, cælorum fastigia penetravit.*

Secunda.

Secunda, ut cælum hominibus peccato Adæ clausum reseraret, utque ostenderet regnum suum non esse terrenum, & temporaneum, uti putabant discipuli, sed cæleste, & æternum: quocirca sequacibus suis terram, & terrena omnia esse despicienda. Nam ut ait S. August. serm. 175. de Temp. *Cum Christo non ascendit superbia, non avaritia, non luxuria nullum vitium nostrum ascendit cum medico nostro. Et ideò si post medicum desideramus ascendere, debemus vitia, & peccata deponere.*

Tertia.

Tertia, ut corpori ejus ita in terris humiliato, & afflicto, justam daret mercedem, & gloriam: corporis enim gloriosi congruus propriusque locus est cælum, non terra: hæc enim est locus generabilium, & corruptibilium. Unde S. August. serm. 107. de Temp. *Noster*, ait, *hic Sampson ablatis portis imperioque inferni, & mortis, ascendit per turbinem in cælum.*

Quarta.

Quarta, ut angelos sua præsentia, & gloria exhilararet, ac cælum exornaret: nam *lucerna ejus est Agnus*, Apocal. 21. 23. Unde & ei acclamarunt: *Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem, & sapientiam, fortitudinem, & honorem, & gloriam*, Apocal. 5. 12. Adde, ut sederet à dextris Dei tamquam contubernalis Patri, à quo in hunc mundum missus fuerat, ait Oecum. in cap. 3. v. 21. Præclarè S. August. serm. 37. de Tempor. *Quàm mirifico*, ait, *mysterio noster Jesus Christus vel tactu corporis sui, vel transitu gloriæ suæ omnem ad momentum creaturam sanctificat, vivificat, & illustrat? Aquas enim consecrat, dum baptizatur: terram sanctificat, dum sepelitur: mortuos suscitat dum resurgit: cælestia glorificat, dum ascendit ad cælum, & sedet ad dexteram Patris.*

Quinta.

Quinta, ut è cælis mitteret Spiritum sanctum, nostramque causam jugiter apud Patrem ageret, ostendens ei sacra sua vulnera. *Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus*, Hebr. 7. 26. *Sic cœpit esse divinitate præsentior, qui factus est humanitate longinquior*, ait S. Leo serm. 2. de ascens.

Sexta.

Sexta, ut S. Trinitati rationem suæ legationis in terra peractæ redderet, eique redemptione hominum peracta

honorem, lætitiam, & gloriam afferret: Unde S. Cyprian. serm. de ascens. asserit, *Nec linguis hominum, nec angelorum, nec cujusquam acumine ingenii definiri posse, quæ Patris in reditu Filii hilaritas fuerit: perinde ac si ulla ad immutabile illud gaudium esse accessio potuerit.* Et S. Epiphan. orat. de ascens. *Christus*, ait, *ingenti gaudio triumphans, ovem humanæ naturæ humeris impositam Patri obtulit, atque pro tali munere munus Spiritus sancti quod reddat, imperat.* Et S. Chrysost. serm. de ascens. *Christus ascendens in cælum naturæ nostræ primitias obtulit Patri, & oblatum donum miratus est Pater, quod & tanta dignitas offerebat, & quod offerebatur nulla macula fœdabatur. Nam & suis manibus suscepit oblatum, & suæ sedis fecit esse participem*, &c. *Illa natura est quæ audivit: Terra es, & in terram ibis.* Et inferiùs: *Hodie angeli atque archangeli naturam nostram in sede Dominica immortali gloria fulgentem viderunt.*

Moral. Moral. Christus coram Apostolis, & discipulis ascendit, quasi oculos, & cor eorum (utinam, & nostrum?) B secum vehens in cælum, docens nos Primò, ut cum Apostolis oculis animi eum in astra sequamur, & mente in cælestibus habitemus. *Primo.* Ipse enim est amor noster; ubi autem amor, ibi & oculus, & cor. Quocirca Apost. Coloss. 3. 1. *Quæ sursum*, inquit, *sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Patria enim nostra cælum est, terra verò exilium & carcer. ita judicant semper utique animæ sapientes, & sanctæ. Christus ergo in fidelibus beatitudinis, & regni cælestis fidem solidavit, & spem acuit eo ascendendo: *Ubicumque enim fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ*, Matth. 24. 28. Et S. Augustin. serm. 3 de ascens. *Nos*, ait, *Christi mors vivificavit, nos resurrectio erexit, nos ascensio consecravit.* Et S. Bernard. serm. 2. de ascens. *Quæramus*, ait, *quæ sursum sunt, quia illic profectò* C *thesaurus noster est Jesus Christus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*

Secundo. Secundò, ut doceret nos quanti apud Deum meriti sit humilitas, eamque efficaciter nobis persuaderet. Nam ut ait Apostolus Ephes. 4. 10. *Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.* Ita S. Franciscus per humilitatem ascendit ad Seraphinos, uti ex visione cujusdam Sancti testatur S. Bonavent. Unde S. Bernardus serm. 2. de ascens. *Neque enim*, ait, *ascendere potes nisi descenderis, quia, ut æterna lege fixum est, omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. O perversitas! ô abusio filiorum Adam! quia cum ascendere difficillimum sit, descendere autem facillimum, ipsi & leviter ascendunt, & difficilius descendunt.*

Tertio. Tertiò, ut doceret heroica virtutum opera patrare, & dura pati, etiam martyria, juxta illud Apostoli 2. Thimoth. 2. 10. *Ideo omnia sustineo propter electos, ut &* D *ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cælesti*, quem explicans subdit: *Fidelis sermo: nam si commortui sumus, & convivemus: si sustinebimus, & conregnabimus.* Deus Pater ergo exaltans Christum ad suam dexteram, nos *consedere fecit in cælestibus in Christo Jesu*, ut ait idem Ephes. 2. 6. Nam ut ait S. Leo serm. 1. de ascen. *Quia Christi ascensio nostra est provectio, & quo præcessit gloria capitis, eo spes vocatur, & corporis, dignis dilectissimi exultemus gaudiis, & pia gratiarum actione lætemur. Hodie enim non solum cives paradisi firmati sumus, sed etiam cælorum in Christo superna penetravimus.* Idem serm. 2. *Sursum vocatos animos desideria terrena non deprimat, ad æterna prælectos peritura non occupent, viam veritatis ingressos fallaces illecebræ non retardent, & ita à fidelibus hæc temporaria decurrantur, ut peregrinari se in hac valle cognoscant, in qua etiamsi quædam commoda blandiantur, non amplectenda nequiter, sed transeunda sunt fortiter.* Et superiùs: *Hanc fidem ascensione Domini auctam, & Spiritus sancti munere roboratam non vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis, non laniatus ferarum, nec exquisita persequentium crudelitatibus supplicia terruerunt. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam feminæ, nec tantùm impuberes pueri, sed etiam teneræ virgines usque ad effusionem sui sanguinis decertarunt.* Et S. Gregor. homil. 29. in Evangel. *Ecce*, ait, *iste venit saliens in montibus, transiliens colles*, &c. *Vultis ejus saltus agnoscere? De cælo venit in uterum, de utero in præsepe, de præsepi in crucem, de cruce in sepulchrum, de sepulchro rediit in* A *cælum. Quia exultavit ut gigas ad currendam viam, ut nos ei diceremus: Trahe nos post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Unde fratres charissimi oportet ut illuc sequamur corde, ubi Cum corpore ascendisse credimus. Desideria terrena fugiamus, nihil tam nos delectet in infimis qui Patrem habemus in cælis.* Et S. August. serm. 3. de ascens. *Ascendamus post illum, & per vitia ac passiones nostras: si utique unusquisque nostrum subdere eas sibi studeat, ac super eas stare consuescat; ex ipsis sibi gradum construit, quo possit superiora conscendere. Elevabunt nos, si fuerint infra nos: de vitiis scalam nobis facimus, si vitia ipsa calcamus:* Et S. Bernard. serm. 4. de ascens. *Quid*, inquit, *grave illi videri poterit, qui semper mente tractat, quòd non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam? Quid concupiscere poterit in sæculo nequam, cujus oculus semper videt bona Domini in terra viventium, semper videt æterna præmia? quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei.* Et inferiùs: *Ascende Domine* B *super asinum istum, conculca hos bestiales motus, quia domari debent, ne dominari prævaleant; nisi enim calcati fuerint, conculcabunt nos: nisi premantur, opriment nos*, &c. *Sequere etiam ascendentem crucem, exaltatum à terra, ut non solum super eam, sed & super omnem quoque mundum mentis fastigio colloceris*, &c. *nulla te mundi oblectamenta inclinent, nulla adversitates dejiciant.* Vide eumdem serm. 6.

Et nubes suscepit eum] Quæres, quæ & qualis fuit hæc nubes? Primò, Cajetan. hic, & ex eo Medina 3. p. q. 58. art. 4. censent nubem hanc non fuisse nubem, sed splendorem, quem Christi corpus ex se sparsit cùm cælo appropinquaret, cujus simile est in via lactea. Verùm aliud est splendor, aliud nubes: ille clarus & subtilis, hæc obscura, & densa. Adde, nubes hæc velavit C Christum, ne eum amplius viderent discipuli: fuit ergo vera nubes. *Nubes Christi qualis? Resp. 1.*

Secundò Abulens. paradoxo 5. c. 9. putat hanc nubem fuisse Christo instar sedis, & throni, qua partim nuditatem suam tegeret, partim gloriosus quasi in sella gestatoria è terra in altum ascenderet, non elevatus ab angelis, sed virtute propria. Verùm nubes hæc Christum in altum evectum suscepit, & abscondit. Unde S. August. serm 179. de Temp. eam excelsam indigitat. Non ergo fuit ei loco sedis, nec in terra, sed in æthere eum suscepit: Christus enim erectus ascendit, non sedens: hic enim situs decet corpus gloriosum. Ergo nubes hæc magis à Christo ferebatur, quàm illam ferret, ait Oecumen. *Secundò.*

Tertiò ergo & genuinè, nubes hæc fuit vera, sed gloriosa, & eximia luce corusca, ad hoc à Deo adducta, vel producta, ut corpus Christi tegeret, & ab oculis Apostolorum eximeret, simulque suo fulgore maje- D statem ascendentis ostenderet. ita Suarez 3. p. disp. 52. sect. 2. & S. Chrysost. qui & addit, *Hanc nubem fuisse cæli symbolum, declarant, quòd in ipsos signo divinæ potentiæ ostenderet*, *juxta illud* psal. 103. *Qui ponis nubem ascensum tuum.* Passim enim in Scriptura Dei majestas dicitur tegi, & velari nubibus. Unde & Sancti rapientur in nubibus obviam Christo in aera, 1. Thessal. 4. 17. Porrò nubem hanc Christus secum non deduxit in cælum, sed suo loco in aere reliquit. *Tertiò, genuinè.*

Nota. Christus sensim ascendit eò usque quo pertingere poterat Apostolorum visus: deinde subduxit eum nubes: ac mox illicò instar fulguris, per dotem agilitatis libravit se in cælum empyreum, non quasi transeundo ab extremo in extremum sine medio, ut censet Abulens. paradoxo 5. c. 13. sed successivè singulos cælos mira celeritate transeundo, ut tamquam supremus omnium dominus omnium possessionem acciperet, & quodammodo sua præsentia sanctificaret, juxta illud Ephes. 4. 10. *Ut impleret omnia.* ita Suarez disp. 51. sect. 2. Ubi adverte vim dotis agilitatis Christi: per eam enim subito in ictu oculi, instar fulguris se libravit ex aere in verticem, & culmen cæli empyrei, quod spatium ingens est & quasi immensum. Alpharabius nobilis inter Arabes Astrologus asserit, tanto intervallo firmamentum, sive octavam sphæram in qua sunt stellæ fixæ, à terra distare, ut vix quisquam octo annorum milibus eo pervenire posset. Cæteri Astronomi docent, terram distare à concavo firmamenti octoginta millionibus milliarium: *Quantum distet cælum à terra?*

spissi-

spissitudinem verò firmamenti esse eadem scilicet octoginta millionum: quanta ergo debet esse distantia, spissitudo, & amplitudo cæli noni, decimi, & si qui alii iis sunt superiores, ac maximè cæli empyrei? Iidem docent, stellam quamlibet in æquinoctiali positam singulis horis conficere 42. milliones milliarium: lapidem molarem, si è firmamento caderet, casurum per nonaginta annos, antequam terram attingeret: per quatuor millia annorum vix te perventurum ad convexum firmamenti, etiamsi quotidie rectà ascendens conficeres centum milliaria, uti ostendi Genes. 1. in opere quartæ diei. Hæc omnia Christus penè in momento transmisit, facitque ut animæ sanctæ post mortem aedem quasi in momento transmittant. Hæc cogita, hic te solare, cùm quis labore te fatigat, cùm tardum pigrumque corpus te in opere pio delassat.

An Christus nudus ascenderit? Denique Abulens. Paradoxo 5. cap. 34. censet, Christum post resurrectionem, utpote gloriosum, nullas induisse vestes, nudum semper, & solo splendore gloriæ suæ vestitum discipulis apparuisse, ac consequenter nu-B dum è terra in cælum ascendisse sola nube & luce circumdatum. Ratio ejus est, quia alioqui non potuisset vulnus lateris Thomæ ostendere, & tangendum exhibere: vestes enim manum Thomæ exclusissent. Sed respondendum est, Christum post resurrectionem tales vestes assumpsisse, ut illæ quinque vulnera non tegerent, nec vestirent; aut si tegerent, facilè retegi possent in locis vulnerum, ut ea ostenderet discipulis, ex iisque probaret se idem corpus habere quod vulnera exceperat. Christus enim Magdalenæ apparuit ut hortulanus, duobus discipulis euntibus in Emaus ut peregrinus. Habebat ergo habitum vestesque, quæ intuentibus hortulani, & peregrini esse videbantur: ergo pariter vestitus ascendit in cælum, quousque visus est ab Apostolis; cùm verò nubes eum suscepit, vestimenta dimisit. Corpus enim gloriosum sua dote claritatis vestitur instar Dei, qui amictus est lumine sicut vestimento, psalm. 103. Quare Beati in cælis non veste, sed gloria vestiuntur.

An in veste rubra. Porrò Christum in veste rubra, & purpurea ascendisse, censet Fredericus Nausea in Catechis. c. 36. probatque ex illo Isaiæ 63. 2. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum?* & Apocal. 19. 13. *Vestitus erat veste aspersa sanguine*, nimirum ut illa significet cruentam victoriam Christi sanguine partam. Alii censent Christum in stola candida ascendisse. hæc enim decet corpus gloriosum. Unde Christi vestimenta in transfiguratione facta sunt candida ut nix; & Beati à Joanne visi sunt vestiti albis Apocal. 7. 9. & byssino candido Apocal. 19. 14. Verùm quia Christus coram Apostolis gloriam suam penè abscondit, eamque tenuiter tantùm ostendit, ut cum iis familiariter agere, videri, & tangi posset; hinc crediderim eum in veste communi, qua in vita uti solebat, iis apparuisse, ut idem videretur esse qui resurrexerat, non alius; ac in eadem ascendisse, ita tamen ut ascendendo radios gloriæ suæ in eam transfunderet, eamque radiantem claritate partim candicante, partim purpurascente efficeret. Sic enim dos claritatis, & lucis Beatorum in cælo erit colorata, & varia. Nam in Martyribus erit purpurea, in Virginibus candida, in Doctoribus viridis, ait D. Scoto in 4. distinct. 49. in fine.

VERS. 10. CUMQUE INTUERENTUR] *ἀτενίζοντες*, idest, *intendentes, & intentis defixi oculis*, ac, ut S. Ambros. serm. 6. *suspensi*: *τείνω* enim est *tendo*, *α* verò epitasin addit augetque. Apostolorum typus fuit Elisæus, sicut Christi Elias ascendens in cælum curru igneo. Unde in eum intendens Elisæus succlamabat: *Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga ejus.* Et: *Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus*, 4. Reg. 2. 9. & 12. Quis hic Apostolorum admirationem, lætitiam, amorem; spem, omnesque animorum motus, omneque pathos exprimat, imò mente concipiat? S. Bernard. serm. 3. de ascens. addit eos plorasse.

DUO VIRI] duo angeli in assumpto corpore apparentes; quasi duo viri eximii, & gloriosi.

IN VESTIBUS ALBIS] Hic enim color eorum puritatem, Christique gloriam, & triumphum denotat. Unde de Beatis Christum sequentibus ait Joannes Apocal. 19. 14. *Et exercitus qui erant in cælo sequebantur eum in equis albis, vestiti bysso albo, & mundo.* Notat S. Greg. hom. 29. in

A Euang. *Christo nascente non legi candidatos angelos apparuisse: quia in nativitate apparuit Deus humilis, in ascensione ostensus est homo sublimis.*

VIRI GALILÆI] Apostoli enim è Galilæa erant oriundi; sed alludunt angeli ad etymon, & significatum. *Galilæus* enim hebr. idem est quod transmigrans. q. d. Estote Galilæi, à terra in cælum mente, & vita transmigrate, fortiter depugnantes contra mundum, carnem, & diabolum. Erant enim Galilæi bellicosi, & pugnaces, teste Josepho, qui Galilæorum dux cum iis fortiter contra Vespasianum, & Romanos depugnavit, uti ipse narrat lib. de Bello Judaico. VERS. 11

QUID STATIS ASPICIENTES?] Syrus, *quid statis, & suspicitis*, id est, fixè quasi firmo statoque pede suspicitis? q. d. Sat suspexistis: Christus enim jam ab oculis vestris subductus est; eum ampliùs videre non potestis; sed scitote eum rediturum ad judicium, ut vos secum assumat in cælum. Ergo domum redite, & ad munus Aposto-B licum quod ipse vobis demandavit, ac ad Spiritus sancti adventum vos comparate.

Moral. docent nos Apostoli, crebrò oculis tam mentis, quam corporis cælum suspicere, ad illudque anhelare, cogitantes nos in hoc mundo peregrinos esse, patriam verò habere cælum. Conscripti enim sumus cives Sanctorum, & domestici Dei. Sanctis ergo terra est exilium, & *σῶμα* est *σῆμα*. id est, corpus est carcer, ut ajebat Plato: tum quia in eo anima illigatur, deprimitur, affligitur, cruciatur mille ærumnis quasi in carcere, imò quasi in eculeo: tum quia ob cupiditates, & tentationes, quas animæ suggerit, illi creat periculum damnationis, & gehennæ: tum quia Sancti aspirant ad suum thesaurum, & amorem, putà ad Christum, B. Virginem, angelos, & Sanctos, ac ad SS. Trinitat. ut ejus visionem beentur, eamque perpetim adorent, ament, glorificent. *Moral. de aspectu cæli.*

Ita S. Martinus jugiter aspiciebat cælum, eaque nota à cæteris dignoscebatur, adeò ut vulgò cognominaretur *suspex cæli*. Unde & moriturus in ardente febre, supinus oculis in cælum intentis orabat, cumque discipuli peterent ut converso corpore tantisper, dum remitteret vis morbi, C pronus conquiesceret: *Sinite me*, inquit *cælum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere, iturus ad Dominum spiritus dirigatur.* ita Sulpitius in ejus Vita. *Exempla.*

S. Antonius in oratione pernoctans, in iisdem vestigiis consistens, iisdem oculis sursum elatis solem orientem aspiciebar, quibus occidentem aspexerat, ait S Athanasius.

S. Magdalena non tantùm oculis, sed & corpore toto quotidie septies ab angelis elevabatur in cælum, ibique cælestis melodiæ musicam audiebat, ut habet ejus vita.

S. Maria Oigniacensis versabatur cum angelis, & Sanctis in cælo, ut eos inter se distinguere posset; quin, & realiter ipsos Sanctos audiret, cùm iisque familiariter colloqueretur, de qua multa scribit Card. Jacobus de Vitriaco c. 8. Vitæ ejusdem.

S. Franciscus ita assiduè, & affectuosè in cælum spectabat, ut corpore in cælum ascenderet: nimirum tanta erat vis amoris, & desiderii, ut secum sursum attolleret molem corporis. Quocirca pingitur ipse pede globum terræ calcans, oculis cælum suspiciens cum hoc lemmate: *Quæ sursum sunt, non quæ super terram.*

D S. P. Ignatius fundator Societatis nostræ, solebat in solarium ascendere, unde liberè in cælum posset suspicere, ibique fixis in cælum oculis ubertim lacrymans Deum adorare. Unde illa ejus vox: *Quomodo sordet mihi terra, cùm cælum aspicio!* ita Ribaden lib 5. Vitæ ejus c. 1.

HIC JESUS] qui vobis fuit, eritque semper Jesus, id est Salvator: cujus proinde mellifluum nomen jugiter in corde, & ore gerite, dicentes: *Jesu nostra redemptio, amor, & desiderium, Deus creator omnium, homo in fine temporum, quæ te vicit clementia, ut ferres nostra crimina?* &c.

SIC VENIET QUEMADMODUM VIDISTIS EUM EUNTEM] propria virtute, non aliena ope deductum. ait S. Chrysost.

IN CÆLUM] Tria hic Apostolis ingerunt angeli, tribusque de causis eis apparuerunt. Primò, ut quod discipuli oculis corporis videre non poterant, scilicet Christum in cælum pervenientem, verbis suis docerent; ac confirmarent. Secundò, ut Apostolos consolarentur, eosque instruerent, ut fide potiùs quàm visu corporeo Christum in-

tuerentur, ac exspectarent. Tertiò, ut significarent Christum ad immutabilem quemdam statum, & æternitatis consortium ascendisse. Hoc enim est quod ajunt: *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*, id est, in eadem gloria, & majestate, & cum eadem anima, & corpore, quæ nulla temporis duratione alterari poterunt aut mutari. Quæ verba ita ponderavit Ignatius epist. 10. ad Smyrnenses, Chrysost. & Beda in Acta, & Tertul. lib. de Carne Christi cap. 24. & lib. de Resurrect. carnis c. 31.

VERS. 12. TUNC REVERSI SUNT HIEROSOLYMAM, A MONTE QUI VOCATUR OLIVETI] ab oleis, & olivis, quibus consitus, & fertilis est, uti juxta Romam mons Tyburtius. Hinc patet Christum, è monte Oliveti in cælum ascendisse, unde alibi hic mons sanctus, & inclytus vocatur. Videtur huc allusisse Zachar. c. 14. 4. cùm ait: *Stabunt pedes ejus in die illa supra montem olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem*. Vide ibi dicta.

Christus ex monte Oliveti ascendit, cur? Prima causa. Sed cur inde? Resp. Primò, quia ibi inchoavit passionem, dum in horto orans sudavit aquam, & sanguinem, moxque à Juda proditus, captus, ligatus, & protractus est ad Annam, & Caipham; ibi ergo pariter decuit eum finire, & coronidem imponere passioni suæ, & vitæ terrenæ; ut ubi pœnam injustè sustinuit, ibi, & justitia innocentiaque ejus declaretur, & glorificetur. Ecce rursum, ut instrumenta, & loca passionis Christi ei vertuntur in gloriam, & triumphum.

Secunda. Secundò, quia in hoc monte sæpè Christus oravit, & pernoctavit, ut patet Lucæ c. 21. c. 22. c. 23. æquè ac David fugiens Absalonem, 2. Reg. 15.

Tertia. Tertiò, ut in conspectu impiæ, & Judaicæ Jerusalem, quæ eum depresserat, & occiderat, gloriosus ascenderet; itaque abolito judaismo christianismum sanciret, & illustraret. Mons enim Oliveti tantæ altitudinis est, ut ex eo omnes penes plateæ Jerusalem (quin & mare mortuum) conspiciantur.

Quarta. Quartò, quia olivetum, & oleum symbolum est gratiæ, & misericordiæ, quam Christus nobis in hoc monte patiens, & ascendens impendit. Hinc pariter in hoc loco judex considebit, cùm in fine mundi redibit ut judicium universale peragat. Hoc enim futurum est in valle Josaphat, quæ subjacet monti Oliveti, & exiguo spatio inter eum, & urbem Jerusalem interjacet, ut Judæi infideles, & impii, qui passionis, & ascensionis ejus oleum & mel spreverunt, ibidem sentiant gustentque acetum & fel iræ ipsius, & vindictæ.

Quinta. Quintò, quia mons Oliveti, æquè ac oliva symbolum est Ecclesiæ, & Sanctorum. Oliva enim symbolum est pacis, concordiæ, modestiæ, obedientiæ, eleemosynæ, splendoris, æternitatis, quæ dotes omnes competunt Ecclesiæ, & Sanctis, uti ostendi Jerem. 11. 16. & Zachar. 14. 4. & Apoc. 11. 4.

Tria miracula ascensionis in ascensione in monte Oliveti. Primum. Nota tria continua miracula, quibus in monte Oliveti Deus illustravit Christi ascensum. Primum, Christus ad sui suæque ascensionis monumentum, huic monti petroso instar ceræ impressit, & impressa reliquit sacrorum pedum suorum vestigia, quæ nulla ratione tot sæculis deleri potuerunt, ibique etiamnum inter medios licèt Turcas visuntur, cùm tamen peregrini devotionis causa ea eradant, ut terræ à Christi pedibus quasi sacratæ particulas, quasi reliquias secum auferant. ita S. Hieron. in Locis Hebr. S. Paulinus ad Severum epist. 11. Sulpitius libr. 2. Histor. sacræ, Beda de Locis sanctis c. 7. & recentiores Geographi, ac peregrini terræ sanctæ. Porrò hæc Christi vestigia conversa sunt ad Occidentem, & versus Catholicam ex Gentibus Romanam spectant Ecclesiam, ad quam ipse ejus caput tamquam geminos, & illustres oculos, S. Petrum, suum in terris vicarium, & S. Paulum doctorem Gentium missurus erat. ita Adrichom. & alii in descriptione Jerusalem. *Secundum.* Secundùm, locus ille è quo Christus ascendit, numquam se tegi, aut marmore paviri ornarique est passus, semper excussis, solo respuente, quæ manus humana adornandi studio tentabat apponere, uti testatur S. Paulinus jam citatus. *Tertium.* Tertium, eodem in loco postea templum rotundum, & magnificum, in honorem ascensionis est erectum à S. Helena matre Constantini Imper. quod in se includebat Christi vestigia, cujus tectum ea parte qua Christi corpus ascendit, numquam contegi, & concamerari potuit, sed transitus ejus è terra ad cælum usque manet apertus, uti Romæ videmus in Pantheo. ita S. Hieron. & Beda loco jam citato. Adde quartum flaminis, & venti, quod verbis Bedæ recenuit v. 9.

Ad Orientem adoramus ob tres causas. Porrò S. Athanasius, vel potiùs Anastasius (nam quæst. 3. & 8. citat Epiphanium, & Nyssenum, qui S. Athanasio fuerunt posteriores) in Quæst. S. Script. quæst. 37. docet, ideo Christianos adorare Deum, & Christum convertendo se ad Orientem, quia Christus ascendit in monte Oliveti, qui est ad Orientem Hierosolymæ. Affert ibidem duas alias rationes. Prior est, quia in Oriente oritur sol: unde ibidem non solem, uti veteres Romani, & Gentiles, sed Deum solis auctorem, & eum sole nobis quasi affulgentem veneramur, & invocamus, ut lucem diemque totam nobis prosperet. Posterior, ut memores paradisi, qui erat in Oriente, Genes. 2. 8. juxta Septuag. ex quo per peccatum excidimus, rogemus eò restitui.

Denique multi opinantur Antichristum Christi, ejusque ascensionis, & gloriæ æmulum, in monte Oliveti dæmonum ope elevandum in altum, ut in cælum videatur conscendere, sed siderabit eum Christus, spirituque oris sui interficiet, 2. Thessal. 2. 8.

Sabbati iter quid? SABBATI HABENS ITER] Id est, distans à Jerusalem tanto spatio, quantum Judæis in sabbato licebat proficiscendo conficeret, (Judæis enim tanta religione præceptum erat sabbatum, ut capessere non liceret iter nisi modicum, uti liquet Exodi 16. 29.) quod multi censent duorum fuisse milliarium. Milliare est spatium mille passuum. Syrus vertit, *septem stadiorum*, id est, 875. passuum. Verùm minus fuisse hoc iter liquet tum ex Josepho, qui lib. 6. Belli c. 3. asserit Jerusalem à monte Oliveti distare stadiis quinque, ab ejus verò culmine sex, stadium autem continet 125. passus: quinque ergo stadia faciunt 625. passus. Tum ex S. Hieron. epist. 151. ad Algasiam quæst. 10. ubi ex R. Akiba, Simeon, & Hillel, iter sabbati definit esse ambulationem bis mille pedum; ubi per pedes non passus, uti volunt nonnulli, sed pedes, ut vox sonat, accipit, jam quinque pedes conficiunt passum: ergo bis mille pedes faciunt 400. passus. Tum ex Origene apud Oecumen, qui ait iter sabbati esse milliare duum millium cubitorum, cubitus est pes cum dimidio, duo ergo millia cubitorum, faciunt tria millia pedum, quæ faciunt passus 600. Tum ex Wilhelmo Archiepiscopo Tyri, qui lib. 8. Belli sacri cap. 11. ait montem Oliveti milliario distare ab urbe Hierosolyma.

Favet huic sententiæ, quòd Josue c. 3. 3. jusserit, ut populus in aciem progrediens, ab arca distaret spatio duorum millium cubitorum: quia scilicet hoc erat iter sabbati, quod quovis die, etiam sabbato. Levitæ conficere poterant, & ad arcam, cùm opus erat, accedere, quod accedit ad sententiam Josephi, qui numerat passus 625. à Jerusalem usque ad radices montis Oliveti, sed usque ad culmen ejus, ex quo Christus ascendit, numeratiex stadia, quæ faciunt passus 750. Iter ergo sabbati est medium milliare Italicum, & insuper 200. vel 150. passus. S. Chrysost. *τὸ Sabbati habens iter*, putat addi, eò quòd Christus ascenderit die sabbati. q. d. Esto Christus ascenderit die sabbati, tamen licuit illi cum Apostolis ire eo die in montem Oliveti, quia illud iter exiguum est, & in sabbato permissum. Verùm certum est Christum ascendisse feria quinta, sive die Jovis. Si enim à Paschate numeres dies 40. incides in diem Jovis: Christus autem quadragesimo die à resurrectione sua ascendit.

Porrò quo mense, quotoque ejus die Christus ascenderit, non constat, & variant Doctores; quia variant in consignando die passionis Christi, & paschate. Multi enim opinantur Christum passum esse, & mortuum in Aprili, alii die 16. alii 2. alii 3. plures in Martio, alii die 7. alii 23. alii 30. Communior sententia est S. August. 18 Civit. c. ult. Tertull. lib. contra Judæos c. 8. Chrysost. *Christus ascendit quinta Maii.* serm. de Nativit. S. Joannis Baptistæ, D. Thom. in c. 2. S. Joannis, Antonini, Platinæ, Usuardi, & Suarez 3. p. disp. 40. sect. 5. Christum passum esse, & mortuum die 25. Martii, sicut eadem die incarnatus est; ac consequenter resurrexisse 27. Martii, ascendisse in cælum quinta Maii, misisse Spiritum sanctum 15. Maii. Idem disertè affirmat Lucius Dexter, Præfectus prætorio, in Chronico, quod ipse dedicat S. Hieron. uti vicissim eidem dedicavit S. Hieron. suum tract. de Scriptor. Eccles. quod

Chro-

Chronicon à Baronio & aliis multis studiosè quæsitum, tandem post Baronii mortem nuper repertum, & editum est, de quo plura dixi in fine Chronotaxeos. Favet Martyrologium Romanum, quod 25. Martii consignat diem obitus sancti Latronis, putà S. Dismæ, hic enim cum Christo crucifixus est eodem die & loco.

VERS. 13. ET CUM INTROISSENT IN COENACULUM, ASCENDERUNT] Ita dispungunt Romana. Sed ex Græco liquet aliter esse dispungendum, & comma ponendum post *introissent*, non post *cœnaculum*. Sic enim habet Græcus: *καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὅ τε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος*, &c. id est, *Et cum introissent*, scilicet urbem; vel potius domum, *ascenderunt in superiorem domus partem, ubi erant manentes, & Petrus, & Jacobus*, &c. quæ lectio perspicua est, & clarum dat sensum. Veteres enim Hebræi, æquè ac Romani degebant in superiore parte domus, ibique aulas habebant amplas ad convivia, coetus, & cœnas, quas proinde cœnacula vocabant. Cujus hæc domus, & cœnaculum fuerit, non constat. Nicephor. lib 1. Histor. c. 28. & Cedreous putant fuisse S. Joannis Evangelistæ; Theophyl. in Matth. 26. censet fuisse Simonis leprosi; Euthym ibidem ait fuisse Josephi ab Arimathia, Nicodemi, aut similis viri potentis & Christiani. Probabilius Baron. anno Christi 33. censet fuisse domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, fuitque consobrinus Barnabæ, quò Petrus è carcere liberatus se contulit, ubi & cæteros discipulos ad preces collectos reperit. Idem etiam testatur Alexander in vita S. Barnabę: *In illo cœnaculo*, inquit, *Dominus paschæ fecit, in illo apparuit Thomæ Apostolo, cum à mortuis surrexisset: illuc postquam in cælum assumptus est discipuli cum reliquis fratribus centum viginti, in quibus erat Barnabas, & Marcus, ex monte olivarum convenerunt: illuc Spiritus sanctus in linguis igneis ad discipulos descendit in Die Pentecoste. Illic collocata nunc est magna, & sanctissima Sion, Ecclesiarum omnium maxima.* Meminit ejusdem ecclesiæ in Sion positæ S. Hieron. epist. 27. & Beda in Locis sanctis c. 3. adduntque in eadem positam fuisse columnam, ad quam ligatus, & flagellatus est Christus. Hinc liquet cœnaculum hoc fuisse in monte Sion, juxta arcem David. Addit Adrichom. in Descript. Jerusalem. n 6. *In eodem cœnaculo prima Petri concione ter mille Judæi conversi, & baptizati sunt. Ibidem Jacobus frater Domini cognomento Justus, primus Hierosolymorum Episcopus ab Apostolis est creatus, atque Stephanus, & reliqui sex Diaconi sunt ordinati. Ibidem Apostoli primum celebrasse Concilium Act. 15. & in sua divisione Apostolicum Catholicæ fidei Symbolum edidisse videntur. Eodem loco S. Helena amplissimum extruxit templum, in cujus portico cœnaculum circumclusit: postea in hoc cœnaculi loco ædificatum est monasterium. Franciscanorum*, &c. *Turcæ ex eorum monasterio palatium sibi fecerunt, locumque hunc in tanta habent veneratione, ut non nisi discalceati eum intrent.*

Cœnaculum Christi quale?

PETRUS] Petrus hic & alibi passim ab Evangel. primus nominatur, quia Primus Ecclesiæ, & caput Apostolorum. ita S. Chrysost. & alii passi.

JACOBUS ALPHÆI] scilicet filius, qui cognominatus est Justus, fuitque primus Episcopus Hierosolymorum, cujus festum celebrat Ecclesia die 1. Maii. Prior enim Jacobus frater Joannis, fuit filius Zebedæi.

SIMON ZELOTES] id est. Cananæus: Hebr enim קנא kana significat *zelari*: inde Cananæus idem est quod zelotes. ita Gagneius. Addit Baron. eum ita dictum à patria, scilicet à Cana Galilææ: unde cum Nicephoro lib. 8. c. 30. opinatur, hunc Simonem fuisse sponsum in nuptiis in Cana Galilææ, Joann. 2. 1. à quibus Christus eum avocarit ad apostolatum. Quidquid sit de sponso, videtur planè hic Simon dictus Cananæus à Cana patria. Sed quia Cananæus hebr. idem est quod zelotes, idque congruebat Simoni, utpote qui zelo fervebat, ait S. Hieron. epist 53. ad Riparium; hinc pariter Zelotes est cognominatus, æquè ac Cephas dictus est Petrus, quia petra Ecclesiæ: perinde ac si S. Gregorium indigitares Vigilantium, Theodorum Deodatum, Phrontiscum Prudentium. Sic Roma primitus vocata fuit Valentia: *ῥώμη* enim græcè vocatur robur, quo pollebant Rom. ita Plin. l. 3. c. 5. & Solinus Polyhist c. 2.

JUDAS JACOBI] Supple, frater. Hic Judas alibi cognominatur. *Thadeus*, quasi mammeus: *sad* enim syriacè, idem est quod hebr. שד *sad*, id est *mamma*, alibi *Lebbæus*, id est, corculum (Hebr. enim לב *leb* est *cor* sicut Scipio Nasica appellatus est *corculum*, ob eximiam sapientiam,

Cornel. à Lapide in Act. Apost.

A teste Cicerone Tuscul. 1. aut leunculus (hic enim vocatur לבי *labi*) Erant ergo hi quatuor fratres, scilicet Jacobus, qui dicitur Minor, vel Alphæi, vel Frater Domini; Joseph, Simon, & Judas. Matth. 13. 55. Marci 15. 47. omnes cognati Christi, è quibus tres in Apostolos elegit, Jacobum, Simonem, & Judam. Ita censent multi: sed hoc discutiendum Matth. 13. 55.

Cætera quæ de vocatione, ordine, officio, dignitate, vita Apostolorum dici possent, spectant ad c. 10. S. Matthæi.

HI OMNES ERANT PERSEVERANTES UNANIMITER IN ORATIONE] Nota hic tres virtutes, quibus vacarunt Apostoli, ut se disponerent ad adventum Spiritus sancti: prima, est oratio; secunda, unanimitas; tertia, perseverantia. Hæ enim ad se provocant, & alliciunt Spiritum sanctum, utpote divinæ, eique charissimę. Adde quartam, familiaritatem & devotionem erga B. Virginem, de qua sequitur: *Cum mulieribus, & Maria matre Jesu*. Hæc enim cum sit Dei Patris filia, filii Dei mater, Spiritus S. sponsa, quidvis obtinet. B Quid enim non impetret filia à patre, mater à filio; sponsa à sponso? Nota. Pro *perseverantes* græcè est *προσκαρτεροῦντες*, quod significat esse assiduum, perstare, insistere rei cuipiam arduæ & prolixę, nec ab ea discedere; sed sustinere, & fortiter superare molestias, labores fatigationes, tædia, tentationes, &c. quæ vel rei difficultas, vel hostis sagacitas, vel naturæ imbecillitas suggerit, qualia experimur in oratione, præsertim longa, & continua, qua mens humana instar arcus tenditur, & continuè extenditur ad cælestia & divina. VERS. 14.

CUM MULIERIBUS] Quarum antesignana, & princeps in amore & fervore erat S. Magdalena.

ET MARIA MATRE JESU] Quasi matre familias hujus sacri coetus & familiæ Christi. Christus enim paterfamilias abiens in cælum, idcirco in terris reliquit aman- C tissimam matrem, ut loco sui esset quasi mater Apostolorum omniumque fidelium. Miratur S. Bernard. eam hic ultimo loco ponit. *Itane, ait, & mulierum sese ultimam exhibebat ut novissima omnium poneretur?* Causa dat, *Cum Maria quanto major erat, humiliaret se non modò de omnibus, sed, & præ omnibus. Meritò facta est novissima prima, quæ cum prima esset omnium, sese novissimam faciebat. Meritò facta est omnium domina, quæ se omnium exhibebat ancillam. Meritò denique super angelos exaltata est, quæ & infra viduas & pœnitentes, infra eam de qua ejecta fuerant septem dæmonia, ineffabili sese mansuetudine inclinabat. Obsecro vos filioli, æmulamini hanc virtutem, si Mariam diligitis, si contenditis ei placere*. ita ipse serm. de verbis Apocal. 12. *Signum magnum*. Huic consonat effigies B. Virginis, quàm ex antiquis imaginibus, & ex Epiphanio, ita pingit Nicephor. l. 2. c. 23. *Mores autem, formaque, & statura ejus modus talis (ut inquit Epiphanius) fuit: Erat in rebus omnibus honesta, & gravis, pauca admodum eaque necessaria loquens, ad audiendum facilis, &* D *perquam affabilis honorem suum, & venerationem omnibus exhibens: statura mediocri, quamvis sint qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. Decenti dicendi libertate adversus homines omnes usa est, sine risu, sine perturbatione, & sine iracundia maxime: colore fuit triticum referente, capillo flavo, oculis acribus, subflavas tamquam oleæ colore pupillas in eis habens: supercilia erant ei inflexa, & decenter nigra, nasus longior, labia florida, & verborum suavitate plena: facies non rotunda, nec acuta, sed aliquantulo longior, manus simul, & digiti longiores. Erat denique fastus omnis expers, simplex minimeque vultum fingens, nihil mollitiei secum trahens, sed humilitatem præcellentem colens; vestimentis, quæ ipsa gestavit, coloris nativi contenta fuit; id quod etiamnum sanctum capiti ejus velamen ostendit. Et ut paucis dicam, in rebus ejus omnibus multa divinitus inerat gratia.* Similis ergo modo Lucas hic ponit pingitque B. Virginem talem, qualis ipsa in se erat, qualemque se exhibebat, minimam, quia ut minimam se gerebat; novissimam, quia novissimam se exhibebat. Hanc imitatę sunt sanctę matresfamilias, ut S. Monica, quę *erat serva servorum tuorum ò Domine*, &c. *ita curam gessit, quasi omnes genuisset; ita servivit, quasi ab omnibus genita fuisset*, ait S. Aug l. 9. Confess. c. 9. Et S. Paula, de qua Hieron. in ejus Epitaph. *Quæ prima, ait, Christianorum virtus est, tanta se humilitate dejecit, ut qui eam non vidisset, & pro celebritate nominis videre gestisset ipsam esse non crederet, sed ancillularum ultimam. Etenim frequentibus choris virginum cingeretur, & veste, & voce, & habitu, incessu minima omnium erat.*

Humilitas B. Virginis mira.

tum eius qui operatur omnia secundùm consilium voluntatis suæ. Ephes. 1. 11. Fidelis ergo non superbiat de sua fide, nec iustus de sua iustitia, nec Episcopus de suo episcopatu, nec Apostolus de suo apostolatu: quia hæc bona sors eis obtigit non ex ipsorum dignitate, sed ex mera Dei gratia & liberalitate, qui eos ad illam infinitis aliis, iisque nobilioribus, doctioribus, melioribus, aptioribus, &c. prætermissis eligere & vocare dignatus est.

Hinc liquet Iudam non tantùm apostolatus gradum, sed & ministerium participasse, ac consequenter evangelizasse, expulisse dæmones, fecisse miracula, perinde ut fecerunt cæteri Apostoli à Christo missi per Iudæam & Galilæam. ita S. August. libr. 3. contra litteras Petiliani cap. 55. Cyrillus Hierosol. catechesi 7. S. Leo serm. 16. de passione Domini. Addit Nazianz. in Christo patiente, *Quòd doctrinæ suæ verbis multos genuit filios*. Fuit ergo primitus ipse non tantùm sanctus, sed & zelo prædicationis suæ sanctificans alios, donec procurator à Christo constitutus loculos habere & amare cœpit, indeque effectus est fur & proditor Christi. ita Tertull. lib. de Anima cap. 4. & alii.

Pro *sortem* græcè est κλῆρον: unde Clerus & Clerici vocati sunt, qui segregati à laicis, quasi Domini sors & hereditas, deputati sunt particulari eius cultui, & Ecclesiæ obsequio ad procurandas res sacras. Hinc quando Clerici creantur ab Episcopo, & tonsuram clericalem accipiunt, audiunt, discuntque ab eo quotidie dicere illud psal. 15. 5. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi*. Sicut enim olim Levitæ nullam habebant hereditatem inter fratres suos, sed Dominus, id est, Domini oblationes & victimæ, erat eorum hereditas. Num. 18. 6. & 23. ita in novo testamento clericorum sors est Deus, Deique cultus & obsequium, ut proinde discant non ambire bona in terra, sed in cælo. Quocirca S. Hieron. ad Nepotianum, *Clericus*, ait, *interpretetur primò vocabulum suum, & nominis definitione prolata nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος græcè, vel sors latinè appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini; vel quia ipse Dominus sors, id est pars, Clericorum est*.

Tropolog. in collegio bonorum est sicut Iudas. Tropolog. disce hic nullam esse tam sanctam sodalitatem, quæ non habeat suam fæcem, suum næuum. Quid mirum? Christus in suo cœtu, in sua familia habuit Iudam. Audi S. Augustinum suum monasterium purgantem à scandalo quod in eo acciderat, epist. 137. *Quantumlibet*, ait, *vigilet disciplina domus meæ, homo sum, & inter homines vivo; nec mihi arrogare audeo, ut domus mea melior sit quàm arca Noe, ubi tamen inter octo homines reprobus unus inventus est. Aut melior sit quam domus Abrahæ, ubi dictum est: Eiice ancillam, & filium eius. Aut melior sit quàm domus Isaac, cui de duobus geminis dictum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Aut melior sit quàm domus ipsius Iacob, ubi lectum patris filius incestavit. Aut melior sit quam domus ipsius David, cuius filius cum sorore concubuit, cuius alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit. Aut melior quàm cohabitatio Pauli Apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret, non diceret quod superiùs commemoravi: Foris pugnæ, intus timores, nec diceret cùm de sanctitate & fide Timothei loqueretur: Neminem habeo qui germanè de vobis sollicitus sit. Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Christi. Aut melior quàm cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum & furem Iudam toleraverunt. Aut melior sit postremò quàm cælum, unde angeli ceciderunt*. Subdit deinde experimentum notabile. *Simpliciter autem fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficilè sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt, ita non sum expertus peiores quàm qui in monasteriis ceciderunt; ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum: Iustus iustior fiat, & sordidus sordescat adhuc. Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam: qua oculi vestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ Dominicæ fructu olei luminosiori implentur*.

VERS. 18. ET HIC QVIDEM POSSEDIT AGRVM] Iudas propriè non possedit agrum figuli, quia retulit pretium, & abiens se suspendit: sed eo sacerdotes emerunt agrum in sepulturam peregrinorum: dicitur tamen eum possedisse figurate, quia scilicet possedit pretium, quo postea emptus fuit ager. Quia ergo ager hic comparatus fuit pecunia Iudæ, hinc Iudas dicitur eum possedisse, per catachresin. Iure enim quod meo ære emptum est, hoc meum censetur. Vnde S. Gregor. l. 1. Moral. c. 9. *Possedit*, inquit, *id est, possidere fecit*. Et græcè est ἐκτήσατο, quod Tigurina vertit, *paravit*; Oecum. & Vatabl. *acquisivit*, per emptionem sacerdotum. Aliter Raban. *possedit*, quia scilicet in eo sepultus est Iudas. Sed hoc incertum est, nec satisfacit: sepultus enim non possidet totum agrum, vel cœmiterium, sed ad summum fossam & loculum suum. Denique Ioannes Alba Electorum c. 98. *Possedit agrum de mercede iniquitatis*, hoc est, inquit: De mercede iniquitatis eius possessus, vel emptus est ager. Sic c. 8. *In humilitate iudicium eius sublatum est*, id est, sublatus est humilitate iudicii, sive humili iudicio, vel supplicio abiecto, hoc est, morte probrosa & abiectissima. Similis hypallage est Eccli. 49. 18. *Ossa ipsius* (Ioseph) *visitata sunt, & post mortem prophetaverunt*, hoc est, prophetavit Ioseph de illis (nempe fratribus suis) post mortem suam visitandis à Deo, & de suis ossibus asportantis in Chanaam mandavit eis. Nam Genes. 50. ait, *Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum*. hæc Alba.

DE MERCEDE INIQVITATIBVS] Triginta argentei Iudæ, quibus emptum fuit ager, vocantur *merces iniquitatis*; quia fuerunt merces & pretium proditionis & venditionis Christi, quod fuit summa iniquitas: putà summa simonia, summum sacrilegium, summum paricidium, imò Christicidium & Deicidium. Venditus enim illa fuit Christus ad crucem & mortem.

ET SVSPENSVS CREPVIT MEDIVS] Pro *suspensus* græcè est πρηνὴς γενόμενος, quod Beza & Bullingerus vertunt, *præcipitavit*: putant enim Iuda non laqueo, sed præcipitio vitam finiisse. Verùm erant: nam Matt. 27. 5. de eo disertè dicitur: *Et abiens laqueo se suspendit*: græcè ἀπήγξατο, id est *strangulavit*. Ita Syrus. τὸ ergo, πρηνὴς γενόμενος, ad verbum verte cum Oecum. Erasmo, Vatablo & aliis passim, *praeceps*, vel *deiecto capite, & in terram prono*, ut legit S. August. lib. 1. contra Felicem Manich. c. 4. qui est gestus suspensorum; aut *sese præcipitans*. *Iudas an præcipitio, an laqueo mortuus.* Videtur enim Iudas ad celeriorem mortem fune in collum inserto, affixoque arbori, ex ea se præcipitasse, ut valido corporis gravis impulsu & liberatione, illicò laqueum collo astringeret, itaque se suffocaret.

Addit Theoph. in Matth. 27. 5. Iudam laqueo rupto supervixisse, ac tandem post Christi resurrectionem præcipito vitam finiisse. *Scias*, inquit Theophyl. *quòd laqueum quidam posuit in collum, & cùm penderet ab arbore, ea inclinata supervixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam conservare, vel in traductionem & confusionem. Dicunt enim quòd morbo hydoprico laborarit, ita quòd transire non potuerit orbitam, & deinde pronum cecidisse sive præcipitatum, & crepuisse medium, id est, esse disruptum, ut in Actis dicitur*. Addunt alii alia ex Papia, Oecum. & Euthym. in Matth. 27. Iudam rupto laqueo Christo supervixisse, inflato tamen corpore, atque ita cùm se movere non posset, curru occurrente fuisse obtritum & discreptum. Verùm hæc parum consentiunt cum S. Luca hic, & cum S. Matth. c. 27. 5. dicente: *Abiens laqueo se suspendit*; græcè, *strangulavit*, id est suffocavit & occidit se, Nam *suspensus crepuit medius*, ut sequitur. Dico ergo, Iudam post relatos argenteos, ut ab angoribus conscientię se liberaret, illicò se suspendisse, & suspendio se strangulasse, ita ut mole corporis, vel potiùs vindicta numinis crepuerit medius: *Vt guttur per quod vox proditionis exierat, laquei nodus necaret*, ait Beda; utque anima sacrilega non per os, quo perfidè Christum osculatus fuerat, sed per viscera, instar bestię vel feræ laniatæ, egrederetur. Simili modo Arrius blasphemus, quasi alter Iudas cum visceribus, & per viscera impiam animam in secessum effudit, inquit Nazianzenus orat. in S. Athanasium.

Porrò Iuvencus Poeta, & Beda in Locis sanctis c. 4. scribunt, Iudam se susepndisse è ficu, quæ suo tempore etiamnum Hierosolymæ extabat. Vulgus inter nos, ait Mariana, ex sambuco suspensum sentit: scilicet Romæ canes quotannis ex sambuco suspendebantur, eò quòd Gallis Senonibus in Capitolium irrepentibus non latrassent, inquit

noris & Judæ Apostolorum, ac filius Alphæi & Mariæ, ideoque consanguineus Christi. Unde inter matronas astantes Christo crucifixo, nominatur hæc *Maria Jacobi & Joseph mater*, Matt. 27. 56. Hic Joseph postea creatus est Episcopus Eleutheropolis in Palæstina, ait Dorotheus in Synopsi. Inter Sanctos relatus legitur in Martyr. Roman. die 20. Julii hisce verbis: *Eodem die natalis B. Joseph qui cognominatus est Justus, quem Apostoli cum B. Mathia statuerunt, ut locum apostolatus Judæ proditoris impleret, sed cum sors cecidisset super Mathiam, ipse nihilominus prædicationis & sanctitatis officio inserviens, multamque pro fide Christi à Judæis persecutionem sustineas, in Judæa victoriosa fine quievit; de quo etiam refertur quòd venenum biberit, & nihil ex hoc triste propter Domini fidem pertulerit.* Ejusdem meminit S. Dionys. cap. 11. dicens: *Ipsa divina pax & tranquillitas, quam S. Justus* (Joseph enim cognominatus est Justus.) *silentium appellat.*

QUI VOCABATUR BARSABAS] *Barsabas* idem est quod filius Sabæ, sicut *Barabbas* idem est quod filius Abbæ. *Bartimæus* idem est quod filius Timæi, *Bariona* idem est quod filius Jonæ, vel Joannis: pater enim S. Petri vocabatur Joannes, & per crasin Jonas. An idem dicendum sit de hoc Barsaba, quòd scilicet pater ejus vocatus vel cognominatus sit Sabas, incertum est. Potest enim *το sabbas*, accipi ut appellativum, non ut proprium, significans vel juramentum, vel saturitatem, vel reversionem, ut *Barsabas* idem sit quod filius juramenti (perinde ac Bersabee idem est quod puteus juramenti, Genes. 21. 31.) vel saturitatis, vel reversionis, vel conversionis. ita S. Hieronym. & Pagnin. in Nomin. Hebr. Alius est hic Barsabas à Barnaba consobrino S. Pauli, qui pariter vocatus est Joseph, Actor. 4. 36.

QUI COGNOMINATUS EST JUSTUS] ab insigni ejus justitia & sanctitate, æquè ac ejus frater Jacobus, ab eadem cognominatus est *Justus & frater Domini*. *Justus* enim non Hebræum, ut Beda aliique, putant, sed Latinum est nomen, estque proprium vel nomen, vel cognomen, sicut hodie multi nomen habent Justus. quocirca græcè vocatur pariter Ἰοῦστος. Sic multas voces Latinas Evangelistæ græcè scribentes, usurpant quasi Græcas tales sunt *prætorium flagellum, colonia, legio, sudarium, census*.

Vide hic, ut ad prælaturas non semper aptiores sint justi & sancti. Aptior enim est qui habet talentum regendi & gubernandi quod magis in prudentia & gratia, quàm in sanctitate consistit, uti dicebat S. Teresia, quæ proinde Superiores eligi volebat prudentes potiùs & discretos quàm sanctos, si alterutrum deesset.

Multi censent hunc Joseph fuisse fratrem S. Jacobi Minoris, Simonis & Judæ: hos enim quatuor fuisse fratres insinuat S. Matth. cap. 13. 55. ac proinde noluisse Christum ut in eum sors caderet, tum ne tot cognatos suos videretur externis præferre, tum ne quatuor fratres simul essent in collegio duodecim Apostolorum: perinde ac Canones cavent, ne in eadem Ecclesia pater & filius simul beneficium obtineant; & plura Capitula in suum Canonicorum cœtum nolunt admittere plures fratres, ne et inter se conspirent, cæterisque dominari velint, itaque factiones & schismata concitent.

Mathias idem donum Dei.

MATHIAM] *Mathias* hebraicè idem est quod מתניה *mattanja*, id est, donum Dei, vel donatus à Deo. Unde Beda censet nomen ejus fuisse omen, quòd donandus esset apostolatu. Hinc idem penè est nomen Mathias, quod Matthanias & Nathinæus unò Pagninus Mathiam non aliter quàm Matthanah nuncupat. Idem est nomen geminata litera *thau* Mathathias, qui fuit pater Judæ, Jonathæ & Simonis Machabæorum, idemque sonat quod *donum Domini*, vel *interfectio Domini*: interfecit enim ipse ducem Antiochi ex zelo. Sanè Mathathiæ in zelo similis, imò superior fuit Mathias. Addit Beda & alii. *Mathias* hebr. idem esse quod *parvus Dei*, quòd Apostolorum fuerit ultimus, quodque merito humilitatis evectus sit ad apostolatum, juxta illud Christi Matth. 11. v. 25. *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* Verùm non video unde *Mathias* idem sit quod *parvus Dei*, nisi dicas per commutationem literæ *m* cum *p* (eò quod utraque sit labialis,) *Mathias* idem esse quod *Pethias*: *peti* enim hebr. significat *parvulum*; vel certè *Mathias* conflatum esse ex מה אתה יה *ma atta ja*, id est, *quid tu Deus?* q. d. Quid tu Domine, quid ego? tu abyssus entis omnisque boni, ego abyssus nihili omnisque mali. Sic *Michael* idem est quod *quis ut Deus*.

An fuerit Zachæus?

Clemens Alex. l. 4. Strom. censet Mathiam fuisse Zachæum, qui ex arbore sycomoro à Christo vocatus sit, factusque è 72. discipulis, ac postea ab Apostolis Judæ suffectus creatusque Apostolus, dictus sit Mathias. Verùm cùm Zachæus fuerit princeps publicanorum, ut patet Lucæ 19. 2. multi censent eum fuisse Gentilem: Judæis enim infame erat hoc nomen & officium; Christi autem Apostoli omnes Judæi fuere, nulli Gentiles. ita censet Tertull. lib. 4. contra Marc. c. 37. cui assentiri videtur S. Cypr. epist. 63. ad Cæcilium. S. Ambros. & Beda in cap. 19. Lucæ. Sed hanc rationem confutat S. Hieron epist. 149. ex eo quòd S. Matthæus fuerit publicanus, & tamen Judæus, ideoque Apostolus: rursum Judæus fuit publicanus, qui cum Pharisæo oraturus ascendit in templum, Lucæ 18. v. 10. Quocirca Zachæum fuisse Judæum censet Euthym. Lyran. Cajetan. Montan. Jansen. Salmeron & Barrad. in Lucæ c. 19. tum quia ibid. v. 9. vocatur *filius Abrahæ*; tum quia dicit Christo: *Si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum*, quod Judæis præceptum erat Exodi 22. 1. non Gentilibus. Magis obstat, quòd S. Clemens lib. 1. & 3. Recogn. in fine asserat Zachæum à S. Petro ordinatum Episcopum Cæsareæ Palæstinæ, quod si verum est, liquet eum non fuisse Apostolum: sed de libri Recognit. auctore & fide multi dubitant. Solebat gloriari Carolus V. quòd natus festo S. Mathiæ, fortem Imperii, felicitatis & victoriarum obtinuisset.

VERS. 24.

ET ORANTES DIXERUNT] Docent Apostoli orationem communem & publicam præmittendam electioni Pastoris & Episcopi, ut dignissimum Deus concedat ab eo enim pendet salus vel perditio gregis. Sic Christus designaturus Apostolos pernoctavit in oratione, Lucæ 6. 12. Sic Concil. Trident. sess. 24. cap. 5. jubet ut episcopatu vacante indicantur per totam diœcesim publicæ preces, pro electione boni Pastoris.

QUI CORDA NOSTI OMNIUM] Græci unica voce significantiùs Deum vocant invocantque, *κύριε καρδιογνῶστα Domine cordis inspex*, qui scilicet solus cordis, id est mentis sinus fundumque inspicis & perspicis, qui ejus latebras omnes scrutaris, qui pervides liberas & arcanas cujusque mentis cogitationes, consilia, desideria, intentiones, etiamsi ipsi menti sæpè velatas, fucatas & incognitas; ac proinde optimè nostri quis ad hoc apostolatus officium aptissimus sit. Homines enim in eligendo sæpè falluntur, quia exteriora tantùm respiciunt, corda verò videre nequeunt, in quibus sæpè multa latent, quæ hominem pastoratu & officio maximè dignum, vel indignum efficiunt: Deus ergo solus est cardiognostes, non homo, non angelus.

OSTENDE QUEM ELEGERIS] Videntur hi duo Joseph & Mathias, dotibus fuisse quasi pares, inquit Glossa; aut se habuisse ut excedens & excessum, ut licèt unus in uno superaret alium, tamen in altero ab eodem superaretur, ut proinde Apostoli nescierint uter alteri præferendus esset: ideoque Deum invocarunt, ut is aptiorem designaret. Sciebant enim, se utpote Ecclesiam novellam Christi, ipsi cordi & curæ esse, ipsumque in re tanti momenti adfore; ac sicut olim undecim Apostolos elegerat, ita & nunc duodecimum demonstraturum. Hanc fiduciam sibi ab eo aspirari sentiebant, ideoque fidenter orant, non dubii quin voti sint futuri compotes, & id quod orant impetraturi.

ACCIPERE LOCUM] Græcè, κλῆρον, id est *sortem* de qua v. 17.

VERS. 25.

DE QUO PRÆVARICATUS EST JUDAS] Pagnin. & Tigurina vertunt, *unde prævaricatus excidit Judas*, hoc est, ex quo per prævaricationem (putà proditionem, desperationem & sui strangulationem) excidit Judas. Est metalepsis. Græcè, ἐξ ἧς παρέβη. quod aliqui vertunt, *ex quo aberravit*, ut παρέβη pro παρέστη, & παράβασις pro παρέκβασις, id est *digressio, alteratio*, ponatur. Est enim vocatio nostra & status quasi via & stadium, in quo rectà decurrimus ad metam, ut bravium cælestis gloriæ nanciscamur; à quo aberrant, qui in avia tendunt, alioque flectunt curvantque cursum.

UT ABIRET IN LOCUM] se dignum, putà in laqueum quem sibi nexuit, ait Oecum. aut in infernum: quia hactenus

nus occupauerat locum alienum; & ex propriis demeritis damnationis locum suum effecit, inquit Caiet. Subtiliter S. Bernard. in psalm. 90. serm. 8. *in locum suum, id est*, inquit, *ne suspensum in aere creparet aerearum collega potestatum, nepote quem veri Dei & veri pariter hominis, qui de cælo venisset operaturus salutem in medio terræ, huius inquam proditorem, nec cælum reciperet, nec terra sustineret, juxta illud: Si non in cælis, stet ubicumque velis.*

VERS. 26. ET DEDERVNT SORTES EIS] Syrus, *coniecerunt sortes*; Pagnin. *& dederunt sortes eorum*. Tigurina, *& miserunt sortes eorum*. Græcè enim est *αὐτῶν*, id est *eorum* in genitivo, non *eis* in dativo.

Sors Mathiæ quid. Prima sententia. Quæres Primò, quæ, & quales fuerunt hæ sortes? Resp. Aliqui, ut Gagnejus, censent fuisse scrutinium suffragiorum. Accedunt nostri Salmeron & Sanchez, qui censent Apostolos orasse, ut Deus illuminaret mentes eorum, ac declararet cui eos vellet suum dare suffragium; & hoc vocare sortem. Probant ex eo, quod pro *annumeratus est*, græcè sit *συγκατεψηφίσθη*, id est, *communibus calculis cooptatus est*. Verùm sic non fuisset sors & sortitio, sed lectio: nec sors cecidisset super Mathiam, sed jure suffragiorum creatus esset Apostolus.

Secunda. Secundò, S. Dionys. Ecclesiast. Hierarch. cap. 5. part. 3. quem S. Antonin. Turrian. Baron. Sanchez & alii sequuntur, censet fuisse signum quoddam divinum: at quale fuerit, non explicat. *Videtur mihi*, inquit Dionys. *Scriptura sortem appellasse divini quiddam & præcipuus numeris, per quod ille choro sacratissimo insinuaretur qui esset divina electione declaratus.* S. Antoninus 1. p. tit. 6. c. 2. censent fuisse radium è cælo demissum in Mathiam, sicut radio lucis demonstratus fuit Gregorius Magnus Pontifex, & alii nonnulli. Dionys. Carthus. censet fuisse columbam cælitùs delapsam in Mathiam, sicut S. Fabianus, illapsu columbæ creatus est Pontifex. Alii censent fuisse donum prophetiæ, vel sapientiæ aspiratum Mathiæ.

Si obiicias, quomodo ergo Apostoli dicuntur dedisse eis sortes? Resp. Hoc sensu, quòd Apostoli signum hoc ex instinctu divino præfinierint, dicendo: Super quem descenderet radius, aut columba è cælo, ille Dei judicio erit Apostolus: tumque Deum orarunt, ut ipse has sortes ostenderet, & ederet; perinde ac fecit Eliezer seruus Abrahæ, quærens uxorem Isaaco, ac per signum oblationis hydriæ cognovit & elegit Rebeccam, Gen. 24. 14. Simili modo Gentiles sua oracula & responsa deorum vocabant sortes, quia à diis eorumque sacrificulis, consultore quasi sorte, ac sæpè per sortilegia reddebantur. Hinc apud Valerium l. 1. *præcipi sortibus*, idem est quod *præcipi oraculis*.

Tertia genuina. Verùm dare aut mittere sortes, non hoc, sed longè aliud significat ut, cuius patet ex communi terminorum significatione & usu. In sorte enim eventus est fortuitus & à casu expectatur, ut is vincat, in quem sors quasi felix alea ceciderit. Dico ergo Apostolos misisse sortes propriè dictas, ut verba sonant, & sortem cecidisse super Mathiam. Porrò qua re, & modo missæ sint hæ sortes, incertum est. Nostri Lorinus, & Mariana censent, nomen Mathiæ uni chartæ, nomen Ioseph alteri fuisse inscriptum, itaque utrumque iniectum in urnam, ibique commistum, ut cuius primò educeretur; is esset Apostolus, ac primò eductum esse nomen Mathiæ. Scimus varias apud veteres sortiendi fuisse rationes & modos. Nam Proverb. 16. 33. in sinum coniiciebantur chartulæ, tesseræ, globuli, aut lapilli: apud Homerum Iliad. 7. in galeam, apud Plautum in Casina in situlam, apud Cicer. lib. 4. in Verrem in hydriam, apud Virgil. Aeneid. 6. in urnam. Quo modo & ratione usi sint Apostoli, incertum est: certum est, Deum per eam declarasse Mathiam tum dirigendo sortem, ut caderet in Mathiam, juxta illud Proverb. 16. 33. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*: tum addendo signum aliquod cæleste, v. g. radium, aut quid simile, quo sortem comprobaret, uti censet S. Dionys. & alii, jam citati, item S. August. in psalm. 30. conc. 2. & Origen. homil. 23. in Iosue; idque ne Mathias ceteris Apostolis, qui à Christo ipso electi erant, esset inferior. Id patet ex oratione Apostolorum sorti prævia, qua Deum rogarunt ut magis idoneum designaret: non dubium autem quin Deus hanc orationem communem Apostolorum & Ecclesiæ exaudierit, eosque voti compotes fecerit. Quocirca sors hæc humana fuit, si sortientes Apostolos spectes; eadem tamen divina fuit, si calculum quem Deus ei adiecit, consideres. Hoc enim ait

A S. Dionys. qui utique sortem illam optimè notat. Et sic hæc tertia sententia iungenda est secundæ.

Quarta Apostoli ast Sortes. Resp. Primò. Quæres Secundò, qua conscientia Apostoli rem tantam commiserunt sorti, id est, casui & fortunæ? Resp. Primò, aliqui ex Glossa, id eos rectè fecisse, eò quòd eligendi in dotibus externis essent pares: tum enim sorte res decidi & dirimi potest. Vnde S. August. epist. 119. cap. 20. & epist. 180. docet, sorte decidendum esse, qui sacerdotes persecutionis tempore fidelibus assistere debeant, qui verò fugere. Inde censendum tempore pestis, similisve necessitatis. Eodem modo sancit Plato de Repub. dialog. 5. sortis æqualitate in republica utendus esse ad multorum offensas vitandas, ita ut Deum & bonam fortunam in precationibus invocemus, ut ipsi sortem ad id quod justissimum est dirigant: Deus enim est moderator fortunæ, adeòque ipse est fortuna activa & fortunans. Et Plutarchus in Moral. *Vt in Democratia*, inquit, *cui sorte contigit imperium, eum oportet imperare: sic in vita hominum quod sors dederit, boni consulendum est.*

Secundò. Secundò, Apostoli secuti sunt exempla S. Scripturæ. Sic enim Saul sorte creatus est rex, 1. Reg. 10. 20. Sic sorte
B deprehensus est Achan, Iosue 7. 16. Sic sorte divisa est terra promissa inter 12. tribus, Iosue 15. &c. Vnde S. Hieron. in Ionæ cap. 1. S. August. serm. de S. Mathia, S. Chrysost. & Beda hic, ac S. Thom. 2. 2. q. 95. art. 8. censent, Apostolos adhuc rudes & inexpertos, id fecisse ex consuetudine Patrum veteris Testamenti, antequam recepissent Spiritum Sanctum, ideoque post eum receptum id non fecisse in electione Diaconorum cap. 6. perinde ac jam omnis sors in electionibus Pastorum & Ecclesiasticorum est prohibita Iure Canonico, ut patet c. *Ecclesia*, de sortilegiis, sub finem. Nam jure naturæ, divino & humano ad beneficia, præsertim habentia curam animarum annexam, eligendus est dignior, uti sancit Concil. Triden. sess. 24. c. 15. de reform. idemque docent passim Theologi cum D. Thom. quos citat & sequitur noster Lessius lib. de Justitia c. 34. dub. 14. Simili modo Romani, Gentiles licèt, legem tulerunt, ne quis sacerdos sorte aut pretio crearetur, uti refert Dion. lib. 2. Hist. Rom.

Tertiò genuinè. Tertiò & genuinè, Apostoli fecerunt hanc sortem licitè quia id fecerunt ex instinctu divino quo tacitè Deus pro-
C mittebat se suam voluntatem per eam demonstraturum, & magis idoneum designaturum. Ita noster Lessius lib. 2. de Justitia cap. 43. dub. 9. apud quem vide plura de divisione & varietate sortium, quæque ex eis licita sit, quæ illicita. Simili enim modo jussit Deus Samueli dare sortes pro creatione Saulis regis, & Iosue pro deprehensione Achan, & pro divisione terræ sanctæ, de quibus paulò ante dixi: S. Francisco sortitò capere sententias S. Scripturæ primò in Evangeliis occurrentes, easque capessere pro regula vitæ, uti refert S. Bonavent.

Præclarè S. August. in psalm. 30. conc. 2. explicans illud: *In manibus tuis sortes meæ, Sors*, ait, *res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem*. Et mox sortem interpretatus gratiam Dei: *Quia in sorte*, inquit, *non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur; Iste facit, iste non facit, merita considerantur; & ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suæ salvos nos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors.*

Ab hac sorte Mathiæ dicti sunt Clerici. ET CECIDIT SORS SVPER MATHIAM] Ex hac sorte Mathiam fuisse primum Clericum, indeque Clericos
D originem & nomen accepisse, censet S. August. in psalm. 97. *Nam & Cleros*, inquit, *& Clericos hinc appellatos puto, qui sunt in Ecclesiasticis gradibus ordinati, quia Mathias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum. Clericus enim dicitur à κλῆρος, id est sorte, quia sorte in sortem Domini assciscitur.* Idem cum S. August. sentit Isidorus lib. 2. Etymol. c. 2. & S. Antoninus loco paulò antè citato, etsi aliis aliud videatur. Sanè antiquiorem Clericum Mathia non legimus: atque ex hac sententia Cleri nomen cœpit cum Apostolis, imò ab Apostolis, primusque Clericus fuit Apostolus.

Moralis. Moral. Primò, sorte hac docuit Christus, in electione ad officia Ecclesiastica se nolle haberi rationem consanguinitatis. Nam Ioseph consanguineo suo in apostolatu prætulit Mathiam extraneum. Secundo, quemque vocationem suam à Deo expectare debere, eamq; esse contentum: sicut Joseph non doluit sibi prælatum Mathiam; nec inde in

præ-

prædicatione Evangelii segnior evasit, sed æquè strenuè Christo in aliis muniis deservit, uti superiùs dixi. Multi enim repulsam passi ab episcopatu vel officio, schisma vel hæresim invexerunt, ut Tertullianus, Novatus, & nostro sæculo Lutherus. Tertiò, apostolatum, similesque preeminentias, & gradus non cadere sub meritum de condigno: Deus enim Mathiam cæterosque Apostolos sorte elegit, non merito. Simili modo alii heroes à Deo missi ad Ecclesiæ vel defensionem, vel reformationem, vel illuminationem, ut S. Augustinus, Hieronymus, Basilius, Chrysostomus, Benedictus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, & similes, sorte, id est gratia Dei, ad hoc electi sunt. Ad hanc tamen gratiam se disposuerunt, eamque meriti sunt de congruo sua humilitate profunda, agnoscentes se ad tantum opus planè indignos & ineptos esse, seque ad id destinari sorte & dono Dei (quod sonat nomen Mathias, ut dixi.) Quocirca S. Franciscus à multis rogatus, quid haberet gratiæ aut boni, ob quod à Deo ad tantum sanctitatis & auctoritatis fastigium esset exaltatus, ut totum mundum ad se suique amorem & venerationem traheret. Tu enim, inquiebant, non es nobilis, non dives, non doctus, non eloquens, non speciosus; qui ergo totus mundus post te currit? Respondit, Idcirco Deus *me* ad hoc elegit, quia nil habeo in quo gloriari possim, ut ostendat hoc opus non esse hominis, sed Dei.

Hanc ejus humilitatem imitemur, eique ingentem zelum gloriæ Dei propagandæ jungamus; & Deus per nos magna efficiet. Ita David tantus factus est Propheta & Psaltes quia sensit & dixit: *In manibus tuis sortes meæ*, psal. 30. 16. Ita de Sanctis in hac vita spretis & humiliatis, sed in die judicii exaltatis & glorificatis admirabundi dicent impii: *Hi sunt quos aliquãdo habuimus in derisum & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei & inter Sanctos sors illorum est*, Sapient. 5. 3. Unde serò pœnitentes gementesque subjungunt: *Ergo erravimus a via veritatis*, &c. Meritò erratis, quia dixistis: *Coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra*, &c. *hæc est pars nostra, & hæc est sors Opprimamus pauperem justum*, &c. Sapient. 2. 9. Ex adverso *felix est sterilis, & incoinquinata*, &c. *& spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitavit adversus Deum nequissima. Dabitur enim illi fidei donum electum, & sors in templo Dei acceptissima*. Sapient. 3. 13. Quocirca monet Ecclesi. cap. 17. 24. *Cognosce*, inquit, *justitias & judicia Dei, & sta in sorte propositionis & orationis altissimi Dei. In partes vade sæculi sancti, cum vivis & dantibus confessionem Deo*, q. d. Sta & constanter persevera in sorte tibi proposita, hoc est, in vocatione tua, tum novæ vitæ, tum certi status sancti. Similiter persiste in sorte orationis, ut scilicet crebrò Deum ores, gratiamque impetres qua dignè vocatione tua vivas. Hæc enim est utilissima oratio, si jugiter in rebus omnibus ores: Domine dirige me ea sorte, eo statu, illis viis quibus me prævides sanctè victurum, & inoffenso pede recta ad cælum sortemque Beatorum perventurum. *In partes vade*. q. d. Per bona opera profice, ut pars sæculi sancti, id est, futura gloria cælestis tibi obtingat, adeoque illam hic inchoa Deum laudando ore & opere, cum justis qui adhuc vivunt, & dant laudem Deo. In cælis enim perpetua erit laus Dei.

ET ANNUMERATUS EST] Græcè, συγκατεψηφίσθη, id est *communibus calculis cooptatus est*, q. d. Omnes sortem divinam, ac per eam electionem Mathiæ consona voce laudarunt, & comprobarunt. Vatabl. vertit. *suffragiis additus est ad numerum undecim Apostolorum*; Pagnin. *suffragiis additus est undecim Apostolis*. Unde non rectè colligas Mathiæ sortem fuisse suffragia, sed sorti addita fuisse suffragia. Tripli- *Tripliciter electus Math.* ci ergo calculo electus est Mathias, primo sortis, secundo Dei signique divini, tertio Apostolorum, sortem Deique calculum collaudantium.

Adde συγκατεψηφίσθη per catachresin tansferri ad quamlibet electionem, idemque significare quod eligi, accenseri annumerari, ut vertit Noster, sive id fiat suffragiis, sive sorte, sive alia ratione.

Vidi & veneratus sum Treviris reliquias sancti Mathiæ in ecclesia cathedrali, cui hi tituli assignantur, quos recenset S. Antoninus loco jam citato: *Fuit in lege Domini doctissimus, corpore mundus, animo prudens, in solvendis quæstionibus S. Scripturæ acutus, in consilio providus, in sermocinatione expeditus, multorum signorum patrator, extensis in cælum manibus Martyr spiritum Deo reddidit*. Tria axiomata *Tria axiomata S. Mathiæ.* S. Mathiæ recenset Clemens Alexandr. Primum lib. 2. Strom. *Oportet admirari præsentia*, nimirum ut admiremur opera Dei visibilia, & ex illis ad invisibilia ascendamus, admirantes & contemplantes in eis Dei majestatem, potentiam sapientiam, bonitatem. Secundum lib. 3. *Si electo vicinus peccavit peccavit electus. Nam si se ita gessisset ut jubet verbum vel ratio, ejus vitam ita vicinus esset reveritus, ut non peccasset*. Ita S. Bernardini adhuc juvenis sanctitatem ejus coævi reverebantur, ut eo præsente omnes ad modestiam se componerent dicerentq; *Tacete, Bernardinus adest*. Tertium l. 7. quod & cit. Eus. l. 3. Hist. c. 29. *Adversus carnem pugnandum, & nullo prorsus voluptati eius ac libidini concedendum; animam verò alendam sapientiæ pastibus, & scientiæ cibis in mains semper augendam.*

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRia hic agit Lucas. Primò, à v. 1. ad 14. describit Spiritus Sancti adventum in Pentecoste, sub specie venti validi & linguarum ignearum. Secundò, à v. 14. ad 42. enarrat primam concionem S. Petri, qua convertit tria hominum millia. Tertiò, v. 42. usque ad finem, describit continuas orationes, synaxes, charitatem & mores sanctos primorum Christianorum.

1: ET cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco; 2. & factus est repen-
tè de cælo sonus, tamquam advenientis spiritus vehementis, & replevit totam domum ubi erant
sedentes. 3. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum :
4. & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat
eloqui illis. 5. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cæ-
lo est. 6. Facta autem hac voce convenit multitudo, & mente confusa est, quoniam audiebat unus-
quisque lingua sua illos loquentes. 7. Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ec-
ce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? 8. Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam no-
stram, in qua nati sumus? 9. Parthi, & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Ju-
dæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, 10. Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum, & partes
Libyæ, quæ est circa Cyrenem, & advenæ Romani, 11. Judæi quoque & Proselyti, Chretes, & A-
rabes: audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. 12. Stupebant autem omnes, & mira-
bantur ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse? 13. Alii autem irridentes dicebant: Quia musto
pleni sunt isti. 14. Stans autem Petrus cum undecim, levavit vocem suam, & locutus est eis: Viri Ju-
dæi, & qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. 15. Non
enim, sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cùm sit hora diei tertia: 16. sed hoc est, quod dictum est per
Prophetam Joel: 17. Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super om-
nem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores ve-

stri

ſtri ſomnia ſomniabunt. 18. Et quidem ſuper ſervos meos, & ſuper ancillas meas, in diebus illis effundam
de Spiritu meo, & prophetabunt: 19. & dabo prodigia in cælo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſan-
guinem, & ignem, & vaporem fumi. 20. Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam
veniat dies Domini magnus & manifeſtus. 21. Et erit: omnis quicumque invocaverit nomen Domini,
ſalvus erit. 22. Viri Iſraelitæ, audite verba hæc: Jeſum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis,
virtutibus, & prodigiis, & ſignis, quæ fecit Deus per illum in medio veſtri, ſicut & vos ſcitis: 23. hunc
definito conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis: 24. Quem
Deus ſuſcitavit, ſolutis doloribus inferni, juxta quod impoſſibile erat teneri illum ab eo. 25. David enim
dicit in eum: Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commovear.
26. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultavit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe:
27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.
28. Notas mihi feciſti vias vitæ; & replebis me jucunditate cum facie tua. 29. Viri fratres, liceat auden-
ter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus eſt, & ſepultus; & ſepulchrum ejus eſt apud
nos uſque in hodiernum diem. 30. Propheta igitur cùm eſſet, & ſciret quia jurejurando juraſſet illi Deus
de fructu lumbi ejus ſedere ſuper ſedem ejus: 31. providens locutus eſt de reſurrectione Chriſti, quia ne-
que derelictus eſt in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. 32. Hunc Jeſum reſuſcitavit Deus cujus
omnes nos teſtes ſumus. 33. Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre, ef-
fudit hunc, quem vos videtis, & auditis. 34. Non enim David aſcendit in cælum: dixit autem ipſe: Dixit
Dominus Domino meo Sede à dextris meis, 35. donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. 36.
Certiſſimè ſciat ergo omnis domus Iſrael, quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus, hunc Jeſum,
quem vos crucifixiſtis. 37. His autem auditis, compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos
Apoſtolos: Quid faciemus, viri fratres? 38. Petrus verò ad illos: Pœnitentiam (inquit) agite, & baptize-
tur unuſquiſque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum: & accipietis do-
num Spiritus Sancti. 39. Vobis enim eſt repromiſſio, & filiis veſtris, & omnibus qui longè ſunt, quoſcumq;
advocaverit Dominus Deus noſter. 40. Aliis etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur eos,
dicens: Salvamini à generatione iſta prava. 41. Qui ergo receperunt ſermonem ejus, baptizati ſunt: & ap-
poſita ſunt in die illa animæ circiter tria millia. 42. Erant autem perſeverantes in doctrina Apoſtolorum,
& communicatione fractionis panis, & orationibus. 43. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque
prodigia & ſigna per Apoſtolos in Jeruſalem fiebant, & metus erat magnus in univerſis. 44. Omnes etiam
qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia 45. Poſſeſſiones & ſubſtantias vendebant, & di-
videbant illa omnibus, prout cuique opus erat. 46. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo,
& frangentes circa domos panem, ſumebant cibũ cum exultatione, & ſimplicitate cordis, 47. collaudantes
Deũ, & habentes gratiã ad omnem plebem. Dominus autẽ augebat qui ſalvi fierent quotidie in idipſum.

VERS. 1. *Pentecoste duplex.*

ET CUM COMPLERENTUR DIES PENTECOSTES] Putà dies quinquaginta à Paſchate, ita ut jam adeſſet dies quinquageſima. Pentecoſte enim græcè ſignificat tam dies 50. prævios, quàm ipſam diem quinquageſimam, quæ erat feſtum Pentecoſtes. Latinus ergo Interpres Pentecoſten ſumit priori modo, Græcus verò textus poſteriori. Sic enim habet, *ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς*, *in impleri*, hoc eſt, *dum impleretur dies pentecoſtes* id eſt, dum adveniſſet dies quinquageſima a Paſchate & reſurrectione Chriſti. Pentecoſte enim unica dumtaxat die, putà quinquageſima, celebrabatur; cùm ex adverſo Paſcha, uti & Scenopegia, per ſeptem dies continuos celebraretur, ut docet Philo l. de Decalogo, & liquet ex Levit. 23. 15. Hinc ſequitur, vocem *compleri*, ex phraſi Hebræa ſumi hic in actu inchoato, non perfecto. Die enim quinquageſima inchoata, putà manè, venit Spiritus S. non verò in veſpera & fine diei. Simile eſt Luc. 2. 22. *Poſtquam impleti ſunt dies purgationis ejus*, hoc eſt poſtquam impleri cœperunt, cùm ſcilicet adveniſſet & illuxiſſet dies quadrageſimus à partu Deiparæ. Et Ierem 25. 12. *Cùm impleti fuerint ſeptuaginta anni*. Nam, ut ex Ioſepho & Chronologis liquet, laxata eſt captivitas Babylonica anno ſeptuageſimo ineunte, non finiente.

Duplex ejus causa.

Nota Primò. Iudæis indictum erat à Deo feſtum Pentecoſtes duplici de cauſa. Prior fuit in memoriam datæ illo die legis per Moſen in Sina, Exodi 19. 1. Poſterior, in gratiarum actionem pro novis illius anni frugibus, quas tum metere incipiebant: unde earum primitias, putà duos panes ex frugibus illius anni piſtos Deo offerebant in Pentecoſte. Hæc fuerunt typus & umbra Chriſtianæ Pentecoſtes, in qua promulgata eſt lex nova à S. Petro & Apoſtolis per Spiritum ſanctũ apparentem in linguis igneis: unde in ea pariter primitiæ fidei, putà tria millia animarum oblata & dicata ſunt Chriſto. Præclarè S. Chryſoſt. hom. 2. de Pentecoſt. in fine tomi 3. *Quæ igitur lex*, inquit, *quam hodie è cælo datam diſſidit Spiritus gratia Quæ rationales tuæ tabulæ in quibus hæc lex inſculpitur? anima & corpus. Quæ tua ſpiritualis circumciſio? omnis malæ concupiſcentiæ exciſio, & ab ea averſio. Quod tuum altare? mens tua ſpiritualis. Quod ſpirituale tuum ſacrificium? omnis bona operatio. Quis altaris tui ignis? compunctionis calor. Quod templum tuum à Deo conditum? mundum cor, in quo Deus habitare amat.*

Nota Secundò. Prima Chriſtianorum Pentecoſte incidit in diem Dominicum: in Dominico enim deſcendit Spiritus S. æquè ac Chriſtus reſurrexit. Numera enim à Dominica reſurrectionis dies quinquaginta, & reperies quòd Dominica ſeptima ſit dies quinquageſima, id eſt, Pentecoſte. Unde ſequitur, primam Pentecoſten Chriſtianorum, quam hic deſcribit Lucas, fuiſſe diverſam, & diſtinctam à Pentecoſte Judæorum. Illi enim eam celebrarant in ſabbato immediatè præcedente: Apoſtoli verò eam celebrarunt in Dominico ſubſequente, ut ſignificaretur legem novam veteri ſuccedere, veteremque in novam deſinere, illique quaſi peracto curſu ſuo, lampada tradere. Cùm ergo ait Lucas, *Cùm complerentur dies Pentecoſtes*, Pentecoſten Chriſtianam, non Judaicam intellige. Sicut enim Chriſtiani differunt à Judæis in celebrando Paſchate ita & conſequenter in Pentecoſte. Iudæi enim Paſcha celebrabant 15. die primi menſis, quæcumque ea ſit, indeque dies quinquageſima eſt eorum Pentecoſte, ſive ea incidat in feriam primam ſive ſecundam, ſive quam aliam: Chriſtiani verò Paſcha celebrant in Dominica, quæ proximè ſequitur decimam quintam Lunam, ſive diem primi menſis, ſive æquinoctii verni, idque in honorem reſurrectionis Chriſti, qui in Dominica reſurrexit atque exinde numerando 50. dies conſequenter Pentecoſten celebrant in Dominica: quia in illa pariter deſcendit Spiritus ſanctus, qui per Apoſtolos legem novam promulgavit in Sion. Et hoc enarrat hic Lucas: eſt enim ipſe hiſtoricus primitivæ Eccleſiæ, qui ejus infantiam, progreſſum, feſta, religionem, &c. ordine proſequitur. Unde Evangelio ſuo hæc Acta ſubnectere ſe ſcribit c. 1. 1. quaſi continuationem hiſtoriæ Chriſti & Eccleſiæ. Sicut ergo finit Evangelium in primo Paſchate Chriſtiano, putà in reſurrectione Chriſti; ita ab illa mox hic in Actis numerat primam Pentecoſten Chriſtianam, non Iudaicam, in qua per Spiritum ſanctum facta eſt promulgatio legis novæ: præſertim quia ipſe hæc ſcripſit 28. annis poſt Chriſti aſcenſionem in cælum, uti dixi in Prooemio; quo tempore abolita erat Pentecoſte Iudaica, & ubique apud Chriſtianos celebris erat Pen-

Prima Pentecoste in Dominica.

tecoſte

tecoste Christiana, cujus originem ipse hic describit. Christiani enim audientes nomen Pentecostes, non Judaicam, sed suam, putà Christianam, concipiebant, & intelligebant. Quare sicut c. 1. 3. numeravit quadraginta dies à Christi resurrectione usque ad ejus ascensionem, ita hic ab eadem numerat 50. dies usque ad Pentecosten Christianam, in qua descendit Spiritus sanctus. ita Franc. Suarez 3. p. q. 55. disp. 46. sect. 1. Vatabl. & alii. Pluribus idipsum confirmavi Levit. 23. 15.

Moral. Moral. Notat R. Moses filius Maymon, in Resolutione dubiorum legis l. 3. c. 44. Deum statuisse 50. hosce dies ante suum in Sina ad Mosen, & populum adventum, ut per tot dierum moram sui adventus desiderium in eis accenderet: *Sicut*, inquit, *qui exspectat visionem amici quem diligit ex animo numerat dies donec videat ipsum*. Unde tradunt aliqui, Judæos à Paschate quotidie convenire solitos in Synagoga, ibique post preces, & benedictionem numerare, & proclamare solitos. Hic est primus dies, hic secundus, hic tertius, &c. usque ad Pentecosten. Ita numerabant Apostoli, & primi fideles singulos dies ab ascensu Christi, avidè exspectantes Pentecosten, & Spiritum sanctum. Idem faciant Christiani. Quid enim optabilius adventu Spiritus sancti? qui sicut primitus in Apostolos cum donorum suorum plenitudine descendit in Pentecoste, ita in eadem quotannis descendit in fideles, qui ad ejus adventum se dignè præparant, & aspirant. Est enim Pentecoste festum proprium Spiritus S. ejusque jubilæum. Sicut enim annus quinquagesimus erat jubilæum, in quo servi fiebant liberi, omnesque redibant ad avitas hereditates, etiamsi millies fuissent divenditæ; ita per Spiritum sanctum redimus ad gratiam, & amicitiam angelorum, ad libertatem gloriæ filiorum Dei, ad hereditatem, & regnum cæleste.

Pentecoste est festum Spiritus sancti, & jubilæum.

Quocirca Græci negantes Spiritum S. procedere à Patre, & Filio, sed à solo Patre, cùm de hoc errore sæpiùs, ac ultimò in Concilio Florentino à Latinis reprehensi fuissent prestiterunt tamen in illo. Unde in Concilio Florentino prædixit eis Nicolaus V. Pont. per literas, fore ut triennio exacto in Turcarum potestatem venirent: quod ita planè evenisse testatur Gennadius ipsorum Patriarcha in eo libro, quem contra Græcorum errorem scripsit. Idem multo priùs prædixerat illis S. Brigida, ut notavit Thomas Bozius in Signis Ecclesiæ, signo 99. Et ne quis dubitaret eos ob blasphemiam in Spiritum S. hac pœna mulctatos, capta est Constantinopolis à Turcis, occisus Constantinus ultimus Græcorum Imperator, & deletum penitus Orientale Imperium die tertia Pentecostes, anno Christi 1453. Justè Turcis Deum unum confitentibus, & trinum negantibus, ideoque Spiritum S. respuentibus, traditi sunt Græci, qui Latinis SS. Trinitatem, & Spiritus sancti divinam ex Patre, & Filio processionem confitentibus consentire, & subdere se noluerunt. Justè durum Turcarum jugum subeunt, qui suave Ecclesiæ Romanæ jugum excusserunt. Justè Turcis quasi mancipia serviunt, quia ad Turcarum errorem accesserunt, quique fraternam unionem, & germanitatem cum Ecclesia Latina, per immane odium, & schisma disciderunt, implicitè enim tollunt è medio Spiritum S. Si enim Spiritus sanctus non procedit à Filio, ergo ab eo non distinguitur, sed est ipse Filius. In divinis enim non est personarum distinctio, nisi per processionem, ex hac enim oritur relationum oppositio, & ex ea personarum distinctio.

Constantinopolis capta a Turcis in Pentecoste.

Erant omnes) Christiani numero 120. de quibus c. præc. à v. 15. hucusque egit agitque Lucas. ita S. Chrysost. & S. Cyprian. serm. de Spiritu sancto, unò Joel, quem S. Petrus citat v. 17. Quare ineptè, & imperitè Beza restringit ad solos Apostolos hunc Spiritus sancti adventum, ac ab eo excludit B. Virginem, ridetque pictores, qui eam pingunt in medio Apostolorum recipientem Spiritum sanctum. Notat S. Aug. serm. 116. de Temp. Spiritum sanctum à Christo promissum duodecim Apostolis, datum verò numero decuplato: decies enim duodecim faciunt centum viginti. Ea est fidelitas, imò liberalitas Christi, docens nos pauca promittere, sed decuplo plura præstare.

B. Virgo recepit hic Spiritum sanctum.

Pariter) Græcè ὁμοθυμαδὸν, id est, *unanimiter*. Unanimis enim concordia, consensio, & oratio elicuit ad se Spiritum sanctum, qui est amor increatus, ideoque amator concordiæ.

In eodem loco) cœnaculi, de quo dixi c. 1. v. 13.

VERS. 2. Et factus est repente de caelo sonus) Hic sonus symbolum erat sonitus Evangelii toto orbe ab Apostolis, recepto Spiritu sancto prædicandi, juxta illud psal. 18. *In omnem terram exivit sonus eorum*, cælorum scilicet, non tam materialium, quàm spiritualium, putà Apostolorum, *& in fines orbis terræ verba eorum*.

Ad litteram hic sonus excitabat tum animos fidelium, ad devotè excipiendum Spiritum sanctum advenientem; tum Judæos per urbem sparsos, ut ejus fragore exciti accurrerent ad cœnaculum Apostolorum: in illud enim sonus hic ferebatur, illique incumbebat; perinde ac tonitru, & fulmen certum locum domumque ferit.

Repente) Duplici de causa. Prior est, ut ostenderet Spiritus sanctus hanc sui plenitudinem, suaque dona, præsertim linguarum, aliaque gratis, sine fidelium merito aut dispositione sufficienti, ex mera ejus liberalitate ipsis infundi. Posterior, ut declararet suam celeritatem, vim, & efficaciam, qua repentè homines terrenos in cælestes transmutat: perinde ac S. Paulum repentè ex persecutore fecit Apostolum, Magdalenam ex peccatrice pœnitentem, & sanctam. *Nescit enim tarda molimina Spiritus S. gratia*, ait S. Ambros. in c. 1. Evang. S. Lucæ. Sic in Samsonem, quoties patraturus erat opus heroicæ, & supernaturalis fortitudinis, dicitur irruisse Spiritus Domini, quasi eum ad id præparans, excitans, elevans & corroborans.

Præclarè S. Greg. hom. 30. Evang. *O qualis*, inquit, *est artifex iste Spiritus! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet; solumque tetigisse, docuisse est. Nam humanum subitò ut illustrat, immutat affectum: abnegat hoc repentè quod erat, exhibet repentè quod non erat. Pensemus sanctos Prædicatores nostros, quales hodierna die reperit, quales fecit!* Et paulò antè: *Ecce gaudet Petrus in verberibus, qui antè in verbis timebat. Et qui priùs ancillæ vocem requisitus timuit, post adventum Spiritus sancti vires principum cæsus spernit.*

De caelo) Primò, quia in cælo est thronus gloriæ Dei, & Spiritus sancti. Secundò, ut significaret se Apostolos, & fideles ad cælum vocare, & evehere, eosque facere cælestes, ut ipsi cæteros homines pariter ad cælum vocent, & deducant. Audi S. Chrysost. serm. 1. de Pentecoste in fine tomi 3. *Hodie*, ait, *nobis terra facta est cælum, non stellis de cælo in terram descendentibus: sed Apostolis ad cælos ascendentibus: quia effusa est copiosa gratia Spiritus sancti, & universum orbem operata est cælum, non immutans naturam, sed voluntatem emendans. Invenit namque publicanum, & Evangelistam effecit: invenit persecutorem, & Apostolum reddidit: invenit latronem, & in paradisum induxit: invenit meretricem, & virginibus cumquavit: invenit magos, & Evangelistas ostendit: fugavit malitiam, & induxit benignitatem: exterminavit servitutem, & induxit libertatem: concessit debitum, & intulit gratiam Dei. Ideo cælum factum est terra, & hoc sæpiùs dicens non cessabo. Quæ enim tales stellæ sicut Apostoli? Stellæ in cælo; Apostoli super cælos. Quæ sursum sunt* (inquit Apostolus) *sapite, ubi Christus est in dextera Patris sedens. Stellæ de igne insensibili, Apostoli de igne intelligibili. Stellæ in nocte lucent, in die obscurantur: Apostoli in die, & in nocte suis radiis, hoc est virtutibus, effulgent. Stellæ orto sole obscurantur, Apostoli sole justitiæ resplendente sua claritate lucescunt: stellæ in resurrectione cadent sicut folia. Apostoli in resurrectione rapiuntur in aera in nubibus. Et in illis quidem sideribus alius Antifer, alius Lucifer appellatur: in Apostolis autem nullus Antifer est, omnes Luciferi: & ideo stellis maiores Apostoli.* Et paulò post: *Vinitores erant, & illis absentibus corpore, vinea florescit, & botros affert. Etenim vinitores erant, & piscatores, & turres, & columnæ, & medici, & duces, & doctores, & portus, & gubernatores, & pastores, & athletæ, & pugnatores, & coronas gestantes. Columnæ quidem, quoniam virtute sua Ecclesiæ robur: fundamentum autem, & quia in confessione ipsorum fundata est Ecclesia, dicente Domino: Tu es Petrus, & super hanc petram fundabo Ecclesiam meam. Portus autem, quia tempestates impias represserunt. Gubernatores, quoniam orbem terrarum viam rectam docuerunt. Pastores, quoniam lupos abegerunt, & oves conservaverunt. Aratores, quoniam spinas eradicaverunt. Vinitores, quoniam labruscas eradicaverunt, & semina pietatis plantaverunt. Medici, quoniam vulnera nostra curaverunt. Et ne dicas me non incassum hæc dixisse, adducam Paulum in medium hæc omnia facientem. Vis eum plantatorem videre? audi: Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Vis eum structorem videre? Sicut sapiens, inquit, architectus fundamentum po-*

Apostoli sunt stellæ.

Elogia Apostolorum.

que indentem omnium linguarum tot gentium, ad quas ituri erant, cognitionem: multæ ergo linguæ multiplices gentium linguas (quas Apostolis indebat Spiritus sanctus) repræsentabant. Addit S. Cyprian. serm. de Spiritu sancto, hac multiplicitate linguarum significari multiplicitatem donorum, quam cuiq; communicabat Spiritus S. juxta illud 1. Corint. 12. 4. *Divisiones gratiarum sunt, idē autem Spiritus.*

Serpens trilinguis.

Simile est quod narrat Diodorus Siculus l. 2. c. ult. in Insula quadam reperiri homines qui habent dissectam linguam, ita ut simul dupliciter, ideoque cum duobus loqui possint: una enim parte linguæ loquuntur, alia alteri. Verùm viri cordati jure id pro fabula habent, præsertim cùm nulli. Historici classici tanti prodigii meminerint. Porrò serpentes, quorum prudentiam imitari nos jubet Christus Matth. 10. 16. linguam habent trifidam, & trisulcam, eamque ardentem, & urentem, ut trilingues esse videantur.

Nota. Voluit Spiritus sanctus hoc visibili signo se quasi visibilem exhibere, & visibiliter Apostolis illabi. Causam da Nazianz. ejusque interpres Nicetas orat. 44. *Nam*, inquit, *cùm Filius corpore sensibili, & conspicuo nobiscum consuetudinem habuisset, par erat ut Spiritus quoque corporaliter appareret: sicut etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum ignearum. Et cùm Christus*, &c. *ad ea quæ Deo conveniebant reversus esset, suaque gloria restitutus, Spiritum ad nos post Christus descendere oportebat.* Sicut ergo Christus incarnatus est, ut ore proprio doceret nos viam virtutis, & salutis, atque eructaret in sinu Patris abscondita à constitutione mundi, ita post Christum quasi incarnatus est Spiritus sanctus in linguis igneis, ut iis imbueret Apostolos, & fideles.

Linguæ symbolum Spiritus sancti. Cur? Prima causa. Donum linguarum triplex.

LINGUAE) Quæres, cur specie linguæ Apostolis insedit Spiritus sanctus? Resp. Primò, quia Apostolos hic constituebat prædicatores Evangelii, prædicationis autem instrumentum est lingua. Per linguas ergo accipiebant donum linguarum. Ubi Nota. Donum linguarum complectitur tria: primò, ipsam cognitionem vocum variarum: secundò, significationem earundem: tertiò, habituationem potentiarum motivarum, & organorum, ad voces diversorum idiomatum rectè, & promptè formandas, per quam habituationem habebant habitualem facultatem debite componendi, coordinandi, & pronunciandi voces, & sententias cujuscumque linguæ. Hæc enim habituatio alia est in lingua Hispanica, alia in Germanica, alia in Gallica. Et in hoc propriè consistit habitus, sive donum habituale linguarum. Adde Quartò, cum linguis inditam fuisse Apostolis perfectam sapientiam, & cognitionem aerum fidei ac sublimium mysteriorum, ad quæ prædicandum destinabantur, idque significabatur per linguas; tum quia linguæ & voces symbola sunt rerum, & veritatum eis significatarum, tum quia eædem sunt instrumentum ad eas prædicandum. Si enim Spiritus sanctus dedit eis instrumentum accessorium: ergo multò magis dedit ipsum principale, quod est motor, & fons talis doctrinæ, & prædicationis. Hoc autem est clara fides, & contemplatio veritatis salutaris ad hominum salutem necessariæ, vel convenientis, inquit S. Bernardus serm. 1. in Pentecoste. Insuper acceperunt Apostoli hic prudentiam supernaturalem, qua providè, & prudenter omnes suos actus, & sermones per tot difficultates, pericula, rerum, & personarum diversitates componerent & dirigerent ad suam aliorumque salutem. Denique acceperunt audaciam, & zelum, cæterasque virtutes, & dotes ad tantum munus necessarias, easque in actu perfecto, & heroico. Cui enim sol ille divinus fulget, huic facilè cuncta refulgent.

Secunda.

Secunda causa est, quia, ut ait S. Gregor. hom. 30. in Evang. habet cognationem maximam lingua cum verbo. Sicut enim verbum mentis producit vocem linguæ, sic à verbo spiratur, & producitur Spiritus sanctus. Ita Naz. oratione 44. de Pentecoste, per linguam censet significari cognationem, vinculum quod est inter Filium, & Spiritum sanctum. Rursum; sicut lingua est ejusdem naturæ cum ore, & cæteris membris; ita Spiritus sanctus est consubstantialis Patri, & Filio, ita ut quasi lingua eorum arcana, & secreta nobis enunciet, juxta illud 1. Corinth. 12. 3. *Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.* ita S. Greg. hom. 30. in Evang.

Tertia.

Tertia, sicut lingua discernit sapores, & distinguit dulce ab amaro, sapidum ab insipido, ita Spiritus sanctus mentem illuminans, facit eam distinguere res cælestes & æternas à terrenis, & caducis; ut illas eligamus, has contemnamus. Hac de causa ait Apostolus 1. Cor. 2. *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus*, quia scilicet non habet gustum sincerum, nec linguam hanc Spiritus sancti. Linguæ ergo hæ significabant quòd Spiritus sanctus intimos gustus rerum divinarum, vimque gustativam ipsorum divinitus Apostolis dabat, ait S. Bernardinus serm. 1. de Pentecoste, cujus sermones pios, & eruditos manu ipsius propria scriptos anno Domini 1429. magna cum animi voluptate vidi, legi, & deosculatus sum Romæ in illustri Bibliotheca Ducis de Althemps, qui proinde eosdem aureo involucro ornavit.

Quarta.

Quarta, quia lingua multùm juvat digestionem: nam cum dentibus cibum dividit, masticat, & quasi in chilum vertit. Unde Physici docent primam digestionem fieri in ore secundam in stomacho, ac proinde sanum, & perutile esse ne cibus bene priùs masticetur in ore, antequam in stomachum trajiciatur. Ita Spiritus sanctus facit, ut per meditationem quasi linguam ruminemus, & masticemus verba Dei, itaque ea in mentem trajiciamus, nobisque incorporemus.

Quinta.

Quinta, quia lingua est membrum hominis vel utilissimum, vel maximè noxium. Nam ut dicitur Proverb. 18: *Mors, & vita in manu linguæ.* Et S. Jacobus ait c. 3. 8. *Linguam nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero.* Quare opus est Spiritu sancto, qui linguam domet, regat, sanctificet, juxta illud Prov. 16. *Hominis est præparare cor, Domini autem gubernare linguam.* Spiritus sanctus enim docet pauca loqui cum discretione, & multa operari cum fervore, ac jugiter laudare Deum. In hoc enim perfectio vitæ spiritualis consistit.

Perfectio in lingua?

Viderunt id per umbram Gentiles. Scitum est illud Anacharsis, qui rogatus, *quid esset in homine pessimum, & quid optimum?* Resp. *Lingua*: hæc enim utilissima est, si rectâ ratione gubernetur; pestilentissima verò, si secùs. ita Laertius l. 1. de Vit. Philos. cap. 9. Stobæus serm. 34. narrat Theocritum Chium, cùm Anaximenes dicturus esset, ita præfatum esse: *Incipit verborum flumen, mentis gutta*; significans illum esse multiloquum, sed parum sapientem. Demosthenem verò rogatum, *cur homo haberet unam linguam, aures verò duas?* respondisse, *Quoniam duplo magis audire homini expedit, quàm loqui.* Unde Zeno adolescenti in convivio loquaci dixit: *Aures tibi in linguā defluxerūt*; ut refert Laer. l. 7. c. 1.

TANQUAM IGNIS] Vox *tamquam*, videtur significare has linguas non fuisse verum ignem, sed ignis dumtaxat habuisse speciem, & similitudinem; primò in colore rubeo; secundò, in fulgore, tertiò, in volubilitate, & motu. ita Cajet. Verùm multi probabiliter censent verum fuisse ignem, sicut verus fuit sonus. Vox enim *tamquam*, vel *sicut*, sæpè in Scriptura non similitudinem, sed veritatem significat, ut: *Vidimus gloriam eius quasi unigeniti*, Joan. 1. 14. Adde, *tamquam* significare potius similitudinem fuisse in linguis, quàm in igne, ut sit hypallage, q. d. *Lingua tamquam ignis*, hoc est, ignis tamquam linguæ, aut potiùs q. d. Linguæ hæc non erant veræ linguæ, humanæ, & carneæ (hæc enim fuissent crassæ, & indecentes, ac incongruæ ad repræsentandum Spiritum sanctum, qui subtilissimus est Spiritus) sed erant similes igni: quia ignis hic in linguæ specie apparebat, & insidebat Apostolis.

An vera lingua.

Prior sententia uti simplicior, ita germanior videtur: tum quia vox *tamquam* significat fuisse ignis similitudinem, non veritatem: tum quia græcè est, *ὡς πυρός*, id est, *tamquam ignis*, in genitivo. q. d. Linguæ hæ non erant veræ, sed instar ignis, sive erant linguæ non carneæ, sed ignis speciem referentes; perinde ac si ex igne fuissent efficta. Sicut ergo non fuerunt linguæ carneæ & humanæ, sic nec verus fuit ignis, sed ejus species, & similitudo, sicut pictores pingere solent ignem. Hic autem vivacior fuit ignis pictura, & species, quia videbatur ardere, agitari, & in altum assurgere instar veri ignis. Tum denique, quia non fuit vera columba, sed ejus dumtaxat species, quæ descendit in Christum dum baptizaretur in Jordane, Matth. 3. 16. uti graviores Doctores censent, & significat Matth. dicens: *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam.* Vox enim *sicut*, indicat fuisse columbæ similitudinem. Simile fuit de vento, ut dixi v. 2. Denique si fuisset verus ignis, afflasset, & combussisset capillos, & capita Apostolorum. Videtur ergo ignis hic similitudinarius fuisse, aer aut vapor densior, cui Deus indidit lucem roseam, & rubeam instar ignis, in lin-

guæ speciem conformatus, ita ut videretur esse lingua ignea: tum quia ignis per se pyramidalis est, sensimque se arctans in conum assurgit, uti facit, & lingua: tum quia Deus hunc ignem propriè in linguæ modum efformabat. Fuerunt itaque linguæ πυρός id est *ignis*, putà flammæ ignis, quæ longè acutiores sunt, quàm linguæ nostræ.

Linguæ pyramidales quinque de causis. Quare planè pyramidales erant, & in acumen assurgebant, & desinebant, idque quinque de causis. Prima est, ut significaretur quòd Spiritus S. ardor mentem acuit, & profunda Dei penetrare facit. Secunda, in signum quòd corda discipulorum subtilissimè, acutissimè subintrabat, & penetrabat. Tertia, in signum quòd ea faceret suspirare, & anhelare ad cælum, & cælestia. Quarta, in signum quod linguis eorum ad penetrandum, & inflammandum mentes auditorum miram efficaciam inderet, juxta id quod Christus promiserat Lucæ 21. *Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes adversarii vestri.* Quinta, in signum quòd daret eis donum discretionis spirituum, quo penetrarent mentes, affectiones, & secreta cordium, ut iis congruè ad salutem loqui, prædicare, & consulere possent. Hoc enim donum iis qui animas tractant, ut Confessariis, Concionatoribus, Rectoribus, est valdè utile, & opportunum.

Cur igneæ? Prima causa. Quæres, cur linguæ hæ fuerunt igneæ? Resp. Primò, quia Deus, ac præsertim Spiritus sanctus, est amor subtilissimus, efficacissimus, potentissimus, agilissimus. Unde ejus symbolum est ignis, juxta illud Deuter. 4. 24. *Deus tuus ignis consumens est.* Idipsum per multas analogias ostendi Levit. 9. 23. Rursum, sicut lex vetus fuit data in Sina per ignem, & cum igne, imò cum fumo, tonitruis, & fulguribus, ut dicitur Exodi 19. v. 16. & 18. ita multò magis ejus antitypa lex nova danda fuit per ignem. Ille enim ignis repræsentavit has linguas igneas, tonitrua repræsentarunt sonum venti vehementis, fulmina conciones, & miracula Apostolorum, fumus contritionem, & pœnitentiam Judæorum, & Gentium. Causam dat Isidorus Pelusiota epist. 494. *Ut*, inquit, *unus Deus in utroque Testamento cognosceretur*, quòd scilicet idem ipse utriusque esset auctor, ideoque pro jure, & arbitrio suo vetus aboleret, novumque ei surrogaret.

Secunda. Secundò, quia, sicut Spiritus S. auctoravit Prophetas per ignem, ita multò magis decebat ut auctoraret, & Apostolos. De Prophetis liquet. Nam Isaiam c. 6. 6. creavit Prophetam, & sui ævi Apostolum tangens purgansque labia ejus carbone ignito. Sic de Elia ait Eccles. c. 48. 1. *Surrexit Elias quasi ignis, & verbum ejus quasi facula ardebat*; unde, & raptus est in cælum curru igneo, 4. Reg. 2. 11. Et Jeremias Thren. 1. 13. *De excelso*, inquit: *misit ignem in ossibus meis, & erudivit me.* Et Ezechiel quatuor Cherubinos stipatores currus gloriæ Christi ita describit cap. 1. 13. *Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.* Hi autem typi fuerunt Apostolorum, qui quasi Cherubini, imò Seraphini, currum Ecclesiæ, & gloriæ Dei egerunt per totum orbem, dum Dei, & magnificentiam toto orbe celebrarunt, & propagarunt. Quocirca Christus idipsum prædixit dicens Lucæ 12. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur?* Hinc & Spiritus sanctus repræsentatus fuit columna ignis, & nubis, quæ præivit, & deduxit castra Hebræorum per desertum in terram promissam, uti dixi Exodi 13. 21.

Tertia. Tertiò, ut significaret legem Christi, quam mox promulgaturus erat, esse legem ignis, id est, charitatis, & zeli, juxta illud Deut. 33. 2. *In dextera ejus ignea lex.* Ignis ergo significat incendium amoris, quod Apostolis, & fidelibus immittit Spiritus sanctus.

Quarta. Quartò, ut significaret effectum, quem Spiritus sanctus operaturus erat in animis Apostolorum, cæterorumque fidelium, nimirum quòd in eis torporem, timorem, concupiscentias, & vitia consumeret, & combureret quasi ignis, eosque igneos, id est; zelosos, efficaces, & agiles ad omne bonum efficeret, sicut ignis ignit ferrum, ait Cyrillus catechesi 17. *Hic ignis*, ait Chrysost. hom. 4. *mundi peccata quasi sylvam exussit.* Et inferiùs: *Sicut enim igneus homo si in medias incidat stipulas, nihil læditur, sed magis vim exerit suam; ita hic evenit.* Et S. Greg. hom. 30. in Evang. *In linguis igneis*, ait, *apparuit Spiritus, quia omnes quos repleverit, ardentes pariter, & loquentes facit. Linguas igneas Doctores habent, quia dum Deum amandum prædicant, corda audientium inflammant. Nam, & otiosus est sermo Doctoris, si præbere non valet incendium amoris. Hoc doctrinæ incendium ab ipso veritatis ore conceperant, qui dicebant, Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?* Verum est illud Ciceronis de oratore præceptum lib. 2. de Orat. *Ardeat orator, si judicem velit accendere.* Oportebat ergo hoc igne ardere Apostolos, ut eo totum orbem frigore torpentem, & gelidum inflammarent.

Quintò, Cyrillus Hierosl. catechesi 17. *Ignis*, ait, *portendit tribulationem magnam, & multiplicem, quam passurii erant Apostoli, & fideles; sed superaturi per ignem amoris divini, quem idcirco hic eis indidit Spiritus sanctus.* *Quinta.*

Sextò, ignis significat acre examen, & lumen quod menti suggerit Spiritus sanctus. Audi S. Bern. serm. 2. de Pentecoste: *Quid*, ait, *a te quærit; qui tanta sollicitudine te quæsivit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo? Hanc sollicitudinem non facit, nisi Spiritus sanctus, qui scrutatur, profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum, & intentionum cordis, qui nec minimam paleam intra cordis, quod possidet, habitaculum patitur residere; sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit. Spiritus dulcis, & suavis, qui nostram voluntatem flectat, imò erigat, & dirigat magis ad suam, ut eam, & veraciter intelligere, & ferventer diligere, & efficaciter implere possimus.* *Sexta.*

Denique S. August. serm. 185. de Temp. *Ipse* (Spiritus sanctus) inquit, *Apostolos suos vivæ lucis fonte perfudit, ut ipsi postmodum universum mundum, tamquam duodecim solis radii, ac totidem lampades veritatis illuminent, & inebriati novo vino repleant, atque irrigent sitientia corda populorum.* Quocirca idem toto affectu eum invocans in Meditat. c. 9. *Jam*, inquit, *divini amor numinis, Patris omnipotentis prolisque beatissimæ sancta communicatio, omnipotens Paraclete Spiritus, mœrentium consolator clementissime, jam cordis mei penetralibus potenti illabere virtute, & tenebrosa quæque laris neglecti latibula, corusci luminis fulgore pius habitator lætifica, tuique roris abundantia, longo ariditatis marcentia squalore visitando fœcunda. Saucia interioris hominis arcana tui amoris jaculo, & torpentis medullas jecoris flammis salutaribus penetrando succende, sanctique fervoris igne illustrando, intima mentis, & corporis universa depasce. Pota me torrente voluptatis tuæ, ut nil jam mundanorum degustare libeat venenatæ dulcedinis. Judica me Domine, & discerne causa meam de gente non sancta, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Credo ergo, quia quemcumque inhabitaveris, Patris, ac pariter Filii domicilium condis. Beatus qui te merebitur hospitari, quoniam per te Pater, & Filius apud eum facient mansionem. Veni jam, veni benignissime dolentis animæ consolator, protegens in opportunitatibus, in tribulatione adjutor. Veni mundator scelerum, curator vulnerum, veni fortitudo fragilium, relevator labentium: veni humilium doctor, superborum destructor.* *Septima.*

Viderunt idipsum Gentilium philosophi, *Stoici* enim, ait S. Cyrillus l. 1. contra Julian. *Deum vocant ignem artificialem, via incedentem ad nativitatem mundi. Democritus asserit, Deum esse mentem in igne orbicularis speciei, esseque animam mundi.*

SEDITQUE SUPER SINGULUS EORUM] *Sedit*, id est, institit, incubuit: nec enim lingua, vel ignis propriè sedet; Jam *sedit*, non sonus, aut ventus: hic enim non sedebat, sed agitabatur, & perflabat totam domum; sed ignis hic linguarum, vel lingua ignea, ac consequenter Spiritus sanctus, hisce linguis repræsentatus, qui unus erat in omnibus linguis. Unde ait *sedit*, non *sederunt*: tum quia una erat lingua totalis, licèt in varias partiales dispertita, quæ singulis insidebat, ut dixi v. 3. tum quia unus erat Spiritus sanctus, cujus index erat lingua. Syrus tamen vertit, *& sederunt*, scilicet linguæ igneæ, quæ plures erant in pluribus, imò in eodem; & sed partiales, ut dixi. ita S. Cyprian. l. 3. Testimon. c. 101. *Et visa sunt*, inquit, *illis linguæ divisæ quasi ignis, qui & insedit in unumquemque illorum*, Communiter Patres

censent

Sedit. cur? censent linguas has insedisse capitibus Apostolorum, licèt aliqui eas in iis eorum se inservisse censeant. *Prima causa.* Causam dat Cyrill. Hierosol. catechesi 17. *Sedit*, inquit, *super illos, ut novæ coronæ spirituales per linguas igneas imponantur capiti illorum.* *Secunda.* Secundò, quia in Apostolis quasi in Cherubico throno resedit majestas Spiritus sancti, ait Nazianz. orat. 44. *Tertia.* Tertiò, ut eos auctoraret orbis doctores, eosque ostenderet esse cælestes, ideoque cælesti sapientia, & facundia præditos. ita Ammonius hic. *Quarta.* Quartò, ut ostenderet Spiritus sanctus, inquit Chrysost. se in iis eorumque successoribus permansurum usque ad finem mundi, juxta promissum Christi Joannis 14. 16. *Quinta.* Quintò, sessio hæc significabat Primò, tranquillitatem animæ omniumque appetituum; Secundò, stabilitatem, & constantiam mentis, ne prosperis elevarentur, & adversis dejicerentur; Tertiò, gravitatem, & maturitatem morum, quam eis indebat Spiritus sanctus. *Sexta.* Sextò, addit noster Franc. Turrianus lib. 1. de Hierarch. ordinat. Minist. c. 2. citans S. Dionys. de Eccles. Hierarch. & S. Hieron. Dial. contra Lucifer. item Ammonius, *An Spiritus sanctus Apostolos hic creavit Episcopos.* Damianus, & alii, Apostolos hoc symbolo creatos esse Episcopos in Pentecoste, cùm priùs à Christo in ultima cœna dicente: *Hoc facite in meam commemorationem*, creati essent presbyteri. Ratio eorum est, quia in Pentecoste, inquiunt, acceperunt Apostoli potestatem dandi Spiritum sanctum, per impositionem manuum, putà per Sacramentum Confirmationis, & Ordinis. Verùm ad hoc dici potest, Apostolos potestatem hanc tunc accepisse in actu secundò, cùm eam priùs accepissent in actu primo: nam non congruebat eos hac potestate uti in actu secundo, antequam ipsi Spiritus sancti plenitudinem in Pentecoste recipissent. Tunc enim ipsi in gratia confirmati, cœperunt confirmare, & ordinare alios. Quare verius est eos creatos esse Episcopos ab ipso Christo post resurrectionem, cùm eis dixit Joannis 20. 21. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.* Hisce enim verbis eos creavit suos Vicarios orbisque doctores, ac consequenter suum officium, & auctoritatem, putà omnem potestatem Ecclesiasticam eis communicavit, ac proinde eos creavit Episcopos, uti ibidem asserunt S. Cyrill. Chrysost. Theophyl. Rupert. & alii.

Denique aliqui, ut Dionys. Carthus. censet Apostolos hic confirmatos esse in gratia per assistentiam, & protectionem continuam Spiritus sancti, quæ eis hic ab illo deputatur, & addicitur, ita ut deinceps ab ea excidere, nec mortaliter, sed venialiter duntaxat, peccare possent. Confirmatos enim eos fuisse in gratia docet S. Ambros. lib. de Benedict. Patriarch c. 4. & passim Scholastici: nec apparet ubi confirmati sint in ea, nisi in Pentecoste: tunc enim Spiritus sancti plenitudinem acceperunt, perinde ac baptizati, in Sacramento Confirmationis dicuntur in gratia baptismo accepta confirmari, roborari, & perfici, ac repleri Spiritu sancto, licèt non ea plenitudine qua Apostoli. Unde Euseb. Emissenus (vel quisquis est Auctor) homil. de Pentecoste, asserit in Sacramento Confirmationis illud robur Spiritus sancti conferri, quod collatum est Apostolis in Pentecoste.

VERS. 4. ET REPLETI SUNT OMNES] Qui antea habebant Spiritum sanctum, jam ejus plenitudinem acceperunt, ait S. Leo serm. 3. de Pentecoste. Porrò non omnes parem acceperunt gratiam, sed alius majorem, alius minorem, quisque scilicet pro suo, tum officio, & gradu, tum dispositione, sicut vasa minora, & majora replentur vino; sed majus plus recipit capitque quàm minus, ob majorem capacitatem. Capacitas autem major ad recipiendum dona majora Spiritus sancti, etsi major dispositio, & præparatio, major humilitas, majus eorum desiderium, spes, oratio, &c. Præclarè S. August. serm. 185. de Temp. *Quanta*, ait, *& quàm ineffabilis pietas Redemptoris? hominem portavit ad cælum, & Deum misit ad terras. Quanta est auctori cura pro instauratione facturæ suæ? Ecce iterum nova de supernis medicina mittitur, ecce iterum infirmos suos per seipsam maiestas visitare dignatur. Ecce iterum humanis divina miscentur, id est, vicarius successor Redemptoris, ut beneficia quæ Salvator inchoavit, peculiari Spiritus sanctus virtute consummet; & quod ille redemit, iste sanctificet; quod ille acquisivit, iste custodiat.*

A Ubi Nota. S. August. Spiritum sanctum vocat Vicarium, id est, successorem Christi. *Analogia quinque incarnationis & adventus Spiritus sancti.* Spiritus sanctus enim voluit descendere in mundum, ut imitaretur Verbi, putà Christi, descensum, ejusque cœpta, & acta compleret. Quocirca descensus Spiritus sancti in Apostolos, similis fuit descensui Christi in mundum, putà incarnationi. Primò, quoad substantiam. Sicut enim Verbi substantia descendit in carnem, sic Spiritus sanctus substantialiter descendit in Apostolos. Secundò, quoad modum; Sicut enim modus incarnationis fuit unio hypostatica, sic hypostasis Spiritus sancti unita fuit Apostolis modo quodam simili. Unde sicut Verbum in carne fuit quasi ignis in carbone, ideoque illud carboni ignito assimilant S. Cyrill. Damasc. & alii; ita pariter Spiritus sanctus fuit quasi ignis insidens Apostolis. Ignis enim quoad splendorem repræsentat Verbum, quod est sapientia, lux, & splendor Patris: ignis vero quoad calorem repræsentat Spiritum sanctum, qui est calor, id est, amor Patris, & Filii: linguæ vero repræsen- B tant carnem, quæ sunt pars carnis nobilissima, ac connexionem habent cum pulmone, & corde, ex quo omnis spiritus, sanguis, & vita carnis oritur. Tertiò quoad causam. Tam enim descensus Spiritus sancti quàm Christi, causa fuit amor immensus, & divinus, quo ipse quasi Deus, & summum bonum cupivit summè benefacere hominibus, iisque se summo modo, adeoque substantialiter, & personaliter communicare, & donare. Quartò, quoad proprietates. Sicut enim proprietates humanæ naturæ in Christo attribuuntur Deo, & Verbo, & vice versa per communicationem idiomatum, qua Deus dicitur natus, esuriisse, sitiisse, passus, mortuus, crucifixus; quia scilicet humana natura quam assumpsit, nata est, esuriit, passa est, mortua, & crucifixa: ac vicissim hic homo dicitur esse Deus, omnipotens, immortalis, æternus, quia scilicet persona Verbi cui juncta est humanitas, est Deus omnipotens, immortalis, æternus: ita pariter est quædam communicatio idiomatum inter Spiritum sanctum, & Apostolos, per quam Apostoli dicuntur effecti divini, spirituales, sancti, ob Spiritum divinum, & sanctum C quem receperunt; ac vicissim ipse Spiritus sanctus dicitur Apostolicus, multi linguis, propheticus, doctor, prædicator, quia tales effecit Apostolos, adeoque per eorum ora, & linguas locutus docuit, & prædicavit. Quintò, quoad fructus, & effectus. Sicut enim Verbum incarnatum purgavit nos à peccatis, illuminavit omni gratia donavit, perfecit, beavit, & ad gloriam æternam perduxit: ita pariter purgat, illuminat, perficit, beat nos Spiritus sanctus.

SPIRITU SANCTO] Quæres, quis, qualis quantus est Spiritus sanctus? *Spiritus sanctus quis? Prima considerat.* Resp. & dico Primò, Spiritus sanctus vocatur tertia persona S. Trinitatis, quam spirant, & spirando producunt Pater, & Filius, sicut homo spirando producit flatum, sive anhelitum, & spiritum. Sicut enim cor per os producit flatum, ita Pater per Filium producit Spiritum S. ipse ergo est spiritus, & anhelitus Patris, & Filii. Aut potiùs, sicut anima ex intellectione rei amabilis spirat, & producit amorem ejusdem; ita Pater per Verbum spirat Spiritum sanctum. Ergo Spiritus sanctus est, & dicitur Amor castus, & sanctus, spiratus, & productus à Patre, & Filio. Amor D enim est quasi spiritus quem expirat affectus: unde, & amantes apud homines languent. Hinc, & de Sapientia, cujus fons est Spiritus sanctus, ait Sapiens c. 7. 25. *Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera.*

Nota. Hic Spiritus non est extrinsecus Deo, ab eoque emissus, & efflatus, sed intrinsecus, substantialis. Est enim Spiritus hic non creatura, sed verè, & propriè Deus, & tertia persona S. Trinitatis, in eadem numero deitate cum Patre, & Filio subsistens, ab iisque ab æterno naturali emanatione spiratus, & productus, ideoque utrique consubstantialis, coæternus, & per omnia æqualis. Audi S. Cyrillum Hierosol. catechesi 17. *Unus, ait, est, Spiritus sanctus subsistens, qui ubique Patri, & Filio adest, non qui ab ore Patris, & Filii loquentis formatur, vel efflatur, ut in aerem diffundatur, sed substantialis, loquens ipse, & operans.* Hinc S. Gregor. Thaumaturgus in sua confessione, quam refert Gregor.

Nyssen. in orat. de illius laudibus, Spiritum S. vocat imaginem Filii, quia scilicet à Filio, ut à sui principio, & exemplari procedit. *Vnus*, inquit, *Spiritus sanctus ex Deo ortum, & existentiam habens, qui per Filium apparuit, imago perfecta Filii perfecti*. Et S. Athanas. in Symbol. *Spiritus sanctus*, ait, *à Patre, & Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*. Idem serm. 4. contra Arrianos, ostendens quomodo in uno Deo sint tres personæ, affert simile de sole. Sicut enim in sole est splendor, & lux, quæ duo ex se emittit, ita in Patre est Filius, & Spiritus S. quos ambos ex se producit, Filium generando, Spiritum S. spirando. *Non enim*, inquit, *tria principia, aut tres Patres introducimus, sicut Marcionistæ, cùm non tres soles ad comparationem adducamus, sed unicum solem, ejusque splendorem, unicamque ex ambobus lucem*. Alias similitudines arboris, & fontis affert Tertull. lib. contra Praxeam: *Tertius*, inquit, *est Spiritus à Deo* (Patre) *& Filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice, & tertius à fonte rivus ex flumine, & tertius à sole apex ex radio: Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit*.

Secundò, Dico Secundò, sicut Filius procedit ab intellectu, B & intellectione Patris, qua se Pater intelligit, & comprehendit, quasi hujus intellectionis terminus adæquatus, & Verbum consubstantiale, ideoque genitus, & Filius; sic Spiritus S. procedit à voluntate, & dilectione, qua se invicem Pater, & Filius infinitè diligunt, quasi hujus dilectionis terminus adæquatus, & amor consubstantialis, ideoque Spiritus sanctus spiratus, non genitus. Unde Richardus de S. Victore epist. ad S. Bernard. de Promissione Spiritus sancti: *Si tu*, inquit, *rectè diceris amare te amore cordis tui, cur non etiam rectè dicantur Pater, & Filius amare se amore cordis sui, qui est Spiritus sanctus*? Et communis est hæc sententia Patrum: *Pater, & Filius diligendo se invicem, producunt Spiritum sanctum*, ait Franc. Suarez de Deo trino, & uno l. 11. c. 2. Spiritus sanctus ergo ex vi processionis suæ est amor notionalis, primus, increatus, immensus, divinus, ipseque Deus: ac proinde hunc amorem nobis communicat, dum seipsum cum charitate creata quam nobis infundit, nobis communicat, juxta illud Apostoli Roman. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per* C *Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Hîc verum est illud Philosophi: *Deus est circulus, qui incipiens in se, desinit in seipsum*. Incipiens enim in Patre generare Filium, desinit in Spiritum S. qui idem Deus est cum Patre, & Filio. *Deus enim charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, 1. Joan. 4. 16. Deus ergo charitas est ei, cui charus ante omnia est Deus. Rursum S. August. l. 11. Civit. c. 24. *Vocatur*, ait, *Spiritus S. tamquam sanctitas substantialis, & consubstantialis amborum*. Hinc idem S. August. lib. 6. de Trinit. c. 5. Spiritum sanctum vocat *unitatem, charitatem, & sanctitatem Patris, & Filii*. Et S. Bernard. serm. de Pentec. ait, *Spiritum sanctum procedere tamquam firmissimum, & indissolubile vinculum Trinitatis*. Et serm. 8. in Cant. cum vocat *osculum Patris ad Filium*.

Spiritus sanctus procedit à voluntate ut amor.

Tertiò, Hinc dico Tertiò, Spiritus sanctus est primum, & increatum donum Patris, & Filii, in quo suam essentiam cum omnibus divinis attributis ei donarunt, ut eamdem nobis donare, & communicare posset. ita S. August. lib. 4. de Trinit. c. 20. *Spiritui sancto*, ait, *donum Dei esse* D *est, ex Patre* (Filioque) *procedere*. Idem lib. 5. c. 15. *Quia*, ait, *Spiritus sic ab æterno procedebat, ut posset donari, jam donum erat antequam esset cui donaretur. Aliter enim intelligitur cùm dicitur donum, aliter cùm dicitur donatum. Nam donum potest esse, & antequam detur: donatum autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest*. Vide D. Thomam, & Scholast. 1. p. q. 38. Audi S. Basil. l. 5. contra Eunomium sub finem; *Spiritus*, inquit, *Imago Filii dictus est, & Dei Spiritus, & Verbum, & Spiritus oris, & bonus Spiritus, & rectus, & principalis, & Spiritus potentiæ, & Dominus, & Deus dictus est Dei Spiritus, sicut etiam ipsum Verbum*. Ubi Nota, impropriè per catachresin Spiritum dici Imaginem, & Verbum, quia scilicet Patri, & Filio, à quibus procedit, est similis, licèt ex vi processionis suæ formaliter non procedat ut similis: hoc enim proprium est generationi Filii, qui proinde solus propriè est imago, & Verbum Patris, ac proA inde ejusdem character, splendor, & pulchritudo. Pulchritudo enim nihil est aliud, nisi summi boni splendor in Verbo, ac per Verbum in creaturis refulgens.

Dico Quartò, teipsa, & physicè nobis donari ipsam personam Spiritus Sancti, cum gratia, & charitate, ac consequenter Patrem quoque, & Filium. Id patet ex Joan. 14. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Ergo mansio Dei, & sedes, templum ac thronus Dei S. Trinitatis est anima justi, ac proinde propriè magisque intimè est in ea præsens Deus, quàm est in rebus creatis per essentiam, præsentiam, & potentiam, imò si per impossibile Deus non esset in anima per essentiam, præsentiam, & potentiam, per gratiam & justitiam inciperet ibi esse realiter præsens, inquit Suarez loco mox citando; sicut incipit esse corpus Christi sub speciebus panis per verba consecrationis: & sicut deitas Verbi cœpit esse præsens humanitati Christi, cùm ea sibi hypostaticè univit; adeò ut, si antè non fuisset in ea præsens, per hanc unionem hypostaticam cœpisset in ea realiter existere, & esse præsens: cœpit enim ibi esse hypostaticè, id est, personaliter: sic, & hic. Est enim hic summa Dei unio inter Deum, & animam sanctam, qua nulla creaturæ puræ potest dari major. Nam ut ait S. Petrus, per eam simus divinæ consortes naturæ. Sicut ergo Beatis realiter est præsens Deus, cùm illis suam essentiam ostendit, eamque fruendam, & possidendam communicat; sic, & est in anima sancta, ac proinde mox in ea suam gratiam, charitatem, aliaque dona divina diffundit, & communicat: uti sol ubi oritur, mox suam lucem, radios, & calorem spargit. Posita ergo ultima dispositione ad justitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam Deus, & S. Trinitas, ac deinde eidem suam charitatem, & gratiam communicat. Hoc significat τὸ *mansionem apud eum faciemus*. ita S. Bonav. in 1. dist. 14. art. 2. quæst. 1. ibid. Magister, Scotus, Gabriel, Marsilius ac D. Thom. 1. p. q. 43. a. 3. & 6. ibidem ejus discipuli, ac Gregorius de Valentia, Vasquez, & fusè Franc. Suarez l. 12. de Deo trino, & uno cap. 5. ubi, & aliam rationem moralem adjungit, scilicet hanc: Plena, ait, amicitia exigit præsentiam amici: justitia autem, & charitas est amicitia Dei plena: ergo Deus animæ sanctæ, quasi amico suo, est præsens, in eaque habitat quasi in templo suo, ut anima eum præsentem colat, amet, & veneretur. Quocirca S. Basil. homil. de Spiritu sancto docet, justos per gratiam fieri Deos, agereque vitam divinam; quia inhabitat eos Spiritus sanctus, qui quasi anima eos vivificat, & agit ad omne bonum. Verba S. Basilii sunt: *Habet homo inhabitatorem Spiritum dignitatem propheticam, apostolicam, & angelicam, cùm antea fuerit terra, & cinis*. Et mox: *Hujus gratia Deus est quisque Sanctorum, dictum enim illis à Deo est: Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi omnes. Et: Deus Deorum* (*utique Sanctorum*) *locutus est*. *Et: Videbitur Deus Deorum* (*videlicet Sanctorum*) *in Sion. Necesse est autem divinum esse Spiritum, & ex Deo esse, qui Diis divinitatis est causa*. Et paulò post; *Sicut in igne caliditas est partim quam in se habet, partim quam affert aquæ; ita, & Spiritus in seipso habet vitam, & qui participes illius sunt, divino quodam modo vivunt, vitam adepti divinam ac cælestem. Quapropter, & omnia in illo perfecta sunt, dilectio, gaudium, pax, tolerantia, bonitas, prudentia, sapientia, consilium, securitas, pietas, scientia, sanctimonia, redemptio, fides, operationes virtutum, dona sanationum, & quæcumque alia illis similia. Qui se illi conjunxerit, & quasi in unum coierit, audiet illud Apostoli; Qui Domino adhæret, unus cum illo Spiritus est*. Idem lib. 3. contra Eunom. *Sicut*, ait, *ferrum quod in medio igne jacet, ferri naturam non amisit, vehementi tamen ignis actione ignitum, cùm universam ignis naturam in semetipsum acceperit, & colore, & calore, & actione ad ignem transit: sic sanctæ virtutes ex communicatione, quam cum illo habent qui natura sanctus est, per totam suam subsistentiam receptam, iam quasi innatam sanctificationem habent: diversitas verò ipsis à Spiritu sancto hæc est, quòd Spiritus natura sanctitas est, illis verò participatione inest sanctificatio*. Quocirca Cyrillus catechesi 16. Spiritum sanctum vocat gratiarum parochum, id est, præbitorem, largitorem ex officio.

Quartò.

Spiritus sanctus realiter datur justis.

officio. Parochus enim vocatur, cui officium rem aliquam curandi & præstandi incumbit.

Quintò.

Dico Quintò, omnibus quidem justis dari Spiritum sanctum, sed tamen non dici mitti ad quempiam, *Nisi quando proficit in aliquem novum actum, vel novum statum gratiæ, ut putà cùm aliquis proficit in gratia miraculorum, aut prophetiæ; vel in hoc quòd ex fervore charitatis exponit se martyrio, aut abrenunciat his quæ possidet, aut quodcumque opus arduum aggreditur*, ait D. Thom. 1. p. q. 43. a. 6. ad 2. Sic in Pentecoste missus est ad Apostolos, quia contulit eis excellentiam donorum omnium. Idem significat τὸ *repleti sunt*, ita nimirum ut eum quo pleni erant, quasi superefluentes in alios effunderent. Præclarè Richard. de S. Victore serm. de missione Spiritus sancti, tres in eo gradus ponit, & distinguit, nimirum sancti Spiritus infusionem, diffusionem, effusionem.

Infusio, diffusio & effusio Spiritus sancti.

Infusio est, cùm suam gratiam animæ infundit, etiamsi eam non impleat; sicuti cùm vinum vasi infunditur usque ad vasis dimidium. Diffusio, quando per totam animam diffunditur, ita ut nullam ejus partem vacuam relinquat. Effusio, quando ita eam replet, ut superefluat, eamque in alios effundat. Et sic Apostoli hic, aliique fideles in Actis dicuntur repleti Spiritu sancto. Unde S. August. serm. 185. de Temp. *Affuit*, inquit, *in hac die fidelibus suis non jam per gratiam visitationis & operationis, sed per ipsam præsentiam majestatis, atque in vasa non jam odor balsami, sed ipsa substantia sacri defluxit unguenti.* Idem asserit Nazianz. orat. 44. Et S. Leo serm. de Pentecost. *Spiritus sanctus*, inquit, *inspirator fidei, doctor scientiæ, fons dilectionis, signaculum castitatis, & totius est causa virtutis.* Et serm. 2. asserit, Apostolos in Pentecoste accepisse *constantiam illius charitatis, quæ omnem formidinem foras mitteret, & furorem persequentium non timeret; quia Spiritus sancti nova abundantia repleti, ardentius velle, & efficacius posse cœperunt, proficientes à præceptorum scientia ad tolerantiam passionum, ut sub nulla jam tempestate trepidantes, fluctus sæculi, & elationes mundi fide supergrediente calcarent, & morte contempta omnibus Gentibus Evangelium veritatis inferrent.* Invocemus ergo sanctum hunc Spiritum, dicamus cum Poeta Christiano, imò cum S. Ecclesia:

Aura potens, amor ignipotens, spirabile numen,
Amborum (Patris, & Filii) *communis amor, cœli aurea flamma,*
Sancte veni, sanctis accende ardoribus orbem.
O divum flamen nostris te mentibus affla.

Reple tuo nos flamine, flumine, lumine, numine. *Veni creator Spiritus, mentes tuorum visita, imple superna gratia quæ tu creasti pectora. Accende lumen sensibus, infunde amorem cordibus: infirma nostri corporis virtute firmans perpeti. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Denique proprietates, epitheta, & dotes plurimas Spiritus sancti recenset Sapiens cap. 7. 22. dicens: *Est enim in illa* (Sapientia, cujus fons & auctor est Spiritus sanctus) *spiritus intelligentiæ sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens humanus, benignus, stabilis, certus, securus omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus; intelligibilis, mundus, subtilis.*

Cur vocetur Spiritus sanctus?

Hinc vocatur *Spiritus*, non tantùm ratione essentiæ, & modi procedendi, quia scilicet spiratur ut spiritus, ut dixi initio; sed etiam ratione efficaciæ & efficientiæ, quia subtilis est, penetrans, efficax, &c. ut spiritus, ut patet ex verbis jam citatis. Additur *Sanctus*, quia purissimus, & sanctissimus est, omnisque sanctitatis creatæ fons, & causa.

Et cœperunt loqui] Non poterant se continere Apostoli Spiritu sancto quasi musto pleni, quin illicò in Dei laudes erumperent, ac donum sibi à Spiritu inditum monstrarent, & in alios effunderent. Ad hoc enim eos urgebat vis, & plenitudo Spiritus, perindè ac B. Virgo Verbo concepto, Deo plena erupit, cecinitque: *Magnificat anima mea Dominum*, &c. Præclarè S. Leo serm. 1. de Pentecoste exclamat: *O quàm velox est sermo sapientiæ, & ubi Deus magister est, quàm citò discitur quod docetur*, &c. *Ab hoc igitur die tuba Evangelicæ prædicationis intonuit; ab hoc die imbres charismatum, flumina benedictionum omne desertum, & universam aridam rigaverunt.* Et S. August. in psalm. 54. *Per superbos homines divisæ sunt linguæ, per humiles Apostolos congregatæ sunt linguæ. Spiritus superbiæ dispersit linguas, Spiritus sanctus congregavit linguas*, Idem l. de Blasphemia in Spiritum sanctum: *Ideo*, ait, *Apostoli linguis omnium Gentium locuti sunt, quia per linguas constat consociatio generis humani. Et oportebat per linguas omnium gentium significari istam societatem filiorum Dei, & membrorum Christi futuram in omnibus gentibus, ut quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Spiritum sanctum qui loquebatur linguis omnium, ita nunc ille se cognoscat accepisse Spiritum sanctum, qui tenetur vinculo pacis Ecclesiæ, quæ effunditur in omnibus gentibus.*

Variis linguis] Tum quia unus una, alius alia lingua, v. g. Andreas parthicè, Joannes græcè, Jacobus persicè, Simon germanicè loquebatur.

Apostoli non una, sed variis linguis locuti sunt.

Quæres, quomodo id factum? Aliqui censent Apostolos una duntaxat lingua locutos, nimirum patria, quæ erat Syrohebræa; sed à variis variarum linguarum gentibus fuisse intellectos, sicut S. Vincentius Fererius hispanicè loquens, & concionans, ab Italis, Gallis, Flandris, & Anglis intelligebatur; & S. Xaverius unica responsione duodecim diversa quærentibus satisfaciebat. Favet huic sententiæ quod dicitur vers. 11. *Audivimus eos loquentes nostris linguis.* Et quia implicat, eumdem eodem tempore simul diversis linguis loqui. Non enim potest quis simul nisi unam vocem, & orationem proferre, ita censent S. Cyprianus, serm. de Spiritu S. Arator, Oecum. & Dionys. Carthusianus. hic.

Verùm dico, Apostolos, & fideles singulos hic vicissim, & successivè variis linguis esse locutos. *Probatur Primò.* Probatur Primò, quia id clarè hic dicitur: *Loquebantur*, inquit, *variis linguis*, græcè ἑτέραις, id est, *aliis, & diversis a sua patria*, quæ erat Syrochaldaica, & Galilæa, Syrus, *loquebantur lingua, & lingua*, id est, pluribus linguis.

Secundò. Secundò, quia alioqui miraculum hoc non tam loquentium, quàm audientium fuisset: non enim fuisset in Apostolis, sed in Judæis, qui eos audiebant. Deus autem hoc dono linguarum ornare, & glorificare voluit ipsos Apostolos, ita Nazianz. orat. 44.

Tertiò. Tertiò, quia id ipsum promisit Isaias cap. 28. uti explicat Apostolus 1. Corinth. 14. 21. dicens: *In aliis linguis, & in aliis labiis loquar populo huic.* Unde, & Apostolus ibidem gloriatur: *Gratias*, inquit, *ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.* Hoc est, quod eis pollicitus est Christus: *Linguis loquentur novis*, Marci 16. 17.

Quartò. Quartò, quia idipsum significat Ecclesia in Missa Pentecostes, dum infra Actionem ita orat: *Communicantes, & diem sacratissimum Pentecostes celebrantes, quo Spiritus sanctus Apostolis innumeris*, id est, plurimis, *linguis apparuit.*

Quintò. Quintò, quia multis miraculis fuisset opus, si ipsi una lingua loquentes, à variis gentibus in variis linguis fuissent auditi: debuisset enim sigillatim vox, & lingua cujusque à Deo in aere formari, itaque ad aures ejus deferri. Sin autem ipsos variis linguis locutos dicamus, unum duntaxat fuit miraculum, scilicet infusio linguarum facta Apostolis. Deus autem, & natura non solent opera, & miracula sine necessitate multiplicare. Frustra enim fit per plura, quod fieri potest per pauciora.

Sextò. Sextò, quia ita censent Cyrill. catech. 17. Augustinus, tract. 93. in Joann. S. Ambros. in psalm. 18. Ubi idipsum probat ex ejus v. 4. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*, Nazianz. orat. 44. S. Leo serm. 1. de Pentecoste, S. Gregor. homil. 30. in Evangel. & alii.

Addo tamen, Apostolos subinde una lingua loquentes, & concionantes, ab auditoribus variarum linguarum fuisse intellectos: ac consequenter utroque modo habuisse hoc donum linguarum, quasi duplicatum. Si enim id concessum fuit S. Vincentio, aliisque viris Apostolicis, multò magis ipsis Apostolis. Sanè S. Franciscum Xaverium utroque modo habuisse donum linguarum, testatur processus Canonizationis ejusdem. Unde Illustrissimus Cardinalis de Monte, in relatione facta in Consistorio coram Gregorio XV. Pontific. ita ex Actis de eo profitetur: *Diversarum gentium linguis quas non didicerat, cum eas Evangelii causa adiret, ita eleganter, & expedite loquebatur, ac si ibi natus, & educatus esset: & contigit non*

rarò,

varò, ut eum concionantem diversarum nationum homines sua quisque lingua planè, & politè loquentem audiverit: id quod pro maximo miraculo ab ea gente habitum, non solùm auxit venerationem Xaverii, sed multos etiam ad fidem convertit.

Apostoli acceperunt cognitionem omnium linguarum totius orbis.

Porrò Apostoli acceperunt hìc cognitionem omnium linguarum totius orbis; quia ad omnes gentes destinabantur, omniumque erant Apostoli, & doctores. Ita S. Ambros. epist. 33. Numerantur autem à plerisque primævæ linguæ septuaginta: tot enim in divisione linguarum tempore fabricæ turris Babel, totidem familiis ex Noe prognatis inditas fuisse censent. Verùm Gen. 10. 32. ostendi, eo tempore 55. tantùm fuisse familias, ac consequenter totidem linguas; sed ex illis multæ aliæ tot labentibus sæculis prognatæ sunt, multæ etiam novæ adinventæ. Legi in epistolis Indicis, in una dumtaxat valle Indiæ Occidentalis numerari septingentas linguas, adeoque quamlibet urbem sæpè habere propriam linguam, ne ab incolis vicinæ urbis, cum quibus hostilitatem exercet, intelligatur neve cum hostibus vel in lingua communicet. An hæ omnes, Apostolis inditæ sint, incertum est. Certum est omnes primævas, & primarias latèque patentes eis esse inditas: item dialectos earumdem, & particulares alias, quæ illarum gentium ad quas Deus eos ituros prævidebat, erant propriæ. Facile est enim Spiritu sancto, hæc & plura indere, sicut eidem facilè fuit omnibus angelis in primo instanti creationis indere species, & scientias rerum omnium, earumque signa, & linguas spiritales, quibus ipsi suos conceptus aliis enunciare, & inter se colloqui possent. Hinc S. Leo serm. 1. de Pentecost. *Nec dubium*, ait, *in illo omnium humanarum vocum exultante concentu, majestatem sancti Spiritus fuisse præsentem.*

B. Virgo accepit donum linguarum.

Ex quo sequitur, non solos Apostolos, sed, & cæteros fideles numero 120. tum viros, tum fæminas, hoc donum linguarum accepisse, præsertim B. Virginem, ac S. Magdalenam: ipsa enim fuit Apostola, ac ut talis prædicavit Massiliensibus, eosque convertit, uti habet ejus vita. Ita contra Cajet. id de B. Virgine negantem, docet inter alios Franc. Suarez 3. part. quæst. 37. disp. 20. sect. 2. Erat enim ipsa Apostolorum, omniumque fidelium ad se, quasi ad Christi matrem, è toto orbe visendi causa confluentium doctrix, & consolatrix, ac consequenter ut eos resalutare, animare, & instruere posset, debebat eorum callere linguam. Addit Suarez, eam ante adventum Spiritus sancti habuisse hoc donum: nam cum tribus Magis eorum lingua locuta est. Quin, & deinceps primis illis Ecclesiæ sæculis, multis hoc donum datum fuit. Nam Iren. libr. 5. cap. 6. testatur *audisse se multos universis linguis loquentes.* Sic S. Basilius, ait Amphilochius in ejus vita, S. Ephrem Syro Græcæ linguæ cognitionem à Deo postulavit, & obtinuit. Sic S. Antonius Ulyssipponensis coram Pontifice prædicans, à variarum nationum, & idiomatum auditoribus intellectus est. Sic S. Bernardinum in Concil. Florentino latinè loquentem, Græci Latini sermonis ignari intellexerunt. In his ergo verum est illud Sap. 1. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum: & hoc* (hic Spiritus. Græcizat: nam πνεῦμα, id est *Spiritus*, Græcis est neutrum) *quod continet omnia, scientiam habet vocis*: ac proindè eam suis, quibus vult, communicat, & aspirat. Sic etiamnum Patres Societatis nostræ, qui quasi Apostoli Indias obeunt, magnam facilitatem in addiscendis earum linguis, ex dono Spiritus sancti, ad illas gentes convertendas necessario, sentire se scribunt. Si enim natura non deest in necessariis, multo minùs Deus, & Spiritus sanctus. Qui ergo linguas igneas desiderat, vitam Apostolicam ambiat, easque ardenter, & crebrò efflagitet à Spiritu sancto. Memorabile est exemplum F. Gentilis Franciscani, qui sub annum Domini 1330. in Persidem Evangelii causa profectus, cùm Babylone degeret, neque in ediscendo Arabico idiomate, cujus illic usus est, magnopere proficeret, decrevit in Italiam regredi, in ipsa autem via occurrit ei adolescentulus, qui causa cognita, redire eum jussit; quoniam Deus illius linguæ notitiam ei inderet: itaque ab ea hora tam bene, & expeditè arabicè locutus est, ac si in Arabia natus fuisset, ita habent Chronica Franciscanorum, & ex iis Hieron. Platus lib. 2. de bono status relig. c. 30.

PROUT SPIRITUS SANCTUS DABAT ELOQUI ILLIS] Græcè, ἀποφθέγγεσθαι, id est, præclarè, & sententiosè loqui quasi gnomas divinas, & apophthegmata cœlestia, inquit Chrysost. non ad elegantiam, & pompam composita, sed ardentia, & ad corda audientium compungenda, & inflammanda, igne Spiritus sancti succensa. Improbabile est quod asserit Jacobus de Valentia super *Magnificat*, Apostolos hìc vidisse Dei essentiam quasi obiter, & per transennam, in eaque audisse arcana verba quæ non licet homini loqui: nec enim Mosi, nec Paulo, nec ulli Prophetæ, vel Apostolo, id in hac vita concessum fuisse ostendi 2. Cor. 12. 4. & Exodi 33. 19. Porrò loquebantur *magnalia Dei*, ut patet v. 11.

Moral. Primò, de lingua regenda.

Moral. disce hìc Apostolos, & viros sanctos non loqui ea quæ natura, imaginatio aut voluntas propria, sed quæ Spiritus sanctus suggerit. Ille enim in mente eorum degit sicut sol in mundo, illuminans eam; sicut rex in suo regno, gubernans eam; sicut pater in familia, regens eam; sicut magister in schola, erudiens eam; sicut hortulanus in horto, irrigans eam. Est enim ipse lux intellectus, ardor voluntatis, suscitator memoriæ, frænum timoris, anchora spei, sal gustus spiritualis animæ, medicina passionum, nauclerus appetituum, & desideriorum.

Secundum.

Rursum disce, quemque loqui ex Spiritu intus in corde dominante. Hic enim Spiritus cor ad loquendum per os movet. Si sanctus est, movet ad sancta verba: si malus, & impurus, ad mala, & impura. Vis ergo scire cor, & secreta cujusque? vis scire qualis quisque sit? Considera qualia crebrò, & libenter loquatur. Si videris eum delectari colloquiis vanis, curiosis, turpibus, superbis, invidis, rixosis, maledicis; scito cor ejus esse vanum, curiosum, turpe, superbum, invidum, rixosum, maledicum: sin gravibus, pudicis, humilibus, benignis, beneficis, sapientibus, spiritualibus; scito eum gravem, pudicum, humilem, benignum, beneficum, sapientem, spiritualem. *Ex abundantia enim cordis os loquitur*, ait Christus. Quin & Socrates: *Loquere*, ait, *adolescens, ut te videam. Imago enim, & speculum mentis est sermo.* Hinc Apostoli, quia pleni erant Spiritu sancto, non nisi sancta, divina, ignea eructabant. Vas enim per orificium exhalat odorem ejus rei, qua intus plenum est: si vino plenum, exhalat odorem vini: si aceto, aceti: si melle, mellis: si fœtore, fœtoris, &c. Quare assiduè invocandus est Spiritus sanctus doctori, concionatori, & cuivis fideli, ut cor ejus possideat, ex eoque linguam tegat, ut eo modo doceat, concionetur, loquatur, quo audientium mentes feriat, illasque Dei cognitione illuminet, ejusque timore, & amore accendat, uti sibi concionanti accidisse narrat S. Augustinus, apud Possid. in ejus Vita cap. 15. Ita Esther conversura Assuerum orat Deum dicens: *Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis*, Esther cap. 14. 13.

ERANT AUTEM IN JERUSALEM HABITANTES) VERS. 5.
Id est, commorantes, degentes ad tempus, ad celebrandum ibi festum Pentecostes, juxta legem Exodi 23. 17. aut studiorum, vel pietatis causa; perinde ac multi Romam veniunt, ibique aliquot septimanas, vel menses commorantur, ut visitent loca sancta; alii per plures annos studiorum, vel negotiorum causa. Nam ex sequentibus liquet hos in aliis provinciis natos resedisse. Aiunt enim vers. 8. *Audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus, Parthi. & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Mesopotamiam.* Unde, & à Judæis in Judæa natis, & habitantibus, se distinguunt v. 11. dicentes: *Judæi quoque, & Proselyti, Cretes, & Arabes.* Denique expressè v. 7. inter eos nominantur *advenæ Romani*, ita Nazianz. orat. 44. Oecum. & alii.

Nota. In Jerusalem, quasi in matrice, & metropoli Synagogæ, erant collegia, & hospitia omnium gentium: Judæi enim per gentes dispersi, æquè ac proselyti, in Jerusalem confluebant tum religionis, tum sapientiæ, & legis addiscendæ causa. Talia jam sunt Romæ.

VIRI RELIGIOSI] Syrus, *timentes Deum*: alii, *cultui Dei addicti*; alii, *Dei & pietatis cultores*, quales vulgus jam *devotos* vocat. Non enim erant Religiosi votis tribus Religionis Deo religati, & astricti, quales jam sunt: sed religiosi à virtute religionis cui proprium est, ut Deo cultum reddat, illi debitum majestati, tum ob ejus præstantiam, & excellentiam, tum ob beneficia quæ ab eo accepimus, & perpetuò accipimus. Unde Cicero lib. 2. de Natura deorum, religionem dici putat à relegendo, utqui

Religio unde dicta.

ut qui omnia quæ ad Dei cultum pertinent diligenter pertractarent, & tamquam relegerent, Religiosi appellarentur. S. August. verò lib de Vera religione circa finem, religionem à religando deducit, quasi hæc virtus sit, quæ quasi vinculum Deo nos alligat, & religat, utpotè creaturam suo creatori, hominem suo Numini. Sic ait S. Jacobus cap. 1. 27. *Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem hæc est, visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo*: quia scilicet virtus religionis hos actus misericordiæ, puritatis, & innocentiæ, non elicit, sed imperat.

Ut quam homo Deo sit obstrictus. Præclarè S. August. tract. 29. in Joann. *Quid*, inquit, *tam tuum, quam tu? & quid tam non tuum, quam tu, si alicujus es, quod es?* Nam ut jumentum quidquid est, hominis est; sic homo multò magis totus est Dei. Et S. Gregor. l. 10. Moral. cap. 10. *Necesse est*, ait, *homo in cunctis suis motibus sub dispositione disciplinæ religetur, & tamquam domesticum animal loris vinctum serviat, atque æternis dispositionibus restrictum vivat.* Et S. Bernard. serm. de quadruplici debito: *Ecce*, inquit, *in januis est qui fecit cælum, & terram, & creator tuus est, tu creatura: tu servus, ille Dominus: ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes, illi præcipue Domino, qui & te fecit, & benefecit tibi, qui tibi ministrat syderum cursus, aeris temperiem, fæcunditatem terræ, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis viribus serviendum, ne forte indignationis oculo te respiciat, & despiciat, & conterat in æternum.* Ita Psaltes, imò Christus psal. 21. *Anima mea*, inquit, *illi vivet, & semen meum serviet ei.*

Ex omni natione] Judæi enim ob varias persecutiones, præsertim Antiochi Epiphanis, toto orbe dispersi, ubivis gentium degebant, uti etiamnum degunt. Ita Nazianz. orat. 44. Porrò Deus ita disposuit, ut ex omni natione adessent, qui hujus prodigij testes, domum reversi, illud apud suos ennarrarent, itaque essent semina futuræ prædicationis in toto orbe, ita Chrysost. Hi ergo fuerunt quasi præcursores Apostolorum, eisque viam ad evangelizandum straverunt. Nota *τὸ ex omni*, id est, ex plurimis. Est hyperbole: non enim erant absolutè ex omni natione: quia non legimus hìc adfuisse Indos, Japones, Sinas; imò nec Gallos, Germanos, Hispanos, Sarmatas.

VERS. 6. Facta autem hac voce] Tum soni vehementis v. 2. hic enim quasi tuba sonora, excivit omnes incolas Hierosolymæ ad cænaculum Apostolorum, cui incumbebat, ut dixi v. 2. ita Syrus, tum locutionis Apostolorum variis linguis. Unde liquet, Spiritum sanctum sonoram, & tubalem vocem, æquè ac mentem ardentem Apostolis indidisse, quæ procul audiretur, præsertim cùm tot hominum, putà 120. fidelium, concurrerent, & simul resonarent. Sic de S. Paulo ait S. Hieron. epist. 61. ad Pammachium: *Paulus vas electionis, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua.* Adde, hanc vocem à paucis auditam, in plures fuisse divulgatam. Unde Tigurina vertit, *is rumor cum increbuisset, convenit multitudo*, non tantùm ob vocis citationem, sed maximè ob impulsum Spiritus sancti, qui eos interiùs incitabat, ut causam hujus vocis inquirerent, eaque ratione Petri concionem audirent, converterentur, & crederent in Christum, ita Cajet.

Multitudo] multorum millium. Nam mox ex ea tria millia conversa esse ait Lucas vers. 41. Cœnaculum ergo hoc per omnium linguarum, & gentium confluxum, fuit quasi compendium mundi, & microcosmus.

Confusa sextupliciter. Et mente confusa est] *τὸ mente*, non est in Græco, sed tantùm *συνεχύθη*, quod Primò, Syrus vertit, *conturbata est*. Secundò, Chrysost. *perculsi sunt*, ob pavorem conscientiæ, suggerentis se occidisse Christum, ejusque sceleris vindictam Deum eis hoc fragore comminari; & intentare. Tertiò, Beda, *confusa*, inquit, id est, commista est, *sicut olim confusum est labium universæ terræ, & vocatum est nomen loci eius Babel*, Genes. 11. 9. Quartò, alii, *confusa*, inquiunt, *est* pudore. q. d. Erubuit ad tantum prodigium quo Deus glorificabat Christum, quem ipsi occiderant. Quintò, alii, *commulonata est*, uti solet fieri in hominum confluxu, & A turba ad spectaculum insolitum, & prodigiosum. Alii enim stupebant: alii rogabant, Quidnam vult hoc esse? Alii irridebant dicentes, eos esse musto plenos, ut patet v. 12. Sextò, & genuinè, *confusa est* admiratione, stupore, sacroque timore, reverentia, & horrore tanti, tamque novi, & insoliti miraculi. ita Vatabl. Cajet. & alii. Nam, ut sequitur v. 7. *Stupebant omnes, mirabantur.* Unde causam hujus confusionis, simulque ipsam confusionem explicans subdit Lucas.

Quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes] Dubitat Nazianzen. orat. 44. quò referri debeat *τὸ lingua sua*, an ad *audiebat*, q. d. Quisque sua lingua audiebat, & intelligebat illos loquentes una lingua scilicet, patria, & Hebraica: an vero ad *loquentes*. q. d. Quisque audiebat eos loquentes variis linguis, ac consequenter, & sua in qua natus erat. Verùm dico ad utrumque pertinere: quia enim Apostoli variis linguis loquebantur, hinc audientium quisque audiebat in eis suam pariter linguam, uti dixi v. 4.

Stupebant] *ἐξίσταντο*, id est, *extra se rapiebantur quasi in extasin.* VERS. 7.

B Galilæi sunt?] Mirantur Galilæos esse polyglossos, quia Galilæi hebetiori, sed martio ingenio, magis ad arma quam ad litteras, & linguas erant idonei, ait Glossa.

Ælamitæ] Duplex est Ælam, una in Persia, altera in Media, contra quam prophetat Jeremias c. 49. Vide ibi dicta. VERS. 9.

Qui habitant Mesopotamiam et Judæam] q. d. Tam ij qui Mesopotamiam, Parthiam, Cappadociam, &c. quàm qui ipsam Judæam incolunt, mirabantur enim ipsi Judæi in Judæa habitantes, Apostolos Judæos non tantùm iudaicè, sed tot peregrinis linguis loqui, esto ipsi eas non intelligerent. Nota, spiritum sanctum Apostolis gentium plurium, quàm hic nominentur, linguas indidisse. Nec enim nominantur hic Brasilii, Mexicani, Pervani, Germani, Galli, quorum tamen linguas calluerunt Apostoli, utpote ad eos propediem mittendi, & ituri.

C Et Asiam] Asia est tertia pars orbis, sed magnitudine cæteris duabus, putà Europæ, & Africæ, par, imò major, adeoque ipsa est quasi dimidia pars orbis: complectitur enim Indias usque ad Sinas inclusivè. In Asia, putà juxta Babylonem, fuit paradisus terrestris. Asia est duplex, major, & minor. Hugo hic Asiam minorem accipit, quæ hodie Turcici imperii melior, & feracior est portio, vocaturque Anatolia, eò quòd *ἀνατολὴν*, id est Orientem, spectet, inquit Ortelius in Theatro orbis. Verùm quia hæc complectitur Cappadociam, & Phrygiam, quæ quasi discretæ ab Asia hic recensentur, hinc distinctiùs alii per *Asiam* accipiunt Propontidem, de qua Ptolem. lib. 5. tab. 1. Asiæ, & S. Petrus epist. 1. c. 1. v. 1. *Petrus*, inquit, *Apostolus Jesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ*, &c. ita Salmeron, Lorinus, & Sanchez hic, qui Secundò, addit, *Asiam* accipi posse civitatem in eo tractu præcipuam, ejusdem cum provincia nominis, uti in Africa est civitas Africa, à qua provincia nomen accepit; & in Hispania sunt metropoles Valentia, Toletum, D Corduba, Hispalis, Murcia, à quibus provinciæ integræ nomen sortitæ sunt.

Libya quæ est circa Cyrenem) Ideoque à sua metropoli Cyrene, apud Cosmographos vocatur *Cyrenaica*. Ex hac ortum fuisse Simonem Cyrenensem patrem Alexandri, & Rufi, quem Judæi angariaverunt ut Jesu crucem bajularet, censet Gagnejus, & alii; licèt alii ex alia Cyrene quæ est in Cypro, aut ea quæ est in Syria, prognatum putent. VERS. 10.

Advenæ Romani] Syrus, *qui venerunt ex urbe Roma*, nimirum erant Judæi Romæ commorantes, qui Hierosolymam religionis, vel negotiorum causa venerant.

Judæi quoque et Proselyti) Paulo antè nominavit eos *qui habitant Judæam*: hic ergo *Judæos* vocat eos, qui ex Judæis ubivis terrarum, & gentium, quas hucusque recensuit, erant prognati. Opponit enim eos Proselytis, qui scilicet erant oriundi ex Gentibus, sed judaismum erant amplexi. q. d. Quos hactenus nominavi, *Parthi, Medi, Ælamitæ*, &c. tam Judæi fuerunt, VERS. 11.

quàm

dicebat. Non veritatem intelligens, sed dissimulans; sed, ut dictum est, sancti Spiritus ebrietas, in qua, & in parvo, & in magno similes vos sibi fateor gestiebat, qui eum judicabant: Et ut cætera omittam, quæ maior, quæ magis inopinata insania, quàm hominem relicto sæculo desiderantem, & ardentem inhærere Christo, pro Christo rursum necessitate obedientiæ, & charitatis fraternæ inhærere sæculo; tendentem in cœlum semetipsum mergere in cœnum? Hic est Beniamin adolescentulus, qui in mentis suæ excessu non suum aliquid sentit, sed eum solum in quem totus excessit. Hac insania insani erant Martyres; inter tormenta ridentes. Cur hic non dicam, quod in fervore lasciviæ suæ lascivus Poeta dixit: Insanire libet? Sicut ergo vinum, ita & amor facit insanos. Videre hoc est in iis qui perditè amant fœminam quampiam: quid non agunt, quid non tentant, quæ pericula non adeunt, ut ejus gratiam consequantur? nil aliud cogitant, nil somniant, nil loquuntur nisi de ea, quasi insani. Idem, sed potentiùs, facit amor incensus zelusque Dei, qui hominem ita inebriat, ut non aliud cogitet, somniet, loquatur, quàm Deum, & ea quæ Dei sunt. Cupit enim ubique Deum celebrare, omnesque ad Dei cultum, & amorem pellicere, imò impellere. Quocirca multa dicit, & facit, quæ mundani æstimant insaniam. Denique optat pro Deo quotidie subire mille pericula, labores, & mortes.

Graphicè hanc ebrietatem describit S. August. serm. 185. de Tempore cujus proinde sensa plena spiritu hic ad verbum, in gratiam, & commodum lectoris ascribam. Sic ergo ait: *Hoc musto inflammantur, & hoc præclaro poculo quotidie inebriantur etiam corda fidelium, & animæ convertentium. Quod frequenter fieri videmus, quando pro desiderio salutis suæ parentes & patriam suam fugiunt. Excunt nullo compellente de terra, & de cognatione sua, & mortui huic mundo alios spiritaliter animarum inquirunt parentes, & liberi sub jugo veniunt, & paulò ante elati atque sublimes humilia affectant, superba fastidiunt, & cupiunt esse quod antea despexerant, & odisse incipiunt quod fuerant. Præsentium hospites, futurorum appetitores, æternam illam patriam contemptum temporalium felicitate suspirant. Hoc itaque musto spiritales animæ inebriatæ, & penitus commutatæ, abstinentium deliciis, vigilias dulcibus somnis, paupertatem divitiis anteponunt. Arduum contra vitia laborem, jucundissimum computant voluptatem: dulcescunt eis vilia, & quæ priùs fuerant pretiosa vilescunt: diligunt inimicos suos, & benefaciunt his qui se oderunt. Non convincuntur* (fortè legendum *conviciantur*) *loquentibus, non irritantur in opprobriis, non franguntur in injuriis: prorsus horum nihil sentiunt propter fervorem Spiritus sancti, & propter æternam retributionem. Hoc spirituali mero calebant Martyres, quando abjicientes, & post se jactantes omnia sæculi blandimenta, ibant ad passiones, obliviscentes sæculares, & affectiones, patrimonia ac matrimonia sua, & vincentes armatum contra se parvulorum pignorum fletibus pietatem, vociferantes quidem parentes, pulverem mittentes in capita sua, & matres facies suas evulsis crinibus dilacerantes. Sed illi hæc omnia nunquam ebrii non videbant, nec cognoscebant sua: quia infuso præcordiis suis Spiritu sancto ad dolores, ad supplicia, tamquam ad consolationes, & ad præmia festinabant.*

VERS. 14. STANS AUTEM PETRUS) quasi Primas Apostolorum caputque Ecclesiæ. Unde ipse solus pro omnibus loquitur, & prodigii rationem reddit, ac legem Evangelicam solemniter promulgat. In Pentecoste à Petro, quasi Christi vicario, fieri debuit hæc prima, & solemnis in Sion legis Christi promulgatio, qua abrogata est lex vetus, ita ut deinceps obligare desierit, uti docet D. Thomas. & Theologi passim. Porrò erexit se Petrus stetitque, ut à tot millibus videri, & audiri posset. Unde, & *levavit vocem*, id est, elata voce clamavit. Verisimile enim est, tot millia cœnaculo capi non potuisse, sed circum illud in locis vicinis ipsaque platea constitisse; nisi quis dicat cum nonnullis; Petrum eduxisse turbam in templum, ibique concionem hanc ad eam habuisse.

Tropol. *τὸ stans*, significat constantiam, & celsitudinem animi in Petro post receptum Spiritum sanctum, qui priùs ad vocem ancillæ expaverat, & negarat Christum. Audi S. Chrysostomum, homil. 4. in Acta: *Erat*, inquit, *Petrus os omnium, causam fidei agit pro omnibus, doctrina sua instruit omnes: ipse præcipuus fidei assertor est, præcipuus Catechista habetur, & primus extitit verbi concionator, & primus coegit Ecclesiam, eamque non ex Hierosolymitanis, & circumcirca habitantibus Judæis; sed ex Parthis, Medis, Phrygiis, Libycis, Ægyptiis, Arabibus, advenis Romanis, & aliis. Et qui omnium pastor fuit à Domino institutus, ex omnibus nationibus cogere cœpit quos: docuit eos fidem, simul, & Apostolicos mores, nempe renunciare omnibus simul convenire in oratione, & panis à Christo edoctu fractione.*

NON ENIM, &c. HI EBRII SUNT CUM SIT HORA DIEI TERTIA] ab ortu solis Judæis dies erat duodecim horarum, quas in quatuor partes dividebant, nimirum primam, tertiam, sextam, nonam, cuique ternas horas assignantes. Prima computabatur ab ortu solis, & complectebatur tres horas, quibus evolutis succedebat tertia, cum totidem horis: post quas in meridie sequebatur sexta, quæ, teste Plutarcho libr. 8. Sympos. quæst. 6. apud omnes penè Gentes solet esse tempus, & hora prandii. Unde, & prandium, ait Plutarchus, dicitur quasi *πρανδιον*, id est, *juxta meridiem*, vel *meridianum*, ita Josephus in Vita sua, & ex eo Baron. tradunt Judæos in festis omnibus abstinere solitos usque ad sextam. VERS. 15.

Hinc patet, Spiritum sanctum descendisse in Apostolos tempore matutino, putà hora ab ortu solis tertia: idque Primò, quia eo tempore homines post somnum vigiles, & ante cibum jejuni, solent esse aptiores ad recipiendos Dei illapsus. Secundò, quia iisdem de causis auditores magis idonei erant ad hoc prodigium considerandum, & ad prædicationem Petri audiendam. Tertiò, quia illa hora, ait Beda, apud Judæos erat orationi destinata, uti & nunc est apud Christianos. Quocirca hac hora solent celebrari Missæ, quia eadem in orantes Apostolos descendit Spiritus sanctus, ait Rupert. l. 10. Officior. cap. 58. Quartò, quia hora tertia, scilicet sitiente, crucifixus est Christus, ait S. Marcus capit. 15. 25. qui proinde eadem hora implevit quod in vita promisit, & in cruce promeruit, scilicet missionem Spiritus sancti, ait S. Cyrill. catech. 17. Symbolicè Hugo: *Hora*, ait, *tertia significat dari orbi tertiam legem. Prima enim fuit lex naturæ, secunda Mosis, tertia Christi.*

Venit Spiritus sanctus hora tertia, cur? Primo causa. secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

EFFUNDAM DE SPIRITU MEO] Id est, *effundam Spiritum meum*, ut vertit Noster interpres Joelis 2. 28. Est hebraismus: Hoc Joelis oraculum exposui Joelis 2. vers. 28. eò enim spectat: quare quæ ibi dixi hic non repetam. VERS. 17.

VIRUM APPROBATUM] *ἀποδεδειγμένον*, quod Pagnin. vertit, *designatum*; Tigurina, *exhibitum*; Vatabl. *demonstratum*, quem scilicet multis signis ostendit à se esse missum; Tertull. libr. de Carne Christi c. 15. *destinatum*; Syrus, *qui à Deo apparuit*; Noster, *approbatum à Deo*, quem scilicet Deus multis demonstrationibus comprobavit esse suum filium, & legatum. Non ergo necesse est dicere cum Erasmo, Nostrum interpretem legisse *ἀποδεδεγμένον*, *ἀπὸ τοῦ ἀποδέχομαι*, id est, *recipio*, *approbo*; imò hæc lectio frigidum, & alienum dat sensum. Non enim vult dicere Lucas Christum susceptum fuisse à Deo, sed orbi demonstratum, & comprobatum per multa prodigia. VERS. 22.

IN VOBIS] Syrus, *apud vos*; Pagnin. & Tigurina, *erga vos*, vestri scilicet causa, ut vestris animis & corporibus consuleret, vosque in utroque homine salvaret.

VIRTUTIBUS, ET PRODIGIIS, ET SIGNIS) Hæc tria idem, vel penè idem sunt, connotato dumtaxat differentia, sed exaggerationis causa junguntur, ut multitudinem, & magnitudinem miraculorum Christi significent. Miracula enim vocantur *virtutes*, græcè *δυνάμεις*, quia sunt opera virtutis, id est, omnipotentiæ Dei, quæ hominum, & angelorum vires transcendunt. Eadem vocantur *prodigia*, quia portentosa, & stupenda sunt; præsertim cùm in aere aut cœlis fiunt. Eadem vocantur *signa*, quia significant res vel futuras, vel præsentes, v. g. Christum eorum auctorem, esse Messiam Dei filium: tum quia Messiam illa patraturum prædixit Isaias, aliique Prophetæ: tum quia Christus illa hoc fine faciebat, ut iis Judæis probaret se esse Dei filium.

HUNC DEFINITO CONSILIO) Hoc dicit, ne Judæi putent Christum casu, aut necessitate, & violentia crucifixum. q. d. Ne putetis vos vestris viribus vim intulisse Christo, VERS. 23

sto, cumque non potuisse manus vestras evadere; fuit id ab æterno decretum in consistorio S. Trinitatis, ac consequenter ab ipsomet Christo, qua Deus liberè ergo, & sponte mortem ipse subiit, eique se obtulit. Poterat enim se subducere, poterat vos omnes arefacere, occidere, imò annihilare. Meritò Tertul. Apolog. c. 25. ridet Gentiles, quòd deos, & Jovem subiicerent fato: *Misera*, inquit, *illa conjux Jovis, & soror, adversus fata non valuit tueri Carthaginem contra Romanos. Planè fato stat Juppiter ipse.*

Moral. S. Chrysost. *Petrus*, inquit, *tentat liberare eos à crimine, ut quondam fratres suos Joseph, à quibus venditus fuerat, dicens*, Genes. 45. 8. *Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum.* Et c. 50. 19. *Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitastis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, &c. & salvos faceret multos populos.* Secundò, per τὸ *definito consilio*, significat quàm Christus libenter ac liberè passionem subierit, & à Deo præfinitis cooperatus sit, ait Oecum.

Præscientia] Imperitè, & impiè Calvinus, & Beza, pro *præscientia*, vertunt, *providentia*, & *decreto*. Censent enim Deum esse auctorem operum omnium, tam malorum, quàm bonorum, v. g. tam proditionis Judæ, quàm vocationis Petri: tam crucifixionis Christi, quàm conversionis S. Pauli. Deum enim esse primam rerum & actionum omnium causam, ac proinde actiones omnes, tam malas, quàm bonas, quæ in tempore fiunt, ab æterno decrevisse, & sanxisse ut fierent, atque ex vi hujus decreti Deum easdem in tempore procurare, & efficere ut fiant. Unde sequitur, Deum esse auctorem peccati, æquè ac virtutis: quæ horrenda etiam Gentilibus, & sæculis omnibus inaudita est impietas, & blasphemia. Hoc excludit hic Petrus, dicens προγνώσει, id est *præscientia*, hoc est, prænotione, & quia scilicet prævidebat impias Judæorum voluntates, quæ Christum eis à se traditum, & objectum avidè susciperent (quod significat Græcum λαβόντες) & morte afficerent. Hæc ergo fuit series, & combinatio præscientiæ cum decreto Dei. Prævidebat Deus per suam omniscientiam, Scribas, & Pharisæos tali tempore, & loco fore tam impios, & perversos, ut, si Christum eis obiiceret, præsertim taxantem eorum scelera, ipsi eum invaderent, & crucifigerent. Tunc decrevit, & dixit, Volo Christum eis obiicere, ac volo ut ipse crucem, & mortem ab eis infligendam, patiatur, & subeat, ut per eam satisfiat offensæ, & injuriæ mihi factæ per peccatum Adæ, & posterorum ejus, itaque redimatur, & salvetur genus humanum. Præscientia ergo fuit impietatis Judæorum, decretum verò passionis Christi, & redemptionis nostræ. Hoc est quod Theologi communi axiomate celebrant: *Actio displicuit, passio grata fuit*. *Actio*, scilicet occisio, & crucifixio Christi facta à Judæis, summè displicuit Deo, quia fuit immane parricidium, imò Christicidium, & Deicidium. *Passio* verò Christi, sponte hanc crucem suscipientis, summè placuit Deo, quia fuit actus summæ humilitatis, obedientiæ, charitatis, & religionis, qua se in holocaustum Deo pro nobis obtulit. Vide S. Leonem serm. 16. de passione. Poterat Deus decernere, & jubere alicui regi aut Prophetæ, ut Christum immolaret, sicut præcepit Abrahæ immortale filium Isaac. Sed noluit, quia non decuit. Maluit ergo uti ad hoc impiis Judæorum voluntatibus, quas ipse tali tempore certò fore, certoque id facturas prævidebat.

Objectio de concordia præscientiæ & liberi arbitrii.

Dices, Posita hac Dei præscientia, & decreto, infallibile, & necessarium erat Christum à Judæis occidi: præscientia enim Dei falli nequit, ideoque impossibile est ut non eveniat, quod ipse præscit fore. Ergo posita hac Dei præscientia, necessarium erat, & fatale Judæos occidere Christum. Quare occisio eorum fuit necessaria, quomodo ergo eis fuit libera?

Resp. Duplex est necessitas, æquè ac impossibilitas: una antecedens actum liberum, sive consensum liberi arbitrii: altera eundem consequens. Antecedens tollit libertatem, facitque ut consensus voluntatis non sit liber, sed necessarius. Tale est Dei decretum, æquè ac gratia efficax, & prædeterminans, quam ponit Calvinus. Hæc enim se sola actum producit in voluntate, ea nihil liberè cooperante. Consequens necessitas non tollit libertatem actus, sed eam sequitur, & præsupponit. Talis est ne-A cessitas præscientiæ Dei: hæc enim sequitur actum liberum, eumque præsupponit. Ideo enim vidit Deus Judæos occisuros Christum, quia ipsi liberè eum erant occisuri, si ipse illis eum obiiceret; non verò è contrario, ideo Judæi occiderunt Christum, quia Deus præviderat illos eum occisuros. hoc enim falsum est. Visio enim sequitur, & præsupponit rem visam; quasi suum objectum; quod enim non est, videri nequit: prius ergo necesse est ut sit, ac deinde quasi posteriùs sequitur, ut videri possit, actuque videatur, uti rectè docet S. Aug. l. 5. Civit. c. 10.

Instantia prima.

Instabis Primò. Præscientia Dei est ab æterno, actus verò liber fit in tempore. Prior ergo est præscientia, quàm sit actus liber. Ergo necessitas præscientiæ est antecedens libertatem, non consequens. Ergo libertatem, ab actu libero tollit, eique necessitatem imponit: quia quidquid antecedit actum liberum, ita ut ex eo necessariò sequatur actus; hoc actum determinat, facitque necessarium, non liberum. Talis autem videtur esse Dei præscientia.

Resp. Necessitas præscientiæ est antecedens tempore, B sed consequens causalitate. Antecedit enim actum liberum tempore, imò antecessit ab æterno; eundem tamen consequitur objectivè, & in genere causæ materialis. Deum enim sua præscientia prævertit existentiam rerum futurarum, atque eminus quasi ex alta specula æternitatis prævidet actus, qui post multa sæcula futuri sunt. Itaque tempore eos antecedit, sed objectivè eos sequitur. Prius enim est rem esse futuram, quàm futuram à Deo prævideri: sicut prius est hominem ambulare, quàm à me videri ambulare. Sicut ergo visio mea, qua video Petrum ambulantem, illi non imponit necessitatem ambulandi; quia ea non obstante, potest quandocumque vult cessare ab ambulatione, eamque sistere; ita, & præscientia Dei non imponit necessitatem actibus liberis futuris: quia ea non obstante potest voluntas quandocumque vult ab iis cessare; imò contrarium facere, itaque tollere Dei præscientiam, ac facere ut eos ampliùs Deus non prævideri. Ergo necessitas præscientiæ simpliciter non est antecedens libertatem, sed consequens, quæ consensum voluntatis liberum sequitur, & præsupponit, etiamsi tempore, imò æternitate eam anteceC dat.

Secunda.

Instabis Secundò. Impossibile est hæc duo inter se componi, simulque consistere, & esse vera, nimirum Deum præscire actum futurum, & tamen illum non fore, sive non esse futurum. Ergo posito quod Deus præsciat eum futurum, necessariò fit. ponitur autem Deus nunc eum præscire, ergo nunc necesse est ut quandoque fiat, sitque futurus.

Resp. Hæc impossibilitas, & necessitas est ex suppositione actus futuri, ideoque consequens, non antecedens. Ideo enim impossibile est ut non sit futurum, quod Deus præscit futurum, quia impossibile est ut id quod futurum est, ideoque præscitur à Deo esse futurum, non sit futurum; sed sicut futurum est liberè, ita, & Deus prævidet illud liberè futurum: nullam ergo ei sua præscientia necessitatem imponit, qua necessariò sit futurum. Hæc ergo necessitas non est alia quàm ea, qua res dum est, necessariò est; dum est præterita, necessariò est præterita; dum est futura, necessariò est futura: quæ rem, reique existentiam consequitur; ideoque D non tollit libertatem, sed eam præsupponit. Sic Antichristus peccabit liberè; posito tamen quod peccabit, necessarium est ut peccet. Impossibile enim est, ut idem simul sit futurum, & non futurum, sive ut idem simul fit, & non fit. Sic posito quòd videam Petrum ambulantem, necessarium est ut ambulet; nec enim videre possum id quod non est: & tamen liberè ambulat Petrus, quia potest visionem meam non ambulando tollere.

Tertia.

Instabis Tertiò. Id quod videtur, & prævidetur, jam est extra causas, jamque existit, & est in facto esse: ergo impossibile est ut non existat, & sit infectum: ergo necessariò existit, non liberè.

Resp. Actus liber dupliciter potest spectari: Primò, ut est in fieri; Secundò ut est in facto esse: priori modo est liber, posteriori necessarius. liberè enim egreditur ex libera electione voluntatis, ita ut in potestate voluntatis sit eum elicere, vel non elicere, imò contrarium elicere;

post-

postquam tamen egressus est, non potest non esse egressus, utrumq; sua præscientia prævidet Deus: prævidet enim eum liberè egredi à voluntate; & postquam jam egressus est, non posse non esse egressum, ideoque priori consideratione esse liberum, posteriori necessarium: prævidet enim rem ut in se fit, omnemque ejus & dum incipit, & dum completur, seriem modumque contemplatur. Hæc dixi obiter ob quorumdam obiectiones, qui jis se mirè torquent; sed unica distinctione necessitatis in antecedentem & consequentem, & altera, qua consideratur actus nunc in fieri, nunc in facto esse, res tota facilis est, clareque perspicitur, æque ac concordia gratiæ efficacis, & prædestinationis cum libero arbitrio: utraque enim innititur præscientiæ Dei. Gratia enim efficax est, quæ ita allicit mulcetque liberum arbitrium, uti illi persuadeat, eliciatque effectum, putà liberum arbitrii assensum: quare efficax non est, & consequenter prævideri nequit, nisi prævideatur quòd liberum arbitrium liberè finet se ab ea flecti, quodque eam acceptabit, eique liberè consentiet, cum facilè possit eamdem refutare, illique dissentire, si velit. Idem est de prædestinatione, quæ gratiæ efficaci, & consequenter præscientiæ Dei innititur. Prædestinatio enim non est aliud, quàm gratiæ præparatio, putà decretum Dei, quo decernit, v. g. Petro dare gratiam efficacem, eamque continuare usque ad finem vitæ. Hoc non intellexit Calvinus, ideoque censuit præscientiam & prædestinationem Dei esse quasi fatum inevitabile, quod homini liberum adimat arbitrium: sicut ex adverso Cicero ita liberum statuit arbitrium, ut Dei negaret præscientiam, utque tolleret fatum sustulit providentiam, atque ita dum homines fecit liberos, fecit sacrilegos, ait S. August. lib. 5. de Civit. c. 9. & sequentibus.

Ex dictis sequitur; falsò plebejos nonnullos culpare præscientiam Dei, in eamque coniicere suas sortes & casus, quin & damnationem vel salutem. Narrat & reprehendit S. August. libr. de Bono persever. cap. 15. quemdam sui monasterii Religiosum, qui cùm de defectibus suis argueretur, respondebat: *Qualiscumque nunc sim, talis ero, qualem me Deus futurum esse præscivit.* Meliùs dixisset: *Talem me Deus fore præscivit, qualis vel per me peccando, vel per gratiam Dei bene agendo esse voluero.* Nam suo illo axiomate negligens curam suæ salutis, eamque in Deum rejiciens, tandem monasterium deserens, factus est velut canis reversus ad suum vomitum.

TRADITUM] *ἔκδοτον*, id est, *expositum*; Syrus; *segregatum*. Nota. Traditus est Christus, tum à Patre, Roman. 8. 32. & à seipso, Galat. 2. 20. tum à diabolo, Ioan. 13. 2. ac à Iuda, à Iudæis, à Pilato, in mortem & crucem: sed passivè & obiectivè à Patre, & à se: à diabolo verò, cæterisque ejus assectis activè & positivè. Rursum fine diverso; nam à Patre, & à se traditus est, ut mundum salvaret: à diabolo, ut Iudæos ad Christi parricidium impelleret; à Iuda per cupiditatem pretii; à Iudæis per malignitatem; à Pilato per metum. ita Origen. & S. Thom. in Matth. 26.

PER MANUS INIQUORUM] Hæc verba referri possunt tum ad *traditum*, quod præcessit, Christus enim traditus fuit per manus iniqui Iudæ & satellitum ejus, Annæ & Caiphæ pontificibus. Tum ad *affigentes*, scilicet cruci, ut habet Syrus: Christus enim cruci affixus est per manus iniquorum militum.

VERS. 24. QUEM DEUS SUSCITAVIT, SOLUTIS DOLORIBUS INFERNI] τὸ *inferni* legit quoque Irenæus lib. 3. c. 12. S. August. & alii apud eum epist. 99. ad Evodium, & Syrus, qui vertit, *solutis funibus inferorum*. Hebr. enim חבל *chebel*, & funem, & dolorem significat: quia dolor est quasi funis ligans, arctans & stringens, acriterque pungens afflictum. Verùm Græca habent λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, id est *solvens dolores mortis*; indeque clarius & planius est. Sed eodem res redit; nam idem quasi est mors & infernus; quia olim ante Christum omnes qui moriebantur, ibant in infernum. Unde tunc teneri morte, vel inferno, idem esse videbatur: anima enim post mortem ibat in infernum, corpus ad sepulchrum. Unde de utroque resuscitando subdit v. 27. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.*

Dolores inferni qui? Prima sententia. Quæres, qui sunt dolores mortis & inferni, quos Deus solvit suscitans Christum? Primò, Calvinus censet esse pœnas, anxietatem, & desperationem, quam damnati patiuntur in inferno. Hanc enim nobis debitam, in se luendam suscepisse Christum, ideoque in cruce desperasse, dum clamavit: *Deus meus, Deus meus, quid me dereliquisti?* Verùm hoc non minùs stolidum est, quàm blasphemum & impium, uti ostendi Hebr. 5. 7.

Secunda. Secundò, alii censuerunt hic significari, quòd Christus moriens liberarit damnatos ex inferno, idque videtur innuere S. August. epist. 96. Verùm hæc est hæresis quam recenset & refutat idem S. August. hæresi 97. & S. Gregor. libr. 6. epist. 179. Melius alii censent, Christum morientem vel omnes, vel plurimos ex Purgatorio liberasse eisque dedisse primam & plenariam indulgentiam, uti dixi Zachar. 9. 11.

Tertia. Tertiò, alii ex Syro censent dolores vel funes mortis hic vocari vires mortis, quibus quasi funibus corpus Christi mortui ligabat, & detinebat in sepulchro, animam verò in inferno.

Quartò, Cajetan. ex S. Thoma censet, dolores mortis & inferni vocari pœnalitates, quas naturaliter, & communi sorte ac jure patiebatur Christi corpus in sepulchro, & anima in inferno; quæ duæ erant. Prior, quòd anima esset separata à corpore, quasi à suo compare, ad quod naturalem habet inclinationem; itaque quasi esset altera sui parte trunca & mutila. Posterior, quòd detineretur in loco tam vili & infimo, qualis est sepulchrum & infernus. Verùm dolor & pœna omnis Christi finita est in ejus morte. Et certum est Christi animam non fuisse detentam in inferno, nec corpus in sepulchro in vindictam, vel supplicium, aut satisfactionem alicujus peccati, sed fuit hoc corpori mortuo quasi naturæ debitum, & commoditas; animæ verò fuit potiùs honor & triumphus: quia per eam Christus quasi victor inferni, & liberator Patriarcharum, eò descendit.

Quarta. Quintò, alii respondent, quòd Christus dolores, vel funes inferni paratos ut se constringerent, sicut alios omnes morientes constrinxerant, & constringunt, solvit, id est, discussit & dispulit, fecitque ne iis constringeretur. Rursum de facto solvit eos in aliis, qui in limbo vel Purgatorio iis constricti tenebantur, dum eos inde liberavit & eduxit. ita S. August. epist. 99. Hic sensus probabilis & appositus est.

Quinta. Sextò, S. Chrysost. & Oecum. respondent, dolores hos non fuisse Christi, nec fidelium, sed ipsius mortis: *Mors enim*, inquit, *illum detinens doluit, sicut cetus absorpto Jona quasi indoluit, ideoque eum evomuit*, q. d. Deus per Christi resurrectionem ipsam mortem à doloribus quasi parturientis liberavit: mors enim & infernus suo utero tantum Christi onus, & pondus ferre non valentes, quasi dolorem patiebantur cùm eum clauderent, quem tenere & capere non poterant. Verum hoc subtilius est; quàm solidius & germanius.

Sexta. Septimò ergo & genuinè, dolores mortis & inferni metonymicè vocantur dolores gravissimi, qui hominibus mortem afferunt, eorumque animas in infernum mittunt, ut ibi quasi in tenebris, & carcere ineluctabili perpetuò detineantur & degant. Hinc illud psal. 17. 5. *Circumdederunt me dolores mortis*, &c. *dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis*. quò alludit hic Petrus. Unde pro *dolores mortis*, Interpres 2. Reg. 22. 5. vertit, *contritiones mortis*; & pro *dolores inferni*, vertit, *funes inferni*. Hebræi enim dolores metaphoricè vocant חבלי *chable*, id est, funes quia instar funium stringunt & affligunt. Ita S. Basil. & Theodor. in psalm. 17. & Suarez 3. p. q. 52. disp. 43. sect. 1.

Septima genuina. Sensus ergo est, q. d. Deus suscitavit Christum solutis doloribus mortis & inferni, hoc est, superata per Christi suscitationem morte & inferno cum omnibus doloribus illam comitantibus, putà tum præcedentibus in agonia, passione & cruce; tum qui illam subsequi solent in inferno. q. d. Deus per Christum resurgentem dissolvit, & destruxit mortis & inferni regnum, cum omnibus suis doloribus & ærumnis. Rursum per hypallagen, dolor mortis & inferni accipi potest mors dolorosa, sive dolor mortalis & infernalis, qualis est morbus vel cruciatus lethalis, qui animam è corpore sua acerbitate avellit

& extorquet ; q. d. Per resurrectionem Deus solvit & abolevit mortem, quæ in Christo fuit dolorosissima. Huc accedit expositio Riberæ in Osee c. 13. 14. qui sic explicat: *Solutis doloribus mortis*, id est, solvens & irritans id, quod per tot dolores & cruciatus mors effecerat, ut scilicet anima Christi à corpore separaretur, dum eam separatam rursum in resurrectione corpori univit. Mors enim & infernus suis ærumnis & doloribus quasi funibus, videbantur Christi animam & corpus quasi colligata & incarcerata detinere, ut non videretur esse spes inde exeundi & remeandi ad vitam. Sed Deus hæc vincula & hosce funes dissolvit, dum Christum ex iis ad lucem & vitam redivivum reduxit. Morti, sive inferno dat epithetum & titulum *dolorum*: tum quia mors in se est plena doloribus: unde *terribilium omnium terribilissimum est mors*, ait Arist. tum quia propriè significat dolores Christi, quos in passione & morte habuit plurimos, & maximos adeò ut superarint omnes dolores omnium Martyrum. Ita S. Leo serm. 1. de ascensione: *Post passionem*, inquit, *ruptis mortis vinculis, quæ vim suam in eum qui peccati erat nescius, incedendo perdiderat, infirmitas in virtutem, mortalitas in immortalitatem, contumelia transivit in gloriam.*

Tropol. Tropol. S. Hieron. & S. August. in psal. 17. dolores inferni, inquiunt, sunt invidiæ detrahentium, & calumniantium, & exprobrantium, quæ mortem infernalem operantur, animamque in mortem secundam & infernum præcipitant, quales à Scribis & Iudæis passus est Christus etiam pendens in cruce, dum ab iis audiit: *Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud: salva temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce*, Matth. 27. 40.

IUXTA QUOD IMPOSSIBILE ERAT TENERI ILLUM AB EO] inferno scilicet, & morte: tum quia Christus erat innocentissimus & sanctissimus; mors autem & infernus sunt pœnæ, & carcer peccatorum: tum quia Christi divinitas, æquè hac humanitatis vis & robur claudi & detineri nequibant morte & inferno; sed potiùs Christus quasi victor dominator & triumphator ea sua manu & potestate clausit, imò dissolvit, enervavit, abolevit.

VERS. 25. DAVID ENIM DICIT IN EUM] *De eo*, ita Syrus, putà de Christo. Vel *in eum*, id est, in persona ejus, ait Cajetan. David enim in Christi persona hæc dixit.

PROVIDEBAM DOMINUM IN CONSPECTU MEO SEMPER) q. d. In omni mea actione, passione, cruce & morte prospiciebam ad Dominum, eumque mihi proponebam, fortiter, fortique spe omnia agens & sustinens: quasi decertans pro Deo in ejus conspectu; perinde ac milites acriter pugnant, dum sunt in conspectu sui ducis. Sciebam enim me jugiter à Deo conspici, ac proinde vicissim jugiter eum conspiciebam, dicens cum Elia: *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto*, 3. Reg. 17. v. ac proinde omnem meam spem, amorem & affectum in Domino me consuente defixi, certus quòd ex omni tribulatione me liberabit, & à morte ad vitam gloriosam suscitabit. Unde subdit: *Quoniam à dextris est mihi*, tamquam hyperaspistes, protector & propugnator, *ne commovear*, &c. *Et caro mea* crucifixa, mortua & sepulta *requiescet in spe* resurrectionis, quòd scilicet tertio die eam à morte ad vitam suscitabis. Ita Sancti omnes ambularunt in conspectu Dei, cogitantes se semper & ubique præsentem habere Deum, ac in ejus præsentia omnia operari & pati, ideoque per omnia studuerunt ei placere. Hic enim acer est stimulus ad virtutem. Unde S. Ephrem serm. de virtute c. 10. asserit, *continua Dei recordatione animæ passiones recedere, instar maleficorum prætore accedente.* Hinc Deus præcepit Abrahæ: *Ambula coram me, & esto perfectus*, Genes. 17. 1. Vide ibi dicta. S. Basilius admonit ad filium spiritalem: *Memento*, ait, *te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit, & abdita mentium novit. Quodcumque opus inchoaveris, primò invoca Dominum, & ne desinas gratias agere, cùm perfeceris illud. Quære Dominum, & invenies eum: nec dimittas cùm tenueris, ut copuletur mens tua in amore ejus. Hoc stude in vita tua, ut orationem puram offeras Deo. Qualem cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conservum tuum. In omni opere quod cogitas facere, prius examina, si secundùm Dominum est, quod cogitas. Et si rectum est coram Deo, perfice: si verò adversum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua.*

A DEXTRIS EST MIHI) q. d. Mihi Christo qua homo sum, Deus Pater proximè adest & assistit, ut me protegat, conservet, resuscitet. Deus verò Filius mihi assistit qua hypostasi, & suppositum me substentans, per unionem hypostaticam, quam numquam dissolvet; ac proinde esto in morte separetur anima à corpore, tamen divinitas utrique manebit unita: perinde ac qui panem manu frangit, partes panis à sese invicem separat; sed utramque manu retinet, unam dextra, alteram sinistra.

NE COMMOVEAR) *Sed stabiliter in eo permaneam*, ait S. August. in psal. 15.

QUONIAM NON DERELINQUES ANIMAM MEAM IN INFERNO) Ergo de fide est, Christi animam post mortem descendisse ad inferos, ut habet Symbolum Apostolorum, ita S. Ambros. serm. 74. de mart. S. Hieron. in psalm. 15. August. epist. 99 & alii passim. Ineptè ergo & impiè Beza secutus Calvinum, vertit, *non derelinques cadaver meum in sepulchro*; animam in cadaver, infernum in sepulchrum inaudita metamorphosi, histrionica levitate transmutans. Negat enim ipse cum suo Calvino Christum descendisse ad inferos, itaque, reipsa tollit hunc articulum è Symbolo: *Descendit ad inferos*; dum eum ita interpretatur, ut idem sit quod descendit ad sepulchrum explicat enim, inquit (imò obscurat, depravat & evertit) id quod præcessit, *Et sepultus est*. Ineptè inquam. Nam, ut alia taceam, opponitur hic anima carni. De carne enim præcessit: *Caro mea requiescet in spe*; & sequitur: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, scilicet in sepulchro. De anima verò per antithesin subiungit: *Non derelinques animam meam in inferno*. Secundò, quia Græcum ᾅδης semper *infernum*, numquam *sepulchrum* significat. Vide Bellarm. lib. 4. de anima Christi c. 12. Nota τὸ *quoniam*: hæc enim vox dat causam ejus quod præcessit. *Et caro mea requiescet in spe*: q. d. Ideo caro mea securè in sepulchro quiescet in spe resurrectionis, quoniam tu Domine non derelinques animam meam in inferno, uti prædixisti & promisisti per Davidem psal. 15. sed tertio die eam ex inferno ad sepulchrum reduces, ut carnem rursum induat, vivificet & glorificet. VERS. 27. *Christus verè descendit in infernum.*

Ineptè rursum Calvinus & Brentius censent *descendere in infernum* idem esse quod extingui, perire & interire. q. d. inquit Calvin. Non sines animam meam interire & extingui, quia divinitate suffulta est: Unde rectè inferas, cæterorum hominum animas, quæ unione hypostatica divinitatis non suffulciuntur, interire & extingui, perinde ac animas brutorum. Vide hic ut Calvinus viam sternat atheis & atheismo.

NEC DABIS, [illegible] *al sitten*, id est, *non sines, non permittes*, SANCTUM TUUM) Græce est vox masculina τὸν ὅσιον, qua notatur Christus, qui est *Sanctus* per antonomasiam, utpote Sanctus Sanctorum. q. d. Non sines ò Domine, me Christum secundùm corpus corrumpi: quia sum Sanctus Sanctorum, quem non decet corruptio; sed incorruptio, & immortalitas. Ubi Nota. Sola unio hypostatica non sufficiebat (esto id exigebat) servare Christi corpus à corruptione; sed præter eam requirebatur actio physica divinitatis; quæ corpus conservaret, & tueretur ab aere, humoribus, aliisque rebus quæ corpora mortua corrumpere, & putrefacere solent. Unde S. Augustinus in psalm. 15. hunc locum sic exponit, q. d. *Neque sanctificatum corpus, per quod alii sanctificandi sunt corrumpi patieris.* Idipsum ad sanguinem à Christo patiente effusum extendit Durandus & Gabriel, quos citat & sequitur noster Suarez 3. p. tom. 2. disp. 47. sect. 3. scilicet sanguinem hunc in triduo mortis Christi non fuisse corruptum, uti corrumpi solet sanguis ab aliis hominibus effusus, eò quòd eum à corruptione tutaretur Verbi divinitas, cui, æquè ut antè, manebat hypostaticè coniunctus, ut fusè ibidem probat Suarez, aitque id definitum videri à Clemente VI. & Pio II. Contrarium tamen, scilicet sanguinem Christi in triduo mortis ejus corruptum fuisse, mansisse tamen unitum hypostaticè Verbo, non est improbabile: licèt enim corruptus fuerit quoad formam vitalem (sive illa sit anima, sive alia) quam habuerat in corpore Christi vivo, idem tamen mansit incorruptus quasi sub forma cadaveris sibi accommodata; atque eo modo quo mansit ille,

san

sanguis quasi mortuus, seu quasi cadaver sanguinis, ita pariter mansit unitus Verbo.

VIDERE] Id est, sentire experiri. Est catachresis: visus enim omnium sensuum nobilissimus, pro quolibet sensu ponitur in Scriptura: hic pro tactu ponitur.

CORRUPTIONEM) Christi viventis corpus vidit corruptionem, quia mortuum est: mors enim est hominis & vitæ corruptio. Christi verò morientis corpus non vidit corruptionem, græcè διαφθορὰν, putà putrefactionem & incinerationem. Cæterorum enim hominum corpora post mortem putrefiunt: ex putrefactione nascuntur vermes & bufones, qui carnem usque ad ossa depascuntur: quo facto ipsi deficiente alimento moriuntur, putrescunt, & in sua elementa, terram & aquam, resolvuntur. Cadaver ergo abit in putredinem & vermes, inde in terram, itaque impletur prima Dei in hominem peccantem sententia: *Pulvis es, & in pulverem reverteris*, Gen. 3. 19. Christi verò corpus ab hac sententia immune fuit: tum quia à peccato immune & sanctum: tum quia hypostaticè unitum erat Verbo: tum denique quia passione sua meruit dominium mortis & corruptionis, ejusque exterminium per suscitationem sui & nostri.

VERS. 28. NOTAS MIHI FECISTI; Syrus, *manifestasti*, ostendisti, exhibuisti) VIAS, hebr. & Syriacè *viam* VITÆ) Id est, & ex morte & inferno ad vitam reduxisti & revocasti. Resurrectio enim & glorificatio corporis, sunt viæ quibus Christus progressus est ad vitam immortalem & gloriosam, nosque progredi faciet in universali resurrectione. Unde pro *notas mihi fecisti*, hebr. est תודיעני *todieni*, quòd cùm sit futurum in Hiphil. propriè significat, *facies me docere*, notas facere, demonstrare vias vitæ, ut scilicet eas ostendam & exhibeam, tum Patriarchis, & Sanctis mecum resurrecturis, tum meis fidelibus in die judicii mea virtute resurrecturis. Hæ vocantur *viæ vitæ*; tum quia ducunt ad novam resurgentium vitam: tum quia ducunt in cælum, quæ est terra vitæ & viventium. Hinc Theologi docent quòd Christus in hac vita fuerit viator usque ad resurrectionem, operando & merendo nobis salutem, sibi resurrectionem: esto simul fuerit comprehensor; quia anima ejus videbat Dei essentiam, eaque visione erat beata.

Via vitarum.

Tropol. Tropol. S. August. in psal. 15. exponit, q. d. *Notas fecisti per me humilitatis vias, ut ad vitam redirent homines, unde per superbiam ceciderant: in quibus quia ego sum, notas mihi fecisti*, Christus enim est via, veritas & vita. Et S. Bernard. serm. 1. in festo Apost. Petri & Pauli: *Putas*, ait, *parva res est, scire vivere? Magnum aliquid, imò maximum est. Non vivit qui superbia inflatur, qui luxuria sordidatur, qui cæteris inficitur pestibus: quoniam non est hoc vivere, sed vitam confundere & appropinquare usque ad portas mortis. Bonam autem vitam ego puto, & mala pati, & bona facere, & sic perseverare usque ad mortem.* Et paulò pòst: *Arbitror autem quòd tu qui in congregatione es, bene vivis, si vivis ordinabiliter, sociabiliter, & humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, ut in omni conversatione tua sollicitus sis observare vias tuas, & in conspectu Domini, & in conspectu proximi; cavens & tibi à peccato, & illi à scandalo. Sociabiliter, ut studeas amari & amare, blandum te & affabilem exhibere; supportare non solùm patienter, sed & libenter infirmitates fratrum tuorum, tam morum, quàm corporum. Humiliter, ut cùm hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exsufflare, qui ex hujusmodi nasci solet; & quantumcumque illum senseris, negare consensum.* Et S. Ambros. serm. 22. ad *Martyres*, inquit, *sicut viam passionis Christi experti sunt, ita experientur & vitæ. Scriptum est enim. Notas mihi fecisti vias vitæ. Hoc utique in resurrectione ex persona dicitur Salvatoris, ut qui dum post mortem ab inferis redit ad superos, incipiat notam habere viam vitæ, quæ ante habebatur ignota.* Et mox: *Notas enim fecit vias vitæ, cùm me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem. His enim pervenitur itineribus ad salutem: & licet nos in resolutione corporis mortis umbra circumdet, tamen gressus suos vita non deserit, sed inter ipsas medias inferni leges, incunctanter Christi virtutibus ambulamus. Unde ait S. Propheta: Nam etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

REPLEBIS ME JUCUNDITATE CUM FACIE TUA) id est, coram facie tua, præsente facie tua. ita S. Hier. & Chald. putà, cùm faciem tuam, id est, te mihi

præsentem & benevolum exhibueris. q. d. Replebis me omni gaudio & lætitia, tam in corpore, quàm in anima, cùm mihi resuscitato ostendes faciem tuam, ut jam non tantùm anima, uti factum est in triduo mortis meæ, tuam faciem videat, eaque beetur; sed & corpus per animam eamdem conspiciat, eaque fruatur; præsertim quia ab ea, mediante gloria animæ, hauriet impassibilitatem, claritatem, aliasque dotes gloriosas. Unde S. Hieron. in psalm. 15. vertit, *Ostendes mihi plenitudinem lætitiarum ante vultum tuum.* Quocirca subdit Psaltes: *Delectationes in dextera tua usque in finem.* q. d. Sedens ad dexteram tuam, id est, in summis gloriæ tuæ bonis, tibi proximus & vicinissimus, perennes inde delectationes hauriam.

DE PATRIARCHA DAVID) Probat citatum locum psalm. 15. *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, non competere Davidi, eò quòd ipse defunctus, sepultus & corruptus sit; sed Christo post triduum mortis resurgenti. VERS. 29.

ET SEPULCHRUM EJUS EST APUD NOS q. d. Corpus Davidis usque ad hunc annum jacuit in sepulchro: ergo corruptum, putrefactum, & in pulverem redactum fuit. Ergo David non de se, sed de Christo prophetavit, cùm dixit: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Nota. cautè dicit S. Petrus, *Sepulchrum ejus est apud nos*, non corpus, aut caro ejus: quia videtur David paulò antè inter alios Patriarchas putà Adam, Abraham, Isaac, Iacob, Moseu, &c. cum Christo ex sepulchro resurrexisse, Matth. 27. 53. ac proinde ampliùs non fuisse in sepulchro. Nam verius est, Sanctos qui cum Christo resurrexerunt, non rediisse ad mortem & sepulchrum, sed resurrexisse ad vitam immortalem, atque cum Christo in corpore & anima gloriosos & triumphantes ascendisse in cælum. Hoc enim decebat triumphum Christi, ut cùm in corpore glorioso triumpharet, haberet pariter Sanctos in corpore triumphi sui asseclas & stipatores, quos quasi captivitatem, & prædam morti ereptam, triumphans secum duceret in cælum. Hoc etiam decebat ipsos Sanctos, quibus sane miserius fuisse rursum mori, quàm optabile resurgere ad vitam tam brevem. Adde, animæ eorum jam erant beatæ, ac proinde parerat, eas non uniri corporibus nisi gloriosis & immortalibus. ita Orig. S. Hieron. Beda, Anselm. D. Thom. in Matth. 27. 53. Clem. Alexand. lib. 6. Strom. Euseb. lib. 4. Demonstr. c. 12. Epiph. hær. 75. & passim Recentiores. VERS. 30.

DE FRUCTU LUMBI EJUS) In lumbis enim est origo seminis, quòd ex iis per venas in membra generationi destinata descendit. Fructus ergo lumbi, vel ventris, ut vertit Syrus, sunt proles & posteri. Nota. Textus Græcus hic addit. κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, q. d. *Sciens quòd Deus sibi jurasset de fructu lumbi ipsius* nimirum, *Christum secundùm carnem suscitaturum*, vel *resurrecturum* (nam ἀναστήσειν vel activè *suscitaturum*, vel passivè *resurrecturum* vertas) *quem collocaret super sedem ejus.* Vel, ut Oecumen. q. d. Cùm jurasset de fructu, ventris ponere super sedem ejus, secundùm carnem resurrecturum Christum prævidens, locutus est de ejus resurrectione. Verùm hæc verba nec habet Syrus, nec noster Interpres, & sine iis sensus constat. Unde Erasmus suspicatur ea in Græco ab eruditulo quopiam, cui sensus non videbatur esse adeò clarus & absolutus, fuisse adiecta in margine, indeque postea in textum esse translata.

SEDERE SUPER SEDEM EJUS) occupare regnum Davidis patris sui, in ejusque throno quasi regem sedere. Hoc Christi regnum non fuit temporale, uti Davidis, sed spirituale & æternum. Regnum ergo Christi est Ecclesia, primùm in Judæa, deinde per totum orbem sparsa: jam militans, quæ in fine mundi erit triumphans. Christus enim stirpem, & regnum Davidis collapsum restituit, sed augustius & nobilius: nam pro terreno cæleste, pro caduco perenne substituit. Hanc regni sui instaurationem à Prophetis promissam, avidè Iudæi tempore Christi expectabant, uti etiamnum expectant. Unde Grabiel nuncians Deiparæ Christi conceptionem & incarnationem Lucæ 1. 32. *Hic* inquit, *erit magnus & filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus sedem David patris ejus, & regnabit in Domo Iacob in æternum & regni ejus non erit finis.* Quare frustrà miseri & abiecti Iudæi hoc sui Messiæ regnum carnale, exile & caducum præstolantur.

PROVIDENS] προϊδὼν, id est, *prævidens*. ita Syrus.

VERS. 31. QUIA NEQUE DERELICTUS EST IN INFERNO] quoad animam, sed illa ex eo egrediens ad sepulchrum carnem suam resumpsit, & cum ea gloriosa resurrexit.

VERS. 33. DEXTERA IGITUR DEI EXALTATUS] dum per dexteram, id est, potentem Dei virtutem & operationem, quasi victor & triumphator peccati, mortis, dæmonis & inferni, gloriosè resurrexit & ascendit in cælum.

PROMISSIONE SPIRITUS SANCTI ACCEPTA A PATRE) q. d. Christus accepit à Patre potestatem promittendi, & mittendi Spiritum sanctum; vel accepit à Patre, ut posset mittere in Apostolos Spiritum sanctum quem eis promiserat. Nam Deus Pater quasi promisit Christo. Christus nobis, Spiritum sanctum.

EFFUDIT HUNC, Spiritum sanctum, QUEM VOS VIDETIS in linguis igneis, ET AUDISTIS) per os nostrum, variis linguis loquentem magnalia Dei. Hinc Patres probant contra Arrianos, Christum esse Deum. Nam *quomodo Deus non est, qui dat Spiritum sanctum? imò quantus Deus est, qui dat Deum?* ait S. Aug. lib. 15. de Trinit. c. 26.

VERS. 34. NON ENIM DAVID ASCENDIT IN CÆLUM) q. d. Ergo David cùm ait psalmo 109. uti jam citabo; *Sede à dextris meis*, non de se loquitur, sed de Christo resuscitato, qui ascendit in cælum, sedetque ad dexteram Patris, ac inde effudit Spiritum sanctum in nos. Romæ quidam eruditus Rabbinus Christianus mihi asseruit, S. Petrum hoc dixisse contra μετεμψύχωσιν Pythagoræ: censuit enim Pythagoras animas de uno corpore in aliud transmigrare. Qui error Hebræos quoque pervasit: unde dicunt ipsorum Cabalistæ, Adam tres habere literas, quæ singulæ virum illustrem significant. Prima est A. quæ significat Adamum. Secunda est D. quæ significat Davidem. Tertia est M. quæ significat Messiam, sive Christum. Hos ergo tres facere Adam, id est, unum quasi hominem; eo quod anima Adæ migrarit in Davidem, & ex Davide in Christum. Quocirca S. Petrum hunc errorem hic perstringere, ac dicere animam Christi, non Davidis, ascendisse in cælum, ita ipse. Nam ait, inquit, quis nescit Davidesse mortuum, nec ascendisse in cælum? Aut quis alius unquam deliravit, dixitque quòd David ascenderit in cælum, ut Petro idipsum hic refutandum esset? Favet, quòd simili ratione Herodes putabat animam Ioannis Baptistæ, à se occisi, transmigrasse in Christum, Matth. 14. 2. Et Iudæi animam Phinees censent transmigrasse in Eliam, Eliæ verò animam in Ioannem Baptistam. Unde eum interrogant: *Elias es tu?* Ioannis 1. 21.

Iudæorum μετεμψύχωσις, Cabala Adam.

DIXIT AUTEM IPSE) Hinc patet quòd David sit auctor psal. 109. non Melchisedec, nec Eliezer servus Abraham, aut quis alius, uti fingunt Rabbini. Canit enim David illo psalmo non Abrahæ, nec Davidis, nec Ezechiæ uti somniant Iudæi, sed Christi regnum per resurrectionem & ascensionem in cælo & in terra, quod ex Sion cœpit regnare in omnes gentes donec impios conterat in die judicii.

DIXIT) Hebr. נאם *neum*, id est, dictum, effatum pronunciatum, decretum, oraculum Domini, de Christo Domino meo.

DOMINUS, Deus Pater, DOMINO MEO] Hebr. לאדני *adoni*. q. d. Christo qui meus, putà Davidis, cùm sit filius, est tamen & Dominus non tantum quà Deus est, sed & quà homo. Nam quà homo, jure & titulo redemptionis, æquè ac unionis hypostaticæ, quà in immensum omnes homines & angelos antecellit, omnium hominum & angelorum, ac consequenter meus id est Davidis, est Dominus. *Dixit* ergo Deus Pater Christo homini, cum triumpho ascendenti in cælum.

SEDE A DEXTRIS MEIS] Id est, mihi proximus, in summa mea gloria regna, ita S. Hieron. & Theodor. in psalm. 109. Quomodo Christus sedeat ad dextram Dei fusè explicui Colos. 3. 1.

Citant hunc psalmi 109. versum Christus Matth. 22. & S. Paulus Hebr. 1. 13. ex eoque probant Christum esse majorem angelis, esseque Deum: hoc enim dominium in Davidem, omnesque homines Christus homo obtinuit, non vi humanitatis, sed unionis hypostaticæ; quia scilicet ipse non est purus homo, sed homo Deus.

VERS. 35. DONEC PONAM INIMICOS TUOS, in die judicii, SCABELLUM PEDUM TUORUM) ut scilicet

A planè victi, tibi tuisque pedibus subjecti sint, & substrati quasi vile scabellum. Sic Sapores rex Persarum Valerianum Imper. bello victum fecit scabellum pedum; dorsum enim quasi scabellum, præbebat pedibus Saporis in equum ascensuri, inquit Eutropius & Victor in Valeriano. Idem fecit Tamberlanes Bajazeti Turcarum Imperatori victo & capto. Nota. τὸ *donec* non significat, quòd eousque duntaxat sessurus sit Christus ad dexteram Dei, quasi deinceps non sit sessurus & regnaturos; sed potiùs contrarium. q. d. Sede & regna apud me donec omnes hostes tibi subiiciam, quando longè magis sedebis & regnabis; non tantùm apud me, sed toto orbe dominaberis; quia omnes hostes tibi subjugabo. Simile est Matth. 1. 25. *Non cognoscebat eam donec peperit filium suum*. q. d. B. Virgo non concepit ex Ioseph, quia non cognovit eam usque ad partum; multò minùs cognovit eam post partum. Porrò *inimicos* vocat infideles, Saracenos, Paganos, hæreticos, omnesque impios, qui Christo noluerunt se subiicere, & obedire.

B OMNIS DOMUS, id est, tota familia, tota posteritas, tota gens ISRAEL) id est, Iacobi Patriarchæ.

VERS. 36. QUIA ET DOMINUM EUM, ET CHRISTUM FECIT DEUS, HUNC IESUM) q. d. Deus Pater evexit Iesum ad hoc dignitatis fastigium, ut sit Dominus universorum, & Christus sive Messias, hoc est, unctus gratiæ plenitudine, de qua omnes accepimus: evexit inquam, eo ipso quo eum divinæ personæ & naturæ in incarnatione univit. Quare perperam Arriani hæc verba torquent contra divinitatem Christi; q. d. Petrus: Christus non fuit Deus & Dominus per naturam divinam, sed à Deo Patre factus & denominatus est per communicationem divinæ auctoritatis & potestatis. Nam S. Petrus loquitur de Christo, non quà Deus, sed qua homo est: Iesus enim est nomen proprium hujus hominis, & quà homo factus est dominus omnium, & Christus orbisque redemptor, dum à Iudæis crucifixus est. ita S. Cyrill. lib. 9. Thesauri c. 3. S. Basilius li. 4. contra Eunomium, & alii. Perperam quoque Theodorus Mopsuestenus docens Christum fuisse merum hominem, qui sua sanctitate meruerit coniunctionem cum divina natura, idipsum ex hoc loco probabat. Audi Vigilium: *In suo*

C *præscripto 39. cap. Rursum illud quod B. Petrus dixit Actor. 2. Iesum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu & virtute, exponens dicit, per unctionem Spiritus quod meruit, & immaculatum eum per omnia factum, & ad divinam naturam meruisse coniunctionem: quæ verba Christum purum hominem apertè significant. Qui ergo hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit.* ita Vigilius Papa in codice Vaticano, quem citat Baron. anno Christi 553. pag. 417.

QUEM VOS CRUCIFIXISTIS) Hic ingens est stimulus, quo S. Petrus mira libertate & sinceritate pupugit corda Iudæorum. q. d. Videte quantum scelus commiseritis: crucifixistis enim Iesum, id est, Salvatorem mundi, qui est dominus universorum, & Messias, sive Christus vester. Unde notat S. Chrysost. multos ex Iudæis, qui coram Pilato contra Christum clamaverant: *Crucifige, crucifige eum*, huic Petri concioni interfuisse, eæque compunctos se ad Christum, quem crucifixerant, convertisse.

VERS. 37. COMPUNCTI SUNT) intimo dolore & contritione, quòd Christum occidissent & sprevissent. Utrum hic miremur magis, Christine in suos parricidas potentiam? an

D clementiam? an potiùs utrumque? clementia enim eos ad pœnitentiam vocavit, & pœnitentes in gratiam recepit, habuitque loco charissimorum filiorum: potentia mentes eorum hostiles & saxeas compunxit, & commutavit, fecitque benevolas & amicas, ut Christum, quem antea summè oderant, diligerent. Hæc mutatio dexteræ Excelsi. Hæc vis compunctionis.

Præclarè S. Bernard. tract. de Modo bene vivendi serm. 10. *Maria Magdalena*, inquit, *per compunctionem & lacrymas meruit à Domino audire: Remittuntur tibi peccata tua. Pona compunctio thesaurus est desiderabilis, & innarrabile gaudium in mente hominis. Anima quæ in oratione habet compunctionem, proficit ad salutem. Lacryma pœnitentium pro baptismate reputantur apud Deum. Compunctio cordis sanitas est animæ. Compunctio mentis illuminatrix est animæ. Compunctio lacrymarum remissio est peccatorum. Compunctio Spiritum sanctum reducit ad se, quia cum Spiritu sancto mens visitatur, statim homo peccata sua plorat.* Subdit deinde quatuor causas & motiva compunctionis. *Ploramus enim*, inquit, *propter peccata nostra, & propter mis-*

Compunctionis vis.

miseriam hujus mundi, ac propter compassionem proximi, & propter dilectionem cælestis præmii. Propter peccata flebat ille qui dicebat: Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Idem de miseriis hujus mundi gemebat, cum dicebat: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! habitavi cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Dominus per compassionem flevit super Lazarum, & super civitatem Jerusalem, dicens: Quia si cognovisses & tu. Etiam Paulus Apostolus, qui præcepit gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus, per compassionem dolebat, dicens: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Cum dilectione cælestis præmii plorabant justi dicentes illud Psalmista. Super flumina Babylonis, illic sedimus & flevimus, dum recordaremur tui Sion, &c. Actus verò heroicus effectusque compunctionis est, quem assignat S. Chrysost. lib. 2. de Compunctione, dicens: *Hac est humiliati cordis vera compunctio, magna agere, & humilia loqui: justa operari, & super peccatores timere ac tremere.*

VERS. 38. POENITENTIAM AGITE] Pœnitentia ante baptismum requisita & necessaria est contritio, non perfecta, quæ est dolor de peccatis ex amore Dei; quia scilicet homo per eum Deum super omnia diligit, quem olim offendit: quem tamen requirit Navar. in Enchirid. c. 1. n. 38. sed imperfecta, quæ à Theologis dicitur attritio, estque dolor de peccatis ob metum gehennæ & damnationis. Hac enim dispositione posita baptismus, qui est regeneratio animæ, ei gratiam, quasi novam primamque Spiritus vitam infundit: alioqui si contritio perfecta requireretur, cùm hæc manet ex perfecto amore Dei, ideoque hominem justificet & vivificet, sequeretur vitam requiri ante vitam; nec baptismum regenerare, sed contritionem illi præviam. Excitandi tamen sunt pœnitentes baptizandi ad veram contritionem, utpote perfectiorem, uti Petrus hic eos, licèt compuncti essent, excitat ad compunctionem augendam, declarandam & perficiendam.

BAPTIZETUR UNUSQUISQUE VESTRUM IN NOMINE IESU CHRISTI] putà in fide, professione, virtute, meritis & baptismo Iesu Christi (non Ioannis Baptistæ, aut Pharisæorum, qui sua multaque habebant baptismata) credendo & profitendo hunc esse Christum, unicumque mediatorem à Deo Patre propositum ad assequendam remissionem peccatorum, justitiam & salutem. Porrò baptismus Christi est is, qui confertur in nomine SS. Trinitatis, dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Tres enim personæ SS. Trinitatis (hujus enim confessio & professio est baptismus) explicitè & distinctè in baptismo exprimendæ sunt. Licèt enim de hac re olim nonnulli dubitarint, imò negarint id esse necessarium, censentes sufficere ut baptizans dicat: *Ego te baptizo in nomine Jesu Christi*, eò quòd id hic dici videatur: tamen contrarium declaravit & definivit Ecclesia. Vide Franc. Suarez 3. p. tom. 3. disp. 21. Adde, fortasse Apostolos primis illis temporibus, formæ baptismi addidisse nomen Iesu Christi dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii Iesu Christi, & Spiritus sancti; ut huic novo nomini fidem, amorem & reverentiam conciliarent. Quare certum est, S. Petrum antequam hosce pœnitentes baptizaret, catechizasse eos, ac docuisse mysterium S. Trinitatis, aliosque Symboli articulos, ac deinde eos in nomine S. Trinitatis baptizasse, quæ omnia compendio perstringens Lucas, ait eum dixisse: *Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi.* Nam, ut notat S. August. lib. 3. contra Maximin. cap. 17. una persona S. Trinitatis aliam non excludit, sed includit: quocirca Scriptura nunc unam, nunc aliam, nunc omnes nominat, ut significet omnes tres esse ejusdem essentiæ & potentiæ. Et Theophyl. in fine Evangel. *Christi, id est uncti, nomen*, inquit, *in se continet & Patrem ungentem, & unctionem Spiritum, & unctum Filium.*

Moral. vivendum est Christo. Tropol. S. Chrysost. homil. 12. in 2. ad Corint. *Cùm*, inquit, *per Jesum Christum mortuum vivamus, ei utique ob quem vivimus, vivere debemus.* Et S. Bernard. serm. de quadruplici debito: *Christo Jesu*, inquit, *debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, & cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres.* Ac post multa ita concludit: *Cùm ergo ei donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud est sicut stella ad solem, gutta ad flumen, lapis ad montem, granum ad acervum?* Idem tract.

de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam jam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus, quàm factus, nam qui me semel, & tantùm dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & gessit mira, & pertulit dura; nec tantùm dura, sed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se; & ubi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum?* Idem serm. 20. in Cant. *Dignus planè est morte, qui tibi Domine Jesu recusat vivere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit: & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Propter temetipsum Deus fecisti omnia, & qui vult esse sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia.*

ET ACCIPIETIS DONUM SPIRITUS SANCTI] Primò, q. d. Accipietis ipsum Spiritum, qui est primum & increatum Dei donum, uti ostendi v. 4. Secundò, q. d. Accipietis gratiam & justitiam, quæ est donum Spiritus sancti. Tertiò, Francisc. Suarez tract. de Sacramento Confirmationis disput. 32. sect. 1. per *donum Spiritus sancti*, accipit gratiam Sacramenti confirmationis, quæ eximia est, & singulare donum Spiritus sancti. Unde Sacramento Confirmationis hunc effectum tribuit Scriptura, quòd conferat Spiritum sanctum, ut patet Act. 8. & cap. 19. Olim enim cùm grandævi baptizabantur, mox à baptismo conferebatur eis Sacramentum Confirmationis.

VOBIS ENIM EST REPROMISSIO] ad vos quasi filios Abrahæ, pertinet promissio Abrahæ facta de Christo, quòd scilicet per eum benedicendæ, id est, justificandæ & salvandæ, essent omnes gentes, Gen. 22. Hæc ergo promissio est de Christo, ac consequenter de Spiritu sancto, quem æquè ac Apostoli recepturi erant in baptismo, si crederent in Christum. VERS. 39.

OMNIBUS QUI LONGE SUNT] à Deo, Ecclesia, fide & salute, putà Gentilibus, quibus ait Apostolus Ephes. 2. 12. *Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.*

TESTIFICATUS EST] διεμαρτύρετο, id est, quasi testibus adhibitis asseverabat, confirmabat, & contestabatur vera esse sua dicta & dogmata de Christo. Testes hi erant, tum Scriptura & prophetiæ de Christo, tum commemoratio sanctitatis & miraculorum vitæ & passionis Christi, tum ipsi Apostoli cæterique fideles quin & ipsi Iudæi, qui Christi vitam, miracula & mortem viderant. VERS. 40.

EXHORTABATUR] Syrus, *postulabat*, vel *efflagitabat ab eis.*

SALVAMINI A GENERATIONE ISTA PRAVA] q. d. Per fidem & baptismum Christi, vitamque Christianam segregate vos ab hoc sæculo infideli & impio, putà à Iudæis & Gentibus infidelibus & impiis, ut salvetis animas vestras. Præclarè S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Vera*, inquit, *beatitudo est, seculi beatitudinem spernere, neglectisque terrenis in divina flagrare. Abrumpatur illa interminabilis secularium negotiorum catena. Nihil est magnum re, quod parvum tempore: nec longis dilatione gaudiis, quidquid arcta fine concluditur.*

Moral. de conversatione malorum fugienda. Moral. Nota, conversationem cum sæcularibus & impiis esse periculosam, ac ducere ad interitum æternum. Pauci enim tam fortes & constantes sunt, ut tot pravis exemplis, sermonibus, invitationibus, irrisionibus, minis, &c. impiorum semper resistant, nec iis se ad eorum mores flecti sinant. Qui ergo sapit, cum Lot fugiat de Sodoma, ne ejus incendio afletur. Verum enim est illud Eccles. 13. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicaverit superbo, induet superbiam.* Et illud S. Hieronym. epist. 7. *Proclivis est malorum imitatio, & quorum virtutes assequi nequeas, citò imitaris vitia.* Nam, ut ait Cyprian. lib. de Spectac. *Nihil facilius, quàm ut superbia superbiam, iracundia iracundiam, omne denique vitium, sui generis vitium in aliorum animis pariat, non modò nescientibus & non advertentibus, sed sæpe etiam invitis.* Exemplo est S. August. qui l. 2. Conf. c. 3. & 9. deplorat, quòd juvenis inter coætaneos suos jactantes vitia sua, ipse etiam stimulabatur non modò ad eadem facienda, sed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abjectior, quo erat innocentior; & ne vilior haberetur, quo erat castior. Ni-

mis enim contagiosam rem esse malos sodales, cùm dicitur: *Eamus, faciamus, & pudet non esse impudentem.* Similis huic concioni Petri est concio S. Ioannis epist. 1. cap. 2. dum ait: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Et S. Leonis serm. 5. de Quadrages. *Plena,* ait, *omnia periculis, plena laqueis. Incitant cupiditates, insidiantur illecebræ; blandiuntur lucra, damna deterrent; amara sunt obloquentium linguæ, nec semper veracia sunt ora laudantium.* Quocirca sapienter S. Bernard. epist. 103. *Beatus,* inquit, *qui post illa non abiit quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Vide S. Ambros. lib. de Fuga sæculi.

VERS. 41. APPOSITA SUNT] Ecclesiæ & cœtui fidelium, qui tum collecti erant pauci numero, putà 120. super quos descendit Spiritus sanctus. Sic ait Ierem. cap. 50, 5. *Apponentur ad Dominum fœdere sempiterno.*

ANIMÆ] homines. Est synecdoche: pars enim ponitur pro toto.

TRIA MILLIA] Vide hic fructum sanguinis Christi: vide & linguam igneam Spiritus sancti, per os Petri jaculantem ignea verba quasi tela, quibus totum auditorum cœtum amore Christi accendit & inflammavit. Erant hæ primitiæ fervoris & spiritus.

VERS. 42. ERANT AUTEM PERSEVERANTES] προσκαρτεροῦντες, id est, *perdurantes magna continuaque instantia & constantia.* Vide dicta c. 1. 14.

IN DOCTRINA APOSTOLORUM] audienda, ruminanda, meditanda.

ET COMMUNICATIONE FRACTIONIS PANIS] Græcè *communicatione & fractione panis. Communicatione,* scilicet bonorum, inquit Vatabl. & officiorum mutui obsequii, ait Cajetan. q.d. Primi Christiani mutuò suas opes, res & obsequia magna charitate communicabant: erant enim ipsis omnia communia. Verùm de hac operum communione dicet Lucas v. 44. Quare melius noster Interpres τὸ & accepit quasi exegeticum, pro *id est,* uti alibi sæpè accipitur; aut potiùs censuit esse hendiadyn, qua unum per duo dicitur, ut apud Virgil. *Aurum frænosque momordit,* id est, aureos frænos momordit. Sic *in communicatione, & fractione panis,* id est, in communicatione fractionis panis, vel quæ communicatio erat fractio, sive in fractione panis: alioqui τὸ *communicatione* caret genitivo, nec explicatur cujus rei fuerit hæc communicatio. Unde pro *communicatione* græcè est κοινωνία, id est *communio,* sive *communis unio,* quo nomine à S. Paulo & Patribus vocatur Eucharistia quatuor de causis.

Eucharistia communio quadrupliciter. Primò. Prima est, quia ipsa est mensa, & cibus communis, cui assident & communicant omnes fideles. Unde Græci cœnam quasi κοινὴν id est *communem,* nuncupari censent.

Secundò. Secunda, quia in Eucharistia communicamus cibo planè eidem & individuo, putà corpori Christi, quod non fit in aliis cœnis, ubi unus hanc cibi partem, alius aliam sumit & manducat. Unde S. Chrysost. hom. 83. in Matt. ait, *nos per communicationem cum Christi corpore fieri massam unam.* Et Cyrill. Alexand. li. 4. in Ioan. cap. 7. *Sicut* ait, *cera ceræ liquefacta miscetur, & ignis ferro ignito se infundit, ita nos miscemur corpori Christi,* ac consequenter ejus divinitati; itaque efficimur *concorporei & consanguinei Christi,* imò Christiferi. Quocirca Isidor. Pelus. lib. 1. epist. 228. asserit *communionem vocari, propter conjunctionem cum Deo; & quia regni participes reddit.* Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 10. 16. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?*

Tertiò. Ubi & tertiam rationem subdit: dicens; *Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus omnes, qui de uno pane participamus.* q.d. Eucharistia est communis omnium fidelium unio; nam unit omnes eidem corpori Christi; ac consequenter unit omnes inter se. Quæ enim sunt eadem uni tertio sunt & eadem inter se. Quocirca S. Dionys. Eccles. hier. c. 3. *Divinissima,* inquit, *unius ejusdemque panis atque poculi communis pacificaque communicatio, divinam illis velut convictoribus morum conjunctionem sancit* additque, quod Eucharistia sit omnium *Sacramentorum consummatio & perfectio.*

Quartò. Denique Eucharistia uniendo nos Christo, omnibus & singulis Christi sanguinem, passionem & merita communicat.

FRACTIONIS PANIS] Beza & hæretici, ac nonnulli Catholici accipiunt panem communem, q.d. Christiani habebant mensas communes, agitabant convivia communia. Verùm hæc non est laus Christianorum, sed Epicureorum. Dico ergo, græcè esse τοῦ ἄρτου, id est, *illius panis,* scilicet Eucharistici & divini. Unde Syrus clarè vertit, *Eucharistiæ:* hoc enim nomen licet Græcum, retinuerunt Syri, uti & Latini. Et patet ex circumstantiis: hæc enim fractio panis interiicitur in doctrinam Apostolorum & orationes. Erat ergo ejusdem ordinis, putà spiritualis, uti illa erant spiritualia, non carnalis. Alludit enim Lucas ad verba sui Pauli 1. Corinth. 10. 16. paulò antè citata, ubi Eucharistiam vocat fractionem panis, ob causas quas ibidem recensui; quibus adde, primos Christianos post Eucharistiam agitasse commune convivium, quod ob symbolum charitatis vocabant agapen, in qua eumdem panem cibumque frangebant & manducabant, de quo dixi 1. Corinth. 11. 21. Porrò hæc mox à Pentecoste prima, descensuque visibili Spiritus sancti contigerunt. Post eam ergo illicò à fidelibus cœpit frequentari Eucharistia, indeque tantus eorum fervor. In cujus rei memoriam, festum corporis Christi institutum ab Urbano IV. Pontifice ab eodem jussum est celebrari feria quinta post Octavam Pentecostes. Nam, ut ait S. Thom. in Officio Eccles. illius festi, *congruis ne tanti Sacramenti institutionem illo tempore specialiter recolamus, quo Spiritus sanctus corda discipulorum edocuit, ad plena cognoscenda hujus mysteria Sacramenti, nam in eodem tempore cœpit hoc Sacramentum à fidelibus frequentari.*

Tria primorum fidelium officia. Primum. conc. Nota hic tria primaria primorum Christianorum munia & exercitia, nobis, quoad possumus, imitanda & frequentanda. Perseverabant enim Primo, in Doctrina Apostolorum: ita & nos in concionibus verboque Dei audiendo, legendo, ruminando perseveremus. *Qui enim ex Deo est, verba Dei audit,* ait Christi Ioan. 8. 47. Verbum Dei est lua animæ, & semen orationis, meditationis, omniumque bonorum operum, juxta illud psal. 118. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum Domine, & lux semitis meis.*

Secundum, Eucharistia. Secundum est, sancta communio Eucharistiæ, per quam ipsi Christo realiter & substantialiter unimur. Sicut enim cibus unitur corpori, & in illud convertitur; ita Christus quasi cibus unitur nobis! verùm non se in nos, sed nos in seipsum convertit, juxta illud quod dixit S. Augustinus: *Non me mutabis in te, sed tu mutaberis in me.* Qua de causa primi fideles quotidie communicabant, uti hic innuit S. Lucas, eaque præcipua fuit causa tantæ sanctitatis & perfectionis eorum. Idem facere etiamnum dicuntur Abyssini sub Petro Ioanne. Hoc est quod oramus in oratione Dominica: *Panem nostrum quotidianum* græcè ἐπιούσιον, id est *substantialem,* ut vertit Interpres S. Matthæi cap. 6. 11. *da nobis.* Hinc Tertull. libr. de Oratione c. ult. ait, *solvendam esse orationem corpore Domini accepto.* Hac de causa olim fideles Eucharistiam domum deferebant, præsertim tempore persecutionis, ac quotidie eam sumebant, ut se armarent ad martyrium; eaque fuit causa fortitudinis tot Martyrum, uti docet S. Cyprian. lib. de Spectat. & Exhortat. ad Martyr. Quocirca Conc. Flor. docet effectum Eucharistiæ esse augmentum gratiæ, & omnem illum effectum, quem materialis cibus in corpore efficit. Et infrà subdit Eugenius Pont. *Hujus Sacramenti effectus quem in anima efficit dignè sumentis est adunatio hominis ad Christum: & quia per gratiam homo Christo incorporatur, & membris ejus unitur, consequens est, quod per hoc Sacramentum in sumentibus dignè gratia augeatur.* Et Trid. sess. 13. c. 2. docet, *hoc Sacramentum esse institutum tamquam spiritualem animarum cibum, quo alantur & confortentur viventes vita illius qui dixit: Qui manducat me, & ipse vivet propter me; & antidotum, quo liberemur à culpis quotidianis, & à peccatis mortalibus præservemur.* Hinc vocatur *panis,* sed sacer & transubstantiatus, non tantùm quia habet speciem panis, sed etiam quia ad omnem cibum adhibetur panis, unde panis à pascendo dicitur. Hinc & ab Hebræis quilibet cibus & pabulum, dicitur panis. Eucharistia autem omnimodo pabulo animam pascit, est ergo panis & plusquam panis.

Præclarè S. Cyprian. de Cœna Domini: *Qui manducat,* ait, *ex hoc pane, ultra non esuriet: qui bibit, ultra non sitit; quoniam mysterii hujus sic sufficit gratia, sic reficit ut* tollit

telligentia; ut cuicumque tanta sui innotuerit plenitudo, omnis consummationis fine inveniens Christi bajulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mente, & omni tempore habitatori suo dicta & facta jubilatione consona laudes resonans & gratiarum actiones decantent. Hæc ebrietas non apponit, sed extinguit peccatum; in hoc vino non est luxuria, nec movetur ad ludum post hunc potum lascivia. Cùm sopivit oblivio cuncta carnis ludibria, mira sunt quæ sentit, magna quæ videt; inaudita quæ loquitur: quia Agnus iste paschalis inebriat, cujus animam meri hujus fortitudo hilaritate inexplicabili lætificat & delectat.

Tertium oratio. Tertium est, oratio qua Deum laudamus gratias agimus, novamque gratiam poscimus & impetramus. Ubi obiter Nota. Lucam hic tribus verbis describere ritum & ordinem, quem primi fideles servabant in suis coetibus & synaxibus. Primò enim audiebant verbum Dei. Secundò, communicabant. Tertiò Deo canebant hymnos, psalmos, & cantica spiritualia, ut ostendi 1. Corint. 14. Hæc enim tria sunt necessaria Ecclesiæ & cuivis fideli, ejusque sunt quasi anima & vita. Sicut enim ad vitam corpoream requiruntur tria, scilicet sol, panis, & halitus sive respiratio, ita totidem requiruntur ad vitam spiritualem, nimirum spiritualis sol, putà verbum Dei; spiritualis panis, puta Eucharistia; & spiritualis halitus, puta oratio, hac enim halitum & spiritum divinum è cælo attrahimus & haurimus, juxta illud psal. 118. v. 131. *Os meum aperui, & attraxi spiritum.* Hæc tria adumbrata fuerunt tribus vasis in templo veteri, putà in Sancto, quæ erant candelabrum septiceps, mensa panum propositionis, & altare thymiamatis: candelabrum enim repræsentat verbum Dei: mensa panum Eucharistiam: altare orationem, hæc enim est thymiama Deo odoratissimum, & gratissimum, ut patet Apocal. 8. 3. Porrò *oratio perfecta est*, ait S. Bernard. tr. de Natura divini amoris ca. 2. *in qua tanta sit fides, ut sponte omnia tanta devotio, ut Deum videatur cogere* (qualis erat S. Catharinæ Senensis, dicentis, Domine non dimittam te, nisi hanc illamve animam, virtutem aut gratiam mihi concesseris:) *tantus amor, ut omnia quæ petit, in ipsa oratione se sentiat obtinere tam benigna humilitas, ut in omnibus non suam, sed Dei voluntatem in se fieri præoptet.* Talis fuit horum primorum fidelium, ideoque omnia quæ poposcit à Deo, protinus impetravit.

PANIS] Ex hoc loco colligitur, sufficere laicis sumere Eucharistiam sub una specie panis, nec requiri alteram, putà calicis. Crescente enim in immensum numero fidelium, difficile & penè impossibile erat omnibus dari calicem. Adde, multos esse abstemios, qui abhorrent à vino, esseque in tanto numero evidens periculum irreverentiæ, & effusionis sanguinis, præsertim in turba rudium & rusticanorum. Obiiciunt hæretici, sub pane intelligi calicem: nam certum est Apostolos & sacerdotes obtulisse sacrificium, in quo requiritur consecratio tam vini, quàm panis. Resp. Lucas hic non loquitur de sacrificio sacerdotum, ad quod requiritur utraque species, sed de communione fidelium laicorum: in qua cum dumtaxat nominet panem, colligimus eum solum fuisse datum, & distributum in tot millium turba.

VERS. 43. *Timor pro reverentia.* FIEBAT AUTEM OMNI ANIMÆ TIMOR] *Timor* hic erat sacer quidam horror & reverentia, qua videntes linguas igneas, & audientes sermones igneos, timebant & venerabantur Apostolos quasi homines cælestes & divinos, qui miracula patrare, & cum Elia ignem è cælo devocare, & in hostes vibrare possent. Sic *primus in orbe deos fecit timor*, ait Poeta. Sic visis Christi prodigiis dicuntur turbæ timuisse, Lucæ 7. v. 16. Timor hic non erat aliud quam religio & reverentia erga Christum, ex ejus miraculis concepta. Sic Matth. c. 9. 8. sanato paralytico à Christo, ait, *Timuerunt turbæ*, græcè ἐθαύμασαν id est, *admiratæ sunt*: admirationis enim effectus est timor, sive reverentia. Unde S. Lucas idem narrans c. 5. 26. Evang. scribit, *Apprehendit omnes stupor*, id est *ecstasis*, puta timor ex stupore manans, & in Dei glorificationem erumpens. Ecce ut Spiritus sanctus Apostolos antea timidos veluti cervos, facit omnibus terribiles quasi leones. Ecce quanta est vis sanctitatis, quam etiam impii verentur & expavescunt.

PRODIGIA] Hisce enim à Deo erat confirmanda nova primaque fides de Christo, ut per ea credibilis fieret hominibus alioqui temerè credidissent. Quare similia ab hæreticis nova dogmata asserentibus poscenda, & exhibenda sunt, si sibi credi velint. Verè Richardus Victorinus libr. 1. de Trinit. c. 2. *Si error*, inquit, *est quod credimus, à te decepti sumus: ista enim in nobis iis signis & prodigiis confirmata sunt, quæ non nisi à te fieri potuerunt.*

ET METUS ERAT MAGNUS IN UNIVERSIS] Hæc verba desunt in Græco & Syro, quia idem sunt cum eo quod præcessit: *Fiebat autem omni animæ timor*, illudque exaggerant & inculcant.

OMNES ETIAM QUI CREDEBANT, ERANT PARITER] Græcè, ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, *erant in idipsum*. Syrus, *erant simul*; Tigur. & Pagnin. *erant coniuncti*, non quòd simul habitarent: hoc enim erat impossibile in tanta hominum, præsertim coniugatorum & mechanicorum turba. Quæ enim domus tot millia fidelium cepisset? Erant ergo simul quia statis horis simul ad synaxin, putà ad concionem, communionem & orationem, de quibus paulò antè dixit Lucas, in templum conveniebant. Id nostri Anabaptistæ, quasi simiæ imitantur in Moravia: quisque enim eorum suam domum & officinam habet, sed statis horis ad suas synaxes coeunt omnes. Adde, Apostolos & capita Ecclesiæ, puta primarios fideles, simul habitasse juxta templum in porticu Salomonis. Hoc est enim quod ait Lucas c. 5. 12. *Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Erant unanimiter omnes in porticu Salomonis.* Denique sociabant se, ut vicini invicem habitarent circa templum, quoad poterant, & quantum officia rerumque status cuique permittebant, uti videmus in urbibus rectè constitutis, cives qui ejusdem sunt sectæ, nationis, mercaturæ, vel opificii, simul habitare in eadem platea. Et hoc innuit Lucas dicens v. 46. *Frangentes circa domos panem.* VERS. 44.

ET HABEBANT OMNIA COMMUNIA] Meum enim & tuum est causa omnis discordiæ, ait Chrysost. Plato ideam perfectæ reipubl. describens deposcit, ut in ea omnia sint communia, ad perfectam civium unionem & concordiam, etiam uxores. Sed in eo fœdè erravit: uxorum enim communitas repugnat legi naturæ, quæ sancit unam cum uno copulandam ad prolis certitudinem, & debitam educationem. Primi Christiani ergo hoc sustulerunt, omniaque habuerunt communia præter uxores: ac proinde vixerunt quasi Religiosi, imò religiosæ vitæ fundamenta ab eis jacta esse, docent S. Hieron. li. de Viris illustr. in S. Marco, S. August. epist. 109. & S. Basil. in regul. fusior. reg. 19. & 32. Vidit hoc per umbram Pythagoras, cùm auream hanc gnomen edidit: *Amicorum omnia communia*; ex quo Diogenes colligebat, *sapientis esse omnia quæ in orbe sunt*: hæc enim sunt Dei, cujus amicus est sapiens. testis est Seneca lib. 7. de Beneficiis c. 12.

Ex hoc ergo loco, quòd primi Christiani haberent κοινά, id est *communia*, ortum est κοινόβιον, putà Cœnobia & Cœnobitæ, inter quos primi fuerunt Essæi, quorum parens fuit S. Marcus, de quorum sanctitate mira scribit Euseb. lib. 2. Hist. c. 17. S. Hieron. lib. de Script. Eccles. in vita S. Marci Quocirca rectè idem S. Hieron. eodem libro in Philone: *Talis*, inquit, *primò credentium fuit Ecclesia, quales nunc Monachi esse nituntur & cupiunt, ut nihil usquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper: patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur & psalmis, doctrinæque & continentiæ, quales & Lucas refert primùm Hierosolymis fuisse credentes.* Quocirca ex tunc cœpit vita Religiosa & cœnobitica à viris perfectionis avidis; qui primævam Apostolorum & fidelium vitam æmulari conabantur quorum ingens fuit multitudo per orbem sparsa, uti testatur S. Dionys. Eccles. Hierar. cap. 10. Eam deinde post annum Domini 300. instauravit S. Antonius in Aegypto, S. Basilius in Græcia, S. Hieronymus in Syria, & S. Augustinus in Africa, S. Benedictus in Italia totoque Occidente, quem deinde secuti sunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, &c. *Origo cœnobiorum.*

Porrò hæc communio bonorum, magnum est virtutis & perfectionis compendium. Nam Primò, ingens est charitatis mutuæ incentivum. Unde S. Laurent. Iustinian. lib. de Obedientia ca. 18. *Quid aliud*, inquit, *esse dixerim Religiosorum monasteria, & Deo famulantium loca, quàm stadia militaria, atque spiritualia castra pugnantium? Nonne in eisdem frequentissimæ devotionis lacrymæ, compunctionis gemitus, suspiria pietatis, compassionis & charitatis ad Deum* *Commendatio vitæ fratrum. Primus.*

incef-

incessanter effunduntur vota? Et paulò pòst: *Quid vero locupletius, quam nihil habere, & omnia possidere? Carere rebus superfluis, & vti necessariis? Proprium spernere patrimonium, & Christi esse heredem? Monasteriorum quippe redditus thesauri sunt Saluatoris: ij profectò communes fiunt omnibus in commune viuentibus. Non secernitur persona diuitis, non potentis statui defertur; sed prout cuique expedit, erogantur. quod est opus diuinum, commendatio gratiæ, charitatis officium, & naturæ exemplum.*

Secundus, Secundò, quia amorem & affectum auocat ab opibus & deliciis terrenis, quasi vilibus & exilibus, eumque totum transfert in Deum & res cælestes: quo fit, ut in cælo defixus quasi aquila, pompas omnes & dignitates terræ, velut formicas aspiciat & despiciat, ac quasi rex omnibus emineat & dominetur: iuxta illud ab Isaia cap. 58. promissum: *Sustollam te super altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Nam, ut ait S. Cyprian. tractat. de Orat. Domin. *Qui renuntiauit iam sæculo, maior est honoribus eius & regno; & ideo qui se Deo & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Cœnobita ergo celsior est mundo, dominus vniuersi, par angelis, ciuis Sanctorum, domesticus paradisi, heres Dei, coheres Christi. Vide S. Chrysost. homil. 15. ad popul. Hic nullum, licèt potentem & principem timet, nulli adulatur, sed liberè quorumuis vitia carpit, audacter tyrannis resistit, uti Elias restitit Achab, Nathan Dauidi, Elisæus Ioram, Moses Pharaoni, qui proinde à Deo audiuit: *Constitui te Deum Pharaonis*, Exod. 7.

Tertius, Tertiò parit meritorum & bonorum omnium communionem. Vnde S. Basil. Const. monast. c. 19. *Communis*, ait, *eis est Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, & certaminum coronæ, vbi multi vnus, & vnus non solus, sed in pluribus.*

Quartus, Quartò, aufert materiam litium, cupiditatum, vitiorum & tentationum omnium; ac ex diuerso materiam, tempusque & aptitudinem suggerit vacandi sibi & Deo, meditandi, exercendi opera pietatis, spei, charitatis, & virtutum omnium, iuxta illud psal. 39. *Ego autem mendicus sum & pauper: Dominus sollicitus est mei.* Verè S. August. serm. 33. de verbis Apost. *Amor*, inquit, *rerum terrenarum viscus est spiritualium pennarum. Ecce concupisti, hæsisti. Quis dabit tibi pennas vt columbæ? quando volabis vbi verè requiescas, quando hic vbi male hæsisti, peruerse requiescere voluisti?*

Quintus, Quintò, parit animi pacem, serenitatem, lætitiam & iubilum perpetuum. Hæc ergo vita accedit ad vitam quam egit Adam & Eua in paradiso, estque inchoatio vitæ cælestis, quam Beati agunt in cælo. Quocirca hæc primorum Christianorum *vita erat angelica*, ait S. Chrysost. iuxta illud Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo*, Matth. 19. 21. Et illud psal. 72. *Quid mihi est in cælo, & a te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* Vnde S. Laurentius Iustinianus opusc. de Monastica conuersat. cap. 2. pulchritudinem vitæ cœnobiticæ, qualem agunt claustrales, describens: *Est*, inquit, *claustrum hortus conclusus, paradisus deliciarum, thalamus nuptialis, cubile immaculatum, virtutum schola, tabernaculum fœderis, reclinatorium sponsi, bellatorum statio, sanctitatis domus, castitatis custos, prudentiæ firmamentum, religionis magisterium, & obedientiæ sanctæ speculum singulare.*

VERS. 45. POSSESSIONES] *Agrorum* aut *domorum*, vt explicat Lucas c. 4. Vnde *possessio* dicitur quasi *pedum sessio* aut *positio*, ait Festus; fundi enim aut domus possessio capiebatur, immittendo in eam pedem, quasi in rem propriam & peculium.

ET SVBSTANTIAS, bona mobilia, ut pecora & supellectilia, VENDEBANT] studio tum paupertatis & perfectionis calcantes terrenas opes, & anhelantes ad cælestes, tum vitæ communis & charitatis, ut ea in fratres, putà Christianos, præsertim egentes distribuerent: tum ex instinctu Dei quasi præsagientes imminentem persecutionem, ne bona hæc à Iudæis confiscarentur, sed ut ipsi ex eorum pretio viuerent, aliisque fidelibus in persecutione bonis suis spoliatis succurrerent, iuxta illud Apostoli Hebr. 10. v. 34. *Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.* Vnde Melchiades Pontifex 12. q. 1. cap. *futuram*, ait, quòd futuram Ecclesiam in Gentibus Apostoli præuidebant, idcirco prædia in Iu-

A dæa minimè sunt adepti, sed pretia tantummodo ad fouendos egentes: præsertim quia prævidebant Ierusalem & Iudæam paulò post à Tito & Romanis planè vastandam. Idem fecerunt deinceps Christiani, qui vigente persecutione parabant se ad martyrium, ut S. Valerianus, S. Cæcilia, S. Sixtus, S. Laurentius, qui bona etiam Ecclesiæ divendebant & distribuebant inter fideles egenos, ne persecutores ea confiscarent & raperent, prudenti sanè pioque consilio.

PROVT CVIQVE OPVS ERAT] *Non quod puériliter quis gestire poterat: nil ibi otiosum erat, ac multò minùs superbum: quod opus erat, hoc est, quantum ad indumenta, quod & nuditatem tegeret, & frigus repelleret*, ait S. Bernard. Apol. ad Guiliel. Abbatem.

IN TEMPLO] Hoc imitantur hodiè Cœnobitæ, & sæculares pii, tam viri, quàm matronæ, quæ omne tempus quod à negotiis liberum habent, in templo orationi, lectioni & concioni impendunt. Vbi enim quis meliùs, iucundiùs, vtiliùs, nobiliùs versetur, quàm cum Deo in eius domo? VERS. 46.

B ET FRANGENTES CIRCA DOMOS, græcè; κατ' οἶκον, id est, *circa domum*, putà Dei, hoc est templum, ait Oecum. PANEM] qui proinde cum multis aliis censet, panem hunc quem in templo frangebant, fuisse Eucharistiam. Vnde pro *panem*, Syrus vertit, *munus benedictum*, putà panem consecratum & transsubstantiatum, Deoque quasi *mincha* in sacrificium oblatum. Idque est valdè probabile, quia Eucharistia à Paulo & Luca vocatur *fractio panis*. Nec obstat, quòd Noster Græcum, κατ' οἶκον vertat *circa domos*; putà domatim, per domos singulas, idque rectè ex græcismo; quia crescente numero fidelium per varias domos eos distribuere, in iisque Eucharistiam celebrare oportebat. Atque exinde ortæ & distinctæ parœciæ, quibus singulis suus præest Parochus, siue Pastor, cùm primitus vna esset οἶκος, siue domus & cœnaculum fidelium, vti patet c. 1. 13. Alij tamen, ut Lyran. Caiet. & Carth. significant hunc panem fuisse vsualem & communem q. d. *Frangebant*, id est, distribuebant per domos panem, C id est cibum, pro numero, qualitate & quantitate incolarum cuiusque domus. Vnde notat Chrysost. dici *panem*, q. d. Alimentum necessarium, non delicias. Huic sensui favet id quod sequitur: *Sumebant cibum cum exultatione*, sed hoc rectè accipias de agape post Eucharistiam. q. d. Post Eucharistiam sumebant agapen, siue cibum in epulo & conuiuio communi, instituto in memoriam vltimæ cœnæ Christi communis, ad symbolum & stimulum charitatis, Vnde pro *sumebant*, græcè est μετελάμβανον, id est, *simul sumebant cibum communem*, scilicet agape, quam post Eucharistiam celebrabant.

CVM EXVLTATIONE] tum ob receptam christianismi gratiam, tum ob supradictam Eucharistiam, tum ob agapen, tantamque in se invicem charitatem mutuam. Videbant enim nouam in mundo rempublicam Christianam, qualis nonquam visa fuerat in mundo, eamque similem vitæ cælesti & angelicæ; seque in eam per Dei gratiam esse cooptatos, ac proinde omnium Spiritus sancti D charismatum in ea factos esse participes. *Nullum enim maius signum inhabitantis Spiritus est, quam lætitia spiritalis*, ait S. Bernardus. Rursum, *Secura mens quasi iuge conuiuium*, ait Sapiens. Nimirum, *Vox exultationis & salutis in tabernaculis iustorum*, psal. 117. Ita in S. Synaxi exultabat S. Franciscus ut ait S. Bonavent. in eius Vita c. 9. *Flagrabat* inquit, *erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem, & dignantissimam charitatem: sæpè communicabat, & tam deuote, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati Agni degustationem quasi spiritu ebrius, in mentis vt plurimùm rapiebatur excessum.*

Porrò Tertull. bona & delectationes Christianismi, in quibus iure exultant Christiani, ita strictim recenset, & condensat l. de Spectaculis c. 29. *Quid*, inquit, *iucundiùs, quam Dei Patris & Domini reconciliatio, quàm veritatis reuelatio, quàm errorum cognitio, quam tantorum retrò criminum venia? quæ maior voluptas, quam fastidium ipsius voluptatis, quàm sæculi totius contemptus, quam vera libertas, quam conscientia integra, quàm vita sufficiens, quam mortis timor nullus; quòd calcas deos nationum, quòd dæmonia expellis, &c. quid Deo viuis? Hæ voluptates, hæc spectacula Christianorum sancta, perpetua, gratuita.* Et mox: *Vis & pugillatus &* Voluptas Christianismi.

lucta-

luctatur; prœliò sunt non parua, sed multa. Aspice impudicitiam deiectam à castitate, perfidiam cæsam à fide, sæuitiam à misericordia consusam, petulantiam à modestia obumbratam: & tales apud nos sunt agones, in quibus ipsi coronamur. Quale autem spectaculum in proximo est aduentus Domini iam indubitati, iam superbi, iam triumphantis? Quæ illa exultatio angelorum, quæ gloria resurgentium Sanctorum? quale regnum exinde iustorum? qualis ciuitas noua Ierusalem? &c. *Qualia illa sunt quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt?* Vnde paulò antè concludit: *Delicatus es Christiane si & in sæculo voluptatem concupiscis, imò nimiùm stultus, si hoc existimas voluptatem. Dicas velim, Non possumus viuere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus? Nam quod est aliud votum nostrum, quàm quod & Apostoli, exire de sæculo & recipi apud Dominum? Hæc voluptas ubi & votum.*

Et simplicitate cordis] Id est, sine malitia, dolo, suspicione, invidia, mœstitia; benevolè, candidè, sincerè, integrè, hilariter, liberaliter. Significat omnia bona fide esse gesta, nullas exquisitas fuisse delicias, nullas etiam sectas vel schismata; sed quemque sua libenti & alacri animo fratribus communicasse, ait Chrysost. ac vicissim quæ ex distributione sibi obtingebant, simpliciter, candidè, hilari & grato animo accepisse, non respiciendo an alteri melior vel maior pars distributa fuisset.

Simplicitas physica & moralis quid?

Nota. Sicut in rebus naturalibus simplicia dicuntur corpora, quæ non sunt mista & composita, qualia sunt cælum, & elementa, ex quibus reliqua corpora componuntur & conflantur; ita in moralibus simplices vocantur, qui carent fuco, dolo, & cupiditatum passionumque mistura. Quocirca Deus simplicissimus est, tam physicè In natura, quàm moraliter in virtute, candore & puritate. Vnde præclarè S. August. lib. 11. Ciuit. 10. *Est*, inquit, *bonum solum simplex, & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia, & ob hoc mutabilia. Creata sane, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bonum genitum est, pariter simplex est*, putà Verbum & Filius Dei. Et mox: *Ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est*, &c. vtpote *cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere; vel aliud sit habens, aliud quod habet, sicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aer lucem, aut anima sapientiam. Nam neque vas liquor est, nec corpus color, nec aer lux, neque anima sapientia est. Hinc est quòd etiam priuari possunt rebus quas habent.* Et inferiùs: *Secundùm hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter veréque diuina sunt, quòd non aliud est in eis qualitas, aliud substantia; nec aliorum participatione, vel diuina, vel sapientia, vel beata sunt.* Vnde idem alibi: *Simplex eris, si te mundo non implicaueris, sed explicaueris: explicando enim te à mundo* (vnies te cum Deo simplicissimo. itaque) *simplex, implicando duplex eris.* Et Ficinus in c. 7. Timæi Platonis: *Simplicitas*, inquit, *suprema super æternitatem extat, à qua in diuinis mentibus fit integritas, & in animalibus rationabilibus æternitas tempori mixta, & in mundi sphæris sempiternitas temporalis: in his autem quæ sphærarum motu virtuteque fiunt, quædam portio temporis.* Quo ergo quis simplicior est, eo proximiùs ad Deum & divinitatem accedit. Quocirca monet Christus: *Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*, Matth. 10. q. d. ait S. Hieron. epist. ad Rustic. *Habeto simplicitatem columbæ, ne cuiquam machineris dolos; & astutiam serpentis, ne aliorum supplanteris insidiis: quia non multùm distat in vitio, aut decipere, aut decipi posse.* Idem in cap. 7. Oseæ: *Prudentia*, ait, *absque simplicitate malitia est, & simplicitas absque ratione stultitia nominatur.*

Hypocritæ emblema.

Simplicitati opponitur hypocrisis, quæ virtutum simulatione clausum vitium abscondit, & arte palliat, quam proinde acriter passim insectatur Scriptura. Hypocrita enim est vulpes, histrio, Mercurius triceps, & simia in purpura: vt camelopardalis collo refert equum, pedibus & cruribus bouem, capite camelum, maculis tigrim aut pardum; ita inter hypocritas sunt, qui varias hominum formas exprimant. Si cultum inspicias, Sanctum quempiam esse existimes: si orationem audias, satrapam loqui putes: si vitam expendas, nebulonem invenies: si scripta, bubulcum. Vide S. Gregor. lib. 10. Mor. c. 27. in illud: *Deridetur iusti simplicitas.* vbi graphicè simplicium, æquè ac duplicium, sensa & mores depingit; & Climachum gradu 24. vbi inter alia ait, simplicitatem esse habitum animæ varietate carentem, totiusque peruersæ cogitationis ignarum, & qui nulla mala cogitatione moveatur. Sic S. Paulus exhortans ad eleemosynam, iubet ut eam faciant in simplicitate: *Qui tribuit*, ait, *in simplicitate*, Roman. 12. 8. Vide ibi dicta. Simplicitatis insignis, & primæuæ fidelium æmulæ, domesticum in Societate habemus exemplum, & speculum R. P. Paschasium Broetum, qui vnus è decem primis Patribus S. P. N. Ignatij socijs, creatus Nuncius Apostolicus per Hiberniam, ac præ cæteris omnibus à S. Ignatio dignus iudicatus patriarchatu Aethiopiæ, ob raram sapientiam & sanctitatem cum miro candore & simplicitate coniunctam; adeò ut ab eodem *Societatis angelus* nuncuparetur. Sic enim de eo scribit noster Sacchinus to. 2. histor. Societ. l. 6. n. 97. *Propria eius laus dicebatur simplicitas mixta prudentiæ. Hanc principio complexus, toto vitæ cursu tenuit. Hanc prædicabat ipse frequenter, & commendari ab omnibus cupiebat*; idque tribus de causis. Prima, *quia materia maximè capax cælestium donorum simplicitas est: perennis fons beatæ cordis tranquillitatis, impenetrabile diabolo munimentum, virtutum cæterarum conciliatrix, altrix & decus. Nam quod in ore formoso est hilaritas, hoc est in virtutis quasi vultu simplicitas.* Secunda, *quòd ipsa sit alienæ benevolentiæ rapax illicium. Nihil enim ita blandum & amabile, vt candidum & apertum, & cui te securus credas, ingenium; vt nesciens cuiquam nocere ac omnibus prodesse peruius animus.* Tertia, *quòd simplicium congressu & Deus, & homines mirificè delectantur. Denique simplicitas in eum maximè statum reponit humanam sobolem, vnde serpentis fraus parentem primum deiecit.* Simplicitatis quoque illustre nuper dedit exemplum Illustrissimus Card. Bellarminus; adeò ut, cùm quidam liberiùs diceret, eum non fuisse euectum ad pontificatum, eo quòd haberetur simplex, candidè & hilariter responderit: *Felix simplicitas, quæ me tanto onere liberauit.*

Collaudantes Deum] Notat eos post cibum gratias egisse Deo, eumque de suis alimentis quasi donis collaudasse. Hinc post agapen canebant Deo hymnos & cantica spiritualia, ut ait Apostolus Ephes. 5. 19. Qui rursum 1. Timoth. 4. 4. *Nihil*, inquit, *reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Vide ibi dicta. VERS. 47.

Et habentes gratiam] Id est, amabiles, grati & accepti toti plebi. Pro *gratiam*, Syrus vertit [illegible] *rachame*, quod significat visceralem affectionem, & ex intimis visceribus manantem compassionem, amorem & benevolentiam. Porrò hanc gratiam & dilectionem populi fidelibus *conciliabat beneficentia eleemosyna, & morum candor atque simplicitas*, ait S. Chrysost. item modestia, mansuetudo, sanctitas in vultu, verbis, omnique actione relucens.

Dominus autem augebat] προσετίθει, id est, *addebat* numero cœtuique fidelium, putà Ecclesiæ, ut habet Græcus, de quo mox, plures alios *qui salui fierent*, inspirando eis fidem, & desiderium baptismi ac Christianæ vitæ, quibus iustificarentur, &, si in iis vsque ad vitæ finem perseverarent, salvarentur, & æternam beatitudinem consequerentur.

In idipsum] Id est simul, videlicet *in Ecclesia*, ut habent Græcus & Syrus. Porrò Græcus τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id est, *in idipsum*, reiicit ad initium capitis sequentis. Verùm videtur Lucas scripsisse hic ἐπὶ τὸ αὐτὸ, quod aliquis explicuerit addens in margine, τῇ ἐκκλησίᾳ, id est, *in Ecclesia*; quod deinde ab alio putante hoc ad textum pertinere, in textum translatum est, excluso ἐπὶ τὸ αὐτὸ in caput sequens. Sed quocumque modo legas, idem est sensus. *In idipsum* enim idem est, quod simul, pariter, putà in Ecclesia, ut dixi. Denique tam exactè S. Lucas hic, & sequentibus enarrat virtutes & vitam primorum fidelium, quia ipsa fuit interpretatio Evangelij, & praxis doctrinæ Christi, quæ eius legem nobis ad viuum factis exprimit, ac proinde ipsa nobis viua est lex, & norma vitæ Christianæ. *In Sanctorum vita cognoscimus, quid in Scriptura legere debeamus*, ait S. Gregor. homil. 10. in Ezech. Et vice versa Evangelium, & *lex scripta est commentarius vitæ Sanctorum*, ait Philo. l. de Abraham.

C A-

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sanctus Petrus claudo gressum restituit: inde docet populum se hoc miraculum non sua, sed Christi virtute effecisse, vt in eum credant.

1. Petrus antem & Joannes ascendebant iu templum, ad horam orationis nonam. 2. Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris suæ, baiulabatur: quem ponebant qnotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. 3. Is cùm vidisset Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet. 4. Jntuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit, Respice in nos. 5. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. 6. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: Jn nomine Jesu Christi Nazareni surge, & ambula. 7. Et apprehensa manu eius dextera allevavit eum, & protinus consolidatæ sunt bases eius & plantæ. 8. Et exiliens stetit, & ambulabat: & intravit cum illis in templum ambulans, & exiliens: & laudans Deum. 9. Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum. 10. Cognoscebant autem illum, quòd ipse erat: qui ad eleemosynam sedebat ad speciosam portam templi: & impleti snnt stupore & extasi, in eo quod contigerat illi. 11. Cùm teneret autem Petrum & Joannem, eucurrit omnis populus ad eos, ad porticum quæ appellatur Salomonis, stupentes. 12. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Jsraelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? 13. Deus Abraham, & Deus Jsaac, & Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit filium suum Jesum, qnem vos quidem tradidistis & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti. 14. Vos autem sanctum & iustum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis: 15. auctorem verò vitæ interfecistis, quem Deus suscitauit à mortuis, cuius uos testes sumus. 16. Et in fide nominis eius, hunc quem vos videtis, & nostis, confirmauit nomen eius: & fides, qnæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum. 17. Et nunc fratres scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. 18. Deus autem, quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic impleuit. 19. Pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra; 20. ut cùm venerint tempora refrigerij à conspectu Domini, & miserit eum, qui prædicatus est vobis, Jesum Christum. 21. quem oportet quidem cælnm suscipere vsque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Dens per os sanctorum suorum à sæculo Prophetarum. 22. Moyses quidem dixit: Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tamquam me, ipsum audietis iuxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis. 23. Erit autem: omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. 24. Et omnes Prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos. 25. Vos estis filij Prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham: Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terrę. 26. Vobis primùm Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis: ut convertat se vnusquisque à nequitia sua:

VERS. 1. PETRVS AVTEM ET IOANNES] Græcus pręfigit ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id est, *in idipsum*, hoc est simul, pariter. Verùm hoc pertinet ad finem capitis præcedentis, vti iam dixi: licèt Caiet. Pagnin. Tigurin. & alij referant ad hoc cap. 3. q. d. Petrus & Ioannes ascendebant in templum simul & pariter, vel, ut Caiet. sub idem tempus, quo scilicet gesta sunt ea quæ audivimus cap. 2. Notat S. Chrysost. combinationem Petri & Ioannis, tam hic quàm cap. 8. 14. & Ioannis 10. 3. indicem magnæ inter vtrumque coniunctionis & amicitiæ, ut suo exemplo doceant Prælatos, & capita congregationum vnionem & concordiam. Erant enim hi duo primarij, & quasi duo oculi, non tantùm Ecclesiæ, sed & Apostolorum. Nimirum sequuntur institutum Christi, qui Apostolos binos misit ad euangelizandum, Matth. 6. 7. Hoc exemplum sequantur Religiosi, qui numquam soli, sed semper cum comite, qui vitæ sit testis & adiutor, incedant; adeò, ut S. Thomas Aquinas Religiosum qui solus incederet, vocare sit solitus dæmonem solitarium. Hoc enim inter cætera eius apophthegmata recenset Castiglius in eius Vita.

ASCENDEBANT IN TEMPLVM] Templum enim situm erat edito loco in monte Sion, ut toti vrbi esset conspicuum, ad quod proinde per gradus ascendebatur, in quibus multi censent recitatos fuisse psalmos, qui inde Graduales dicantur. Templum enim est domus, vti Dei altissimi, ita & orationis, qua colloquimur cum Deo, & ad Deum mente ascendimus. Oratio enim est mentis in Deum elevatio. ita S. Chrysost. Porrò templum hoc erat atrium laicorum, non Sanctum, multo minùs Sanctum sanctorum: in illud enim solis sacerdotibus Aaronicis, in hoc soli pontifici semel in anno patebat ingressus.

Melior est oratio in templo quàm alibi, ob quinque causas. Prima. Secunda.

Disce hic contra hæreticos, meliorem esse orationem quę fit in templo quàm alibi, idque quinque de causis. Prima est, quòd oratio in templo fit publica Dei invocatio, laus & adoratio coram tota Ecclesia. ideoque maior & honorificentior Deo, quàm quæ fit alibi solitariè. Secunda, quòd in templo quasi in domo sua habitet Deus, ac proinde ibi suam præsentiam exhibeat, & postulata exaudiat, vti precatus est Salomon 3. Reg. 7. Deusque ei promisit ibidem cap. 9. 3. dicens: *Erunt oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus*. Tertia, quia in templo ob consociationem, preces vnius adiuvantur à precibus & meritis omnium præsentium, ac præsertim sacerdotis, qui speciatim pro omnibus præsentibus sacrificat. Sicut ergo nummus vnus non habens iustum pondus, si detur creditori, ab eo reiicitur; sin verò multis aliis misceatur, acceptatur, transitque cum cæteris: ita & oratio solitarij si sit tepida, vaga, negligens, reiicitur à Deo; sin verò multis aliis ferventibus iungatur, earum vi & quasi alis attollitur, & in cælum ad Deum euolat. Quarta, oratio in templis facta adiuuatur à Sanctis, quorum corpora ibidem sepulta sunt. Quinta, eadem dat aliis orandi exemplum, aliosque ædificat.

Tertia. Quarta. Quinta.

Quare fanatica est hæresis recenter exorta in Hollandia, quæ damnat templa & oratoria publica, cœtusque fidelium & Ecclesiæ non nisi in privatis cubiculis cogendos & celebrandos docet, ibique suos cogit, & celebrat: nixa malè intellectis Christi contra Pharisæos suæ devotionis ostentatores, verbis Matth. 6. 5. *Tu autem cùm oraveris in-*

tuum in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito. Vt quid enim jussit Deus Mosi fabricare tam amplum tabernaculum, & Salomoni tam augustum templum, promittens se in eo ipsius, & fidelium preces exauditurum, 3. Reg. cap. 8. & 9. nisi quia in eo volebat publicè coli & adorari? Vt quid toties David, Christus, Petrus & Ioannes hic ascenderunt in templum, nisi publicæ orationis causa? Ut quid à tempore Constantini piissimi, Imperatores, Reges, Pontifices singulis sæculis ædificarunt tot basilicas, tot templa tanta amplitudine & magnificentia, quantam ubique terrarum cernimus, nisi ut fideles in iis turmatim adunati Deum unanimiter & propalàm invocarent & laudarent? juxta illud Regii Psaltis: *Confitebor tibi in Ecclesia magna; in populo gravi*, id est multo, imò plurimo, *laudabo te*. Et illud Christi: *Apud te laus mea in ecclesia magna; vota mea reddam in conspectu timentium eum*, psal. 21. 26. Et illud: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram*, Psal. 46. 1.

B Quocirca Deus horribiliter ulcisci solet templorum violationem, vel eversionem: quin & Gentiles historici multa raraque exempla narrant eorum, qui in multas gravesque inciderunt calamitates, eò quod reverentiam debitam templis falsorum suorum deorum non detulissent. Unde Socrates li. 7. Hist. c. 23. sapienter notat, profanationem templorum certum esse signum iræ Dei, & cladis reip. imminentis. Porrò quò quis major est, eo majorem debet Deo ejusque templis honorem ut suo exemplo alios idem facere doceat.

Id sapiebat Theodosius Imp. qui adeò venerabatur templa, ut cum armis & diademate illa ingredi noluerit, sed utraque ad eorum fores deposuerit, dictitans hanc reverentiam se debere iis locis, in quibus magis resplendet divinitas & majestas Domini, ita refertur in Concilio Ephesino c. 31.

S. Gregor. Nazianz. orat. 19. laudat Nonnam matrem suam ita venerantem templa, *ut in iis numquam illius vox audita sit, quòd silentio Sancta honoraverit, quod veneranda mensæ numquam terga obuerterit, nec in divinum pavimentum expuerit.* Nam ut rectè ait S. August. in reg. & refertur dist. 42. can. 6. *In oratorio propter orandi & psallendi cultum penitus nihil agatur, ut nomini huic & opera jugiter impensa concordent.* Est enim, & vocatur domus orationis: ibi ergo non aliud agendum, quàm ut orationi vacetur. S. Chrysost. hom. 2. in epist. 2. ad Corinth. in fine, agens de Liturgia Ecclesiæ: *Quidam*, ait, *adeò sunt incogitantes, stulti ac dissoluti, ut non solum eo tempore quo hæc aguntur cum catechumenis, sed etiam in his quæ aguntur cum fidelibus, stent & fabulentur. Hinc subversa sunt omnia, hinc perierunt omnia, & quidem eo tempore, quo maximè Deus erat placandus, illo magis irritato discedimus.*

C S. Martinus tanta reverentia & devotione versabatur in templo, ut numquam visus sit sedere, sed genuflexus semper, aut stans facie pavida & pallida. Rogatus causam, dixit: *Non pavebo, non tremam, sciens me hic stare coram Deo?* ita Severus in ejus Vita.

Quin & abyssini omnes, etiam laici, quantumvis senes in templo ex reverentia numquam sedent, sed genuflectunt, vel certè stant innixi scipionibus, si senes sint vel infirmi; id Romæ mihi asseverarunt viri graves, & Abyssini ipsi.

D Moral. S. Greg. Nazianz. in Sententiis, *Perpetuum*, inquit, *sit tibi hoc studium, ut mentem tuam templum Deo exornes: sic enim eum pro spirituali statua in intimo corde habebis.* Modum præscripsit idem Nazianz. in Monostichis dicens:

Agendorum initium & finis sit Deus, &c.
Si benignus fueris, imitaberis Deum.
Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.

Vide dicta in fine Aggæi Prophetæ.

Brevis Horarum Canonicarum. AD HORAM ORATIONIS NONAM] quæ incipiebat hora tertia post meridiem, & finiebatur in vespera solisque occasu. Judæi enim diem & noctem dividebant in quatuor partes & vigilias, putà in horam primam, tertiam, sextam, & nonam, & quamque piè ordiebantur à Deo & precibus, juxta illud: *A te principium, tibi desinet.* Fideles enim omnia sua opera cum Deo inchoare, æquè ac finire decet. Hinc Psaltes, licèt tot curis regni

A districtus: *Septies*, inquit, *in die laudem dixi tibi*, psal. 118. 164. & Judæi è Babylone reduces, *legerunt in volumine legis Domini Dei sui quater in die, & quater confitebantur & adorabant Dominum*, ait Esdras libr. 2. c. 9. 3. Danieł quoque in Babylone *tribus temporibus in die flectebat genua sua, & adorabat confitebaturque coram Deo suo*, Daniel. 6. 10. ubi causas hujus rei recensui. Rursum Psaltes psal. 118. 62. *Media*, ait, *nocte surgebam ad confitendum tibi.* Ex quibus locis liquet; discrimen horarum orationi destinatarum ante Christum apud Judæos & veteres fuisse, idemque Ecclesiam rectè imitatam esse, imò perfectiùs facere per septem Horas Canonicas, nimirum Primò, in honorem SS. Trinitatis, ut tertia quaque hora eam laudemus, quam semper laudare deberemus ut Angeli; sed cùm id curæ & necessitates corporis & vitæ non permittant, id saltem faciamus initio cujusque horæ, putà ad primam, tertiam, sextam & nonam, juxta illud Thren. 2. 19. *Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum.* *Tres earum causæ. Prima.*

Secunda. Secundò, in gratiarum actionem ob beneficium creationis. Septem enim diebus Deus omnia creavit, Genes. 1.

Tertia. Tertiò, ob septem primaria mysteria redemptionis, B quæ totidem horis recolimus. Nam nocturnis horis tam natus, quàm captus est Christus. Prima judicatus est, & resurrexit. Tertia condemnatus est, & misit Spiritum sanctum in Pentecoste. Sexta crucifixus est, & in cælum ascendit. Nona mortuus est, & in limbum ad patres liberandos descendit. Vespere è cruce depositus est: omnibusque completis sepultus, quod recolimus Completorio. ita S. Cyprianus serm. de oratione Dominica. Tertull. contra Psychicos ca. 10. S. Athanasius serm. de virgin. Vide Bellar. lib. 1. de Bonis operib. c. 13. Francolinum & Navarrum tract. de Horis Canonicis.

Porrò apud Judæos primariæ orationis horæ erant duæ, nimirum prima & nona, ob duplex juge sacrificium agni, quod iis offerebant, nempe matutinum, quod manè hora prima; & vespertinum, quod hora nona immolabant, de quo dixi Exodi 29. 38. Initium ergo diei, æquè ac finem Judæi dabant Deo, per solemnem adorationem & sacrificium. Idem multò magis facere decet Christianos.

Moral. disce hic primò, pietatem omnia à Deo impetrare: quia enim Petrus ascendit in templum pietatis C & orationis causa, hinc meruit curare claudum. *Moral. primum.*

Secundum. Secundò, unum opus bonum disponere, & sternere viam ad aliud: ita hic oratio sternit viam ad eleemosynam, eleemosina ad sanationem & miraculum. Sicut enim peccatum allicit & advocat aliud, ut superbia invidiam, invidia rixam, rixa cædem; ita una virtus provocat aliam: est enim virtutum, æquè ac vitiorum inter se concatenatio, & quasi contesseratio: *Somnus somnum adsciscat, & vigiliæ vigilias pariunt*, ait S. Dominicus Loricatus, ut habet ejus Vita.

Tertium. Tertiò, devotis & eventibus ad orationem omnia prosperè succedere, Deumque mira providentia eorum res dirigere secundare, & exaltare.

Quartum. Denique docet hic S. Petrus fideles, præsertim Ecclesiasticos, observare stata & ab Ecclesia sancita orandi, & horarias preces persolvendi tempora, ut scilicet eas non simul & conjunctim, sed divisim suis quibusque hoD ris & temporibus legant, quantum fieri potest, & quantum officia & occupationes cuiusque patiuntur. Hac enim de causa ab Ecclesia per horas distincta & distributa sunt. Qua in re excelluit Illustrissimus Card. Bellarminus piæ memoriæ, qui licèt tot studiorum, lectionum consultationum negotiis distringeretur, solebat tamen singulas seorsim & stato ab Ecclesia tempore, v. g. nocturnas, noctu, Primam hora prima, Tertiam tertia, Sextam sexta, Nonam nona recitare.

Narrat B. Petrus Damiani epist. ad Desiderium Cassinensem Abbatem, S. Severinum Coloniensem Archiepiscopum post mortem apparuisse cuidam clerico, ac tactu manus suæ tantum ei ardorem indidisse, ut è manu eius carnes usque ad ossa defluerent, ac dixisse se relegatum ad ignes Purgatorii, hoc solo nomine & culpa: *Quia in aula regia*, inquit, *constitutus, imperialibus me consiliis vehementer implicui, Canonicæ synaxis officia per*
distincta horarum spatia non persolui. Manè quippe simul o- VERS. 4.
mnia coacervans, tota die negotiis ingruentibus secura libertate vacabam. Ob hanc itaque negligentiam horarum, arde-

ris,

vir, hujus fero supplicium. Idem ex Damiano refert Baron. tom. 11. anno Christi 1062. ubi tamen rectè censet pro Severino legendum Peregrinum, qui creatus est Archiep. Coloniensis anno Domini 1031. & præfuit annis 16.

Magnus ille Sabbas Abbas pro suorum negotiis adiens Justinianum Imp. eaque cum illo tractans, audita hora tertia illicò ab Imperatore, transtulit se ad statas illius horæ preces; cumque socius ejus Hieremias diceret hoc esse indecorum & incivile, respondit: *Imperator facit officium suum, nos nostrum*. ita habet ejus Vita die 5. Decemb.

VIR] 40. annorum, ut dicitur v. 22.

VERS. 2. CLAVDVS) Non dubium plures alios à Petro & Apostolis esse sanatos, inquit S. Chrysost. & satis insinuat Lucas c. 5. 12. hujus tamen unius curationem enarrat; tum quia cæteris fuit illustrior præsertim quia facta est iuxta templum, ubi erat turba populi; tum quia ejus occasione concionem habuit S. Petrus ad turbam, qua quinque millia ad Christum convertit, ut patet c. 4. 4.

QVEM PONEBANT QVOTIDIE AD PORTAM TEMPLI] Hinc patet apud Judeos pauperes, & ægros & mancos præ foribus templi mendicasse, uti fit Romæ, & apud Christianos multis in locis; idque Primò, ut Christianis, qui rarò hospitalia & carceres visunt, eleemosynæ cogitationem mentemque iniiciant. Secundò, ut per eleemosinam disponant se ad orationem, sciantque se esse mendicos Dei; & ab eo vicissim eleemosynam petant, & accipiant. Rursum, mendici docent nos modum orandi, piamque Rhetoricen, scilicet affectuosè, miserabiliter & clamosè miserias nostras Deo proponere, ejusque liberalitatem & opes celebrando, opem & gratiam quasi stipem emendicare. Vnde S. Chrysost. hom. de Martyribus, quæ est tomo 5. ordine secunda: *Prævenimur, ait, precibus preces: rogantem claudum rogantes antè audiunt, quam precentur: nec permittit claudus orare illos quos petit, nisi priùs acciperet ipse quod optavit*. Tertiò, ut admoneantur miseriæ & fragilitatis humanæ, memores sibi ibi contingere posse, quod in mendicis intuentur, ex eadem carne constamus omnes, & eadem lege nati sumus, eidem peccato originali ejusque pœnis obstricti nascimur. Altos ergo spiritus cristasque ponant, Deoque gratias agant, quod in sorte mendicorum eos non collocarit. Quartò, ut mendicorum preces efflagitent, sciantque se plus ab eis accipere quàm dare. Quocirca Christus: *Ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*. Lucæ 16. v. 9. Mendici ergo sunt janitores cœli, cubicularii Dei, divitum non tam clientes quàm Patroni. ita S. Chrysost. hom. 28. ad popul.

Mendici sunt ad fores templi quatuor de causis. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Porrò Antuerpiæ, aliisque multis per Germaniam & Belgium bene ordinatis urbibus, non permittitur ut mendici fores templi obsideant; aut publicè multo minus per templum, mendicent, orantes obturbent, ne infirmis & prægnantibus nauseam & abortum moveant, neve mendici audaces & clamosi aliis honestis egentibus, sed timidis & verecundis, eleemosynas præcipiant; imò ipsis dantibus ditiores evadant, uti subinde deprehensum est. Quare Eleemosynarios publicos constituunt, qui templum obeant & eleemosynas petant, quas in egentes per hospitalia à se distributos, pro cujusque necessitate & meritis congruè distribuant. Quod sane uti ordinatius, ita & satius sanctiusque est, idque olim decrevit. Concil. Turonense II. cap. 5. nuperque Mediolani renovavit B. Carolus Borromæus.

QVÆ DICITVR SPECIOSA] A specie & pulchritudine. Hęc enim est quę à Iosepho l. 15. Antiq. c. 14. inter decem atrii portas pulcherrima describitur, quam proinde Baronius anno Christi 34. censet esse illam, quæ ab eodem Iosepho Corinthia nuncupatur, eò quòd ex ære Corinthio, quod apud veteres præstantissimum & laudatissimum erat, fabricata esset, quæ multùm, ait idem Iosephus, cæteras portas argento inclusas & inauratas decore & honore superabat, quia crassiori argento & auro vestiebatur; quo quidem novem portis insuderat Tiberii pater Alexander. Sic & Ribera lib 1. de Templo. c. 32. Verisimile est hanc portam non fuisse templi, putà atrii, mediam, ut nonnulli volunt, sed extimam: licèt enim Iosephus lib. 6. Belli c. 6. subindicet cæcos & claudos templum laicorum, puta atrium, ingredi potuisse: tamen eos ibi mendicasse non est credibile: quia id non pecebat sanctitatem loci: tum quia ille locus tantùm erat Judæorum & mundorum: extimus verò erat Gentilium quoque & immundorum. Mendici ergo ut tam à Gentilibus & immundis, quàm à Judæis & mundis stipem poscerent, ante extimam extimi atrii portam sese collocabant. Et ita eam extimam, ante atrium Gentium graphicè depingit Adrichomius in tabula Chorographica urbis Ierusalem: qui & addit portam hanc fuisse Orientalem, aliàs Sur, aliàs Seir dictam; & speciosam cognominatam, quòd omnium portarum esset maxima, altissima & pulcherrima; per quam etiam principalis in templum erat introitus. Hanc collapsam Ioathan rex instauravit 2. Paral. 27.

Porta Speciosa.

ROGABAT) *Quia vidit illos*, inquit S. Chrysost. *miracula facientes, & pios ex ipso habitu judicavit*. VERS. 3.

RESPICE IN NOS) Iussit Claudo Petrus, ut in se respiceret. VERS. 4. Primò, ut ejus attentionem ad futurum miraculum excitaret. Secundò, ut ejus spem exigeret & dirigeret. q. d. Oculos, spem & mentem in nos defige, quasi quid novum & magnum à nobis recepturus. Tertiò, ut claudus in se respiciens modum miraculi videret, sciretque illud à se; proficisci invocato nomine Iesu, ac consequenter audiret illud: *In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula*; eaque fide dextera apprehensum erigeret & sanaret. Quare Christo miraculum tribueret, & gratias ageret, in eumque crederet ac idipsum coram aliis profiteretur & celebraret.

Moral. docuit Petrus quàm potens sit vel solus aspectus Sanctorum. Sicut enim basiliscus suo aspectu eosquos aspicit, enecat: ita Sancti suo aspectu virtutem, gratiam & Dei benedictionem eis quos intuentur, aspirant. Ea de causa S. Chrysost. in cap. 1. & vult. ad Rom. scribit, S. Paulum tam officiosum esse in salutationibus, quia sola Sanctorum salutatio efficax est, potensque afferre salutem, uti B. Virgo salutans Elisabeth, eam cum prole sanctificavit. Unde ipsa exclamavit: *Vnde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo*, Lucæ 1. 43.

Aspectus Sanctorum salutaris.

Verè S Ambrosi. explicans illud psal. 118. *Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur. Pretiosum est*, inquit, *videre virum justum: plerisque enim justi aspectus admonitio correctionis est perfectioribus verò lætitia*. Et mox: *Justi sanat aspectus, & ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desiderant*. Ita solus S. Francisci aspectus intuentes compungebat, & accendebat ad amandum Deum & cælestia, ait S. Bonavent. in ejus Vita. Idem de S. Dominico, S. Francisco Xaverio, B. Aloisio Gonzaga, testantur eorum Vitæ.

ARGENTVM ET AVRVM NON EST MIHI] Apostoli pauperes erant censu, ideo divites erant sensu, spiritu & fide, ut ait S. Iacobus c. 2. 5. Audi Nazianz. orat. 27. de amore paupert. *Adeò pauper vivendi genus sibi Petrus præscripsit, ut lupinis famem expelleret* Lupini sunt pisa amara & agrestia,

Preclarè S. Ambros. in illud psalm. 118. v. 57. *Portio mea Dominus. Cui, ait, portio Deus est totius naturæ possessor est effectus, videlicet totius quidam cum Domino dominus*. VERS. 6. Declarat id exemplo S. Petri, qui quia relictis omnibus secutus est Dominum, ipse quoque naturæ dominus esse meruit; nam claudo petenti eleemosynam dixit: *Quod habeo tibi do: In nomine Iesu Christi surge & ambula. Ecce Petrus sub Christi nomine quasi unus Christus, ac adeò omnium dominus factus est, qui naturæ damna reparabat. Quomodo ergo poterat naturæ damna sentire?* Sic rectè dixit S. Chrysost. *agrum pauperis esse crumenam divitis*. Et S. August. serm. 28. de verbis Apostoli: *Non tibi displiceat paupertas tua, nihil ea potest ditius inveniri. Vis nosse quàm locuples sit? cœlum emit. Quibus thesauris conferri posse quod videmus paupertati indultum?* Hinc & Climachus 27. asserit pauperem monachum dominum esse mundi, & quia jactavit curam suam in Deum in eo per fidem possidere omnes res & gentes in servos. Nam *desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua* psalm. 9. Pergit S. Augustinus, *Deo dives est inops auri, virtutes largitur, & gratias confert*. Et superius: *Testimonium virtutis securæ, est professio paupertatis. Unde Apostolus loquebatur: Nihil habentes, & omnia possidentes. Qui aurum non habet, fidem habet, virtutem habet. Videamus quid amplius cernsicat? Aurum quod nemo totum habet, nisi*

Paupertatis opes.

qui

qui semper absconditi? Aurum, quod in perniciem domini fulget? Aurum, quod per tenebras quæritur, per tenebras custoditur? Aurum, cujus inquisitio damnatos habet, cujus amor Judam facit? Aurum, quod apud avarum animum præfertur Christo? cujus gravis acquisitio, ærumnosa possessio. Hæc & plura ibidem sparsim S. Augustinus.

Legi vitas plurimorum Sanctorum, & deprehendi eos solos excelluisse miraculorum copia & pondere, qui excelluerunt in paupertate & austeritate vitæ, quasi ejus merces & præmium congruè à Deo decretum, fuerit donum miraculorum: tales fuere S. Bernardus, S. Dominicus, & tres Sancti Francisci, nimirum Assisias, de Paula, & Xaverius, qui pauperrimus, in India 25. mortuos, ut alia taceam, suscitavit.

Legi apud Auctores graves, S. Thom. Aquinatem, cùm ad Innocentium IV. Pontificem venisset, coram quo fortè magna vis auri signati numerabatur, & ei Pontifex dixisset: Videsne Thoma, Ecclesiam non ampliùs, sicut olim cùm primùm inciperet, dicere posse: *Aurum & argentum non habeo?* modestè respondisse: *Fatendum, hoc est Pater sancte; sed etiam Ecclesia modò non potest, sicut primitiva, ad claudum dicere; Surge, ambula, sanus esto.* Et tamen certum est, Ecclesiam licitè & utiliter, imò necessariò, possidere pecunias & prædia, uti doctè contra Joannem Wiclef demonstrat Bellarm. tom. 2. l. 1. de Cleric. c. 26. Verùm Deus pro rerum & temporum exigentia ita sapientissimè sua dona partitus est, ut Ecclesia primitus pauper coruscaret miraculis, ad infidelium conversionem: iis verò conversis, miraculis ampliùs non indigens, opibus & donis fidelium suum ius & dignitatem tueretur: quin & nonnullis eximiis in ea Sanctis, etiam Pontificibus, præsertim paupertatis studiosis, gratiam miraculorum concessit, uti S. Martino, qui præter alia tres mortuos ad vitam revocavit, de quo canit Ecclesia: *Martinus hic pauper & modicus, cœlum, dives ingreditur*, &c. Et S. Gregorio, cujus vitam & miracula Joannes Diaconus quatuor libris conscripsit: sed & hic censu licèt dives, spiritu tamen fuit pauperrimus; adeoque suum patrimonium, quod erat amplissimum, ac factus Pontifex omnes Pontificatus redditus, & opes in eleemosynas profudit, quibus omnes pauperes Romæ, & per totam Italiam, quin & in terra sancta, aliisque provinciis, verè pauperum pater aluit, & sustentavit.

QUOD AUTEM HABEO, HOC TIBI DO] q. d. Potestatem faciendi miracula quam habeo, tibi applico, per eamque tibi sanitatem dono. Potestatem enim hanc habebat Petrus permanentem, non per habitum (nullus enim habitus dari potest, qui physicè quævis miracula patret) sed instar habitus: Dei enim assistentiam habebat per modum habitus, ut per ejus omnipotentiam sibi paratam, quoties vellet, toties miraculum ederet. Deum ergo, Deique potentiam Petrus quasi habebat in manu, ac per eam erat quasi omnipotens. Ecce quid facit Dei amicitia & sanctitas? Ecce quomodo Deus, se suaque omnia Sanctis communicat?

Moral. docet hic S. Petrus, ut in donis acceptis, à Deo, communicandis simus liberales: ideò enim à Deo communicantur. Quocirca quisque det quod habet. Qui habet opes, det opes; qui eas non habet, porrigat manum, det linguam, consolando, docendo, &c. porrigat cor, compatiendo, orando, &c. *Esto calamitoso Deus*, ait Nazianz. orat. 27. ut vicissim Deum promereare, isque tibi sit Deus, id est, beneficus & liberalis.

Quare Petri Deique dissimiles sunt divites avari, qui, ut ait S. Hieronymus, ad Eustoch. de custod. virgin. cap. 17. *licèt sermone taceant, opere loquuntur: Fidem & misericordiam non habeo; quod autem habeo argentum & aurum, hoc tibi non do.*

IN NOMINE JESU CHRISTI) qui scilicet est Christus, id est Messias, tibi tuisque Judæis promissus.

NAZARENI) scilicet ex Nazareth opidulo oriundi, quem proindè Judæi per contemptum vocarunt Nazarenum, imò cruci ejus hunc titulum præfixerunt: *Jesus Nazarenus Rex Judæorum.* Quare Deus eum ita humilitatum nunc exaltat, ac in nomine Nazareni te sanat, tibique ætatis florem & membrorum vigorem restituit. *Nazarenus* enim hebraicè idem est quod floridus, & floridos efficiens. Talis factus est Christus per resurrectionem, juxta illud psal. 27. 7. *Refloruit caro mea.*

VERS. 7. PROTINUS) Ut appareret esse instantanea, ideoque non naturalis & medicinalis, sed divina sanatio. Fuit hæc subita sanatio symbolum nostræ resurrectionis, quæ fiet in momento. Unde S. August. hom. 28. de verbis Apostoli: *Testimonium*, ait, *velocis resurrectionis, est velocitas ex debilitate surgentis in momento, in ictu oculi, in novissima turba.* Hoc miraculum fecit Petrus anno 34. Christi; eodem scilicet quo in Parasceve Christus est passus, in Paschate resurrexit: inde quadragesimo die in cœlum ascendit, ac die quinquagesimo in Pentecoste misit Spiritum sanctum: nam paulò post Pentecosten, de qua cap. præced. Petrus patravit primum hoc suum miraculum. Lucas ergo hic recenset fructus passionis Christi, & effectus.

CONSOLIDATÆ SUNT BASES EJUS) putà crura, & tibiæ: hisce enim quasi basibus moles corporis fulcitur, ait Lyran.

ET PLANTÆ) Græcè σφυρά, quod Beza vertit *malleoli*, id est, ossa juxta talos extantia. Sed frigidè: σφυρὰ enim significat totum pedem, ut à tibia secernitur. Unde σφυρόω idem est quod *calceo*, & εὔσφυρος, *bene calceatus*. Quare minutiùs minusque rectè Pagnin. & Tigurina σφυρὰ vertunt, *tali*. Meliùs Noster & Syrus vertunt, *plantas*, putà pedes, quibus totum corpus insistit: qui in paralyticis, humore aqueo in eos defluente, resoluti sunt; in claudis contracti, debiles & manci.

Mysticè, claudus hic erectus à Petro, significat Judæos, quos quasi animas claudicantes, Petrus hoc sanationis miraculo ad fidem adduxit, ait Nyssen. orat. de S. Stephano. Et S. Ambros. serm. 2. de Sancti Petri & Pauli encomiis, docet meritò S. Petrum primum edidisse miraculum in pedum claudi confirmatione, ut ostenderet se esse fundamentum Ecclesiæ: *Ut sicut*, inquit, *in Ecclesia fidei fundamentum continet, ita & in homine membrorum fundamenta* (quæ sunt pedes) *confirmet; ut jam non trepidus, nec imbecillis possit supra petram Ecclesiæ, sed robustus, & fortis incedere.* Quocirca sæpiùs hoc miraculum in claudis operatus est S. Petrus.

Memorabile est quod legimus, in vita S. Eduardi regis Angliæ, scripta ab Alredo, qui floruit anno Domini 1164. nimirum contractum quemdam utroque pede, missum à S. Petro ad S. Eduardum, ut ei diceret, se curatum iri, si Eduardus eum suis humeris impositum, ad templum S. Petri perferret. Quare Eduardum illicò id fecisse, itaque ei integram sanitatem gressumque restituisse. Porrò revelarat contracto S. Petrus, se velle Eduardum in hoc miraculo habere socium, utpotè sibi valdè devotum, nuncuparat enim votum visitandi limina S. Petri Romæ; sed votum jussu Pontificis ad Anglorum petitionem, commutavit in templum hoc, quod in honorem S. Petri exædificavit.

Tropol. claudicant qui nunc in vitium, nunc in virtutem; nunc in fidem, nunc in hæresim inclinant, quos consolidat Petrus, id est, Pastor, & Prælatus vi verbi & gratiæ Christi, Hebr. 12. 13. Claudicatio enim hæc periculosa est, ut vicina ruinæ extremæ, ac Deo vehementer iniuria & exosa. Componit enim & coniungit Deum cum dæmone, eumque Deo quasi æmulum opponit, imò anteponit. Quocirca Elias 3. Reg. 18. 21. ait ad populum: *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum.* Et Josue c. vlt. 19. *Non poteritis servire Domino: Deus enim sanctus & fortis, æmulator est, nec ignoscet sceleribus vestris, &c. Testes vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviatis ei.* Et Moses Deut. c. 32. 16. *Provocaverunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.* Et v. 39. *Videte quòd ego sim solus, & non sit alius Deus præter me.* Et Christus Matt. 6. 24. *Non potestis Deo servire & mammonæ.* Et Paulus 2. Corinth. 6. 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial?* Mor. claud. co. ... & qualis.

Ita Politici in Republica coniungunt hæreticos cum Catholicis, itaq; fidē & simul Rempub. evertunt. Tales fuerunt Cuthæi, sive Samaritæ, ex Assyria translati in Samariam, qui coluerunt Deum Israelis, & simul deos Assyriorum, 4. Reg. 17. v. 33. Tales sunt quasi chamæleontes; ni pro varietate locorum & personarum omnibus se conformant, cum hæreticis loquuntur hæreticè, cum Catholicis catholicè, cùm piis, & castis simulant pietatem & castitatem, cum impiis & impudicis impia & impudica effutiunt; præsentibus

adulantur, absentes lacerant, bilingues, trilingues, imò omnilingues sunt! Sedent sellis duabus; imò omnibus: fidem habent lubricam, ideoque nullam. Verè noster Frusius de tanta sectarum hujus ævi varietate: *Cur nunc tot fidibus indicat unum fides?* Talis Proteus fuit Julianus Apostata, ait Nazianz. orat. contra eumdem, qui cum Constantino, & Christianis erat Christianus, cum Gentilibus Gentilis: modò palliatus, modò togatus: trocho versatilior, polypi mentem obtinens: biceps ut amphisbena: anceps ut mulus: Euripo inconstantior, luna mutabilior, pila mobilior, magis varius quàm hydra.

Præclarè Cassian. collat. 6. c. 12. *Mens justi*, ait, *non debet esse similis ceræ, quæ semper characteri sigillantium cedens, pro ejus forma, & imagine figuratur*, &c. *quin potius debet velut quoddam esse adamantinum sigillatorium, ut inviolabilem mens nostra figuram sui semper custodiens characteris, universa quæ incurrerint, sibi qualitatem sui status signet atque transformet, ipsa verò insigniri nullis incursibus possit.* Objecit olim Æschines Demostheni; quòd commutata factione, Euripum ipsum inconstantia sua superasset, essetque Euripistes, & incertæ fidei. Quot hodie sunt Euripistæ, quibus nulla est nisi Græca, aut Punica fides!

VERS. 8. AMBULANS ET EXILIENS] In eo ergo impletum est illud Isaiæ c. 35. 6. de Christo, & Apostolis oraculum: *Tunc saliet sicut cervus claudus*, ait S. Cyrill. catechesi 17. Nota. Hic duplex fuit miraculum. Prius, quòd claudo restituta sit pedum rectitudo, & firmitas. Posterius, quòd illicò promptè incesserit, imò exilierit. Qui enim diu non ambularunt, esto sani sint, & valeant pedibus, ut incarcerati, tamen ex longa desuetudine ambulandi, expeditè incedere nequeunt; sed sensim ambulare discunt, ejusque usum, & facilitatem ambulando acquirunt, uti experientia constat. Ita Sanchez.

VERS. 10. ET REPLETI SUNT STUPORE ET EXTASI] θάμβους καὶ ἐκστάσεως. Pagnin. & Tigurin. *repleti sunt admiratione, & stupore*; Syrus, *admiratione, & extasi*. Biblia Gothica quæ citat Mariana, *stupore, & mentis consternatione*. Extasis hic significat admirationem maximam, qua attoniti, & perculsi, quasi emotæ mentis, extra se fierent, perinde ac in extasi sive raptu propriè dicto, mens à terrenis ad cœlestia rapitur. Unde S. August. explicans illud psalm. 30. *Ego dixi in excessu* (græcè ἐν ἐκστάσει, hebr. בחפזי *bechippazon*; id est, *in trepidatione, & pavore*) *mentis meæ: Omnis homo mendax. In excessu mentis*, inquit, *duo intelliguntur: aut pavor, aut intentio ad superna, ita ut quodammodo de memoria labantur inferna.*

VERS. 11. CUM TENERET (ita, & Græca, & Syrus: perperam ergo aliqui legunt *tenerent*: alii, *viderent*) AUTEM PETRUM, ET JOANNEM] Putà claudus à Petro sanatus. Sed cur tenuit eos? Resp. Oecumen. ex timore, ne, si ab eis disjungeretur, rursus in claudicationem incideret: nam apprehensa dextera ejus à Petro, sanus evaserat. Meliùs S. Chrysostomus censet id eum fecisse ex amore, reverentia, & gratitudine, ut suos sanatores arctè complecteretur, stringeret, & ab eis avelli non posset, eosque toti populo ostenderet, & prædicaret.

AD PORTICUM QUÆ APPELLATUR SALOMONIS] ante quam Petrus sanaverat claudum: claudus enim jacebat mendicans ante hujus porticus portam, quæ vocabatur Speciosa; sed à Petro erectus, cum eo per portam in porticum hanc introivit, celebrans miraculum, & miraculi auctorem Petrum. Unde populus, ut id videret, tam ad claudum curatum, quàm ad Petrum curantem cucurrit.

Porticus Salomonis quæ? Quæres, quænam fuit porticus Salomonis? Nota. Templum Judæorum propriè duas habebat partes, Sanctum, & Sanctum sanctorum: in illud soli sacerdotes ingrediebantur, in hoc solus pontifex semel in anno. Quare pro populo ante Sanctum adjectum fuit atrium, ut populus in eo spectaret sacrificia, Deumque oraret. Atrium hoc duplex erat: prius Judæorum, posterius Gentium & immundorum. Judæorum bipartitum erat: prior enim ejus pars vicina Sancto, in qua erat altare holocaustorum, cedebat sacerdotibus; posterior laicis; sed mundis. Porrò non licebat sub pœna mortis Gentibus, putà Romanis, ex suo atrio transire in atrium Judæorum, nec Judæis in atrium sacerdotum; teste Josepho lib. 6. Belli c. 6. Jam quæstioni huic tripliciter respondent Interpretes.

Primò enim aliqui censent, porticum hanc fuisse exterius adhærentem ipsi Sancto, quæ proinde instar Sancti, erat longa viginti cubitos, lata decem, uti dicitur 3. Reg. 6. 3. perinde ac videmus Romæ basilicis S. Petri, S. Laurentii, S. Cæciliæ, & aliis extrinsecus adhærere porticus, per quas in basilicas introitur. Ita Adrichom. in Descriptione Jerusalem. Verùm obstat, quòd in hanc porticum, in atrium sacerdotum, quod erat ante porticum, nulli nisi sacerdoti Aaronico fas erat introire. In hanc autem porticum ingressus est Petrus, claudus, totusque populus. *Prima sententia.*

Secundò, alii censent, porticum hanc fuisse ipsum atrium Judæorum, dicique Salomonis; tum quia in eodem loco, & area erectum fuit ab Herode, in quo olim Salomon suum erexerat: tum ad distinctionem porticus extimæ, putà atrij Gentium, quod atrio Judæorum adjecit Herodes. Ita Ribera lib. 1. de Templo cap. 16. & seq. Censet enim ipse Salomonē ædificasse tantùm atrium Judæorum, non verò atrium Gentium, sed illud adjectum esse ab Herode, ac proinde atrium Judæorum vocari porticum Salomonis, atrium verò Gentium porticum Herodis. Quare porticus Salomonis fuit templum Judæorum, in quo Christus docuit, & miracula patravit. Verùm obstat, quòd porticus hæc erat extima, uti eam vocat Josephus, quodque mendici ante atrium non internus Judæorum, sed extimum Gentium desidebant, ut tam à Gentibus introeuntibus quàm à Judæis stipem poscerent. Non enim decebat sordidos, & putidos mendicos in loco Judæis sanctissimo, tanto numero jugiter desidere: nec Judæi id permisissent, præsertim ne eorum clamore, & tumultu in sacrificiis, & precibus obturbarentur. Erant enim ipsi in sacris religiosi, imò superstitiosi; & practicabant illud vulgò tritum: *cæci, & claudi non intrabunt in templum*, 2. Reg. 5. 8. etiamsi nulla lege id sanctum esset. Sic, & apud Romanos mendicorum statio erat ad pontem, uti etiamnum est, ut patet ex Juvenalis satyra 4. & Martialis lib. 10. epigram. 5. Ita Sanchez. *Secunda.*

Tertiò alii censent, porticum Salomonis fuisse atrium Gentium, aut certè ejus partem. Hoc enim erat quasi templum Gentium, in quo ipsi Deum adorabant, & ante illud ejusq; portam Speciosam sedebant mendici. Erat hoc atrium tale, qualia videmus Romæ in palatiis, nimirum sub dio, ita tamen ut ad latera haberet porticus tectas columnis insistentes, ad quas tempore pluviæ vel æstus reciperet se populus, eaque de causa vocatur porticus Salomonis, non quòd Salomon in eo oraret (orabat enim in atrio Judæorum, utpote Judæus, & Judæorum rex) sed quòd hæc porticus ex incendio templi facto per Chaldæos, superstes manserit, saltem bona sui parte, ita ut facilè à Zorobabele, & postea ab Herode instaurari potuerit, inquit Oecumen. Ita Villalpand. lib. 3. de Templo c. 19. ubi idipsum confirmat ex eo, quòd Gentiles, qui non nisi in atrio Gentium versari poterant, adierint Philippum in porticu Salomonis, ut viderent Jesum. Jesus ergo tunc in atrio Gentium degebat, Joan. 12. 20. Idem lib. 5. de Templo disp. 4. c. 67. & 68. in fine, idipsum confirmat ex Josepho lib. 20. Antiquit. c. 14. ubi porticum hanc ait fuisse extimam templi, eamque vocat *opus Salomonis*, non Herodis. In hanc ergo porticum ingrediente Petro cum claudo sanato, accurrit populus turmatim, & concionante Petro conversa sunt quinque millia. Unde liquet porticum hanc quæ tot millia caperet, fuisse ingentem, ideoque fuisse ipsum atrium Gentium. Hoc enim dictum est *porticus*: tum quia erat extimum: tum quia pro immundis, & profanis Gentibus erat quasi immundum, & profanum respectu atrij Judæorum, quod pro fidelibus, & sanctis Judæis quasi mundum, & sanctum erat, & vocabatur templum, non porticus. Sic enim etiamnum vestibula ante templa, quia extima, & quia extra templum sunt, vocamus porticus, non templum aut templi partem. Atrium ergo Gentium vocabatur *porticus*, ad distinctionem atrij Judæorum, quod vocabatur *templum*, cui atrium Gentium exterius adjacebat quasi porticus. *Tertia, & genuina.*

VERS. 12. AUT POTESTATE] Legit Interpres in Græco ἐξουσίᾳ; id est *potestate*. Quocirca, & Syrus vertit; בשולטנן *beschultanan*, id est, *imperio nostro*. Unde *Sultani* Ægypti, Babylonis, Tartarorum, vocantur eorumdem principes, & Imperatores. Jam legunt εὐσεβείᾳ, id est *pietate*, itaque in Latinis Bibliis legunt Lyranus Hugo, & Dionys. Interpretè hæc Calvinus torquet contra invocationem Sanctorum, quasi nulla sit in eis eorumque reliquiis potestas.

Non

Non enim hoc vult Petrus, sed tantùm docere, potestatem patrandi miracula, quam ex effectu eum habere constabat, non esse suam, id est, suarum virium, sed Dei, ab eoque sibi gratis concessam. Sancti enim, inquit S. Gregor. libr. 2. Dialog. 30. faciunt miracula, vel prece, vel potestate, hoc est, nunc invocando Deum, nunc per Dei virtutem sibi communicatam imperando dæmonibus, morbis, &c. vt abscedant.

VERS. 12. ET IVSTVM] Tum formaliter, tum causaliter, hoc est, iustificantem cæteros omnes, ita ut nemo hominum iustus, nisi qui iustitiam à Christo acceperit, eique illam acceptam referat.

VERS. 13. ET IN FIDE NOMINIS EIVS] q. d. Per fidem & invocationem nominis Christi, per fidem qua in Christum credimus, eumque Salvatorem agnoscimus & prædicamus: vel per fidem quam habemus nomini Christi, id est, ipsi Christo à me nominato & inuocato, *hunc claudum, quem vos vidistis & nostis, confirmauit*, id est, consolidauit & B sanauit, *nomen eius*, putà Christi. q. d. Christus in quem credo, à me nominatus & invocatus confirmauit, & curavit hunc claudum, non ego mea medicina, vel virtute. Est hic triplex hebraismus. Primò enim præpositio *in* ponitur pro *per: in fide*, id est, *per fidem*. Secundò, *fides nominis* passiuè hic vocatur fides quæ habetur nomini Christi, id est, Christo ipsi: non enim actiuè fides Christi hic vocatur illa, quam in se habet Christus (in Christo enim non fuit fides, sed visio) sed passivè, quam scilicet nos habemus in Christum, qua credimus Christo. Tertiò, nomen Christi metonymicè vocatur ipse Christus nominatus & invocatus: vel certè ipsa invocatio nominis Christi.

Nota. Fidei tribuitur hic miraculosa sanatio tamquam causæ, non primariæ, sed instrumentariæ. Fides enim est causa applicans nobis merita Christi per quæ sanamur: rursum fides est dispositio ad sanitatem mentis & corporis. Tertiò, fides & invocatio est quasi causa impetratoria C sanitatis: ipsa enim est oratio vel tacita, vel expressa, quæ sanitatem à Deo impetrat: vnde & eam meretur, non de condigno, sed de congruo. Causa ergo physica principalis curationis claudi fuit Deus, instrumentalis fuit S. Petrus, manu clevans & erigens claudum. Causa verò moralis, putà meritoria, principalis fuit Christus, eiusque merita: instrumentalis fuit fides S. Petri, ob tres rationes & modos, quos iam recensui. ita D. Thomas de potentia q. 5. ad 19.

ET FIDES, QVÆ PER EVM, hoc est, in eum EST, DEDIT INTEGRAM SANITATEM] ὁλοκληρίαν, id est, integritatem corporis & membrorum, puta pedum. Aliter Chrysost. Fides, inquit, quæ per eum, putà Christum, est prædicata & euangelizata, dedit sanitatem claudo: fides autem à Christo prædicata, est fides in ipsum Christum; verùm Petrum modestiæ causa id non statim exprimere, sed velare & circumscribere, ne aversos à Christo Iudæos offendat, donec sensim se in mentes eorum insi- D nuans, idipsum declaret & clarè enunciet.

Moral. Nota hic Primò, Sanctos sua miracula & dotes non sibi ascribere, sed Deo, cuius sunt, reddere cum gratiarum actione & glorificatione, ac dicere cum Psalte: *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam*: quod cùm facimus, Deus nouas in nos gratias effundit: gratia enim congruit daturque grato, quæ aufertur ingrato. Vide S. Gregor. hom. 5. in Ezech. sub finem, *Idcirco*, ait, *viri sancti semper laudem Creatori reddunt, ut vera stabilitate persistant in ea virtute quam accipiunt.*

Secundum. Secundò, quanta sit virtus fidei excellentis & heroicæ: hæc enim omnia quæ credit & sperat, impetrat à Deo, iuxta promissum Christi Marci 11. v. 24. *Omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis.* Talis est fides miraculorum, per quam S. Petrus, S. Paulus, S. Gregorius Thaumaturgus, & similes, tot tantaque prodigia ediderunt.

Tertium. Tertiò, quantam fidem, spem & amorem debeamus gerere erga Christum, quem Deus nobis dedit redemptorem, saluatorem; mediatorem, omnisque boni datorem, per quem nos benedixit omni benedictione spirituali in cælestibus, vti admirabundus docet & eructat S. Paulus toto cap. 1. ad Ephes. Vnde ipse alibi passim non nisi Iesum & Christum sonat & crepat, dicens se nihil prædicare, nihil scire, nihil sperare, nihil amare, nisi Iesum Christum, &

A hunc crucifixum, imò se in se non viuere, sed Christum: *Viuo, inquit, ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Mihi viuere Christus est & mori lucrum.*

Idem fuit sensus primorum fidelium, ut S. Ignatij epist. ad Rom. *Amor meus crucifixus est*, ac consequenter & fides, & spes mea crucifixa est; S. Ioannis, qui in Evangelio & epistolis non nisi Christi amorem, quem ex eius pectore hausit, spirat; S. Polycarpi, S. Dionysij, S. Laurentij, &c. qui Christi amore ebrij ad ignes, furcas & leones ibant quasi ad epulas. Sapienter S. Nazianz. in Sententijs: *Alij*, inquit, *aurum, alij argentum, alij mensas delicatas, id est, vitæ ludibria in pretio habeant. Ego verò Christum amplissimarum opum instar duco: quem vtinam aliquando pura mente mihi intueri contingat: cætera autem mundus habeat.* Præclarè S. Bernard. lib. de Conscientia cap. 1. *Cùm amor Christi*, B inquit, *totum absorbuit affectum hominis, vt negligens & immemor sui, nil nisi solum Iesum Christum & ea quæ sunt Iesu Christi sentiat, tunc demum in eo perfecta est charitas. Non est onerosa ei paupertas: iste non sentit iniurias, ridet opprobria, contemnit damna, mortem lucrum deputat, imò nec mori se putat, cum magis de morte ad vitam transire se sciat.* Et cap. 3. *Premat corpus, trahat mundus, frendeat diabolus, secura erit conscientia*, In Christo defixa. Verè oleum effusum nomen tuum Iesu Christe. Vide eumdem serm. 14. in Cantic.

PER IGNORANTIAM FECISTIS, SICVT ET PRINCIPES VESTRI] Sed longè culpabilior fuit principium ignorantia, quàm populi, vtpote crassissima, vel etiam affectata: quia tamen hæc quoque aliquo modo in scelere minuit audaciam, impudentiam & irreverentiam in Deum, eò quòd minuit voluntarium (grauiùs enim peccassent si Christum cognitum, quòd scilicet ipse esset Messias & filius Dei, voluntariè & destinata malitia occidis- C sent) idcirco à Petro hic allegatur quasi causa Christicidium excusans; non in toto, sed in tanto. Vnde Christus pro iis orans in cruce: *Pater*, inquit, *ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Et Paulus 1. Cor. 2. 8. *Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.* VERS. 14.

DEVS AVTEM, QVÆ (ita Græca & Rom. non *qui*, vti nonnulli legunt) PRÆNVNTIAVIT, scilicet PATI CHRISTVM] ut sequitur. q. d. Passiones & tormenta Christi, quæ Deus prænuntiauit per Prophetas, omniaque de Christo passuro oracula, impleuit per vos vestramque ignorantiam, qua factum est, ut Christus de facto pateretur ea omnia, quæ eum passurum prænunciarant Prophetæ. VERS. 15.

VT DELEANTVR] Non tegantur, ut volunt hæretici, non superficie tenus radantur, sed planè deleantur & aboleantur, ac, ut Syrus, *expungantur*, sicut literæ è tabulis ceratis olim expungebantur, & nunc è membranis expunguntur. VERS. 16.

VT CVM VENERINT TEMPORA REFRIGE- VERS. D RII] Vatabl. *refocillationis*, scilicet *à peccatis & ira Dei*; subaudi, *salui sitis*, vel *refrigeremini & vos*. *Refrigerium*, vel ut Syrus vertit, tranquillitatem & quietem, vocat salutem & beatitudinem æternam, qua ab æstu tentationum, persecutionum & afflictionum huius vitæ, quibus in huius vitæ pelago assiduè iactamur & vrimur, quiescemus & refrigerabimur. Alludit S. Petrus ad excidium Ierusalem & Iudæorum mox futurum per Titum, ac ad Iudæorum ærumnas; quibus toto orbe vagi continuè agitantur, à quibus in fine mundi liberabuntur

Porrò hoc *refrigerium* pœnitentibus, & conversis ad Christum obveniet *à conspectu Domini*, id est, ab ipso Domino præsente & conspiciente. Pro *conspectu*, græce est προσώπου quod. Tertull. lib. de Resurr. carn. vertit, *à persona Domini*; Caietan. *à facie Domini*: quia, inquit, facies Christi erit obiectum & causa beatitudinis. Visio enim diuinitatis Christi, est obiectum beatitudinis essentialis: visio verò humanitatis eiusdem, est obiectum primarium beatitudinis accidentalis. Vnde Vatabl. exponit, q. d. Quæ refrigeratio erit, cùm rursus conspectus erit Christus. Notat Sanchez, pro *refrigerii* græcè esse ἀναψύξεως, quæ vox & *resurrectionem* & *refrigerium* significat: & vtrumque huic loco conuenit, q. d. Cùm venerit ἀνάψυξις, quæ resurrectio est & reanimatio (ψυχὴ, enim est anima) illa ipsa tunc implebit nominis sui mensuram nam vobis iustis erit ipsa refrigerium, æquè ac à morte ad

vitam beatam resurrectio. Unde v. 21. eamdem vocat restitutionem omnium. Vnicaergo hac voce duos Symboli articulos complectitur, nimirum, *Credo carnis resurrectionem* : &, *Vitam æternam*.

QVI PRÆDICATVS EST] Ita & Pagnin. Tigurina & Vatabl. legentes in Græco προκεκηρυγμένον, q. d. *præconizatum & proclamatum*; alii legunt προκεχειρισμένον, id est *præparatum*, ut vertit Syrus, itaque legit Irenæus lib. 3. cap. 12. Tertull. lib. de Resurrect. carn. vertit, *prædesignatum*, fortè legit προωρισμένον.

QVEM OPORTET QVIDEM CÆLVM SVSCIPERE) Ambiguum est, ait Cajet. an dicere velit quòd Iesus cælum suscipiat, sicut rex suscipit regnum; an verò quòd cælum suscipiat Iesum, sicut locus suscipit locatum: utrumque enim est verum, & utrumque huic loco convenit: ac prius involuit posterius. Prior sensus augustior, posterior simplicior est, si cum Syro vertas, *quem oportet cælo capi*. Ex quo contra Ubiquetarios concludas, Christi corpus non esse ubique, uti ubique est ejus divinitas. Sed ex eo contendebat Berengarius, Christum non esse in Eucharistia, utpote cælo conclusum; quem secutus Beza: Nota: inquit, Christum cælo capi, contra eos, qui pro eo, quòd sine nobis ascendendum est in cęlum, ut capiti nostro coniungamur, Christum iterum e cælo: velut Iovem quemdam Elicium evocandum, pertinacissimè tuentur. Sed respondendum: Non docemus Christum cælo evocandum ad Eucharistiam, quasi cælum deserens locali motu ad nos descendat (hoc enim tantùm fiet in die judicii) sed quòd manens in cælo per omnipotentiam Dei se præsentem sistat in Eucharistia (sive id fiat per corporis ejus replicationem, sive per acquisitionem dumtaxat novi loci, de quo inter se disputant Scholastici) idque invisibiliter & divisibiliter, cum in cælo sit visibiliter & divisibiliter respectu loci: alio enim in loco est Christi caput, in alio collum, in alio pectus, in alio pedes; cum in Eucharistia omnia Christi membra sint in eodem loco, putà in eadem hostia, eodemque hostiæ puncto. Christus enim in Eucharistia est sicut anima in corpore, nimirum totus in tota, & totus in qualibet ejus parte.

Christum cælum capit neque capitur, quo sensu?

Insuper Nota, Christum post ascensum in cælum subinde visibiliter in terris apparuisse, ut S. Paulo, dum eum convertit, Actor. 9. 4. ac S. Petro, Cùm enim ipse è carcere rogatu Christianorum fugisset, occurrit ei Christus, rogantique Petro: *Domine quò vadis?* respondit: *Vado iterum crucifigi*. Ex quo intellexit Petrus, Deum velle, ut in carcerem rediret, seque pararet ad crucem & martyrium. In cuius apparitionis memoriam, Romæ extra portam S. Sebastiani, in ipsomet apparitionis Christi loco erectum est sacellum, cui vulgò nomen, *Domine quò vadis?* Sic apparuit S. Antonio post victoriam luctæ cum dæmonibus, ait S. Athanas. in ejus vita: item S. Tarsillæ, teste S. Gregor. in Dialog. l. 4. c. 16. Quocirca S. Thom. & Caietan. censent Christum tunc modico tempore cælum reliquisse, ac descendisse in terram ad S. Petrum, Paulum, Antonium, &c. Alii putant has visiones fuisse imaginarias; vel etiam reales, non corporis Christi, sed corporis aerei formati ab angelo, quod repręsentaret Christum; sicut ante incarnationem Verbum in corpore aereo Abrahæ, Iacobo, aliisque Patriarchis & Prophetis apparuit.

Verius videtur, quod Christus aliquando simul in cælo & simul in terra fuerit, & utrobique realiter propriéque sit visus, ut cùm apparuit S. Petro & Paulo. Nam, ut hic dicitur, cælum non reliquit, & tamen in terra fuit, apparuitque S. Petro & Paulo, Ergo tunc simul fuit utrobique. Insinuat id S. Chrysost. Videtur autem Christus cælum modico tempore reliquisse, cum descendit ad B. Virginem in eius morte: nam cum ea rursum gloriosè in cælum ascendit, Obiter ergo tunc cælum reliquit. Quòd ergo hic dicitur, *oportet eum cælum suscipere*, intellige quòd thronum gloriæ suæ in cęlo firmiter collocarit, ita ut ex eo gloriosè & publicè non sit descensurus, nisi in die judicii, cui non repugnat, quod secretò, invisibiliter & obiter ad B. Virginem descenderit. ita Suarez 3. p. q. 58. in fine.

An animæ cælo & inferno egredi queant.

Quæres, An simili modo cælum; purgatorium & infernus teneant & claudant animas cæterorum hominum, ut inde exire nequeant ante diem judicii? Aliqui censent animas damnatorum numquam egredi ex inferno, ac consequenter numquam apparere hominibus. Ratio est, quòd inferno quasi perpetuo carceri & gehennæ sint mancipatæ. Rursum in inferno, quòd nulla sit redemptio. Ita censet Dom. Soto in 4. dist. 45. q. 1. a. 4. ad 1. Victoria relect. de Magia n. 17. & Abulens. in 4. Reg. c. 4. q. 56. Verùm alii probabilius opinantur animas tam in inferno & purgatorio, quàm in cælo commorantes, subinde egredi & viventibus apparere, idque ad hoc, ut efficaciùs iis vel gloriam cælestem, vel pœnas ignesque inferni sive verbis, sive reipsa per flammas ostendant, itaque majorem vel spem, vel metum & terrorem eis incutiant. Nec hoc quidquam de illorum gloria, vel de horum pœna decerpit, quia utrique utrumque secum portant. Damnati ergo cùm apparent, suum carcerem, putà ignem cui alligati sunt, secum ferunt, uti ex pluribus eorum apparitionibus constat. Ita sentiunt D. Thom. in 4. dist. 45. q. 1. a. 1. q. 3. Abulens. in cap. 25. S. Matth. q. 753. Alphonsus Mendoça q. 5. Scholast. de veris mort. appar. & noster Petrus Thyræus l. 1. de Spirit. appar. n. 117. & 349. qui tamen rectè addit, animas è cælo, & ex inferno rariùs per se & personaliter apparere, sed crebrius id fieri per angelos. Rursum, animas è cælo apparere, quoties eis libuerit: animas verò ex purgatorio & inferno non posse egredi, nec apparere, nisi ex peculiari dispensatione Dei.

VSQVE IN TEMPORA RESTITVTIONIS OMNIVM] usque in diem judicii, quo Deus hominem lapsum in peccatum, ærumnas, & mortem, Deo, gloriæ & felici immortalitati restituet, itaque instaurabit angelorum ruinas. Pariter tunc cum homine cælum, elementa, totumque orbem primævæ integritati, incorruptioni & splendori restituet. Erit enim tunc renovatio, & quasi regeneratio totius mundi, uti docet Apostolus Rom. 8. 21. & S. Petrus epist. 2. c. 3. v. 13.

OMNIVM) non tantum *temporum*, ut vertit Syrus, sed & hominum rerumque omnium, uti jam dixi.

A SÆCVLO) Hebr. מעולם *meolam*, q. d. Qui Prophetæ ab olim, à priscis sæculis, ante aliquot annorum millia hanc mundi restitutionem, à Christo in die judicii faciendam, prædixerunt.

MOYSES QVIDEM DIXIT) E multis Prophetis unum citat, eumque primarium, putà Mosen, qui clarè VERS. 22.
de Christo Salvatore prophetavit Deuter. 18. 18. Eius oraculum ibidem explicavi: quare hic illud non retexam.

EXTERMINABITVR DE PLEBE) Moses Deut. VERS. 23.
18. habet: *Ego (Deus) vltor existam*: quæ verba paraphrasticè hic explicat & interpretatur S. Petrus. Cùm enim Deus ad ultionem prosilit, exterminat & occidit vel morte corporali, vel spirituali & æterna. Utraque hic significatur. Judæi enim Christo increduli excisi sunt corporaliter à Tito, & spiritualiter æterna morte puniuntur in gehenna.

DIES ISTOS) adventus & redemptionis Messiæ, pu- VERS. 24
tà Christi.

VOS ESTIS FILII PROPHETARVM) *Filii*, scilicet spi- VERS. 25
rituales in fide & religione. q. d. Vos amplectimini & creditis Prophetarum oracula, eorumque fidem sequimini, quasi germani eorum in pietate filii. Sicut ergo ipsi in Christum venturum crediderunt, eumque prædixerunt; ita & vos in eumdem jam natum, passum & resurgentem credite, ne à majorum vestrorum fide & spiritu degeneretis, imo apostatetis.

ET TESTAMENTI) Hoc est, fœderis, pacti & promissionis divinæ. Nota hebraismum: filii fœderis vocantur Judæi, ad quos pertinet fœdus à Deo cum Abraham patre eorum initum: Deus enim Abrahæ & posteris ejus promisit Messiam, ejusque benedictionem, id est, gratiam, justitiam & salutem. q. d. Vos estis filii Abrahæ, ac consequenter filii fœderis, quod Deus cum Abraham pepigit; ac promissionis, quam ei dedit de Messiæ redemptione & salute: nunc ergo cùm illa per me vobis à Deo ostenditur, & offertur, avidè & ambabus, ut aiunt, manibus illam excipite. Vos enim sicut estis filii & heredes Abrahæ, ita & promissiones illi à Deo factæ. Sic & Christiani vocantur filii novi Testamenti, quia illi ascripti sunt per fidem & ad illos pertinent Sacramenta, gratia, omniaque bona, quæ in novo Testamento Christus Christianis promisit & exhibuerit.

IN SEMINE TVO) in filio tuo, putà in Christo ex semine & posteris tui nascituro. ita explicat Apostolus Galat. 3. 16. & ipse Petrus dicens v. 26. *suscitans filium suum*: hic ergo est semen benedictum Abrahæ promissum.

BENE-

BENEDICENTVR, id est iustificabuntur, omnemque gratiam & gloriam accipient, OMNES FAMILIÆ TERRÆ] putà omnes gentes. Dei enim benedictio est efficax, nec verbalis tantùm, vti est hominum; sed realis, quæ bonum, quod dicit & imprecatur, reipsa confert & præstat: Dei enim benedicere, est benefacere, non quomodolibet, sed eximiè & diuinè. Hoc enim decet Deum, Deique immensam liberalitatem & munificentiam. Magnum enim magna dare decet, ut aiebat Alexander Magnus. De hac Abrahæ benedictione, vide ea quæ dixi Genes. 12. 3.

VERS. 26. VOBIS PRIMVM] Primò enim & directè missus est Christus ad Iudæos, quasi Messias patribus eorum promissus. Vnde ab Apostolo vocatur *minister circumcisionis*, Rom. 15. 8. id est, circumcisorum, putà Iudæorum: quia per se iis solis prædicauit.

SVSCITANS] *ἀναστήσας* in Christo, id est, *cum suscitasses eum*. Alludit Petrus ad illud Mosis, *Prophetam suscitabit vobis Deus*, quod citauit v. 22. Iam *suscitans*, id est *resuscitans*, putà postquam resuscitauit eum à mortuis. Post resurrectionem enim Christus suam benedictionem, id est Spiritum S. gratiam & salutem, copiosè in Iudæos effudit. Resurrectio enim græcè vocatur *ἀνάστασις*.

BENEDICENTEM VOBIS] Qui vobis benedicat. id est benefaciat, dando flumina gratiarum in hac vita, & gloriæ in futura, ut in die iudicij ab eo audiatis: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*. Ita *qui crucifixus est suos crucifixores benedixit*, ait S. Chrysost.

VT CONVERTAT] *ἐν τῷ ἀποστρέφειν*. Quod tripliciter verti potest. Primò, conditionatè, q. d. *Si conuertat se quisque & pœnitentiam agat*. ita Syrus. Secundò, assertiuè q. d. *Dum quemlibet vestrûm conuertit*. ita Gagneius. Tertiò finaliter & optatiuè, q. d. Hoc fine misit Deus Christum, ut scilicet vos conuertat à peccatis per suam gratiam & iustitiam. *Iste est* enim *omnis fructus, ut auferatur peccatum*, ait Isaias cap. 27. 9. Ablatio peccati enim non fit nisi per gratiam, iustitiam & charitatem infusam à Deo. Quocirca remissio peccatorum in Scriptura celebratur quasi summum Dei opus, patrandum à Messia, eiusque proprius finis & effectus; ut à Zacharia: *Iusiurandum*, inquit, *quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris*, &c. *Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum*, Lucæ 1. 73. Idem celebrat S. Paulus Ephes. c. 1. & 2. & passim alibi.

Quocirca docent Theologi, quòd remissio peccatorum & iustificatio sit maius Dei opus, quam creatio cæli & terræ: tum quia peccatum magis distat à Deo, quàm nihil ab ente: tum quia nihil ita Deo contrarium & exosum, ac peccatum. Sicut enim peccatum est summum malorum omnium, ita Deus est summum bonorum omnium. Vnde & pro peccato Deo satisfieri, ac peccatum ipsum expiari remittique non potuit, nisi per mortem & crucem ipsius vnigeniti filij Dei: tum quia per gratiam peccata remittentem & iustificantem, peccator ex abysso profundissima suorum scelerum eleuatur quasi in cælum empyreum, dum per eam fit non tantùm sanctus & amicus Dei, sed & consors diuinæ naturæ, Dei filius & heres, quod donum maius, sublimius & diuinius est, quàm cælum & terra, omniaque quæ in iis creata. Ita disertè S. August. tract. 72. in Ioannem, vbi & addit: *Iudicet*, ait, *qui potest, vtrùm maius sit iustos angelos creare, quam impios iustificare: certe si æqualis est vtrumque potentiæ, hoc maioris est misericordiæ*. Et fusè D. Thom. 1. 2. q. 113. art. 9. *Quantum donum remissio peccati*

Vide hic quantum malum, quamque fugiendum & execrandum sit peccatum; ac ex adverso quanta sit bonitas Dei & Christi, dum nos peccatores ex potestate diaboli, peccati & inferni transfert in regnum gratiæ & dilectionis filij sui, facitque heredes, imò reges cæli, ut illam meritò admirari, gratias agere, & celebrare debeamus tota vita, vti fecit S. Paulus, S. Magdalena, S. Pelagia, aliique pœnitentes, imò per totam æternitatem, vti faciunt Beati in cælo. Quocirca Christus à S. Ioanne Baptista hoc elogio, quasi indice toti orbi indicatus & prædicatus est: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, Ioan. 1. 29. Quem secutus S. Ioannes Euangelista, passim in Apocalypsi Christum indigitat Agnum pro peccatis nostris occisum & immolatum, eumque ut talem à Beatis in cælo adorari & laudari pronunciat, ut c. 5. 6. *Vidi Agnum stantem tanquam occisum*, &c. *& vigintiquatuor seniores ceciderunt coram Agno*, &c. *dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram*. Et cap. 7. 9. cap. 14. 1. cap. 15. 3. cap. 19. 7. cap. 20. 9. & 22.

Quare meritò hoc eximium Christi donum admirans Michæas, oracula sua de Christo ita concludit cap. 7. 18. *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ?* Et mox: *Reuertetur & miserebitur nostri, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abraham, quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis*. Vide ibi dicta.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Petrus & Ioannes, eò quòd prædicant Christum resurrexisse, incarcerantur, atque in concilio vetiti prædicare Christum, constanter respondent, oportere magis obedire Deo quàm hominibus. Secundò, v. 23. dimissi & reuersi ad suos laudant & inuocant Deum, impetrantque libertatem & robur euangelizandi: in cuius signum terræ motu concussus est locus, in quo orabant. Denique v. 32. narrat Christianis fuisse cor vnum & animam vnam, nullumque inter eos fuisse egentem, sed ex pretio agrorum & domorum, quod singuli afferebant ad pedes Apostolorum, diuisum fuisse cuique tantum, quantum opus habebat.

1. LOquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes & magistratus templi, & Sadducæi. 2. dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis: 3. & iniecerunt in eos manus, & posuerunt eos in custodiam in crastinum: erat enim iam vespera. 4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus est numerus virorum quinque millia. 5. Factum est autem in crastinum, vt congregarentur principes eorum, & seniores, & Scribæ in Jerusalem; 6. & Annas princeps sacerdotum, & Caiphas, & Joannes, & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali. 7. Et statuentes eos in medio, interrogabant: Jn qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos? 8. Tunc repletus Spiritu sancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & seniores audite: 9. Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste saluus factus est. 10. notum sit omnibus vobis, & omni plebi Jsrael: quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitauit à mortuis, in hoc iste astat, coram vobis sanus. 11. Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est

in caput anguli. 12. & non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum homi-
nibus in quo oporteat nos saluos fieri. 13. Videntes autem Petri constantiam, & Joannis, comperto
quòd homines essent sine literis, & idiotæ, admirabantur, & cognoscebant eos quoniam cum Jesu fue-
rant; 14. hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.
15. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere: & conferebant ad inuicem. 16. dicentes: Quid
faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus
Jerusalem: manifestum est, & non possumus negare. 17. Sed ne amplius diuulgetur in populum, com-
minemur eis, ne vltrà loquantur in nomine hoc vlli hominum. 18. Et vocantes eos, denuntiauerunt
ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Jesu. 19. Petrus verò & Joannes respondentes, di-
xerunt ad eos; Si iustum est in conspectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, iudicate: 20. non enim
possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui. 21. At illi comminantes dimiserunt eos: non inue-
nientes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in
eo quod acciderat. 22. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum
istud sanitatis, 23. Dimissi autem venerunt ad suos: & annuntiauerunt eis, quanta ad eos principes
sacerdotum & seniores dixissent. 24. Qui cùm audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, &
dixerunt: Domine, tu es qui fecisti cælum & terram, mare, & omnia quę in eis sunt: 25. qui Spiritu
sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt
inania? 26. Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum, & aduer-
sus Christum eius? 27. conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Jesum,
quem vnxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus, & populis Jsrael. 28. facere quæ manus
tua & consilium tuum decreverunt fieri. 29. Et nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis
cum omni fiducia loqui verbum tuum. 30. in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, & signa &
prodigia fieri per nomen sancti filij tui Jesu. 31. Et cùm orassent, motus est locus, in quo erant congre-
gati: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia. 32. Multitudinis
autem credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quisquam eorum quę possidebat, aliquid suum
esse dicebat, sed erant illis omnia communia. 33. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium
resurrectionis Jesu Christi Domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis. 34. Neque enim qui-
squam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes affe-
rebant pretia eorum quæ vendebant. 35. & ponebant ante pedes Apostolorum. Diuidebatur autem sin-
gulis prout cuique opus erat. 36. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod
est interpretatum filius consolationis) Leuites, Cyprius genere. 37. cùm haberet agrum, vendidit
eum, & attulit pretium, & posuit ante pedes Apostolorum.

VERS. 1. LOQVENTIBVS AVTEM ILLIS] Solus Petrus dicitur locutus cap. præc. v. 12. sed Petri verba approbabat Ioannes, quasi eius socius & assecla, itaque per Petrum loquebatur. Adde, Ioannem non fuisse elinguem, sed zelo plenum idem asseruisse, & prædicasse turbis cum cingentibus, quod publicè prædicarat Petrus.

SVPERVENERVNT] Græcum ἐπέστησαν secundò verti potest, *institerunt eis*; Tigurina, *præstò fuerunt illis*; Syrus, *insurrexerunt in eos*.

MAGISTRATVS TEMPLI] Tigurin. *præfectus templi*; Pagnin. *dux templi*: in tanto enim sacerdotum, Levitarum & populi è tota Iudæa, imò è toto orbe ad templum quotidie confluentis numero, ne quid turbarum, tumultus aut seditionis oriretur, institutus erat magistratus, quasi *prætor templi*, ait Beda, suos habens satellites & milites, qui omnes in officio contineret, & eos qui turbas aut tumultus concitabant, in carcerem abduceret. Quocirca S. Chrysost. magistratum hunc vocat *ducem militum templi*. Et hoc significat Græcum στρατηγὸς, scilicet vnum aliquem cęterorum militum ducem: est enim singularis numeri. Vnde patet magistratum fuisse militarem pro reis capiendis, non autem iudicandis, vel condemnandis institutum. ita Sigonius lib. 7. de Rep. Hebr. c. 13. Atque hic fuit, qui cum Iuda proditore mittens suos aliosque satellites, Christum cepit in horto; Lucæ 22. v. 4. Videtur ergo hic vnus fuisse è pontificibus, socios & milites habens minores sacerdotes & Levitas: his enim à Deo commissa erat custodia templi, Numer. 4. Ita censent Arias Montanus, Salmeron, Sigon. libr. 7. de Republ. Hebr. cap. 13. & alij. Ratio est, quia Iudæi non tolerassent prætorem Gentilem in loco sacro, imò nulli Gentili templum eorum ingredi licebat sub pœna capitis, teste Iosepho. Habebant tamen Romani, suoque præsidio firmabant Antoniam, quæ erat arx amplissima & munitissima vicina templo, ut docet Iosephus libr. 15. Antiq. cap. 14. idque tum ad templi custodiam, tum ne Iudæi è templo arcem facerent, & Romanis rebellarent. Huic arci ergo & præsidio præpositus dux, vel tribunus Romanus, si grauior tumultus in templo concitaretur, accitus à prætore templi accurrebat cum suis militibus, mo- A tusque omnes componebat. Talis videtur fuisse tribunus Romanus, qui accurrit cepitque Paulum, & in castra, quæ erant in arce Antonia, perduxit cap. 21. Et hoc tantum probant argumenta Sanchez, qui opinatur prætorem templi fuisse Romanum, putà Antoniæ præfectum; non Hebræum.

Magistratus erat prætor templi.

SADDVCÆI] Ita dicti, quasi iusti essent, aut potiùs quòd iustos se iactitarent (Hebr. enim צדיק *tsaddic* vocatur iustus) aut potiùs à Sadoc eorum auctore, inquit Epiphan. hæresi 14. Fuit hæc vna è sectis Iudæorum, à Samaritis prognata: vnde cum iis solum Mosis Pentateuchum recipiebat, docebatque non esse resurrectionem, nec angelum, nec spiritum, Actor. 23. 8. ac consequenter animam non esse immortalem; nec esse Numen res humanas dirigens, pios præmians, impios puniens; sed quemque sibi suæ sortis & fortunæ esse fabrum. Erant ergo hi Iudæorum quasi Epicurei, seipsa dictitantes illud: *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas*. Quocirca Christo & Apo- B stolis, prædicantibus Dei iudicium, & resurrectionem bonorum ad gloriam, malorum ad tormenta, perpetim se opposuerunt. Vide Iosephum lib. 13. Antiq. cap. 9. & lib. 18. cap. 2.

DOLENTES] διαπονούμενοι, Syrus, *indignantes*; Tigurina & Pagnin. *moleste ferentes*; alij, *anxii*. VERS. 2.

IN IESV] Ita Græca & Romana, non *in Iesum*. Iam *in Iesu* id est, in nomine Iesu, per Iesum. ita Tigurina & Pagnin. Secundò, *in Iesu*, id est, de Iesu. Sic enim Hebræi & Græci sæpè *in* vsurpant pro *de*: propriè enim Petrus & Ioannes prædicabant Iesum resurrexisse; inde tamen colligebant, vel auditoribus colligendum relinquebant, Iesu discipulos quoque, eius ope & virtute resurrecturos. Vnde Tertiò, τὸ *in Iesu*, explicari posset, *instar Iesu*: sæpè enim Hebræum ב, id est *in*, sumitur pro vicino ב, id est, *sicut instar*, Christus enim resurgens est causa nostræ resurrectionis, tam exemplaris, quàm meritoria & efficiens.

In Iesu tripliciter exponitur.

POSVERVNT EOS IN CVSTODIAM] *In custodiam*, putà in carcerem; Tigurina, *dederunt* (miserunt) *in custodiam*. Hic est primus carcer S. Petri, quem deinde

multi

multi alii consecuti sunt, Apostolatus enim insigne est persecutio & carcer, non minùs illustre & gloriosum, quàm signa & prodigia, uti docet Paulus 2. Cor. 11. 23. qui proinde in vinculis suis solet exultare & gloriari. Vide ea quæ notavi Ephes. 3. 1. Cum Petro & Ioanne in carceratum quoque fuisse claudum sanatum, quasi criminis materiam & obiectum, patebit v. 7. 9. & 10.

VERS. 4. ERAT ENIM JAM VESPERA] utpote post horam nonam ab ortu solis; nona enim sanaverat Petrus claudum c. præced. v. 1. & 7.

MULTI AUTEM QUI AUDIERANT VERBUM] prædicationem Petri sanationem claudi, & magis intrepida hilarique constantia in carcere, inquit S. Chrysost. confirmatam.

QUINQUE MILLIA] Diversa prorsus sunt hæc quinque millia, à tribus millibus prima Petri concione conversis cap. 2. Quare iis adiecta, effecerunt numerum octo millium: tot ergo mox fuere fideles, conversi à Petro. ita S. Hieron. in cap. 40. Isajæ, S. August. tract. 39. in Ioannem, S. Chrysost. hic, Lyran. & Beda, qui addit; hæc quinque millia convertenda fore typicè præsignificasse Christum, cùm mandavit Apostolis, ut quinque hominum millia paucis panibus pascerent, Matth. 14. 16. Porrò hæc quinque millia fuerunt *virorum*, ait Lucas, quibus si adiicias feminas & pueros, quos non dubium est tot viris plurimos fuisse permixtos, longè major fuit numerus; femineus enim sexus præ viris magis solet esse devotus. Ecce hic verum est illud S. Chrysost. homil. de virtute & vitio: *Modicum fermentum Apostolorum magnam farinæ massam convertebat; quia non quantitate numeri, sed gratia Spiritus vim suam justi tenent*. Nunc aliquot centeni sacerdotes in civitate, vix totidem centenos cives convertunt; quia refrixit utrorumque spiritus. Denique Sophronius in Fragmento de laboribus S. Petri & Pauli, quod extat tom. 7. Biblioth. SS. Patrum, asserit S. Petrum constituisse decem millium virorum Ecclesiam: quia scilicet verba ejus animata erant Spiritu cælesti, & quasi jacula igne divino ardentia, corda audientium feriebant & incendebant.

VERS. 5. UT CONGREGARENTUR PRINCIPES, &c.] Fuit hoc magnum concilium 72. virorum, quod græcè *συνέδριον*, indeque hebr. & syriacè *Sanedrim*, vocatum est, primitus institutum à Deo, Num. 11. 24. & sequent. ut ibi dixi. Conflatum erat non ex solis viris tribus Iuda, uti volunt Ioannes Annius & Lucidus in Breviar. tempor. nec ex solis sacerdotibus, ut vult Abulens. sed ex duodecim tribuum duodecim principibus, & ex 24. principibus sacerdotum, qui totidem eorum familiis præsidebant, jussu Dei instituti; & in 24. classes distributi à Davide, 1. Paral. 15. 6. Harum enim præsides in Evangeliis, Actis, Esdra, &c. crebro vocantur *Principes sacerdotum*; atque ex cæteris populi primoribus, præsertim Scribis & Legisperitis. In hoc concilio damnatus fuit Christus, præsidente eodem Caipha pontifice, qui hic nominatur, ejusque socero Anna, Matth 27. 2. Unde mirum est illos, qui recenter tam infensi fuerant erantque Christo, mitiùs egisse cum ejus Apostolis: sed retinebat eorum furorem Dei manus, & populi, magno numero eis credentis, metus, ne eum in se concitarent, ab eoque lapidarentur.

SENIORES] Qui tum annorum, tum potiùs prudentiæ & morum maturitate grandævi sunt, ideoque populo venerabiles, ait S. Gregor. 19. Moral. cap. 13. Hinc ab his senibus lectus & dictus est Senatus, inquit Cicero.

SCRIBÆ] Sicut Græci suos sapientes vocabant Philosophos, Chaldæi Magos, ita Hebræi eos appellabant *sopherim*, à *seper*, id est, littera, vel liber. Septuag. vocant *γραμματεῖς*, id est, *literatos*: eorum enim erat S. Scripturam describere, docere, interpretari, ita Epiphan. hæresi 15. Iosephus lib. 2. contra Appion & alii. Unde Esdras vocatur *Scriba*. Sic Appion, Philoponus, & alii vocati sunt Grammatici, id est, literati & docti, non solùm in Grammatica, sed & Rhetorica, Philosophia, omnique literatura.

VERS. 6. ET ANNAS PRINCEPS SACERDOTUM] Videtur ergo Annas jam fuisse summus pontifex. Ipse enim cum Caipha genero suo, alternis annis gerebat pontificatum, à Romanis, ut videtur, emptum. Dices, Paucis septimanis antè, summus pontifex erat Caiphas, qui Christum condemnavit, Ioan. 11. 49. ergo Annas non fuit tunc pontifex. Respondent Glossa Interlinearis. Hugo & Gagneius post mortem Christi, putà in Paschate de more Caipham annuo pontificatu perfunctum, cessisse illum Annæ. Annus enim sacer (quo utebantur in pontificatu ineundo, vel deponendo) apud Iudæos incipiebat à Nisan, id est Martio, & à Paschate, utpote festo primo & maximo; idque ex decreto Dei Exodi 12. 1. Adde, præponi Annam Caiphæ, quia erat senior, & socer Caiphæ, adeoque felix & venerandus, ut filios suos omnes, numero quinque, pontifices viderit, teste Iosepho l. 20. Antiq. cap. 8. Aliqui hunc Annam putant esse Ionatham Annæ filium, qui remoto Caipha factus est pontifex à Romanis, teste Iosepho lib. 18. c. 6. & vocari etiam Annam de nomine patris credunt. Unde & Nicephorus in sua Chronol. sic hujus ævi pontifices numerat: Annas, & ex alio genere Ismael, Eleazar filius Annæ, Simon, Caiphas Annæ gener, Ionathas & Theophilus Annæ filii. Pontificatus, enim tunc erat annuus. ita Mariana.

ET CAIPHAS] Nota. Paulò antè Petrus in domo Caiphæ pavidus, ter cum juramento negarat Christum; jam Spiritu sancto in Pentecoste recepto roboratus, coram eodem negationem suam retractat, & Christum generosè confitetur; itaque priorem lapsum & scandalum sarcit & reparat. Caipham, Scribas & Pharisæos Christicidii sui justas Deo dedisse pœnas, adeoque Caipham, æquè ac Pilatum, necem sibi intulisse, indicat Nicephorus lib. 2. Histor. c. 50. quin & Clemens Rom. libr. 8. Constit. c. 2. & ex eo S. Athanasius, vel potiùs Anastasius Episcopus Nicænus quæst. 38. in Script.

IOHANNES] Hic unus fuit ex quinque Annæ filiis, adeoque pontifex, alio nomine Ionathas appellatus, in pontificatu gerendo æquus & dexter: unde eum laudat Iosephus lib. 2. Belli c. 25.

ALEXANDER] Hunc opibus, æquè ac virtute & pietate celebrem, Alexandriæ gessisse magistratum Halabarche, id est, Præfecti salis (ἅλς enim Græcis est sal, ἄρχων perfectus, princeps) narrat Iosephus lib. 20. Antiq. c. 5. & ex eo Baron. anno Christi 34. qui & addit: *Hic est Alexander Lysimachus, cujus pater Tiberias portas templi argento & auro sumptuosissime exornavit*.

QUOTQUOT ERANT DE GENERE SACERDOTALI] Id est, *pontificio*, ut vertit Syrus, Tigurina & Pagnin. hoc enim significat Græcum ἀρχιερατικοῦ. Erant ergo hi principes sacerdotum, putà 24. familiarum sacerdotalium capita, uti paulò antè dixi. Hi enim principes vocabantur pontifices, quibus præsidebat unus summus pontifex.

IN QUA VIRTUTE] δυνάμει, id est, *qua potentia* ita Pagnin. & Varablus. VERS. 7.

FECISTI HOC?] Non tam miraculum, quàm prodigium magicum claudi sanati; unde per despectum ait Oecumen. non vocant miraculum, sed *hoc*, scilicet vulgò notum & famosum præstigium, quod in claudo erecto cernimus. Volebant scilicet Apostolos obruere sua auctoritate & præjudicio, ut faterentur se non miraculum in nomine Christi; sed ludicrum quid arte mirabili, sive magica edidisse, ita Chrysost. Verè Plato in Theæteto: *Antiquitatis auctoritas est sæpè malum præjudicium*. Ex dictis infert Lyran. claudum ipsum cum Apostolis fuisse incarceratum, & è carcere cum iisdem eductum in tribunal, Annæ & Caiphæ præsentem astitisse, idque patet v. 10. Hanc enim ejus præsentiam videtur innuere pronomen *hoc*, scilicet novum & mirum, quod videtis in claudo rectè gradiente. Porrò Christum ab infidelibus habitum fuisse magnum & magiæ doctorem, patet Lucæ 11. 14. & Ioan. 8. 48. & idipsum de suo ævo testatur S. August. libr. 1. de Consensu Evangel. cap. 8. Unde passim in Actis S. Agnetis, Luciæ, Agathæ, aliorumque Martyrum legimus, Christianos à judicibus insimulatos magiæ, ideoque damnatos ad ignem: censebant enim miracula eorum, ac præsertim quòd à bestiis, eculeis, aliisque tormentis exirent illæsi, esse opus magicum patratum ope, non Dei, sed diaboli.

TUNC REPLETUS SPIRITU SANCTO] Nova est VERS. 8.

est hæc repletio Spiritus sancti, ab illa quam accepit in Pentecoste: illa enim fuit habitualis, hæc actualis nimirum qua Spiritus sanctus actu movebat, dirigebat & roborabat Petrum, ut liberè, constanter & prudenter responderet, & profiteretur fidem Christi, se scilicet ejus invocatione & virtute claudum sanasse. Hoc est quod Petro & Apostolis promiserat Christus Lucæ 12. 11. *Cùm autem inducent vos in Synagogas, & ad magistratus, & ad potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.* Simili modo quoties Samson patraturus erat opus aliquod heroicæ fortitudinis, dicitur: priùs: *Irruit Spiritus Domini in Samson*, scilicet incitans eum animans & roborans ad illud tum aggrediendum, tum opere perficiendum, Iudic. 14. v. 6. 19. & seq. Ad opera enim heroica non sufficit communis & habitualis gratia, sed nova actualis eaque communi major & potentior requiritur. Sæpè enim ista opera habitum gratiæ præsentem superant, & transcendunt.

VERS. 9. SI NOS HODIE DIIUDICAMUR] ἀνακρινόμεθα, id est, *discutimur, in quæstionem & examen vocamur.* ita Græci: hoc est, *examinamur*, ut vertit Tigurina & Pagnin. hinc Syrus, *si in jus vocamur*. Vox conditionalis *si* pendet & expletur à *notum sit omnibus vobis*: potuisset dicere, Quia dijudicamur; sed modestiæ causa dicit, *Si dijudicamur.*

IN BENEFACTO) ob beneficium, putà ob sanitatem claudo collatam. Est hebraismum Hebræum enim ב, id est *in*, sæpè est index pretii vel meriti, significans *ob, propter*. q. d. Nos ob meritum in crimen vocamur: benefecimus enim claudo, & examinamur ut malefici. Tacitè ergo perstringit, taxatque judices inhumanitatis & iniustitiæ, qui potiùs hoc beneficium celebrare & remunerari debuissent. Iudaicum ergo & Pharisaicum est, sinistrè interpretari & calumniari benefacta, etiam miracula, eaque tribuere, non Spiritui sancto, cujus sunt propria, sed vitio, imò Beelzebub & diabolo, uti Iudæi exprobrarunt Christo Matth. 12. 24. Hoc faciunt invidi virtutum & bonorum operum; quod proinde est peccatum in Spiritum sanctum, uti Christus docet loco citato.

IN QVO) qua ratione, quomodo, qua vi & virtute. Sic capitur Hebr. בַּמֶּה *bamme*, id est, *in quo*: Est enim hoc ב modi vel instrumenti, Hebræis frequens.

VERS. 10. IN NOMINE] Id est, in invocatione, hoc est per invocationem & virtutem Iesu, Vide dicta cap. 2. v. 38.

NAZARENI] oriundi ex Nazareth oppidulo ac proinde à vobis despecti; sed à Deo exaltati cùm in resurrectione eum fecit Nazaræum, id est, efflorescentem vita, immortalitatem, fama & gloria. Vide dicta cap. 3. 6.

QVEM VOS CRVCIFIXISTIS] Nota hic intrepidam libertatem & heroicos animos Petri, quibus in publico concilio judicibus obiicit Christicidium, ut eos pungat & compungat: Crux enim Christi unica est mundi salus, ideoque intrepidè ubique prædicata à Petro Paulo, Andrea, cæterisque Apostolis.

Moral. disce veritatem, præsertim fidei, cùm de ea quis juridicè & legitimè interrogatur, liberè & fortiter profitendam esse, etiam cum periculo vitæ. Quærebant Scribæ v. 7. *In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?* Respondet Petrus verè & liberè: *In nomine Domini nostri Jesu Christi, quem vos crucifixistis.* Ita fecerunt Martyres omnes, ideoque martyrio coronati sunt.

DEUS] Pater, imò & Deus Filius; sed hoc necdum capere poterant Scribæ & Iudæi, qui Christum ideo occiderant, quòd diceret se esse Deum & Dei Filium: idcirco subticet hoc Petrus, aitque in genere *Deus*, ita Oecum.

ASTAT] Ergo claudus ipse erat præsens in concilio, utpote è carcere eductus cum Apostolis, ut dixi v. 7.

VERS. 11. HIC EST LAPIS) Citat psalm. 117. 22. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli:* quod Chald. explicat de Davide, q. d. David primò rejectus à Saule ejusque asseclis deinde creatus rex factus est quasi lapis angularis Synagogæ, nectens sibi Iudam & Israelem, hoc est, tam duas, quàm decem tribus. Verùm licet ad Davidem psalmus ille alludat: est enim in eo gratulatio solemnis tum Davidis, tum populi de Davidis coronatione in Hebron; vel potiùs de arca in pace ab eo translata in Sion, ut patet v. 19. tamen per Davidis typum describit Christi resuscitati gloriam & regnum, ac fidelium ei acclamantium v. 27. gratulationem, nimirum cùm turba in die Palmarum ei, quasi Messiæ regi acclamavit: *Osanna filio David*, Matth. 21. 9. Uti enim David, ita multò magis Christum rejectus à pontificibus & Scribis, qui erant quasi architecti Synagogæ, post resurrectionem factus est lapis angularis; utpote qui totum Ecclesiæ ædificium contineat & nectat, Iudæos scilicet & Gentes, imò, angelos & homines, uti fusè explicat Apostolus Ephes. 2. 14. & seq. Vide ibi dicta.

Nota Primò. Utitur Psaltes, & ex eo Petrus, metaphora lapidis, dum Christum vocat lapidem quia loquitur de fabrica Ecclesiæ: fabrica autem ex lapidibus consurgit. Unde in Hebræo est elegans paronomasia inter אבן *eben*, id est lapis, & בנה *bana*, id est ædificavit: à *bana* enim dicitur *eben*, q. d. Ex *eben bana binian*, id est, ex lapide ædificavit suum ædificium, putà ex Christo Ecclesiam: hæc enim est fabrica & domus Dei, non materialis, sed spiritualis. *Christus lapis qualis? Resp. primò.*

Secundò, hic lapis est durior marmore: unde nec carie consumi, nec scalpris concidi potest, sed illæsus manet in æternum: sustinet æternam fabricam, scilicet Ecclesiam duraturam in æternum, cui nulla vis, adeoque portæ, id est omnes vires, inferorum prævalere nequeunt, uti petra Christus asseruit, & promisit Petro vicario, suo, Matth. 16. *Secundò.*

Tertiò, hic lapis est probatus à Deo, angelis, totoque mundo, & pretiosus, ut ait Isajas c. 28. v. 16. quia ipse est pretium & lytrum sæculi, hoc est, omnium hominum. Unde S. Ioannes Apocal. 21. 18. vidit ei inædificatam Ierusalem cælestem ex duodecim gemmis pretiosissimis, jaspide, smaragdo, amethysto, &c. Ecclesia enim tum militans, tum maximè triumphans, est quasi palatium Dei pretiosissimum, cujus lapides sunt gemmæ, putà Apostoli, & fideles omni virtute præstantes: lapis verò angularis & primarius, ideoque pretiosissimus, est Christus. De his vaticinatus est Zachar. c. 9. 16. *Lapides elevabuntur super terram.* Vide ibi dicta. *Tertiò.*

QVI FACTVS EST IN CAPUT ANGVLI] Alludit ad fabricam Ierusalem, restauratam à Nehemia de qua Nehemiæ cap. 3. 19. dicitur, *Ædificavit*, &c. *contra ascensum firmissimi anguli:* Ierusalem enim fuit typus Ecclesiæ, Nehemias Christi. Sed propriè citat psal. 117. 22.

IN CAPUT ANGULI] Id est, capitalis & angularis, ut scilicet duos parietes, Gentium & Iudæorum, in se velut angulo coniungat.

Nota. *Angulus* in Scriptura symbolum est principis, regis & regni: quia quod in fabrica est angulus, in ostio cardo, hoc in republica est rex & princeps: omnes enim sibi vincit & unit Christus ergo vocatur *angulus*, quia rex & princeps est Ecclesiæ. Vide dicta Isajæ 19. 13.

Quæres, quis est hic lapis angularis, an summus, an imus in fabrica? Noster Villalpandus tom. 2. Ezech. pag. 477. censet esse summum. Christus, inquit factus est in caput anguli, id est, in summum angulum, hoc est, in lapidem qui in domo eminet quasi culmen, & fastigium, sive frontispicium, quem Hebræi & Latini vocant pinnam. Meliùs alii passim accipiunt lapidem imum. Nam huc alludens Isajas c. 28. 16. vocat hunc lapidem *in fundamento fundatum*: & S. Paulus Ephes. 2. 20. dicit fideles omnes huic lapidi superædificari, quasi ἀκρογωνιαίῳ, id est, *imo angulari*. Christus ergo factus est caput anguli in fundamento, id est, lapis angularis fundamentalis Ecclesiæ. Sic enim S. Paulus, & alii passim Christum vocant fundamentum Ecclesiæ, scilicet primum & immum, cui deinde incumbunt duodecim fundamenta secundaria, putà duodecim Apostoli, Apoc. 21. 19.

Arroganter & impiè Calvinus hæc sibi appropriat, jactatque se esse lapidem, qui reprobatus sit a Papa & Ecclesia Romana, sed à Deo factus sit fundamentum, & caput Ecclesiæ Reformatæ hoc est reformatæ. ita thraso ille audet se comparare Christo, seque facere caput & Papam Ecclesiæ Christianæ, cùm sit Satanicæ: alioqui det ipse signa, quibus se à Deo missum doceat, puta miracula, prophetias, Scripturas, &c. quæ dedit Christus.

ET NON EST IN ALIO ALIQVO SALUS] Non est alius qui salvet homines, tum in corpore, uti sanavit hunc

hanc claudum. ita S. Cyprianus lib. 2. contra Judæos cap. 16. tum potiùs in anima, dando illi gratiam, & per eam post hanc vitam gloriam, & salutem æternam. Unde Syrus vertit, *non est in alio aliquo redemptio*. Quapropter explicans subdit:

NEC ENIM ALIVD NOMEN EST) Id est, non est alius, quam Iesus Christus, in cujus virtute vel invocatione salvemur. *Nomen* enim sumitur pro re nominata, vel pro persona cujus est nomen, putà pro Christo; quem nomine suo invocamus, sperantes & impetrantes ab eo salutem. est Hebraica metonymia. Sic dicitur Proverb. 18. 10. *Turris fortissima nomen Domini*, id est, Dominus nomine suo invocatus. Sic passim Scriptura jubet invocare nomen Domini, id est ipsum Deum omnium dominum. Hinc graves Theologi docent post promulgatum Evangelium omnibus hominibus ad salutem, id est, ad justitiam, & ad felicitatem æternam acquirendam necessariam esse necessitate, non tantum præcepti, sed & medii, fidem explicitam Christi: hunc enim *Deus proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius*, Rom. 3. 24. Quocirca Ethnici & Pagani salvari nequeunt, nisi cognoscant & credant in Christum, esto aliàs bene viverent. Ita Hugo Victorinus, Magister Sent. S. Thom. Bonau. Alensis, Albertus, Marsilius & Gabriel, quos citat & sequitur Greg. de Valentia 2. 2. quæst. 2. puncto 4.

Moral. Hic disce, quàm reverendum, amabile, & desiderabile cuivis fideli esse debeat nomen Iesu Christi; utpote à quo solo salutem omneque bonum expectare debeat; quamque ei obedire, eumque in omnibus, quoad fieri potest, imitari debeamus. Nam *hoc solo constat nomine nostra salus*. Vide ea quæ dixi c. 3. 6. & Philip. 2. 10. Præclarè Clemens Alex. Adhort. ad gentes: *Apparuit*, inquit, *hominibus hic ipse verbum, qui solus est ambo, Deus & homo, & est nobis omnium causa bonorum, à quo edocti rectè vivere, ad vitam æternam transmittimur*. Et sub finem ait, *Nullum esse aliud opus Christi, quàm ut homo salvus fiat*. Et S. August. in psalm. 10. 2. conc. 1. *Christus*, inquit, *est pellicanus nascendo, nycticorax moriendo, passer resurgendo: quæ natus in solitudine*, ut pellicanus: *passus in tenebris Iudæorum tamquam in nocte, in prævaricatione tanquam in ruinis*, ut nycticorax: resurgendo *factus est sicut passer volando, id est ascendendo singularis in tecto, id est, in cælo*. Et hæc tria fecit, ut nos salvaret. Idem in S. Ioannem serm. 55. *Filius Dei*, inquit, *qui semper in Patre veritas & vita est, assumendo hominem factus est via. Ambula per hominem, & pervenis ad Deum. Per ipsum vadis, ad ipsum vadis*, &c. *Ambula moribus, non pedibus. Multi enim ambulant bene pedibus, & male ambulant moribus*. Et serm. 54. in fine. *Qui Christum possidet pietate, omnia possidet, quia per ipsum facta sunt omnia.*

VERS. 13. VIDENTES, θεωροῦντες, id est, *considerantes contemplantes*, PETRI CONSTANTIAM) παῤῥησίαν, id est, *in dicendo libertatem*. ita Tigurina, Pagnin. *in dicendo audaciam*. Nam Apostoli, ut ait Chrysost. *non solis verbis ostendebant se non curare de quibus judicentur, & quod extrema intententur pericula; sed etiam habitu, & voce, & aspectu, & in summa omnibus libertatem apud populum demonstrabant per ea quæ loquebantur.*

SINE LITERIS) ἀγράμματοι, *illiterati, qui non didicerant literas*, utpote mechanici & piscatores.

IDIOTÆ) *Idiota est, qui proprio (idias enim est proprius) tantum naturalique idiomate, seu lingua & scientia contentus, nescit studia litterarum*, ait Beda. Vnde Cicero in Pisonem: *Tu*, inquit, *eruditior quàm Piso, prudentior quàm Cotta, abundantior ingenio, consilio, sapientia quàm Crassus, ea contemnis quæ illi idiotæ, ut tu appellas præclarè duxerunt.*

ET COGNOSCEBANT EOS, QVONIAM CVM IESV FVERANT] recordabantur se vidisse eos cum Iesu ambulante & prædicante. Unde Pagnin. & Tigurina vertunt, *agnoscebant eos fuisse discipulos Iesu*, ideoque eum prædicare & celebrare.

VERS. 16. QVID FACIEMVS HOMINIBVS ISTIS?] *Verba hæc victis conveniunt, non vincentibus*, ait Isid. Pelus. li. 3. epist. 182. Vincebantur enim tum *facti evidentia*, ait Lyran. tum constanti asseveratione Petri & Ioannis; æquè ac claudi, uno ore asserentium, in nomine Iesu Christi eum sanatum esse: quare videbant se justè non posse eos in carcere detinere, multò minùs flagellare, A vel occidere: & tamen excæcati malitia, in Christum credere nolunt, imo ejus nomen, prædicationem & memoriam opprimere satagunt. Hęc est agnitæ veritatis impugnatio, quæ est peccatum in Spiritum sanctum. Unde subdunt:

VERS. 17. COMMINEMVR) Græcè, *minis comminemur*, id est ut Tigurina, *minaciter comminemur*; Pagnin. *minaciter interminemur*. Atrocibus ergo minis eos percellere, & ad silentium adigere conantur.

NE VLTRA LOQVANTVR IN NOMINE HOC) ne scilicet ampliùs Iesu Christi nomen prædicent, invocent, & in ejus nomine miracula faciant. Ecce quò prorumpit invidiæ & odii malitia, ut veritatem luce clariorem cernere nolit, eamque aliis invideat, quin & ejus beneficia ac miracula populo tam salutaria, imò necessaria, inhibeat. Nota hebraismum: *Loqui in nomine*, idem est quod loqui nomen, vel de nomine. Sic psal. 118. dicitur: *In tuis justificationibus*, id est, tuas justificationes, putà præcepta, *doce me.*

VERS. 18. DENVNCIAVERVNT) παρήγγειλαν, quod & *denuntiare* & *præcipere* significat. Vnde Syrus & Pagnin. vertunt, *præceperunt*; Tigurina, *edixerunt*. B Denunciatio ergo hæc fuit non simplex admonitio, sed imperiosa præceptio, & interminatio cum minis verberum & carcerum, uti præcessit.

VERS. 19. SI JVSTVM EST) Tigurina & Pagnin. *an justum sit in conspectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, judicate*. Adeò ergo justitiæ justæque suæ causæ præfidunt, ut hostes suos ejus constituant judices, dummodo deposita passione & præjudicio, velint ex ratione & veritate sincerè quasi stantes in conspectu Dei eam dijudicare. Qui enim seriò, cogitat se stare coram Deo, eumque summum judiciorum, dictorum & factorum credit judicem & vindicem, hic rectè de omnibus judicat & sentit. Hoc ergo cuique sapienti & prudenti in qualibet re & deliberatione faciendum, ut sepositis affectibus, coram Deo statuat id, quod in judicio extremo coram tribunali Christi consistens, volet se statuisse.

Nota. Non tenebantur Apostoli hac in re obedire pontificibus & Synagogæ. Primò, quia jam ei non erant subditi, eò quòd jam per promulgationem Evangelii & Ecclesiæ desiisset & mortua esse vetus Synagoga, ac con- C sequenter omnis pontificum auctoritas & judicandi potestas. Secundò, quia Synagoga in hac causa resistebat Deo mandanti Apostolis ut prædicarent Christum, idque per miracula confirmanti, ne ignorantiam Synagoga prætexere posset. *Quid enim?* inquit S. Bernard. epist. 7. *quod jubet homo, prohibet Deus; & ego audiam hominem surdus Deo?*

VERS. 20. NON ENIM POSSVMVS QVÆ VIDIMVS) q. d. Christus voluit nos esse testes suos, ideoque nos suos comites & Apostolos constituit; ergo quę de eo vidimus & audivimus, licitè silere non possumus. Secundò, quia, ut ait S. Gregor. lib. 1. in lib. 1. Reg. c. 1. *Vino cælesti ebrii se continere non poterant, & à prædicationis fervore minis victi reposcere nolebant. Non possumus* ergo, *id est, non volumus*, ait Glossa.

VERS. 21. QVIA OMNES CLARIFICABANT) ἐδόξαζον τὸν Θεόν, id est, *glorificabant Deum*. ita Pagnin. Tigur. & alii. Ecce Populus hic sapientior est, sincerior, æquior, & pien- D tior suis principibus, adeoque *vox populi, vox Dei.*

VERS. 22. ANNORVM ENIM ERAT AMPLIVS QVADRAGINTA HOMO) Cùm enim ab utero fuerit claudus, uti dictum est cap. 3. 2. talisque manserit per 40. annos certum erat, hanc claudicationem ei fuisse naturalem, versamque in naturam, imo ex natura primitus vitiata manantem, ideoque medicinæ & naturæ, quin & magiæ viribus incurabilem; ac proinde Petrum, qui eum subitò uno instanti sanaverat, non naturæ, nec magiæ, sed Dei viribus per miraculum id fecisse.

VERS. 23. VENERUNT AD SVOS] Syrus, *ad fratres suos*.

QVANTA) ὅσα Syrus, Tigur. & Pagn. *quæcumque*; Noster significantiùs vertit *quanta*, id est, quam magna, quàm gravia & atrocia eis dixissent & comminati essent.

VERS. 24. UNANIMITER) Non tantùm uno animo, sed & uno quasi ore eadem verba, non sine magno miraculo proferentes, ait Dionys. Nam unam eamdemque orationem, quæ sequitur, omnes una eademque voce protulerunt, inspirati utique à Spiritu sancto. Densant enim preces,

preces, itaque armatas offerunt Deo, eique quasi vim faciunt, ut ab eo robur contra instantem persecutionem impetrent, &, ut ita dicam, extorqueant, utque ipse persecutorum consilia infatuet, animosque & iras vel frangat, vel molliat.

VERS. 25. PUERI TUI] *Servi tui*. ita Syrus. Est hebraismus servi enim sunt heris, quod pueri parentibus, discipuli magistris, juvenes senioribus.

QUARE FREMUERUNT (aliqui vertunt, *fremuerunt*) GENTES?] S. Hilarius psalm. 2. per *Gentes* accipit Gentiles persecutores Christi & Christianorum, præsertim Imperatores Romanos, qui decem persecutiones penè continuas, & atrocissimas per trecentos annos usque ad Constantinum, contra Ecclesiam concitarunt: per *populos* verò accipit Iudæos, quales hic erant pontifices & Scribæ. Simpliciùs alii censent, idem esse *gentes*, quod *populi*. Solet enim Psaltes posteriori hemistichio idem penè inculcare & exaggerare quod dixit priori, sed aliis verbis. Gentes ergo sunt populi tam Iudæorum, quàm Gentilium, turmatim conspirantes & insurgentes contra Christum & Christianos. Id ita esse patebit v. 27.

INANIA] Hebr. ריק *ric*, accipi potest dupliciter. Primò, ut nomen, significans vacuum, inane: & sic acceperunt Septuag. & ex iis S. Lucas vertentes κενὰ, id est *vacua*. Secundò, ut adverbium, significans vacuè, frustrà, inaniter. q. d. Pontifices & Scribæ agitant consilia de evertendo Christo & Ecclesia, nobisque minantur exterminium, sed inane, & inaniter: nec enim tuum, ò Domine, de ea consilium & decretum convellere possunt: imple ergo quod decrevisti, reque ipsa ostende, quod eorum minæ & consilia inania sint dissipando ea, sicut spuma à mari, bulla à vento dispellitur & dissipatur.

VERS. 26. ASTITERUNT] Hebr. יתיצבו *jitiatsebu*, id est, statuerunt se, erexerunt se; Syrus, קמו *Kamu*, id est, insurrexerunt.

CONVENERUNT IN UNUM] in concilium congregati sunt, vel conspiraverunt.

ADVERSUS DOMINUM] Quia licet colerent Deum, quasi unum omnium dominum, tamen persequendo Messiam, sive Christum ab eo missum, pugnabant contra Deum: qui enim legatum persequitur, aut injuria afficit, regem, cujus vicem & personam gerit, persequitur & injuria afficit.

CONVENERUNT) συνήχθησαν: Syrus, *congregati sunt*.

VERS. 27. VERE) Juxta oraculum Davidis psal. 2. jam citatum. q. d. Illud jam verè & reipsa videmus in nobis expleri.

PUERUM TUUM) Syrus, ברך *berich*, id est, filium tuum. Sic enim se explicat v. 30.

QUEM UNXISTI) unctione gratiæ, tum unionis hypostaticæ, tum habitualis & infusæ, uti dixi cap. 2. 36.

CUM GENTIBUS ET POPULIS ISRAEL) Ecce quod dixi v. 25. gentes & populos esse eosdem, hic liquet. Nam gentes, sive populi, vocantur hic Iudæi: neque enim in concilio & cœtu hoc Iudæorum, intererant Gentiles.

VERS. 28. FACERE QUÆ MANUS TUA) *Manus*, id est, potentia, ait S. Chrysost. opus enim redemptionis nostræ potestate mortis, peccati, diaboli & inferni, peractum per Christi passionem, utpote rem infirmissimam, opus fuit ingentis potentiæ Dei. Secundò, *manus*, id est, providentia & directio: manu enim omnia dirigimus. Sensus est, ait Oecum. q. d. Iudæi non prævaluerunt Christo, nec eum sua vi occiderunt, ejusque nomen & fidem deleverunt, uti intendebant; sed Deus omnia moderatus est ad suam voluntatem & gloriam, omniaque ad optimum finem, putà ad Christi laudem, & Ecclesiæ propagationem perduxit. Tertiò, *manus*, id est, operatio: Deus enim passionem Christi, & per eam redemptionem nostram, ac Ecclesiæ institutionem operatus est. Quartò, *manus*, id est, gratia & beneficentia (hæc enim fit manu) opus enim redemptionis nostræ per Christum, fuit opus summæ gratiæ & beneficentiæ Dei: *ut mirabilior esset gratia & potentia Dei, quæ de tam duris animis, tam tenebrosis mentibus, tam inimicis cordibus, fecit sibi populum fidelem, subditum, sanctum*, ait S. Prosper. l. 2. de Vocat. Gent. c. 15.

CONSILIUM) βουλή. Syrus *voluntas tua*; significantiùs Noster vertit, *consilium*. Redemptio enim nostra æquè ac Ecclesia à Christo fundata, fuit opus summæ sapientiæ & consilii divini, uti docet S. Paulus 1. Corinth. 2. & alibi.

A DECREVERUNT) προώρισε, id est, *prædefinivit*.

FIERI) Pati scilicet Christum, ob salutem & exaltationem tum Ecclesiæ, tum suam. Perperam ergo Beza pro *fieri* passivo, ponit activum *facere*, vertitque *quæ definieras facienda*, quasi Iudæi vi decreti divini acti & impulsi sint in necem Christi, itaque Deus primus auctor fuerit tam immanis operis & sceleris, putà Christicidii Græcè enim est γενέσθαι, id est *fieri*, non *facere*. ita Pagnin. Tigur. & alii passim. Unde Syrus vertit דמהוא *demehevo*, id est, ut fieret: malè ergo Latinus Syri Interpres vertit activè, *facienda*. Dicit itaque S. Petrus, Deus passionem & necem Christi jam antè ab æterno decreverat, sed prævisis priùs per præscientiam conditionatam perversis Iudæorum voluntatibus, quòd scilicet pontifices & Scribæ superbi avari & impii Christum essent occisuri, si Deus illum eis objiceret vitia eorum & scelera redarguentem, atque ex vi hujus decreti jussit Christo, passionem hanc à Iudæis excipere, patique crucem & mortem. Secundò, Deus etiam *Decrevit Deus passionem, non actionem necis Christi.*
B decrevit positivè permittere scelera Iudæorum, & vim quam illaturi erant Christo, uti Christus pati posset, itaque Ecclesiam redimere, quod erat arcanum Dei consilium, Iudæis, imò & dæmonibus incognitum. Dei enim providentia & decretum positivum, non tantùm versatur & attingit, id quod positivè ab ea decernitur; ut ipse vel per se vel per creaturas faciat; sed etiam id quod ab ea decernitur, ut permittatur fieri ab impiis.

Egregiè id declarat S. Leo serm. 16. de passione, ubi citatis hisce Lucæ verbis: *Quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri. Numquid*, inquit, *iniquitas persequentium Christum, ex Dei est orta consilio? & illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc planè de summa Justitia sentiendum est: quia multum diversum, multumque contrarium est id, quod in Judæorum malignitate præcognitum, & quod in Christi est passione dispositum. Non inde processit voluntas interficiendi, unde moriendi, nec de uno exstitit Spiritu atrocitas sceleris, & tolerantia Redemptoris. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coegit ut fieret, cùm tamen ad hoc carnem su-*
C *scepisset, ut fieret.* Et inferiùs: *Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent: & sic usus est occæcatæ plebis insania, quomodo & perfidia traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, & beneficiis est revocare dignatus & verbis, assumendo in discipulum, provehendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiæ ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen.*

Tropol. S. Prosper ad objecta Gallorum respons. 13. docet, per miram Dei providentiam persecutiones cedere in bonum Ecclesiæ, adeoque persecutores fabricare coronas iis quos persequuntur. *Trop. persecutores fabricant fidelibus coronas.* *Inspiciatur*, ait, *primum ipsa crux Christi, in qua magno scelere Iudæorum misericors voluntas Dei, ut pro redemptione nostra unicus filius ejus occideretur, impleta est. Inspiciatur Apostolorum gloriosa tolerantia, inter persequentium fremitus hac unanimi voce ad Deum clamantium: convenerunt vere adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israel, ut facerent quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri. Inspiciantur denique*
D *innumerabilium Martyrum palmæ, quibus de crudelissima infidelium sævitia felix est parta victoria. Audiatur etiam Apostolus Ecclesiam Dei ad perseverantiam pietatis instituens: In nullo*, inquit, *terreamini ab adversariis, quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc à Deo*, Philip. 1. Idem ad Excerpta Genuens. resp. ad dub. 7. ex hisce Lucæ verbis docet, *quòd in malorum potestate est peccare: ut autem peccando hoc, vel hoc illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei dividentis tenebras & ordinantis eas; ut hinc etiam quòd facinus contra voluntatem Dei, non impleatur nisi voluntas Dei. Male enim velle facillimum est malis, & eorum damnabilem voluntatem non dubium est, à Dei potestate concludi, ut effectum cupiditatis suæ, nisi ille permiserit, habere non possint. Uti autem sapientiam & justitiam Dei etiam malorum operibus, quæ ex illorum prodeunt appetitu, ad implenda consilia & judicia sua, nullus vel tenuiter secundum pietatem doctus ignorat, qui videt Dei Patris optimam voluntatem, non parcentis Filio suo, sed pro nobis omnibus tradentis eum* pes-

pessima traditorum Judæ, & Judæorum voluntate compleram. Judæi ergo persequendo Christum, & Ecclesiam, eos exaltarunt: quia occidendo Christum, fecerunt eum salvatorem mundi, & fundatorem Ecclesiæ; occidendo fideles, fecerunt eos Martyres, seque, & rempublicam perdiderunt: ob hoc enim cæsi sunt à Tito, & Romanis. Sic Aman persequens Mardochæum, illum exaltavit, se perdidit. Sic fratres Joseph vendendo eum crearunt principem Ægypti. Ecce quàm potens, quàm mira, quàm fidelis Dei providentia in suos!

VERS. 29. RESPICE IN MINAS EORUM] ut eas compescas, & à nobis avertas; aut nos contra eas armes, & robores.

DA SERVIS TUIS CUM OMNI FIDUCIA LOQUI] μετὰ παῤῥησίας, quod Primò, Syrus vertit, *clare manifeste, publice*; Secundò, Pagninus, *cum omni audacia*: unde S. Chrysost. ait fideles hic poscere animum imperterritum; Tertiò, alii, *cum omni libertate*; Quartò, Noster, *cum omni fiducia*: hæc enim libertatem, audaciam, fortitudinem, & constantiam involuit, vel adducit. Qui enim Deo fidit, liber est, audax, intrepidus, & constans.

VERS. 30. IN EO QUOD MANUM) q. d. Dabis nobis fiduciam prædicandi, si prædicationem nostram manu tua juves, & confirmes, operando per nos ad invocationem Jesu Christi sanitates, & signa, quibus ei attesteris, fidemque apud auditores concilies.

VERS. 31. ET CUM ORASSENT MOTUS EST LOCUS) Primò, ut hoc signo significaretur eorum orationem à Deo esse exauditum, ait Chrysostom. Beda & Lyran. Sic orante Paolo & Sila in carcere terra mota est, cap. 16. 26. Secundò, ut significaretur Deum eis esse præsentem, ad opem ferendam contra omnes terrores & hostes. Deus enim suam præsentiam & magnificentiam solet ostendere per terræ motum, ut sui metum & reverentiam hominibus incutiat. Hinc cùm descendit in Sina daturus legem Mosi & Hebræis, mota est terra à facie Domini, psalm. 113. 6. Exodi 19. 19 Hinc psal. 47. 4. dicitur: *Liquefacta est terra* (à facie Dei in eam descendentis) *& omnes qui habitant in ea: ego confirmavi columnas ejus.* Et psal. 103. 32. *Qui respicit terram, & facit eam tremere.* Vide Ecclesi. 16. 18. Tertiò, ut significaret, Deum hostibus eorum minacibus & terribilibus fore terribiliorem, omnesque eorum minas, & terrores majori terrore incusso discussurum. Quartò, ut indicaret gentes terræ incolas, audito Evangelii præconio ejus metu & reverentia concutiendas, eique subjugandas. ita Beda & Lyranus: idque patet Aggæi 2. 7. Quintò, ad acuendas fidelium mentes contra instantes Judæorum persecutiones. Sextò, symbol. terræ motus signum est, & excitamentum lætitiæ: terra enim præ gaudio videtur subsilire, & Apostolis Deique servis applaudere. ita Arator canit.

Terræ motus symbola. Primum. Secundum. Tertium. Quartum. Quintum. Sextum.

——— *Horam sub gressibus ergo*
Læta movetur humus.

Hinc Christo resurgenti terra applaudens tremuit & subsiliit, Matth. ultim. Idem fecit cubiculum S. Paulini Episcopi Nolani, eo moriente: gaudebat enim terra, quòd tam sancti viri corpus mox gremio suo exciperet, animam verò in cælum transmitteret. Hujus rei symbolo cùm populus Israel exiret de terra Ægypti, pergeretque per siccum maris rubri alveum in terram promissam, quæ typus erat cæli, *Montes exultaverunt ut arietes, & colles sicut agni ovium*, quasi præ gaudio tripudiantes, psalm. 113. Septimò, terræ motus signum erat advenientis in eos Spiritus sancti, qui daturus erat eis fiduciam ad concutiendum, & convertendum terrena, & dura hominum corda. Unde explicans subdit.

Septimum.

ET REPLETI SUNT OMNES SPIRITU SANCTO) Jam in pentecoste Spiritu sancto repleti fuerant, sed quasi in habitu; nunc eodem replentur quasi in actu, ut scilicet in persecutione loquantur verbum Dei cum fiducia, per linguas igneas quas tunc receperant. Unde S. Chrysost. *Reaccensi sunt*, inquit, *Spiritu sancto, & reaccensum in ipsis charisma.* Quocirca *jam non metuunt, quia cor vis Spiritus sanctus mutavit*, ait S. Gregor. in c. 10. lib. 1. Regum. Hinc discimus, gratiam habitualem justi non sufficere ad vincendas ingruentes acres tentationes & persecutiones, sed ad hoc opus esse novo crebroque impulsu & robore Spiritus sancti, illudque precibus continuis, & ardentibus efflagitandum, & impetrandum esse, uti hic fecerunt fideles.

VERS. 32. MULTITUDINIS AUTEM CREDENTIUM ERAT COR UNUM, ET ANIMA UNA) Non physicè: quia quisque habebat suum cor & suam animam: non enim datur una anima communis, quasi idea Platonica, singulis individuis se communicans, licèt enim id sensisse Platonem dicat passim Aristoteles, tamen alia fuit mens Platonis; non etiam datur intellectus unus abstractus singulis assistens; licèt enim id sensisse Averroem nonnulli putent, tamen longè alia fuit mens Averrois, uti fusè & eruditè explicat noster Dandinus lib. 3. de Anima. Erat ergo fidelium cor unum, & anima una, non physicè, sed moraliter. q. d. Ita animis & sensibus erant concordes, ac si omnes unum idemque habuissent cor, & unam animam. Ratio erat, Prima, quia per charitatem perfectam, pariter perfectam habebant inter se amicitiam: hæc autem in æqualitate & concordia animorum consistit, quasi in omnibus esset una & eadem anima; sicut amicus est alter ipse, inquiebat Pythagoras. Secunda, quia omnes Christum induerant, in eoque summè tam cum ipso, quàm inter se erant uniti: quæ enim sunt unum cum eodem tertio, sunt & unum inter se. Ita enim amabant Christum Christique discipulos, ut parati essent pro eo mori, quem antè poposcerant crucifigi, ait S. Leo serm. 11. de passione. Tertia, quia omnes non suam, sed Dei voluntatem cognoscere & implere satagebant: Dei autem voluntas una est & eadem. Unde S. Gregor. in cap. 1. l. 1. Reg. *Per intentionem rationis*, inquit, *solum conditorem aspiciebant, & per affectionem amoris solam ejus faciem videre desiderabant.* Quarta, quia omnes possidebantur & regebantur eodem Spiritu sancto, quem ad hoc eis à Patre poposcerat Christus, dicens: *Pater sancte serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum* voluntate, *sicut & nos unum sumus*, essentia & substantia, Joan. 17. 1. Unde S. Aug. tract. 14. in Joan. sic legit: *Multitudinis credentium erat illis anima una, & cor unum in Deum*, quia scilicet vinculum charitatis mutuæ erat Deus, & Spiritus S. Sicut ex adverso, *nihil æquè molestum dæmoni ut concordia*, &c. *hanc ægerrimè fert teneri in terra, quam non potuit conservare in cælo*, ait S. Bern. cap. 41. de Modo bene vivendi. Infer S. August. *Si charitas*, inquit, *de tot animabus fecit animam unam, & de tot cordibus fecit cor unum, quanta est charitas inter Patrem & Filium?* Quinta, quia omnes uni Petro, tamquam suo Patri & Pastori Ecclesiæ, planè & plenè obediebant. Obedientia enim mater est unionis & concordiæ, uti patet in Religionibus, ubi ea viget. Ergo unum cor & una anima primorum fidelium, erat primò perfecta amicitia & charitas mutua. Secundò, idem Christus singulos inhabitans, & quasi animans. Tertiò, eadem intentio omnium in Deum Deique voluntatem. Quartò, idem Spiritus omnia agens & movens. Quintò, eadem omnium obedientia & reverentia erga S. Petrum.

Concordiæ fidelium cor unum, &c. Causa Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Porrò hæc unio inter Christianos primævos diu viguit. Testis est Tertull. qui vixit sub annum Christi 200. Is enim Apolog. 39. scribit totam Evangelicam legem consistere in charitate invicem exhibenda, ita ut communis Gentilium de Christianis esset vox: *Vide ut se diligant, ut alter pro altero mori sint parati.* Et S. Pachomius. Hic enim cùm Gentilis esset, militaretque in exercitu Constantini Magni, videretque Christianorum in milites egenos charitatem, curam & munificentiam, ad Christum conversus, monachus, quin & monachorum pater & princeps effectus est, uti habet ejus Vita. Hinc Christiani olim se invicem fratres appellabant. Porrò *melior est*, inquit S. August. serm. 25. vel, ut alii numerant, 27. (qui sermo habetur quoque inter Ambrosianos num. 9. & 29.) de verbis Apostoli, *fraternitas sanguinis, Christi fraternitas: quoniam illa interdum sibi inimica est; Christi autem fraternitas sine intermissione pacifica est. Illa inter se communia cum æmulatione dividit; hæc etiam cum gratulatione communicat.*

Moral. de christiana fraterna.

Refrixit crescente fidelium numero hæc unio. Unde ejus retinendæ causa instituta sunt cœnobia in quibus tanta fuit unio & commonio, ut S. Basil. Constit. monast. cap. 19. admiretur *homines ex diversis nationibus & regionibus*

nibus professos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeò velut in unum coaluisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius animi instrumenta. Unde & S. Gregor. in c. 1. lib. 1. Reg. docet, monachi nomen non tantùm significare solitudinem & unionem cum Deo, ut ait S. Dionys. Eccles. Hierarch. c. 10. sed & unionem fraternam, putà unanimem multorum in eodem Dei cultu & obsequio consensum & concentum; hæc enim est musica Deo gratissima. Sic & S. August. in psal. 132. explicans illud: *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum*, docet id primitus impletum esse in hisce primis fidelibus, quibus erat cor unum & anima una; ac deinceps in monachis, qui inde sortiti sunt nomen, scilicet à μόνος, id est unus solus. *Nam qui sic*, inquit, *vivunt in unum, ut unum hominem faciant, ut sit illis vere, quod scriptum est, una anima, & unum cor; multa corpora, sed non multæ animæ; multa corpora, sed non multa corda; rectè dicitur μόνος, id est unus, solus.* Quare signum florentis disciplinæ, & virtutis vitæque religiosæ in cœnobio vel collegio, evidens est, si in eo magna vigeat animorum unio & charitas. Ad eam verò retinendam & augendam Cassianus collat. 16. cap. 6. duo necessaria esse docet. Primum, ut omnes divitiarum & cujuslibet rei terrenæ cupiditates eliminentur. Secundum, ut ita quisque suas resecet voluntates, ut alterius potiùs, quàm suo arbitrio stare velit. Optabat eam Plato in idea suæ Respubl. dialog. 5. sed modum eam in praxim apud homines redigendi non inveniebat. Hanc ergo, ait ille, civitatem, sive rempubl. sive dii alicubi, sive deorum filii unà plures incolant, certè beatos omnique gaudio cumulatos esse. Hac de causa Apostolus toties hanc unionem fidelibus commendat, ac præsertim Ephes. 4. 1. & sequ. Vide ibi dicta. Porrò Abbas Anuph hunc modum concorditer vivendi fratribus præscripsit: *Nos*, inquit, *qui septem fratres sumus, si vultis ut maneamus simul, efficiamur sicut statua hæc, quæ contumeliis affecta non turbatur.* Ita habetur in Vitis Patrum lib. 5. cap. 15. de humilitate num. 11. Et lib. 7. cap. 42. Abbas Agathon adolescenti petenti, qua ratione cum fratribus habitare posset & deberet, respondit: *Observa præ omnibus, ut qualis primo die ingrederis apud ipsos, talis reliquum tempus peragas, & cum quiete adimpleas peregrinationem tuam.* Idem rursum: *Si habitas*, inquit, *cum proximo, esto sicut columna lapidea, quæ si injuriatur, non irascitur; si glorificatur, non extollitur.* Porrò quàm grata sit Deo hæc unanimitas, ex hoc Dei oraculo disce. B. Machario Anachoretæ celebri revelatum fuit, duas mulieres, quæ erant uxores duorum fratrum, ipso esse sanctiores, eò quòd in eadem domo per quindecim annos ita concorditer vixissent, ut numquam litem aliquam habuerint, vel verbum asperius invicem dixerint, uti refert Ruffinus in Vitis Pat. lib. 3. num. 77.

NEC QUISQUAM EORUMQUÆ POSSIDEBAT, ALIQUID SUUM ESSE DICEBAT] Abdicabant ergo rerum proprietatem & dominium, ex studio & voto (ut patebit c. 5. 1.) paupertatis, æquè ac charitatis & communis vitæ. Hoc fecerunt primi Christiani Hierosolymis dumtaxat (qui cæteris secuturis sanctiores, eis perfectæ sanctitatis dare voluerunt heroicum exemplar) non verò in aliis Gentilium provinciis, quibus prædicabat Paulus. Hos enim possedisse res suas, & habuisse proprias opes & fundos, patet ex collectis, quas pro pauperibus fieri jubet 1. Cor. 16. v. 1. & ex eleemosynis in Christianos pauperes erogandis ad quas eos adhortatur, 2. Cor. 8. & 9. & alibi, ac S. Joan epist. 1. c. 3. v. 17.

Error Pelagii & Calvini.

Quare errarunt hæretici, ab æmulatione vitæ Apostolicæ dicti Apostolici, quos tempore S. August. secutus est Pelagius, & nunc Anabaptistæ, dum hoc Hierosolymitarum spontaneum propositum volunt esse præceptum, non consilium Evangelicum. Errat ex adverso Calvinus, qui censet eos retinuisse dominium bonorum, sed ea sponte & liberaliter cum Christianis cæteris communicasse. Non enim habebant quid proprium, sed erant illis omnia communia, ut ait Lucas: ergo abdicabant se dominio, illudque in communitatem, id est, in totam Ecclesiam transferebant. Adde, Ananiam & Sapphiram cap. 5. punitos esse morte, quia res suas à se priùs abdicatas, rursus sibi vendicare, & appropriare volebant.

Cur primi fideles amplexati paupertatem? Causa Prima.

Quæres, cur tam studiosè primi illi fideles Hierosolymis amplexati sunt paupertatem? Resp. Primò, quia audierunt à Christo & Apostolis, illam esse primam & summam beatitudinem: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Rursum Christus in paupertate constituit perfectionem virtutis & vitæ Christianæ, non formaliter (perfectio enim hujus vitæ formaliter consistit in charitate, futuræ verò in visione & fruitione Dei,) sed causaliter, quia scilicet paupertas nudat nos amore rerum terrenarum, ut impleat amore Dei rerumque cælestium. Audi S. Hieron. epist. 150. ad Hedibiam quæst. 1. *Vis*, inquit, *esse perfecta, & in primo stare fastigio dignitatis? fac quod fecerunt Apostoli: Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere Salvatorem, ut nudam solamque crucem nuda sequaris & sola. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis.* Idem ad Nepotian. *Optimus*, ait, *dispensator est, qui sibi nihil reservat.* Idem in Epitap. Nepotiani ad Heliodorum: *Nepotianus*, ait, *baltheo posito habituque mutato, quidquid castrensis peculii fuit, pauperes in erogavit. Legerat enim: Qui vult perfectus esse, vendat omnia quæ habet, & det pauperibus, & sequatur me. Et iterum: Non potestis duobus dominis servire, Deo & mammonæ. Excepta vili tunica, & operimento pari, quo tectò tantùm corpore frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciæ morem sequens, nec munditiis, nec sordibus notabilis erat.* Et inferiùs: *Possideant opes sub Christo paupere; quas sub locuplete diabolo non habuerant; & suspiret eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos: Nepotianus noster aurum calcans, schedulas consectatur: & sicut in carne sui contemptor est, & paupertate incedit ornatior, ita totum animo investigat ornatum.* Idem ad Rusticum epist. 4. *Sectare vestigia eorum, quos sacerdotium, & humiliores facit & pauperes, aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria & cognatione tua, & perge quò nescis. Si habes substantiam, vende & da pauperibus; si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum nudus sequere. durum, grande, difficile; sed magna sunt præmia.*

Secunda, quia paupertas ex diametro opponitur, & evertit cupiditatem, quæ est radix omnis peccati & mali. Nam ex divitiis oriuntur vitia omnia, ac præsertim superbia & fastus, ac gula & libido: hisce enim opes arma & fomenta ministrant. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*, putà gula, (& libido) avaritia & superbia, ait S. Joan. epist. 1. c. 2. v. 16. Ex avaritia autem oritur superbia & gula: ergo ipsa est radix omnis peccati. Audi Paulum, 1. Tim. 6. *Habentes autem alimenta & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.*

Tertia, quia paupertas liberat hominem mille distractionibus & curis, facitque ut sit liber & expeditus ad vacandum sapientiæ, contemplationi, Evangelio & rebus divinis. Unde S. Bernard. *Noli*, ait, *amare* (bona terrena) *quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant. Nonne ipsa sunt quæ concupita inardescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt?* ait S. Aug. Et S. Chrysost. homil. 47. in Matth. *Si*, inquit, *introrsi volueris animam hominis aurum amantis, invenies eam ut vestimentum à decem millibus vermium corrosum, ita eam perforatam undique à sollicitudinibus, & à peccatis putrefactam, & ærugine plenam. Verùm non talis est anima pauperis voluntarii, sed potius fulget ut aurum, splendet ut gemma, efflorescit ut rosa. Non est illic tinea, neque fur, neque sollicitudo negotiorum hujus vitæ, sed sicut angelus ita conversatur. Non ministrat dæmonibus, non assistit Regi, sed assistit Deo; non militat cum hominibus, sed cum angelis: non habet thesaurum terram, sed cælum; non indiget servis, magis autem habet servas possessiones, & cogitationes, quæ rebus dominantur. Quid igitur hoc paupere melius? At non habet equos & currum, quid verò his opus est ei, qui super nubes vehi debet, & esse cum Christo?*

Quarta, quia paupertatis merces & præmium à Christo promissum sunt opes cælestes, immensæ & æternæ. Sicut ergo mercator sapit, qui aureo uno emit merces, quas postea decem aureis divendet; ita multo magis sapit Christianus, qui paupertate emit opes divinas,

Pau-

Paupertas enim facit hominem peregrinum terræ, civem A cæli, socium angelorum, domesticum Dei: pauper ergo soli, dives est cæli. Unde, S. August. in Sententiis sententia 250. *Dives*, ait, *qui talis est, ut contemnat in se quidquid illud est, unde inflari superbia solet, pauper est Dei*. ideoque homo cælestis, angelicus & divinus. Angeli enim & Beati ex alto despiciunt & rident exiguum terræ punctum, omnesque ejus opes & dotes. *Generosi enim magnique animi est, nihil admirari præter Deum*, ait S. Cyprian. Quare verè & præclarè Climachus gradu 17. *Paupertas*, ait, *est abdicatio sollicitudinum sæculi, iter ad Deum sine impedimento, expulsio omnis tristitiæ, fundamentum pacis, munditia vitæ, quæ nos liberat omnibus curis vitæ transeuntis, & facit ut Dei mandata perfectè exequamur*. Facit enim paupertas, ut animus ab amore rerum teporalium abstractus, non putet se hic habere civitatem permanentem, sed cum Abrahamo futuram semper inquirat, cujus artifex & conditor est Deus, Hebr. 11. 10.

Quinta. Quinta, quia paupertas facit ut homo totus Deo ad- B hæreat, in eoque omnem spem & amorem collocet: quocirca Deus vicissim vicariis providentiæ suæ brachiis eum ut suum amplectitur, ditatque non tantùm omni gratia, sed & rebus omnibus ad vitam necessariis. Hoc est enim centuplum, quod pauperibus promisit Christus Matth. 19. Et Psaltes psal. 54. 23. *Jacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet*: quem versiculum suis fratribus pro viatico dare solebat S. Franciscus. Et psalm. 33. *Divites*, inquit, *eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono*. Quocirca S. Bernard. serm. 21. in Cant. docet quod Christus de se dixit, *Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*; idem omnibus ejus fratribus esse commune, quibus omnia non solùm adiiciuntur, sed etiam subiiciuntur, dummodo se terrenis rebus liberent, ac super illas se elevent. *Quòd si ita est*, inquit, *non putent divites hujus sæculi, fratres Christi sola cælestia possidere, quia audiunt dicentem: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Non eos inquam æstiment sola cælestia possidere, quia ea sola audiunt in promissione. Possident & terrena, & quidem tamquam nihil habentes & omnia possidentes, eò pro certo magis Domini, quo minùs cupidi. Denique fideli totus mundus divitiarum est. Totus planè, quia planè tam adversa quàm* C *prospera ipsius, æquè omnia serviunt ei, & cooperantur in bonum. Ergo avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contemnit ut dominus. Ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat*.

Sexta. Sexta, quia Christus Dominus, Verbum & Sapientia Patris æterni, è cælis in terram venit, ut paupertatis pretium & dignitatem non tantùm verbo, sed & exemplo sanciret. *Ego*, inquit, *mendicus sum & pauper*, psal. 39. Quocirca pauperem elegit matrem, patrem fabrum; nec in domo, sed in stabulo nasci voluit; nec in cunis sed in præsepio, eoque alieno reclinari. Tota vita nil proprium possedit, sed aliorum eleemosynis vixit: *Vulpes*, ait, *foveas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*, Matth. 8. Discipulos & Apostolos instituit non divites, sed piscatores, plebeios & pauperes. Quocirca Christum in paupertate secuti sunt

Paupertatis Christi propositi. S. Petrus, Paulus, Apostoli & discipuli omnes, & posterioribus sæculis Prælati & viri Apostolici, S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Chrysost. S. Martinus, S. Aug. S. Gregorius, &c.

Floruit hoc paupertatis studium in pace Ecclesiæ sub D Constantino Magno. Post sæculum enim Martyrum, quod fuit ante Constantinum, secutum est sæculum Monachorum & Anachoretarum, quorum dux & antesignanus fuit S. Antonius, cujus vitam à se conscriptam Romam detulit S. Athanasius, eaque multos Romanos divites & potentes commovit ad eamdem imitandam: inter quos prima fuit S. Marcella, ait S. Hieron. in ejus Epitaphio. Sub idem tempus Gallicanus, destinatus Constantiæ sponsus, & Constantini Magni gener, ac Romanus Consul, relictis omnibus, ad Ostia Tiberina hospitale ædificavit, in quo ipse pauper pauperibus & ægris serviebat; qui deinde à Juliano Apostata occisus paupertatis studium martyrii laurea coronavit.

Idem studium paulò pòst suscitavit exemplo æquè ac verbo S. Paulinus ex Consule Romano monasticè amplexus indeque creatus Episcopus Nolanus: item S. Hieronymus, quando cum S. Paula secessit in Bethlehem eoque traxit nobilitatem Romanam. Porrò S. Paula ita paupertatis erat amans, ita omnia sua (quæ erant amplissima & opulentissima) erogabat in pauperes, ut nec obolum sibi relinqueret, sed in aliena sindone sepeliri peroptaret; quod & ei contigit. Matrem secuta est filia Eustochium, & cæteræ, ac gener Pammachius, qui ex Consule Romano factus monachus domum suam in ecclesiam convertit, quæ etiamnum titulo S. Pammachii inscripta visitur, & nuncupatur S. Ioannis & Pauli: quem proinde mirè celebrat ejus incentor S. Hieronym. epistola ad eundem Pammachium de obitu Paulinæ uxoris: *Nobis*, inquit, *post dormitionem somnumque Paulinæ, Pammachium monachum Ecclesia peperit posthumum, & patris & conjugis nobilitate patritium, eleemosynis divitem, humilitate sublimem*. Et mox: *Quis hoc crederet, ut Consulum pronepos, & Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum furva tunica pullatus incederet, & non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes sed divideret? Lucet margaritum in sordibus, & fulgor gemmæ purissimæ etiam in luto radiat*. Et inferius: *Nunc omnes Christi Ecclesiæ Pammachium loquuntur, miratur orbis pauperem, quem hucusque divitem nesciebat*, &c. *Parva dimisimus, & grandia possidemus. Centuplicato fœnore, Christi promissa redduntur*, &c. *Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes: plus debet Christi discipulus præstare, quàm mundi Philosophus, gloriæ animal, & popularis auræ atque rumorum venale mancipium. Tibi non sufficit opes contemnere, nisi Christum sequaris. Christus sanctificatio est, sine qua nemo videbit Deum. Christus redemptio, idem redemptor & pretium. Christus omnia, ut qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus. & possit liberè proclamare: Pars mea Dominus*. &c. Et paulò pòst: *Sive legas, sive scribas, sive vigiles, sive dormias, amor tibi semper buccina in auribus sonet. hic lituus excitet animam tuam: hoc amore furibundus, quære in lectulo tuo quem desiderat anima tua, & loquere confidenter: Ego dormio, & cor meum vigilat. Cumque inveneris eum, & tenueris, ne dimittas*. Subdit deinde de Pammachii xenodochio: *Audio te xenodochium in portu fecisse Romano, & virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore: Primus inter monachos in prima urbe primum sequeris Patriarcham. Hæc moneo frater charissime, pietate qua te diligo, ut non solùm pecuniam, sed & teipsum Christo offeras hostiam viventem, sanctam, placentem Deo, & imiteris filium hominis, qui non venit ministrari, sed ministrare. Quantumcumque te deieceris, Christo humilior non eris. Esto nudis incedas pedibus, fusca tunica vestiaris, æqueris pauperibus, inopum cellulas dignanter introeas, ipse aquam portes, ligna concidas, focum extruas; ubi vincula? ubi alapæ? ubi sputa? ubi flagella? ubi patibulum? ubi mors? Et cùm hæc omnia feceris, ab Eustochio tua Paulaq; vinceris, si non opere, certè sexu*. Hæc & plura sparsim S. Hier.

Hos in paupertatis instituto secutus est S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, qui paupertatem ita adamavit, ut eam quasi sponsam sibi suisque desponsarit. Unde rogatus sæpè à Fratribus, *quænam virtus maxime nos Christo commendaret gratosque faceret* cum jubilo respondit, *Paupertas: hæc est enim via salutis, humilitatis fomes, perfectionis radix, quæ fructus nobilissimos eosque multiplices producit, sed occultos & paucis cognitos*. Quocirca ipse Romæ ad sepulchrum S. Petri & Pauli cum lacrymis supplicans, ut sese de thesauro paupertatis instruerent, meruit eos videre, qui & eum osculo salutantes, dixerunt: *F. Francisce, quia hoc petis quod Christus & Apostoli servarunt, certiorem te reddimus, tuum desiderium esse exauditum: en thesaurus sanctæ paupertatis tibi, tuisque asseclis perfectè conceditur: ac quicumque eum capessent, de regno beatitudinis erunt securi, & à Domino benedicti. Hinc idem dictitabat: Pauper est typus Christi, qui propter nos egenus factus est, ut nos sua inopia divites efficeret. Qui ergo pauperi maledicit, Christo maledicit. Ex adverso pecunia servis Dei non est aliud, quàm diabolus & coluber venenosus*. Ejus discipula, & instituto Religioso filia S. Clara, cùm esset nobilis & opulenta, sua omnia distribuit in pauperes, Ordinem pauperum Religiosarum instituit, ac palam professa est suum hoc collegium fore stabile & Deo gratum, quamdiu paupertate fuerit opulentum, Quamobrem ab Innocentio III. Pontifex novum,

& eò usque inauditum paupertatis privilegium petiit, & impetravit, quod & Pontifex propria manu conscripsit. Cùm deinde Gregorius IX. Pontifex ipsi suaderet, ut in Ordinem possessiones admitteret, seque de facto ipsam à voto, illis adverso, absolvere, respondit: *Nolo Pater sancte à Christi sequela in perpetuum absolvi*. Porrò ipsa cæteris rato prævivit exemplo: licèt enim per viginti octo annos gravi morbo affligeretur, tamen simplici tunicula & rudi panno vestiebatur, perpetuo rigidoque è setis porcinis ad nudam carnem cilicio utebatur, nudipes incedebat, vili tenuique cibo vescebatur, non cubabat in lecto, sed humi vel super asseres. Hæc & plura habet ejus Vita.

Gentiles paupertati studuisse.

Denique tanta, tamque varia & illustria sunt paupertatis bona, ut eam ambierint Gentiles quoque philosophi & principes, vel ut sapientiæ, vel ut gubernaculis reipublicæ toti vacarent, eaque clarissimi evaserint. Hinc S. Chrysostomus libr. 2. Contra vituperat. vitæ monasticæ, comparat pauperes cum opulentis regibus, Diogenem cum Alexandro, Platonem cum Dionysio, Socratem cum Archelao, docetque illos gloriosiores fuisse sua paupertate, quàm hos suis regnis. Laudat quoque Epaminondam Thebanum principem, qui in concionem vocatus, cùm venire non potuisset, qoia vestem laverat, nec aliam habebat, omnibus qui eò venerant illustribus viris spectatior & illustrior fuit. Crates Thebanus, ait S. Hieron. epist. 13. magnum auri pondus projecit in mare, quòd diceret, non posse se divitem satis bene philosophari: *Mergam*, inquit, *vos, ne mergar à vobis*. Seneca agnus paupertatis & frugalis vitæ encomiastes epist. 17. *Si vis*, inquit, *vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura*. Apulejus in Apologia: *Paupertas*, inquit, *est apud Græcos in Aristide justa, in Phocione benigna, in Epaminonda strenua, in Socrate sapiens, in Homero diserta*.

Sed audi Ælianum breviter eorum heroica paupertatis facinora, sanè memoranda, recensentem lib. 11. Variæ Histor. c. 9. Aristides, inquit, Lysimachi filius, qui multa præclarè domi militiæque gessit, & Græcis tributum imperavit, non tantum post obitum reliquit, ut exequiis celebrandis sumptus esset. Phocion etiam egenus erat, attamen cùm mitteret ei Alexander centum talenta, interrogavit. *Quam ob causam hæc mihi donat?* Qui cùm responderent, *Quoniam te solum ex omnibus Atheniensibus bonum honestumque virum indicat. Sinat igitur*, inquit, *me talem esse*. Etiam Epaminondas Polymnidis filius, pauper erat. Cùm autem Jason ei quinquagiota aureos nummos mitteret: *Injuriam*, inquit, *mihi facere incipis*. Et quinquaginta drachmas à cive mutuatus, ut essent pro viatico, profectus est in Peloponnesum. Cùm vero nuntium allatum esset, armigerum ejus à captivo quodam pecunias accepisse: *Mihi*, inquit, *da scutum*. *Tu verò tibi cauponam eme, in qua vivas. Non enim ulterius pericula subire voles, cùm dives sis factus*. Pelopidas, cùm objurgarent eum amici, quòd pecuniariæ rei ad vitam tuendam conferentis nullam curam gereret: *Est*, inquit, *me hercule res utilis est, verùm huic Nicomedi*, intento digito in hominem quemdam clandum & mutilum. Scipio 54. annorum vitæ spatium emensus, neque emit, neque vendidit quidquam: adeò paucis fuerat contentus. Cùm autem quidam ei scutum eleganter apparatum ostenderet, dixisse fertur: *Atqui Romanum civem par est in dextra spem ponere, non in sinistra*, putà in gladio qui dextra, non in scuto quod sinistra geritur. Ephialtes Sophonidæ filius pauperrimus fuit; etsi verò amici ei decem talenta dono darent, non accepit: *Hæc* inquiens, *me cogerent, siquidem reverenter vos haberem, aliquid præter jus concedere: sin minùs vos observarem, ingratissimum videri*. Hæc Ælianus.

Æquè memoranda sunt, quæ recenset Antonius in Melissa part. 1. serm. 33. Democritus, inquit, audiens quemdam de paupertate sua conquerentem, dixit: *Si non multa desideres, pauca tibi multa videbuntur. Desiderium enim contractum, paupertatem divitiis æquipollentem reddit*. Idem dictitabat: *Pauperis conditionem divitis multò beatiorem esse. Pauperes quippe maximis malis non infestantur, ut insidiis, odio, invidia, quibus divites quotidie expositi sunt*. Aristides diviti sibi pauperiem objectanti, dixit: *Mihi quidem nihil adfert mali paupertas, tibi verò divitiæ non paucas perturbationes*. Aristoteles ajebat: *Paupertatem multis quidem indigere, inexplebilitatem autem omnibus*. Cato dicebat, honestam paupertatem impiis divitiis longè præferendam esse: hoc enim opprobrii, illud miserationis causa fieri solet. Hæc Antonius.

Talia quoque sunt quæ narrat Stobæus serm. 95. Socrates Archelao ipsum ditare volenti, renuntiari jussit: *Quòd farinæ chœnices quatuor obolo venirent Athenis, & fontes aquam funderent. Nam si res meæ mihi non sufficiunt at ego ipsis sufficio, & sic etiam ipsæ mihi*. Diogenes sibi pauperiem exprobanti respondit. *Infelix quid ais: At ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes verò propter divitias*. Idem paupertatem appellabat virtutem αὐτοδίδακτον, id est, quæ per se discitur. Divites indigent multis præceptis ut frugaliter vivant, ut corpus exerceant, ne pompis inhient, &c. quæ omnia seipsam docet paupertas: ipsa ergo cogit ad virtutem. Hæc Stobæus. Idem Diogenes gloriari solebat, quòd esset ἄοικος, ἄπολις, ἄπατρις, ἀχρήματος, ἄτυφος, καὶ ἐφημέριος, id est, *carens domo, civitate, patria, pecunia, nullam habens certam sedem, sed erro, & in diem vivens*. ita Laert. lib. 6.

Sic nostro ævo de se jocantem audivimus Henricum IV. postea Franciæ regem, quòd rex esset sine regno, & maritus sine uxore, ac dux belli sine pecunia. Plutarchus in Lacon. narrat, Lycurgum rogatum, *quomodo Sparta salva & invicta contra hostes consistere posset? respondisse, Si pauperes fueritis, nec alius alio plus requirat. Ad opulentos enim spes prædæ invitat hostem, nec facile potest elabi qui sarcinis & impedimentis retardatur. Adhæc tutiores sunt ab hostium incursu apud quos est æqualitas, & ex æqualitate concordia*. Hæc illi lumine naturæ viderunt, & fecerunt reipubl. philosophiæ & laudis causa: sed ad paupertatem Evangelicam, quæ inducit bonorum communionem, quæque unius Dei, & vitæ æternæ amore suscipitur, assurgere non potuerunt. Ad eam assurrexerunt primi hi Christiani, quorum proinde vita fuit interpretatio Evangelii & doctrinæ Christi, uti docet S. August. lib. de Mendacio c. 15. *Divina Scriptura* ait, *non solùm præcepta continent, sed etiam vitam moresque justorum; ut, si fortè occultum est, quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur* (vel consulitur) *in factis justorum intelligatur*.

ERANT ILLIS OMNIA COMMUNIA] Quia propria fecerant communia. Omnia ergo possidebant in communi, & sic quisque pro uno priùs sibi proprio conferendo illud in commune, possidebat omnia cæterorum in communi. Hoc ergo uti commodius est & lucrosius, ita nil derogat paupertati & perfectioni, uti patet in modernis Religiosis plerisque, qui bona possident in communi: esto aliqui majoris resignationis & fiduciæ in Deum studio, nil omnino, ne in communi quidem, habere velint, sed vivere in diem mendicato. Porrò hæc communio bonorum nascebatur ex communione animorum, *ut qui eodem consortio religionis tenebantur, eodem consortio fruerentur & vitæ, ut quibus erat una fides, esset una substantia; quibus erat communis Christus, communis esset & sumptus. Non quærit charitas quæ sua sunt*, ait S. August. serm. 27. de verbis Apost. qui & lib. 6. Confess. c. 14. narrat se ante conversionem agitasse consilium cum sociis de vita communi ineunda, ut remoti à turbis otiosè viverent, *Ut unam*, inquit, *rem familiarem conflaremus ex omnibus; ut per amicitiæ sinceritatem non esset aliud hujus, & aliud illius, sed quòd ex cunctis fieret unum, & universum singulorum esset, & omnia omnium. Et placuerat nobis, ut bini annui tamquam magistratus omnia necessaria curarent, cæteris quietis. Sed postea quam cœpit* (Romanianus, unus è sociis) *cogitare, utrùm hoc mulierculæ sinerent, quas & alii nostrum jam habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum, quod bene firmabamus, dissiluit in manibus, atque confractum est. Inde ad suspiria & gemitus convertebamur, & gressus ad sequendas latas & tritas vias sæculi*.

ET VIRTUTE MAGNA] Græcè, δυνάμει, id est, *potentia, robore*. ita Syrus, Tigurina & Pagnin. Robur hoc consistebat tum in fiducia & audacia prædicandi Christum, tum in patrandis miraculis, uti rogarant Deum v. 29. VERS. 33.

RED-

REDDEBANT] quasi depositum sibi à Christo commissum. Hoc enim est ἀποδιδόν. ita Chrysost.

ET GRATIA MAGNA ERAT IN OMNIBUS ILLIS] Tum *quia gratiam habebant ad omnem plebem*, ut dixit c. 2. v. 47. id est, toti plebi erant amabiles & gratiosi: tum quia Deus eos sua gratia & donis spiritualibus cumulabat, quæ in eorum vultu, verbis omnique actione resplendebat: unde Pagnin. vertit, *gratia magna erat super omnes illos*: tum propriè, quia fideles in mutua conversatione ostendebant magnam gratiam, benevolentiam & beneficientiam, ut viderentur esse fratres, imò angeli, & gratiarum filii. Unde Tigurina vertit, *gratiaque magna* (Syrus, *bonitas*) *aderat omnibus illis*. Hunc esse sensum patet ex ratione quam subdit: *Neque enim quisquam egens erat inter illos*, &c.

VERS. 35. ET PONEBANT ANTE PEDES APOSTOLORUM] Tum studio humilitatis & reverentiæ erga Apostolos: unde Hugo & Glossa censet, eos flexis genibus sua obtulisse Apostolis: tum ut ostenderent opum contemptum, quasi eæ non manibus tractandæ, sed pedibus calcandæ essent. Unde Arator:

Calcandumque docent quod subdunt gressibus aurum,
De quo terrenæ veniunt ad pectora curæ.

Tum ut ostenderent se non tam gratiam facere, quàm recipere ab Apostolis. Audi S. Chrysost. in 2. ad Corinth. c. 11. *Majoris ducebant quòd ab eis reciperentur, quàm quòd darentur dona: hoc enim est potissimùm contemnere opes, hoc est pascere esurientem Christum, si absque arrogantia & fastu id facias, sicque des quasi tibi ipsi plura, quàm danti beneficia dare videaris.* Das enim terram, imò terræ particulam, & recipis cælum.

Denique S. Chrysost. hic homil. 11. conatur hanc primorum fidelium devotionem, & bonorum communionem suadere suis civibus Constantinopolitanis, ut omnia sua in commune conferant vivantque in communi, promittens eis similem Dei benedictionem, ita ut nihil cuiquam desit, sed omnia ad vitam necessaria affatim adsint: sed in tanta civium (erant enim in urbe ut minimùm centum millia Christianorum, ut ipse ait) multitudine divitibus & opulentis id persuadere non valuit. Quare hæc vitæ communitas & æqualitas apud primos tantùm fideles Hierosolymis modico tempore constitit; mox ab eis ad Sacerdotes & Clericos transiit: ab his illicò digressa est ad monachos & Religiosos, qui soli eam retinent & tuentur.

Porrò ex hac primorum fidelium reverentia erga Apostolos, videtur manasse priscus mos demittendi se ad pedes, non tantùm Pontificis, sed & Episcoporum ac virorum sanctorum, juxta oraculum Isajæ 49. 23. *Vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent.* Vide ibi dicta. Ita S. Domna illustrissima & pulcherrima femina 24. annorum, gentilitiis deorum sacrificiis præfecta, legens Acta Apostolorum, ad Christum conversa est, & à Cyrillo Nicomediensi Episcopo instructa: unde quod in Actis Apostolorum primos fideles fecisse legerat, quæcumque habuit, ut gemmas, thesauros, & vestes pretiosas, ad Cyrilli pedes in pauperes eroganda portavit. Quare accusata & in carcerem detrusa, post longum agonem martyrio coronata est tempore Maximiani Imper. ita ex Actis Martyrum Nicomediensium Baronius tom. 2. anno Christi 293.

VERS. 36. JOSEPH AUTEM] Hujus unius exemplum ponit S. Lucas, tum quia vir fuit illustris & inter fideles primarius: tum quia deinceps ejus crebram & magnificam faciet mentionem; fuit enim ipse socius S. Pauli, destinatus à Spiritu sancto ad evangelizandum Gentibus quaquaversum; tum quia hæc ejus oblatio & donum fuit eximium; nam Alexander monachus in vita S. Barnabæ, narrat eum cùm ditissimus esset, non agellum quempiam, sed latifundium amplissimum magnificis decoratum ædificiis Christi causa vendidisse, pretiumque ad pedes Apostolorum obtulisse: atque hac ratione se ad apostolatum disposuit, ad eumque evehi meruit, de quo cap. 13.

QUI COGNOMINATUS EST BARNABAS AB APOSTOLIS] Alius ergo est à Barsaba, qui fuit compositus S. Mathiæ eique postpositus in apostolatu capite 1. esto uterque vocatus sit Joseph. ita S. Chrysost.

QUOD EST INTERPRETATUM FILIUS CONSOLATIONIS] Id

A est, totus consolatorius, plenus consolatione, ingens consolator, consolationem omnibus afferens. Causam dat cur ei Apostoli mutarint nomen, vel potiùs Josepho dederint cognomen Barnabas; quia scilicet, Barnabas idem est quod filius consolationis. Talis autem erat Joseph. Primò, quia hoc suo præclaro oblationis exemplo Apostolis consolationem, omnibusque ædificationem attulit, qui proinde certatim eum imitati sunt. Secundò, ob eximiam mansuetudinem, hilaritatem, suaviloquentiam, gratiam, sanctitatem, pollebat gratia consolandi afflictos & miseros. ita Alexander in ejus vita. Tertiò, quia pauperes suis eleemosynis consolatus est. ita Oecumen. *Barnabas, id est, filius consolationis.*

Nota. Hæc interpretatio videtur nonnullis non à S. Luca, sed ab Interprete addita, & S. Lucæ inserta: tum quia non solet Lucas etyma interpretari: tum quia hæc interpretatio non videtur etymo consentire. Verùm certum est S. Lucam eam inseruisse, quia ea non tantùm in interpretatione & Bibliis Latinis, sed in ipso autographo Græco Lucæ textu, quin & in Syriaco habe-

B tur. Voluit enim Lucas rationem reddere, cur Joseph cognominatus sit Barnabas, quia scilicet erat plenus consolatione, quod hebraicè significat *Barnabas*. Sic nomen Elymæ interpretatur magus c. 13. 8.

Quæres, quomodo *Barnabas* hebraicè significat filium consolationis? Primò, Erasmus & alii nonnulli nomen Barnabas derivant à בַר *bar*, id est filius, & נפש *naphas*, id est respiravit, q. d. Filius respirationis & refrigerii, putà consolationis in æstu tentationum & tribulationum: à *naphas* enim dicitur נפש *nephes*, id est, anima, spiritus, halitus, respiratio refrigerans & consolans cor: sicut Græcis ψυχή, id est anima, dicitur à ψύχω id est refrigerio, ait Plato in Cratylo. Verùm obstat, quòd *Barnabas* scribatur per b, *naphas* autem per p. nisi dicas has duas literas, utpote labiales & ejusdem penè soni, esse commutabiles, uti Germani eas commutant, dum pro b dicunt p, pro *Barnabas* dicunt *Parnabas*. Addit Erasmus se dubitare, annon pro *Barnabas* legendum sit *Barnachum*, id est, filius consolationis: נחם *nacham* enim propriè significat consolari. Verùm omnia exemplaria habent *Barnabas*, non *Barnachum*; & ita deinceps au- *Etymon Barnabæ Primum.*

C diemus eum vocari in apostolatu & comitatu Pauli.

Secundò, *Barnabas* propriè dicitur quasi ברנביא *Barnabi*, id est, filius Prophetæ: Propheta enim dicitur is, qui exortatur & consolatur (unde græcè vocatur filius παρακλήσεως, id est tam exhortationis, quàm consolationis.) Hoc enim est ejus officium, ut ait Paulus 1. Corinth. 14. 31. Unde cap. 15. 32. ait Lucas: *Judas autem & Silas, & ipsi cùm essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmaverunt.* Hinc & Isajas princeps Prophetarum *consolatus est lugentes in Sion* ait Eccles. c. 48. 27. Unde Isajas c. 40. 1. proclamat: *Consolamini, consolamini populus meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Jerusalem.* & c. 61. in persona Christi: *Spiritus Domini super me*, &c. *ut consolarer omnes lugentes, & ponerem lugentibus in Sion, & darem eis coronam pro cinere oleum gaudii pro luctu, pallium gaudii pro spiritu mœroris.* *Secundum.*

Tertiò, Pagnin. in Nomin. Hebr. *Barnabas* deducit à *bar*, & נבע *naba*, id est, eructavit, emanavit, scaturivit, ebullivit, prolocutus est. Unde מבוע *mabbia* est vena, fons, scaturigo, scatebræ, ebullationes. q. d. Fi- *Tertium.*

D lius ebullitionis & eloquii ebullientis, id est, sermone profluus, hoc est, consolator. Eloquentes enim & verbis proflui, quibus sermo in ore quasi bullit, solent pollere gratia consolandi & exhilarandi. Sunt enim velut venæ & fontes jugiter emanantes aquas dulces blandi & suavis eloquii, quibus cor angustiatum refrigeratur, reficitur & consolatur.

Fortè etiam radix *naba* illo ævo S. Lucæ, propriè significabat consolari. Jam enim valdè restricta est lingua Hebræa & Syra, ideoque multa verba & verborum significata illius ævi ignoramus. Id enim exigere videtur hoc loco textus Lucæ. Favet, quòd ex *naba*, per aphresim literæ *nun*, deductum videtur Syrum modernum ביא *baia*. id est, consolari; unde *buias* nostris Syris est consolatio. Hinc & Lexicon Syriacum: Barnabas, inquit, idem est quod filius consolationis, vel filius refugii; sed etymon non indicat, fortè quia peregrinum erat, v. g. Cyprianum priscum. Barnabas enim fuit Cyprius. *Quartum.*

LEVITES] Licèt enim Levitæ Num.: 8. 20. vetentur possidere agros in Judæa, non tamen extra eam, imò nec in Judæa, si ii sint pascuales dumtaxat ad alenda pecora, ut patet Num 35. 3. Unde Hugo censet hunc Barnabæ agrum fuisse in Cypro, Alexander verò in Vita S. Barnabæ, ait eum fuisse in Judæa.

CYPRIUS GENERE] Judæi enim post tot captivitates sparsi erant per totum orbem, & ubique gentium fixerant domos, uti & modò fixerunt. Addit Alexander, Barnabam natum in Cypro habitasse Hierosolymis, ibique unà cum Stephano & Saulo sacris Literis imbutum fuisse à Gamaliele, ac demum ad Christum venisse unà cum consobrino suo Joanne, qui cognominatus est Marcus, in cujus domo coalescere cœpit nova hæc Christi Ecclesia, ut dixi cap. 1. Unde Barnabam fuisse unum è 72. Christi discipulis, tradit S. Epiphan. hæres. 1. Euseb. l. 3. Histor. c. 33. & alii.

Barnabæ genealogia. Porrò Sophronius Patriarcha Hierosolym. in Fragmento de laboribus S. Petri & Pauli, quod extat tomo 7. Biblioth. S. Patrum, tradit S. Petri uxorem fuisse filiam Aristobuli, fratris Barnabæ, ex qua susceperit filium & filiam. Sophronio astipulatur Helecas Episcopus Cæsaraugustanus, in Addition. ad Chronicon Lucii Dextri & M. Maximi, quod anno Domini 1595. repertum & editum est Cæsaraugustæ. Sic enim scribit: *S. Petrus in honore habetur in Hispaniis, & uxor ejus Concordia passa Romæ sub Nerone, non multò priùs quam ipse pateretur. Fuit hæc (ut docet M. Maximus ad epistolam S. Petri) filia Aristobuli, id est, Zebedæi, & Salomes, soror S. Andreæ, qui duxit alteram sororem Concordiæ, & Jacobi & Joannis. Fuit autem Aristobulus cognomento Zebedæus frater Barnabæ Apostoli Domini. Idem Zebedæus & Barnabas consobrini Joannis cognomento Marci, & nepotes Mariæ, ubi Christus cœnam ultimam celebravit, & ubi Spiritus Sanctus venit in Apostolos.* Sic ergo juxta Helecam, Barnabas fuit frater Aristobuli, qui alio nomine dictus est Zebedæus, fuitque pater S. Jacobi & Joannis Apostolorum, quorum proinde Barnabas fuit patruus, æquè ac uxorum S. Petri & S. Andreæ: quare primarii hi Apostoli fuerunt consanguinei, vel affines. Porrò de Zebedæo fratre Barnabæ, hæc addit Helecas: *In Britannia celebris est memoria multorum Martyrum, præcipuè S. Aristobuli, unius de septuaginta duobus discipulis, qui dictus est etiam Zebedæus, pater Jacobi & Joannis, maritus Mariæ Salomes, qui cum Petro Romam petivit: inde relictis domesticis suis, missus in Angliam Episcopus, occubuit Martyr anno secundo Neronis.* Et inferiùs de uxore ejus: *Celebris*, ait, *memoria est apud Hispanos S. Mariæ Salomes, matris Iacobi, & uxoris Zebedæi, quæ cùm attigisset annum nonagesimum anno Christi. 42. sub Iacobo filio Alphæi Episcopo Hierosol. die 24. Maij sanctissimè decessit ad cælos in Italia, dicitur q; Verulis quiescere, & mors ejus multis nobilitata miraculis.* Idem tradunt Verulenses. Cæterorum, utpote novorum, nec ab aliis traditorum, fides sit penes Helecam & Sophronium.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

P*Rimò, S. Petrus Ananiam & Sapphiram, ob fraudatum agri pretium, morte punit. Secundò, v. 12. recensentur miracula crebra Petri & Apostolorum. Tertiò, v. 17. incarcerantur Apostoli, sed ab angelo liberantur: inde concionantes in templo magistratu abducuntur in concilium, à quo increpiti intrepidè respondent:* Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. *Quartò, Gamaliel v. 34. sapiens pro Apostolis dat consilium. Denique v. 40. flagellantur Apostoli; sed in iis exultantes, alacriùs & audaciùs Christum prædicant.*

1. VIr autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira uxore sua, vendidit agrum, 2. & frau-
davit de pretio agri conscia uxore sua: & afferens partem quamdam, ad pedes Apostolo-
rum posuit. 3. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui san-
cto, & fraudare de pretio agri? 4. Nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat pote-
state? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. 5. Audiens au-
tem Ananias hæc verba, cecidit & expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt.
6. Surgentes autem juvenes amoverunt eum. & efferentes sepelierunt. 7. Factum est autem quasi ho-
rarum trium spatium, & uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit. 8. Dixit autem ei
Petrus: Dic mihi mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti. 9. Petrus autem
ad eam: Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui sepelie-
runt virum tuum, ad ostium; & efferent te. 10. Confestim cecidit ante pedes ejus, & expiravit.
Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.
11. Et factus est timor magnus in universa Ecclesia, & in omnes qui audierunt hæc. 12. Per ma-
nus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in por-
ticu Salomonis, 13. Cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis: sed magnificabat eos po-
pulus, 14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum. 15.
ita ut in plateas ejicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro saltem
umbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis. 16. Concur-
rebat autem & multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes ægros, & vexatos à spiriti-
bus immundis, qui curabantur omnes. 17. Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui
cum illo erant (quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt zelo: 18. & injecerunt manus in A-
postolos, & posuerunt eos in custodia publica. 19. Angelus autem Domini per noctem aperiens
januas carceris, & educens eos, dixit: 20. Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia verba
vitæ hujus. 21. Qui cùm audissent, intraverunt diluculo in templum, & docebant. Adveniens au-
tem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, convocaverunt concilium, & omnes seniores fi-
liorum Israel: & miserunt ad carcerem ut adducerentur. 22. Cùm autem venissent ministri, & a-
perto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt, 23. dicentes: Carcerem quidem inveni-
mus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante januas, aperientes autem neminem in-
tus invenimus. 24. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi, & principes sacerdotum
ambigebant de illis quidnam fieret, 25. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri quos
posuistis in carcerem, sunt in templo stantes, & docentes populum. 26. Tunc abiit magistratus cum
ministris,

ministris; & adduxit illos sine vi: timebant enim populum ne lapidarentur. 27. Et cùm adduxissent illos, statuerunt in concilio: & interrogavit eos princeps sacerdotum, 28. dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto; & ecce replestis Jerusalem doctrina vestra: & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. 29. Respondens autem Petrus, & Apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus. 30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. 31. Hunc principem & salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israeli, & remissionem peccatorum. 32. Et nos sumus testes horum verborum, & Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. 33. Hæc cùm audissent, dissecabantur, & cogitabant interficere illos. 34. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri: 35. dixitque ad illos: Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis. 36. Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum; qui occisus est; & omnes qui credebant ei, dissipati sunt, & redacti ad nihilum. 37. Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis, & avertit populum post se, & ipse periit: & omnes quotquot consenserunt, ei dispersi sunt. 38. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis, & sinite illos: quoniam si ex hominibus consilium hoc aut opus dissolvetur: 39. si verò ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne fortè & Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi. 40. Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu: & dimiserunt eos. 41. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. 42. Omni autem die non cessabant, in templo & circa domos docentes, & evangelizantes Christum Jesum.

VERS. 1. ANANIAS] Hebr. idem est quod *donum Domini*, quod scilicet per votum Domino obtulit; vel *paupertas Domini*, id est, Domino dicata: sed ex *Anania* factus est *Cananias*, id est, institor & mercator Domini; quia pretii partem Deo dicatam, sibi quasi mercator retinuit; ideoque rursum factus est *Ananias*, id est, afflictio Domini, quia à Domino morte mulctatus est.

SAPPHIRA) Hebr. idem quod *numerans*, scilicet pretium: aut, ut Syrus, *pulchra*, vel sapphirina.

AGRUM) Syrus קריתא *Keritha*, id est, ager & villa: quæ vox deducta est ab Hebræo קריה *Kiria*, id est civitas, pro quo Chaldæi dicunt קרתא; unde Carthago vocata est civitas nova à Didone condita: lingua enim Punica Hebrææ est affinis, utpote ab ea progenita.

VERS. 2. ET FRAUDAVIT DE PRETIO AGRI) ἐνοσφίσατο, id est, *callidè surripuit*, ab oculis domini vel heri callidè removendo; Syrus, *sustulit*. Erat ergo hoc furtum, & sacrilegium rei Deo dicatæ. Ergo vel disertè voverat, vel certè professus erat verbis, aut ipso facto plenam bonorum, eorumque pretii abdicationem & oblationem, uti faciunt Religiosi jam voventes paupertatem. Negat tamen Cajet. fideles eam tum vovisse: idem negant constanter Calvin. Marlorat. aliique hæretici, votorum & Religionis hostes, dicentes Ananiam solo mendacio solaque hypocrisi peccasse, quòd simularet se dare totum cùm daret partem, ideoque morte punitum esse. Verùm errare eos, patet Primò, ex verbo *fraudavit*: fraus enim non fiut in re propria, sed aliena, putà cùm res alteri data, vel vendita, aut promissa surripitur. Unde græcè est ἐνοσφίσατο, id est, callidè surripuit. Fuit ergo fur & sacrilegus, quia scilicet violavit votum, & professionem paupertatis quam fecerat. Unde S. Aug. serm. 27. de verbis Apostoli: *Dum*, inquit, *ex eo quod promiserat partem subtraxit, sacrilegii damnatur & fraudis Sacrilegii, quod Deum in pollicitatione fefellerit. Fraudis quod integris muneribus portionem quamdam putaverit subtrahendam*. Secundò, quia Petrus Ananiam culpans ait: *Cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, & fraudare de pretio agri?* Si enim non vovisset, nec promisisset, fuisset tantùm mendacium officiosum, non perniciosum, utpote in re propria, ideoque veniale; sicut qui donaret amico centum aureos, dicens, Plures darem si haberem, at non habeo; peccat tantùm mendacio officioso & veniali, nec dicitur fraudare; multo minùs mentiri Spiritui sancto. Instat ei Petrus acriùs: *Quare posuisti in corde tuo hanc rem?* tam nefandam, tam sacrilegam. *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. Ergo Deo voverat & promiserat. Ille enim dicitur mentiri Deo & Spiritui sancto, qui id quod ei promisit & vovit, non servat. Tertiò, idem patet ex pœna: Petrus enim punivit eum, atquè ac uxorem morte, eaque subita, publica & infami. Fuit ergo lethale & grande hoc scelus: fuit ergo violatio voti & sacrilegium. Si enim non vovissent, licitè potuissent pretium, vel ejus partem sibi retinere, & etiamsi dixissent hoc totum esse agri pretium, nemini fecissent injuriam, ideoque non peccassent fraude lethali, sed mendacio tantùm veniali. Quartò, ita passim docent Patres. S. Basil. serm. 1. de Instit. monach. *Humanæ*, ait, *gloriæ cupiditate Ananias quidquid bonorum habebat Deo palàm consecraverat, ut hominum de se opinionem excitaret*. S. August. verbis paulò antè citatis. S. Chrysost. hic hom. 12. *Quare*, inquit, *hoc fecisti? Voluisti habere; oportebat initio habere, & non promittere: nunc autem postquam consecrasti majus sacrilegium comisisti*. S. Hieron. epist. 8. ad Demetr. clarè: *Ananias*, inquit, *& Sapphira dispensatores timidi, imò corde duplici, & ideo condemnati, quia post votum abstulerunt quasi sua, & non ejus cui semel ea voverant, partemque sibi iam alienæ substantiæ reservantes*. S. Gregor. l. 1. ep. 33. ad Venantium: *Ananias*, inquit, *& pecunias Deo voverat, quas postea victus persuasione diaboli subtraxit, sed qua morte mulctatus est scis*. S. Fulgent. epist. de debito conjugali c. 8. *Quàm ait, sit malum, quamque sollicitè fugiendum, si quis de hoc quod Deo voverit retinere aut rapere aliquid mortifera prævaricatione persenset, exempla sunt Ananias & Sapphira*. Idem asserunt S. Athanas. serm. de passione & cruce, Nazianz. in carm. de Virginit. præc. Cyprian. lib. 3. Testimon. c. 30 Cassian. collat. 18. cap. 7. atque in hoc caput commentantes Oecum. qui peccatum Ananiæ vocat sacrilegium, Arator, Beda, Hugo, Lyran. & alii passim, quin & quod mireris, Beza, veritatis utique nimis clara luce convictus.

Ananiam fecisse votum paupertatis: Probatur. Primò. — *Secundò.* — *Tertiò.* — *Quartò.*

Porrò si primævi fideles, etiam conjugati, vovebant paupertatem, multò magis eam voverant Apostoli, eorum in virtute duces, sanctitatis & perfectionis magistri, ac Evangelicorum consiliorum præcones exemplo magis quàm verbo, idque disertè docet S. August. 17. Civit. c. 4. *De terra*, inquit, *suscitatus est ille* (Paulus) *super omnes divites pauper, & de illo stercore erectus supra omnes populos opulentos ille inops, ut sedeat cum potentibus populi, quibus ait: Sedebitis super sedes duodecim, & sedem gloriæ hæreditatis dans eis. Dixerant enim potentes isti: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Hoc votum potentissimi voverant. Sed unde hoc eis, nisi ab illo de quo hic continuò dictum est, Dans votum voventi?* Et S. Thomas 2. 2. q. 88. a. 4. ad 3. *Apostoli*, inquit, *intelliguntur vovisse pertinentia ad perfectionis statum, quando Christum relictis omnibus sunt secuti*. Idem multis probat Alvarus Pelagius l. 2. de Planctu Ecclesiæ c. 9. & ex eo noster Hieron. Platus l. 2. de Bono status Relig. c. 20.

Apostoli eamdem voverunt.

Porrò licèt D. Thomas loco citato negare videatur Christum eadem vovisse, idemque disertè doceant Medina & Cajetan. tamen multi contrarium censent: licèt enim in Christo non fuerit illa causa vovendi quæ est in nobis, scilicet ad firmandam voluntatis inconstantiam, quæ in Chri-

An Christus voverit.

sto nulla fuit (quod tantùm videtur voluisse S. Thomas) tamen multæ aliæ fuerunt, scilicet Prima, ut Deo offerret nobilissimum religionis actum. Hic autem est vovere & votum, quo non tantùm res actus, sed & voluntas ipsa in totum Deo consecratur, ita ut rem nec habere, nec velle possit; sicut plus est dare arborem cum fructibus, quàm solos ejus fructus, ait S. Anselm. l. de Similit. c. 48. Secunda, ut ipse perfectionis magister, ejus Apostolis nobisque daret specimen & exemplum, quod sequamur, Matth. 19. 27. Lucæ 14. 33. ubi Apostoli se Christi exemplum in paupertate secutos asserunt. Tertia, quia perfecta opum abrenuntiatio non fit nisi per votum: illo enim vovens non tantùm præsentia, sed & futura bona quæ habere potest, liberè à se abdicat. Quarta, quia tria vota Religionis sunt tria præstantissima holocausta: Christus autem se suaque in perfectissimum holocaustum Deo Patri obtulit. Unde ejus hæc est vox psal. 21. 26. *Vota mea*, id est, promissa mea, ait, ibi S. Basil. & Theodor. *reddam in conspectu timentium eum*. Hanc sententiam probabilissimam esse censet Francisc. Suarez 3. p. qu. 40. disp 10. sect. 2. & Salmeron tomo 5 tractat. 4. Videtur ergo Christus in primo instanti conceptionis suæ, se & omnia sua obtulisse ac vovisse Deo, præsertim per paupertatem, castitatem & obedientiam. Nam homini obedientiam vovere non poterat, eò quòd non haberet superiorem. Sic in vita S. Teresiæ quasi quid illustre ponitur, quòd ipsa voverit se in qualibet re facturam id quod erat perfectius.

Primos fideles vovisse castitatem.

Insuper si primi fideles Hierosolymitæ vovebant paupertatem, valdè quoque probabile est eosdem vovisse tunc castitatem, & uxoribus deinceps abstinuisse. Probatur id Primò, quia qui fecerunt majus, fecerunt & minus. Majus autem est abdicare à se bona omnia ad vitam necessaria, quàm abstinere conjugio voluntario, & non necessario; cùm multi eo abstineant, quòd nolint illo illigari, nec pati molestias uxorias & rei familiaris. Adde, ad alendas proles, quæ ex conjugio continuè suscipiuntur, opus esse multis opibus, ac proinde non posse eas abdicari. *Secundò.* Secundò, quia hodie videmus eos qui faciunt votum paupertatis, facere & castitatis; sed non vice versa: multi enim castitatem vovent, qui bonis suis frui volunt. *Tertiò.* Tertiò, id suadet fervor Christianorum illius ævi, & primitiæ Spiritus, quas ipsi hauserant. Unde de iis ait Lucas cap. 2. 42. *Erant perseverantes in doctrina Apostolorum*: hæc autem assidua erat nec tantùm tradebat præcepta, sed & consilia Evangelica, inter quæ unum præcipuum erat illud Christi: *Sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat*, Matth. 19. 12. Castratio enim hæc non solam abstinentiam ab usu conjugii, sed & ejus impotentiam significat, non physicam, sed moralem, quæ fit per votum, per quod homo licitè non potest uti conjugio. *Quartò.* Quartò, quia de iisdem ait Lucas ibidem, *Quod erant perseverantes in communicatione fractionis panis & orationibus*. Et vers. 46. *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panem*. Si quotidie communicabant, si perpetim erant in templo orantes, ergo se continebant. Hoc enim jubet Apostolus 1. Corinth. 7. 5. *Quintò.* Quintò, quia ea de causa Corinthii putabant, fideles omnes debere vivere cælibes, quia videbant primos Hierosolymitas ita vivere, ac proinde hoc dubium proposuerunt Paulo: quibus ille respondet, cælibatum non esse præceptum, sed consilium Evangelicum, ut patet toto cap. 7. *Sextò.* prioris epistolæ ad Corinth. Sextò, quia Esseni, quos S. Marcus Alexandriæ instituit, ad instar primorum fidelium, quos viderat Hierosolymis institutos à S. Petro, uti docet S. Hieronym. de Script. Eccles. in Marco, Esseni, inquam, coluerunt cælibatum. Audi Plinium lib. 5. cap. 17. *Gens* (Essenorum) *sola in toto orbe præter ceteras mira, sine ulla femina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum, in diem ex æquo convenarum turba renascitur*, &c. *ita gens æterna est in qua nemo nascitur: tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia est*. Et Solinum Polyhist. cap. 36. *Interiora Judææ Esseni tenent, qui præditi morali disciplina, recesserunt à ritu gentium universarum maiestatis, ut reor, providentia ad hunc morem destinati: nulla ibi femina, venere se penitus abdicant, pecuniam nesciunt, palmis victitant; nemo ibi nascitur, nec tamen deficit hominum multitudo. Locus ipse addictus pudicitiæ est, ad quem plurimi licet undique gentium properant, nullus admittitur, nisi quem castitatis fides & innocentiæ meritum prosequatur. Itaque incredibile dictu, gens æterna est cessantibus puerperiis.*

Primi Christiani fuere Religiosi.

Iisdem argumentis probatur, fideles primos professos esse obedientiam Apostolis & S. Petro. Unde & bona sua, ac se totos cum bonis ad pedes Apostolorum obtulerunt c. 4. 35. Voluit enim Deus in his primis dare primum & perfectum exemplar vitæ Christianæ, quod omnia deinceps sæcula intuerentur & imitarentur. Egerunt ergo ipsi vitam religiosam, verique fuerunt Religiosi, uti docet S. Hieron. de Script. Eccles. in Philone, cujus verba recitavi cap. 2. 44 & Cassian. libr. 2. de Instit. Renunt. cap. 5. & collat. 18. cap. 5. ubi docet Cœnobitarum institutum à tempore Apostolorum initium sumpsisse, cùm multi perfectionis avidi, non eo tantùm contenti essent quod omnes facerent, ut sua omnia in commune conferrent: sed etiam his altiora meditantes, in secretiora loca suburbana secederent, qui quòd à conjugibus, & à suorum consortio, imò ab omni mundi conversatione abstinerent, idcirco à solitudine Monachi, à communitate Cœnobitæ sint nuncupati. Inter hos autem principem, & cæterorum magistrum extitisse S. Marcum Evangelistam in Ægypto; sicut in Æthiopia extitit S. Matthæus, qui Iphigeniam regis filiam cum sociabus in monasterio Deo consecravit; in Græcia S. Paulus, qui Teclam; Romæ S. Clemens, qui Flaviam Domitillam; in Gallia S. Martha, quæ in cœnobio à se erecto cum aliis feminis Deo dicatis cælestem vitam duxit. Idem liquet ex S. Dion. Eccl. hierarch. c. 10. ubi ritus consecrandi monachos suos, id est Apostolorum ævo usitatos describit. Hinc S. Chrysost. lib. 3 Contra vitupet. vitæ monast. docet institutum Religiosorum esse Apostolicum: sic & S. August. Euseb. & alii superiùs citati. His ergo parentibus & ducibus glorientur Religiosi, eorumque virtutem & ardorem æmulentur, sciantes se primævum christianismi spiritum, & perfectionis apicem consectari, ut fiant sancti totique Deo consecrati, sicut primi illi fideles à Paulo & aliis passim nuncupantur sancti.

Esseni qui & quales?

Denique quàm religiosa, sancta & excelsa fuerit primorum fidelium vita, liquet ex Essenis, quos instar Hierosolymitarum Alexandriæ instituit S. Marcus. Essæi enim vel Esseni nuncupati sunt quasi ὅσιοι, id est, *sancti*, ait Euseb. lib. 8. Præpar. Evang. cap. 4. ex Philone: vel à Iesu, quasi Jesæi, Jesuæi, Jesuini, Jesuitæ. ita Epiph. hæresi 29. licèt Judæorum Esseni dicti videantur nonnullis ab Hebr. חזה *chasa*, id est, vidit quasi videntes; vel à *chosen*, pro quo Josephus lib. 3. Antiq. cap. 9. græcè vertit *Essen*, id est rationale, quod erat in pectore pontificis, cui inscripta erat doctrina & veritas, q. d. Rationales contemplativi, qui toti vacabant rationi, menti, doctrinæ, & veritati rebusque divinis contemplandis vel potiùs Esseni dicti sunt ab Hebræo *chasid*; & Syro *chasi*. de quo mox plura.

Eorum studia.

De Essenis ita ex Philone scribit Euseb. loco citato: *Nulla animi perturbatione feruntur, sed vera soli hominum libertate fruuntur. Nemo proprium aliquod possidet, non domos, non pecus, non vas aliquod, sed omnibus in medio positis communiter utuntur; habitant simul, & conviviunt quasi sodales. Cumque omnia pro communi utilitate faciant, alia aliorum negotia sunt, quæ impigrè sul euntes curant; non frigus, non calorem, non aliquam aeris mutationem formidantes. Sunt autem eorum alii agricolæ, alii pastores, alii apum cultores, alii aliarum artium magistri. Cumque à laboribus suis mercedem ceperint, apud eum deponunt qui quæstor creatus est. Is omnia diligenter procurat quibus egent: egent autem paucissimis, cùm omnem luxum, tamquam animæ & corporis morbum aspernentur*. Et inferiùs: *Nemo servus apud eos est, sed cùm universi liberi sint, alter alteri serviunt*, &c. *Illam philosophiæ partem solum approbant, quæ de Deo & creatione omnium scrutatur. Morali maximè invigilant. Die septima ad loca sacra concurrentes, ordine sub senioribus in venes considere solent. Leguntur Scriptura diligenter & exponuntur: Discunt igitur piè, sanctè, iustèque vivere; triplici regula utentes amore Dei ardentissimo, virtutis cultu diligentissimo, charitate proximi ferventissima. Quod igitur summè Deum diligant, multa nobis argumento sunt, castitas perpetua, iurisiurandi nulla mentio; mendacii odium, & præcipuè quod bonorum omnium, nullius mali, Deum causam esse opinantur. Quod virtuti studeant patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, voluptatem oderunt, constantes fuere, magnique animi sunt. Charitatis autem argumenta sunt*

bene-

benevolentia, societas, æqualitas. Nullus enim domum habitat, qua omnium communis non sit: unum ærarium, unus sumptus omnibus est: vestis communis, communis cibus, & potus, communis mensa, omnis vita communis est. Hæc de Essæis ex Philone Eusebius, qui eadem, plura de iisdem ex Porphyrio recensent lib. 9. de Præpar. Evang. cap. 1. & Joseph. l. 2. de Bello cap. 7. ubi ait eos fuisse opum contemptores, paupertatis, & vitæ communis amantes, religiosos erga Deum, silentio deditos, psalmodos, mites, fideles, pacificos continentes, justos, abstinentes, longævos, in tormentis constantes, imò ridentes, immortalitati, & æternitati viventes, quasi heroes, & semideos: quos origine & genere fuisse Judæos, sed in christianismum transiisse, & fide ac religione fuisse Christianos, docet Epiphanius loco citato, S. Hieron in Philone, & S. Marco Sozomenus, Cedrenus, & Beda & alii apud Baron. tomo 1. anno Christi 64. & fusè idipsum contra Scaligerum, & Novantes ostendit noster Nicolaus Serarius lib 3. Trihæres. cap. 17. & cap. 4. ubi quinquaginta Essenorum dogmata, & instituta enumerat. Et cap. 2. Essenos nomen accepisse censet ab Hebræo חסיד chasid, à quo Syriacum chasi, & chasio, id est, ὅσιος, putà *sanctus*: quo præ cæteris undecim etymis, quæ ibi recenset, videtur probabilius: quin & idem Eusebius lib. 2. Histor. cap. 17. ubi citans verba Actor. 4. in fine, quibus primorum Christianorum vitam communem, virtutes Lucas depingit, docet tales fuisse Essæos. Quos rursum ex Philone ita describit: *Hoc in primis testatur, quòd facultatibus suis renuntiarint, ac bonis ad se pertinentibus cesserint ii, qui philosophari cœpissent, & cunctis vitæ hujus curis abstinuerint, relictisque muris in agris & hortis solitarie conversati sint, certo scientes consortia eorum, qui disparem sequebantur vivendi rationem, inutilia, & noxia esse illis, qui cum temporis hoc, ut par erat, ... Hæc prædictus Philo testificatus ad verbum subjicit, ...: Est autem in multis quidem terrarum locis hoc genus hominum (oportebat enim perfecti boni participes fieri tam Græcos, quàm Barbaros) verùm in Ægypto in singulis præfecturis, ... vocant, abundant, maximè circa Alexandriam. Deinde & habitationes eorum quales fuerint describens, de Ecclesiis ejus regionis hæc dicit: In singulis autem sacrum domicilium est, quod monasterium vocatur, in quo manentes sanctæ vitæ mysteria celebrant, nihil illuc inferentes, nec potum, nec cibum, neque aliud quidquam eorum, quæ sunt ad corporis sustentationem necessaria, sed leges & oracula Prophetarum, & hymnos ac reliqua hujusmodi, quibus scientia, & pietas augentur, & consummantur. Et aliquanto post dicit: Totum autem illud temporis spatium, quod est à diluculo usque ad vesperam, in exercitium illis insumitur. Sacras quippe Scripturas legentes philosophantur, ac patriam philosophiam allegorice tractant. Etenim putant ea quæ in manifesta sunt Scripturarum expositione, quadam esse abscondita naturæ symbola, per figuras significata. Habent autem & commentarios priscorum virorum, qui cùm disciplinæ eorum duces essent, multa in forma rerum allegorice traditarum post se monumenta reliquerunt. Continentiam autem primùm, tamquam fundamentum quoddam in anima collocant, deinde, & alias virtutes superstruunt. Cibum aut potum nemo illorum ante solis occasum usurpat. Etenim philosophiæ studium luce, corporis verò necessitates tenebris dignas esse judicant. Unde & diem illi, istis verò modicam noctis partem tribuunt. Nonnulli ex eis toto triduo cibi non recordantur, quibus majus scientiæ, quam cibi desiderium insedit. Nonnulli ita latantur ac delectantur sapientiæ pastu, quæ dogmata opulente, & abunde subministrat, ut duplicato temporis spatio abstineant, ac vix per sex dies necessario cibo gustantes vescantur. Addit præterea, apud illos, de quibus loquitur, mulieres quoque reperiri, quarum pleræque grandævæ virgines castitatem non necessitate, sicut quædam sacerdotes apud gentes, magis quàm sua sponte, propter zelum ac studium sapientiæ custodiant: cujus commercium studiosè colentes, corporum voluptates aspernantur, cùm immortales potiùs liberos, quos solus amans Dei animus ex se gignere potest, quàm mortales habere cupiant. Quid opus est istis adjicere quomodo in unum congregati, separatimque viri, & separatim mulieres, conversati sint, & quæ illis exercitia fuerint, quæ adhuc apud nos durant, & præcipue circa salutaris passionis festum diem, in jejuniis, vigiliis nocturnis, divinarumque sermonum lectione exercere consuevimus? Et ut unus ex omnibus consurgens in medio psalmum honestis modulis concinat, atque ei præcinenti unum versiculum, omnis multitudo respondeat: atque in ipsis diebus in terra recumbentes, vinum quidem nemo omnino, ne gustu quidem contingat, sed nec quamlibet carnem: tantum autem aqua sit eis poculum, & panis cum sale vel hyssopo cibus. Addit autem quomodo sacerdotes, vel ministri exhibeant officia sua, vel quæ sit supra omnia Episcopalis apicis sedes.* Mores. Pan, & aqua victus.

Tales ergo tantique fuere Essæi puta primi fideles tam Hierosolymæ, quàm Alexandriæ, de quibus verè dixit Nissenus initio tractat. quid sibi velit nomen Christiani: *Christianismus est vitæ divinæ imitatio.* Et Nisseni frater S. Basil hom. 10. Hexamet. *Christianismus quid est? Assimilatio Dei, quatenus eam asserri potest humanæ fragilitas naturæ. Votine tenus es te Christianum fore? Ne cunctere Deo fieri similis: Christum indue.* Et S. August. lib. 1. de Symbolo ad catechum. cap. 5. *Christianus est templum Spiritus sancti.* Idem (vel quisquis est auctor: non enim videtur esse S. Augustin.) lib. de Vita Christiana cap. 1. tomo 9. *Christianus est Christi imitator.* Et cap. 6. *Christianus*, inquit, *justitiæ, bonitatis, integritatis, patientiæ, castitatis, prudentiæ humilitatis, humanitatis, innocentiæ, pietatis est nomen; & tu illud quomodo defendis & vendicas tibi, cui de tam plurimis rebus nec pauca subsistunt? Christianus est qui potest justa voce dicere: Nemini hominum nocui, justè vixi cum omnibus.* Et cap. 14. *Christianus ille est, qui omnibus misericordiam facit, qui omnino non movetur injuria, qui opprimi pauperem se præsente non patitur, qui miseris subvenit, qui indigentibus succurrit, qui cum mœrentibus mœret, qui dolorem alterius sicut proprium sentit, qui ad fletum fletibus alienis provocatur, cujus domus communis est, cujus janua nemini clauditur (cujus mensam pauper nullus ignorat*, &c. *qui Deo die noctuque deservit, qui ejus præcepta indesinenter meditatur; qui pauper mundo efficitur, ut Deo locuples fiat: qui inter homines habetur inglorius, ut coram Deo & angelis ejus gloriosus appareat; qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum; cujus simplex, & immaculata est anima, cujus conscientia fidelis, & pura est, cujus tota mens in Deo est, cujus omnis spes in Christo est; qui cœlestia potiùs quàm terrena desiderat; qui humana spernit, ut possit habere divina.* Similia habet S. Ambros. serm. in die ascensionis Domini, & Irenæus lib. 2. contra hæres. cap. 57. sub finem. Christianismi descriptio & officia.

De pretio agri] Partem sibi reservantes, ut humana prudentia sibi in tempore necessitatis, v. g. persecutionis, fugæ, senectutis consulerent, diffidentes Deo. Unde S. Hieron epist. 8. ad Demetr. vocat eos *Dispensatores timidos, ac metuentes famem, quam fides non timet.* Addit Lyran. voluisse de una medietate pretii expensas habere communes, uti cæteri; & de altera lautiùs vivere in occulto; itaque communitatem hac parte defraudabant.

Afferens partem quamdam] medietatem, ait Didymus lib. 1. de Spiritu sancto, & Lyran. quin & Cassian. collat. 6. c. 11. censet eum potiorem pretii partem attulisse, & exiguum quid sibi reservasse. Verùm pro *partem quamdam*, græcè est μέρος τι, ubi τι est diminutivum, & significat partem unam è pluribus, hoc est, particulam, vel particellam ab eo fuisse allatam: plures ergo partes pretii sibi retinuit, unam dumtaxat attulit. An partem hanc pretii acceptarit Petrus, incertum est. S. Chrysost. in epist. ad Titum hom. ult. innuit non acceptasse, idque in detestationem sacrilegii. Unde hoc ejus exemplum secuti videntur S. Gregor. & alii; quos mox citabo, qui pretium proprietariorum in eorum sepulchrum injiciebant, clamantes: *Pecunia tua sit tecum in perditionem.*

Dixit autem Petrus] quasi Primas Apostolorum, & & Ecclesiæ caput ita Glossa, Hugo. VERS. 3.

Cur tentavit] Græcè, ἐπλήρωσε, id est, *implevit*. Sic & Syrus. q. d. ait Beda, Cor & mens hominis à solo Deo impleri potest: cur ergo tu permisisti illud impleri, id est, plenè possideri à diabolo, ejusque prava suggestione, & consiliis; cùm ipse illud, esto velit, implere reverà non possit? Noster cum S. Epiphanio hæresi 59. legit ἐπείρασε, hoc est, *tentavit*, id est, tentando vicit, & impulit in scelus, & sacrilegium: verbum enim *tentavit* sumitur in actu perfecto, & consumato, uti sæpè fit apud Hebræos: Nam alioqui peccatum non erat tentari à diabolo: nec in potestate Ananiæ erat facere, ut ab eo non tentaretur. Sic Christus in oratione Dominica jubet

jubet nos orare: *Et ne nos inducas in tentationem*, ita scilicet, ut ea superemur, q. d. Ne permittas nos vinci tentatione, sed ad gratiam, qua eam, cùm ingruit, vincamus. Potest tamen Secundò, *tentavit* accipi simpliciter in actu inchoato, q. d. *Cur tentavit Satanas*, id est, cur vestra cupiditate, & avaritia occasionem dedistis diabolo, ut vos tentaret ad hoc furtum? Diabolus enim non solet tentare nos nisi eo vitio, in quod nos videt esse proclives, ideoque facilè vinci posse: perinde ut dux belli civitatem oppugnat ea parte, qua debilior est. Sic qui aspiciunt feminas, dant occasionem tentationi libidinis, taciteque volunt ea à diabolo tentari. Nota, hic spiritum prophetiæ in Petro; quo occultum Ananiæ scelus ex Dei revelatione cognovit.

Satanas quid? SATANAS] S. Justin. contra Tryphon. Iren. lib. 5. cap. 21. Beda in cap. 16. Matth. Oleaster in cap. 26. Genes. nomen *Satanas* derivant à שטה *sata*, id est declinavit, defecit, apostatavit, ut *Satanas* sit idem quod apostata: primus autem apostata à Deo fuit Lucifer, ejusque asseclæ dæmones, cui proinde antonomasticè competit nomen *Satanas*. Addit S. Justinian. *Satanas* derivari à *sata*, id est, recessit, apostatavit; & *nas*, quod per crasin idem est quod נחש *nachas*, id est serpens: ut *Satanas* sit idem quod *apostata serpens*. Verùm hebraicè vocatur *Satan*: unde ejus proprium etymon est שטן *satan*, id est, adversari, quod expressit Zacharias cap. 3. 1. *Satan stabat à dextris ejus* (Jesu pontificis) *ut adversaretur ei*. hebraicè לשטנו *lisitno*, à rad. שטן *satan*, id est adversatus est, q. d. Satan, id est adversarius, stabat, ut ex nomine, & officio suo adversaretur Jesu. Idem significat S. Petrus epist. 1. c. 5. v. 8. dicens: *Quia adversarius vester diabolus* (Satanas) *quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret*. ita Origen. tractat. 1. in Matth. & S. Hieron. epist. ad Marcellam. Porrò hinc liquet minùs verum esse, quod addit Justin. & ex eo Hilar. in cap. 4. S. Matth. nomen Satanæ primitus à Christo impositum esse diabolo, cùm eum tentavit Matth. 4. Nam diu ante Christum Zacharias c. 3. 1. eum vocavit *Satanam*. *Satanas* ergo penè idem est quod diabolus, pro quo Doricè dicitur Zabulus (Dores enim pro Δια dicunt ζα) id est calumniator, à διαβάλλω, id est *calumnior*. Denique quia *Satan* hebraicè significat quemlibet adversarium & contrarium; hinc Christus Petrum suæ passioni obsistentem vocavit *Satanam*, dicens: *Vade post me Satana*, Matth. 16. 23. Denique non omne peccatum committitur tentante diabolo, uti nonnulli censuerunt: quia ad multa impellit nos concupiscentia innata; sæpè tamen illi se insinuat diabolus, eamque excitat, & accendit, quia incredibili in Deum odio, & in homines invidia flagrat, estque solertissimus, & perspicacissimus concupiscentiarum nostrarum indagator, ut per eas nos in ruinam impellat, uti docet Cassianus collat. 5. cap. 15. Qui ergo à sciendo vocatur dæmon, à calumniando diabolus, idem ab adversando vocatur Satan.

MENTIRI TE SPIRITUI SANCTO] Græcè est, *mentiri te Spiritum sanctum*; Syrus, *mentiri te in Spiritum sanctum*, & sic habent nonnulli codices Græci εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Verùm hæc omnia idem significant, nimirum id quod Noster, Tigurina, Pagninus, & alii clarè vertunt, *mentiri te Spiritui sancto*. Ponitur enim sæpè à Græcis, & Latinis accusativus pro dativo, ut, Benedico te, id est, benedico tibi: Evangelizo te, id est, tibi. Adde, ψεύσασθαι non tantùm significat mentiri, sed & fallere ac fraudare. Unde verti potest, *fallere*, vel *fraudare te Spiritum sanctum*. Aliter Vatabl. & Cajet. q. d. *Cur mentitus es*, id est, cur præ te tulisti te habere Spiritum sanctum, & ex ejus instinctu fecisse hanc pretii oblationem, & fraudem, cùm potiùs feceris eam instinctu Satanæ, qui tentavit cor tuum, uti præcessit? Porrò mentiri Spiritui sancto, est negare Spiritui sancto rem illi promissam, & voto obligatam, sive fidem illi datam fallere, &, ut Apostolus ait 1. Timoth. 5. 12. irritam facere. Unde explicans subdit: *Et fraudare de pretio agri*. ita Patres omnes, quos citavi v. 1. Discant hic voventes, quàm strictè vota servare debeant: si enim ea violent, mentiuntur Spiritui sancto. Mentitur ergo Spiritui sancto, qui cùm voverit obedientiam, jussus à superiore aliquid minùs placens, vel minùs honorificum facere, respondet. *Non possum*, pro *non volo*.

NONNE MANENS TIBI MANEBAT?] Est hebraismus. q. d. Omnino tuum manebat pretium, liberum tibi erat illud mihi offerre, vel non offerre, si videlicet voti religione, & promisso, te proprietate rerum non abdicasses. q. d. Cur te voto obstrinxisti, si illud violare volebas? poteras enim, non vovere, itaque tuum tibi agri, & pretii dominium reservare. Perperam ergo ex hoc loco Cajet. infert Ananiam non fecisse votum. Syrus vertit, *nonne tuus erat ager antequam venderetur*. VERS. 4.

ET VENUNDATUM] Græcè, ἐπραθὲν, scilicet κτῆμα, id est, *venditus*, scilicet ager, in tua erat potestate. ita Syrus, Tigurina, & Pagnin. & Dices, si ager erat venditus; ergo jam non erat in potestate, domino vendentis Ananiæ, sed alterius qui eum emerat. Resp. *τὸ venditus*, potest Primò, accipi materialiter pro re vendita: q. d. Res vendita, putà ager, antequam eum venderes, erat in tua potestate. q. d. Nemo coegit te ut agrum venderes: poteras eum tibi servare: cur ergo eum vendidisti, ejusque pretium Deo vovisti, cùm ejus pretium majori ex parte tibi contra votum reservare velles? Secundò, *τὸ venditus*, accipi potest formaliter; sed tunc *ager* metonymicè sumitur pro pretio agri. q. d. Pretium agri à te venditi erat in tua potestate, scilicet antequam illud Deo voveres, & offerres. Cur ergo illud Deo vovisti, & obtulisti, cùm ejus partem fraudare, & surripere cogitares? Hinc videtur quòd ante votum Ananias vendiderit agrum, ac votum emiserit in pretii oblatione. Cùm enim fideles pretia rerum suarum ad pedes Apostolorum deponerent, vel expressè, vel tacitè profitebantur se omnem suam substantiam à se abdicare, eamque transcribere Deo, & Ecclesiæ, ut in ejus jus, & dominium transferretur, distribuenda deinde in fideles, prout Apostoli eorum principes censuissent. Communitas ergo, putà Ecclesia, fiebat domina bonorum bonorum à fidelibus oblatorum. Apostoli verò, utpote & ipsi paupertatem professi, non erant domini, sed dispensatores, uti modo sunt Generales, Provinciales & Rectores Religiosorum.

QUARE POSUISTI IN CORDE?] *Cor* vel est intellectus, vel voluntas: *ponere* ergo *in corde*, vel est cogitare: unde Vatabl. vertit, *cur concepisti?* Vel velle, & decernere: unde Tigurina vertit, *cur induxisti in animum?* cur statuisti, decrevisti hanc rem, hoc sacrilegium, & votifragium?

NON ES MENTITUS HOMINIBUS, scilicet tantùm, vel præcipuè: alias enim verè Ananias mentiebatur Petro, & Apostolis, SED DEO] putà Spiritui sancto, ut paulò antè dixit, cui tua vovisti. Unde rectè contra Macedonium inferunt Patres, Spiritum sanctum esse Deum. ita S. Athanasius lib. de Communi essentia, Nyssenus orat. de Filio, & Spiritu sancto, Hieron. in cap. 63. Isaiæ, Ambrosius libr. 3. de Spiritu sancto cap. 10. & alii. Erat ergo hoc peccatum Ananiæ sacrilegium, & injurium Spiritui sancto. Verùm propriè non erat peccatum, quod à Christo Matth. 12. 31. vocatur in Spiritum sanctum. Illud enim est, cùm opera Spiritus sancti, v. g. miracula tribuuntur Beelzebub, & dæmoni, uti ibidem liquet.

Mentiri Spiritui sancto quid? Respon. Primo. Nota. Ananias dici poterat mentitus quoque Patri, & Filio, propriè tamen dicitur mentitus Spiritui sancto, Primò, quia post ascensum Christi in cælum, Spiritus sanctus, in Pentecoste missus in Apostolos, & Ecclesiam, factus est ejus dominus, sponsus, pastor, imò anima, & vita: quare fraus ab Anania commissa in Ecclesiam, censetur commissa in Spiritum sanctum. *Secundo.* Secundò, quia Spiritui sancto tamquam primo, & increato amori tribuuntur omnes gratiæ, virtutes, & bona opera, præsertim heroica, quale est se & sua consecrare Deo, Spiritus sanctus ergo movit Ananiam ad hanc tam sublimem consecrationem, & votum: quare ille resiliens votumque violans, fefellit Spiritum sanctum ejus auctorem. *Tertio.* Tertio, quia Spiritus sanctus se liberaliter in Ananiam & fideles omnes effuderat dando eis omnia dona gratiæ, tum gratum facientis, tum gratis datæ: quare ingratus ei erat Ananias, dum res suas modicas illi promissas subduxit, & suffuratus est. Hæc enim erat magna indignitas, avaritia, & ingratitudo; perinde ac si principi danti mille auri talenta, recipiens fraudaret, & negaret unum obolum ei promissum. Hoc est quod indigna-

dignans Deus queritur Isaiæ 57. 17. *Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus sum, & percussi eum; abscondi a te faciem meam, & indignatus sum; abiit vague in via cordis sui*. Insignis enim & iniquissima est avaritia, se suaque negare Deo, qui omnia dedit, cuique mille nominibus abstricti sumus, & totum debemus, quod possidemus, imò quod sumus. Quartò, quia Spiritus sanctus est spiritus veritatis, quem Christus dedit Ecclesiæ, ut eam doceret omnem veritatem, Joann. 16. 13. Veritati autem adversatur mendacium, quale erat hoc Ananiæ. Rursum Spiritus sanctus est spiritus candoris, & sinceritatis, cui repugnat simulatio, & hypocrisis, qualis erat hæc Ananiæ.

Quarto.

VERS. 5. AUDIENS] Hinc Porphyrius arguebat S. Petrum sevitiæ, & cædis, quòd occidisset Ananiam: cui respondet S. Hieron. epist. 8. negando quòd Petrus eum occidisset, cùm ne quidem mortem ei intentarit, aut ominatus sit. Unde Origen. tract. 8. in Matth. censet Ananiam tam gravi & inopinata Petri increpatione perculsum, ingenti pudore, & mœrore animam exhalasse: B sicut de multis aliis legimus, quòd nimia tristitia expirarint, quin & Plinius lib. 7. cap. 53. testatur Diodorum quemdam Dialecticæ professorem pudore subitò objisse, eo quòd lusoriam quæstionem non protinus dissolvisset. Verius est, eum ad vocem Petri divinitus plaga lethali percussum interiisse. Fuit enim hæc ejus mors non naturalis, sed peccati pœna, & plaga à Deo inflicta. Unde Dionys. Carthus. ait Ananiam, & Sapphiram secretò occisos ab angelo. Vox ergo Petri fuit tantùm occasio, vel causa instrumentalis occisionis, eaque non physica, sed moralis, ut patet. Unde Tertul. lib. de Pudicitia cap. 21. censet eam fuisse typum excommunicationis.

An Ananias sit damnatus?

Notant Origen. tract. 8. in S. Matth. 9. August. l. 3. contra Parmen. c. 1. Cassian. collat. 6. c. 1. Isidor Pelus. l. 1. epist. C 181. hanc mortis pœnam Ananiæ divinitus inflictam, ad terrorem novellæ Ecclesiæ, ut eo sanciretur publica disciplina crescente numero fidelium: neque tamen Ananiam in æternum damnatum, sed potiùs per carnis interitum consultum fuisse ejus, & uxoris saluti spirituali, & æternæ: pœnituerunt ergo audita increpatione Petri, antequam expirarent; & fortè contritione, & dolore nimio expirarunt, uti contigit malefico illi audienti concionem B. Vicentii Fererii, uti in ejus Vita narratur: nisi dicas, eos non expressum votum, sed tacitam tantùm bonorum abrenuntiationem ipsa eorum oblatione fecisse; ac proinde rerum Evangelicarum adhuc rudes censuisse, sine gravi peccato posse se aliquid ex iis in suos usus servare: itaque per ignorantiam excusari, & venialiter tantùm deliquisse, ita Petrus Damiani epist. 15. c. 3. Sic enim Deus percussit Ozam ob arcæ contactum, quòd scilicet eam labantem sustentasset, 2. Regum. 6. 7. Sic Prophetam per leonem occidit, quòd contra præceptum suum D in Bethel comedisset, seductus ab alio Propheta, qui sibi contrarium revelatum asserebat, 3. Regum. 13. 24. ubi tantùm videtur fuisse peccatum veniale. Contrarium innuit S. August. serm. 27. de verbis Apostoli. *Ananias*, inquit, *pariter, & vitam perdidit, & salutem*. Et S. Basil. serm. 1. de Instit. Monach. dicens: *Ad pœnitentiam aditum invenire potuit*, utpote subita morte perculsus.

Moralis de custodia voti paupertatis.

Moral. hinc discant Religiosi, quàm arctè votum paupertatis observare: item testamentorum executores, quàm studiosè piè legata exequi, nec ea in suos, vel profanos usus avertere debeant: Deus enim hujus sacrilegii acerrimus est vindex. S. Hieronymus epist. 22. ad Eustochium de Virginitat. scribit adeò arctam fuisse in Monachis sui temporis paupertatis professionem, ut nemini liceret vel necessaria petere; tametsi vigilabat Præpositorum diligentia, ne cui aliquid necessarium deesset. Additque, quadam vice in monasterio Nitriæ repertum fuisse monachum jam moriturum, qui aliquot solidos sibi retinuerat quapropter placuisse Machario, Isidoro, & aliis senioribus, ut eum mortuo pecuniæ infoderentur, clamantibus omnibus: *Pecunia tua tecum sit in perditionem*. *Nec hoc*, inquit, *crudeliter quispiam putet factum tantus cunctos per totam Ægyptum terror invasit, ut unum solidum dimisisse sit criminis*. Idem in simili casu fecit S. Gregor. ut ipse narrat lib. 4. Dialog. cap. 9. Quin & Ecclesia olim Religiosos proprietarios punivit carentia sepulturæ. Nam Clemens III. can. *Super quodam*, de statu monachorum, sancit ut A Canonicus regularis, qui non resignavit proprium, morte careat Christiana sepultura, &, si sepultus sit exhumetur. Idem sancit Innocentius III. in Concil. Lateran. ut habetur ibidem cap. *Monachi*.

Porrò votum paupertatis in eo propriò consistit, & ad hoc obligat sub peccato mortali, ut nihil liceat habere quasi proprium; aut sine venia Superioris, qui bonorum communium est dispensator. Unde S. Augustinus de communi vita Cleric & habetur c. *Non dicatur*, 12. quæst. 1. *Certum est*, ait, *eos nihil habere, possidere, dare vel accipere sine licentia Superioris debere*. Idem in reg. 3. cap. 28. *Quod si*, inquit, *aliquid de re alicui, ut vestis, redigatur in communem rem, & cui necessarium fuerit præbeatur. Quod si aliquis rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur*. Et S. Basil. in Constit. monast. cap. 35. *Furtum*, inquit, *est privata possessio*. Dices, cui furatur? Respon. S. Basil *Societatis enim expilatio est, rei cujuscumque, & undecumque in privatum usum fœneratio*. B Quocirca idem S. Basil. uti refert Cassianus lib. 7. de Initit. Renunc. c. 19. senatori cuidam, qui abdicata dignitate, mundo & opibus, monachum professus erat; ita tamen, ut nonnulla sibi reservaret, ne manibus, uti cæteri monachi, laborare cogeretur, dixit: *Et senatorem perdidisti, & monachum non fecisti*.

Obligatio voti paupertatis in quo sita?

Refert Auctor serm. ad Fratres in eremo tomo 10. S. August. (certum enim est hos sermones non esse S. Augustini) serm. 5. Januarium monachum retinuisse sibi secreto centum siclos, quos cùm post mortem ejus fratres invenissent injecerunt in ejus sepulchrum plangentes, & dicentes: *Pecunia tua tecum sit in perditionem. Non enim licet nobis servis Dei eam collocare in victu, vel in vestitu, vel in opera monachorum, quia pretium damnationis est*.

C Simile refert Cæsarius lib. 9. Histor. memorab. cap. 64. de proprietario monacho, quem exhumantes, & in agrum projicientes cum suis quinque solidis coclamarunt: *Pecunia tua, quam clam nobis contra professionem suam possedisti, tecum sit in æternam perditionem*. Plura his similia recenset noster Alfonsus Rodriguez tractat de paupertate in fine. De paupertate, & proprio vide S. Aug. epist. 109. & S. Basil. loco citato, & S. Bernard. tract. de Modo bene vivendi c. 48. Scholasticè verò & didacticè vide nostros Suarium, Lessium, & Thomam Sanchium tract. de voto paupertatis.

Ex hoc loco S. Bonifacius (& post eum omnes Episcopi cùm ordinantur) dum ordinaretur Episcopus Moguntinus à Gregorio II. hac formula eidem juramentum obedientiæ, & fidelitatis præstitit: *Quod si (quod absit) contra hujus promissionis meæ seriem aliquid facere qualibet modo, seu ingenio vel occasione tentavero, reus inveniar æterno judicio, ultionem Ananiæ, & Saphiræ incurram, qui* D *vobis (id est, B. Petro) etiam de rebus propriis fraudem facere præsumpserunt*. Ubi videtur indicare eos esse damnatos. Rursum S. Gregor. exemplo Ananiæ increpat Venantium, qui ex monacho factus erat patricius, & Cancellarius Italiæ. Sic enim ad eum scribit l. 9. epist. 33. *Ananias pecunias Deo voverat, quas post diabolica victus persuasione subtraxit; sed qua morte mulctatus est scit. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos Deo abstulit; considera quanto periculo in divino judicio dignus eris, qui non nummos, sed temetipsum Deo omnipotenti, cui te sub monachali habitu devoveras, subtraxisti?* Insuper ex ruina Ananiæ discant Confessarii, non facilè suis pœnitentibus permittere ut voveant, præsertim rem integram & perpetuam, nisi diu multumque eorum constantiam probarint. Potiùs suadeant eis vota partialia, & temporaria, v. g. ut voveant se hanc illamve eleemosynam, aut opus pium facturos, castitatem servaturos ad mensem vel annum, quo exacto novum novi mensis, & anni votum nuncupent, si prius benè cesserit. Sic enim habebunt meritum voti sine periculo sacrilegii.

UXOR IPSIUS, NESCIENS QUOD FACTUM FUERAT] Quia, ut ait Chrysost. *non est ausus quispiam annuntiare quod acciderat: adeo Petrum observabant & reverebantur, eique obediebant*. VERS. 7.

RESPONDIT] *salutanti mulieri*, inquit Cajetan Simplicius Syrus pro *respondit*, vertit, *dixit*, ut & Noster. Sic enim Hebræi *respondere* sumunt pro dicere, & ordiri sermonem. VERS. 8.

Si

Si tanti] Expressit Petrus pretii quantitatem, quæ ab Anania oblata fuerat. ita Lyran. eam tamen tacet Lucas.

Quid utique convenit vobis] *τί συνεφωνήθη ὑμῖν*; id est, *quid convenit inter vos? quid compacti estis?* Tigurin. & Pagnin. *quid conspirastis inter vos?*

VERS. 9. Tentare Spiritum Domini?] *Spiritus* hic Primò, propheticus accipi potest, q. d. Ut quid voluistis tentare, & experiri, an ego spiritu prophetico præditus sim, sciamque occultam vestram fraudem, & furtum? Esto enim ipsi non intenderent hanc tentationem, re ipsa tamen tentabant. ita Cajet. Secundò, *spiritus* hic accipi potest pro judicio, condemnatione, zelo & indignatione Domini, cui pretium oblatum suffurati erant, q. d. Ut quid voluistis experiri judicium, indignationem & punitionem Domini? Unde sequitur.

Ecce pedes eorum, qui sepelierunt virum tuum, ad ostium] q. d. Juvenes, qui occisum tuum maritum sepelierunt, sunt ad ostium, ut pari modo efferant, & sepeliant te. Spiritu enim divino video eos redeuntes à sepultura viri tui, & pedibus suis appropinquantes ostio domus hujus.

VERS. 11. Et factus est timor] *Nullus*, ait Chrys. *ibi ingemuit, nullus ejulavit, cùm divinum judicium venerarentur, & discerent Deum non esse contemnendum.*

Et in omnes] super omnes. ita Pagnin. Ergo etiam Judæos non credentes in Christum timor hic pervasit: cogitabant enim, si Petrus fideles ita perculit, & occidit; ergo etiam nos potest percellere, & occidere, si eum offendamus.

VERS. 12. Per manus autem Apostolerum] Hoc est, per Apostolos, quasi per instrumenta thaumaturga omnipotentiæ Dei, manus enim est organum organorum, ait Arist. l. de Partibus animal. Adde, revera multa miracula facta esse per manus, putà benedictione, extensione, elevatione vel contactu manuum, uti Petrus manu elevans claudum, cum sanitati restituit c. 3. 7.

In plebe] simplici, humili, credula, ideoque magis disposita ad Dei dona præ principibus superbis, opulentis, & incredulis. Sic etiamnum videmus Sanctos ferè per miracula opitulari simplicibus, plebeis, & pauperibus; non item doctis, nobilibus, & divitibus.

In porticu Salamonis] ut ibi liberiùs, & pluribus prædicarent. Erat enim hæc porticus in atrio Gentium, ut dixi c. 3. 2. ad quod omnibus, etiam immundis, & Gentilibus patebat aditus; cùm atrium Judæorum solis Judæis mundis, & incontaminatis pateret. Adde, porticum hanc fuisse amplissimam ideoque capacem tot millium jam conversorum ad Christum, qui ad Apostolos orationis, Eucharistiæ, & prædicationis causa confluebant.

VERS. 13. Cæterorum autem nemo] Primò, aliqui sic exponunt, q. d. Nemo Judæorum adhuc infidelium audebat nomen dare Christo, & se aggregare Ecclesiæ, & Apostolis, ob metum principum Apostolos persequentium. Verùm obstat quod sequitur: *Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo.* Secundò, alii explicant, q. d. Nemo fidelium eorum qui necdum se bonis abdicaverant, audebat se sociare Apostolis: timebant enim, ne in casum Ananiæ, & Sapphiræ inciderent. Sed hoc parum est probabile: ex casu enim Ananiæ potiùs incitati sunt ad contrarium, scilicet ad liberaliter offerendum sua omnia Apostolis: hoc enim faciendo, certi erant sibi nihil mali irrogandum; non faciendo autem, dubii, & meticulosi. Dico ergo sensum esse, q. d. Apostolis soli degebant in porticu Salomonis, nemo cæterorum audebat se iis adjungere, se iis inserere, se profiteri Apostolum aut Apostolis familiarem; idque partim metu magistratuum, partim ex admiratione, & reverentia Apostolorum, quòd ad eorum dignitatem, & virtutem se assurgere posse diffiderent. Erant enim, inquit Chrysost. *sicut angeli ita admirabiles*, interriti ad minas, & pericula, divitiis, & deliciis superiores, spirantes ignem divinum, gravitate, & vultu venerabiles affabilitate amabiles, charitate fervidi, oratione cælestes, moribus divini. Unde sequitur. *Sed magnificabat eos populus.*

VERS. 14. Credentium in Domino] id est, credentium Domino, scilicet Jesu Christo, Est hebraismus, putà *bet* contactus, quod Hebræi jungunt omnibus verbis quæ tactum aliquem, sive corporalem, sive spiritualem significant. Dicunt enim tangere in manu, id est tangere manum; percutere in capite, id est. percutere caput; credere in Domino, id est, credere Domino. *Credere* enim significat contactum spiritualem; qui enim credit, mentem suam per fidem extendit ad eum qui credit, itaque eum spiritualiter fide sua tangit. Vide dicta Exodi 13. 31.

VERS. 15. In plateas ejicerent] in plateas efferrent: hoc enim est Græcum *ἐκφέρειν*. q. d. Tanta erat miraculorum multitudo, tanta ægrorum ad Apostolos concurrentium copia, ut eos nec ad Apostolos deferre, nec Apostoli eos domatim obire possent, quare efferebant eos in plateas, per quas transituri erant Apostoli, ut ibi ab eis curarentur. ut Cajet.

Grabatis] *Grabatum* est species lecti simplicior, & vilior, qualis est pauperum, & ægrorum gestatilis, dum in eo jacentes à bajulis, vel jumentis ad nosodochium portantur, vel aliò transferuntur. Ita Cicero l. 2. de Divinita.

Ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum] Mira thaumaturgia Petri: non tantùm corpore, sed & umbra sola corporis, quæ res inanis est, corporisque & lucis mera privatio, sanat infirmos. Ecce hic impletum illud Christi: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora horum faciet.* Petrus enim fecit miracula majora quàm Christus. Porrò non umbra, sed corpus Petri per umbram suam contingens ægros, sanabat eos quasi instrumentum, & causa instrumentaria Dei omnipotentis, vel physica, vel potiùs moralis. Notat Bozius l. 18. de Notis Eccles. c. 1. (idque insinuat S. Chrysost. *τὸ quemquam illorum*, censetque eo significari, quòd umbra Petri tangente unum dumtaxat, cæteri omnes qui illi vicini, vel in eadem platea expositi erant, sanarentur, esto ab umbra Petri non contingerentur. Sequitur enim in plurali: *Et liberarentur ab infirmitatibus suis.* In hunc sensum pronus est totus hic contextus nostræ versionis Latinæ, non verò Græcus. nec Syrus: uterque enim expungit illud, *Et liberarentur ab infirmitatibus suis.* Simplicior ergo & certior sensus est, q. d. Certatim omnes ambiebant inserere se in umbram Petri: quotquot enim ea tangebantur. Sic S. Vincentius Fererius serm. in Parasceve ait, quosdam censere ideo unum dumtaxat latronem, qui à dextris erat Christi crucifixi, fuisse conversum, quia ipsum solum tangebat umbra Christi crucifixi. Causam dat S. Ambros. lib 3. Hexam. *Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo*, inquit, *secuta Ecclesia dicit*, Cant. 1. *In umbra ejus concupivi, & sedi. Hanc prærogativam doni virentis acceperunt, & Apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. Obumbrabat enim infirmitati corporis fides mentis, & florentia merita virtutum.*

Symbol. Beda censet per umbram Petri significari Ecclesiæ Sacramenta (quæ quasi gratiæ sunt velamenta) quorum in præsenti vita, quæ umbratica est, & instar umbræ pertransit, contactu justificamur, itaque per ea deducimur ad res cælestes, quæ umbris hisce figurantur. Rursum S. Augustinus serm. 29. de Sanctis, infert, si tantum potuit umbra Petri, quantum poterunt ejus catenæ, & reliquiæ? *Si tam medicabilis*, inquit, *fuit obumbratio visitantis? quanto magis catena vincientis?* &c. *plus enim de corpore meruerunt attrahere salubritatis, ferrea pondera sacris impressa membris vincula passionis.* Rursum si hoc potuit umbra, quid poterit imago Petri? Umbra enim est naturalis imago corporis, sed inanis, & evanida; imago verò est realis, & stabilis. Unde ab umbra ortam esse pingendi, & effigiandi artem, post Plinium docet Clemens Alex. in exhortat.

Denique Petri umbra docet Prælatos debere residere, ut præsentes subditis suis eos curent, obumbrent, tegant & regant. Physicè Plinius lib. 17. c. 12. docet, corpora suam qualitatem communicare umbræ: quare magnam vim in utramque partem inesse umbræ, ideoque in arboribus serendis ejus exactam habendam esse rationem. *Umbra*, inquit, *juglandium gravis, & noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxtà satis*, &c. *Ficorum levis, quamvis sparsa, ideoque inter vineas seri non vetantur. Ulmorum levis, etiam nutriens quæcumque opacat. Jucunda platani, quamquam crassa. Populo nulla, ludentibus foliis. Pinguis alne, sed pascens sata. Vitis sibi sufficit, mobili folio jactatuque crebro solem umbra temperans. Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidien-* *Umbræ vis naturalis.*

diendo hæc scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est. Juglandium quidem, pinorumque & picearum, & abietis, quæcumque attigere, non dubie venenum est. Idem lib. 8. cap. 30. scribit, *Umbra hyænæ contactis canes obmutescunt.* Simili modo umbra Petri, & Sanctorum salutifera est bonis, noxia malis, non vi naturali, sed divina. Allusit ergo Deus in hoc umbræ Petri miraculo, ad naturalem umbræ proprietatem jam recensitam.

VERS. 16. VEXATOS, ὀχλουμένους, id est, *turbatos perturbatos, agitatos*, A SPIRITIBUS IMMUNDIS] putà energumenos à dæmonibus vel possessos, vel obsessos, & divexatos. Dicuntur *immundi*, quia ardent superbia, ira & odio Dei & hominum; & quia homines ad gulam, venerem, omniaque peccata sollicitant. Hinc & cùm apparent, non nisi in specie asinorum, hircorum, felium, porcorum, similiumque fœdorum, & immundorum animalium apparent.

Nota. Hic & in Evangeliis crebra fit mentio possessorum à dæmone, quos puravit Christus, & Apostoli, imò crebrior quàm in toto veteri Testamento: quia vigebat tempore Christi hæresis Sadducæorum, negans esse angelos, & spiritus; ad hanc refutandam permisit Deus dæmoni corpora humana possidere, in eisque se & vim suam ostendere, idque aliquando sine culpa, aliquando ad puniendam culpam vel obsessorum, vel parentum, præsertim gravem, & lethalem; subinde tamen quoque venialem, uti modicam gulam, iram, acediam, quorum exempla extant apud S. Gregor. lib. 1. Dialog. 4. Cassian. Collat. 7. c. 27. & alios. Simili de causa Deus nunc permittit tot sagas, & magos, totque eorum maleficia, contra atheos, qui pariter negant omnem spiritum, imò omne numen. Porrò inter alias dotes & notas Ecclesiæ collatas à Christo, una eminens est, potestas ejiciendi dæmones; uti ex continua experientia Gentilibus objicit S. Justinus Dialogo contra Triph. & S. Antonius apud S. Athanasium. Unde Exorcistas ad hoc Ecclesia ordinat, ut per sacros exorcismos dæmones expellant: cùm ex adverso Lutherus anno 1545. volens ejicere dæmonem, ab eo in extremas angustias redactus sit, uti narrat ejus tunc discipulus, sed postea hostis, Staphylus in respons. contra Smidelinum, & Bredembachius lib. 7. Collat. c. 40. qui & c. 42. & 43. plura similia exempla recenset.

QUI CURABANTUR OMNES] Verisimile est multos ex his, visis miraculis Apostolorum, credidisse in Christum, ac cùm baptizarentur, vi baptismi, utpote in quo adhibetur exorcismus ad expellendum dæmonem, à dæmone liberatos esse. Id enim multis aliis contigisse narrat hic noster Lorinus: eos verò qui post baptismum corripiebantur à dæmone, vi Sacramenti Confirmationis, quod suscipiebant, ab eo liberari solitos narrat Prudent. in Apotheosi, & Lactant lib. 4. c. 27.

VERS. 17. QUÆ EST HÆRESIS] id est, secta; Tigurina, *factio*, ut patet Actor. 24. 14.

SADDUCÆORUM Syrus, *qui erant ex doctrina Sadducæorum*. q. d. Pontifex cum suis, qui secta erant Sadducæi, persecuti sunt Apostolos, eò quòd prædicarent resurrectionem, quam ipsi, utpote Sadducæi, pertinaciter negabant. Innuit pontificem fuisse pariter Sadducæum, ideoque Apostolis indignatum.

REPLETI SUNT ZELO] Pagnin. *æmulatione*, Syrus, *invidia*. q. d. Induerunt zelum suæ sectæ, putà sadducæismi tuendi, ideoque inviderunt Apostolis eum per miracula impugnantibus, & quasi de eo triumphantibus, eosque opprimere connati sunt: sed zelus Apostolorum, utpote cælestis & divinus, vicit & oppressit zelum terrenum, & perversum Sadducæorum.

VERS. 18. IN CUSTODIA PUBLICA] δημοσίᾳ, id est *populari, & plebeia*, in qua incarcerati tenebantur fures, & latrones, aliique malefici plebeii, & viles, ut eo majori ignominia, & dolore afficerent Apostolos, quasi aliis maleficis similes, uti in culpa, ita & in pœna. Nobiles enim ponebantur in carcere secreto honoratiore, & commodiore, ait Hugo.

ANGELUS AUTEM DOMINI] Aliqui censent fuisse S. Michaelem, cui commissa est cura Ecclesiæ, ideoque, & capitis ejus, puta Pontificis, qualis erat S. Petrus. ita Pantaleon Chartophyalx in encomio S. Michaelis, quod A extat apud Surium 27. Septembris; Sophronius to. 2. Biblioth. S. Patrum in encomio angelorum, & alii: Addit Arator angelum hunc venisse cornicum ingenti lumine, eoque carcerem, & noctem illustrasse: alioqui enim eum videre non potuissent Apostoli.

APERIENS JANUAS CARCERIS] Rupertus, Dionys. Gagneius, & alii censent, januas revera non fuisse apertas, sed per phantasiam: angelum enim eos eduxisse è carcere portis clausis, per penetrationem dimensionum (uti Christus nascens penetravit clausum matris uterum, & resurgens penetravit lapidem quo clausum erat sepulchrum) sed ita expeditè, ac si per portas carceris apertas eos eduxisset: unde eis visum fuisse, quòd per portas apertas egressi essent. Verùm contrarium est verius, scilicet angelum revera aperuisse carcerem: angelus enim non potest facere, ut corpus unum penetret aliud; sed mox ut eos eduxit, rursum januas clausit. unde eas clausas invenerunt ministri magistratus, v. 23. VERS. 19.

Moral. disce hic, in rebus arctis maximè suis adesse B Deum, tumque suam potentiam; etiam per miraculum, in iis tuendis ostendere: itaque nemini tunc desperandum, sed potiùs acuendam spem in Deum, ejusque opem maxima fiducia invocandam esse, uti hic fecisse Apostolos non est dubium.

ITE, ET STANTES] quasi constantes in fide, & prædicatione Christi. Statio enim est symbolum, & gestus constantiæ, & constantium. unde Sapient. 5. 1. de iis dicitur: *Stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt.* Nota hic, quantam libertatem, & generositatem à præconibus suis requirat Deus & angeli, ut scilicet sese opponant toti concilio, eoque invito prædicent, ejus nec minas, nec tormenta, nec mortem metuentes. VERS. 20.

LOQUIMINI, &c. OMNIA VERBA VITÆ HUJUS] *Vitæ*, id est, instituti, putà christianismi; Secundò, *vitæ*, scilicet Christianæ; Tertiò, *vitæ*, scilicet æternæ: quæ nimirum viam ostendunt, ducuntque ad salutem, & vitam æternam.

INTRAVERUNT DILUCULO IN TEMPLUM] Syrus, *tempore pulchritudinis*. Aurora enim est pulcherrima, VERS. 21. C tum sole oriente auricomo, tum avium cantu, tum suavi per lucem, & calorem è floribus, herbis, germinibus, & rore, exhalantes spiritu. Scribit Plato lib. 10. de Legibus, Græcos omnes, æquè ac Barbaros sole tam oriente, quàm occidente adorare Deum: quocirca Clemens l. 2. Constit. c. 24. acriter redarguit Christianos tardiùs templa adeuntes, cùm Gentiles, & Judæi suas synagogas diluculo frequentent: quin & sapiens c. 16. 28. docet manna cælitus ninxisse diluculo, *Ut notum omnibus esset*, inquit, *quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, & ad orientem lucis te adorare.* Ita hic Apostoli dimissi è carcere, primo diluculo adeunt templum, tum orationis, & gratiarum actionis, tum prædicationis causa, scientes utique Judæos auditores de more diluculo ad orationem venturos in templum.

Præclarè Climachus, magnus spiritalis vitæ magister gradu 26. docet, quemque debere diem cum oratione incipere, & finire, ut cum Deo evigilet; eique indormiat: inde enim totum reliquum vel diem, vel noctem D pendere; ac proinde dæmonium vespertinum vespere, matutinum verò manè nobis insidiari, *Quoties*, inquit, *quietis causa lectulo decubuerimus, adveniens immundus spiritus iniquas ac sordidas cogitationes, velut spicula quadam jaculatur in nos, ut cùm per desidiam ad orationem non exurgimus, neque contra illum ocyus armamur, in sordidis obdormiamus cogitationibus, sordidaque videamus somnia.* Subdit deinde de matutino: *Est e spiritibus unus qui Præcursor dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ. Erit enim tota ejus, qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est: Ab ipso, inquit, matutino tempore cursum totum meum diei scio.* Fideles ergo illicò ut evigilant, instar volucrum, & cum volucribus incipiant jubilare Deo. *Cum Deo evigilandum, itaque obdormiendum.*

ADVENIENS] ad locum concilio destinatum.

CONVOCAVERUNT CONCILIUM] Syrus. *suos socios, & collegas*, puta pontifices inferiores, qui ei à consilio erant, uti modò sunt Cardinales Pontifici.

MA-

VERS. 24. MAGISTRATUS TEMPLI] *στρατηγὸς*, id est, dux militum, & quasi prætor templi, ut ex Chrysost. & Beda dixi c. 4. 1.

DE ILLIS QUIDNAM FIERET?] *τί ἂν γένοιτο τοῦτο*, *quidnam hoc esset*, vel *quidnam de illis factum esset?* ita Syrus; Tigurina, *quidnam hoc sibi vellet?* Vatabl. *quomodo hoc factum esset?* an scilicet Apostoli pecunia corrupissent custodes carceris, ad eum ipsi aperiendum, an vi perfregissent carcerem, an magico præstigio ex eo evasissent, uti videtur fecisse Apollonius Tyanæus, qui Romæ à Domitiano incarceratus, subitò Puteolis apparuit, teste Philostrato l. 8. Vitæ ejus c. 4. Aliter vertit Pagnin. *quidnam hoc futurum esset?* q. d. Nesciebant quoniam res hæc evaderet, quem exitum habitura esset.

VERS. 26. ADDUXIT ILLOS SINE VI] Paruerunt magistratui, sive prætori Apostoli, etsi non tenerentur, possentque ejus vim propulsare plebis sibi addictæ auxilio, ut darent exemplum Evangelicæ humilitatis, patientiæ, integritatis, constantiæ, & obedientiæ erga magistratus, etiam infideles, & hostiles, juxta mandatum Christi Matth. 10. 12. & Joann. 14. 27. Nihil enim timet bona conscientia nixa Deo, certaque ejus ope & præsidio, *qui tamquam volucres illos* (Apostolos) *semper ex ipsorum* (Judæorum) *manibus eripiat*, ait S. Chrysost.

VERS. 28. PRÆCIPIENDO PRÆCEPIMUS] q. d. Disertè, graviter, & severè sub pœnis magnis præcepimus vobis.

ET VULTIS INDUCERE] q. d. Vultis nobis imputare, & imponere crimen homicidii, quod scilicet impiè, & injustè Christum vestrum, innocentem, & sanctum occiderimus, itaque nobis afflare infamiam, & periculum vitæ, tum apud plebem, tum apud Romanos rerum dominos, potentes æquè ac justos scelerum vindices. Inducere enim sanguinem alicujus super alium, est eum reum facere homicidii, ejusque pœnas ab eo deposcere, scilicet ut det suum sanguinem, & vitam pro sanguine alterius quem injustè effudit. *Oblitus est*, ait Beda, *princeps sacerdotum debiti, quod ipse sibi, & suis imprecatus erat, dicens: Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.*

HOMINIS ISTIUS] Jesu Christi, quem dedignantur nominare, vel propter ejus claritatem, inquit, Glossa: quia nimirum ei invident, ejusque nomen obscurare, & abolere conantur, vel propter odium: quos enim odimus, nec videre, nec audire, nec nominare sustinemus.

VERS. 29. RESPONDENS AUTEM PETRUS ET APOSTOLI] Lyran. censet Petrum solum locutum esse pro cæteris, ne, si omnes loquerentur, esset confusio vocum, quæ intelligi nequiret. Meliùs Hugo, Dionys. & alii censent, Petro responsionem inchoante alios ei succenturiatos fuisse, ejusque responsionem confirmasse: erant enim pleni zelo, & ardore, tum prædicandi; & profitendi Christum, tum pro eo patiendi.

OBEDIRE OPORTET DEO MAGIS QUAM HOMINIBUS] Aurea est hæc gnome, modesta, & fortis, cordibus omnium insculpendi, quæ praxim exigit quotidianam, & jugem in quovis loco, & tempore. Ea freti Apostoli, & Martyres, opposuerunt se edictis Imperatorum de adorandis idolis, aliisque rebus à Deo vetitis, usque ad ignes, cruces, & bestias. Ita Machabæi responderunt Antiocho mandanti, ut contra legem Dei vescerentur carne porcina: *Non obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen*, 2. Machab. 7. 30. Huic simile est axioma Platonis in Phædro: *Nulli hominum fas est discedere ab eo munere quod Deus ei imperavit.* Nam, ut idem ait in Euthyphro: *Illud sanctum est, quod Deo gratum est & placet.*

Secundò, Apostoli tacitè hac sententia, & sequenti perstringunt suos judices, & pontifices: *Magna enim sapientia ostendunt, quòd illi cum Deo pugnent.*

VERS. 31. HUNC PRINCIPEM ET SALVATOREM] *σωτῆρα*, de quo S. August. l. 3. de Trinit. c. 10. *qui est hebraicè Jesus*, inquit, *græcè, σωτὴρ, nostra autem locutione Salvator*, Sic Gentiles Antiochum cognominarunt Soterem, à salute suis allata.

EXULTAVIT] à terra in cælum per gloriosam ascensionem, ait S. Chrysost. sicut eumdem v. 30. *suscitavit* à morte per resurrectionem. Rursum exaltavit eum in terra per nostram prædicationem, dando ei nominis claritatem, eique sensim subjiciendo Judæos, & Gentes, *ut in nomine Jesu omne genus flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*, Philip. 2. 11.

AD DANDAM POENITENTIAM] Ut per Christum, perque Christi merita, ad ejus gloriam, daret Israel locum modumque pœnitentiæ, & per eam remissionem peccatorum, putà justitiam, & salutem: non quòd justificatio nostra consistat tota in remissione peccatorum, per imputatam nobis justitiam Christi, vel delirat Calvinus, negans gratiam habitualem, virtutes infusas, cujus proinde errorem damnat Concil. Trident. sess. 6. can. 11. sed quòd justificatio nostra in hac vita, potiùs peccatorum remissionem constet quàm perfectione justitiæ, ait S. Aug. 19. Civit. c. 27. Nam post peccatum originale remissum in baptismo, remittuntur nobis peccata mortalia post baptismum admissa, in Sacramento pœnitentiæ: post illud crebrò ex innata concupiscentia relabimur in peccata saltem venialia: pro quorum remissione quotidie oramus ex præcepto Christi, dicens: *Dimitte nobis debita nostra, sicut, & nos dimittimus debitoribus nostris.* Vide Bellarm. l. 2. de Justificatione c. 3. & 6.

Porrò Petrus præ aliis donis Christi, & christianismi, proponit judicibus remissionem peccatorum, quia eis objiciebat peccatum gravissimum, quòd scilicet Christum occidissent: ne ergo ejus veniam desperent, asserit Deum per Christum omnia omnino peccata, etiam hoc Christicidii, eis, si pœniteant, & credant in Christum, condonaturum. Nam *Christus*, inquit Oecumen. *à Deo exaltatus injuriorum obliviscitur.*

VERS. 32. ET NOS SUMUS TESTES HORUM VERBORUM] id est, harum rerum, & mysteriorum (*verbum* enim ponitur pro re verbo significata, per metonymiam) putà Christi resurrectionis; ascensionis, & exaltationis, ac pœnitentiæ, & remissionis peccatorum, à Deo in Christum credentibus promissæ. ita Lyran.

ET SPIRITUS SANCTUS] Græcè, *καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἅγιον*, hoc est, ut Pagnin. & Tigurin. *insuper autem, & Spiritus sanctus.* q. d. Non tantùm nos testes sumus Christi, sed & Spiritus sanctus, qui per nos intrepidè eloquitur hoc de Christo testimonium, quique per nos in fidem hujus sui testimonii tot signa & miracula operatur, imò omnibus in Christum credentibus se communicat, ac proinde & vobis, licet Christicidæ sitis, se communicabit, si in Christum credatis. Porrò Spiritus sanctus non tantùm dabat testimonium Christo per Apostolos, sed, & per seipsum; tum quia in forma linguæ, ignis, venti, visibiliter illabebatur credentibus in baptismo: tùm quia menti credentium internam ingerebat fidem, spem & amorem in Christum. Qualis quantusque testis sit Spiritus sanctus, docet S. Cyril. l. 10. in Joan. c. 33.

VERS. 33. HÆC CUM AUDISSENT, DISSECABANT] Syrus, *dilacerabant se præ furore*; alii, *frendebant & stridebant dentibus*, quasi per os serram traherent. Optimè Noster *dissecabantur*, quasi serra iræ, & furoris per medium cor dissecti, & disserrati: hoc enim est Græcum *διεπρίοντο*. Nam ingens dolor, livor, & ira, est quasi mentem irati dissecans, & discerpens in mille cogitationes, motus, & æstus impatientiæ, & indignationis. Ex adverso Apostoli mites, & fortes, inter medios hostes constituti summa pace, mentisque serenitate fruebantur. Tanti est mens sibi conscia recti, & in Deum defixa.

COGITABANT] *ἐβουλεύοντο*, id est *consultabant*, ut vertit Tigurina, & Pagninus.

PHARISÆUS] *Pharisæus* hebr. idem est quod *expositor, explanator*, scilicet S. Script. & legis divinæ; vel *separatus ab aliis*, scilicet religione, & vitæ sublimitate. Habebantur enim inter Judæos legis peritissimi, & observantissimi. Unde & Paulus ante conversionem fuit Pharisæus, cap. 23. 6. & Philip. 3. 5. Vide ibi dicta.

VERS. 34. GAMALIEL] Fuit hic magister S. Pauli, S. Barnabæ, & S. Stephani, qui posteà credidit in Christum, ejusque fidem publicè professus est, ac relatus inter Sanctos in Martyrol. die 3. Augusti, una cum filio suo Abibone, ut patet ex Luciano in Relatione inventionis corporis S. Stephani, Nicodemi, Gamalielis, & Abibonis, quam recenset Baron. Luciano enim apparens Gamaliel, locum sepulturæ suæ, & sociorum revelavit. Jam ergo occultè favebat Christo, & Apostolis, imo. S. Clemens l. 1. Recogn. c. 9. & ex eo Beda asserunt, eum jam fuisse Christianum (licèt id neget Chrysost.) sed Apostolorum suasu fidem celasse, ut in concilio Apostolos tueri, & Pontificum contra eos consilia dissipare posset; uti fecit S. Sebastianus pro Christianis apud Diocletianum. Porrò

Ga-

Gamaliel hebraicè idem est quod *retributio mea Deus*, vel *ablactatus Dei*, vel *camelus meus fortis*, inquit Pagninus in Nominibus Hebraicis, quæ omnia Gamalieli egregiè quadrant.

HONORABILIS] τίμιος, id est, *in pretio habitus*, ita Tigurina & Pagnin. idque tum ob sapientiam, tum ob virtutem morumque gravitatem.

JUSSIT FORAS AD BREVE HOMINES FIERI) q. d. Præsidi concilii suggessit, ut juberet Apostolos ad breve tempus extra concilium educi. Ita Syrus, tum ne collegis suspicionem iniiceret, quòd Apostolis occultè faveret, si eos in præsentia excusasset, ait S. Chrysost.. tum ut absentes efficaciùs defenderent. ita Lyran.

VERS. 35. ATTENDITE VOBIS) Lenit furorem judicum, suadendo cunctationem maturam. q. d. Nolite præcipitare sententiam ex passione & ira, ne ejus vos postea, sed serò pœniteat. ita S. Chrysost. Sapienter Aristot. l. 6. Ethic. c. 9. asserit, *celeriter quidem deliberata agenda esse, cum mora autem consulendum*.

VERS. 36. *Theodas quis?* EXTITIT THEODAS) Alii *Theudas*. Alius est hic à Teuda, de quo Joseph. l. 20. Antiq. c. 2. qui sub Cuspio Fado præside Judææ, id est, anno quarto Claudii Cæsaris, Prophetam se finxit, multis post hanc Gamalielis orationem annis (hæc enim dixit Gamaliel anno 34. Christi, qui fuit 18. Tiberii Cæsaris: cui deinde successit Cajus Caligula, Cajo Claudius.) In quo falsus est Eusebius lib. 2. Histor. cap. 11. Beda, Dionys. & alii; nisi dicas in Cronologia Theudæ errare Josephum, ac Theudam diu ante Claudium rebellionem apud Judæos concitasse, quod tamen creditu est difficile, scilicet Josephum tot annis in re ævi sui errasse, fuit enim ipse Claudio coævus. Fortè Theudas Josephi, fuit filius vel nepos Theudæ nostri, qui ejus rebellionem sopitam suscitare, patrisque vel patrui necem vindicare conatus est, uti & hodie fieri videmus.

DICENS SE ESSE ALIQUEM) Græca addunt μέγαν, id est *magnum*; Syrus, *dicens se esse Rab*, vel *Rabbi*, id est, magnum quemdam doctorem & Prophetam. Persuasum erat populo ex oraculis Prophetarum, & ex sceptro à Juda in Herodem alienigenam translato, instare tempus Messiæ, qui Judæis regnum restitueret, & toti orbi imperaret. Hujus persuasionis meminit quoque Tacitus lib. 21. & alii. Multi ergo impostores eam occasionem arripuerunt se pro Messia venditandi, inter quos videtur fuisse hic Theodas. Audi de eo Josephum: *Apud Judæam præstigiator quidam nomine Theodas, persuasit magnæ vulgi multitudini, ut assumptis suis facultatibus sequeretur se ad Jordanem fluvium (Prophetam enim se jactabat) pollicens scissurum se verbo Jordanem fluvium, ac facilem præbiturum transitum, talique promissione multos seduxit. At Fadus misit in eos equitum turmas, qui ex improviso irruentes ex his multos interemerunt, multos vivos ceperunt, & in his ipsum Theodam, cujus caput abscissum reportavit Hierosolymam.* Sive enim unus idemque fuerit Theodas Josephi & Gamalielis hic, sive diversus, certè uterque similis fuit genii & ingenii.

CUI CONSENSIT) ᾧ προσεκολλήθη, id est, *cui agglutinatus est*, Pagnin. *cui adhæsit*.

VERS. 37. *Judas Galilæus quis?* POST HUNC EXTITIT JUDAS GALILÆUS) Hinc rursum colligas, alium fuisse Theudam nostrum, alium Josephi: hic enim fuit sub Claudio, noster sub Augusto: fuit enim ante Judam Galilæum, qui Romanis rebellare cœpit nascente Christo. ita Origen. lib. 1. contra Celsum & tract. 21. in Matth. docet Theudam fuisse ante Christi nativitatem, Judam verò paulò post eam, putà in censu quem fecit Augustus nascente Christo. Sic & Lucius Dexter in Chronico, anno secundo Christi, qui fuit verbis Romæ 753. hæc habet: *Tres soles apparuerunt in Hispaniis in unum collecti. Augustus Tiberium & Agrippam in filios adoptat. Judas Galilæus Judæos ad rebellandum Romanis cohortatur*: imò & Lucas hic, aut potiùs Gamaliel dicens: *Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis*, id est, in diebus census, ut mox dicam: Alii, qui volunt eumdem esse Theudam nostrum cum illo Josephi, ideoque posteriorem Juda Galilæo, respondent: *post hunc*, idem esse quod *præter hunc*: Græcum enim μετὰ, non semper significat ordinem temporis, sed rerum connexionem. Verùm dura & contorta videtur hæc expositio: græcè enim μετὰ τοῦτον, propriè significat *post hunc*, ut vertit Noster, Tigurina, Pagnin. & alii passim, non *præter hunc*.

IN DIEBUS PROFESSIONIS) ἀπογραφῆς, id est *descriptionis*. ita Tigurina. Syrus, *in diebus quibus homines descripti sunt in pecunia capitationis*, putà capitatim in censu. In censu enim fidebant hæc tria. Primò, singuli profitebantur se subditos Cæsaris Augusti. Secundò, ei solvebant censum in signum subjectionis. Tertiò, describebantur à præside in tabulis Cæsareis, ad ineundum numerum Judæorum & aliarum gentium, quæ se Cæsari subditas profitebantur, ut ex illo sciret Cæsar quantæ essent provinciarum vires, tum ad pendendum vectigal, tum ad conscribendum militem, vel etiam imponendum, ne provinciæ fretæ sua multitudine & robore, Cæsari rebellarent. Hic est census de quo Lucas c. 2. 1. *Exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino: & ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem & Joseph*, &c. Judas ergo occasione accepta hujus census, cœpit concitare Judæos ad rebellandum Romanis, dicens indignum esse ut gens fidelis, & filii Abrahæ hucusque liberi, servire inciperent infideli Cæsari & Romanis. Addebat, lege iis vetitum esse dari Romanis vectigal. Nam Deuter. 23. post versum 17. *Non erit meretrix*, &c. Septuag. addunt; *Non erit τελεσφόρος de filiabus Israel*, quod Tertull. l. de Pudicitia c. 9. & S. Hieron. epist. 146. vertunt, *non erit vectigal pendens ex filiis Israel*: τέλος enim significat *vectigal*. Verùm perperam: nam hæc sententia non habetur in Hebræo textu, nec in Latino & aliis. Quare videtur addita à Septuag. ad explicandam præcedentem legem: *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel*, scilicet per meretricem & scortatorem maximè hic intelligi eos, qui se suamque turpitudinem Veneri & Priapo sacrilegè dedicabant, qualis fuit mater Asa regis Juda, & effeminati, de quibus 3. Reg. 15. v. 12. & 13. τελεσφόρος enim non tam à τέλος, id est *vectigal*, quàm à τελετὴ, id est *consecratio*, deducitur. Unde S. Augustinus l. 10. de Civit. c. 9. ait, hac voce teletarum significari consecrationes quasdam, quæ verè erant fallaces ritus dæmonum, in quibus scilicet meretrices & effeminati dona, ac præsertim partem pretii & lucri suæ turpitudinis offerebant Veneri, vel Priapo, sicut canaphoræ apud Athenienses; planeque videtur τελεσφόρος dictum de femina, non de viro. Sequitur enim, *De filiabus Israel*. Et mox: *Et non erit τελισκόμενος*, id est, *initiatus de filiis Israel*. Ubi Teodoretus q. 28. in Deuter. τελεσφόρον, ait, *vocat eum qui mysteriis initiat*; *τελισκόμενον autem eum qui initiatur*, id est, consecratur Veneris aut Priapi sacerdos, aut cultor vel cultrix. Tales enim hebraicè vocabantur *Kades*, *Kedesea*, quod Noster in Deuter. vertit *meretrix & scortator*; alibi verò *effeminati*. *Kades* enim propriè significat sanctum & consecratum alicui numini, ut hic meretricem Veneri. ita & S. Cyrill. l. 15. de Adoratione.

Dies professionis qui? *Vectigal Judæis vetitum Deu. c. 23. quale?*

Judas ergo hic fuit auctor sectæ Galilæorum, qui pro libertate sua tuenda omne vectigal & dominium Cæsaris, etiam morte proposita abnuebant. Vide Josephum l. 18. Antiq. c. 1. qui & libr. 20. c. 3. addit, Judæ filios, Jacobum & Simonem, sub Claudio Imperatore, eadem de causa crucifixos esse. Sed audi eumdem de Galilæorum, etiam puerorum; pertinacia scribentem l. 7. Belli c. 29. *Omni genere tormentorum & vexatione corporum in eos excogitata, ob hoc dumtaxat, ut Cæsarem dominum faterentur, nemo cessit, neque dicere velle visus est; sed omnes illa necessitate validiorem sententiam conservavere, tamquam brutis corporibus, non animis etiam cruciatus ignemque susciperent. Maximè verò puerorum ætas miraculo spectantium fuit: nec enim vel eorum quisquam commotus, est ut dominum Cæsarem nominaret, usque adeò corporum infirmitatem vis audaciæ superabat.* *Secta Galilæorum.*

Diu hæc secta inter Judæos viguit, adeoque erupit in publicum bellum, quo Judæi à Tito & Vespasiano subjecti & excisi sunt. Hac de causa Christus & Apostoli, quia sub idem tempus cœperunt docere, & quia æquè ac Judas ejusque asseclæ, erant Galilæi, in hæresis eorum suspicionem apud Judæos & Romanos venerunt; ideoque ut ab ea se alienos ostenderent, passim docent jubentque ut fideles principibus, etiam infidelibus, obediant, eisque debitum honorem, & tributum impendant.

Vide S. Paulum toto c. 13. ad Roman. Quin & Christus hac de causa voluit solvere tributum, etiamsi ad id non obligaretur, Matth. 17. 27. Hinc & Scribæ tentarunt Christum, ut eum apud Pilatum accusarent, dicentes: *Licetne tributum dare Cæsari, an non?* Matth. 22. 17. Ita S. Hieron. ibidem.

Hi sunt Galilæi quos occidit Pilatus miscendo sanguinem sacrificiis eorum, Lucæ 13. 1. De ijsdem agit Hegesippus l. 2. de Excid. Hierosol. c. 5. ubi tamen eos Samaritanos vocat. Sed respondeo, origine fuisse Galilæos, secta Samaritanos, ideoque à Judæis separatos templo, religione & sacrificiis. Aut certè mixti erant ex Samaritis & Galilæis. Porrò quo fine & sensu Gamaliel citet rebelliones Theudæ & Judæ, mox patebit.

Avertit populum] Græcè additur, *ἱκανὸν*, id est *multum*. Sic & Syrus.

Dispersi sunt] annihilata est eorum secta & rebellio, quia omnes vel occisi, vel dispersi sunt. q. d. Pari modo annihilabitur hæc Apostolorum secta, si vergat ad seditionem, vel aliud scelus: eo enim detecto, præses Roman. B eos comprehendet & puniet, æquè ac nos pontifices & Scribæ, qui in eorum doctrinam & mores invigilamus: sin autem eorum secta sit pia & à Deo, non possumus, nec debemus ei resistere, uti ipse subdit v. 39. Quare non præcipitemus consilium & sententiam, sed expectemus & videamus quonam res eorum evadent: ita in nullam partem peccabimus; nec enim à populo vel præside negligentiæ, nec à Deo imprudentiæ & temeritatis argui poterimus. Hoc est quod subdit.

VERS. 38. *Prudens Gamalielis consilium.*

Et nunc itaque dico vobis: discedite ab hominibus istis] Hoc est, ut Syrus, Tigurina & Pagnin. *abstinente ab hominibus istis*. q. d. Nolite vos miscere eorum prædicationi: uti eam non probatis, ita nec improbate: tempus quod veritatis est magister, docebit nos an ex Deo sit, an ea spiritu humano: hactenus neminem læserunt, nec quid impij aut perversi docuerunt: non enim docent cultum idolorum, nec blasphemant Deum Israelis: ergo adhuc in eos actionem nullam habemus: nullum ius persequendi aut puniendi. *Discedite* ergo, græcè *ἀπόστητε*, id est abscedite, & desistite à vestra contra eos inquisitione, C nolite eorum res & acta dijudicare, nolite eorum conciones impedire; ne si novi Prophetæ sint à Deo missi, in Deum iniurij sitis, ab eoque castigemini: sin autem humano seditionis aut ostentationis spiritu agantur, ille se prodet, eosque populo contemptibiles, & magistratibus reos constituet; qui proinde eos compescent & punient; itaque hoc eorum opus, & consilium per seipsum dissolvetur & corruet.

VERS. 39. Si vero ex Deo est, non poteritis, nec physicè, nec etiam moraliter. q. d. Licitè non potestis, nec debetis, dissolvere illud] Unde sequitur: *Ne forte & Deo repugnare inveniamini*. Poterat dicere Gamaliel: Certum est hoc Apostolorum opus esse à Deo, idque probant tot eorum miracula. Verùm quia judices ab eis planè aversos, imò in eos furentes vidit, prudenter id tacuit, ne & suum in Apostolos affectum proderet, & Judæorum furorem magis concitaret, sibique & Apostolis vitæ periculum crearet. Dicit ergo conditionatè: *Si verò ex Deo est* (uti revera est) *non poteritis dissolvere*; ut iniecto Dei metu, quasi aqua frigida, eorum furorem mitiget & restinguat, quem planè extinguere & suffocare non poterat. Simul hoc dicto innuit, ut serio & sine passione inquirant, an hoc opus non sit ex Deo: si enim considerent eo- D rum mores sanctos ac miracula, facilè visuros non esse opus Dei. q. d. *Credite quòd non poteritis dissolvere*, ait S. Chrysost. Esto enim Apostoli docerent novam legem novumque testamentum, quo vetus lex & sacrificia abroganda erant, tamen id ipsum futurum esse prædictum fuerat à Prophetis. Hujus autem mutationis jam jam tempus adesse, multis Scripturis & miraculis probant Apostoli.

Abutuntur hac sententia Gamalielis hæretici, dicentes, cùm accusamur apud magistratus novæ doctrinæ, respondendum eis est: Si hoc opus est ex hominibus, dissolvetur: si ex Deo, non poteritis dissolvere illud. Sed perperam; certum enim est omnem hæresim esse hæresim, id est, doctrinam falsam & pestilentem, à Deo & Ecclesia damnatam, quam proinde magistratus statim succidere debent, ne prosperat, multosque inficiat & perdat. Notum est A quantum induciæ à Carolo V. coacto datæ hæreticis in Germania usque ad Concilium generale, nocuerint Ecclesiæ, hæresimque propagarint, ut illa hucusque eradicari non potuerit. *Sermo enim eorum ut cancer serpit*, 2. Timot. 2. 17. Quocirca eos statim occidi jussit Deus. Deut. 13. 5. Secus fuit hic in Apostolis: certum enim erat Gamalieli, eorum doctrinam esse sanctam & divinam: Scribis verò & judicibus idipsum si non certum, certè dubium esse debebat ob tot signa & prodigia, quæ in dies de Apostolis audiebant, vel videbant. In tanto autem dubio non poterant bona conscientia Apostolos damnare, cumque ea præconcepto contra eos præjudicio & aversione non vellent eos absolvere, omnino faciendum eis erat Gamalielis consilium, scilicet: Absistite ab hominibus istis, quoniam si ex hominibus est hoc eorum opus, dissolvetur; sin ex Deo, dissolvere non poteritis illud. Quid enim aliud suadeas homini furenti & in scelus ruenti.

Consenserunt autem illi) scilicet, ne Apostolos interficerent, uti paulò antè furentes cogitarant v. 33. non tamen furor eorum ita restinctus fuit, quin eos flagellarent, & juberent prædicatione Christi abstinere, ut sequitur.

Cæsis denunciaverunt) flagellarunt ergo, vel fustigarunt Apostolos; Syrus, *verberarunt*. Græcum *δείρω* significat *verberare & excoriare*. Fecerunt id, quia quoquo modo *suæ libidini satisfacere voluerunt, ne nihil egisse viderentur, & insipienter ea tentasse, quæ ipsis impossibilia erant*, ait S. Chrysost. Porrò S. Clemens l. 5. Constit. cap. 2. hujus verberationis auctores facit Caipham, Annam & Alexandrum, asseritque non semel, sed sæpius ab eis verberatos esse Apostolos. Verè S. Athanas. epist. ad Orthodoxos in persec. *Flagella, pati*, inquit, *Christianorum est, inferre Caiphæ & Pilati*. Impletur hic oraculum, quod Apostolis prædixit Christus: *In Synagogis suis flagellabunt vos*, Matth. 10. 17. Præclarè S. Nazianz. orat. 23. in laudem Heronis: *Philosophi animus ex eo quod passus est, generosior redditur, atque ut candens ferrum frigidæ aspersione, ita ipse periculis obdurescit*. VERS. 40.

C Ne loquerentur in (id est *de*) nomine Jesu) ne de Jesu prædicarent, scilicet eum resurrexisse, & esse salvatorem mundi.

Ibant gaudentes) *Tam fortis*, ait Chrysost. *invicta que res est virtus, & dùm patitur, affligentes vincit*. Et mox: *est quippe fortitudinis excellentissimus gradus, non tantùm patienter & libenter, sed lætanter quoque adversas res ferre. Hoc est omne gaudium, in varias tentationes incidere*, ut ait S. Jacob. cap. 1. 2. Additque hanc fortitudinem & lætitiam in plagis, mirabiliorem esse omnibus signis & miraculis. Cassianus collat. 12. c. 13. narrat, Christianum quemdam à Gentilibus divexatum, cùm illi petulanter rogarent: *Quid miraculi Christus vester, quem colitis, fecit?* respondisse: *Ut his, ac maioribus, si intuleritis, non movear, nec offendar iniurijs*. VERS. 41. *Gaudium in tribulatione.* *Exempla.*

Ita S. Paulus exultat passim & gloriatur in suis vinculis, plagis, flagellis, lapidationibus. Vide totum caput 11. epist. 2. ad Corinth.

Ita in craticula exultabat S. Laurentius, irridens tyrannum: *Assatum est, versa & manduca*.

Ita in eculeis & acerbissimis tormentis exultabat S. Vincentius, sua lætitia vincens & affligens Diaconum judicem & tortorem.

S. Tiburtius prunis candentibus insistens nudis plantis, dicebat, *se super rosas ambulare*.

D S. Theodorus Martyr die nona Novembris, toto corpore dilaceratus cantabat: *Benedicam Dominum in omni tempore*.

S. Bonifacius 14. Maij, ungulis excarnificatus jubilabat: *Gratias tibi ago Domine Jesu Christe fili Dei*.

S. Ignatius damnatus ad leones, audiens eos rugientes in amphitheatro Romano, exultans exclamabat: *Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar*.

S. Barlaam manu thure plena, igni à carnificibus ante idolum imposita, ut, si manum ab igne retraheret, thusque in ignem excuteret, videretur idolo thurificasse, manum ardentem immotam in igne continuit, psallens: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*. Ita S. Basilius orat. in S. Barlaam.

Joannes Fischerus Episcopus Roffensis, damnatus ab Hen-

Henrico VIII. Angliæ rege schismatico ad mortem, cùm ducceretur ad supplicium, canebat hymnum *Te Deum laudamus*.

Idem fecit noster Campianus in tribunali damnatus, cui Shervvinus in damnatione socius succinens, in hunc mentis vocisque jubilum erupit, *Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea*. Hoc est quod ait Jeremias Thren. 3. 30. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis*, quasi ea esuriens, iisque se pascens & exultans. Vide ibi dicta.

Quocirca S. Saturninus durum obiens in martyrio dolorum agonem, aiebat; *Breviter patior libenter patior; gratias ago, nec agere sufficio. Christo da sufferentiam Tibi laus, tibi decus*. Ita habet ejus vita apud Surium die 11. Februarij.

Marcus Arethusius sub Juliano Apostata excarnificatus, eò quòd idolum confregisset, stylis confossus, melle illitus & suspensus, ut à vespis comederetur, suos tortores irrisit, dixitque eos abiectos esse & humi repere, se verò erectum & in sublimi positum. Hac constantia & alacritate eos convertit. Ita Theod. l. 3. c. 6. Idem dixit nuper Martyr quidam in Anglia, ex alto suspensus.

Quoniam digni habiti sunt) Est enim ingens Dei donum, ut docet Apostolus Philipp. 1. 29 pati pro Christo, ac consequenter ingens est dignitas, laus & gloria. Vide dicta Philip. 1. ac S. Cyprian. tractat. de Exhort. martyrij, & epistola nona ad Martyres, ubi eos vocat fortissimos, fidelissimos, benedictos, beatissimos. Vide & Tertull. l. ad Martyres, ubi eos vocat pugilles veritatis, milites Christi, victores sæculi. Idem lib. de Anima cap 32. *Tota paradisi clavis*, inquit, *tuus sanguis est*, ò Martyr. Idem lib. de Cultu fœmin. in fine: *Stolæ*, inquit, *martyriorum præparantur, angelis bajulis sustinentur*. Et Clemens Alexand. l. 4. Strom. *Martyria*, inquit, *sunt gloriosæ conversationis exemplaria*.

Pro nomine Jesu] Hæc est causa tantæ dignitatis passionum & patientiæ, scilicet quòd pro nomine, honore & amore Jesu patiantur. Hoc est mel, quod omne dolorum fel dulcorat. Audi S. Aug. in Soliloq. c. 22. *Tu Domine es dulcedo inestimabilis, per quam omnia amara dulcorantur. Tua enim dulcedo Stephano lapides torrentis dulcoravit: tua dulcedo craticulam beato Laurentio dulcem fecit, pro tua dulcedine ibant Apostoli gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine tuo contumeliam pati. Ibat Andreas securus ad crucem & gaudens, quoniam ad tuam dulcedinem properabat. Hæc enim tua dulcedo ipsos Apostolorum principes sic replevit, ut pro ipsa crucis patibulum unus eligeret, alter quoque caput ferienti gladio supponere non timeret. Pro hac emenda Bartholomæus propriam pellem dedit. Pro hac quoque gustanda veneni poculum intrepidus Joannes potavit. Hanc verò ut gustavit Petrus, omnium interiorum oblitus, clamavit quasi ebrius dicens: Domine bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula: hic maneamus, te contemplemur, quia nullo alio indigemus: sufficit nobis Domine videre te, sufficit, inquis, tantùm dulcedine satiari. Unam enim stillam dulcedinis ille gustavit, & omnem aliam fastidivit dulcedinem. Quid putas dixisset, si magnam illam multitudinem dulcedinis divinitatis tuæ gustasset, quam abscondisti timentibus te? Hanc tuam dulcedinem ineffabilem & illa gustaverat virgo* (S. Agatha) *de qua legimus, quòd lætissima & glorianter ibat ad carcerem, quasi ad epulas invitata. Hanc, ut reor, & ipse gustaverat, qui dicebat: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te? quique monebat: Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus. Hæc est enim illa beatitudo Domine Deus noster, quam exspectamus daturum te nobis, pro qua tibi Domine continue militamus; pro qua tibi mortificamur tota die, ut in tua vita tibi vivamus*.

Quanta dignitas pati pro Christo.

Contumeliam pati] Verè S. Hieron. *Non quæras gloriam, & non dolebis cùm eris inglorius: qui laudem non appetit, nec contumelias sentit*. Id videre est hic in Apostolis, qui spernendo contumelias, veram gloriam adepti sunt. Quid enim gloriosius, quàm pati pro Deo, suaque passione Dei gloriam illustrare? Quid gloriosius, quam vitam expendere, & sanguinem profundere pro eo qui eam nobis dedit? Quid gloriosius, quàm Christo tanta, & tam dura pro nobis passo vicem reddere (ut ait Tertull. l. de Resurrectione carnis) plagas plagis, probra probris, cruorem cruori rependere? Etsi enim illius cruor infinities majoris sit pretij quàm noster, tamen noster nobis pariter maximi est pretij: nec enim habemus quid pretiosius, quod ei rependamus. Hinc illæ laureæ, illæ coronæ, illi triumphi Martyrum in Ecclesia tam militante, quàm triumphante. Sanctissimi viri, ut S. Franciscus, S. Xaverius, S. Antonius de Padua, ambierunt martyrium, ideoque ad Barbaros profecti sunt; sed Deus eos hoc dono dignatus non est: hinc Martyres, qui eo digni habiti sunt, summas pro eo Deo egerunt gratias, ut patet ex Actis S. Agnetis, S. Luciæ, S. Agathæ, S. Polycarpi, S. Marci & Marcelliani, & aliorum Martyrum. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis nostræ, Christi causa in vincula conjectus, cùm ab eo quæreret Franciscus Mendosius, postea Episcopus Burgensis & Cardinalis, num dolenter ferret illum carcerem ac vincula? respondit: *An tantum malum tibi videtur carcer esse? at verò non tam multæ Salmanticæ compedes sunt, non tot catenæ, quin ego plures pro Christo cupiam*. Ita Ribaden. in ejus Vita l. 1. cap. 15. Idem roganti, *Quænam esset compendaria via ad perfectionem?* respondit, *Multa pati pro Christo*, idque assiduè postulare à Deo.

Meritò ergò S. Hieron. ad Hedibiam quæst. 11. *Triumphus Dei*, inquit, *est passio Martyrum, & pro Christi nomine cruoris effusio, inter tormenta miræ perseverantiæ stare, torqueri & in suis tormentis gloriari. Ideo odor disseminatur inter gentes, & subit tacita cogitatio, nisi verum esset Evangelium numquam id sanguine defenderent*. Id sapiebat Michael illustris in Japonia Martyr anno Domini 1609. Audi ejus animos & ignes, è literis quas è carcere ad suos scripsit: *Non possum*, inquit, *Dei in me beneficentiam verbis exæquare, quòd pro ejus fide captus sim, nimirum ex illo die dignatam esse augustissimam illam majestatem, & animæ & corporis mei velut adire, & capere possessionem; inde in summa pace fui. Æstuabat cor meum inæstimabili desiderio, fui ad omnem Dei nutum, in prosperis & adversis ad unguem conformandi*. Et non nullis interjectis: *Nunc intelligo, irrisiones, contemptus, fastidia, qualibet denique injurias pro Dei amore æquo animo toleratas, omnibus regum & Imperatorum sceptris ac diadematibus esse infinitis partibus anteponenda. Quadriennio fui in carcere ita lætus & alacer, ut uno tantùm die mihi fuisse videar*. Ecce hi sunt spiritus primitivæ Ecclesiæ, in novella Japonum Ecclesia recalescentes, quos suscitat multus ibi Spiritus sancti.

Omni autem die non cessabant] Mirare hic tum Apostolorum fortitudinem, tum pontificum & magistratuum stupore. Paulò antè cæsis denuntiaverant, ne ampliùs prædicarent Christum: prædicant nihilominus ipsi ubique & publicè, & tamen tacent pontifices & magistratus perinde ac si elingues & enerves essent, nimirum Deus ligabat eis mentem, manum & linguam. VERS. 42.

Circa domos) κατ' οἶκον, *per domos, de domo in domum*; Tigurina, *domesticatim*; Pagnin *in singulis domibus*. Ita boni pastores non tantùm suas oves pascunt & docent publicè in templo, sed & privatum obeuntes singulorum domos, eos instruunt, consolantur, hortantur, & incitant ad omne bonum.

Nota. Sub hoc tempus occasione persecutionum Judæorum, Apostoli ex impulsu Spiritus S. quem recenter in Pentecoste ad hoc receperant, cœperunt cogitare de implendo testamento Christi: *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ*, Matth 28. Quocirca Lucius Dexter præfectus prætorio Orientis, in suo Chronico nuper edito (si tamen illud ipsum sincerum est) quod dedicavit S. Hieronymo, sicut vicissim S. Hieron. eidem dedicavit tract. de Scriptor. Ecclesiasticis, de ijs ita scribit: *Anno Christi trigesimoquarto* (quo mortuus est, resurrexit & ascendit in cælum) *ultima die Junii sancti Dei Apostoli, triginta & octo diebus plus minus post adventum Spiritus sancti* (putà post Octavam Pentecostes) *conveniunt in cœnaculo Sion* (*quæ domus erat Mariæ matris Joannis, cognomento Marci*) *ac habito consilio sortitioneque divina, provincias mundi prædicationis gratia inter se partiuntur. Contigitque S. Jacobo Zebedæi filio Hispania, Joanni Asia, Matthæo Æthiopia, Thomæ India, Philippo Scythia & Gallia* (fortè Gallogræcia sive Galatia.) *Quo tempore canones eduntur, & Apostolicæ constitutiones componuntur, ad Sacramentorum & totius Ecclesiæ œconomiam*; multò magis Symbolum Apostolorum. Unde subdit anno Christi 37. qui fuit tertius post ascensum Christi in cælum, S. Jacobum profectum esse in Hispanias ibique evangelizasse, de quo plura cap. 8. 1. Addit Dexter: *Sacra virgo Ma-*

B. Virgo doctrix Apostolorum. *via consilio, luce doctrinæ, & mirabili vitæ exemplo collegio præsidet Apostolico, nihilque grave gerunt illi, quod non eius consilio ductuque gerant.* Et mox: *Anno Christi trigesimo, primo B. Virgo Jacobo preces fundenti Cæsaraugustæ in columna apparet in spiritu, veniente quoque Joanne Theologo.* Et paulò antè: *Jacobus primum templum, vel oratorium B. Virgini, ex eius iussu præsentiaque super columnam Cæsaraugustæ erexit.* Et inferiùs ad annum Christi 86. *Apud Messanenses celebris est memoria B. Virginis Mariæ, missa prius ab eadem dulci epistola.* Et iterum ad annum Christi 35. *Ad quam (B. Virginem) frequens ex Hispania fiebat peregrinatio.* Hac enim de causa Christus matrem sibi superstitem esse voluit, ut quasi sui vicaria, columen esset Ecclesiæ, doctrix Apostolorum, & consolatrix fidelium. Verùm de his alias. Sanè mox à Pentecoste Apostolos è Jerusalem abiisse in suas provincias, censent Gaspar Sanchez, Christoph. à Castro, aliique viri eruditi, qua de re quid sentiendum videatur dicam cap. 13.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AD sedandum murmur Græcorum Apostoli creant septem Diaconos inter quos eminens S. Stephanus v. 9. disputans cum Iudæis, eosque convincens, ab eis capitur, & reus violatæ legis Mosaicæ in concilio agitur.

1. IN diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adver-
sus Hebræos, eò quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. 2. Convocantes au-
tem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei,
& ministrare mensis. 3. Considerate ergo fratres viros ex vobis boni testimonij septem, plenos Spiritu
sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc opus. 4. Nos verò orationi, & ministerio verbi in-
stantes erimus. 5. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum ple-
num fide & Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parme-
nam, & Nicolaum advenam Antiochenum. 6. Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum: &
orantes imposuerunt eis manus. 7. Et verbum Domini crescebat, & multiplicabatur numerus discipu-
lorum in Jerusalem valdè: multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. 8. Stephanus autem plenus
gratia & fortitudine, faciebat prodigia & signa magna in populo. 9. Surrexerunt autem quidam de
Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant
à Cilicia & Asia, disputantes cum Stephano: 10. & non poterant resistere sapientiæ & Spiritui,
qui loquebatur. 11. Tunc summiserunt viros, qui dicerent se audivisse eum dicentem verba
blasphemiæ in Moysen, & in Deum. 12. Commoverunt itaque plebem, & seniores, &
Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium. 13. & statuerunt fal-
sos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum, & legem.
14. audivimus enim eum dicentem. Quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit
traditiones, quas tradidit nobis Moyses. 15. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, vide-
runt faciem ejus tamquam faciem angeli.

VERS. 1. IN DIEBUS ILLIS] Quibus incarcerati & flagellati fuerunt Apostoli, ut præcessit. Ita S. Chrysost. Lucius Dexter in Chronico tradit Diaconos hos creatos anno Christi 34. paulò post ejus ascensum in cælum, nutu & consilio B. Virginis, *Apostoli*, inquit, *septem Apostolicos Diaconos, ex Græcis omnes creant.* Eodem anno eos creatos docet Baron. qui & ex Eusebio in Chronico addit, eodem anno Jacobum Alphæi, fratrem Domini, à S. Petro ordinatum esse Episcopum Hierosolymorum 27. die Decembris, ac sedisse annis 29.

CRESCENTE NUMERO] Per persecutiones enim semper crevit crescitque Ecclesia; *Plures efficimur, quoties metimur à vobis: semen est sanguis Christianorum*, ait Tertull. Apolog cap. ult. Tanta enim modestia, pietas, innocentia, fortitudo, charitas, tantus tormentorum & mortis contemptus, tantus ardor patiendi pro Christo, elucebat in vultu Apostolorum & Martyrum, ut Gentiles ad eorum fidem & vitam capessendam raperet. Videbant enim has dotes esse supra naturæ vires, nec ab alio quàm à Deo posse aspirari. Hinc S. Hieronym. in vita S. Malchi: *Persecutionibus*, inquit, *crevit Ecclesia, martyriis coronata est.*

FACTUM EST MURMUR GRÆCORUM ADVERSUS HEBRÆOS] Ecce post persecutiones schismata vexant Ecclesiam, quorum causa fuit duplex. Prima, multitudo & turba: inter paucos stetit una anima & unum cor, inter multos multæ subintrarunt animæ & multa corda, diversa scilicet judicia, desideria, voluntates, cupiditates, quæ unionem hanc ex parte disciderunt. Idem videmus factum in Ordinibus & monasterijs, juxta illud; *Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam*, Isaiæ 9. 3. Secunda diversitatis nationum: Græci enim certant cum Hebræis. Solet enim quisque suam gentem præ extera amare, quin & exteram parvipendere, imò subindè aversari & odisse. Quocirca Paulus crebrò fideles monet, in Christo & Ecclesia ponenda esse hæc gentium, linguarum, & morum dissidia: *Non est Judæus*, inquit, *neque Græcus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque fœmina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu*, Galat. 3. 28.

GRÆCORUM] ἑλληνιστῶν, id est *Græcistarum*, sivè *Græcizantium*, puta Judæorum, qui extra Judæam in Græcia nati, aut in ea diu versati, Græca utebantur lingua Græcisque moribus. Hi enim non Ἕλληνες, id est *Græci*; sed ἑλληνισταί, id est *Græcistæ*, vocabantur. Hebræos enim colonias in Græciam, ut Lacedæmona, & in Joniam duxisse, tradit Josephus lib. 12. Antiq. c. 5. & lib. 14. c. 9. & lib. 16. c. 4. Nam Gentiles necdum videntur admissi fuisse ad Ecclesiam & christianismum: primus enim ad eam admissus videtur fuisse Cornelius, de quo cap. 10. Contrarium tamen censet Glossa & alij, qui per Græcos accipiunt Gentiles: aliquos enim Gentiles mixtos Judæis, probabile est audita prædicatione Petri, ad Christum esse conversos, de quo plura cap. 10. Notat Bozius de Signis Eccles. lib. 19. cap. 3. Græcos uti primi murmurarunt, ita primos schisma fecisse & discessisse ab Ecclesia, utpote in novitates & factiones proclives: quamquam Græci hic, sive Græcizantes, vocentur non solùm illi qui è Græcia, sed etiam qui ex Cilicia, Parthia, Media, aliave quavis Gentilium regione venerant: nam post tempora Alexandri Magni & Antiochi, Judæi omnes Gentiles vocabant Græcos. Unde Apostolus Roman. 1. 16. & alibi, opponit Judæum Græco, id est Gentili.

HEBRÆOS] qui in Judæa nati hebraicè, sed corruptè, hoc est syriacè, loquebantur.

EO QUOD DESPICERENTUR IN MINISTERIO QUOTIDIANO VIDUÆ EORUM] Quis hic despectus? quod ministerium? Primò, Raban. censet Græcas mulieres ab Hebræis deputatas ad viliora ministeria, nimioque labore oppressas. *Ministerium altiorum & passivum.* Secundò, S. Chrysostomus & Beda censent, Græcas viduas quasi rudiores repulsas fuisse ab

He-

Hebræis à ministrando, ut rariùs ministrarent quàm Hebrææ. Tertiò, Oecum. quem sequuntur Gagneius, & Cajetanus, ministerium hoc non activè, ut Beda, sed passivè accepit, quo scilicet illis dividebantur, & ministrabantur necessaria ad victum. q. d. Malè alebantur viduæ Græcorum. Omnes hi sensus probabiles & connexi sunt. Viduis enim competebat ministerium non tantum passivum, sed & activum propriè dictum: ipsæ enim, utpote seniores matresfamilias, ministrabant & dividebant aliis necessaria. Nam in earum locum ad hoc ministerium ordinati sunt Diaconi. Apostoli enim murmuri occursuri, activè dicunt: *Non est æquum nos ministrare mensis*, ideòque creant Diaconos, qui loco viduarum iis ministrent. A viduis ergo totum murmur prorepsit ad viros: feminæ enim, uti minus habent iudicii quàm viri, ita magis privatis ducuntur affectibus. Origo ergo murmuris videtur fuisse hæc, quod viduæ Hebrææ, eò quòd Hebrææ essent, arrogarent sibi honoratiora & locupletiora ministeria, præsertim distribuendi cibos & vestes, ut patebit vers. 3. viliora verò & tenuiora relegarent ad Græcas. Rursum quòd in distributione ciborum & vestium, magis favere pluùque dare viderentur Hebræis, quàm Græcis.

Origo murmuris.

VERS. 2. Moral. hinc disce, in omni republica, & communitate, pacis & concordiæ causam esse æqualitatem, si videlicet omnes pari jure, & modo tractentur; murmuris verò & discordiæ causam esse inæqualitatem, si alii aliis dominari, vel plus habere velint. Ita videmus in monasteriis, ubi hæc æqualitas exactè servatur, perfectam esse pacem & disciplinam: ubi verò non, utramque languere & interire.

NON EST ÆQUUM (Tigurina, *non est commendabile*; Pagnin. *non est placitum* Deo & hominibus; Syrus, *non est res pulchra*; alii, *non est conveniens*: omnia hæc significat ἀρεστόν) NOS DERELINQUERE VERBUM DEI, docere & prædicare, ET MINISTRARE MENSIS) q. d. Nostrum est pascere animas vestras cibo spirituali, putà verbi Dei: ergo par est, ut non detineamur cura pascendi corpora vestra cibo corporali: aliis ergo minùs occupatis eam demandemus. Hinc patet *ministerium*, in quo despiciebantur viduæ Græcorum, ideòque murmurabant, fuisse *ministrare mensis*, putà curare ea quæ ad cibum & potum, vitæque sustentationem pertinent. Ubi Nota, mensas has partim fuisse sacras, partim profanas & communes. Primò enim hi primi fideles celebrabant Eucharistiam, deinde agapen, id est, convivium commune omnium fidelium in signum charitatis: & ad utrumque ministerium deputari, imò ordinati sunt Diaconi de quo mox plura. A ministerio enim nuncupati sunt græcè Diaconi, id est ministri.

Notent hìc Episcopi & Prælati, procurationem rerum suarum temporalium aliis demandare, sibi verò Ecclesiæ regimen & prædicationem competere. Id cognoscebant S. Basilius, S. Nazianzen. S. August. qui ne quidem de rebus suis temporalibus loqui, aut earum rationes audire sustinebant, ut patet in eorum Vita, ac præsertim S. Augustini apud Possidon. c. 24. Vide S. Bernard. l. 4. de Consider. c. 9.

VERS. 3. BONI TESTIMONII) μαρτυρουμένους, id est, ut Vatabl. *bono testimonio probatos*: Tigurina, *spectatæ probitatis*, quibus scilicet populus præbeat testimonium prudentiæ, fidei & probæ vitæ, putà qui sint bonæ famæ. Sic S. Leo epist. 87. cap. 1. in Episcoporum electione requirit *vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electionem clericorum*. Testimonium ergo ad populum spectat, electio ad clericos, ordinatio ad Episcopos. Refert Sophronius, vel potiùs Joannes Moschus in Prato Spirit. cap. 149. hunc S. Leonem ad sepulchrum S. Petri in oratione pervigilasse, ac peccatorum suorum veniam postulasse, eique S. Petrum respondisse: *Oravi pro te, & dimissa sunt tibi peccata tua, præterquam impositio manuum: hoc solum abs te requiretur, sive bene, sive fortasse male egeris*. Videant ergo Episcopi, quales ordinent, eosque diligenter priùs examinent & perscrutentur.

Diaconi septem, cur?

SEPTEM) Ad instar septem angelorum: sicut enim illi Deo quasi primarii ministri assistunt, & ministrant; ita hi septem Diaconi assistebant & ministrabant S. Jacobo, cæterisque Apostolis. Vide dicta Apoc. 1. 4. Ergo delegerunt septem Diaconos in Ecclesia militante, ut illi responderent totidem Diaconis, id est, ministris Dei, in Ecclesia triumphante. Utraque enim hæc Ecclesia est una & eadem, una alteri connexa est & subordinata. Horum ad instar Romæ constituti sunt olim septem Diaconi vocati Regionarii, à septem urbis regionibus, quibus à Fabiano Pontifice, ut habet ejus vita, præpositi fuerunt. Evaristus quoque Pontifex septem Diaconos sanxit, qui Episcopum concionantem custodirent. In Concilio Romano II. sub Silvestro, statuitur can. 6. ut Diaconi Cardinales in urbe sint septem. Idem sanxerunt aliæ Ecclesiæ, ut patet in Concilio Aquisgranensi c. 7. Sed crescente fidelium numero, hìc Diaconorum numerus pariter laxatus, & amplificatus est.

PLENOS SPIRITU SANCTO] Tum ad patienter ferendum, ac sedandum oblocutiones & murmura viduarum & orphanorum, ut vult Oecum. tum ad alia Diaconorum munia, de quibus mox, rite obeundum.

QUOS CONSTITUAMUS SUPER HOC OPUS) Hinc S. Chrysost. Oecumen. Beda & Mariana censent hos septem Diaconos constitutos fuisse dumtaxat mensarum præfectos, non autem ordinationem aliquam sacram adeptos: itaque diversos eos fuisse à nostris Diaconis qui ordinantur ad ministerium Eucharistiæ & Ecclesiæ. Ulteriùs progrediuntur hæretici, quin & è Catholicis Durandus in 4. d. 24. q. 2. qui absolutè negat diaconatum esse Sacramentum: solum enim sacerdotium esse Ordinis Sacramentum. Durando consentit Cajet. tom. 1. opusc. tract. 11. Et scribens in hunc locum Actor. negat Diaconos fuisse ministros altaris. Idem habet spurius canon sextæ Synodo affixus c. 10. apud Theodor. Balsam. Verùm dico utrumque esse falsum: etsi enim non sit de fide (eò quòd nec in Scriptura expressum, nec ab Ecclesia definitum sit) tamen communis sententia Patrum, & Doctorum est, diaconatum esse Sacramentum, eoque hìc initiatos septem hosce primos Diaconos.

Id ita esse patet Primò, quia hi septem Diaconi ordinati sunt per impositionem manuum, id est, simili ritu quo Episcopi & Presbyteri: ergo sicut illi, sic & Diaconi suscipiunt Sacramentum Ordinis. *Diaconatum esse Sacramentum, probatur Primò.*

Secundò, quia in Diaconos hìc non alii electi sunt, nisi qui à populo haberent probitatis testimonium, plenique essent Spiritu sancto & sapientia: hæc autem non requirunt ad ministerium mensarum, quod antea obierant communes viduæ, sed ad sacram ordinationem. Hinc rursum eosdem ordinaverunt prævia oratione, uti fieri solet in ordinatione sacerdotum. *Secundò.*

Tertiò, quia S. Stephanus paulò post ordinationem cœpit prædicare Evangelium, idque tanta vi spiritus & gratiæ, quam in ordinatione acceperat, ut nemo Judæorum ei posset resistere. *Tertiò.*

Quartò, quia S. Paulus semper coniungit Diaconos cum Episcopis, sub quibus comprehendit & sacerdotes, ab eisque magnam sanctitatem & perfectionem exigit. Insuper Ephesi, Philippis & Cretæ eos instituit: ubi tamen non erat vita, nec mensa fidelium communis, ac proinde non erant ibi mensarum præfecti: ergo Diaconi ibidem aliud & altius habebant ministerium. Vide 1. Timoth. 3. v. 2. ad Titum 1. v. 6. Philip. 1. 1. *Quartò.*

Quintò, quia Diaconi in absentia sacerdotum possunt baptizare, Eucharistiam ministrare, reconciliare pœnitentes publicos, prædicare, &c. ut patet ex Conc. Nicæno cap. 14. S. Cypriano lib. 3. epist. 17. S. Gregor. l. 4. epist. 88. Conc. Valensi II. c. 2. & ex vita S. Vincentii Martyris & Diaconi, qui jussu Episcopi prædicabat: imò olim ordinariè Diaconi sanguinem Domini populo ministrabant, ut patet ex actis S. Laurentii, & ex S. Cypriano serm. 5. de lapsis, & ex S. Justino Apolog. 2. & ex Concil. Carthag. IV. c. 38. ergo sicut ad hæc ordinantur sacerdotes gratiamque ad hæc ritè obeunda recipiunt, ita & Diaconi. *Quintò.*

Sextò, diaconatus semel susceptus amitti, aut iterari nequit: ergo imprimit characterem: ergo est Sacramentum. *Sextò.*

Septimò, diaconatus ex Apostolorum instituto habet annexum cælibatum, ut docet Concil. Carthag. II. c. 2. Idem sancitum est in Conc. Ancyrano c. 9. vel 10. Agathensi sub Symmacho, Arelatensi II. c. 2. Arausicano I. c. 22. à Siricio *Septimò.*

epist. ad Episc. African. c. 2. S. Leone epist. 95. & aliis. Ergo est Ordo sacer.

Octavò. Octavò, quia Diaconis ex officio competit solemnis recitatio vel decantatio Evangelii, oratio cum Pontifice, cura silentij & pacis in Ecclesia, ut ait S. Clemens l. 2. Constit. c. 61. cura vasorum sacrorum & thesauri Ecclesiæ, eleemosynarum distributio; quæ sanè postulant ministrum sacrum & sacratum.

Nonò. Nonò, id convincitur ex Patribus. S. Dionys. Diaconos quasi Ordinis sacri ponit in sua Eccles. hierarch. cap. 2. & seq. atque inter alia, eos panem sanctum, & calicem benedictionis, idest, consecrationis Eucharistiæ, imponere altari. S. Ignatius epist. ad Heronem Diaconum, qui ipsi in episcopatu Antiocheno successit: *Nihil*, ait, *sine Episcopis facito: sacerdotes enim sunt, tu verò sacerdotum minister; baptizant, sacrificant, eligunt, manus imponunt; tu verò illis ministras, ut S. Stephanus Jacobo.* Idem epist. ad Trallianos: *Oportet & Diaconos mysteriorum Christi ministros per omnia placere: nec enim ciborum & potuum ministri sunt* (nota) *sed Ecclesiæ Dei ministratores.* Et inferiùs: *Quid verò Diaconi, quam imitatores Angelicarum virtutum? qui purum & incul patum ministerium illis* (sacerdotibus) *exhibent, uti S. Stephanus B. Jacobo, Timotheus & Linus Paulo, Anacletus & Clemens Petro: & qui igitur his non obedit, atheus prorsus & impius est.* Idem tradit S. Cyprian. l. 3. epist. 9. ubi docet hos Diaconos ab Apostolis ordinatos esse ad hoc, *ut haberent episcopatus sui, & Ecclesiæ ministros.* S. Polycarpus epist. ad Smyrnenses, asserit Diaconos esse ministros non hominum, sed Christi.

Porrò septem hosce primos Diaconos sacrum diaconatus Ordinem suscepisse, docet S. Dionys. Eccles. hierarch. c. 5. Cyprianus epist. ad Rogatianum, S. August. sermon. 4. de Sanctis, Arator, Baron. Salmeron, & passim alii hic. Quin & S. Clemens l. 8. Constitut. c. 17. & 18. tradit, Episcopum ordinare Diaconum imponendo ei manus, & certis precibus, quibus postulat ei dari plenitudinem Spiritussancti, sicut eo impletus est S. Stephanus. Et S. Hieron. epist. 5. asseverat Nicolaum, unum è septem hisce Diaconis, ministrasse calicem Domini. Concilium Aquisgranense c. 7. docet, Diaconos in Ecclesia ordinari ad instar septem horum primorum Diaconorum, quos repræsentarunt Levitæ in veteri testamento: imò Ecclesia in Diaconorum ordinatione orat, ut digni existant gradu & ordine, quo in septenario numero Apostoli Stephanum cum sociis elegerunt. Quocirca Concil. Neocæsar. can. 14. asserit, Diaconos ab Apostolis institutos regulam esse Diaconorum. Insuper Diaconi, uti juvenes ætate, vigore & spiritu, sustinuerunt pondus Ecclesiæ, præsertim in persecutione, sineaque robore & alacritate corporis & animi Pontifices superarunt, totique Ecclesiæ exemplum constantiæ, & exemplar martyrij dederunt, uti fecit S. Laurentius tempore S. Sixti Pont. Vincentius tempore Valerij Episcopi Cæsaraugustani; S. Cyriacus, Largus, Smaragdus, &c. tempore S. Marcelli sub Diocletiano, quibus omnibus prævivit & præluxit hic S. Stephanus quasi eorum primicerius & choragus.

Objicitur Primò. Dices, S. Anacletus epist. 2. S. Cyprianus lib. 3. epist. 9. & Damasus epist. 3. asserunt, Diaconos non à Christo, sed ab Apostolis esse institutos. Ergo diaconatus non est Sacramentum: omnia enim Sacramenta à Christo, non ab Apostolis, sunt instituta, uti definit Concil. Trident. sess. 7. can. 1.

Resp. Resp. hos Patres tantùm velle dicere, quòd Christus nullos ordinarit Diaconos, sicut ordinavit Episcopos & presbyteros: inde tamen non sequitur, Christum non instituisse diaconatus Sacramentum; sed tantùm ejus executionem commisisse Apostolis. Pari modo Christus nullum confirmavit, & tamen instituit Confirmationis Sacramentum, jussitque Apostolis & Episcopis ut illud administrarent.

Objicitur Secundò. Dices Secundò: Diaconi hìc instituuntur occasione murmuris, & mensis dumtaxat præficiuntur. Ergo non fuerunt ordinati ad aliud sacrum ministerium.

Resp. Resp Primò, occasionem instituendi hosce Diaconos fuisse murmur de mensis, inde tamen non sequi eos dumtaxat perfectos fuisse mensis. Nam Apostoli hac occasione usi, executi sunt præceptum Christi de creandis Diaconis, eisque demandandi omnia officia à Christo sancita, tam spiritualis, quàm corporalia, quale erat mensarum & eleemosynarum distributio. ita Innoc. III. l. 3. de Myster. Missæ c. 5. & 56.

Resp. Secundò, mensas has fuisse sacras, nimirum celebrationis Eucharistiæ, & post eam agapes, sive convivii communis in signum charitatis. Primi enim Christiani quotidie communicabant, & post communionem simul cœnabant, ut patet 1. Cor. 11. 21. Unde non sumebant cibum corporalem, nisi priùs sumpsissent sacrum. Diaconi ergo instituti sunt, ut ministrarent tum sacerdoti in mensa, hoc est altari Eucharistiæ, quam constat omnino esse sacram; tum populo in mensa agapes, quæ licèt corporalis esset, erat tamen spiritualis quoque & sacra; tum quia erat appendix, & quasi clausula ac consummatio Eucharistiæ; tum quia mensa hæc benedicebatur à sacerdote sacrificante; tum quia instituebatur communis, in symbolum amoris & charitatis; tum denique quia instruebatur ex bonis fidelium Deo oblatis & dicatis, quæ proinde jam erant Ecclesiastica & sacra, non laica & profana. Ergo Diaconi utrique mensæ ministrantes, obibant ministerium non profanum, sed sacrum; ad quod proinde ritè obeundum exigebatur peculiaris Dei gratia, quæ eis dabatur in impositione manuum Apostolorum, putà in ordinatione.

Diaconorum officia, Primum. Denique præter officia Diaconorum jam recensita, eorum erat Primò, circumspicere omnia quæ in Ecclesia fiebant, eaque referre ad Episcopum. Unde S. Clemens l. 3. Constit c. 19. Diaconum vocat *animum & sensum*, putà oculum, auditum, os & cor, *Episcopi*. Secundò, *Secundum.* ex Diaconis eligebantur Apocrisiarii, id est, nuntii & legati Sedis Apostolicæ, ut patet ex S Gregorio lib. 11. epist. 43. Tertiò, *Tertium.* Diaconorum erat obire carceres, & Confessores futurosque Martyres consolari, animare, alere, omnique ope spirituali & corporali adjuvare, ut patet ex S. Cypriano l. 3. epist. 15. Quartò, *Quartum.* eorum erat gestare & curare sacras reliquias, ut patet ex Victore Uticensi l. 3. Persecut. wandal. Plura eorum officia recenset S. Clemens l. 3. Constit. c. 19. quæ & enumerantur in Decreto dist. 93. c. *Diaconi Ecclesiæ*. Idem Clemens l. 2. *Quintum.* Constit. c. 61. *Diaconus*, inquit, *locu videas, ne quilibet ingrediens* (in Ecclesiam) *in suum locum concedat, ac præter decorem ne sedeat. Attendat ne quis murmuret, neve connivéat, vel nutet.* Et mox: *Diaconi absoluta oratione,* *Sextum.* *alii oblationi Eucharistiæ sint intenti, ministrantes corpori Domini: alii turbas videant, quietemque illis imperent.* *Septimum.* *Dicat autem qui assistit Pontifici Diaconus populo: Ne quis contra aliquem, ne quis in hypocrisi,* scilicet accedat ad S. Eucharistiam. Idem lib. 8. c. 7. & 9. tradit, Diaconum *Octavum.* solitum emittere ex Missa energumenos & catechumenos stato tempore, uti finita Missa omnes fideles dimittit, *Nonum.* dicens: *Ita Missa est.* Ac c. 13. ait, Diaconum solitum indicere preces populo pro Episcopis, presbyteris, viduis, virginibus, orphanis, catechumenis, omnique statu Ecclesiæ.

Decimum. Porrò rectè notat Baron. anno 34. hos septem Diaconos non ita præfectos fuisse mensis, ut (quod ministrorum mensarum est) cæteris accumbentibus, ipsi quæ ad cibum potumque pertinebant, illuc inferrent; sed quòd ea quæ cuique essent opus, eleemosynas dividendo, curarent: quod usu retentum esse S. Leo in serm. de S. Laurentio testatur, dum de eo ait: *Non solum ministerio Sacramentorum, sed etiam dispensatione Ecclesiasticæ substantiæ præeminebat.* Idem patet ex Actis S. Sisinnii, Cyriaci, Largi & Smaragdi, Diaconorum, qui Christianis ad lutum & lateres in thermis Diocletiani damnatis eleemosynas fidelium distribuebant. Sic & Tinis Diaconus pecunias pauperibus dispertiens, occisus Martyr occubuit, teste Prospero in Chronico anno Domini 429. Idem de Diaconis tradunt S. Ambros. lib. de Offic. cap. ult. & S. Hieron. in Ezech. c. 48. Adeò verò erat Diaconis commissa cura rerum Ecclesiæ, ut adversus Episcopos eas dilapidantes se constanter erigerent, uti fecit Honoratus Archidiaconus Ecclesiæ Salonitanæ, teste S. Gregor. lib 2. epist. 13.

Diaconiæ quid? Hinc & Romæ, aliisque in locis, ubi Romana Ecclesia latifundia possidebat, diaconiæ erectæ erant, in quibus eleemosynæ à Diacono rectore diaconiæ, & fructuum ex latifundiis collectorum dispensatore distribui solebant, uti passim in epistolis docet S. Gregor. quæ diaconiæ etiamnum Romæ extant, priscumque nomen retinent.

nent. Romæ ante S. Gregorium diaconiæ æquè ac Diaconi Cardinales erant septem; sed ejus tempore duplicatus est numerus, creatique quatuordecim, juxta totidem regiones vel vicos, in quos urbs erat distributa, ut quæcumque regio suum haberet Diaconum Cardinalem, qui sub se alios habebat Diaconos, per quos pauperibus omnibus regionis sibi commissæ eleemosynas distribuebat. His 14. Gregor. III Pont. adjecit alios quatuor, ut universim essent octodecim, teste Onuphrio in ejus Vita. Atque hæc est origo octodecim Cardinalium Diaconorum, qui olim in collegio Cardinalium visebantur: in quo ante Leonem X. numerabantur quinquaginta duo Cardinales. Auxit hunc numerum Leo X. & sequentes Pontifices. Quare ne vagus & nimius esset Cardinalium numerus, Sixtus V. in Bulla quæ incipit, *Vetus ille*, sanxit ut universim essent septuaginta, juxta numerum septuaginta seniorum, quos Deus addidit Mosi in regimine populi, Numer. 11. 16. Idem in Constit. *Postquam*, quæ est 50. statuit ut inter 70. Cardinales, quatuordecim sint Diaconi, quot fuerunt tempore S. Gregorii: sex Episcopi, cæteri presbyteri. Itaque Diaconorum primi & principes erant Archidiaconi, qui Romæ appellabantur Diaconi Cardinales, uti colligitur ex Concil. Romano II. c. 7. Cardinales enim in tres classes sive ordines distributi sunt: alii enim sunt Cardinales Episcopi, alii Cardinales Presbyteri, alii Cardinales Diaconi: & ad hos omnes, eosque solos spectat electio Papæ, utpote qui ejus sunt familiares & consiliarii: quæ consuetudo cœpit anno Domini 1059. si credimus Sigonio libr. 9. de Regno Italiæ, qui & lib. 3. docet sancitum esse à Stephano III. Pontif. anno Domini 779. ne quis aliunde quàm ex Cardinalium numero Pontifex eligatur.

Decem Cardinales quid?

VERS. 4. *Primum Apostoli munus est oratio, cur?*

Nos vero orationi] Nota hic primum Apostolorum officium fuisse orare pro se & tota Ecclesia, atque in oratione hauriebant à Deo ea quæ erant docturi & prædicaturi. Idem imitentur Episcopi, Prælati, doctores & concionatores, *ne quieti contemplantes forbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant*, ait S. Gregor. 6. Moral. c. 17. vel juxta aliam editionem 25. Nisi enim Spiritus sanctus eorum corda accendat, linguamque imbuat & regat, ut eo modo dicant, quo congruit auditoribus ad feriendam eorum corda, nihil efficient, ut docet S. August. l. 4. de Doctrina Christ. c. 15. Unde S. Prosper. lib. 1. de Vita contempl. c. 23. *Lacrymas*, inquit, *quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat, & sic eos compunctione sui cordis accendat.* Ita faciebant Cherubini, qui *ibant* (ad homines) *& revertebantur* (per contemplationem ad Deum) *in similitudinem fulgoris coruscantis*, Ezechiel. 1. Sicerunt *quasi flumina, quæ ad locum unde exeunt per contemplationis secretum, per publicam operationis seu prædicationis instantiam revertuntur*, ait S. Gregor. hom. 5. in Ezech. Præclarè S. Bernard. epist. 201. *Nunc*, inquit, *manent tria, verbum, exemplum, oratio: major autem horum oratio: ea namque operi & voci gratiam & efficaciam promeretur.*

VERS. 5.

Et elegerunt Stephanum] Electio hæc non fuit ordinatio, nec institutio aut creatio Diaconorum. Hæc enim spectabat ad Apostolos, non ad populum, sed oblatio & præsentatio. q. d. Populus ex omnibus discipulis selegit Stephanum cum sociis, quasi cæteris aptiores ad hoc munus, eosque auctorandos & ordinandos obtulit Apostolis, si illi eorum electionem probassent. Sic hodie principes laici, qui habent jus patronatus beneficiorum, seligunt aliquem quem præsentant Episcopo, ut is ei beneficium conferat, eumque Canonicum vel Pastorem, creet & instituat. Porrò Epiphanius hæresi 21. censet hos Diaconos electos esse è numero 72. discipulorum Christi. Sed S. Augustinus serm. 94. de diversis, dubitat an Stephanus ad Christum conversus sit post ejus ascensionem.

Stephani etymon.

Stephanum] *Stephanus* Græcum est nomen, significans *coronam*, à στεφανόω, id est *corono*: licèt Beda censeat esse Hebræum, & significare *regula vestra*, quia primus martyrium obiit, cæterisque Martyribus exemplar patiendi & moriendi pro Christo dedit: sed non video à qua radice Hebræa, vel etymo. Unde Pagnin. & alii passim censent *Stephanus*, uti & cætera horum Diaconorum nomina esse Græca. Unde videtur quòd ipsi, licèt genere essent Hebræi, patria tamen fuerint Græci. Elegerunt ergo Græcos, non Hebræos, ut magis satisfacerent murmuri Græcorum, Græcos Diaconos præponendo mensis & eleemosynis. Ita Lucius Dexter in Chronico anno Christi 34. disertè asserit omnes hos Diaconos fuisse Græcos. Favet, quòd multorum sententia sit, S. Stephanum fuisse cognatum S. Pauli: Paulus autem erat Cilix, putà Tarsensis: Græcus enim hic idem est, quod inter Gentiles natus vel educatus.

Dignitas.

Nota. Primus & quasi princeps Diaconorum fuit S. Stephanus. Ille enim cæteris eminebat plenitudine gratiæ, fidei & spiritus, item vi disputandi, & efficacia prædicandi. Hinc & primus pro Christo certamen obiit, factusque est Protomartyr. Unde Lucianus epist. de inventione S. Stephani, vocat eum primicerium aliorum & Archidiaconum. Damascenus libr. 4. de Fide cap. 16. vocat eum primum Diaconum, id est ministrum, Christi: ibidem vocat eum Apostolum. Et S. Augustinus serm. 94. de diversis, ait quòd inter Diaconos erat *primus, ut inter Apostolos Petrus.* Et Nicetas apud Metaphrasten: *Erat*, inquit, *inter Apostolos Apostolus, Propheta inter Prophetas, Doctor inter Doctores.* Addit S. Augustinus serm. 2. de Sanctis, S. Stephanum fuisse juvenem speciosum, ac virginem: unde & faciem habuit angeli v. 15. Damascenus asserit eum præstanti fuisse indole, in eaque Spiritum sanctum gratiæ radios fulgentiores effecisse. S. Hieron. libr. 1. contra Jovinian. & Nyssen. orat. de S. Stephano, negant eum gratia inferiorem fuisse Apostolis: nam officio, putà diaconatu, constat fuisse iis inferiorem. S. Augustinus serm. 5. de Sanctis, ait eum eminuisse castitate. *In hac re*, inquit, *quòd præpositus est fœminis* (viduis) *testimonium meruit sincerissimæ castitatis.* Et serm. 6. *Stephano Martyri & pulchritudo erat corporis, & flos ætatis, & eloquentia sermocinantis, & sapientia sanctissimæ mentis, & operatio divinitatis.*

Fides sexplex.

Plenum fide] Primò, *fide* Christiana: unde eam propugnavit usque ad mortem. Secundò *fide*, id est fidelitate: hæc enim maximè in dispensatore eleemosynarum requiritur. Tertiò, *fide*, id est, sapientia Christiana: hæc enim requiritur in diaconatu & dispensatione rerum Ecclesiæ. Quartò, *fide*, id est, fiducia in Deum, quòd necessaria subministraret ad alendum tot viduas & pauperes. Quintò, *fide*, id est, robore fidei, ad superandum non tantùm murmura pauperum, sed & lapides ac tormenta Judæorum. Sextò, *fide*, id est, excellentia fidei tanta, ut etiam miracula patraret, quæ est fides miraculorum, eadem cum fide Catholica, sed excellens, & annexam habens ingentem fiduciam in Deum, v. g. patrandi hic & nunc miraculum, uti dixi in Evangeliis.

Et Spiritu sancto] Puto à septem donis Spiritus sancti, omnibusque virtutibus & gratiis tum gratum facientibus, tum gratis datis, ac præsertim charitate & zelo. Unde Nicetas apud Metaphrasten ait de S. Stephano, *quòd magis ardebat charitate, quàm omnes Sancti sui temporis*, putà fideles cæteri: excipiuntur enim Apostoli, qui plenitudine Spiritus, uti & apostolatu, cæteris antecellebant.

Philippus quis?

Philippum] Hic, utpote Diaconus, alius est à Philippo Apostolo. Hic tamen ab Eusebio libr. 3. Histor. c. ult. Tertull. lib. de Baptismo c. 8. Isidoro Pelus. lib. 1. epist. 447. & sequent. vocatur *Apostolus*, non quòd unus fuerit è duodecim Apostolis, uti nonnulli falsò opinati sunt, sed *Apostolus*, id est, vir Apostolicus. Unde idem cap. 21. v. 8. vocatur *Evangelista*, quia scilicet instar Apostoli Evangelium prædicavit, ut patebit c. 8. Habuit quatuor filias Prophetissas, c. 21. v. 9. De eo sic legimus in Romano Martyrol. die 6. Junii: *Cæsareæ in Palæstina natalis B. Philippi, qui fuit unus de septem primis Diaconis. Hic signis & prodigiis clarus Samariam ad fidem Christi convertit, & Candacis Aethiopum reginæ Eunuchum baptizavit, ac demum apud Cæsaream requievit; juxta quem tres virgines ejus filiæ Prophetissæ tumulatæ jacent: nam quarta filia ejus plena Spiritu sancto Ephesi occubuit.* Adhuc tempore S. Hieron. Cæsareæ ædicula Philippi, & cellulæ filiarum integræ permanebant, quas omnes S. Paula profectura Hierosolymam invisit, ut idem scribit epist. 27. ad Eustochium.

Prochorus.

Prochorus] Hic inter Sanctos relatus extat in Martyrol Roman. die 9. Aprilis, ubi sic dicitur: *Antiochiæ S. Prochori*,

chori, qui fuit unus de septem primis Diaconis, & fide ac miraculis clarus martyrio coronatus est. Extat tom 7. Biblioth. SS. Patrum, vita S. Joannis scripta à Prochoro, sed multa eo indigna & fabulosa continet. Quare Auctor ut sibi fidem conciliaret, Prochori nomen ementitus est. Cæteroqui veteres testantur Prochorum scripsisse Acta S. Joannis, inter quos Lucius Dexter in Chronico ad annum Domini 94. ita loquitur: *Prochorus scripsit res gestas S. Joannis, unus ex septem Diaconis.* Sed hic Prochorus deperiit, nec hactenus comparuit.

Nicanor. NICANOREM) De hoc ita legimus in Martyrol. Rom. die 10. Januarii: *In Cypro B. Nicanoris Diaconi de septem primis, qui gratia fidei & virtute admirandus gloriosissimè coronatus est.*

Timon. TIMONEM) De hoc die 19. Aprilis in Romano Martyrol. hæc habentur: *Natalis S. Timonis Diaconis de septem primis, qui primò apud Beraam Doctor resedit, ac deinde verbum Domini disseminans venit Corinthum ibique à Judæis & Græcis (ut traditur) flammis iniectus; sed nihil læsus, demum cruci affixus martyrium suum implevit.*

Parmenas. PARMENAM) De hoc 23. Januarii Martyrol. Rom. ita scribit: *Philippis in Macedonia S. Parmena, qui fuit unus de septem primis Diaconis. Hic traditus gratia Dei, iniunctum sibi à fratribus officium prædicationis plena fide consummans, sub Trajano martyrii gloriam est adeptus.*

Nicolaus. NICOLAUM) Hic fuit causa & auctor, ut tradunt Irenæus lib. 1. c. 27. Epiphan. hæresi 25. Tertull. lib. de Præscript. cap. 46. & alii; vel certè occasio, ut volunt alii, hæresis Nicolaitarum, quæ docet licere fornicari, de qua dixi Apocal. cap. 2. v. 15. Vide ibi dicta. Nicolaum enim ab hac turpitudine & hæresi excusat Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom. c. 3. Euseb. l. 3. Histor c. 23. S. August. lib. de Hæres. c. 5. Baron. & alii. Ob hoc dubium, solus è septem Diaconis Nicolaus non est ascriptus Sanctorum catalogo in Martyrol.

ADVENAM) προσήλυτον, id est *Proselytum*. Erat ergo hic Nicolaus Gentilis, sed conversus ad Judaismum, talis enim græcè vocabatur Proselytus, latinè advena.

VERS. 6. ANTIOCHENUM) oriundum Antiochia.

ORANTES) Sub oratione comprehendit sacrificium Eucharistiæ, uti indicat S Clemens lib. 8. Constit. c. ult. Unde etiamnum non nisi in sacrificio ordinantur Diaconi. Addit S. Chrysost. jejunium, cujus expressa fit mentio in ordinatione Sauli & Barnabæ cap. 13. v. 3. Unde etiamnum Ecclesia ordinationi semper præmittit publicum & solenne jejunium.

IMPOSUERUNT EIS MANUS] Hinc patet diaconatum esse Ordinem, & ordinationem sacram. Imponere enim manus apud Apostolos est ordinare. Unde ordinatio à Græcis vocatur χειροτονία, id est, *manuum impositio*. Ergo hi Diaconi præcipuè non sunt ordinati ad ministrandum mensis (ad hoc enim non requiritur ordinatio solemnis, uti patet in œconomis, aliisque mensarum ministris) sed ad ministrandum Ecclesiæ & Apostolis in Missa, concione, aliisque ministeriis sacris, ut patet ex usu & traditione totius antiquitatis. *Impositio manuum est de essentia Ordinis.* Secundò, hinc videtur quod impositio manuum non sit quid accidentale, sed materia essentialis Sacramenti Ordinis, uti rectè contra D. Soto docet Bellarminus lib. 1. de Ordinat. cap. 9. Immò hic non poterat esse alia materia: nam liber Evangeliorum, qui nunc datur Diaconis in ordinatione, estque materia Ordinis diaconatus, ut definit Concilium Florentinum in Bulla unionis, tunc necdum extabat, quia necdum scriptus erat. Hinc S. Paulus 1. Timoth. 3. 14. & alibi docet, per impositionem manus dari gratiam; idque visibili signo columbæ, aut simili ostendit Deus in ordinatione S. Chrysostomi & aliorum SS. Episcoporum. Et Concil. Trident. sess. 23. cap. 4. docet dari gratiam quando Episcopus super ordinandum (utique manus imponendo) dicit: *Accipe Spiritum sanctum.* Causa est, quòd impositio manus repræsentet illapsum Spiritus sancti, ejusque obumbrationem & plenitudinem, quæ requiritur in iis qui ordinantur, ideoque postulatur & datur in ordinatione, ut scilicet Spiritus eum roboret, illuminet, dirigat in omnibus suis ministeriis, quæ commune Ecclesiæ bonum spectant. Ita ex S. Dionysio Amalarius lib. 1. de Eccles. Officiis c. 12.

Mysticè, significatur ordinandum offerri Deo, quasi victimam & holocaustum: huic enim in lege veteri manus imponebantur juxta legem Levitici 1. 4. ut moneantur ordinandi, se quasi victimas debere seipsos suaque omnia consecrare, & expendere ad Dei obsequium & cultum. Plura de impositione manuum in ordinatione dixi 1. Timoth. 4. 14.

Porrò viduæ hæ amotæ à mensis, & cedentes Diaconis, aliis minoribus officiis deputatæ sunt, factæque Diaconissæ, quarum tria erant munia præcipua. *Diaconissæ tria habebant munera.* Primum, nudare fœminas ad baptismum & sacram unctionem. Secundum custodire portas fœminarum, fœminisque præesse in templo. Tertium, tempore persecutionis ab Episcopo, vel Parocho mittebantur ad fideles, præsertim in carcere juvandos & animandos. Vide dicta 1. Timoth. 5. 9.

VERS. 7. ET VERBUM DOMINI CRESCEBAT] in numero, æque ac in fide & opere credentium, ait Glossa: quia Apostoli liberati cura mensarum, magis, totosque se dabant orationi & prædicationi, sicut crescente agricolatione, irrigatione, & cura agricolæ, crescit seges in agro. Alludit ad parabolam seminis & seminantis, cui à Christo comparatur verbum Dei, Marci 4. 26.

MULTA ETIAM TURBA SACERDOTUM] communium & minorum (hi enim vocantur turba) non summorum & principum, uti videtur velle S Chrysost. qui & miratur hic Spiritus sancti gratiam, & Christi clementiam, quod eos qui paulò antè blasphemarant Christum in cruce, dicentes: *Alios salvos fecit, seipsum salvum facere nequit*, perduxerit ad fidem & salutem.

OBEDIEBAT FIDEI] Syrus, *auscultabat*, id est assentiebatur, *fidei*, putà credebat in Christum. Ad fidem magis requiritur voluntatis pia inclinatio, quàm intellectus propensio: res enim fidei sunt obscuræ, & super rationis captum. Unde ad eas credendas pia voluntas movet intellectum, hic cæcutientem, eumque subicit & quasi captivat in obsequium fidei, ut ait Apostolus 2. Corinth. 10. 5.

Tropol. obedit fidei Christianus, qui facit ea quæ fides facienda dictat & jubet, qui scilicet justè, piè & sobriè vivit: piè Deo, sobriè sibi, justè proximo; cujus proinde vita fidei respondet, & mores professioni adæquantur: sic enim vivit ut credit.

PLENUS GRATIA) Syrus, טיבותא *tabuta*, id est, bonitate. Græca nunc habent πίστεως, id est *fide*, de qua dixi vers. 3.

VERS. 8. ET FORTITUDINE) Lyran. *gratiam*, multa heroica operandi; *fortitudinem*, multa dura patiendi, accipit. Verum dico, per *gratiam* quodlibet charisma & virtutes omnes, utpotè gratiæ comites & quasi filias (hæ enim omnes sunt gratiæ, quia gratis à Deo infusæ) intelligi; ac consequenter ipsam quoque *fortitudinem*: sed quia in ea excelluit S. Stephanus, hinc ait, *Et fortitudine*. q. d. Plenus erat omni gratia, sed maximè fortitudine, tum ad agendum, præsertim ad intrepidè prædicandum, disputandum & convincendum Judæos: tum ad offerendum se minis, periculis, tormentis, lapidationi & martyrio: tum ad patrandum signa & prodigia: quibus suam fidem & doctrinam de Christo confirmabat, uti sequitur.

Nota hic vim & effectum Sacramenti ordinationis: nam ante eam, nec gratia plenus fuit Stephanus, nec prædicavit, nec miracula patravit, post eam verò, imò per eam, omnia hæc præstitit, uti advertit S. Chrysost.

VERS. 9. DE SYNAGOGA) Non quòd una omnium sequentium fuerit Synagoga, ut vult Cajetanus, sed *de Synagoga*, id est, de Synagogis, est enallage numeri. Judæi enim Alexandrini suam habebant Synagogam Hierosolymis, suam Cyrenenses, suam Cilices, &c. ita S Chrysostom. perinde ac Romæ Germani suum habent Collegium, Angli suum, Scoti suum, Maronitæ suum, Græci suum. Sicut enim nunc Roma, ita tunc Jerusalem erat metropolis fidei, religionis & sapientiæ, ad quam proinde Judæi sparsi per orbem mittebant suos filios, ut lege & sapientia Dei imbuerentur, & ad hoc variarum nationum collegia, quas Synagogas vocabant, erant instituta.

QUÆ APPELLATUR LIBERTINORUM) Id est, filiorum qui prognati erant ex parentibus in servitutem à Pompeio aliisque Romam aliove abductis, sed libertate

dona-

donatis. ita S. Chrysost. Beda, Cajetan. & alii. Hi enim utpote è servili genere prognati, videntur à cæteris, quasi liberis rejecti, ideoque peculiarem constituisse Synagogam. Alii *Libertinos* censent vocari oriundos ex Libya. Ita Oecum. Glossa, Gagnejus, Hugo & Lyran. Unde nonnulli suspicantur corruptè legi *Libertinorum*, pro *Libyrtinorum*. vel potiùs *Lybistinorum*. q. d. Libyes, qui inter Cyrenaicam & Ægyptum habitant, quique suam habebant in Jerusalem Synagogam, quæ à gente & regione vocabatur Libystinorum. Verùm omnia exemplaria Græca & Latina habent *Libertinorum* non *Lybistinorum*. Quare prior expositio est verior, quæ confirmatur ex eo, quòd Romæ Judæi vocabantur *Libertini*, qui libertate donati in Transtiberina regione habitabant: de iis enim ita scribit Philo in Legatione ad Cajum sub medium: *Non passus fuisset Augustus trans Tiberim, bonam urbis partem teneri à Judæi, quorum plerique erant Tibertini: quippe qui belli jure in potestatem redacti, ab heris suis manumissi fuerant, permissi ritu majorum vivere: hos sciebat suas habere proseuchas, in quibus suos cœtus facerent, præsertim sabbatis.*

Cyrenensium] Cyrene alia erat in Syria, alia in Media, alia in Africa. De tertia hic agi censent Chrysost. Oecum. Gagnejus: quia Cyrenenses hic junguntur Alexandrinis, qui pariter sunt Afri. Sic ergo fama Stephani tres orbis partes pervagata est. Disputavit enim cum Libertinis Romanis, qui sunt in Europa; cum Cilicibus, qui sunt in Asia? cum Cyrenensibus & Alexandrinis, qui sunt in Africa.

Alexandrinorum] qui oriundi erant Alexandria metropoli Ægypti, de qua dixi Nahum 3. 8.

Eorum qui erant a Cilicia] Quæ hodie Caramania dicitur, ut patet ex Theatro orbis Ortelii, in Turcia. Ex hac Synagoga videtur fuisse S. Paulus, æquè ac S. Stephanus, utpote Pauli consobrinus, ut censet Sanchez, Salmeron, & alii. Fuit enim S. Paulus Cilix, putà Tarsensis: ideoque S. Stephano, usque ad verba, & verbera, ipsamque mortem se opposuit, ut patet cap. 7. Erat enim ipse ardenti ingenio, & zelator legis veteris, ideoque cum collegis suis in S. Stephanum, utpote cognatum suum, & ejusdem secum scholæ ac synagogæ, quasi in apostatam acriùs insurrexit. Fratrum enim, & consanguineorum, ac collegarum odia sunt acerbissima, amor enim acuit iras.

Et Asia) Minori, quæ Ciliciæ adjacet: ea nunc vulgò Turcia vocatur. Hinc disce, quanta fuerit gratia, virtus, efficacia, sapientia, prodigia, fulgor S. Stephani, quæ omnium in se synagogarum oculos convertit, animosque & linguas armavit, utpote gloriæ ipsius invidentium.

VERS. 10. Et non poterant resistere sapientiæ) divinæ, qua plenus erat S. Stephanus. Hac enim eos convincebat, & ex S. Scripturis, aliisque notis & signis demonstrabat Jesum Christum esse Messiam, orbisque salvatorem.

Et Spiritui, qui loquebatur) Legit Interpres, ὅς ἐλάλει jam legunt, ᾧ ἐλάλει, id est, *quo*, vel *per quem loquebatur*. Glossa addit, *cum omni fiducia & sine timore*. Ecce in Stephano impletur illa promissio Christi: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*, Matth. 10. 20. Et: *Ego dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt resistere & contradicere omnes adversarii vestri*, Lucæ 21. 15.

VERS. 11. Tunc submiserunt) ὑπέβαλον, id est, ut Tigurina, *subornarunt*; Pagnin. *clam acceperunt viros qui dicerent*, &c.

Verba blasphemiæ) βλασφημία græcè idem est quod δυσφημία, id est, mala fama ab alio sparsa, vituperium, calumnia, maledicentia: sed usu Ecclesiastico significat injuriam, sive probrum jactatum in Deum & Sanctos, uti hic in Mosen, ejusque legem. Hinc enim accusationem intentant S. Stephano, eum scilicet dixisse contra Mosem, quòd lex Mosis à Christo jam abolita sit, ideoque non fuerit ex Deo; ac consequenter quòd Moses mentitus sit, cùm dixit eam esse divinam, foreque æternam: contra Deum verò eum blasphemasse, eò quòd dixisset, Deum velle per Christum abolere legem veterem, quasi illa non fuisset data à Deo verò & sempiterno, quodque Deus finxerit se Mosi eam dedisse, falsoque promiserit eam fore perpetuam.

Crimen objectum S. Stephano.

Notat S. August. serm. 93. de Sanctis, hosce falsos testes eamdem penè calumniam impingere S. Stephano, quam paulò antè Scribæ impegerant Christo. Nam falsum hoc suum testimonium explicantes v. 13. dicunt: *Homo iste non cessat loqui adversus locum sanctum & legem: audivimus enim eum dicentem quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moses. Contra Christum verò dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud*, Matth. 26. 60.

Rursum notat S. August. hanc eorum accusationem verum fuisse oraculum, perinde ac fuit sententia Caiphæ contra Christum, Joan. 11. 50. Porrò eos mentiri, & calumniari S. Stephanum patet, quia Stephanus nihil dixerat contra locum sanctum, id est, contra templum, vel Jerusalem, quæ erat civitas sancta, neque contra legem: nam & Christus de se dixerat: *Non veni solvere legem, sed adimplere*, imò perficere, Matth. 5. v. 17. neque dixerat quòd Jesus destrueret templum, vel Jerusalem: aut quòd mutaret traditiones, τὰ ἔθη, id est ritus, cæremonias, cultum, legesque & instituta à Mose tradita. Et esto id dixisset, si legem mutare erat crimen, non Stephanum id vaticinantem, sed Jesum id facientem invadere debebant. Unde exclamat S. Gregor. Nazianz. orat. de S. Stephano: *O injustam audientium sententiam! Quoniam, inquiunt, Jesus mutabit leges, lapidetur Stephanus.* Summa ergo accusationis & criminis quod Stephano intentant, est hæc: Stephanus dixit, quòd lex nostra in Evangelium sit transitura, judaismus in christianismum, Moses in Christum, qui est Dei filius: ergo blasphemavit legem nostram, & Deum, dando ejus divinitatem Jesu Christo, quem scimus fuisse merum hominem. Verum dicunt in sua sententia, putà in sua perfidia, & judaismo, & verè hæc prædicabat Stephanus; & sic verè coram concilio Judaico eum capitis reum agebant, uti Christum reum egerant; sed alia immiscent falsa: impingunt enim Stephano multa, quæ ipse non dixerat, uti jam dixi. Porrò alludunt ad id quod dixerat Christus, templum cum urbe vastandum à Romanis, Luc. 19. 44. Sed de suo mendaciter addunt, id facturum esse Jesum, cùm id non dixerit Jesus (multò minùs Stephanus) sed potiùs dixerit id facturas esse Gentes, putà Romanos. Denique Martyr est Stephanus, quia pro prædicatione Christi & Evangelii occubuit: in illud enim transituram legem veterem, Moses & Prophetæ prædixerant: sed hæc eorum oracula intelligere nolebant, & etiamnum nolunt Judæi.

VERS. 15. Viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli) Erat Stephanus naturali specie vultuque speciosissimus, ait S. August. serm. 6 de Sanctis; sed supra naturam hic ei addita fuit pulchritudo. Facies enim angeli significat eximium quid, augustum & cæleste in vultu, puta speciem & majestatem angelicam. Patet id ex illo Esther c. 15. 16. ad Assuerum regem: *Vidi*, inquit, *te Domine quasi angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ. Valde enim mirabilis es domine, & facies tua plena est gratiarum.*

Contulit ergo Deus Stephano novum mirumque splendorem, & quasi radios corporis gloriosi, quales contulit Mosi Exodi 34. 1. & S. Antonio, S Francisco, nostroque S. Ignatio. Unde S. August. serm. 99. de diversis ait, *faciem Stephani radiasse instar solis*; idque Primò, ut exterior fulgor vultus indicaret internum fulgorem, & pulchritudinem mentis. Nam ut ait S. Hilar. Arelat. hom. de S. Stephano, *abundantia cordis transierat in decus corporis, & in faciei pulchritudinem candor splendorque animi exundabat, ac absconditi pectoris ornamenta speculum frontis irradiabant, atque cùm haberet in se Spiritum sanctum, os præ se gestabat angelicum.* Secundò, quia S. Stephanus in moribus & doctrina, putà in disputando & prædicando æmulabatur puritatem, innocentiam, libertatem, fortitudinem, sapientiam, zelum & sanctitatem angelicam: quare in amico & æmulo angelorum angelica similitudo apparuit, ait S. August. serm. 6. de Sanctis. Tertio, ut gloria sui corporis resur-

Facie Stephanus angelica ob fulgorem, cujus Causa Prima. *Secunda.* *Tertia.*

rectio-

rectionem Christi jam factam, & nostram futuram incredulis repræsentaret, ut pote de qua cum Judæis disputaverat, & quam ægrè audiebant, præsertim Sadducæi. Unde S. August. loco jam citato ait, quòd S. Stephanus *ad confusionem illorum, revelata facie speculans in cælum gloriam filii Dei, resurrectionis annuntiabat sacramentum.* Quartò, S. Hilarius Arel. homil. jam citata: *Facies*, ait, *Stephani assumpsit speciem resurgentis adversariis ad pœnam peccati, & tormentum invidiæ, & approbationem impietatis, & testimonium criminis.* Judæis ergo facies Stephani visa est formidabilis, Christianis verò amabilis, & admirabilis. Quintò, quia S. Stephanus jam erat quasi candidatus martyrii, & triumphi gloriæque cælestis: unde ejus prælustres quosdam radios evibrabat. Hinc quasi mox evolaturus in cælum exclamabat: *Ecce video cælos apertos, & Jesum stantem à dextris virtutis Dei.* Stupeant ergo omnes in vultu Stephani gloriam triumphantis, ait Petrus Damiani serm. de S. Stephano. Hinc & Tertull. lib. de Resurrect. carnis capit. 55. ait, S. Stephanum instar Christi in transfiguratione, angelicum fastigium induisse.

Quarto. *Quinto.*

Allegor. Allegor. Doctoribus novi testamenti, qualis erat S. Stephanus, dictum est à Christo: *Vos estis lux mundi*, Matth. 5. v. 14. Hinc & Christi, utpote Doctoris mundi, facies resplenduit quasi sol, Matth. 17. 5. Nam, ut ait Apostolus 2. Corint. 3. 9. *Si ministratio damnationis* (id est, legis Mosaicæ, quæ minatur mortem & damnationem) *gloria est, multò magis ministerium justitiæ in* Evangelio *abundat in gloria.*

Anagogice. Anagog. *Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* ait Daniel. c. 12. 3.

Tropol. Tropol. Impiorum mens, & facies nigrescit ut olla, piorum serena est, & nitescit ut jubar auroræ: mentis enim decus vel dedecus in vultu emicat. Unde Chaldæus Cantic. 1. 5. paraphrasticè hæc addit: *Quando Israelitæ fecerunt vitulum, denigratæ sunt facies eorum sicut Æthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar; & quando egerunt pœnitentiam, & dimissum iis fuit peccatum, multiplicatus est splendor gloriæ vultus eorum sicut vultus angelorum.* Denique S. Chrysost. commentans in c. 7. v. 55. censet, Stephanum faciem angelicam induisse ex conspectu gloriæ Dei & Christi. Ait enim v. 55. *Ecce video cælos apertos, & Jesum stantem à dextris Dei.* Hanc enim visionem eum ab initio habuisse, sed prudenter tacuisse, ne Judæos hoc spectro offenderet. Sic Mosi ex aspectu & consortio Dei afflati sunt radii, & quasi cornua lucis Exodi 34. v. 29. Deus enim quasi sol lucidissimus suis suam lucem afflat: nam facies angelica Stephani maximè sita erat in radiis lucis & splendore angelico. Idem sentit S. August. serm. 6. de S. Stephano: *Stephanus*, inquit, *revelata facie speculabatur in cælum gloriam Dei filii, ideo videbant vultum ejus Judæi tamquam vultum angeli Dei. Et nunc tantummodo B. Martyr Stephane terram despice, cælum conspice; & pontificem sperno, Patrem attendo.* Atque hæc videtur propria & literalis causa fuisse faciei angelicæ in S. Stephano. Simili modo Christus in transfiguratione radios sui splendoris, & gloriæ afflavit Mosi & Eliæ, qui pariter visi sunt in gloria & majestate, ut ait S. Lucas Evang. c. 9. 31.

Addit S. Chrysost. ob hunc angelicum faciei decorem Judæos, licèt hostes Stephani infensissimos, permisisse tamen diutiùs eum liberè concionari, ut tanto decore oculos pascerent. Verùm in sua perfidia pertinaces, hoc splendore interiùs non illuminati, sed magis excæcati obduruerunt, ideoque ejus faciem, æquè ac doctrinam obscurare, & lapidibus opprimere sategerunt.

[illegible] Simili modo S. Joannes Baptista castitate, vita, sermone, zelo, vultu fuit angelicus, ideoque à Christo vocatus est *Angelus* Matth. 11. 10.

Malachias Propheta à moribus, prædicatione, & suaviloquentia vocatus est Malachias, id est, angelus Domini; imò Origenes eum, æquè ac Joannem Baptistam, censuit fuisse verè angelum, non hominem, uti dixi initio Malachiæ.

S. Cæcilia familiariter cum angelo virginitatis suæ custode conversans puritatem, alacritatem, efficaciam, gratiam, speciemque induit angelicam: unde & Valerianum sponsum, ejusque fratrem Tiburtium, ac 400. alios ad Christum convertit. Quocirca in officio Ecclesiastico de ea canit Ecclesia: *O beata Cæcilia, quæ duos fratres convertisti, Almachium judicem superasti, Urbanum Episcopum in vultu angelico demonstrasti.*

S. Basilius gravitate, devotione, ordine hierarchico, vultuque angelico perculit Valentem Imp. eumque sævientem contra Catholicos compescuit, & penè exanimavit. Nam, ut refert S. Greg. Nazianz. orat. de laudibus S. Basilii, cùm Valens multis satellitibus stipatus, in festo Epiphaniæ templum ingressus, *audiens psalmodiam instar tonitrui personantem, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem & continuitatem, angelicam potiùs quàm humanam: atque ipsum Basilium ante populum recta corpora stantem, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed Deo & altari affixum: eos autem à quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes; humanum quidquam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur*, &c. *Ita enim titubare cœpit, ut, nisi quispiam ex Sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinuisset, miserè utique & luctuosè prolapsurus fuerit.* Subdit eum tanta sapientia & gratia cum Valente prolocutum, ut Dei voces esse viderentur, quibus proinde Valentis iras flexit & sedavit. Addit Amphilochius in Vita S. Basilii, eum dum sacrificaret, ab Eubulo visum clarissimo lumine ac angelis circumdari.

Ita S. Zosymas, cùm audisset vitam angelicam S. Mariæ Ægyptiacæ, eamque vidisset supra flumen Jordanis ambulantem, ac in oratione raptam in aerem; rediens & requirens eam, orans dicebat: *Ostende mihi Domine absconditum thesaurum, quem mihi peccatori manifestare dignatus es. Ostende mihi obsecro Domine, in corpore angelum, cui totus comparari indignus est mundus*, uti ipse refert in ejus vita. Verè enim Anastasius Nicænus ad Antiochum quæst. 30. angelum ita definit: *Quid est angelus? Est vivum rationale, hymnisonum, immortale.*

S. Thomas Aquinas ab innocentia & castitate baptismali, quam per omnem vitam conservavit, ut numquam stimulum carnis senserit ab eo tempore, quo angeli lumbos ejus cingulo castitatis accinxerunt; insuper ab intellectus, sapientiæ & doctrinæ eminentia, nuncupatus est Doctor Angelicus.

S. Mechtildis, ait Engelhardus in ejus Vita cap. 9. *silentium tantum indixeras tibi, ut mutam crederes: si verò loqueretur, cum angelo te conferre putares.* quæ proinde, cùm quadam vice ei inadvertenter verbum otiosum excidisset, illud diu multis lacrymis, & voluntariis pœnis castigavit. Silentium ergo angelicum nos docet cum angelis, & ab angelis cum hominibus angelicè loqui. Unde & de S. Thoma Aquinate, quem condiscipuli ob juge silentium *bovem mutum* appellabant, dixit Albertus Magnus ejus magister: *Hic bos mutus brevi tantam dabit vocem, ut eam audiat totus orbis*, immò omnia sæcula eam quasi angelicam admirentur.

Noster B. Aloisius Gonzaga virginitate, modestia, mansuetudine, blandiloquio, verecundia, oratione, contemplatione, vultu erat angelicus: unde à matre Comitissa Castillionensi non aliter vocabatur, quàm *meus angelus.* Quin & Auditores Rotæ in processu Canonizationis ejusdem, ipsi *Angelici* titulum ultrò & motu proprio dederunt.

CAPUT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Stephanus suam causam agens, doctè & fusè perorat in concilio, alteque exordiens refricat historias Abrahe, Isaac, Iacob, Mosis & Prophetarum, qui prænuntiarunt Christum, quibus uti restiterunt prisci Iudei, multosque ex eis occiderunt, ita nunc posteros eorum persequi Christum eiusque discipulos, liberè proclamat. Unde ingenti zelo, libertate ac spiritu v. 51. in illos denotat: Dura, *inquit*, cervice, & circumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto resistis, sicut patres vestri, ita & vos, *vocatque eos proditores & homicidas Christi. Quocirca illi stridentes & furentes rapiunt eum, ac lapidibus obruunt: ille vero interritus, oculis in cœlum intentis videns gloriam Dei & Iesum:* Domine Jesu, *inquit*, suscipe spiritum meum.

1. DIxit autem princeps sacerdotum: Si hæc ita se habent? 2. Qui ait: Viri fratres, & patres, audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ cùm esset in Mesopotamia: priùs quàm moraretur in Charan, & dixit ad illum. 3. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monstravero tibi. 4. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis. 5. Et non dedit illi hereditatem in ea, nec passum pedis: sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini ejus post ipsum, cùm non haberet filium. 6. Locutus est autem ei Deus: Quia erit semen ejus accola in terra aliena, & servituti eos subijcient, & malè tractabunt eos annis quadringentis: 7. & gentem cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus, & post hæc exibunt, & servient mihi in loco isto. 8. Et dedit illi testamentũ circumcisionis: & sic genuit Isaac, & circũcidit eum die octavo: & Isaac Jacob: & Jacob, duodecim Patriarchas. 9. Et Patriarchæ æmulantes, Joseph vendiderunt in Ægyptum, & erat Deus cum eo. 10. & eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus: & dedit ei gratiam & sapientiam in conspectu Pharaonis regis Ægypti, & constituit eum præpositum super Ægyptum, & super omnem domum suam. 11. Venit autem fames in universam Ægyptũ & Chanaan, & tribulatio magna: & non inveniebant cibos patres nostri. 12. Cùm audisset autẽ Jacob esse frumentum in Ægypto: misit patres nostros primùm: 13. & in secundo cognitus est Joseph à fratribus suis, & manifestatum est Pharaoni genus ejus. 14. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum, & omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. 15. Et descendit Jacob in Ægyptũ, & defunctus est ipse, & patres nostri. 16. Et translati sunt in Sichẽ, & positi sunt in sepulcro quod emit Abraham pretio argenti à filijs Hemor, filij Sichem. 17. Cùm autem appropinquaret tempus promissionis, quam confessus erat Deus Abrahæ, crevit populus, & multiplicatus est in Ægypto. 18. quoadusque surrexit alius rex in Ægypto, qui non sciebat Joseph. 19. Hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos ne vivificarentur. 20. Eodem tempore natus est Moyses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. 21. Expositio autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, & nutrivit eum sibi in filium. 22. Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus suis. 23. Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israel. 24. Et cùm vidisset quemdam iniuriam patientem, vindicavit illum: & fecit ultionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Ægyptio. 25. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis: at illi non intellexerunt. 26. Sequenti verò die apparuit illis litigantibus: & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutrum? 27. Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te constituit principem & judicem super nos? 28. numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ægyptum? 29. Fugit autem Moyses in verbo isto: & factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos. 30. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. 31. Moyses autem videns, admiratus est visum, & accedente illo ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens: 32. Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abrahã, Deus Isaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moyses; non audebat considerare. 33. Dixit autem illi Dominus: Solve calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est. 34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, & gemitum eorum audivi, & descendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum. 35. Hunc Moysen, quem negaverunt, dicentes: Quis te constituit principem & judicem? hunc Deus principem & redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. 36. Hic eduxit illos, faciens prodigia & signa in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deserto annis quadraginta. 37. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tamquam me. ipsum audietis. 38. Hic est, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris: qui accepit verba vitæ dare nobis. 39. Cui noluerunt obedire patres nostri: sed repulerunt, & aversi sunt cordibus suis in Ægyptum, 40. dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei. 41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur in operibus manuum suarum. 42. Convertit autem Deus, & tradidit eos servire militiæ cęli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? 43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem. 44. Tabernaculum testimonij fuit cum patribus nostris in deserto,

sicut

sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundùm formam quam viderat. 45.
Quod & induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionē gentium, quas expulit Deus à facie
patrum nostrorum, usque in diebus David, 46. qui invenit gratiam ante Deum, & petiit ut inveniret
tabernaculum Deo Jacob. 47. Salomon autem ædificavit illi domum. 48. Sed non Excelsus in manu-
factis habitat, sicut Propheta dicit: 49. Cœlum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum.
Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? 50. Nonne ma-
nus mea fecit hæc omnia? 51. Dura cervice, & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui
sancto resistitis, sicut patres vestri, ita & vos. 52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri?
Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores & homicidæ fuistis;
53. quia accepistis legem in dispositione angelorum, & non custodistis. 54. Audientes autem hæc dissecа-
bantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum. 55. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, inten-
dens in cælum, vidit gloriam Dei, & Jesum stantem à dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, &
Filium hominis stantem à dextris Dei. 56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, &
impetum fecerunt unanimiter in eum. 57. Et eiicientes eum extra civitatem lapidabant: & testes depo-
suerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. 58. Et lapidabant Stephanum in-
vocantem, & dicentem: Domine Jesu suscipe spiritum meum. 59. Positis autem genibus, clamavit voce
magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, obdormivit in Domino.
Saulus autem erat consentiens neci ejus.

Septem antilogiæ Stephani & Mosis.

NOta. Historiæ pleræque quas hoc capite recenset S. Stephanus, petitæ sunt ex Genesi & Exodo, ubi eas explicui: quæ ergo ibi dixi, hic non repetam. Porrò in multis Stephanus videtur repugnare Genesi. Septem enim hic occurrunt antilogiæ, partim in Genesi solutæ, partim hic breviter solvendæ.

VERS. 2. VIRI FRATRES ET PATRES) *Fratres* vocat sibi æquales & coævos: *patres* verò, seniores, pontifices & judices, coram quibus causam suam agebat in concilio. ita Lyran. & Hugo.

DEUS GLORIÆ) Scilicet origo, fons & causa, hoc est, Deus gloriosissimus, cui competit omnis honor & gloria, eaque divina & immensa; quique angelis & hominibus omnem gloriam, quam habent, communicat. Notat S. Chrysost. id dicere S. Stephanum contra Judæos, putantes gloriam Dei alligatam esse templo & legi ipsorum. q. d. Deus ante legem & templum fuit Deus gloriæ, suamque gloriam ostendit Abrahæ & patribus vestris; quos divites, victoriosos, felices, gloriosos effecit: ergo pari modo potest suam gloriam nunc avocare à templo & B lege vestra, eamque transferre in Christum & Ecclesiam. Vide quæ de Dei gloria & glorificatione dixi Rom. 11. 33. & Isaiæ 63. & Apocal. 4. 8.

APPARUIT PATRI NOSTRO ABRAHÆ) Incipit ab Abraham, quia is Judæorum, hoc est, fidelium & Synagogæ, fuit primus pater & patriarcha, primusque promissionem explicitam accepit de Christo ex se nascituro.

Accusarant Judæi Stephanum, quòd locutus esset contra eorum Deum, legem, templum, Mosen & Prophetas. Refellit id Stephanus, honorificè loquendo de Deo Abrahæ, ac vocando eum Deum gloriæ; deque ipso Abraham, vocando eum patrem nostrum, ac de lege, templo, Mose & Prophetis. Ostenditque Judæos potiùs iis obloqui & resistere, dum Christum à Deo, Mose & Prophetis promissum, ac in lege & victimis templi adumbratum, ejusque discipulos persequuntur. q. d. Accusatis me quasi blasphemum, eò quòd Christum præponam Mosi & Prophetis, asseramque eum esse Dei filium & redemptorem mundi. At verò idipsum credidit Abraham, Moses & Prophetæ, qui & idipsum prædixerunt. Imitamini ergo patrem vestrum Abraham, legislatorem Mosen, C vestrosque Prophetas, ac in Christum jam natum credite, sicut ipsi in Christum nasciturum crediderunt, eamque vobis prædixerunt & promiserunt: alioqui non ego, sed vos à fide Abrahæ, Mosis & Prophetarum degeneres, iis adversos & hostes vos ostēdetis. ita S. Aug serm. 93 de diversis.

Prima. IN MESOPOTAMIA) Est hic prima antilogia, Videtur enim Stephanus hic pugnare cum Mose Genes. 12. 1. juncto cum Genel. 11. 31. ubi dicitur, quòd Abraham vocatus & eductus sit de Ur Chaldæorum.

Respondeo, S. Stephanum *Mesopotamiam* hoc loco latè accipere, pro omni regione quæ est trans Euphratem: opponit enim eam terræ Chanaan Judæis promissæ, quæ se extendebat usque ad Euphratem: hic enim ejus limes statuitur à Deo Deuter. 11. 24. Quare sub *Mesopotamia* comprehendit hic Chaldæam. Id ita esse patet ex v. 4. ubi ait;

A *Tunc exiit de terra Chaldæorum*. Porrò quomodo Gen. 12. 4. dicatur Abraham egressus de Haran, ibidem explicui; eò enim pertinet.

CHARAN) *Charan*, sive *Haran* sunt Charræ, quæ fuit urbs Parthorum, sita in finibus Mesopotamiæ versus terram Chanaam, juxta quam cæsus est M. Crassus à Parthis, de quo Lucan. libr. 1. de Bello civili.

Assyrias Latio maculavit sanguine Charras.

VERS. 3. EXI DE TERRA) Præclarè S. Hieron. qui Stridonem & Dalmatiam patriam suam deserens, per orbem discendi causa peregrinatus, tandem in Bethlehem consedit & conquievit, Epist. ad Paulinum: *Credenti*, ait, *totus mundus divitiarum est, & facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum*. Et Poeta:

Sanctis patria est cælum, terra exilium.

Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor.

Hinc Socrates dicebat se esse cosmopolitam, id est, civem mundi. Et ex Platone Plotinus apud S. Aug. lib. 9. de Civit. c. 6. *Fugiendum est*, inquit, *ad clarissimam patriam; & ibi pater, & ibi omnia: quæ igitur classis, aut fuga? Similem Deo fieri. Si ergo Deo tanto similior, quanto fit quisque propinquior, nulla est ab illo tanta longinquitas, quanta ejus dissimilitudo*. Sumus enim ab æterno ab eo conscripti cives Sanctorum & domestici Dei, quasi ejus filii & heredes, coheredes autem Christi: patria ergo nobis est cælum, terra verò exilium. Hicque fuit communis Abrahæ & Sanctorum omnium sensus, uti multis ostendi Hebr. 11. 9.

VERS. 4. TRANSTULIT) *μετῴκισεν*, id est, *habitare fecit*, S August. 16. Civit. c. 16. legit, *collocavit*; Syrus *mutavit*; scilicet Abrahæ domum, sedem & habitationem transtulit ex Haran in Chanaan.

IN QUA VOS NUNC HABITATIS) Non ego, quia terram & omnia terrena cum Apostolis reliqui, & vicinus morti ad cælum propero. ita Glossa.

VERS. 5. ET NON DEDIT ILLI HEREDITATEM IN EA, NEC PASSUM PEDIS] Græcum *βῆμα* Primò, significat *vestigium*, ut vertit Syrus, Pagnin. & Tigurina. Secundò, *passum*, ut patet ex Plutarcho in Demet. passus autem est mensura quinque pedum: hos enim efficit distensio & divaricatio unius pedis ab altero. q. d. Ne minimam quidem terræ mensuram dedit illi. Est hic secunda antilogia. Nam Genel. 23. 9. Abraham in Chanaan emit & possedit speluncam duplicem, ad sepulturam Saræ & suorum. *Secunda.* Resp. Primò, illam non dedit ei Deus, sed pretio suo eam sibi comparavit Abraham. Ita S. August quæst. 56. in Genel. Secundo, non possedit illam quasi hæreditatem, scilicet ut vivus eam quasi prædium coleret vel incoleret, sed ut sepulturam, in qua mortuus quiesceret. Sepulchrum enim non est hereditas nec domus, vel ager vivorum, sed potiùs crypta subterranea mortuorum. ita Glossa.

CUM NON HABERET FILIUM] Hoc auget promissionem Dei, & fidem Abrahæ. Deus enim promisit Chanaan Abrahæ, id est, posteris ejus; cùm tamen nondum haberet filium, sed ipse esset senex, & uxor ejus Sara sterilis, atque Abraham promittenti Deo credidit: quia credebat Deum esse omnipotentem, atque senibus & sterilibus posse restituere vim generativam, idque hic justa pro-

missa

missa facturum, uti de facto fecit, cùm jis dedit virtutem A generandi Isaac, qui cum posteris, Deo dante, futurus erat heres Chananææ.

VERS. 6. QUIA ERIT SEMEN EJUS ACCOLA IN TERRA ALIENA] Pro *accola* græcè est *πάροικος* id est advena, peregrinus in terra aliena, non incola & civis in propria, q.d. Posteri tui, ò Abraham, erunt peregrini in Chanaan (uti exprimunt Septuag. Exodi 12. 40.) & in Ægypto, ibique Ægyptii cogent eos servire sibi per annos quadringentos.

Tertia. ANNIS QVADRIGENTIS] Est hic tertia antilogia. Nam Exodi 12. 41. & Galat. 3. 17. numerantur anni 430. & ita hic legendum censent Rabanus, S. Thomas, Cajetanus, & Glossa. Resp. à vocatione Abrahæ quæ facta est anno vitæ ejus 75. fuisse annos 430. hic verò eos computari à nativitate Isaac, qui natus est Abrahamo post 25. annos, putà anno vitæ ejus centesimo. Inde enim usque ad exitum Hebræorum ex servitute Ægyptiaca, fluxerunt anni 405. præcisè, qui hic vocantur quadringenti, numero & computu rotundo, omissis quinque qui hunc computum excedunt; Scriptu- B ra enim sæpè ponit numeros integros & rotundos, præsertim centenarios, etiamsi pauculi jis desint vel supersint. Sic enim dicimus nos vidisse centum milites, etiamsi duo vel tres huic numero desint. Sensus enim est: vidi centum, id est, circiter centum, plus minùs centum. Pari modo hi anni præcisè numerantur quadringenti infrà c. 13.20. & Genes. 15. 13. Vide ibi dicta.

VERS. 7. JUDICABO] Id est condemnabo, ulciscar & puniam. ita Vatabl. Deus enim occidit Pharaonem & Ægyptios oppressores Hæbræorum, mergendo eos in mari rubro; Chananæos verò mactavit in præliis per Iosue.

VERS. 8. EXIBUNT] de Ægypto in Chanaan, quam eis promisi.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM CIRCUMCISIONIS] *Testamentum*, id est, fœdus vel pactum: Deus enim conditionem fœderis inter se & Abraham, ejusque posteros initi, voluit esse circumcisionem, promittens se Abrahæ & posterorum fore Deum, provisorem & protectorem, si ipsi ex ejus voluntate & lege se circumciderent, ac vicissim eum colerent, non idola. Vide dicta Genes. 17. C 7. & seq.

VERS. 9. AEMULANTES] invidentes, ita Tigurina.

IOSEPH VENDIDERUNT] Meminit Ioseph, quia is expressus præ cæteris fuit typus Christi, vendicati, capti & afflicti à Iudæis, idque tacitè hic eis insinuat & obiicit S. Stephanus.

VERS. 13. ET ERAT DEUS CUM EO] educens eum è carcere, sublimans in principem Ægypti, omniaque ejus opera secundans & prosperans, uti mox explicat S. Stephanus. Vide Sapient. c. 10. 13. & 14.

VERS. 14. ET IN SECUNDO] scilicet adventu fratrum Ioseph in Ægyptum; Syrus, *in secunda vice*; Tigurina & Pagninus, *cumque iterum misisset eos*.

IN ANIMABUS SEPTUAGINTAQVINQVE) *Animabus*, id est hominibus, putà filiis & nepotibus ex Iacob prognatis. In his enim stabat tota cognatio, id est, prosapia & posteritas Iacob. Est synecdoche.

Quarta. Est hic quarta antilogia: nam Genes. 45. 26. numerantur tantùm 70. non 75. Resp. fuisse 70. Sed Septuag. quos sequitur S. Stephanus, numerant 75. quia annumerant filios D & nepotes Ioseph natos in Ægypto, uti dixi Gen. 46. 26.

ET TRANSLATI SUNT IN SICHEM) *Sichem* sive *Sichar* urbs erat Samariæ præcipua, quæ postea *Mabartha*, teste Iosepho lib. 5. Belli cap. 4. vel, vt ait Plinius lib. 5. c. 13. *Mamortha* dicta est, deinde *Flavia Cæsarea* à Flavio Domitiano, qui eo coloniam deduxit, denique *Neapolis* est appellata, nunc *Naplos*, dicitur, in qua natus est S. Iustinus Philosophus & Martyr, S. Stephani in fide propugnanda æmulus: unde gloriosum illius ad instar, pro ea martyrium obiit anno ætatis circiter 50. Christi 168. ut habet Chronicon Alexand. licèt Baronius id consignet anno Christi 165.

Quinta. Est hic quinta antilogia. Nam Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt in Hebron, ut patet Genes. c. 25. 9. & c. 50. 13. Resp. Abraham, Isaac, & Iacob sepultos esse in Hebron, duodecim verò Patriarchas qui fuerunt filii Iacob, sepultos esse in Sichem. ita S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ. Aut certè hi quoque primùm ex Ægypto translati & sepulti sunt in Sichem inde in Hebron, uti disertè docet Iosephus libr. 2. Antiq. c. 4. ubi asserit omnes excepto Ioseph, sepultos esse in Hebron. Iosephum quasi gnarum & fidum suæ gentis historicum, sequuntur Magister Histor. Scholast. Dionysius & Gagneius, atque idipsum hic significat Stephanus, cùm subdit: *Et positi sunt in sepulchro quod emit Abraham*, utique in Hebron, ut patet Genes. 23. non in Sichem.

Sexta. ET POSITI SUNT IN SEPULCRO, QUOD EMIT ABRAHAM PRETIO ARGENTI A FILIIS HEMOR, FILII SICHEM) Est hic sexta antilogia, eaque maximè implicata & difficillima: nam Abraham sepulchrum emit ab Ephron filio Seor, Genes. 23. v. 16. non à filiis Hemor, filii Sichem. Ab illis enim partem agri in Sichem emit Iacob, non Abraham Genes. 33. 19.

Responsio Prima. Resp. Primò, Beda, Rabanus, & ex jis Melchior Canus in fine lib. 2. de Locis Theolog. S. Stephanum totum alteri rei, putà causæ suæ de Christo, intentum, hic lapsum esse memoria, & pro Iacob nominasse Abraham: confudisse enim duas emptiones, & commiscuisse in unam, scilicet priorem Abrahæ, de qua Genes. 23. 16. & alteram Iacob, de qua Genes. 33. 19. Verùm quis hoc credat in S. Stephano, qui plenus erat fide & Spiritu sancto, imò in quo loquebatur Spiritus sanctus; præsertim cùm ipse hic publicè coram doctissimis Rabbinis, suis adversariis, concionaretur, tractaretque controversiam de Christo, æquè ac causam suæ religionis & fidei, vitæque & necis? erat enim jam martyrii cælique candidatus, viditque gloriam Dei. Minùs improbabile est quod censent alii, nomen Abrahæ pro Iacob hic irrepsisse, æquè ac nomen Ieremiæ irrepsisse Matth. 27. v. 9. multi viri docti autumant. Si enim pro *Abraham* ponas *Jacob*, aut expuncto *Abraham* repetas nomen *Jacob*, quòd paulò antè præcessit, tota sententia planè fluit, nec ullum ingerit scrupulum. ita Eugubinus & Lipomanus in Catena Genes. 33. ac Andreas Masius in cap. ult. Iosue v. 32. Verùm omnia exemplaria Græca, Latina & Syra constanter habent *Abraham*, non *Jacob*, nec ullus veterum pro *Abraham* legit *Jacob*; nec est quidquam quod ad ita legendum cogat; sunt enim alii hæc loca conciliandi modi, jique magis probabiles & expediti.

Secundo. Unde Secundò, respondet Vatablus, Sanchez & alii, *Abraham* patronymicè sumi, ut idem sit quod Abramides, putà Abrahæ filius, scilicet Iacob: aut q.d. Abraham, qui primus & famosissimus fuit parens Israelitarum, ac hæres terræ promissæ à Deo institutus, emit suis hunc agrum, non per se, sed per nepotem suum Iacob, Genes. 33. Sic Christus vocatur *Israel*, id est Israelitides, sive Israelis filius, Isaiæ 49. v. 3. *Servus meus es tu Israel*. Idem vocatur *David*, id est Davidides, sive Davidis filius Ezech. 34. v. 23. *Suscitabo super eos servum meum David. Ego autem ero eis in Deum, & servus meus princeps in medio eorum*. Idem vocatur *Salomon*, in titulo psalmi 71. id est, Salomonides. Sic Trojanus vocatur *Tros*. à Troe parente, Æneid. 6.

Tros Anchisiade facilis descensus Averni.

Et lib. 1.

Tros Tyriusve mihi nullo discrimine agetur.

Idem vocatur *Dardanus*, id est Dardanides, putà Dardani soboles, Æneid. 4.

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus.

Sic Trojani vocantur *Teucri*, à Teucro progenitori; Græci vocantur *Danai*, à Danao rege Argivorum. Sic Romani à Romulo, ab Horatio lib. 4. Carm. vocantur *gens Romula*. Verùm hæ phrases conveniunt Poetis & Prophetis, non verò Historicis, qualis est hic S. Stephanus.

Tertio. Tertiò, Cajetan. & alii censent esse hyperbaton; uerba enim sic esse ordinanda: *& translati sunt in Sichem patres nostri filii Jacob, & positi sunt à filiis Sichem, filii Hemor in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti in Hebron*. Causamque dat, quòd Sichimitæ memores cladis acceptæ à Simeon & Levi filiis Iacob, non passi sint eorum corpora apud se manere in Sichem, ideoque ea transtulerunt in Hebron. Verùm hoc fictivum videtur: potiùs enim sepulta abiecissent; & hyperbaton illud durum & contortum apparet. Adde, Cajetan. mutat genealogiæ seriem. Ait enim: *A filiis Sichem, filii Hemor*; cùm textus ex adverso habeat: *à filiis Hemor, filii Sichem*.

Quarta. Quartò, Gaguejus respondet eumdem agrum in Sichem priùs emptum fuisse ab Abraham, etiamsi id non narretur in Genesi, eumque abalienatum, rursus emptum esse à Jacob post 117. annos cùm ex Mesopotamia rediit in Chanaan. Sed & hoc sine fundamento asseritur.

Quinta, genuina. Quintò ergo & verisimillimè, S. Gregor. lib. 7. epist. 55. Lyran. Lorinus, & alii hic, ac fusè Pererius in Genes. 23. num. 46. & sequentibus, censent hic sermonem esse de emptione speluncæ facta ab Abraham Genes. 24. non agri facta à Jacob Gen. 33. 19. Probatur id Primò, quia *Abraham* disertè habent omnes codices, non *Iacob*. Secundò, quia S. Stephanus loquitur de emptione sepulcri; hoc autem pro sua uxore defuncta emit Abraham, non Jacob: Jacob enim emit agrum ad altare, non ad sepulchrum. Tertiò, quia S. Stephanus ait sepulcrum hoc emptum esse pretio argenti, scilicet quadringentis siclis argenti, de quibus dicit Ephron venditor sepulcri ad Abraham emptorem: *Illud est pretium inter me & te*, Genes. 24. 15. Jacob autem emit agrum non pretio argenti, sed centum agnis, ut dicitur Genes. 33. Denique Hemor ille Jacobi, dicitur fuisse pater Sichem: hic verò Abrahæ, dicitur fuisse filius Sichem. Quare diversus ab eo fuit, esto idem habuerit nomen. Sed ad hoc responderi posset, Hemoris, patrem, æquè ac filium, vocatum fuisse Sichem: unde græcè τὸ Συχὲμ quod tam patrem, quàm filium Sichem significat.

Dices, Abraham sepulcrum emit ab Ephron filio Seor, non à filiis Hemor, filii Sichem.

Respon. Ephronis patrem fuisse binominum: vocatus enim est Seor, vocatus est, & Hemor. Hebræi enim multi fuerunt binomii, ut patet, si nomina quæ initio lib. 1. Paralip. recensentur, conferas cum iis quæ ponuntur in Genesi. Porrò Hemor fuit filius Sichem, non illius, à cujus filiis emit agrum Jacob, sed eo longè antiquioris. Hemor autem multos habuit filios, inter quos major, & primogenitus videtur fuisse Ephron, qui nomine cæterorum fratrum sepulcrum vendidit Abrahæ.

Dices Secundò, quomodo verùm est quod ait Stephanus, Jacob, & Patres nostri translati sunt in Sichem, & positi in sepulcro Abrahæ? hoc enim erat in Hebron, non non in Sichem: nec Iacob ex Aegypto translatus est in Sichem, sed in Hebron, Genes. 50. 13.

Respondi paulò antè, dupliciter. Primò, Jacob cum Isaac, & Abraham, sepultum esse in Hebron: Iacobi verò filios in Sichem. Est synecdoche: partialiter enim hæc explicanda sunt; quia S. Stephanus concisè loquitur, & paucis multa conglomerat & perstringit. Cùm ergo ait: *Patres nostri*, intelligit non tantùm Jacobi filios, sed & parentes, scilicet Abraham, & Isaac, quos nominavit v. 8. ubi genealogiam eorum descripsit, non mortem, nec sepulturam. Utramque ergo hic generatim consignat, dicens, eos defunctos, & positos in sepulcro, quod emit Abraham, puta juxta Hebron. Secundò, duodecim Iacobi filii primò translati sunt in Sichem, deinde in Hebron, uti ex Iosepho, & aliis asserui. Nec id negat S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ. Ibi enim tantùm dicit duodecim Patriarcharum sepulcra adhuc sua ætate ostendi solita in Sichem: quia enim primò sepulti sunt, hinc sepulcra eorum ibidem manserunt, & religiosè à posteris asservata, & frequentata sunt; esto ipsi deinde ex Sichem in Hebron translati sint, uti asserere videtur hic S. Stephanus.

Paulò aliter respondet Pererius, nimirum, cùm S. Stephanus nominat Jacob, & patres nostros, solùm intelligere Iacobi filios, non parentes; filios autem sepultos esse in Sichem, Iacobum verò in Hebron; ut sit enallage numeri, *positi* pro *positus*; sicut discipuli dicuntur apud Matth. cap. 26. 8. murmurasse contra Magdalenam, effundentem unguentum super caput Christi, cùm solus Iudas murmurarit: ut ait Iohannes cap. 12. 4. Verùm hæc enallage hoc loco duriuscula est, præcedit enim: *Et translati sunt in Sichem*, quod in plurali accipiendum esse, omnes consentiunt. Ergo & id quod ei copulatur, scilicet, *Et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham*, in plurali ut sonat accipiendum videtur, non in singulari de solo Iacob.

VERS. 17. QUAM CONFESSUS] id est, *professus erat*, ut legunt nonnulli codices, hoc est promiserat eum jurejurando. Syrus, *pollicitus erat cum juramento*: Græca enim iam habent ὤμοσεν, id est, *juraverat*. Ita Tigurina. Fortè Interpres noster legit ὡμολόγησεν, id est, *confessus, professus erat*.

NON SCIEBAT] ignorabat quanta beneficia Ioseph Hebræus contulisset Aegypto, ideòque ab Hebræis aversus eos affligebat. VERS. 18.

HIC CIRCUMVENIENS GENUS NOSTRUM] κατασοφισάμενος, id est, *sophismatibus implicans, dolosis artibus quasi retibus capiens*; Syrus *dolum componens*, Exodi 1. 10. Hebr. est נִתְחַכְּמָה לוֹ *nithchacKema lo*, id est, sapientiores simus eo: quod Noster clarè vertit, *sapienter*, id est astutè, *opprimamus eum*. Neque enim Aegyptii Hebræos manifestè opprimere audebant, aut poterant, cùm nullam hujusce rei causam haberent. Porrò doli hi & fraudes Pharaonis narrantur Exodi 1. scilicet Primò, quòd vectigalibus, & laboribus lateritiis eos afflixerit. Secundò, quod obstetricibus mandarit, ut fantes eorum masculos in partu clàm occiderent. Tertiò, quòd jusserit, ut jam natos in flumen proiicerent. VERS. 19.

UT EXPONERENT INFANTES SUOS) q. d. Pharao coegit patres nostros exponere infantes suos, dum per ministros suos ita perscrutabatur domos Hebræorum, ad rapiendum & mergendum infantes eorum, ut Hebræi eos non possent domi abscondere, sed cogerentur eos in agris, vel ripis fluminum exponere, uti à matre expositus est Moses, Exodi 2. 3. Alium sensum dat Syrus, qui Græcum αὐτῶν vertit, *eorum*, non *suos*, ut Noster. Sic enim habet, *Mandavit ut essent abiecti filii eorum ne viverent*. q. d. Præcepit Pharao suis Aegyptiis, ut filios Hebræorum abiicerent in flumen, ibique eos mergerent & occiderent. Utraque versio est commoda & vera. Utrumque enim fecit Pharao: & Græcum ἔκθετα, tam expositos, quàm ejectos & projectos, scilicet in flumen, significat.

NE VIVIFICARENTUR) Refer hoc ad Pharaonem, non ad patres infantium. q. d. Coegit Pharao patres nostros exponere suos infantes, ne vivificarentur, id est, vivi servarentur, sed expositi, vel fame morerentur, vel à lupis & feris devorarentur, vel reperti à ministris suis submergerentur. Græcè est, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est, *Ne vitales essent, ne vivi gignerentur*, vel *producerentur*: quia antequam nascerentur ab eo morte erant damnati, & paulò post nativitatem occidendi.

MOYSES FUIT GRATUS DEO) Græcum ἀστεῖος significat *elegantem* ut vertit Noster Exodi 2. v. 2. *urbanum, festivum*: sed quia additur τῷ Θεῷ, hinc hoc loco idem est quod χαρίεις, vel εὔχαρις, id est, *gratiosus, gratus, charus Deo*. q. d. Moses infans adeò erat elegans, decorus & gratiosus, ut tam Deum, quàm homines in sui amorem alliceret: elegantia enim corporis præter solitum Mosi à Deo indita, effectus & indicium erat elegantiæ, quæ animæ erat ab eodem indita & indenda. Unde Syrus vertit, *fuit dilectus Deo*. Sic & S. Chrysost. & Oecumen. qui tamen Secundò, ἄμωμος vertit, *irreprehensibilis*. Tertiò, Recentior quidam sic interpretatur: *Moses erat elegans Deo*, id est, *insigniter elegans, eximiè pulcher*: quæ enim Deo pulchra sunt, eximia sint oportet. Sic in Script. vocantur *cedri Dei, montes Dei*, id est cedri & montes celsissimi. Hinc Deus Mosen diligens, eum à submersione & morte, in vita mirabiliter servavit, eumque suis donis & gratiis cumulavit, at tandem ducem populi sui creavit, qui per plagas & portenta admiranda Israelem educeret ex Aegypto. Aliter Cajet. q. d. *Fuit Moses Deo acceptus, non ex propriis meritis, sed ex Dei bonitate, tamquam æternaliter prædestinatus, atque ad plurima bona opera agenda præordinatus*. Ostendit hic Stephanus se Mosis non esse hostem, ut obiiciebant Iudæi, sed amicum & encomiasten. VERS. 20.

Allegor. Moses elegans fuit typus Christi, qui fuit *speciosus forma præ filiis hominum*, psalm. 44. 3. quia corpus perfectissimum habuit, utpote formatum & organizatum à Spiritu sancto, ut index esset animæ ipsius elegantissimæ & pulcherrimæ. Divinitas enim velut sol resplendebat per humanitatem Christi, eique suam pulchritudinem afflabat. Vide Abulens. paradoxo 1. & Niceph. lib. 1. Histor. cap. ult. ubi Christi formam & figuram describit.

Verè auctor Panegirici ad Costantinum *Natura ipsa*, inquit, *magnis mentibus domicilia corporum digna metatur*. Et S. Ambros. lib. 2. de Virgin. *Corporis*, ait, *species simulachrum est mentis, figuraque probitatis*. Simile dat Maximus

Ty-

Tyrius serm. 10. *Ut antè sol exoriens*, inquit, *præmittit fulgorem qui cacumina montium illustret, uberioris lucis spe: ita splendescenti animo præfulget in superficie corporis decor, spem afferens multò melioris*. Id patet in Salomone Cap. 7. 11. Davide 1. Reg. 16. 12. Iosepho Genes. 36. 6. Iudith cap. 10. 4. Porrò splendidum est mendacium Plinii lib. 30. cap. 1. Mosen magum fuisse, socium Ianais (qui fuit magus Pharaonis, contra Mosen decertans) imò magicæ factionis apud Iudæos auctorem. Sic & alii Historici Gentiles de Mose & Iudæis, utpote sibi invisis, miras narrant fabulas & calumnias. Reliqua quæ de Mose hic recenset Stephanus, explicui Exodi 2. & sequent.

VERS. 25. EXISTIMABAT AUTEM] Stephanus tacitè perstringit Iudæos & judices suos. q. d. Patres vestri in figura non cognoverunt; nec receperunt Mosen missum sibi à Deo salvatorem: sic nec vos Christum Mose adumbratum, & à me prædicatum agnoscere aut recipere vultis; idque clariùs significat & inculcat v. 35. *Hunc Mosen quem negaverunt*, &c.

VERS. 29. IN VERBO ISTO] ad verbum istud, quia videbat propalatam esse suam cædem, quam putabat occultam.

VERS. 34. DESCENDI] *Descensus Dei*, ait S. August. 16. Civit. cap. 5. *significat aliquid in terra fieri præter usitatum naturæ cursum*. Descendere igitur dicitur Deus, non quasi de loco supero ad inferum se transferat, cùm sit ubique; sed anthropopathōs, cùm in terra insigne quid operatur, præsertim circa ultionem impiorum, vel protectionem piorum, uti hic descendit ad liberandum Hæbræos de tyrannide Pharaonis, & ad Pharaonem cum suis perdendum. Sic descendisse dicitur Deus ad fabricam & fabros turris Babel, cùm opus disturbavit per linguarum confusionem, Genes. 11. 5. Sic descendit in Sodomam, & protinus secuta est urbis & Pentapolis conflagratio, Genes. 18. 21. Sic descendit in monte Sina, cùm in eo legem dedit Mosi & Hebræis, Exodi 19. 20.

VERS. 35. QUEM NEGAVERUNT] Uti vos negatis Christum Mosis antitypum: sed sicuti iis invitis Deus Mosen constituit *principem & redemptorem*, græcè λυτρωτήν, id est *liberatorem*, scilicet populi sui ex Aegyptia servitute; ita & Christum nunc vobis invitis constituit principem, & redemptorem mundi.

CUM MANU ANGELI] Id est, per manum, putà per opem, operam & ministerium, sive ductum angeli: nam *manus* significat tum potentiam, tum causam mediam & executricem. Manus enim omnium artium & operum est administra, ait Cicero.

VERS. 37. HIC EST MOYSES, QUI DIXIT FILIIS ISRAEL: PROPHETAM SUSCITABIT VOBIS DEUS] Putà Christum, Prophetarum principem. Ecce hic est scopus dictorum de Mose & S. Stephano, nimirum ut ostendat Mosen prophetasse de Christo, ac proinde se non adversari Mosi, sed potiùs consentire, dum Christum prædicat: Iudæos potiùs adversantes Christo, adversari quoque Mosi, Christi prænuntio.

VERS. 38. HIC EST QUI FUIT IN ECCLESIA] putà in populi fidelis cœtu & congregatione, cui ipse præerat.

VERBA VITÆ] Decalogum aliasque Dei leges, quarum observatione ad vitam beatam & æternam in cælis ingredimur.

VERS. 39. AVERSI SUNT CORDIBUS SUIS IN AEGYPTUM) scilicet redire volentes. Aliter Vatabl. q. d. Desiderio Aegypti flagrarunt, est hebraismus.

VERS. 41. ET VITULUM FECERUNT) Rectè: hoc enim est [illegible]. Syrus verò pro α legens ο, scilicet [illegible], vertit in singulari, *& vitulum fecit*, scilicet Aaron. Aaronem id fecisse, non magos Aegyptios, ut vult Lipomanus, patet Exodi 32. v. 2. & 3. Certum est ergo Aaronem hic graviter peccasse, quia debebat potiùs morti se exponere, quàm furenti populo idolum fabricare. ita Cyrill. Hierosol. catechesi 2. Metus tamen mortis, & furor populi, qui eum coegit fabricare, vitulum, effecit, ut hoc ejus peccatum minus esset: coactio enim & metus minuunt voluntarium, quod requiritur ad culpam & peccatum. Et hoc tantùm volunt S. Ambros. epist. 32. Theodor. Lyran. Abul. Hugo, & alii in Exodi 32. dum Aaronem excusare conantur.

Nota. Deum permisisse duos summos pontifices, unum veteris, alterum novi testamenti, labi in re tam gravi, qualis erat idololatria, & negatio Christi, scilicet S. Petrum & Aaronem, ut doceret eos, & posteros compati lapsibus subditorum.

ET LÆTABANTUR IN OPERIBUS MANUUM SUARUM) Puta in idolo, scilicet vitulo quem fabricarunt, circum illum quasi Deum suum choros & choreas agendo, cantando, convivando, &c.

VERS. 42. CONVERTIT AUTEM DEUS) ἔστρεψε, quod Vatabl. vertit, *avertit se ab eis Deus*; Pagnin. *convertit se*; alii, *retraxit se ab eis*. Meliùs Noster vertit activè, *convertit*: στρέφω enim id est quod *flecto*, *converto*, *inflecto*. q. d. Deus videns Iudæos continuè sibi rebelles; *convertit & tradidit eos servire militiæ cæli*, id est, adorare solem, lunam & astra: convertit, inquam, & tradidit eos, non positivè impellendo, sed permissivè, & occasionaliter, nimirum deserendo eos sua ope & gratia, atque occasiones obiiciendo, idque in pœnam rebellionis & præcedentium peccatorum ipsorum, nimirum gentes omnes vicinas, quæ idola astraque colebant, ditando & prosperando, quæ proinde Iudæos ad idolorum cultum provocarunt, spe similis prosperitatis rerumque abundantiæ. Quem modum pleniùs explicui can. 36. & 37. in Prophetas Majores.

IN LIBRO PROPHETARUM) Amos 5. 25. cujus verba quæ hic recitat Stephanus, ibidem explicavi: hic ergo ea non repetam, nec actum agam.

VERS. 43. MOLOCH) *Moloch*, *Molech*, vel *Molchom*, id est, *rex eorum*, est Saturnus, vel Iupiter, vel Sol, qui in militia cæli eminet & effulget ut rex. *Rempham* est Lucifer, sive stella Veneris: hanc enim etiamnum colunt Saraceni & Turcæ nomine *Cubar*, unde adorantes exclamant: *Alla ova Cubar*, hoc est, *Deus & Venus*, quod ipsum memorat Constantinus Imp. lib. de Administr. Imperator. ad Romanum filium cap. 54. Vide dicta Amos 5. 25.

VERS. 44. TABERNACULUM TESTIMONII) id est, fœderis. Dicitur *testimonii*, quia continebat arcam, in qua erat lex sive tabulæ legis, quæ vocatur *testimonium*, quia Iudæis testabatur voluntatem Dei, quid scilicet eis præciperet, quidque ab eis exigeret Deus. Tabernaculi fabricam. vide Exodi 26. 5.

UT FACERET ILLUD SECUNDUM FORMAM QUAM VIDERAT) Deus ideam tabernaculi Mosi ostendit in Sina, ut juxta eam illud fabricaret. Hoc est enim quod ei ait: *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est*, Exodi 25. 40.

VERS. 45. QUOD ET INDUXERUNT) q. d. Patres nostri tabernaculum cum arca duce *Jesu*, idest Iosue, induxerunt in Chanaan. quæ erat *possessio gentium*, id est Chananæorum, quos Iosue ea expulit. Arca enim præibat castra, & in arca Deus quasi residens, pro Hebræis pugnans cedebat Chananæos, Iosue 3. 14.

USQUE IN DIEBUS DAVID) Id est, ut habent Græca & Syriaca, *usque ad dies David*. q. d. Tabernaculum Mosis duravit usque ad tempora Davidis: nam David per Solomonem vice tabernaculi exigui & mobilis stabile & augustum ædificavit templum. ita Lyran. Glossa, & alii. Unde explicans subdit.

VERS. 46. QUI INVENIT GRATIAM ANTE DEUM) Putà gratus, dilectus, & è toto Israele in regem electus fuit à Deo: *& petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob*, cùm nimirum *juravit Domino, & votum vovit Deo Jacob. Si introiero* (id est, quòd non introibo) *in tabernaculum domus meæ*, &c. *donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob*, locum scilicet, in quo Deo templum (in quo tabernaculum Mosis includam) erigam, psal. 131. 2. & sequent. Hoc autem videtur vovisse David in plaga, qua Deus per angelum percussit populum, ob eum à Davide numeratum, 2. Reg. 24. 1. Tunc ergo ut Deum sibi populoque infensum placaret, vovit se non introiturum domum suam, donec Deus ei revelaret locum quem petebat, nimirum in quo ei ædificaret templum ad solemnem perennemque cultum, supplicationes & sacrificia. Unde Deus tunc per Gad Prophetam revelavit ei, se velle coli in Moria monte, super quem conspexerat angelum gladium vibrantem in populum. Quocirca David illicò in eodem Deo sacrificium obtulit, emitque aream Ornam Iebusæi, cæteraque omnia ad fabricandum in ea templum opportunè comparavit, ita tradunt Hebræi.

sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundùm formam quam viderat. 45. Quod & induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessioné gentium; quas expulit Deus à facie patrum nostrorum, usque in diebus David, 46. qui invenit gratiam ante Deum, & petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. 47. Salomon autem ædificavit illi domum. 48. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit: 49. Cœlum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? 50. Nonne manus mea fecit hæc omnia? 51. Dura cervice, & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita & vos. 52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores & homicidæ fuistis: 53. quia accepistis legem in dispositione angelorum, & non custodistis. 54. Audientes autem hęc dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum. 55. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, & Jesum stantem à dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis stantem à dextris Dei. 56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, & impetum fecerunt unanimiter in eum. 57. Et eiicientes eum extra civitatem lapidabant: & testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. 58. Et lapidabant Stephanum invocantem, & dicentem: Domine Jesu suscipe spiritum meum. 59. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, obdormivit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci ejus.

Septem antilogiæ Stephani & Mosis.

NOta. Historiæ pleræque quas hoc capite recenset S. Stephanus, petitæ sunt ex Genesi & Exodo, ubi eas explicui: quæ ergo ibi dixi, hic non repetam. Porrò in multis Stephanus videtur repugnare Genesi. Septem enim hic occurrunt antilogiæ, partim in Genesi solutæ, partim hic breviter solvendæ.

VERS. 2. VIRI FRATRES ET PATRES) *Fratres* vocat sibi æquales & coævos: *patres* verò, seniores, pontifices & judices, coram quibus causam suam agebat in concilio. ita Lyran. & Hugo.

DEUS GLORIÆ) Scilicet origo, fons & causa, hoc est, Deus gloriosissimus, cui competit omnis honor & gloria, eaque divina & immensa; quique angelis & hominibus omnem gloriam, quam habent, communicat. Notat S. Chrysost. id dicere S. Stephanum contra Judæos, putantes gloriam Dei alligatam esse templo & legi ipsorum. q.d. Deus ante legem & templum fuit Deus gloriæ, suamque gloriam ostendit Abrahæ & patribus vestris; quos divites, victoriosos, felices, gloriosos effecit: ergo pari modo potest suam gloriam nunc avocare à templo & lege vestra, eamque transferre in Christum & Ecclesiam. Vide quæ de Dei gloria & glorificatione dixi Rom. 11. 33. & Isaiæ 6. 3. & Apocal. 4. 8.

APPARUIT PATRI NOSTRO ABRAHÆ) Incipit ab Abraham, quia is Judæorum, hoc est, fidelium & Synagogæ, fuit primus pater & patriarcha, primusque promissionem explicitam accepit de Christo ex se nasciturо.

Accusarant Judæi Stephanum, quòd locutus esset contra eorum Deum, legem, templum, Mosen & Prophetas. Refellit id Stephanus, honorificè loquendo de Deo Abrahæ, ac vocando eum Deum gloriæ; deque ipso Abraham, vocando eum patrem nostrum, ac de lege, templo, Mose & Prophetis. Ostenditque Judæos potiùs iis obloqui & resistere, dum Christum à Deo, Mose & Prophetis promissum, ac in lege & victimis templi adumbratum, ejusque discipulos persequuntur. q.d. Accusatis me quasi blasphemum, eò quòd Christum præponam Mosi & Prophetis, asseramque eum esse Dei filium & redemptorem mundi. At verò idipsum credidit Abraham, Moses & Prophetæ, qui & idipsum prædixerunt. Imitamini ergo patrem vestrum Abraham, legislatorem Mosen, vestrosque Prophetas, ac in Christum jam natum credite, sicut ipsi in Christum nasciturum crediderunt, eamque vobis prædixerunt & promiserunt: alioqui non ego, sed vos à fide Abrahæ, Mosis & Prophetarum degeneres, iis adversos & hostes vos ostédetis. ita S. Aug serm. 93 de diversis.

Prima. IN MESOPOTAMIA) Est hic prima antilogia, Videtur enim Stephanus hic pugnare cum Mose Genes. 12. 1. juncto cum Genes. 11. 31. ubi dicitur, quòd Abraham vocatus & eductus sit de Ur Chaldæorum.

Respondeo, S. Stephanum *Mesopotamiam* hoc loco latè accipere, pro omni regione quæ est trans Euphratem: opponit enim eam terræ Chanaan Judæis promissæ, quæ se extendebat usque ad Euphratem; hic enim ejus limes statuitur à Deo Deuter. 11. 24. Quare sub *Mesopotamia* comprehendit hic Chaldæam. Id ita esse patet ex v. 4. ubi ait; *Tunc exiit de terra Chaldæorum*. Porrò quomodo Gen. 12. 4. dicatur Abraham egressus de Haran, ibidem explicui; eò enim pertinet.

CHARAN) *Charan*, sive *Haran* sunt Charræ, quæ fuit urbs Parthorum, sita in finibus Mesopotamiæ versus terram Chanaam, juxta quam cæsus est M. Crassus à Parthis, de quo Lucan. libr. 1. de Bello civili.

Assyrias Latio maculavit sanguine Charras.

VERS. 3. EXI DE TERRA) Præclarè S. Hieron. qui Stridonem & Dalmatiam patriam suam deserens, per orbem discendi causa peregrinatus, tandem in Bethlehem consedit & conquievit, Epist. ad Paulinum: *Credenti*, ait, *totus mundus divitiarum est, & facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum*. Et Poeta:

Sanctis patria est cælum, terra exilium.

Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor.

Hinc Socrates dicebat se esse cosmopolitam, id est, civem mundi. Et ex Platone Plotinus apud S. Aug. lib 9. de Civit. c. 6. *Fugiendum est*, inquit, *ad clarissimam patriam: & ibi pater, & ibi omnia: quæ igitur classis, aut fuga? Similem Deo fieri. Si ergo Deo tanto similior, quanto fit quisque propinquior, nulla est ab illo tanta longinquitas, quanta ejus dissimilitudo*. Sumus enim ab æterno à Deo conscripti cives Sanctorum & domestici Dei, quasi ejus filii & heredes, coheredes autem Christi: patria ergo nobis est cælum, terra verò exilium. Hicque fuit communis Abrahæ & Sanctorum omnium sensus, uti multis ostendi Hebr. 11. 9.

VERS. 4. TRANSTULIT) *μετῴκισε*, id est, *habitare fecit*, S August. 16. Civit. c. 16. legit, *collocavit*; Syrus *mutavit*; scilicet Abrahæ domum, sedem & habitationem transtulit ex Haran in Chanaan.

IN QUA VOS NUNC HABITATIS) Non ego, quia terram & omnia terrena cum Apostolis reliqui, & vicinus morti ad cælum propero. ita Glossa.

VERS. 5. ET NON DEDIT ILLI HÆREDITATEM IN EA, NEC PASSUM PEDIS] Græcum *βῆμα* Primò, significat *vestigium*, ut vertit Syrus, Pagnin. & Tigurina. Secundò, *passum*, ut patet ex Plutarcho in Demet. passus autem est mensura quinque pedum: hos enim efficit distensio & divaricatio unius pedis ab altero. q.d. Ne minimam quidem terræ mensuram dedit illi. Est hic secunda antilogia. *Secunda.* Nam Genes. 23. 9. Abraham in Chanaan emit & possedit speluncam duplicem, ad sepulturam Saræ & suorum. Resp. Primò, illam non dedit ei Deus, sed pretio suo eam sibi comparavit Abraham. Ita S. August quæst. 56. in Genes. Secundo, non possedit illam quasi hæreditatem, scilicet ut vivus eam quasi prædium coleret vel incoleret, sed ut sepulturam, in qua mortuus quiesceret. Sepulchrum enim non est hereditas nec domus, vel ager vivorum, sed potiùs crypta subterranea mortuorum. ita Glossa.

CUM NON HABERET FILIUM] Hoc auget promissionem Dei, & fidem Abrahæ. Deus enim promisit Chanaan Abrahæ, id est, posteris ejus; cùm tamen nondum haberet filium, sed ipse esset senex, & uxor ejus Sara sterilis, atque Abraham promittenti Deo credidit: quia credebat Deum esse omnipotentem, atque senibus & sterilibus posse restituere vim generativam, idque hic juxta pro-

missa

missa facturum, uti de facto fecit, cùm jis dedit virtutem generaodi Isaac, qui cum posteris, Deo dante, futurus erat heres Chananææ.

VERS. 6. QUIA ERIT SEMEN EJUS ACCOLA IN TERRA ALIENA] Pro *accola* græcè est *πάροικος* id est advena, peregrinus in terra aliena, non incola & civis in propria, q. d. Posteri tui, ò Abraham, eruot peregrini in Chanaan (uti exprimunt Septuag. Exodi 12. 40.) & in Aegypto, ibique Aegyptii cogent eos servire sibi per annos quadringentos.

Tertio. ANNIS QVADRIGENTIS] Est hic tertia antilogia. Nam Exodi 12. 41. & Galat. 3. 17. numeraotur anoi 430. & ita hic legendum censent Rabanus, S. Thomas, Cajetanus, & Glossa. Resp. à vocatione Abrahæ quæ facta est anno vitæ ejus 75. fuisse annos 430. hic verò eos computari à nativitate Isaac, qui natus est Abrahamo post 25. annos, putà anno vitæ ejus ceotesimo. Inde enim usque ad exitum Hebræorum ex servitute Aegyptiaca, fluxerunt anni 405. præcisè, qui hic vocantur quadringenti, numero & computu rotundo, omissis quinque qui hunc computum excedunt; Scriptura enim sæpè ponit numeros iotegros & rotundos, præsertim centenarios, etiamsi pauculi jis desint vel supersint. Sic enim dicimus nos vidisse centum milites, etiamsi duo vel tres huic numero desint. Sensus enim est: vidi centum, id est, circiter ceotum, plus minùs centum. Pari modo hi anni præcisè numerantur quadringeoti iofrà c. 13. 20. & Genes. 15. 13. Vide ibi dicta.

VERS. 7. JUDICABO] Id est condemnabo, ulciscar & puniam. ita Vatabl. Deus enim occidit Pharaonem & Aegyptios oppressores Hæbreorum, mergendo eos in mari rubro; Chananæos verò mactavit in præliis per Iosue.

VERS. 8. EXIBUNT] de Aegypto in Chanaan, quam eis promisi.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM CIRCUMCISIONIS] *Testamentum*, id est, fœdus vel pactum: Deus enim conditionem fœderis inter se & Abraham, ejusque posteros initi, voluit esse circumcisionem, promittens se Abrahæ & posterorum fore Deum, provisorem & protectorem, si ipsi ex ejus voluntate & lege se circumciderent, ac vicissim eum colerent, noo idola. Vide dicta Genes. 17. 7. & seq.

VERS. 9. AEMULANTES] invidentes, ita Tigurina.

IOSEPH VENDIDERUNT] Meminit Ioseph, quia is expressus præ cæteris fuit typus Christi, vendicati, capti & afflicti à Iudæis, idque tacitè hic eis insinuat & obiicit S. Stephanus.

VERS. 13. ET ERAT DEUS CUM EO] educens eum è carcere, sublimans in principem Aegypti, omniaque ejus opera fecundans & prosperans, uti mox explicat S. Stephaous. Vide Sapiem. c. 10. 13. & 14.

VERS. 14. ET IN SECUNDO] scilicet adventu fratrum Ioseph in Aegyptum; Syrus, *in secunda vice*; Tigurina & Pagninus, *cumque iterum misisset eos*.

IN ANIMABUS SEPTUAGINTAQVINQVE) *Animabus*, id est homioibus, putà filiis & nepotibus ex Iacob prognatis. In his enim stabat tota cognatio, id est, prosapia & posteritas Iacob. Est synecdoche.

Quarto. Est hic quarta antilogia: nam Genes. 45. 26. numerantur tantùm 70. non 75. Resp. fuisse 70. Sed Septuag. quos sequitur S. Stephanus, numerant 75. quia annumerant filios & nepotes Ioseph natos in Aegypto, uti dixi Gen. 46. 26.

ET TRANSLATI SUNT IN SICHEM) *Sichem* sive *Sichar* urbs erat Samariæ præcipua, quæ postea *Mabartha*, teste Iosepho lib. 5. Belli cap. 4. vel, ut ait Plioius lib. 5. c. 13. *Mamortha* dicta est, deinde *Flavia Cæsarea* à Flavio Domitiano, qui eo coloniam deduxit, denique *Neapolis* est appellata, nunc *Naplos*, dicitur, in qua natus est S. Iustinus Philosophus & Martyr, S. Stephani in fide propugnanda æmulus; unde gloriosum illius ad instar, pro ea martyrium obiit anno ætatis circiter 50. Christi 168. ut habet Chronicon Alexand. licèt Baronius id consignet anno Christi 165.

Quinto. Est hic quinta antilogia. Nam Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt in Hebron, ut patet Genes. c. 25. 9. & c. 50. 13. Resp. Abraham, Isaac, & Iacob sepultos esse in Hebron, duodecim verò Patriarchas qui fuerunt filii Iacob, sepultos esse in Sichem. ita S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ. Aut certè hi quoque primùm ex Aegypto translati & sepulti sunt in Sichem inde in Hebron, uti disertè docet Iosephus libr. 2. Antiq. c. 4. ubi asserit omnes excepto Ioseph, sepultos esse in Hebron. Iosephum quasi gnarum & fidum suæ gentis historicum, sequuntur Magister Histor. Scholast. Dionysius & Gagneius, atque idipsum hic significat Stephanus, cùm subdit: *Et positi sunt in sepulchro quod emit Abraham*, utique in Hebron, ut patet Genes. 23. non in Sichem.

Sexto. ET POSITI SUNT IN SEPULCRO, QUOD EMIT ABRAHAM PRETIO ARGENTI A FILIIS HEMOR, FILII SICHEM) Est hic sexta antilogia, eaque maximè implicata & difficillima: nam Abraham sepulchrum emit ab Ephron filio Seor, Genes. 23. v. 16. non a filiis Hemor, filii Sichem. Ab illis enim partem agri in Sichem emit Iacob, non Abraham Genes. 33. 19.

Responsio Primo. Resp. Primò, Beda, Rabanus, & ex jis Melchior Canus in fine lib. 2. de Locis Theolog. S. Stephanum totum alteri rei, putà causæ suæ de Christo, intentum, hic lapsum esse memoria, & pro Iacob nominasse Abraham: confudisse enim duas emptiones, & commiscuisse in uoam, scilicet priorem Abrahæ, de qua Genes. 23. 16. & alteram Iacob, de quæ Genes. 33. 19. Verùm quis hoc credat in S. Stephano, qui plenus erat fide & Spiritu sancto, imò in quo loquebatur Spiritus sanctus; præsertim cùm ipse hic publicè coram doctissimis Rabbinis, suis adversariis, concionaretur, tractaretque controversiam de Christo, æquè ac causam suæ religionis & fidei, vitæque & necis? erat enim jam martyrii cælique candidatus, viditque gloriam Dei. Minùs improbabile est quod censent alii, nomen Abrahæ pro Iacob hic irrepsisse, æquè ac nomen Ieremiæ irrepsisse Matth. 27. v. 9. multi viri docti autumant. Si enim pro *Abraham* ponas *Jacob*, aut expuncto *Abraham* repetas nomen *Jacob*, quòd paulò antè præcessit, tota sententia plane fluit, nec ullum ingerit scrupulum. ita Eugubinus & Lipomanus io Catena Genes. 33. ac Andreas Masius io cap. ult. Iosue v. 32. Verùm omnia exemplaria Græca, Latina & Syra constanter habent *Abraham*, non *Jacob*, nec ullus veterum pro *Abraham* legit *Jacob*; nec est quidquam quod ad ita legendum cogat; sunt enim alii hæc loca conciliandi modi, jique magis probabiles & expediti.

Secundo. Unde Secundò, respondet Vatablus, Sanchez & alii, *Abraham* patronymicè sumi, ut idem sit quod Abramides, putà Abrahæ filius, scilicet Iacob: aut q. d. Abraham, qui primus & famosissimus fuit parens Israelitarum, ac hæres terræ promissæ à Deo institutus, emit suis hunc agrum, non per se, sed per nepotem suum Iacob, Genes. 33. Sic Christus vocatur *Israel*, id est Israelitides, sive Israelis filius, Isajæ 49. v. 3. *Servus meus es tu Israel*. Idem vocatur *David*, id est Davidides, sive Davidis filius Ezech. 34. v. 23. *Suscitabo super eos servum meum David. Ego autem ero eis in Deum, & servus meus princeps in medio eorum*. Idem vocatur *Salomon*, io titulo psalmi 71. id est, Salomonides. Sic Trojanus vocatur *Tros*. à Troe parente, Aeneid. 6.

Tros Anchisiade facilis descensus Averni.

Et lib. 1.

Tros Tyriusve mihi nullo discrimine agetur.

Idem vocatur *Dardanus*, id est Dardanides, putà Dardani soboles, Aeneid. 4.

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus.

Sic Trojani vocantur *Teucri*, à Teucro progenitori; Græci vocaotur *Danai*, à Danao rege Argivorum. Sic Romani à Romulo, ab Horatio lib. 4. Carm. vocantur *gens Romula*. Verùm hæ phrases conveniunt Poetis & Prophetis, non verò Historicis qualis est hic S. Stephanus.

Tertio. Tertiò, Cajetan. & alii censent esse hyperbaton; verba enim sic esse ordinanda: *& translati sunt in Sichem patres nostri filii Jacob, & positi sunt a filiis Sichem, filii Hemor in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti in Hebron*. Causamque dat, quòd Sichimitæ memores cladis acceptæ à Simeon & Levi filiis Iacob, non passi sint eorum corpora apud se manere in Sichem, ideoque ea transtulerunt in Hebron. Verùm hoc fictivum videtur: potiùs enim sepulta abiecissent; & hyperbaton illud durum & cootortum apparet. Adde, Cajetan. mutat genealogiæ seriem. Ait enim: *A filiis Sichem, filii Hemor*; cùm textus ex adverso habeat: *à filiis Hemor, filii Sichem*.

Tyrius serm. 10. *Ut animi sol exoriens*, inquit, *præmittis fulgorem qui cacumina montium illustres, uberioris lucis spe: ita splendescenti animo præfulget in superficie corporis decor, spem afferens multò melioris*. Id patet in Salomone Cap. 7. 11. Davide 1. Reg. 16. 12. Iosepho Genes. 36. 6. Iudith cap. 10.4. Porrò splendidum est mendacium Plinii lib. 30. cap. 1. Mosen magum fuisse, socium Ianais (qui fuit magus Pharaonis, contra Mosen decertans) imò magicæ factionis apud Iudæos auctorem. Sic & alii Historici Gentiles de Mose & Iudæis, utpote sibi invisis, miras narrant fabulas & calumnias. Reliqua quæ de Mose hic recenset Stephanus, explicui Exodi 2. & sequent.

VERS. 25. EXISTIMABAT AUTEM] Stephanus tacitè perstringit Iudæos & judices suos. q. d. Patres vestri in figura non cognoverunt; nec receperunt Mosen missum sibi à Deo salvatorem: sic nec vos Christum Mose adumbratum, & à me prædicatum agnoscere aut recipere vultis; idque clariùs significat & inculcat v. 35. *Hunc Mosen quem negaverunt*, &c.

VERS. 29. IN VERBO ISTO] ad verbum istud, quia videbat propalatam esse suam cædem, quam putabat occultam.

B

VERS. 34. DESCENDI] *Descensus Dei*, ait S. August. 16. Civit. cap. 5. *significat aliquid in terra fieri præter usitatum naturæ cursum*. Descendere igitur dicitur Deus, non quasi de loco supero ad inferum se transferat, cùm sit ubique; sed anthropopathῶs, cùm in terra insigne quid operatur, præsertim circa ultionem impiorum, vel protectionem piorum, uti hic descendit ad liberandum Hæbræos de tyrannide Pharaonis, & ad Pharaonem cum suis perdendum. Sic descendisse dicitur Deus ad fabricam & fabros turris Babel, cùm opus disturbavit per linguarum confusionem, Genes. 11. 5. Sic descendit in Sodomam, & protinus secuta est urbis & Pentapolis conflagratio, Genes. 18. 21. Sic descendit in monte Sina, cùm in eo legem dedit Mosi & Hebræis, Exodi 19. 20.

VERS. 35. QUEM NEGAVERUNT] Uti vos negatis Christum Mosis antitypum: sed sicuti iis invitis Deus Mosen constituit *principem & redemptorem*, græcè λυτρωτὴν, id est *liberatorem*, scilicet populi sui ex Aegyptia servitute; ita & Christum nunc vobis invitis constituit principem, & redemptorem mundi.

CUM MANU ANGELI] Id est, per manum, putà per opem, operam & ministerium, sive ductum, angeli: nam *manus* significat tum potentiam, tum causam mediam & executricem. Manus enim omnium artium & operum est administra, ait Cicero.

VERS. 37. HIC EST MOYSES, QUI DIXIT FILIIS ISRAEL: PROPHETAM SUSCITABIT VOBIS DEUS] Putà Christum, Prophetarum principem. Ecce hic est scopus dictorum de Mose & S. Stephano, nimirum ut ostendat Mosen prophetasse de Christo, ac proinde se non adversari Mosi, sed potiùs consentire, dum Christum prædicat: Iudæos potiùs adversantes Christo, adversari quoque Mosi, Christi prænuntio.

VERS. 38. HIC EST QUI FUIT IN ECCLESIA] putà in populi fidelis cœtu & congregatione, cui ipse præerat.

VERBA VITÆ] Decalogum aliasque Dei leges, quarum observatione ad vitam beatam & æternam in cælis ingredimur.

VERS. 39. AVERSI SUNT CORDIBUS SUIS IN AEGYPTUM) scilicet redire volentes. Aliter Vatabl. q. d. Desiderio Aegypti flagrarunt, est hebraismus.

VERS. 41. ET VITULUM FECERUNT) Rectè: hoc enim est ἐμοσχοποίησαν. Syrus verò pro α legens ε, scilicet ἐμοσχοποίησεν, vertit in singulari, *& vitulum fecit*, scilicet Aaron: Aaronem id fecisse, non magos Aegyptios, ut vult Lipomanus, patet Exodi 32. v. 2. & 3. Certum est ergo Aaronem hic graviter peccasse: quia debebat potiùs morti se exponere, quàm furenti populo idolum fabricare. ita Cyrill. Hierosol. catechesi 2. Metus tamen mortis, & furor populi, qui eum coegit fabricare, vitulum, effecit, ut hoc ejus peccatum minus esset: coactio enim & metus minuunt voluntarium, quod requiritur ad culpam & peccatum. Et hoc tantùm volunt S. Ambros. epist. 32. Theodor. Lyran. Abul. Hugo, & alii in Exodi 32. dum Aaronem excusare conantur.

Nota. Deum permisisse duos summos pontifices, unum veteris, alterum novi testamenti, labi in re tam gravi,

A qualis erat idololatria, & negatio Christi, scilicet S. Petrum & Aaronem, ut doceret eos, & posteros compati lapsibus subditorum.

ET LÆTABANTUR IN OPERIBUS MANUUM SUARUM) Puta in idolo, scilicet vitulo quem fabricarunt, circum illum quasi Deum suum choros & choreas agendo, cantando, convivando, &c.

VERS. 42. CONVERTIT AUTEM DEUS) ἔστρεψε, quod Vatabl. vertit, *avertit se ab eis Deus*; Pagnin. *convertit se*; alii, *retraxit se ab eis*. Meliùs Noster vertit activè, *convertit*: στρέφω enim id est quod *flecto*, *converto*, *inflecto*. q. d. Deus videns Iudæos continuè sibi rebelles; *convertit & tradidit eos servire militiæ cœli*, id est, adorare solem, lunam & astra: convertit, inquam, & tradidit eos, non positivè impellendo, sed permissivè, & occasionaliter, nimirum deserendo eos sua ope & gratia, atque occasiones obiiciendo, idque in pœnam rebellionis & præcedentium peccatorum ipsorum, nimirum gentes omnes vicinas, quæ idola astraque colebant, ditando & prosperando, quæ proinde Iudæos ad idolorum cultum provocarunt, spe similis prosperitatis rerumque abundantiæ. Quem modum pleniùs explicui can. 36. & 37. in Prophetas Majores.

IN LIBRO PROPHETARUM) Amos 5. 25. cujus verba quæ hic recitat Stephanus, ibidem explicavi: hic ergo ea non repetam, nec actum agam.

VERS. 43. MOLOCH) *Moloch*, *Melech*, vel *Melchom*, id est, *rex eorum*, est Saturnus, vel Iupiter, vel Sol, qui in militia cæli eminet & effulget ut rex. *Rempham* est Lucifer, sive stella Veneris: hanc enim etiamnum colunt Saraceni & Turcæ nomine *Cubar*, unde adorantes exclamant: *Alla ova Cubar*, hoc est, *Deus & Venus*, quod ipsum memorat Constantinus Imp. lib. de Administr. Imperator. ad Romanum filium cap. 14. Vide dicta Amos 5. 25.

VERS. 44. TABERNACULUM TESTIMONII) id est, fœderis. Dicitur *testimonii*, quia continebat arcam, in qua erat lex sive tabulæ legis, quæ vocatur *testimonium*, quia Iudæis testabatur voluntatem Dei, quid scilicet eis præciperet, quidque ab eis exigeret Deus. Tabernaculi fabricam. vide Exodi 26. 1.

C UT FACERET ILLUD SECUNDUM FORMAM QUAM VIDERAT) Deus ideam tabernaculi Mosi ostendit in Sina, ut juxta eam illud fabricaret. Hoc est enim quod ei ait: *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est*, Exodi 25. 40.

VERS. 45. QUOD ET INDUXERUNT) q. d. Patres nostri tabernaculum cum arca duce *Jesu*, id est Iosue, induxerunt in Chanaan. quæ erat *possessio gentium*, id est Chananæorum, quos Iosue ea expulit. Arca enim præibat castra, & in arca Deus quasi residens, pro Hebræis pugnans cedebat Chananæos, Iosue 3. 14.

USQUE IN DIEBUS DAVID) Id est, ut habent Græca & Syriaca, *usque ad dies David*. q. d. Tabernaculum Mosis duravit usque ad tempora Davidis: nam David per Solomonem vice tabernaculi exigui & mobilis stabile & augustum ædificavit templum. ita Lyran. Glossa, & alii. Unde explicans subdit.

VERS. 46. QUI INVENIT GRATIAM ANTE DEUM) Putà gratus, dilectus, & è toto Israele in regem electus fuit à Deo: *& petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob*, cùm

D nimirum *juravit Domino, & votum vovit Deo Jacob. Si introjero* (id est, quòd non introibo) *in tabernaculum domus meæ*, &c. *donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob*, locum scilicet, in quo Deo templum (in quo tabernaculum Mosis includam) erigam, psal. 131. 2. & sequent. Hoc autem videtur vovisse David in plaga, qua Deus per angelum percussit populum, ob eum à Davide numeratum, 2. Reg. 24. 5. Tunc ergo ut Deum sibi populoque infensum placaret, vovit se non introiturum domum suam, donec Deus ei revelaret locum quem petebat, nimirum in quo ei ædificaret templum ad solemnem perennemque cultum, supplicationes & sacrificia. Unde Deus tunc per Gad Prophetam revelavit ei, se velle coli in Moria monte, super quem conspexerat angelum gladium vibrantem in populum. Quocirca David illicò in eodem Deo sacrificium obtulit, emitque aream Ornam Iebusæi, cæteraque omnia ad fabricandum in ea templum opportunè comparavit, ita tradunt Hebræi.

DEO IACOB] Quem scilicet coluit Iacob, qui alio nomine dictus est *Israel*, omnesque ejus posteri, putà Israelitæ: quique vicissim se Iacobo & Israelitis jugiter Deum, id est patrem, protectorem & benefactorem eximium, exhibuit: cùm multi ex posteris Abrahæ, putà Ismaelitæ: & ex posteris Isaac, putà Idumæi, Deum non coluerint, nec vicissim ab eo pro populo suo habiti sint. Dei enim Ecclesia, sive populus fidelis, dumtaxat erat domus Iacob, id est populus Israel.

VERS. 47. DOMUM] templum. Hoc enim est domus Dei apud homines.

VERS. 48. SED NON EXCELSUS IN MANUFACTIS HABITAT] q. d. Deus propriè non eget, nec habitat in domibus, putà templis manu fabrorum ædificatis & factis: ipse enim est עליון, *Elion*, id est, Excelsus & Altissimus: qui non tantùm terram, sed & cælos omnes sua majestate & gloria, æquè ac situ & immensitate transcendit, ideoque ubique est, & ubique latria colendus. Notat Stephanus Iudæos, qui Deum templo suo delectari eique quasi affixum putabant, unde putabant se esse invictos: Deum enim numquam passurum domum suam capi & possideri à Chaldæis. Hinc Ieremiæ cap. 7. templi excidium prædicenti occlamabant: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est*. Dicit ergo Stephanus: Ne insolescatis vestro templo, ejusque ritibus Iudaicis, quasi illi perpetui futuri sint; neve despiciatis Christum & Ecclesiam, quasi adhuc carentem templo. Nam suo tempore non unum, ut vos, sed plurima & augustissima toto orbe habebunt templa. Deus enim propriè non habitat in templo, ut vos putatis; sed formaliter habitat in seipso, suaque divinitate, immensitate; participativè verò & effectivè per operationem habitat in toto mundo, præsertim verò in mentibus fidelibus & sanctis, quales nunc habent Christiani, non Iudæi.

VERS. 49. SICUT PROPHETA DICIT] Isajas c. 66. 1. ubi hæc ejus verba explicui.

QUIS LOCUS REQUIETIONIS MEÆ?] q. d. Ego habito & quiesco in me ipso, uti antequam mundum crearem, per æterna secula in meipso habitavi & quievi: nulla ergo mihi à vobis, ò Iudæi, ædificari potest domus & templum, nisi ad hoc tantùm, ut in illo à vobis colar, vos exaudiam, vobis adsim & prosim: vobis inquam, non mihi.

VERS. 51. DURA CERVICE] ut eam cum mente flectatis Deo, Christoque ejus. q. d. Duri, cervicosi, inflexiles, pervicaces estis in resistendo Christo & Evangelio.

Cur Stephanus nunc acer in Iudæos? Prima causa.

Quæres, cur Stephanus hucusque lenis & mansuetus, nunc subitò acer tonet & fulminet in Iudæos? Resp. Primò, Oecum. quia videbat illos non advertere animum his quæ dicebantur, sed persistere in sua pertinacia & perfidia persequendi Christum & Christianos, ipsumque Stephanum occidendi. Duros ergo durè increpat, juxta præceptum Apostoli ad Tit. 2. 13. Fortè etiam eos intuitus, vidit magis à se aversos, magisque in vultu & gestu accendi eorum odia & iras, eò quòd sæpiùs taxasset patres eorum quasi Mosi rebelles, ac dixisset Deum non egere, nec habitare in templo Hierosolymitano. Iure ergo eorum duritiem increpat & contundit agens cum eis quasi desperatis.

Secunda. Secundò, ut ostenderet zelum in Christum Christique fidem, insectando Iudæorum incredulitatem & perfidiam. Unde S. August. serm. 1. de Sanctis, docet S. Stephanum hic significare se perfecto odio odisse non Iudæos, sed Iudæorum pervicaciam.

Tertia. Tertiò, ut declararet libertatem & fortitudinem Evangelici, imò Apostolici spiritus.

Quarta. Quartò, quia ambiebat & anhelabat ad martyrium, quod exteriùs videbat sibi à Iudæis parari, & interiùs à Deo sentiebat se ad id agi & incitari.

Tropolog. Tropol. S. Fulgent. serm. de S. Stephano, docet S. Stephanum dare hic formam concionatoribus & Prælatis, ut vitia subditorum acriter insectentur, & tamen apud Deum pro eis intercedant; hanc enim esse perfectam charitatem: *Ita ut ideo*, inquit, *in oratione quam post ea pro eis fudit, audiri meruerit lenitas ejus, quia sine charitate non fuit in correctione severitas; & Ecclesiasticum dispensatorem erudierit, ut ad corrigendum cujuslibet peccati errorem, non desit in ore correptio, & ad Deum pro eo supplex effundatur oratio; ut qui malum fecit, per increpationem de malis operibus confundatur, & per orationem apud Deum adjuvetur.* Æquè acris fuit objurgatio Isajæ cap. 1. 1. & 10. Ieremiæ c. 12. & 23. Ezechielis cap. 2. 3. & aliorum Prophetarum correptio non tantùm populi, sed & principum regumque Iuda. Similis fuit Machabæorum in Antiochum 2. Mach. 7. S. Laurentii in Valerianum, S. Vincentii in Dacianum, S. Sebastiani in Diocletianum, aliorumque Martyrum in tyrannos libertas, fortitudo, zelus & increpatio. Pulchrè S. Augustin. serm. 1. de Sanctis: *Eia*, inquit, *S. Stephane dic aliquid Judæis, ut incipias lapidari, & possis coronari. Jaculare verba, & excipe saxa. Dic aliquid de incircumcisis cordibus, & morieris lapidibus.*

ET INCIRCUMCISIS CORDIBUS ET AURIBUS] q. d. Vos estis rebelles & obstinati, qui cor & aures infidelitatis pellicula obductas habetis, ut credere non possitis quia illam circumcidere & auferre non vultis. Hinc Constantinus Imper. rebellibus Iudæis jussit amputari auriculas, uti tradit S. Chrysost. hom. 2. contra Iudæos. In hujus rei symbolum S. Petrus Malcho, contra Christum præ cæteris insolescenti, amputavit auriculam dextram, ut repræsentaret Iudæos perdituros aurem dextram, qua spiritualia & cælestia Christi dogmata capiant, nec nisi sinistra aure Dei & Mosis mandata percepturos, qua videlicet res temporales tantùm curent, ut ait S. Ambros. in cap. 22. Lucæ, donec Christus in fine mundi per Eliam eis aurem dextram restituat, ut tunc omnis Israel salvus fiat.

IUSTI] Christi. Hic enim antonomasticè vocatur *justus*, quia ita eminenter justus est, ut omnes in se credentes justificet. Unde à Daniele c. 9. 24. vocatur *Sanctus sanctorum*, & *Justitia sempiterna*. Vide Isajæ 45. 8. & Ierem. 23. & sequent. VERS. 52.

CUJUS VOS NUNC PRODITORES ET HOMICIDÆ FUISTIS] Quia per Iudam eum prodidistis, ejusque proditioni consensistis, imò eam pecunia emistis. Rursum prodidistis eum Pilato, postulantes eum occidi & crucifigi.

IN DISPOSITIONE ANGELORUM] Græcum διαταγὴ significat *dispositionem, ordinationem, præceptum*. διατάττω enim significat *collocare, disponere, in ordinem componere, edicere, mandare*. Unde Syrus, Tigurina & Vatabl. vertunt, *per præcepta & mandata angelorum*. Angelus enim vice Dei quasi legatus, proclamans legem ex Sina, jubebat eam, omniaque ejus præcepta servari. Verùm Noster meliùs vertit, *in dispositione angelorum*, id est, Primò, ministerio angelorum. Secundò, propriè *in dispositione*, quia angeli recto ordine legem disponentes, tradiderunt Mosi. Nam primò Exodi 20. tradiderunt legem naturalem, putà Decalogum: inde cap. 21. & 22. tradiderunt leges judiciales; denique cap. 25. & sequ. tradiderunt leges cæremoniales. Rursum angeli ita disposuerunt legem Mosaicam, ut media esset inter legem naturæ, quasi ea perfectior, & legem Evangelii, quasi ad eam, utpote perfectiorem, se suosque dirigens & ducens. VERS. 53. *Dispositio angelorum in danda lege quot. Respondeo Primò. Secundò.*

Tertiò, *dispositio* hæc complectitur omnes dispositiones (græcè enim est διαταγὰς in plurali) & prodigia, quæ quasi pompa vel antecesserunt, vel comitata, vel secuta sunt legem, putà quòd angeli jusserint populo, ut se præpararet ad accipiendum legem per purificationem & sanctificationem, id est lotionem vestium & abstinentiam ab uxoribus; Mosi verò ut ascenderet in Sina montem; quod angeli daturi legem descenderint in Sina cum igne, fumo & terræ motu; quòd voce tubali Decalogum ex Sina proclamarint &c. quæ narrantur Exodi 19. Hæc enim pompa optimè disposita, vocatur hic *dispositio*: per eam enim populo rudi significabatur legis & legislatoris dignitas, terror, potentia & magnificentia, ut eam religiosè observarent, nec violare auderent. *Tertiò.*

Quartò, *dispositio* significat distributionem legum in tres classes, quæ plenè & perfectè quoquoversum *Quartò.*

dispo-

disponebant, formabant & componebant vitam moresque hebræorum. Prima enim classis erat Decalogi & legis naturalis, quæ rectè eos in se componebat, ut actus eorum tum interni, tum externi essent conformes rectæ rationi & legi æternæ. Secunda erat legum cæremonialium, quibus ritè & sanctè colerent Deum, eique debitum honorem exhiberent. Tertia erat legum judicialium, quibus disponebantur ut rectè se gererent erga proximos, eisque sua jura & debita tribuerent.

Mystic. Mysticè & Anagogicè, hæc dispositio significabat eos qui legem servarent, se disponere ad vitam statumque angelorum, ut inter angelos cælestes quasi angeli terrestres angelicè vivant, Deoque serviant, & post hanc vitam inter eorum ordines & hierarchias pro meritis disponantur & referantur ita. Oecum. *Christi*, inquit, *proditores & occisores dicit, quòd eorum essent participes qui ipsum crucifixerunt, idque cùm legem accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere complerent, angelis similem servare politiam.*

ANGELORUM) S. Chrysost. Ambrosiaster, Euthym. Theophyl. S. Thomas, & alii commentantes in Galat. 3. 19. per angelos accipiunt Dei nuntios puta Mosen, Aaronem & Iosue. Verùm simpliciùs illi ipsi, & alii passim veros accipiunt angelos Idem docet S. Paulus Galat. 3. 19. & Hebr. 2. 2. Angeli enim sunt administratorii spiritus à Deo in ministerium missi, ut ait Apost. Hebr. 2. Porrò dicit angelos in plurali, quia etsi unus fuerit primarius angelus, v. g. S. Michael, qui nomine Dei decalogum proclamavit in Sina, is tamen honoris causa multos alios inferiores angelos habuit asseclas, qui ignem, fumum, terræmotum, tonitrua, cæteraque prodigia partitis inter se operis excitarunt.

Porrò S. Stephanus legem veterem vocat *angelorum*; non Mosis. Primò, ut ostendat quanti eam faciat, & refellat calumniam Iudæorum, qui eum quasi contemptorem & hostem legis Mosaicæ accusabant. Secundò, ut arguat Iudæorum ingratitudinem & inobedientiam, qui legem angelicam, utpote à Deo per angelos datam, non custodierint; nec Christum in lege adumbratum & prædictum receperint. Blasphemiam ergo legis contemptæ, quam adversarii ipsi obiecerant, in ipsosmet retorquet.

Tropol. Veriùs arguas Christianos, qui legem Evangelicam, quæ non per angelos sed per ipsum Dei filium, ea de causa incarnatum, data est, non observant; qui proinde graves ipsi pœnas dabunt ut minatur Apostolus Hebr. 2. 2. & c. 12. 25.

VERS. 54. DISSECABANTUR) διεπρίοντο, id est, *disserrabantur*, serra scilicet iræ, angoris & indignationis. Vide dicta c. 5. 33. Notat S. Chrysost. angoris Iudæorum causam fuisse, quòd vellent occidere Stephanum, nec tamen ad id justam causam invenirent. Stephanus enim legem laudarat, sed ipsos violatæ legis accusarat: furunt ergo & strident frendentque in eum dentibus, quòd verum dixerit, ipsosque acriter taxarit, nec tamen honestum se de eo vindicandi titulum captare queant. Esto enim eum, ut in suos maledicum calumniari, ejicere aut flagellare possent; non tamen occidere, quod volebant. Pulchrè S. August. serm. 6. de Sanctis: *Super Martyrem Stephanum*, inquit, *dentibus colubrinis stridebant, quem quasi serpentem in corde habebant.*

VERS. 55. CUM AUTEM ESSET PLENUS SPIRITU SANCTO (Syrus, *plenus fide & Spiritu sanctitatis*) INTENDENS IN CÆLUM) Significatur hic nova plenitudo, putà novus illapsus & impulsus Spiritus sancti roborans Stephanum contra furorem Iudæorum, animansque ad instans martyrium. Unde movit eum, ut deserens terram & terrena omnia, utpote vilia & exilia, oculos mentis & corporis intenderet figeretque (hoc enim est ἀτενίσας) in cælum, quasi candidatus gloriæ, eò anhelans & suspirans. ita Lyran. & Gloss. simul è cælo opem & robur postulans ad instantem martyrii agonem fortiter obeundum. Censet S. Chrysost. S. Stephanum ab initio suæ concionis vidisse cælum apertum, & gloriam Dei Christique, indeque faciem ejus visam lumine cælesti radiantem instar angeli; sed id initio tacuisse, ne Iudæos tam insolito nuntio offenderet, & à se averteret.

Moral. Petrus Damiani serm. de S. Stephano, notat Spiritum sanctum docere oculos intendere in cælum: *Quia*, inquit, *qui Spiritu divinitatis afflatur, conculcatis terrestribus, cælestibus inhiat in æternis*: ubi enim est oculus, ibi est & cor & amor. Ex adverso mundani terram intuentur, quia terrenis inhiant: qui de terra est, de terra loquitur. Rursum, pii in tribulationibus in cælum aspiciunt, dicuntque cum Davide: *Levavi oculos meos in montes unde veniet auxilium mihi* psalm. 120. 1. Mundani ad humana auxilia respiciunt, eaque conquirunt; ideoque justo Dei judicio ea non inveniunt. Vide dicta cap. 1. v. 9. & 11. Causa fortitudinis est, intentio in cælum. Unde Plato in Cratylo: ἀνδρεία, inquit, id est, fortitudo, dicitur quasi ἀνωροὴ, id est, *sursum fluxus*: *quia fortitudinis est malis obviis obniti; sursumque ferri* Qui, id facit, est ἀνὴρ, id est *vir*, & ἄῤῥεν, id est *mas*, non femina. Unde idem in Apologia Socratis, eum iniustè damnatum ad mortem, eo quod deos plures negaret, unicumque dumtaxat esse assereret, ita se consolantem, lætoque animo morientem inducit, ut dicat: *Nihil unquam bono viro quidquam mali evenire posse, nec vivo, nec mortuo; neque unquam ejus res à diis negligi. Nec sanè mea res ista fortuitò contigerunt, sed hoc mihi certum perspicuumque est, mihi & mori, & negotiis adeò liberari melius esse atque conducibilius. Illic versabor cum Orpheo, Musæo, Hesiodo, Homero, cum Minoe, Rhadamantho, cum Aiace, & aliis iniustè damnatis, uti ego iniustè damnor.*

VIDIT GLORIAM DEI) Primò, aliqui censent Stephanum vidisse Dei essentiam. ita aliqui apud Lyran. Favet Gregor. Nyssenus orat. de S. Stephano, dum ait, *eum vidisse ipsum lumen in lumine Dei, plena mentis comprehensione, atque Deum & Trinitatem*. Et Hilar. Arelat. homil. de S. Stephano, asserit eum jam tunc accepisse præmium, & vidisse Deum; & quod sperabatur desideriis, oculis ejus demonstratum, & spem in re, spiritu adhuc intra carnem militante, perfectam. Et S. August. serm. 96. affirmat, *eum vidisse revelata facie Patrem, Filium & Spiritum sanctum*. Et serm. 99. *Vidisse Deum, qui jam migrabat ad Deum, ac Trinitatem ipsam & divinitatem*. Verùm Exodi 33. 13. & 2. Corinth. 11. ostendi, nec Mosen, nec Paulum in raptu, nec quem alium in hac vita vidisse Dei essentiam. Gloria Dei visa a Stephano quæ? Resp. Primò.

Secundò, alii censent Stephanum vidisse Deum Deique gloriam, non in se, sed in imagine aliqua, putà in phantasmate à Deo in phantasia ejus efformato repræsentatam, quomodo Isajas cap. 6. vidit deitatem & Trinitatem per schema quoddam corporeum, uti ibidem dixi. Unde Beda retract. in Acta, ait Stephanum futuræ vitæ gaudia in hac adhuc vita, cùm divinitus sublimatus esset, esse speculatum eo modo, quo Paulus cùm raptus est ad tertium cælum. Secundò.

Tertiò, Dionys. Carth. censet hanc Stephani visionem non fuisse imaginariam, sed purè intellectualem in apice mentis, qualis solet esse contemplantium & exstaticorum, per splendidissimam quamdam irradiationem increatæ lucis æternæ. Tertiò.

Quartò, & simpliciùs Cajetan. & alii censent Stephanum vidisse gloriam Dei. id est, claritatem quamdam corporalem eximiam & augustam, ita ut Dei præsentiam testaretur & præ se ferret: hanc enim vidit Stephanus oculis corporeis, dum eos in cælum intendit, æquè ac jisdem vidit Iesum stantem à dextris virtutis Dei: nulla enim est qualitas, quæ nobis majestatem & gloriam Dei magis repræsentet, quàm lux, claritas & fulgor insolitus. Et sic Moses & Hebræi sæpè dicuntur vidisse gloriam Dei, quia viderunt cælestem quamdam lucem & splendorem, quæ Dei majestatem repræsentaret. Sic Exodi 24. 17. dicitur: *Erat autem species gloriæ Domini quasi ignis ardens*. Similia sunt Num. 14. 10. & 3. Reg. 8. 10. & alibi. Et sic Apostoli in transfiguratione viderunt gloriam Christi, quia resplenduit facies ejus sicut sol, Matth. 17. Quartò.

Porrò cum oculi corporis S. Stephani, elevati sunt à Deo pariter oculi phantasiæ & mentis, ut sublimiùs cæli empyrei Deique gloriam, quasi ejus jam candidatus, contemplaretur, uti dixerunt Auctores secundæ & tertiæ sententiæ, Unde Petrus Damiani serm. de S. Stephano: *Si*, inquit, *vidit oculis corporalibus, certum est hunc omne hominum genus disparitate gloriæ prætervolasse, &*

pennis fidei & virtutum incorporea corporis, etsi non comprehendisse, apprehendisse tamen luminibus. Et hoc tantùm videntur voluisse S. August. Hilarius, & Nyssenus citati pro prima sententia: dum enim dicunt Stephanum vidisse Deum, intellige non in essentia sua, sed in imagine vel specie sua, partim corporea, qualis est lux & claritas; partim incorporea, qualis est phantasma & visio mentalis.

ET FILIUM HOMINIS STANTEM A DEXTRIS DEI] Sic lege cum Romanis & Græcis: ergo dele *τὸ virtutis*, quod nonnulli interserunt. *Dei*, id est, gloriæ, sive lucis augustæ, quæ Deum repræsentabat, uti paulò antè dixi. Porrò Christus dicitur stare à dextris Dei Patris, non quasi ei non sit consubstantialis quà Deus est, sed quà homo Verbo unitus, eo sensu quem dedi Colos. 3. 1. Ubi & addidi, Christum dici sedere à dextris Dei, ad significandam ejus regiam majestatem, dominium & potestatem judiciariam: stare verò, Primò, quia hic situs est naturalis corporis valentis & gloriosi. ita S. Chrysost. Oecum. Beda & S. Gregor. homil. 29. in Evang. & S. Augustin. quæst. 88. inter quæst. novi testamenti. Secundò, stat quasi miles & dux, cum, & pro Stephano pugnaturus contra Iudæos. Unde Petrus Damiani orat. de S. Stephano: *Christus*, inquit, *cum Patre stante stabat, & cum bellante bellabat, nec minor erat illo*, ut suum juvaret & propugnaret athletam. Et S. Ambros. in psalm. 61. ait Stephanum interritum inter hostes & saxa stetisse, quia immobilis fide immobilem Christum vidit, illique se totum animo obtutuque affixit. Addit S. August. serm. 98. de diversis, Stephanum vidisse quoque angelos, quasi milites Christum ducem suum sequentes, & pro se quasi commilitone suo decertantes. Ferunt Alexandrum Magnum prandere solitum ad tibias, cumque tibicines mutato tono delicioso bellicum intonarent, subitò arrectum sine sensu corripuisse lanceam; quod evidens erat indicium pugnacis animi, & virtutis imperatoriæ. Longè veriùs Christus in cælo empyreo deliciis affluens, suorum fidelium rebus & luctis ita intendit, ut simul ac increpuerit luctantium clamor, illicò à deliciis assurgat ad arma. Stat ergo hic armatus omnipotentia sua, ut Stephanum Iudæis insuperabilem reddat. Ita stetit astititque S. Antonio certanti contra dæmones, uti scribit S. Athanas. in ejus vita. Tertiò, Christus quasi advocatus, & quasi sacerdos Stephanum in martyrio, quasi victimam & holocaustum suavissimum Patri oblaturus, ait S. Ambros. lib. 3. de Fide cap. ult. Quartò, stat quasi agonotheta, ut animam Stephani victoris cum triumpho excipiat, eique bravium victoriæ consignet, ac juxta nomen, corona gloriæ eum coronet. ita S. Ambros. epist. 82.

Stet Christus in cælo.

Cur? Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Porrò Stephanus naturali oculorum acie pertingere non poterat ad cælum empyreum, ibique videre Iesum in sua forma & quantitate, cùm multas stellas quæ sunt in firmamento, ac consequenter longè inferiores cælo empyreo, videre non possimus, quæ tamen non tantùm corpore Iesu, sed toto terræ globo longè sunt majores. Ergo divina virtute confortatus & elevatus fuit ejus oculus & visus, ut Iesum integrum in sua specie & figura in cælo imò super cælum empyreum stantem clarè, distinctè & perfectè videret.

Symbol. Primò.

Symbol. S. August. quæst. 88. super novum Test. docet, Christum stare ut Stephano stanti, patienti & reo, ipse quoque stans, quasi patiens & reus compatiatur. Quærit enim Augustin. cur Christus ante triumphos visus sit Isajæ cap. 6. sedens, Stephano autem post triumphos stans? ac respondet: *Quoniam tunc*, inquit, *in pace erat causa divinitatis ejus; in Stephano autem Salvatoris causa vim patiebatur: ideo sedente judice Deo stans apparuit, quasi qui causam diceret. Omnis enim qui causam dicit, stet necesse est. At quia bona causa ejus est, ad dexteram judicis stabat*. hæc August. Allusit ad veterem Roman. morem, quo non tantum rei stantes causam dicebant, sed & parentes, cognati, amici cum illis simul stabant sordidati, intonsa barba & capillis, ac si ipsi cum reo rei essent: ejus enim sortem in se suscipiebant. ita enim hic Christum Stephano causam suam agenti compati, assistere, & quasi reum cum reo stare, ut ejus litem agat & peragat. Sic Deus visus est Mosi in rubo ardenti, Exodi 3. ut significaret se ipsi, & Hebræis in Ægypto afflictis, & quasi in rubo ardenti constitutis condolere, & re ipsa compati, eamdemque cum ipsis sortem & conditionem subire, ut eos consolaretur, juvaret & liberaret.

Secundò.

Secundò, stat Christus, ut insigne & jucundum hoc Stephani spectaculum & certamen spectet, eoque se oblectet. Nam, ut ait Apostolus 1. Corinth. 4. 9. *Spectaculum* (græcè *theatrum*, scilicet quo quasi damnati ad bestias, ignes, saxa, &c. spectamur) *facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*. Unde Nyssenus orat. de S. Stephano, ait ad ejus hoc spectaculum præsentes fuisse omnes angelos. Et Petrus Damiani de eodem: *Currimus*, ait, *ad spectaculum, ad quod currit qui exultat ut gigas ad currendum viam*.

Cæli aperti Christo in baptismo ob tres causas.

ECCE VIDEO CÆLOS APERTOS] Stephanus primus post Christum vidit cælos apertos; vidit & introivit, ut canit Ecclesia; sed ante eum in Christi baptismo aperti sunt cæli eosque apertos vidit non solus Christus, sed omnis astantium turba, æquè ac columbam inde descendentem in Christum, quæ erat index Spiritus sancti; ac vocem inde in eumdem à Patre delapsam audivit, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite*. Quæ omnia non imaginaria, sed sensibilia fuerunt, & realiter contigerunt, idque Primò, ad hoc, ut vox è cælo labens Christi dignitatem Joanne ipsum baptizante majorem significaret. Secundò, ut cælum Christo & per Christum omnibus aperiri monstraretur, ait ibidem S. Chrysost. Tertiò, ut vis baptismi cælestis indicaretur nimirum, per illum gratiam cælestem dari, quæ nobis cælos aperiat, & in eos inducat, ideoque per baptismum nos ad cælestem vitam, & ad cælestia dona & bona vocari. ita S. Tho. 3. p. q. 39. a. 5.

Quomodo cæli aperti? Prima sententia.

Quæres, quomodo cæli solidi aperiri potuerunt? Resp. Aliqui imaginantur eos verè fuisse apertos, quasi realiter eorum soliditas divisa & discissa sit. Verùm hæc est vulgi rudis crassaque imaginatio: hoc enim naturaliter est impossibile supernaturaliter superfluum.

Secundò.

Secundò, alii censent per fulgura & fulgetra crebrò à Deo immissa, visum fuisse hominibus ætherem dividi & aperiri, unde vox quasi tonitruum erupit: *Hic est filius meus*, &c. Favet psalm. 28. v. 3. & 6. in sensu allegorico: idque ad hoc, ut per hæc terribilia & prodigia populus excitaretur ad intuendam hanc cæli aperturam, & audiendam vocem in Christum illapsam, juxta illud psal. 76. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ*. Sic ait Silius Italicus: *Rupto que polo micat igneus æther*, id est fulgurat. Et Statius: *Abrupta tremiscunt Fulgura, & attritus subita face rumpitur æther*. ita Prado Ezechiel. 1. 1.

Tertiò.

Tertiò, alii censent cælos realiter non fuisse apertos, sed per visionem intellectualem, vel imaginariam S. Stephano aliisque inditam, uti Ezechieli cap. 1. 1. per visionem aperti sunt cæli, ita Auctor imperfecti in Matth. 3. & S. Thomas loco citato. Verùm quia in baptismo Christi vox fuit realis, æquè ac columba; & Stephanus realiter oculis corporeis vidit Christum in cælis apertis; hinc.

Quartò.

Quartò, alii meliùs censent in baptismo Christi visum fuisse verum quemdam hiatum, hoc est, speciem aperturæ sensibilis in suprema aeris regione, ex qua vox illa de cælo labi videbatur cum columba. Porrò hiatus hic hoc modo factus est: fecit Deus partes aeris extremas & supremas densiores & lucidiores, ita ut ad illas terminari posset intuentium visus: aerem autem interjectum fecit manere rariorem, ita ut de more non videretur: hoc enim modo videbatur hominibus in aere esse hiatus, vacuum & apertura. ita Suarez 3. part. quæst. 39. art. 5. Euthym. Iansen. & alii in Matth. 3. Tales hiatus quasi spectra sæpè apparent in aere, de quibus Aristotel. & Philosophi in Meteoris. Verùm quia Stephanus hic non tantùm aerem, sed & cælos omnes apertos vidit usque ad connexam superficiem cæli empyrei, ubi vidit Iesum; hinc.

Quintò & genuinè.

Quintò & genuinè dico, cælos hic dici ei fuisse non scissos, sed apertos, id est patentes: quia nimirum oculus ejus per Dei concursum supernaturalem elevatus, cælos omnes quasi patentes penetravit, & porrectus fuit usque ad cælum empyreum, ut in eo clarè perspiceret Dei gloriam, & Iesum à dextris Dei. Sicut enim nos per aerem apertum videmus remota, putà solem,

Iu-

A lunam, astra; ita Stephanus per cælos apertos, id est patentes & perspicuos, vidit gloriam Dei & Christi, ad hoc enim dumtaxat ei aperti sunt cæli. Porrò hoc magnæ puritatis, & fervoris Stephani fuit indicium. Ait enim: *Video cælos apertos*. q. d. Non timeo vestras, ò Iudæi, minas, nec mortem: quia video cælum apertum, ut me in suum civem ad gloriam æternam suscipiat. Secundò, his verbis invitauit eos ad pœnitentiam, q. d. Cælum æterni gaudij, salutis & felicitatis apertum est: videte ut accurratis & introeatis antequam claudatur, iuxta illud: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis*, Ioan. 12. Et *Dum tempus habemus, operemur bonum*, Galat. 6. Quòd si tempus hoc pœnitentiæ neglexeritis, scitote Deum è cælo aspicere vestra scelera, eumque fore iudicem & vindicem, ut è cælo in gehennam & tartara vos deturbet & præcipitet. Ita Moneta celebris Bononiæ Doctor, ad capessendum S. Dominici institutum permotus est cuiusdam ex eo concionatoris, B hæc verba S. Stephani explicantis, voce, dicentisque: *Ecce nunc cæli aperti sunt valentibus intrare, sed mox in æternum claudentur ijs, qui hoc vitæ & bene agendi tempus neglexerint*, vti narrant Chronica Ordinis S. Dominici p. 1. l. 1. cap. 37.

Moneta hac voce conversus.

ET FILIVM HOMINIS] Id est, Christum, qui antonomasticè vocatur *homo*, quia homo Deus. Quærit S. August. serm. 5. de Sanctis, cur S. Stephanus Christum vocarit *filium hominis*, & non potiùs Filium Dei, qui dignior est titulus? ac respondet: quia Iudæi confitebantur filium Dei, sed negabant filium hominis, id est, incarnationem Verbi: *Vt*, inquit, *ad confutandam Iudæorum incredulitatem, ille Martyri ostenderetur in cælo; qui a perfidia negabatur in mundo; & illi testimonium cælestis veritas daret, cui fidem terrena impietas derogaret*. Porrò solum Stephanum vidisse Iesum & gloriam Dei, docet S. August. serm. 92. de diversis: *Soli*, inquit, *apparebat, & alij non videbant. sed invidebant*: innuitque Iudæos vidisse in fronte Stephani crucem, quasi ea signatus esset C tamquam signo *thau*, Ezech. 9. Crux enim est signum Christi & Christianorum. Censent nonnulli Christum exilisse de cælo, ac propriùs accessisse, ut seipsum commodè Stephano videndum exhiberet. Verùm contrarium videtur verius, scilicet eum suo loco mansisse in cælo empyreo, ibique visum à Stephano. Primò, quia Stephanus vidit Iesum stantem iuxta gloriam Dei, id est, iuxta Deum Patrem: gloriam autem suam Pater Beatis ostendit in cælo empyreo. Secundò, quia vidit non cælum, sed cælos apertos, omnes scilicet, inquit Petrus Damiani serm. de S. Stephano: ergo & empyreum, ut scilicet ibi videret stantem Christum. Tertiò, quia Stephanus vidit locum Beatorum, in quem iam vocabatur per martyrium, in quo præsidet Iesus.

Solus Stephanus vidit Iesum.

In cælo empyreo.

Dices, Naturaliter oculus hominis aciem suam nequit porrigere tam altè & remotè. Respondi iam & dixi, supernaturaliter à Deo elevatam, & eo vsque extensam fuisse aciem visumque Stephani.

D Quæres, cur id dicit Stephanus Iudæis, qui Iesum non videbant, nec eum à Stephano videri credebant? Respond. Id dicit partim ex ardenti amore in Iesum, ac desiderio eo fruendi. q. d. Video Iesum amorem meum, me invitantem: ad eum anhelo & propero: quare non curo, imò desidero vestra saxa, ut per illa transeam & transvolem ad meum Iesum. ita S. August. serm. 94. de diversis. *Non tacuit Stephanus quem vidit, ut perveniret ad eum quem vidit: quia festinabat mori pro illo, ut viveret cum illo*, ait idem serm. 95. Secundò, id dicit ex ingenti fiducia, zelo & fortitudine, quasi dicat, Non contra me mortalem pugnatis, ò Iudæi, sed contra Iesum & Deum immortalem, qui è cælis vos vestraque scelera prospicit, ibique stat ut vos iudicet & puniat, si in scelere persistatis. Ita S. August. serm. 98. de diversis. Tertiò, id dicit, ut eos inuitet ad pœnitentiam. q. d. Iesus stat à dextris Dei, tamquam advocatus peccatorum & pœnitentium: pœnitentiam ergo agite, ut per eum veniam & misericordiam consequamini. Quartò, ut resurrectionis Christi, quam Iudæi pernegabant, non tantùm auritum, sed & oculatum testem se esse ostendat, cui postmodum multos credituros sciebat, qui eius patientiam, sanctitatem, vultum angelicum & martyrium vidissent.

Cur Stephanus aiat se videre Iesum. Causa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

VERS. 57. EXCLAMANTES AVTEM VOCE MAGNA CONTINVERVNT AVRES SVAS] Græcè, κράξαντες, id est, horribili voce corvorum more crocitantes, ait Petrus Damiani orat. de S. Stephano. Nam ut ait Ecclesiast. c. 27. 15. *Loquela multum iurans* (multò magis blasphemans) *horripilationem capiti statuet: & irreverentia ipsius obturatio aurium*. Horrendè ergò clamant, quasi qui horrendam audierint Stephani blasphemiam, quòd scilicet viderit cælos apertos, & gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris Dei, quem ipsi pro malefico habebant, & ut maleficum crucifixerant. Vnde continent aures, ne blasphemiam audiant. *Aures clauserunt & ad lapides concurrerunt*, ait S. Augustin. serm. 1. de Sanctis. Ergo exclamant quasi inclamantes Deum, ut tantam blasphemiam vindicet, & è cælo fideret. Ita Glossa. Addit S. August. serm. 98. de diversis; eos exclamasse contra Iesum, quem Stephanus exaltabat, eumque blasphemasse. Hinc & prætermisso ordine iuris, Stephanum necdum à concilio damnatum, furentes rapiunt ad necem: licèt Caietan. asserat id eos fecisse cum Pilati præsidis consensu.

VERS. 58. EIICIENTES EXTRA CIVITATEM] Ne illam sua blasphemia contaminaret, iuxta edictum Domini Numer. 24. 14. Ita Iudæi censebant; sed revera extra civitatem eiiciebatur, quasi advena mundi, & non habens hic manentem civitatem: futuram enim tota mente quærebat. Secundò, quia Ierusalem impia non erat digna tam sancto Martyre, æquè ac mundus non est dignus vita & morte iustorum. Tertiò, ut similis in hoc, vti & in cæteris esset Christo, qui extra Ierusalem passus est, ut nos eligeret & vocaret de mundo ad cælum: *Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes*. Hebr. 13. v. 12. & 13. Vide ibi dicta.

Extra civitatem rapitur urbibus de conspectu.

LAPIDABANT] quasi blasphemum. Sic blasphemus tempore Mosis, iussu Dei extra castra à toto populo, in criminis exsecrationem, lapidatus est, Num. 24. 14. Hinc & Iudæi dicunt Christo: *De bono opere non lapidamus te; sed de blasphemia*, quòd scilicet diceret se esse Deum & Dei filium, Ioan. 10. 33. Porrò S. Stephanus lapidatus est in valle Iosaphat, quæ inter montem Oliveti & Ierusalem interiacet, iuxta torrentem Cedron: quia iuxta aquas magna solet esse lapidum copia, vbi etiamnum locus sanguine S. Stephani consecratus, magna veneratione colitur. Vnde portam Ierusalem quæ ad hanc vallem vergit & ducit, peregrini & Christiani Hierosolymæ degentes, vocant portam S. Stephani. Id Lucianus in descriptione inventionis S. Stephani, se accepisse ait ex revelatione Gamalielis. Idem tradit Beda, Borchardus, Ceverius, Ausingus, Adrichom. Zwallardus, & alij in Descriptione terræ Sanctæ (& ex iis noster Villalpando t. 2. in Ezech. p. 2. l. 3. c. 7. pag. 165.) è quibus addit noster Lorinus (quòd & peregrini asseverant, idemque mihi Romæ asseverauit R. P. Melchior ab Helmont Antuerpiensis, Franciscanus, qui quater Hierosolymam est peregrinatus, ibique diu habitavit qui & addidit, signa & effigiem capitis & scapularum S. Stephani lapidi, dum expirans retrorsum caderet, impressa, etiamnum in eo ostendi, seque illa vidisse) ibidem ostendi lapidem, in quo B. Virgo cum S. Ioanne pro Stephano, toto lapidationis tempore preces fuderint. Ergo S. Stephanus suam martyrij coronam debet B. Virgini, æquè ac S. Paulus suam conversionem, quam moriens pariter impetrauit ei S. Stephanus: Insuper eodem in loco in quo lapidatus est S. Stephanus, Eudocia Augusta ingentem basilicam exædificavit, vti testatur Euagrius lib. 1. Histor. c. 12. & Nicephor. lib. 14. cap. 56. Addit Beda lib. de Locis sanctis cap. 3. quòd Christiani Hierosolymis religiosè asservarint petram, super quam Iudæi lapidarunt S. Stephanum:

In valle Iosaphat.

B. Virgo orat pro Stephano.

Præclarè S. August. serm. 2. de Sanctis: *In ipso*, ait, *iuventutis flore, decorem ætatis suæ sanguine purpurauit*] videtur enim fuisse circiter 34. annorum: tot enim erat eius cognatus, coævus & condiscipulus Saulus, ut mox dicam. Tam ergo Saulus, quàm Stephanus, fuit coævus Christo.) *Stephanus græcè, latinè corona appellatur. Iam coronæ nomen habebat, & ideò palmam martyrij suo nomine præferebat*. Idem serm. 5. *Cùm*, inquit, *S. Stephanus Diaconus ab Apostolis ordinatus sit, Apostolos ipsos beata ac triumphali morte præcessit: ac sic qui erat inferior ordine, primus factus est passione: & qui erat discipulus gradu, magister cœpit esse martyrio, complens illud Psaltis: Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Retribuere enim voluit primus Stephanus*

phanus Mart. Domino, quod cum omni humano genere accepit à Domino. Mortem enim quam Salvator dignatus est pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit Salvatori. Eodem enim anno 34. quo Christus passus est 25. Martij, Stephanus creatus est Diaconus post Pentecosten, ac paucis post mensibus martyrium obijt. S. Antonin. 1. part. Histor. tit. 6. cap. 2. §. 4. & Adrichomius in Descript. terræ Sanctæ pag. 275. censent, eum obijsse die tertia Augusti, feria quarta. Verum errant, diem inventionis cum die mortis commutantes; corpus enim eius inuentum est die tertia Augusti. Vnde Baronius & alij passim censent, eum obiisse die 26. Decembris tunc enim Ecclesia eius diem natalem felicitatis æternæ celebrat, nimirum postridie nativitatis Christi. Idem testantur omnia martyrologia, & Patres in homil. de S. Stephano. Ideo enim Christus natus est in terra, ut Stephanus nasceretur & coronaretur in cælo, vti docet S. Fulgent. serm. de S. Stephano. Addit Beda in Martyr, & ex eo Baron. postridie necis & triumphi S. Stephani, putà die 27. Decembris, eodem anno Christi 34. S. Iacobum fratrem Domini creatum esse Episcopum Hierosolymorum, ibique sedisse annis 29. Irrepsit ergo error in Chronicon Glycæ, qui lib. 3. Annal. ex Hippolyto; & Nicephori lib. 2. cap. 3. qui ex Evodio scribunt, S. Stephanum anno septimo post Christum occubuisse; pro *anno septimo* enim ponendum est *mense septimo*.

Lapidatus est Stephanus die 26. Decemb. ann. Christi 34.

Beatitudo S. Stephani.

Tropol. Nyssenus tractat. de Beatitud. docet S. Stephanum initiasse illam Christi beatitudinem: *Beati qui persecutionem, patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Idcirco,* inquit, *magnus ille Stephanus gaudet lapidibus vndique petitus, ac veluti suauem quemdam rorem, crebros lapidum ictus in modum floccorum niuis incidentium, corpore cupide excipit; ac benedictionibus nefarios homicidas prosequitur,* &c. *currenti ei per confessionem, quod sperabatur ostenditur cælum apertum*, Idem orat. de S. Stephano: *per omnia*, inquit, *magnitudine animi atque indolis excellebat, iræ quidem lenitatem, minis verò despicientiam, mortis terreri vitæ contemptum, odio dilectionem, malevolentiæ beneuolentiam, calumniæ veritatis prædicationem opponens*. Et inferiùs: *Nam orbe lapides vndique coniicientium, quasi corona cinctus, ita accepit id quod agebatur, quasi coronam victoriæ præmium in manibus aduersariorum necteretur.* Hinc pro corona lapidum ferientium, accepit coronam lapidum pretiosorum, iuxta illud: *Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso*, psalm. 20. 4. Et S. August. serm. 94. de diuersis: *Quando*, inquit, *B. Stephanus pro Christo primus sanguinem fudit, quasi corona processit de cælo, vt eam sumerent sequentes in præmio, qui præcedentis pietatem imitarentur in prælio. Impleuerunt postmodum terram crebra martyria. Quicumque postea sanguinem pro Christi confessione fuderunt, imposuerunt coronam illam capiti suo, & eam secuturis integram seruauerunt.*

Symbol. ibidem S. August. & serm. 92. *Ad lapides*, inquit, *currebant, duri ad duros, & petris lapidabatur, qui pro petra, qui Christus est, moriebatur: & à lapideis, qui legem acceperant in lapideis tabulis.*

Lapis S. Stephani Anconæ.

Denique S. August. serm. 31. & 32. de diversis, scribit lapidem qui cubitum S. Stephani ferierat, à quodam viro pio, qui lapidationi eius præsens fuerat, delatum Anconam, Italiæ vrbem, multis miraculis claruisse; nimirum decebat ut lapis cubitalis in vrbe cubitali poneretur, eamque tueretur. Ancona enim dicitur ab ἀγκών, id est cubito, *quia in ipso flectentis se oræ cubito sita est*, ait Plin. lib. 3. cap. 13. Huius lapidis accepti festinitatem à priscis temporibus celebrant die 3. Augusti, in quem postea diem incidit inuentio S. Stephani, quam proinde eodem die recolit Ecclesia.

ET TESTES DEPOSVERVNT VESTIMENTA SVA] Syrus, *ipsorum*; non Stephani, vti ait S. Bernard. serm. de S. Stephano dicens per contactum vestium S. Stephani, æquè ac per eius preces, Saulum fuisse conversum; *vestimenta*, scilicet extima, qualia sunt pallia, ut expeditiùs lapides vibrarent: hæc enim significat vox Græca *ἱμάτια*.

SECVS PEDES ADOLESCENTIS, QVI VOCABATVR SAVLVS] Saulus lapidationis fuit dux & choragus, quia indignè ferebat Stephanum, cognatum & condiscipulum suum, à se suaque lege & schola defecisse; insuper eloquentia, sapientia & miraculis, ab eo iam Christiano se superari, inuidebat: quare lapidationis fuit incentor; ideoque non contentus se solo illum lapidare, omnium lapidantium vestes seruans, per omnes eum lapidabat. *Ab ipso*, ait S. August. serm. 1. de Sanctis, *omnium lapidantium vestimenta seruabantur, vt tamquam in manibus omnium ipse lapidare videretur*. Idem confitetur Saulus iam factus Paulus cap. 22. 20. *Et cùm funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam* (græcè ἐφεστώς, id est, *superstabam*, hoc est, præeram) *& consentiebam & custodiebam vestimenta interficientium illum*. Vnde S. Fulgentius serm. de S. Stephano, ait eum occisum lapidibus Pauli.

Adolescentiæ ætas.

Porrò Saulus vocatur *adolescens*, græcè νεανίας, id est, iuuenis, aut vir iuuenili audacia & robore præditus, quia erat 34. annorum. Nam post totidem annos, occisus est à Nerone anno regni eius 13. cùm vniuersum esset 68. annorum, vti tradit S. Chrysost. homil. de Principibus Apostolorum tom. 5. Sic Pythagoras adolescentiam extendebat ab anno vigesimo ætatis vsque ad quadragesimum. Vnde & Cicero lib. de Senect. adolescentiam extendit vsque ad senectutem: *Qui enim citiùs*, inquit, *adolescentiæ senectus, quàm pueritiæ adolescentia obrepit?* Idem orat. 23. Isocratem nunc virum vocat, nunc adolescentem. *Adolescens*, inquit, *etiam nunc, ò Phædre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, libet dicere*. Et paulo post: *Inest enim natura philosophia in huius viri mente quædam*. Hæc de adolescente Socrates apud Cicer. auguratur. Alioqui à Physicis & Medicis adolescens propriè quis dicitur, à fine pueritiæ, scilicet ab anno 12. vsque ad 25. quamdiu scilicet homo crescit in longitudine: cùm enim percreuit, adultus vocatur.

DOMINE IESV SVSCIPE SPIRITVM MEVM] VERS. 58.
Vt eum victorem, quasi agonotheta sistas Deo Patri, corona gloriæ decorandum. q. d. ait S. August. serm. 93. *Tibi vixi, o ibi morior: quia adiuuisti me, vicis quem suscipis: accipe spiritum meum demanu eorum qui oderunt tuum*. Et serm. 51. *Fecisti me victorem, recipe me in triumphum: illi persequuntur, tu suscipe: illi eijciunt, tu intromitte: dic spiritui meo, Intra in gaudium Domini tui*. Hinc multi censent, Christum suorum seruorum & servarum animas statim à morte excipere, easque quasi fructus laborum suorum Deo Patri offerre. Nota hic optimam moriendi formam. Primò, non de corpore, sed de spiritu curam gerit: contrarium faciunt impij. Secundò, fidem profitetur, Iesum vocans Dominum, scilicet creatorem, redemptorem & salvatorem suum, totiusque mundi. Tertiò, spem in eum defigens, ipsum inuocat, meritis suis diffidens: hinc vocat eum Iesum, qui scilicet velit & possit eum saluare. Quartò, per amorem ei animam spiritumque resignat.

Iesus suorum excipit animas.

Modus rectè moriendi.

Quocirca Christus resignatum sibi à suis spiritum excipit, ac quà homo peragit particulare eius iudicium, in quo eumdem cælo adiudicat beatque, ac cum triumpho in cælum traducit: sin adhuc aliquid purgandum habeat, ad Purgatorium, ut expietur transmittit. Porro hæc facit vel per se, vel potiùs per angelos. Nam si per se id faceret; cùm singulis horis, & sæpè momentis, plurimi per orbem moriantur, deberet Christus singulis momentis ad singulos morientes è cælis descendere, imò cùm eodem momento multi in variis locis moriantur, deberet simul ad varia loca descendere, seque multoties replicare. Quare Barthol. Sibylla in Speculo peregrin. quæst. decade 1. cap. 2. quæst. 9. censet, Christum hoc particulare iudicium cuiusque committere angelo Custodi eiusdem, ut is deinde eum pro meritis vel ad cælum, vel ad Purgatorium, vel ad infernum deducat, aut dæmoni deducendum tradat. Hoc enim ad angeli custodiam pertinere videtur, eiusque esse finis & clausula. Alij censent hoc iudicium ab ipso Christo, manente in cælo empyreo, fieri per mentalem Christi locutionem; sicut angelus ad angelum, licet remotissimum, mentaliter loquitur, vti dixi Zachar. 12. 10. Iudicium verò vniversale in fine mundi per se peraget Christus: vnde ad illud omnibus angelis & Sanctis comitatus, è cælo gloriosus descendet, Matth. 25. v. 31. Nonnullis tamen illustrioribus Sanctis morientibus Christus per se apparuit, eorumque animas excepit: Audi exempla selecta.

S. Pantaleon Martyr in ligno suspensus, ferreis laniatus vngulis, lampadibus vstulatus, oculis in cælum intentis orans, vidit Christum in habitu Hermolai sui magistri, qui eum ad martyrium animabat: *Ego enim*, inquit, *tecum sum in omnibus, quæ propter me patris*. vti habet vita eius apud Surium die 27. Iulij.

S. Me-

S. Menæ Martyri cùm oculi effoderentur, euelleretur lingua, caro dilaceraretur, apparuit Christus, atque omnia ipsi membra restituit, & sanauit, hortatusque est ad constantiam, promittendo ei præsentem suam opem & auxilium, vti habet eius vita apud Surium die 11. Novembr.

S. Barbaræ in carcere apparuit Christus, suoque splendore carcerem illustrauit, ac plagas sanauit, animando eam ad instans martyrium, pollicens præsentem suam opem.

S. Elisabetha Hungarorum regis filia, oculis in cælum intentis vidit Christum, ab eoque audiuit: *Bono animo esto filia, ego tecum sum.* Cui illa: *Ita Domine, tu mecum, & ego tecum.* Eidem post vitam multis annis religiosè transactam Christus apparuit, dixitque: *Veni sponsa, cælesti thalamo potire.*

S. Tarsilla amita S. Gregorij, ut ipse refert lib. 4. Dialog. cap. 16. moriens, *sursum respiciens Iesum venientem vidit, & cum magna animaduersione cœpit circumstantibus clamare; dicens: Recedite, recedite, Iesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat, sancta illa anima è corpore est egressa. Tantaque subitò fragrantia miri odoris aspersa est, vt ipsa quoque suauitas ostenderet, illuc auctorem suauitatis venisse.*

Sic S. Dionysio Areopagitæ crucifixo, in carcere apparuit Christus insolita luce coruscus, eumque ad vltimum martyrij agonem constanter obeundum animauit.

S. Antonius de Padua agens animam cecinit: *O gloriosa Domina, excelsa super sidera,* &c. deinde sublatis oculis, eos in cælum fixè intendit. Rogatus, quidnam aspiceret? *Video,* inquit, *Dominum meum,* ac mox feliciter in Domino obdormiuit anno Christi 1231.

S. Eligius Episcopus Noviomensis, moriens oculis in cælum intentis: *Nunc dimittis,* inquit, *seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace. In manus tuas commendo spiritum meum. Tu scis quia semper spes mea fuit in tua misericordia, & fides mea in tua credulitate permansit. Et nunc quoque in confessione sancti tui nominis, extremum Christe anhelitum meum efflabo. Suscipe ergo me secundùm magnam misericordiam tuam.*

S. Arnulpho Suessionis Episcopo è viuis migrante, ecella contremuit; contremiscente Eurolpho presbytero: *Ne paueas,* inquit, *dilecte frater; sunt enim hæc omnia diuinæ maiestatis signa.* Et mox iterato terræ motu: *Sub prima,* inquit, *quassatione B. Petrus Apostolus ad me venit, significans mihi peccata remissa, & vitæ ianuam patere. Aderat Beatorum frequens cœtus laudes diuinas continenter modulantium. Sub altera quassatione cum multis angelicis spiritibus S. Michael me inuisit, pollicens se duce me ad beatam vitam ingressurum. Tertia concussione adfuit Domina nostra, vere misericordiæ mater; multis stipata S. Virginum agminibus, benignissima me voce certiorem faciens de anima mea inter Assumptionis eius gaudia in cælos transferenda.* Quare in festo Assumptionis B. Virginis expirans, ab ipsa assumptus est in cælum.

S. Nicolaus Tolentinas sex totis ante obitum mensibus, paulò ante nocturnas preces singulis noctibus suauissimum angelorum concentum audiuit, qui illi prægustum futuræ vitæ præbebat. Vnde ipse ingeminabat: *Cupio dissolui & esse cum Christo.* Iamque in extremo spiritu gestiens & exultans: rogatus causam, attonitus rei magnitudine, vixque præ gaudio sui compos, respondit: *Dominus meus Iesus Christus, S. Matri suæ & Augustino Patri nostro innixus dicit mihi: Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui.* In quibus verbis expirauit. Ita habet eius, & cæterorum vita apud Surium & alios.

VERS. 19. POSITIS AVTEM GENIBVS] Vt genuflexione ostenderet summam curam, dolorem, compassionem & compunctionem, ut ea Saulo sævienti & Iudæis obstinatis veniam impetraret, ait S. Chrysost. orat. 2. de Parasceue. Nota. S. Stephanus pro se orauit stans, pro hostibus verò genu flexit. Causam dat S. Augustin. respondens in persona Stephani serm. 1. de Sanctis: *Pro me stans oraui, quia pro me qui rectè Deo seruiui, orando & impetrando non laboraui; quia qui pro iusto orat, non laborat, ideo pro se stans orauit. Ventum est ut oraret pro Iudæis, pro interfectoribus Christi, pro interfectoribus Sanctorum,* **A** *pro lapidatoribus suis, attendit tam multam & magnam esse impietatem ipsorum, quæ difficile donari posset, genu flexit, & ait: Domine ne statuas illis hoc peccatum.*

CLAMAVIT VOCE MAGNA] quantum vires illo articulo deficientes, ferebant: nam cum hac voce expirauit: alioqui miraculi speciem habet, quòd in morte quis clamet, vti miraculum fuit in Christo, quòd expirans clamarit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* S. August. serm. 99. de diversis, addit Stephanum clamori miscuisse lacrymas; ideoque efficax fuit eius oratio.

DOMINE NE STATVAS ILLIS HOC PECCATVM] Non orat Stephanus, vt Deus peccatum, putà homicidium Iudæorum, non æstimet peccatum, nec homicidium: hoc enim est impossibile, Deoque iniurium; quia tribuit ei perversum de peccato iudicium, ut scilicet iudicet peccatum non esse peccatum: sed *ne statuas,* id est, ne statis fixisque oculis illud intuearis. q. d. Ne **B** quæso firmiter & perenniter coram te hoc scelus maneat; sed citò ab eo oculos auerte, illudque condona, convertendo meos lapidatores ad pœnitentiam. Secundò, ne statuas culpam eorum ad pœnam, hoc est, noli eos punire obduratione & morte æterna, quam merentur; sed pœnam cum culpa eis remitte. Stant enim fixè ante Deum peccata, quasi vindictam petentia: statuuntur, quasi maleficiorum statuæ marmoreæ, cùm peccator in ijs obfirmatur, obduratur & moritur; ita ut maneant irremissa, ut plectantur igne æterno. Ex adverso de bonis Cornelij operibus dicitur cap. 10. vers. 4. *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.* Græcum ἵστημι multa significat, nimirum *sistere, statuere, firmare, finire, erigere, appendere, ponderare;* & omnibus his modis hic accipi potest. q. d. Ne sistas, ne firmes, ne finias hoc eorum peccatum, ne scilicet finas eos in illo finire vitam, & damnari; ne erigas in statuam & monumentum eorum malitiam & vin**C**dictam, ne appendas, ne ponderes in rigida tuæ iustitiæ lance hoc scelus, sed excusa quasi commissum per passionem & ignorantiam, ut eis clemens veniam concedas.

Stephanus imitatur Christum, quem stantem in cœlis intuebatur, ait Nyssenus, qui in cruce pro suis crucifixoribus orauit: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Putas,* ait S. Augustin. serm. 94. de diuersis, *verba ista ardinis Paulus? audiuit subsannans, sed irrisit.* Hilar. Arelat. serm. de S. Stephano dicit, *nescisse Stephanum iis irasci, per quos sibi videret aulam regni cælestis aperiri, per quos se æternis sæculis intelligeret consecrari: & sic ex oleastro nouum ramum cœpisse inferri, vt olivam veterem nollet abscindi.*

Arma Stephani fuit charitas.

Notat S. Fulgeotius serm. de S. Stephano, arma quibus contra Iudæos pugnauit Stephanus, & vicit, fuisse charitatem, præsertim erga suos hostes & lapidatores: *Per charitatem Dei,* inquit, *sævientibus Iudæis non cessit: per charitatem proximi pro lapidantibus intercessit. Per charitatem* **D** *arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur. Charitatis virtute subnixus vicit Saulum crudeliter sævientem, & quem habebat in terra persecutorem, in cælo meruit habere consortem.* Sane ardentissima fuit hæc Stephani charitas, quæ furorem ardentissimum Sauli & Iudæorum vicit & superauit. Voluit enim Deus in Stephano quasi in Protomartyre, cæteris omnibus Martyribus secuturis dare illustre fortitudinis, patientiæ, innocentiæ, & cæterarum virtutum exemplar, ac præsertim charitatis, qua tortores suos converterent, vti fecit S. Paulus, S. Iacobus, & passim alij Martyres.

Vis precum S. Stephani.

Notat Secundò, S. August. serm. 1. de Sanctis efficaciam orationis S. Stephani: *Si S. Stephanus,* inquit, *non orasset, Ecclesia Paulum non haberet: sed ideò erectus est Paulus, quia in terra inclinatus exauditus est Stephanus.* Et serm. 5. docet longè ampliùs Stephanum planxisse scelus hostium, quàm suos dolores, ideoque pro illis tam impensè & ferventer orasse. *Plus,* inquit, *dolebat illorum peccata, quàm sua vulnera: plus illorum impietatem, quàm suam mortem. Et rectè plus: in illorum quippe impietate erant multa quæ plangi potuissent, in illius autem morte non erat quod debuisset doleri. Illorum impietatem mors sequebatur æterna, huius autem mortem vita perpetua.*

Oratio pro hostibus efficacissima. Cur?

Nota Tertiò, efficacissimam esse orationem ardentem quæ funditur pro inimicis, qualis fuit hæc Stephani

tum

tum quia ipsa est actus difficillimæ & eminentissimæ charitatis: tum quia eam Deus nobis consuluit, imò imperauit Matth. 5. 4. 4. tum quia iniuria hæc propriè tangit hominem. Si ergo is læsus, ius & actionem suam, contra lædentem remittat, imò oret ut & Deus remittat, cogit quasi Deum ad remittendum: Deus enim homine longè clementior est, & videri vult. Quocirca hæc Stephani oratio impetrauit & quasi peperit Paulum, eumque fecit Apostolum orbisque doctorem. Quocirca Cardin. Vitriaco in vita S. Mariæ Oigniacensis libr. 2. cap. 11. scribit, eam in exstasi cognouisse, S. Stephanum S. Pauli decollati animam excepisse, & Deo obtulisse: *Dicebat*, inquit Vitriaco, *cùm de B. Stephano Protomartyre cantaret, quem paradisi rosarium appellabat, illi sub mortem oranti Dominum pro munere dedisse S. Paulum; & S. Paulo peracto martyrio è corpore excedente, S. Stephanum adfuisse, eiusque spiritum obtulisse Domino, atque dixisse: Domine hoc ingenti & singulari munere tu me donasti; ego vero multiplici fructu auctum tibi illud reddo.*

S. Stephanus suscepit animam Pauli.

Oratio ergo pro inimicis apud Deum est potentissima, eumque penè cogit ad parcendum inimico: quia purè fit ad gloriam Dei, itaque è mera, pura putaque charitate proficiscitur: nullus enim hic se miscet amor sui, vel amor naturæ; quia contra naturam sua benevolentia & beneficentia tendit in hostes naturæ, quibus à Deo ignosci & benefieri optat & orat, ut Deus per hoc glorificetur: vti revera hæc summa est Dei gloria, putà clementia divina, qua ex inimicis suis & nostris facit amicos, imò filios & hæredes suos: quam proinde poscenti concedit Deus, qui gloriæ divinæ est zelotes magis quàm nos, vti par est, iustum & sanctum.

Probabiliter opinatur Oecumen. non solùm Saulum, sed & plures alios lapidatores Stephani, per has eius preces veniam, gratiam & salutem esse adeptos. Hinc denique S. Stephanus singularis, potensque est patronus & advocatus eorum, qui suos inimicos æquè ac homines sceleratos & obduratos, vti sunt Iudæi, convertere satagunt, vti multis experientijs constat: id enim ipse suo zelo, exemplo & martyrio meruit. eum ergo innocent.

S. Stephanus patronus orantium pro hostibus & obstinatis.

Exempla.

Narrat Baronius anno Christi 418. ex Severo Episcopo Maioricæ insulæ, reliquiis S. Stephani Maionam (quæ vrbs est in Maiorica) illatis omnes Iudæos, quorum numerus erat 540. per miraculum fuisse conversos cùm nimirum viderent suis saxis, quæ quotidie iaciebant in Christianos reliquias gestantes & comitantes, neminem lædi; & Dei vindicta ignem cælitus in synagogam suam immitti. Simile est quod scribit S. August. libr. 22. de Ciuit. cap. 8. Martialem virum honoratum, à gentilismo ad christianismum, cui antea semper restiterat, à genero & filia fuisse conversum per inuocationem S. Stephani, perque flores ex altari S. Stephani desumptos, & capiti Martialis, cùm æger decumberet, suppositos; adeò ut deinceps perpetim in ore haberet vltima S. Stephani verba: *Christe accipe spiritum meum.*

ET CVM HOC DIXISSET, OBDORMIVIT IN DOMINO] Quasi mori & quiescere nequiret, nisi priùs hostibus bene precatus, veniam à Deo impetrasset. Nota. S. Paulus Christianos morientes vocat dormientes, 1. Corinth. 15. & 1. Thessal. 5. quia eorum mors non tam mors est, quàm somnus, ob spem brevi futuræ resurrectionis, interim anima transeunte ad requiem & gloriam æternam, ut in visione & fruitione Dei felix & beata conquiescat, dicatque cum Psalte psalm. 3. *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Vbi S. Augustin.

A *O in pace!* inquit. *ò in idipsum! ò dormiam & requiescam!* Hinc fidelium pius est mos, ut aliquo è suis moriente, non dicant, talis mortuus est, sed, *Obdormiuit in Domino. Felix somnus*, ait Petrus Damiani orat. de S. Stephano, *cum requie, requies cum voluptate, voluptas cum æternitate*. Nam ut dicitur psalm. 126. 2. *Cùm dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini*. Et Apocal. 14. 13. *Beati mortui qui in Domino*, id est, in Domini fide, gratia & sinu, quasi viua eius membra, *moriuntur*. Vide ibi dicta.

Hic fuit finis, hic triumphus, hæc coronis & corona primi Christi athletæ, S. Stephani, quem S. Augustin. Nyssenus, Fulgentius, Emissenus, Chrysologus, Bernardus, Nicetas, & alij suis homilijs prolocuti, miris encomijs celebrarunt.

Miracula post mortem per sacra eius lipsana & reliquias patrata, magna & multa recenset S. August. libr. 22. Ciuit. cap. 8. & homil. 7. de Sanctis, & Prosper libr. de Prædict. dimidij temp. cap. 6. Gregor. Turon. B lib. 1. Histor. cap. 31. Gennadius, Nicetas & alij plures. Porrò iam inde ab eius obitu, tanto in honore & cultu apud omnes fideles fuit, ut S. Clemens libr. 8. Constit. cap. 33. scribat, Apostolos sanxisse, ut quotannis dies martyrij eius publice festus celebretur. Vnde & Martialis Apostolorum discipulus, altare S. Stephano in Gallia dedicauit, vti ipse testatur in epist. ad Burdegal. cuius exemplum secutæ multæ aliæ Gallicanæ Ecclesiæ, nomine & titulo S. Stephani magnifica templa & basilicas erexerunt. Primus Hungarorum rex & Martyr. S. Stephanus, à S. Stephano & nomen, & regnum, & martyrij lauream est adeptus, vt habet eius vita 25. Augusti.

Festum S. Stephani sancitum ab Apostolis.

Denique S. Dorotheus in Synopsi, asserit eodem die cum Stephano occisum esse à Iudæis Nicanorem Diaconum, & insuper duo Christianorum millia. De Nicanore idem tradit S. Hippolytus lib. de 72. discipulis. Verùm Martyrol. Roman. 10. Ianuarij, asserit Nicanorem in Cypro esse occisum. Idem habet Menologium Græcorum 28. Iulij, quod & addit, id contigisse sub C Vespasiano.

Ito nunc S. Stephane, ito pugil Christi, ito ad Iesum tuum, pro cuius fide & amore tantum agonem obiisti. Iesus te expectat ut coronet, qui spectauit ut vinceres. Bonum certamen certasti, cursum consummasti, fidem servasti: accipe coronam gloriæ. Ito Martyr fortissime in domum fortium Dei. Ito Virgo castissime in supernum montem Sion: sequere cum choris S. Virginum Agnum quocumque ierit, canta cum eis Canticum nouum, imò illud cæteris præcine. Ito Christi Evangelista & præco in aulam cælestem Christi. Ille victorem & felicem tuum spiritum excipiet. Ille tibi saxa in gemmas conuertet; pro corona saxorum imponet capiti tuo coronam carbunculorum, adamantum, smaragdorum. Ille ab oculis tuis lacrymas, à vultu sudorem, à corpore cruorem omnem absterget: ille Deo Patri victorem te sistet, ut pro modico agonis tempore æterni regni diadema accipias. Ito Protomartyr, cæteris iter in cælum præi, viam ad triumphum sterne: sequentur te ut ducem toto orbe per omnia futura sæcula, innumera Martyrum agmina. Paucis horis fortiter luctando teipsum meritis, Apostolos gaudio, fideles exemplo, Ecclesiam gloria, orbem fama, angelos exultatione, cælum ciuibus, paradisum Martyribus implesti & condecorasti. Eia ex alto nos respice, ut tui certaminis vestigia fortiter sequi, itaque gloriæ tuæ brauium consequi mereamur. Amen.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Morte Stephani oritur grauis Ecclesiæ persecutio: vnde fideles disperguntur, & Samariam conuertunt, in eaque Simonem Magum: sed ille volens emere potestatem dandi Spiritum sanctum à S. Petro increpatur. Denique v. 26. Eunuchus Candacis reginæ à Philippo baptizatur.

1. FActa est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos. 2. Curaverunt autem Stephanum viri timo-

timorati, & fecerunt planctum magnum super eum. 3. Saulus autem devastabat Ecclesiam, per do-
mos intrans, & trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam. 4. Igitur qui dispersi erant, per
transibant, evangelizantes verbum Dei. 5. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, præ-
dicabat illis Christum. 6. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter au-
dientes, & videntes signa quæ faciebat. 7. Multi enim eorum, qui habebant spiritus immundos,
clamantes voce magna exibant. 8. Multi autem paralytici & claudi curati sunt. 9. Factum est ergo
gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in civitate Ma-
gus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum: 10. cui auscultabant omnes à mini-
mo vsque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. 11. Attendebant autem
eum, propter quòd multo tempore magiis suis dementasset eos. 12. Cùm verò credidissent Philippo
evangelizanti de regno Dei, in nomine Iesu Christi baptizabantur viri, ac mulieres. 13. Tunc Si-
mon & ipse credidit: & cùm baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa & virtutes
maximas fieri, stupens admirabatur. 14. Cùm autem audissent Apostoli, qui erant Hierosolymis,
quòd recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Joannem. 15. Qui cùm venissent,
oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum: 16. Nondum enim in quemquam illorum vene-
rat, sed baptizati tantùm erant in nomine Domini Jesu. 17. Tunc imponebant manus super illos,
& accipiebant Spiritum sanctum. 18. Cùm vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apo-
stolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, 19. dicens: Date & mihi hanc potestatem,
ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: 20. Pecunia
tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. 21. Non est tibi
pars, neque sors in sermone isto: cor enim tuum non est rectum coram Deo. 22. Pœnitentiam itaque
age ab hac nequitia tua: & roga Deum, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. 23. Jn felle
enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te esse. 24. Respondens autem Simon, dixit:
Precamini vos pro me ad Dominum vt nihil veniat super me horum quæ dixistis: 25. Et illi qui-
dem testificati & locuti verbum Domini, redibant Hierosolymam, & multis regionibus Samarita-
norum euangelizabant. 26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum dicens: Surge, & vade
contra meridianum, ad viam quæ descendit ab Ierusalem in Gazam: hæc est deserta. 27. Et surgens
abijt. Et ecce vir Aethiops, eunuchus, potens Candaces reginæ Aethiopum, qui erat super omnes
gazas eius, venerat adorare in Jerusalem: 28. & revertebatur sedens super currum suum, legen-
sque Jsaiam Prophetam. 29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum
istum. 30. Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Jsaiam Prophetam & dixit: Putásne
intelligis quæ legis? 31. Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogauit-
que Philippum vt ascenderet, & sederet secum. 32. Locus autem Scripturæ quam legebat, erat
hic: Tamquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic
non aperuit os suum. 33. Jn humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enar-
rabit, quonium tolletur de terra vita eius? 34. Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit. Ob-
secro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? 35. Apertens Autem Philippus os
suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizauit illi Jesum. 36. Et dum irent per viam, vene-
runt ad quamdam aquam: & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? 37. Dixit
autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait: Credo, Filium Dei esse Jesum
Christum 38. Et iussit stare currum: & descenderunt vterque in aquam, Philippus & Eunuchus,
& baptizauit eum. 39. Cùm autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, &
amplius non vidit eum Eunuchus. Jbat autem per viam suam gaudens. 40. Philippus autem in-
uentus est in Azoto, & pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

VERS. 1. FACTA EST AVTEM IN ILLA DIE (id est, illo tempore. est synecdoche) PERSECVTIO MAGNA IN ECCLESIA] *ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν*, id est, *in Ecclesiam, contra Ecclesiam*. Ita Tigurina. Dorotheus tradit cum Stephano occisos esse bis mille Christianos, vti paulò antè dixi. Certè plures tunc occisos indicat Paulus Actor. 26. 20. dicens: *Et cùm occiderentur, ego detuli sententiam.* Hæc ergo fuit prima generalis Ecclesiæ persecutio, quam moverent Iudæi hostes eius exinde, & deinceps semper infensissimi. ita Euseb. in Chronico.

S. Magdalena quando appulit Massiliam. Multi censent hoc tempore S. Magdalenam cum sorore S. Martha, fratre Lazaro, Maximino, Marcella, & Iosepho ab Arimathia (qui deinde in Britanniam traiiciens, ibi, evangelizans Christum in pace quieuit) à Iudæis navi sine velis & remis impositos, Dei ductu Massiliam appulisse, ibique Christi fidem propagasse. ita ex Actis S. Magdalenæ, & Historia Vaticana Baron. tom. 1. Annal. & in Martyrol. 22. Iulij: licèt Lucius Dexter in Chronico tradat tardiùs id contigisse, scilicet anno Christi 48. qui & subiungit: *Anno Christi 88. Maria Magdalena miraculis clara, mirifice diuinis laudibus & contemplationi dedita, in Galliam migrat.* Sic & alij plures scribunt, eam grandæuam, octogesimo ætatis suæ anno è vita migrasse. Postquam enim apostolatu perfuncta Massilienses ad Christum convertit, instinctu Dei secessit in montem, futu- A ra sæculis omnibus pœnitentiæ & contemplationis exemplar: ibi per triginta annos vitam angelicam in orationibus & lachrymis egit. Hoc enim ei denuntiarat S. Michael Archangelus, dicens: *Deus quem tantum ò Magdalena concupiscis, & semper habes, te vult hunc locum lacrymis irrigare profusis, vt futuris sæculis exemplum pœnitentiæ perpetuò sias.* Ac iterum angelus, qui ad Purgatorij loca eam deduxerat, reponens ipsam ad crucem in Bauma, edixit, & prædixit: *Quanto tempore tuus ac noster amor Iesus, in terris se propter vixit, tanto tu quoque in hac spelunca moraberis*; vti ipsa apparens Eliæ Anachoretæ Baumam suam incolenti narrauit, teste Doctore Sylvestro Prierate apud Surium die 22. Iulij. Sanè Iudæi præ cæteris Magdalenæ, eiusque familiæ infensi, ob eximium eius in Christum amorem, & ob mirum dolorem, quem in morte Christi cruci astans ostenderat, in eam virus odij sui illicò evomuisse videntur.

ET OMNES DISPERSI SVNT PER REGIONES B IVDÆÆ] *Omnes*, scilicet fideles, qui erant de Ecclesia, de qua præcessit: non ergo soli seniores dispersi sunt, ut videtur velle Euseb. libr. 2. Histor. cap. 1. sed & cæteri: nonnulli tamen qui potentes habebant amicos, vel in latebras sese abdebant, aut periculis & carceri se offerebant, remanserunt. *Omnes* ergo intellige commodè; qui scilicet facilè surgere poterant. q. d. Plerique omnes

per-

permulti *dispersi sunt*, græcè. διεσπάρησαν, id est, *disseminati sunt, quasi seminantes frumenta ad panem supercælestem conficiendum: vniuersumque orbem peragrantes. viuificæ doctrinæ virtutes efficaciasque disseminarunt*, ait S. Athanas. homil. de fermento.

Ecce quantum bonum ex malo elicit Deus, quantam ex persecutione Ecclesiæ dilatationem, & Gentium conversionem? ita *crescit aduersis agitata virtus*. Vnde Nyssenus homil. de S. Stephano, docet, persecutionem S. Stephani, Evangelium per orbem eunlgasse. Ob eius enim cædem discipuli per alias regiones dispersi, eas converterunt; & S. Stephanus è cælo earum conversionem suis precibus impetrauit, ac præcipuè ut S. Paulus conversus orbem evangelizando obiret. Sic enim impiorum conatibus, quibus opera Dei impedire conantur, Deus opera sua promouet & exequitur, vti ostendi cap. 4. 28. Primò ergo dispersi sunt *per regiones Iudææ & Samariæ*; sed mox inde longè vlteriùs se sparserunt. Testis est S. Lucas cap. 11. v. 19. *Et illi quidem*, inquit, *qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulauerunt vsque Phœnicem, & Cyprum, & Antiochiam*. Quare Antiochiæ crescente fidelium numero, primùm discipuli cognominati sunt Christiani: idem ait v. 26. Vnde Baron. coniectat dispersorum numerum fuisse ad quindecim millia, additque illos ipsos esse, quibus S. Petrus & Iacobus suas epistolas inscribunt, dicentes: *Aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ*, &c. vel *Duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem*.

Astipulatur Lucius Dexter in Chronico, quod dedicat S. Hieronymo (illi enim fuit coæuus) sic enim habet: *Anno Christi 35. occiso lapidibus Stephano, magna persecutio Hierosolymis & in confiniis exoritur: plusquam quindecim mille viri, qui prædicantibus Apostolis in Christum crediderant, fugantur. Alii ad Asiam, nonnulli ad Europam veniunt. Ex his plusquàm quingenti naue Cypro educti, ad portum Carthaginensem Hispaniæ pertingunt; diuisi per Hispanias, mortem Christi resurrectionemque denuntiant, & Mariæ vitam, ad quam frequens ex Hispania fiebat peregrinatio; totamque prouinciam vndique mirificis & inauditis nuntiis complent. Ex his primi à B. Iacobo eliguntur vrbium Pontifices, & Pastores. Dubium an omnes Iudæi fuerint. Hispani præcipue Iudæi, mittunt legatos ad Apostolos, vt quamprimùm aliquis eorum veniat ad eos, qui de rebus recensitis de Christo eos veriùs & vberiùs doceat*. Vnde mox addit, ad eos profectum S. Iacobum anno 37. Christi, qui fuit tertius ab eius ascensu in cælum: *S. Iacobus*, inquit, *Apostolus, Zebedæi filius, peragratis vrbibus Hispaniæ, multisque erectis Ecclesiis, & Episcopis creatis ex aduenis, Petrum Bracaræ reliquit Episcopum; at primum oratorium B. Virgini, eius iussu præsentiaque, super columnam Cæsaraugustæ erexit*. Idem tamen Dexter paulò post addit, plerosque alios Apostolos tardiùs discessisse in prouincias, quæ sibi obtigerant, nimirum anno Christi 41. Sic enim ait: *Ex Hispania rediens Iacobus, Galliam inuisit, & Britanniam, & Venetiarum oppida, vbi prædicat ac Hierosolymam reuertitur, de rebus grauissimis consulturus B. Virginem & Petrum. Iacobus saterest profectioni ad prædicandum nonnullorum Apostolorum, scilicet Matthiæ, Thomæ, Andreæ, Philippi, Bartholomæi, Simonis, Iudæ, & Matthæi, qui Deo duce profecti sunt hoc anno, cùm eodem anno scripsisset is Euangelium. Eodem anno Ioannes Theologus comitante B. Virgine, Ephesum proficiscitur*. Additque anno sequenti, qui fuit Christi 42. Iacobum redeuntem Hierosolymam, ibidem ab Herode fuisse occisum.

Porrò constat, Apostolos in hac persecutione S. Stephani non fuisse dispersos. Ait enim Lucas, *præter Apostolos*. Ex quo meritò Beda hic refellit Pseudo-Melitonem libro de obitu B. Virginis, qui asserit anno secundo à Christi ascensione Apostolos dispersos, profectos esse in suas provincias. Dei enim consilio & protectione manserunt Apostoli Hierosolymæ, ut inibi Ecclesiam à Christo, & à se inchoatam fundarent & firmarent, ne Iudæi eam à se dispersam & euersam criminarentur; sed potiùs ipsa ibidem Synagogæ succederet, eamque sepeliret. Hinc rursum nonnullis parum probabile videtur, quod aliqui apud Baronius in Martyrol. 25. Iulij, censent, in hac dispersione S. Iacobum profectum esse in Hispaniam, ibique Hispanis non Gentilibus, sed Iudæis dumtaxat, evangelizasse: fuit enim ipse vnus ex Apostolis, quos Lucas ait non fuisse dispersos. Nisi dicas vnum Iacobum hic excipi. Sanè Verulis in Italia valdè colitur S. Maria Salome mater S. Iacobi, quam ferunt Hierosolymis tunc eò profugisse, & labore ætateque fractam, ibidem in Domino piè obdormivisse. ita Baronius, & Ribadeneira in vita S. Iacobi. Sed hoc plura dicam cap. 12.

CVRAVERVNT AVTEM STEPHANVM] Syrus, *positum in arca sepelierunt*. Græcum συγκομίζω significat *curare gestare, portare*, estque subinde verbum funerale, significans *mortuum efferre & sepelire*. Quocirca Noster vti generaliùs, ita pleniùs vertit, *curauerunt*. Curare enim funus & corpus defuncti, est illud abluere, componere, vngere, vestire, loculo imponere, efferre, sepelire, iusta persolvere, omnemque funeris pompam adornare. Porrò Græcum συνεκόμισαν, id est *curauerunt vnà*, vel *pariter*, ut vertit Pagnin. & Tigurina, significat viros timoratos vnanimi consensu, collatisque operis funus composuisse. Minùs rectè Caietan. interpretatur, vna cum persecutione eos funus S. Stephani curasse. Alij vertunt, *comportarunt, simul extulerunt*, vti videmus funera multis simul succollantibus efferri. VERS. 2.

VIRI TIMORATI] εὐλαβεῖς, id est, *pij religiosi*. ita Pagnin. & Tigurina: Nam *timor Dei* in Scriptura, idem est quod pietas, religio & cultus Dei: & *timere Deum*, est eum piè venerari & colere. Horum dux fuit Gamaliel: nam ut ipse revelauit Luciano, qui idipsum scribit in inuent. S. Stephani, Iudæi corpus Stephani abiecerunt in agrum, ut à feris & volucribus voraretur; quocirca per diem & noctem ibi mansit insepultum, & à feris auibusque Dei nutu intactum; sed Gamaliel nocte sequenti misit viros fideles & religiosos, qui illud occultè ad villam suam deferrent, quæ ex nomine suo dicebatur Caphargamala, viginti passuum millibus distans à Ierusalem, ibique eum posuit in monumento nouo, faciens ei planctum 70. diebus.

Nota hic proprium piorum opus esse, sepelire mortuos; à quo in Scriptura laudatur Tobias, & incolæ Iabes Galaad sepelientes Saulem, 2. Reg. 2. 4. Celebratur in Martyrol. die 8. Decembr. S. Eutychianus Pontifex, quòd suis manibus sepelierit 342. Martyres: Idem de Martyribus sanxit Pius I. Pontifex & Martyr anno Domini 166. epist. 2. ad Iustum Viennensem Episcopum, quæ extat tom. 1. Biblioth. SS. Patrum. *Cura*, ait, *S. Martyrum corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apostoli Stephanum*. Additque: *Carceres Sanctorum visita, ne aliquis tepescat in fide. Martyria sancta Spiritu sancto proba. Vt perseuerent in fide, tu incitator insiste. Plebs vniuersa tua sanctitate protegatur. Reuelatum mibi esse scias collega beatissime, citiùs me finem huius vitæ esse facturum*: sequenti enim anno martyrio est coronatus.

FECERVNT PLANCTVM MAGNVM SVPER EVM] Syrus, *planxerunt eum vehementer*. Quæres, quis & qualis hic planctus? Respond. Primò fuisse luctum & lacrymas. *Planctus qual. Respo. Primò.* *Quis enim*, ait Chrysostom. *non plorasset videns illum mansuetum agnum lapidari & iacere mortuum?* Plangunt enim pij suos mortuos, non quasi omnino perierunt, vti mundani faciunt, qui extincto corpore de salute actum esse credunt, quos redarguit Apostolus 1. Thessal. 4. sed ex amore & charitatis affectu; quia eorum præsentia, ope & consolatione vident se destitutos. Plangunt Stephanum, ait Oecum. quòd se tanto præfecto, tanto patrono, tanta doctrina, tantisque signis privatos conspiceret. Sic Martha & Magdalena planxerunt Lazarum, quin & Christus ipse Ioann. 11. Sic Ioseph planxit Iacob, Genes. 50. Israelitæ Mosen, Deuteron. vlt. & Iosue cap. vlt. Hoc est quod Sapiens monet Ecclesiast. 22. 10. *Super mortuum plora: defecit enim lux eius*, &c. *Modicum plora super mortuum, quoniam requieuit*, &c. *Luctus mortui septem diebus; fatui autem & impii, omnes dies vitæ illorum*. Quare nullo modo mortuis compati, nec mœrere, misanthrophon est, Timonicum & ferinum: nimium autem dolere, muliebre & Ethnicum: moderatè lugere, humanum est & pium. Porrò Iudæi in luctu funebri plangebant non tantùm voce lugubri & lacrymis, sed & gestibus, complodendo manus, stringendo brachia, tundendo pectus, &c. & hoc propriè significat Græcum κοπετός, à κόπτω, id est, *pulso, ferio*. Hinc adhibebant tibicines, qui triste carmen modulantes, cierent planctum & eiulatum, ut patet Matth. 9. 23.

Secun-

Secundò. Secundò, planctus hic significat funebrem pompam, puta atras vestes (in funere enim omnia erant furua: unde & funus nomen accepit, ait Festus) aromata & unguenta, quibus corpus ungebant: thurificationem, lugentium catervas, tædas funebres, exequias, eleemosynarum distributionem in pauperes, convivium funebre, &c. Adhæc orationes & sacrificia pro defuncto. Sed his non eguit Stephanus, utpote Martyr: *quoniam injuriam facit Martyri, qui orat pro Martyre, cujus nos debemus orationibus commendari*, ait S. August. tract. 84. in Joannem. *Sic planctus magnus & fortis totius Ægypti pro Jacob, non longos imperabat Ægyptiis lacrymas, sed funeris monstrabat ornatum*, ait S. Hieron. ad Paulam, consolans eam de obitu filiæ Blæsillæ, ubi & addit: *Grandis in suos pietas, hoc est, effusa nimium lacryma, impietas in Deum est.*

Tertiò. Tertiò, planctus hic significat processionem cum accensis cereis, psalmodiam & hymnodiam, tum Cleri, tum populi in funere, etiam Sanctorum, adhiberi solitam. Unde tradit Nicetas orat. de martyr. & invent. S. Stephani, Apostolos ipsos cum frequentis fidelium, in psalmis & hymnis transtulisse & sepelivisse Stephanum, facientes planctum magnum per quadraginta dies. Sic & S. Hieron. epist. 53. ad Riparium, scribit Apostolos curam corpori Stephani impendisse. Funus enim hoc erat non fidelis cujuslibet, sed Martyris, ejusque primi & illustrissimi. Planctus ergo hic significat pompam religiosam, sed gloriosam, Martyris triumpho debitam & impensam. Quocirca meritò urget hunc locum S. Hieron. pro cultu SS. reliquiarum, contra Vigilantium epist. jam citata: *Ergo*, inquit, *Martyrum immunda sunt reliquiæ? Et quid passi sunt Apostoli, ut immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione præcederent, ut facerent ei planctum magnum, ut eorum luctus in nostrum gaudium verteretur?* Ad planctus hujus pompam pertinet martyrium, id est, Martyris tumulus & monumentum, ad quod orationis causa convenire solent fideles.

Ita in Actis S. Laurentii, qui S. Stephano fuit compar & consimilis, tum diaconatu, tum fortitudine & zelo, tum martyrii gloria, legimus, eo in craticula animam Deo exhalante, convenisse S. Justinum sacerdotem, Hippolytum, aliosque fideles; præsertim pauperes, in quos opes Ecclesiæ jussu S. Xisti Pontif. distribuerat, eumque planxisse, lacrymando, ac funebri & solemni pompa corpus ejus efferendo in agrum Veranum, ibique tumulum honorificum ei erigendo, juxta quem omnes constiterunt tribus diebus in jejuniis, vigiliis nocturnis & orationibus, poscentes ejus ope beneficia sibi dari à Domino Deo: quibus exactis S. Justinus Missam celebravit, in qua omnes communicarunt, itaque eos dimisit, ne à persecutoribus comprehenderentur, eò quòd rumor hujus conventus & pompæ jam percrebresceret.

Similes fuerunt planctus & pompæ funebres aliorum Martyrum, uti videre est in eorum Actis. Denique huc pertinet memoria & celebritas annua S. Stephani & SS. Martyrum, ab Apostolis fidelibus indicta & sancita, teste S. Clemente lib. 8. Constit. cap. 33 Similia leges de S. Polycarpo & Martyribus Lugdunensibus, apud Euseb. lib. 4. Histor. cap. 15. & lib. 5. cap. 1. & sequenti. Hæc Nota contra hæreticos, pro cultu Sanctorum & reliquiarum eorumdem. Cautè quoque hic legendus Cajetan. qui funus hoc & planctum Stephani mere Judaicum fuisse putat: Hoc enim ex Actis liquet esse falsum.

Mos priscus sepulturæ Christianæ. Rursum, ex hoc loco rectè Baronius tradit originem ritumque funeris Christianorum: *Exemplo*, inquit, *Apostolorum, laudabilis in Ecclesia Dei, in curandis defunctorum corporibus consuetudo permansit, ut eadem in primis aromatibus condirentur; unde Tertullianus: Si Arabiæ queruntur, sciant Sabæi pluris & carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quàm diis fumigandis. Gregorius Nyssenus hæc in funere Meletii: Sindones mundæ, & panni serici, unguentorum & aromatum largitas, liberalitas mulieris ornata & honesta, &c. Gregorius Nazianzenus non sine myrrha Cæsarium fratrem sepelivit. De qua etiam consuetudine pristina Prudentius agit his versibus:*

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos est,
Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine servat.

Et in fine:

Nos tuta fovebimus ossa
Violis ac fronde frequenti,
Titulumque & frigida saxa
Liquido spargemus honore.

Rursum verò accensis cereis, cantu prosequi pompam funeris, apud Christianos antiquo usu receptum esse, multis habetur testatum exemplis; ut quod habet Pontius diaconus de funere S. Cypriani Martyris his verbis: *Inde cum cereis & scholaribus in area cujusdam Candidi procuratoris magno triumpho sepultum est.* Quod insuper Gregorius Nyssenus factum tradidit in funere Meletii, cùm ait: *Quomodo utrimque quasi ignei amnes continentibus facibus, tractu continuo perpetuoque fluentes, quoad oculi longissimè prospicere solent, porrigebantur.* Gregorius Nazianzenus de matre sua in funere Cæsarii filii gestante faces, hæc habet: *Cùm multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad Martyrum sedem affertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante.* Eadem planè habet cùm agit de funere Constantii, in orat. 1. adversus Julianum Apostatam. Hoc etiam idem qui suprà Gregorius Nyssenus, cùm meminit de funere S. Macrinæ sororis, testatur. Idipsum Eusebius in funere Constantini: sed & Hieronymus de funere S. Paulæ, hæc ait: *Translata Episcoporum manibus, & cervicem feretro subiicientibus, cùm alii Pontifices cereos lampadesque alii choros psallentium ducerent, in medio Ecclesiæ speluncæ Salvatoris est posita.* Athanasius eadem feliciter & explicat & probat, cùm ait, *Si quis diem obierit, licet in aere ponatur inhumatus, ne omiseris oleum & ceram, invocato Christo Deo ad sepulchrum accendere: accepta enim Deo sunt, plurimamque secum referunt retributionem: oleum & cera holocaustum est; incruentæ verò hostiæ oblatio, propitiatio est.* Quid verò Chrysostomus? *Quid*, ait, *ardentes, quæso, lampades sibi volunt? nonne tamquam athletas eos comitamur? Quid autem hymni? nonne glorificamus Deum, & illi gratias agimus, quia jam defunctum coronavit, & ab incertitudine sublatum penes se retinet?* Idemque aliàs laudatissimam Christianorum consuetudinem in celebrandis exequiis defunctorum sæpè commendat. Incenso etiam thure defunctos honorari consuevisse, idque prætermisisse piaculum grande existimatum esse, satis declarant Acta sacrosanctæ Synodi Chalcedonensis: ubi recitatur libellus accusationis adversus Dioscorum, oblatus ab Ischyrione Diacono, quo inter alia datur crimini, quòd ejus avaritia factum sit, ut in funere Peristeriæ piissimæ feminæ, quæ sua legaverat sanctis locis, oblatio incensi (quantum ad ipsum pertinuit) fuerit prætermissa.

Porro post annos 380. purà anno Christi 415. qui fuit Innocentii I. Pontificis 14. Honorii Imp. 21. inventæ sunt reliquiæ S. Stephani, per revelationem Gamalielis apparentis Luciano presbytero, qui rem gestam fusè perscripsit, ex eoque Beda, Marcellinus, Gennadius, Nicephorus, & Baron. anno jam nominato. Addit Lucianus: *Joannes Episcopus Hierosolymorum (cui quasi Episcopo loci, in quo erat sepulchrum, jusserat Gamaliel Luciano demandare translationem corporis S. Stephani sepulti) assumpsit secum duos alios Episcopos, Eleutherium de Sebaste, & Eleutherium de Jericho, & venerunt ad locum. Qui cum aperuissent Domini Stephani thecam, statim terræmotus factus est, & tanta suavitas & fragrantia odoris inde egressa est, quantam nullus hominum se meminit vel audisse, vel sensisse; ita ut putaremus nos in amœnitate paradisi esse positos. Multitudo namque populi aderat nobiscum, inter quos erant plurimi infirmi variis languoribus. Et ipsa hora mox de odore suavitatis eius septuaginta tres animæ curatæ sunt: ab aliis fugati dæmones; aliorum fons restinctus est sanguinis: alii strumis & furunculis liberati: alii à stringio sanati, alii à tertianis & quartanis: alios febris reliquit, alios morbus regius: alii à cephalea curati & hemicrania: nonnulli à viscerum occulto dolore liberati: & multas alias curationes senserunt homines, quas enumerare longum. Exosculantes sacras reliquias, iterum clauserunt. Et tunc cum psalmis & hymnis portaverunt reliquias B. Stephani in sanctam ecclesiam Sion, ubi & Archidiaconus fuerat*

ordinatus, &c. *Tunc jugis & infinita siccitas erat; sed eadem hora pluvia magna descendit, & abundanter inebriata est terra.* hæc Lucianus. Meminit ejusdem S. August. serm. 51. de diversis: *Latuit*, inquit, *tanto tempore corpus ejus: processit quando Deus voluit, illuminavit terras, tanta miracula fecit: mortuus vivos facit mortuos, quia nec mortuus.* Idem enim S. Augustinus 22. Civit cap. 8. narrat, per reliquias S. Stephani, sex mortuos revocatos ad vitam. Nam Paulus Orosius peregrinatus in terram Sanctam, incidens in tempus inventionis S. Stephani, reliquias ejus detulit in Africam ad S. Augustinum, qui per varias Ecclesias eas dispertitus est. Partem alteram detulit Orosius secum in Minoricam, insulam Tertiam, & in suam Hispaniam: inde in Lusitaniam fuere distributæ & Franciam, ubi multis claruere miraculis, teste Gregorio Turon. lib. de Gloria Martyr. cap. 33. & lib. 1. Histor. cap. 31. Ita Stephanus vita functus, quasi primarius Ecclesiæ Diaconus, more majorum ex eminenti suggestu Evangelium, quod omnes credant, etiamnum populo decantat, fidemque Catholicam & Apostolicam præconio nuntiat, eamdemque sequentibus signis obsignat. Nimirum sanguis ejus instar Abelis, clamat apud Deum, postulans misericordiam: idem clamat apud homines, prædicans fidem orthodoxam.

Rursum anno Domini 439. qui fuit Theodosii Junioris Imp. 32. Eudocia ejus uxor, peregrinata Hierosolymam, inde reliquias S. Stephani secum detulit Constantinopolim, easque in martyrio, id est templo, S. Laurentii Martyris collocavit. ita ex Marcellino & aliis Baronius, qui & addit ex Cedreno: *Cum reliquiæ dexteræ manus S. Stephani essent Chalcedonem perlatæ, ea ipsa nocte Pulcheria Augusta (soror Theodosii Imp.) S. Stephanum vidit sibi dicentem: En impetrasti quod precibus tuis petebas, & ego Chalcedonem veni. Itaque ipsa assumpto fratre obviam sacris reliquiis profecta est, iisque in palatium illatis, magnificum templum B. Stephano condidit, in eoque reliquias deposuit.* Hic verum illud quod de Christo & Christi affeclis prædixit Isaias c. 11. 10. *Erit sepulcrum eius gloriosum.* Et Psaltes psalm. 138. *Nimis honorati sunt amici tui Deus.*

S. Stephanus apparet Pulcheriæ.

Porrò reliquiæ S. Stephani Romam translatæ, in monumento S. Laurentii collocatæ, nobile Archidiaconorum Martyrumque par, quasi geminos, eosque lucidissimos Ecclesiæ oculos, urbi orbique dederunt. Id tabulis sacris in Martyrol. consignatum est die 7. Maii, ubi sic legimus: *Translatio corporis S. Stephani Protomartyris, quod Pelagio summo Pontifice e Constantinopoli ad urbem allatum, atque in sepulchro. S. Laurentii Martyris in agro Verano positum, ibidem magna piorum religione colitur.* Ferunt S. Laurentii corpus, veniente S. Stephano, per miraculum se commovisse, ac adventanti hospiti locum cessisse, illumque intra suum loculum recepisse. Ita refert Pompeius Ugonius in Station. Roman. stat. 19. Petrus de Natal. lib. 4. c. 13. & alii, quos citat & sequitur Octavius Pancirolius in Thesauris Romæ, secundæ editionis, agens de templo S. Laurentii extra muros. Estque hæc fidelium Romæ traditio.

Cedit ei locum S. Laurentius.

Quid mirum? S. Stephanus toto orbe tot corruscavit miraculis, ut S. Aug. l. 22. Civit. c. 8. multis recensitis, tandem multitudine victus, reliquis recensendis supersedeat. *Si enim*, inquit, *miracula sanitatum, ut alia taceam, modò velim scribere, quæ per hunc Martyrem, id est gloriosissimum Stephanum, facta sunt in colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conficiendi sunt libri; nec tamen omnia colligi poterunt.* Continuum verò & perenne S. Stephani miraculum est, quòd sanguis ejus concretus in vitrea ampulla ex Africa Neapolim à S. Gaudioso Episcopo delatus, & nunc in Ecclesia S. Gaudiosi repositus, quoties inter Missarum solemnia in altari exponitur, liquescit fluitque, ac si recens effusus esset. Testes oculati sunt cives Neapolitani.

Denique Christianis Hierosolymam invadentibus, S. Stephanus eamdem tradidisse videtur. Nam, ut narrat Gulielmus Tyrius lib 8. Belli sacri cap. 16. & seq. cùm Christiani oppugnatione urbis defatigati recederent, & dilaberentur, *Ecce rebus desperatis adfuit virtus divina, Nam de monte Oliveti miles quidam* (fortè S. Stephanus, aut angelus ab eo missus) *qui tamen postea non comparuit, splendidum & refulgentem ventilando clypeum signum dabat nostris legionibus ut redirent in idipsum, & congressum iterarent. Accessit oraculum viri sancti, qui habitans in monte Oliveti, prædixerat urbem illo die capiendam.* Quo signo exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus cum fratre Eustachio in mœnia conscendit, quem aliis secutis, illicò ejus jussu effregerunt portam S. Stephani, quæ monti Oliveti obversa est, ac per eam totum in urbem induxerunt Christianorum exercitum. Itaque à Godefrido & Christianis capta est Hierosolyma anno Christi 1099. die 15. Julii, feria sexta, qua olim Christus moriens ibidem de morte hostibusque omnibus triumpharat, ut hanc Christianis de infidelibus pareret daretque victoriam.

Ecce quantam gloriam in cælo & in terra; labore & fervore septem mensium (tot enim circiter fluxerunt ab ejus diaconatu, usque ad diem vigesimum sextum Decembris quo martyrium obiit) consecutus est S. Stephanus. *Consummatus in brevi explevit tempora multa.* Verè dixit ille: *Præstat mori ut leonem, quam vivere ut asinum:* præstat paucis annis vivere in fervore & efficacia heroicorum operum, quàm multis in tepore, vel torpore. Christus tribus dumtaxat annis evangelizans, fundavit Ecclesiam per omnia sæcula duraturam. Totidem annis prædicans S. Joannes Baptista in spiritu vehementi, contrivit naves Tharsis, putà tumida & dura Judæorum corda, ac gloriam eximiam adeptus est. S. Xaverius undecim annis apostolatu in India perfunctus, quot quantasque gentes fide imbuit? quanta patravit mira & miracula? quantum nomen & decus æternum sibi peperit? Gaspar Barzæus septennio Goæ & Armuziæ exacto quanta patravit? quantos labores exantlavit? quot infideles ad fidem, quot fideles ad pietatem & sanctitatem traduxit? stupet qui legit Vitam ejus scriptam à P. Nicolao Trigautio. Ex adverso quàm multi Sancti initio fervidi, longitudine temporis refrixerunt, imò ceciderunt, & dederunt maculam in gloriam suam; uti dedit Salomon, Tertullianus, Origenes, &c.

VERS. 3. SAULUS AUTEM DEVASTABAT] Ecce Beniamin, putà Saulus oriundus è Beniamin, quasi lupus rapax sævit & furit in gregem Domini, adeò ut non tantùm viros, sed & mulieres Christianas domatim perscrutetur, trahatque in carceres ad tormenta & mortem, uti ipse conversus confitetur cap. 22. 4. Quod enim nos habemus *per domos*, græcè est, *κατὰ τοὺς οἴκους*: quod Tigurina vertit, *domesticatim*; Pagnin. *per singulas domos*: scrutabatur ergo singulas domos & angulos, ut Christianos persecutionem fugientes & latebras quærentes reperiret, & raperet ad vincula, perinde ac faciunt modò prætores & lictores Catholicorum in Anglia.

VERS. 4. QUI DISPERSI ERANT, PERTRANSIBANT EVANGELIZANTES) Ecce quàm providè pièque primi illi fideles Dei instinctu bona sua vendiderunt, pretiumque ad pedes Apostolorum deposuerunt cap 4. 34. alioqui enim illa in hac persecutione diripuissent Judæi; ac fideles occupati ut ea tutarentur, venderent vel conservarent, non fuissent expediti ad fugam, ut dispersi evangelizarent aliis gentibus. Nunc autem iis venditis, expeditè fugiunt & evangelizant, dicuntque illud Biantis: *Omnia mea mecum porto.*

PHILIPPUS) Non Apostolus, ut vult Polycrates apud Euseb. lib. 5. Histor. c. 24. Apostoli enim manserunt Hierosolymis, uti Lucas dixit v. 1. sed Diaconus, c. 6. 5. primus à S. Stephano, ejusque hæres, ait Glossa. Unde non potuit imponere manus Samaritis; sed ad hoc v. 14. mittuntur Apostoli Petrus & Joannes. Hic tamen Philippus, licèt Diaconus, vocatur subinde Apostolus, ut à Tertull. lib. de Baptismo c. 8. S. Aug. lib. 1. de Doctrina Christiana in Procemio, & aliis, quia circumibat regiones evangelizando. Sic & Paulus, Barnabas, aliique similes vocantur Apostoli, etiamsi non fuerint è numero duodecim Apostolorum. Porrò ex hac evangelizatione, quam Philippus primus fecit in Samaria, Evangelistæ nomen accepit c. 21. 8. ita Baron.

DESCENDENS) Jerusalem enim altiori loco sita erat, quàm Samaria.

VERS. 5. IN CIVITATEM SAMARIÆ) Hoc est, in Samariam civitatem, quæ erat metropolis provinciæ Samariæ, æquè ac regni Israel, sive decem tribuum; ac proinde illi nomen suum dedit. Distat à Jerusalem sedecim leucis: sita erat in monte Someron, à quo & nomen accepit: uti & monsà suo posseſſo-

possessore Semer, 3. Reg. 16. 24. Postea in honorem Augusti Cæsaris, cui illam dedicavit Herodes Ascalonita, sive in fanticida, appellata est Σεβαστὴ, id est *Augusta*: fuit enim in fabricis murorum, domorum, palatiorum, æquè ac opibus & deliciis magnifica & superba. In hac sepulti sunt Elisæus & Abdias Prophetæ, item Joannes Baptista, ad quorum sepulchra cùm pervenisset S. Paula, multis intremuit consternata mirabilibus. Nam videbat dæmones variis rugire cruciatibus, & ante sepulchra Sanctorum homines energumenos ululare more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum, alios rotare caput, & post tergum terram verticetangere, ait S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, & in Abdiæ c. 1.

PRÆDICABAT ILLIS CHRISTUM] Præcepit Christus, ut se vivo non prædicarent Gentibus, nec Samaritis, Matth. 10. 5. sed iturus in cælum permisit, imò præcepit iis prædicari Evangelium, Act. 1. 8. Primi ergo post Judæos fidem Christi suscepere Samaritæ; quia & ipsi inter Judæos generali nomine censebantur, etsi ab eis in fide & religione, uti regno, ita & schismate essent divisi à Jeroboam primo eorum rege, subducente se suosque à Roboam filio Salomonis. Unde & Christus vivens, in transitu, biduo eis prædicaverat, multosque converterat, Joan. 4. 40. Missum fuisse Philippum Samariam prædicatum ab Apostolis, tradit S. Cyprian. epist. 73. ad Jubajanum.

VERS. 6. INTENDEBANT] Non tantùm audiendo, sed & credendo. ita Syrus, & patet ex sequent.

VERS. 7. MULTI ENIM EORUM QUI HABEBANT SPIRITUS IMMUNDOS] Ita lege cum Roman. id est, multi spiritus habentium spiritus, hoc est, multi spiritus dæmoniacorum, sive energumenorum, clamantes exibant, scilicet ex dæmoniacis, sive energumenis. Adjectivum ergo *multi*, non refert substantivum, *homines* habentes spiritus, putà energumenos, sed *spiritus*, quod sequitur: hoc ergo subauditur, & repetendum est. Nec enim spiritus ex seipso, sed ex energumeno egreditur. Noster legit πολλὰ, videlicet πνεύματα, id est, *multi spiritus* in nominativo; jam legunt πολλῶν in genitivo, id est *multorum*, quod clariùs se nonnulli vertere putant hoc modo: *Multorum enim habentium spiritus immundi clamantes exibant*. Unde Pagnin. & Tigurina vertunt, *spiritus enim immundi e multis, qui illis tenebantur, exibant*. Sed sensus omnium eodem redit. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè rei magis quàm verbis intenti, verbum aliquod ex iis quæ præcedunt vel sequuntur, intelligendum relinquunt.

VERS. 9. SIMON QUI ANTE FUERAT) & etiamnum erat, ut mox patebit; sed exteriùs simulabat se velle converti fierique Christianum) IN CIVITATE MAGUS] Græcè, μαγεύων, id est, *magiam exercens, magica patrans opera, magicas præstigias ostentans, & seducens*. Est hendiadys. q. d. Magicis suis artibus erat seducens multos. Græcè est, ἐξιστῶν τὸ ἔθνος, id est, *obstupefaciens & quasi in exstasin rapiens vulgus*. Noster v. 11. vertit, *dementans*.

DICENS ESSE ALIQUEM MAGNUM] Putà Prophetam, vel angelum, aut semideum, imò Deum & Dei filium. Unde S. Hieron. in c. 42. S. Matthæi, ait Simonem hunc in tantam proripuisse superbiam, ut diceret: *Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei*. Et S. Aug. l. de Hæres. c. 1. ait eum se vocasse Christum & Jovem, id est, Messiam Judæorum & Deum Gentium, ut ab utrisque haberetur Deus. Addit S. Aug. *Dixerat*, inquit, *se in monte Sina legem Moysi in persona Patris dedisse Judæis: tempore Tiberii in Filii persona putative apparuisse: postea se in linguis igneis Spiritum sanctum super Apostolos venisse: Christum autem nec venisse, nec à Judæis quidquam pertulisse*. Ubi adverte, quædam ex his dixisse post auditum Evangelium & susceptum baptismum. Nam ante illud nesciebat, utpote Judæus & Samarita, imo nec audierat nomen Paracleti, aut Verbi vel sermonis Dei; sed utrumque didicerat à Philippo & Apostolis evangelizantibus, à quibus baptizatus, factus est apostata & hæreticus, imò hæresiarcha, isque omnium qui post Christum extiterant, primus. Unde à S. Ignatio epist. ad Trallianos, vocatur *primogenitus Satanæ*; ac à S. Augustino, Epiphanio, Philastrio, & aliis qui scribunt de hæresibus, inter hæresiarchas primo loco collocatur. Illo ergo Mago qui cum dæmone rem habebat, duce & chorago glorientur Lutherus, Calvinus, cæterique hæresiarchæ, qui pariter dæmones partim visibiliter, partim invisibiliter familiares habuerunt, ab eoque sua dogmata hauserunt, uti ostendi 1. Timoth. c. 4. 1. Hinc & à priscis hæreticis Simonis asseclis, putà Marco, Menandro, Basilide, Carpocratianis, Gnosticis, cultam fuisse magiam, testatur Irenæus lib. 1. c. 8. Epiphan. contra Gnosticos, Tertul. lib. de Præscript. æquè ac à modernis nostris eadem laudatur & defenditur. Sanè Lutherus hæresum hujus ævi pater & princeps, libr. de Missa angulari saxonicè scripto, palàm profitetur sibi notum & familiarem esse malum spiritum, seque cum eo plus quàm modium salis comedisse. Idem refert Jacobus Laingæus in vita Lutheri.

Rursum Nota hic, superbiam esse fontem hæresis, hæc enim Simonem impulit, ut talia & tanta de se jactaret, seque faceret Deum. Eadem impulit cæteros hæresiarchas ad comminiscendum novos errores, ut eorum haberentur inventores, in eosque post se ducerent discipulorum agmina. Proprium ergo signum & quasi stigma hæretici, est superbia; æquè ac orthodoxi, præsertim doctoris, est humilitas. Hic enim sequitur S. Petrum & Paulum, qui fuerunt humillimi; imò Christum, qui *cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*, id est, non rapuit divinitatem, uti fecit Simon; *sed semetipsum exinanivit in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo*. Philipp. 2. 7. Denique vide hic odium diaboli in Christum & Ecclesiam, & ex adverso Christi virtutem omnia ejus tela superantem. Diabolus enim hostes Christo suscitavit, Annam, Caipham, Scribas & Pharisæos: æmulos verò, Theodam in Judæa, Judam Galilæum in Galilæa, Simonem hunc in Samaria, Apollonium Tyanæum in Asia; sed hos omnes supplantavit sua sapientia, sanctitate & miraculis Christus ejusque Apostoli. Idem exspectet vir sanctus & zelosus qui magna molitur, cogitet se diabolum totumque infernum ad duellum provocasse: virtutis enim comes est invidia, tum diaboli, tum hominum malevolorum. Ubi rectè advertit Baronius, dæmonem esse simiam Christi. Sicut enim Christus primum Apostolorum suorum creavit Simonem, quem deinde vocavit Petrum: ita diabolus primum ei antagonistam, summum pseudoapostolum opposuit Simonem Magum, ideoque Simon Petrus à Christo & Apostolis destinatus est Samariam, ut Simonem Magum profligaret. *Superbia fons hæresis.*

Symbol. Simon Magus, putà superbus & insipiens se jactat esse aliquem, cum sit nullus & nihil. Ex adverso humilis & sapiens dicit se esse nullum & nihil, cùm per Deum sit omnia. Sapuit hoc prudens Ulysses, qui vocando se Nullum, Cyclopum manus evasit. Nam, ut narrat Homerus Odyss. 9. Ulysses cum sociis captus à Polyphemo Cyclope, petensque ab eo gratiam liberè redeundi in patriam, rogatus à Polyphemo *quod ejus esset nomen?* respondit: οὖτις, id est; *Nullus vocor*. Cui Polyphemus: *Ego*, inquit, *Nullum sociorum suorum ultimum comedam, alios vero prius: hoc nostrum munus habeto*. Ulysses ergo Polyphemum inebriavit, ebriumque exoculavit. Evigilans ille exclamat, advocatque alios Cyclopes dicens: *Adjuvate, Nullus me per dolum excæcavit*. Cui illi: *Si Nullus sibi soli existenti vim affert, morbum magni Jovis non est evitare*. q. d. Si nullus hominum, sed Jupiter te ferit, nolumus contra Jovem pugnare, ut tibi opem feramus. Ita evasit Ulysses tectus pelle arietis. Simili modo humilis Cyclopum, id est dæmonum, manus evadit. Unde S. Antonius cùm vidisset totum mundum usque ad cælum plenum laqueis dæmonum, & anxius rogaret: *Quis hos laqueos evadet?* audivit: *Humilitas*. ita S. Athanas. in ejus vita.

VERS. 10. HIC EST VIRTUS DEI QUÆ VOCATUR MAGNA] Tigurina, *iste est potentia Dei illa magna*. q. d. Simon est Dei potentia, non qualis qualis, sed maxima & sublimissima. Unde Theod. l. 1. de Fabulis hæret. asserit, Simonem se vocasse infinitam potentiam, id est Deum omnipotentem. Et Clemens Roman. l. 2. Recogn. *Excelsam virtutem supra creatorem Deum*. Audi Tertull. l. de Præscript. c. 46. *Simon Magus*, inquit, *ausus est summam se dicere virtutem, id est, summum Deum: mundum autem ab angelis suis institutum, &c. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter Magus, eadem dicens quæ Simon ipse: quidquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam*

salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Et Irenæum lib. 1. c. 20. *Hic* (Simon Magus) *à multis quasi Deus glorificatus est, & docuit semetipsum esse, qui inter Judæos quidem quasi filius Dei apparuerit in Samaria, quasi Pater descenderit, in reliquis verò Gentibus quasi Spiritus sanctus adventaris. Esse autem se sublimissimam virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia Pater. Hic Selenem quamdam secum circumducebat, dicens hanc esse primam mentis ejus conceptionem per quā initio mente concepit Angelos facere & Archangelos.* &c.

Vide hic ingenium hæresiarcharum, nimirum quàm carnales sint & mulierosi. Pergit. Iren. de Simone docente; *Cùm angeli malè moderarentur mundum eò quòd unusquisque eorum concupisceret principatum, se venisse ad rerum emendationem; & descendisse transfiguratum & assimilatum virtutibus, & potestatibus, & angelis, ut & in hominibus homo appareret, cùm non esset homo, & passum in Judæa putatum, cùm non esset passus. Prophetas autem à mundi fabricatoribus angelis inspiratos, dixisse prophetias; quapropter nec ulteriùs curarent eos hi, qui in eum & Selenem ejus spem habeant, & ut liberos agere quæ velint; secundum enim illius gratiam salvari homines, sed non secundum opera justa.* Hæc fecit post susceptum baptismum, seque pro Christo ipso substituit. Hunc fastum didicit Simon à patre suo diabolo, de quo S. Antonius apud S. Athanas. *Vidi*, inquit, *aliquando diabolum excelsum corpore, qui se Dei virtutem & providentiam ausus est dicere, & ait ad me: Quid vis ut à me tibi donetur Antoni? At ego sputum vi maxima in os ejus ingeminans, totum me Christi nomine armatum in eum ingessi: & statim ille procerus aspectu inter medias manus evanuit.*

VERS. 11. PROPTER QUOD] id est, eò quòd, propterea quòd, patet ex Græco.

VERS. 12. DE REGNO DEI] *Regnum Dei*, est Ecclesia, tum militans, in qua Deus per gratiam regnat in fidelibus: tum triumphans, in qua Deus in iisdem regnat per gloriam. Utrumque prædicavit Philippus & Apostoli.

IN NOMINE JESU CHRISTI BAPTIZABANTUR] Ita Romana. q. d. Baptizabantur baptismo, non Joannis, non Pharisæorum, sed Christi, in quo inter cæteras personas S. Trinitatis, invocatur nomen Filii Dei, putà Jesu Christi. Vide dicta c. 2. 38. Aliter hæc legunt & dispungunt Græci codices moderni, nimirum: *Cùm vere credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei & de nomine Jesu Christi, baptizabantur.* ita Tigur. Pagnin. & alii. Sic quoque accipi & dispungi potest nostra versio Latina, si antè *baptizabantur*, ponas comma. Tunc enim erit sensus. q. d. Cùm credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, scilicet illud acquirendum esse in nomine, id est, per fidem & invocationem nominis Jesu Christi, baptizabantur.

VERS. 13. CREDIDIT] fictè, id est, simulavit se credere tum ne à suis discipulis Philippo credentibus desereretur; tum ut potestatem loquendi variis linguis & faciendi miracula acciperet, sicut videbat eam accepisse Philippum & fideles in baptismo. Audi Euseb. l. 2. Hist. c. 1. *Simon callidè se in Christi religionem insinuavit, & usque eò fidem in Christum veteratoriè simulavit, quoad baptismatis lavacro tinctus est*; additque idem suo adhuc tempore factitari solitum ab ejus asseclis Simonianis. Hinc S. Aug. tract. 6. in Joan. ait quòd Simon ut corvus ingressus sit in Ecclesiam. Idem censent S. Hieron. scribens in c. 16. Ezech. Iren. l. 1. c. 20. S. Gregor. in psal. 4. pœnit. Ambros. l. 2. de Pœnit. c. 8. Cyrill. Hierosol. catech. 3. Chrysost. hom. 60. ad populum: qui ait, Simonem accessisse ad fidem & Ecclesiam, sicut Judas in ultima cœna accessit ad Eucharistiam.

Nota. Scriptura sæpè loquitur more hominum; iis enim se accommodat: homines autem judicant & loquuntur de rebus & personis prout exteriùs apparent: interiora enim & arcana cordis perspicere nequeunt. Sic ergo Simon hic dicitur credidisse, quia exteriùs profitebatur se credere; esto id fingeret, & revera interiùs in corde non crederet.

VIRTUTES) δυνάμεις, id est, opera potentia & miraculosa. Vide dicta c. 2. 22.

ADMIRABATUR) Tum quia majora faciebat Philippus, quàm ipse Simon: tum quia miracula Philippi vera erant & realia; Simonis autem pleraque erant præstigiæ, quibus oculis hominum illudebat, ut videretur facere quod revera non faciebat: tum denique quia videbat in baptismo Philippi, visibiliter in baptizatos descendere Spiritum sanctum in specie ignis, linguarum, &c. Quod sanè uti novum & divinum, summè erat stupendum & reverendum. Quid enim mirabilius, quid majoris dignationis, quid optabilius, quàm Deum omnipotentem in hominem descendere, in eo inhabitare, loqui, operari?

MISERUNT) Mittitur hic Petrus, non tamquam minor, cui jubeatur, sed ut caput & superior, qui rogatur, ut hoc iter tam sanctum & arduum, ad Dei gloriam & Ecclesiæ propugnationem capessat, quomodo resp. rogat regem, ut proficiscatur ad legationem maximi momenti; ut cùm S. Leo Pontif. ut votis fidelium satisfaceret, profectus est ad Attilam, ejusque furorem à Romana Ecclesia avertit. Sic Pater misit Filium in mundum, & cum eo misit Spiritum sanctum in Pentecoste; esto omnes tres personæ in divinis, auctoritate & gloria sint pares. Unde Cajet. *Petrum*, inquit, *Apostoli mittunt, non imperio, sed fraterna charitate ac impulsione, ut multi fratres mittunt quandoque majorem; & Capitulares mittunt Episcopum ad Papam, vel Cæsarem.* Porrò mittitur Petrus potiùs quàm alius; tum ut quasi pastor Ecclesiæ, in eam gentem exteram recipiat; tum ut quasi caput omnium, Samaritas uniat Judæis, à quibus antè implacabili schismate dissidebant: tum ut se opponat Simoni Mago & primo hæresiarchæ futuro. VERS. 14.

ORAVERUNT PRO IPSIS) Ut scilicet ipsi congruè se disponerent ad Sacramentum Confirmationis, utque in eo super eos visibiliter descenderet Spiritus sanctus. VERS. 15.

UT ACCIPERENT SPIRITUM SANCTUM) putà plenitudinem Spiritus sancti, per signum visibile de quo mox: alioqui enim jam in baptismo, invisibiliter acceperant Spiritum sanctum, per gratiam sanctificantem. Unde sequitur:

NONDUM ENIM IN QUEMQUAM ILLORUM VENERAT) Græcè ἐπιπεπτωκὸς, id est, *erat illapsus*, putà per signum visibile: licèt enim Spiritus sanctus visibiliter illapsus sit in baptismo super primos credentes, ad primas conciones S. Petri, c. 2. 41. & c. 4. 4. atque in Cornelium ejusque familiam mox ut credidit ante baptismum, c. 10. 44. tamen id non fuit baptismo proprium, ideoque rarum; ac fortè concessum dumtaxat S. Petro ob primatus apicem. Unde nec hic in baptismo Samaritarum, nec v. 38 in baptismo Eunuchi, nec alibi legimus in baptismo visibiliter datum fuisse Spiritum sanctum, sed id reservatum est Sacramento Confirmationis, utpote in qua confertur robur & plenitudo Spiritus sancti, ad liberè profitendum & prædicandum fidem Christi, ut patet v. seq. & c. 19. v. 5. & 6. VERS. 16. *In Confirmatione datur Spiritus sanctus.*

Notat Epiphan. l. 1. hæresi 9. Samaritarum hæresim fuisse, non esse Spiritum sanctum, itaque eò mitti Petrum, ut eam evellat, non tam argumentis, quam re ipsa per Confirmationis Sacramentum, visibiliter conferendo eis Spiritum sanctum.

TUNC IMPONEBANT MANUS SUPER ILLOS] Conferendo illis Sacramentum Confirmationis. ita passim Doctores, contra Calvinum, qui negat Confirmationem esse Sacramentum, aitque hanc manus impositionem fuisse meram orandi pro aliquo cæremoniam. Vide Bellar. de hoc Sacramento. Et patet: quia per hanc manus impositionem accipiebant Spiritum sanctum, qui est effectus Sacramenti. VERS. 17. *Est Sacramentum.*

Nota hic Primò, solius Episcopi esse conferre hoc Sacramentum. Unde Philippus Diaconus id non poterat, sed ad hoc vocavit Episcopos, putà Petrum & Joannem. ita definit Conc. Florent. in formula unionis Armenorum; & Trident. sess. 7. can. 3. In necessitate tamen Summus Pontifex potest presbyterum auctorare, facereque ministrum Sacramenti Confirmationis, uti S. Gregorium fecisse legimus l. 4. epist. 33. Vide Franc. Suarez de Sacram. Confirmationis. *Ejus minister est Episcopus.*

Porrò in tribus Sacramentis imponitur manus, scilicet in Ordine, Pœnitentia, & Confirmatione; de qua hic agi patet ex eo, quòd conferebatur recens baptizatis.

Nota Secundò. Dubium est an Petrus & Joannes hic adhibuerint chrisma, an verò per solam manus impositionem contulerint hoc Sacramentum. Utrumlibet est probabile: nonnulli Doctores propendent in hoc, quòd non adhibuerint chrisma, dispensante in hoc Deo,

eò quod

eò quòd tunc loco chrismatis esset ipsum visibile signum, per quod illabebatur in confirmandos Spiritus sanctus. Ita S. Thomas, Bonau. Scotus, Durandus, Gabriel, Richardus, Paludan. & Soto in 4. dist. 7. Suarez & alii. Favere videtur Concil. Florent. dum ait, Sacramentum Confirmationis successisse loco manus impositionis Apostolicæ.

Apostoli adhibuere chrisma.

Verùm longè probabilius est, imò quasi certum, numquam Apostolos hoc Sacramentum sine chrismate exhibuisse, ut docet Hugo de S. Victore l. 2. de Sacram. p. 7. §. 2. & Waldens. to. 2. c. 113. Et probatur Primò, quia in cæteris Sacramentis non habuerunt istam libertatem, neque alia Sacramenta sine sua ordinaria materia administraverunt. Secundò, quia nullus veterum dicit illos hoc Sacramentum vario modo administrasse, nempe nunc per solam manus impositionem, nunc per chrismatis unctionem, cùm tamen multi dicant illos usos fuisse chrismate, ut S. Dionys. c. 4. Ecc. hier. Clem. Rom. l. 7. Constit. Apostolic. c. 44. Fabianus Papa epist. 2. denique ipse S. Thom. 3. p. q. 72. a. 2. Tertiò, quia sub nomine impositionis manuum commodissimè simul comprehendimus unctionem, etiamsi non exprimatur, ut docent Hugo & Wald. sup. Nam qui inungit, manus imponit: quia *manus, imponere*, phrasi Hebraica significat tangere. Unde Marci 3. 2. cùm quidam petiissent à Domino, ut lunatico manus imponeret, ipse id fecit digito tangens linguam ejus & aures. Vide Pagninum in verbo סמך *samach*, quod significat ungere, imponere, confirmare, fulcire, stabilire, seu tangere ad fulciendum. Sic dicitur Sap. 8. 12. *Manus ori suo imponent*, id est, apponent. Quartò, quia Patres qui uno loco dicunt Spiritum sanctum dari manus impositione, iidem alio loco dicunt dari unctione chrismatis, tamquam hæc duo pro eodem habentes, vel alterum in altero per compendium intelligentes, ut patet in testimonio Tertul. mox citando, ubi meminit unctionis, signationis & manus impositionis. Idem autem l. 5. contra Marcionem solùm exprimit unctionem; Cypr. epist. 70. solùm meminit unctionis: epist. autem 72. vocat manum impositionem; & tamen idem significat. Accedit, quòd Apostoli facilè potuerint habere oleum & balsamum, utpote quod in Judæa nascitur; illique est proprium: ex oleo autem & balsamo conficitur chrisma. Cur ergo illud à Christo sancitum omisissent, ubi nulla urgebat causa, vel necessitas? Secus est de libro Evangeliorum: hunc enim adhibere non potuerunt in ordinatione primorum Diaconorum, eò quòd ille necdum esset conscriptus. Quintò, quia Patres quando dicunt solos Episcopos dare Spiritum sanctum per unctionem chrismatis, id probant ex hoc loco Act. 8. & 19. ubi soli Apostoli manus imponebant: ergo apertè significant in illa manus impositione fuisse comprehensam chrismatis unctionem. Vide Cyprian. epist. 73. Innoc. epist. 1. & Damas. epist. 4. Sextò, quia familiare est Scripturæ res multas conjungi solitas per compendium perstringere, una tantùm expressa, ut Act. 8. & 19. dicit Lucas Apostolos baptizasse in nomine Christi, relinquens nobis alias personas cointelligendas. Act. 8. dicit Eunuchum à Philippo baptizatum, cùm dixisset: *Credo Filium Dei esse Jesum*; tamen non est dubitandum, quin de aliis multis fuerit interrogatus Eunuchus.

Probatur. Primò. — Secundò. — Tertiò. — Quartò. — Quintò. — Sextò.

Dices, Concil. Florent. in instruct. Armen. dicit loco impositionis manuum Apostolorum, dari nunc in Ecclesia Confirmationem; & Innoc. III. c. *cum venisset*, tit. *de S. unctione*, dicit per frontis chrismationem designari manus impositionem Apostolorum. Resp. non distinguunt isti ritum à ritu, sed tantùm modum loquendi à modo loquendi: nam solùm volunt dicere idipsum quod Apostoli faciebant, cùm dicebantur manus imponere, nunc facere Episcopos, cùm dicuntur confirmare: quod enim tunc vocabatur manus impositio, nunc vocatur Confirmatio; quamquam sit idem prorsus Sacramentum. Quòd hoc velint dicere clarissimum est, si loca inspiciantur: alioquin dicerent tempore Apostolorum non fuisse Sacramentum Confirmationis.

ET ACCIPIEBANT SPIRITUM SANCTUM] Nam Sacramento Confirmationis datur plenitudo gratiæ acceptæ in baptismo. Unde S. Cypr. epist. 73. ad Jubaianum, illud vocat *signaculum Dominicum quo Christiani consummentur*; ut qui antea erant fideles, jam fiant milites, athletæ & pugiles Christi. Et S. Melchiades ep. ad Episcop. Hispan. *In baptismo*, inquit, *regeneramur ad vitam, in Confirmatione armamur ad pugnam*. Et S. Urbanus in ep. Decret. *Omnes*, inquit, *fideles per manuum impositionem Episcoporum, Spiritum sanctum post baptismum accipere debent, ut pleni Christiani inveniantur*. Quocirca S. Cornelius Pont. ep. ad Fabianum Antioch. apud Euseb. l. 6. hist. c. 33. agens de Novato: *Non fuit*, inquit, *signaculo chrismatis consummatus: unde nec Spiritum sanctum potuit promereri*. Et S. Dionys. Eccl. hier. c. 2. p. 3. *Perficiens*, ait, *illa unctio facit perfectum*. Pulchrè verò Tertull. lib. de Resur. carnis c. 8. paucis totum Sacramenti hujus ritum, putà unctionem, signum crucis, & manus impositionem perstringit: *Caro*, inquit, *ungitur, ut anima consecretur: caro signatur, ut anima muniatur; caro manus impositione adumbratur, ut anima Spiritu illuminetur*.

In Confirmatione datur Spiritus sanctus quomodo? Respon. Primò.

In Sacramento Confirmationis datur Spiritus sanctus, Primò quia datur augmentum gratiæ acceptæ in baptismo, ac consequenter virtutum omnium. Unde Euseb. Emissen. (vel quisquis est Auctor, certè priscus est & gravis) hom. de Pentecoste, *Spiritus sanctus*, inquit, *qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam in Confirmatione augmentum præstat ad gratiam*.

Secundò.

Secundò, quia datur in eo plenitudo septem donorum Spiritus sancti, ac præsertim ingens robur ad luctandum cum diabolo. Audi S. Cypr. (vel quisquis est Auctor) tract. de Cardinal. Christi operibus: *Hujus unctionis beneficio, & sapientia nobis, & intellectus divinitus datur, consilium & fortitudo cælitus illabitur; scientia, & pietas, & timor inspirationibus supernis infunditur. Hoc oleo uncti cum spiritualibus nequitiis colluctamur*. Unde forma Sacramenti Confirmationis est hæc: *Consigno te signo crucis & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Quocirca in historiis legimus, sæpè energumenos in susceptione hujus Sacramenti à dæmone fuisse liberatos. Idipsum quoque testatur Nazianz. orat. 1. in Julian. Lactant. l. 4. c. 27. Prudent in Apotheosi. Quin & S. Bern. in Vita S. Malachiæ, sic scribit de ejus præceptore Malcho Episc. *Puerum mente captum ex his quos lunaticos vocant, inter confirmandum sacra unctione curavit*. Ex adverso Euseb. lib. 6. Hist. c. 35. vel juxta aliam editionem 33. scribit, Novatum reiicientem hoc Sacramentum à dæmone fuisse correptum; & cùm esset presbyter, in persecutione præ metu negasse se esse presbyterum. Rursum Gregor. Turon. l. 1. de Gloria Martyr. c. 41. narrat, artes magicas per præsentiam cujusdam Christiani qui chrismate confirmatus erat, fuisse irritas & discussas.

Tertiò.

Tertiò, datur animus & fortitudo ad intrepidè profitendam fidem, præsertim in persecutione & martyrio. Unde ejus virtute Martyres de tyrannis, tormentis & morte triumpharunt: qua de re inter alia illustre est exemplum Aproniani, qui cùm esset commentariensis, & Sisinnium Diaconum præsidi examinandum sisteret, vocem è cælo audivit: *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est à constitutione mundi*, qua voce conversus, à Sisinnio baptizatus, & à Marcello Papa confirmatus, ad martyrium vocatus, fortiter ejus agonem obiit, uti habent ejus acta apud Surium 16. Januarii. S. Bonifacius Germanorum Apostolus in Frisis, dum à se baptizatos Confirmationis Sacramento munire parat, à Frisiis trucidatus, ejus fidem prior ipse eo confirmatus, suo sanguine confirmavit. ita habet ejus Vita apud Surium die 5. Junii.

Quartò.

Quartò, sæpè Deus per hoc Sacramentum patravit miracula, quæ sunt opera Spiritus sancti & gratiæ gratis datæ. Præter ea quæ jam recensui, S. Rembertus secundus Bremensis Archiepiscopus, ante annos 800. cùm in Sueciam profectus esset, & ibi Pontificali more sacro chrismate cæcum inunxisset, illi visum restituit. Ita habet ejus Vita apud Surium 4. Februarii.

Sic & Faro Meldensis Episcopus, puerum cæcum confirmans illuminavit, ut habet ejus Vita apud Surium 5. Octobris.

Memorabile est quod scribit Optatus Milevit. l. 2. contra Donatistas, nimirum ampullam sacri chrismatis à Donatistis impiè violatam, & per fenestram præcipitatam, ab angelis fuisse exceptam, ne frangeretur aut læderetur.

Fideles ergo maturè curent suos filios confirmari, ut hæc Spiritus sancti dona percipiant: Episcopi vicissim diligentes sint, ut illud suis impertiant, illoque suas, imò Christi oves obsignent & confirment. Celebre est exemplum S. Maurilii Episcopi Andegavensis, qui vocatus ad quemdam puerum moribundum confirmandum, paululum tardans reperit puerum jam defunctum. Quare hanc suam, ut ipse dicebat, negligentiam multis annis luxit, ac relicto episcopatu, secreto fugiens longam & molestam peregrinationem suscepit, uti refert Venantius Fortunatus in ejus vita.

VERS. 18. CUM VIDISSET] Rectè hinc infert S. Chrysost. visibili signo, putà ignis linguarum ignearum, columbæ, aut quo simili, tunc in fideles confirmatos descendisse Spiritum sanctum: unde & visibiles, id est sensibiles, ejus effectus emanabant, ut quòd loquerentur variis linguis, quòd prophetarent, quòd jubilarent, psallerent, concinaretur supra caput hominum, quasi enthusiasmo Spiritus sancti acti & impulsi. Quocirca Simon Magus pecunia voluit idipsum emere ab Apostolis, scilicet ut non tantùm ipse reciperet Spiritum sanctum, sed ut & aliis quoque eumdem communicare, imò vendere posset, longè utique majori tum pecuniæ, tum honoris & gloriæ pretio. ita Oecum. & S. Cyprian. ser. de jejunio & tentatione. Multi enim ingens ei dedissent pretium, si per impositionem manus conferendo Spiritum sanctum, contulisset pariter ipsis donum loquendi variis linguis, revelandi arcana & futura, explicandi S. Scripturam (hæc enim multi ambiunt magnique existimant) uti faciebant Apostoli.

Simon parens simoniæ.

Hinc sequitur, Simonem saltem implicitè (fortè etiam explicitè) ambiisse & voluisse emere episcopatum: quia solorum Episcoporum est imponere manus, & hac impositione conferre Spiritum sanctum in Sacramento Confirmationis & Ordinis: hanc autem potestatem conferendi Spiritum sanctum emere volebat Simon. Rursum cupiebat superbus Simon inter suos Samaritas excellere, & eminere quasi Propheta & vir divinus, uti hactenus per magicas artes excelluerat. Quare videtur voluisse à S. Petro creari Hierarcha & Episcopus Samariæ: unde ab eo hodie qui emunt episcopatus & beneficia, vocantur Simoniani vel Simoniaci. ita Bellar. l. 4. de Notis Eccles. c. 13. *Constat*, ait, *in Act. 8. Simonem Episcopalem auctoritatem ambivisse, & data pecunia emere voluisse: ubi verò exclusus fuit, hæresim novam excogitasse, ut qui in Ecclesia non poterat; saltem extra eam principatum gereret.* Simili enim modo Arrius, Valentinus, Marcion, Montanus, Novatianus, Lutherus, cæterique hæresiarchæ, quia ab episcopatu, similive officio & gradu, quem ambiebant, repulsi sunt, nova dogmata & hæreses adinvenerunt, novasque cathedras extra Ecclesiam sibi erexerunt, uti ostendam 2. Petr. 2.

En tibi primum post promulgatum Evangelium (nam ante illud simoniaci fuerunt, Balaam, pretio volens vendere sua oracula, benedictiones & maledictiones, Num. 22. 7. & Esau, vendens jus primogenituræ, eique annexum sacerdotium fratri Jacobo Hebr. 12. 16. & Giezi, à Naaman exigens pretium miraculosæ curationis à lepra, 4. Reg. 5. 10. & Jason, emens ab Antiocho pontificatum, 2. Machab. 4. 8. æquè ac Annas & Caiphas, eumdem redimentes à Romanis) simoniæ parentem: en primum sacrilegum Spiritus sancti institorem, Simonem Magum. Tradit S. Clem l. 6. Constit. c. 7. diaboli consilium fuisse, per Simonem Apostolos, *pecunia delinitos, & captos, dono Dei privare; sicut Adamum post degustatum cibum interdictum, promissa immortalitate privarat.* Rectè notat Tharasius 1. q. 1. c. *eos qui*, pejorem esse simoniam hæresi Macedonianorum; *Illi enim*, inquit, *creaturam, & servum Dei Patris & Filii, Spiritum S. delirando fatentur: isti verò eumdem Spiritum efficiunt suum servum*, imò quasi pecus & peculium à se emptum, quod aliis divendere ad libitum possint.

Quocirca simonia propriè est peccatum contra Spiritum sanctum. Hinc refert Petr. Damiani epist. 5. c. 7. simoniacum quemdam scelus suum parvi pendentem, jussum pronuntiare doxologiam S. Trinitatis: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*, nequivisse dicere, *Et Spiritui sancto*; sed tantùm, *Gloria Patri & Filio*. etiamsi secundò & tertiò idem iterando, conatus fuisset addere, *Et Spiritui sancto*, sed frustrà. Nam, ut subiicit Damianus: *Meritò Spiritum sanctum dum emit, amisit, ut qui exclusus erat ab anima, procul etiam consequenter esset à lingua.*

Simoniacus nequit proferre nomen Spiritus sancti.

Porrò Urbanus II. Pont. anno Domini 1099 ut grassantem illo sæculo simoniæ pestem reprimeret, contra eam scripsit epistolam decretalem, ad Lucium Præpositum S. Juventii apud Ticinum, qua inter alia docet, simoniam esse emere vel vendere beneficium Ecclesiasticum, aut aliam rem sacram, eò quòd Simon idem hic fecerit. Audi eum: *Obiicitur, utrùm vendere Ecclesiasticam rem, simoniacum sit? Hoc simonicam esse patenter colligitur ex hoc, quod B. Petrus Apostolus ait Simoni: Pecunia tua tecum sit in perditionem quia donum Dei existimasti pecunia possideri. Donum quippe Dei est Spiritus sanctus, & donum Dei est res ipsius Ecclesiæ oblata. Et si bene advertis, Simon Magus qui ficte ad fidem accessit, non Spiritum sanctum propter Spiritum sanctum, quo ipse indignus erat (quoniam scriptum est: Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum) sed ideo quantum in ipso est emere voluit, ut ex venditione signorum, quæ per eumdem fiebant, multiplicatam pecuniam quam obolerat, lucraretur. Nec Apostolus empitionem Spiritus sancti, quam benè noverat fieri non posse, sed ambitionem talis quæstus, id est avaritiam, quæ est idolorum servitus, in eodem Simone exhorruit, & maledictionis jaculo percussit. Quisquis itaque res Ecclesiasticas, quæ Dei dona sunt, quoniam a Deo fidelibus, & à fidelibus Deo donantur, quæque ab eodem gratis accipiuntur, & ideo gratis dari debent, propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Simone donum Dei pecunia possideri existimat, &c. cum principalis intentio Simonis fuerit, sola pecuniæ avaritia, id est idololatria, ut ait Apostolus Paulus.*

Hinc rursum Henricus II. Imp. anno Dom. 1047. ob simoniæ labem à Spiritu sancto desertus, professus est se toto triduo dæmones infestos vidisse, flammam in se per fistulam jaculantes, adeò pertinacem, ut noster ignis in comparatione illius jocus putetur, & nihil calere: sed liberatum fuisse à juvene semjustulato, scilicet à S. Laurentio cujus Ecclesiam restauraverat. ita ex Wilhelmo Malmesburiensi & Matthæo Westmonasteriensi refert Baron. tom. 11. an. Christi 1047.

PECUNIA TUA TECUM SIT IN PERDITIONEM] VERS. 20. Maledicit hic Petrus Simoni, ex zelo justitiæ non vindictæ tamquam judex vindexque sceleris, putà simoniæ, ad cæterorum exemplum & terrorem. Ex charitate ergo id fecit, & studio religionis, ut primi Christiani discerent, quantum esset Simonis & Simoniæ flagitium. q. d. Pereas & damneris ò sacrilege, cum tuis nummis sacrilegis. Justa enim in scelus profert sententiam, eique debitam pœnam irrogat, subaudi, Nisi pœnitentiam agas, teque emendes. Unde paulò pòst ad illam eum hortatur dicens: *Pœnitentiam itaque age.* Magis ergo minando, quam feriendo id dicit. q. d. Dignus es qui pereas morte præsenti & æterna: minor tibi, & ex parte Dei denuntio, te periturum iturumque in gehennam, nisi ab hoc crimine resipiscas. Alioqui enim si absoluta & efficax fuisset hæc Petri sententia, non autem comminatoria, utique subitò occidisset Simonem, eumque trusisset in tartara, uti occidit Ananiam & Sapphiram c. 5. qui tamen longè minùs peccarant quàm Simon. Sed voluit Deus servari Simonem, ad majores S. Petri cum eo Romæ coram Nerone agones & triumphos.

Addit Beda & Glossa, hæc verba Petri non tam esse imprecationem, quàm prophetiam & prædictionem, quod scilicet Simon in hoc suo scelere aliisque esset periturus & damnandus; esto ex officio suo hortetur eum ad pœnitentiam v. 22. Sic maledicit Psaltes impiis ex eodem zelo psal. 68. *Deleantur de libro viventium.* Sic & iisdem maledicit Christus, non minando, & feriendo in die judicii, dicendo: *Ite maledicti in ignem æternum.* Porrò maledicit Petrus non tantùm Simoni, sed & ejus pecuniæ non quia pecunia est; sic enim est Dei creatura, & consequenter res bona: sed quatenus pretium erat simoniæ, & sceleris materia. Sic enim pecunia hæc erat impia & sacrilega, dignaque perire, æquè ac impius & sacrilegus eius nundinator Simon. Unde S. Hieron. in c. 3. Micheæ: *Oblatam*, inquit, *pecuniam cum offerente damnavit.* Et S. Chrysost. sic explicat, q. d. *Peccatum tuum tecum sit in perditionem.* Et S. Bernard. ep. 237. citatis hisce Petri verbis, exclamans ait: *O vox tonitrui*,

ò vox magnificentiæ & virtutis, ad cujus terrorem confundantur & convertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion [Vide de maledictione & quomodo creaturæ maledicere liceat, differentem S. Thomam 2. 2. q. 76.

Narrat Baron. anno Christi 1047. (quo sæculo ob tres pseudopontifices valdè grassata est simonia: cui proinde præ alijs validè se opposuit B. Petrus Damiani) ex Desiderio Abbate Cassinensi, Episcopum quemdam Galliæ à Leone IX. Pontifice à sacris suspensum, furtim data pecunia à Cancellario Leonis absolutionem & restitutionem officij Episcopalis impetrasse. Intellecta fraude Leo, vocato presbytero qui pecuniam nomine Episcopi dederat, ait: *Pecunia tua tecum sit in perditionem; quia donum Dei furtim tentasti pecuniis possidere*. Cujus sermonem divina mox ultio est secuta, ita ut amissa mente ab illa die usque nunc, inquit Auctor, ubique vagabundus incedat, nec ulla domus, vel claustra, ultra duos dies vel tres eum retinere valeant.

QUONIAM DONO DEI] Nomen proprium Spiritui sancto est quòd sit donum, quia ipse est donum primum increatum & notionale: procedit enim à Patre & Filio quasi amor utriusque: amor autem est primum optimumque donantis donum, quo gaudent illi cui donatur, & à quo cætera dona largiter profluunt; eoque largiùs quo major est amor. Ita ex S. August. S. Thom. 1. p. quæst. ult. ibique Scholastici ad unum omnes. Simon ergo volebat emere Spiritum sanctum, ut cum aliis venderet, putà dona, & gratias Spiritus sancti, non tam gratum facientem, quàm gratis datas: hæ enim ostentationem, gloriam & quæstum apud homines pariunt; quales sunt, loqui linguis, prophetare, morbos curare, &c. ita Vrbanus II. cujus verba paulò antè recitavi.

VERS. 21. NON EST TIBI PARS, NEQVE SORS IN SERMONE ISTO] id est, in re ista; Tigurin. vertit, *in hoc negotio*, putà in receptione & donatione Spiritus Sancti. Est metonymia. *Sermo* enim ponitur pro re, quam suo sermone expresserat Simon, æquè ac Petrus. Syrus legit, *non est tibi pars, ne sors in fide ista*; Clemens lib 6. Constit. cap. 7. *Non est tibi pars in sermone hoc, neque sors in fide hac*. Sic quoque legunt S. August. tract. 6. in Joan. & Ambrof. l. 2. de Pœnit. c. 4. q. d. Tu non habes fidem veram Christi, sed fingis te eam habere, ac proinde Christianæ religionis & Ecclesiæ non es particeps, atque consequenter Spiritus sancti non es capax.

Rursum Vatabl. propriè accipit *sermonem* pro prædicatione: q. d. Prædicatio nostra nihil ad te pertinet: neque enim es ex eorum numero, qui revera credunt: vel non es dignus qui admittaris in consortium Evangelistarum, quorum est conferre Spiritum sanctum.

Adduntaliqui, S. Petrum hac voce Simonem expulisse ex Ecclesia, ideoque Jure Canonico simoniacos excommunicari. Ita Turrian. in l. 1. Constit. c. 11. Quin & S. Petrus in Canon Apost. can. 28. *Si quis*, ait, *Presbyter*, &c. *per pecuniam hanc obtinuerit dignitatem*, &c. *à communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus à me Petro abscissus est*. Memorabile est quod scribit S. Hieron. in vita S. Hilarionis, nimirum eum cùm plurimos miraculosè curaret, nihil umquam ab eis oblatum gratitudinis ergò voluisse recipere, illudque Christi obtendisse: *Gratis accepistis, gratis date*. Cumque Orionus vir primarius, quem à legione dæmonum liberaverat, veniret ad eum quasi gratiam redditurus, dona afferens, dixit ei Sanctus: *Non legisti quid Giezi, quid Simon passi sint, quorum alter accepit pretium, alter obtulit, ut ille venderet gratiam Spiritus sancti, hic mercaretur? Cumque Orionus flens diceret: Accipe, & da pauperibus; respondit: Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, & nosti pauperes: ego qui mea reliqui cur aliena appetam? Tristi autem & in terra jacenti: Noli, inquit, contristari fili: quod facio, pro me & pro te facio. Si enim hæc accepero, & ego offendam Deum, & ad te legio revertetur*. Disce hic, quàm Deus velit sua gratis dari, Sanctosque, præsertim thaumaturgos, ab avaritia esse puros, & ab acceptione munerum liberos.

S. Hilarion. spreti dona pro gratiis.

VERS. 22. COR ENIM TUUM NON EST RECTUM CORAM DEO) quia distortum per avaritiam & ambitionem, & fictum per hypocrisin.

VERS. 23. SI FORTE REMITTATUR) Dices, ergòne dubitat Petrus num Simoni, si verè pœniteat, remittendum sit peccatum? Resp. nequaquam. Nam Primò, τὸ *forte* non est dubitantis, sed potiùs expletiva confirmantis particula: græcè enim est ἄρα, quod non tantùm *forte*, sed & *utique*, *sane*, *profectò* significat, estque sæpè expletiva particula apud Homerum, ut notat Gaza l. 2. Grammat. Sic Christus ait Matth. 11, 23. *Si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te* (ò Capharnaum) *forte mansissent usque in hanc diem*; ubi τὸ *forte*, non est dubitantis (sciebat enim determinatè Christus, quid in hoc casu futurum fuisset) sed confirmantis; græcè enim est ἄν, id est, *utique*. Pluribus exemplis id demonstrat S. Ambrof. l. 2. de Pœnit. c. 4. & 5. ubi docet, nullum esse tam grave peccatum, quod pœnitentia non deleat. Secundò, τὸ *forte* significat dubium eventum & effectum remissionis, ex dubia causa: licèt enim certum esset quòd Simon, si ageret pœnitentiam, veniam consequeretur, tamen quia anceps & incertum erat, an esset acturus pœnitentiam, hinc pariter anceps & incertum erat, an veniam consequeretur. Lib. ri enim erat arbitrij, ex eoque liberè poterat pœnitere, vel non pœnitere: ac videtur Petrus per τὸ *forte* hic innuere, quòd non esset acturus pœnitentiam, ac proindè veniam non consecuturus, uti revera non egit, nec consecutus est. Sic *forte* Latini usurpant in rebus quæ evenerunt, sed incerta de causa: *forte* enim id est quod contingenter, casu, & velut per sortem. Sic Terentius in Andria: *Forte*, inquit, *aspicio militem, aggredior hominem*. Et Livius l. 1. *Forte evenit*. Et infrà: *Forte ita acciderat*. Tertiò, τὸ *forte* significat fortuitam remissionem non culpæ, si peniteat, sed pœnæ, v. g. mortis temporalis: Deus enim sæpè pœnitentibus licèt condonet culpam, non tamen condonat pœnam, ut patuit in Davide pœnitente, 2. Reg. 12. 14. *Non morieris, verumtamen*, &c. *filius qui natus est tibi, morte morietur*. Simile fuit in Ninivitis, quibus intonabat Jonas: *Adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur*, egerunt enim pœnitentiam, etsi non essent certi se per eam evasuros excidium. Unde S. August. in psal. 50. 8. *Ninivitæ*, inquit, *de incerto egerunt pœnitentiam, & certam misericordiam invenerunt*.

Fortè est vox confirmantis.

COGITATIO] ἐπίνοια, id est, *consilium*, *conceptus*, *excogitatio*, *machinatio*; Syrus, *dolus*.

VERS. 23. IN FELLE ENIM AMARITUDINIS) Id est, in felle amarissimo. Jam Primò, per hoc *fel* accipi potest ira & invidia: iræ enim sedes & materia est fel. q. d. Video te vehementer iratum, esse amaro & invido corde, eò quòd videas te à tuis despici, tuosque discipulos à te ad nos transire: invides ergo nobis excellentiam tum gratiarum, tum auctoritatis & æstimationis. Ita Vatabl.

Fel quadruplex. Primum.

Secundò, per *fel* hoc accipi potest hypocrisis. Sicut enim fel colore est simile melli, sed sapore dissimillimum; ita hypocritæ os habent melleum, sed felleum cor. q. d. Tu simulas bonitatem, & ambis columbam fellis expertem, id est, Spiritum sanctum suavissimum, eiusque dona; at intus plenus es malitia & impietate: os ergo habes melleum & columbinum, sed cor felleum & serpentinum. *Secundum.*

Tertiò, per *fel* accipi potest simonia: hoc enim fuit proprium Simonis peccatum. Simonia enim vocatur fel quia ipsa est sacrilegium felleum, id est, pessimum & amarissimum. Porrò Simon videtur non tantùm voluisse emere & vendere Spiritum sanctum, sed & pertinaciter sensisse hoc esse licitum, quæ est hæresis. Fuit ergo ipse hæreticus, ut habetur 1. quæst. 5. can. *Petrus*. Hæresis ergo est fel amaritudinis. *Tertium.*

Quartò, *fel* significat quodlibet peccatum, quod amaricat conscientiam, & exacerbat Deum ac Spiritum sanctum, qui totus suavis est & melleus. Hinc in Scriptura peccatores dicuntur Deum suis peccatis exacerbare, amaricare, potare felle & aceto, ut patet psal. 68. 22. Osee 12. 14 & Deuter. 32. 32. & maximè Deuter. 29. 18. *Ne forte*, &c. *sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem*, quo hic alludit S. Petrus Hujus rei symbolo Judæi fellei, Christo in cruce propinarunt fel & myrrham, Matth 27. 31. Peccator ergo habet cor felleum, id est, pessimè affectum erga Deum erga legem, erga virtutem & honestatem: hæc enim omnia odit. *Quartum.*

Nota. Pro *fel*, locis citatis hebr. est ראש *ros*, quod tam toxicum, quàm fel significat. Peccatum ergo est fel & toxicum, Primò, occidens ipsam animam quæ peccat. Nam *anima quæ peccaverit, ipsa morietur*, Ezech. 18. 20. Secundò, Deo & homibus noxium, invisum & exosum, adeoque est Deicidium & Christicidium. Si enim veneno, vel telo aliquo perimi & occidi posset Deus, non alio quàm

Peccatum est fel tripliciter.

quàm peccato occideretur, uti de facto eodem occisus est Christus. Hinc vicissim Deus peccatis & peccatoribus erga se felleis, est felleus, eisque fel iræ & vindictæ suæ propinat, juxta illud Job 20. 14. *Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum.* Et Jerem. 8. 14. *Potum dedit nobis aquam fellis*, Et c. 23. 15. *Cibabo eos absinthio, & potabo eos felle.* Et Thren. 3, 5. *Circumdedit me felle & labore.* Hoc fel gehennæ longè amarius est omni felle terræ, quod ejus respectu pictum tantùm est & fictum. Cogitent hoc fel gulosi & peccatores, qui hìc cupiditatis suæ exiguum mel sorbent, dicantque, Tanti pœnitere non emo, non ita demens ero, ut modico melle æternum & amarissimum fel mihi accersam.

Denique pro *in felle amaritudinis*, græcè est, εἰς χολὴν πικρίας, id est *in fel acerbitatis video te esse; in fel*, id est in felle, ut vertit Noster. Sæpè enim εἰς ponitur pro ἐν: utrunique enim respondet Hebræo *beth*, id est *in*; nisi subaudias τρέχοντα, id est *currentem*, vel *ruentem*. Unde noster Lorinus suspicatur, Petrum per revelationem Dei vidisse & cognovisse Simonem fore reprobum, & addicendum pœnis æternis, utpotè in quas hoc suo scelerum felle sponte rueret, quæque sunt fel omnis amaritudinis. Unde & subdit:

Et obligatione iniquitatis] Græcè εἰς σύνδεσμον, id est, *in colligatione*. q. d. Video te multis peccatis, quasi funibus & catenis undique colligatum esse, Syrus, *in vinculis iniquitatis te esse video*. Significat Simonem multis peccatis obstrictum, in iisque obstinatum esse, scilicet immersum esse superbiæ, avaritiæ, invidiæ, magiæ hypocrisi, simoniæ, sacrilegio, &c. Talibus intonat Isaia c. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum*. Vide ibi dicta. Ecce quàm acri censura simonia in suo auctore, Simone, à S. Petro perstricta est & damnata; quam proinde concionatores in ejus asseclas, putà simoniacos, pari ratione & jure intorqueant. Denique noster Mariana per *fel & obligationem iniquitatis*, accepit pœnam, non culpam. q. d. Video te felli, & obligationi, id est gravi supplicio & vinculis, destinari: quia enim irretitus es peccatis, hinc video quòd te maneat fel & supplicium.

VERS. 24. Precamini] Simon fingit se pœnitere, ut pœnam evadat: timebat enim ne morte mulctaretur, uti Ananias mulctatus erat ab eodem Petro, quem in signis terribilem & thaumaturgum videbat, & metuebat. Nam post discessum Apostolorum multos Samaritanos seduxit, & à fide Christi avertit, uti indicat Irenæus l. 1. c. 20. Refert S. Clem. l. 6. Constitut. cap. 7. S. Petrum rursum cum Simone Cæsareæ congressum, eum disputando convicisse, ac ad fugam in Italiam coegisse. Inde ergo proficiscens Petrum prævenit, & Neronem circumvenit, cui ob suas præstigias in admiratione fuit, adeò ut illi in insula Tiberina, ubi nunc est templum S. Bartholomæi, statua posita fuerit hoc titulo: *Simoni Deo sancto*, teste Eusebio l. 2. Hist. c. 13. Sed tandem certans cum S. Petro; & volans per aera, ejus precibus deiectus, & ad saxum afflictus, crura confregit, teste Epiph. hær. 22. Qua de causa Nero ægrè ferens, suas in Simone curiosas delicias sibi ereptas, S. Petrum cum S. Paulo morte damnavit, uti habent ejus Acta.

VERS. 25. Et illi quidem testificati] διαμαρτυράμενοι, id est, suo testimonio confirmantes ea quæ de Christo prædicata fuerant à Philippo, dicendo, se eadem vidisse & audisse à Christo, esseque testes non tantùm auritos, sed & oculatos. Sic in judicio & tribunali διαμαρτυρεῖν dicebatur is, qui affirmabat & testificabatur quiddam non in sua, sed in aliena causa, in qua exceptionem intendens liti se offerebat, quo facto litem suam faciebat testificando: qui si mendacij convinceretur, ψευδομαρτυρεῖν, id est falsi testimonij, crimine damnabatur, ait Budæus in Comment.

Et multis regionibus] Græcè, κώμας, id est, *oppidis, villis, castellis*; Syrus, *pagis*; Pagnin. *vicis*: nec enim in Samaria erant multæ regiones, id est, provinciæ; sed ipsa unica erat regio integra, sive provincia. Apostolicum ergo est evangelizando obire pagos & villas, & rusticos docere res fidei & salutis. Id enim fecerunt hic S. Petrus & Joannes, imò Christus, dicens: *Pauperes evangelizantur*, uti rectè advertit S. Chrysost.

VERS. 26. Vade contra meridianum) vade versus meridiem. Ita Tigurin. & Pagnin. Samaria enim, unde veniebat Philippus, erat ad Septemtrionem Gazæ.

Hæc est deserta) *Hæc*, scilicet non via, ut vertit Syrus; sed urbs Gaza. Addit hoc Lucas ad distinctionem. Duplex enim fuit Gaza: una in Perside, ita dicta, quòd in ea, utpote munitissima, Cambyses omnes suas opes congesserat, ait Curtius l. 13. altera Philistinorum, quæ planè eversa & vastata fuit ab Alexandro Magno, teste Curtio l. 4. ideòque vocatur *Deserta*. Ita Beda, Hugo, Cajetanus, Gagneius & alij. Perperam ergo Beza putat τὸ *hæc est deserta*, irrepsisse in textum, eisque delendum: unam enim tantùm esse Gazam, scilicet quintam satrapiam Philistinorum, quæ numquam planè fuerit deleta, ut dici possit deserta. Hoc enim falsum est. Audi Adrichomium in Descriptione terræ Sanctæ, in Gaza: Alexander Magnus statim atque Tyrum expugnavit, Gazam post bimestrem obsidionem occupans, in sempiternum vertit tumulum: unde ob id deserta appellatur. Nova verò Gaza non longè à veteri ædificata, tempore Machabæorum, Josephi & Hieronymi magnopere floruit: unde juxta eam vixit S. Hilarion; sicut olim & Samson in Gaza veteri, mirum sui roboris decus, vivens, auferendo ejus portas; & moriens collisione columnarum domum cum tribus hominum millibus evertens & occidens, ostendit, Judic. 16. 21. & 29. Quæ, qualis, & quanta fuerit Gaza, dixi Jerem. 47. 1.

Æthiops) Abyssinus, ubi nunc regnat Preto-Joannes. Unde liquet eum fuisse Gentilem genere; an etiam religione, dubium est. Affirmat Beda, Hugo, Cajetanus noster Lorinus & Sanchez. Veriùs negant Iren. l. 4. cap. 40. Baron. Carthus. & alij, censentque eum religione fuisse Judæum, putà proselytum, tum quia legebat Isaiam: tum quia venerat adorare in Jerusalem: tum quia primo Gentili, putà Cornelio Centurioni, Evangelium prædicavit S. Petrus Act. 10. tum quia magna fuit Æthiopibus cum Judæis familiaritas; & in religione consensio, teste Strabone l. 17. Unde & circumcidebantur, æquè ac Judæi teste Josepho lib. 8. cap. 4. præsertim quia reges Æthiopiæ scribunt se filios Salomonis & Davidis, utpotè prognatos à regina Saba ex Salomone, uti fusè narrat Damianus Goes libro de Moribus Æthiopum. VERS. 27. *Æthiops an proselytus.*

Hìc adimpletum est illud psal. 67. 32. *Æthiopia præveniet manus eius Deo*: *præveniet*, id est, prima veniet, prima extendet, *manus eius*, id est suas (ut patet ex Hebræo) *Deo*, scilicet ad fidem, obedientiam, fœdus & munera ei offerenda. Unde S. Hieron. vertit, *Æthiopia festinet dare manus Deo*, Pagnin. *currere faciet manus suas Deo*.

Mysticè, S. August. credendo *præveniet manus*, id est, opera sua: fides enim præcedit bona opera. Per hunc enim Æthiopem principem, æquè ac paulò post per S. Matthæum Apostolum eodem missum, Æthiopia fidem Christi recepit. Ita S. Hilar. Basil. & alii in psalmum 67. ac S. Hieron. in Abdiam.

Eunuchus) Id est, princeps, reginæ & gynæcei custos: quia enim fœminarum regiarum pudicitia commendabatur eunuchis, hinc illi effecti sunt aulæ principes, adeò ut eunuchus idem fuerit quod princeps, ut dixi Daniel. c. 1. Nam, teste Aristotele, cùm cætera animalia mansuescant si castrentur, solus homo eo fit ferocior. Unde Euthym. in psal. 167. scribit, hunc Eunuchum in imperio Æthiopiæ, post reginam fuisse primum.

Candaces) Nazianz. orat. in S. Baptisma, & Euthym. in psal. 67. censent, esse nomen Eunuchi. Verùm alii omnes censent, esse nomen reginæ Æthiopum: nam hi regebantur à fœminis quasi reginis, quas Candaces nuncupabant. Ita Plinius l. 6. cap. 29. Strabo l. 17. & Euseb. l. 2. Histor. c. 1. Post reginam enim Saba quæ venit ad Salomonem, videtur receptum ut reginæ regnarent, ait Mariana. Sic Pharao, & postea Ptolemæus, fuit commune nomen regum Ægypti; Antiochus, regum Syriæ: Cæsar; Imperatorum Roman. Tradunt Æthiopes, hanc Candacem sive reginam Æthiopiæ, vocatam fuisse Indich, eamque ab Eunucho conversam ad Christum, convertisse pariter Æthiopiam. Sic enim aiunt apud Damianum Goes c. 16. de Æthiopum moribus: *Nos ferme prius cæteris Christianis omnibus, baptismum ab Eunucho Candacis regina Æthiopiæ, cui nomen erat Indich, accepimus*. Idem refert Ortelius in Theatro orbis, in Abyssia, qui pro *Indich*, ait eam vocatam *Judith*.

Qui

QUI ERAT SUPER OMNES GAZAS EJUS] qui præerat thesauro regio, quasi reginæ thesaurarius; sicut Romæ dignitas erat quæsturæ & quæstorum, qui præerant thesauro reipublicæ.

VENERAT ADORARE IN JERUSALEM] scilicet Deum verum Judæorum, tum propriè dicta oratione & adoratione, tum sacrificio. Hoc enim ex legis præscriptio nullibi peragi poterat, nisi in templo Hierosolymitano; cùm oratio & adoratio in Æthiopia & quovis alio loco fieri posset. Sic *adorare* sumitur pro sacrificare, Joannis 4. 20. *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet.* Simile est Joan. 12. 20. Sophon. 2. 11. & alibi.

VERS. 28. LEGENSQUE ISAIAM PROPHETAM] Videtur ergo calluisse linguam Hebraicam, ait Hugo & Glossa, quasi Proselytus: nisi dicas Isajam fuisse conversum in linguam Æthiopicam. Notat S. Chrysost. diligentiam & devotionem hujus Eunuchi, qui etiam per iter in curru lectitarit Isajam. Et S. Hieron. epist. 103. ad Paulinum: *Reliquit*, inquit, *aulam regiam, & tantus amator legis divinæque scientiæ fuit, ut etiam in vehiculo sacras Litteras legeret.* Sic hoc sæculo Cardin. Hosius Concilij Tridentini præses, ne quid temporis in itinere perderet, solebat in curru lectitare, ac nominatim lectitabat paraphrasim Osorij in Isajam, quæ tunc recens prodierat, ait Protonotarius Reschius in ejus vita.

VERS. 29. DIXIT AUTEM SPIRITUS PHILIPPO] scilicet Spiritus sanctus per internam inspirationem & locutionem. Ita Beda, Hugo & Dionys. licet Cajetanus, & noster Lorinus accipiant angelum, hic enim vocatur Spiritus Domini v. 39.

VERS. 31. QUOMODO POSSUM, SI NON ALIQUIS OSTENDERIT MIHI?] græcè, ὁδηγήσῃ, id est, *dux viæ mihi fuerit*, ut vertit Pagnin. & Tigurina. Ergo verba intelligebat, non sensum abditum, cujus ducem & interpretem postulat. Notent hoc hæretici, qui sacram Scripturam intellectu facilem & cuilibet apertam pronuntiant. Audiant S. Hieron. epist. 103. jam citata: *Nec sanctior sum hoc Eunucho, nec studiosior, qui*, &c. *ignorabat eum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum, qui clausus latebat in littera*, &c. *ut intelligeret se in Scripturis sanctis, sine prævio & monstrante semitam non posse ingredi.* Idem senserunt & fecerunt S. Basil. & Nazianz. apud Ruffinum l. 11. Histor. c. 9. Et S. August. ep. 119. c. 21. *In ipsis*, ait, *S. Scripturis multo nescio plura, quam scio.* Idem l. 12. Confess. c. 14. *Mira*, ait, *profunditas eloquiorum tuorum, Deus meus, mira profunditas: horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* S. Ambros. epist. 44. ad Constant. *Mare*, inquit, *est in se Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem Propheticorum ænigmatum.* Quocirca S. Hieron. præfat. in epist. ad Ephes. *Numquam*, ait, *ab adolescentia aut legere, aut doctos viros quæ nesciebam interrogare cessavi, aut meipsum habui magistrum. Denique nuper Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia sciscitarer.* Idem dicunt alii, quos citavi Procemio in Pentateuchum.

VERS. 32. LOCUS AUTEM SCRIPTURÆ] Direxit Spiritus sanctus oculos Eunuchi in c. 53. Isaiæ, quod totum est de Christo ejusque passione, ut ex eo, explicante Philippo, Christum agnosceret, in eumque crederet. Unde discimus, quàm utile sit legere libros pios, præsertim S. Scripturam. Huic enim lectioni interserit se Spiritus sanctus eorum auctor, piasque rerum lectarum cogitationes intellectui, & affectiones voluntati instillat, quibus homo convertatur, vel ad majorem sanctitatem provehatur. Ita ex lectione vitæ S. Antonij, conversi sunt duo illi aulici Imper. ipseque S. August. uti ipse refert lib. 8. Confess. c. 6. & 7. Imò cùm S. Athanasius fugiens Arrianos, vitam S. Antonii à se scriptam Romam detulisset, eamque legendam dedisset, multi Romani nobiles, viri & fœminæ, spreto mundo vitam religiosam instar S. Antonii amplexi sunt: quorum dux fuit S. Marcella, teste S. Hieron. in ejus Epitaphio epist. 16. ad Principiam ejus filiam. Sic Societatis nostræ fundator S. Ignatius, ex vulnere decumbens, cùm casu, vel potiùs Dei nutu & ductu, vitam Christi, & Sanctorum lectitaret, ex milite sæculari factus est dux militiæ sacræ & religiosæ, uti narrat Ribaden. initio Vitæ ejus.

Lectio piorum librorum utilissima.

Qui ergo suæ salutis & perfectionis, æquè ac divinæ inspirationis & gratiæ est avidus, sequatur & exequatur hoc

A S. Basilii, imò Spiritus sancti, placitum: *Lectioni pia succedat oratio, orationi lectio.* Et illud S. Aug. serm. 112. de Tempore: *Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare & legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur.* Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. epist. 16. jam citata: *Divinarum*, inquit, *Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat: In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Et illud de perfecto viro: Et in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte, meditationem legis non in replicando quæ scripta sunt, ut Judæorum existimant Pharisæi, sed in opere intelligens, juxta illud Apostolicum: Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis, omnia in gloriam Domini facientes. Et Prophetæ verba, dicentis: A mandatis tuis intellexi, ut postquam mandata complesset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum.* S. Ambros. serm. 35. *Quòd*, inquit, *sacrarum litterarum lectio vita sit, Dominus testatur, dicens Joan. 6. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Idem l. 1. Offic. c. 20. *Cur*, ait, *non illa tempora, quibus ab Ecclesia vacas, lectioni impendas? cur non Christum revisas, Christum alloquaris, Christum audias? illum alloquimur cum oramus, illum audimus cum divina legimus oracula.* B S. Chrysost. homil. 35. in Genesin; *Magna*, inquit, *diligentia divinarum Script. lectioni vacemus. Nam licet desit nobis hominis magisterium, ipse Dominus supernè corda nostra intrans illustrat mentem, rationi jubar suum infundit, detegit occulta, doctorque fit eorum quæ ignoramus, &c. Igitur lectioni vacemus magna pietate & attentione, ut possimus à sancto Spiritu ad scriptorum intelligentiam duci, & multum inde fructum percipere.* Id deinde probat exemplo nostri hujus Eunuchi, quod fusè explicat & perurget.

TANQUAM OVIS] Vide hæc explicata in ipso Isaia.

APERIENS AUTEM PHILIPPUS OS SUUM] Id est, orsus loqui, docere & prædicare Jesum. Hæc enim phrasis significat rem, quam quis ore suo prolocuturus est, esse gravem & sublimem, eamque cum pondere & auctoritate eloqui. Symbol. Beda: Appositè, ait, hæc apertio oris alludit ad nomen Philippi. *Philippus* enim hebraicè idem est, quod *os lampadis*; quæ scilicet hìc obscuritatem prophetiæ Isaiæ illustret, & convertat in lucem scientiæ. Porrò Philippus hìc catechizavit Eunuchum, eumque docuit C mysterium incarnationis & redemptionis Christi, illi antea inauditum. Sic & Apostoli omnes fuerunt catechistæ, eorumque conciones erant catecheses, uti ait Paulus Galat. 6. 6. His ergo dulcibus glorientur nostri catechistæ sciantque suum munus esse Apostolicum. Alacriter ergo & strenuè rudes, putà pueros, plebejos, rusticos catechizent. hoc fecit Christus, hoc Apostoli. Vide dicta Galat. 6. 6. VERS. 35.

Apostoli erant catechistæ.

ECCE AQUA) Modestè petit baptismum. q. d. Baptiza me, *fides plena est, aqua prope, baptizator præsens*, ait Glossa. Inde hæc aqua vocata est fons Æthiopis, de quo ex S. Hieron. & Saligniaco audi Adrichom. in Descript. tribus Dan: *Fons Æthiopis*, inquit, *est in medio itinere, quo itur ab Jerusalem in Gazam contra Bethsuram, vigesimo ab urbe lapide, ad radices montis ebulliens, & eadem qua gignitur sorbetur humo, in quo Philippus Eunuchum Æthiopem baptizavit, qui dum in curru vetus instrumentum relegeret, fontem reperit Evangelii.* VERS. 36.

D CREDO FILIUM DEI ESSE JESUM CHRISTUM) Multa alia credenda sunt, ut quis dignè suscipiat baptismum; ut mysterium S. Trinitatis, Ecclesia Catholica, remissio peccatorum, resurrectio, & cætera quæ Symbolo Apostolico continentur. Quare dubium non est ea evangelizasse Philippum & credita esse ab Eunucho. Præcipuum ergo articulum de Christi divinitate dumtaxat hìc nominat Lucas, & sub eo cæteros intelligit: quia is unus toti orbi erat novus & penè incredibilis, ac recenter peractus: eum ergo ubique præ cæteris prædicabant & inculcabant Apostoli. Similiter non est dubium Philippum exegisse, & Eunuchum exhibuisse signa doloris & contritionis de peccatis admissis. Hic enim dolor requiritur ante baptismum, ut quis sit capax remissionis eorumdem & justificationis. Ita S. August. lib. de Fide & oper. c. 8. & 9. VERS. 37.

SPIRITUS DOMINI) putà angelus, qui nominatus est v. 26. Ita Salmeron, Sanchez, Lorinus, & innuit Hieron. in c. 63. Isaiæ. VERS. 39.

RAPUIT PHILIPPUM) Sicut rapuit subitoque ex Judæa in Babylonem transtulit Habacuc, ut ferret prandium

Philippus raptus ab angelo ob tres causas.

dium Danieli c. 14. 35. sic hìc subitò ex via Gazensi transtulit Philippum in Azotum, quæ à Gaza distat quadraginta milliaribus. Ita S. Chrysost. Oecum. & alii. Idque Primò, ut per hunc raptum sciret Eunuchus. Philippum esse virum admirabilem & divinum, ait S. Chrysost. Secundò, ut sciret Philippum à Deo ad ipsum catechizandum & baptizandum, esse missum: unde ex facto, ab eodem abripi. Ita Lyran. Tertiò, quia aliàs Eunuchus diutiùs detinuisset Philippum, quem Deus volebat aliis quoque evangelizare. Ita Oecum. Porrò hæc omnia contigerunt paulò post cædem S. Stephani, ut patet ex v. 4. Unde Chronicon Alexand. asserit, secundo anno ab ascensu Christi in cælum conversum esse Eunuchum à Philippo, & Cornelium à S. Petro, de quo capit. 10. Idem sentit Gaspar Sanchez tract. 1. de Prædic. S. Jacobi in Hispan. c. 9.

Sanctis Christus est gaudium.

IBAT AUTEM PER VIAM SUAM GAUDENS] Gaudium enim est fructus Spiritus sancti quem in baptismo receperat. Meritò gaudebat de tam magno Dei dono, & tam mira & speciali ejus providentia sibi collato. Verè S. August. in sententiis sent. 90. *Non potest*, ait, *quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exultatio est ei, qui bono lætatur æterno.* Et sent. 231. *Christiano recte gaudendi causa, non præsens sæculum est, sed futurum.* S. Hieron. in cap. 53. Isaiæ, scribit hunc Eunuchum prædicasse Christum in Æthiopia, factumque Apostolum Æthiopum, ac de discipulo magistrum. Idem testatur Irenæus

Eunuchi vita.

lib. 3. cap. 12. Cyrillus catechesi 17. & Euseb. lib. 2. historiæ c. 1. Fertur ipse suscepisse S. Matthæum in Æthiopiam missum, in urbe Nadaber, inquit Gagnejus. Addit Dorotheus in Synopsi Sanctorum, & ex eo Niceph. l. 2. c. 6. & 7. hunc Eunuchum in Arabia Felici, Taprobana, & universa Erythra Evangelium prædicasse, tandemque martyrio coronatum ibidem sepultum: insuper cœmeterium ipsius fidelibus esse munimentum insuperabile, barbaros & scelestos fugans, morbos depellens, & sanationes operans usque ad præsentem diem.

DONEC VENIRET CÆSAREAM) *Cæsarea* urbs Palestinæ sita inter Doram & Joppen, priùs dicta est *turris Stratonis*; sed ab Herode Ascalonita in honorem Augusti Cæsaris, cui eam dedicavit, dicta est *Cæsarea*; diversa fuit à Cæsarea Philippi, quæ scilicet à Philippo Herodis filio, in honorem Tiberii Cæsaris, ad radices Libani ædificata, inde nomen utrumque accepit, ac postea ab Herode Agrippa in honorem Neronis, dicta est *Neronias*. Porrò in hac nostra Cæsarea Philippus hic Diaconus domum habuit, in qua & habitavit cum quatuor suis filiabus Prophetissis, de quibus c. 21. In eadem Herodes Agrippa senior, cùm quinquennalia celebraret, neque adulatores compesceret, qui ei peroranti acclamabant: *Vox Dei, non hominis*, ab angelo percussus interiit, Act. 12. In eadem Cornelius Centurio à S. Petro baptizatus, primus in ea Episcopus fuisse traditur, Act. 10. Hic quoque Agabus Propheta zona Pauli se astringens, ejus vincula prædixit: unde paulò post Hierosolymæ Paulus vinctus missus est Cæsaream, ubi coram rege Agrippa & Felice præside causam suam egit, ac detentus in vinculis à Festo Cæsarem appellavit, Act. 23. & seq. Hujus urbis Episcopus postea fuit Eusebius Ecclesi. Historiæ scriptor, qui inde Cæsareensis est dictus; sicut S. Basilius alterius Cæsareæ, quæ est in Cappadocia, fuit Episcopus. Ita Adrichom. in Descriptione terræ Sanctæ.

VERS. 40.

Cæsarea quo;

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur hìc Primò, conversio S. Pauli. Secundò, duo miracula S. Petri scilicet curatio Æneæ paralytici, v. 32. & Dorcadis defunctæ suscitatio, v. 38.

1. SAulus autem adhuc spirans minarum, & cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, 2. & petiit ab eo epistolas in Damascum ad Synagogas: ut, si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem. Et cùm iter faceret, contigit ut appropinquaret Damasco: & subitò circumfulsit eum lux de cœlo. 4. Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris? 5. Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego sum Jesus, quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare. 6. Et tremens, ac stupens dixit: Domine quid me vis facere? 7. Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere civitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes. 8. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. 9. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducavit, neque bibit. 10. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias: & dixit ad illum in visu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego Domine. 11. Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicum, qui vocatur rectus: & quære in domo Judæ Saulum nomine Tarsensem: ecce enim orat. 12. Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manus ut visum recipiat. 13. Respondit autem Ananias: Domine, audivi à multis de viro hoc, quanta mala fecerit Sanctis tuis in Jerusalem: 14. & hic habet potestatem à principibus sacerdotum alligandi omnes, qui invocant nomen tuum. 15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste; ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel. 16. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. 17. Et abiit Ananias, & introivit in domum: & imponens ei manus dixit: Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut videas, & implearis Spiritu sancto. 18. Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, & visum recepit: & surgens baptizatus est. 19. Et cùm accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot. 20. Et continuò in Synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei. 21. Stupebant autem omnes qui audiebant, & dicebant: Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos, qui invocabant nomen istud: & huc ad hoc venit, ut vinctos illos duceret ad principes sacerdotum? 22. Saulus autem multò magis convalescebat, & confundebat Judæos, qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus. 23. Cùm autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in unum Judæi ut eum interficerent. 24. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem & portas die ac nocte, ut eum interficerent. 25. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. 26. Cùm autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd esset discipulus. 27. Barnabas au-

tem

tem apprehensum illum duxit ad Apostolos: & narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, & quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu. 28. Et erat cum illis intrans & exiens in Jerusalem, & fiducialiter agens in nomine Domini. 29. Loquebatur quoque gentibus, & disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum. 30. Quod cùm cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & dimiserunt Tarsum. 31. Ecclesia quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam, habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebatur. 32. Factum est autem, ut Petrus dum pertransiret universos, deveniret ad Sanctos, qui habitabant Lyddæ. 33. Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Æneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus. 34. Et ait illi Petrus: Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus: surge, & sterne tibi. Et continuò surrexit. 35. Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ & Saronæ: qui conversi sunt ad Dominum. 36. In Joppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis, & eleemosynis, quas faciebat. 37. Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cùm lavissent, posuerunt eam in cœnaculo. 38. Cùm autem propè esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire usque ad nos. 39. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cùm advenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circumsteterunt illum omnes viduæ flentes, & ostendentes ei tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas. 40. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit: & conversus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos: & viso Petro, resedit. 41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cùm vocasset sanctos, & viduas, assignavit eam vivam. 42. Notum autem factum est per universam Joppen: & crediderunt multi in Domino. 43. Factum est autem, ut dies multos moraretur in Joppe, apud Simonem quemdam Coriarium.

VERS. 1. *Saulus dictus est à Saul rege.*

SAULUS] Ita dictus est à Saul, primo rege suæ tribus Beniamin. Qui enim hebr. dicitur Saul, latinè vocatur Saulus. Unde v. 4. pro *Saule, Saule;* Græca & Syra habent, *Saul, Saul.* Hinc censent S. Chrysost. & S. Hieron. epist. 27. quosdam è tribu Beniamin servatos esse in communi ejus strage & excidio, Judic. 20. 45. ut ex ea Saulus hic, futurus Paulus, nasceretur. Sicut ergo Saul, hebraicè vocatus est, quasi שָׁאוּל *schaul*, id est, postulatus, scilicet rex à populo, & commodatus à Deo; ita dictus est Saulus, *quòd ad vexandam Ecclesiam fuisset à diabolo postulatus*, ait S. Hieron. in epist. ad Philemon Rursum sicut Saul persecutus est Davidem, ita Saulus persecutus est Christum Davidis antitypum, ait S. August. in psal. 51.

Symbolicè, Saul & Saulus alludit ad שְׁאוֹל *scheol*, id est infernum, ita dictum, quòd semper postulet, & numquam satietur juxta illud: *Inferus insatiabiliter cava gutture pandit.* Saulus enim fuit quasi infernus semper hians ad sanguinem & cædes fidelium, sed conversus in Paulum factus est cœlum virtutum omnium, hians ad Gentium salutem. Ita Arator agens de lapidatoribus S. Stephani:

Ad Sauli, inquit, *posuere pedes velamina sævi,*
Infernum quod Hebræus ait.

Saulus græcè, σαῦλος, id est fluctus.

Rursum Saulus appositè Græca voce & etymo alludit ad σαλεύεσθαι, id est, *iactari*, & *agitari*, ut Saulus idem sit quod inquietus, omnia agitans, turbans & vexans, quasi σάλος, id est, *fluctus & concitatio maris;* unde Latinum *salum*, id est, mare & fretum æstuosum, ita Ambrosiaster in c. 1. ad Rom. v. 1. Denique Saulus fuit σαῦλος, id est, *vitiosus, fluxus, delicatus, levis.*

ADHUC] q. d. Necdum suam sævitiam, & aviditatem sanguinis Christiani expleverat nece Stephani, & aliorum Christianorum virorum & mulierum, quos trahebat ad vincula & tribunalia, c. 8. v. 2.

SPIRANS MINARUM CÆDIS] Pagnin. *spirans minas & cædem*, scilicet instar leonis furentis proloquens, & eructans minas atrocissimas & lethiferas. Hìc mysticè impletum est illud Jacob de Beniamin (ex eo enim prognatus est Saulus) vaticinium: *Beniamin lupus rapax, manè comedet prædam & vespere dividet spolia*, ut ex S. Chrysost. Hieron. Ambrosio & Beda dixi Genes. 49. 27. Sævit ergo ut lupus.

Paulus fuit Benoni & Beniamin ob quatuor analogias.

Unde matri Ecclesiæ fuit Benoni, id est, filius doloris; sed mutatus in Paulum, factus est Beniamin, id est, filius dexteræ, hæc enim ejus mutatio fuit opus dexteræ Excelsi: ac renascens in Christo, matri Synagogæ mortem intulit, æquè ac Beniamin matri Racheli. Rursum sicut Beniamin inter duodecim fratres patriarchas fuit minimus & ultimus, ita & Paulus inter Apostolos. Et sicut Beniamin à Josepho multis privilegiis fratribus fuit prælatus, Genes. 43. 34. ita & Paulus à Christo dotatus fuit præ aliis Apostolis.

Unde S. Chrysost. miratur Dei potentiam, & gratiæ Christi virtutem, utpote quæ Paulum ferocientem & furentem, in ipso æstu furoris stitit, fregit & immutavit; nec expectavit donec furor hic sæviendo subsideret: *Ut ostenderet*, inquit, *potentiam suam vincens, & superans persecutorem in media insania: Sic enim medicum maximè admiramur, quando febrim, cùm infestior, & flammam morbi, cùm vehementior est, extinguere & penitus abolere potest.* Nimirum hæc fuit vis orationum S. Stephani & fidelium, ac maximè B. Virginis pro Saulo, uti dixi cap. 7. 57. & 59. Causa finalis fuit, ut Deus per Saulum hostem acerrimum Christianorum jam conversum, confunderet Judæorum incredulitatem, eamque per ipsum revinceret. Quis enim non credat Christo & christianismo, cui hostis Saulus tam luculentum perhibuit testimonium, Ita S. Chrysostomus, Oecum. & alii. Porrò hic ardor sæviendi in Paulo, oriebatur tum ex zelo legis Mosaicæ, uti ipse ait Galat. 1. 19. tum ex ardore juventutis & indolis, tum ex invidia gloriæ S. Stephani, Barnabæ aliorumque fidelium. Hæc enim invidia in cædes erupit, nimirum φθόνος in φόνον, uti nomine, ita re sibi affinem.

Cur à Deo conversus.

MINARUM ET CÆDIS] Hinc patet Saulum præter Stephanum, plures alios fideles occidisse. Unde ipse pœnitens ait Actor. 22. v. 4. *Hanc viam* (vitam Christianorum) *persecutus sum usque ad mortem.* Et c. 26. 10. *Et cùm occiderentur, detuli sententiam.*

AD PRINCIPEM SACERDOTUM] Qui tunc erat Annas, vel expleto anno Caiphas, aut aliquis ex Annæ filiis, uti dixi c. 4. 6.

VERS. 2.

EPISTOLAS IN DAMASCUM] *Damascus* erat caput Syriæ, sita ad latus Libani, distans à Jerusalem itinere quinque dierum, putà 50. leucis Gallicis. Unde sicut Syria, sic & Damascus, Judæis non erat subdita, sed suum habebat regem Aretam 2. Corint. 11. 31. Habebant tamen Judæi suas plateas Damasci, ubi suis jus dicebant, & exercebant: id enim eis concessit Benadad rex Syriæ, 3. Reg. 20. 34. Adde, Aretam à Judæis persuasum, eis consensisse in persecutione Christianorum, ut patet 2. Corinth. 11. 31.

Nota hìc ardorem Pauli, quo grassatus in fideles Hierosolymæ cæteraque Judææ loca, furorem suum extendit in eos Damascum usque. Hoc est quod ipse ait cap. 26. 11. *Et amplius insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates: in quibus dum irem Damascum*, &c. Addit S. Justinus contra Tryphonem, principes sacerdotum alios quoque in alias regiones misisse, qui Christianos caperent & persequerentur, fortè Pauli exemplo & instinctu.

Porrò

Porrò Damasci potiùs, quàm in aliis urbibus Saulus persecutatus est Christianos, eò quòd dispersos in nece Stephani eò confugisse audiisset; utpote qui in urbe Gentili & regia Judæis non subdita, ac remota, putarent se immunes fore à persecutione Judæorum; nec in aliis vicinis urbibus, utpotè Judææ subditis, vel confœderatis, tutos ab ea se fore arbitrarentur.

Hujus viæ] Id est, hujus instituti, putà christianismi sectatores & professores. Vide dicta c. 2. 38.

Vinctos perduceret) Ergo multos secum adducebat comites, vel milites, vel satellites ut patet v. 7. plures petiturus ab Archisynagogo Judæorum Damasci, si iis opus haberet.

In Jerusalem) Tum quòd majori auctoritate hæc fieri vellet, inquit S. Chrysost. tum quòd Hierosolymis sciret Annam, Caipham, cæterosque Judæorum principes Christo & Christianis esse infensissimos: Damasci autem adhuc obscurum, & penè incognitum erat Christianorum nomen, eorumque hostilitas in judaismum, uti Saulus censebat, ideoque metuebat ne ibidem mitiores in eos forent synagogæ principes.

VERS. 3. Ut appropinquaret Damasco) Primò, ut Damasci clariùs conversionis ipsius miraculum ac proventus appareret, ait Glossa, dum non initio, sed in termino itineris & persecutionis suæ, subitò cælitus feritur & immutatur. Secundò, ut cæcitate percussus, illicò Damascum introduci posset ad Ananiam, qui eum juvaret, catechizaret & baptizaret. Denique Damascus insigniter nobilitata est conversione S. Pauli. Porrò hic locus, in quo conversus est S. Paulus, distat Damasco dimidium milliare; atque in ejus conversi memoriam, posteri in honorem S. Pauli templum ibidem erexerunt; ibidem etiamnum Christiani, qui Damasci habitant, sepeliri solent. Locus hic à Syris Mergisafer dicitur. Atque Christianorum exercitus in bello sacro, duce Godefrido Bullonio Damascum petens, ipso conversionis S. Pauli die eodem pervenit, ac ibidem biduo commoratus est, ita ex Ludovico Romano, Bredembachio, & Guilielmo Tyrio Adrichom. in Descriptione terræ Sanctæ, in Damasco: qui & graphicè locum hunc in tabula geographica delineat. Idem mihi retulerunt Romæ viri graves oculati testes, qui Damascum & loca sancta visitarunt.

Subito circumfulsit eum lux de cælo) Auget miraculum tempus, lucisque magnitudo. Nam in meridie hoc contigit cùm sol est lucidissimus, ac proinde lux hæc suo fulgore vicit splendorem solis, uti Paulus ipse testatur c. 26. 13. Fuit ergo hæc lux instar fulguris & coruscationis, ait Lyran. nec tantùm S. Pauli, sed omnium comitum ejus oculos perstrinxit, ut ipse ait cap. 26. 31. Idque

Lux superans solem Cur? Respondeo Primò. Primò, ut lux hæc furorem oculorum animique ejus repercuteret & sterneret, itaque mente serenata vocem Christi attentius perciperet, ait Chrysost. hom. de ferendis

Secundò. reprehens. Secundò, ut tamquam lupus nocturnis oberrans tenebris, effusa luce cæcaretur, ait S. Ambros. lib. de Benedict. Patriarch. in benedict. Beniamin.

Tertiò. Tertiò, ut lux hæc exterior interiores mentis tenebras ei panderet, juxta illud Sophon. 1. 17. *Tribulabo homines, & ambulabunt ut*

Quartò. *cæci, quia Domino peccaverunt.* Quartò, ut lux exterior repræsentaret lucem internam quam Deus Pauli menti infundebat; quaque ei tam semetipsum, quàm persecutionis ipsius scelus patefaciebat, juxta illud quod ipse ait: *Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris*, 2. Cor. 4. 6. Et illud: *Omnia quæ arguuntur, à lumine manifestantur: omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus*, Ephes. 5. 13. Idem intonat Deus cuilibet peccatori, cùm in mente ejus fulgurat coruscatio-

Quintò. nem & cogitationem mortis, judicii, gehennæ, &c. Quintò, ut ex hac luce disceret, deinceps sibi ambulandum esse in luce Evangelii, gratiæ & bonorum operum, juxta illud quod ipse scribit ad Ephes. cap. 5. 8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino; ut filii lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & justitia, & veritate.*

Sextò. Sextò, hæc lux erat symbolum doctoratus Pauli, quo illuminaturus erat omnes gentes luce doctrinæ, & vitæ Chri-

Unde? stianæ, uti ipse Actor. 26. 18. Christum sibi dixisse significat. Porrò hanc lucem spargebat corpus Christi gloriosum. Christus enim hic apparens Saulo, ut patebit v. 5. quasi duellator eum luce sua siderabat, cæcabat & sternebat, juxta illud Habacuc 3. 11. *Sol & luna steterunt in habitaculo suo: in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Sic in transfiguratione, splendor corporis Christi radios suos afflavit Mosi & Eliæ, quin & Apostolis, Lucæ 9. 31.

VERS. 4. Et cadens in terram] Quasi perculsus & sideratus à luce Christi fulgurante, uti jam dixi. Fulmen enim sternit homines, imò animalia, arbores, domos, & templa. Lucem hanc adjuvit vox Christi terribilis, instar tonitrui: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Nam ut ait Job cap 26. 14. *Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Sic Seraphinis alterna voce Deo conclamantibus, *Sanctus sanctus, sanctus, commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis*, Isaiæ 6. v. 3. & 4. Porrò non tantùm Saulus, sed & omnes ejus comites hac luce prostrati sunt in terram, uti narrat Paulus cap. 26. 14. S. Gregor. hom. 5. in Ezech. opinatur S. Paulum in faciem cecidisse: pœnitentes enim & sanctificandos in faciem cadere, quasi mox per pœnitentiam resurrecturos; impios verò & impœnitentes resupinari in dorsum, ut numquam resurgant, uti cecidit Judas & satellites Christum comprehensuri, Joan 18. 6. Hæc tamen distinctio non est perpetua: nam & Goliath infidelis moriens in faciem cecidit, 1. Reg. 17. 49.

Paulus an equus an pedes? Nonnulli Paulum censent peditem venisse & cecidisse; sed communis opinio (quam passim exprimunt picturæ) est eum fuisse equitem, & ex equo cecidisse: tum quia longum faciebat iter, scilicet quinque vel sex dierum à Jerusalem in Damascum: tum quia veniebat quasi prætor stipatus satellitibus, ita Sanchez, Lorinus & alii. Tertiò, idipsum suadet Sauli generositas & animositas: fastu enim & ira tumens spirabat minas & cædes, esto ex zelo legis, ut sibi videbatur. Quartò, idem innuit ejus ruina & prostratio: nam cum Christo quasi duellans, ab eo dejectus equo, gravique casu collisus, sed eodem ictum moderante & infringente non elisus, nec oppressus, sentiens potentem ejus manum, toto corpore conquassatus & afflictus, illicò suos spiritus cristasque deposuit, & humiliatus ac supplex Christo victori se dedit: dicens: *Domine quid me vis facere?* Si enim pedes fuisset, exiguus & levis fuisset ejus casus, nec sufficiens ad ejus ferociam edomandam. Contrarium tamen sentit noster Salmeron, & alii, & innuit, S. August. dicens eum ambulasse peditem, estque probabile: tum quia Script. nusquam ejus equi, vel equitis meminit: tum quia Judæi religiosiores, uti Pharisæi, qualis erat Paulus, vix equis utebantur, uti dixi Deuter. 17. 16. tum quia ipse erat juvenis uti manu acer, ita pedibus celer.

Audivit vocem) Hebraica lingua, ut refert Paulus Act. 26. 14. Et cap. 22. 9. asserit se solum hanc vocem audiisse, non comites suos; corpus enim gloriosum per Dei virtutem sibi assistentem potest facere, ut ab uno videatur & audiatur, non à cæteris: quia sui suæque vocis speciem potest diffundere ad unum, non ad cæteros, uti docent Scholastici. *Vox de cælo Saulo allata est, ut ostenderetur prædicationem quæ ipsi committebatur esse cælestem*, ait Isidor. Pelusiot. lib. 1. epist. 400.

Morale. Paulus hic est schema peccatorum pœnitentium. Moraliter, Deus in Paulo dedit schema & typum conversionis peccatorum. Lux enim repræsentat gratiam excitantem, & internam mentis illuminationem: prostratio in terram, adversitatem: vox, reprehensionem concionatoris, magistri, socii, &c. stimulus, conscientiæ remorsum: Ananias, confessarium: cæcitas, clausuram oculorum & animi ad res terrenas, ac considerationem æternarum & cælestium: triduanum jejunium, satisfactionem pro peccatis per jejunia & preces: casus squamarum ab oculis, est depositio excusationum: baptismus, est pœnitentia & confessio, quæ est secunda post naufragium tabula, & quasi alter baptismus: cibus, est Eucharistiæ frequentatio; versari cum discipulis, est agere cum probis. Vide S. Bernard. serm. de quatuor orandi modis, ita Salmeron hic. Fulgura ô Domine coruscationem, Paulinæ similem, in animas nostras, ut ad te toto corde convertamur. Fac nos vasa electionis, ad tuam gloriam toto orbe celebrandam.

Saule, Saule) Græcè & syre, *Saul, Saul*, sic enim hebraicè vocabatur Saulus, & Christus hic hebraicè loquebatur, uti jam dixi. Geminatio hæc index est, tum alti somni, quo in peccato suo dormiebat

bat Saulus; tum ingentis amoris & commiserationis, æquè ac efficacis, & ad intima Pauli penetrantis, vocationis Christi, ut durum & obstinatum cor Sauli feriret & molliret. Clamat Christus, ut Sauli à se remotissimi aures menteroque perstringat. Audi S. Augustioum homil. 14. inter 50. *Quantum distat Oriens ab Occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras. Quantum distat Oriens ab Occidente, avertere ab Occidente, convertere ad Orientem. Occidunt ibi peccata, oritur inde iustitia. In Occidente vetus, in Oriente novus. In Occidente Saulus, in Oriente Paulus.* Clamauit ergo Christus in Oriente, ut in Occidente audiret & obediret Saulus.

QVID ME PERSEQVERIS?] Christus caput habet in cælo, corpus in terris: corpus enim mysticum Christi est Ecclesia, membra sunt fideles. Saulus Christum in cælo persequi non poterat, hinc eum in terra, putà in fidelibus suis persequitur. Audi S. August. in epist. S. Ioan. tract. 10. *Non expauescis, aut, vocem capitis de cælo clamantem pro membris suis: Saule, Saule quid me persequeris: persecutorem suum, vocauit persecutorem membrorum suorum.* Idem serm. 14. de Sanctis: *Membris adhuc positis in terra, caput clamabat in cælo, & non dicebat: Quid persequeris fideles meos? sed, Quid me persequeris?* Adeò Christus diligit Ecclesiam & fideles; adeò cum eis se vnit; ut eorum velit esse caput, spiritus, anima & vita, vti dixi 1. Corinth. 12. 12. Et S. Bernard. serm. de conversione S. Pauli: *Verè deprehensus est Saulus; non est dissimulandi locus, non est facultas vlla negandi. In manibus sunt epistolæ crudelissimæ legationis, auctoritatis execrandæ, potestatis iniquæ. Quid me persequeris? inquit. An non persequebatur Christum, qui Christi membra trucidabat in terris? An verò persecuti sunt Christum, qui sacratissimum illud corpus crucis affixere patibulo; & non persequebatur eum, qui* Malitia scandalizantis. *adversus corpus eius, quod est Ecclesia, odio furebat iniquo? Denique si proprium sanguinem dedit in pretium redemptionis animarum, non tibi videtur grauiorem ab eo sustinere persecutionem, qui suggestione maligna, exemplo perniciosa, scandali occasione auertit ab eo animas quas redemit, quàm à Iudæo, qui sanguinem illum fudit? Agnoscite dilectissimi & expauescite consortia eorum, qui salutem impediunt animarum. Horrendum penitus sacrilegium, quod & ipsorum videtur excedere facinus, qui Domino maiestatis manus sacrilegas iniecerunt.* Nota hoc dogma morale S. Bernardi de scandalo.

Iam si singula Christi verba ponderes & premas, magnum habent pondus, magnum pathos: *Saule, Saule* Pathos vocis Christi. *quid me persequeris* ad necem, qui te persequor ad vitam, vt ex Saulo efficiam Paulum? Ego sum dulcis, mitis, tuique amantissimus: nulla in re te læsi; ne vel verbulo vnquam offendi: quid me quasi hostem persequeris? Ego intimus tui sum amicus: in manibus & corde meo descripsi te, satagoque ut in intima cordis mei te traiiciam & recondam, ut in eius centro inhabites: quid me persequeris? Ego propter te in terram descendi, factus homo: iam rursum propter te solum è cælo ad te descendo. Ego pro te lacrymas, easque in horto sanguineas effudi: pro te sudavi & alsi: pro te sanguinem & vitam dedi, millies adhuc daturus, si opus esset: quid me persequeris? Ego pro te manus in cruce extendi ad Patrem, clavis confixus sum, spinis coronatus, flagellis concisus: quid me persequeris? Ego te elegi in meum ducem, destinaui te Apostolum & vas electionis, quid me persequeris? In passione & cruce tot probris & tormentis affectus non querelam, non gemitum, non vocem emisi: de te queror, & iustè queror: de te gemo, de te vocem lugubrem emitto: quid me, id est, meos fideles, qui mihi vita chariores sunt, persequeris? quid eos à me avellere & perdere satagis? Me persequeris, qui sum Iesus, id est, tuus Salvator, tua salus? Cur in me teipsum, tuamque salutem exitialiter impugnas? vt ego peream, vis teipsum perimere? Hæc, & longe plura interius in mente Pauli loquebatur, & quasi fulgurabat Christus.

Quocirca Saulus iam conversus, hanc Christi post se quasi currentis dignationem, & amorem immensum ponderans, passim hanc eius in se clementiam intimo animi sensu deprædicat, vt 1. Timoth. 1. 15. *Fidelis sermo*, inquit, *& omni acceptione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum.* (Nam vt ait S. Augustin. serm. 10. de verbis Apostoli: *Nemo acrior inter persecutores: ergo nemo prior inter peccatores.* Huius compunctionis & humilitatis S. Pauli spiritum imitetur & induat, totaque vita conservet, quicumque aliquando peccauit Deumque offendit. Ita S. Chrysostomus libr. 2. de Compunction. & S. Augustin. libr. de Vera & falsa pœnitentia capit. 13.) *Sed ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam, vt dicant sibi omnes*, ait S. Augustin. serm. 9. de verbis Apostol. *Si Paulus sanatus est, ego quare despero? Si tanto medico tam desperatus æger sanatus est, ego cur meis vulneribus illas manus non opto, ad illas manus non festino? vt hoc dicerent homines, ideo Saulus factus est ex persecutore Apostolus.* Similia habet 1. Corinth. 15. 9. ad Ephes. 3. 8. & alibi. Vide ibi dicta.

Denique S. Augustin. in psalm. 72. *Ipse*, inquit, *primò Saulus, postea Paulus, id est, primò superbus, postea humilis & modicus. Saul enim, vnde dictum est nomen Sauli, nostis quia rex superbus & infrenis fuit: Paulum autem, modicum est. Audi quomodo fuerit Saulus, & quomodo sit Paulus. Quid fuit prius? Quid? blasphemus, & persecutor, & iniuriosus. Audisti Saulum, audi & Paulum. Ego enim sum, inquit, minimus Apostolorum. Quid est minimus, nisi, ego sum Paulus? Et sequitur: Qui non sum dignus vocari Apostolus. Quare? quia fui Saulus. Quid est fui Saulus? Ipse dicat: quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Sed gratia Dei, ait, sum id quod sum.*

Quocirca Ecclesia quotannis celebrat festum Conversionis S. Pauli. Primò, ut eum omnibus peccatoribus in exemplum pœnitentiæ proponat. Secundò, ut Deo gratias agat, quòd Ecclesiæ dederit Paulum doctorem Gentium. Tertiò, ut Paulum conversum invocet, ut è cælo peccatores convertat adhuc enim, licèt translatus in cælum, plurimos convertit suo exemplo, precibus, epistolis. Tradit ex Fazello Alanus Copus lib. 3. cap. 28. Dialog. eos qui nascuntur in festo Conversionis sancti Pauli, venenatis morsibus sua saliva mederi.

Conversionem S. Pauli celebrat Ecclesia ob tres causas.

QVI DIXIT: QVIS ES DOMINE?] Paulus luce Christi perstrictus, & cæcutiens vocem Christi audiebat; sed eum ingenti splendore vndique circumfusum distinctè videre & agnoscere non poterat. Rogat ergo, quis sit, an angelus, an Deus; eique tacitè se quasi servum submittit, vocans eum *Domine*. ita S. Chrysost.

VERS. 5. Paulus vidit Christum.

Nota. Saulus hic vidit Christum, esto confusè. Hoc enim de eo asserit Ananias v. 17. dicens: *Saule frater, Dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in via.* & vers. 27. *Narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum.* Quin & Paulus ipse 1. Corinth. 15. 8. *Nouissimè*, ait, *omnium tamquam abortiuo visus est & mihi*: esto enim sæpius deinceps viderit Christum, hic tamen dumtaxat fuit abortiuus, quia violenter conversus & renatus in Christo. Ita Tertull. lib. contra Praxeam cap. 15. Primasius, S. Thomas & Glossa in 1. Corint. 15. licèt Ambrosiaster, Sedulius & Haymo, id accipiant de visione Christi, quam Paulus habuit in templo, de qua Actor. 22. v. 17. Porrò Christus videtur hic descendisse de cælo, eo tamen non relicto, ad aerem Paulo vicinum: inde enim vocem emittebat (quam Paulus clarè & distinctè audiuit, ita ut cum eo colloqueretur) ac lucem tantam, quæ eum cæcaret, & comites sterneret. ita S. Ambros. lib. de Benedict. Patriarch. c. vltimo, S. Thom. 3. p. q. 57. a. 6. ad 3. & alij. Vide dicta cap. 3. 21. Fuit ergo Christi corpus tunc in duobus locis, puta in cælo & in aere. Quod Nota contra Calvinum & Sacramentarios, qui negant Christi corpus posse esse in cælo & in Eucharistia simul.

In aere vidit.

EGO SVM IESVS] Nazarenus, vti addit Syrus hic, & Paulus Actor. 22. 8. Non dicit, Ego sum Deus & Dei filius, sed, Iesus; quia divinitatem credebat Paulus, sed incarnationem, id est Iesum, impugnabat. q. d. *Humilitatis meæ infima suscipe, & tuæ superbiæ squamas depone*, ait ex S. Gregorio Beda.

DVRVM EST TIBI CONTRA STIMVLVM CALCITRARE] Est adagium sumptum à bobus cervicosis, qui cum ab aratoribus, vel aurigis stimulo (qui ex eo κέντρα vocantur) punguntur, illi recalcitrant; sed eo magis stimulum induunt, eoque acriùs punguntur: significans, simili modo eum qui potentiori obluctatur, vti Paulus Christo, frustrà id facere & cum damno proprio: provocat enim

M poten-

Cornel. à Lapide in Act. Apost.

potentioris iram, ut ictos & plagas graviores, & crebriores illi infligat. Innuit Christus Paulum hactenus contra se quasi stimulum calcitrasse: stimulis enim miraculorum, sanctitatis, & disputationum S. Stephani, ac adhortationum S. Barnabæ (ut habet ejus vita) crebrò Christus pupugerat mentem Sauli, ut in se crederet; sed ille recalcitrans impegit in stimulum validiorem, quem illi hic impegit Christus, prosternens eum humique affligens. *Verba enim sapientium sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixit, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno*, ait Eccles. c. 12. 11. Potiò durus conscientiæ peccantis stimulus est, ipse ejus remorsus & oblatratio; *Durus animo ipse accusator, judex, carnifex, vermis remordens*, ait Quintil. lib. 5. Instituit. Nec dubium hunc conscientiæ stimulum non rarò Saulum sensisse. Ergo *durum est tibi contra stimulum calcitrare*, hoc est, durum est tibi contra Deum pugnare: eum enim provocas, qui lacessitus plagas acres, & inevitabiles infligit: perinde ac qui stimulo recalcitrat, non stimulum, sed seipsum lædit, juxta illud Plauti in Trucul. *Si stimulos pugnis cædis, manibus plus doles*, Quocirca sapienter Euripides in Bacchis ait:

Potiùs sacra illi fecerim, quàm calcibus
Stimulos ferire coner, iracundia
Citus in Deum, mortalis ipse cum siem.

VERS. 6. ET TREMENS AC STUPENS] ad tantam lucem, vocem, gloriam, potentiam & majestatem præsentia Christi, qua se cæcari, & ad terram affligi sentiebat; præsertim quia ob præteritas persecutiones malè sibi conscius, videns se à Christo comprehensum, ac in ejus esse potestate, & manibus, metuebat ne acres, & meritas de eo exigeret scelerum pœnas. Solet enim Deus primò peccatoribus incutere timorem pœnarum, mortis, judicii, & gehennæ; ac ex eo movere eos ad dolorem, & detestationem scelerum; inde ad spem veniæ, Deique amorem & obedientiam. Timor enim est velut acus vel seta, quæ filum amoris introducit, ut ait S. August. tractat. 9. in epist. 1. S. Joannis. Porrò tanta est majestas angelorum, & multò magis Dei, ut ilicò homo eam videns corruat: Ita Daniel. cap. 10. 16. viso angelo; *Domine* inquit, *in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium*. Et Ezechiel cap. 2. 2. visa Dei gloria, *Cecidi*, ait, *in faciem meam*. Quin & Manue pater Samsonis, *morientur*, inquit, *quia vidimus Deum*, putà angelum vicarium Dei, Judic. 13. 22.

DIXIT: DOMINE, QUID ME VIS FACERE?] Sunt verba hæc animi plene compuncti, humilis, resignati, devoti, tradentis, & dedentis se Deo. Unde S. August. serm. 14. de Sanctis *Jam*, inquit, *parat se ad obediendum, qui prius sæviebat ad persequendum. Jam formatur ex persecutore prædicator, ex lupo ovis, hoste miles. Ovis audiat, quid facere debeat.* Unde paret, Paulum tunc per contritionem tantam non tantùm justificatum, sed & eximiè instar S. Magdalenæ Lucæ 7. sanctificatum fuisse. Ita passim Interpretes, ac nominatim S. Gregor. 11. Moral. cap. 6. vel 7.

Paulus contritione justificatus.

Paulus liberè conversus.

Notat hic Primò, S. Chrysostomus Paulum non coactè, & necessario, sed sponte & liberè se convertisse, hoc enim ejus verba significant. Negant id Lutherus, Calvinus, & alii, qui hominis arbitrium non liberum, sed servum esse volunt; ac gratiam Paulo datam fuisse tam efficacem, ut violenter eum ad Christum raperet, sicut rapiuntur fures à Prætore ad carceres: quos damnat Concil. Trident. sess. 6. can. 5. & 6. & S. August. l. de Spiritu & litera c. 13. Ubi docet, Deum internis externisque suasionibus mentem pulsare, ut se convertat; sed consentire vocationi vel dissentire, propriæ hominis voluntatis esse.

Efficacissima ejus gratia.

Primò.

Nota Secundò, magnitudinem, & efficaciam gratiæ, qua attractus & conversus est Paulus. Nam ea subitò ex acerrimo persecutore factus est summus amicus Christi. Unde S. August. eam sæpè vocat efficacissimam. Audi eum lib. 1. ad Simplic. quæst. 2. *Quam rabida*, ait, *voluntas, quam furiosa, quàm cæca in Saulo? qui tamen una desuper voce raptus est, occurrente utique tali visu, quo mens illa & voluntas refracta sævitia retorqueretur, & corrigeretur ad fidem.* Hinc S. Gregor. lib. 3. Dialog. c. 17. *Majus*, ait, *est miraculum prædicationis verbo, & orationis solatio peccatorem convertere, quàm carne mortuum suscitare. Lazarum quippe carne Dominus suscitavit, Saulum mente*, quia mentem ejus immutavit totam, ut ex diabolica fieret plusquàm angelica, uti ibidem ostendit S. Gregorius. Hæc ergo gratia fuit tam potens, ut primò summam Pauli hostilitatem in summum Christi obsequium converteret.

Secundò.

Secundò, ut non tantùm peccata, sed & peccatorum radices habitusque pravos ilicò aboleret: secùs fit in aliis peccatoribus. Si quis enim ebriosus, vel libidinosus convertatur, esto peccata præterita ei per pœnitentiam, & absolutionem dimittantur; tamen manent habitus ebrietatis, & libidinis, qui eum pungere, & solicitare ad pristinam crapulam, & libidinem non cessant, donec longo tempore per multos contrarios actus evellantur, vel potiùs refringantur, & sopiantur. S. Paulus verò, quia efficacissimam habuit gratiam, eique heroicè cooperatus est dando totum suum cor Deo, ac dicendo: *Domine, quid me vis facere?* hinc omnes vitiorum habitus, & quasi memoriam è mente sua abstersit. Quocirca hæc lux & impetus gratiæ divinæ subitò eum totum in alium, imò contrarium hominem immutavit, ut ex leone fieret agnus, ex lupo pastor, ex persecutore Apostolus.

Tertiò.

Hinc Tertiò, hæc gratia ei tantum Christi amorem indidit, ut qui paulò antè Christum & Christianos volebat occidere; jam pro iis optaret mori, vitamque omnem pro iis expenderet, offerens se omnibus itineribus, laboribus, persecutionibus, fami, siti, carceribus, tormentis, mortibus, ut Christi gloriam, & Ecclesiam propagaret; adeoque totus videbatur transformatus in Christum. Unde ait: *Mihi vivere Christus est, & mori lucrum*. Et: *Vivo autem jam non ego, vivit verò in me Christus*. Hinc non aliud sciebat, non aliud sapiebat, non aliud spirabat, corde ore & opere, quàm Christum crucifixum, qui tradidit, inquit, semetipsum pro me: cætera omnia quæ in mundo sunt, arbitrabatur ut stercora. Hinc ille zelus lucrandi animas Christo, ut omnibus omnia fieret, ut totum orbem Christum prædicando percurreret, ut omni ætati, sexui, conditioni leges vitæ Christianæ præscriberet; ut infatigabilis, noctè & die non cessaret docere, & evangelizare Christum. In hac ergo prima sui conversione Saulus accipit gratiam, non tantùm Christianam communem cæteris fidelibus, sed & Apostolicam propriam Apostolis; atque cælitus à Christo electus & creatus est Apostolus, uti patebit v. 15.

Duellum Christi cum Saulo.

Nota Tertiò, Christus hic quasi duellum init cum Saulo, eumque vincit & sternit: unde jure duelli poterat eum occidere, sed ejus miserens vitam ei condonat: quocirca Paulus gratias agens, ei servum perpetuum se mancipat. Hinc & initio Epistolarum ferè omnium hunc titulum præfert: *Paulus servus Jesu Christi*. ita Rupert. Similis fuit vox superbi Turni duello victi & prostrati ab Ænea, quam graphice exprimit Virgil. 12. Æneid. in fine:

Ille (Turnus) *humilis supplexque oculos, dextramque precantem*
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit,
Utere sorte tua. (occide me si libet) *miseri te si qua parentis*
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et me seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis; vicisti (& victum tendere palmas
Ausonii videre) tua est Lavinia conjunx.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextramque repressit, &c.

Sed mox ut agnovit balteum sui Pallantis, quo se accinxerat Turnus, indignans & ulciscens eum trucidavit. Longè ergo mitior & clementior fuit Christus in Saulum, quàm Æneas in Turnum. Paulus igitur fuit quasi rhinoceros superbus & ferus, quem Deus sibi subjugavit, imò summum præconem effecit, juxta illud Job. 39. *Numquid volet rhinoceros servire tibi? numquid alligabis rhinocerotem ad arandum loro tuo?* in quem locum vide S. Gregor. 31. Moral. c. 2. & 3.

Moral. vocanti Deo quid cum Saulo respondendum.

Moral. docet hic nos S. Paulus, cùm sentimus divinas inspirationes, Deumque ad emendationem & sanctitatem vel perfectionem nos vocantem, quid ei respondere debeamus, nimirum: *Domine quid me vis facere?* Hac enim submissione, resignatione, devotione, promptitudine, alacritate animi ad omnia parati, totumque se Deo offerentis, disposuit se, & meruit de congruo evehi ad apostola-

stolatus apicem, fierique doctor Gentium. Ita Abraham vocatus à Deo Genes. 22. 1. respondit: *Adsum*. Sic & Jacob Genes. 31. 11. & Moses Exodi 3. 4. Et Ananias hic v. 10. *Ecce ego Domine*. Et Isaias cap. 6. 8. *Ecce ego, mitte me*. Sic & Samuel vocanti Deo respondit: *Loquere Domine, quia audit servus tuus*, 1. Reg. 3. 10. Et Psaltes: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo, & psallam in gloria mea*, psal. 107. 2. Solebat S. Franciscus audiens Deum in corde loquentem, etiamsi in itinere esset, gradum sistere, mentemque intra se colligere, ut totus illi intenderet, ac mox id quod audierat, opere exequebatur, ita ad apicem sanctitatis pervenit, uti refert S. Bonavent. in ejus Vita.

Denique S. Bernard. serm. 1. de conversione S. Pauli: *Hac planè fratres*, ait, *perfectæ conversionis est forma. Paratum, inquit, cor meum Deus, paratum cor meum: Domine, quid me vis facere? O verbum breve, sed plenum, sed vivum, sed efficax, sed dignum omni acceptione*, &c. *Heu plures habemus Evangelici illius cæci, quam novi Apostoli imitatores! Quid vis (ait Dominus ad cæcum illum) ut faciam tibi? Absit hoc Domine: tu magis dic, quid me facere velis? Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam à te, sed à me tuam quæri & fieri voluntatem*, &c. *Sic profectò, sic multorum usque hodie pusillanimitas, & perversitas exigit, ut ab eis quæri oporteat: Quid vis ut faciam tibi? non ipsi quærant: Domine, quid me vis facere?*

VERS. 7. SURGE] *sta super pedes tuos*, ut habet c. 26. 16.

ET INGREDERE CIVITATEM (Damascum) ET IBI DICETUR TIBI, QUID TE OPORTEAT FACERE] Dices, Actor. 26. 16. dicitur, Christum Saulo id dixisse: *Ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum & testem eorum quæ vidisti*, &c. *ego mitto te aperire oculos eorum ut convertantur à tenebris ad lucem*, &c. Respon. Christus Saulo in genere dixit, se velle eum constituere suum præconem; sed in particulari de baptismo instrui eum voluit ab Anania. Hoc enim habet suavis Dei dispositio, ut sicut angeli ab angelis, ita homines ab hominibus edoceantur: qua de re illustre exstat exemplum apud Sophronium, vel potiùs Joannem Moscum in Prato Spirituali cap. 199. idque ne quis fanaticus suos errores, & somnia tueatur, obtendendo internum instinctum Spiritus sancti; uti faciunt Anabaptistæ. ita Cassian. Collat. 2. c. 16. Secundò, hic, ait S. Bernard. serm. 1. de conversione S. Pauli, *socialis vitæ commendatur utilitas, ut edoctus per hominem, discas, & ipse secundam datam sibi gratiam hominibus subvenire*. Tertiò, Paulus triduo jejunans & cæcus, Damasci edoctus fuit à Deo; sed ad Ananiam mittitur, non tam ut edoceatur, quàm ut ab eo baptizetur, & à cæcitate curetur. Unde signanter ait: *Quid te oporteat facere*, nimirum suscipere baptismum, de quo plura v. 9.

STABANT] Dices, c. 26. 16. ait Paulus comites suos secum fuisse prostratos: ergo non stabant. Resp. Primò, *stabant*, id est, ibi erant, ibi sistebantur, ibi manebant: statio enim hic opponitur, non sessioni aut prostrationi, sed motui, & progressioni. Sic Magdalena dicitur stans retrò secus pedes Jesu, lavisse ejus pedes *stans*, id est, procumbens, genuflexo, Lucæ 7. 36. Secundò, *stabant*, quia post prostrationem se è terra levarunt, & in pedes erexerunt, ut Saulum erigerent. Solus enim Saulus in terra jacens Jesum videbat, & cum eo colloquebatur, mentemque sibi mutari sentiebat. Permisit ergo Deus comites Sauli in judaismo permanere, ut essent testes Judæis omni exceptione majores, hujus miraculosæ conversionis S. Pauli, omniumque mirabilium quæ in ea acciderant, ita S. Chrys. & Oecum.

STUPEFACTI] Syrus Pagnin. & Tigurina, *attoniti*: alii, *muti*, qui enim stupent, obmutescunt: pavor enim & stupor vocem eripit, æquè ac mentem & memoriam: & Græcum *ἐνεοί*, etiam *mutos* & *surdos* significat.

AUDIENTES QUIDEM VOCEM, NEMINEM AUTEM VIDENTES] Dices, Actor. 22. 9. contrarium dicitur, nimirum, *lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt*. Respondeo, additur ibidem, *Ejus qui loquebatur mecum*, id est Christi. q. d. Meam vocem audierunt, non Christi. ita S. August. in psalm. 67. Lyran. Hugo, Vatabl. & alii hic. Secundò, dici potest, eos quoque vocem Christi audisse, sed confusè dumtaxat: quia attoniti vocem ejus articulatam distinctè audire, & intelligere non poterant.

VERS. 8. SURREXIT AUTEM SAULUS] Partim sponte sua

A obediens nixusque voci Christi, Dicentis, *Surge*; partim adjutus, & erectus à comitibus.

NIHIL VIDEBAT] Noster Interpres legit *οὐδὲν*, id est, *nihil*: jam legunt *οὐδένα*, id est *neminem*: quod aliqui restringunt ad Christum. q. d. Christum non vidit amplius, quem paulò antè jacens in terra viderat. Verùm eum nihil vidisse & cæcum fuisse, patet ex eo, quòd à comitibus in urbem trahi debuerit, ut sequitur. Christus enim sua luce magis ferit oculos Pauli, quàm comitum; ille enim cæcatus fuit, non hi. ad hoc scilicet, ut eum ducere possent in urbem. ita S. Chrysost. & Oecumen. Quare non est probabile quod ait Dionys. Paulum nihil vidisse, quia mens ejus à sensibus abrepta erat in extasin. Nam Paulum non tantùm fuisse privatum usu oculorum, sed & potentia videndi, patet, quia ex oculis ejus ceciderunt squamæ, cùm paulò post miraculosè curatus est ab Anania. Unde sequitur immanem fuisse lucem, quæ oculos ejus instar fulguris ita perstrinxit, ut visum ei ademerit; non humorem crystallinum siccando, aut tunicas oculares lædendo, sed pelliculas quasi squamas eis obducendo, de quo v. 14. Ubi adverte,

B Christum hanc lucem initio temperasse, ut Paulus eum aliquo modo confusè, utpote gloriosum & luce circumdatum conspicere posset; at mox subducens se, eam intendit, ut Paulus surgens senserit ea se planè cæcatum; idque Primò, ut ex eo conjiceret Paulus, quanta esset Christi claritas, potestas, majestas, & gloria. ita Rupertus Secundò, ut exteriùs cæcatus, intus oculos mentis colligeret, ad considerandum ea quæ suæ salutis erant quæque Deus ab eo poscebat. Tertiò, ut per cæcitatem corporis lueret cæcitatem mentis, quam sponte induerat claudens oculos, imò resistens luci Evangelii. Unde S. Bernard. serm. 1. de Convers. S. Pauli: *Felix*, ait, *cæcitas, qua male quondam illuminati in prævaricationis, tandem inversione oculi salubriter excæcantur*. Quartò, ut disceret oculos claudere rebus bonisque terrenis, & aperire cælestibus. q. d. Despice terram, suspice cælum.

AD MANUS AUTEM ILLUM TRAHENTES] En trahitur quasi captivus Christi, qui Christianos tracturus venerat ad carceres, ait S. Chrysost. Quale spectaculum sui præbuit hic Paulus Judæis, & Damascenis civibus? quale verò &

C quàm jucundum Deo, angelis, Ananiæ, Apostolis, omnibusque Christianis?

ET ERAT IBI TRIBUS DIEBUS NON VIDENS, ET NON MANDUCAVIT] Orationis & pœnitentiæ causa. Nam ut ait S. Chrysost. *compungebat se propter ea quæ fecerat: confitebatur, precabatur, orabat Deum*. Unde in hoc triduo didicit à Deo mysteria fidei Christianæ, & Evangelii: nam illa paulò pòst publicè cœpit prædicare v. 20. Quare initio epist. ad Galat. *Paulus*, inquit, *Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*. Et v. 12. ait se Evangelium non didicisse ab homine, sed per revelationem Jesu Christi. Hinc Beda, Hugo & Glossa censent; Paulum hoc triduo fuisse raptum in tertium cœlum, 2. Corinth. 12. 2. Verùm ibidem ostendi posteriùs illum raptum contigisse. Quòd ergo Paulus ad Ananiam sit missus, non tam doctrinæ, quàm curationis à cæcitate, & baptismi causa fuit, ut scilicet ab eo illuminaretur, & baptizaretur, ait S. Chrys. Idem hom. 4. de laudibus S. Pauli: *Pauli*, ait, *cæcitas, totius orbis illuminatio effecta est. Quoniam enim videbat male, eum excæcavit Deus, ut utiliter jam videret in reliquum*. VERS. 9.

Tropol. S. Bernard serm. 1. de convers. S. Pauli: *Sanè*,

D ait, *quod triduo Paulus sine cibo manet persistens in oratione, ad eos maximè pertinet, qui noviter sæculo abrenuntiantes, necdum in cœlesti consolatione respirant. Sustineant ergo Dominum, & ipsi in omni patientia, orent sine intermissione, quærentes, petentes, pulsantes: quia exaudiet eos Pater cœlestis in tempore opportuno*.

ANANIAS] Fuit hic inter fideles insignis ait S. Chrys. imò ipse Paulus c. 22. 12. S. August. lib. 2. Quæst. Evang. q. 47. censet eum fuisse presbyterum: Oecum. verò Diaconum duxtaxat, sed unum è 72. Christi discipulis. Idem habet Dorotheus in Synopsi, qui & addit, eum postea creatum fuisse Damasci Episcopum. De eo sic legimus in Romano Martyrol. die 25. Januarii: *Apud Damascum, natalis S. Ananiæ, qui eumdem Apostolum baptizavit. Hic cùm Damasci, & Eleutheropoli alibique Evangelium prædicasset, sub Licinio judice nervis cæsus & laniatus, demum lapidibus oppressus martyrium consummavit*. VERS. 10.

Mysticè, mittitur Beniamin lupus rapax, putà Saulus, ad Ananiam, id est, ad gratiam & misericordiam Dei, ut ab ea veniam obtineat, & transformetur in ovem. Aliter S. August. serm. 14. de Sanctis: *Adductus est*, inquit, *ad Ananiam, & Ananias interpretatur ovis*. (nescio qua lingua; sanè non Hebræa, nec Syra, nec Græca) *Ecce lupus rapax adducitur ad ovem sequendam, non rapiendam: & ne rapientem ovis expavesceret lupum ipse Pastor de cælo, qui omnia faciebat, nunciavit lupum venturum ovi, sed non sæviturum: & tamen tam immanis fama lupum illum præcesserat, ut non posset ovis audito ejus nomine non conturbari*. Et mox: *Lupo sævitia interdicitur. Lupus ad ovem captivus ducitur. Ab Agno pro ovibus mortuo, fit ovis secura de lupo*.

VERS. 11. VADE IN VICUM] in plateam. Urbs enim dividitur in regiones, regiones in vicos sive plateas, vici in domos. Unde à vico dicitur vicinus, qui in eodem vico habitat.

RECTUS] quia erat longus, & rectus, uti Romæ trans Tiberim est platea, quæ vocatur *Longara*, quia longissima, & rectissima.

SAULUM NOMINE TARSENSEM] τὸ *nomine* refert ad Saulum, non ad Tarsensem. Pauli enim nomen erat *Saulus*, cognomen verò *Tarsensis* à patria, quia natus erat Tarsi, quæ est metropolis Ciliciæ. Unde Tigurina, æquè, ac Græca ponunt comma post τὸ *nomine*. q. d. Quære in domo Judæ virum quemdam, cui nomen est Saulus; patria verò est Tarsensis. His enim indiciis Ananiæ indicat Saulum, ne pro eo alius quis ei se offerat, vel ingerat. Porrò Tarsus navigationibus, mercibus, & opibus adeò fuit celebris, ut ab ea mare vicinum, & aliud quodlibet ab Hebræis vocatum sit *Tharsis*: quocirca Solinus Polyhist. cap. 47. Tarsum vocat *matrem urbium*.

ECCE ENIM ORAT] Nota τὸ *enim* dat causam cur jubeat adiri Saulum, omnemque metum Ananiæ adimit. q. d. Ne timeas Anania adire Saulum, paulò antè persecutorem fidelium: jam enim non est Saulus; qui fuit: jam non persequitur sed orat, ut se ad meliorem vitam, & baptismum disponat. ita S. Chrysost. Hugo & Lyran. Aliter Syrus, qui hæc nectit sequentibus. Sic enim vertit, *ecce enim dum ipse oraret, vidit per visionem virum Ananiam nomine*. Verùm Græcus textus nostræ Latinæ versioni consentit & astipulatur.

ET VIDIT VIRUM] Hic versus in Bibliis Romanis, & Græcis parenthesi includitur: continet enim verba, non Christi loquentis ad Ananiam, sed Lucæ historici ea referentis. q. d. Eo tempore quo Ananias à Deo missus est ad Saulum, ipse Saulus orans per visionem, non corporalem (erat enim cæcus) sed imaginariam vidit Ananiam ad se venientem, seque curantem; idque ad hoc, ut mox veniente Anania, ex ejus voce, & specie quam in visione viderat, ab eo illuminatus eum agnosceret, & reciperet quasi à Deo ad se missum.

VERS. 13. DOMINE AUDIVI] Tanta erat Sauli sævitia, tanta furoris fama, ut ad solum Sauli nomen Ananias licèt à Deo ad eum missus, cohorresceret. Unde se excusat, q. d. ait S. Chrysost. *Timeo eum ne forte me in Jerusalem ducat. Quid me projicis in os leonis? cur me huic prodis?* Timet ovis ire ad lupum, nesciens lupum mutatum in ovem, uti paulò antè dixi ex S. Augustino.

VERS. 14. ET HIC HABET POTESTATEM] id est, hoc in loco, puta Damasci: græcè enim est ὧδε. *Hic* ergo est adverbium, non pronomen.

VERS. 15. VAS ELECTIONIS, id est, instrumentum singulariter electum, EST MIHI ISTE] Saulus. Hebræi enim כלי *keli*, id est vas, vocant quodlibet instrumentum. Sic *vasa cantici* Amos 6. 5. sunt instrumenta musica: *vasa belli* Genes. 49. 5. sunt arma & armati, quibus bellatur: *vasa mortis* psal. 7. 14. sunt gladii, & tela, quibus mors infertur. Hinc Tigurina vertit, *organum electum*. hoc est, homo selectissimus, & præstantissimus, *est mihi iste*, ait Vatablus.

Paulus vas electionis, Primò. Quæres, cur Paulus vocatur *vas*, id est, instrumentum electum? Resp. Primò, quia Deus eum ex tot millienis hominum millibus præ cæteris, etiam Apostolis, elegit ad evangelizandum ubique, tam Judæis, quam Gentibus. Unde hanc ejus electionem explicans subdit. *Ut portet nomen meum coram Gentibus, & regibus, & filiis Israel*, Hinc patet Saulum in prima sui conversione accepisse apostolatum, & gratiam Apostolicam, ac à Christo creatum esse Apostolum.

Secundò, *vas electionis*, id est, prædestinationis. q. d. Paulus ab æterno à Deo ad magnam gratiam & gloriam fuit prædestinatus, juxta illud Galat. 1. 15. *Cum autem placuit ei qui me segregavit ab utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam*. ita S. Hieron. ibidem. Simili modo Apostolos prædestinatos vocat vasa in honorem, putà aurea & argentea; reprobos vasa in contumeliam, putà lutea & fictilia, 2. Timoth 2. 20. *Secundò.*

Tertiò, S. Chrysost. censet electionem hanc respicere tum indolem acrem & ardentem, tum zelum legis divinæ in Saulo. q. d. Deus elegit Saulum ardentem, & zelantem, ut hunc ardorem, & zelum corrigeret, & transferret ad Christum, ut scilicet acer esset, & zelosus Christi propugnator & præco. Ad tam arduum enim Evangelii & apostolatus munus requirebatur indoles heroica, quæ adiuta, & imbuta gratia Dei, omnes difficultates, pericula, & persecutiones superaret. Frigidi enim & phlegmatici, esto sancti, ad tam ardua perfringenda minùs idonei sunt. Unde S. Chrysost. quæres, cur electus sit à Deo Saulus sævus, & ferus? Respondet, ut homo ad cædes compositus Christianorum, converteretur ad cædes errorum, ut scilicet jugularent judaismum & gentilismum. *Tertiò.*

Quartò, *vas* electum, id est sanctum, fuit Paulus: tum quia virginitatem virgineumque animum jugiter in corpore illibato, quasi in vase sancto conservavit, ut patet 1. Corinth. c. 7. 7. ita S. Gaudentius tract. 8. tom. 2. Bibliothecæ SS. Patrum. Nam, ut ait Cicero Tuscul. 1. *Corpus est quasi vas & aliquod animi receptaculum*: tum quia fuit organum Spiritus sancti. Sicut enim in organo resonat spiritus & flatus follibus illi inspiratus, in eoque suavem edit melodiam; sic in Paulo ejusque ore resonabat Spiritus sanctus, & cælestem edebat harmoniam, quæ homines, etiam feros, & barbaros, ad se raperet, & ipsos angelos oblectaret. *Movit Amphion*, at longè magis Paulus, *lapides canendo*. Orpheum celebrat Virgil. 4. Georg. sua voce & cantu,

Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.

Orpheus verus, Paulus inquam, modulante per eum Spiritu sancto ferina, & quernea saxeaque hominum corda mollivit, & cicuravit. Ipse ergo fuit vas, id est organum, cithara, tibia, tuba, & chelys meloda, & canora Spiritus sancti. Unde S. Hieron. epist. 61. ad Pammach. *Ubi*, inquit, *electionis vas, tuba Evanglii, rugitus, leonis nostri, tonitru Gentium, flumen eloquentiæ Christianæ, qui mysterium, retrò generationibus ignoratum, & profundum divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei magis miratur, quam loquitur*.

Quintò, fuit *vas electionis*, quia strenuè, & ardenter vocationi & electioni divinæ cooperatus est, juxta illud: *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi*, 1. Corinth. 15. 10. Et illud: *Si quis se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum*. Labor & amor sunt gemelli, ait Plato: quia quem quis amat, pro eo laborat, nec ullum pro amato laborem recusat, uti Paulus pro Christo quem summè amabat, nullum recusavit, sed omnem ambivit. Fuit ergo Paulus prodigium naturæ, miraculum gratiæ, stupor Gentium, terror Judæorum, portentum universi. Dei servus electus, Christi Apostolus selectus, & dilectus. Sic heri servos electos, & dilectos vocant eos, qui omnia eorum jussa statim exequuntur, omniaque opera & negotia illicò conficiunt. *Quintò.*

Sextò, sicut sol Eccles. 43. 2. vocatur *vas admirabile opus Excelsi*, quia sol est vas lucis, quo Deus totum mundum illuminat; ita & S. Paulus, ipse enim fuit quasi sol orbis. Unde S. Chrysost. in c. 1. ad Rom. *Pauli*, inquit, *lingua supra ipsum etiam solem illuxit, cæteros omnes verbi doctrina exuperans; unde à Gentilibus Mercurius esse credebatur*, Actor. 14. 11. Et lib. 1. de Providentia; *Nullus Paulo major est, aut etiam æqualis*. Unde. *Sextò.*

Septimò, S. Hieron. in c. 8. Osee; *Vas electionis*, inquit, *est Paulus, quia est vas legis, & S. Scripturarum armarium*. Sicut S. Antonius de Padua ob peritiam S. Script. à Pontifice vocatus est *Arca testamenti*. *Septimò.*

Octavò, alii S. Paulum propriè vocari volunt *vas electionis*, quia plenus fuit sapientia, & gratia, adeò ut de ejus plenitudine omnes gentes biberint. ita Origenes l. 3. Periarchon, & S. Ambros. serm. 51. de S. Petro & Paulo. *Octavò.*

Hoc

Hoc est, quod ait Sapiens Proverb. 20. 15. *Est aurum, & multitudo gemmarum, & vas pretiosum labia scientiæ.*

Nono. Nonò, S. Thom. præfatione in epist. S. Pauli, de eo explicans illud, quod ab Ecclesiastico cap. 50. 10. dictum est de Simone magno pontifice, *Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso: Paulus,* ait, *fuit vas auri ob sapientiam, solidum ob charitatem, ornatum cæteris omnibus virtutibus.* Vide apud eum plura.

Decimò. Decimò, Paulus fuit *vas electionis*, quia electus & destinatus fuit ad multos labores, persecutiones, & tribulationes patiendum pro Christo, & Evangelio. Hanc enim causam subdit Christus dicens, *Ego enim ostendam ei, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*, de quo ibi plura.

Paulus cælo major. Denique vis scire ad quanta, & quàm sublimia electus à Deo & evectus sit Saulus? audi S. Chrysost. hom. 18. in cap. 11. ad Rom. in Morali, ubi eum cælo comparat & anteponit: *Cælum namque,* inquit, *licet tanto sit tempore visum, non tamen admodum permovit: Paulus verò exiguo concionatus tempore, totum orbem attraxit. Cælum enim suum servans terminum, & canonem, eadem statione consistit: mentis verò Paulinæ sublimitas omnes cælos transcendit, ipsique Christo conversatur. Est autem tanta ejus pulchritudo, ut & Deus illam deprædicet. Astra quidem cùm fierent admirabantur angeli: hunc verò Deus ipse admiratus est, dicens: Vas electionis iste mihi est. Cælum istud sæpè a nube obtegitur: Pauli verò mentem nulla obnubilavit tentatio, sed in mediis quoque tempestatibus ipsam meridiei claritudinem suo splendore superavit. Sol enim iste qui in Paulo luxit, tales radios non emittebat, qui tentationum concursu potuerint obumbrari, sed tum potissimùm elucescebant. Unde & dicebat: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus mea in infirmitate perficitur. Æmulemur itaque illum, & nihil erit etiam nobis collatum cælum istud, neque sol, neque universus iste mundus.*

Idem lib. 2. de Compunctione cordis: *Paulus, xit, super terras incedens, ipsum tenebat cæli verticem,* &c. *Amor autem ejus, & desiderium quod habebat erga charitatem Christi; non solùm tres penetraverat cælos, sed etiam omnes omnino transcenderat, & usque ad ipsum pervenerat Christum, instar flammæ immensæ, quæ universam repleret terram, & inde ascendens, repletis omnibus, usque ad ipsa perveniret cæli fastigia; sed & inde superans omnia, etiam illum qui super cælum est aerem transcenderet: atque ubi & quæ ibi sunt spatia compleret, ascenderet usque ad tertium cælum, & omnia hæc uno atque eodem igne compleret; ita ut nec terræ ullum, nec cæli, imò nec cælorum spatium vacuum relinqueret.* Vide eumdem in fine epist. ad Rom. & homiliis octo quas de laudibus S. Pauli scripsit in fine tomi 5. ubi in octava Paulum confert, & præfert omnibus non tantùm Patriarchis, Prophetis, & Sanctis, & angelis, Cherubinis, & Seraphinis. An non hic est vas electionis? Quàm felices in quos cadit hæc Dei electio? Terque quaterque beati, quos Deus ab omni ævo destinavit sibi vasa electionis. Utinam & nos dignetur rara sua electione, & sancta vocatione Christus amor noster; ac vicissim nos vocationi & gratiæ ejus ex æquo respondeamus, itaque eam jugiter augeamus, & transcendamus. Hæc enim est unica via ad eximiam virtutem & sanctimoniam. Ora pro nobis S. Paule, ut admirabilis tuæ electionis, & invocationis participes effici mereamur. Amen.

UT PORTET NOMEN MEUM) Primò, sicut præco suo præconio audacter præfert, & portat nomen sui principis legislatoris, cujus leges ac edicta promulgat. *Paulus portat Christum quintupliciter.* Secundò, sicut Propheta suis oraculis portat, & præfert nomen Dei dicens: *Hæc dicit Dominus.* Tertiò, sicut legatus liberè portat, & præfert nomen regis, à quo mittitur. Quartò, sicut miles & vexillifer intrepidè ac fortiter portat, præfertque nomen & insigne sui ducis. Quintò, sicut doctor portat & præfert nomen sui Auctoris, cujus libros, & doctrinam docet & explicat. Porrò Paulus portavit Christi nomen in corde per amorem ardentissimum in ore per eloquium efficacissimum in opere per labores, & passiones continuas, & gravissimas, in epistolis per sapientiam, & zelum ferventissimum. Unde ait: *Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*, Galat. 6. 17. hæc enim stigmata sunt quasi characteres nominis Jesu.

CORAM GENTIBUS) Hinc ejus titulus est, *Doctor Gentium*, 1. Timoth 2. 7.

ET REGIBUS) Ut coram Agrippa rege Judææ, Actor. 26. Nerone, & aliis provinciarum, quas plurimas evangelizando obivit, regibus. Similis fuit electio, & vocatio S. Joannis Chrysostomi. Flaviano enim Patriarchæ manè oranti apparuit angelus, jussitque adire monasterium in quo monachum agebat Chrysostomus, eumque consecrare sacerdotem: *Ille enim,* inquiebat, *instar Pauli futurus est vas electionis, & verbo comprehensurus totum orbem.* Cùmque Chrysostomus silentii, & monastices adamator, illum honorem onusque subterfugeret, ei quoque apparuit angelus, jubens, ut Flaviano non repugnaret, sed acquiesceret, dicens: *Quæ Deus statuit, quis poterit vitare?* ita habet vita S. Chrysost.

ET FILIIS ISRAEL] Hi ultimo ponuntur loco, quasi digniores Gentibus, utpote qui erant filii Abrahæ, & consequenter eis propriè promissus & missus erat Christus: hos tamen infensissimos sui, æquè ac Christi hostes expertus est Paulus.

VERS. 16. EGO ENIM OSTENDAM ILLI, QUANTA OPORTEAT EUM PRO NOMINE MEO PATI] Ostendit hoc Deus Paulo, tum per internam aspirationem (solet enim Deus instantia mala gravia Sanctis suggerere, & quasi præsagire, ut ad ea paratiores, & animosiores accedant) tum per externam, ut per Agabum prædixit ei vincula, quæ paulò post subjit Hierosolymis c. 21. 11. tum per experientiam quotidianam, cùm scilicet eum quotidie novas, & majores experiri, & subire fecit persecutiones, & cruces. Sic sæpè in Scriptura *ostendere*, idem est quod reipsa exhibere, præstare, facere, ut cùm toties orat Psaltes: *Ostende nobis Domine misericordiam tuam. Ostende*, id est exhibe, præsta, fac. Et Daniel. c. 3. 44. *Confundantur omnes qui ostendunt* (id est faciunt) *servis tuis mala.* Et psalm. 4. 7. *Quis ostendet* (dabit) *nobis bona?* Et psal. 59. *Ostendisti* (fecisti) *populo tuo dura.* Et psal. 70. 20. *Quantas ostendisti* (immisisti) *mihi tribulationes.*

A τὸ enim motiva est cur... quam agere, ob sua nomina. Nota. *τὸ enim* dat causam præcedentium, cur scilicet Paulus futurus sit vas electionis, & quomodo portaturus sit nomen Christi coram Judæis & Gentibus, q. d. Paulus erit mihi vas electionis, quia portando nomen meum coram gentibus, & regibus, multa magnaque pro me generosè, & constanter patietur. Unde liquet Paulum, aliosque electos Dei servos, magis à Deo eligi, & destinari ad multa pro eo patienda, quàm agenda. Servitus enim Dei, æquè ac apostolatus, magis consistit in multa passione, quàm operatione; nimirum: *Fortia agere Romanum est; fortia pati Christianum est.* imò Apostolicum, & Paulinum. *Primo.* Nam Primò, Paulus, & Apostoli evangelizantes novam fidem & paradoxam, nimirum Christum crucifixum esse Deum, & Salvatorem mundi; servandam esse continentiam, sobrietatem, mortificationem cupiditatum, &c. multos senserunt irrisores, contradictores, & persecutores. *Secundo.* Secundò meritò hanc pœnam Saulo pro peccatis inflixit Deus. Audi S. August. serm. 14 de Sanctis: *Ostendo, ait, persecutori non solùm bonitatem, verùm etiam severitatem suam: patiatur, quod fecit illos & pati: qui faciebat, sentiat, & ipse quod aliis inferebat. Ego, inquit, illi ostendam quæ illum oporteat pati pro nomine meo: qui faciebat contra nomen, patiatur pro nomine. O sævitia misericors! Vides illum præparare ferrum, secturus est, non pempturus.* *Tertio.* Tertiò, quia Christus multò plura pro eo, & ab eo passus erat: decuit ergo, ut & ipse vicem rependeret Christo, & multa pateretur pro eo. *Quarto.* Quartò, quia decuit prædicatorem Christi crucifixi eum magis prædicare exemplo, quàm verbo: hoc enim efficacius est, magisque persuadet. *Quinto.* Quintò, quia actus majoris fortitudinis est fortia pati, quàm agere, utpote longè difficilior. *Sexto.* Sextò, quia amor ille ardens, ipsi à Christo inditus, satiari non poterat, nisi magis multisque laboribus, & tribulationibus pro eo toleratis. Unde ipse ita: *Gloriamur in tribulationibus*, Rom. 5. 3 præsertim quia videbat se à Christo tantopere diligi, tot beneficiis affici, ac nominatim divinis consolationibus affluere in mediis persecutionibus. *Quoniam*, ut ipse expertus ait 2. Cor. 1. 5. *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra:* quantum ergo crescebat tribulatio & desolatio, tantum quoque crescebat Dei consolatio.

Porrò quanta, & quàm gravia assiduè pro Christo passus sit Paulus, patet tum ex sequentibus capitibus hujus libri usque ad finem, tum ex epistolis S. Pauli, ac præsertim toto c. 11. epist. 2. ad Corinth. Christus enim,

ei magnam præparat in cælis gloriam, & coronam, quæ ei promerenda erat per magnos labores, & dolores: *Non enim sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*, Rom. 8. 18. Quocirca summa dignitas, & gloria est, multa magnaque pati pro Christo: quam Deus non omnibus, sed selectis, & dilectis suis dat, uti S. Paulo, & similibus. Vide dicta c. 5. 41.

Simili visione, & multa patiendi symbolo S. Franciscus Xaverius cælitus evocatus, & quasi auctoratus est Indorum Apostolus. Dum enim Romæ in hospitali domo ægris ministraret, in somnis revelavit, & repræsentavit ei Deus ingentes labores, & ærumnas, quos in India pro sui nominis gloria erat subiturus, quos intuens Xaverius alacer: *Plus*, inquit *Domine, plus, plus*; idque iteravit voce tam alta, ut P. Simonem Rodericium cubiculi socium è somno excitaret, & percelleret. Idem sibi visus est in somnis sæpius, humeris gestare Indum atrum instar Æthiopis, adeò gravem, ut sub tanto onere non posset caput attollere. Id ipse referens P. Jacobo Laynez tum socio suo: *Adhuc*, inquit, *ex hoc somnio tantam corporis fatigationem, & quasi contusionem in membris persentisco, ac si reipsa cum Indo illo luctatus essem*. Ita inter alios refert P. Lucena gravis Theologus. l. 1. Vitæ Xaverii c. 7.

VERS. 17. IMPONENS EI MANUS] Calvinus censet Ananiam Saulo impendisse Sacramentum Confirmationis. Hoc enim vocatur impositio manuum. Unde infert; illud non à solis Episcopis, sed & à præsbyteris aliisque (talis enim erat Ananias) posse conferri. Sed errat: nam necdum baptizatus erat Saulus: ergo hæc impositio manuum non fuit Confirmatio, quæ sequi debet baptismum; sed partim fuit curatio, & illuminatio Sauli, juxta illud Christi Marci ult. *Super ægros manus imponent, & bene habebunt*: partim fuit dispositio, & præparatio ad baptismum. Sic enim catechumenis olim manus imponebantur à sacerdote, ut pro eis oraret, eisque Dei benedictionem imprecaretur: cujus cæremoniæ testes sunt S. Dionys. Eccles. Hier. cap. de Baptismo, S. Cyprian. epist. 56. S. August. lib. de Fide, & oper. cap. 4. & Conc. Carthag. IV. can. 85. Adde, peculiaria multa fuisse in Saulo: vocatus enim è cælo, edoctus à Christo, rem Sacramenti percepit sine Sacramento, puta repletus est Spiritu sancto, qui est effectus Sacramenti Confirmationis, sine hoc Sacramento. Denique repletus est Spiritu sancto non per manuum Ananiæ impositionem, ut vult Calvin. sed per baptismum, uti mox dicam.

Impositio manuum Ananiæ qualis?

SAULE FRATER] Olim Christiani invicem vocabant se fratres, & fœminas sorores, scilicet spiritu, non carne: nam omnes eodem baptismo renati, eumdem habebant patrem Christum, & eamdem matrem Ecclesiam, in qua magis amicè, & concorditer vivebant, quàm germani fratres in eadem paterna domo. Esto enim Paulus necdum reipsa esset Christianus, quia necdum baptizatus; voto tamen erat, eoque ardentissimo: jam enim planè fidem, amorem, & spiritum Christi induerat.

DOMINUS MISIT ME JESUS] *Nomen Jesu interponit, ut significet illius virtute afferri sanitatem, sicut significavit Petrus, cum claudo gressum restituit* c. 3. 6. ait S. Chrysost. Manum ergo Saulo imponens, nominando, & tacitè invocando Jesum; cæcitatem discussit, eique visum restituit.

UT VIDEAS, per hanc manuum mearum impositionem, Jesuque invocationem, ET IMPLEARIS SPIRITU SANCTO] in baptismo, quem mox tibi conferam. Id ita esse patet ex eo, quod proximè sequitur: *Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, & visum recepit*. Ubi nihil additur de Spiritu sancto, sed de eo subdit.

VERS. 18. ET CONFESTIM CECIDERUNT AB OCULIS EJUS TAMQUAM SQUAMÆ] similes squamis piscium, inquit Lyran. & Cajet. Hinc videtur quòd cæcitas Pauli non fuerit intrinseca, nimirum sita in læsione organi, puta in desiccatione vel extinctione humoris crystallini, vel tunicæ ocularis; sed extrinseca, scilicet quòd oculi ejus obducti fuerint pelliculis, quasi squamis. Similis fuit Tobiæ cæcitas, quæ naturaliter felle piscis discussa est. Unde de ea c. 11. 14. *Et cœpit*, inquit, *albugo ex oculis ejus, quasi membrana ovi egredi, quam apprehendens Tobias traxit ab oculis ejus, statimque visum recepit*. Sicut ergo stercus hirundinum cadens in oculos Tobiæ, ibique cum affluente ex cerebro humore, sive pituita concrescens, eos pellicula obduxit & cæcavit; ita & hic lux illa feriens oculos Pauli, suo calore, & occulta vi humores ex cerebro in oculos deduxit, ibique eos coagulavit, ut in pelliculas instar squamarum duras concrescerent, itaque oculos obtegerent & cæcarent. Similis cæcitas multis hodie obvenit ex humore defluente, in pelliculam concreto, oculosque velante; quam periti chirurgi sæpè arte sua curant, acu pelliculam auferentes. Verùm in Paulo pelliculæ, & cæcitatis ablatio fuit miraculosa, quia sola impositione manuum Ananiæ, & invocatione nominis Jesu illicò facta: nec enim Ananias felle piscis extergente, vel acu educente pelliculam & squamam exemit.

Cæcitas Pauli qualis?

Tropol. S. Gregor. 33. Moral. c. 24. per squamas accipit velamen carnalis sapientiæ, aut excusationum, & hypocriseos. *Carnalis tegumenti duritia* (inquit) *illum* (Saulum) *presserat, & idcirco radios veri luminis non videbat. Sed postquam superbæ repugnationes ejus victæ sunt, defensionum ejus squamæ ceciderunt corporis, sed ante jam sub Dominica increpatione acceperunt ab oculis cordis, cùm prostratus dixit: Domine, quid me vis facere? Repulsis videlicet squamis, jam ad cordis viscera veritatis sagitta pervenerat, quando deposita elatione superbiæ, eum quem impugnaverat Dominum confitens, & quid ageret nesciens requirebat. Unde audivit: Ego sum Jesus.* q.d. *Humilitatis meæ infirma suscipe, & tua superbiæ squamas amitte. Sciendum tamen est, quòd istæ defensionum squamæ, quamvis penè omne humanum genus contegant, hypocritarum tamen specialiter, & callidorum hominum mentes premunt. Ipsi enim culpas suas tantò vehementiùs confiteri refugiunt, quantò se citiùs videri ab hominibus peccatores erubescunt. Correpta itaque sanctitatis simulatio, & malitia occulta deprehensa squamas objicit defensionis, & veritatis gladium repellit.* Hypocritæ ergo, & sui amatores cæci sunt. Simulatio enim squama est; calva excusatio squama est, amor sui squama est, quæ eis velat oculos mentis, visumque veritatis adimit. Sed has squamas Jesus per Ananiam, id est, per gratiam Dei, perque concionatores, confessarios, aliosque viros spirituales dissolvit, & discutit.

Moral. de squamis excusationum.

ET SURGENS BAPTIZATUS EST] Nec enim ante baptismum repletus fuit Spiritu sancto, præsertim cùm hic descensus & repletio Spiritus sancti illo tempore fieret per signum visibile ignis, aut linguarum ignearum. Hoc autem signum ordinariè non dabatur nisi in Confirmatione, & subinde in baptismo; uti hic in gratiam Pauli, in eo dedit illud Deus. Alia fuit ratio in descensu Spiritus sancti, ad concionem Petri super Cornelium, antequam baptizaretur, c. 10. 44. ut ibi dicam. Addit Nyssenus orat. de S. Basilio, & S. Hieron. in 1. Ezech. Paulum visum recepisse, non per impositionem manuum Ananiæ, sed per baptismum; ut sit hoc loco hysterologia. Verùm contrarium est verius, ut jam dixi; id enim exigit ordinata series contextus. ita passim Interpretes. Addit Paulus Actor. 22. 14. Ananiam sibi exhortando dixisse: *Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, & videres Justum* (Christum) *& audires vocem ex ore ejus: quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti, & audisti: Exurge & baptizare, & ablue peccata tua.*

ET BAPTIZATUS EST] Licèt enim jam antè cùm diceret, *Domine, quid me vis facere?* per contritionem ei dimissa essent peccata; tamen hæc contritio includebat votum, & obligationem baptismi: qua proinde hic se exsolvit Saulus. Rursum baptizatus est, ut christianismo initiaretur, utque fieret capax Confirmationis, ordinationis; cæterorumque Sacramentorum: horum enim janua est baptismus.

Censet S. Ambr. serm. 31. Saulum in baptismo mutasse nomen, vocatumque esse Paulum. Verùm contrarium verius est, de quo c. 13. 9.

Porrò per baptismum Saulus recepit Spiritum sanctum, ejusque plenitudinem. In baptismo enim omnia peccata, & omnes peccatorum pœnæ abluuntur, ac infunditur gratia, charitas, omnesque virtutes, & dona Spiritus sancti. Quare non est verisimile, Saulum horum plenitudinem recepisse per nudam impositionem manuum Ananiæ, quæ non erat Sacramentum, sed mera cæremonia, & orationis symbolum. Ergo recepit eam per baptismum, qui est primum & præcipuum Christi & Ecclesiæ Sacramentum. Porrò ex speciali Dei dono Saulus, utpote Apostolus, & mox futurus prædicator, longe majorem in eo recepit plenitudinem, quàm cæteri fideles,

Et

VERS. 19. ET CUM ACCEPISSET CIBUM, CONFORTATUS EST] Nam ut ait S. Chrysost. *debilitatus erat ex itinere, & ex metu, & jejunio, & ex tristitia.* putà compunctione animi.

Quo anno Saulus conversus? Quæres, quoto anno à nativitate & passione Christi conversus est Paulus? Resp. aliqui, conversum esse anno proximo à passione Christi, qui fuit ab ejus nativitate 35. anno enim 34. passus est Christus in Martio, & eodem in Decembri die 26. lapidatus est Stephanus: inde ferè post mensem, putà anno 35. Christi, die 25. Ianuarii conversus est S. Paulus. Favet, quòd precibus S. Stephani dum lapidaretur, conversus sit Paulus: ergo mox à lapidatione ejus: alioqui enim preces ejus per annum integrum, quo permissus est in Ecclesias grassari Saulus, fuissent inefficaces & quasi irritæ. ita Eusebius in Chronico, Guil. Durandus lib. 7. Rationalis divin. offic. c. 4. Christoph à Castro in Chronol. Deiparæ, & Adrichom. in Chorolog. qui ait Paulum conversum anno 35. Christi, feria quarta, sive die Mercurii. Huc etiam reduci possunt Hippolytus Thebanus & Evodius, qui dicunt Stephanum 7. anno à morte Christi passum, & mox ab ejus nece conversum esse Paulum: ibi enim pro *anno* videtur legendum *mense*, ut dixi cap. 7. v. 57. Porrò paradoxum est quod scribit Chronicon Alexandrinum, Stephanum lapidatum esse anno primo Claudii Imperat. & Paulum conversum anno secundo ejusdem. Annus enim primus Claudii incidit in annum à Christi nativitate 43. qui fuit à morte & ascensu Christi nonus.

Resp. anno secundo a passione Christi. Ex adverso alii putant Paulum conversum esse anno 2. à morte Christi, qui ab ejus natali fuit 36. ita ut præcisè à die mortis Christi usque ad diem conversionis S. Pauli, intercesserit biennium, exceptis duobus mensibus, qui fluxeront à die 25. Januarii, quo conversus est Paulus, usque ad diem 25. Martii, quo passus est Christus, uti eodem ante 34. annos fuerat annuntiatus & conceptus, factus homo in utero Virginis. ita censent Oecum. Sanchez, Lorinus, Baron. & Perer. in Prolegom. epist ad Roman. disput. 1. num. 24. Favet Martyrol. Romanum, & Usuardi, & Isidorus lib. de Vita & morte Sanctorum cap. 71. qui dicunt Paulum conversum anno 2. ab ascensione Christi; licèt enim alii ad hoc respondeant, hos Auctores computare annum 1. ab ascensione eum, qui immediatè ab ascensione fluxit usque ad Calendas Januarii, quibus inchoabatur novus annus, isque secundus: tamen communiter aliter loquuntur & computant homines, & per annum secundum significant biennium. Favet & ratio, quia quæ narrat Lucas post necem S. Stephani de persecutionibus Sauli, de conversione Samariæ, de itineribus & gestis Philippi, deque Ecclesia jam collecta Damasci, non videntur fieri potuisse uno mense, sed facilè unum annum requirunt; nisi quis dicat, multa ex illis post conversionem S. Pauli contigisse, Lucam verò ea præposuisse, ut simul gesta Philippi, qui S. Stephano successit, pertexeret. Hæc sententia, uti communior & Martyrologiis conformior, ita & verior videtur. Permisit ergo post preces Stephani Deus, adhuc annum integrum sævire Paulum, ut totum malitiæ virus exprimeret, itaque faciliùs curaretur, utque eo major ipsius gratia & potentia in eo convertendo toto orbe splendesceret: suorum enim preces esto exaudiat Deus non tamen statim adimplet, sed tempore suis consiliis & decretis opportuno & commodo. Unde priùs permisit eum grassari in Christianos per totam Judæam, antequam iret & vexaret exteros, putà Damascenos, uti ipse insinuat c. 26. 11. ubi ait se per omnes synagogas eos esse persecutum. Idem insinuatur c. 8. 2. Hoc autem facere non potuit uno mense, sed uno anno. Iudæa enim est ampla & vasta, præsertim quia, ut ibidem dicitur v. 3. Saulus scrutabatur singulorum domos, & fideles occiso Stephano dispersi sunt per omnes regiones Iudææ & Samariæ, quos omnes Saulus spirans minarum capere & extirpare satagebat.

Hinc sequitur, Saulum conversum esse anno ætatis 34. ac totidem deinde annos servisse Christo: defunctus enim est anno ætatis 68. ait S. Chrys. quem citavi proœm. in S. Paulum. Quare quod quidam citant S. Chrysost. homil. de Princip. Apost. dicentem de Paulo: *Triginta quinque annis servivit Domino cum omni promptitudine*, indeque colligunt, Paulum conversum esse anno Christi 35. ineunte, non 36. ego hucusque in S. Chrysost. non repeti. Sed si id dicat S. Chrysost. secutus videtur Chronicon Eusebii tunc recèns editum, quod necem Pauli consignat anno Neronis 14. qui fuit Christi 70. Si enim numeres annos Christi à 36. quo conversus est Paulus, usque ad 70. quo in Chronico Eusebii ponitur occisus, invenies annos Pauli post conversionem 35. Verùm errat hic Chronicon. Nam S. Petrum & Paulum occisos esse anno Neronis 13. non 14. convincit ex eo Baronius, quòd anno 14. die 29 Junii, quo occisi sunt Apostoli, Nero non erat in vivis; occisus enim est sub initium Iunii ejusdem anni 14. Hoc ergo Baronii computu dicendum est, Paulum 34. non 35. annos servisse Christo.

VERS. 19. FUIT AUTEM CUM DISCIPULIS, QUI ERANT DAMASCI, PER DIES ALIQUOT] S. Chrysost. legit, *per dies tres*: pro τινὰς enim, id est *aliquos*, legit τρεῖς, id est *tres*: qui & causam hujus mansionis subdit. *Consolatio*, ait, *ista adductio* (converso) *Paulo, compensabat mœrorem quem ex morte Stephani fideles conceperant: nec facile potest æstimari, quanto cuncti gaudio triumpharent, & quas Deo gratias agerent, & Saulo gratulationes exhiberent.*

VERS. 20. ET CONTINUO (εὐθέως, id est *confestim*) IN SYNAGOGIS PRÆDICABAT IESUM] Hinc patet, Paulum illo triduo quo cæcus mansit Damasci, à Christo fuisse edoctum, & accepisse scientiam infusam, & intelligentiam Scripturarum de Christo: illicò enim cœpit eum prædicare & cum Iudæis doctissimis disputare, eosque convincere. Nota hic miram mutationem Pauli, animos & ignes subitos. *Non erubescebat*, ait Chrysost. *mutationem neque formidabat destruere ea in quibus antea clarescebat.*

Vis Spiritus sancti. Hæc nimirum est vis & energia Spiritus sancti, de qua præclarè S. Greg. hom. 30. in Evang. *Ecce apertis*, inquit, *oculis fidei David, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, & sanctus iste Spiritus qualis sit artifex considerare volo, sed in ipsa mea consideratione deficio. Implet namque citharœdum puerum* (Davidem) *& Psalmistam facit. Implet pastorem armentarium sycomoros vellicantem, & Prophetam facit. Implet abstinentem puerum, & judicem senum facit. Implet piscatorem, & prædicatorem facit. Implet persecutorem, & doctorem Gentium facit. Implet publicanum, & Evangelistam facit. O qualis artifex est iste Spiritus! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet, solumq; tetigisse, docuisse est. Nam humanum animum subitò ut illustrat, immutat; abnegat hoc repente quod erat, exhibet repente quod non erat. Pensemus sanctos prædicatores nostros, quales hodierna die reperis, quales facis*, &c.

QUONIAM, ὅτι, id est *quòd*, IS ESSET FILIUS DEI] ita Tigurin. Pagnin, & alii.

VERS. 21. STUPEBANT AUTEM OMNES) Iudæi scilicet, & Gentiles infideles, ait S. Chrysost. quin & fideles ac Christiani mirabantur, tantam, & tam subitam in Saulo mutationem, ut, sicut de Saule prophetante dicebant: *Num & Saul inter Prophetas?* 1. Reg 10. sic & de Saulo dicerent: *Num Saulus inter Apostolos? Numquid ille Jesum prædicat, qui qui Jesum persequi solebat?* ait S. Greg. l. 4. in 1. Reg. c. 10.

QUI EXPUGNABAT) ὁ πορθήσας; Tigurina *qui grassabatur*; Vatabl. *qui vastabat*, vel *populabatur*. *Expugnabat* ergo, id est oppugnabat, expugnare & extinguere satagebat; sumitur enim in actu inchoato; non perfecto: nec enim Ecclesia, nec fideles in fide constantes ulla persecutione expugnari, vel everti possunt. Sicut ait Psaltes psal. 128. 1. *Sæpe expugnaverunt me a juventute mea*, id est oppugnaverunt; nam sequitur: *Etenim non potuerunt mihi*. q. d. Oppugnarunt me, sed non prævaluerunt, non expugnarunt. Mirantur meritò, quòd Saulus paulò antè acer oppugnator Ecclesiæ, illicò fiat acrior ejusdem propugnator.

VERS. 22. SAULUS AUTEM MULTO MAGIS CONVALESCEBAT) Id est *invalescebat*, ut vertit Tigurina, valentior fiebat, majores vires & animos sumebat, validiùs oppugnabat Iudæos.

ET CONFUNDEBAT IUDÆOS) συνέχυνε, id est *conturbabat*; Syrus *terrebat*; Confundere ergo hic propriè non significat pudore afficere, sed commovere, conturbare, perplexos reddere: ut nescirent quomodo se expedirent, & Pauli argumenta solverent.

AFFIRMANS) συμβιβάζων, id est *conferens aptansque*, nempe tempora promissi Messiæ, & oracula Prophetarum inter se comparans & componens, confirmansque ex omnium collatione atque convenientia, Christum crucifixum

tum esse semen illud benedictum Abrahæ & Prophetis promissum, in quo benedicendæ, id est justificandæ & salvandæ, erant omnes gentes, hoc est Christum esse Messiam, salvatorem & Redemptorem mundi. Congerebat enim Saulus testimonia de Christo ex Mose, Isaja, Jeremia, aliisque Prophetis, ac ostendebat omnia inter se congruere; nec aliud dicere, quàm *quoniam*, id est *quod*, *hic* Jesus à Judæis crucifixus, *est* Messias, *sive Christus*.

VERS. 23. CUM AUTEM IMPLERENTUR DIES MULTI] Putà post triennium. Nam Saulus Damasco abiit in Arabiam, inde rediit Damascum, ubi hæ ipsi positæ sunt insidiæ, quas effugiens profectus est Hierosolymam, uti ipse narrat Galat. 1. v. 17. & 18. Vide ibi dicta. Nam si hæc ejectio Sauli è Damasco contigisset ante hoc triennium; putà ante ejus abitum in Arabiam; uti nonnulli volunt, ita ut tunc è Damasco occultè debuerit fugere, imò dimitti per murum in sporta; certè eodem palàm post triennium non fuisset reversus: conjecisset enim se in manifestum vitæ periculum. ita Baron.

VERS. 24. CUSTODIEBANT AUTEM ET PORTAS] Persuaserant enim Judæi Aretæ regi Damasci Saulum esse proditorem & exploratorem, ut dixi 2. Corinth. 11. 32. Vide ibi dicta.

VERS. 26. CUM AUTEM VENISSET IN JERUSALEM, TENTABAT SE JUNGERE DISCIPULIS] id est Christianis, præsertim Petro & Apostolis; videndi enim Petri, utpote Apostolorum & Ecclesiæ Principis, causa fatetur se ivisse Hierosolymam, Galat. 1. 18. Pro *iungere* græcè est κολλᾶσθαι, id est, *se agglutinare*: sicut enim charta chartæ glutino, ita Christianus Christiano charitate agglutinatur: licèt enim triennium jam à Pauli conversione esset exactum, tamen quia ipse toto eo tempore delituerat in Arabia, idcirco ejus conversio & mens multis adhuc erat incognita & suspecta ob priorem ejus vitam, acremque fidelium persecutionem; ne fortè fingeret se conversum, ad explorandos & divexandos Christianos, uti faciunt proditores Christianorum in Anglia.

VERS. 27. BARNABAS AUTEM] Qui noverat intimè Sauli indolem & mores, certoque cognoverat ejus conversionem, utpote Saulo à puero familiaris & condiscipulus sub Gamaliele magistro, quique continuo eum ad conversionem sollicitabat, ut habet ejus Vita. Hic ergo duxit Saulum ad Apostolos, ut ab eis non tantùm inter Christianos, sed & inter Apostolos admitteretur, utpote à Deo creatus Apostolus, imò electus in vas electionis.

ET QUOMODO IN DAMASCO FIDUCIALITER EGERIT IN NOMINE JESU] ἐπαῤῥησιάσατο, id est manifestè, liberè, fidenter egisse in nomine Jesu, hoc est, magna libertate, fiducia, audacia & fortitudine in Synagogis Judæorum docuisset, & demonstrasset Jesum esse Christum, sive Messiam. Vide de hoc verbo ea quæ notavi c. 4. 29.

Nota, *In nomine Jesu*, hoc est, nomine Jesu, pro Jesu. ita Tigurina. Vel *in*, id est, *de* nomine Jesu, docens scilicet eum esse Jesum, id est, Salvatorem mundi. Tertiò, verti potest, *quomodo fiducialiter docueris in nomine Jesu*, id est, nomen Jesu, putà Jesum verè esse Jesum id est, Salvatorem mundi. Verba enim contactus, tum corporalis, tum spiritualis, qualis est docere (vox enim Doctoris tangit aures mentemque discipuli) apud Hebræos construuntur cum ablativo mediante præpositione, *in*, ut, tangere in manu; est tangere manum: percutere in capite, est percute caput: sic docere in nomine Jesu, putà Jesum: nomen enim metonymicè pro re cujus est nomen, putà pro persona nominata, ponitur.

VERS. 28. ET ERAT CUM ILLIS INTRANS ET EXIENS] Id est, familiariter, jugiter & ubique commanens & conversans: *intrare* enim & *exire*, Hebræis significat quemlibet actum q. d. Quidquid ageret, hoc agebat cum illis, continuò & perpetim versabatur cum illis. Vide dicta c. 1. 21.

VERS. 29. LOQUEBATUR QUOQUE GENTIBUS] Vox *Gentibus* non est in Græco, nec Syro, nec latino Gothico, teste Mariana, nec Beda, nec in Chrysostom. aliisque Græcis Interpretibus. unde Mariana censet eam redundare. Romani tamen codices jussu Clementis VIII. emendati eam habent uti & cæteri Latini. Porrò non est verisimile Saulum hic prædicasse Gentilibus: hoc enim primùm jussu Dei fecit Petrus Cornelio Centurioni, ut audiemus cap. seq. nec Judæi etiam ad Christum conversi, passi fuissent eum evangelizare Gentibus, uti hac de causa expostularunt cum S. Petro cap. 11. v. 3. Dici ergo potest Primò, eosdem hic esse *Græcos* & *Gentes*: voluit enim Lucas explicare, quænam essent hæ Gentes, vocando eas Græcos, Pro Græcis autem græcè est non ἕλληνας sed ἑλληνιστάς, id est *græcizantes*, hoc est, Judæi in Græcia, putà inter Gentes nati, vel educati & conversati; aut, ut Syrus vertit, *Judæi qui sciebant græcè*. Idem ergo est *loquebatur Gentibus*, quod *disputabat cum Græcis*, putà cum Judæis è Græcia venientibus. *Gentes* ergo hic vocantur Iudæi inter Gentes nati, vel conversati. Hi enim vocantur Græci, græcè ἑλληνισταί: illo enim tempore Græcus idem erat quod Gentilis, uti dixi c. 6. 1.

Secundò, respondet Bellarm. lib. 1. de Romano Pontif. c. 22. Saulum disputasse cum Gentibus, non eas ad fidem pertrahendo, sed fidem Christianam ab earum calumniis defendendo.

Tertiò, *Gentes* hic accipi possunt Gentiles proselyti, hoc est, conversi ad judaismum: illi enim utpote religione jam Iudæi, capaces erant Christianismi.

Quartò, si omnino velis hic accipere Gentiles manentes in gentilismo, dicito cum Sanchez, hæc contigisse post conversionem Cornelii à S. Petro c. 10. qui aperuit ostium fidei & Ecclesiæ Gentilibus. Nam hæc contigerunt post triennium à conversione S. Pauli: triennio enim egit in Arabia, ut dixi v. 23. inde rediens Damascum, ob insidias Iudæorum fugit Ierusalem, ibique locutus est Gentibus, ut hic dicitur. Quare cùm Paulus conversus sit anno Christi 36. adde triennium, habebis annum Christi 39. quo, vel post quem hæc contigerunt: ante quem videtur conversus à Petro Cornelius de quo cap. seq. Est ergo hic hysterologia. Voluit enim Lucas pertexere res Pauli continuo filo, deinde aggredi gesta S. Petri.

ILLI AUTEM QUÆREBANT OCCIDERE EUM] *Propter adeò acrem efficacemque disputationem eius pro nomine Christiano*, ait S. Chrysost. Verisimile enim est eum disputasse cum sua synagoga Iudæorum, qui erant è Cilicia, de qua cap. 6. 9. qui uti lapidarant Stephanum, ita & lapidare cogitabant Saulum, eò magis, quòd is quasi Synagogæ transfuga & proditor, Christianorum acerrimus esset propugnator. Ipse enim, utpote Tarsensis & Cilix, olim cum S. Stephano fuerat è Synagoga Cilicum.

DEDUXERUNT EUM CÆSAREAM] Quæ à Philippo Tetrarcha cognominata est *Philippi*. Syrus ait nocte deductum, ut scilicet nocte silenti securiùs abiret. Porrò videtur abiisse jussu Dei, sibi apparentis in templo, uti ipse ait c. 22. v. 17. illa enim ejus visio, quæ illo cap. enarratur, videtur hoc tempore contigisse. Porrò fugit Paulus, non ex metu, sed ex fortitudine. *Fortis enim prædicator Dei teneri intra claustra noluit, quia certaminis campum quæsivit*, ait S. Gregor. 2. Dial. 3. VERS. 30.

ECCLESIA) Græcè ἐκκλησίαι, id est, *Ecclesiæ* in plurali: plures enim erant particulares per Iudæam, Galilæam & Samariam Ecclesiæ, quæ unam conflabant totalem & universalem. VERS. 31.

HABEBAT PACEM] Iam enim à persecutione & nece Stephani, qui occisus est anno Christi 34. in fine, agebatur annus quintus, putà annus Christi 39. uti paulò antè dixi: quo pariter anno, imperii sui ultimo Tiberius Cæsar, teste Eusebio in Chron. audiens mira quæ Christus gesserat in Syria, eum ut Deum habendum & colendum censuit, qua de re retulit ad senatum: *Senatus quia non prior probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum*, ait Tertull. Apolog. c. 5. Atque hæc non parva pacis Ecclesiæ fuit causa: ita Deus persecutioni pacem, tristibus læta submittit, nimirum *post nubila Phœbus*.

ÆDIFICABATUR) crescebat numero & virtute fidelium: hi enim quasi lapides vivi ædificant domum Dei, quæ est Ecclesia, Ephes. 2. 20.

AMBULANS IN TIMORE DOMINI] Timor hic filialis est idem cum charitate. Charitas enim sicut unicè amat Deum ita summè timet & cavet ne qua re eum offendat. Hic est timor Sanctorum, de quo Psaltes: *Timete Dominum omnes Sancti eius quoniam nihil deest timentibus eum*. Et psal. 2. *Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.*

tremere. Proverb. 14. *Timor Domini fons vitæ.* Eccles. 1. 11. *Timor Domini, gloria & gloriatio.* Et c. 21. *Consummatio timoris Dei sapientia.* Et c. 25. 15. *Timor Dei super omnia se superposuit. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum cui assimilabitur? Timor Dei initium dilectionis ejus* Et c. 40. 28. *Timor Domini sicut paradisus benedictionis, & super omnem gloriam operuerunt illam.*

Consolatio Spiritus sancti quanta! ET CONSOLATIONE] Græcum παρακλήσει tria significat, scilicet *consolationem, exhortationem* & *patrocinium*: inde Spiritus sanctus est & dicitur Paracletus, quia hæc tria Sanctis præstat. Unde Græca & Syra habent: *& consolatio Spiritus sancti multa erat*, juxta illud psalm. 30. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te!* Hoc est manna absconditum vincenti promissum & datum, Apocal. 2. 17. Vide ibi dicta. His divinis solatiis abundabat in Indicis laboribus S. Xaverius, quando clamabat: *Satis est Domine, satis est: nec enim cor humanum in hac vita tantam voluptatis tuæ torrentem capit.* Et Psaltes psalm. 76. *Renuit consolari anima mea; memor fui Dei, & delectatus sum.* Præclarè S. Bernard. serm. de verbis Apostoli. *Non est regnum Dei esca & potus. Gaudium*, inquit, *de regno Dei*, &c. *est gaudium in Spiritu sancto. Unde autem hoc gaudium, nisi de justitia & pace procedit? Ipsa ergo procedant tamquam cellulæ mellis.* Et mox: *Hoc est duplex gaudium quod habes in Spiritu sancto, de memoria futurorum bonorum, & malorum præsentium tolerantia.* Idem in vigilia Nativitatis serm. 4. *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete. Gaudete de exhibitione, iterum gaudete de promissione: quoniam & res plena gaudio, & spes plena gaudii est. Gaudete, qui jam percepistis dona sinistræ: gaudete, quia expectatis præmia dexteræ. Læva, inquit, ejus sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Læva quidem levat, dextera suscipit. Læva medetur & justificat, dextera amplectitur & beatificat. In læva ejus merita, in dextera verò præmia continentur.* Plura vide apud S. August. concion. 20. in psal. 118. S. Gregor. hom 36. in Evang. Chrysost. homil 1. in 2. ad Corint. Cassianum collat. 4. c 5. Bernardum in Cantic serm. 1. 2. 3. 74. &c.

VERS. 32. DUM PERTRANSIRET UNIVERSOS) tamquam caput fidelium lustrans universos, sicut princeps perambulat regiones sibi subjectas omnia lustrans, omnibus providens & jus dicens, *Perambulare* enim in Scriptura est principum, & denotat auctoritatem & jus regendi, uti ostendi Zach. 1. 10. & 11. *Sicut dux in exercitu*, inquit Chrysost. *obambulans considerabat quæ pars sit coadunata, quæ ornata, quæ suo adventu egeat: vide illum ubique circumcursare & primum inveniri.*

Moral. discant hic Pastores à Principe Pastorum, obire & visitare suos subditos, uti inter alia mandat Concilium Trident. sess 24 c 3. de reformat. nimirum: *A bove majori discit arare minor.*

Nota. Multa hic omittit Lucas, ut quòd S. Petrus in hoc transitu (quem ad biennium durasse censet Baron. devenerit Antiochiam, ibique quasi in metropoli Syriæ, ad quam magnus erat Iudæorum confluxus, & ad quam

S. Petrus ponit cathedram Antiochiæ anno Christi 38. multi Christiani in dispersione facta post necem Stephani, profugerant, fixerit cathedram pontificiam, fundando Ecclesiam Antiochenam (quam postea prædicando auxerunt Saulus & Barnabas, ita ut discipuli primùm Antiochiæ cognominati sint Christiani, c. 11. 26.) quòd S. Hieron. in c. 2. ad Galat. & Euseb. in Chron. eum fecisse censent anno ultimo Tiberii, qui fuit Christi 38. licèt Baron. & alii anno sequenti, qui fuit C. Caligulæ Imper. primus, & Christi 39. idipsum factum putent. Sedit autem S. Petrus ibidem Pontifex per 7. annos, scilicet usque ad annum 2. Claudii, qui fuit Christi 44. quo Romam pergens, ibique Romanam Ecclesiam erigens, eò cum sua persona cathedram pontificiam, omneque jus summi Pontificii transtulit, uti ex S. Gregorio, Damaso, & aliis ostendit Baron. anno Christi 39. Ubi & refellit Onuphrium Panvinum, qui contra veterum consensum censet S. Petrum primùm fundasse Ecclesiam Romanam, deinde Antiochenam. Porrò dicitur fixisse ibi cathedram, non quòd illi urbi affixus fuerit, & numquam ex ea pedem extulerit, hoc enim falsum est: circumibat enim visitando fideles aliarum urbium, & evangelizando infidelibus. Sed quòd illam Ecclesiam primam fecerit Orientalium omnium, utpote cujus ipse erat Episcopus, qui simul erat Pontifex orbis. Illius ergo episcopatui annexuit pontificatum, donec utrumque Romam transtulit.

AD SANCTOS) Olim omnes Christiani vocabantur *Sancti*, quia vocati ad sanctitatem, & sanctificati in baptismo, vivebant vitam sanctam, uti dixi sæpè in Comment. epist. S Pauli.

LYDDÆ) Civitas erat ad mare sita inter Ioppen & Ierusalem, una ex undecim Judææ toparchiis, ordine quinta. Tempore S. Hieronymi vocabatur *Diospolis*, id est, Iovis civitas. In hac, ait Guliel. Tyrius lib 7. Belli sacri cap 22. usque hodie egregii Martyris Georgii gloriosum sepulchrum ostenditur, in quo secundùm exteriorem hominem in Deo creditur conquiescere: ad cujus honorem Iustinianus Imp. ecclesiam multo studio & devotione ædificari præcepit. Erat enim in ea urbe decollatus S. Georgius: unde etiam nunc *ad S. Georgium* dicitur, uti ex Vitriaco, Bredemb. & aliis scribit Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ. VERS. 33.

ÆNEAM] Syrus *Aniam*. *Anias* enim Hebræum & Syrum est nomen, significans pauperem, humilem, mansuetum Domini; *Æneas* Latinum.

SANAT TE) Ita assertivè legunt Græca, Latina Rom. & Syrus. Certa enim fide & spe asserendo, & assertione sua curando in virtute Christi, Petrus sanat Æneam. S. Gregor. tamen 23. Moral. cap. 13. vel 15. Glossa & Interpretes legunt optativè: *Sanet te*. Eodem res redit. Assertio enim Petri tacitam continet optationem, precem & invocationem Christi, cujus virtute sanatus est Æneas.

ET STERNE TIBI] q. d. Stratum tuum non extende, sed collige: tolle grabatum tuum & ambula: non enim iubet sternere, id est componere, lectum, ut in eo decumbat, cùm eum sanet & è lecto erigat. VERS. 34.

Mysticè: *Surge & sterne tibi, q. d. Torporem in quo sessus jacuisti, discute, & bona opera in quibus requiescere valeas, para.* ita Beda. Et S. Gregor. 23. Moral. cap. 15. *Quid est dicere, Surge, nisi mala quæ perpetrasti, derelinque? Et quid est dicere, Sterne tibi, nisi mercedis causas, in quibus requiescere debeas, operare? ut & deserat resurgendo quæ fecit, & inveniat sternendo quod fecerit. Quod aperteque Propheta breviter comprehendit dicens: Declina à malo, & fac bonum. Declinare quippe à malo, est ab eo in quo jacebis surgere: bonum verò facere, est mercedis opera, in quibus requiescere debeat, præparare.*

Nota Christus sæpè exegit fidem ab eis quos sanabat, dicens: Credis me hoc posse facere? quia ipsi ægri, vel ægrorum parentes aut amici rogabant Christum, ut eos sanaret: unde vice versa ipse ab eis poscebat hanc fidem. Hic verò Petrus ab Ænea non fuit rogatus, sed ipse eum prævenit, ut eo illustrius esset miraculum, quo liberalius erat beneficium. Addit S. Chrysost. hoc Petrum patrasse, non tam ad paralytici privatum commodum, quam ad commune bonum, ut scilicet eo credentes in fide confirmaret, & non credentes ad eam invitaret; eaque de causa illum ultrò & liberaliter curasse, non exigendo ab eo fidem ullamve præparationem vel conditionem.

SARONE) *Saron, Sarona* & *Lasaron*, græcè *Assaron*, mons est, & urbs egregia, quam cepit Iosue cap. 12. rege illius interfecto. Inde tota regio campestris, quæ à Cæsarea Palæstinæ usque ad Ioppen protenditur, dicitur *Saron*, estque pinguis & fertilissima, ideoque saginandis pecoribus apposita: quocirca ibi pascebantur regis animalia. Hæc *juxta soli qualitatem, Petro prædicanti fidei continuò fructus germinavit*, inquit S. Hieron in Locis Hebr. & ex eo Adrichom. omnes enim Lyddenses & Saronenses viso hoc Petri miraculo, conversi sunt ad Dominum, ut subdit hic Lucas. Tunc impletum est illud Isaiæ de Ecclesiæ flore & felici propagine vaticinantis, oraculum c. 35. 2. *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron: ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* VERS. 35. Saron quid?

IN IOPPE) *Joppe*, inquit ex S Hieron. Iosepho & aliis Adrichomius, quæ & *Japho* dicitur, id est pulchritudo aut decor, urbs antiquissima, à Iaphet filio Noe ante diluvium condita, sita ad mare in edito promontorio, littore saxoso, alto & arduo, ac mœnibus munita valdè. Est portus Hierosolymæ, & Iudææ totius, ad quem ligna & lapides pro templi structura de Libano ratibus transferebantur, atque hinc terreno itinere curribus perVERS. 36. Ioppe descriptio.

uehe-

ruehebantur Hierosolymam. Portus aut impetuosissimus est: ob id ad excursus piraticos commodus: in quem usu Machabæorum tempore sæpè est occupatus. Hic Ionas navem intravit, cùm fugeret à facie Domini in Tharsis, hoc est Ciliciam. Hanc Machabæi sæpè occuparunt & munierunt. In hac D. Petrus Tabitham à mortuis suscitavit: hic hospitatus apud Simonem coriarium (cujus domus erat sub rupe posita juxta mare, quo loci postea sacellum S. Petro constitutum est) recepit viros de Cæsarea à Cornelio Centurione, ad angeli monitum eò transmissos. In hujus littore monstrantur saxa, ad quæ catenis religata fuisse dicitur Andromeda, devoranda à bellua marina, nisi Perseus illam liberasset. Denique in Joppe exscendunt peregrini, & sequidiei itinere terrestri perveniunt Hierosolymam.

Andromeda.

DISCIPULA] id est Christiana, sicut *discipuli*, scilicet Christi & Apostolorum, primitus vocabantur Christiani.

TABITHA] Hebr. צבי *tsebi* idem est quod gloria, decor, res jucunda, dilecta & desiderabilis: qua de causa terra Israel vocatur *tsebi* Daniel. 11. v. 15. & Jerem. 3. 19. *Quomodo*, inquit, *ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem* (hebraicè *tsebi sitob*) *hereditatem præclaram exercituum Gentium?* Vide utrobique dicta. Inde *tsebi* & *tsebia*, est capreolus, damula, caprea. Syri mutantes literam *tsade* in *tau*, pro *tsebia* dicunt *tabitha*. Græcè dicitur δορκάς, ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id est, *à videndo*: dorcades enim, sive capreæ acutissimo pollent visu: Sic quoque Syrohebræum *Tabitha* alludit ad נבט *nabat*, id est cerno, video; quòd hoc animal acri sit oculorum acie. Unde Plinius lib. 28. c. 11. docet, dorcades, uti & capras, non lippire: adhæc noctu æquè cernere ac die.

Dorcadi quinque dotes.

Innuit ergo Lucas hanc discipulam appositè vocatam Tabitham, id est Dorcadem, quia dorcadi erat similis, nimirum Primò, eam fuisse vigilantem & sobriam, uti sunt dorcades, ait S. Chrysost. Secundò, eam in montana virtutum conscendisse cum B. Virgine, uti dorcades petunt saliuntque in montes. ita S. Hieron. in Ezechiel. cap. 45. Tertiò, fuisse castam, timidam & verecundam ac fugisse conspectus virorum, qualis est dorcas, juxta illud Cantic. 8. 14. *Fuge dilecte mi, & assimilare capreæ hinnuloque cervorum super montes aromatum*. Quartò, mentis fideique acie penetrasse cælos, ac deditam orationi penetrasse cælestia. Quintò, fuisse amabilem, plenamque operibus charitatis & misericordiæ. Caprea enim est symbolum gratiæ, amoris & benevolentiæ, juxta illud Cantic. 2. 9. *Similis est dilectus meus capreæ hinnuloque cervorum*, & Proverb. 5. 19. *Cerva charissima, & gratissimus hinnulus*. Tales sint nunc puellæ, & erunt dorcades.

Talis Dorcas fuit S. Margareta regina Scotiæ, tota in eleemosynas pauperum effusa, & in oratione perennans, de qua S. Adalredus Abbas in ejus Vita apud Surium 1. Junii: *Nihil*, ait, *illius fide firmius, vultu constantius, patientia tolerantius, consilio gravius, sententia justius, colloquio iucundius*: quæ dum moreretur, audiens maritum suum regem cum filio in prælio cecidisse; *Gratias*, inquit, *tibi ago Domine, quia hoc dolore me crucias, & hanc justam peccatis meis pœnitentiam irrogas.*

VERS. 37. POSUERUNT EAM IN COENACULO] in altiore scilicet & publica domus parte: *quippe quæ bonis operibus ad summa conscenderat*, ait S. Hieron. in c. 41. Ezech.

VERS. 38. NE PIGRITERIS] Tigurina & Pagnin. *ne graveris*; alii, *ne cuncteris, ne tardes*. hæc enim omnia significat ὀκνῆσαι. Non enim verisimile est eos S. Petrum insimulasse pigritiæ; aut eum vocaturos fuisse pigrum, si vocatus statim non venisset.

VERS. 39. EXURGENS AUTEM PETRUS] *Impigrè pro Apostolica humanitate venit*, ait S. Cyprian. l. de Oper. & eleemos. c. 2.

OSTENDENTES EI TUNICAS] ad ostendendam tum charitatem & pietatem Tabithæ, tum suam orbitatem, quod tali curatrice & quasi matre destitutæ essent, ut utraque moverent S. Petrum ad eam in vitam revocandam. ita S. Chrysost.

Simile est quod scribit Abdias in vita S. Joannis Evang. scilicet viduas ostendisse ei ex Pathmo reverso vestes, quas eis faciebat Drusiana Ephesina jam defuncta; qua re commotum S. Joannem eam ad vitam revocasse.

Ita S. Martinus in porta Ambianensi dimidium chlamydis discindens, dansque pauperi nudo, meruit nocte sequenti videre Christum, illud ipsum chlamydis frustum ostentantem, eumque audire coram angelorum choris gloriantem: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit*, uti refert Sulpitius in ejus Vita c. 2.

Christus vestitur à pauperibus ut S. Martino.

Ita Martyrius suo pallio involuens leprosum, & humeris asportans, sensit se Christum involuisse & portasse. Ab eo enim audivit: *Martyri tu non erubuisti me super terram, ego te non erubescam super cælos*, uti fusè narrat S. Gregorius homil. 39. in Evang.

S. Martyrii,

Ita S. Franciscus suis vestibus se exuens, iisque induens pauperem, nocte sequenti vidit palatium speciosum & magnum cum militaribus armis, crucis Christi signaculo insignitum, audivitque hoc suum fore militumque suorum, uti refert S. Bonavent. c. 1. Vitæ ejus.

S. Francisci,

S. Catharina Senensis tunica se spolians, eamque dans pauperi, nocte proxima vidit Christum gestantem hanc tunicam, margaritis jam & coruscantibus gemmis conspicuam, ab eoque audivit: *Dabo tibi vestem invisibilem, quæ à te arceat omne noxium utriusque hominis frigus*. Ab eo tempore numquam hiemis intemperiem sensit: quare iisdem hieme, quibus æstate, vestibus utebatur; atque ejusdem promisso cognovit, se præcellenti in cælis gloria sine fine perfruituram. ita habet ejus Vita. Quare meritò dicebat S. Job. c. 31. 19. *Si despexi pereuntem, eò quòd non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ovium mearum calefactus est.*

S. Catharinæ Senensis,

QUAS FACIEBAT ILLIS DORCAS] Tum pannum emendo, tum ex eo vestes conficiendo, easque consuendo, uti pauperibus fecisse feminas, etiam principes & reginas, putà S. Elisabetham filiam regis Hungarorum, & S. Elisabetham regina Lusitaniæ, & similes, in earum vita legimus; quas multæ hoc sæculo strenuè imitantur magno pauperum bono, & majore orbis exemplo. Græca addunt μετ' αὐτῶν οὖσα, id est, *dum esset cum ipsis*, dum inter eas versaretur & viveret, quibus verbis notat Lucas humilitatem & benevolentiam familiaritatem Dorcadis, quòd ipsa dives & eleemosynaria, inter viduas pauperes degeret ageretque quasi mater cum filiabus, vel quasi soror cum sororibus, cum iis amicè colloquens, operans, farciens, earumque opera utens ad vestes pluribus pauperibus conficiendas. ita S. Chrysostom. *Unde sensit Petrus impetrari posse, quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus*, ait S. Cyprianus loco jam citato.

VERS. 40. EIECTIS AUTEM OMNIBUS] ut Deum secretiùs efficaciusque oraret, ait Lyran.

TABITHA SURGE) *In nomine Jesu Christi*, uti addit S. Cyprian. non enim suo, sed Christi nomine, vel voce, vel mente invocato, eam suscitavit.

AT ILLA APERUIT OCULOS) qui mortuis solent claudi. *Aperiendo oculos, mortem instar somni esse ostendit*, ait S. Chrys.

VERS. 41. RESEDIT) q. d. Quæ jacebat quasi mortua, jam suscitata se erexit & viva, resedit.

DANS AUTEM ILLI MANUM, EREXIT EAM [in pedes, ut quæ in lecto resederat quasi viva, sed adhuc debilis, jam à Petro erecta è lecto surgeret, & firma pedibus consisteret. Dando ergo ei manum, Primò, significavit se sua manu, id est, ope & auxilio eam suscitasse, sicut Christus puellam manu tenens eam ad vitam revocavit, Matth. 9. 25. Secundò, eam quæ resurrexerat, sed adhuc debilis resederat, firmam & validam reddidit, ut stare & ingredi posset. Tertiò, apprehensa manu eam viduis & Christianis vivam assignavit. Moral. Arator:

Illa manus meruit Petri contingere dextram,
Pauperibus quæ larga fuit.

Inde Petrus eam tangendo, tacitè ejus beneficentiam commendavit.

CUM VOCASSET SANCTOS) putà Christianos.

ASSIGNAVIT EAM VIVAM) παρέστησεν, id est, *sistit*, &, ut Tigurina, *exhibuit eam vivam*. Verisimile est Tabitham, utpote misericordem & piam feminam, in statu gratiæ decessisse, ac proinde cælo, vel certè Purgatorio destinatam: quocirca revocatam à Petro ad vitam, certam fuisse de sua salute: alioqui enim Petrus ei non beneficium, sed potiùs maleficium intulisset, si à certo saluti statu ad dubium eam revocasset.

Tabitha suscitata certa de salute.

Unde

Unde rectè censet noster Lorinus, & fusè Bellarm. lib. 2. de Purgatorio cap. 8. certum videri, eum qui semel evaserit periculum damnationis, illud denuò non subire. Rursum, nec de numero damnatorum, nec de Beatis quemquam suscitari. Tabitham ergo vel è Purgatorio fuisse revocatam; vel, si nihil purgandum habebat, suspensam fuisse ejus beatitudinem, quia destinabat Deus eam remittere ad vitam mortalem, orante S. Petro.

Ex vita S. Salvius. Ita S. Salvius, qui postea fuit Episcopus Albigensis, cùm defunctus raptus esset ad cælum, ibique vocem Dei audisset: *Revertatur hic in sæculum; quoniam necessarius est Ecclesiis nostris; ingemuit: Heu, heu Domine, inquit, cur mihi hæc ostendisti, si his frustrandus eram? Ecce hodie ejicis me à facie tua, ut revertar ad sæculum fragile, & huc ulterà redire non valeam: Ne quæso Domine auferas misericordiam tuam à me, sed deprecor ut permittas me hic habitare, ne illuc decidens peream. Et ait vox quæ loquebatur ad eum: Vade in pace: ego enim sum custos tuus donec reducam te in hunc locum.* ita Gregor. Turonens. lib. 7. Histor. Francor. c. 1.

Hinc in Vita S. Stanislai Episcopi Cracoviensis & Martyris legimus, quòd, cùm ipse à morte suscitasset Petrum quemdam, eumque quasi testem venditi à se agri ad tribunal Boleslai regis iniqui produxisset, dato à Petro testimonio, ab eo quæsierit: *Visne Petre, ut gratitudinis ergò petam à Domino, ut liceat tibi nobiscum ad annos aliquot in terris commorari?* Cui respondit Petrus: *Ego Pater sancte nolim in hac vita permanere, quam ego rectiùs mortem appellandam censeo; sed illam peto verè beatam, in qua videtur præsens Dei vultus. Versor in Purgatorio, spero me brevi ad superos migraturum. Tu quæso, mi Pater, pro me ora, ut id citò fiat.* Promisit Stanislaus se curaturum quod petebat, & ille rediens ad sepulcrum, animam rursus expiravit.

In S. Christina. Sic S. Christina Mirabilis; defuncta, & deducta ad Purgatorium, videns horrendas animarum pœnas, optionem accepit à Deo: *Optionem*, inquit, *tibi facio, vel nunc in æternum apud me permanere in gloria, vel redire ad terras, ibique harum animarum pœnas luere, easque illis liberare, efficereque ut homines tua pœnitentia & vitæ exemplis ad me conversi, à suis facinoribus abstineant & resipiscant; ac peractis omnibus ad me multis aucta meritorum cumulis reverti.* Illa verò illicò respondit, se ad corpus velle reverti; ac reversa admirabiles pro animabus illis subiit cruces & pœnitentias, quibus peractis gloriosè ad Deum transiit. ita habet ejus Vita apud Surium die 23. Iunii cap. 3. & sequ. quam laudat Iacobus de Vitriaco Episcopus & Cardinalis.

S. Ignatii animus. Memorabile est quod in Actis Canonizationis S. P. N. Ignatii legimus, eum P. Iacobo Laynez, qui ei in Generalatu successit, proposuisse hanc quæstionem: *Si Deus daret tibi optionem, vel statim eundi ad cælum, vel manendi in hac vita cum dubio salutis, ostenderetque tamen, te in hac vita præclarum aliquod ipsi obsequium posse præstare, utrum eligeres?* Cumque Laynez respondisset: *Diligerem ire ad cælum, & assecurare meam salutem. Ego verò*, inquit S. Ignatius, *eligerem manere in vita, ut explerem Dei desiderium, eique obsequium ab eo cupitum præstarem. Non enim dubito; quin ipse, qui longè me est fidelior & liberalior, salutis meæ curam habiturus esset, nec permissurus, ut hæc mea electio facta ad ejus gloriam cum meæ salutis incertitudine & periculo, mihi fraudi foret, sed longè magis eam custodiret, & assecuraret. Hæc mea de divina bonitate est sententia & confidentia*, utique heroico, digna Ignatio, imò digna Deo.

APVD SIMONEM QVEMDAM CORIARIVM) Non curialem, ut vult Hugo & Dionys. sed *coriarium*, qui scilicet coria macerabat vel concinnabat, ut inde ocreæ & calcei, vel thoraces & vestes confici possent, hic enim græcè vocatur βυρσεύς. Notat S. Chrysost. modestiam Petri, qui non apud Tabitham aliosque divites, sed apud plebeium coriarium hospitium elegit. Cùm enim esset Princeps Ecclesiæ, pauperes non est dedignatus sed cum illis commorari prælegit, quasi eorum socius & conviva, ut illis animum adderet. Tabithæ domum declinavit, ne videretur pro miraculo hospitii gratiam recipere, sed ut porum putum suum esset beneficium. Fortè etiam, quia virgo erat aut vidua, apud quam non decebat, virum, præsertim Apostolorum Principem, commorari. Simonis ergo domum elegit, quia ei notus erat Simon, vel quia ardentiùs ab eo invitabatur. Adde quia domus hæc coriarii erat extra urbem juxta mare, ut dicitur c. 10. 6. ubi etiamnum peregrinis. ejus ex ruinis residuum ostenditur, ait Gagneius (imò ibidem sacellum S. Petro fuit erectum, ut dixi v. 36.) *Segregata enim ab urbibus loca sectabantur Apostoli, utpote solitudinis & quietis amici*, ait Oecumen. Coriarii enim, ne pellium maceratarum fœtore publicum aerem inficerent, solebant olim extra urbes, vel ad loca semota relegari, uti etiamnum fit. Audi Artemidorum lib. 1. c. 15. *Coriariam exercere malum omnibus: corpora enim mortua tractat coriarius, ideoque ab urbe secluditur.* VERS. 43.

Rursum Nota magnitudinem amoris & animi in Simone, qui licèt coriarius, ausus est invitare & excipere mensa & hospitio continuo ipsum summum Ecclesiæ caput & Pontificem, eumque liberaliter pro dignitate personæ, quantum vires & opes ferebant, alere & tractare.

Præclarè S. Leo serm. 2. de Quadrag. *Nulli*, ait, *parvus est census, cui magnus est animus; nec de rei familiaris modo mensura miserationis pendet ac pietatis. Numquam merito caret etiam in tenui facultate, bonæ voluntatis opulentia.* Voluntas hæc opulentissima est. quia à possibilitate non pendet, sed egisse putatur, quidquid efficaciter cupit. Hac pauperes largas eleemosynas erogant; imbecilles seipsos minimè tangentes, quia præ infirmitate non valent, multis corporis afflictionibus macerantur; indocti doctrinam Evangelicam per totum orbem prædicant: quia pro operibus quæ præstare non possumus, abundè substituitur efficax bonæ voluntatis affectus. Et unusquisque unus cùm sit, sola voluntate fit multiplex: quia per eam potest multorum labores & ministeria complecti. Deinde hic affectus excitat ardentem orationem, qua petimus à Deo, ut per alios id præstet, quod nos optamus, & præstare non possumus: ardens autem oratio id quod petit, impetrat. Unde S. Bernard. serm. 16. in psal. *Qui habitat: Meritò, ait, non exaudiunt qui clamare dissimulat, aut omnino non postulant, aut tepide postulant & remisse. Siquidem in Dei auribus desiderium vehemens, clamor magnus; è regione autem remissa intentio, vox submissa.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cornelius Centurio Romanus à S. Petro jussu Dei, per visionem lintei & quadrupedium, id significantis, in fide Christi instruitur & baptizatur; itaque Gentibus omnibus palàm aperitur ostium ad Evangelium & Ecclesiam.

1. VIr autem quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica, 2. religiosus, ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper: 3. is vidit in visu manifestè, quasi hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se, & dicentem sibi, Corneli. 4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ, ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. 5. Et nunc mitte viros in Joppen, & accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus; 6. hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus est domus juxta mare: hic dicet tibi

bi quid te oportet facere. 7. Et cùm discessisset angelus, qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, & militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant. 8. Quibus cùm narrasset omnia, misit illos in Ioppen. 9. Postera autem die iter illis facientibus appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam. 10. Et cùm esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus: 11. & vidit cælum apertum, & descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cælo in terram, 12. in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cæli. 13. Et facta est vox ad eum: Surge Petre, occide & manduca. 14. Ait autem Petrus: Absit, Domine, quia numquam manducavi omne commune & immundum. 15. Et vox iterum secundò ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. 16. Hoc autem factum est per ter: & statim receptum est vas in cælum. 17. Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset: ecce viri, qui missi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam. 18. Et cùm vocassent, interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium. 19. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te. 20. Surge, itaque, descende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos. 21. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum, quem quæritis: quæ causa est, propter quam venistis? 22. Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir justus, & timens Deum, & testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te in domum suam, & audire verba abs te. 23: Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis: & quidam ex fratribus ab Joppe comitati sunt eum. 24. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius verò exspectabat illos, convocatis cognatis suis, & necessariis amicis. 25. Et factum est, cùm introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes ejus adoravit. 26. Petrus verò elevavit eum, dicens; Surge, & ego ipse homo sum. 27. Et loquens cum illo intravit, & invenit multos qui convenerant: 28. dixitque ad illos. Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo, coniungi, aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem. 29. Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causam accersistis me? 30. Et Cornelius ait. A nudius quarta die usque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait: 31. Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. 32. Mitte ergo in Joppen, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarii juxta mare. 33. Confestim ergo misi ad te: & tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt à Domino. 34. Aperiens autem Petrus os suum dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: 35. sed in omni gente, qui timet eum, & operatur justitiam, acceptus est illi. 36: Verbum misit Deus filiis Israel, annuncians pacem per Iesum Christum: (hic est omnium Dominus.) 37. Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes. 38. Jesum à Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto, & virtute, qui pertransiit benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo. 39. Et nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum, & Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. 40. Hunc Deus suscitavit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, 41. non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo; nobis, qui manducavimus, & bibimus cum illo postquam resurrexit à mortuis. 42. Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari, quia ipse est, constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum. 43. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum. 44. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. 45. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. 46. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. 47. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? 48. Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

VERS. 1. IN CÆSAREA) Non Philippi, sed Palæstinæ, quæ sita erat in littore maris Mediterranei, eratque munitissima; hinc & turris Stratonis dicta est, erat enim quasi arx & antemurale Palæstinæ: unde à Romanis firmo præsidio custodiebatur, in quo Centurio erat Cornelius. Cæsarea conversa ad Christum, facta est Ecclesiarum Palæstinæ metropolis, sub se continens Ecclesiam Hierosolymitanam: tum quia Cæsareæ converso Cornelio apertum fuit ostium Ecclesiæ Gentibus: tum potiùs, quia Cæsarea primitus sub Romanis erat Palæstinæ metropolis, & maxima civitatum Iudææ, teste Iosepho lib. 3. de Bello c. 14. Sed postea anno Christi 553. Vigilius Papa in Concilio Constantinopol. Hierosolymitanam Ecclesiam fecit Patriarchalem, eique subiecit Cæsariensem, ita Baron. anno jam dicto.

NOMINE CORNELIUS) Videtur hic fuisse Italus (erat enim centurio cohortis Italicæ) & Romanus, Romæ enim illustres celebresque fuere Cornelii, & domus, imò gens, Corneliorum nobilissima: sicut in Belgio ampla est familia Corneliorum, ex qua ego prognatus sum: unde

Corneliorum familia.

A omnes ex illa oriundi cognominantur Cornelii. Romæ enim illustris fuit Cornelius Cossus tribunus militum, qui Tolumnium Lartem Veientium regem occidit, secundoque opima spolia Iovi Feretrio retulit, teste Livio libr. 4. decad. 1. Et Cornelius Centimalus, qui cùm Annibal mœnibus appropinquaret, trepidante urbe, ei occurrens, extra urbem castra posuit, teste Plutarcho. Et Cornelius Merula Consul, qui contra Boios in Galliam missus, duodecim millia hostium cecidit, teste Livio de bello Maced. lib. 5. Et Cornelius Merula, superioris nepos, flamen Dialis qui ingresso urbem Mario, ne in ejus, utpote hostis, potestatem veniret, in Iovis æde venis succisis sibi mortem conscivit sacerdotisque sui sanguine foci vetustissimi maduere, inquit Valerius Max. lib. 9. cap. 12. Similes fuere plurimi: inter quos emicuere Cornelii Sciriones, præsertim P. Cornelius Scipio, cognomento Africanus à devicta Africa, bis consularis & censorius, ac triumphalis, ter princeps Senatus, qui fratrem habuit consularem & triumphalem, nepotem verò filii adoptione bis consularem, bis triumphalem, & censo-

sorium, & augurem: cuius soror Cornelia mater Gracchorum, virago fuit magni animi, prudentiæ & eloquentiæ, quam laudat Quintil. libr. 1. ca. 1. & Cicero in Bruto. Fuit ergo Romæ Corneliorum familia non vna, sed plurimæ, adeò ut gentem integram conflare posset. Eius enim familiæ, & quasi partes erant Scipionum, Lentulorum, Cinnarum, Balborum, Merularum, Rutulorum, Cethegorum, Mamercorum, Dolabellarum, Mammularum, Severorum, & aliæ plures, quas fusè recenset Ant. Augustinus lib. de Familiis Romanorum. Ex his ergo oriundus videtur hic Cornelius Centurio. A primo enim illustri Cornelio, filii, nepotes & posteri omnes dicti sunt Cornelij.

Dicti à cornu.

Porrò nonnullis eruditis ita dicti videntur à cornu, quasi cornei, robusti & constantes. Vnde S. Cornelius Romanus Pontif. & Martyr, S. Cypriano per literas familiaris, pingitur cum cornu in manu, quia Decio & Volusiano Imper. constantissimè restitit, uti narrat S. Cyprianus cornu enim est robur animalium: vnde cornu symbolum est fortitudinis, victoriæ, regni, gloriæ & triumphi, iuxta illud de Ioseph, *Cornua rhinocerotis cornua illius.* Deuter. 33. 17. Et psal. 43. 6. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Et psal. 91. 11. *Exaltabitur sicut vnicornis cornu meum.* Et psal. 131. 17. *Illuc producam cornu David.* Et psalm. 111. 9. *Cornu eius exaltabitur in gloria.* Et Zachar. 1. 21. *Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Iudam.* Hinc psal. 97. *Psallite Domino*, ait, *in tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ*, hoc est mysticè, in robore virtutis. *Duas*, ait ibidem S. Hieronym. *habetote tubas, & argenteam, & corneam. Argenteam, vt habeatis sermonem: corneam, vt habeatis virtutem. Legimus in Leuitico: Nullum animal offeratur, nisi quodcumque cornutum est*, &c. *Et nos ergo quamdiu habemus cornu, meremur victima esse Dei. Si autem cornu nostrum fuerit excussum, quasi debiles sumus, & inter sacerdotes Dei venire non possumus.* Et S. Augustin. ibid. *Cornu*, ait, *excedit carnem, necesse est vt carnem superando sit firmum ad perdurandum, & capax vocis: Qui vult esse tuba cornea, superet carnem, transcendat carnales affectus.* Et inferiùs: *Tuba cornea te erigat aduersus diabolum, non tuba carnea aduersus fratrem suum.* Quocirca S. Cornelius quasi roboris antistes, & Martyrum primipilus, ad robur æque ac ad decus martyrij impetrandum, à fidelibus invocari solet. Ita, ut alios taceam, eum sibi cognominem martyrij causa invocare solebat Cornelius Musius, apud Belgas Poeta laureatus, qui proinde hunc ei hymnum sæpè concinebat:

Beate Christi Pontifex, Christique Martyr inclyte,
Hanc gratiam Cornelio tuo benignus impetra,
Vt exprimo quem nomine, te charitate, te fide,
Et afferendæ audacia te veritatis exprimam.

Ac ab eo voti compos effectus est: nam Lugduni Batavorum sub annum Domini 1572. à Calvinistis naso, auribus, manuum pedumque digitis truncatus, trabi in loro affixus, & laqueo strangulatus, anno ætatis 72. gloriosum obiit martyrium, vti refert Aubertus Miræus in Elogiis Belgicis.

vel à corde.

Vel certè Cornelius dicitur à corde, quasi cordatus. q.d. Cornelì *corne lingue solo*; cor sit in æthere, non in aere; in sole & cælo, non in solo & salo. Talem enim decuit esse hunc Cornelium, primipilum Ecclesiæ Gentilis, qui Gentilibus omnibus quasi dux & antesignanus viam ad Ecclesiam, imò iter in cælum panderet, nimirum nobilem Romanum, militum ducem, qui nobilibus Romanis, militibus & principibus fidei & virtutis exemplum daret: vnde eum paulò post secuta sunt tot agmina Romanorum, præsertim militum & nobilium, non tantùm ad fidem, sed & ad martyrium. Fuit ergo ipse gloria gentilitatis, & Gentium primitiæ, ait Origen. hom. 11. in Num & S. Hier. ad Salvinam: *Tribunus*, ait, *Cornelius salutem Gentium dedicavit.*

Centurio quis.

CENTVRIO] Qui centuriæ militum præerat, quæ primo constabat centum militibus: sed variis de causis subinde adauctus est hic numerus. Caietan. opinatur Cornelium hunc fuisse Centurionem primæ cohortis ex decem, quibus constabat legio, qui proinde primipilus dicebatur, cui præferebatur vexillum aquilæ, quod erat Romanorum insigne, ac 400. milites in prima acie gubernabat, quasi primi ordinis ductor, teste Vegetio lib. 2. cap. 6. Vnde & equestribus ornamentis censuque decorabatur, vti docet Lipsius lib. 2. de Militia Romana.

Cohors quid.

COHORTIS] Græcè, *ἐκ σπείρας*, id est, *ex cohorte*: cohors enim plures habebat centurias & centuriones, è quibus vnus fuit Cornelius. Cohors enim primitus erat decima pars legionis, constans quinquaginta manipulis, manipulus autem 25. militibus: quare cohors constabat 1250. militibus legio 12. millibus & quingentis, ut patet ex Cesare libr. 6. de Bello civili, Vellcio lib. 2. & aliis. Iam cohors vulgò à Gallis vocatur regimentum, & qui ei præest dicitur Tribunus, sive Chiliarcha. Verùm postea vti legionis, ita & cohortis numerus imminutus est, idque variè pro varietate temporum & locorum. Legio tandem redacta est ad sex millia & sexcentos.

ITALICA] ab Italis militibus, quibus constabat. Opinatur Baron. hanc cohortem ordine fuisse sextam, & cognominatam Ferratam: hanc enim ab Augusto collocatam fuisse in Iudæa scribit Dio.

VERS. 2.

An Cornelius iam fuerit iustus?

RELIGIOSVS AC TIMENS DEVM] Vatabl. *pius & religiosus erga Deum.* Est hic problema: An Cornelius antequam accerseret Petrum fuerit iustificatus, necne? Negat S. Chrysost. Oecumen. & Stapletonus hic, & S. Basilius in Regul. brevior. reg. 224. Favet S. August. libr. de Prædest. sanct. cap. 7. Huic sententiæ favent ea quæ dicuntur vers. 5. 43. 44. & capit. seq. vers. 14.

Resp. affirmatiuè.

Longè veriùs affirmant S. Gregor. homil. 9 & 19. in Ezech. Beda, Dionysius & Lorinus hic, Magister in 3. dist. 25. ibique Albertus, Bonavent. & S. Thom. ibidem, ac 3. p. q. 69. a. 4. ad 2. Ruardus Tapper. art. 7 Alfonsus à Castro verbo *baptismus*, hæresi 10. Gregor. de Valentia 2. 2. disp. 1. quæst. 2. puncto 4. Favet S. Hieron. in cap. 5. epist. ad Galat. Probatur Primò, quia Cornelius hic vocatur *religiosus ac timens Deum*: ergo non tantùm erat iustus, sed & pius ac religiosus. Secundò, quia v. 4. dicuntur opera & eleemosynæ eius ascendisse in memoriam in conspectu Dei. Tertiò, quia id disertè videtur asserere S. Petrus v. 34. dicens: *In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est ille*: loquitur autem de Cornelio. Ergo Cornelius acceptus & gratus erat Deo: ergo erat iustus: nullus enim est gratus Deo, nisi iustus. Primus enim effectus gratiæ iustificantis est, facere hominem gratum & acceptum Deo. Deinde, qui operatur iustitiam est iustus: Cornelius autem, teste S. Petro, operabatur iustitiam; ergo erat iustus. Quartò, quia v. 22. de eo dicitur: *Cornelius vir iustus & timens Deum, & testimonium habens ab vniversa gente Iudæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te.* Denique v. 2. de eo dicitur: *Faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper.* Hæc autem duo consistere nequeunt cum peccato, sed præsupponunt gratiam sanctificantem. Quare Cornelius ante adventum S. Petri, à Iudæis quibuscum Cæsareæ versabatur, didicit hausitque fidem explicitam vnius Dei, & implicitam Christi mediatoris, coluitque verum Deum; sicut & Iob eiusque amici: non enim soli Iudæi ante Christum, sed & nonnulli Gentiles coluerunt verum Deum; qui servantes legem naturæ & charitatis, iustificati sunt, indeque eleemosynas aliaque pia opera præstiterunt. Hæc autem facere non potuerunt per vires solius naturæ, vti censebant Pelagiani, sed ad hoc egebant gratia Dei excitante & cooperante, vti rectè docet S. Prosper lib. de Libertate arbitrij.

Probatur Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Cur ergo missus est ad eum S. Petrus? Responsio.

Dices: Si erat iustus, quid opus erat ad eum mittere S. Petrum? Respond. Opus erat ad hoc, ut per eum disceret explicitam fidem Christi, omniumque eius mysteriorum: nam implicita fides non sufficiebat. Iam enim facta erat promulgatio novæ legis, & fidei explicitæ de Christo mediatore in Pentecoste Hierosolymis; illaque sensim serpebat ad alias vicinas vrbes, ita ut de illa inaudierit Cornelius, ut patet vers. 22. Quare eius obligatio incipiebat vbique induci, & consequenter obligare Cornelium, qui hactenus laborabat eius ignorantia invincibili: sed illa iam incipiebat fieri vincibilis, ideoque culpabilis; qui si illam depellere, & obligationi iam dictæ satisfacere neglexisset, peccasset, & amisisset iustitiam. Vnde ut eam non amittat, sed retineat, & augeat, iubetur ab angelo accersere Petrum, qui explicite eum doceat illa, quæ de Christo scire, & credere necessarium erat, non tantùm ad acquirendam, vel augendam, sed ad

retinendam iustitiam: necessarium inquam, non tantùm necessitate præcepti, ut vult Andreas Vega libr. 6. in Concil. Trident. cap. 20. & Dom. Soto lib. 2. de Natura & gratia cap. 11. & 12. sed etiam necessitate medij. Nam post sufficientem Evangelij promulgationem, nemo potest iustificari & salvari, nisi per explicitam fidem Christi mediatoris, ut habet verior & communior Theologorum sententia. Perperam enim Melchior Canus, & ex eo Dominic. Banez 2. 2. q. 2. a. 8. separant salutem à iustitia, dicuntque Cornelium, & similes sine fide explicita Christi potuisse iustificari, sed non salvari. Salus enim individuè adhæret iustitiæ: iustitia enim & gratia est semen gloriæ, ut quicumque moritur in gratia, certus sit de salute & gloria æterna. Hoc est quod ait S. Gregor. loco citato, Cornelium *per bona opera meruisse fidem*, scilicet explicitam de Christo; & simul *per fidem*, scilicet implicitam, *venisse ad bona opera*. Rursum per fidem venisse ad bona opera, sed per opera esse solidatum in fide. Porrò baptizavit Cornelium Petrus, ut eum christianismo initiaret, gratiamque acceptam augeret & confirmaret: iam enim baptismus incipiebat eum omnesque alios obligare. Non ergo baptizatus est, ut remissionem peccatorum acciperet, quam antè iam acceperat, nisi fortè venialium, si quæ irremissa habebat, vti & pœnarum peccatis mortalibus præcedentibus debitarum, si quæ adhuc remittendæ restabant. Adde, culpam peccatorum mortalium ei remissam fuisse per contritionem, quæ includebat votum implicitum baptismi: vnde debebat baptizari, ut hoc voto se exolueret; illius enim intuitu remissa ei erant peccata.

Dices, Secundò: Ad verba S. Petri vers. 44. descendit in eum Spiritus sanctus: ergo antè non descenderat. Respond. Tunc visibiliter descendit, qui priùs in eum invisibiliter descenderat; contulitque ei augmentum gratiæ, & insuper gratias gratis datas, ut donum linguarum, &c. de quo v. 44. Minùs rectè ergo aliqui eum tunc primò iustificatum censent. Argumenta adversariorum petita ex versibus citatis, in illorum explicatione dissolventur.

DEPRECANS DEVM SEMPER] quantum scilicet per negotia domestica & militaria licebat. *semper* ergo, id est frequenter, assiduè. Nota hic quatuor virtutes Cornelij, cuivis Christiano, præsertim Superiori, imitandas, si suæ vocationi atque officio satisfacere velit. Prima est religio: fuit enim ipse vir religiosus erga Deum. Secunda est timor Dei. Tertia est misericordia & eleemosyna: qui enim in proximum misericors est, vicissim Deum in se misericordem experietur, iuxta illud promissum Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. Vide Nazianz. orat. de cura pauperum: *Esto*, inquit, *calamitoso Deus, ut vicissim Deus in tua calamitate sit tibi Deus*. Ita Cornelius per eleemosynas meruit visitari ab angelo, & à S. Petro, ab eoque percipere fidem Christi, ut ait ei angelus vers. 4. Quarta est oratio frequens: hæc enim est quasi fistula, e cælo eliciens omnem gratiarum imbrem.

Tropolog. S. Hieronym. epist. 9. ad Salvinam, hæc omnia applicat Nebridio, eius marito iam defuncto, qui fuerat Imperatorum nepos, natus ex sorore Augustæ. *Quidquid*, inquit, *de illo* (Cornelio) *dicitur hoc nomine commutato, in Nebridio meo vindico. Sic religiosus fuit, & amator pudicitiæ, ut virgo sortiretur uxorem: sic timens Deum cum omni domo sua, ut oblitus dignitatis omne consortium cum monachis haberet & clericis, tantasque eleemosynas faceret in populis, ut fores eius pauperum ac debilium obsiderent examina; certe sic semper orans Deum, ut illi, quod optimum esset, eveniret. Raptus est, ne malitia mutaret mentem eius; quia placita erat anima illius Deo.* Et mox: *Nihil nocuit militanti paludamentum, & baltheus, & apparitorum caterna: quia sub habitu alterius alteri militabat. Legimus & in Evangelio Matth. 8. de alio Centurione Domini testimonium: Nec in Israel tantam fidem inveni. Ioseph post Pharaonem regiis ornatus insignibus, sic Deo charus fuit, ut super omnes Patriarchas duarum tribuum pater fieret. Daniel & tres pueri sic præerant Babyloniæ opibus, ut habitu Nabuchodonosor, Deo mente servirent. Mardochæus & Esther inter purpuram, sericum & gemmas superbiam humilitate vicerunt; tantique fuere meriti, ut captivi victoribus imperarent.* Et inferiùs: *Mirum dictu est: nutritus in palatio, contubernalis & con-*

A *discipulus Augustorum, quorum mensa ministrat orbis, & terra ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo ætatis flore tanta verecundiæ fuit, ut virginalem pudorem vinceret, & ne levem quidem obscæni rumoris de se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eruditus, non est inflatus superbia; sed cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos. Ministros autem eorum sic sibi charitate sociarat, ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrarentur.* Notent hæc principes, aulici, duces, milites, notent & imitentur.

ET VIDIT IN VISV MANIFESTE] Fuit ergo hæc visio corporalis & ocularis: hæc enim sola est manifesta. Adde, factam esse non noctu, sed per diem hora nona in vigilia, cùm oraret Cornelius: ergo fuit corporalis: nam quando per visionem dumtaxat imaginariam quid videtur, solet id fieri noctu. Angelus ergo in corpore assumpto apparuit Cornelio. Causæ fuerunt quatuor. VERS. 3
B Prima, ne Cornelius, aut eius domestici putarent fuisse illusionem nocturnam. Secunda, ne Iudæi putantes ad se solos pertinere Messiam, fidem & Evangelium, obiicerent S. Petro, surreptitiam fuisse visionem, & vocationem Cornelij ad fidem, vti hac de re expostularunt cum eo c. 11. 3. Tertiò, vt Gentiles è Cornelio scirent certò & manifestè, sibi apertum esse ostium Evangelij. Quartò, quia Gentibus manifestè revelandus erat Christus, Christique fides; Iudæi verò excæcandi erant, & ad suæ legis vmbras relegandi.

Angelus corporaliter visus Cornelio quatuor de causis.

QVASI HORA DIEI NONA] quæ incipit à tertia pomeridiana, & protenditur vsque ad vesperam. Vnde hora nona, erat hora orationis vespertina; sicut prima erat matutina, vti dixi cap. 3. v. 1. Videtur ergo Cornelius more Iudæorum, inter quos agebat, vtrumque orandi tempus observasse; cumque vespertinam horæ nonæ orationem obiret, apparuit ei angelus. Orantibus enim se interserunt, astant & apparent angeli, quorum opus & C deliciæ est oratio. ita Cassian. lib. 3. de Inst. Renun. c. 3. Et S. Chrysost. qui & causam dat, cur potiùs vespertina hora apparuerit angelus, quàm matutina: *Quia postrema hora hæc erat*, inquit, *quando curæ dimittuntur, & vacatur precibus atque compunctioni*. Cor enim curarum expers & compunctione saucium, capax est illustrationum rerumque cælestium, optimèque ad eas dispositum.

Mysticam causam dat Beda: *Quoniam*, inquit, *in morte illius* (Christi) *baptizandus erat, qui spiritum tradidit hora nona*. Hinc Alcuinus lib. de Divinis offic. cap. de Sabbato sancto, docet catechumenos baptizari hora nona: quia ea hora ad primum è Gentibus catechumenum, putà ad Cornelium, venit angelus iubens vocari Petrum, qui eum baptizaret.

Tropol. S. Chrysost. *Cornelius*, inquit, *vita religiosa sibi tempora constituit: non enim est vir pius, qui sibi stata orandi, & bonis operibus vacandi tempora non præfigit*. Et S. Hieron. epist. ad Salvinam viduam, hoc ei dat monitum: D *Semper in manibus tuis sit divina lectio, & tam crebræ orationes, ut omnes cogitationum sagittæ, quibus adolescentia percuti solet, huiusmodi clypeo repellantur*. Inter Apophthegmata S. Thomæ Aquinatis primarium hoc recensetur: *Religiosus non est, qui non semper versatur cum Deo, aut cogitat de Deo*. Quocirca ipse ita assiduus erat in oratione, ut omnem suam scientiam illi potiùs, quàm studio, cui tamen sedulo vacabat, attribueret diceretque scientiam suam magis esse cælitùs infusam, quàm humanitùs acquisitam. Rursum, *Anima*, inquiebat S. Thomas, *sine oratione non proficit. Religiosus sine oratione, est velut miles nudus, qui pugnat sine armis*; ideoque inermis facilè ab hoste vincitur.

ANGELVM DEI] Lyran. & Dionys. probabiliter opinantur, angelum hunc fuisse Custodem Cornelij. Angeli enim Custodis officium est curare sui clientis catechesin, baptismum & salutem. Quare falsum est quod censuit Origenes hom. 6. in Matth. angelum Custodem incipere custodire clientem suum à tempore baptismi. Nam & infideles non baptizati habent Custodem angelum, qui eos a peccatis avocet, & ad virtutes, præsertim fidem & baptismum, deducat, vti habet communis Theologorum sententia.

TIMORE CORREPTVS] Angeli enim maiestas & gloria videntem percellit, vti dixi c. 7. 35.

QVID

QVID EST DOMINE?]ita Roman. Græcus & Syrus q. d. Quid à me poscis Domine? quid me vis facere? Aliqui codices Latini legunt: *Quis es Domine?* uti dicebat Saulus c. 9. 5. Sed priorem lectionem esse genuinam, patet ex responsione angeli. Ait enim: *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam*, græcè, εἰς μνημόσυνον, ut scilicet quasi memoriale à te submissum ad Deum serventur, & semper observentur conspectui Dei. Vatabl. *recordatus est Dominus orationum & eleemosynarum tuarum*, ideoque eas digno præmio remunerari volens, mittit me ad te, ut ostendam tibi viam ad fidem & salutem. Tertull. lib. de Iejunio c. 8. addit, *& jejunia*: eleemosyna enim & jejunium sunt quasi duæ alæ, quibus oratio evehitur & evolat in cælum ad Deum. Credibile enim est Cornelium miscuisse orationi & eleemosynis jejunium. A Iudæis enim didicerat illud angeli consilium datum Tobiæ cap. 12. 8. *Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna, magis quam thesauros auri recondere: quoniam eleemosyna, à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit invenire misericordiam & vitam æternam.*

VERS. 5. Nota. τὸ *ascenderunt* alludit ad ritum sacrificiorum præsertim holocausti, quod totum per ignem & fumum ascendebat ad Deum, indeque dictum est עלה *ola*, id est ascensio. Orationes enim sunt instar holocausti: inde enim vocantur vituli labiorum, sacrificium laudi, &c.

ET NVNC MITTE]Non dicit, *Vade tu ad Petrum*: quia volebat cum eo totam ejus familiam catechizari & baptizari: hæc autem tota domo abire non poterat. ita Hugo. Rursum angelus per se hæc non præstat, quia homines à Deo ordinati sunt ministri verbi Dei & baptismi, non angeli. Sic Saulus ab Anania baptizatus est, Eunuchus Candaces à Philippo. Porrò voluit Deus accersiri Petrum, non Ioannem, vel quem alium, quia decebat, ut Petrus quasi caput Ecclesiæ sicut primus omnium post Christum prædicaverat Iudæis, Act. 2. & 3. ita primus prædicaret & Gentibus, puta Cornelio ejusque familiæ. Ipse enim quasi totius Ecclesiæ Pastor, debebat in eam quasi in unum ovile Christi, congregare tam Gentes quam Iudæos, ut utrique eum quasi communem patrem agnoscerent colerent, obedirent & sequerentur; in eoque utrique, licèt inter se diversi, imò adversi, unirentur.

VERS. 8. MISIT ILLOS IN JOPPEM]perquirere & accersire Petrum, non imperando, sed rogando, ut dignaretur venire ad domum Cornelii.

VERS. 9. ASCENDIT PETRVS IN SVPERIORA] εἰς δῶμα, id est, in tectum domus: tecta enim in Palæstina sunt plana, ut in iis ambulare, sedere, orare possint, quæ græcè domata, Romæ solaria, vel mœniana appellantur, ait S. Hieron. epist. 135. ad Suniam. Ascendit ergo & secessit, ut liberiùs cælum intueretur, eoque à terra oculos & mentem oraturus attolleret. Oratio enim est ascensus mentis ad Deum, quem juvat ascensus corporis. Hinc Christus, Moses, Elias, Elisæus, S. Franciscus, aliique Sancti oraturi ascendebant in montes, ut sicut loco, sic & cogitatione cælo vicini efficerentur, ait S. Ambros. serm. 11.

Sancti orant in locis excelsis, cur.

CIRCA HORAM SEXTAM] Nota hic horam sextam orationis: quia ea uti homo creatus est, & peccavit, ita & recreatus est à Christo cruci affixo: & quia ea hora solet sumi prandium, cui exemplo Petri & Ecclesiæ præmittenda est oratio Vide dicta 1. Timoth. 4. v. 3. & 4.

VERS. 10. ET CVM ESVRIRET] cibum corporalem: hujus enim fames solet obvenire adventante tempore prandii. Quare quod S. Ambros. serm. 10. Beda & alii accipiunt de esurie spiritali animarum, eò quòd videret paucos Iudæos converti ad Christum, mysticum est, non litterale, ut patet ex sequentibus.

VOLVIT GVSTARE]Vox *gustare* notat sobrietatem S. Petri, quasi cibo non se opplere, sed eum dumtaxat pro necessitate degustare, & summis, ut dicitur, labris delibare voluerit. Rursum, quòd in hac vita sit tantùm gustus & delibatio voluptatis, in futura verò saties, juxta illud psal. 16. 15. *Satiabor, cùm apparuerit gloria tua*. Quocirca vir sapiens dixit, cor nostrum esse pyrammidale, ita situm in homine, ut ejus basis sursum conus deorsum vergat, ad significandum, quòd terram & terrena quæ deorsum sunt, tantùm obiter & leviffimè, quasi in puncto dumtaxat tangere & gustare, totum verò cordis mentisque sinum & capacitatem sursum ad cælestia erigere & expandere debeamus. Unde mysticè. S. Hieron. ad Rusticum epist. 4. *Petrus*, ait, *esuriens in Judæis, Cornelii saturatur fide, & famem incredulitatis eorum, gentium conversione restinguit; atque in vase Evangeliorum quadrangulo, quod de cælo descendit ad terram, docetur & discit omnes homines posse salvari: rursumque quod viderat, in specie candidissimi linteaminis in superna transfertur, & credentium turbam ad cælum rapit, ut pollicitatio Domini compleatur: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

CECIDIT SVPER EVM MENTIS EXCESSVS]q. d. Raptus est in exstasin. Vox *cecidit*, significat hanc exstasin non fuisse naturalem, qualis est ea quæ ex vehementi ira, pavore, amore, studio & contemplatione nascitur, sed divinam, nimirum cælitùs S. Petro immissam fuisse hanc visionem & raptum. Vide quæ de exstasi dixi præfatione in Minores Prophetas can. 19.

ET VIDIT COELVM APERTVM] *Vidit*, scilicet in mentis excessu, de quo præcessit. Unde sequitur hanc visionem non fuisse oculorum, sed imaginationis, & mentis. VERS. 11.

Symbolicè significatur hic Primò, arcanum mysterium in cælis & Dei prædestinatione reconditum, de Gentium vocatione ad Christum, jam toti mundo referandum & patefaciendum esse, ait Beda. Secundò, Petro quasi cæli clavigero, datas esse claves ad aperiendum & claudendum cælos, Matth. 16. 19.

ET DESCENDENS VAS QVODDAM) *Vas*, id est receptaculum, non æneum, nec ferreum, nec ligneum, sed lineum. Unde sequitur, *Velut linteum magnum*. Erat ergo hoc linteum sive linteamen, velut uter lineus, continens omnis generis escas, infernè concavus & clausus, supernè apertus, qui quatuor sui angulis è cælo demittebatur ad Petrum, eique esurienti omnes has escas ad manducandum offerebat.

Quæres, quid ad litteram significat hoc vas, sive linteum? Resp. Primò, Glossa Interlin. significare corpus Christi. quod est ut linteum, quoniam sine semine conceptum, candorem castitatis custodit; & quia mortuum: magnum verò, propter deitatis consortium, & quia resurrexit. ita & Cassian. lib. 3. de Instit. Renun. c. 3.

Secundò, meliùs alii accipiunt Dei sermonem, & prædicationem Evangelii, in qua molliter quiescunt peccatorum animæ in cælestis gratiæ illapsu, & supernæ gloriæ spe. ita S. Ephrem serm. de S. Basil. to. 3. & S. Greg. l. 33. Moral. c. 16. vel 20.

Tertiò & aptissimè, S. August. serm. 26. de diversis, S. Ambros. serm. 10. Cyrillus, vel potiùs Origenes hom. 7. in Levit. S. Hieron. in epist. 89. ad S. August. Greg. loco iam citato, Beda & alii accipiunt Ecclesiam Christi. Hæc enim est quasi vas lineum, id est purum, propter incorruptibilem veritatem & fidem: quia purissima & sanctissima est tum in fide, tum in vita & moribus, non habens maculam, neque rugam, Ephes. 5. 27. Hæc de cælo demittitur, quia ipsa est civitas sancta, Ierusalem nova descendens de cælo à Deo, Apol. 21. v. 2. Quatuor anguli sunt quatuor Evangelia, quibus per quatuor plagas mundi, & quatuor partes terræ disseminatur Ecclesia. Hoc vas ter è cælo demittitur, quia fide & Sacramento SS. Trinitatis fideles innovantur, & in Ecclesiam admittuntur. In eo sunt immundæ & feræ bestiæ, id est, quævis gentes, quæ priùs erant turpibus & feris moribus, atque à legali Iudæorum munditie alienæ. Audi S. Gregor. *Quid*, ait, *signatur lintee sindonis, nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis, in qua molliter quiescitur, quia mens illa fidelium superna spe refovetur.*

Vas est Ecclesia Christi.

Tropolog. per vas hoc multi accipiunt statum Religionis, qui constat lino, id est, maceratione carnis, & mortificatione appetituum Linum enim variè maceratur & carminatur, ut fiat lineum: quatuor initia sunt quatuor regulæ quatuor priscorum Ordinum, putà regula S. Basilii, S. Augustini, S. Benedicti & S. Francisci: in eo sunt animalia immunda, id est peccatores, qui ut peccata in sæculo admissa expient, pœnitentiæ causa se mancipant Religioni. ita Glossa. Porrò quomodo lineum & linteum sit symbolum puritatis, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, religionis, &c. dixi Exodi 28. 39. & Ieremiæ 13. 1. Simile est hoc vas lineum vasi intemerato, de quo noster Caussinus Parabol. Hist. l. 12. c. 71. ex Pausania.

Tropol. vas est Religionis status.

Tradit enim Pausanias in Arcadia esse Stygem fluuium, cuius aqua adeò acris & potens est, ut omnia vasa siue ærea, siue ferrea, siue lapidea disrumpat, excepto vase quod fit ex vngula equi, quod proinde vas imemeratum dicitur, estque hieroglyphicum B. Virginis, quæ nullo peccato, vel originali, vel actuali (cuius symbolum est Styx) infici aut lædi potuit. Simili modo Religio est vas intemeratum, quia omnia peccata & peccatorum occasiones amouet & excludit, quantum fragilitas humana patitur.

Symbol. est mundus & homo. Symbol. Oecum. Vas, inquit, linteum denotat totum orbem, qui ad Christum vocatur: quatuor initia sunt quatuor elementa, quibus hic inferior mundus constat & propagatur: animalia varia sunt varij hominum status. Consequenter vas linteum est homo, qui est microcosmus constans quatuor elementis: quare cogitet se, vti ex iis conflatus est, ita brevi in ea resolvendum, & per mortem rediturum. Quocirca Antistites in Aethiopia, cum cruce sibi præferri curant vas cinerum, quod eos iugiter memores reddat suæ mortalitatis, taciteque eis inclamet: *Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reuerteris*. ita Nicolaus Caussinus lib. 5. Parabol. Hist. cap. 4. ex Sabellico l. 4. cap. 4.

QVATVOR INITIIS] Syrus & Vatabl. *quatuor angulis*; Tigurina, *quatuor extremitatibus*. Græcè additur δεδεμένον, id est *alligatum*: cùm enim linteamen hoc esset quadratum, nec esset expansum instar straguli, sed instar vasis, vel vtris constrictum ad capienda animalia, necessariò debebat in quatuor sui extremitatibus constringi & colligari, ne animalia diffluerent, vel dilaberentur. Hi quatuor anguli significant quatuor Evangelia, spargenda per quatuor orbis plagas, vti iam dixi.

IN QVO ERANT OMNIA QVADRVPEDIA]
VERS. 12. Id est, omnes genus quadrupedum. ita Syrus. Est enim hic distributio pro generibus singulorum, non autem pro singulis generum: nec enim omnia individua omnium animalium capi poterant vnico vase & linteo. Græcè additur θηρία, id est *fera*. S. Hieron. in c. 38. Ezech. & Origen. homil. 2. in c. 2. Genes. censent, in hoc linteo fuisse animalia tam munda, quàm immunda, sicut fuerunt in arca Noë, munda significabant Iudæos, immunda Gentes: ex vtrisque enim vna conflatur Ecclesia. Probabiliùs censet Iustinus quæst. 89. ad Orthod. in hoc linteo fuisse sola animalia immunda: nam si munda fuissent, Petrus non exhorruisset; sed ea accepisset relictis immundis. Iam autem videns omnia immunda exhorrescens dixit: *Numquam manducaui omne commune & immundum*. Significabant enim Gentes immundas. Vnde Volatilia denotant superbos & ambitiosos; serpentia invidos & iracundos; quadrupedia avaros, gulosos & lubricos: hi enim oculos mentemque in terram & terrena proiectam gerunt. Ita Lyran. Sic ferè & S. Basil. in c. 14 Isaiæ, nisi quòd per volatilia intelligat leves & instabiles. Erant tamen in hoc vase munda nonnulla, sed perpauca & sub immundis abscondita: nam munda significabant Iudæos cum immundis, id est Gentibus, capiendos esse Ecclesia Christi.

VERS. 13. ET FACTA EST VOX] non realis & sonora, sed imaginaria vel mentalis; talis enim solet fieri in exstasi.

OCCIDE] θῦσον verti potest Primò, *occide*; Secundò, *sacrifica* vel *immola*. ita Beda olim enim manducabant, etiam laici, ex victima occisa & immolata Deo. Vnde appositè S. Ambros. serm. 10. *In Ecclesia*, ait, *primum Deo animal ex Gentibus, Centurio Cornelius est immolatus*. Hæc occisio & immolatio significabat, in Gentibus occidendam esse infidelitatem & vitia, ut in eis viveret Christus, fides & virtus. Vnde S. Hieron. vel quisquis est Auctor, in Threnor. c. 3. censet, Petro quasi capiti Ecclesiæ dictum esse de Gentibus: *Macta & manduca, id est, vetustatem earum contere, & in corpus Ecclesiæ ac tua membra converte*. *S. Petrus quasi leo comedit gentes.* Comparat Petrum leoni, qui quasi rex animalium ea mactat & comedit; ac leænæ, id est, Ecclesiæ ea transcribit. Vnde S. Gregor. 18. Moral. cap. 20. vel 22. *Ipsi*, ait, *primo Pastori* (Petro) *quasi huius leænæ ori dicitur: Macta & manduca. Quod mactatur quippe, à vita occiditur: id verò quod comeditur, in comedentis corpore commutatur. Macta ergo & manduca dicitur, id est, à peccato eos qui viuunt interfice, & à seipsis illos in tua membra converte*, putà *in nouam vitam societatis Ecclesiæ*, ut ait S. August. serm. 26. de Diversis c. 7.

Hinc patet minùs esse verisimile quod censent aliqui, animalia hæc in linteo visa fuisse, non integra & solida, sed in ipso linteo quasi in charta depicta, vel impressa. Probatur id ex S. Cyrillo lib. 9. contra Iulian. vbi docet animalia hæc in linteo non fuisse vera, sed effigiata & expicta. Verùm S. Cyrill. tantùm vult dicere ea non fuisse realia & viua, sed instar statuarum fuisse exsculpta & effigiata, ita ut effigiem verorum & viuorum haberent. De his enim, non autem de impressis pictisque in ipso linteo, aptè recteque in visione Petro dicitur: *Occide, & manduca*.

Tropolog. Prælatus & prædicator cogitet se debere esse leonem, fortem ac magnanimum in iugulandis erroribus, prauis moribus & amoribus, sibique æquè ac S. Petro, dictum esse: *Occide & manduca*. ita S. Gregor. 30. Moral. c. 7. vel 11. Quocirca leonino & calidissimo debet esse stomacho, ut instar struthionis ferrum digerat, quin & serpentes aliaque venenata animalia in bonum Ecclesiæ succum convertat. Medici triplicem statuunt stomachum. Primum debilem & infirmum, qui escas boni succi in malum, putà in bilem aut phlegma, convertit. Secundum bonum, qui cibos boni succi in bonam alimoniam convertit. Tertium optimum, qui vi caloris res mali succi in bonum commutat. Ita symbolicè, debili charitate sunt & virtute, qui volentes sæculares convertere ab eis pervertuntur, moresque eorum induunt. Secundò, alij sunt, qui bonos in bonitate conservant. Tertiò, optimi sunt, qui vi charitatis malos, serpentinos, imò saxeos homines in bonos, ovinos & cereos convertunt. Talis fuit Christus, qui Magdalenam & Saulum convertit. Talis Paulus cæterique Apostoli. Talis ergo sit vir Apostolicus, animarum & Dei gloriæ zelator. *Tropologicè Prælatus sit leonino stomacho.*

AIT AVTEM PETRVS: ABSIT, DOMINE; VERS. 14.
QVIA NVMQVAM MANDVCAVI OMNE COMMVNE ET IMMVNDVM] *Commune*, id est, impurum & profanum, ut legit S. Cyril. lib. 9. contra Iulian. quod scilicet communiter comedi poterat à quibuslibet Gentilibus & immundis. Iudæi enim ne Gentes offenderent, cibos eorum, lege Mosis vetitos & immundos non vocabant immundos, sed *communes*. Hinc *communicare*, siue *commune facere*, est inquinare, vel immundum reddere; ut Matth. 15. 11. *Non quod intrat in os, coinquinat hominem*, græcè κοινοῖ, id est *communicat*. Dicit hoc Petrus, quia adhuc cum fidelibus, vtpote Iudæo-Christianis, servabat legem Mosis, & differentiam ciborum mundorum & immundorum, ea præscriptam Leuit. 11. cuius differentiæ rationes & causas ibidem assignaui. Nota hebraismum, *non omne*, id est nullum: non manducaui omne commune, id est, nullum commune.

QVOD DEVS PVRIFICAVIT, TV COMMVNE VERS. 15. *Commune, id est pollutum.*
(id est profanum, pollutum & immundum) NE DIXERIS] q. d. Deus purificauit omnes cibos hoc ipso, quo legem veterem vetantem aliquos cibos quasi legaliter immundos, per nouam Christi legem aboleuit. Vnde R. Moyses & R. Salomon apud Lyran. Genes. 9. 4. tradunt, tempore Messiæ nulla animalia fore immunda, vti priùs sub Mose, sed omnia fore munda, perinde ac fuerunt tempore Noë, qui proinde tam immunda quàm munda induxit in arcam, Genes. 7. 28.

Symbolicè, Irenæus libr. 3. c. 12. censet omnia purificata esse per sanguinem Christi: quia scilicet sanguis Christi absterlit legem veterem, cum omni sua immunditie. Et S. Ambros. libr. 7. in Lucæ cap. 10. censet ea purificata per baptismum: per illum enim inserimur Christo, Ecclesiæ & legi novæ, in qua omnia sunt munda; sicut tempore diluuij omnia in arca Noë fuerunt munda, etiam ea quæ postea Moses sanxit immunda.

NE DIXERIS] Græcè, μὴ κοίνου, id est, *ne commune facias*, hoc est, ne contamines, ne polluas, id est, ne contaminatum & pollutum dixeris, aut censueris. Est hebraismus: ponitur enim factum pro dicto, vel censura. Sic Leuit. 13. sæpè dicitur de leproso, *Contaminabit eum sacerdos*, id est, contaminatum eum iudicabit & pronuntiabit.

HOC FACTVM EST PER TER] q. d. Ter in exstasi VERS. 16. *Ter visio repetita, cur?*
vidit Petrus vas è cælo ad se demitti. Ter audivit: *Occide & manduca*. Ter respondit: *Numquam manducaui omne commune & immundum*. Ter iterum audiuit: *Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris*. ita S. Cyrill. lib. 7 in Levit. Ternarius Primò, confirmat visionem, ostenditque

eam

eam esse veram, vereque à Deo immissam, non somniatam, ait Cyrill. loco iam citato. Secundò, symbolum est SS. Trinitatis, in cuius nomine baptizandæ & regenerandæ erant Gentes. ita S. August. Ambros. & alij suprà citati. Vnde in vita huius S. Cornelij, quæ exstat apud Surium 13. Septemb. dicitur, per visionem hanc ter repetitam, adumbratam fuisse trinam immersionem Cornelij & cæterorum in baptismo.

ET STATIM RECEPTVM EST VAS IN CÆLVM] vnde primitus demissum erat. Vt significaret Ecclesiam Christi, in quam cooptandæ erant Gentes, è cælis descendere, suosque fideles in cælum ducere & transcribere. ita Lyran. & alij.

VERS. 17. ECCE VIRI] Deus suaui sua prouidentia ita hæc dirigebat, vt Petro indaganti significationem suæ visionis, illicò occurrerent viri quos significabat hæc visio, simulque indicauit illi, propter eos hanc visionem illi immissam, eosque repræsentare. Vnde & eorum gressus ita direxit, ut nescientes rectà pergerent ad domum Simonis, in qua erat Petrus: *Ibique astiterunt ad ianuam: quia vilis erat domus*, ait S. Chrysost. *intrà rogabant, non vicinos*. Notat S. Gregor. homil. 5. in Ezechielem, varios esse prophetiæ modos & species; ac inter eos vnum, cùm mentem Prophetæ Deus ex parte tangit, & ex parte non tangit, vti hic mentem Petri tetigit visione lintei, & mittendo ad eum legatos Cornelij: sed quid hæc sibi vellent, ei non indicauit, nisi ipso rei euentu. Spiritus sanctus enim sensim per occasiones & euentus, more humano, voluit docere Petrum & Apostolos. Vult enim Ecclesiam imitari puerum Iesum, qui ætate crescebat & sapientia, ait Hilarius.

VERS. 18. ET CVM VOCASSENT] aliquem ex incolis domus, siue ex domesticis: vel *vocassent*, id est pulsassent ianuam qua phrasi vulgò Hispani vtuntur, ait Mariana.

VERS. 19. DIXIT SPIRITVS] Putà Spiritus sanctus per internam inspirationem. Ita S. Chrysost. S. Cyrill. catechesi 17. S. Ambros. libr. 2. de Spiritu sancto cap. 11. & S. Gregor. 28. Moral. cap. 2. Aliter Dionysius & Glossa: per Spiritum enim accipiunt angelum Vicarium Spiritus sancti, qui exteriùs sensibili voce dixerit: *Ecce viri tres quærunt te*. Verùm sic angelus apparuisset Petro in corpore assumpto, cuius hic nulla fit mentio, imò contrarium innuitur, cùm vocatur *spiritus*. *Spiritus enim carnem & ossa non habet*, Lucæ 24. 39. & cùm subditur: *Ego misi illos*. Spiritus sanctus enim mittebat illos.

VERS. 20. VADE CVM EIS] Iubetur Petrus ab oratione & Deo, transire ad opera vitæ activæ cum proximo, æquè ac Moses Exodi 32. 7. ut doceat idem nos facere, ac cùm officium, necessitas vel charitas poscit, à Maria transire ad Martham, id est, à contemplatione ad actionem.

VERS. 21. EGO MISI ILLOS] ego moui Cornelium ut mitteret illos.

ECCE EGO SVM QVEM QVÆRITIS] Instinctu Spiritus sancti descendit Petrus, offertque se ignotis antequam eorum quæsitionem audisset, ut ipsi sciant eum virum esse divinum & Prophetam à Deo edoctum, ac proinde ei credant. Insuper mirentur & imitentur eius promptitudinem, humilitatem, benevolentiam, charitatem ad obsequendum. ita S. Chrysostomus.

VERS. 22. ET TESTIMONIVM HABENS AB VNIVERSA GENTE IVDÆORVM] q. d. Omnes Iudæi testantur Cornelium esse virum probum, iustum & timentem Deum, vti præcessit, ideoque eum, licèt Gentilem (à quo naturaliter Iudæi abhorrere solent) amant & venerantur. Dicunt hoc, ut suæ assertionis, quòd sit iustus & timens Deum, proferant testes. Secundò, ut Petri, vtpote Iudæi, gratiam Cornelio Gentili concilient. Tertiò, ut Iudæo-Christiani qui cum Petro venerant, alijque qui Hierosolymis erant, audituri Cornelium Gentilem admissum esse ad fidem & Ecclesiam, id non ægrè ferant, vtpote quem Iudæi cæteri diligant & colant.

RESPONSVM ACCEPIT] putà oraculum: hoc enim est ἐχρηματίσθη. Sic sæpè alibi *responsum* capitur pro oraculo.

ET AVDIRE VERBA ABS TE] *Verba*, scilicet Christi, Evangelij, salutis & vitæ æternæ, vti explicatur cap. sequenti vers. 14. Hæc enim antonomasticè & per excellentiam sunt *verba*. Vnde *verbum* in epistol. sancti Pauli sæpè capitur pro Evangelio, eiusque prædicatione; æquè ac Scriptura capitur pro sacra, & divina.

VERS. 23. RECEPIT HOSPITIO] ἐξένισε id est, *hospitio excepit*, lautè habuit, xenijs & muneribus quasi hospites donauit. Nota hic hospitalitatem insignem S. Petri quam ipse hospes & peregrinus, in peregrinos aliena in domo exercuit, ac cæteros fideles verbo & exemplo docuit; sed maxime in Romanam Ecclesiam transfudit, in qua proinde etiamnum hospitalia & nosocomia visuntur tot & tanta, ut *Hospitalitas*
vnum hoc vrbis orbisque prodigium videatur. Ita olim *S. Petri in*
ibidem similia erexerunt Pammachius, gener S. Paulæ, *Romanam transfusa.*
Fabiola, & Gallicanus gener Constantini Magni, qui suis manibus peregrinis serviebat, totamque vitam & opes hospitibus & hospitalitati consecrauit: qua de causa martyrij lauream sub Iuliano Apostata meruit.

Meritò ergo hoc elogium Ecclesiæ Romanæ dat Martinus Papa I. epist. quòd quisquis miserabilis homo ad eam veniat, illum hospitio recipiat, omnia ad vsum ei præbeat, nec vllum repellat, detque panem mundissimum & vinum diversum. Eamdem hospitalitatis laudem Romanæ Ecclesiæ dat Dionysius Corinthi Episcopus, apud Euseb. lib. 4. cap. 23. Ita sanè hoc anno 1622. quo Italia fame primùm, deinde morbis afflicta est, Roma non tantùm suos indigenas, sed & omnes ex cætera Italia, alijsque prouincijs turmatim affluentes hospitio excepit, aluit, curavit: cumque vetera xenodochia & nosocomia turbam non caperent, nova instituit, Cardinalibus, alijsque sumptus liberaliter præstantibus. Hæc ergo charitatis & misericordiæ dos, ab initio à S. Petro Romæ aspirata etiamnum in ea perdurat, estque veræ fidei & virtutis priscæ ingens indicium. Plura de hospitalitate dixi Genes. 18. 5. & Hebr. 13. vers. 2.

ET QVIDAM EX FRATRIBVS] Vt minimùm sex, vti habetur c. 11. 12. Quidam codices addunt, *Vt Petro testes sint*: sed hæc explicationis causa à quopiam ad marginem addita, postea in textum irrepserunt. ita Glossa.

VERS. 24. ALTERA AVTEM DIE INTROIVIT CÆSAREAM] Hæc enim distat à Ioppe itinere quindecim leucarum, siue horarum, ut patet ex tabulis Adrichomij: quare commodè hoc spatium biduo confici potuit à Petro & comitibus, etiam peditibus, vt videtur.

Moral. notent hic concionatores, doctores & similes, se non debere spectare copiam & nobilitatem auditorium, *Moral. Et prædicandum paucis & rudibus.*
sed eadem alacritate adire & docere paucos ac multos, rusticos ac nobiles, barbaros ac civiles. En tibi S. Petrus Summus Pontifex, non dedignatur adire vnum Cornelium Gentilem militem, & hoc nomine Iudæis invisum: nomine enim Romanorum Iudæos sub iugo detinebat. In eius domo coram eo & paucis è familia, docet & concionatur. Ratio est multiplex. Primò, quia in paucis subinde & ru- *Primò.*
dibus maior fructus fit, quàm in multis divitibus. Et Deus humilitatem & charitatem Doctoris remunerari solet, & facere ut è paucis fructus in multos spargatur. En tibi per Cornelium apertum est ostium Evangelij ad Gentes: mox enim cæteri Apostoli secuti exemplum S. Petri, in Gentes se disperserunt, easque converterunt. Vnius ergo Cornelij conversio fuit initium & causa conversionis tot millionum in Gentibus. Narrant Annales Hispaniæ, S. Iacobum sub idem hoc tempus, in ea novem, vel, ut alij referunt, septem dumtaxat convertisse: sed per hosce sparsa est fides, ac sensim tota Hispania conversa, quæ deinde per alias provincias: Indiasque vtrasque eamdem fidem propagauit, & etiamnum propagat, ut meritò columna & columen Ecclesiæ nuncupari possit. Ita Christus vni mulieris Samaritanæ prædicauit, sed per eam Samariam convertit, Ioan. 4.

Secundò, esto nullus, vel paruus concionis esset fru- *Secundò.*
ctus, tamen integram laboris & charitatis suæ mercedem concionator à Deo recipiet, qui reddet vnicuique secundùm opera sua, non secundùm fructum ex operibus secutum: hic enim sæpè in manu est Dei, non nostra. Qua de causa S. Franciscus, ait S. Bonavent. in eius vita, eadem spiritus alacritate concionabatur paucis ac multis, plebeijs ac nobilibus.

Tertiò, ad Dei & Ecclesię magnificentiam spectat, mul- *Tertiò.*
tos habere doctores & concionatores, qui Deum celebrent, esto pauci sint auditores; sicut ad decorem civitatis facit, ut in ea plures sint fontes semper scaturientes, etiam si pauci ex ijs aquam hauriant. Non cessat fons aquam eadem copia emanare, etiamsi nemo hauriat: & tu

eodem spiritu eructa verbum Dei, esto pauci audiant. Alioqui per omnem vitam inquietus eris & miser, vtpote pendulus ab auditorum phantasia, & mutabilitate.

Quartò. Quartò, tales iustificant Deum, eiusque causam agunt: satagunt enim nomine Dei omnes docere, omnesque peccatores conuertere. Quare si non convertantur, ipsorum est culpa, & inexcusabiles sunt. Deus enim in iudicij die iustificabit se per hosce doctores, dicetque: Ecce ego dedi vobis tot tantosque concionatores: feci quidquid potui vt vos à peccatis auellerem. At vos tam illos, quàm me sprevistis: igitur digni estis maledictione & igne æterno. Quare solentur se concionatores dum paucos, vel refractarios habent auditores, exemplo Christi, qui tales habuit; & Dei, qui solem facit oriri super bonos & malos, pluit super iustos & iniustos, qui tot tantaque bona in dies in homines effundit, etiamsi pauci ad ea advertant, pro ijsque Deo gratias agant. Noli ergo animum deijcere, ne sinas tibi ligari linguam, cùm auditorium minuitur, imò tunc valentiùs concionare: ostende te Dei gloriam quærere, non hominum. Si vni Deo placere & latisfacere in animum inducas, non curabis an multi, an pauci audiant. Signum minùs rectæ intentionis est, cupere, vel quærere cathedras honoratas & frequentes, nimirum quòd quæras plausum hominum magis, quàm vni Deo placere. Et hoc vanitas est, à qua nos liberet veritas. Verum est illud Gallorum proverbium: *Beaucoup de bruit, peu de fruict.* Ea quæ plausum habent, parum habent planctus & fructus. Videmus in multis Academijs, professores Medicinæ & Iuris paucos habere auditores, & tamen animosè docere per multos annos, imò per totam vitam, hoc nomine, quòd Academia requirat tales; & quòd integra semper percipiant stipendia. Idem apud se statuat concionator. Plato vno Aristotele discipulo contentus, cùm is in scholis adesset, etiamsi cæteri abessent, docebat dicens: *Auditorium est.* Nos magnum habemus auditorem Deum, qui vltra requirimus? Stratonicus musicus cùm in ludo suo haberet pictas Musas novem, Apollinem vnum, discipulos autem tantùm haberet duos, rogatus à quodam quot haberet discipulos? Cum diis, inquit, duodecim, ita Athenæus, & ex eo Bruson. l. 5. c. 2. Tu si sex habeas, cogita te totidem auditores habere angelos, eorum custodes.

Auditor ma- ster est Deus.

Quintò. Quintò, Deus non tam considerat quantum, quàm ex quanto faciamus, putà ex quanta humilitate, charitate & zelo: ex ijs enim opus suam vim, valorem & meritum sortitur. Qua in re errant plerique: putant enim meritum consistere in magnitudine operum, cùm in eo non consistat, sed in magnitudine charitatis. Fac opus paruum magna charitate, plus mereberis quàm is, qui facit opus magnum ex parua charitate: radix enim, norma & mensura meriti est charitas. Hæc magis puriusque exercetur coram paucis, quàm multis; coram plebeijs & rusticis, quàm divitibus & nobilibus, vbi sæpe se miscet carnalitas & cupiditas, cùm in illis sit mera puraque charitas.

Appositum exemplum Mathematici. Sicut Mathematicus considerat lineam in se, & abstrahit ab eo quòd sit aurea, vel ærea, nec libentiùs auream quàm æream speculatur: ita sanctus doctor & prædicator vnum Deum spectat, illi soli placere intendit, illius voluntatem explere satagit, nec curat an id fiat in officijs & pulpitis splendidis, vel vulgaribus; an coram multis, vel paucis. Denique S. Monica vnum discipulum habuit, filium S. Augustinum, quot quantosque pro eo vno formando labores & dolores subijt? At per vnum Augustinum quot quantosque docuit, & etiamnum docet & convertit? Anachoretæ plerique vnum alterùmve duntaxat habebant discipulum, in eo poliendo & perficiendo totam vitam insumebant, ut eum suæ vitæ & doctrinæ, æquè ac cellæ, relinquerent heredem. At vnus ille alterve in virum perfectum evadebat, eratque instar mille, qui proinde multos alios ad vitam religiosam & perfectam instituebat, vti videre est in Vitis Patrum.

NECESSARIIS AMICIS] q. d. Amicis non omnibus, sed magis intimis, putà necessitudine & propinquitate coniunctis.

VERS. 25. ADORAVIT] Non latria, sed adoratione civili & religiosa, sicut Abraham adorauit filios Heth, Genes. 23. 7. & Alexander Magnus Iaddum pontificem Iudæorum, teste Iosepho libr. 11. Antiq. cap. 8. & sicut modò exemplo Cornelij fideles adorant Pontificem, eumque genuflexi osculo pedis venerantur: quod notent hæretici. Addit vir doctus, Cornelium propriè adorasse Petrum: putasse enim in Petro esse quid numinis, eumque esse quid super hominem, imò super angelos, vtpote ad quem ab angelo missus esset, auditurus ab eo verba salutis, & maiora quàm ab angelo audiisset. Vnde & S. Hieron. lib. contra Vigilantium ait, Cornelium eo errore laborasse quo Lycaonij, qui Paulum esse Mercurium opinabantur, Barnabam verò Iovem, Actor. 14. 11. Sic enim Gentiles, præsertim Platonici, heroes censebant esse deos quosdam inferiores, terrestres, & medios inter Deum & homines cæteros. Verùm hoc de Cornelio vnum Deum cognoscente & colente, imò religioso, iusto & sancto, parum videtur credibile, præsertim cùm ipse hæc omnia faceret Deo astante, ducente, gubernante. Sciebat enim vnum esse Deum, non plures, vti rectè advertit Salmeron hic, & Suarez 3. p. tom. 1. disp. 53. sect. 1. & Vasquez lib. 1. de Adorat. c. 3. num. 161.

Cornelius adorat Petrum. Quomodo.

Dices, Cur ergo Petrus hanc adorationem recusat, causam allegans dicensque: *Surge, & ego ipse homo sum?* Resp. Id facit humilitatis & modestiæ studio, ad exemplum fidelium, præsertim quia apud Iudæos vnum Deum adorantes, insitata & suspecta erat hominis quælibet adoratio: qua de causa Mardochæus noluit adorare, id est, genua flectere coram Aman. Vnde Petro in primis illis tenuibus sui pontificatus initijs, hic honor visus est æquo maior & immoderatior, vt ait S. Gregor. 21. Moral. cap. 10. vel 11. Sensus est ergo, q. d. Surge Corneli: ego enim homo sum tui similis; ac proinde nolo ut te ante me prosternas. Hæc enim prostratio nobis Iudæis est insolita, nec ferè fieri solet nisi angelo, aut Deo, qualis ego non sum. Itaque licèt tua erga me, id est, Patrem tuum spiritalem, reverentia & veneratio bona sit & sancta; tamen hoc tempore eam mihi adhiberi nolo; tum ut dem humilitatis exemplum; tum ne Iudæos comites meos, quibus illa nimia, nec homini, sed angelo, vel Deo debita videri potest, offendam: tua enim tam profunda mentis, vultus & corporis ante me demissio, eis videtur numini potiùs, quàm homini competere: quare ego hunc honorem, modestiæ & scandali vitandi causa declino, fateorque me hominem esse, ac ut hominem comiter & familiariter velle tecum agere. Simili de causa noluit angelus à Ioanne adorari genuflexione, Apoc. 19. 10. vti ibi dixi.

Tolerabiliùs dici posset, Cornelium putasse Petrum esse angelum incarnatum, & ut talem adorasse; ideoque prohibitum à Petro dicente, *Et ego homo sum.* Verùm Cornelium sciuisse Petrum esse hominem, non angelum, patet ex dictis, & ex circumstantijs notisque Petri, quas ei indicauit angelus, iubens eum vocari v. 5. & 6. Adorauit ergo eum ut hominem, sed Prophetam & Spiritu Dei plenum: Petrus verò modestè hunc honorem recusauit de quo vide S. Basilium in Moral. c. 59.

ABOMINATVM SIT] Græcum ἀθέμιτον, id est, *illicitum* (ut habent Biblia Gothica, teste Mariana) *iniquum, nefarium, abominabile*, deducitur à θέμις, id est, *lex, ius, fas*, & α privativo. q. d. Contra ius & fas est. Iudæi enim abominabantur & aversabantur alienigenas, id est Gentes, quasi infideles, impias, exleges, impuras, pollutas; vti vicissim Gentes spernebant Iudæos, quasi viles, singulares, & lege ac religione diversos & separatos à cæteris populis; eosque per contemptum vocabant verpas, recutitos, appellas. VERS. 28.

SED MIHI OSTENDIT DEVS, NEMINEM COMMVNEM AVT IMMVNDVM DICERE] neminem scilicet ut immundum & pollutum, abominandum esse & aversandum. Ostendit autem id Deus per visionem vasis linei, & animalium immundorum, quæ significabant Gentiles, dicendo: *Occide & manduca: quod Deus purificauit, tu commune*, id est, pollutum & immundum, *ne dixeris.*

SINE DVBITATIONE] ἀναντιῤῥήτως, id est, *citra contradictionem*, ut vertit Tigurina; Syrus, *expedite*; Pagnin. & Vatabl. *incunctanter*. VERS. 29.

INTERROGO] Sciebat Petrus ex visione lintei, & ex instinctu Spiritus sancti, & ex nuntijs præmissis, quid vellet Cornelius. Interrogat tamen eum, vt pleniùs Cornelij animum perscrutetur, acuatque eius desiderium audiendi res fidei, & salutis. Ita S. Chrysostomus.

ANV-

VERS. 30. A NUDIUSQUARTA DIE] ἀπὸ τετάρτης, id est, *die abhinc quarta*. ita Tigurina, Pagnin. & Syrus. *Prima die viderat angelum, & miserat nuncios: secunda hi pervenerunt Joppen: tertia fidem inde cum Petro profecti sunt: quarta reverterunt Cæsaream*, inquit Lyran.

Porrò Græca & Syra sic habent: *Die abhinc quarto usque ad hanc horam eram* (hoc est enim ἤμην, licet Tigurina & alii apud Gagneium legant ἥμην, id est, *sedebam*) *jejunus, & hora nona precabar domi meæ*. quorum verborum sensus clarus est hic, q. d. Quartò abhinc die eram jejunans usque ad horam hanc vespertinam, quando more meo orans hora nona, vidi angelum. Aliter vertit S. Chrysost. scilicet: *à quatuor diebus eram jejunans, cùm hora nona orans vidi angelum*. Censent enim ipsi quatuor hosce dies jejunii Cornelii, præcessisse apparitionem angeli, quasi eam meruerit Cornelius per prævium quatriduanum jejunium. Aliter quoque ex versione nostra vulgari interpretantur alii, q. d. Ab hora nona nudiusquartus, quando mihi oranti apparuit angelus huc usque mansi jejunus & orans. Hunc enim sensum exigere B videtur τὸ *à nudius quarta die*. Unde sequitur, Cornelium in oratione jejunum (ut habent Græca & Syra) perstitisse per quatriduum, scilicet usque ad adventum S. Petri, itaque se præparasse ad recipiendam Christi fidem & baptismum. Dicit verò *eram*, potiùs quam sum, vel mansi, aut maneo, quia maximè urget initium orationis suæ, quando ei apparuit angelus: & quia jam paulo antè ab oratione cessarat, scilicet mox ut advenit Petrus. Verùm hic sensus dissentit à Græco & Syro: quare ut ei consentiat versio nostra Latina, sic exponenda est, q. d. Nudius quarta die, id est nudius quartus, eram orans hora nona usque ad hanc horam, scilicet vespertinam: videtur enim Petrus vespere pervenisse Ioppen, & ingressus domum Cornelii, ut itinerantes facere solent. Primus ergo sensus est genuinus: *Nudius quartus* enim, inquit Festus, componitur ex *nunc* & *die quarto*, q. d. Nunc est dies quartus. Vnde *à nudius quarta die*, idem est quod, ex nunc quarta die, sive quarta abhinc die, ut habent Græcus & Syrus: *nudius* enim idem est C quod, *nunc dies*.

ORANS ERAM HORA NONA] Notat Beda & Gloss. nonnullos codices Latinos, & Græcos sic legere, *adorans eram à sexta usque ad nonam*. Vnde & Oecum. censet, eum orasse per tres horas antequam angelus veniret; sed vera lectio & expositio est ea, quam paulo antè dedi.

IN VESTE CANDIDA) Græcè λαμπρᾷ, id est *splendida*: color enim candidatus est lucidus & splendidus. Vnde olim vestis candida erat nobilium, & ambientium magistratum, qui inde vocabantur Candidati:

VERS. 31. EXAVDITA EST ORATIO TUA) qua orasti pro salute tua & tuorum: unde suggero tibi, ut voces Petrum: hic te docebit fidem Christi quæ te ad salutem & beatitudinem perducet.

ET ELEEMOSYNÆ TUÆ COMMEMORATÆ SUNT] q.d. Deus recordatus est eleemosynarum tuarum, ac propter eas impertiet tibi lucem Evangelii Vide dicta v. 4.

VERS. 33. NUNC ERGO OMNES NOS IN CONSPECTV TVO ADSVMVS) quasi prompti & parati audire & facere quæcumque ex Deo jusseris. Græca jam habent, *in conspectu* D *Dei*: quod Tigurina vertit, *teste Deo*; Vatabl. *conscio Deo omnes adsumus*. q. d. Testamur Deum, & juramus nos paratos audire, & facere ea quæ tibi præcepta sunt à Deo.

IN VERITATE COMPERI) καταλαμβάνομαι, id est, *comperio, deprehendo, video*.

VERS. 34. QVIA NON EST PERSONARVM ACCEPTOR DEVS) Græcè eleganter dicitur una voce, *οὐκ ἔστι προσωπολήπτης*, q. d. *Deus non est personaceps*, ut scilicet Iudæos (ut ipsi putant) præ Gentibus, sicut ad Synagogam Mosis ita & ad Ecclesiam Christi elegerit, sed paratus est omnes in Christum credere volentes in gratiam recipere, sive Gentiles sint, sive Iudæi. Hoc enim nationis discrimen in electione hac ad gratiam, Ecclesiam & salutem, non respicit Deus. Nota. Hæc personarum acceptio hoc loco non est illa, quæ est vitium oppositum justitiæ distributivæ: Deus enim hac justitia non ligatur: quia homines ad Dei gratiam fidem & salutem nullum jus habent. Vnde Deus sine ulla iniuria, & sine vitio acceptionis personarum potuisset eligere Iudæos ad christianismum, & ab eo excludere Gentes. Ergo hæc acceptio personarum hoc loco est illa, quæ fit in rebus gratuitis, quæ ex mera donantis libertate pendent, ut si dives velit facere eleemosynam, sed certis personis A duntaxat, v. g. suis civibus, vel subditis. q. d. Deus in distribuendis suis fidei & gratiæ donis non respicit personam, an videlicet Iudæus sis an Gentilis, sed utrislibet eam offert, ac præsertim *in omni gente qui timet Deum & operatur justitiam acceptus est illi*, uti tu o Corneli, licet Gentilis quia times Deum, & operaris justitiam (hoc ipso enim dignior es Iudæis) acceptus es illi, ideoque per me tibi fidem explicitam Christi, baptismum & christianismum impertiet. Vide quæ de personarum acceptione dixi Rom. 2. 11.

ET OPERATUR JUSTITIAM] *Justitia* hic Primò, accipi potest generaliter, ut virtutes omnes contineat, sitque earum complexio, à qua denominatur justus. Sic etiam accipitur ab Arist. 5. Ethic. c. 1. VERS. 35. *Justitia triplex Primò.*

Secundò, *justitia* accipi potest pro eleemosyna: Cornelii enim justitia maximè sita erat in erogandis eleemosynis. *Secundo.* Sic accipitur psal. 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum sæculi*: *justitia*, id est eleemosyna, quam dispersit in pauperes. Ratio est, quia per eleemosynam explemus triplex jus & debitum; nimirum id quod debemus proximo, nobis & Deo: homo enim homini debet humanitatem: sibi debet, ut suæ naturæ consortem ac concorporalem & consanguineum, quasi suum fratrem adiuvet: Deo debet, ut, cùm ipsi in se benefacere non possit, id faciat ejus imagini putà homini, quem Deus creavit ad suam imaginem & similitudinem, ut esset quasi Deus quidam terrestris; præsertim cùm Deus in tota Scriptura id tantopere jubeat & commendet, sibique id fieri æstimet: atque hujus rei rationem exacturus sit in die judicii, ac misericordes cælo, immisericordes inferno adiudicaturus, Matth. 25. v. 35. Hinc Hebr. affines sunt voces, & per metathesin penè eædem חסד *chesed*, id est, pietas, misericordia, & צדק *tsedech*, id est, justitia, adeoque sæpè חסיד *chasid*, id est, pius, misericors, idem est quod justus & sanctus de Causas de. 2. Cor. 9. 9. & Dan. 4. 24. *Eleemosyna solvit ius Deo, sibi, & proximo.*

Tertiò, *justitia* hic accipi potest antonomasticè, scilicet non qualis qualis, sed illustris, eximia & heroica. Sic capitur Eccl. 20. 30. *Qui operatur justitiam, ipse exaltabitur*. Et Hebr. 11. 33. *Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam*: ubi enim Apost. heroica patrum facta, quasi fidei illustres effectus & elogia commemorat. Pari modo Cornelius non tantùm justus erat, sed illustria justitiæ & eleemosynæ facinora edebat. Unde præ cæteris meruit visitari ab angelo, primusque Gentilium publicè a S. Petro christianismo initiari. Quocirca S. Chrysost. omnibus Cornelium in exemplum justitiæ & bonorum operum, æquè ac remunerationis divinæ proponit. *Tertio.*

VERBUM MISIT DEUS] Hic Petrus finita præfatione rem orditur, ac Centurionem cum suis catechizat, ait Tertul. lib. de Corona militis c. 11. Primæ enim Apostolorum conciones fuerunt catecheses: de quo glorientur nostri catechistæ, sintque eorum æmuli. Docet enim Petrus Iesum Christum à Patre missum in carnem, ad redimendum homines, ideoque passum, crucifixum, resurrexisse, venturum judicem; per ejus merita remitti peccata, dari gratiam & salutem. Nota. *Verbum* hoc accipi potest, Primò, pro sermone & prædicatione Evangelii; Secundò pro Verbo æterno, id est filio Dei incarnato, hoc est, Iesu à Nazareth, uti se explicat Petrus v. 38. Sic enim de eo ait Ioan. in initio Evang. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*, &c. *Et Verbum caro factum est*. ita Hugo, Gloss. & Dionys. hic, ac S. Athanas. orat. contra Arian. in illud, *Deus de Deo*. Tertio & planè, *verbum* hic accipias pro re verbo significata. putà pro rebus a Christo dictis & factis, de quo mox plura. Alludit Petrus ad illud Isaiæ 9. v. 8. *Verbum misit Dominus in Jacob, & cecidit in Israel*. Est enim utrobique eadem phrasis, sed dispar scopus & sensus. Vide ibi dicta. VERS. 36. *Verbum triplex.*

ANNUNTIANS PACEM PER IESUM CHRISTUM] putà pacem & reconciliationem cum Deo indeque cum proximis, æquè ac pacem conscientiæ. Unde angeli Christo nato illicò cecinerunt: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Luc. 2. Hanc pacem allatam a Christo sæpè commendat Apost. ac præsertim Ephes. 2. 14. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum*. &c. Vide ibi dicta.

HIC EST OMNIUM DOMINUS] *Hic*, scilicet Iesus Christus, qui proximè præcessit. Unde Christi divinitatem contra Arrianos ex hoc loco probat S. Athanas. loco jam citato, & alii.

Vos

VERS. 37. VOS SCITIS, id est, rumore audistis, ex fama communi confusè (nam distinctè & particulatim ignorabant: unde edocentur hic à Petro) cognovistis, QVOD FACTVM EST VERBUM] *Verbum* hic paulò aliter à nonnullis capitur, quàm versu præc. ibi enim græcè erat λόγος, hic verò est ῥῆμα. Verbum enim æternum, putà Dei filius in Scriptura vocatur λόγος, non ῥῆμα. ῥῆμα ergo significat Evangelii prædicationem factam à Christo per totam Iudæam. ita Hugo, Gloss. & Dionys.

Secundò & planiùs, *verbum* hic capitur metonymicè pro re, putà pro summa dictorum & factorum Christi, quam Græci vocant œconomiam Christi: hanc enim in sequentibus explicat & enarrat S. Petrus. ita Lyr. Cajet. Gagneius & noster Lorinus q. d. Audistis famam prædicationis, miraculorum & gestorum Christi. Hunc esse sensum patet ex textu Græco, qui sic habet, ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ, &c. id est, *Vos scitis verbum quod factum est per totam Judeam, exortum à Galilæa,* B *post baptismum quem prædicavit Joannes, Iesum à Nazareth, quomodo unxerit eum Deus Spiritu sancto.* ita Pagnin. Tigurina, Vatabl. Gagneius, & alii passim. Unde patet Primò, *verbum* hoc esse *Jesum à Nazareth*, putà dicta & gesta Iesu Nazareni, quæ scilicet ipse post susceptum à Ioanne baptismum, accepto ab eo testimonio quòd ipse esset Messias, cœpit docere & facere, incipiens à Galilæa, & prosequens per universam Iudæam. Unde id explicans Petrus subdit: *Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto & virtute, qui pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à diabolo.* Quare Vatabl. per metathesin unius voculæ *quomodo*, sic exponit: *Vos scitis verbum quod factum est*, scilicet *quomodo unxit Deus Jesum Nazarenum Spiritu sancto*, &c. ut pronomen *eum*, per pleonasmum Hebræum redundet. Patet Secundò, *verbum* hoc versu idem significare quod v. præced. scilicet dicta & facta Christi. Patet Tertiò, τὸ *incipiens*, vel ut alii vertunt, *exortum*, referre *verbum*, quod præcessit, non *Deum*: licèt ergo Latina versio habeat, *incipiens enim à Galilæa*, subaudi *fuis*; tamen Græca non habent τὸ *enim*: C eo enim omisso sensus planè fluit.

POST BAPTISMUM QUOD PRÆDICAVIT IOANNES] Pronomen *quod*, refert *baptismum*, quia sicut Græcis βάπτισμα dicitur in neutro genere, & βαπτισμὸς in masculino, sic & latinè dicitur *baptismus* masculinè, & *baptismum* neutrè, uti neutrè usurpat sæpè S. August. S. Hier. & alii. Aliter hæc legunt Rabanus & Beda, nimirum sic: *Vos scitis ut prædicavit Joannes Jesum à Nazareth.*

VERS. 38. JESUM A NAZARETH] Scilicet scitis esse verbum jam dictum: inde enim connexè hæc omnia pendent, uti jam ostendi ex Græco. De nomine Nazareni dixi c. 2. 22.

QUOMODO UNXIT EUM DEUS SPIRITU SANCTO] De hac unctione dixi cap. 4. 27. Vide Euseb. lib. 4. de Demonstr. cap. 15. ubi docet gratiam Spiritus sancti rectè vocari oleum & unctionem, quia instar olei nitidos facit, lucidos, fortes, vegetos & hilares.

ET VIRTUTE) δυνάμει id est, *potentia*. Hanc enim Christus divinam ostendit in patrandis miraculis, ejiciendis dæmonibus, convertendis animis.

Christus εὐεργέτης. QUI PERTRANSIIT BENEFACIENDO) εὐεργετῶν, id est, *benefaciens*; ut rectè Christus cognominari possit Evergetes, id est benefactor, utique longè veriùs quàm Ptolemæus ille rex Aegypti ordine tertiùs. Proprium ergo Christi ejusque asseclarum est, nemini malè, sed cuilibet benefacere, ut ubicumque degit, spargat radios suæ beneficentiæ instar solis, qui jugiter currit & pertransit, ut lucem, calorem & influxum suum communicet hominibus, animalibus & plantis toto orbe dispersis.

Mir. de beneficentia. Verè S. Bernard. epist. 253. ad Guarinum: *Pertransit*, inquit, *sicut non infructuosè, ita non remissè: non pigrè, non lento gressu, sed quemadmodum de eo scriptum est. Exultavit ut gigas ad currendam viam. Porrò currentem non apprehendit, qui & ipse pariter non currit. Et quid prodest Christum sequi, si non contingat consequi? Ideo Paulus aiebat: Sic currite ut comprehendatis. Ibi tu Christiane fige tui cursus profectusque metam, ubi Christus posuit suam. Factus est, inquit, obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Idem serm. 11. inter parvos: *Justitia*, inquit, *est in duobus, in innocentia, & in beneficentia. Innocentia justitiam inchoat, beneficentia consummat.* Idem epist. 181. ad Haimericum: *Benevolus nil sibi* A *charius ipsa æstimat benevolentia, qua & benevolus nominatur, & beneficus est.* S. Chrysost. homil. 27. in Genes. *Benefacere*, ait, *homini est beneficium magnum apud Deum deponere.* Dei enim proprium est benefacere, sicut diaboli malefacere. Deum ergo patrem suum imitantur benefici. Audi Christum Matth. 5. 44. *Benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.*

Quare Gentilis, non Christiana, est ista Ciceronis vox: *Beneficium nec in juvenem, nec in senem conferendum est: in hunc, quia perit antequam gratiæ referendæ detur opportunitas: in illum, quia non meminit.* Pientiùs Titus Vespas. Imper. ajebat: *Non licere quemquam a vultu Imperatoris tristem discedere.* Idem recordatus se eo die nemini benefecisse: *Amici*, inquit, *diem perdidimus.* ita Sueton. in ejus Vita. Pithagoras rogatus, *qua ratione homines diis similes haberi possent*? respondit, *Si veritatem amplecterentur, & cunctis benefacerent.* ita Aelian. libr. 12. Theophrastus rogatus, *quidnam vitam humanam conservaret?* respondit, *beneficentia.* ita Stobæus ser. 41. Anaxilaus interrogatus, *quid esset in regno beatissimum?* respondit, *Numquam vinci beneficiis.* Publius Mimus: *Beneficium*, ait, *qui dare nescis, injustè petis.* Alexander Severus Imp. rogatus, *Quis esset optimus*? respondit, *Qui amicos muneribus retinet, & inimicos beneficiis ambit, sibique conciliat.* ita Maximus serm. 9. de Magist. Epictetus: *Sicut sol*, inquit, *non expectas preces ut exoriatur, sed illicò fulget ac salutatur ab omnibus; ita neque tu expectaveris plausus, strepitus & laudes ut benefacias, sed sponte confer beneficia, & æquè ac sol ambieris*, teste Stobæo serm. 44. de Magistrat. Præclariùs S. Gregor. Nyssen. orat. de pauper. amandis: *Beneficentia*, inquit, *est omnium virtutum laudatarum præstantissima. Hæc est felicitatis comes. Hæc assidet Deo, & magna est cum ipso necessitudine conjuncta.*

ET SANANDO OMNES OPPRESSOS A DIABOLO] καταδυναστευομένους, id est, potentia & tyrannide diaboli in potestatem ejus redactos, oppressos, & sub jugum missos, possessos scilicet à diabolo, vel corpore, vel anima, vel utroque. Diabolus enim erat princeps mundi; sed eum suo principatu tyrannico dejecit Christus, Luc. 11. 12.

QUONIAM DEUS ERAT CUM ILLO] Primò, per unionem hypostaticam. Secundò, per gratiam eximiam singularem & capitalem, qualis decebat unigenitum Dei. *Deus in Christo tripliciter.* Tertiò, per potentem operationem miraculorum & sanitatum, perque efficacem prædicationem, qua mentes hominum illuminabat, & ad Deum convertebat. Inde vocatus est Emmanuel, id est, *nobiscum Deus*, Isaiæ 7. 14. Facessat ergo Nestorius, qui ex hoc loco & similibus inferebat, Christum esse merum hominem, non Deum; quia Deus erat cum illo, scilicet homine Christo: alia ergo erat persona hominis Christi, alia Dei, qui erat cum illo homine. Respondeo enim negando consequentiam: nam τὸ *illo*, significat hominem Christum existentem, non subsistentem in propria persona, sed in persona Verbi, ac proinde non significat personam hominis, sed naturam & existentiam hominis in concreto: in hac enim erat Deus per unionem hypostaticam, ac consequenter ei suam hypostasin & subsistentiam di- D vinam communicabat. Aliter ergo Deus est in nobis, aliter in Christo: in nobis enim tantùm est per gratiam & operationem; in Christo etiam per subsistentiam.

NON OMNI POPULO) *Suscitatum Christum nemo vidit impiorum*, ait S. August. tract. 75. in Ioannem. VERS. 41.

QUI CONSTITUTUS (ὡρισμένος, id est, *definitus, destinatus, designatus*) EST A DEO JUDEX) Nimirum quà homo, *quia filius hominis est*, ut ait Ioan. c. 5. 27. ut scilicet in humana natura gloriosa, visibiliter judicet omnes homines in valle Iosaphat in ultimo mundi die. Hæc enim potestas judiciaria debita est humanitati Christi ob unionem cum Verbo: loquitur S. Petrus primariò de judicio universali, secundariò de particulari: hoc enim universali annexum & subordinatum est. Christus enim particulatim singulos homines judicat, dum moriuntur, non quòd singulorum animæ deferantur in cælum, Christoque judici judicandæ sistantur, ut velle videtur S. August. de Vanitate sæculi c. 1. S. Chrysost. homil. 46. ad popul. & S. Bernard. in Medit. c. 2. nec enim decet peccatores in cælum elevari: non etiam quòd Christus personaliter in terram descendat, ut quemque morientem judicet, uti videtur velle Innoc. III. lib. 2. de Contemptu mundi c. 43. sic enim Christus quolibet VERS. 42. *Quomodo Christus sit particulare cuiusque judicium.*

bet momento deberet è cælo in terram, imò in varia terræ loca simul descendere: sed quòd anima defuncti statim post mortem intellectualiter loquatur, eique sua facta repræsentet, ac pro meritis, vel demeritis cuique sententiam quasi judex dictet & proferat. Sicut enim angelus in Oriente potest loqui alteri angelo, qui est in Occidente, per mentalem locutionem, ita Christus gloriosus in cælo, mentaliter potest loqui animæ existenti in terris. ita Franc. Suarez 3. p. tom. 2. disp. 52. sect. 2. licèt nonnulli sentiant, Christum particulare cujusque judicium peragere per angelum ejus custodem, ut dixi c. 7. 58.

Nota. Hanc potestatem judiciariam habuit Christus in actu primo, à primo instanti conceptionis suæ, & unionis cum Verbo. Ea tunc enim habuit jus & potestatem judicandi omnes æquè ac dominium universi & creaturarum omnium: sed usum & exercitium hujus potestatis accepit in resurrectione: tunc enim accepit gloriam regnantis statumque dominantis, dum enim viveret habuit statum se humiliantis & patientis, merentis & morientis.

VIVORUM ET MORTUORUM] Id est, justorum ait, S. Chrysost. hom. 1. de Symbolo, & S. August. Enchir. c. 51. animarum & corporum, ait Ruffinus in Symbolo. Verùm hæc mystica & symbolica sunt. Dico ergo ad literam, vivos hic vocari eos, qui in die judicii vivi reperientur, cæteros vocari mortuos, non quòd & illi vivi morituri non sint, sed quod è morte illicò sint resurrecturi, ita ut mors eis sit potiùs transitus ad vitam, quàm interitus. Vide dicta 1. Thessal. 4. 15.

Hinc patet, omnes omnino homines resurrecturos, præsentes fore Christo in die judicii, ab eoque judicandos, etiam parvulos sine baptismo in peccato originali mortuos, uti docet S. Gregor. 9. Moral. cap. 12. vel 16. & S. August. l. 3. de Libero arbitr. c. 23. & plerique Scholastici in 4. dist. 47. omnes enim subditi sunt judici Christo, sicut pro omnibus idem natus & mortuus est. Christus itaque in parvulos proferet sententiam mediam: non enim admittet eos in cælum, ut beatos; nec damnabit ad ignem gehennæ, ut damnatos. Puniet ergo eos pœna damni id est, privatione cælestis gloriæ ob peccatum originale, non vero pœna sensus: hæc enim respondet peccato actuali, quod parvuli non habent.

VERS. 43. REMISSIONEM PECCATORUM ACCIPERE] Id est, *quòd remissionem peccatorum accepturus sit per nomen ejus, quisquis crediderit in eum*, ut vertit Tigurina, qui scilicet in eum crediderit fide, non mortua, sed viva, quæ in spei, timoris, invocationis, charitatis & cæterarum virtutum actus se exerit; ut scilicet credat Christum esse mediatorem inter Deum & homines, ejusque passionis merito Deum remittere peccata, ac ut talem invocet, amet, veneretur, ejusque legi & præceptis per omnia obediat, ita contra hæreticos hujus temporis explicat & docet S. Iacobus c. 2. 24. Cur Apostoli passim inculcent beneficium remissionis peccatorum, causas dedi c. 5. 31. & c. 2. 38. licèt enim Cornelius jam esset justificatus, tamen etiam justus septies in die cadit, saltem in peccatum veniale. Adde in domo Cornelii multos fuisse, qui necdum remissionem peccatorum acceperant, sed jam à S. Petro erant accepturi per fidem Christi. Denique docet hic S. Petrus vim baptismi, quòd nimirum remittat peccata, adeoque nemo justificetur nisi eum actu suscipiat, vel habeat in voto, uti habuit Cornelius.

VERS. 44. *Cecidit Spiritus sanctus. Quomodo.* CECIDIT SPIRITUS SANCTUS] visibili specie, scilicet in igneis linguis, incumbens capiti Cornelii & domesticorum ejus. Hac enim specie descenderat in Apostolos. Id patet ex c. seq. v. 15. ubi dicitur: *Cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio*, puta in Pentecoste, per linguas igneas. Unde & sequitur: *Audiebant enim illos loquentes linguis*. Porro cecidit Spiritus sanctus in eos antequam baptizarentur: unde sequitur, eos ad catechesim S. Petri fidem in Christum concepisse, ac contritionem de peccatis, cùm audirent remissionem peccatorum sperandam & petendam à Christo, per eamque se esse justificatos. Ita disposuit Deus, ut Iudæi Petrum non possent arguere, quod eos utpote Gentiles, baptizasset & christianismo initiasset, utpote cùm vidissent in eos jam antè descendisse Spiritum sanctum, qui suo descensu eos sibi in filios adoptabat, itaque significabat eos in Ecclesiam suam esse cooptandos, ita S. Chrysost. Quare imperitè hoc loco argutantur hæretici: Cornelius ante baptismum recepit Spiritum sanctum: ergo eum non confert baptismus; sed is tantùm est signum justitiæ & gratiæ per fidem acceptæ: perinde enim est ac si sic argumentarentur: Contritio confert Spiritum sanctum. ergo eum non confert baptismus. Inepta enim est utraque consequentia. Idem enim effectus, putà gratia Spiritus sancti, à pluribus causis promanare potest, puta à contritione, & à baptismo. Adde, contritionem includere votum baptismi, & sine eo non conferre Spiritum sanctum, uti superiùs dixi. Denique hic illapsus Spiritus sancti in Cornelium ante baptismum, fuit privilegium speciale ei soli concessum, quod regulæ legique communi, juxta quam per baptismum datur remissio peccatorum & gratia Spiritus sancti, non præjudicat.

EX CIRCUMCISIONE, ex judaismo; FIDELES] VERS. 45. Est synecdoche: ponitur enim *circumcisio* pro tota lege Mosis, quia ipsa ejus erat initium & professio, uti est baptismus legis novæ & christianismi. Secundò, *ex circumcisione*, id est, circumcisi, putà Iudæi fideles & Christiani. Est græcismus, de quo dixi Rom. 4. 12.

QUIA ET IN NATIONES (ἔθνη, id est *Gentes & Gentiles*) GRATIA SPIRITUS SANCTI EFFUSA EST] Putabant enim Iudæi Christum Christique gratiam & Ecclesiam, Iudæis solis esse promissam & destinatam à Deo, & Gentes ab ea excludendas.

GRATIA] δωρεὰ, id est, *donum gratuitum*, ideoque gratia.

ET MAGNIFICANTES DEUM.] loquentes magnalia Dei, tum orbi toti, tum sibi præ cæteris Gentilibus per Christum præstita, ideoque ea intimo cordis, devotionis & gratitudinis sensu. Vide dicta cap. 2. v. 11. VERS. 46.

TUNC RESPONDIT PETRUS] id est, cœpit dicere. Nam *respondere* in Scriptura est ordiri sermonem, etiamsi nulla præcesserit interrogatio uti hic nulla præcessit. VERS. 47.

NUMQUID AQUAM QUIS PROHIBERE POTEST?] Contradicit Petrus prohibentibus Iudæis, ait S. Chrysost. q. d. Vos ò Iudæi-Christiani putatis ad solos Iudæos pertinere Christum, Christique baptismum, ideoque vultis prohibere Gentes, ne eo abluantur: at non potuistis prohibere Spiritum sanctum, quo minus illaberetur in eas ergo nec potestis prohibere, quo minùs ejus baptismo baptizentur. baptismus enim est Sacramentum Spiritus sancti. Unde S. August. homil. 23. inter 50. *Ipsa*, inquit, *attestatione rei magnæ quasi acclamatum est* (à Spiritu sancto & Christo) *ad Petrum: Quid de aqua dubitas? jam ego hic sum.* Hinc Secundò, per metathesin vocis *aquam*, ita planè vertit Pagnin. & Tigurina, *num quis prohibere potest, quominus aqua baptizentur*, &c. ut scilicet per hoc Sacramentum initientur christianismo, fiantque cives Ecclesiæ.

SICUT ET NOS] visibiliter per linguas igneas, accipiendo donum linguarum.

ET JUSSIT EOS BAPTIZARI] à suis comitibus, Apostolorum enim erat evangelizare, minorum sacerdotum baptizare, ut docet Paulus 1. Cor. 1. 17. Sic Christus per se prædicabat, per Apostolos baptizabat, Lucæ 4. 18. & Ioan. 4. 2. VERS. 48.

IN NOMINE DOMINI IESU] Putà baptismo Christi. Vide dicta c. 2. 38. Cornelium hunc post Zachæum, creatum esse à S. Petro Episcopum Cæsareensem, testatur Martyrol. Rom. 2. Febr. & Clem. l. 7. Constit. c. 46. Adhæc Cornelii domum conversam esse in Ecclesiam, eamque adhuc extitisse tempore S. Hier. docet ipse epist. 27. ubi describens navigationem & iter S. Paulæ ait, ipsam Cæsareæ invisisse domum Cornelii jam Christi factam Ecclesiam. Porrò Sanctorum catalogo ascriptus est Cornelius 2. Februarii, ubi sic habet Martyrol. Rom. *Cæsareæ in Palæstina S. Cornelii Centurionis, quem B. Petrus Apostolus baptizavit, & apud præfatam urbem episcopali honore sublimavit.* Vita hujus S. Cornelii extat apud Surium Metaphraste 13. Septembr. sed in qua quædam apocrypha contineri censet noster Lorinus, & tale quid redolent. *S. Cornelius Episcopus Cæsareæ.*

Quæres hic Primo, an Petrus & Apostoli usque ad Cornelii vocationem, ignorarint Gentes vocandas esse ad Christum, eisque prædicandum esse Evangelium? an Cornelius omnium omnino Gentilium primus sit conversus & baptizatus: Affirmant nonnulli, quia id videtur visio & narratio hujus capitis significare. *An Cornelius [illegible] ex Gentibus [illegible]*

Verùm contrarium multi moderni viri docti sustinent, idque videtur verius. Primo, quia Christus ascensurus in cælum disertè dixerat, & jusserat Apostolis, ut evangelizarent Gentibus: *Euntes*, inquit, *in mundum universum*, *[illegible]*

præ-

prædicate Evangelium omni creaturæ, id est omni homini, Matth. 28. Et *Eritis mihi testes in Iudæa & Samaria, & usque ad ultimum terræ*, Actor. 1.

Secundò. Secundò, quia Apostoli viderant Gentiles deduci ad Christum, ab eoque suscipi, Ioan. 12. 20. rursum ab eo sanari filiam Chananææ, utique Gentium, Matth. 15. 22. Adhæc audierant primitus tres Magos ex Oriente à Deo, duce stella, vocatos ad præsepe Christi: hi autem erant primitiæ Gentilium. Insuper viderant curatum à Christo servum Cetnurionis Romani, Matth. 8. 5. quem Lucius Dexter in Chronico, scribit origine fuisse Hispanum, & Hispanis prædicasse Christum. Sic enim ait: *C. Cornelius Centurio Caphernaumensis, dominus servi quem Dominus sanavit, pater etiam C. Opii Centurionis, erat Hispanus: mirè floret in Hispania.* Et de ejus filio: *C. Opius*, inquit, *Centurio Hispanus, credit Christo morienti in cruce. Ex Gentilibus hic primus à Christi morte credidit, qui fuit civis Romanus, baptizatusque à S. Barnaba factus est tertius Mediolanensis Episcopus. Vir quidem Apostolicus qui Christi mortem & eclipsin admirabilem primus omnium Hispanis genti suæ, cum audientium stupore refert.*

Tertiò. Tertiò, quia ad hoc Apostoli in Pentecoste receperant Spiritum sanctum in linguis igneis, ut jis irent prædicatum gentibus omnibus totius orbis. Hoc est enim quod ex Ioele citat & profitetur ibid. v. 17. & 21. S. Petrus: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*, &c. *Et erit: Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Unde & verisimile est, in Pentecoste, inter tot nationes tot linguarum & regionum quot recensentur Actor. 2. fuisse aliquos Gentiles immixtos, qui ad concionem S. Petri cum Iudæis & Proselytis conversi sint ad Christum, æquè ac in altera concione S. Petri, in qua ipse quinque hominum millia convertit, Act. 4. 4. probabile est nonnullos ex eis fuisse Gentiles. Rursum Eunuchus Candaces reginæ Aethiopum conversus à Philippo c. 8. à multis putatur fuisse Gentilis, utpote Aethiops & Aethiopum princeps. Huc facit, quòd Saulus jam conversus *loquebatur quoque Gentibus, & disputabat cum Græcis*, uti audivimus cap. 9. 29. Et c. 11. 2. dicuntur fideles ex circumcisione, id est, circumcisi & Iudæi, murmurasse contra Petrum, quòd ad Cornelium Gentilem divertisset: quo satis significat, fuisse alios fideles ex præputio, id est, incircumcisos & Gentiles, qui factum Petri laudarunt, & Cornelio, utpote Gentili & suæ gentis ac fortis, applauserunt. Eodem cap. v. 20. dicuntur Cypri & Cyrenæi evangelizasse Græcis, id est Gentilibus.

Quartò. Quartò, quia idem Lucius Dexter asserit, Apostolos inter se divisisse orbis provincias ad jis evangelizandum, anno Christi 34. paulò post ejus ascensum in cælum, nimirum die ultima Iunii, 36. diebus post Pentecosten & receptum Spiritum sanctum, & Iacobum anno Christi 37. qui fuit annus tertius à morte, resurrectione & ascensione Christi, profectum esse in Hispaniam, ibique evangelizasse: esto enim eo tempore ibidem multi fuerint Iudæi, ut idem asserit, quis tamen neget eum Gentibus quoque, quæ longè plures erant, prædicasse?

Publica prædicatio Gentibus cœpit à Cornelio. Dices, Quomodo ergo vulgò asseritur, quòd per conversionem Cornelii, primò Gentibus apertum fuerit ostium Evangelii & Ecclesiæ? Resp. id accipiendum & limitandum esse ad publicam solemnem, & ex professo apud Gentes Evangelii prædicationem, quam Petrus visione cælesti accepta, jussus est publicè Iudæo-Christianis denuntiare, ne ipsi Apostolis ad Gentes ituris obsisterent, & Gentes ab Ecclesia repellerent. Docet id disertè hoc loco S. Chrysost. scilicet S. Petrum secretò scivisse se & Apostolos debere prædicare Gentibus: sed id non fecisse, ne Iudæos offenderet, donec visione cælesti admonitus, hanc esse Dei voluntatem Iudæis persuasit, præsertim cùm ipsi viderunt visibilem Spiritus sancti descensum in Cornelium & domesticos ejus.

Ita L. Dexter in Chronico anno Christi 40. qui fuit sextus ab ascensu Christi in cælum: *Cornelius*, inquit, *Centurio Italicensis, Petro prædicante repletur Spiritu sancto, Hierosolymisque denuntiata solemni Gentilium ad fidem Christi conversione, Cornelius baptizatus floret.* Idem fusè docet Ga- A spar Sanchez in Appendice ad Acta Apost. sive tractatu 1. de Præd. S. Iacobi in Hispania c. 9. Porrò hic Flavius L. Dexter, fuit Præfectus prætorio, qui Chronicon hoc dicavit S. Hieronymo ut ipse refert libr. de Script. Ecclef. sed eo morte prærepto, dicavit illud S. Paulino. Vicissim S. Hieron. Dextro huic inscripsit librum de Script. Ecclef. in quo eumdem ponit & dilaudat. Chronicon hoc Dextri nuper Fuldæ repertum citat & laudat noster Gaspar Sanchez lib 2. de Profect. S. Iacobi in Hispan. ca. 2 & Christoph. à Castro in Histor. Deiparæ cap. 18. Vide dicta in fine Chronotaxis.

Quoto anno Christi Cornelius conversus. Quæres Secundò, quoto anno à morte & adscensu Christi conversus sit Cornelius, & apertum publicè Gentibus Evangelium? Resp. id definiri non posse. Variant enim Chronologi. Primò enim Chronicon Alexandrinum, & Gaspar Sanchez tract. 1. de Profect. S. Iacobi in Hispan. c. 10. censent Cornelium conversum anno Christi 36. qui fuit à morte ejus secundus. Secundò, Adrichomius in Chorolog. censent eum conversum anno Christi 38. qui fuit à morte B ejus quartus. Tertiò, alii moderni censent anno Christi 39. qui fuit à morte ejus quintus. Quartò L. Dexter in Chronico, scribit Cornelium conversum anno Christi 40. qui fuit à morte ejus sextus: anno verò Christi 41. Apostolos ivisse in suas provincias: anno denique Christi 42. S. Iacobum ab Herode occisum. Quintò, Baronius & noster Gordonus in Chronol. censent Cornelium conversum anno Christi 41. qui fuit à morte Christi septimus, & Caii Caligulæ Imp. secundus, quo & S. Matthæus scripsit Evangelium.

Resp. anno Christi 37. Verisimilius videtur, Cornelium conversum sub annum Christi 37. illo anno enim S. Petrus fundavit Ecclesiam Antiochenam, utpote aperto jam Gentibus publicè ostio fidei & Ecclesiæ. Unde & in vita hujus S. Cornelii habetur, quòd ipse conversus profectus sit cum S. Petro Antiochiam. Licèt enim Chronicon Alexand. tradat, S. Petrum posuisse cathedram Antiochiæ anno 4. post mortem Christi, qui fuit annus à nativitate Christi 38. vel 39. idemque de anno Christi 29. censeat Bar. omnesque ejus sequaces, & multi alii; C tamen mox ostendam id factum esse anno 37. Quis autem credat S. Petrum in Antiochia, utpote urbe Gentili, posuisse cathedram, ante apertum Gentibus fidei ostium, quod factum est per conversionem Cornelii? Aut quomodo Iudæi id æquis oculis & animis aspexissent, avelli nimirum à se caput Ecclesiæ, itaque ad Gentes ac ad eas Ecclesiæ primatum, & Pontificatum transferre? præsertim cum S. Clemens lib. 10. Recogn. tradat, S. Petrum cathedram hanc Antiochiæ posuisse in domo Theophili, cui S. Lucas dedicat hæc Acta cap. 1. v. 1. qui Gentilis fuit, non Iudæus, ut patet ex nomine. Theophilus enim est nomen Græcum, significans Dei amantem: & quia Theophilus hic magistratu Antiochiæ fungebatur, teste Oecumenio. Eodem quoque anno Christi 37. videtur S. Iacobus profectus in Hispaniam, uti dicam ca. 12. Sic enim omnia optimè cohærent. Nam converso jam Cornelio à S. Petro, sine nota & contradictione Iudæorum potuit S. Iacobus publicè prædicare Hispanis Gentilibus, ac post quinque annos rediens Hiero- D solymam, anno Christi 43. vel, ut volunt alii 44. occidi ab Herode. ita recentissimi quidam, sed magni judicii Chronologi. Hinc & nonnulli censent sub eumdem annum Christi 37. Apostolos profectos esse in suas provincias, utpote qui per Petrum cælitùs admonebantur ad prædicandum Gentibus. Unde Cajet. Actor. 9. v. 32. & aliis scribit Apostolos per orbem fuisse divisos intra triennium, quod cœpit mox à conversione ejus, quæ facta est anno Christi 36. & terminatur ann. Christi 39. licèt Baron. quem multi sequuntur censeat Apostolos per orbem esse dispersos post occisum ab Herode Iacobum, anno Christi 44. de quo plura Actor. 12. v. 1. Itaque hæc sententia à posteriori valdè confirmatur ex eo, quòd omnes consentiant S. Petrum Antiochiæ sedisse per annos septem, scilicet usque ad annum secundum Claudi, qui fuit Christi 44. quo sedem transtulit Romam. Computa enim hos septem annos retrorsum ab anno Christi 44. invenies primum eorum annum, quo sedere cœpit Antiochiæ, incidere in annum Christi 37. Ergo eodem, vel certè præcedente, putà 36. conversus est Cornelius. Hæc magis patebunt ex jis quæ dicam c. 12. 1.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IUdeo-Christiani expostulant cum S. Petro, quòd Cornelium Gentilem induxerit in Ecclesiam. Petrus narrando suam & Cornelii visionem, eis satisfacit. Secundò, v. 20. narratur incrementum fidei, præsertim Antiochiæ: unde eò mittitur Barnabas, qui cum Saulo totum annum ibi evangelizant multosque convertit: quocirca ibidem primò discipuli cognominantur Christiani. Tertiò, v. 27. Agabus prædicit famem toti orbi instantem: quare fideles Antiocheni faciunt collectam, quam fidelibus Hierosolymitis per Saulum & Barnabam transmittunt.

1. AVdierunt autem Apostoli, & fratres qui erant in Iudæa, & quoniam & Gentes receperunt verbum Dei. 2. Cùm autem ascendisset Petrus Hierosolymam disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione, dicentes: 3. Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis? 4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens: 5. Ego eram in civitate Ioppe orans, & vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis summitti de cælo, & venit usque ad me. 6. In quod intuens considerabam, & vidi quadrupedia terræ, & bestias, & reptilia, & volatilia cæli. 7. Audivi autem & vocem dicentem mihi. Surge Petre, occide, & manduca. 8. Dixi autem: Nequaquam, Domine: quia commune aut immundum numquam introivit in os meum. 9. Respondit autem vox secundò de cælo: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. 10. Hoc autem factum est per ter: & recepta sunt omnia rursum in cælum. 11. Et ecce viri tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi à Cæsarea ad me. 12. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum & sex fratres isti, & ingressi sumus in domum viri. 13. Narravit autem nobis, quomodo vidisset angelum in domo sua, stantem & dicentem sibi: Mitte in Ioppen, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus, 14. qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, & universa domus tua. 15. Cùm autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio. 16. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: Ioannes quidem baptizavit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto. 17. Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis, qui credidimus in Dominum Iesum Christum: ego quis eram, qui possem prohibere Deum? 18. His auditis, tacuerunt, & glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. 19. Et illi quidem, qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano perambulaverunt usquem Phœnicem, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Iudæis. 20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, & Cyrenæi, qui cùm introissent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos, annunciantes Dominum Iesum. 21. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. 22. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, super istis: & miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. 23. Qui cùm pervenisset, & vidisset gratiam Dei, gavisus est: & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino: 24. quia erat vir bonus & plenus Spiritu sancto, & fide. Et apposita est multa turba Domino. 25. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum: quem cùm invenisset, perduxit Antiochiam. 26. annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia: & docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primùm Antiochiæ discipuli, Christiani. 27. In his autem diebus supervenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam: 28. & surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. 29. Discipuli autem prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: 30. quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ & Sauli.

VERS. 1. APOSTOLI, ET FRATRES) *Fratres*, id est, cæteri fideles. Apostolis inferiores & subditi.

VERS. 2. DISCEPTABANT] διεκρίνοντο. Syrus, *litigabant*; Chrysost. *tamquam valde offensi expostulabant*. S. Epiphan. hæresi 28. tradit, auctorem & incentorem hujus expostulationis & murmuris fuisse Cherintum, qui proximus post Simonem Magum fuit hæresiarcha, tumdenique suscitasse Iudæos contra Paulum, ut eum caperent, quasi qui Gentiles induxisset in templum, Actor. 22. 28. Sic murmurarant priùs Iudæi contra Christum, quòd manducaret cum publicanis, Lucæ 19. 6. & 7. hi enim ferè erant Gentiles. Porrò Cherinthus judaizans pugnabant pro judaismo, ut excluderet christianismum: unde docebat omnes homines debere circumcidi, & servare legem Mosis, ideoque contra eum promulgatum est primum Concilium Hierosolymis, Act. 15. ita Epiphan. hær. 18. & Philastrius lib. de Hæres. c. 87.

Cherintus auctor murmuris.

VERS. 3. MANDUCASTI CUM ILLIS) Notat S. Chrysost. eos non dicere: Quare prædicastis illi Christum? hoc enim quasi impium & iniurium Christo omnes exhorruissent, sed *Quare manducasti cum illis?* hoc enim Iudæo illicitum videbatur. Hi enim si cum Gentibus communicarent in mensa, censebantur à Iudæis hoc convictu contaminari fierique immundi. Sed parite hæc censura frigida erat, Iudaica & Pharisaica, jamque per Christum cum lege vetere ejusque immunditie & irregularitate sublata & abolita.

VERS. 4. INCIPIENS AUTEM PETRUS] Vatabl. *rem ab initio repetens Petrus.*

VERS. 5. VIDI IN EXCESSU) Græcè, *in exstasi*; Fagnin. *in raptu*; Vatabl. *in abstractione*, scilicet, *spiritus, id est, spiritus meus abductus* (non realiter, sed intellectualiter) *a corpore meo vidit*; Tigurina, *raptus extra me vidi visum*. Petrus hic retexit & repetit totam seriem rei gestæ, enarratam cap. præcedenti usque ad v. 18. quare eam hic non repetam.

VERS. 16. VOS AUTEM BAPTIZABIMINI SPIRITU SANCTO) in Pentecoste. Vide dicta c. 1. 5.

VERS. 18. EADEM GRATIAM) ἴσην δωρεάν: Tigurina, *par donum*, vel *æqualem gratiam*; par scilicet in substantia, licèt in quantitate pro dispositione vel Dei, vel hominis, dispar & maius, vel minus.

EGO QUIS ERAM, QUI POSSEM PROHIBERE DEUM] ut scilicet gratiæ Dei descensum & illapsum in Cornelium inhiberem, sisterem & averterem. Hoc enim impossibile est, æquè ac impium & satanicum; q. d. Sicut non potui impedire descensum Spiritus sancti, sic nec

bap-

baptismum ejusdem. Spiritus sanctus enim suam Cornelio communicans gratiam, significabat se pariter velle conferre ei per me suum baptismum, ut cæteris suis fidelibus suæque Ecclesiæ aggregaretur: q.d. Si ego Gentiles arcere non potui à Christianismo, nec vos poteritis, ita Glossa.

Moral. mirare hic S. Petri modestiam, qui cum esset superior, imò Summus Pontifex, fidelium de se querelas non respuit, nec imperiosè refutat, dicendo: Ego scio quid agam, non teneor vobis rationem facti mei reddere: vestrum est obedire & tacere, &c. Sed modestè & humiliter seriem rei gestæ enarrans, eis satisfacit.

Idem imitari debere Prælatos, cùm ab inferioribus reprehenduntur, ut scilicet eis ex ratione, non ex potestate satisfaciant, docet S. Gregor. lib. 9. epist. 39. *Nam si in querela fidelium*, inquit, *aliquid de sua potestate dixisset* (S. Petrus) *profectò doctor mansuetudinis non fuisset. Humili ergo eos ratione placavit, atque in causa reprehensionis suæ etiam testes exhibuit. Si ergo Pastor Ecclesiæ Apostolorum Princeps, signa & miracula singulariter faciens, non dedignatus est in causa reprehensionis suæ rationem humiliter reddere, quanto magis nos peccatores cùm de re aliqua reprehendimur, reprehensores nostros ratione humili placare debemus.* Sapienter Climachus gradu 26. hoc dat signum opus esse ex Deo, nosque operari secundùm Deum, *si ex ejus actione plus humilitatis in anima accipiamus, quam priùs habuerimus.* Si enim ex eo superbiamus, signum est, nos id fecisse non ex Deo, sed ex diabolo, putà ex fastu, vanitate, &c.

VERS. 18. GLORIFICAVERUNT DEUM) Ergo, ait Chrysost. horum exemplo bonis proximorum non invidere, sed gaudere debemus, iisque gratulari, & Deum glorificare; esto ipsi nos superent & transcendant, uti Gentiles superarunt Iudæos in fide & christianismo.

POENITENTIAM) Id est, tempus & locum pœnitentiæ, ait Lyran. Secundò, *pœnitentiam*, id est, gratiam & impulsum ad pœnitentiam, ita Glossa. Tertiò, *pœnitentiam*, id est effectum & fructum pœnitentiæ, putà remissionem peccatorum. Utrobique est metonymia: in secundo enim sensu ponitur effectus pro causa; in tertio causa pro effectu.

AD VITAM) *Ut vivant*, ait Vatabl. scilicet hic vita fidei & gratiæ, in futuro vita gloriæ & felicitatis æternæ.

VERS. 19. SUB STEPHANO) ἐπὶ Στεφάνῳ, quod Primò, verti potest, *propter Stephanum*, ita Syrus; Secundò, *post Stephanum*, ita Vatabl. Utrumque complectitur Noster, vertens, *sub Stephano*, id est, tempore Stephani, ob ejus zelum & libertatem arguendi Iudæos.

PHOENICEN] *Phœnice*, vel Phœnicia regio est Syriæ (unde & incolæ Syrophœnices vocantur) cujus metropolis erat Tyrus: præcellit nunc Tripolis, ita dicta à trium urbium obtentu, scilicet Sidonis, Aradi & Tyri, ait Strabo, Plinius & Mela libr. 1. Vide Salmeronem tom. 1. proleg. 41. Phœnices, præsertim Tyrii, navigatione fuerunt celeberrimi: unde ab eis condita est Carthago in Africa, & Afri vocati sunt Pœni, quasi Phœni & Phœnices. Hinc & Pœnorum lingua Syræ & Hebrææ fuit affinis, teste S. Hieron. lib. 5. in cap. 25. Ierem. & S. August. in psal. 136.

ANTIOCHIAM] Hæc, ait S. Hieron. in cap. 6. Amos; *est Syriæ metropolis, tertium inter omnes Romani orbis urbes locum obtinens, hoc est, post Romam & Alexandriam.* Hinc & S. Petrus ibi primò cathedram suam constituit. Unde Antiochena Ecclesia facta est secunda sedes Patriarchalis. Prima enim est Romana, tertia Alexandrina, quia eam fundavit S. Marcus missus à S. Petro. Atque hæ tres solæ fuerunt primæ Patriarchales, quibus postea accessit quarta, scilicet Hierosolymitana: hæc enim facta est Patriarchalis explicitè à Vigilio Papa in Concil. Rom. anno Dom. 553 ut docet Baron. implicitè verò à Concilio Calcedon. Act. 7. quod ei subiicit tres Palæstinas, ut ejus litem cum Antiochena dirimeret. Accessit quinta, scilicet Constantinopolitana, tempore & opera Iustin. Imp. ibidem residentis: postea adiectæ sunt & aliæ, uti Aquilejensis, & Veneta. Vide Sigonium lib. 1. de Regno Italiæ.

Ordo & ordinum Patriarcharum.

VERS. 20. LOQUEBANTUR AD GRÆCOS] πρὸς Ἑλληνιστάς, id est, *ad Græcistas*, hoc est, ad Iudæos inter Græcos, id est Gentiles natos, vel educatos, vel habitantes, ita Vatabl. Verùm quia Græcistæ hic opponuntur Iudæis degentibus in Phœnicia, Cypro & Antiochia, hoc est in regionibus & urbibus Gentilibus: hinc per Græcistas hoc loco, non Iudæi inter Gentes nati vel viventes, sed Gentiles significantur; Ἑλληνισταὶ ergo hic idem est quod Ἕλληνες, hoc est Græcistæ sunt Græci, putà Gentiles. ita Lyran. Hugo & Cajet. Unde patet, hosce Cyprios Evangelistas evangelizasse Gentilibus ante conversum Cornelium, scilicet paulò post necem S. Stephani, uti dictum est v. 19. qua de re plura dixi in fine cap. 10. Fortè Lucas eos vocat Ἕλληνας, id est *Græcistas*, quia cum essent Syri & Phœnices, loquebantur tamen græcè, hoc est imbuti erant sapientia & eloquentia Græcanica: tunc enim Græcorum sapientes & oratores erant celebres, adeò ut Isocrates in Panegyrico dicat, nomen Græcorum jam non nationis gentisque, sed rationis esse ac mentis. Unde & Apostolus Rom. 1. 14. Græcos vocat sapientes, Barbaros insipientes. Et 1. Cor. 1. 22. *Græci*, inquit, *sapientiam quærunt.*

ET ERAT MANUS DOMINI CUM EIS] *Manus*, id est, assistentia, potentia & cooperatio. q.d. Deus sua potenti manu aderat eis ad faciendum miracula in confirmationem fidei, ad prædicandum tanta sapientia & efficacia, ut multos Gentiles converterent ad Christum. ita S. Chrysost. & Oecum. VERS. 21.

MULTUSQUE NUMERUS CREDENTIUM CONVERSUS EST AD DOMINUM] *Credentium*, id est, incipientium credere: sumitur enim in actu inchoato. Nam ante Cypriorum prædicationem erant Gentiles, id est, infideles, non credentes, imò ignorantes Christum. Unde Syrus vertit, *Multique crediderunt, & conversi sunt*, id est, credendo conversi sunt à gentilismo ad christianismum. Est hendiadys. Tigurina clarè vertit, *multusque numerus recepta fide conversus est ad Dominum.*

MISERUNT BARNABAM] *Rectè*, ait Cajetan. *Cypriis prædicatoribus Cyprium item prædicatorem adiunxerunt.* erat enim Barnabas oriundus ex Cypro. Docet S. Chrysost. non ivisse eò ipsos Apostolos, propter Iudæos, ne eos offenderent, conversando cum Gentilibus Cypriis & Antiochenis. VERS. 22.

CUM VIDISSET GRATIAM DEI] Quòd scilicet Gentiles Antiochiæ per gratiam Dei excitati, tam avidè arriperent fidem Christi, in eaque tam essent constantes, devoti & ferventes. Rursum *gratiam*, id est, gratias gratis datas, putà loquendi linguis, prophetandi, interpretandi Scripturas, celebrandi magnalia Dei, &c. Antiochenis à Deo cum fide & baptismo communicatas.

HORTABATUR OMNES IN PROPOSITO CORDIS PERMANERE IN DOMINO] Hoc est, in Domini Iesu Christi fide, amore, gratia, Ecclesia, putà in christianismo. Græca habent, *exortabatur eos ut proposito cordis sui permanerent Domino*; Syrus, *ut toto corde suo adhærerent Domino*; Pagnin. *ut proposito cordis perseverarent in Domino.* Pro *hortabatur*, græcè est παρεκάλει, quod multa significat, Primò, cohortabatur; Secundò, obsecrabat; Tertiò, consolabatur: Quartò, obsecrabat; Quintò, efflagitabat, ita Syrus. Sextò, advocabat & quasi advocatus causam eorum agens consulebat omnibus. S. Chrysostomus, *Hortabatur*, inquit, *omnes cum præconio & laudibus: & forsan in eo quòd laudabat & approbabat turbam, plures convertit: virtus enim laudata crescit.* VERS. 23.

Dogmaticè disce hic, perseverantiam, licèt sit donum Dei tamen pendere à libero arbitrio, adeoque in cujusvis fidelis & justi potestate & arbitrio esse, cum Dei gratia in fide & charitate perseverare usque ad finem vitæ, itaque salvari. *Deus enim, nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet operans velle & perficere*, inquit Concil. Trident. sess. 6. c. 13. & cap. 11. *Deus namque sua gratia semel justificatos non deserit, nisi ab eis priùs deseratur.* Piè verò S. August. in Soliloquiis cap. 14. *In toto tempore*, ait, *totum me simul semperque consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sic super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, & mihi soli intendere velis. Quocumque iero tu me Domine non deseris, nisi prior ego te deseram.*

Dogmata de perseverantia.

Rursum duplex est donum perseverantiæ. Prius, quo quis in fide & gratia Dei perseverare potest, si velit. Hoc habent omnes justi in actu primo, habituri & in actu secundo, si assiduè gratiam Dei invocent, eique strenuè cooperentur. Posterius, quo quis in fide & gratia usque ad mortem actu perseverat: hoc habent omnes & soli prædestinati, sive electi ad gloriam. Hi enim à Deo accipiunt gratiam efficacem, sive congruam,

qua

qua scilicet prævidet Deus eos non tantùm posse perseverare, sed & actu perseveraturos; eò quòd libero arbitrio ita sit contemperata, ut illud ad cooperandum pelliciat & flectat, ideoque liberum arbitrium ei sponte & continuè usque ad mortem cooperetur. ita S. August. toto libr. de Bono perseverantiæ; & libr. de Prædestinatione Sanctorum. Et Concil. Trident. sessione 6. can. 16. *Si quis*, inquit, *magnum illud usque in finem perseverantiæ donum se certò habiturum absoluta & infallibili certitudine dixerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit, anathema sit.* Unde hoc donum non cadit sub meritum, sed merum est Dei donum, qui illud dat quibus voluerit; per orationes tamen fervidas & continuas illud postulando, perque assidua bona opera illud à Deo impetrare, & quasi de congruo emereri possumus. Quocirca qui hoc donum ambit, uti quilibet salutis suæ cupidus ambire debet, sequatur monitum S. Petri epist. 2. cap. 1. v. 10. *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis: hæc enim facientes non peccabitis aliquando.* Et cap. 3. 14. *Satagite immaculati & inviolati ei inveniri in pace.*

Mor. de perseverantia.

Moraliter disce, quantum donum ex parte Dei, & quanta virtus ex parte hominis sit perseverantia. S. Hieronymus epist. 10. ad Furiam: *Non quæruntur in Christianis initia*, inquit, *sed finis. Paulus malè cæpit, sed bene finivit. Judæ laudantur exordia, sed exitus proditione damnatur.* Idem libr. 1. contra Jovinianum: *Incipere*, ait, *plurimorum est, perseverare paucorum. Unde & grande præmium eorum qui perseveraverint.* Senior ille in Vitis Patrum libr. 5. cap. 7. de patientia numero 35. *Sicut canis venaticus*, inquit, *videns leporem sequitur, nec impeditur propter illos canes qui post se revertuntur, sed neque de præcipitiis, neque de silvis, neque de vepribus cogitans, raditur & pungitur, & non quiescit donec comprehendat: ita & qui Dominum Christum quærit, cruci indesinenter intendit, quæ occurrunt scandala omnia præteriens, donec ad crucifixum perveniat.* Idem libr. 4. num. 21. *Perseverantia boni*, inquit, *victoria est. Certa, & coronaberis:* Nulla enim re magis vincuntur tentationes carnis & diaboli, quàm perseveranter eis resistendo, vacandoque orationi. Hinc inter virtutes sola perseverantia coronatur. *Nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, ait æterna Veritas Matth. 10. Quocirca perseverantia uti virtutum est maxima, ita summum est Dei donum, ut docet S. August. libr. de Bono perseverantiæ, & Concil. Trident. session. 6. can. 16. *Incassum quippe bonum agitur, si ante vitæ terminum deseratur: quia & frustrà velociter curris, qui priusquam ad metas veneris deficis*, ait S. Gregor. & habetur de pœnitent. distinct. 3. canon. *Incassum*. Quocirca S. Paulus: *Quæ retrò*, inquit, *sunt oblivisçens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.* Philip. 3. 14. *Animalia sancta* Ezech. c. 1. 9. *Non revertebantur cùm incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur.* Ita Victor proconsul Carthaginis ad fidei negationem sollicitatus à legatis regis Arriani: *Dicite*, inquit, *regi vestro, ut subiiciat me ignibus, adigat bestiis, excruciet omni genere tormentorum. Si consentio, frustà sum baptizatus in Ecclesia Catholica.* ita Victor Uticens. libr. 3. Wandal. Histor. *Perseverantia ergo*, ait S. Bernardus epist. 129. *est vigor virium, virtutum consummatio, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, unanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis.* Vide eumdem epist. 253 ad Guarinum. Denique audi Christum Apocal. 2. 10. *Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ*, Et c. 3. 11. *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Vide ibi dicta.

Gentilium opinio de perseverantia.

Idem viderunt Gentiles. Socrates apud Stobæum serm. 1. de Prudentia: *Ut statua basi*, inquit, *ita vir bonus instituto innixus, ab honesto nullatenus discedere debet.* Ibidem Chilon ait, tardè quidem aggredienda omnia, verùm cùm semel jam inceperis, constantissimè in agendo perseverandum esse. Livius lib. 5. decad. 1. *Ad disciplinam militiæ*, inquit, *plurimùm interest, insuescere militem non solùm parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamvis sera spei exspectare exitum: si non sit æstate perfectum bellum, hiemem operiri: nec sicut æstivas aves statim autumno tectare, recessum circumspicere.* Addit, urbes inexpugnabiles, sola obsidionis perseverantia, per famem & sitim expugnari. Sertorius, teste Plutarch. in ejus Vita: *Perseverantia*, inquit, *est efficacior vi, multaque quæ une impetu confici non possunt, paulatim absolvuntur est enim assiduitatis vis invicta, quæ omnem superat exscinditque potentiam.* Seneca epist. 1. *Nihil*, ait, *est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Idem epist. 65. *In excelso est vita beata, sed perseverantia penetrabilis.* Idem alibi: *Turpe est cedere oneri, & luctari cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis ac strenuus, qui laborem fugis, nec crescis illi animus ipsa rerum difficultate.* Ergo.

Perfer & obdura: dolor hic tibi proderit olim.

Sæpè tulit lassis succus amarus opem.

QUIA ERAT VIR BONUS, ET PLENUS SPIRITU SANCTO] instar sui condiscipuli sancti Stephani cap. 6. 5. VERS. 24.
Tales enim aptissimi, imò necessarii sunt, ut alios exhortentur, impellantque ad omne bonum. Aqua enim non generat ignem, sed aquam: sic tepidus & frigidus frigidos facit, non calidos & fervidos spiritu. Plenus ergo Deo sit oportet vir Apostolicus, qui frigida hominum corda Dei amore succendat.

Unde tales singulis sæculis Ecclesiæ suæ submittere solet Deus, uti olim submisit S. Augustinum, S. Basilium, S. Chrysostomum, S. Gregorium, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciscum, &c. Ita hoc sæculo submisit S. Ignatium, ejusque socios à Deo ignitos, qui refrigescentem in mundo charitatem accenderent. Unde de iis P. Petrus Canisius à vidua quadam Arnhemii celebris sanctitatis, ante Societatis nostræ auditum nomen, afflata divino Spiritu, vaticinium hoc accepit: *Tu*, inquit, *fili cooptaberis in novum quemdam sacerdotum Ordinem, quem in Ecclesia sua ad reformationem ejus, ac multorum salutem parat Deus. Ego eos per visum vidi, & te ad eos adiungi. Graves erunt viri, docti, modesti, Deo pleni, & animarum charitate præditi.* Talem mox Moguntiæ Canisius vidit P. Petrum Fabrum, primum S. Ignatii socium, illicoque ei & Societati nomen dedit, uti refert P. Sacchinus in ejus vita libr. 1. Ad hanc ideam & normam se examinet, formet & perficiat vir Religiosus & Apostolicus, ut alios inflámet, Deoq; impleat.

Sapienter S. Bernard. serm. 18. in Cant. *Si sapis*, inquit, *concham te exhibebis, & non canalem. Hic siquidem penè simul & recepit & refundit: illa verò donec impleatur exspectat, & sic quod superabundat: sine suo damno communicat, &c. Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas vero perpaucas, ut antè effundere quàm infundi veline, promptì docere quod non didicerunt, & aliis præesse gestientes, qui seipsos regere nesciunt.* Et mox: *Concha imitetur fontem Non manat ille in rivum, nec in lacum extenditur, donec suis satietur aquis. Denique ipse fons vitæ plenus in seipso, primùm ebulliens in proxima secreta cælorum, deinde erupit in terras, ac de superfluo homines & jumenta salvavit. Ergo & tu fac similiter. Implere priùs; & sic curato effundere.*

ET APPOSITA EST MULTA VERBA DOMINO] q.d. Per exhortationes Barnabæ multi conversi sunt ad Christum, & ad Ecclesiam ejus aggregati: qui enim apponitur & aggregatur corpori, putà Ecclesiæ, aggregatur & capiti, putà Christo.

UT QUÆRERET SAULUM] Saulus enim vetus fuerat amicus Barnabæ, ejusque condiscipulus sub Gamaliele magistro: longè iam ei amicior in Christo & christianismo. Præclarè S. Chrysost. *Venit*, inquit, *Barnabas ad athletam, ad ducem belli, ad certantem singulari duello: venit ad canem venaticum leones occidentem, ad taurum fortem, ad facem claram, ad os orbi sufficient.* Addit deinde, Pauli virtutis & zeli fuisse, quòd tanta fidelium multitudo Antiochiæ sit Ecclesiæ aggregata, quodque ibidem ortum sit nomen Christianorum. Urbem ergo illam celebrat, quòd prima omnium ore Pauli frui meruerit, cum tanto suo fructu, laude & gloria, æquè ac postea fruita est ore aureo, ipso inquam Chrysostomo Pauli discipulo & æmulo. VERS. 25.

CONVERSATI SUNT] συναχθῆναι, id est, ut exponit Syrus, *congregati sunt*, hoc est, sacras synaxes, sacros conventus, sacros cœtus egerunt, convocando & congregando populum in Ecclesiam, ibique edocendo fidem Christi, & prædicando Evangelium. Pagnin. *egerunt cum ea congregatione*; Tigurina, *consuetudinem egerunt cum ea congregatione*. Græcum enim συνάγω idem est quod *congrego colligo, consocio.* Unde συναγωγή, id est synagoga, congregatio, collectio, cœtus, concio, Ecclesia. VERS. 26.

ITA UT COGNOMINARENTUR (Tigurin. *nuncuparentur*;

PRIMUM ANTIOCHIÆ DISCIPULI CHRISTIANI] A Christo, sicut Platonici à Platone, Aristotelici ab Aristotele duce & magistro. Suidas verbo *Christiani*, censet id factum, cùm S. Petrus abiturus Romam Evodium sibi successorem in sede Antiochena declaravit: tunc enim, inquit, Christiani vocari cœperunt, qui priùs vocabantur Nazareni & Galilæi. Genebrardus id factum putat anno Christi 49. qui fuit à morte ejus decimus sextus. Verùm id anteriùs factum esse, sub eum annum quo Antiochiæ prædicarunt Paulus & Barnabas, satis innuit hic Lucas. Unde Baron. opinatur hoc nomen inditum anno Christi 43. qui fuit à morte ejus decimus: qui & addit perperam à Gentilibus Christianos vocatos *Chrestianos*, & Christum *Chrestum*. Sub annum enim 33. S. Petrus Antiochia abiit Romam versus.

Porrò Gentiles partim per ignorantiam, partim per irrisionem Christum vocabant *Chrestum*, & Christianos *Chrestianos*. Unde Tertullianus: *Si nominis odium est, quis nominum reatus? quæ accusatio vocabulorum? nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum: Christianus verò, quantum interpretatio est, de unctione deducitur. Sed & cùm perperam Chrestianus pronunciatur à vobis (nam nec nominis certa est notitia penes vos) de suavitate vel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum.* Et paulò pòst: *Ante odium nominis, competebat priùs de auctore sectam recognoscere, vel auctorem de secta. At nunc utriusque inquisitione & agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur, & ignotam sectam, ignotum & auctorem vox sola prædamnat, quia nominantur, non quia revincuntur.* Eodem modo loquitur Lactantius: *Ignari*, inquit, *rerum nostrarum Christum Chrestum, & Christianos vocabant: χρηστὸς autem bonus & commodus dicitur.* Sic & Justinus Martyr: *Nominis sanè quidem appellatione neque bonum quidquam, neque malum sine factis sub nomen ipsum cadentibus judicatur. Et quantum ad nomen ipsum pertinet, quod criminis loco nobis obiicitur, optimi certè χρηστότατοι sumus.* Sic & Theophilus Antiochenus: *Mihi*, ait, *crimen vertis quòd sim Christianus* (ita enim latinè Græca vox redditur) *& insigne præclarumque hoc nomen geram: At liberè confiteor me esse Christianum, & nihil magis in votis habeo, quàm ut sim εὔχρηστος, id est, bonus erga Deum: non enim mihi molestum aut odiosum illud nomen est.* Certè Suetonius; *Judæos*, ait, *impulsore Chresto assiduè tumultuantes Roma expulit.* Et mihi valdè verisimile fit, apud Tacitum legendum esse Chrestianos & Chrestum. *Vulgus*, inquit, *Chrestianos appellebat: auctor nominis ejus Chrestus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.*

Mor. de dignitate nominis Christiani. S. Chrysost. hom. 3. ad populum, mirè extollit & celebrat suam urbem, putà Antiochiam, quòd in ea primùm auditum sit nomen Christianum. Hoc enim nomen uti fidelium proprium, ita illustre est & eximium. Unde id prævidens, in spiritu Isaias exultavit, dicens c. 43. 1. *Vocavi te nomine tuo: meus es tu*, puta Christianus à me Christo. Et c. 62. 2. *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.* Illustrius ergo est esse & vocari Christianum, quàm esse & vocari regem vel principem: Christianus enim est Christi discipulus, imò filius & heres regni cælestis. Quocirca jure queritur Salvianus l. 4. de Providentia sub initium, Christianos perdere vim tanti & tam sancti nominis vitio pravitatis. *Nam qui Christiani nominis opus non agit, Christianus non esse videtur. Nomen enim sine actu atque officio suo, nihil est. Quid est aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua*, Proverb. 11. *Et in nobis itaque Christianum vocabulum quasi aureum decus est: quo si indignè utimur, fit, ut suei cum ornamento esse videamur.*

Huc pertinet illud Musonii apud Gellium lib. 9. c. 2. de hominibus improbis, qui se Philosophos vocabant: *Mihi*, inquit, *dolori & ægritudini est, quod istiusmodi animalia spurca atque probra, nomen usurpent sanctissimum, & Philosophi* (Christiani) *appellentur. Majores autem mei Athenienses, nomina juvenum fortissimorum Harmodii & Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hippiam tyrannum interficere adorsi erant, ne unquam servis indidere liceret, decreto publico sanxerunt, quoniam nefas ducerent, nomina libertati*

A *patriæ devota, servili contagio pollui. Cur ergo nos patimur nomen Philosophiæ* (Christianæ) *illustrissimum, in hominibus deterrimis exsordescere?* Domitianus Imp. Metium Pomposianum interemit, quòd nomina Magonis & Annibalis, utpotè illustrium ducum, servis indidisset, ait Sueton. in ejus vita c. 10. Alexander Magnus ignavum militem Alexandrum vocari vetuit, ni sese Alexandri animos & decora imitaturum promitteret, teste Curtio. Cur ergo Christiani vocentur, qui Christi vel fidem, ut hæretici; vel mores & vitam, uti improbi Christiani, lacessunt, traducunt, violant, dedecorant, infamant? Christianus es, Christum imitare: vive ut vixit Christus: vive ut vixerunt primi Christiani Act. 3. & 4. vive vitam S. Petri, S. Pauli, S. Joannis, &c.

Præclarè S. Hieron. epist. 10. ad Furiam: *Pater tuus, quem honoris causa nomino, non quia consularis & patricius, sed quia Christianus, impleat nomen suum.* Idem ad Paulinum: *Noli respicere ad phaleras & nomina vana Catonum. Esse Christianum grande est, non videri.* Invidit hoc nomen fidelibus Julianus Apostata, *Galilæos pro Christianis nominans, atque ut ita vocaremur, publica lege decernens. Ex quo perspicuè ostendis Christi appellationem perhonorificam esse, maximique*
B *ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit, Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quòd hujusce nominis vim & potestatem instar dæmonum reformidaret*, ait Nazianz. orat. 3. contra Julian.

Ex eodem accipe hæc Christiani partim officia, partim elogia & axiomata. Primum, orat. 20. quæ est de laudibus S. Basilii, hanc ejus vocem celebrat: *Non personarum dignitate, sed fide christianismus insignitur. Cæteris in rebus mansueti & placidi sumus, atque omnium abjectissimi; verùm ubi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, & gladius, & bestiæ, & ungulæ carnem lacerantes, voluptati ac deliciis nobis potiùs sunt, quàm terrori. Mors beneficii loco mihi erit: citiùs enim me ad Deum transmittet, cui vivo.* — Christiani officia. Primum.

Secundum orat. 3. *Solent Christianorum fortes & generosi animi, ei qui vim afferre parat, contumaciter obsistere, non secùs ac flamma, quæ à vento excitatur, quo ampliùs perflatur, eo vehementiùs accenditur. Sic persecutiones Christianam religionem potiùs illustrarunt, quàm debilitarunt, animas nimirum ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua calens ferrum, obdurantes.* — Secundùm.

C Tertium, in Jambic. Jambico 15. Christianismus *est lex, mysterium, & professio crucis Christi. Humanitas Christi, mea est refectio. Mors eius, mortis meæ est extinctio.* — Tertium.

Quartum, orat. 31. *Cur Christiani, ait, nomen venerabile est? An non quia Christus Deus? Petrum honore prosequor, nec tamen Petrianus vocor; & Paulum, nec tamen Paulianus nominatus sum. Non fero me ab hominibus nomen ducere, qui à Deo sum creatus. Proinde si quia Deum ipsum existimas, ideo Christianus vocaris, voceris sanè & maneas in nomine, atque adeò in re. Si autem Deum credis, rebus ipsis quòd credas, ostende.* Quintum, orat. 12. Christianos *Deus pro divitiis habet, & divites reddit.* Sextum, ibidem: Christiani *eodem fidei & spei charactere formati & consignati sunt.* — Quartum. Quintum. Sextum.

Septimum, orat. 20. *Cùm aliis alia quædam cognomenta sint, vel à parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est, ex propriis vitæ studiis institutisque comparata, nobis contrà magna res & magnum nomen erat, Christianos & esse & nominari; atque ea re magis efferebamur, quàm Gyges palæ annuli conversione (si quidem hoc fabulosum non esset) per*
D *quam Lydiorum tyrannidem occupavit: aut Midas auro, quod ipsi interitum accersivit, cùm voti sui compos factus, nihil præter aurum possideret; quæ & ipsa Phrygia est fabula. Nam quid Hyperborei Abaridis sagittam, aut Argivum Pegasum dicam, quibus non tantum erat per aerem ferri, quantum nobis mutua opera, & simul ad Deum attolli.* Octavum, Jambico 18. — Septimum. Octavum.

Nos (Christiani) *ab omni re proba omnem gloriæ*
Auram fugamus: ut quibus nil sit prius.
Quàm ne sinistra, dextra quid faciat, sciat.

Nonum, in Præceptis ad Virgines: — Nonum.

Quid mirum in medio si fixus corpore Christus,
Humanos omnes pellat violentus amores?

Decimum, ibidem:

Christicolis animus circum præcordia maior
Exilit, infestus quoties moves arma tyrannus:
Tum dulces hymnos noctuque diuque canentes,
Sidera summa petunt, mundoque & carne relictis.

Unde-

Undecimum. Undecimum, ibidem:

Ut phœnix moriens primos revirescit ad annos,
In mediis flammis post plurima lustra renascens:
Haud secus egregia redduntur morte perennes,
Dum pia divinis ardescunt pectora flammis.

Duodecimum. Duodecimum, ibidem:

Corpore in afflicto sita vis roburque piorum est.
Hæc quisquis bene perspiciet, cum corpore fœdus
Non feriet, postquam meliore exarserit igni.

Decimumtertium. Decimum tertium, in Beatitudin. & spiritualis vitæ regulis:

Felix qui Christum fortunis omnibus emit,
Cunctorumque crucem, quam geris, instar habet, &c.
Felix qui primos inter numerandus ovilis
Christicola tacitus se tenet inter oves.
Felix qui Christum manibus non segnis honorat,
Multisque est vitæ regula lexque pia.
Felix qui multis junctus, non plurima versans
Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.

Decimumquartum. Decimum quartum, orat 3. Nos (Christiani) inquit *externam speciem ac velut picturam parum admodum curamus: in* B *interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus: idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cernuntur retrahamus: qua etiam ratione vulgus magis erudimus.*

Decimumquintum. Decimum quintum, orat 3. *Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere parum admodum curamus, id unum expetentes, ut honorem à Deo consequamur.*

Decimumsextum. Decimum sextum, ibidem explicante Billio numero 96. *Sicut juxta Pythium oraculum, equa Thessala reliquis omnibus antecellit, & mulier Spartana omnibus aliis mulieribus, & viri Siculi omnibus viris: ita etiam Christiani in religiosis ritibus atque sanctionibus mortales omnes antecellunt, ac principem honoris locum merentur.*

Decimumseptimum. Decimum septimum, orat. 3. contra Julianum; Nos, inquit, *non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hærere, in vitio ponimus.* q. d. Christiani est quotidie proficere in melius. Rationem dat: *Ita enim nos rotam quod trochus occideret, quos in orbem volvi, non autem progredi videmus.*

C *Decimumoctavum.* Decimum octavum, in Carm de vita sua,

Christianus improbus, potissimum
Si sis sacerdos, afficit probro fidem.

Decimumnonum. Decimum nonum, orat 4. contra Julian. *Sicut nec cataractæ Nili ab Æthiopia in Ægyptum cadentes ulla arte inhiberi possunt; nec solis radius, etiamsi nube aliquantisper obducatur: sic nec Christianorum linguæ vincula injici, res vestras insectanti ac proscindenti.*

Vigesimum. Vigesimum, Jambico 18.

Non turbulento tempore umquam essimus:
Quin pax habebat languidi's quippiam,
Aut si quis aliis moribus pravis erat,
Hic (in persecutione) *cuncti ad unum pectus obfirmavimus,*
Atque solidati flammeo zelo hostium
Tulimus furorem, splendide & victi sumus.
Nemo salutem nam cupit lubentius,
Pericla quàm nos, vera laus quibus comes.

Exemple. Ita nimirum S. Polycarpus urgenti Præsidi, ut juraret per fortunam Cæsaris, unum hoc respondit: *Christianus sum,* cui id non licet, testis Euseb. lib. 4. c. 5. Idem respon- D derunt Martyres Lugdunenses & Viennenses, de quibus Euseb. lib. 5. cap. 1. Ac imprimis S. Blandina, in tormentis falsis criminationibus interrogata, non aliud respondit quàm: *Christiana sum, nec mali quippiam à nobis committitur.* Et alius nomine *Sanctus*, ad cuncta interrogata respondebat: *Christianus sum. Hoc ille & nominis sui, & civitatis, & generis, & omnium aliorum loco frequenter confitebatur, nec aliam vocem ex illo audiebant Gentiles,* ait Eusebius. *Nihil enim terribile, ubi Patris dilectio: neque triste, ubi Christus est gloria.* Christianus ergo est, cui Christus semper est in corde, ore & opere.

VERS. 27. In his autem diebus] Illo anno quo Antiochiæ docuerunt Saulus & Barnabas, ait Glossa.

Supervenerunt ab Hierosolymis Prophetæ] Ecclesia enim à sui initio habuit Prophetas: prophetia enim erat una è gratiis gratis datis Spiritus sancti, ac consequenter & veræ Ecclesiæ, quam regit Spiritus sanctus in-

A dex, ut patet 1 Corinth 14. Unde & hi missi sunt Antiochiam, ut illam Ecclesiam jam efflorescentem suæ prophetiæ dote confirmarent & illustrarent.

VERS. 28. *Agabus, id est locusta cur?* Agabus] Quem Doroth. in Synopsi Sanctorum, ait fuisse unum è 72. Christi discipulis. Beda nomen *Agabus*, interpretatur *nuntius tribulationis*; alij, *locusta*, חגב *chagab* enim est locusta. Apposite: locustæ enim depascendo germina & segetes, sunt causa & prænuntij famis, quam prædixit Agabus. Alij, *organista*, ab עוגב *ugab*, id est organum. Alij Agabi nomen deducunt ab עוגה *uga*, id est torta, vel panis subcinericius, qui tempore famis à pauperibus fieri solet, ut illicò comedatur. Alij Agabum interpretantur *enthusiastem*, vel amatorem: עגב *agab* enim significat amare, insanire, agi enthusiasmo, ita Pagnin. in Interpret. nom. Hebr. Relatus est Agabus inter Sanctos in Martyrol. Roman. die 13. Febr.

Significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe] Voluit Spiritus sanctus, ait Oecumen. hanc famem per Prophetas Christianos prædici, ne Gentiles eam imputarent christianismo, quasi B propter eum dij irati, illam in orbem immitterent. Secundò, ut Antiocheni fideles facerent collectam, qua Hierosolymitanorum egestati & fami instanti subvenirent: uti & fecerunt. Verisimile est Deum hac fame universali totius orbis, voluisse punire tum alia ejus scelera, tum recentem idololatriam Caij Caligulæ Imper. qui Claudium antecessit. *Fames ob idololatriam Caij Cæsaris.* Cajus enim eò dementiæ venit, ut ubique adorari voluerit ut Deus, adeò ut nec Jovi cederet, sed Jovis Olympij effigiem in suam commutare destinaret, teste Svetonio in ejus vita cap. 22. & Dione lib. 59. qui & addunt, eum salutatum fuisse Jovem Larialem, templaque ei erecta, in quibus exquisitissimæ hostiæ, putà phœnicopteri, pavones, meleagrides, phasiani quotidie ei sacrificarentur. Quin & à Judæis adorari voluit in imagine, quam poni jussit in templo Hierosolymitano: qua de causa Judæi ad eum legatum miserunt Philonem, qui id deprecaretur, uti ipse fusè refert Legat. ad Cajum: ubi, æquè ac Josephus & Euseb. in Chronico, disertè asserit toto orbe Romano, præterquam in Synagogis Judæorum, statuas, imagines & aras Cajo Cæsari fuisse consecratas. Hanc ergo idololatriam Caij toto orbe adorari, Deumque sua divinitate quasi spoliantis, C æquè ac totius orbis Cajo vel applaudentis, vel obedientis, generali totius orbis fame plectere & punire decreverat Deus. Porrò eadem fame afflixit Judæos, Caij idololatriæ resistentes: quia ipsi persequebantur Christum & Apostolos, ait Chrysost. Porrò quantum malum sit fames, ostendi Thren. 4. 9. Certè fames adducit pestem, nimirum λιμὸς λοιμόν, uti hoc anno Domini 1622. Romæ, & per totam Italiam experimur. Ex fame ergo homines didicerunt, vel discere debuerunt, panem, victumque & vitam non dari à Cajo, sed à Deo; ac proinde ab eo solo petendum, eumque solum colendum & adorandum esse.

Quæ facta est sub Claudio] Anno 2. Claudij, qui fuit annus Christi 43. & ex parte 44. ait Baron. & Dio Cassius lib. 60. Alij tamen censent famem hanc contigisse post biennium, scilicet anno Claudij 4. qui fuit Christi 45. fortè quia usque ad annum 4. perduravit, ita Josephus l. 20. cap. 2. Euseb. in Chron. Orosius l. 7. c. 6. qui duo ultimi addunt, Helenam Adiabenorum reginam (quam ad Christum conversam esse scribit Orosius) Judæis in hac D fame magna munificentia succurrisse. Quare hæc Agabi prophetia de fame, videtur firma sub annum Claudij primum, Christi 42. Porrò Cajo Caligula anno 4. regni sui à *Claudius Imp. quis?* militibus occiso, in imperium successit hic Tiberius Claudius Drusus Germanicus, Drusi Neronis & Antoniæ filius; Liviæ Augustæ, Augusti Cæsaris uxoris nepos, annos natus 50. creatus Imperator factione militum prætorianorum, regnavitque annos tredecim: cui successit Nero, quem Claudius in filium adoptarat, ita Svetonius & alij. Primus ergo post Julium Cæsarem, Romæ & orbis Imperator fuit Octavius Augustus, Julij nepos; secundus, Tiberius; tertius, Cajus; quartus Claudius, quintus, Nero: sub quibus contigerunt ea, quæ in Actis scribit Lucas. Denique Claudius ob hanc famem in medio foro, ait Sveton. cap. 18. vitæ ejus, *A turba conviciis, ac simul fragminibus panis ita infestatus est, ut ægrè, nec nisi postico evadere in palatium valuerit; nihil non excogitavit ad invehendos, etiam tempore hiberno, commeatus.*

VERS. 29. IN MINISTERIUM) εἰς διακονίαν, quod Pagnin. Syrus & Tigurina vertunt, *in subsidium*; hoc enim est diaconia, nimirum eleemosynæ, qua egentibus ministrantur necessaria ad vitam.

HABITANTIBUS IN JUDÆA FRATRIBUS) Tum religionis ergò: agnoscebant enim eos quasi patres suos utpote primos fideles: tum quia fideles in Judæa spoliati bonis à Judæis, majori indigentia laborabant, ut dixi Hebr. 10. 34. tum qoia ipsi sponte se bonis abdicarant, posuerantque eorum pretia ad pedes Apostolorum, ut vidimus c. 4. 34. quare præ cæteris merebantur juvari, ita Hieron. in epist. ad Galat c. 2, 10.

MITTENTES AD SENIORES) ad Apostolos, ait Oecumen. Alij, ad presbyteros & primores fidelium, prætertim Diaconos: horum enim erat eleemosynas distribuere, ut dixi c. 6. Nam verisimile est Apostolos jam Hierosolymis discessisse, de quo cap. 12. VERS. 30.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HErodes Agrippa occidit S. Iacobum, & S. Petrum incarcerat: sed ille ab angelo liberatur. Secundò, v. 20. Herodes à populo Deus acclamatus, occiditur ab angelo.

1. EOdem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia 2. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio. 3. Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo. 5. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. 6. Cùm autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem. 7. Et ecce angelus Domini astitit: & lumen refulsit in habitaculo: percussoque latere Petri, excitavit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus. 8. Dixit autem angelus ad eum: Præcingere, & calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi: Circumda tibi vestimentum tuum, & sequere me. 9. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat quia verum est, quod fiebat per angelum: existimabat autem se visum videre. 10. Transeuntes autem primam & secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem: quæ ultrò aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum, & continuò discessit angelus ab eo. 11. Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio verè, quia misit Dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni exspectatione plebis Judæorum. 12. Consideransque venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati & orantes. 13. Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella ad audiendum nomine Rhode. 14. Et ut cognovit vocem Petri, prægaudio non aperuit januam, sed intrò currens, nuntiavit stare Petrum ante januam. 15. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant: angelus ejus est. 16. Petrus autem perseverabat pulsans. Cùm autem aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt. 17. Annuens autem eis manu ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque. Nontiate Jacobo, & fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum. 18. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro. 19. Herodes autem cùm requisisset eum, & non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci: descendensque à Judæa in Cæsaream, ibi commoratus est. 20. Erat autem iratus Tyriis, & Sidoniis. At illi unanimes venerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eò quòd alerentur regiones eorum ab illo. 21. Statuto autem die, Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. 22. Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis. 23. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eò quòd non dedisset honorem Deo: & consumptus à vermibus expiravit. 24. Verbum autem Domini crescebat, & multiplicabatur. 25. Barnabas autem & Saulus reversi sunt ab Hierosolymis expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus.

VERS. 1. EODEM AUTEM TEMPORE) Putà inchoato anno 2. Claudij, & Christi 43. quo cœpit fames, ut dixi in fine cap. præcedentis.

HERODES] Non Ascalonita, qui infantes in ortu Christi occidit: nec Antipas, qui Joannem Baptistam decollavit, & Christum illusit: sed Agrippa, filius Aristobuli, filij Herodis Ascalonitæ. ita Syrus & Eusebius lib. 2. c. 10. Vocatur *rex*, non Tetrarcha, quia regnum, regisque nomen à Cajo Caligula Imp. obtinuerat, eò quod sub Tiberio Cæsare Cajo familiaris, Tiberio celerem mortem, ut Cajus nepos ei in imperio succederet, optasset, ideoque à Tiberio in carcerem detrusus esset: unde mox moriente Tiberio, succedens Cajus Agrippam carcere liberatum regem Judææ creavit, uti narrat Josephus lib 18. c. 8. & lib 19. c. 5.

Herodes varij. Nota, Quatuor fuerunt Herodes: primus, Ascalonita; secundus, Antipas, filius Ascalonitæ; tertius, hic Agrippa, Antipæ ex fratre nepos; quartus, Agrippa junior, hujus senioris filius, de quo c. 25. 16. qui fuit tempore excidij Hierosolymitani, cui Josephus suam historiam Judaicam dedicavit.

UT AFFLIGERET] Quia, teste Josepho, judaismi & Judæorum erat studiosissimus, atque à Cajo cum regno jus etiam in res sacras, templum & sacerdotium obtinuerat. Adeò enim Cajo oboptatum & prędictum ei imperium, erat charus ut Cajus creatus Imper. mox Agrippæ donarit catenam auream, pondere parem ferreæ, qua eum oneratat, & vinxerat Tiberius, ait Josephus lib 19. c. 5. Videtur Agrippa Romæ didicisse crudelitatem à Tiberio Cæsare, à quo conjectus in vincula, à Cajo evectus fuit ad regnum: perinde ac Tiberius ab exilio Rhodiensi vocatus est ad imperium de quo Svetonius in ejus vita c. 59. *Multa*, inquit, *ita sævè & atrociter factitavit, ut nonnulli versiculis quoque & præsentia exprobrarent, & futura denunciarent mala:*

Asper & immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispeream, si te mater amare potest.
Aurea mutasti Saturni sæcula, Cæsar:
Incolumi nam te, ferrea semper erunt.
Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avidè, quàm bibit ante merum.
Aspice Felicem sibi, non tibi Romule, Syllam:
Et Marium, si vis, aspice, sed reducem.
Nec non Antoni civilia bella moventis,

Nec

Nec semel infectas aspice cæde manus.
Et dic, Roma perit: regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

VERS. 2. *Causa necis S. Jacobi. Prima. Secunda.* OCCIDIT AUTEM JACOBUM] Cur Jacobum præ cæteris Apostolis? Resp. primò, quia hic Jacobus major frater Joannis, erat unus è primariis tribus Apostolis, adeoque è columnis Ecclesiæ. Secundò, quia, ut ait S. Chrysost. & Theoph in c. 17. S. Matth. Jacobus hic quasi Boanerges, id est, filius tonitrui, in prædicatione Evangelii erat igneus quasi fulmen, ac Judæis terribilis & gravis quasi tonitru confutando Judæos & judaismum, ideoque ab eis postulatus ad necem. *Tertia.* Tertiò, quia ex Hispania obita celebris, rerumque gestarum gloria clarus, oculos omnium in se convertebat, ac nominatim quòd duos famosos magos, Philethum & Hermogenem, ad Christum convertisset; fortè etiam Judæi, qui plurimi tum in Hispania degebant, ejus prædicatione & gestis offensi, litteras ad suos Hierosolymitas dederant, ut Jacobum è medio tollerent. *Quarta.* Denique probabile est cæteros plerosque Apostolos abfuisse Hierosolymis, imò abiisse in suas provincias, ut proinde eos comprehendere non potuerit Herodes, de quo mox plura.

Occidit autem Herodes Jacobum, tum ut Judæos magis sibi conciliaret, tum quia judaismi, quem S. Jacobus impugnabat, erat amantissimus: Unde Josephus lib. 19. Antiq. cap. 7. *Quapropter*, inquit, *libenter & continue degebat Hierosolymis, institutorum ac rituum patriæ servator religiosissimus. Purus enim erat à contaminamentis omnibus, nec ulla dies ei præteribat absque sacrificio.* Porrò occisus est S. Jacobus à Judæis paulò ante Pascha, putà ante 14. lunam primi mensis Nisan, vel paulò post, ut volunt alii. Unde Rom. Martyr. 25. Julii ait, *propè Pascha*, non definiens ante, an post. Nam paulò post ejus necem, voluit Herodes occidere quoque Petrum post dies azymorum, id est, post octavam Paschatis. S. Hieron. in cap. 45. Ezech. scribit S. Jacobum immolatum altera die Paschatis, scilicet decima quinta luna, in qua Christus occisus est. Ado Trevirensis in Martyr. & Callixtus Papa I. de Miraculis S. Jacobi, scribunt eum occisum 25. Martij, quo pariter die ante decem annos, putà anno Christi 34. occisus fuerat Christus. Christoph. tamen à Castro in Histor. Deip. c. 18. censet eum occisum in Aprili in diebus azymorum: festum tamen ejus celebratur die 25. Julii, quia eo die translatum est ejus corpus Compostellam, ubi miraculis plurimis coruscans magna Hispanorum, imò peregrinorum è toto orbe confluentium confluxu colitur, quæ peregrinatio celebrari cœpit anno Domini 1220. teste S. Antonino 1. part. Hist. tit. 6. c. 7.

GLADIO] Quia licet in veteri testamento vix legamus, Judæos usos gladio in pœnis reorum, tamen postquam in Romanorum potestatem venerunt, eo more Romanorum, usi sunt eorum Tetrarchæ & reges: unde & Herodes Antipas hujus Herodis patruus, gladio occidit S. Joannem Baptistam.

Porrò S. Jacobus vadens ad mortem, suum, accusatorem, nomine Josiam, sua constantia & sanctitate ita obstupefecit, ut eum ad Christum converterit, Martyremque effecerit. Audi ex S Clemente Euseb. l. 2. Hist. c. 9. *Is sanè qui eum ad tribunal duxerat, cum martyrium subiturum cerneret, ea re motus, & se Christianum esse ultrò confessus est. Ducti sunt igitur simul uterque. Ille verò in itinere petiit, ut ignosceretur sibi à Iacobo. Hic cùm parumper deliberasset: Pax tibi, inquit, & osculatus est eum; atque ita simul uterque decollatus est.* Addit S. Isidorus, S. Jacobum euntem ad martyrium, paralyticum suam opem inclamantem membris & sanitati restituisse.

Privilegia S. Jacobi. Primum. Nota. S. Jacobi laus & gloria prima est, quòd primus omnium Apostolorum pro Christo martyrium generosè obierit, cæterisque ad illud dux & choragus fuerit. Ex adverso frater ejus S. Joannes agmen Apostolorum claudit, & ultimus omnium defunctus est grandævus anno Christi 101. post Christi passionem 68. post Jacobi necem 58. Quare hi duo fratres cæterorum omnium Apostolorum vitam & mortem sua morte, quasi initio & fine complectuntur, inchoant & terminant, eorumque sunt quasi α & ω.

Secundum. Secunda, quòd cognatus fuerit Christi, natus ex patre Zebedæo, & matre Maria Salome, quæ Sanctorum catalogo ascripta, religiosè colitur Verulis in Italia, ubi ejus corpus requiescit.

Tertia, quòd à Christo mutatum sit ei nomen, ac cum fratre Joanne vocatus sit *Boanerges*, id est filius tonitrui, id est, tonitru & fulmen: fulmineus enim fuit zelo, actione, prædicatione, miraculis. Nulli alteri Apostolo Christus mutavit nomen, nisi Simoni, quem vocavit *Cepham*, id est Petrum, eò quòd illum Ecclesiæ suæ destinaret basin & Primatem. *Tertium.*

Quarta, quòd à Christo præ cæteris Apostolis electus fuerit & dilectus: hi enim tres, Petrus, Jacobus & Joannes, quasi triumviri Christi, soli interfuerunt ejus transfiguratione in monte Thabor, & orationi ultimæ in horto paulò ante mortem, in qua sudavit aquam & sanguinem. Insuper semper mansit virgo, æquè ac frater ejus Joannes. Unde de utroque loquens Epiphan. hæres. 58. *Quinam ergo*, inquit, *hi fuerint, quàm generosi Apostoli, & monasticam vitam degentes, ac deinceps virgines.* *Quartum.*

Quinta, quòd Christi fuerit amantissimus, ejusque honoris zelosissimus. Unde Lucæ 9. 54. cùm Samaritæ Christum spernerent; indignans & Christi injuriam ulcisci volens, ingenti zelo, etsi adhuc rudi & impolito, dixit: *Domine vis dicimus, ut ignis descendat de cælo, & consumat illos?* q. d. Vis ut instar Eliæ eos igne cælesti & fulmine afflemus? *Surrexit enim Elias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat*, Eccl. 48. 1. *Quintum.*

Sexta, quòd B. Virgini charissimus fuerit. Unde ipsa adhuc vivens Hierosolymæ, eidem apparuit Cæsaraugustæ, insistens columnæ, jussitque ibidem oratorium sibi extrui, prædicens illam Hispaniæ partem sibi fore devotissimam. Quare S. Jacobus eidem sacellum, omnium in orbe primum, exædificavit, ita referunt Annales Hispaniæ. *Sextum.*

Septima, quòd Hispaniam à Mauris & Saracenis liberarit, visibiliter præiens aciem Ramiri regis, dum ille anno Domini 834. cum innumeris Saracenis è recenti victoria insolentibus, sibi insultantibus, monitu & invocatione S. Jacobi confligens, eos omnes vel cecidit, vel cepit, vel in fugam egit. Unde & Hispani in præliis eum jugiter invocant, & ejus ope illustres contra fidei hostes obtinuerunt & obtinent victorias. Quare in ejus honorem instituerunt ordinem militarem Equitum S. Jacobi, qui cœpit sub Alfonso IX. rege Hispan. anno Domini 1158. *Septimum.*

Octava, Jacobo debet Hispania, quòd à Christo hucusque in vera & orthodoxa Christi fide constans perstiterit, ut meritò reges ejus Catholici cognominentur, ipsaque sit basis & columen fidei & Ecclesiæ, quodque fidem Christi cum æterna nominis sui gloria per Indias, tam Orientis, quam Occidentis, longè latèque propagarit, & in dies magis magisque propaget. *Octavum.*

Censet S. Isidorus, & Lucius Dexter in Chronico, idque habet Liturgia Mozarabum, & versio Arabica, S. Jacobum hunc, fratrem S. Joannis, scripsisse epistolam Canonicam, quæ vulgò S. Jacobi dicitur: Eusebius tamen, S. Hieron. & alii multi, censent eam scriptam à Jacobo Minore, qui *frater Domini* dictus, primus fuit Episcopus Hierosolymorum, quod in ipsa ejus epistola discutiendum erit.

Denique, sicut S. Joan Baptista occisus est ab Herodiade, quæ erat soror hujus Herodis Agrippæ, eò quòd incestas ejus nuptias cum Herode Antipa, patruo suo culpasset; ita & S. Jacobus occisus est à fratre ejus Agrippa: nimirum S. Joannem martyrii socium merebatur S. Jacobus; atque Herodias Joannicida fratrem Herodem, & Herodes Jacobicida sororem Herodiadem, velut dignum patella operculum poscebat, nimirum uterque mali corvi malum fuit ovum. Uterque enim prognatus est ex Herode Ascalonita, qui fuit infanticida, & in eis Christicida. Hic enim utriusque fuit avus: genuit enim Aristobulum, qui fuit pater Herodis Agrippæ & Herodiadis. *Nonum.*

Addit L. Dexter in Chronico anno Christi 41. *Ex Hispania rediens Jacobus Gallias invisit, ac Britanias, ac Venetiarum oppida, ubi prædicat, ac Hierosolymam revertitur, de rebus gravissimis consulturus B. Virg. & Petrum.* Et mox anno Christi 42. *Prædicans acerrime Judæis, priùs interfuit hoc anno cõsecrationi ædis sacræ Nazareth* (quæ Lauretum ab angelis translata, inde nunc Lauretana dicitur) *in qua Virgo Deũ concepit, præsentibus nonnullis Apostolorum: succiso ab Herode capite, recens Hierosolymam reversus, nobilo martyrium 25. die Mart.* (quo & Christus crucifixus est) *gloriosè peratulit. Discipuli S. Jacobi, Dei monitu, Virginisq; consilio, corpus magistri Ioppæ in navi deponentes, Iriã*

Flaviam Gallaciæ civitatem felici navigatione pervenerunt. Altare super sacrum corpus erigunt, & more sacro, Basilius, Athanasius, Chrysogonus, Agathodorus, Elpidius (qui nuntio accepto de corpore sui parentis in Hispanias allato, mox Iriam accurrunt) sacrant, & Apostolo dicant. Subdit anno Christi 50. S. Petrum Hispanias adiisse multis eum comitantibus, inde in Africam & Ægyptum transiisse. Horum omnium fides sit penes Auctorem, quæ quanta sit dixi in fine Chronotaxeos.

Quo anno occisus Jacobus? Respondeo Primò. Quæres, quoto Christi anno occisus est S. Jacobus? Primò, Euseb. in Chronico, ait eum occisum anno Christi 36. qui fuit Tiberii Imp. 20. à morte Christi 2. Verùm irrepsit error in Chronicon hoc. Nam eo tempore necdum regnabat Herodes Agrippa, qui eum occidit: cœpit enim regnare cum Cajo successore Tiberij. Unde idem Euseb. lib. 2. Histor. c. 8. & 9. ait eum occisum, æquè ac Petrum incarceratum, sub Claudio Imp.

Secundò. Secundò, alii Jacobi necem contigisse putant anno Claudij 8. Christi 49. qui fuit à morte ejus 15. eò quòd Herodes Agrippa paulò post eum occisum, & Petrum incarceratum, sit occisus ab angelo, cap. 12. Mortuus est autem Agrippa anno 9. Claudij, ait Tacitus lib. 12. Annal. Sed errat Tacitus; nam Agrippa 3. Claudii anno defunctus est, uti passim tradunt Historici.

Tertiò. Tertiò, Baronius putat S. Jacobum decollatum anno Claudii 2. Christi 44. qui fuit à morte ejus undecimus: Herodem verò percussum ab angelo anno Claudii 4. Christi 46. Verùm cæteri tradunt eum tantùm tres annos regnasse sub Claudio, & quatuor sub Caio, hoc est, universim septem annos.

Quartò. Quartò, Onuphrius in Chron. & Mariana Histor. Hispan. lib 4. c. 2. S. Jacobi necem consignant anno Christi 42. qui fuit Claudii Imp. primus. Nam anno sequente, putà 2. Claudii, Petrus statim à nece Jacobi incarceratus, ab angelo liberatus profectus est Romam, uti omnes tradunt. Sic & L. Dexter in Chronico, tradit S. Jacobum occisum anno Christi 42. die 25. Martii.

Quintò. Quintò, Genebrard. in Chronol. l. 2. eam ponit anno Christi 46. qui, inquit, fuit Claudii tertius, Agrippæ septimus & ultimus: septennium enim eum regnasse docet Josephus loco mox citando; nam paulò post occisum Jacobum occisus est, ita ut 4. annos regnarit sub Caio, tres sub Claudio. Verùm non statim à nece Jacobi ab angelo percussus est Agrippa: nam ut ait Lucas in fine hujus cap. Agrippa occisus est Cæsareæ: eò autem ascendit post moram aliquam actam Hierosolymæ à nece Jacobi. Rursum non statim ut ascendit Cæsaream, ibi percussus est. Nam Lucas narrat interim famem accidisse prædictam ab Agabo: Tyrij enim & Sidonii facto concursu, per Blastum conati sunt Agrippam sibi reconciliare, eò quòd alerentur eorum regiones ab illo, ut ait Lucas vers. 20. Non ergo paucis diebus Agrippa Cæsareæ commoratus est, sed partem anni sexti regni sui, & totum septimum ibi transegit. Quocirca.

Sextò. Sextò, alii censent S. Jacobum occisum, & S. Petrum incarceratum fuisse in Paschate, anno Claudii 2. incipiente; qui fuit Christi 43. nonus ab eius morte. Tunc enim Agrippa Roma, ubi à Claudio in regno fuerat confirmatus, celeriter rediens Hierosolymam ante Pascha, volens Judæis gratificari, S. Jacobum occidit, & S. Petrum vinxit: sed ille ab angelo liberatus, multis Asiæ provinciis peragratis Romam ingressus, Romanam cathedram erexit die 18. Januarij sub finem anni 2. Claudij, qui finiendus erat die 24. Januarij, inchoato jam anno Christi 44. ac eodem jam currente, & post diem 24. Januarij concurrente cum anno 3. Claudij Imp. Agrippa percussus est ab angelo, cùm septem annos regnasset, nimirum quatuor sub Caio, tres sub Claudio. Sic enim omnia apposité inter se per annos distributa connexa cohærent, ita Josephus, qui tum vivebat, & hæc spectabat, l. 19. Antiq. cap. 8. & ex eo Christoph. à Castro in Histor. Deiparæ c. 18. pag. 530. quem vide. Eodem anno Christi 43. Thadæus missus est ad Abagarum (uti ei vivens promiserat Christus) eumque cum populo Edesseno fide Christi imbuit, & baptizavit, teste Euseb. l. 1. Histor. c. 13.

Sententia Auctoris. Mihi magis probatur sententia Baronij, excepto anno quo ab angelo percussus est Herodes: illum enim censeo fuisse Christi 45. Claudij tertium: nam ultra tertium Claudij annum non regnasse, nec vixisse Herodem consentiunt

A chronologi & historici. Porrò primus Claudij annus incidit in annum Christi 43. non 42. uti tradit Euseb. & cæteri. Nam Christus mortuus est anno Tiberij 18. uti omnes consentiunt, agens annum ætatis 34. Tiberius autem 22. annos regnavit, cui successit Caius per 4. annos, Cajo successit Claudius: combina horum annos cum annis Christi, invenies Claudij 1. annum incidere in annum Christi 43. non 42. Anno ergo Christi 44. Petrus è carcere liber, variis provinciis peragratis Romam contendit, ibique cathedram posuit 18. Januarii, inchoante anno 45. Christi, & finiente anno Claudij secundo. Nam tertius Claudij annus inchoandus erat die 24. Januarij eiusdem anni. Id patet ex eo, quòd Petrus sederit Romæ 25. annis. Jam incipe ab anno 3. Claudij, & numera reliquos ejus 12. annos (universim enim regnavit 14. annis) adde annos 13. Neronis (13. enim anno Neronis, ab eo occisus est Petrus) qui successit Claudio, habebis annos 25. Sedis Romanæ S. Petri.

Quæres Secundò, quoto post Christi in cœlum ascensum anno Apostoli discesserunt è Judæa in suas provincias, ut toto orbe evangelizarent Gentibus quibuslibet? Resp. va- *Quo anno Apostoli dispersi.*

B rij varium assignant annum. Primò, Apollonius, qui vixit anno Christi 220. scribit apud Euseb. l. 5. Histor. cap. 17. Christum jussisse Apostolis, ne ante 12. annos à morte sua computandos, Hierosolymis discederent. Id accepit ex Clem. Alexand. qui paulò antè vixit & scripsit, scilicet anno Christi 190. Clemens enim l. 6. Strom. idem tradit: sed Clementis hujus scripta vitiata sunt ab hæreticis, ideoque inter apocrypha relata à Gelasio Pontifice, æquè ac Itinerarium Petri, à quodam Clemente (non illo Rom. Pont. S. Petri discipulo & successore, uti præ se fert) compositum, ubi idem de hisce 12. annis à Christo Apostolis præstitutis, dicitur: ex quo primò desumpta & propagata videtur hæc traditio. Sed eam falsam esse & confictam, patet ex hisce Actis Apost. Nam paulò post necem S. Stephani, Philippus Samariam convertit; unde eò Hierosolymis acciti discesserunt S. Petrus & Joannes, ut Samaritis Sacramentum Confirmationis impenderent. Rursum ex ijsdem patet, S. Petrum paulò post lustrasse Joppen, Lyddam, aliasque civitates Judææ: deinde Cæsareæ Christi fidem prædicasse Cornelio, ac tandem cathedram suam Antiochiæ collocasse per septem annos, donec eam Romam transferret, quod factum est anno circiter decimo post ascensum Christi in cælum. *Resp. Primò.*

C Secundò, Baronius, quem multi sequuntur, ac Lorinus hic ad v. 20. censent Apostolos se dispersisse per orbem post necem S. Jacobi, anno Christi 44. qui fuit decimus à Christi morte & resurrectione: unde S. Matthæum paulò antè, putà anno Christi 41. scripsisse Evangelium. Causam dispersionis fuisse persecutionem Herodis qua occidit S. Jacobum, & incarceravit S. Petrum, eum & cæteros occisurus, si potuisset: quocirca illos periculum fugientes, profectos esse ad Gentes. Multò longiùs abeunt, qui Apostolos universaliter per orbem dispersos esse opinantur, post primum Concilium Hierosolymis habitum Actor. 15. hoc enim celebratum est anno Christi 51. ut vult Baron. vel 54. ut vult S. Hieron. Citant pro hac sententia S. Chrysost. hom. 25. in Acta, sed falsò. *Secundò, anno Christi 44.*

Verùm hæc sententia difficilis est creditu. Primò, quia Euseb. lib. 1. hist. cap. 13. scribit S. Thadæum profectum Edessam Syriæ anno Christi 43. convertisse Abagarum regem & populum Edessenum ad Christum, uti Abagaro *Refutatur Primò.*

D olim scripserat & promiserat Christus. Quocirca Lucius Dexter in chronic. & Genebr. in chronol. censent divisionem Apostolorum factam anno Christi 41. qui fuit septimus à morte ejus. Sed nec hoc satisfacit, ob sequentes rationes.

Secundò, quia S. Jacobus in Hispanias profectus est, utique ante annum Christi 44. nam eo occisus est Hierosolymæ ab Herode. Eum enim in Hispania prædicasse, universalis est & immemorabilis non tantùm Hispaniæ, sed & fidelium ubique traditio, cui refragari nemo queat. Jacobus ergo in Hispanias profectus sub annum Christi 37. Ergo eodem cæteri quoque in sua loca abiisse videntur. *Secundò.*

Tertiò, quia Christus jusserat Apostolis, ut manerent Hierosolymis usque dum reciperent Spiritum sanctum in Pentecoste, ut eo recepto linguis igneis irent prædicatum per totum orbem, ut patet Act. 1. Si enim decem an- *Tertiò.*

nos

nos mansissent in Judæa, tardè admodum executi essent mandatum Christi de prædicando Gentibus per totum orbem, & parum temporis ad id exequendum habuissent. Plerique enim anno trigesimo apostolatum cum vita & martyrio finierunt. Adde, pauci fuerunt, putà duodecim; & tamen hi remotissimas & plurimas gentes, vastas & amplas adire & convertere debebant.

Quartò. Quartò, quis credat eos omnes decennium integrum potuisse apud paucos perfidos & obstinatos in sua lege Judæos, cùm scirent totum orbem sibi à Christo præscriptum & demandatum esse? Sanè pauci anni sufficiebant ad prædicandum per totam Judæam, præsertim cùm ibidem Diaconos & Presbyteros ordinassent; quin & S. Jacobum fratrem Domini constituissent Episcopum.

Quintò. Quintò, quia S. Paulus Galat. 1. 19. ait se post triennium à conversione sua (quæ contigit anno Christi 36. vel, ut alii volunt 35.) putà anno Christi 38. vel 39. ascendentem Hierosolymam, neminem Apostolorum vidisse, nisi S. Petrum & Jacobum fratrem Domini: quia scilicet cæteri ad evangelizandum toto orbe erant dispersi, inquit S. Hieron. Anselm. Claudius Taurinensis & Cajet. ibid. Hinc & S. Lucas describens Acta S. Petri, & ortum progressumque Ecclesiæ in Judæa, nullam aliorum Apostolorum mentionem facit, nisi S. Joannis; utique facturus, si in ea diutiùs mansissent.

Ob hæc ergo argumenta probabilius videtur, Apostolos longè ante annum Christi 44. qui fuit decimus à morte ejus, in suas provincias discessisse. Quo anno discesserint, præcisè definire non ausim. *[illegible] anno Christi 37.* Probabile est, eos discessisse paulò post conversum à Petro Cornelium: tunc enim apertum est publicè per cæleste oraculum ostium fidei Gentibus, iisque jussus est illicò Petrus, ac consequenter & cæteri evangelizare. Quocirca ipse mox adiit Antiochiam, ibique cathedram constituit anno Christi 37. Videntur ergo sub idem tempus quoque cæteri suas adiisse gentes, in eisque Ecclesias erexisse, ibique suas cathedras posuisse. Quis enim credat eos cælesti visione Petri admonitos, jam esse tempus prædicandi Gentibus, tardasse & distulisse hujus moniti, imò præcepti divini executionem per septem, vel octo annos, putà ab anno Christi 37. usque ad 44. Videntur ergo discessisse sub annum Christi 37. Unde & anno Christi 36. Deus convertit Saulum, eumque. Gentium Apostolum & doctorem designavit. Quòd si quis eodem anno Christi 36. contendat Cornelium fuisse conversum, & paulò post Apostolos, saltem aliquos, ivisse in suas provincias, non repugnabo. Sub idem enim tempus videtur apertum Gentibus fidei ostium, quo Saulus conversus, creatus est à Deo Gentium doctor.

Quarti anno Christi 34. Imò noster Gaspar Sanchez tract. 1. de Prædic. S. Jacobi in Hispania c. 6. & Christoph. à Castro in Histor. Deiparæ c. 18. pag. 541. censent, Apostolos statim à Pentecoste anno Christi 34. ivisse in suas provincias. *Probant Primò.* Probant id Primò, quia ideo in fine illius anni 34. ut tradit Eusebius in Chronico & alii, ordinasse videntur S. Jacobum fratrem Domini Episcopum Hierosolymæ, ut Judæorum curam pastoralem in ipsum transferrent, ipsi verò discederunt ad Gentes.

Secundò. Secundò, id probant ex Melitone Sardensi, quem citat Beda in c. 8. Actor. & ex Prochoro discipulo S. Joannis: sed utriusque scripta sunt vitiata, apocrypha & fabulosa.

Tertiò. Tertiò, quia Christus ascendens in cælum jussit, dixitque Apostolis Marci ult. *In mundum universum euntes docete omnes gentes.* q. d. *Ite, quia iam tempus est*, ait S. Thom. Hugo & Cajet. qui & addit, hoc mandato revocatum esse illud anterius: *In viam Gentium ne abieritis.*

Quartò. Quartò, quia Ecclesia in officio Pentecostes, in Vesperis secundis, ad *Magnificat* canit: *Hodie completi sunt dies Pentecostes: hodie Spiritus sanctus in igne discipulis apparuit, & tribuit eis charismatum dona: misit eos in universum mundum prædicare.* Similiter loquitur S. Leo serm. 1. in Natali S. Petri & Pauli, Iren. Metaphrastes, & alii. Unde concludit Sanchez, paulò post Pentecosten Apostolos prædicasse Gentibus, & ad eas profectos esse ante conversionem Cornelii, quam ipse censet factam anno 36. Christi, qui fuit secundus ab ejus morte. Licèt enim posteriùs eam narret Lucas, eam tamen esse præponendam. Lucam enim per hysterologiam gesta Petri postponere, ut narrata conversione S. Pauli, ejus gesta eodem historiæ filo pertexat; quibus pertextis gesta S. Petri enarrare aggreditur.

Verùm difficile est creditu Apostolos ivisse ad Gentes, ante apertum iis cælitus fidei ostium per conversionem Cornelii. Ideo enim Deus illam cælesti visione Petro præmonstravit, ut per illam Apostolis iter ad Gentes panderet: alioqui enim Judæi, quales erant plerique primi Christiani, id non permisissent; imò iis restitissent, uti restiterunt S. Petro c. 11. 3. Sed Petrus per visionem à Deo acceptam eis satisfecit.

Quare argumenta à Sanchez allata probant dumtaxat, à Pentecoste licuisse Apostolis prædicare Gentibus, uti rectè judicavit Gabriel Vasquez, quem citat Sanchez c. 8. imò eosdem prædicasse Gentibus, quæ se Judæis miscebant in concionibus S. Petri & Apostolorum: non tamen probant, eos statim à Pentecoste ivisse in suas provincias; *Argumentum Primò.* tum quia primò satisfacere debebant Judæis, qui prætendebant Messiam sive Christum, ejusque Evangelium ad se pertinere, non ad Gentes: illum enim ad se esse missum, eo quòd patribus suis fuisset promissus. Hoc autem fecerunt ordinando Hierosolymæ Episcopum S. Jacobum, & dispergendo se per cæteras Judææ, Galilææ & Samariæ civitates, ibique evangelizando: tum quia exspectabant occasionem & tempus, quo à Deo discedere monerentur, ut hoc Judæis possent obtendere; ne ipsis abeuntibus obstreperent, aut schisma facerent: hoc autem factum est per visionem S. Petro oblatam.

Rursum illa argumenta rectè probant, Apostolos iter suum non distulisse per multos, v. g. decem, annos, sed rebus in Judæa compositis mox discessisse. Hoc autem factum est, cùm Petrus obita Judæa, Lydda & Joppe, ubi multos dies mansit, ait Lucas c. 9. missus est Cæsaream ad convertendum Cornelium: quod factum est sub annum Christi 37. ut dixi in fine c. 10. ac consequenter tunc pariter videntur Apostoli in suas oras profecti. Sic enim omnia suavi dispositione, & concinna narratione connexa cohærent. Nam ab anno Christi 34. usque ad 37. Apostoli omnes per triennium integrum evangelizando Judæis, abundè eis satisfecerunt: unde eo expleto, anno Christi 37. converso Cornelio, & patefacto coelitus Gentibus ad Ecclesiam ingressu, omnes se ad iter in suas provincias accinxerunt.

Confirmatur Primò, quia Lucius Dexter in Chronico, & alii tradunt, S. Jacobum anno Christi 37. profectum in suam provinciam, putà Hispaniam: ergo idem cæteri plerique fecerunt alternativè. Dico: Plerique, & alternativè. Nam non omnes simul eodem tempore præcisè discesserunt, sed alii citiùs, alii tardiùs, pro rerum & negotiorum commoditate, vel necessitate, ut rectè advertit Christ. à Castro c. 18 Hist. Deiparæ. Sic S. Joannes diutiùs ibidem mansit, ut serviret B. Virgini, cui à Christo datus erat custos, imò filius. *Diutiùs mansit S. Joannes & S. Petrus in Judæa cur?* Sic S. Petrus Judæis vel præsens, vel vicinus esse voluit per decem annos, ex quibus septem egit Pontificem Antiochiæ; sed ita, ut crebrò in Judæam & Jerusalem excurreret. Unde & S. Paulus anno Christi 39. veniens Hierosolymam, eum ibidem invenit & convenit, Galat. 1. 19. S. Petrus enim præcipuè erat Judæorum Apostolus, sicut Paulus Gentium, Gal. 2. 9.

Confirmatur Secundò, quia Apostolos Hierosolymis non discessisse ante conversionem Cornelii patet ex eo, quòd Lucas cap. 15. dicat illos eam ibidem audivisse: *Audierunt*, inquit, *Apostoli & fratres qui erant in Judæa; quoniam & Gentes receperunt verbum Dei*: ergo antè non receperant, nec eis ex professo prædicarant Apostoli. Quòd verò mox post conversum Cornelium discesserint in suas provincias, liquet ex eo, quòd paulò post Lucas v. 22. dicat Barnabam missum esse Antiochiam, non ab Apostolis, utpote jam profectis & absentibus, sed à presbyteris Ecclesiæ. *Pervenit*, inquit, *sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, super istis, & miserunt Barnabam usque ad Antiochiam.*

Confirmatur Tertiò, quia ideo Herodes anno Christi 43. apprehendit Petrum, & Jacobum occidit præ cæteris Apostolis c. 12. 1. eò quòd cæteri jam abiissent ad suas gentes.

Chronotaxis Apostolorum. Hæc itaque est Chronotaxis Christi, Apostolorum & primitivæ Ecclesiæ.

Christus occisus resurrexit, ascendit in cælum, indeque misit Spiritum sanctum in Pentecoste, anno à nativitate sua 34.

Eodem anno S. Petrus prædicans convertit tria, & mox quinque hominum millia.

Eodem

Eodem quoque creati sunt primi septem Diaconi, Actor. 6.

Eodem anno lapidatus est Stephanus die 26. Decembris.

Et die sequenti, putà 27. S. Jacobus Minor creatus est primus Hierosolymorum Episcopus.

Saulus conversus est ad Christum anno Christi 36.

Cornelius conversus à S. Petro, patefecit ostium fidei Gentibus initio anni 37.

S. Petrus posuit cathedram Antiochiæ eodem anno 37. in eaque sedit septem annos. Hic annus fuit 4. ab ascensu Christi, ut habet Chronicon Alexandrinum.

S. Jacobus in Hispanias profectus est, cæterique Apostoli in suas provincias, eodem anno Domini 37.

Fames prædicta ab Agabo toto orbe cœpit anno Domini 42.

S. Jacobus rediens Hierosolymam occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha, anno Domini 44.

S. Petrus vinctus est ab Herode, & liberatus ab angelo, anno Christi 44.

S. Petrus post septennem sedem Antiochiæ, liberatus è vinculis Herodis, multis locis peragratis Romam ingreditur, ibique cathedram collocat die 18. Januarii, finiente anno 2. Claudii Imp. sub initium anni Christi 45.

Eodem anno 45. Paulus cum Barnaba missus, iturusque ad Gentes rapitur in tertium cælum; de quo c. sequent. vers. 2.

VERS. 3. APPOSUIT UT APPREHENDERET ET PETRUM] τὸ &, æquè ac *apposuit*, emphasin habent. q. d. Occiso Jacobo crevit animus & improbitas Herodi, ut etiam in ipsum Ecclesiæ Primatem, putà S. Petrum, auderet manus sacrilegas injicere. Causam dat S. Chrysost. vel potiùs Proclus in Encomio vinculorum S. Petri, apud Surium die 1. Augusti; *Nam putabant* (Judæi) *illud futurum*, inquit, *ut si Petrum Apostolum de medio sustulissent, facile reliquos Apostolos superarent. Ille enim erat qui contrarias voces emittebat, quique in conciliis, in judiciis, & in synagogis cum adversariis certabat, & Jesu nomen palam prædicans, invocato ejus nomine præcipua quædam miracula faciebat.* Et inferius hosce S. Petro dat titulos. *Vere hic est Apostolorum firmamentum, & sacratus cælorum magister, arcanorum interpres, nutantium confirmator, lapsos erigens, firmos conservans, pœnitentiæ dux ardentissimus: Petrus denique, magnum illud orbis terrarum miraculum, Ecclesiæ jactatio, discipulorum decus, eorum qui rectè sentiunt ornamentum, Theologorum pulchritudo, Christi os, mens cælestis, Trinitatis pulcherrimum tabernaculum, lapsorum reconciliator, honestè viventium ductor, rectè currentium propugnator, omni cælesti & humana laude, omni præconio dignissimus. Cujus si umbra & lintei morbos profligarunt, certè catenæ quæ venerandum Apostoli corpus contigerunt, quanto propiorem tactum habuerunt, tanto abundantiorem miraculorum vim participarunt*, &c. Subdit hac catena diabolum fugari; *Non enim ferre potest Spiritus sancti gratiam has catenas obumbrantem, neque scintillas ex divino illarum igne exilientes sustinet, sed ab ipsis inceditur atque comburitur.*

à Petri elogia.

ERANT AUTEM DIES AZYMORUM] Qui per septem dies continuos à Paschate celebrabantur, ita dicti, quòd in iis nullis panibus nisi azymis, id est, fermento carentibus, vesci Judæis liceret. Addit hoc Lucas, tum ut denotet tempus necis S. Jacobi & carceris S. Petri; tum ut indicet causam, cur non illicò occisus sit S. Petrus, sed dilatus post Pascha, quia scilicet erant dies festi azymorum, quos sanguine effuso maculare & funestare nolebat Herodes: tum denique ut indicet perversitatem Herodis & Judæorum, qui in diebus azymorum, quibus debebant vacare Deo, esseque azymi, carentes omni fermento malitiæ & nequitiæ, ut ait Apost. 1. Cor. 5. 8. exarserunt odio & invidia in Ecclesiam, summumque scelus in ejus caput S. Petrum designarunt. Ita & hodie sæpè fit, ut homines suis cupiditatibus addicti, in majoribus festis majora designent scelera, tum quia festo se suamque malitiam abscondere & latere posse putant; tum quia ad hoc eos instigat diabolus, ut festi sanctitatem atroci scelere profanet & violet. De diebus azymorum & Paschate dixi Exodi 12.

VERS. 4. TRADENS QUATUOR QUATERNIONIBUS] Syrus, *tradidit eum sedecim militibus custodiendum.* Causam dat Œcumen. *Ut singulis noctis vigiliis, hoc est, ternis inæqualibus horis, quatuor advigilarent custodes*; ut scilicet prioribus fessis & dormiturientibus novi & vigiles succederent. Tam arctè S. Petrum custodivit, quia audierat eum facere miracula, ne per ea elaberetur è carcere, præsertim quia eum olim ex carcere, cum S. Joanne per angelum evasisse audierat, Actor. 5. 19.

POST PASCHA] Hinc videtur, quòd Agrippa S. Jacobum occiderit ante Pascha, ne dies paschales ejus nece & sanguine funestaret. Erat enim ipse judaismi studiosissimus, ideoque in iis noluit occidere S. Petrum, sed causam ejus distulit post Pascha, id est, post dies paschales, sive post octavam Paschæ; Pascha enim celebrabatur per septem dies. Secùs sentit S. Hieron. in c. 43 Ezech. Christoph. à Castro, Mariana & alii, quos initio c. citavi, scilicet S. Jacobum occisum esse die primo vel secundo azymorum; simili enim modo Judæi Christum crucifixerunt primo die azymorum: Petrum verò distulisse post Pascha in gratiam Judæorum, ne illos cultu & religione dierum & sacrificiorum paschalium occupatos, ab iis vel tantillum distraheret, sed iis elapsis pleniùs Petri, utpote Primatis, causam cognosceret, pleniùsque & jucundiùs in ejus nece, populo jam à sacris ferianti spectaculum daret. Addit S. Chrysost. in encomio vinc. S. Petri apud Surium 1. Augusti, id eum fecisse, ut diuturniore cruciatu carceris, catenarum, famis, metus mortis, vexationis militum, &c. S. Petrum torqueret: quomodo Tiberius Cæsar *vinctorum causas ideo se ajebat serius cognoscere, ne affecti supplicio citò levarentur malis, quæ meruerant anteactis sceleribus; nunc dum longiores moras terunt, multo gravius reddi illorum infortunium*, ait Josephus lib. 18 Antiq. c. 8. Sed S. Petrus, ait Chrysost. hisce omnibus fortior evadebat, adeò ut jucunda & secura hilaritate milites confunderet, & in ruborem converteret. Ergo in Paschate vinctus fuit Petrus, & tamen festum vinculorum horum celebratur ab Ecclesia die prima Augusti: causam dabo v. 6.

PRODUCERE] Primò, in publicum tribunal, ut coram populo causam Petri discuteret, eumque publica sententia ad mortem damnaret. Secundò, in theatrum, in quo publicè spectante & gaudente populo, eum excruciaret & morte mulctaret. Græcè est ἀναγαγεῖν, quod potest verti, *offerre.* Unde Syrus vertit, *volens eum tradere populo*; Lyran. *volens eum exponere morti ad voluntatem populi.* Unde aliqui censent, Herodem, ut magis gratificaretur populo, voluisse ei tradere S. Petrum, ut ad libitum eo genere mortis quo luberet, illum cruciaret & enecaret.

IN CARCERE] Intimo, ait S. Chrysost. hom. 8. in epist. ad Ephes. Adrichom. in Theatro terræ Sanctæ, censet hunc carcerem non fuisse civitatis & magistratus, in quem inclusit Petrum & Apostolos c. 4. 3. sed regis, eumque situm fuisse in Stratopedo, id est, in area regiam Herodis undequaque ambiente, ubi regii militea excubias agebant. Alii alio loco eum collocant. Ita Romæ ad radices Capitolii videmus carcerem Mamertinum, profundum & tenebrosum, in quem à Nerone conjectus fuit S. Petrus cum S. Paulo, ex eoque eductus ad martyrium: quem nunc conversum in sacellum piè veneramur, præsertim quia in eò fontem miraculosum S. Petri precibus elicitum, ad baptizandum S. Processum & Martinianum carceris custodes, etiamnum perennibus & salutiferis aquis manantem intuemur & haurimus. VERS. 5.

AB ECCLESIA] Tota ergo Ecclesia orabat pro S. Petro, quasi pro capite & Pontifice suo, quem intimè diligebat & colebat; æstimans si Petrus capite mulctaretur, non tam illi, quàm sibi caput truncandum. Id etiamnum imitatur Ecclesia, quæ in canone Missæ semper, & crebrò in Collectis orat pro Summo Pontifice. Ipse enim quasi Atlas Ecclesiæ totum ejus pondus humeris suis sustinet. Porrò hæc oratio fuit efficax, & per miraculum S. Petrum è carcere eduxit: tum quia erat densa & communis omnium fidelium, qui tunc ferè erant Sancti; imò in sanctitate eximii; tum quia erat fervida & continua, etiam noctu: nam noctu veniens è carcere Petrus fideles orantes invenit. Ad cujus imitationem institui solet oratio quadraginta horarum, in honorem sepulturæ Christi; qui totidem horis in sepulchro decubuit.

Oratio continua pro S. Petro.

CUM AUTEM PRODUCTURUS EUM ESSET] Disce hic, Deum sinere S. Petrum, & fideles adigi ad extrema, ut probet eorum in se confidentiam, ut tunc illustriori ope eos liberet, etiam per miraculum, si opus sit. Quocirca VERS. 6.

Deus in arctis adest.

circa de ejus ope numquam desperandum, imò quo magis crescunt pericula & afflictiones, eo magis augenda spes in Deum. Ipse enim dixit & promisit: *Cum ipso sum in tribulatione*, psalm 90. 15. Et: *Cum transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaveris in igne, non combureris. & flamma non ardebit in te*, Isaiæ 34. 2.

Erat Petrus dormiens] quasi securè quiescens in Dei providentia, cui se curæ esse sciebat, paratusque vel vivere, vel mori, prout Deus norat expedire ad majorem sui nominis gloriam, & Ecclesiæ bonum. *Dormit corpore Petrus, corde ad Deum vigilat: Deus verò custos ipsius nec dormitat, nec dormit*, ait S. Chrysost. hom. 8. in epist. ad Ephes.

Moral. dormit securè in sinu Dei, qui cum illo sentit & dicit: *Quò fata trahunt retrahuntque sequamur. Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.*

Vinctus catenis duabus] *Quatuor difficultates cumulant custodiam, carcer, milites, catenæ, custodes*, ait Glossa: eo illustrius fuit Dei auxilium & miraculum, hæc omnia momento disiciens & superans, Petrumque liberans. Addit Arias, binos milites, inter quos medius vinctus erat Petrus, singulos singulas Petri tenuisse catenas, ne quo modo dormientes fallere & elabi posset.

Vincula S. Petri honoravit Deus. Nota. Has catenas, utpote à S. Petro, principe Apostolorum & Ecclesiæ, quasi sacratas, præ cæterorum Apostolorum & Sanctorum catenis honoravit & honorat non solùm Ecclesia, sed & ipse Deus; ut, cujus est in ligandis & solvendis alienis vinculis præcipua in Ecclesia potestas, ejus etiam vincula à cunctis fidelibus præcipuo in honore habeantur, juxta id quod S. Petro occinimus in festo S. Petri ad vincula:

Solve jubente Deo terrarum Petre catenas,
Qui facis ut pateant cœlestia regna beatis.

Deus enim eas honoravit. Primò, ex eis miraculosè eripiendo S. Petrum per angelum. Secundò, catenam Herodianam cum Neroniana miraculosè connectendo, de quo mox. Tertiò, multa per eas miracula operando, quæ recenset Baron. Ribadeneria & alii die 1. Augusti.

& Ecclesia. Primò. Ecclesia & fideles eas honorant, Primò, celebrando magno urbis confluxu festum vinculorum S. Petri Calendis Augusti, non Pauli (quæ tamen hic Romæ in ecclesia S. Pauli videmus & veneramur) non aliorum Apostolorum. Cujus festi occasionem dedit, non Eudoxia uxor Arcadii Impet. quæ persecuta est S. Chrysostomum, uti putavit Beda, sed Eudocia uxor Theodosii junioris, qui fuit filius Arcadii & Eudoxiæ. Eudocia enim sub annum Domini 437. Hierosolymam voti causa profecta, ibidem à Juvenale Patriarcha accepit duas hasce catenas, quibus S. Petrum vinxerat Herodes: unam detulit Constantinopolim, alteram misit Romam ad Eudoxiam Augustam suam filiam, Valentiniani junioris Imp. conjugem: utrobique autem festa dies statuta est, & quasi catenarum dedicatio: unde paulò post anno Domini 438. Eudoxia filia Eudoxiæ, Romæ basilicam in earum honorem erexit, quæ etiamnum exstat in monte Esquilino, vocaturque S. Petri ad vincula: vel titulus Eudoxiæ, æquè ac mater ejus Eudocia similem Constantinopoli exstruxit. Porrò cùm Eudoxia Pontifici Romano catenam S. Petri Herodianam ostenderet, Pontifex ei vicissim ejusdem Neronianam ostendit; quam cùm inter se conseruot, ecce illicò una cum altera coaluit; qualem etiamnum quotannis intuemur, & reverenter osculamur.

Secundò. Secundò, Alexander Pontifex & Martyr, ordine sextus à S. Petro, incarceratus, S. Balbinæ & locus ejus vincula deosculantibus dixit: *Desine has osculari boias* (id est, catenas jam dictas, quasi boum jugum, ait Festus & Isidor. lib. 5. Orig.) *inquire autem Domini mei Petri Apostoli vincula, & ea potiùs osculare. Balbina his auditis cum multo studio ac desiderio pervenit tandem ad illa beata vincula, iisque inventis gratias egit Domino nostro Jesu Christo, prosternensque se in oratione dixit: Benedictum sit nomen tuum omnipotens Deus, qui per famulum tuum Alexandrum mihi ancillæ tuæ thesaurum spiritualem indicasti, cœpitque illa vincula cum multo timore osculari, & gratias agere Regi cœlorum*, ita habent Acta S. Alexandri die 3. Maii.

Tertiò. Tertiò, vincula S. Petri encomio insigni celebrat S. Chrysost. (vel potiùs S. Proclus, aut Germanus: nam tempore S. Chrysost. necdum Eudocia hæc vincula repererat) quod exstat apud Surium die 1. Augusti, ubi præter alia ex eo jam citata: *Has*, ait, *catenas composuit Dei Patris Verbum, ejusdem æternitatis & principii particeps, ut ejus de Deo confessionis præmium essent. Ab his dæmonum pravi spiritus illigati enecantur, ab his princeps hujus mundi captivus ducitur, à fidelibus hominibus illuditur.* Subdit, hisce Ecclesiam cingi, & contra hostes invictam reddi, iisdem Christianorum vertices coronari, ut ab inimicis sint intacti: *His catenis Apostolus ornabatur, his exultans ac gestiens se oblectabat, & tamquam regalem aliquem ornatum circumferens, exultabat.* Subdit modum quo illæ servatæ sunt, nimirum per aliquos Herodis ministros, qui occultè erant Christiani. *Has*, inquit, *in carcere derelictas ipsi Herodis ministri, quibus divina cognitionis lumen affulserat, clam sustulerunt, & apud seipsos velut thesaurum conservarunt.* Et inferiùs venerationis causam assignans: *Catenas hasce videntes Petrum ipsum*, inquit, *mente inspicere nobis videmur, & eas tangentes, Apostolum à nobis tangi existimamus. Nam has & illum mente formantes, & per fidem ipsam in unum copulantes, ad eum ipsum qui per hæc passus est, totum referimus.* Ac in fine invocans S. Petrum. *Hic catenis*, inquit, *nostrarum animarum vulnera quasi liges. His barbaros ipsos devincias, captivos ducas, & civitati te veneranti hostiles eorum exuvias conferas. His catenis Imperatorem nostrũ armes, munias, victoriis & trophæis corones.*

Quartò, solebat olim limatura catenarum S. Petri, pro ingenti dono ad reges & principes à Romanis Pontif. mitti, ac per eam Deus multa edebat miracula. Moris enim erat eam includere aureæ clavi, ab altari S. Petri acceptæ, sicque eam ad absentes transmittere, uti eamdem ad Childebertum Francorum regem mittere se scribit S. Greg. lib. 5. epist. 6. & lib 6. epist. 23. Eamdem ab Hormisda Papa petiit & impetravit Justinianus, postea Imperator. *Quartò.*

Moral. vide S. Chrysost. hom. 8 in epist. ad Ephes. magnis mirisque laudibus celebrantem vincula S. Pauli, ubi ea præfert regnis & sceptris, Regibus & Imperatoribus, imò Angelis & Archangelis, adeoque miraculis & suscitationi mortuorum.

Angelus Domini) In corpore assumpto, quod in novo testamento post & per resurrectionem Christi, assumere solent gloriosum, id est, fulgidum & splendidum; adeò ut hoc splendore suo carcerem totum illustrarit. Unde sequitur: *Et lumen refulsit in habitaculo.* Ita in natali Christi, *angelus Domini stetit juxta illos* (pastores) *& claritas Dei circumfulsit illos*, Lucæ 2. 9. Et de angelo post resurrectionem Christi apparente in ejus sepulchro, ait Matth c. 28. 3. *Erat autem aspectus ejus sicut fulgur.* VERS. 7.

Nonnulli probabiliter opinantur hunc angelum fuisse S. Michaelem: ille enim est præses Ecclesiæ: unde sicut ejus curam gerit, ita & capitis ejus, putà S. Petri. Ita Pantaleon Cartophylax in encomio S. Michaelis, quod recitat Surius die 29. Septemb. Censet S. Chrysost. & Glossa, hoc lumen resplenduisse soli Petro; quia scilicet solus ille excitatus fuit ab angelo: custodibus enim, inter quos medius vinctus tenebatur Petrus, angelus immisit gravem soporem, ut nec lumen ejus viderent, nec vocem colloquentis cum Petro, nec strepitum catenarum cadentium audirent: alioqui lumen corporis adeò fulgidi refulsit per totum carcerem, quod utique vidissent custodes si fuissent vigiles, nisi ab angelo fuissent impediti. Hinc Gerson 3. part. tract 8. super *Magnificat*, hunc angelum ab effectu vocat *Variel*, id est *fulgor Dei*; hunc enim produxit in carcere: alioqui idem addit, hunc angelum fuisse custodem S. Petri. quod & alii multi censent, putà S. Lichaelem, uti paulò antè dixi: sicut principes Ecclesiæ non angelum custodem habent. *S. Michael liberat S. Petrum.*

Percussoque latere Petri) Quia altè dormiebat, ait S. Chrysost. quod signum erat animi securi & intrepidi, utpote in Dei providentiam tesignair, & placidè quiescentis.

Surge velociter) Non quòd metueret angelus, ne si moras necteret, excitarentur custodes: ipse enim in eis soporem continuabat, quamdiù volebat: sed quia angeli sunt veloces, alacres & agillimi, utpote spiritus, & velociter Dei jussa peragunt: juxta illud: *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, Hebr. t. 7. Unde pariter à Petro, aliisque clientibus velocem exigunt actionem, & obedientiam. Rursum ait *velociter*, quia somnum Petri excutere volebat: somnolenti enim sunt lenti & tardi. Denique *τὸ velociter*, significat desiderium incitatum angeli ad liberandum Petrum.

Morali-

Mor. de velocitate.

Motaliter, docet hic angelus illud Eccli. 31. 27. *In omnibus operibus tuis esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.* Velox enim & expeditus excutit accediam, torporem, languorem, induitque robur, valorem, & vigorem angelicum. Sic de Jonathan & Saule ducibus Israelis in prælio cæsis, canit David 2. Reg. 1. 23. *Aquilis velociores, leonibus fortiores.* Et de Asael uno fortium Davidis dicitur ibid c. 2. 18. *Porrò Asael cursor velocissimus fuit, quasi unus de capreis quæ morantur in sylvis.* Et Gadditæ profugientes ad Davidem, *erant viri robustissimi, & pugnatores optimè tenentes clypeum & hastam: facies eorum quasi facies leonis, & veloces quasi capreæ in montibus*, 1. Paralip. 12. 8. Hinc Proverb. 22. 29. dicitur: *Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles:* reges enim delectantur ministris, qui velociter jussa esequuntur: multò magis Deus. Jeremias c. 4. 13. describens robur & impetum Nabuchodonosoris, & Chaldæorum invadentium Judæam; *Ecce*, inquit, *quasi nubes ascendit, & quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius.* Unde & subdit: *Væ nobis, quia vastati sumus.* Et de iisdem Thren. 4. 19. *Velociores*, inquit, *fuerunt persecutores nostri aquilis cœli: super montes persecuti sunt nos.* Et de iisdem ait Habacuc c. 1. 8. *Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis vespertinis.* Denique Isaias c. 18. 2. *Ite* ait, *angeli veloces ad gentem convulsam & dilaceratam.* q. d. Ito ò Petre, ite ò Apostoli velociter ad Gentes, ad barbaros à dæmone convulsos & vitiis dilaceratos, ut eos liberetis & salvetis. Ita mysticè Vatablus: nam alius ejus loci est sensus literalis, ut ibi dixi.

Et cecideerunt catenæ de manibus ejus] Quia eas frangendo, vel aperiendo & soluendo excussit angelus. Videtur Petrus solis manibus fuisse vinctus: nam pedum hic nulla fit mentio.

VERS. 8.

Præcingere] *Propter carceris rigorem*, ait Beda, *ligamenta ad horam laxaverat, ut tunica circa pedes demissa, frigus noctis cuicumque temperaret.* Non enim interiorem vestem, v. g. interulam & indusium, exuerat Petrus, ut nudus inter milites jaceret (hoc enim fuisset indecens & inverecundum) sed tantùm tunicam extimam: hanc ergo induere, eaque se cingere jubetur. Unde Proclus in encomio vincul. S. Petri: *Ad eximendum*, inquit, *Petro metum, quomodo per dispositas militum custodias pertransiret, tanto angelus illum auxilio & præsidio confirmat, ut otiosè pallium induere, atque sandalia & laxatam astringere vestem possit.* Orientales enim, quales sunt Judæi, longas gerunt vestes, quas ituri, vel operaturi cingunt, quieturi discingunt & soluunt. Ita faciunt Sinæ & Turcæ, qui non nisi tunicis se accingunt, & femoralibus carent. S. Aug. in psalm. 92. distinguit hæc quatuor, cingi, succingi, præcingi, accingi, ut primum fit operaturi, secundum ituri, tertium ministraturi, quartum pugnaturi: sed præcingi hic & alibi idem est, quod cingi & succingi.

Sandalia esse calceos.

Et calceate caligas tuas] ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, id est, *subliga sandalia tua.* ita Pagnin. & Tigurina. Jam *sandalia* esse tibialia (quæ vulgus Germanorum caligas inferiores vocat) censet Joannes Ferdinandus in Thesauro S. Script. verbo *calceus.* Verùm alii passim censent sandalia esse calceos, sive munimenta pedum, non tibiarum vel crurum. Idque ita esse patet Primò, ex verbo *calcea*: calceamus enim pedes calceis, non tibias tibialibus. Secundò, quia veteres Hebræi, Græci & Romani non utebantur tibialibus (imò nec femoralibus, uti dixi Habacuc 2. 15.) sed tibiis & genibus nudis incedebant. Unde Julius Cæsar cùm occideretur, *togam manu demisit, ut inferior pars corporis tecta collaberetur*, ait Valerius l. 4. c. 5. Sic Romæ in columna Traiani, videmus ipsum & milites ejus nudis tibiis exsculptos. Idem de Augusto docet Sueton. in vita ejus c. 82. Sic Plato, ait S. Hieron. c. 10. S. Matth. *præcepit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri debere mollitiei, capitis & pedum.* Idem Spartanis præcepit Lycurgus, & Atheniensibus Phocion, ait Plutarch. in eorum vita. Achillem, Ajacem, Cratetem, & alios Philosophos nudipedes incessisse, docet Philostratus: idem Christianis suadet Clemens Alexand. l. 2. c. 11. Et ita priscos fecisse docet Lucianus, dum habitum Christiani describens in Philopatro ait: *Pallium putrè, sine calceis & tegmine, capite nudo incedens, detonsa coma.* Denique Pompeio fascias tibiales gestanti, causamque ulceris prætendenti, *Favonius inquis: Non refert qua parte corporis sit diadema;* vocans eum in suspicionem affectati regni, ait Valer. libr. 6. c. 2. Tertiò, quia expressè S. Marcus cap. 6. 9. ait, *calceatos sandaliis.* Unde Petrus Faber in Agonist. l. 2. c. 34. asserit sandalia esse *caligulas, sive gallicula, ut habet Glossarium Græcolatinum: unde nostrum Galloches deductum.* Et Synodus à S. Bonifacio celebrata cap. 209. jubet, *ut unusquisque presbyter Missam ordine Romano cum sandaliis celebret*, id est, cum calceis. Judæi enim sacrificabant nudipedes, uti dixi Exod. 3. & 28.

Caligam vocari calceum. Probatur. Primò.

Quæres hic Primò, cur ergo Noster vertit *caligas*? Resp. quia caliga olim Latinis significabat calceum. Probatur id Primo, ex Genes. 14. 23. ubi ait Abraham regi Sodomæ: *A filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ* (id est, calcei: hic enim habet corrigiam, non tibiale) *non accipiam ex omnibus quæ tua sunt.*

Secundò.

Secundò, Cajus Imper. à calceo cognominatus est Caligula: *quia natus in exercitu fuerat, cognomentum calceamenti militaris* (à quo milites caligati vocabantur) *id est caligulæ, sortitus est*, ait Aurelius Victor in Caligula. Unde Ausonius in Monostichis:

Caius, cognomen Caligæ cui castra dederunt.

Hinc & parœmia, ut de nimis procero & longolio dicatur: *Caliga Maximini*, id est, calceus Maximini. *Maximinus enim*, inquit Capitolinus in ejus vita, *quia erat pedum octo & prope semis, calceamentum ejus regium constat pede majus fuisse hominis vestigio atque mensura.*

Tertiò. 3.

Tertiò, S. Isidorus Hispal. lib. 19. Origin. c. 34. recensens omnes calceorum species: *Caliga*, inquit, *vel à callo pedum dicta, vel quia ligantur: nam socii non ligantur, sed tantùm intromittuntur.* Et S. Gregor. l. 1. Dialog. c. 4. ait S. Equitium, cùm fœnum secaret, calceatum caligis clavatis: solebant enim calceis affigere clavos, ut fortiores essent, uti etiamnum eos inclavant rustici. Et eruditè noster Alphonsus Salmeron hic: *Caliga*, inquit, *a ligando calce, id est, imò pede dicitur, quasi calciliga. Et enim calx à calcando dicitur, & calceus à calce, liquet propriè caligas non esse tibialia, sed soleas, aut genus calceorum, quod plantas aut calces muniret.*

Quartò.

Quartò, idem patet ex S. Hieron. ad Ageruchiam epist. 11. *Apostoli*, inquit, *toto orbe peregrini, non æs in zona, non virgam in manu, non caligas* (id est, calceos plenos) *habuere in pedibus.* Et S. Aug. in epist. 1. S. Joannis c. 5. *Fortè*, inquit, *caligis* (id est calceis) *clavatis contereret pedes suos.* Et Cassian. lib. 1. Instit. c. 10. *Tantummodo caligis* (id est, calceis) *suos muniunt pedes.* S. Benedictus in Regula c. 55. *Indumenta pedum*, inquit, *pedules & caligas: pedules* vocat soleas, quæ plantas pedum muniunt. Fusiùs idipsum probat noster Julius Nigronius in erudito libello de Caliga, ubi c. 4. n. 6. docet, caligam, id est calceum militarem, non ascendisse ad medium usque tibiam, uti nonnulli censent, sed soleam dumtaxat fuisse plantæ inhærentem, pedis calcaneo alligatam loria, sive habenis, ejusque effigiem in fine libri exhibet. Talis enim visitur in columna Traiani, & arcu Constantini: unde perones, & calcei talares dicebantur, quòd talos tegerent.

Sandalium erat solea.

Quæres Secundò, qua forma fuerint calcei vocati *sandalia*? Putant aliqui fuisse forma communi, ita ut totum pedem tam supernè, quàm infernè contegerent. Tales enim fuisse Apostolorum, ut iis per totum orbem inoffenso pede possent discurrere. Verùm alii passim censent, sandalium dumtaxat infernè pedem texisse instar soleæ, quæ supernè pedi per ligamina astringebatur: quales modò gestant Capuccini. Tales enim soleas gestasse Christum, docet Clemens lib. 2. cap. 11. Unde etiamnum calcei Apostolici vocantur: talibus enim calceati pinguntur Apostoli in antiquis picturis, etiam in templis Græcorum & Ruthenorum, uti mihi Romæ oculati testes affirmarunt: imò Treviris in templo cathedrali, à R. D. Præposito ostensum est mihi sandalium S. Andreæ Apostoli, quod planè formam habebat soleæ. Sic & imago Deiparæ, quæ Romæ exstat in basilica S. Mariæ Majoris, picta à S. Luca, puerum Jesum exhibet cum sandaliis, id est soleis, quæ supernè per ligacula circumligantur pedi, ita ut Christi pedes, & digiti pedum prorsus intecti sint & nudi, uti ego ipse accuratè sæpe inspexi.

Probatur Primò.

Secundò.

Secundò, ita planè cum sandaliis, id est soleis, pingitur Isaias, Ezechiel, aliique Prophetæ in antiquis imaginibus

Basilii

Basilii Porphyrogeniti Imper. quæ exstant in Vaticano, quas curavi depingi & prægi Prophetis. Talibus ergo usi videntur Petrus & Apostoli, ex Præcepto Christi Marci 6. 9. *Calceatos*, inquit, *sandaliis*: nam calceamenta eis vetuit Matth. 10. 10. saltem in Judæa, ragione calida & saxis aspera: soleæ enim pedes satis muniebant, ne in saxa impingerent. An verò proficiscentes & discurrentes per orbem, contra frigora, fatigationem, imbres, & cæteras aeris terræque injurias, non mutarint sandalia & soleas in calceos plenos & integros; meritò quis non tantùm quærere, sed & suspicari opinarique potest, ac dicere, illud de sandaliis Christi præceptum temporaneum tantùm fuisse, pro eo scilicet tempore, quo in Judæa degerent. ita S. August. & S. Chrisost. in c. 10. S. Matth. Idem de sandaliis docet Beda, qui pro iis vertit *soleas*: imò S. Aug. l. 2. de Consensu Evang. c. 30. *Ita ut pes neque tectus sit*, inquit, *neque nudus*. Idem docent Salmeron verbis paulò antè citatis, Lyran. Gagneius, Dion & alii.

Tertiò. Tertiò, idem indicat Græcum ὑποδήματα, id est, *subliga*: non enim calcei integri, sed soleæ dum calceantur, pedi subligantur.

Quartò. Quartò, idem patet ex imagine antiqua caligæ, id est calcei militaris, quam exhibet noster Nigronius paulò antè citatus. Nam in arcu Constantini, & in columna Trajani milites pinguntur cum solea, ita ut superior pars pedis sit nuda, sed ei solea per corrigiam illigetur, sitque calceus fenestratus.

Mystic. Mysticè Beda: *Jubetur*, ait, *Petrus resumere insignia prædicationis, quæ sunt cingulum & calcei*; Matt. 10. Porrò mysticam causam, & significationem duplicem sandaliorum, sive calceorum fenestratorum dat Ivo Carnot. serm. de signific. indum, sacerd. Durandus in Rational. Alcuinus, Beda, & ex iis Stephanus Durantius libr. 2. de Ritibus Ecclesiæ cap. 9. n. 21. Prior est; quia gressus prædicatoris subter debent esse muniti, ne polluantur terrenis, secundùm illud, *Excutite pulverem de pedibus vestris*; & sursum aperti, quatenus ad cognoscenda cælestia revelentur. Posterior: sicut sandalia partem pedis tegunt, partem relinquunt apertam; sic & Evangelii doctores partim Evangelium operire, partim aperire debent: ita videlicet, ut fidelis & devotus sufficientem habeat doctrinam; infidelis verò & contemptor non inveniat blasphemandi materiam.

Circumda tibi vestimentum tuum] ἱμάτιον id est *pallium*, q. d. Tunicæ injice pallium. Hunc habitum S. Petri imitantur Clerici & Religiosi, qui supra tunicam induunt pallium: imò pallium olim erat vestis & insigne Christianorum. Unde proverbium: *A toga ad pallium*, cùm quis à gentilismo transisset ad christianismum. Vide Tertull. lib. de Pallio.

VERS. 9. Et nesciebat quia verum est] *Maximæ enim res fiebant, quæ præ timore videntur incredibiles*, ait S. Chrysost. præsertim cùm sunt improvisæ, spemque & expectationem superant. Sic Judæorum è Babylone redeuntium tanta fuit felicitas & lætitia, ut Psalter de iis dicat psalm. 125. 1. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati*, hebr. כְּחֹלְמִים *Kecholemim*, id est, sicut somniantes. q. d. Tam novus, tam jucundus, tam admirabilis nobis fuit reditus è Babylone, ut is nobis videretur esse somnium, ut eum non reipsa peragere, sed somniare videremur. Sic cùm accepisset Jacob filium Joseph vivere, *quasi de somno evigilans, tamen non credebat eis*, Genes. 45. 26. Idem contigit hic S. Petro. Nam, ut ait Lyran. *Fortitudo carceris, & diligens custodia, fecerant illi imaginationem de impotentia evadendi; propter quod rem gestam somnium æstimabat*. Addit Carthus. S. Petrum non plenè fuisse vigilem, sed semisomnem. Hinc *existimabat se visum videre*, putans per visionem hæc sibi in imaginatione pingi, non revera fieri, sed esse imaginationis ludrica; vel somnii ludibria. Unde & Mariana, æstimabat, inquit, se visum videre, id est, somniare & ludi insomnio. Plerumque enim somniamus res falsas, fictas, imaginarias, & aliquando impossibiles, ob specierum & phantasmatum in somno commixtionem & confusionem.

ψεῦδος quasi εὕδος. Unde Plato in Cratylo, ψεῦδος, id est *mendacium*, dici putat, quòd sit εὕδος, id est, *dormientium stupor*. Aliter S. Gregor. lib. 2. Dial. c. 3. & Macarius hom. 7. putant hoc visum, vel visionem Petri fuisse exstasin: in eam enim raptum S. Petrum, fuisse in contemplationis culmine. Verùm hic sensus mysticus est: prior verò literalis & genuinus, ut patet ex circumstantiis.

VERS. 10. Transeuntes autem primam et secundam custodiam] militum custodientium Petrum. Unde patet, ab eis visum non fuisse Petrum, eò quòd angelus in eos immisisset gravem soporem, vel certè ἀορασίᾳ, id est evidentia, eos percussisset, æquè ac Sodomitas, Genes. 19. 11. ut ibi dixi.

Carcer ubi? Venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem] Hinc Arias, Lorinus & alii censent, carcerem hunc fuisse extra civitatem, juxta montem Calvariæ: in eum enim conjectos fuisse sceleratiores morte damnatos, vel certò damnandos, ut vicini essent loco supplicii, putà monti Calvariæ. Verùm Cajetan. Baron. Adrichom. & alii censent, eum fuisse intra civitatem, uti passim carceres sunt in ipsis urbibus; adeoque in ipso Herodis regis palatio: in hoc enim erat porta ferrea, & tres turres munitissimæ, scilicet Hippicus, Phaselus & Mariamne, teste Josepho lib. 6. Belli c. 6. Unde mox ait, *Processerunt vicum unum*, putà unam civitatis plateam. Porrò ait, *Quæ ducit ad civitatem*, scilicet veterem, quæ filia Sion, & vulgò Jerusalem vocabatur. Hæc enim fuit prima civitas, cui deinde adjecta est civitas secunda, in qua erat hoc palatium Herodis, ex quo per portam ferream ibatur in civitatem primam, sive veterem, Vide tabulas Adrichomii. Sic Romæ qui habitant in urbe trans Tiberim in Burgo, si in aliam urbis partem quæ cis Tiberim est, pergant, dicunt se ire Romam, quia scilicet vetus Roma fuit cis Tiberim, illaque etiamnum ita habitata & celebrata est, ut ea sola ab indigenis Roma nuncupetur: quò fit ut qui in Transtiberina urbis parte habitant, extra urbem habitare videantur, esto habitent juxta Vaticanum & basilicam S. Petri intra muros Romæ.

Quæ ultro aperta est eis] angelo occultè seris reductis eam aperiente. Festivè Arator:

Ferrea quid mirum si cedunt ostia Petro?
Quem Deus ætherea custodem deputat aulæ,
Infernum superare jubet. ——

Mystice. Mysticè Beda: ferrea porta quæ ducit ad Jerusalem cælestem, est crux, mortificatio, tribulatio, martyrium, quæ Petri & Apostolorum vestigiis nobis facta est mobilis & pervia, qui sanguine proprio eam reseraverunt: sicut portæ Caspiæ, quæ & ferreæ dicuntur, sunt angustiæ inter Caspios montes & rupes, penè impervia, penetrandæ tamen iis qui in Assyriam pergunt, de quibus Statius lib. 4. Sylvarum:

Aut Istrum servare latus, metuendaque portæ
Limina Caspiacæ. ——

Hoc est quod ait Christus: *Intrate per angustam portam: quia lata porta & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem* Matth. 7. 13.

An Petrus penetravit ostia clausa? Ex hoc loco Rupert. lib. 14. & Maldonat. cap. 20. S. Joannis v. 19. censent, intima ostia carceris fuisse clausa, ac proinde S. Petrum ea vi divina penetrasse, sicut Christus ea penetravit post resurrectionem, quando iis clausis intravit ad discipulos. Ex eo enim quòd Lucas ait extimam portam scilicet ferream, fuisse Petro apertam, videtur colligi, intimam carceris portam non fuisse apertam, sed clausam, ideoque à Petro miraculosè penetratam.

Verùm probabilius videtur contrarium: majus enim fuisset miraculum penetrationis, quàm apertionis: quare si hoc expressisset Lucas, utique nec illud tacuisset. Rursum Deus non solet facere miracula frustrà. Hic autem penetratio frustrà fuisset: poterant enim ostia ab angelo aperiri, sicut aperta est porta ferrea. Tertiò, penetratio est dos propria corporis gloriosi: unde Christus ut se tale habere ostenderet, clausis ostiis penetravit ad discipulos. Petrus verò adhuc habebat corpus mortale & crassum, non subtile & gloriosum. Denique omnia hæc fiebant per angelum. Angelus autem non potest facere, ut unum corpus penetret aliud: hoc enim proprium est omnipotentiæ & virtuti divinæ. Itaque res hæc sic peracta videtur: angelus assumpsit corpus in stratopedo, id est, in area palatii Herodis, ex aere vicino: inde seris occultè reseratis, aperuit ostia carceris, sicque ingressus carcerem, Petrum solvit, eduxitque per ostia jam antè, tam pro suo corpore assumpto, quàm pro Petri corpore à se aperta. Aperta enim ea fuisse indicat Lucas v. 10. *Transeuntes au-*

tes autem primam & secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, q. d. Transeuntes ostia jam aperta, non sunt visi ab ostiorum custodibus, utpote ab angelo sopitis; sed venerunt ad portam palatii, ejusque aeræ extimam, putà ferream, quam clausam aperuit angelus, & per eam apertam, extra palatium Herodis Petrum jam omnino liberum eduxit in civitatem.

PROCESSERUNT VICUM UNUM] Non statim à carcere, nec à palatio Herodis angelus dimisit Petrum, sed *vicum*, id est, plateam integram, eum deduxit, tum ut eum loco planè securo poneret: nam juxta palatium Herodis erant excubitores & milites, in quos potuisset Petrus incidere, qui eum in carcerem reduxissent: tum ut Petrus in platea diutiùs cum angelo deambulando, domosque & palatia urbis spectando & agnoscendo, ex mentis stupore ad se planè rediret sciretque se non visionem videre, sed reipsa ab angelo liberari & deduci. Porrò Hebræi tradunt Jerusalem distributam fuisse in 24. vicos, sive plateas celebriores.

ET CONTINUO DISCESSIT ANGELUS AB EO] Nimirum disparuit, dimittendo corpus assumptum, illudque in aerem & sua elementa resolvendo. Sicut enim natura & Deus nec desunt in necessariis, nec redundant in superfluis; sic & angeli. Satis erat angelo Petrum in tuto collocasse, sibique restituisse: non ergo ulteriùs cum eo progeditur, sed quasi officio & legatione sua perfunctus discedit; reliquum Petri industriæ committit. ita S. Chrysost.

VERS. 11. ET PETRUS AD SE REVERSUS] Græcè γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, id est, *factus in seipso*, quasi qui extra se fuisset, mente à se alienata raptus quasi in exstasin. Mysticè Richard. de S. Victore lib. 5. de Contempl. c. 13. Petrus, ait, id est, mens sancta piis exercitiis sublimata, ne superbiat incarceratur ab Herode, id est, à stimulis carnis & concupiscentiæ. Herodes enim Hebr. idem est, quod *conceptionem triturans*, vel *pelis gloriam*, ait Pagninus. Hæc suis & aliorum orationibus liberatur ab angelo, vel propriè dicto, vel mystico, putà à verbo Dei, Deique gratia, quam menti immittit Deus, ut humiliata & in se reversa, relegat vestigia pristinæ puritatis, orationis & contemplationis. Plura vide apud Innoc. III. & Petrum Blesensem serm. de vinculis S. Petri.

MISIT DOMINUS ANGELUM SUUM] Ita invisibiliter fideles suos à periculis & afflictionibus liberat Deus per angelos, quasi suos administros & nostros custodes, ut iis gratissimus, eorumque beneficia celebremus. Id multis exemplis ostendi Exodi 23. 23.

ET DE OMNI EXPECTATIONE; Syrus, *machinatione*, PLEBIS, id est populi, JUDÆORUM] præsertim Scribarum & pontificum, qui in Petro quasi in capite conabantur exscindere novam Ecclesiam & christianismum. Hæc enim erat eorum machinatio & expectatio: hi proinde hic nomine plebis censentur. Sed Deus eorum consilia & spes evertit, ac convertit in majus Ecclesiæ bonum, & majorem Petri gloriam, mittendo angelum è cælo qui eum liberaret. Ita humanis omnibus præsidiis deficientibus, in extrema necessitate & quasi desperatione suis adest Deus: sicut Davidem è manibus Saulis, Eliseum à latrunculis Syriæ, Danielem è lacu leonum, Ezechiam è manu Sennacherib, Susannam à falsis testibus & judicibus, &c. miraculosè eripuit.

VERS. 12. CONSIDERANSQUE] Scilicet Dei hoc per Angelum beneficium & miraculum, perrexit ad fideles congregatos in domo Mariæ, ut eos de se suspensos anxietate liberaret, gaudium suum in eos transfunderet, omnesque ad Dei laudem & gratiarum actionem excitaret. Secundò, considerans suum periculum, seque jam ab angelo sibi relictum, ita consideratè gressus suos direxit, ut caveret ne rursus in Herodianorum manus incideret, ideoque rectè ivit ad domum Mariæ, ut inter suos tutus esset.

[illegible] Moral. disce hic, sapientis esse, priùs considerare suas vias, opera & verba, antequam ea proloquatur, vel exequatur. *Verba*, ait S. Bernard. *bis ad limam veniant, quam semel ad linguam*. Hoc est quod monet Sapiens: *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur*, Proverb. 4. 25. Omnis enim error, omne vitium, omne peccatum oritur ex defectu considerationis. Si enim peccator consideraret circumstantias, effecta, pœnas & damna peccati, utique illud non perpetraret. Unde Proverb. 14. 22. dicitur: *Errant qui operantur malum. Errant*, quia non considerant malitiam mali, quod perpetrant. Vide S. Thom. 1. 2. q. 77. a. 2. in corpore.

Præclarè S. Bernard. libr. 1. de Consideratione ad Eugen. cap. 7. *Consideratio*, ait, *mentem purificat, regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat & ordinat. Postremò, divinarum pariter & humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa disterminat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione egens. hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit; quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ est.*

VENIT AD DOMUM MARIÆ] in qua erat Ecclesia & cœtus fidelium orantium pro Petro, de qua dixi c. 1. 13.

QUI COGNOMINATUS EST MARCUS] Alius est Marcus Evangelista, qui comes S. Petri Romæ scripsit Evangelium, inde Alexandrinam fundavit Ecclesiam, ab hoc Joanne Marco, qui fuit socius peregrinationis S. Pauli & Barnabæ, de quo sæpè inferiùs. ita S. Basilius lib. 5. contra Eunom. cap. ult. S. Hieron. libr. de Script. Ecclesiasticis, Doroth. in Synopsi, Isidorus li. de Obitu Sanctorum, & ex iis Baronius. Perperam ergo Origenes, Euthym. Victor Antioch. Oecum. & alii, quos citat Sixtus Senensis lib. 1. & 2. Biblioth. censent hos duos esse unum eumdemque. Joannes Marcus ascriptus est catalogo Sanctorum: de eo enim sic legimus in Martyrol. Rom. die 27. Septembr. *Bybli in Phœnicia S. Marci Episcopi, qui & Joannes à B. Luca nominatur.*

UBI ERANT CONGREGATI ET ORANTES] Hinc videtur, quòd fideles nocturnas egerint vigilias in oratione: noctu enim liberatus è carcere Petrus ad eos venit, & orantes invenit. Unde hæ primæ sunt fidelium vigiliæ, quas deinde Ecclesia eorum exemplo in festis majoribus olim celebravit, sed tandem ob abusum abolevit: perdurant tamen eæ in officio Ecclesiastico trium nocturnorum quod noctu decantant Cœnobitæ, de quo vide Francolinum Tract. de Horis Canon. cap. 2. Vide S. Chrysost. hic, & S. Hieron. contra Vigilantium vigilias improbantem, quem proinde Dormitantium appellat.

PULSANTE AUTEM EO OSTIUM JANUÆ] Græcum πυλῶνος & *janua* & *vestibuli* cum Syro & Pagnino verti potest. Domus enim majores, uti palatia, solent in ingressu habere vestibula & atria, quæ suas habent januas, sive portas majores, per quas primus fit in domum ingressus, putà in vestibulum, & inde in domum. VERS. 13.

PROCESSIT PUELLA] παιδίσκη & *puellam* significat, quasi femininum à παῖς, id est *puer*; & *ancilla*, uti vertit Chrysost. & Pagninus: ostiariæ esse solent ancillæ. Noster autem Interpres, æquè ac Syrus, *puellam* vertentes, subindicant non fuisse ancillam, sed honestam, fortè filiam, vel neptem domus. Unde & nomen ejus exprimit Lucas, quòd vocata sit *Rhode*: illa ergo vel ex curiositate, vel instinctu divinitùs, anne fortè esset Petrus, pro quo fiebat communis in domo oratio, præsertim quia is noctu veniebat & pulsabat, processit ad videndum quis pulsaret.

AD AUDIENDUM] Ita Roman. idque significat Græcum ὑπακοῦσαι: aliqui tamen codices legunt, *ad videndum*, id est, ad audiendum visus enim pro quovis sensu sumitur, ut alibi dixi. Nec enim noctu pulsanti aperiri solent fores, ut videatur quis sit, sed interrogari quis pulset, ut ex voce audiatur an amicus sit, an inimicus.

NOMINE RHODE] *Rhode* hebr. idem est quod *visio fortitudinis*, ait Glossa. Veriùs est *Rhode* esse nomen Græcum, & *rosam* significare. Sic enim Rhodus insula ita dicta est à rosa, vel quòd rosæ speciem referat, vel quòd amœna rosis abundet. Unde & Soli sacra fuit, ait Diodor. lib 6. qui puellam nomine Rhodiam, sive Rhodem amans, ab ea Rhodum nominavit. Nam ut scribit Solinus, numquam ita cælum nubilum est, ut in sole Rhodus non sit. Aut quòd capulo rosæ illic invento sit ædificata, ait Strabo. Licèt Pagnin. ex Nicia, Rbodum dictam putet à ῥοῦς, id est, fluxu vertentis pelagi, quòd antequam insula appareret, multus ibi pelagi fluxus volueretur. Porrò rosa est flos florum, quia purpura punicat, candore nitet, & flammeo colore rutilat. Quare si quis

Rhode, id est rosa.

Rhodus unde dicta?

omnibus

omnibus laudibus fit cumulatus, *rosa* nuncupatur. Unde S. Hieron. lib. 2. epist. 15. de puella laudatissima: *Universa*, inquit, *propinquitas rosam ex se natam gaudeat.*

Talis fuit hæc Rhode, de qua sic scribit Helecas Episcopus Cæsaraugust. in Addit. ad Chronicon Lucij Dextri & M. Maximi, quod nuper inventum & editum est: *Rhode, quæ Rosulie dicta est, in persecutione Trajani (ut idem refert Maximus super Acta) passa est pro fide, cum alijs Martyribus in Sardinia.*

Similis ei & nomine & martyrio fuit S. Rosula, quæ cum S. Cypriano Episcopo Carthagio sub Valeriano Imp. gloriosum obijt martyrium die 14. Septembr. ut habet Roman. Martyrol. Et S. Rosa virgo Franciscana, quæ velut rosa inter spinas resplenduit virginitate, virtutibus & miraculis, migravitque ad Dominum anno Christi 1254. Viterbij propè Romam, ubi etiamnum ejus virgineum corpus non tantùm integrum, sed & flexile (quod proinde vestiri se sinit) ostenditur, quæ proinde in Martyr. Romano Sanctis ascripta legitur die 4. Septembris. Rosa enim suo odore & coloro roseo, typus est virginis & virginitatis. Hæc quippe inter cæteros hominum status est, quod rosa inter flores, nimirum *florum pyropus, hortorum purpura, odorum sapphirus, Aprilis oculus, veris phœnix, naturæ pompa*, ut ait Orator. Et Symposius Poeta hoc dat ænigma rosæ:

Rosa symbolũ virginitatis.

Purpura sum terræ pulchro perfusa rubore,
Septaque ne violer, telis defensor acutis.
O felix, longo si possim vivere fato!

Est ergo rosa virgo, nimirum

Virgineus roseo cernitur ore pudor.

Sappho apud Achillem Tatium lib. 2. de Leucippe, *rosam* indigitat *florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruscantem, terræ risum.*

Quocirca S. Dorothea virgo, martyrium obiens in hiemis rigore, putà 6. Februarij, misit ad Theophilum rosas, quibus quasi rhododaphne, id est rosario, sive rosacea corona coronanda erat ejus virginitas à sponso Christo in paradiso, uti habet ejus Vita.

Et S. Ludovicus primogenitus Caroli II. Siciliæ regis, ideoque nepos S. Ludovici regis Franciæ, spreto regno ordinem S. Francisci amplexus, indeque à Bonifacio VIII. creatus Episcopus Tolosanus, moriens visus est rosam ex ore mittere ob meritum virginitatis, quæ tanta in eo fuit, ut nec matrem osculari, nec fœminam in vultu aspicere unquam voluerit, ut habet ejus Vita 19. Aug. apud Ribadeneiram.

Et S. Joscio, vel Josbertus, monachus S. Bertini, moriens anno Domini 1161. quinque rosas è vultu emisit, unam ex ore, cui inscriptum erat nomen B. Virginis Mariæ, eò quòd vivens quotidiè rosarium quinque psalmorum inchoantium à litteris nominis Maria, in honorem ejusdem recitaret, uti habent annales ejus monasterij, quos ibidem vidi, & ex iis asserunt S. Antoninus Thomas Cantiprat. & Joannes Molanus in Sanctis Belgij die 30. Novembris. Ipsa enim est *rosa mystica*, ut canit Ecclesia in Litanijs, &, ut ait S. Bernardus in deprecatione ad B. Virginem pag. 64. *Ipsa est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis.* Ergo.

Necte rosas generosa,
Plecte flores, Virgo rosa,
Rosarum pulcherrima.

VERS. 13. PRÆ GAUDIO NON APERUIT JANUAM, SED INTRO CURRENS NUNTIAVIT] Primò, ut mœrentes, & mærore penè absorptos ob carcerem Petri, ejus liberati nuntio exhilararet, & quasi ad vitam revocaret. Secundò, ut omnes obviam Petro procederent reverentiæ causa, illi liberationem tam inexpectatam gratulaturi; simulque ut suæ verecundiæ virginali, quam nomine præferebat, consuleret. Nam ut ait S. Hieron. ad Rusticum: *Ostendam tibi variorum pulchritudinem florum, quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiæ possideat, quid violæ purpura promittat in regno.* Idem ad Salvinam, ejus filiolam vocat *rosarum & liliorum calathum, eboris ostrique commercium.*

INSANIS] deliras: Syrus, *perterrita, perculsa es*, scilicet ex imaginatione vehementi, qua putas te vidisse spectrum, vel umbram Petri: terror enim facit hominem emotæ mentis, indeque delirum & insanum.

A ANGELUS EIUS EST) Hinc liquet communem tum fidelium opinionem fuisse, quòd quilibet à Deo haberet sibi deputatum angelum Custodem, uti ex hoc loco evincit S. Chrysostom. homil. de Ascensione, quod Nota contra hæreticos nostri temporis, qui id negant, ac perperam pro angelo accipiunt nuntium à Petro missum. Unde & Isidorus Clarius vertit *nuntium*. Aut per *Angelum* impertinenter & contortè accipiunt visionem angelicam Petro, vel alijs de Petro factam, ita Beza, qui visionem hanc ex suo cerebro effingit, cùm nullum ejus hic sit indicium, quid enim hæc visio facit ad hanc historiam? Æquè insulsè Calvinus lib. 1. Institut. cap. 14. num. 7. respondet, hunc angelum fuisse datum custodem Petro tempore carceris dumtaxat, non per omnem vitam. Sed unde hoc tam audacter asseveras, imò fingis, Calvine? Unde fideles sciebant ei in carcere dumtaxat, à Deo destinatum esse angelum? Quis eum viderat? cui Petrus eum ostenderat, vel revelarat? Tu nihil admittis, nec credendum censes nisi in B S. Script. expressum, ubi hoc scriptum vel expressum legisti? VERS. 15.

Nota hic, angelos subinde induere speciem & personam suorum clientum, similiumve hominum, ut eorum res curent & negotia peragant. Sic Raphael comes, imò dux Tobiæ, induit speciem Azariæ: *Ego sum*, inquit, *Azarias Ananiæ magni filius*, cap. 5. 18. Sic cum tribus pueris in fornacem Babyloniam descendit angelus *similis filio Dei*, putà Christo, qui eos ab igne illæsos servavit, Daniel. 3. 92.

Celebre est in Annalibus Hispanorum miraculum Paschalis Vivas, qui Mauros in prælio visus est profligare, cùm tamen ipse prælio non interesset, sed sacrificio Missæ, nimirum angelus ejus personam suscepit, & ejus vice pugnavit ac vicit. Ita audiente te devotè sacrum, angelus negotia tua geret, meliùs quàm tu.

Simile est in Chronicis Fratrum Minorum lib. 1. c. 57. de F. Joanne Parmensi, qui cùm generalatu Ordinis contemplativæ vitæ studio se abdicasset, Religiosum sui Ordinis habebat Missæ administrum. Contigit eum tempore Missæ obdormiscere: quare angelus ejus specie, & habitu Missæ ministravit. Sic quando defuncti vivis apparent, crebrò id C fit per angelos, qui defunctorum formam assumunt, uti docet S. August. lib. de Cura pro mortuis, & noster Thyræus lib. 1. de Spirit. apparit. c. 12.

Sic S. Placidus cùm mergeretur aquis, vidit S. Benedictum (qui ab eo miserat S. Maurum ad Placidum liberandum) astantem, seque ex aquis educentem, teste S. Greg. lib. 2. Dialog. c. 7.

Sic S. Nicolaus absens apparuit nautis se invocantibus in tempestate, eamque sedavit, ut habet ejus Vita. Idem in somnis apparuit Constantino Magno, jussitque ut tres viros injustè incarceratos dimitteret.

Sic S. Antonius de Padua existens in Italia, visus est in Lusitania patrem suum calumnia & morte liberans.

Sic S. Franciscus absens apparuit fratribus in curru igneo. Hæc enim omnia facta sunt per angelos, qui simulacrum & speciem Sanctorum dictorum efformarunt, alijsque repræsentarunt, uti docet Thyræus lib. 2. cap. 10. præsertim quia ipsi qui exhibentur, plerumque se exhiberi ignorant. Unde liquet, eos non replicari, nec animam è corpore egredi, ut alibi appareat; uti nonnulli D putarunt.

Sic nostro ævo S. Ignatius fundator Societatis nostræ, Romæ existens, apparuit Coloniæ R. P. Leonardo Kesselio, qui Sociorum erat Superior.

Sic S. Franciscus Xaverius in navi existens, apparuit in scapha vi tempestatis à navi avulsa, eamque cum vectoribus ad navim reduxit, utique per angelum, ita habet Vita & processus Canonizationis eorumdem. Memorabile est exemplum apud Joannem Moscum in Prato Spirituali cap. 207. de puella Alexandrina, quæ cùm sua in pauperes erogasset, indeque depauperata, ex fornicatione victum quærere cogeretur, tandem facti pœnitens, baptismumque poscens, cùm nemo eius vellet esse patrinus & sponsor, angeli aulicorum quorumdam formam assumentes, sponsores se pro ea præbuerunt.

Simile est in vita S. Stephani primi regis Hungarorum. Cùm enim Conradus Imp. ei bellum moveret, jamque exercitus procederet, angeli nuntiorum specie litteras detulerunt, quasi à Conrado scriptas, quibus jubebat suos pedem retro referre, domumque redire.

Similia sunt in vita S. Venceslai principis Boemiæ, apud A Dubravium lib. 4. & 5. Hist. Boemicæ. Hæc angelorum sunt erga fideles & Sanctos officia & beneficia.

VERS. 17. UT TACERENT] *Tacere jubet*, ait Glossa, *ne clamore gaudentium adventus ejus in civitate agnosceretur*.

NUNTIATE JACOBO] Minori (nam Major jam erat occisus v. 1.) qui erat Episcopus Hierosolymorum. Unde videtur, quòd cæteri Apostoli jam abierant in suas provincias, uti dixi initio capitis: alioqui enim eis pariter suam liberationem nuntiari jussissent Petrus.

EGRESSUS ABIIT IN ALIUM LOCUM] Nimirum Cæsaream, Sidonem, Berythum, Tripolim, Aradum; Antaradum, Antiochiam: inde in Galatiam, Cappadociam, Pontum, Asiam, Bithyniam, ubique evangelizans, confirmans fideles, & instituens Episcopos, ac tandem his peragratis hoc eodem anno pervenit Romam, uti ex S. Hieron. lib. de Script. Eccles. & S. Leone serm. 1. de Apostol. Petro & Paulo, docet Baronius. Hic enim annus est septimus ab initio cathedræ Antiochenæ: in ea enim sedit septem annos, post quos eam transtulit Romam, uti habet communis Doctorum sententia. Hoc ergo anno Petrus primus ex Apostolis adiit Romam, imperij orbisque caput, B ut ibi pariter Ecclesiæ caput statueret, eique orbem, conversis Romanis principibus, subjugaret. Quare minùs verum videtur, quod Simeon Metaphrastes in vita S. Barnabæ tradit, eum primum omnium Evangelium Romæ prædicasse. Unde & S. Clemens initio lib. Recogn. testatur se S. Barnabam Romæ prædicantem audivisse, & ab eo deductum Cæsaream ad S. Petrum. Verùm hic liber multa fabulosa continet, nec est Clementis, vel certè ab Ebione (hic enim, teste Epiphan. hæresi 30. scripta Clementis corrupit) corruptus; ideoque à Gelasio inter Apocryphos est rejectus.

S. Petrus i cæteris Romā proficiscitur.

Porrò Deum jussisse S. Petro ut Romam se conferret, docet S. Marcellus Pontif. epist. ad Antiochen. & S. Leo serm. 1. de S. Petro & Paulo, ac S. Athanas. Apol. pro fuga, S. Ambros. orat. contra Auxent. S. Maximus serm. 1. de S. Petro & Paulo. Hoc autem fuit urbis Romanæ episcopatum ad summum orbis terræ pontificatum evehere, atque certo in loco, qui ad orbem regendum commodior esset, collocare, non autem majori minorem episcopatum adiungere. Denique S. Petrus Romæ divertit in domum Pudentis Senatoris Romani, Romani, eumque cum filiis Timotheo C Novato, ac filiabus Pudentiana & Praxede, ad Christum convertit, uti habent eorum Acta. Unde domum ejus in ecclesiam (quæ prima fuit Romæ) consecravit, quæ postea dicta est Titulus Pastoris, ubi etiamnum Altare in quo S. Petrus celebravit, ostenditur. Sedere ergo cœpit Petrus Romæ anno 2. Claudij ineunte, qui fuit Christi 45. seditque per annos 25. scilicet usque ad 13. Neronis, Christi 69. quo à Nerone cum S. Paulo martyrio est coronatus Insuper sanctum Petrum secum felicitatem reipub. Romam induxisse; docet Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. nam eo urbem ingresso cessarunt intestini tumultus, invecti à crudelitate Caij Caligulæ. Claudius enim ei succedens indixit omnibus ἀμνηστίαν, & iniuriarum oblivionem. Rursum Deus compressit. Furium Camillum legatum Dalmatiæ, eum per milites occidendo, ne tyrannicè invaderet imperium. Adhæc Britanniam Claudio subiecit sine prælio & sanguine, intra paucissimos dies. Plura habet Dio lib. 60. Verùm cùm idem D Claudius anno regni sui 9. Christianos cum Judæis urbe expulit, mox fames urbem invasit, ut populus in Claudium insurrexerit, qui furorem populi per posticum fugiens, ægrè evasit in palatium, ac paulò post 35 senatores & trecentos equites Romanos minimis causis interfecit: ipse autem manifestis veneni signis est mortuus, Hæc Orosius.

VERS. 18. QUIDNAM FACTUM ESSET DE PETRO) Græcè, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο, id est, *quid tandem Petrus factus esset*; Tigurina, *quonam devenisset Petrus*, an vi magica, vel divina è carcere evasisset, vel in avem, spiritum, aliamve rem esset conversus; vel aliò raptus. Incertum est an angelus aperiens januas carceris, & portam ferream palatij Herodis, eas educto Petro post se clauserit, an verò apertas reliquerit; ut fuerit, utrimque ingens erat prodigium. Chrysost. homil. in Matth. sentit omnia clausa fuisse, & duorum militum, qui cum Petro dormiebant, manus eadem catena, qua cum illo constricti fuerant, colligatas mansisse.

INQUISITIONE FACTA DE CUSTODIBUS) Græcè ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἀνακρίνειν multa significat, scilicet *inquirere*, *examinare*, *torturæ admovere*: item *judicare* & *condemnare*. Unde Syrus vertit, *condemnavit custodes*. VERS. 19.

JUSSIT EOS DUCI) in carcerem, ait Rabanus, aut Cæsaream, quò Herodes erat venturus: ubi paulò post occiso Herode, custodes dimissi sunt, ait Caietan. Deo ita animum Herodis emolliente, ne Petri solutio alicui noceret, aut custodibus necis esset causa. Meliùs S. Chrysost. *jussit eos duci*, scilicet ad supplicium. Unde Syrus, *jussit eos necari*. Petrus Alexandr. can. 13. apud Theodor. Balsamonem, tradit eos suffocatos, sive strangulatos fuisse.

DESCENDENSQUE A JUDÆA IN CÆSAREAM] Quæ priùs *Stratonis turris* dicta est: ubi solemnes ludos celebravit Herodes Agrippa pro salute Cæsaris, ad quam magna multitudo nobilium & procerum ex tota provincia convenerat, ait Josephus lib. 19. Antiq. c. 8. Simul ut se vindicaret de Tyrijs & Sidonijs, ut sequitur.

IRATUS] θυμομαχῶν, q. d. *Animo moliens bellum*; Tigurina, *bellum animo agitabat in Tyrios*; alii, *pugnacem & infensum gerens animum*. Causa iræ Herodis nos latet. Baron. suspicatur fuisse, quòd Sidonij Petrum è carcere elapsum suscepissent, ab eoque facti Christiani, Episcopum ab eo accepissent. Verùm id alijs minùs placet. VERS. 20.

BLASTO, QUI ERAT SUPER CUBICULUM REGIS] Putà præfectus cubiculi, primus regis cubicularius, ideòque ipsi familiarissimus.

EO QUOD ALERENTUR REGIONES EORUM AB ILLO] Græcè ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. scilicet χώρας, uti præcessit, id est, *ex regione*, vel *ditione regis* Herodis, ita Syrus. Ex Judæa ergo subministrabatur eis frumentum omnisque annona. Pacem ergo petunt, ne hanc frumenti exportationem prohibeat Herodes itaque eos fame conficiat.

STATUTO AUTEM DIE] Syrus, *die percelebri*. Erat enim dies secundus ludorum pro Cæsaris salute, ait Josephus loco jam citato. Illo ergo die Herodes in magnificentia regia sedit pro tribunali, ut Tyriorum & Sidoniorum causam & postulationem, aut potiùs satisfactionem & submissionem cognosceret, deque iis ad libitum statueret. Unde & concionabatur ad eos, scilicet Tyrios & Sidonios, uti præcessit, ita Lyran. VERS. 21.

VESTITUS VESTE REGIA) *Vestis regia* complectitur purpuram, sceptrum & coronam; hisce induti judicabant: hæc enim regni, æquè ac judiciariæ potestatis sunt symbola. Unde & Josephus lib. 17. Antiq. c. 11. de Herode ad sepulchrum elato sic scribit: *Eratque ipse mortuus circumamictus purpureis vestimentis, caput eius diademate coronatum, sceptrum quoque in manu eius, velut si à vivo teneretur, erat appositum*. Porrò hæc Agrippæ vestis ex argento erat, mirabili opere contexta, ait Joseph, quæ radiis solis percussa divinum fulgorem emittebat. Gestabat ergo purpuram, coronam auream in capite, & sceptrum, quæ sunt regum insignia, eaque supra modum splendida. Quare modum & modestiam vestitus excessit superbus Herodes, ansamque dedit Tyrijs & Sidonijs supplicibus, adulantibus ei, acclamandi dandique divinos honores. Ita Isidor. Pelusiota lib. 1. epist. 74. Quocirca sapienter Justinus Imper. moriens Tiberium successorem monuit, dicens: *Ne te in errorem ducat vestis splendor, neque illustris ornatus illarum rerum quæ sub aspectum cadunt, te decipiat, quibus ipse in fraudem impulsus, meipsum gravissimis suppliciis obnoxium reddidi. Non elevet te habitus, sicut me. Ecce Deus qui benefecit tibi, hunc habitum dedit tibi, non ego. Honora illum, ut tu quoque honoreris ab eo*. Testis est Evagr. libr. 5. cap. 13. Æquè sapienter S. Bernard. lib. 2. de Consid. ad Eugenium c. 12. eum monens, ne ex monacho factus Pontifex, in tanto culmine sibi applaudat: *Magnus*, inquit, *cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Hæc enim incautis ad disciplinam relaxandam est, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem*.

POPULUS AUTEM ACCLAMABAT: DEI VOCES, ET NON HOMINIS) q. d. Agrippæ regis vestium fulgor, & orationis majestas ita nos perstringit, ut videamur Deum videre & audire, non hominem. Acclamatio hæc orta à Tirijs & Sidonijs, qui gratiam Herodis aucupabantur, proserpsit ad reliquum Cæsareensium populum. Vide hîc quantum malum sit adulatio; quæ ex rege facit Deum, ideoque ex homine cadaver: ipsa enim regem VERS. 22.

regem occidit. Frequens hoc malum in aulis principum: unde aulator est adulator, sed & κόλαξ est κόραξ, id est, adulator est corvus, effodiens oculos eorum quibus adulatur. Præclarè Curtius lib. 8. *Perniciosa adulatio perpetuum regum malum est, quorum opes assentatio sæpius, quàm hostis evertit.*

VERS. 23. CONFESTIM] Syrus, *eadem hora*) AUTEM PERCUSSIT EUM ANGELUS DOMINI] zelotes & vindex honoris divini, qui hic à Deo abreptus, sacrilegè dabatur Herodi. Unde videtur fuisse angelus hic bonus, licèt noster Lorinus censeat fuisse malum, & dæmonem.

PERCUSSIT] Id est, plaga lethali illum ferijt. Plaga hæc fuit dolor viscerum & tormina, ait Josephus: item corporis putrefactio & fœtor; inde enim vermes ebullierunt. *Morbus Herodis quis?* Sic avus ejus Herodes Ascalonita, infanticida, qui sanctos Innocentes occidit, à pediculis consumptus interijt. Addit Josephus, bubonem visum fuisse super caput Herodis, quasi calamitatis nuntium, uti ei olim Romæ prædixerat Germanus quidam, teste eodem Josepho lib. 18. c. 3. Oecum. verò pro bubone angelum fuisse visum scribit. *Bubo mortis præsagus.*

EO QUOD NON DEDISSET HONOREM DEO) Id est, eò quòd non defendisset honorem Dei; sed eum sibi arrogasset, consentiendo insanæ assentationi & acclamationi populi. Narrat hanc Herodis punitionem S. Lucas occasione occisionis S. Jacobi, & incarcerationis S. Petri: hæc enim duo ejus immania in Christum & Ecclesiam scelera meruerunt ejus excæcationem, & prolapsum in hanc idololatriam, ob quam à Deo, sui honoris & divinitatis justo zelote & vindice punitus est morte, ut appareret esse mortalis, imò mortuus, qui concupierat esse Deus. *In ultionem S. Petri & Jacobi.*

Sic Lucifer ambiens divinos honores ex primo angelo factus est teterrimus cacodæmon. Sic Alexander Magnus occisus est à suis, quòd vellet ab eis adorari ut Deus, uti Hermolaus quidam è coniuratis ei exprobrat apud Curtium lib. 8. Sic Nabuchodonosor, qui in statua aurea à se erecta, Daniel. 3. adorari voluit, à Deo mutatus est in bestiam, Daniel. 4. 28. Sic Antiochus Epiphanes qui ex fastu Deum terrestrem se putabat, percussus dolore viscerum & à vermibus corrosus, æquè ut hic Herodes, interijt 2. Machab. 9. 12. Quare omnes hi fuerunt typi Antichristi, qui sedebit in templo, voletque adorari ut Deus, ideòque à Deo adigetur in tartara, Apocal. 13.

Nota. Peccavit Herodes tacendo: sic enim tacitè assensus est blasphemæ acclamationi: debebat enim Dei honorem tutari, ideoque eum à se amoliri, populumque graviter reprehendere, quòd Deo hanc tam insignem iniuriam intulisset uti fecerunt S. Paulus & Barnabas, quos Lycaonij adorare volebant, hunc ut Jovem, illum ut Mercurium. *Scissis* enim *tunicis suis exilierunt in turba, clamantes & dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines*, Act. 14. 13. Tali enim casu verum est illud: *Qui tacet, consentire videtur*: præsertim si sit Superior, aut vir sapientia & auctoritate pollens.

ET CONSUMPTUS A VERMIBUS (græcè, *factus esca vermium*) EXPIRAVIT] Sic superbos deiicit sideratque Deus. Justè Herodes volens esse Deus, fit esca vermium, ut humiliatus se non tantùm mortalem, sed & putidum discat, dicatque illud Jobi cap. 17. 14. *Putredini dixi: Pater meus es: mater mea & soror mea vermibus.* Per *vermes* accipe pediculos, qui è corpore putido, & fœtido per singula membra ebulliunt; de quo morbo vide Galenum libr. de Compos. medic. secundum loca cap. 7. Addit S. Chrysost. homil. 26. in epist. ad Hebr. quòd *erepuit & effusa sunt viscera ejus.*

Hac phthiriasi, id est morbo pediculari & vermium morte punire solet Deus blasphemos, hagiomachos, fidelium persecutores: sed maximè divinitatis appetitores, uti Antiochum Epiphanem, Herodem infanticidam, de quibus paulò antè dixi, Hunericum regem Arrianum persequentem Orthodoxos, de quo Victor. Uticens. lib 3. Wand. Hist. Eodem modo perijt Pherecydes Pythagoræ præceptor, atheus & omnis numinis contemptor, de quo ex Aristot. Plutarcho, Æliano & Plinio Rhodiginus lib. 19. c. 30. & Maximianus, in imperio & persecutione socius Diocletiani, de quo Eusebius lib. 8. cap. 28. & Julianus Apostata, de quo Sozomenus l. 5. c. 7. & blasphemus Nestorius, teste Nicephoro lib. 14. cap. 36. & impius Calvinus, teste Bolseco in ejus Vita. Præclarè Drogo Cardinalis tract. de Sacramento Domin. passion. tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Quid veste, inquit, nitida gloriaris? subter te sternetur tinea, & operimentum tuum vermis est. Hæc tua vestis est. Illuserunt sibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus & Herodes duo, alienis vestibus depositis, in suis vestibus expirarunt.*

Denique historiam mortis hujus Herodis graphicè describit Josephus lib. 19 cap 8. ubi tamen in honorem suæ gentis & regis, eam emollit, & parum fideliter æquanimitatem Herodis commendat: ac tacet ejus vermes, solumque tormina, quæ nimirum vermes erodentes viscera causabant, commemorat. Sic enim ait: *Jamque tertium Judææ totius regni annum exegerat* (Herodes) *cum pervenit in urbem Cæsaream, quæ prius Stratonis turris dicta fuit: ubi solemnes ludos celebravit pro salute Cæsaris; ad quam festivitatem magna multitudo nobilium ac procerum convenerat ex tota provincia. Ejus celebritatis die secunda processit manè in theatrum, amictus veste tota ex argento, mirabili opere contexta, quæ radiis exorientis solis percussa, & mirandum quemdam fulgorem emittens, venerationem cum horrore incutiebat spectantibus. Moxque adulatores alius aliunde exclamantes, Deum consalutabant, rogantes ut faveret propitius. Hactenus enim ut hominem reveriti, nunc agnoscere & fateri in eo quiddam mortali natura excellentius. Hanc impiam adulationem ille nec castigavit, nec repulit: pauloque post suspiciens vidit supra caput suum bubonem, funi extento insidentem: moxque ut sensit hunc esse calamitatis nuntium, qui olim felicitatis fuerat, ex intimis præcordiis indoluit. Secuta sunt ventris tormina statim à principio vehementia. Conversus igitur in amicos oculis: En, inquit, ego ille vestra appellatione Deus, vitam relinquere jubeor, fatali necessitate coarguente vestrum mendacium, & quem immortalem salutastis, ad mortem rapior. Sed ferenda est voluntas cælestis numinis; neque enim male viximus, imo tanta felicitate, ut omnes me beatum prædicarent. Hæc locutus, crescente dolore discruciabatur. Properè igitur relato in regiam, rumor sparsus est brevi esse moriturum. Quamobrem confestim totus populus una cum uxoribus atque liberis saccum indutus, more patrio supplicabat Deo pro salute regis, omnia miscens lamentis, & eiulatibus. Rex autem in celsiore decumbens cubiculo, & in faciem stratas humi prospiciens, ne ipse quidem temperabat sibi à lacrymis. Cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil se remittente, confectus vitam finiit, annum natus quartum supra quinquagesimum, postquam regnasset per septennium. Quatuor enim annos sub Cajo Cæsare obtinuit regnum, primùm in Philippi tetrarchia per triennium, cui quarto demum anno accessit & Herodis tetrarchia; tribus deinde annis sub Claudio Cæsare, præter jam dictam ditionem, in Judæa quoque regnavit, & Samaria simulque Cæsarea.* *Mors Herodis Agrippæ.*

Subdit deinde huic Herodi in regno successisse filium, scilicet Herodem Agrippam juniorem annorum 17. coram quo Paulus captus causam suam egit cap. 25. 22. in quo Herodis Ascalonitæ stirps desijt, æquè ac reges regnumque Judææ, eversum à Tito & Vespasiano: insuper eum superstites reliquisse tres filias, Mariamnem, Berenicem, quæ nupsit Felici præsidi, & Drusillam, quarum mentionem facit Lucas cap. 24. 24. & cap. 25. 13. Addit Josephus Cæsareenses & Sebastenos mortuum Herodem conviciis impetivisse, æquè ac viventem, præsentem & videntem impetiverant in publica comœdia Alexandrini: in qua iisdem ludibrijs eum affecerunt, quibus Judæi, quorum rex erat Herodes, paulò antè affecerant Christum præponentes ei Barabbam: coronantes spinis, vestientes chlamyde purpurea, & irrisoriè regem Judæorum salutantes. Insanum enim quemdam, nomine Carabbam (Baron. suspicatur legendum *Barabbam*) qui Herodis personam referret, in theatrum induxerunt, cujus capitis diadema imposuerunt papyraceum, pro paludamento induerunt storea, pro sceptro frustum arundinis in manum dederunt, Marim, id est dominum; eum acclamantes, uti narrat Philo in Flaccum c. 31. Ita Deus justo suo judicio, Agrippæ & Judæis talionem irrisi Christi reddidit.

VERS. 24. VERBUM AUTEM DOMINI CRESCEBAT) q. d. Persecutione Herodis Agrippæ adeò non decrevit, ut vehementer creverit Christianorum numerus & virtus, præsertim ubi viderunt persecutorem à Deo punitum, & à vermibus consumptum. Rectè S. Nilus homil. 2. de Christi ascensione, Ecclesiam comparat viti, quæ quo diligentiùs putatur, eo fit feracior. *Succidebantur, inquit, Ecclesiæ palmites, & fidei fructus angescebat, & florem non marcescentem proferebat. E radice enim illa hi palmites*

mites nati sunt; quæ verissimè dixit; *Ego vici mundum: Ego* A *sum vitis, vos palmites. Stephanus tamquam ramus excidebatur, & alius Martyrum palmes pullulabat. Jacobus & Petrus resecabantur, & alius rursum Martyr exoriebatur: & hoc resecto, alius rursum multifer palmes è radice hac emittebatur. Vindemiabatur Paulus, & alius martyrii racemus maturescens Thomas apparebat: & undique radix vindemiata, copiam uberiorem, præ eo quod isti vindemiavant, ac germen durabilius efferebat. Et quidem isti excisores brevi marcescentes exterminati sunt: hæc verò semper gravata fructibus, terræ fines suis germinibus complexa est.* Præclarè Tertull. Apologet. c. 27. *Et illos dæmones*, inquit, *numquam magis detriumphamus, quam cùm pro fidei obstinatione damnamur.* Et c. ult. *Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christianorum*, Ita crescebant Hebræi persecutione Ægyptiorum, *quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur*, Exodi 1. Unde S. Chrysost. homil. 40. in Juventium & Maximinum Martyres: *Sicut plantæ irrigatæ*, inquit, *magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, & vexata plus exuberat; neque ita hortos aquarum irrigatio reddere fœcundos solet, ut Martyrum sanguis irrigare natus est Ecclesias.* Et S. Leo serm. 1. in natali S. Petri & Pauli; *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur. Et semper Dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Idem à pari, vel suppari, fit in quovis fideli. Hic enim in tentatione & adversitate, virtute & viribus crescit, instar palmæ.

Sanguis Martyrum est semen Christianorum.

BARNABAS AUTEM ET SAULUS REVERSI SUNT AB HIEROSOLYMIS) *Reversi*, scilicet Antiochiam, ut habet Syrus, unde missi fuerant, ut eleemosynam deferrent Hierosolymitis pauperibus & fame laborantibus, uti dictum est c. 11. 28. VERS. 25.

ASSUMPTO JOANNE, QUI COGNOMINATUS EST MARCUS) Hinc colligit Salmeron, Saulum & Barnabam latuisse in domo hujus Joannis Marci eo tempore, quo Herodes plexuit Jacobum, & incarceravit Petrum. Unde veniens è carcere Petrus eosdem ibi reperit.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Saulus & Barnabas jussu Spiritus sancti mittuntur ut evangelizent Gentibus: unde in Cypro Saulus convertit Sergium Paulum proconsulem, & Elymam magum excæcat. Inde Antiochiæ Pisidiæ in synagoga concionatur Paulus, sed per Iudæos expulsus, excusso pulvere pedum cum Barnaba pergit Iconium.

1. Erant autem in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, Prophetæ & doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus. 2. Ministrantibus autem illis Domino, & jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. 3. Tunc jejunantes, & orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. 4. Et ipsi quidem missi à Spiritu sancto abierunt Seleuciam, & inde navigaverunt Cyprum. 5. Et cùm venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Judæorum. Habebant autem & Joannem in ministerio. 6. Et cùm perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudo prophetam, Judæum, cui nomen erat Bariesu, 7. qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Barnaba & Saulo, desiderabat audire verbum Dei. 8. Resistebat autem illis Elymas magus, (sic enim interpretatur nomen ejus) quærens avertere proconsulem à fide. 9. Saulus autem, qui & Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum, 10. dixit: O plenè omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ non desinis subvertere vias Domini rectas. 11. Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret. 12. Tunc proconsul cùm vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini. 13. Et cùm à Papho navigassent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Hierosolymam. 14. Illi verò pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ: & ingressi synagogam die sabbatorum, sederunt. 15. Post lectionem autem legis & Prophetarum, miserunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. 16. Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, ait: Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite: 17. Deus plebis Israel elegit patres nostros, & plebem exaltavit cùm essent incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelso eduxit eos ex ea. 18. & per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. 19. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum, 20. quasi post quadringentos & quinquaginta annos: & post hæc dedit Judices usque ad Samuel Prophetam. 21. Et exinde postulaverunt regem: & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Beniamin, annis quadraginta. 22. & amoto illo, suscitavit illis David regem: cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. 23. Hujus Deus ex semine secundùm promissionem eduxit Israel salvatorem Jesum, 24. prædicante Joanne ante faciem adventus ejus baptismum pœnitentiæ omni populo Israel. 25. Cùm impleret autem Joannes cursum suum, dicebat: Quem me arbitramini esse? non sum ego, sed ecce venit post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere. 26. Viri fratres, filii generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis hujus missum est, 27. Qui enim habitabant Jerusalem, & principes ejus, hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt: 28. & nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato, ut interficerent eum. 29. Cùque consummassent omnia, quæ de eo scripta erant deponentes eum de ligno posuerunt eum in monumento. 30. Deus verò suscitavit eum à mortuis tertia die: qui visus est per dies multos his, 31. qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. 32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est: 33. quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut & in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te. 34. Quòd autem suscitavit eum à mortuis, ampliùs jam non reversurum in corruptionem, ita dixit: Quia dabo vobis sancta David fide-

fidelia. 35. Ideoque & aliàs dicit: Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. 36. David enim in sua generatione cùm administrasset, voluntate Dei dormivit: & appositus est ad patres suos, & vidit corruptionem. 38. Notum igitur sit vobis viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur: & ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysi justificari, 39. in hoc omnis, qui credit, justificatur. 40. Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: 41. Videte contemptores, & admiramini, & disperdimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis. 42. Exeuntibus autem illis, rogabant ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba hæc. 43. Cùmque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Judæorum, & colentium advenarum, Paulum & Barnabam: qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei. 44. Sequenti verò sabbato penè universa civitas convenit audire verbum Dei. 45. Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur, blasphemantes. 46. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad Gentes. 47. Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem Gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. 48. Audientes autem Gentes gavisæ sunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. 49. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem. 50. Judæi autem concitaverunt mulieres religiosas, & honestas, & primos civitatis, & excitaverunt persecutionem in Paulum & Barnabam: & ejecerunt eos de finibus suis. 51. At illi, excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium. 52. Discipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu sancto.

VERS. 1. ANTIOCHIÆ] ad Orontem, quæ erat metropolis Syriæ, & à Justiniano Imp. vocata est *Theopolis*: unde antonomasticè vocatur *Antiochia*; ceteræ verò cum addito, Antiochia Pisidiæ, Antiochia Epiphaniæ, &c.

PROPHETÆ] propriè dicti. Spiritus sanctus enim in Ecclesiæ exordijs, inter alia charismata dabat donum prophetiæ, ut patet Joel. 2. 28. Act. 4. 17. 1. Corinth. 14. licèt noster Lorinus *Prophetas* censeat eosdem esse cum Doctoribus, putà explanatores S. Script. Turrian. verò libr. 1. de Hierarch. Ordin. c. 20. per *Prophetas* accipit Episcopos, per Doctores presbyteros. Episcopi enim, ut ait S. Dionys. c. 6. Eccles. Hierarch. sunt divinorum judiciorum denuntiatores, quia nihil agere debent hierarchicum, nisi ut à Deo acti. Et nos rursus in ijs quæ illi hierarchicè operantur, ad eos tamquam à Deo actos accedere debemus. Unde & à S. Clemente lib. 2. Constit. vocantur Prophetæ laicorum; imò Ordinatio Episcopi vocatur prophetia à S. Paulo, 1. Timoth. 4. 14.

SIMON, QUI VOCABATUR NIGER] à colore atro, ut videtur, sicut à flavo vocabantur Flavij, ab albo Albini, à rufo Rufi apud Romanos.

LUCIUS CYRENENSIS] Quem Cyrenæ fuisse Episcopum tradit Beda, Ado, Usuardus immò Martyrol. Roman. die 6. Maij, ubi Sanctorum catalogo ascribitur.

MANAHEN] De quo in Rom. Martyr. die 24. Maij sic legimus: *Antiochiæ S. Manahen, Herodis Tetrarchæ collactanei, Doctoris & Prophetæ sub gratia novi Testamenti, in eadem urbe quiescenti.*

HERODIS TETRARCHÆ] Herodis Antipæ qui fuit filius Herodis Ascalonitæ & patruus Herodis Agrippæ, de quo c. 12. 1. Hic Antipas Christum induit veste alba & irrisit, ac Joannem Baptistam occidit.

COLLACTANEUS) Quia puer cum puero Herode fuerat enutritus, & ejusdem nutricis lacte lactatus. Significat Manahen fuisse insignis & illustris familiæ, utpote qui Herodi fuerit collactaneus.

VERS. 2. MINISTRANTIBUS AUTEM ILLIS DOMINO] Græcè *λειτουργούντων*, id est *sacrificantibus*, ut vertit Erasmus; & Tigurina, *cum operarentur Domino*. *Sacris* enim, vel *Deo operari*, est sacrificare. Sacrificium enim est opus Deo soli debitum proprium: licèt Scholia Vatablo ascripta, *operari Domino*, exponat per *prædicare Evangelium*, uti & Oecumen. & Cajetan. quod avidè arripit Calvinus & Beza, qui negant Missæ sacrificium. Syrus, *cum preces auspicarentur Deo*, putà publicas & solemnes, quæ fiunt in sacrificio.

Liturgia. Inde enim sacrificium Missæ vocatur *Liturgia*: licèt enim *liturgia* significet ministerium in genere, tamen antonomasticè significat sacrificium, ut patet ex Liturgia S. Jacobi, S. Basilij, S. Chrysostomi, Mozarabum, &c. Idem evincit vox *Domino*: nullum enim ministerium tam propriè Domino exhibetur, quàm sacrificium: Evangelium enim prædicatur hominibus, non Deo. Unde & sequitur, *Imponentesque eis manus*, scilicet in Missæ sacrificio per impositionem manuum ordinando eos Episcopos, uti Apostolos facere solitos tradit S. Dionys. Eccles. Hierarch. p. 1. c. 2. Vide Bellarm. lib. 1. de Missa c. 13.

Dices, per sacrificium hic accipi posse Aaronicum, putà immolationem ovis, aut vituli: adhuc enim fideles servabant legem Moysi, non ex obligatione, sed ut Judæos non offenderent. Resp. id dici non posse: nam sacrificium hoc oblatum est Antiochiæ, cùm Aaronicum non nisi Hierosolymis in templo Salomonis offerri posset, juxta legem Deuter. c. 16. 6.

JEJUNANTIBUS) Jejunium enim ex Apostolorum usu & traditione solet præmitti ordinationi, tum ut fideles Dei gratiam, ad idoneos ministros Ecclesiæ ordinandos, jejunio implorent: tum ut ordinandi jejunio se disponant ad recipiendam ordinationis gratiam, ita S. Chrysost. hic.

DIXIT) instinctu interno, quem Prophetis & primoribus Ecclesiæ ingessit.

SEGREGATE MIHI SAULUM, ET BARNABAM IN OPUS) Segregate Saulum quasi vas electionis, id est, selectum & eximium per singulare judicium Dei, quo ab æterno decrevit & segregavit Saulum in Apostolum Gentium & orbis doctorem, ita S. Chrysost. Unde & Paulus vocat se segregatum Galat. 1. 15. *Segregate* ergo eum per executionem, & missionem, quem Deus ab eterno segregavit per electionem ad hanc missionem.

Porrò Saulus jam ab initio suæ conversionis à Deo designatus & auctoratus erat Apostolus Gentium, Actor. 9. 15. sed in actu primo & secretè: hic verò in actu secundo & publicè designatur Apostolus earumdem, ut eas evangelizando obeat & percurrat. Hactenus enim Damasci & Antiochiæ dumtaxat prædicaverat.

Segregatus fuit quoque Barnabas, & sublimatus ad apostolatum, ob insignem ejus virtutem & zelum, quo omnes suas facultates ad pedes Apostolorum posuerat c. 4. 36. ut expeditus esset ad ubique evangelizandum. Quocirca S. Barnabam hisce elogijs ornat Alexander monachus initio Vitæ ejus: *Barnabas*, inquit, *magnus Ecclesiæ orator, Evangelicæ prædicationis tuba, magna Christi vox. Spiritus sancti cithara, divinæ gratiæ plectrum, Christi miles robustissimus, Christiani ovilis dux certus, Dei paradisus, fidei germen, charitatis rosa suavissima odorem emittens, spei flos incorruptus, immortalitatis racemus mel distillans, patientiæ propugnaculum. Barnabas consolationis filius, pietatis magister, fidei columna ac fastigium, turris firma & immobilis, fundamentum stabile, crepido indissolubilis, fluctuantium portus, architectus nobilissimus, qui cælestem in terris tenuis semitam, & parem angelis vitam duxit, adjutor pauperum, viduarum consolatio, orphanorum procurator & pater. Barnabas Christi mysteriorum thesaurus, orthodoxorum minister, ægrotantium medicus, Christiani gregis custos vigilantissimus, Gentium dux, Ecclesiarum præco, virtutum cælestem odorem spirantium rosetum, Christi gratiarum ager fertilissimus, virginitatis margarita, castitatis beryllus, temperantiæ gemma Christum in se loquentem habens, electum Dei vas, sanctæ Trinitatis templum.* Elogia S. Barnabæ.

IN OPUS) scilicet evangelizandi ubique Gentibus.

AD QUOD ASSUMPSI EOS] προσκέκλημαι, id est, *accersivi eos*. Ita Pagnin. & Tigurina; alij, *in auxilium advocavi eos*. Meminerint ergo Apostoli & viri Apostolici, se in auxilium vocari à Spiritu sancto ad animas sanctificandas, ideoque Dei in opere divino & nobilissimo esse cooperatores & adjutores, ut ait S. Paulus 1. Corinth. 3. vers. 9. Porrò Spiritus sanctus Paulum & Barnabam accersivit hac ipsa vocatione & jussione, dicens: *Segregate mihi Saulum*, &c. nec enim aliam usquam legimus. Secundò, planiùs, *assumpsi*, id est, assumere decrevi, & ab æterno prædestinavi. Verba enim realia apud Hebræos, sæpè per mentalia exponenda sunt.

VERS. 3. TUNC JEJUNANTES] Græcè sunt aoristi, quos Syrus sic vertit, *postquam igitur ieiunassent, ac preces auspicati fuissent, imposuerunt* (meliùs, *& imposuissent*) *eis manus, & dimiserunt eos*. Ita Pagnin. Vatabl. & alij.

An Saulus hic ordinatus sit Episcopus? IMPONENTESQUE EIS MANUS] Quæritur, an hæc impositio manuum fuerit Sacramentum Ordinis, putà consecratio in presbyteros vel Episcopos? Negat Arias hic, & Cajetan c. 6. 6. quin & Franc. Suarez tom. 3. in 3. p. disp. 24. sect. 1. (& alij) ubi hanc impositionem manuum asserit fuisse precatoriam, non ordinativam. Ratio est. Prima, quia jam antè à Deo Saulus erat ordinatus Apostolus Actor. 9. 15. Unde Galat. 2. 6. ait, quòd cæteri Apostoli nihil sibi contulerunt. Hìc ergo tantùm imponitur ei apostolatus executio, putà mittitur ad evangelizandum: ad quod non opus erat nova ordinatione. Simili modo Paulus 2. Corinth. 8. 19. ait de socio suo, quòd ordinatus, id est constitutus, sit comes peregrinationis suæ. Secunda, quia Paulus videtur ordinatus presbyter & Episcopus à S. Petro & Apostolis, quorum nemo hic nominatur.

Resp. affirmative. Verùm meliùs alij affirmant, dicuntque Saulum & Barnabam hic ordinatos esse Episcopos. Nam planè verisimile est, eos jam antè ordinatos fuisse presbyteros. Jam enim per annum Antiochiæ turbam multam docuerant, ut ait Lucas cap. 11. 26. hoc autem est proprium presbyterorum, ut rectè advertit Turrianus lib. 1. de Hierarch. Ordin. cap. 20. Ratio est. Prima, quia id circumstantiæ videntur exigere, scilicet liturgia, jejunium prævium, & impositio manuum. Inde enim quasi ex usu & exemplo Apostolorum, Ecclesia solet præmittere jejunia, & preces ante impositionem manuum, id est, ante consecrationem ordinandorum, eamque peragere in Liturgia Missæ. Secunda, quia nusquam legimus Saulum & Barnabam ordinatos fuisse Episcopos, nisi hic: unde & mox cap. 14. & sequent. Episcopalia munia obierunt, ordinando per civitates presbyteros. Tertia, quia hæc impositio manuum facta est sub annum Christi 45. ut deducit Baron. & liquet ex dictis cap. 12. 1. quando Paulus raptus est in tertium cœlum, & audivit arcana verba quæ non licet homini loqui, uti ostendi 2. Corinth. 12. 2. nimirum quia decebat, ut Saulus jam proximè futurus Gentium doctor, & legationem suam ad eas auspicaturus, in cœlum raperetur, ut quasi cælestis doctor, instar Mosis è cœlo ad eas mitti videretur. Quare congruum fuit tunc quoque ei ultimam manum ordinationis, per consecrationem in Episcopum imponi. Quarta, quia Christus ordinavit Apostolos Episcopos, hi alios: ergo & Paulus ab ijs ordinatus est: hoc enim postulat ordo hierarchicus à Christo institutus; ut cùm ipse Petrum & Apostolos ordinarit, cæteri omnes ab eis, vel eorum successoribus ordinentur. Sic multi censent S. Jacobum Minorem ordinatum esse Episcopum Hierosolymorum à S. Petro, Joanne & Jacobo Majore. Citat eos Henriquez lib. de Ordin. Sacram. cap. 3. Nusquam autem apparet quòd ab hominibus ordinatus sit Saulus, nisi hic, ita docet S. Chrysostomus, hic. Et S. Leo epist. 81. vel juxta aliam editionem 79. ad Dioscorum Alex. sancit ut jejunium præmittatur ordinationi, eò quòd illud hic præmiserunt Apostoli ordinationi Sauli & Barnabæ.

Dices Primò, Quomodo ergo ait Paulus de cæteris Apostolis, *Mihi nihil contulerunt?* Galat. 2. 6. Resp. id intelligi de doctrina & Evangelio: hoc enim ipse à Christo didicit, non ab Apostolis. Nam alioqui Ananias contulit ei baptismum, Apostoli Confirmationem & Ordinem.

A quo? Dices Secundò, Quis hic Apostolus & Episcopus eos ordinavit? Non Petrus, ut vult Arator: quia jam abierat Romam. Non Jacobus Zebedæi, quia jam occisus erat ab Herode. Non cæteri Apostoli, quia jam discesserant in suas provincias. Resp. Lyran. Antiochiæ fuisse Episcopos ab Apostolis ordinatos, qui eos ordinarunt. Oecumen. censet Lucium & Manahem eis manus imposuisse. Potuit quoque è Judæa advocari S. Jacobus Episcopus Hierosolymorum, S. Joannes, S. Matthias, aut quis alius vicinior Apostolus. Unde S. Leo loco jam citato ait, eos ordinatos ab Apostolis.

Quæres Secundò, quo anno ordinatus fuit Saulus cum Barnaba, ac apostolatum suum ad Gentes est auspicatus? *Quo anno?* Resp. Beda censet id fuisse anno 13. ab ascensione Christi, qui fuit à Christi nativitate 47. Secundò, Chronicon Alexandr. sive Fasti Siculi, scribunt id contigisse anno quinto Claudij Imp. qui fuit Christi 46.

Verius est eum ordinatum fuisse anno Christi 45. concurrente cum anno 3. Claudij Imp. nam initio hujus anni 45. Petrus è carcere liber venit Romam, ibique cathedram constituit, uti ostendi cap. præced. vers. 1. Hæc enim præcedenti capiti subnexa, paulò post carcerem Petri contigisse videntur, ita Baron. & alij: nimirum congruebat, ut, quo anno Paulus adibat Gentes eas subjugaturus Christo, eodem Petrus Apostolorum Princeps peteret gentilissimi arcem, putà Romam, eamque Christo subderet. Addit S. Leo epist. citata ad Dioscor. Alexand. Episcopum, Saulum & Barnabam ordinatos fuisse die Dominico, ideoque sancit, ut idem deinceps fiat. Unde hæc Leonis sanctio relata est in Jus Canonicum, & habetur dist. 75. can. 5. *Quod die Dominico ordinationes sacerdotum celebrentur*, &c.

Denique notat S. Hieron. epist. 85. ad Evagr. hanc ordinationem ministrorum Ecclesiæ adumbratam fuisse in veteri testamento, ex eoque usurpatam in novo. Quod enim, inquit ipse, Aaron & filij ejus, ac Levitæ in templo fuerunt, hoc Episcopi, Presbyteri & Diaconi vendicant in Ecclesia; unde etiam Aaron & filij ejus impositione manuum Mosis ordinati sunt, Exodi 29. 9. & seq.

ABIERUNT SELEUCIAM] Quia hæc vicina erat Antiochiæ, unde mittebantur, eratque urbs frequens & celebris. Condita & nominata est à Seleuco Nicanore, uno è ducibus Alexandri Magni, qui primus post Alexandrum, anno scilicet duodecimo post mortem ejus, diadema Asiæ sibi imposuit, indeque incipiunt, & numerantur anni Græcorum (id est Macedonum, posterorum Seleuci) in libris Machabæorum. Tradit Volaterranus libr. 11. Geogr. Seleucum urbes sedecim vocasse Antiochias, in honorem patris sui Antiochi; à se, novem Seleucias; à matre Laodice, quinque Laodiceas, ab uxore Apamia, tres Apamias. VERS. 4.

ET INDE NAVIGARUNT CYPRUM] quia ex Seleucia commodus est trajectus in Cyprum.

SALAMINAM] quæ postea à Constantino Imp. dicta est *Constantia*, cujus Episcopus fuit S. Epiphanius; nunc *Famagosta*, quasi Fama augusta dicitur, à septuaginta annis expugnata à Selymo Turcarum Imp. VERS. 5.

IN SYNAGOGA JUDÆORUM] A Judæis ordiuntur, ne hi contentiosiores fierent, ait S. Chrysostom. si vidissent Gentes sibi in Evangelio præponi.

HABEBANT AUTEM ET JOANNEM (cognomento Marcum, de quo cap. 12. 25.) IN MINISTERIO] Græcè ὑπηρέτην, id est *ministrum*. q. d. Joannes Marcus ministrabat Saulo & Barnabæ, præsertim in cura victus, vestitus, rerumque temporalium, eosque adjuvabat, ut faciliùs, & pleniùs evangelizarent.

CUI NOMEN ERAT BARIESU] Multi codices legunt *Barien*, vel *Bariehu*, q. d. Bar Jehova, id est filius Dei, putà Jovis. Sicut Simon Magus vocabat se virtutem Dei, c. 8. v. 10. Unde Paulus huc alludens v. 10. idque refellens, vocat eum filium, non Dei, sed diaboli. Verùm legendum est *Bariesu* (ita enim legunt Græca & Romana correcta) id est, filius salvatoris, hoc est salvator. Hoc enim nomen impostor sibi arrogabat, eò quòd per magiam multos ægros sanaret. Adde, videtur quòd pater ejus vocatus sit Jesus: à Josue enim primo Hebræorum duce percelebri, qui eos induxit in terram promissam, multi vocati sunt Josue, sive Jesus, ita Sanchez. Quare minùs rectè Syrus pro *Bariesu*, legit *Barschemmo*, id est, filius nominis, hoc est nominatus, celebris & famosus, quasi *Elymas* inversè idem sit quod *Schemmo* de quo mox. VERS. 6. *Bariesu quid?*

QUI ERAT CUM PROCONSULE] *Proconsul* erat quasi vicarius consulis, quia scilicet nomine consulis Romani potestate consulari provinciam administrabat; unde & ejus præ-

præses, vel præfectus dicebatur. Rursum proconsules Romæ vocabantur exconsules, qui scilicet præcedenti anno fuerant consules. Hi enim obitæ dignitatis nomen ex parte retinebant, & sæpè ut proconsules mittebantur ad regendas provincias. Vide Sigonium de Magistrat. Roman.

DESIDERABAT AUDIRE VERBUM DEI] ἐπεζήτησεν, id est, *studiose quæsivit & expetiit*: unde & meruit fieri voti compos. Solet Deus et quibus fidem & gratiam destinat, priùs illius desiderium inicere, ut per hoc se ad donum tantum præparent, illudque efflagitent, & obsecrandu quasi emereantur. Unde S. Chrysost. miraculo deputat, quòd Sergius Paulus præoccupatus à mago, adeò desiderarit audire Apostolos.

Elymas, id est magus, quo nomen? Primò. ELYMAS MAGUS. SIC ENIM INTERPRETATUR NOMEN EJUS] Varii hoc variè exponunt. Primò, Cajet. pro αὐτοῦ, id est *eius*, vertens *suum* (Hebræi enim idem habent pronomen reciprocum, quod absolutum) sic transfert & explicat, q. d. Bariesu voluit dici *Elymas*, id est, *Dei mensura*, vel *census*, fingens & mentiens id significare *Bariesu*. Sic enim ipse interpretabatur nomen suum Hæbræum apud Græcos; sed quasi magus & impostor mentiebatur, & fallebat eos. Nam *Bariesu* vocabatur quasi *filius Jesu*; quod nil commune habet cum Elyma, id est, censu Dei. Alii minùs improbabiliter sic explicant: *interpretatur*, id est, alio nomine vocatur. q. d. Bariesu alio nomine vocabatur Elymas magus. Sicut si dicas, Petrus interpretatur, id est, alio nomine vocatur Simon. *Secundò.* Secundò, alii volunt Bariesu hebraicè significare magum; sed hoc est ignorantium linguam Hebræam, in qua Bariesu idem est quod filius Salvatoris. *Tertiò.* Tertiò, Gagneius Elymam interpretatur cæcum: hic enim, inquit, hebraicè dicitur *Elimana*, vel *Eliman*; quia Elymas excæcatus fuit à S. Paulo, sed & hoc falsum est, æquè ac impertinens: quia S. Lucas Elymam interpretatur magum, non cæcum. *Quartò.* Quartò, Arias ex Syro: *Elimas*, inquit, inversè idem est quod *Samuel*, id est nomen Dei, vel nomen fortè & magnificum, qualia in suis incantationibus adhibere solent magi. *Quintò.* Quintò, Mariana: Elymas, inquit, dicitur magus, ab Elymaide regione Persidis, in qua abundant magi: sicut Chaldæus idem est quod astrologus, vel magus; quia Chaldæi astrologiæ erant dediti. *Sextò.* Sextò, Vatabl. Elymas, inquit, græcè idem est quod præstigiator, incantator, impostor, sed à quo themate? & quo auctore? Aliqui deducunt ab ἔλυμος, id est niger, ut niger sit idem quod magus; sicut Germani & Belgæ artes nigras vocant magicas, quin & magia vulgò *nigromantia* dicitur, sed fortè pro *necromantia*. Alii Elymas vertunt, corruptor, perditor, vastator, quales sunt magi, ut sit idem quod λυμεών, id est *perditor*, à λύμη, id est *pernicies*: verbum enim λυμαίνω, significat *perdere*, *corrumpere*, *vastare*, idque videtur plausibile. *Septimò.* Septimò, alii censent Elymas esse nomen Hebræum, sed variè: nam Primò, S. Hieron. in Nominib. Hebr. & ex eo Beda: *Elymas*, inquiunt, idem est quod *ad transgressionem*, vel *transgressionem faciens*. Secundò, Beza *Elymas* deducit ab אליועץ, *el ioets*, id est, Dei consiliarius: Magi enim erant Persarum sapientes & consiliarii; & Mahomet impostor finxit se esse consiliarium Dei. Verùm *Elymas* longè distat ab *el ioets*. Tertiò, Lyranus, Elymas, inquit, idem est quod *Elimas*, id est, Dei tributum, Dei census, Dei mensura. Quartò, Bibliander apud Bullingerum, censet Elymas per metathesin idem esse quod Elias, vel Elisæus, aut Elia Moses: hoc enim innuit vox μεθερμηνεύεται, scilicet hoc nomen per aliquam litterarum transpositionem, vel commutationem exponendum esse: *μετὰ* enim significat *trans*; quasi Elymas finxerit se esse Eliam, aut habere animam Eliæ & Mosis. Verùm, quid hæc ad nomen Magus, quo vocem *Elimas* interpretatur Lucas: Quintò, alii volunt esse nomen Syrum: *Elyma* enim fere significat iracundum, ira ebrium & quasi furiosum, uti magi & energumeni furiis dæmonis aguntur. Sextò, Elias Hutterus in versione Hebraica novi testamenti, hoc loco pro *Elymas* vertit אלי משיח *eli maschiach*, id est *Elimessias*, hoc est, Deus meus Messias, quasi magus hic finxerit se esse Deum Messiam, sive Christum, ac pro *Elimessias* per crasin vocarit se *Elymas*, ideoque nomen suum *Barieshu*, vel *Bariesu* interpretatus sit per *Elymas*, id est *Elimessias*. *Barieshu* enim est filius Dei; *Bariesu*, est filius salvatoris, id est salvator: qui utique non est alius, quàm Elimessias, id est, Deus Christus; sicut nos Jesum interpretamur, addendo & indigitando Christum. Verùm perperam pro *Elymas* substituit *Elimaschiach*, quod habet litteram *cher*, qua caret *Elymas*. Rursum *Eli* scribitur per *iod*, *Elymas* per *ypsilon*. Nullus enim per *Elymas* intellexit, aut intelligit significari Messiam. Nusquam enim Messiæ nomen per crasin contrahitur, sed ubique integrum ponitur & pronuntiatur. Adde, nomen proprium ejus fuisse *Elymas*, quod interpretator *Magus*. Bariesu enim ejus cognomen fuit à parente. q. d. Elymas filius Jesu. Sic Simon cognominatus est Bar Jona, id est filius Jonæ.

Septimò & verosimillimè Sanchez: Elymas, ait, videtur esse barbarum nomen, ac fortè Cyprium priscum, significans magum; sicut Barnabas olim Cypria lingua significabat filium consolationis, uti dixi c. 4. v. 36. Certè Hebræi עלם *alam* vocant abscondere & occultare; & inde Græci ἐλύειν vocant involuere, implicare, & ἔλυμα vel ἔλυμος vocant involucrum, occultum: atque Arabes ab Hebr. *alam*, sapientiam vocant *ilm*, vel *saalim*, id est, rem arcanam; ac *alim* vocant scientem, literatum, doctum, quasi similiter Elymas apud Cyprios idem fuerit quod impostor, præstigiator, magus, mystes, qui occultorum scientiam, mysteria, artesque arcanas profiteretur. ita nonnulli linguarum periti. Sic & Pagnin in Interpret. nomin Hebr. nomen Elymas, ait, significat magum, sive corruptorem, vel perniciosum, aut tegmen & involucrum, ab εἰλύω, id est *involuo*, *in limo implico*: unde & φωλεός, id est *latibulum*, *lustrum*, *spelunca*, ubi cum dæmone colloqui, & magica sua tractare solent magi; & εἰλυσπᾶσθαι, id est, *ad modum serpentis moveri*. Dæmon enim sæpè in forma serpentis magis apparet. Sanè Elymas videtur ex peregrina lingua, uti & alia multa, irrepsisse in Græcum. Græcè enim loquuntur Cyprii, uti & olim locuti videntur, ut mihi Romæ asseverunt Cyprii, & indicat Arist lib. de Poetica cap 21. ubi tamen innuit eos propriam habuisse dialectum. Porrò sicut S. Petro certamen fuit cum Simone Mago, S. Joanni cum Apollonio Tyanæo pariter mago, sic & hic Paulo cum Elyma mago. Diabolus enim per suos magos validissimè se opposuit Christo, Apostolis & Ecclesiæ, uti etiamnum opponit. Valdè enim crescit magorum & sagarum secta, quæ in fidelium corpora animasque grassatur.

SAULUS AUTEM, QUI ET PAULUS] Hic primum Saulus vocatur *Paulus*, quod nomen deinceps semper ei tribuit Lucas. Unde videtur, quòd occasione Sergii Pauli proconsulis, & apostolatus sui ad Gentes, nomen Hebræum Saulus, in Romanum & Græcum Paulus commutarit, ut facilius & blandiùs se Romanis & Græcis, quasi re & nomine Romanus, insinuaret. Vide dicta Rom 1. 1. VERS. 9.

REPLETUS SPIRITU SANCTO] Novum sensit hic Paulus Spiritus sancti ardorem & instinctum ad opus arduum & miraculosum aggrediendum, nimirum ad Elymam magum confutandum, excæcandumque; eaque ratione convertendum Sergium Paulum proconsulem. Vide dicta c. 2. 4.

INTUENS IN EUM) Iracundis & ardentibus oculis Elymæ arcanam malitiam penetrans, percellens & castigans. *In oculis*, inquit Plinius l. 11. c. 37. *animus inhabitat. Ardent, intenduntur, nictant, connivent. Animam videmus: oculi seu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt atque transmittunt.* In oculis ergo cernitur animus, ejusque passiones & motus iræ, indignationis, amoris, benignitatis, &c. Idque veriùs in Sanctis & Apostolis, quorum animos, indeque oculos inhabitat regitque Spiritus sanctus.

O PLENE OMNI DOLO (interno) ET OMNI FALLACIA) externa; Pagnin. & Tigurin. *omni versutia*; Syrus, *omnibus flagitiis*: hæc enim facilè instigante diabolo perpetrant magi; & Græcum ῥᾳδιουργία significat propensionem ad quoduis facinus patrandum, ait Vatabal. VERS. 10.

FILI DIABOLI) *Fili*, non generatione, sed instinctu & imitatione; quia ejus contra Christum suggestiones & dolos opere perficis. Diabolus enim quasi serpens, dolosissimus & vaferrimus est. Nam, ut ait S. Cyrill. in c. 6. Joannis l. 4. c. 30. *Sicut qui adhæret Deo, unus spiritus fit cum illo; ita qui diabolo, diabolus quodammodo efficitur.* Unde & Judas, quia dolosus & proditor Christi, ab eo *diabolus* vocatur, Joann. 6. 70. Verè S. Justinus apud Damascenum lib. 1. Paral. c. 24. *Vita*, ait, *à ratione aversa dux & gubernator, dæmon est.*

INIMI-

INIMICE (non casu, non lapsu infirmitatis; sed studio proposito, firma malitia, & destinata voluntate) OMNIS JUSTITIÆ] Primò, quia Elymas adversabatur Evangelio Christi, quod tradebat Paulus, in quo continetur omnis justitia. Ita S. Chrysost. Secundò, *omnis*, id est, humanæ & divinæ, quia impediebat fidem Christi, per quam solam vera justificatio datur, quæ nos justos facit tam coram Deo, quàm coram hominibus. Tertiò, *justitiæ*, id est virtutis: nam, ut ait Aristot. l. 5. Ethic. justitia generalis est virtus, quæ in sese virtutes continet omnes: omnis enim vera virtus nititur fide & gratia Christi, cui resistebat Elymas. ita Arias. Quartò, *justitiæ*, id est æqui ac justi, putà legis divinæ, quæ præscribit id quod justum est q. d. Tu es hostis legis Evangelicæ, quæ in se omnem legem, scilicet naturæ & Mosaicam, divinam & humanam complectitur. ita Dionys. Quintò, omne subinde idem est quod integrum, perfectum: ut Eccles. 12. 13. *Deum time, & mandata eius observa. Hoc est enim omnis homo: omnis*, id est totus perfectus, vel quidquid est homo. Sæpè enim Hebræi per catachresin, totum universale sumunt pro toto integro, id est, omne pro toto. q. d. Omne bonum, omne officium, omnis perfectio, finis & felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei, ejusque legis observantia. Aut: Hoc est quod spectare debet omnis homo, quantus quantus est, in dictis factisque suis omnibus & tota vita, ut sibi jugiter & ubique ob oculos ponat Dei timorem, indeque impellatur ad servanda ejus præcepta. Nam, ut ait ibidem Salonius, qui aliter vivit & facit, non homo est, sed bestia: quia non rationaliter, quæ est natura hominis, sed bestialiter vivit; nimirum si gulosè, ut lupus; si dolosè, ut vulpes; si superbè, ut leo; si crudeliter, ut tigris; si libidinosè, ut porcus; si acediosè, ut asinus.

Iustitia quadruplex.

NON DESINIS SUBVERTERE VIAS DOMINI RECTAS?] Nervosius Græca & Syrus habent, *non desines?* q. d. Quousque non desines subvertere, &, ut Tigurina, invertere vias Domini rectas? *Viæ Domini* sunt Evangelium, fides, lex & gratia Christi, cui resistebat Elymas, pro eis supponens & opponens suas artes magicas, quibus colebatur diabolus. Illis enim quasi viis animam ingreditur, eamque quasi templum suum inhabitat.

VERS. 11. ECCE MANUS) Id est, vindicta & punitio, quæ fit manu. Est metonymia. Mysticè S. Chrysost. Erat, inquit, hæc manus medica Dei, quia dirigebatur non ad ultionem, sed ad sanationem Elymæ, ut ille excæcatione oculorum percussus aperiret oculos mentis, Christumque per fidem agnosceret.

ET ERIS CÆCUS) Quia enim alios in mentis cæcitatem & errorem inducis, justè & congruè punit te Deus cæcitate oculorum, ait Beda.

NON VIDENS SOLEM USQUE AD TEMPUS) Temporariam, non perpetuam, ut vult Glossa, cæcitatem illi inflixit Paulus, ut resipisceret. Censent aliqui eum ad tempus resipuisse, Paulo credidisse, & à cæcitate curatum esse. ita Isidorus Pelus. lib. 1. epist. 354. Sed postea ad judaismum & magiam rediisse liquet: nam S. Dionysius c. 8. de Divin. nominib. asserit, Elymam postea restitisse Paulò, ac nominatim arguisse ejus dictum: *Deus seipsum negare non potest*, 2. Timoth. 2. v. 13. quasi inde sequeretur, quòd Deus non esset omnipotens. Unde Beda Elymam æternæ Dei ultioni subjicit, ob insanabile peccatorum pondus.

CALIGO) quæ instar nubis, vaporis, vel nebulæ oculos velaret, eique vim usumque cernendi adimeret: unde ea postea à Deo sublata, rursus rectè vidit.

VERS. 12. TUNC PROCONSUL CUM VIDISSET FACTUM) Putà Elymæ excæcationem, & in eo superatum à Paulo diabolum, *credidit admirans*, ἐκπληττόμενος, id est, *perculsus, attonitus, sacro horrore perfusus, super doctrina Domini*; nimirum eam esse tam potentem, tamque thaumaturgam, ut illicò ei resistentem Elymam, licèt magum & mirabilium opificem, cæcitate percutiat. Porrò hic proconsul, quasi illustres primitiæ spoliorum Pauli è Gentibus, ei nomen suum dedit, ut pro Saulo vocaretur Paulus. Fuit enim à Paulo creatus Episcopus, ac spiritu Apostolico claruit, ideoque inter Sanctos relatus est. De eo imprimis sic scribit Lucius Dexter in Chronico ad annum Christi 76. *Sergius Paulus Hispali, Cordubæ Barcinonæ, Cæsaraugustæ, Secutiæ, & in plurimis aliis Hispaniæ urbibus prædicat, totasque Hispaniæ provincias peragrat.* Rursum eum factum esse Episcopum Narbonæ in Gallia, docet Prudent. Peri Stephan. hymno 4. *Surget & Paulo speciosa Narbo.* Et Martyr. Rom. die 22. Martii de eo sic habet: *Narbonæ in Gallia natalis S. Pauli Episcopi, Apostolorum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum proconsulem, qui à Paulo Apostolo baptizatus, & cùm in Hispaniam pergeret apud Narbonam relictus, ibidem Episcopali dignitate donatus est: ubi prædicationis officio non segniter expleto, clarus miraculis migravit in cælum.*

Paulus proconsul Episcopus Narbon.

JOANNES AUTEM (cognomento Marcus) DISCEDENS AB EIS, REVERSUS EST HIEROSOLYMAM) ex pusillanimitate aliqua, nolens tot itinere conficere, & tanta subire pericula, ait S. Chrysost. & Baron. Hinc ortum est dissidium & divisio Pauli & Barnabæ, de qua cap. seq. VERS. 13.

DIE SABBATORUM] Id est, die sabbati, sive uno die à sabbatis; varia enim per annum & menses singulos occurrebant sabbata. VERS. 14.

POST LECTIONEM LEGIS ET PROPHETARUM) VERS. 15.
Lectione enim peracta aliquis vel è Synagoga, vel advena habebat concionem, uti in ecclesiis parochialibus post lectionem epistolæ & Evangelii in Missa habetur concio, idque ex instituto Apostolorum, uti testatur S. Clemens lib. 8. Constit. c. 4. Hinc & in Horis Canonicis post psalmos, epistolas & Evangelia leguntur homiliæ Patrum. Porrò solebant advenas, si idonei videbantur, ad hanc concionem faciendam ex humanitate invitare, uti hic invitant Paulum. Idem de Episcopis, cùm alium Episcopum aliamque civitatem adeunt, ut ad concionem invitentur, sancit Concil. Carthag IV. can. 33. & S. Clemens libr. 2. Constit. c. 58. Exempla in Vitis Sanctorum hac de re passim sunt obvia.

SI QUIS EST IN VOBIS SERMO EXHORTATIONIS) Tigurina, *si est vobis in animo sermone exhortari populum*, si lubet sermocinari & exhortari.

MANU SILENTIUM INDICENS) Sic ait Persius: VERS. 16.
Fecisse silentia turbæ Maiestate manus. Hoc enim gestu olim verba facturi silentium indicebant.

VIRI ISRAELITÆ] Hic est primus sermo S. Pauli descriptus à S. Luca, plenus sapientia & spiritu Apostolico, imò Paulinò, cujus summa est hæc ait Lyranus: Deus ille qui tot patribus antiquis contulit beneficia, olim vobis in semine David redemptionem promisit, hanc nunc in Jesu Nazareno adimplevit: illi ergo ut redemptori credite & adhærete.

ET QUI TIMETIS DEUM) Primò quasi hoc sit expositio & epithetum Israelitarum, sensus est, q. d. Vos qui estis Israelitæ, posteri Israelis, sive Jacobi Patriarchæ, ideoque timetis Deum. ita Chrysost. Secundò simplicius, ut hoc sit disparatum ab Israelitis: illud enim indicat copula &. q. d. Et vos, ò proselyti, sive Gentiles conversi ad judaismum, qui timetis, id est reveremini & colitis, Deum verum, timor enim in Scripturis significat Dei cultum. Nam proselyti cum Judæis in sabbatis conveniebant in synagogam ad audiendam legem. ita Arias, Lorinus, & alii.

ELEGIT PATRES NOSTROS) Ex omnibus gentibus, VERS. 17.
ut essent populus & Ecclesia Dei. Elegit autem in Abraham, Isaac & Jacob, vocando eos ad sui cultum, & promittendo eis sese fore eorum Deum, ac ex semine eorum producturum Christum: atque in Mose, qui in Sina accepit legem à Deo; & ritum sacrorum, quibus Israelitæ colerent Deum.

ET PLEBEM EXALTAVIT) Per Mosen, qui decem plagas Pharaoni in Ægypto inflixit, quibus eum coegit Israelitas è servitute liberos dimittere; quique populi ex Ægypto exeuntis fuit dux potens, & gloriosus, utpote ductus & directus à Deo, ab eoque instructus & ornatus oraculis, & prodigiis cælestibus.

BRACHIO EXCELSO) maximo robore & potentia.

MORES EORUM (inconditos, rudes, duros, re- VERS. 18.
belles) SUSTINUIT) Erat enim populus duræ cervicis: perinde ac mater sustinet non tantùm pueriles, sed & malitiosos mores & gestus sui filioli, quem unicè diligit. Vide Deuter. 32. 19. & Numer. 11. 12.

TERRAM EORUM) earum, scilicet gentium. VERS. 19.

QUASI POST QUADRINGENTOS ET QUINQUAGINTA VERS. 20.
ANNOS) Variè hos annos subducunt Abulensis, Julius Hilarion, Gagneius, Cajetanus, Arias Joannes Benedictus. Dico breviter, eos inchoandos esse à nativitate Isaac: nam

ille

ille fuit hæres promissionum à Deo factarum Abrahæ patri suo, de terra promissa, non Ismael ejus frater ex Agar. Inde enim usque ad egressum ex Ægypto fluxerunt anni 405. quibus adde 40. annos, quibus Hebræi vagati sunt in deserto, & quinque, vel septem, ut multi volunt, annos bellorum Josue, quibus finitis divisa est Hebræis terra per sortes, habebis annos 450. aut 452. Solet enim Scriptura negligere parvos numeros excrescentes, & consignare numeros integros & rotundos, quales sunt 450. ita Beda, Glossa, Lyran. Hugo, Dionys. & alii.

In Græcis & Syris hic est error, ut fatetur etiam Lutherus & Beza. Habent enim sic: *Et post hæc annis circiter quadringentis & quinquaginta dedit eis judices*. Hoc enim falsum esse, liquet ex libro & chronologia Judicum: constat enim eos non præfuisse 400. annis. Unde nonnulli pro 450. legendum censent 350. tot enim circiter præfuerunt Israeli Judices. Vide de his annis dicta Exodi 32. 40.

VERS. 21. SAUL, &c. ANNIS QUADRAGINTA] In his 40. annis includuntur anni Samuelis, quibus ipse ante Saulem præfuit Israeli. Ita Josephus l. 13. Antiq. in fine, Euseb. in Chronico, Severus Sulpitius lib. 1. Historiæ sacræ, Abulensis in 1. Paral. c. 19. v. 9. & alii passim, excepto Melchiore Cano lib. 11. de Locis c. 5. & sequent. qui post Samuelem soli Sauli assignat annos regni 40. secutus Eusebium libr. 10. Præpar. c. 3. Sed Eusebius id retractat in Chronico. Paulus enim hic Samuelem non inter Judices, sed inter Prophetas reponit, adeoque tempus Judicum finit in morte Heli, qui Samuelem præcessit. Ait enim: *Et post hæc dedit Judices usque ad Samuel Prophetam*. Ergo tempus Samuelis non Judicibus, sed regibus, qui Judices secuti sunt, annumerat: ac proinde totum illud tempus quod ab exitu Judicum, seu à morte Heli fluxit usque ad finem regni Saulis (in quo utique Samuelis Judicis tempus comprehenditur) quadraginta annis definit. ita Tornellus anno mundi 2979.

VERS. 22. QUI FACIET OMNES VOLUNTATES MEAS] Id est, omnia volita, putà omnia præcepta mea, *excepto sermone Uriæ Hethæi*, uti additur 2. Reg. 11. 2. scilicet excepto adulterio & homicidio Davidis: in quo tamen rursum fecit voluntatem Dei, cùm illud humiliter confessus est, amarè planxit, & per pœnitentiam abolevit. ita S. Augustinus ad Dulcitium q. 8. tomo 4. Nam peccatum numerationis populi, uti & alia nonnulla, nec tantum fuit, nec tam Davidis, quàm populi, de quo 2. Reg. 24. 1. *Omnes* ergo, id est plerasque, penè omnes: cum enim in magno cumulo, v. g. hominum, unus alterve tantùm deest, dicimus omnes adesse.

VERS. 23. EDUXIT ISRAEL) suscitavit Israeli salvatorem Jesum: græcè enim est dativus τῷ Ἰσραὴλ.

VERS. 24. ANTE FACIEM ADVENTUS (græcè *introitus*) EJUS) Id est, ante adventum ejus, id est, ante eum advenientem, vel etiam coram eo adveniente & introeunte ad Israel. Joannes enim fuit præcursor Christi, & ante Christum prædicavit pœnitentiam, ut venienti Christo viam apparet, populumque præpararet ad gratiam, justitiam & salutem à Christo recipiendam. Sicut enim Lucifer præit solem, ita Joannes Christum.

BAPTISMUM POENITENTIÆ) Id est, baptismum qui erat symbolum & incitamentum pœnitentiæ, ad remissionem peccatorum & justitiam baptismo Christi recipiendam. Baptismus ergo Joannis fuit pœnitentiæ, Christi verò justitiæ. Vide Matth. 3. 11. & Actor. 1. 5.

VERS. 25. CURSUM SUUM) scilicet tam vitæ, quàm sui ministerii; quod erat, Christo dare testimonium, eumque Israeli ostendere, ac corda hominum ad eum recipiendum præparare.

QUEM ME ARBITRAMINI ESSE) q. d. Vos putatis me esse Messiam, sive Christum: fallimini, ego non sum Christus; sed ecce Christus post me illicò veniet, quem ego non sum dignus discalceare.

Nota hic humilitatem S. Joannis, qua non tantùm recusavit Messiæ nomen & honorem sibi à Judeis oblatum, sed & infra pedes Christi se abjecit, dicens, se non esse dignum Christi calceos tangere, utpote qui esset non tantùm homo, sed & Deus omnipotens, atque hac humilitate meruit exaltari, nec tantùm pedes, sed & caput Christi tingere, eumque baptizare, imò esse ejus paranymphus & Sponsi amicissimus.

VERS. 27. JUDICANTES, id est, condemnantes Jesum ad cru-

A cem, IMPLEVERUNT, scilicet, VOCES PROPHETARUM) qui uno ore prædixerunt Christum pro salute nostra passurum & moriturum. ita Syrus. Vide dicta c. 3. 18.

QUÆ AD PATRES REPROMISSIO FACTA EST) VERS. 32.
de Christi incarnatione & redemptione mundi.

HANC DEUS ADIMPLEVIT FILIIS NOSTRIS) VERS. 33.
Græcè, *filiis eorum*, putà patrum nostrorum, scilicet *nobis*. ita Pagnin. Vatabl. Erasmus, & alii. *Nostris* ergo, id est, patrum nostrorum, putà nostræ generationi, nostræ genti, nostro sæculo. Alii legunt, *filiis vestris*. Eodem omnes hæ lectiones recidunt.

IN PSALMO SECUNDO) Quidam Græci codices legunt *primo*: quia nonnulli psalmum secundum cum primo in unum conflant. Meliùs alii legunt *secundo*, nam communiter alii psalmum secundum à primo dispescunt, uti fusè docet Lorinus & Franc. Lucas hic in Annot.

DIXIT) Obiiciebat olim Eunomius, quo verbo dixit? Filius enim est primum unicumque Dei Verbum, per quod creavit omnia. Ergone eodem verbo dixit ad ipsum Verbum? Resp. omnino: Verbum enim est id quod dicitur, & dicendo producitur gigniturque; ac simul est id
B cui dicitur: *Filius meus es tu*. Nam, ut dixi, dicendo gignitur: est enim verbum mentis, quod intelligendo dicendoque gignitur, non seminando, uti creaturæ suos filios & fœtus producunt. Nec alio verbo dicitur, cùm sit primum (alioqui enim esset progressus in infinitum) sed seipso. Similis modo Pater & Filius non alio, sed eodem amore amant Spiritum sanctum quo ipsum spirant & producunt.

EGO HODIE GENUI TE] Hunc vers. psalmi 2. tri- *Tripliciter Pater genuit Filium,*
pliciter exponunt Interpretes. Primò & optimè, de divina Christi generatione: Secundò, de ejusdem incarnatione. Vide dicta Hebr. 1. v. 5. Tertiò, de ejusdem à morte resuscitatione: hæc enim in Scriptura vocatur regeneratio. Unde & Christus vocatur primogenitus mortuorum. Apostolus enim hisce verbis videtur velle probare resurrectionem Christi: in ea enim totus est. Nec malè congruit hic sensus iis quæ dicuntur psalmo 2. de gentibus & populis contra Christum insurgentibus, eum scilicet occidendo. q. d. Etsi Judæi insurgant in Christum, eumque occidant, & conentur ejus nomen abolere; ego tamen eum resuscitabo, & secundò quasi gignam, ac resuscitato ob meritum passionis ejus & mortis, dabo gentes in hæreditatem, ut
C habeat regnum & nomen æternum. ita S. Hilar. Chrysost. Jansen. Vatabl. Flaminius, Varlenius in psal. 2. & S. Ambros. lib. 3. de Sacerd. c. 1.

Quocirca triplicem hujus loci esse sensum, primum de generatione divina, secundum de incarnatione, tertium de resurrectione, concedunt Suarez tom. 2. de incarnat. disp. 4. sect. 1. Viegas in c. 1. Apocal. Gregorius de Valentia 1. p. de ipsa Theolog. disp. 1. quæst. 1. puncto 5. Molina 1. p. q. 27. art. 1. disp. 2. & alii, ut sensus sit. Primò, ego hodie, id est, in æternitate, quæ est quasi punctum semper durans, & quasi unum idemque hodie, te [illegible] meum Deum genui. Secundò, ego pariter generatione humana in B. Virgine, te ò Christe hominem genui hodie, putà in hoc die incarnationis & nativitatis. Tertiò, ego hodie, id est hoc die Paschatis, resuscitavi te. Verùm quia aliis dura videtur hæc tertia expositio, & quia Apostolus Hæbr. 1. v. 5. explicat hunc locum de æterna Christi generatione, faciliùs dici potest, de eadem hic eumdem exponere. Hæc enim verba non est necesse referre ad τὸ *resuscitans*, quod immediatè præcessit: sed remotiùs ad τὸ *an-*
D *nuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est*: hæc enim repromissio est Christus, sive Christi filii Dei missio in carnem & mundum. Christum enim Dei filium advenisse redemptorem, & jam natum esse, ubique probandum erat Paulo & Apostolis. Alterum verò de ejus resurrectione, probat in sequentibus. Id ita esse indicat id quod sequitur:

QUOD AUTEM SUSCITAVIT EUM A MORTUIS, VERS. 34.
&c. ITA DIXIT) Ubi Nota τὸ *autem*, q. d. Probavi Christum esse verum & naturalem Dei filium ex psalm. 2. *Filius meus es tu; ego hodie genui te*. Quòd autem idem à Judæis occisus, à Deo Patre sit resuscitatus, probo ex Isaiæ 55. v. 3. *Quia dabo vobis sancta David fidelia*. Tertiò, quia per τὸ *ego hodie genui te*, tantùm probat & explicat id quod præcessit. *Filius meus es tu*, q. d. Filius meus es tu, quia ego hodie, id est in instanti æternitatis, genui, & semper gigno te. Christus autem non est filius Dei constitutus per resur-

resurrectionem, sed per primævam generationem. Christi enim divinitatem ubique inculcant Apostoli, ne videatur fuisse merus homo, uti credebant Judæi, idemque postea crediderunt Nestorius, Arrius, aliique hæretici. ita Oecumen. S. August. Beda, Cajetan. Lyran. Dionys. Ribera ad Hebræos 1. Genebrardus in psal. 2. Bellarminus lib. 1. de Christo cap. 5. Et huc tandem accedit S. Ambros. qui sic exponit, q. d. Ego hodie propriè genui te, & rursum hanc tui generationem hodie confirmavi, cùm te peremptum in vitam revocavi, iterumque quasi hodie genui te. Resuscitatio enim Christi fuit index divinitatis ejusdem, quia vi divina resuscitavit se Christus, nobisque eamdem resurgendi potestatem & gratiam elargitus est. Qui sensus medius est, & utramque expositionem conciliat, immò jungit. Sæpè enim verba activa Hebræorum non actionem, sed actionis probationem, ostensionem & confirmationem significant, ut illud tunc fieri dicatur, cùm factum esse demonstratur. ita Sanchez, & Vasquez 1. p. q. 1. disp. 18. n. 6. Sic ergo *genui te*, idest, ostendi te genitum ex me, sive ostendi quòd ego genuerim te.

Verùm prior sensus de ipsissima æterna Christi generatione, uti simplicior, ita germanior est. De illa enim propriè dicitur: *Ego hodie genui te*. Nam in æternitate & in æterna generatione, *ubi dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est*, ait S. Aug. Hodie ergo propriè competit æternitati. Nam *hodie præsentiam significat, atque in æternitate nec præteritum quidquam est, quasi esse desierit; nec futurum, quod nondum sit; sed præsens tantum: quia quidquid æternum est, semper est*, ait S. Augustinus in psal. 2. Idem tamen competit humanitati, sive Christo homini, tam primùm ex B. Virgine genito, quàm postea à morte resuscitato, quatenus per resuscitationem rursum factus est hic homo, qui hypostaticè unitur Deo, estque filius Dei. De eo enim verè dicitur, quòd sit ab æterno à Deo genitus, quòd sit Dei filius, omnipotens, immensus, &c. per communicationem idiomatum, uti rectè docet Molina loco jam citato. Per hanc ergo communicationem, hic locus referri potest ad Christum resurgentem.

QUOD AUTEM SUSCITAVIT] Hîc probat Christi resurrectionem, sicut paulò antè divinitatem.

AMPLIUS JAM NON REVERSURUM IN CORRUPTIONEM] idest, in mortem: mors enim est corruptio hominis & naturæ humanæ. Christus enim semel mortuus & resurgens, ampliùs non moritur: alioqui nec in prima morte corruptus, id est, putrefactus & incineratus est, uti mox dicetur.

DABO VOBIS SANCTA DAVID FIDELIA] *Sancta*, id est sanctas, pias & munificas promissiones Dei factas Davidi, faciam fideles, id est ratas, firmas & stabiles: quia eas opere complebo, præstando quidquid ei promisi de Christo ex semine ejus nascituro. Inter alia autem quæ de Christo ei promisi, est resurrectio, & regnum æternum illius, & omnium fidelium per illum, psal. 15. v. 10. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*. Citat Isaiæ 55. 3. *Feriam vobiscum pactum sempiternum*, per Christum, *misericordias David fideles*. *Misericordias* vocat promissa, quæ scilicet Deus misericorditer promisit de Christo, quæ Septuag. vocant ὅσια, id est *sancta, pia, religiosa*, ut vertit Tertull. Ubi Nota. Hebr. חסד, *chasid*, quod Septuag. vertunt ὅσιον, id est *sanctum*, significare pium, misericordem, & per metalepsim, sanctum, quin signum & causa sanctitatis est pietas, seu misericordia & eleemosyna, uti alibi dixi. Vide dicta Isaiæ 55. 3.

VERS. 35. NON DABIS SANCTUM TUUM (Christum, Christique corpus) VIDERE CORRUPTIONEM] id est putrefactionem & incinerationem, uti dixi c. 2. 31. Unde R. Isaac vertit, *non dominabitur post mortem scolex aut vermis*. Aliter hîc sumitur *corruptio* quàm v. præced. ibi enim mortem significat, hîc putrefactionem: mors enim est initium corruptionis, & via ad putrefactionem.

VERS. 36. DAVID ENIM IN SUA GENERATIONE (sua ætate, sua vita & sæculo) CUM ADMINISTRASSET, id est inservisset, VOLUNTATI DEI] Fuit enim vir secundùm cor Dei, faciens omnes voluntates ejus, v. 22. Tigurina, Pagninus & Vatabl. vertunt, *David cùm suæ generationi ministrasset*, id est, rexisset populum suæ ætatis, *voluntate Dei dormivit*. Meliùs vertit Noster: meliùs enim dicitur David servisse voluntati Dei, quàm suæ generationi.

DORMIVIT, ET APPOSITUS EST AD PATRES SUOS] Idest, mortuus est, relatus in numerum patrum jam mortuorum, aggregatus mortuis, quasi in tumulum & cumulum; quod alibi dicitur, Dormivit cum patribus, vel, Appositus est ad populum suum, vel, Ingressus est viam universæ carnis: hæc enim via est mors, quæ fideles ducit ad immortalitatem.

VERS. 37. QUEM VERO DEUS SUSCITAVIT (putà Christus) NON VIDIT CORRUPTIONEM] q. d. Ergo locus ille psalmi: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, ad Christum pertinet, non ad Davidem, utpote qui mortuus sit & corruptus.

VERS. 38. ET AB OMNIBUS, q. d. Annuntiatur vobis remissio à peccatis, æquè ac ab omnibus cæremoniis & legis veteris oneribus, QUIBUS NON POTUISTIS JUSTIFICARI] q. d. Christus liberavit vos non tantùm à peccatis, sed etiam ab omnibus cæremoniis, quæ quia innumeræ & graves, erant onera legis, non commoda, nam eæ vos justificare & salvare non poterant, sed solus Christus, ejusque fides, & gratia & Sacramenta.

VERS. 39. IN HOC, id est, per hunc, vel in hunc, scilicet Christum, OMNIS QUI CREDIT, fide non mortua, sed viva, quæ per charitatem operatur, JUSTIFICATUR] non per imputationem meritorum & justitiæ Christi, ut argutatur Calvinus, sed per gratiam & justitiam infusam, quam scilicet Deus animæ ob merita Christi infundit & indit.

VERS. 40. IN PROPHETIS] in uno è Prophetis minoribus, qui apud Hebræos simul in uno codice jungi, ac proinde simul quoque citari solent, putà in Habacuc c. 1. 5.

VERS. 41. VIDETE CONTEMPTORES] Paulus secutus Septuag. legit בוגדים *bogedim*, id est prævaricatores, contemptores: sed Noster, Aquila, Symmach. Theodot. & Chald. legunt בגוים *baggoim*, id est, in Gentibus. Vide dicta Habacuc 1. 5.

DISPERIMINI) Ita lege cum Roman. non *dispergimini*. Sic & Græca habent ἀφανίσθητε: ἀφανίζω enim idem est quod *evanesco, destruor, disperdor, e conspectu auferor*.

OPUS OPEROR) Ad litteram opus hoc fuit vindicta, quàm Deus per Chaldæos exercuit in gentes impias, impiosque Judæos. Mysticè; hoc opus est excæcatio, reprobatio & perditio Judæorum, fidei & Apostolis rebellium; ac vocatio & electio Gentium. Minùs rectè Theophyl. & Hugo accipiunt Christi incarnationem, Lyran. passionem & resurrectionem, Cajetan. baptismum.

VERS. 42. EXEUNTIBUS AUTEM ILLIS) è Synagoga, ut habent Græca.

ROGABANT) Græci plerique codices habent, *rogabant eos Gentes*. Per *Gentes* Gagneius & Cajetan. accipiunt Gentiles: sed Chrysost. Theophyl. & alii accipiunt turbam & multitudinem Judæorum: ad hos enim pertinebat Synagoga. Verisimile est τὸ *Gentes* è margine in textum irrepsisse. Nam illud omittit Noster, Syrus & multi Græci.

UT SEQUENTI SABBATO) Ita quoque vertit Syrus, Oecumen. Pagnin. Tigurina. Accedit & Vatabl. qui vertit, *intercurrente*, vel *intermedio sabbato*. Perperam ergo Scaliger in Emend. temp. l. 6. pag. 259. corrigit textum Græcum, sicque legit: εἰς τὸ μεταξὺ σαββάτων, id est, *in medio sabbatorum*. q. d. Diebus ferialibus, qui intercurrunt inter duo sabbata.

VERS. 43. COLENTIUM ADVENARUM) Id est proselytorum, ut habent Græca, qui Deum verum colebant, non idola, quæ priùs coluerant cum exteris Gentibus. Unde vocantur σεβόμενοι, id est *pii, religiosi, colentes Deum*. Aliqui σεβόμενοι passivè vertunt, *culti, honorati, celebres*, quasi fuerint viri illustres.

IN GRATIA DEI) qua præventi cœperant sequi fidem Christi & Apostolorum.

VERS. 45. ZELO) invidia & indignatione.

VERS. 46. INDIGNOS VOS JUDICATIS) & judicando facitis. Dum enim judicatis spernendam esse Christi fidem, tacitè pariter judicatis vos indignos vita æterna. Illa enim nemo dignus est, nisi qui fidem Christi capessit.

VERS. 47. PRÆCEPIT) Deus enim prædixit per Isaiam se decrevisse & velle, ut Christus sit lux & salus Gentium, consequenter hoc ipso decrevit & voluit, præcepitque Apostolis, quos Christi præcones destinavit, ut Gentibus Christum prædicent, itaque ejus lucem & salutem illis impertiant. Apostoli enim à Deo electi fuerunt ad hoc, ut essent ejus in hoc opere administri, & voluntatis ejus executores.

POSUI)

POSUI] certò ponam, prophetice enim ponitur præteritum pro futuro, ob futuri certitudinem, quasi jam non esset futurum, sed præteritum. Vide dicta Isaiæ 49.6.

VERS. 48. *Præordinati ad vitam æternam, qui?*

ET CREDIDERUNT QUOTQUOT ERANT PRÆORDINATI AD VITAM ÆTERNAM] Ex hoc loco Dionys. Carthus. & alii probare contendunt, electionem efficacem hominum ad gloriam factam esse à libera & mera Dei voluntate, non ex meritis electorum, imò ante eorum prævisionem. Sensum enim esse, q. d. Quotquot crediderunt, ideo crediderunt, quia ab æterno à Deo absolutè præordinati & prædestinati erant ad vitam æternam. Efficax enim intentio finis causat efficacem electionem mediorum, quæ ad finem intentum assequendum sunt necessaria. Quia ergo Deus efficaciter eos præordinarat ad gloriam, hinc ut finem hunc assequerentur, dedit eisdem efficacia media, putà fidem, & gratiam congruam, quibus hoc fine potirentur.

Respond. Primò. Verùm quidquid sit de hac sententia, certè illa ex hoc loco efficaciter probari aut evinci nequit. Nam Primò, pro *præordinati*, græcè τεταγμένοι, id est, ordinati & dispositi erant, veluti milites in acie & ordine suo, ut videlicet eo tempore ponerentur in ordine & via ad vitam æternam. Sic enim τάξεις vocantur ordines militares. Et Leo Imp. scripsit τακτικά, id est, præcepta & modum instruendi aciem ad prælium; ut sensus sit: Crediderunt, quotquot jam ordinati & dispositi erant ad vitam æternam, quotquot scilicet habebant verum vitæ æternæ desiderium sibi à Deo injectum, quotquot studebant suæ saluti, quotquot vestigabant modum & iter quo se salvare, & ad vitam æternam pertingere possent. Hi enim videntes hoc iter manifestè à Paulo ostendi esse fidem in Christum, illicò illam capessiverunt & amplexi sunt. Unde non videtur obstare, quòd Noster vertit *præordinati*, quia illud ex Græco exponi potest, ut sit idem quod prædispositi, scilicet ex libera sua dispositione sibi à Deo indita, quæ erat, ex salutis suæ desiderio, & sincero veritatis studio attendere prædicationi S. Pauli, illam examinare, & videre bene probatam, consonamque oraculis Prophetarum, rationi & veritati. ita Isidorus Clarius, Salmeron & alii. Vox enim τεταγμένοι militaris est, eosque significat, qui in censum, numerum & classem militum quasi ascripti, sub Christi ducis vexillo, rectà via & ordine contendebant in cælum, & enitebantur ad vitam æternam.

Secundò. Secundò, τὸ *præordinati ad vitam æternam*, non exprimit, nec definit an hæc præordinatio fuerit generalis, conditionata, inchoata, & communis omnibus fidelibus, an verò specialis, absoluta, completa, & propria solis electis. Vide can. 13. in S. Paulum. Rursum, non significat an facta sit per fidem & post merita, an sine fide & ante merita prævisa. Unde Doctores qui tenent, electionem efficacem ad gloriam factam esse ex prævisis meritis, accipiunt hic præordinationem generalem, conditionatam, & inchoatam, quæ est omnium fidelium, huncque dant sensum: Crediderunt quotquot ab æterno à Deo præordinati erant, ut in tempore, prædicante S. Paulo, per vocationem gratiæ congruæ & efficacis ponerentur in ordine, via & cursu ad vitam æternam, utque iter ad illam, gratiæ Dei cooperando, capescerent & inirent. Hoc enim iter est, credere & obedire Evangelio, aggregari Ecclesiæ, censeri inter fideles. Simili modo dicas de duodecim Apostolis: secuti sunt Christum vocantem ad apostolatum, quotquot præordinati erant (ut ponerentur in ordine & via) ad lauream Apostolicam in cœlis; & tamen unus ex iis fuit Judas, qui culpa sub ab hac præordinatione & laurea excidit, eamque irritam fecit: dum enim Christum prodidit, apostolatu, gratia Dei, suo ordine & salute privatus est. Sic rectè dicitur: Omnes fideles præordinati sunt ad vitam æternam: quia Deus per fidem & gratiam suam omnes eò vocat & ordinat, omnesque certò ad illam pervenient, si continuò usque ad finem vitæ, gratiæ & vocationi Dei obsequantur: sed quia multi non obsequuntur, hinc ea excidunt & pereunt.

Porrò per *ordinationem* hic, non absolutam & completam, sed conditionatam & inchoatam accipiendam esse colligunt Primò, ex eo quòd non sit verisimile S. Lucam *Probatur Primò.* hic, ubi tantùm de fide & initio salutis agit, velle dicere, hos omnes usque ad unum perseverasse in fide & gratia Dei, esseque salvatos, multo minùs eum voluisse omnes illos certos & securos reddere de sua salute. Quocirca nonnulli adversæ sententiæ sic exponunt, q. d. Crediderunt, quotquot præordinati erant ad vitam æternam, scilicet per piam opinionem, conjecturam & confidentiam, q. d. Crediderunt, quotquot dabant signum & initium suæ prædestinationis. Sed incertum est, an hoc signum & initium fuerit efficax, ut in omnibus de facto causarit salutem. Rursus id colligunt ex eo, quòd non videatur Lucas velle dicere, neminem præter eos qui jam crediderunt, esse salvatum; quod ex prima illa expositione sequitur: nam multi postea crediderunt, & salvati sunt, statim enim subdit Lucas: *Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem.*

Secundò, quia sic erit manifesta antithesis cum v. 46, *Secundò.* quam hic spectare videtur Lucas, q. d. Vos ò Judæi, repellitis fidem, ideoque indignos vos facitis vitæ æternæ, & ab ejus via omnino deviatis & aberratis. Gentiles verò qui credunt in Christum, ea se dignos faciunt, unde à Deo ab æterno præordinati sunt ad eam; sed inchoatè dumtaxat & conditionatè, si videlicet continenter credere, & secundùm dictamen fidei vivere pergant usque ad finem vitæ, alioqui si ipsi sponte vel à fide, vel à vita quam fides dictat, recedant, recedent pariter à via cæli & vitæ æternæ, & viam quæ eos rectà ducit ad infernum, inibunt. Sic S. Paulus Ephes. 1. omnes Christianos Ephesios vocat prædestinatos & electos, scilicet inchoatè per fidem & gratiam, non completè, alioqui enim omnibus assecurasset salutem. ita S. Prosper lib. de Libero arbitrio, Salmeron, Stapletonus & Sanchez hic, Gabr. Vasquez tomo 1. in 3. part. disp. 33. cap. 12. Qui & addunt, *vitam æternam* hic metonymicè posse accipi *Vita æterna vocatur fides.* pro via ad vitam æternam, uti accipitur Joan. 17. 3. *Hæc est autem vita æterna* (id est, via ad vitam æternam) *ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Et 1. Joan. 5. 15. *Omnis homicida non habet vitam æternam* (id est gratiam, quæ est via ad vitam æternam) *in semetipso manentem.* Sic sæpè in Evangeliis regnum cælorum vocatur Ecclesia, quia hæc per Sacramenta, fidem & gratiam nos dirigit ducitque ad cælum. Verùm id dicere non est opus, cùm hæc via & ordo includatur in voce *præordinati.*

Porrò perperam ex hoc loco colligit Calvinus, omnes fideles esse prædestinatos; eò quòd fides semel accepta non possit amitti: multi enim à fide excidunt, fiuntque infideles; plures fideles infideliter vivunt. Denique Arias sic legit & explicat: *crediderunt ij* (scilicet Gentiles) *qui* (non minùs quàm Judæi) *præordinati erant ad vitam æternam*: videtur enim Lucas agere hic de vocatione Gentium. Verùm græcè est ὅσοι, id est *quotquot*, ut vertit Noster, Tigurina, Pagninus, & passim alii: *quotquot* autem innuit, non omnes credidisse, sed eos dumtaxat, qui præordinati erant ad vitam æternam.

Addit hoc S. Lucas, ut demonstret dignitatem fidei & christianismi per ejus finem, scopum & præmium, nimirum fideles omnes qui credunt & obediunt Christo, ab æterno præordinatos, & in tempore ordinatos, vocatos & destinatos esse ad vitam æternam, beatam & gloriosam in cœlis q. d. Christianismus est vocatio ad vitam cælestem & æternam. Christianismus est sublimatio fidelium à terra in cœlum. Christianismus exaltat fideles à vita humana ad evangelicam, beatam & divinam, juxta illud 2. Petri 1. v. 3. *Qui vocavit nos propria gloria & virtute, per quem* (Christum) *maxima & pretiosa nobis promissa donavit, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Et epistola 1. c. 1. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi; qui secundùm misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem, conservatam in cælis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo.* Et cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.*

MULIERES RELIGIOSAS] Putà zelosas pro gentilismo, vel judaismo, id est superstitiosas, quæ à Gentilibus & Judæis religiosæ videbantur, & vocabantur Mulieres enim sunt blandiloquæ, pertinaces, illices, zelosæ pro sua fide vel perfidia, in pietatem vel pietatis speciem pronæ: VERS. 50. unde

VERS. 1. FACTUM EST ICONII, UT, &c. LOQUERENTUR, id est, evangelizarent Christi fidem & legem, ITA UT CREDERET GRÆCORUM, id est Gentilium, COPIOSA MULTITUDO] ita S. Chrysost. Inter Græcos hic conversos illustrissima fuit S. Thecla, miris laudibus

Conversio S. Theclæ. à Patribus celebrata & nuncupata Apostolica, ac primogenita S. Pauli. Hæc enim desponsa juveni nobilissimo, ditissimo & formosissimo, ait S. Epiphan. hæresi 78. audito Paulo ardenter de virginitate disserente, sponso relicto, ad castum Christi cælestis sponsi thalamum advolavit, eique sese voto virginitatis sacravit, ideoque à matre & sponso accusata plurima & maxima tormentorum genera constanter subiit, ac illæsa superavit, nimirum ignes, serpentes, leones, ursos, tauros, &c. in quibus astitit ei Christus, præ se ferens vultum sancti Pauli, eam confortans. Tradit S. Chrysost. hic homil. 25. Theclam, ut custodem carceris, quo Paulus Iconii detinebatur inclusus, sibi conciliaret, gemmis ac mundo muliebri distractis, pecuniam inde acceptam illi donasse, ut ad Pauli colloquium admitteretur. *Audi*, ait, *de B. Thecla illa, ut Paulum videret, aurum suum dedit: tu autem ut Christum videas, nec obolum das.* Addit S. Hieron. epist. ad Oceanum tom. 9. *Thecla*, ait, *post tentationem passionis Antiochiæ, à Paulo prohibetur pariter pergere.* Nam, ut habetur in Actis S. Theclæ, quæ probat Baron. Thecla à tormentis libera, verbi cupida, magistri avida, profecta est Antiochia Pisidiæ ad Paulum: sed ipse ne quod offendiculum daret Evangelio, eam dimisit.

Præclarè S. Ambros. lib. 2. de Virgin. eas exhortans: *Thecla*, inquit, *doceat immolari, quæ copulam fugiens nuptiarum, & sponsi furore damnata, naturam etiam bestiarum veneratione virginitatis mutavit: namque parata ad feras, cùm aspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sævo offerret leoni, fecit, ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent. Cernere erat lingentem pedes bestiam cubitare humi, muto testificante sono, quòd sacrum virginis corpus violare non posset. Ergo adorabat prædam suam bestia, & propriæ oblita naturæ naturam induerat, quam homines amiserant.* Et S. Zeno Episcopus Veronensis serm. de timore: *Adversus Theclam*, inquit, *accusator teterrimus eximit linguæ gladium, cum suis sibi ministris publicæ leges inserviunt. Stimulis acuitur feritas in ferocitatem, & tamen mitior hominibus invenitur. Ne quid sanè tam diræ inhumanitatis deesse videatur, immittuntur & marina monstra. Laciniis omnibus expoliatur puella, vestitur incendio. Inter tot instrumenta mortis spectatore metuente, secura calcat genera universa terrorum. Incolumis quasi orbe subacto, de illo ferali cavea loco jam non miserabilis, sed mirabilis funereo habitu excedit, victi sæculi triumphum reportans, quam tot suppliciis omnes crediderant perituram.* Et S. Nazianz. in Præcept. ad Virgin.

Quis Theclam necis eripuit flammæque periclo?
Qui validos ungues vinxit rabiemque ferarum?
Virginitas, ô res omni mirabilis ævo!
Virginitas fulvos potuit sopire leones.

Quocirca ab Isidoro Pelus. epist. ad Tharasium, & ab aliis, Thecla vocatur *Protomartyr*, eò quòd inter feminas prima pro Christo in theatrum descenderit, impietatem per tormenta prostraverit, & triumphum fidei ac virginitatis egerit. Vnde idem Isidor. Pelus. lib. 1. epist. 160. *Adde*, inquit, *muliebrium victoriarum ac trophæorum caput, hoc est, illam omnibus laudibus celebratam Theclam, quæ tamquam immortalis pudicitiæ columna prostat, quæque è media turbidarum affectionum tempestate, tamquam fax incensa, ad portum ab omnibus fluctibus immunem appulit.* Hinc S. Hieron. in Chronic. celeberrimam illam Melaniam comparat Theclæ. Et S. Gregor. Nissen. frater S. Basilii epist. ad Olympium monachum, asserit sororem suam Macrinam, ob egregium sanctitatis meritum, dicendam esse Theclam, idque ex cælesti prænuntio. Defuncta est Thecla anno ætatis circiter 90. sepulta Seleuciæ, ubi miraculis clara, totius Orientis concursu olim visitabatur. Relata inter Sanctos in Martyr. Romano legitur die 23. Septembr.

Præter alios scripsit vitam S. Theclæ Basilius Seleuciæ Episcopus, sub annum Domini 450. qui Concil. Constantinop. & Chalcedonensi interfuit, cujus exemplar Græcum Romæ exstat in Biblioth. Sfortana, quam nuper lustravi, quod in Latinum idioma transtulit Petrus Pantinus Decanus Bruxellensis. In ea multa Basilius narrat de S. Paulo, quæ Lucas prætermisit, ut, quod Christus Pauli specie Theclæ ad ignem damnatæ astiterit, eamque confortarit, & ab igne intactam servarit, quòd Paulus ob Theclam à se conversam fuerit incarceratus, flagellatus, & in exilium actus delituerit cum Onesiphoro ejusque filiis in sepulchro, ibique plures dies cibo abstinens oraverit pro Thecla ad rogum damnata, quæ liberata ad Paulum accessit, cum eoque Antiochiam perrexit: ubi bestiis objecta, sed à Deo erepta, Paulum requirens, ab eo Iconium remissa fidei propagandæ causa, postquam multos ibidem & Seleuciæ ad Christum convertisset, post multos agones & miracula *haudquaquam vita defuncta est, sed viva subsidens in terram ingressa, quæ Deo ita volente in ejus gratiam discessit, seque illi aperuit eo in loco, quo divina ac sacra Liturgia mensa constructa, in orbe columnis argentoque undique fulgente cincta est constituta. Unde tamquam ex canali virginalis suæ beneficentiæ, copiose ibidem profluentis, contra omnem dolorem atque ægritudinem salutares remediorum fontes egentibus postulantibusque emittit: ita ut locus ille publica jam medicinæ officina, & commune terrarum orbis propitiatorium sit effectus.* Hæc Basilius, quem laudat Baron. in Martyr. die 23. Septembr. Eadem habent Althelmus, Metaphrastes & alii in vita S. Theclæ. Non quòd S. Thecla non sit mortua, sed quòd instar S. Ioannis, in locum subterraneum sibi à Deo destinatum descendens, ibi animam virgineam uni Christo dicatam debitamque reddiderit. Adjicit deinde Basilius, librum secundum de Miraculis S. Theclæ. Simili modo Deus Mosi in monte Nebo, S. Clementi in mari, S. Catharinæ in Sina, S. Agathæ, & aliis per angelos paravit & adornavit sepulchrum, imò mausolæum. Denique Basilius S. Theclam quoque vocat Protomartyrem, quia prima multoties martyrium passa est, esto Deus eam miraculosè à morte præservarit. Eamdem vocat Apostolam, quia fidem Christi disseminavit. Eadem virginum fuit dux & primiceria. Horum omnium doctor & incentor fuit S. Paulus, qui & S. Theclæ abeunti, ultimumque sanctitatis & perfectionis monitum à se poscenti, hoc dedit: *Bene se habent rationes tuæ, ô virgo. In omnibus fidei robur tuæ excelluit, & jam Apostolicos labores curriculaque superasti*, &c. *Abi igitur, & verbum doce, Evangelicumque cursum perfice, & in partem mei pro Christo laboris veni. Eò enim te Christus mea opera selegit, ut ad Apostolicum te etiam munus proveheret, & urbem aliquam nondum Christianæ religionis præceptis imbutam tibi committeret. Nam & tibi tua talenta multiplicanda sunt.* Hæc & plura Basilius, qui subdit, Theclam profectam Seleuciam, ibi multos convertisse, ac tandem ibidem in pace quievisse. Quocirca S. Chrysostomus dilaudans S. Theclam, eam ob tot tantosque agones fortiter superatos *magnum ante victoriam martyrii, martyrium appellat.*

Iconii quoque Paulus convertit S. Tryphænam & Tryphosam, quas proinde salutat & laudat, quòd laborent in Domino, putà in promovenda fide & pietate Christiana, Rom. 16. 12. de quibus in Romano Mart. die 10. Novembr. ita legimus: *Iconii in Lycaonia SS. mulierum Tryphænæ & Tryphosæ, quæ S. Pauli prædicatione, & exemplo Theclæ, in Christiana disciplina plurimum profecerunt.* de quibus habentur plura in actis S. Theclæ.

AD IRACUNDIAM CONCITAVERUNT] *ἐκάκωσαν*, id est, *malignitate impleverunt, fecerunt malas*, hoc est, malevolos, aversos, offensos, iracundos) ADVERSUS FRATRES] id est, Christianos, præsertim Apostolos, quasi novatores essent & turbatores reipubl. inducentes novum Deum crucifixum, ejusque novam fidem & religionem nonnulli Græci codices, teste Beda, & Latini manuscripti addunt: *Deus autem pacem fecit*, q. d. Deus malignitatem hanc & malevolentiam discussit, convertitque in benevolentiam, ac Gentiles benignos & benevolos Apostolis effecit, juxta illud Proverb. 16. 7. *Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.* Idem per omnia hodie experiuntur viri pii, præsertim Apostolici, & qui animas Deo lucrifaciunt. Idem experta S. Teresia in propagando suo Ordine, dicebat se comperisse, illa monasteria fuisse utilissima, quæ initio plus contradictionis & persecutionis sustinuissent. Quocirca neminem debere animo cadere, cùm in primordiis magnorum operum odia insurgunt: hoc enim evidens esse signum secuturi fructus; sicut aspera hiems & nives signum, imò causa, copiosæ frugis & messis secuturæ. VERS. 2.

VERS. 3. MULTO IGITUR TEMPORE DEMORATI] Vox

182

igitur respicit versum primum, esto remotiorem, scilicet *ut crederet Judæorum & Græcorum copiosa multitudo*: hæc enim causa, scilicet copiosa conversio, fecit Saulum & Barnabam diutiùs ibidem demorari. Aut certè respicit id quod est in Græcis nonullis: *Deus autem pacem dedit*. Pax enim sinebat Apostolos ibidem commorari, & fiducialiter evangelizare. Denique ad proximè præcedentia referas hoc sensu q. d. Quia Iudæi averterant animos Gentilium à Paulo & Barnaba, hac de causa iidem ibidem diutius commorati sunt, ut sua patientia, constantia, sanctitate, zelo & miraculis eos ad se & ad Christum converterent. Unde & sequitur vers. 4. *Divisa est autem multitudo civitatis*, &c.

FIDUCIALITER AGENTES IN DOMINO] confidenter, liberè & intrepidè evangelizantes verbum Domini: hoc enim est χαῤῥησία, de qua dixi c. 4.29. *in Domino*, id est, in negotio Domini, puta in Christi Evangelio propagando: vel *in Domino*, id est, ope Domini. Vide can. 25. in S. Paulum.

VERBO GRATIÆ SVÆ] Evangelium vocatur *verbum gratiæ* hic, & c. 20. v. 24. & 32. Primò, quia summam gratiam annuntiat & affert, nimirum Dei amicitiam, justitiam, salutem & vitam æternam. Secundò, quia doctrina ejus & præcepta sunt gratiosa, nimirum blanda, suavia & efficacia, quæ animos etiam duros & ferioos flectunt, molliunt, incurvant.

VERS. 4. DIVISA EST] ἐσχίσθη, id est, *scissa est*, *schismate secta & divisa est*.

VERS. 5. CVM APOSTOLIS] Paulo & Barnaba, qui à Spiritu sancto c. 13. 2. missi sunt evangelizare, æquè ac duodecim illi primi à Christo.

UT CONTVMELIIS AFFICERENT] Meliùs transtulit Interpres Græcum ὑβρίσαι, quàm Pagnin. Erasmus & Vatbl. qui vertunt, *ut vim facerent*; quia Apostoli contumelias non timebant, hinc eis vim intentant, ait Erasmus; sed neque vim lapidationem aut mortem timebant, & Græcum ὑβρίς propriè significat injuriam & contumeliam verborum, non vim verberum.

ET LAPIDARENT EOS] quasi blasphemos.

VERS. 6. INTELLIGENTES) Apostoli hanc Iudæorum & Gentilium contra se conspirationem. Unde Tigurina vertit, *re intellecta*.

VERS. 7. INFIRMVS PEDIBVS) ἀδύνατος, id est *impotens invalidus*, qui scilicet pedibus non poterat consistere, nec ambulare; unde perpetim sedebat, vel jacebat. Similem claudum simili modo sanavit S. Petrus c. 3. 1.

VERS. 8. QVI INTVITVS EVM) ἀτενίσας αὐτῷ, id est, *cùm in eum oculos defixisset, cùm intento & fixo obtutu eum esset intuitus*.

ET VIDENS QVIA FIDEM HABERET, UT SALVUS FIERET) Nimirum quòd crederet dictis Pauli, speraretque se ab eo curandum & sanandum, ac tacitè sanitatem ab eo peteret & efflagitaret. *Nam ejus desideria vultus, oculi, gestus, attentio in audiendo, satis prodebant*, ait Beda. Rursum spiritu prophetico Paulus penetravit in animum claudi, viditque ejus fidem, spem & desiderium sanitatis. Simili dono discretionis spirituum S. Hilarion videbat secreta cordium, teste S. Hieron. in ejus vita. Idem donum habuit S. Antonius, S. Franciscus, S. Catharina Senensis, S. Ignatius, S. Xaverius, & alii. Hinc infert S. Chrysost. animam hujus claudi priùs sanatam esse per fidem, quàm corpus.

VERS. 9. DIXIT MAGNA VOCE) ut tota multitudo, & claudus qui longiùs aberat, eam audirent, scirentque non esse magicam mussitationem & incantationem. Rursum magna vox indicium & effectus erat magnæ fidei & spei, qua Paulus hoc miraculum patravit. Mysticè, magna voce evocandus est, qui per pravam consuetudinem malitiam ferè vertit in naturam, cujus symbolum fuit Lazarus mortuus quatriduanus, quem Christus valido clamore & lacrymis è sepulchro evocavit, dicens: *Lazare veni foras*, Ioan. 11. 43. ita ex S. Aug. Beda.

SVRGE) Græca, Syra, & nonnulli Latini codices addunt: *Tibi dico in nomine Domini Jesu Christi surge*, &c. Ubique enim Apostoli Iesum Christum prædicabant, eoque invocato miracula patrabant, ut populis ostenderent ipsum esse salvatorem mundi.

EXILIVIT) illicò in pedes se erexit, tum ex agilitate pedum sibi à Paulo restituta, tum ex lætitia, juxta oraculum Isaiæ cap. 35. 16. *Tunc saliet sicut cervus claudus*.

VERS. 11. DII SIMILES FACTI HOMINIBVS (græcè, ὁμοιωθέντες, id est *assimilati*, puta assumentes speciem humanam) DESCENDERVNT AD NOS) Sicut Christiani è S. Script. & historiis norunt angelos sæpè hominibus apparuisse in corpore assumpto; sic idem de suis diis credebant Gentiles. Unde Poetæ multa fabulantur de Iovis, Saturni, Mercurii, aliorumque deorum descensu in terram, amoribus, præliis, facinoribus & gestis. Portò ignorarunt Gentiles Filii Dei descensum in carnem per unionem hypostaticam, quo factus est homo. Hinc patet, Paulum & Barnabam supra hominem, divinum quid spirasse in vultu, voce moribus, miraculis, ut viderentur non tam homines esse, quàm angeli, imò dii de cælo lapsi. Vide Euseb. lib. 5. Præpar. Evangel. cap. 9. Vir ergo Apostolicus eos imitetur, ut inter homines, ait S. Chrysost. quasi angelus angelicè vivat, & angelorum sanctitatem, spiritum, beneficentiam, suavitatem & gratiam imitetur. Hinc Apostolus, ad Galatas scribens cap. 4. 14. *Sicut angelum Dei*, inquit, *excepistis me, sicut Jesum Christum*. Sic S. Petrum quasi angelum Dei veneratus est Cornelius, Actor. 10 25. Ita S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus colebantur à populis quasi homines cælo delapsi. Vide dicta Malach. 2. 7. ubi sacerdos vocatur Angelus Domini exercituum. Sic & Alexander Magnus Iudæis licèt infensus, adoravit Iaddum pontificem eorum, eique omnia postulata concessit.

ET VOCABANT BARNABAM JOVEM) Primò, quia Barnabas statura, & fortè ætate erat grandior, ait Lyran. Paulus verò parvo contracto & incurvo corpore. Unde de eo ait S. Chrysost. *tricubitalis est, & cælos transcendis*. Idem tradit Nicephor. formam & figuram Pauli describens libr. 2. Histor. c. 37. Secundò, quia Barnabas, ait S. Chrysostomus, vultu erat pulchro & joviali, æquè ac moribus liberalis, benignus, beneficus; sicut Iopiter dicitur à juvando, ait Varro, quasi juvans pater; ac Græci eum vocant Ζῆνα, quòd vitæ sit auctor. Unde Cicero lib. 2. de Natura deorum: *A Poetis*, inquit, *dicitur Divum atque hominum pater à majoribus autem nostris Optimus maximus. Et quidem antè optimus, id est beneficentissimus, quàm maximus, quia majus est, certèque gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere*. Nihil enim ita divinitati est proprium, atque benefacere: ipsa enim est velut mare bonorum, in omnia exundans; & quasi sol radiis suis omnia quaquaversum illustrans, calefaciens, fœcundans. Quocirca nil hominem ita similem Deo reddit, ac beneficentia in omnes. Hinc Nazianz. orat. de cura pauperum: *Esto*, ait, *calamitoso Deus*. Quapropter Gentiles Iovem coronabant corona ex olea, quæ semper est virens, pinguis, benefica, & multæ utilitatis. Nam ut de eo canit Orpheus.

VERS. 11. *Barnabas vocatur Jupiter tres ob causas. Primo. Secundo.*

Juppiter omnipotens est primus, & ultimus idem.
Juppiter est caput & medium; Jovis omnia munus.
Juppiter est fundamen humi, ac stellantis Olympi.

Tertiò. Tertiò, quia Barnabas sua specie & gravitate silens assistebat Paulo, eique quasi nuntio & præconi suo annuebat, uti Iupiter annuit Mercurio, eoque præcone utitur. Unde nonnulli putant Iovem ab Hebræo *Jehova*, & per crasin *Jova*, qui per Mosen & Prophetas est locutus, esse nuncupatum. Certè Varro Iovem Iudæorum Deum esse putavit ait S. August. l. 1. de Consensu Evang. cap. 22. Sic Moses fuit quasi Deus Pharaonis & Aegypti, cujus Mercurius, id est os & interpres, fuit Aaron. Audi Deum in Mosen loquentem Exodi 7. 1. *Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus*. Modum subdit & explicat: *Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua*.

Paulus Mercurius. PAVLVM VERO MERCVRIVM, QVONIAM IPSE ERAT DUX VERBI] Mercurius fuit Iovis filius, ex Maja Atlantis filia genitus; habitus est Deus sermonis & facundiæ: dictus est Mercurius, quasi medicurrius, id est, medius inter homines currens, inquit Arnobius, & S. Augustinus libr. 1. Civit. c. 14. eò quòd sermo inter homines currat medius. Græcè dictus est ἑρμῆς, *Hermes*, (isque Trismegistus, id est, ter maximus) ἀπὸ τοῦ εἴρειν καὶ μήσασθαι, quod loqui excogitaverit & machinatus sit, ait Plato in Cratylo, & ibidem Proclus: vel, ut Phavorinus, ἀπὸ τοῦ εἴρω, id est *annuntio*, Unde & Iris dicta, quasi nuntia deorum, cæli & pluviæ. Hinc Horat. lib. 1. Carm. ode 10.

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formasti cantus, & decoræ
More palæstræ.

Te

Te canam magni Jovis, & deorum
Nuntium, curvæque lyræ parentem.

Unde & mercibus præerat: inde Mercurium nuncupatum esse censet Festus, quasi mercium curam, eò quòd inter vendentes & ementes sermo sit medius, quo paciscuntur & contractum ineunt. Ideo & alas in capite & pedibus ipsi addunt, volentes signare velocem ferri per aera sermonem: ideo & nuntius dicitur, quia per sermonem omnia enuntiantur, ait S. August. lib. 7. Civit. c. 14. Hinc Secundo, Mercurius dictus est Deus oratorum, mercatorum, negotiorum, palæstræ, viarum & itinerum dux: unde pedibus ejus dant talaria, eumque *Alisem* & *Alipidem* vocant. Denique dictus est cordis & sermocinationis dominus, rationis & veritatis deus. hinc victimarum linguas offerebant Mercurio, teste Homero, ita Pierius Hieroglyp. lib. 33. c. 40. & 41. Ubi addit, Mathematicos docere, linguam regi à stella Mercurii; sicut splen regitur à Saturno, hepar à Iove, sanguis à Marte, cor & cerebrum a Sole, renes & genitura à Venere stomachus à Luna. Tertiò, Cicero, Aristides & alii tradunt Mercurium invenisse non tantùm literas, sed & musicam & palestram, luctamque ac geometriam. Unde à Galeno in Suasoria, Mercurius vocatur artium omnium parens. Idcirco Majæ & Iovis filius dicitur hoc est, τῦ νῦ καὶ φρονήσεως, eò quòd ex mente & prudentia oratio ducatur: vel ut Phurnutus ait, ideo Maja natus est, id est, ex speculatione & inquisitione: μαῖα enim, id est obstetrix, quæ obstetricandi officium parturientibus gerit, ita dicta est, quòd scrutando & inquirendo fœtus in lucem producat. Iuniorem quoque effingebant Mercurium, eò quòd non senescat oratio; & quadratum, propter firmitatem & veri sermonis robur. Quartò, Mercurius erat caduceator, interpres, præco & nuntius deorum ad homines: unde ab Orpheo vocatur Iovis angelus, & ab Hesychio εὐάγγελος: quia evangelium, id est bonum nuntium, affert. Hinc & pingitur cum caduceo ac duobus draconibus virga implicatis, quod hoc initium fuerat Mercurio pacis. Quocirca Martialis de eo sic canit l. 7.

Cyllenes, cælique decus, facunde minister,
Aurea cui torto virga dracone viret.

Isidorus verò: Mercurius, inquit virgam tenet, quæ serpentes dividit, id est venena: nam bellantes & dissidentes interpretum oratione sedantur. Virgil. autem 4. Æneid. sic de eo canit:

Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco.

Unde à Laertio vocatur quæstor animarum, quod eas post mortem suscipiet, quasi potestatem habens tam in cælum, quàm in infernum. Hinc & Νόμιος, id est legifer, quòd leges ferat, appellatur, æquè ac χαριδότης, id est, *gratiæ dator*. Hæc Giraldus Syntagm. lib. 9. & Pierius Hierogl. l. 33. Denique proverbium est, κοινὸς ἑρμῆς, id est, *communis Mercurius*. significans opes & bona in commune esse conferenda, publicæque utilitati studendum, de quo Lucianus in Votis.

Cur Resp. Primò. Paulus ergo vocatur *Mercurius*: Primò, quia Barnabæ non tantùm erat interpres, sed & dux verbi: facundia enim præcellebat Barnabam. Secundò. Secundò, quia non tantùm eloquens erat, sed & efficax in dicendo. Vnde S. Hieron. Apolog. ad Pammach. pro lib. contra Iovin. *Quotiescumque*, inquit, *Paulum Apostolum lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua*, &c. *quocumque respexeris, fulmina sunt.* Tertiò. Tertiò, quia pollebat sapientia, eamque verbis exprimebat: unde Festus præses eam admirans, dicebat *Insanis Paule; multæ te literæ ad insaniam convertunt*, Actor. 26. 24. Quartò. Quartò, quia in tertium cælum raptus, cælestis videbatur orator, & nuntius è cælo ad homines missus, qui non nisi cælestia spirans, homines Orco addictos revocare, cælestes efficere & in cælum transmittere satagebat; ideoque draconum, id est dæmonum, suggestiones discussit, bella & litigia sustulit, pacem plenam induxit, legem & gratiam Christi propagavit, totique orbi communem fecit.

VERS. 12. Sacerdos quoque Jovis, qui (scilicet Iupiter, ut patet ex Græco non sacerdos) erat ante civitatem) q. d. Qui (Iupiter) in suburbiis suam habebat aram & templum, æquè ac suum sacerdotem & sacrificulum, ita Græca & Syrus.

Tauros et coronas) Id est, tauros coronatos. Est hendiadys, qualis est illa Virgilii 2. Georg. *Victori velatum auro vittisque juvencum*, id est, velatum aureis vittis.

Et coronas) Quas capiti victimæ, puta tauri, imponebant, iisque illum coronabant, ut significarent victimam hanc dari Iovi, qui est rex regum. *Victimas coronabant, Cur?* Unde & apud Persas, non tantùm sacerdotes ejus coronas gestabant in capite, sed & quotquot præsentes aderant: quin & templi fores, aras columnas, &c. sertis & coronis exornabant. Idem fecere Iudæi parta victoria 1. Machab. 4. 57. Idem fecerunt olim & etiamnum faciunt Christiani. Vnde S. Paulinus in Natali 3. S. Felici.

Spargite flore solum, prætexite limina sertis.

Porrò corona primitus soli Iovi & diis dabatur. Corona enim symbolum est absolutæ perfectionis, cumuli bonorum, regni, victoriæ, triumphi, felicitatis & gloriæ quæ soli Deo competit. Audi Plinium l. 16. c. 4. *Antiquitus nulla corona nisi Deo dabatur:* postea heroibus quoque data est. Vnde subdit Plinius: *Feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, ex hedera; postea deorum honori sacrificantes sumpsere, victimis simul coronatis.* Idem lib. 12. c. 19. *Coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii & Pacis dicavit Imper. Vespasianus.* Ita Pausanias in Eliacis, memorat Iovem ex auro & ebore factum, ac olea coronatum in sede sua sedere. Vide Tertull. lib. de Corona militis. Hoc exemplo Samii ob placatum sibi ab Æsopo (ut habet ejus vita) Crœsum, Æsopo ad eos redeunti, velut salutari cuidam numini, coronas attulerunt. Hinc irrisus fuit Metellus Pius, *qui se in Hispania Deum faciebat, dum patiebatur sibi in transenna sedenti a demisso Victoriæ simulacro, cum tonitruum machinato strepitu, sicuti capiti cælesti, coronas imponi, sibique thure supplicari*, ait Valer. Max. lib. 9. cap. 1. & Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 13. Victimas ergo coronabant, quia Deo coronato non nisi coronata, id est, absoluta, selecta, perfecta & eximia offerenda sunt. Vnde Ovid. 15. Metamorph.

Victima labe carens, & præstantissima forma,
Sistitur ante aras, vittis præsignis & auro.

Idem lib. 1. Fastor.

State coronati plenum ad præsepe juvenci.

Ita Iphigenia Agamemnonis filia, cum immolanda duceretur ad sacrificium, coronata, fuit, teste Euripide in Iphigenia. Plutarch. quoque in Paulo Æmilio: *Post hos* inquit *ducebantur auratis cornibus armentales boves centum viginti, mitris ornati & corollis.* Insuper sæpè coronæ hæ erant ex illa herba, vel flore, qui Deo, cui sacrificabatur, erat sacer; putà ex hedera, si Baccho; ex pino, si Pani; ex olea, si Minervæ, &c. sacrificaretur: communiter tamen erant ex cupressu, quia hæc erat feralis, indexque mortis. Unde Prudent. in Apoth.

Pontificum festis ferienda securibus illic
Agmina vaccarum steterant, vitulasque revincta
Fronte coronatas umbrabat tortæ cupressus.

Ante januas] Tigurina ad *vestibula*, utrumque enim significat Græcum πυλῶνας: & vestibula, sive atria domorum, sunt in introitu earum juxta januas. Syrus, *ad fores atrii, ubi commorabantur*, scilicet Paulus & Barnabas in civitate. Sacerdos ergo Iovis habitans extra civitatem juxta fanum Iovis, non ibi voluit sacrificare Paulo & Barnabæ, utpote absentibus & degentibus in civitate, sed comitatus turba populi cum pompa ingressus est civitatem, adiitque domum, in quam peracto miraculo fugientes humanas laudes, ait Cajetanus se receperant Apostoli, ibique ante januam voluit eis sacrificare, quod illi videntes, è domo exilierunt, & sacrificium, imò sacrilegium prohibuerunt.

Volebat sacrificare] tam Mercurio quàm Jovi, id est, tam Paulo quàm Barnabæ: utrumque enim credebant esse Deum, ita Syrus. Sic Nabuchodonosor Danielem, cùm ei exposuisset suum somnium, *adoravit, & hostias & incensum præcepit ut sacrificarent ei*, Daniel. 2. 46.

Quod ubi audierunt] scilicet tam voces clamantium: *Dii similes hominibus ad nos descenderunt;* quàm strepitum & apparatum sibi sacrificare volentium. VERS. 13. Habebant enim donum linguarum, æquè ac cæteri Apostoli, ac proinde Lycaones lycaonicè loquentes rectè intelligebant; esto id negare videatur S. Chrysost.

Conscissis tunicis suis] Solebant enim Iudæi audientes blasphemiam & sacrilegium (quale hoc erat sacrificare Apostolis quasi diis) in ejus detestationem & execrationem scindere vestes, ut hoc signo sibi cor intimo dolore tangi & quasi scindi testarentur; ac blasphemiam cum blasphemo dignam esse quæ planè dirumperetur

nes, idcoque exitium urbi allaturi, forent lapidandi & occidendi uti Iconii, quasi magi, paulò ante lapidati fuerant. Vnde Græci quidam codices sic habent: *Et cum illi fortiter disputarent persuaserunt turbis, ut ab eis desciscerent, dicentes, quod nihil veri dicerent, sed omnia mentirentur.*

LAPIDANTESQVE PAVLVM] λιθάσαντες, id est, *cùm lapidassent Paulum.* Vnde videtur Paulus solus, quia dux erat verbi, lapidatus non Barnabas, idque intra civitatem: nam paulò post *traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse*; Syrus, *propterea quod putarent eum mortuum esse.* Cadavera enim efferebant extra civitatem, ne eam contaminarent, & in agris sepeliebant. Lapidatur hic Paulus, quia prius lapidarat ipse Stephanum: congrue ergo patitur id quod alteri irrogavit. Sed irrogavit ut Saulus, patitur ut Paulus.

Moral. disce hic vulgi mobilitatem & inconstantiam: paulò ante, imo eodem, ut videtur, die, Paulum ut Mercurium adorare volebat, mox ad sibilum Iudæorum, eum ut sacrilegum lapidat. Vide dicta Numer. 11. 4. & Numer. 20. 3.

VERS.19. CIRCVMDANTIBVS AVTEM EVM DISCIPVLIS) Ut vel mortuum sepelirent, uti vult Cajetan. vel vivum tegerent & Iudæis absconderent, ita Lyran. & Hugo.

SVRGENS) Miraculo Deus illico restituit sanitatem & vires Paulo, ut qui lapidibus obrutus, confractus & quasi enecatus jacebat, illicò surgeret, ac postridie quasi valens validusque pergeret in Derben. ita Lyran. Dionys. & Lorinus. Sic S. Sebastianus sagittis confixus, ac pro mortuo relictus, illicò Dei virtute convaluit, adiensque Diocletianum ejus impiam crudelitatem redarguit, ut habent ejus Acta.

VERS.20. CVMQVE EVANGELIZASSENT) Ecce persecutione crescit, non decrescit animus virtusque Paulo, ut illico valentius & audaciùs iisdem in locis, quibus lapidibus fuerat appetitus, evangelizet. Unde S. Gregor. 31. Moral. c. 15. vel juxta aliam editionem 25. Paulum vocat equum generosum Dei: *Ecce*, inquit, *lapidibus obruitur, nec tamen a veritatis sermone removetur. Occidi potest, superari non potest: velut extinctus extra urbem projicitur, sed intra urbem die alio illæsus prædicator invenitur. O quàm fortis huic viro inest infirmitas! ò quam victrix pœna! à quàm dominatrix patientia! Ad arguendum repulsione provocatur. Ad prædicandum salutem, plagis erigitur. Ad propellendum labores lassitudinem pœna refovetur.* Ita S. Abraham Eremita, uti refert S. Ephrem in ejus Vita, missus ad convertendos Paganos feros & barbaros, ab eis assiduè irrisus, vexatus, verberatus, sed fortior assurgens, & majorem amorem semper ostendens, per triennalem hanc patientiam, amorem & constantiam tandem eos convertit. Ergo *tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*

Pauli fortitudo.

VERS.21. QVONIAM PER MVLTAS TRIBVLATIONES) Crux enim a Deo statuta est via paradisi, quam Christum inire, & nobis præire voluit. Infert hinc S. Hieron. epist. ad Ocean. de ferendis opprobr. *Si*, inquit, *per multas tribulationes quibusdam cælestis regni aditus aperitur, illis utique clauditur, qui nolunt sustinere vel paucas.* Idem epist. 1. ad Heliodorum: *Delicatus*, inquit, *es, si & hic vis gaudere cum sæculo, & postea regnare cum Christo.* Scripsit hac de re totum caput ultim. libr. 2. de Imitat. Christi noster Thomas Theodidactus (falso Gerson indigitatus) aureis refertum gnomis; illudque hac sententia concludit: *Omnibus ergo perlectis & scrutatis, sit ista finalis conclusio: quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Porrò dixit hoc Paulus occasione persecutionis suæ, quam assiduè patiebatur à Iudæis, ne Gentiles conversi ea offensi resilirent a fide, præsertim cùm similia eis ob fidem pati contingeret. Præmunit ergo eos, ut sciant sibi causa fidei multa esse toleranda.

Nota *δεῖ*, q. d. Necesse est, ita fieri debet, aliter fieri nequit: idque Primò, quia ita sanxit & decrevit Deus q. d. Aeterna & irrevocabili Dei lege sancitum est, ut via ad cælum sit tribulatio: & ab hoc decreto neminem excepit, sed eo omnes inclusit: ergo nemo ab eo se excipiendum putet: velis, nolis, crux ab æterno à Deo decreta, tibi subeunda est: subi ergo eam volens; ne, si nolens, pœnam tibi duplices, ac meritum & coronam amittas. Secundò, *oportet*, quia decet & congruit, ut tantum Dei regnum emereamur heroicis operibus, agendo & patiendo multa ardua pro Deo & cælo: nec enim datur corona, nisi post agonem. *Non enim sunt condigna passiones hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Quocirca Ioannes Abbas dixit, *portam cæli esse iniuriarum perpessionem. Hæc*, inquit, *est porta Dei, per quam patres nostri per multas tribulationes & iniurias, gaudentes ingressi sunt civitatem Dei.* ita in Vitis Patr. lib. 3. n. 84. Ruffino. Et nu. 45. narratur de alio, qui rogans dicensque: *Da mihi Pater unam rem quam custodiam, & salver per eam*; audivit: *Si potueris iniuriari & affici conviciis, & portare ac tacere magna est res, & super alia mandata.* Tertiò, *oportet*, quia Christus caput nostrum per crucem ingressus est in cælum: membra autem decet conformari suo capiti. *Si enim compatimur, & conglorificabimur*, Rom. 8. 17. Quartò, *oportet*, quia Patriarchæ, Apostoli, Martyres, Virgines, Anachoretæ, Sanctique ad unum omnes hac via ingressi sunt in cælum: nos ergo diversam ingredi non convenit. Quintò, *oportet*, quia tribulatione veluti nitro & lixivio peccata expianda sunt, & concupiscentiæ motus restinguendi & expurgandi. Sextò, *oportet*, quia vita hæc plena est miseriis, tentationibus, persecutionibus, &c. quas nemo evadere potest. Quocirca Ptolemæus, ut habetur in præfatione Almagesti, inter alias gnomas hanc edidit: *Qui in mundo permanere voluerit, cor patiens adversitatibus præparet.* Et Menander: *Necesse est mortalem multa perpeti mala.* Solon verò Crœso regi ditissimo beatum se æstimanti: *O Crœse*, inquit, *homo est quædam gravis calamitas. Quare ante mortem nemo beatus censendus est.* Aegrè accepit id Crœsus, sed reipsa id verum esse didicit, quando captus à Cyro, rogoque adiudicatus, *Solon, Solon*, inquit, *quàm vera dixisti!* ita Herodotus lib. 1. Quocirca Seneca lib. de Vita beata cap. 15. *Ad hoc sacramentum*, inquit, *adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere libertas est.* Septimò, *oportet*, quia qui pietati studet, hostes habet infensissimos, nimirum dæmones omnes, mundum, carnem, ac sæpe amicos, cognatos, fratres & parentes, qui eum tentant, vexant, turbant, juxta illud: *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur*, 2. Timoth. 3. 12. Octavo, *oportet*, quia dulcia non meruit qui non gustavit amara: nemo enim sentit quàm dulce sapiat, nisi qui sentit quam amarum desipiat. Hinc Christus *favos post fella gustavit*, ait Tertull. de Corona militis c. 14. post gustatum enim fel, optimè sapit mel. Sic œnopolæ ut vina sua hospitibus commendent, eis libanda dant nonnulla insipida & acerba. Cùm proficiscerer Romam per Germaniam, vir prudens hoc mihi dedit consilium: in hospitiis hospiti vinum propinanti, rogantique num bonum sit, respondeto, esse bonum, illudque laudato: tum enim melius & melius dabit, ut ostendat se optimis vinis abundare. Si enim dicas esse malum, illudque vituperes, hospes dabit peius semper & peius, ut cogaris repetere prius, dicereque illud fuisse longè melius, itaque mihi res evenit. Sic & Deus congruè suis electis dat hic fel, & vinum austerum tribulationis, ut post illud eis meliùs sapiat mel, & nectar consolationis & fruitionis Dei in cælo. Vide dicta de tribulationis utilitate Genes. cap. 22. 1. & c. 35. in fine, & c. 42. v. 21. Rom. 8. 17. Daniel. 11. 35. & alibi. Ita S. Urbanus Pontifex magister S. Cæciliæ, cum eum in carcere inclusum visitarent Fortunatus & Iustinus presbyteri, flentesque dicerent. *Ora pro nobis sanctissime Pater, quia tempus persecutionis imminet*; respondit: *Nolite ex hoc flere, sed magis gaudete; per multas enim tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Et paulò pòst productus ad tribunal, gloriosum martyrium obiit anno Christi 233. ita habent ejus Acta.

VERS.22. ET CVM CONSTITVISSENT ILLIS PER SINGVLAS ECCLESIAS PRESBYTEROS) Græcè χειροτονήσαντες, quod Erasmus Pagninus & Tigurina (& minus Syrus) vertunt, *cùm per suffragia elegissent*, vel *creassent eis presbyteros*, quasi hi presbyteri creati sint à laicis puta suffragiis populi: χειροτονία enim est manus extensio, solebat enim populus manum elevando, ferre suffragium. Hoc verum est in creatione magistratuum civilium, at non Ecclesiasticorum: hi enim non à laicis, sed ab Ecclesiasticis, putà ab Episcopis, creantur & ordinantur.

Χειροτονία est Ordinatio Ecclesiastica non laici.

Id ita esse patet Primò, quia τὸ χειροτονήσαντες spectat Paulum & Barnabam, non populum, ut patet intuenti textum. Ergo Paulus & Barnabas erant χειροτονοῦντες, id est, *manus extendentes*, sive *manus imponentes*, super presbyteros, atque hac manuum impositione eos sacro ritu ordinantes, non populus.

Probatur Primò.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Antiochiæ oritur quæstio, an Gentiles Christiani debeant circumcidi & servare legem Moysi? Ad eam solvendam mittitur ad Apostolos Hierosolymam Paulus cum Barnaba. Apostoli cogunt primum Concilium, in quo respondent & definiunt, Christianos non obligari lege Mosis. Responsum hoc Antiochiam refert Paulus & Barnabas; qui paulo post separati, Paulo assumente Silam, Barnaba Ioannem, Marcum, pergunt euangelizare Gentibus.

1. ET quidam descendentes de Iudæa, docebant fratres: Quia nisi circumcidamini secundùm morem Moysi non potestis salvari. 2. Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ adversus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex alijs, ad Apostolos & presbyteros in Jerusalem, super hac quæstione. 3. Illi ergo deducti ab Ecclesia, per transibant Phœnicem & Samariam, narrantes conversionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. 4. Cùm autem venissent Hierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, & ab Apostolis, & senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. 5. Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysi. 6. Conveneruntque Apostoli & seniores videre de verbo hoc. 7. Cùm autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Evangelij, & credere. 8. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut & nobis, 9. & nihil discrevit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. 10. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? 11. Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum & illi. 12. Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos. 13. Et postquam tacuerunt respondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me. 14. Simon narrauit quemadmodum primùm Deus visitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo. 15. Et huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: 16. Post hæc revertar, & reædificabo tabernaculum David, quod decidit: & diruta eius reædificabo, & erigam illud: 17. vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. 18. Notum à sæculo est Domino opus suum. 19. Propter quod ego iudico, non inquietari eos qui ex Gentibus convertuntur ad Deum, 20. sed scribere ad eos ut abstineant se à contaminationibus simulacrorum, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. 21. Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, vbi per omne sabbatum legitur. 22. Tunc placuit Apostolis, & senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam, qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primos in fratribus, 23. scribentes per manus eorum: Apostoli & seniores fratres, his qui sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ, fratribus ex Gentibus, salutem. 24. Quoniam audivimus quia quidam ex nobis exeuntes, turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, quibus non mandavimus: 25. placuit nobis collectis in vnum, eligere viros, & mittere ad vos, cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, 26. hominibus, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. 27. Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobit verbis referent eadem. 28. Visum est enim Spiritui sancto, & nobis, nihil vltrà imponere vobis oneris, quàm hæc necessaria: 29. vt abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, & fornicatione; à quibus custodientes vos, bene agetis. Valete. 30. Illi ergo dimissi, descenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epistolam. 31. Quam cùm legissent, gavisi sunt super consolatione. 32. Iudas autem & Silas, & ipsi cùm essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmaverunt. 33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace à fratribus, ad eos qui miserant illos. 34. Visum est autem Silæ ibi remanere: Judas autem solus abijt Ierusalem. 35. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & evangelizantes cum alijs pluribus verbum Domini. 36. Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes visitemus fratres per vniversas civitates, in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo se habeant. 37. Barnabas autem volebat secum assumere & Ioannem, qui cognominabatur Marcus. 38. Paulus autem rogabat eum (vt qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non isset cum eis in opus) non debere recipi. 39. Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem, & Barnabas quidem assumpto Marco navigaret Cyprum. 40. Paulus verò electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus. 41. Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, confirmans Ecclesias: præcipiens custodire præcepta Apostolorum, & seniorum.

VERS. 1. ET QVIDAM DESCENDENTES DE IVDÆA] Iudæi ergo huius litis & quæstionis fuere auctores: nam pro suo Iudaismo certantes, prætendebant solis judæis promissum & missum esse Messiam, eiusque gratiam & salutem; ac proinde Gentiles non esse capaces Messiæ & christianismi, nisi prius fiant Iudæi. Horum auctor fuit Cherintus, teste Epiphanio hæresi 28. & Philastrio libr. de hæret. 8. *Hic*, inquit, *sub Apostolis quæstionem seditionis commouit, dicens debere circumcidi homines: cuius causa contra ipsum & hæresin eius, decreuerunt de suis Actibus Apostoli sententiam, non debere iam homines iudaismo, id est circumcisione, aliisque talibus superstitionis vanæ parere carnalibus, qui de Gentibus venientes credebant in Christum Dominum nostrum Salvatorem.* Idem habet S. August. in catalogo hæresum, & S. Hieron. epist. 89. Vnde & Cherintus fideles concitavit contra S. Petrum, eò quòd baptizasset Cornelium, ut vidimus c. 10. & rursum concitauit Iudæos, ut Paulum quasi iudaismi hostem caperent, vti audiemus c. 21. Cherinti asseclа fuit Ebion, qui mentiebatur Paulum esse Gentilem, sed factum esse proselytum, ut Hierosol. filiam sacerdotis

tis in vxorem ducere posset: verùm hac spe deiectum, factum esse hostem Iudæorum & iudaismi. ita Epiphan. hæresi 30.

QVIA NISI CIRCVMCIDAMINI] sub circumcisione per synecdochen, totam legem Mosis & iudaismi intellige; huius enim initium, ingressus & professio erat circumcisio, æquè ac baptismus legis novæ & christianismi, ut docet Apostolus Galat. 5. 3.

SECVNDVM MOREM MOYSI] à Mose præscriptum in lege. Vnde Syrus vertit, *ritu legis*.

VERS. 2. FACTA ERGO SEDITIONE] Græcè *γενομένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως*, id est, *facta contentione & disceptatione*. *στάσις* enim significat non tantùm *seditionem*, sed & *secessionem*, *dissensionem*, *discordiam*, *certamen*, *contentionem*: & sic Noster Interpres sumit hic seditionem pro secessione & acri contentione. q. d. Paulus & Barnabas secesserunt, & dissenserunt à Cherinto & Iudaizantibus, atque contra eos acriter contenderunt, Gentiles non debere circumcidi & seruare legalia. Vnde Syrus vertit, *ortus est tumultus plurimus & disceptatio*. Ex clamosa enim contentione partium litigantium oritur tumultus, schisma & seditio. Est catachresis & metalepsis: seditio enim ponitur pro contentione, ex qua consequi solet: alioqui Paulus propriè seditiosus dici nequit, sed potiùs Cheriotus & Iudaizantes: cum seditiosis autem seditiosè agendum: sicut enim bellum non nisi bello propulsatur, sic & tumultus non nisi tumultu, seditio non nisi seditione, contentio non nisi contentione superatur & sedatur. Nisi enim hæreticis fortiter sese opponant Catholici, suosque omnes in partem suam ad resistendum euocent, à factione & furore hæreticorum opprimentur. Dicitur enim *seditio* quasi *seorsum itio*. Vnde Cicero libr. 6. de Republ. cap. 7. declarat seditionem à dissensione ciuium dictam esse, quòd seorsum eant alij in alium. Idem actione 3. in Verrem: *Malus ciuis*, inquit, *improbus consul*, *seditiosus homo Cn. Carbo fuit*. Seditio ergo bona, vel mala est, prout causa bona, vel mala est. Denique seditio hæc potiùs populo tribuenda est, quàm Paulo. q. d. Populus fidelis audito iugo legis, quod ei imponere volebant Iudaizantes, concitauit tumultum & seditionem, ac tumultuans adortus est Paulum & Barnabam, eosque coegit insurgere contra Iudaizantes, ac populi libertatem Christianam propugnare.

VT ASCENDERET PAVLVS] cum Tito, ait Theodor. quem maximè impetebat Cherintus, eiusque asseclæ, eò quòd cùm esset Gentilis, & conversus ad Christum à Paulo, non tamen fuisset circumcisus, vti ait Apostol. Galat. 2. v. 1. Vbi & asserit, se non tantùm missum ab Antiochenis, sed & *secundùm revelationem*, id est, accepto oraculo iussuque Dei ascendisse in Ierusalem, ut Evangelium, quod prædicabat Gentibus, conferret cum Apostolis, ne Iudæi criminari possent, eum quasi Christi posthumum dissentire ab Apostolis, qui cum Christo vixerant, ab eoque edocti erant.

ET QVIDAM ALII EX ALIIS] Ex parte adversa Cherinti & Iudaizantium, ut vtraque dissidentium pars, suas rationes proponeret Apostolis; quibus auditis, ipsi pronuntiarent sententiam, litemque deciderent. Minùs rectè aliqui per *alios* accipiunt Titum & alios, Paulo & Barnabæ adhærentes. Nam *τὸ alii ex alijs*, significat eos fuisse ex parte adversa; atqui in iudicio debet vtraque pars audiri. ita Mariana.

AD APOSTOLOS] S. Petrum, Iacobum & Ioannem, ut patet Galat. 2. 9. cæteri enim Apostoli dispersi erant per orbem. Ioannes enim facilè Epheso poterat evocari, vti & Mathias, & si qui alij in locis vicinis degebant. Iacobus aderat, vtpote Episcopus Hierosolymorum. Alter enim Iacobus Zebedæi, frater Ioannis, iampridem erat occisus. S. Petrus Roma expulsus cum cæteris Iudæis à Claudio ut patet c. 18. 2. pariter in Ierusalem quasi fidelium matricem nutu Dei redierat. Hoc ergo Concil. tribus primarijs Apostolis constabat. ita Baron. Addit S. Clemens l. 6. Constit. c. 12. omnes duodecim Apostolos per orbem dispersos, instinctu Dei in Ierusalem convenisse, & quæstionem hanc definivisse. Verùm id magnam habet difficultatem. Nam Iacobi Zebedæi, qui erat vnus è duodecim Apostolis, quemque mox c. 14. expressè nominat Clemens, huic Conc. interesse non potuit, vtpote iampridem occisus ab Herode: Quare liber hic à Baro. Bellar. & alijs censetur apocryphus. Nam & l. 3. c. 6. distinguit Mariam Magdalenam à Maria sorore Lazari, cùm constet vnam eamdemque fuisse l. 3. c. 2. quartas nuptias vocat libidinem & manifestam impudicitiam l. 7. c. 24. iubet servari festum sabbati, æquè ac Dominicæ l. 6. c. 14. Iacobum fratrem Domini & primum Episcopum Hierosolymorum, constituit extra numerum duodecim Apostolorum; ponitque tres Iacobos, primum Zebedæi, secundum Alphæi, quos ait fuisse Apostolos, tertium fratrem Domini; quem negat fuisse Apostolum, sed Episcopum dumtaxat fuisse asserit. Esto hæc mitigare & excusare contendat noster Turrianus, qui censet hos libros germanos esse S. Clementis & incorruptos.

ET PRESBYTEROS] Tum sacerdotes, tum Episcopos Episcopi enim soli sunt iudices, habentque ius suffragij, in Concilio: presbyteri autem intersunt vt consiliarij & doctores, qui controversiam in vtramque partem agitant & explicant, ut Episcopi deinde eam decidant. Vide Bellarm. lib. 1. de Concilijs cap. 15. & 16.

SVRREXERVNT AVTEM QVIDAM] Hæc verba accipi possunt vel ut Pauli & Barnabæ, vel ut Lucæ: ut Pauli & Barnabæ, si cum Syro subaudias, *sed inquiunt*, quasi hic incipiant ipsi proponere suam cum Iudæis controversiam: ut Lucæ, si dicamus Paulo perorante, & Gentium conversionem celebrante, exsurrexisse eius adversarios eum criminantes, quòd Gentes admitteret ad christianismum, nec tamen cogeret eas circumcidi, fierique priùs Iudæos. Hunc secundum sensum videntur præ se ferre plana Lucæ verba: & verisimile est Pauli accusatores & hostes, eo loquente causamque suam agente, non tacuisse. Priorem tamen exigere videtur ipsa narratio, & connexio historiæ. Planè enim videtur Paulus loquens simul statum controversiæ, ob quam mittebatur, exposuisse. Idque exposcit vox *eos*, cùm subdit, *Dicentes: quia oportet circumcidi eos*: quos? Vtique Gentiles quorum conversionem celebrabat Paulus. Sæpè enim Hebræi suppositum, vel nomen substantiuum intelligendum relinquunt ex historiæ circumstantia. Idem exposcit narratio huius historiæ, quam facit S. Petrus apud S. Clementem l. 6. Constit. Apost. c. 12. VERS. 5.

DE HÆRESI (secta) PHARISÆORVM] Erat hæc primaria secta iudaismi, quæ proinde acriùs pugnabat pro iudaismo, etiam post conversionem ad Christum, ut nobilitatem suam, quam habuerat & acceperat ex iudaismo, tueretur. Pharisæi hi litem moverant Paulo Antiochiæ, futuri pariter actores contra eumdem, vel per se, vel per suos apud Apostolos. Sic iuxta secundum sensum iam datum mauis eos fuisse in Ierusalem, dicito subornatos fuisse à Iudæis Antiochenis, Pauli hostibus, ut iudaismi causam contra Paulum Hierosolymis agerent. Pharisæi enim erant honorati inter Iudæos, ac consequenter & inter Christianos, vtpote qui ex Iudæis prodierant.

CIRCVMCIDI EOS] Gentiles, quorum causa hic agebatur, quosque nominauit v. 3. & ca. præcedenti v. 26.

PRÆCIPERE QVOQVE SERVARE, id est, ut servent Gentiles, LEGEM MOYSI] æquè ac servant Iudæi.

CONVENERVNTQVE APOSTOLI ET SENIORES] VERS. 6.
Puta presbyteri, de quibus v. 2. Hic ergo fuit primus conventus Ecclesiæ primumque Concilium, in quo acta est causa christianismi contra iudaismum. Porrò hoc Concilium celebratum fuit anno 14. à conversione S. Pauli, ut ipse ait Galat. 2. 1. qui fuit annus à passione Christi 16. ab eius nativitate 51. Claudij Imper. nonus: quo anno à Claudio Iudæos expulsos fuisse Roma, & consequenter S. Petrum, tradit Orosius l. 7. hist. c. 6. Ita Baron. Bellar. in Chron. Lorinus & Peter. præfat. in epist. ad Rom. disp. 1. n. 34. licèt S. Hiero. & alij numerando illos annos 14. non à conversione S. Pauli, sed à triennio post eam acto Damasci in Arabia. de quo Galat. 1. v. 18. censeant hoc Concilium celebratum triennio tardiùs, nimirum anno 17. à conversione S. Pauli, qui fuit annus Christi 54. Claudij Imper. 12. vel 13. Vide dicta Galat. 2. 1. Sic post trecentos ferè annos, putà anno Christi 325. secundum Concilium celebratum est, nimirum Nicænum primum, sub Constant. Imp. & Sylvest. Pontif. in quo acta est causa divinitatis Christi contra Arrium. Deinde post annos 56. putà anno Christi 381. sub Theodosio seniore celebratum est tertium Concilium Oec. putà Constantin. primum, in quo acta est causa divinitatis Spiritus sancti contra Macedonium. Quartum Concilium generale fuit Ephesinum, celebratum anno Domini 430. in quo acta est causa vnius personæ in Christo contra Nestorium. Quintum fuit Chalcedonense sub Leone I. Pontif. & Marciano Imper. anno Domini 451. in quo acta est causa duarum naturarum in Christo contra Eutychetem. Hisce vltimis quatuor Concilijs S. Gregorius quasi quatuor Evangelijs honorem habere voluit.

SVRGENS PETRVS] quasi princips Apostolorum & Primas Ecclesiæ, qui audita controversiæ in vtramque partem disceptatione, hic eam primus, quasi iudex definit. Vnde mox eius sententiam sequitur S. Iacobus, & cæteri omnes. ita S. Hieron. epist. 89. quæ 11. est inter epistolas S. August. cap. 5. vbi ait, Petrum fuisse principem huius decreti. Et Theodor. epist. ad Leonem Papam: *Si Paulus*, inquit, *præco veritatis, tuba sancti Spiritus, ad magnum Petrum concurrit, vt iis qui Antiochiæ de legalibus institutis contendebant, ab ipso afferret solutionem; multò magis nos qui abiecti sumus & pusilli, ad Apostolicam vestram Sedem currimus, vt Ecclesiarum vulneribus medicinam à vobis accipiamus. Vobis enim per omnia primos esse conuenit.*

QVONIAM AB ANTIQVIS DIEBVS] Id est, iampridem, iamdiu, ab olim, putà primò in actu exercito à conversione Cornelij, quæ contigit sub annum Christi 37. vti ostendi cap 10. in fine: inde enim computando vsque ad annum Christi 51. quo hæc dixit Petrus, fluxerunt anni 14. de quibus rectè dici potest, *Ab antiquis diebus*, putà ab initio nascentis Evangelij, & prædicationis apud Gentes. Secundo in actu signato Matth. 16. 18. vbi Petrus audiuit à Christo: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Id autem dixit Christus sub annum vitæ suæ 33. hoc est, ante octodecim annos. Aliqui exponunt, *à diebus antiquis*, id est, ab æterno. ita Prosper. lib. 2. de Vocat. Gent. c. 18. Verùm minus genuinè.

DEVS IN NOBIS ELEGIT, PER OS MEVM] q. d. Deus inter nos me primum & principem elegit Apostolum, per cuius os Gentes audiant Evangelium & credant. S. Chrysost. pro *in nobis*, legit, *in vobis*, explicatque, *in Palæstina*, vel *præsentibus vobis*.

ET QVI NOVIT CORDA DEVS] ὁ καρδιογνώστης
VERS. 8. id est, *Deus qui est cardiognostes*, hoc est, arcanorum cordis scrutator & inspector, scilicet, nouit corda Gentilium credentium Evangelio sincerè quærere Deum, & salutem suam, ac proinde capacia esse gratiæ, iustitiæ & salutis allatæ à Christo; ac consequenter eos admittendos esse ad Ecclesiam & christianismum. Vnde & huius sinceritatis & capacitatis *testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum*, in visibili specie ignis vel linguarum ignearum, *sicut & nobis*, vti dedit Cornelio eiusque familiæ, Actor. 10. 44.

VERS. 9. ET NIHIL DISCREVIT INTER NOS ET ILLOS] scilicet inter Iudæos & Gentiles, quoad gratiam, iustitiam & salutem. q. d. Deus non est acceptor personarum, ut Iudæos in christianismo præferat Gentilibus.

FIDE PVRIFICANS CORDA EORVM] Occurrit obiectioni iudaizantium; dicebant enim. Gentiles sunt impuri, vtpote idololatræ & scelerati: ergo non sunt admittendi ad puritatem christianismi. Respondet Petrus, Gentiles in gentilismo fuisse impuros: sed Deum per fidem eos purificasse tum ab idololatria, tum à sceleribus: per fidem enim agnoverunt idola esse falsos deos, Deumque verùm esse vnum in essentia, & trinum in personis. Rursum per fidem purificati, id est, iustificati sunt à peccatis. Intellige fidem, non nudam, sed sese exerentem in actus spei, contritionis, charitatis, observationis mandatorum & bonorum operum; sive ut ait Paulus, fidem quæ per charitatem operatur. Vide canones 2. & 3. in S. Paulum.

VERS. 10. *Tentare triplex.* NVNC ERGO QVID TENTATIS DEVM?] Tentat Deum, qui eius clara certaque dicta & iussa in dubium revocat. Talis enim tentat Deum, an verè & seriò, non ioco hoc dixerit & iusserit; aut certè an in dictis & iussis suis sit firmus & constans, q. d. Deus clarè & certò manifestauit suam voluntatem esse, ut Gentiles admittantur ad christianismum, cùm in eos visibiliter misit Spiritum sanctum; quid ergo, ò Iudaizantes, eam in dubium revocatis, itaque Deum tentatis, an seriò hoc velit, aut in voluntate sua sibi constet & perseveret? illud enim est facere Deum ludionem & ridiculum, hoc levem & inconstantem. Secundò, tentatis Deum: quia conamini eius voluntatem agnitam ad vestram, quæ contraria est, inflectere, ut contra id quod decrevit, imponat iugum legis Gentilibus, quia id vos vultis & cupitis. Tertiò, addit Caiet. *tentatis Deum*, id est, ad iram & vindictam provocatis, dum vultis experiri an ipse incredulitatem & iniuriam, quam non credendo ei irrogatis, vlcisci possit & velit.

IMPONERE] ἐπιθεῖναι. Tigurina & Pagnin. vertunt

A *ut imponatur*, scilicet à Deo, siue, ut imponat eis Deus iugum legis penè importabile: quod S. August. serm. 9. de verbis Domini vocat sarcinam innumerabilium observationum, qua dura ceruix Iudæorum premenda erat, ne ad idola & idololatras respiceret. R. Moses lib. 3. Ductoris dubiorum cap. 6. numerat præcepta legis affirmativa 218. tot quot sunt membra in homine; negativa verò 365 tot scilicet, quot sunt dies in anno. Porro Christus non aboleuit Decalogum, putà præcepta moralia & naturalia legis; sed tantùm cæremonialia & iudicialia: qui pro cunctis laciniosæ legis cæremonijs dedit verbum abbreviatum, id est, brevissimum fidei & dilectionis præceptum, ait S. Hieron. in Isaiæ c. 10.

NEQVE NOS PORTARE POTVIMVS] Hoc est, ægrè, difficulter portavimus: impossibile ergo moraliter hic cape pro valdè difficili: Deus enim physicè impossibilia non præcipit: hoc enim faciunt tyranni. Quocirca multi hoc legis iugum portarunt, ut Elisabeth & Zacharias, de
B quibus dicitur Lucæ 1. 6. quòd *erant iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela*. Idem dicitur de Davide Actor. 13. 22. de Iosue c. 11. 15. de Iosia 4. Reg. 23. 25. & aliis.

SED PER GRATIAM IESV CHRISTI CREDIMVS SALVARI, QVEMADMODVM ET ILLI] VERS. 11.
scilicet patres nostri Iudæi: ergo multò magis Gentiles non nisi per gratiam Christi salvari possunt. Hinc patet, neminem ab Adæ lapsu fuisse iustificatum, nisi per gratiam Christi. Errarunt ergo Pelagiani, qui docuerunt; *homines ante legem saluos factos esse per naturam, deinde per legem, postremò per Christum, euacuantes quod dictum est*, 1. Timoth. 2. 5. *Vnus Deus, & vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus*, ait S. August. lib. 2. contra 2. epistol. Pelag. cap. 21.

TACVIT AVTEM OMNIS MVLTITVDO] Hoc VERS. 12.
suo silentio reverens Petrum, eiusque dicta approbans, ipsius sententiæ definitioni acquievit; eamque confirma-
C runt Paulus & Barnabas, *narrantes quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos*.

RESPONDIT IACOBVS] Id est, orsus est post Pe- VERS. 13.
trum primus sententiam dicere, Petrique sententiam roborare: erat enim ipse Hierosolymorum (vbi Concilium hoc agebatur) Episcopus vnde decebat eum primum post Petrum loqui. Quare incautè & falsò Abulens. in cap. 17. Matth. q. 13. ad 1. quem sequitur Calvinus, censet Iacobum quasi Episcopum Hierosolymorum præfuisse huic Concilio, & quasi maiorem Petro definitivam pronuntiasse sententiam. Hanc enim ante Iacobum pronuntiarat Petrus, quam Iacobus secutus est, adiungens tamen paucula, quæ Iudæos, quorum ipse erat Episcopus placarent, &
Gentibus conciliarent. Porrò Rupert. lib. 1. in Cant. me- *B. Virgo resoluit quæstionem legalium.*
ritò censet B. Virginem quasi magistram Apostolorum, omnem hanc quæstionem definivisse, non quòd ipsa Concilio interfuerit (hoc enim feminam non decebat) sed quòd privatim consulta ab Apostolis, prima sententiam hanc
D pronuntiarit.

SIMON] Petrus: qui enim antea dicebatur *Simon*, à VERS. 14.
Christo vocatus est *Cephas*, id est Petrus, Ioannis 1. 42. Græcè est Συμεών. Quare idem est nomen Simon & Simeon. Hebræi enim dicunt שמעון per *sceua* quiescens; sed Septuag. *scena* illud faciunt mobile, dicuntque Συμεών, ut patet Genes. 29. 33. Porrò Hebr. *Simon* idem est, quod *audiens, obediens*, à radice שמע *scama*, id est, audiuit, obedinit. Toletus verò in cap. 1. Ioannis annot. 64. deducit à rad. שמן *scaman*, id est, impinguavit, ut *Simon* idem sit quod pinguis, vel impinguatus oleo & gratia Spiritus sancti.

PRIMVM] Id est, primitus, siue ab antiquis diebus, vt dixit Petrus v. 7.

DEVS VISITAVIT SVMERE EX GENTIBVS POPVLVM NOMINI SVO] Est Hebraica metathesis siue transpositio vocum; illæ enim sic ordinandæ videntur: Deus visitauit in Gentibus, id est Gentes, ut ex ijs sumat populum nomine suo. Alludit ad Zachariæ Canticum: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ*, Lucæ 1. 68. Deus enim Gentes miseras, cæcas & perditas visitavit, quasi doctor, medicus, & salvator, cùm per Petrum & Apostolos eas imbuit fide & gratia Christi, qua à peccatis iustificarentur & salvarentur. S. Cyprianus lib. 1. contra Iudæos cap. 7. pro *visitauit*, legit,

prospe-

prospexit; alij, *prouidit*, alij, *cogitauit*, destinauit; alij *considerauit*, inspexit. Hæc omnia enim significat Græcum [illegible], & Hebræum pakad.

NOMINI SVO] Id est, sibi ipsi. Nomen enim Dei, est Deus nominatus, per metonymiam. Sic dicitur Proverb. 18. 10. *Turris fortissima nomen Domini*, id est, Dominus nominatus & invocatus. Vnde & subdit: *Ad ipsum currit iustus, & exaltatur*: currit enim ad Deum, ab eoque exaltatur, non à nomine Dei. Secundò, *nomini suo*, qui scilicet invocat nomen Dei, & vicissim vocatur nomine Dei, putà Ecclesia & populus Dei. ita Glossa, Hugo & Vatabl. Tertiò, *nomine suo*, id est, ad nomen, laudem & gloriam suam, per quem scilicet laudetur & glorificetur nomen Dei.

VERS. 15. PROPHETARVM] Prophetæ Amos cap. 9. v. 11. & 15. Est enallage numeri pluralis pro singulari.

VERS. 16. REÆDIFICABO TABERNACVLVM DAVID] Id est, Ecclesiam, in qua habitat & regnat Christus filius Davidis, cuius olim typus fuit tribus Iuda cum Beniamin, in qua tabernaculum & sedem quasi rex & moderator fixit David. Iuda enim adhæsit Deo, cùm cæteræ tribus ad idola & vitulos aureos deflexerunt. Hoc tabernaculum cecidit in Iudæis incredulis, qui Christum recipere noluerunt, suscitatum est in Apostolis & alijs credentibus è Iudæa; sed planè restauratum ex Gentibus, quæ loco Iudæorum huic tabernaculo & domui Dei, ex toto orbe quasi viui lapides inædificatæ sunt. ita S. Hieron. in Amos 9. v. 11. Vide ibi dicta.

VERS. 18. NOTVM A SÆCVLO EST DOMINO OPVS SVVM] q. d. Deus ab æterno sapientissimè præcogitauit, præ disposuit & prædestinauit hoc opus fabricæ tabernaculi Davidis, id est Christi, putà Ecclesiæ Christianæ ædificandæ ex Gentibus, etiamsi vobis, ò Iudæi, nouum id & paradoxum videatur: acquiescite ergo in Dei sapientissima ordinatione & prædestinatione, nec Gentes repellite à christianismo cogendo eas ad iudaismum, quasi per illum capaces fieri debeant christianismi: quia si id feceritis, resistetis Deo, Deique prædestinationi, sed frustrà. Deus enim vobis invitis & malè mulctatis, perficiet suum hoc opus, quod ab æterno facere decreuit. Nota. *Sæculum* non significat hic spatium centum annorum, quod sæculum dicitur à senio, quasi spatium senescendorum hominum, ait Varro l. 5. de Lingua Latina; sed sæculum hic est æternitas, quod hebr. *olam* dicitur, græcè *αἰών*.

Sæculum à senio.

VERS. 19. NON INQVIETARI] [illegible], id est, *non turbandos*, vel *obturbandos esse*. ita Pagnin. & Tigur. Aut, *non addendam esse molestiam*, vel *non esse exhibendum eis negotium*. ita Vatabl.

VERS. 20. SED SCRIBERE AD EOS, VT ABSTINEANT SE A CONTAMINATIONIBVS SIMVLACRORVM] Hoc est, ab idolothytis, putà à carnibus, & cibis qui immolati erant idolis, ideoque contaminati censebantur: quos qui comedebat, censebatur immolationis & idololatriæ esse particeps, ac consequenter esse idololatra. Vide dicta 1. Corinth. 8. initio capitis.

ET FORNICATIONE] quia Gentes putabant fornicationem simplicem non esse peccatum, saltem mortale: vnde idipsum expressè dedocendi erant. Eumdem errorem Græcis tribuit Guido Carmelita. Quin & Durandus in 4. dist. 33. qu. 2. docet, fornicationem non esse peccatum mortale iure naturæ, sed iure positiuo, tam diuino, quàm humano. Verùm certum est, eam etiam iure naturæ esse peccatum mortale, tum ob alias causas, tum quia repugnat bonæ prolis educationi, ipsique matrimonio. ita D. Tho. 2. 2. qu. 154. art. 2. & alij passim.

Fornicationem putabant Gentes non esse peccatum.

ET SVFFOCATIS] Tum quia Gentiles censebant suffocata esse dæmonum cibum, ait Origen. lib. 8. contra Celsum: tum quia in suffocatis non est expressus, sed adhuc inest sanguis, cuius esus vetatur, ob causas mox afferendas: tum quia Iudæi à suffocatis ex legis præscripto abhorrebant. Vt igitur Iudæi non abhorrerent à Gentibus, iubentur & hæ à suffocato & sanguine abstinere. Vbi nota, vetari hic Christianis esum suffocati & sanguinis, non idcirco quòd lex Mosis Iudæis illa vetarit, quasi lex illa adhuc obligaret, & ad Gentiles quoque extendenda esset: vtrumque enim est falsum; nam paulò antè edixit tam Petrus, quàm Iacobus, legem & legalia non obligare Christianos: sed quòd illorum esus vetitus esset à Deo ante legem Noe & posteris eius, paulò post diluuium, Genes. 9. 4. Hoc ergo præceptum positiuum à se datum olim toti mundo, hic renovat Deus Gentilibus, ut eos cum Iudæis illud obseruantibus conciliet. ita S. Augustin. lib. 32. contra Faustum cap. 13. Alioqui, vti dixi lex de animalibus immundis non comedendis, vel tangendis, lata Levit. 11. in lege noua à Christo fuit abrogata. Vnde & Rabbini in Midras Tehillim, id est in explicatione Psalmorum, ad illum versum psal. 145. *Dominus soluit compeditos*, scribunt in aduentu Messiæ Hebræos cibos omnes sine delectu comesturos.

Suffocata vetantur cur?

ET SANGVINE] Causam dat Cyril. Hieroso. catechesi 4. ut fideles recedant à more Barbarorum. *Multi*, inquit, *homines feri & immanes more canum viuentes, sanguinem lingunt instar beluarum*, &c. *tu verò Domini Dei famulus, cùm vesceris, vescere cum religione*: quasi hic tantùm vetetur lingere sanguinem more canum. Sic & Iustin. in Quæst. cap. 145. *Vt separaret*, inquit, *nos Deus à belluarum similitudine*. Scythæ enim & Tartari solent in siti, equo cui insident venam aperire, eiusque sanguinem potare. Vnde Martial. in Amphitheatro:

Cur sanguis.

Venis & epoto Sarmata pastus equo.

Et Claudianus in Ruffinum:

Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax
Massagetes. ———

Et Plinius lib. 18. cap. 10. *Sarmatæ*, ait, *hac pulte aluntur, & cruda etiam farina equino lacte vel sanguine e cruris venis admixto*. Quin & Romani in faciendo fœdere mutuum hauriebant sanguinem, vti de Catilina scribit Sallustius. Alias causas dedi Genes. 9. 4. vbi & dixi, omnem omnino sanguinis esum, vel haustum hic prohiberi, quomodocumque is fiat.

Tropol. per sanguinem vetatur homicidium (imò illud hic ad litteram vetari censet Tertul. lib. de Pudicitia, & Cyprian. lib. ad Quirinum legit, *à sanguine effusione*,) per suffocatum vis & rapina; per idolothyta idololatria. Vnde cùm olim Gentiles criminarentur Christianos, quòd infantes occiderent, eorumque sanguinem haurirent, eò quòd aliquid de Eucharistia, in qua sub speciebus panis & vini editur & bibitur caro & sanguis Christi, inaudissent, illudque crudè & carnaliter intelligerent, æquè ac Capharnaitæ Ioan. 6. 60. & 61. Christiani eos hac lege confutant & convincunt. Audi S. Blandinam Martyrem apud Euseb. lib. 5. cap. 1. *Multum*, inquit, *erratis ò viri, quòd putetis infantium carnibus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium sanguine vtuntur*. Et Minutius Felix in Octavio: *Nobis*, inquit, *homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cauemus, vt nec edulium pecorum sanguinem in cibum nouerimus*.

Vsu abolita fuit hæc lex cessante dissidio Iudæorum & Gentium, cùm vtrique planè in vnam Ecclesiam coaluerunt. Vnde S. August. loco iam citato, scribit eam suo tempore non amplius fuisse in vsu, scilicet apud suos Hipponenses, aliosque vicinos Africanos: nam nonnulli post ætatem S. August. ad reverentiam Apostolorum qui eam tulerant, illam obseruarunt, præsertim Græci (qui etiamnum eam obseruant) ut patet ex Concil. Gangrensi cap. 2. & Leone Imper. in Novel. Constit. 58. vbi hanc Apostolorum legem renouat: quin & Latini aliqui, vt Aurelianenses, quibus hoc edicitur in Concil. Aurelian. II. cap. 20. ac Wormatienses, Moguntini, alijque Germani, ut patet ex Concil. Wormatiensi cap. 65. & ex Zacharia Papa in epist. ad Bonifacium. Verùm nunc à multis centenis annis lex illa vbique gentium (exceptis Græcis) vsu contrario abolita est. Vnde nunc sanguinem in farciminibus, quæ fiunt ex intestinis porcorum & boum sanguine infartis, comedimus.

Lex hæc vsu abolita.

MOYSES ENIM] Hoc dicit Iacobus ad placandam partem adversam, putà Iudaizantes pugnantes pro Mose & lege. q. d. Non est quòd nos Christiani solliciti simus de honorando Moyse & lege: Moyses enim & lex satis honorantur & celebrantur à Iudæis in synagogis suis. Iudæi ergo qui Moysis honorem zelant, eius synagogas adeant, ibique eum celebrent: nobis enim Christianis sufficit in Ecclesia Christum, ad quem Moses nos remisit Deut. 18. v. 18. eiusque legem celebrare. Præcones ergo Mosis sint Iudæi; Christi verò Christiani. ita S. Chrysost. VERS. 21.

CVM OMNI ECCLESIA] quæ decretum Concilij non condidit, sed ab Apostolis conditum probauit & sparsit. Vnde & epistola nomine Apostolorum scribitur, in eaque ipsi loquuntur, non Ecclesia. VERS. 22.

CVM

CVM PAVLO ET BARNABA] Qui in controversia hac pars vna fuerant: vnde ut eis eredat pars adversa, iunguntur eis Silas & Iudas, qui decretum Apostolorum perferant, Paulo & Barnabę causam ab eis adiudicatā significent.

IVDAM, QVI COGNOMINABATVR BARSABAS] Alius est hic Iudas à Ioseph; fortè eius fuit frater: namque vterque cognominatur *Barsabas*; Iudas hic Ioseph c. 1. 23.

ET SILAM] *Silas* hebr. significat Apostolum: ait S. Hieron. epist. 141. vbi & eumdem esse censet cum Silvano comite S. Pauli 2. Corinth. 1. 1. Nam hunc Silam socium fuisse apostolatus S. Pauli, patebit v. 40. & capite sequenti v. 19. & c. 17. 4. Ascriptus est catalogo Sanctorum in Mart. Rom. die 13. Iulij, vbi hæc ei elogia dantur: *In Macedonia B. Silæ, qui cùm esset de primis fratribus, & ab Apostolis ad Ecclesias Gentium vnà cum Paulo & Barnaba destinatus, prædicationis officium gratia Dei plenus instanter consummauit, atque in passionibus suis Christum clarificans postmodum requieuit.*

VIROS PRIMOS] ἡγουμένους id est, *primarios, præcedentes, præeminentes, & quasi duces cæterorum*. ita Pagnin. Tigur. & alij, Sic Paulus Rom. 16. 7. vocat *nobiles in Apostolis*, id est, inter Apostolos.

VERS. 23. SCRIBENTES PER MANVS EORVM] Non quòd manus & digiti Sauli & Silæ has literas scripserint, dictantibus Apostolis, sed quòd scriptas ab Apostolis quasi nuntij detulerint ad fideles Antiochenos. Sic scribimus per tabellarium, id est, scriptam epistolam mittimus. Est metalepsis.

VERS. 24. TVRBAVERVNT VOS] Syrus, *terruerunt*, vel *terrorem incusserunt*, quasi in christianismo non sit tuta salus, nisi simul suscipiatur iudaismus.

VERS. 25. EVERTENTES ANIMAS VESTRAS] Id est, destruentes pacem & quietem animarum vestrarum, quam habetis in Christo eiusque fide, dum Christum & Evangelium dicunt non sufficere ad salutem, nisi ei addatur Moses & lex. Vnde Græcus & Syrus addunt: *Iubentes vos circumcidi & servare legem*. Hæreticorum & Schismaticorum proprium est evertere & perdere animas. Talis fuit Nouatianus Antipapa & æmulus S. Cornelij Pontificis, quem S. Cyprian. epist. 1. ad Cornel. his titulis insignit, *desertor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, proditor charitatis*.

VERS. 26. TRADIDERVNT ANIMAS SVAS] Id est, seipsos, suasque vitas, ut eas vel laborando & prædicando, vel moriendo impendant & expendant pro Christo eiusque gloria Sic ait Psaltes psal. 118. 109 *Anima mea in manibus meis, semper*, hoc est, ut exponit Chaldæus: *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset*, obvia cuilibet exposita in prædam. Qui ergo amat sincerè & ardenter Christum, debet esse prodigus animæ, ut pro eo vitam & valetudinem periculo exponat, imò prodigat & perdat cùm res poscit.

VERS. 28. VISVM EST ENIM SPIRITVI SANCTO ET NOBIS] Id est, visum est nobis inspiratis & directis à Spiritu sancto: est hendiadys. Hinc liquet, Spiritum S. in Concilio adesse & præesse, illudque dirigere, ut in decernendo non erret. Vnde dicere solent Patres in Concilio: *Hæc S. Synodus in Spiritu sancto legitimè congregata decernit*, &c.

NIHIL VLTRA] ex lege Mosaica: nam à Decalogo, sine iure naturæ, æquè ac à lege Christi eos absolvere nec voluit, nec potuit.

VERS. 29. BENE AGETIS] Id est, rectè & christianè facietis, vel feliciter vivetis. Vnde Syrus vertit, *cumque conseruaueritis animas vestras, bene se habebunt*, scilicet animæ vestræ. Addit S. Clemens l. 6. Constit. c. 12. Apostolos congregatos multa alia constituisse. Sic enim ait in eorum persona: *His igitur literis missis, remansimus nos pluribus diebus Hierosolymis, conquirentes vnà quæ in communem vtilitatem ad correctionem spectabant*; quæ ipse deinde enarrat. Addit S. Paulus Galat. 2. 9. se dextras societatis dedisse S. Petro, ut ipse peculiarem Iudæorum gereret curam, Paulus verò Gentium Porrò post hoc decretum mansisse adhuc aliquid simultatis inter Iudæos & Gentiles conversos ad Christum, indicat ibidem Paulus, cùm ait se Petro venienti Antioch. in faciem restitisse, eò quòd timens Iudæos, subduceret se à Gentibus, itaque suo exemplo eas cogeret iudaizare. Vide ibi dicta.

VERS. 31. GAVISI SVNT SVPER CONSOLATIONE] quam eis dederunt Apostoli, amoventes ab eis onus & iugum grave legis Mosaicæ. Syrus, *gauisi sunt & consolationē acceperunt*.

CVM ESSENT PROPHETÆ] Tum propriè dicti, A ut ait Miltiades apud Euseb. l. 5. Histor. c. 16. vel 17. tum metaphoricè, scilicet Prophetæ, id est, doctores, prædicatores & exhortatores: horum enim est consolari & confirmare fratres. Vide dicta 1. Corinth. 14. initio.

VERBO PLVRIMO] διὰ λόγου πολλοῦ, id est, *verbo multo*, putà copioso, vehementi & efficaci; Syrus, *sermone diuite*. VERS. 32.

CVM PACE] q. d. Controversia de legalibus iam sopita, cùm omnes in decreto Apostolorum acquiescerent, itaque pacem mutuam colerent. Aut *cum pace*, id est, valedicendo imprecantes eis pacem & prosperitatem, dicentes: Ite in pace, vel, Deus pacis pacificè reducat vos, vel Pax vobis. Hæc enim fuit salutatio Christi, à quo eam didicerunt & vsurparunt Apostoli, alijque fideles.

AD EOS QVI MISERANT] ad Apostolos in Ierusalem. VERS. 37.

VISITEMVS FRATRES] Non enim sufficit parere filios Christo, sed & oportet eosdem lactare ac enutrire, ut in fide & virtute crescant. Ita Episcopi debent crebrò visitare suas parochias. Nam, ut ait Aristot. 1. Oecon. c. 6. *Domini* B *oculus pascit equum, & vestigia pinguefaciunt agrum*. De visitatione hac multa vtilia congessit hic noster Lorinus.

PAVLVS AVTEM ROGABAT) ἠξίου, id est, *æquum & dignum censebat*.

VT QVI DISCESSISSET) Vel metu persecutionis, vel fuga laboris, vel amore matris degentis in Ierusalem. Græcè efficaciùs dicitur, τὸν ἀποστάντα, id est, *qui desciuisset*, vel *defecisset*: inde enim ἀποστάτης vocatur desertor, defector. ita Pagnin. Tigurin. & alij. VERS. 38.

FACTA EST AVTEM DISSENSIO) παροξυσμός. Pagnin. & Vatabl. *exacerbatio*; Tigur. *acris disceptatio*; alij, *ira*, vel *animi incitatio*, siue primus iræ motus primaque bilis commotio. Ira vtrimque bona esse potest, cùm vtraque pars legitima ratione movetur, & pro suo iure vel desiderio ardenter contendit & disceptat, vti hic fiebat; esto in excessum venialem facilis sit lapsus. Id factum est nutu Dei, ut Barnabas à Paulo divideretur, itaque separati diversis & pluribus evangelizarent, ait S. Chrysost. Secundò, ut Ioannes, C cognomento Marcus, hac disceptatione & severitate S. Pauli notatus ignominia, suam culpam inconstantiæ & ignaviæ agnoscens, animosior & constantior evaderet: vti factum est. Vnde & Paulus eum resumpsit, charumque & fidum comitem habuit. ita idem Chrys. Præclarè S. Hier. Apol. contra Ruffinum: *Nonne*, inquit, *Apostoli saluis inter se amicitiis dissensorunt, cùm Paulus & Barnabas propter Ioannem, cognomento Marcum, stomachati sunt, & separauit eos nauigatio, quos Euangelium copulabat*: Talis dissensio fuit inter S. Petrum & Paulum Galat. 2. inter S. Hieron. & August. inter S. Chrys. & Epiphan. inter S. Cornelium & Cyprianum circa baptismum hæreticorum non iterandum, &c. VERS. 39.

ET BARNABAS QVIDEM ASSVMPTO MARCO NAVIGARET CYPRVM) Lucas deinceps Barnabę non meminit, sed solius Pauli, cuius discipulus & comes fuit, acta persequitur. Ex peregrinatione S. Barnabæ cum S. Paulo, quam hucusque descripsit Lucas, liquet esse falsum quod ait Clemens in Recog. & Alexand. monachus in vita S. Bar- D nabæ, Barnabam scilicet primò omnium evangelizasse Romæ, indeque Clemen. abduxisse Cæsaream ad S. Petrum, Verùm post hæc S. Barnabam in Italiam venisse, in Liguria prędicasse Ecclesiam Mediol. erexisse, longè lateque fidem propagasse, firmæ traditiones eiusdemque Ecclesiæ monumenta, pluresque scriptores fidem certam faciunt, ait Baron. Tandem Barnabas rediit in Cyprum, ibique gloriosum pro Christo obiit martyrium. De eo sic legimus in Rom. Martyr. die 11. Iunij: *Natalis S. Barnabæ Apostoli, qui natione Cyprius, à discipulis cum Paulo Gentium Apostolus ordinatus, multas regiones cum eo peragrauit, Euangelicæ prædicationis iniunctum sibi opus exercens: postremò Cyprum profectus, ibi Apostolatum suum glorioso martyrio decorauit: cuius corpus tempore Zenonis Imper. ipso reuelante repertum est, vna cum codice Euangelij S. Matthæi sua manu descripto.* Porrò eum fuisse vnum è 72. discipulis Christi, tradit Euseb. l. 2. Hist. c. 2. Epiphan. in Panar. libr. 1. sub finem, Beda in Actor. c. 4. & alij. S. Barnabæ encomia.

TRADITVS GRATIÆ DEI) Vide dicta cap. 14. v. 26. VERS. 40.

PRÆCIPIENS CVSTODIRE PRÆCEPTA APOSTOLORVM) Ergo non tantùm Dei, sed & hominum, putà Superiorum, præcepta servanda sunt quod negant hæretici. Hæc verba desunt hic in Græco, & Syro, sed eadem habentur & repetuntur cap. sequenti vers. 4. VERS. 41.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PAulus ob Iudæos circumcidit Timotheum, eumque socium suæ prædicationis assumit in Asia & Bithynia, ac per visionem euocatur in Macedoniam, Philippis ergo conuertit Lydiam purpurariam, dæmonemque è puella eijcit: quare virgis cæsus, cum Si-

la

In nocte orans & laudans Deum ciet terræ motum, quo ostia carceris panduntur. His visis custos carceris convertitur, Paulusque à magistratu liber cum honore dimittitur.

1. PErvenit autem Derben, & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius
mulieris Iudeæ fidelis patre Gentili. 2. Huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant
& Iconio fratres. 3. Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumens circumcidit eum, propter Judeos
qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis. 4. Cùm autem per transirent
civitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus, qui erant Hie-
rosolymis. 5. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie. 6. Transeun-
tes autem Phrygiam, & Galatię regionem vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia. 7. Cùm
venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eos Spiritus Iesu. 8. Cùm au-
tem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem: 9. & visio per noctem Paulo ostensa est: vir Mace-
do quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens: Transiens in Macedoniam, adiuua nos. 10. Vt autem
visum vidit, statim quęsivimus proficisci in Macedoniam, certi facti quòd vocasset nos Deus evangeli-
zare eis. 11. Navigantes autem à Troade, recto cursu venimus Samothraciam & sequenti die Neapolim;
12. & inde Philippos, quæ est prima partis Macedonię civitas, colonia. Eramus autem in hac vrbe die-
bus aliquot, conferentes. 13. Die autem sabbatorum egressi sumus foras portam iuxta flumen, vbi vide-
batur oratio esse: & sedentes loquebamur mulieribus, quæ convenerant. 14. Et quædam mulier nomine
Lydia, purpuraria civitatis Thiatyrenorum, colens Deum, audivit: cuius Dominus aperuit cor inten-
dere his quæ dicebantur à Paulo. 15. Cùm autem baptizata esset, & domus eius, deprecata est dicens:
Si iudicastis me fidelem Domino esse introite in domum meam, & manete. Et coegit nos. 16. Factum
est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem spiritum Pythonem obviare no-
bis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando. 17. Hæc subsecuta Paulum, & nos, cla-
mabat dicens: Isti homines servi Excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. 18. Hoc autem facie-
bat multis diebus. Dolens autem Paulus, & conversus, spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Iesu Chri-
sti exire ab ea. Et exijt eadem hora. 19. Videntes autem domini eius, quia exiuit spes quæstus eorum,
opprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad principes: 20. & offerentes eos magistratibus,
dixerunt: Hi homines conturbant civitatem nostram, cùm sint Iudæi: 21. & annuntiant morem, quem
non licet nobis suscipere, neque facere, cùm simus Romani. 22. Et cucurrit plebs adversus eos: & ma-
gistratus, scissis tunicis eorum, iusserunt eos virgis cædi. 23. Et cùm multas plagas eis imposuissent, mi-
serunt eos in carcerem, præcipientes custodi ut diligenter custodiret eos. 24. Qui cùm tale preceptum
accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno. 25. Media autem nocte, Pau-
lus & Silas orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in custodia erant. 26. Subitò verò terrę mo-
tus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia: & vni-
versorum vincula soluta sunt. 27. Expergefactus autem custos carceris, & videns ianuas apertas carce-
ris, evaginato gladio volebat se interficere ęstimans fugisse vinctos. 28. Clamavit autem Paulus voce ma-
gna, dicens: Nihil tibi mali feceris: vniversi enim hic sumus. 29. Petitoque lumine, introgressus est &
tremefactus procidit Paulo & Silę ad pedes: 30. & producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet
facere, vt saluus fiam? 31. At illi dixerunt: Crede in Dominum Iesum: & saluus eris tu, & domus tua.
32. Et locuti sunt ei verbum Domini, cum omnibus qui erant in domo eius. 33. Et tollens eos in illa ho-
ra noctis, lavit plagas eorum: & baptizatus est ipse, & omnis domus eius continuò. 34. Cumque perdu-
xisset eos in domum suam, apposuit eis mensam, & lætatus est cum omni domo sua credens Deo. 35. Et
cùm dies factus esset, miserunt magistratus lictores dicentes: Dimitte homines illos. 36. Nuntiavit autem
custos carceris verba hæc Paulo. Quia miserunt magistratus vt dimittamini: nunc igitur exeuntes, ite in
pace. 37. Paulus autem dixit eis. Cæsos nos publicè, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem,
& nunc occultè nos eijciunt? Non ita: sed veniant, 38. & ipsi nos eijciant. Nuntiaverunt autem magistrati-
bus lictores verba hęc. Timueruntque audito quòd Romani essent: 39. & venientes deprecati sunt eos &
educentes rogabant ut egrederentur de vrbe. 40. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam:
& visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.

VERS. 1. FILIVS MVLIERIS IVDÆÆ) Ita Romana, Græca & Syrus. Aliqui pro *Iudææ* legunt *viduæ*. Vocabatur ea Eunice, id est Victoria, quam æquè ac auiam Timothei, nomine Loidem, laudat Apostolus 2. Timoth. 1. 5.

FIDELIS) Id est, Christianæ, quæ scilicet à iudaismo conversa erat ad christianismum.

PATRE GENTILI) Vetita erant Iudæis matrimonia cum Chananæis Exod. 23. 32. at non cum alijs Gentilibus. Vnde Gentiles vxores duxerunt Iacob Genes. 29. 23. Ioseph Genes. 41. 45. Moses Exod. 2. 21. & post datam Mosi legem, David 2. Reg. 3. 3. Salomon 3. Reg. 3. 1. Esther Iudæa nupsit Gentili Assuero c. 2. 17. Sic primitus Christiani contrahebāt matrimonia cum Gentilibus, eaque separari vetat Apostolus 1. Cor. 7. 12. Postea tamen Ecclesia irritauit hæc matrimonia: vnde impedimentum hoc matrimonij, vocatur disparitas cultus: cum hæreticis verò coniugium non irritauit, sed prohibuit, ob periculum perversionis. Vide Sanchez de Matrimon. tract. de disparitate cultus.

VERS. 2. HVIC TESTIMONIVM REDDEBANT) fidei non fictæ, virtutis, & bonę educationis in studio sacrarum Litterarum, ut patet 1. Timot. 6. 12. & 2. Timot. 1. 5. Vnde Paulus Timoth. vocat filium charissimum, & præ cæteris peregrinationis suæ adiutorem, & administrum fidelem & strenuum, ac Ephesinæ Ecclesiæ Episcopum ordinauit, 1. Corinth. 4. 17. Philipp. 2. 24. & 23. Rom. 16. 21. Vide dicta in vtraque epistol. ad Timoth.

VERS. 3. CIRCVMCIDIT EVM PROPTER IVDÆOS) Sponte id fecit Paulus, ne quod illi negotium facesserent Iudæi, eò quòd Timot. Gentilem asciuisset in socium prædicationis, vtque eos demereretur, faciliusque ad Christum traduceret: legalia enim erant mortua, sed needum mortifera. Titum verò æquè Gentilem, Paulus non est passus circumcidi: quia Iudæi eum ad id volebant compellere, ne videretur eorum sententiæ falsæ subscribere, qua docebant circumcisionem esse necessariam ad salutem. Vide dicta Galat. 2. 3. Laudat discretionem S. Pauli S. Gregor. 28. Moral. c. 6. vel 12. *Plerumque enim, inquit, virtus cum indiscrete tenetur, amittitur: cum discrete intermittitur, retinetur.* Et S. Chrys. tantam conversionem quāta secuta est v. 5. ascribit studio concordiæ S. Pauli.

VERS. 6. *Vetatur Paulus praedicare in Asia cur?* VETATI SVNT A SPIRITV SANCTO LOQVI VERBVM DEI IN ASIA] Cur? Perperam aliqui respondent: Quia inquiunt, Asiani erant à Deo reiecti & reprobati: Deus enim vult omnes homines saluos fieri. Vnde & paulò post Asianis fidem per S. Ioannem & Paulum communicavit.

Primò; ergo Oecum. respondet, quia Paulus prævidebat famem futuram in Asia, quæ hominum curas à fide ad panem quærendum divertit. Vnde Beda & Origen. hom. 9. in Levit. causam dant, quòd Paulus prævidebat Asianos contempturos verbum Dei. Et S. Gregor. homil. 4. in Evang. ne graviùs, inquit, de contempta prædicatione mali auditores iudicari mererentur. Secundò & meliùs, S. Chrysostom. quia Asia, inquit, servabatur S. Ioanni, sicut Bithynia S. Lucæ, ait Gagneius. Tertiò, quia Asiani adhuc imparati erant & indispositi ad recipiendum Evangelium, paratiores verò erant Macedones, ut patet v. 9. ita Sedulius in c. 1. ad Roman. Sicut ex adverso iussit Deus Paulum prædicare Corinthi: *Quoniam*, ait, *populus est mihi multus in hac ciuitate*, Act. 18. 10. Quartò, S. Prosper. lib. 2. de Vocat. Gent. ca. 3. censet arcanam hic fuisse causam, quæ nos latet, ob quam non negata, sed dilata est Asianis gratia prædicationis. Sic Paulus Rom. 1. 13. scribit se sæpè proposuisse venire ad eos, sed prohibitum fuisse. Vbi rectè notat S. Chrysost. & Ambros. à Dei nutu pendere tum verba, tum itinera prædicatorum suorum: hæc enim illi summæ esse curæ.

Moral. Moralit. Moyses Abbas apud Cassian. collat. 1. c. vlt. notat sæpè se expertum, quòd sibi volenti exhortari defecerit sermo, & quasi arefacta fuerit lingua: *Quibus indiciis*, inquit, *euidenter agnoscitur, Domini gratiam pro merito* (intellige ex virtute eiusdem gratiæ) *ac desiderio audientium disputantibus aspirare sermonem*. Viri ergo Apostolici & prædicatores toti à Deo pendeant, eique assiduè se commendent, ut iter linguamque eorum dirigat eò, vbi maior erit Dei gloria & animarum fructus, ac vicissim fideles orent, vt tales sibi mittat Pastores, doctores, confessarios & prædicatores, qui magis eorum salutem promovebunt.

IN ASIA] Minori, non tota, quæ complectitur Phrygiam, Phamphyliam, Lycaoniam, Ciliciam, Galatiam, &c. totaque mari cingitur, præter eam partem quæ spectat Orientem; sed quæ finitima est Ephesó: hæc enim propriè Asia Minor dicitur, in qua paulò post Paulus prædicauit per biennium, Actor. 19. vers. 1. & 10. ac deinde S. Ioannes Apostolus.

VERS. 7. IN MYSIAM] A S. Hieron. in Locis Hebr. vocatur *Mesia*. Ptolemæus duplicem facit Mysiam, maiorem & minorem, & vtramque extra Bithyniam in Asia, non procul ab Ida. Mysos alij Thraces; alij Lydos fuisse dixerunt. Et quia Lydi fagum acetosam (quæ multa nascitur in Olympo) Mysam vocavere, ab eo Mysos dictos putaverunt, quibus sermo fuit ex Lydo Phrygioque permistus. Hæc ergo Mysia fuit in Asia. Alia Mysia est in Europa, quam aliqui vocant Bosniam. Porrò Mysi adeò fuere viles & despecti, ut in proverbium abierint, ac de homine vilissimo dicatur. *Mysorum vltimus*. Vbi vide charitatem & humilitatem Pauli, qui vilibus, æque ac honoratis evangelizat, memor illius dicti Isaiæ & Christi, *Pauperes euangelizantur*.

NON PERMISIT EOS (ob causas paulò ante datas) SPIRITVS IESV] Putà Spiritus sanctus, qui à Patre & Filio, putà à Christo Iesu, procedit, & vtrique est proprius & consubstantialis. Vnde colligas, Spiritum sanctum non solùm à Patre, ut voluere Græci, sed etiam à Filio procedere, ac consequenter verè esse Deum. ita S. Cyrill. libr. 2. in Ioannem cap. 3. & S. August. tractat. 99. in Ioannem, ac Concil. Ephesinum cap. de resurrectione Christi. Idcirco enim vocatur Spiritus Iesu, æquè ac Spiritus Dei Patris.

VERS. 8. *Troas regio & vrbs.* DESCENDERVNT TROADEM] Troas Asiæ est regio, Hellesponto adiacens, ita dicta à Troianis, ait Pompon. Mela libr. 1. Ptolemæus minorem Phrygiam appellat. In ea vrbes nobiliores fuere, Troia, Antrandrus, Smyrna, Clazomene, Pergamus, Thyatira, Philadelphia. Laodicia, Ida & Tmolus Porrò S. Hieron. in Locis Hebr. ac Baron. censent Troadem fuisse vrbem in Asia, alio nomine Antigoniam appellatam. Verùm Syrus & alij censent esse regionem eam, quam iam descripsi. Vtrumque est probabile. Sanè cap. 20. 6. Lucas indicat Troadem esse vrbem.

VERS. 9. *Visio Pauli.* ET VISIO PER NOCTEM] Hæc ergo visio fuit somnium à Deo Paulo immissum per angelum. Angelus enim in imaginatione Pauli formauit & pinxit virum habitu Macedonico, eiusque vocem, ut videretur macedonicè loqui & dicere: *Transiens in Macedoniam adiuua nos*, vel certè ipse angelus viri Macedonis speciem & vocem assumpsit. Videtur hic angelus fuisse tutelaris & præses Macedoniæ.

Simili visione S. Franciscus Xaverius cognouit se vocari in Indiam. Visus est enim sibimet sæpè per quietem, humeris Indum aliquamdiu vectare, adeo gravem, ut ipso pondere fatigatus excitaretur à somno nimirum hoc præsagium erat grauium ærumnarum & laborum, quos pro Indorum salute subiturus erat. ita Horat. Tursellinus in vita Xaverij l. 1. cap. 8.

Nunnij visio. Simili modo ad Africanos, Indicos & Aethiopicos propagandæ fidei agones vocatus est Ioannes Nunnius, ex illustri Gusmanorum familia oriundus, is qui primus Patriarcha in Aethiopiam destinatus à Pontifice Maximo, multis exantlatis laboribus magnam suæ virtutis, veræque sanctitatis opinionem posteris reliquit. Cùm enim annum integrum supplicasset B. Virgini, ut sibi indicaret quis vitæ status sibi capessendus foret, in somnis apparuit ei B. Virgo, comitata duobus è Societate Iesu, Petro Fabro scilicet & Francisco Strada, dixitque: *Vis seruire filio meo vsque ad defatigationem?* Cui Nunnius: *Omnino Domina*. *Sequere ergo*, ait illa, *hos viros*. Mox ille eis obuius factus, in Societatem eorum admitti petijt & impetrauit, ac primùm in Hispania, deinde in Africa; demum in India pro Christo laborauit vsque ad defatigationem. ita Pater Maffeius in Vita Sancti Ignatij de Loiola libr. 2. cap. 6.

Moral. Nota somnia esse indicia vigilantis animi, & virtutis aut vitij. Quæ enim in vigilia animus cogitat, agit & frequentat, hæc & somniat: naturaliter enim ea noctu recurrunt. Somnium ergo est signum rei amatæ, & per frequentem actionem, aut meditationem animo penitus infitæ & infixæ. Quocirca Plutarch. libr. de Profectu morum, assignans duodecim signa acquisitæ virtutis, vnum ex Zenone dat ex somnijs. Si enim somnies de Deo, de amore Dei, de convertendis animabus, certum est interdiu te crebrò de Deo Deique amore, & convertendis proximis cogitare, agere & satagere; ac consequenter ardere amore Dei & proximi. Ita Paulus iugiter intentus prædicationi & saluti Gentium, de eadem re somniat. Deus tamen illud somnium ita direxit & attemperauit, ut de Macedonia somniaret, potiùs quàm Galatia, vel Asia, ideoque vir Macedo vocans in Macedoniam ei appareret, quia eò illum destinabat. Idem signum dat S. August. lib. 12. de Genes. ad litter. cap. 15. vbi & addit exemplum Salomonis, qui in somnis petijt sapientiam à Deo, 3. Reg. 3. quia in vigilia crebrò eam desiderabat. Idem alibi: *Memores*, ait, *Domine mandatorum tuorum, etiam in somnis peccatis resistimus*. Hinc signum est eximiæ castitatis, si in somnis numquam occurrat turpis imaginatio; aut si occurrat, statim ei phantasia resistat, vti fecit S. Franciscus Xaverius, resistendo ei vsque ad emissionem sanguinis. Sicut enim equi viam sæpè à se initam & tritam ineunt etiamdum auriga dormit: sic idem facit sensus, caro & phantasia, etiamdum mens sopita est & ratio dormit. Perinde ergo ac in repentinis secundùm habitum operamur, v. g. si tentatio aut periculum occurrat, illico generosè eam repellimus, si alias eam soliti simus repellere, sic & in somnis. Nam, ut ait Aristot. 3. Ethic. cap. 8. *Ars perfecta non deliberat: tam sibi facilis est actus suus*. Vis ergo cum Paulo pia somniare de Deo, Christo, cælo, &c. eadem vigilans frequenter & ardenter cogita, ac rumina. Cùm enim huius cogitationis habitum indueris, is quasi naturaliter, etiam noctu, in actum suum sese exeret, præsertim si eam sub somnum renovet, eique indormiat.

VERS. 10. STATIM QVÆSIVIMVS] Scilicet ego Lucas, Paulus, Silas & Timotheus: hic enim adhæsit Paulo v. 3. ut per plures magis spargeretur Evangelium. Sic S. Vincentius Fererius, sui æui Paulus, provincias Europæ evangelizando obiens, ducebat secum multos sacerdotes & fratres, tum sui Ordinis, tum aliorum, qui eum adiuuarent, ac præsertim pœnitentium confessiones exciperent, ait auctor Vitæ eius l. 2. c. 7. Solerter notat Baron. & alij, Lucam hic loqui in prima persona, dicendo, *quæsiuimus*, ac proinde seipsum comprehendere, cùm hactenus locutus sit in tertia persona: vnde videri, quòd Lucas primùm adhæserit Paulo Troade, indeque individuus fuerit Pauli comes,

Lucas vbi adhæserit Paulo, & eius comitem.

ut ait S. Hieron. l. de Viris illustr. in Luca, ac proinde deinceps non tam audita, quàm visa à se Pauli gesta enarret. Hinc infert Baron. Lucam scripsisse Evangelium anno Christi 58. illo enim Paulus fuit in Achaia & Bœotia (ubi Lucam scripsisse Evangelium asserit S. Hieron.) non antè.

Verùm alii probabilius censent, Lucam aliquaodo absuisse à Paulo Primò, quia ab hoc versu deinceps per quatuor capita, scilicet usque ad ca. 20. 5. Lucas mutat personam, & à prima redit ad tertiam. Cùm enim hoc cap. mutasset tertiam personam io primam dicendo v. 10. *Quæsivimus*, &c. *certi facti quòd vocasset nos Deus*. Et v. 11. *Venimus Samothraciam*. Et v. 12. *Eramus autem*, Et v. 13. *Egressi sumus loquebamur*. Et v. 16. *Euntibus nobis ad orationem*, &c. *Pythonem obviare nobis*. Et v. 17. *Subsecuta nos*; ut significet se tunc fuisse comitem Pauli: idem tamen sub finem capitis hujus mutat rursum personam primam in tertiam, ot significet se tunc à Paulo absuisse; idque facit constanter usque ad cap. 20. 5. Unde ait hoc cap. vers. ult. de Paulo & Sila: *Visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt*. Et cap. 17. 1. *Cùm autem perambulassent Amphipolim, venerunt Thessalonicam*, &c. quibus evidenter significat se tunc non fuisse in comitatu Pauli. Videtur ergo ab eo absuisse, usque dum Paulus perambulando regiones, rediit in Græciam, navigaturus io Syrian cap. 20. 3. tunc enim Paulus inter alios socios hujus itineris, qui illo versu nominantur, assumpsit & Lucam. Unde de jis, æquè ac de se subdit ibidem Lucas v. 5. *Hi cùm præcessissent, sustinnerunt nos Troade; nos verò navigavimus post dies azymorum*. Et v. 15. *Venimus contra Chium*; ac deinceps semper eadem persooa prima utitur, ut seipsum includat. In illa ergo ex Græcia in Syriam, indeque Romam navigatione, & longa & periculosa, Lucas individuus fuit comes Pauli, non ante. Secundò, quia, esto fuisset Lucas antè comes Pauli firmus & stabilis (quod tamen non liquet) non idcirco firmiter ei adhæsisset. Crebrò enim Paulus suos comites aliò amandabat, ad Ecclesias à se erectas confirmandas, uti Titum & Lucam amandavit Corinthum, 2. Corinth. 8. 18. Silam Athenas, Titum in Cretam, Timotheum Ephesum, Erastum in Macedooiam, Actor. 19. 22. Tertiò, quia 2. Corinth. 8. v. 18. per fratrem cujus laus est in Evangelio, quem Paulus ait se mittere Corinthum, S. Hieron. Tertull. Anselm. imò S. Ignatius (quos ibidem citavi) intelligunt S. Lucam. Unde sequitur anno Christi 58. (illo eoim scripsit Paulus epistolam 2. ad Corinth.) vulgatum jam & celebre fuisse Lucæ Evangelium, ac proinde aliqnot annis antè illud à Luca fuisse conscriptum, nimirum inter annum Christi 51. quo Lucas hic cœpit adhærere Paulo, & annum Christi 58. quo illud ore omnium laudari asserit Paulus. Ex dictis sequitur, pluribus annis Lucam à Paulo absuisse. Vbi Nota insignem modestiam S. Lucæ, utpote qui nullam sui Evangelii, laborum, & opis quam navavit S. Paulo, mentionem facit; cùm tamen eam dilaudet Paulus in suis Epistolis. Sua ergo alto premit silentio, ac io gesta Pauli se totum effundit: vice versa Paulus Lucam suum adiutorem vocat & celebrat epist. ad Philem. v. 24. ac charissimum nuncupat Coloss. 4. v. 14. Et io vinculis Romæ agens: *Lucas*, inquit, *est mecum solus*, cùm tamen de aliis suis sociis mox subdat: *Omnes me dereliquerunt: non illis imputetur*, 2. Timot. 4. v. 11. & 16.

PROFICISCI IN MACEDONIAM] Quam cùm descripsisset Plioius libr. 4. cap. 10. subdit: *Hæc est Macedonia terrarum imperio potita quondam. Hæc Asiam, Armeniam, Iberiam, Albaniam, Cappadociam, Syriam, Aegyptum, Taurum, Caucasum transgressa: hæc in Bactris, Persis, Medis dominata, toto Oriente possessa. Hæc etiam Indiæ victrix per vestigia Liberi patris atque Herculis vagata. Hæc eadem est Macedonia, cujus uno die Paulus Aemilius imperator noster 72. urbes direptas vendidit. Tantam differentiam sortis præstitere duo homines*. Hanc ounc S. Paulus Christianus Alexander, & alter Paulus Aemilius, non Romanis, sed Deo & Christo subiecit.

VERS. 11. SAMOTHRACIAM] Ita dicta est regio à Samiis & Thracibus viciois & accolis, vel etiam incolis, teste Diodor. libr. 5. cap. 11. Vnde Virgil. 7. Aeneid. *Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur*.

NEAPOLIM] Vrbs erat non in Caria, ut vult Dionys. sed in confinio Thraciæ & Macedoniæ contra Thesum insulam, Hæc enim, non illa, vicina erat Samothraciæ, ita Gagneius, Cajetao. & Arias: Oecum. ait suo ævo nuncupatam Christopolim.

PHILIPPOS] Ita dicta est urbs à Philippo patre Alexandri Magni, qui eam instauravit, conversa est ad Christum à S. Paulo. VERS. 12.

QUÆ EST PRIMA PARTIS MACEDONIÆ CIVITAS] *Partis*, id est, Primò, reginnis, vel provinciæ. Secundò, propriè *partis*, id est, portionis illius Macedoniæ. quæ è Thracia & Samothracia (unde veniebat Paulus) venientibus occurrit: ampla enim erat Macedoniam, aliasque habebat urbes aliis provinciis conterminas. Tertiò, *μέρος*, id est *pars*, sumitur pro principio. Sic sumit Virg. 7. Aeneid. *Pars sumitur quadrupliciter.*

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Ita Budæus in Comment. linguæ Græcæ, q. d. Philippi est prima civitas principii Macedoniæ, sive à qua incipit, & principium cepit Macedonia. Ita Syrus vertit, *quæ est principium Macedoniæ*; & Erasmus, *quæ est in prima parte Macedoniæ*. Vnde quis suspicari posset, in Nostro pro *prima* legendum *primæ*: *quæ est primæ partis Macedoniæ civitas*. Sic eoim sensus est clarus. Verùm exemplaria Bibliorum Græca & Latina constanter habent *prima*. Quartò, ergo planus sensus est hic, q. d. Philippi est prima civitas io confinio Thraciæ, quæ ad partem, id est sortem & ditionem, Macedoniæ pertinet: aliæ enim ulteriores pertinent ad partem, id est ad sortem, jus & ditionem, Thraciæ; imò Philipporum urbis pars una ad Thraciam, pars altera, eaque potior ad Macedoniam pertinebat.

COLONIA] Romanorum, ut patet v. 21. ideoque jure Romanorum civium gaudens, sicut nobilis Vbiorum civitas Belgio vicina, dicta est Colonia Agrippina; quia Agrippina uxor Claudii Imp. & mater Neronis, eò coloniam Romanorum deduci curavit. Coloni enim dicebantur cives Romani ad aliquam urbem habitandam missi, qui non propriis, sed populi Romani legibus vivebant, ait Cicero l. 3. de Natura deorum. Porrò colonias ducebant Romani, tum ad exonerandam Romam populis oppletam, eorum examina aliò deducendo: tum ad pauperes urbis alendos; his enim alibi dividebant jugera terræ: tum ut jis militibus stipendia solverent, vel præmia largirentur: tum maximè ut illi Romanorum jus & imperium jis in locis, ad quæ mittebantur, tuerentur. Ita Cicero de lege Agraria: *Majores*, inquit, *colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, ut non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii esse viderentur*. Et pro Fontejo de Gallia provincia loquens: *Est in eadem provincia Narbo Martius, colonia nostrorum civium, specula populi Romani, ac propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum & obiectum*. Colonia quoque dicebatur urbs donata jure & privilegiis coloniæ, etiamsi ex colonis aliunde missis non esset conflata. *Colonia origo & consu.*

CONFERENTES] Ita legunt Romana, id est, disserentes, disputaotes: Græcè enim est *διατρίβοντες*. unde scholasticæ disputationes vocantur *diatribæ*, idque probat Erasmus. Alii legunt *consistentes*. unde Vatabl. & Pagnin. vertunt, *commorantes*. Hoc enim quoque significat Græcum *διατρίβοντες*. Eodem res redit. Nec enim commoratio Pauli fuit otiosa, sed intenta ad disputandum & prædicandum.

UBI VIDEBATUR ORATIO ESSE] Græcum *προσευχὴ* & *orationem*, & *oratorium*, sive *locum orationis* (ut vertit Syrus) significat, putà synagogam: hæc enim Iudæis erat locus orandi & prædicandi. Vnde & Paulus in eo prædicare cœpit. Talia loca extra civitates crebrò habuisse Iudæos & Samaritas, tradit Epiphan. hæresi 80. Sic Philo ad Cajum, Iudæorum synagogas vocat proseuchas. Et Iuvenal. satyra 3. VERS. 13.

Ede ubi consistas, in qua te quæro proseucha.

Sic cœnatio vocatur *cœnaculum*, in quo fit, cœnatio: ambulatio vocatur *ambulacrum*, in quo ipsa fit, *cœtus consilium* & *Ecclesia* vocatur locus, io quo fit cœtus & congregatio populi, vel consiliariorum. Unde liquet locum hunc orationis fuisse Iudæorum, præsertim quia eò convenit Lydia, quæ colebat Deum, ut dicitur v. 10. Salmeron tamen censet fuisse idolium, ubi Gentes suos deos colebant & invocabant.

NOMINE LYDIA] Censent aliqui Lydiam dictam, quia oriunda erat è Lydia provincia; cujus rex fuit Crœsus tempore Cyri. Favet quod scribit Plinius lib. 7. c. 56. *Lydos Sardibus primos rationem invenisse lanas purpura inficiendi.* VERS. 14. *Lydia quæ?*

di. Verùm obstat τὸ *nomine*. Nomen ergo proprium erat Lydia, non cognomen à patria. Adde, cognomina non sumi à provincijs tam amplis, ut regna sunt, qualis erat Lydia: potiùs ab vrbe dicenda erat Thyatirena. Lydia Sanctorum catalogo ascripta est in Martyrol. die 3. Augusti.

Purpuraria. PVRPVRARIA] Aliqui ita dictam censent, quòd purpura vestiretur, vtpote nobilis & prognata è stemmate regio: regum enim est purpura. Alij, quòd purpuram tingeret. Verùm Græcè est πορφυρόπωλις, id est, *purpuræ venditrix*, quales solent esse diuites. imò opes & gloria Tyri consistebant in conficienda & vendenda purpura, vti dixi Isaiæ 23.

CIVITATIS THYATIRENORVM] Civitas est Lydiæ, de qua dixi Apocal. 1, 18. ex ea ergo oriunda erat Lydia.

COLENS DEVM] Lydia erat Gentilis: cognouit ergo & coluit Deum vel lumine naturæ, ex creatione & gubernatione vniversi; vel ex institutione maiorum; vel ex familiaritate cum Iudæis, vti & Cornelius Centurio Actor. 10. Vnde Lyran. Hugo, Glossa & Carth. censent eam fuisse proselytam.

CVIVS DOMINVS APERVIT COR] Putà illuminauit intellectum, & movit voluntatem eius, ut intenderet ijs quæ dicebantur à Paulo, eaque vera esse intelligeret, itaque Christum cognosceret & diligeret. Oret prædicator; vt Deus auditorum corda aperiat: idem orent auditores, si fructum ex concione referre cupiunt.

VERS. 15. SI IVDICASTIS ME FIDELEM DOMINO] *Si*, id est, quia, q. d. Quia censuistis me dignam baptismo & fide Christiana, quia me fecistis fidelem & Christianam, divertite ad me, ut ego vestro alloquio, & vos mea hospitalitate gaudeatis. Nec enim decet Christianos, præsertim Apostolos, nisi apud Christianos hospitari.

ET COEGIT NOS] Hinc colligit S. Gregor. hom. 23. in Evang. quòd peregrini ad hospitium non solùm invitandi sint, sed etiam trahendi. Et S. Ambros. lib. 1. de Abraham, à Christianis, præsertim Episcopis, requirit ut præstò sint advenientibus, occurrant obuiam, itinera explorent, adsint non quærentibus, rapiant prætergredientes, vti fecit Abraham. Sic & discipuli dum coegerunt Christum secum divertere in Emaus, ideoque eum in fractione panis agnoscere meruerunt. Lucæ 24. 29.

VERS. 16. AD ORATIONEM) ad locum orationis, ad proseucham, vti dixi v. 13.

HABENTEM SPIRITVM PYTHONEM] Syrus, *spiritum diuinationis*, putà dæmonem familiarem, imò obsidentem, ait Caiet. & Hugo (nam Paulus illum ex ea expulit) qui de futuris oracula reddebat. Apollo enim cognominatus est Pythius, vel à dracone Pythone, quem in Delo occidit, vel a πυθέσθαι, id est, *consulere*, putà à dandis responsis & oraculis. Inde spiritus ille quo afflati prædicebant futura, Pytho vocari cœptus est. Inde etiam πύθιοι dicebantur, qui Delphos ad consulenda oracula mittebantur, qui publicè cum regibus cibaria habebant, & vescebantur vnà, teste Herodoto lib. 6. Vide dicta Isaiæ 8. 19.

Pytho, quid.

VERS. 17. ISTI HOMINES SERVI DEI EXCELSI SVNT] Non ait, Iesu Christi; quia hic illi exosus est, vtpote qui eum regno suo dispoliauit. Dixit hoc dæmon per puellam, vel coactus à Deo. ita Beda, Glossa, Hugo & Dionys. Vel sponte, ut hac arte ad se plures pelliceret, quasi qui spiritus esset divinus, vtpote servos Dei indicans & dilaudans. ita S. Chrysost. Oecum. Lyran. & Caiet. Addit Chrysost. ut Paulum adulando sibi conciliaret, ne se à puella expelleret, eumque laudando titillaret, & ad vanam gloriam incitaret. Verùm potior causa petenda videtur ex eventu, quem dæmon sagacissimus vti prævidebat, ita & malitiosissimus intendebat: nimirum prævidebat Paulum non laturum hasce suas voces, sed eum expulsurum, se verò libenter cessurum, vt heros Pythonissæ iam privatos suo divinationis quæstu accenderet in Paulum, vt eum malè mulctarent vel occiderent. Pauli enim caput petebat diabolus, ut eius prædicationem, & conversionem Gentium inhiberet. ita factum est: nam Paulus ab eis captus, flagellatus & incarceratus est. Sciebat enim, si Paulum perderet, se plurimos perditurum.

VERS. 18. DOLENS AVTEM PAVLVS] Tum puellæ miseriam, tum diaboli fraudem, qui divinando populos ad se, & ad magicas artes attrahebat. Græcè pro *dolens* est διαπονηθείς, id est, *molestè ferens & indignans*; Erasmus, *tædio affectus*. Noluit hanc laudem & hoc testimonium recipere à diabolo Paulus, tum ut ostenderet eum patrem esse mendacij; & verum subinde dicere, ut deinceps mentienti credatur: tum ut ostenderet omnem cum diabolo communicationem nobis esse interdictam. *Nam beneficia eius omnibus sunt nocentiora vulneribus*, ait S. Leo serm. 19. de Passione. *Dum enim beneficia præstas, magis noces*, ait S. August. 8. Ciuit. c. 24.

AD PRINCIPES] Syrus, *ad primores ciuitatis*, inter quos multi erant è magistratu: magistratui enim puniendum obtulerunt Paulum, ut sequitur. VERS. 19.

CVM SINT IVDÆI] Constant invidiam Paulo: Iudæi enim Romanis & aliis Gentibus erant exosi ob fidei singularitatem, separationem & morum dissimilitudinem. Idem odium in Christianos, quasi è Iudæis oriundos, derivarunt, ut patet ex Tertull. Apolog. c. 7. ac ex Apologiis Aristidis, Quadrati, Athenagoræ, Iustini, & aliorum illius æui. VERS. 20.

ANNVNTIANT MOREM] ἔθη, id est *mores, instituta*, putà novam fidem & religionem, nouum modum vivendi, nouum novi Dei cultum. VERS. 21.

CVM SIMVS ROMANI] Putà coloni Romanorum, ac proinde eorum iure viventes. Romani enim sanxerant, ne quis Deus admitteretur, nisi quem senatus approbasset. Vnde cùm Tiberius Cæsar auditis miraculis Christi, vellet eum inter deos referre, senatus restitit, eò quòd se prius non consulvisset, teste Eusebio libr. 2. Hist. cap. 2.

SCISSIS TVNICIS EORVM] Pauli & Silæ. Id fecerunt tum ad execrationem sceleris, quòd scilicet deorum cultum abolere, & nouum Deum statuere satagerent: tum vt eos notarent ignominia; tum ut eos nudarent ad flagellationem, quæ mox secuta est. Aliter Tigurina & Clarius; vertunt enim, *scissis tunicis suis*, pro αὐτῶν, legentes αὑτῶν, quasi magistratus non Pauli, sed suas tunicas sciderint, in detestationem auditæ blasphemiæ & novæ religionis, quam prædicabat Paulus. Hanc enim ipsi superstitiosam, & blasphemam impiamque censebant. VERS. 22.

ET CVM MVLTAS PLAGAS EIS IMPOSVISSENT], per virgarum flagellationem. Vnde Syrus vertit, *& cùm multum eos flagellassent*. Alij præter virgas, putant Paulum & Silam partim à populo furente, partim à lictoribus, fustibus & pugnis fuisse appetitos: hisce enim propriè plagæ infliguntur. Præclarè S. Chrysost. hic sub finem homil. 39. *Paulus*, inquit, *verberabatur, & nihil dicebat. Nunc & nos imitemur. Referiamus percutientes mansuetudine, silentio, longanimitate. Difficiliora sunt hæc vulnera: maior plaga & acerbior. Grauius enim est percutere animam, quàm corpus. Multos percutimus, sed vt amici, & delectantur: sed quem percusseris cum contumelia, quoniam cor tetigisti, valde contristasti. Ita magis cor illorum percutimus. Quod autem mitius magis verberet, quàm temeritas, age demonstremus*, &c. Idem hom. 6. de Laudibus S. Pauli, docet Paulum eidem cui nos infirmitati carnis subiacuisse, sed eam virtute transcendisse. *Non enim*, inquit, *habere naturam infirmitatibus subditam, sed servire infirmitatibus, criminosum est; vt meritò magnus ille habeatur atque mirabilis, qui imbecillitatem naturæ voluntatis virtute superauit; & hoc ipse ostendit, quanta sit liberæ voluntatis potestas, obstruitque ora dicentium, cur non natura boni facti sumus, nec cum ipsa virtute progeniti? Quid enim refert natura esse, quod potes effici voluntate? imò præstat sponte coronis, & amplissima laude decorari*. Et mox: *Paulus*, ait, *fuit statua virtutis, qui bona voluntatis in naturæ firmitatem certauit adducere. Dolebat quidem ille corpus, sed non inferior incorporeis potestatibus, ipsos contemnebat dolores. Quando enim dicit, Mundo crucifixus sum, quid aliud videtur dicere, quam quòd etiam ex corpore ipse animi virtute migrauerit?* VERS. 23.

Mitius magis verberat quàm temeritas.

Paulus statua virtutis.

VERS. 24. STRINXIT LIGNO] numella, vel cippo, cui seorsim singuli pedes inserebantur.

VERS. 25. MEDIA AVTEM NOCTE PAVLVS ET SILAS, ORANTES, LAVDABANT DEVM] Vide hic Pauli & Silæ, in flagellatione & incarceratione constantiam & lætitiam, qua exultantes Deo, quasi pro ingenti dono gratias agunt. Idem fecerunt olim Martyres. Rursum quam brevis somni fuerit Paulus, scilicet dormiuit vsque ad mediam noctem. Tertiò, eum solitum media nocte consurgere ad orationem, instar Dauidis dicentis ps. 118. 62. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi*; & Isaiæ c. 26. 9. *Anima mea*

Paulus breuis somni, noctu orat.

& primi Christiani. Cur? *desideraui te in nocte*. Hinc fideles olim media nocte solebant ad orationem surgere: tum quia sub id tempus natus est Christus, æquè ac passus: tum quia credebant Christum noctu venturum ad iudicium, inquit Lactant. lib. 7. c. 19. *Quocirca*, inquit Clemens Alex. 2. Pædag. cap. 9. *Sæpè noctu è lecto surgendum est Deusque laudandus: beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes angelis, qui nos ἐγρηγόρους, id est vigilantes, vocamus*. Idem exemplo Pauli hoc loco, faciendum esse docet S. Basil. in reg. interrog. 37. & S. Hieron. ad Demetriadem, post alias diurnas orandi horas: *Ad vesperam*, inquit, *media nocte, & mane semper est exercendum*. Quin & Plinius de Christianis apud se accusatis ita scribit ad Traianum lib. 10. epist. 97. *Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum inuicem*. Vnde liquet non tantùm Clericos, sed & laicos olim noctu ad orationem & hymnos conuenisse. Atque hinc orti sunt Nocturni, quos quotidie legimus in officio Ecclesiastico; idque exemplo Pauli & Silæ, qui ὕμνουν, id est, *hymnizabant*, *hymnos dicebant*, ait Lucas. Vnde Ecclesia in hymno Feriæ 4. ad Matutinum sic canit:

Mentes manusque tollimus,
Propheta sicut noctibus
Nobis gerendum præcipit,
Paulusque gestis censuit.

Hinc & S. Hieron. Eustochio scribit & præscribit dicens: *Esto cicada noctium*. Noctu enim canit cicada. Ita S. Vincentius Fererius, S. Petrus Martyr. Ordin. Prædic. S. Xaverius, aliique viri Apostolici per diem prædicabant, noctu orabant, exemplo Christi qui *erat pernoctans in oratione Dei*, Lucæ 6. 21. Plura vide apud Cassianum libr. 3. Francolinum lib. de Horis Canon. c. 2. Baronium hic, & in Martyrol. ad diem 5. Ianuarij.

VERS. 26. SVBITO VERO TERRÆ MOTVS FACTVS EST MAGNVS] Vt eo ostenderet Deus, se preces Pauli & Silæ exaudisse, eorumque curam gerere, seque eos è carcere liberaturum, ac pro eis terram, omniaque elementa concussurum, si opus esset. Vide dicta cap. 4. 31. Hic terræ motus videtur fuisse non tantùm in carcere, sed etiam in vrbe: eo enim territus magistratus, illicò iussit eos dimitti.

VNIVERSORVM VINCVLA SOLVTA SVNT] Vel vi terræ motus, vel potiùs operatione secreta angeli: nemo tamen effugit, quia perculsi erant omnes, adeoque non aduertebant incarcerati se vinculis esse solutos, ait Chrysostom.

VERS. 27. CVSTOS CARCERIS] Oecumen. censet hunc custodem fuisse Stephanum, cuius se domum baptizasse scribit Paulus 1. Corinth. 1. 16. quemque inter primitias Achaiæ commemorat ibidem c. vlt. v. 15. Sed obstat, quòd hæc Philippis sint gesta, in Macedonia, non in Achaia; nisi dicas, custodem hunc oriundum ex Achaia, migrasse Philippos, ibique conversum à Paulo, rediisse Corinthum in Achaia.

VERS. 29. INTROGRESSVS EST] εἰσεπήδησε, id est, ut Tigurina & Pagnin. *irrupit*, *insiliit*.

VERS. 30. QVID ME OPORTET FACERE?] Conversus est hic custos per terræ motum, quodque Paulus & Silas soluti vinculis, in iistamen perstitissent, laudantes Deum: inde enim videbat Deum pro Paulo & Sila, quasi legatis suis pugnare.

VERS. 31. CREDE IN DOMINVM IESVM] Multa alia credenda erant de Patre & Spiritu sancto, de Ecclesia, aliisque Symboli articulis, quæ proinde sigillatim ei exposuit Paulus v. 32. Sed horum omnium caput & summa, erat fides in Christum: hæc enim includit & docet cætera omnia. Fides enim Christiana credit traditque Symbolum Apostolorum, quo reliqua credenda continentur.

VERS. 35. DIMITTE HOMINES ILLOS] Magistratus præcipitarat sententiam contra Paulum & Silam: vnde rediens ad se, & causa meliùs examinata, nimirum quòd ob pulsum è muliere Pythonem dæmonem, id est, ob beneficium in in eam totamque vrbem collatum, eum tam malè excepissent; fortè etiam sentientes, vel à custode per nuntium edocti de miraculo terræ motus, Paulique innocentia & lætitia; quodque à Deo solutus vinculis, carcere egredi noluisset: eum illicò iussit dimitti, Deo ad id ipsum impellente, ne prædicationis Pauli cursus inhiberetur. ita

A Lyran. Hugo & Dionys. Vnde quidam Græci codices addunt: *Die autem facto conuenerunt magistratus in concilium, & memores terræ motum factum, timuerunt ac miserunt lictores*. quæ verba significant terræ motum non tantùm fuisse in carcere, sed per totam vrbem, vti dixi v. 26.

INDEMNATOS] Taxat iniustitiam magistratus, quòd præcipitarit tam sententiam, quàm pœnam causa inaudita. Syrus vertit, *innocentes*.

HOMINES ROMANOS] In Pandect. lege 5. tit. 26. lege Iulia, de vi publica damnatur, qui civem Romanum, antè ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem, necatit, torserit, verberarit, in vincula duci iusserit. Exaggerat Cicero actione 5. in Verrem, quòd Gauium civem Romanum Verres flagellarit. Nec vlla vox alia, inquit, istius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: *Ciuis Romanus sum*. Recenserat Rhodiorum exemplum, qui cùm peccassent in aliquos Romanos cives, Claudius eos libertate planè privarat, vti narrat Dio libr. 60. Antiquo enim iure Romanorum nefas erat, civem Romanum subiicere flagellis, seu virgis. Id primùm B statuit lata lege Valerius Publicola apud Valer. Max. lib. 4. cap. 1. Idipsum confirmatum est lege Porcia, & lege Sempronia, teste Cicerone pro Rabirio. Vide Sigonium lib. 1. de Antiquo iure Roman. cap. 6. VERS. 36.

NON ITA, SED VENIANT, ET IPSI NOS EIICIANT] ἐξαγαγέτωσαν, id est, *educant*. Hinc patet, Paulum post cibum in domo custodis sumptum, rediisse ad carcerem, vt ibi cum magistratus inveniret, & innocentem pronunciaret ac dimitteret. Vide hic magnanimitatem Pauli, qua carcere egredi non vult, nisi magistratus sententiam ferat de eius innocentia, idque publicè. Simili consilio Socrates noluit è carcere fugere, ne illa fuga reum potiùs se convinceret, quàm innocentem, ait Plato in Crito. Idem eadem causa & virtute fecit Ignatius, fundator Societatis nostræ. Lege Ribad. l. 2. Vitæ eius cap. 14. Sapienter Melania à Præside Palæstinæ incarcerata, ut ab ea aurum, quod copiosè in monasteria erogabat, exprimeret: *Ego*, inquit, *illius sui filia, huius verò vxor, qui in terra fuit genere clarus, nunc autem sum Christi ancilla. Neque meum vilem habitum despexeris: possum enim me, si velim, extollere: ne ergo fortè ignorans in crimen aliquod incidas quæ* C *nam sum tibi declaraui*. Additque documentum: *Oportet enim aduersus stolidos, tamquam cane & accipitre vti animi elatione, & in tempore superbiæ in ipsos immittere. Tunc iudex se excusauit, & eam adorauit, & iussit eam absque vllo impedimento cum sanctis viris versari*. ita Palladius in Lausiaca c. 117. Hac de causa Paulus subinde animos, quin & iram assumpsit. Ira enim est cos virtutis. *Iram*, inquit Chrysost. hom. 6. de laudibus S. Pauli, *prouidus creator nobis inseruit, ut dormientes atque resolutas animas ab inertia ac desidia suscitaret. Quasi enim gladio aciem, ita menti nostræ iræ acumen imposuit, vt eo cùm oportet vtamur. Propterea igitur & Paulus hoc sæpe vsus est affectu, & modestè loquentibus erat melior iratus, cum tempore omnia faciens opportuno, pro lucro & commodo prædicandi*. VERS. 37. & 38. *Magnanimitas Pauli.* *Ira est cos virtutis.*

DEPRECATI SVNT EOS. Ecce Paulus suos iudices facit sibi supplices. Vnde Gagneius & Dion. Veniam, inquiunt, deprecati sunt pro iniuria, violatoque iure civilitatis Romanæ. Græci codices nonnulli addunt, magistratum venisse cum amicis, ac dixisse: *Ignorauimus statum vestrum, & quòd estis iusti. Et educentes eos rogaverint dicentes: Exite ex hac vrbe, ne fortè rursus irruant in vos, &* D *vociferentur contra vos*. VERS. 39.

INTROIERVNT AD LYDIAM) purpurariam v. 14. mœstam, & orantem pro Pauli liberatione. VERS. 40.

ET VISIS FRATRIBVS] Luca, Timotheo, & si qui alij socij erant Pauli: solus enim Paulus & Silas incarcerati fuerant. Vnde pro eo sollicitus erat Lucas, & Timotheus. Hinc Paulus consolatus est eos, narrando terræ motum, & cætera, quæ Deus in carcere pro se operatus erat ad gloriam Christi. Vnde quidam Græci codices addunt: *Narrauerunt quæcumque fecit Dominus illis*. Nam Philippis hac vice Paulus tantùm legitur convertisse Lydiam, & custodem carceris; sed hi sparserunt in alios fidei semen. Vnde ad eos scripsit postmodum Paulus epistolam ad Philippenses, zelo & desiderio martyrij ardentem.

Moral. discamus à Paulo, eadem alacritate & contentione prædicare paucis ac multis, pauperibus ac nobilibus, simi-

feminibus, catechesi, & quaois alia occupatione ac labore. Esto enim initio paruus fit fructus, Deus tamen suo tempore inde maiorem eliciet.

Debile principium melior fortuna sequetur;
Ad magoa noo scanditur nisi per parva: ab iis ergo inchoandum tendenti ad magna. Vide dicta Zachar. 4. 10.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PHilippis exiens Paulus contendit Thessalonicam, vbi multos conuertit; sed Iudæis eum persequentibus abijt Beræam, inde Athenas: vbi ex ara Ignoto Deo *dedicata demonstrans hunc Deum esse Christum, multos ad eius fidem traduxit, ac inter eos Dionysium Areopagitam.*

1. CVm autem perambulassent Amphipolim, & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum. 2. Secundùm consuetudinem autem Paulus introiuit ad eos, & per sabbata tria disserebat eis de Scripturis, 3. ad aperiens & insinuans quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis: & quia hic est Iesus Christus, quem ego annuntio vobis. 4. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & de colentibus Gentilibusque multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ. 5. Zelantes autem Iudæi, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatem, & assistentes domui Iasonis quærebant eos producere in populum. 6. Et cùm non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Quoniam hi, qui vrbem concitant, & huc venerunt, 7. quos suscepit Iason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum. 8. Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc. 9. Et accepta satisfactione à Iasone, & à cæteris, dimiserunt eos. 10. Fratres verò confestim per noctem dimiserunt Paulum & Silam in Berœam. Qui cùm venissent, in synagogam Iudæorum introierunt. 11. Hi autem erant nobiliores eorum, qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent. 12. Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honestarum, & viri non pauci. 13. Cùm autem cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt, & illuc, commouentes & turbantes multitudinem. 14. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, vt iret vsque ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt ibi. 15. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum vsque Athenas, & accepto mandato ab eo ad Silam & Timotheum, vt quàm celeriter venirent ad illum, profecti sunt. 16. Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso, videns idololatriæ deditam ciuitatem. 17. Disputabat igitur in synagogis cum Iudæis, & colentibus, & in foro, per omnes dies, ad eos qui aderant. 18. Quidam autem Epicuræi, & Stoici philosophi disserebant cum eo, & quidam dicebant: Quid vult seminiverbius hic dicere? Alij verò: Nouorum dæmoniorum videtur annuntiator esse: quia Iesum, & resurrectionem annuntiabat eis. 19. Et apprehensum eum, ad Areopagum duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina? 20. Noua enim quædam infers auribus nostris: Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. 21. (Athenienses autem omnes, & aduenæ hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid noui.) 22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses per omnia quasi superstitiosiores vos video. 23. Præteriens enim, & videns simulacra vestra, inueni & aram, in qua scriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. 24. Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ cùm sit Dominus, non in manufactis templis habitat, 25. nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cùm ipse det omnibus vitam; & inspirationem, & omnia: 26. fecitque ex vno omne genus hominum inhabitare super vniversam faciem terræ, definiens statuta tempora, & terminos habitationis eorum, 27. quærere Deum, si fortè attrectent eum, aut inueniant, quamuis non longè sit ab vnoquoque nostrum. 28. In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestrorum Poetarum dixerunt: Ipsius enim & genus sumus. 29. Genus ergo cùm simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis & cogitationis hominis, Diuinum esse simile. 30. Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes vbique pœnitentiam agant, 31. eò quòd statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis. 32. Cùm audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam verò dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. 33. Sic Paulus exiuit de medio eorum. 34. Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

VERS. 1. CVM AVTEM PERAMBVLASSENT AMPHIPOLIM] Ciuitas est Macedoniæ, vel Thraciæ vicina Philippis: ita dicta, quòd aqois vndequaque fit circumdata, isthmo tantùm terræ cohærens. ita Pollux lib. 9. Hæc Philippo Macedoni & Atheniensibus bellorum causam dedit. Hanc Brasides Lacedæmoniorum dux bello Peloponnesiaco occupauit. ita Thucydides lib. 4.

APPOLLONIAM] Hæc vicina est Thessalonicæ. Aliæ enim plures alibi fuerunt vrbes eodem oomine.

THESSALONICAM] Hæc prima, vel inter primas fuit Macedoniç ciuitas, ita dicta à *νίκη*, id est *victoria*, A quam de Thessalis ibidem obtinuit Philippus Macedonum rex. Nunc per aphæresin *Salonica* vocatur, in qua Iudæi habent synagogam, typographiam, imò dominium. ita Strabo l. 7. & Stephanus lib. de Vrbibus.

SECVNDVM CONSVETVDINEM] Consueverat enim Paulus, ait Chrysost. vbique primò adire synagogas Iudæorum, ibique prædicare, etiamsi sæpiùs ab eis offensus, expulsus & lapidatus; ut constantem in suam gentem amorem ostenderet, bonumque pro malo redderet, itaque multos ex eis converteret, reliquos nolentes converti faceret inexcusabiles; ne, si primò Gentibus prædicaret, Iudæi VERS. 2.

prætendere, vel obiicere possent, ipsum non annuntiare verum Messiam, eò quòd hic promissus esset Iudæis, non Gentibus.

DISSEREBAT EIS DE SCRIPTVRIS] ἀπὸ τῶν γραφῶν, id est, *è Scripturis*. ita Tigur. & Pagnin. E Scripturis enim probat Iesum Christum esse Messiam & salvatorem mundi, cuius fide omnes iustificari & salvari debeant. Meliùs & nervosiùs vertit Noster, *de Scripturis*. Solebant enim Iudæi in synagogis non aliud tractare, quàm Scripturas; vnde si Paulus aliud tractasset, ac præsertim directè & expressè egisset de Christo crucifixo, explosissent eum Iudæi. Thema ergo Pauli erat Scriptura, sed ita, ut ex ea opportunis locis semper ingereret & insinuaret Christum, vti sequitur. Vbi Nota solertiam & dexteritatem Pauli, qua Christum artificiosè, quasi aliud agens Iudæis invitis & Christum adversantibus insinuat & prædicat. Idem faciendum est iis qui venantur animas vitiis immersas, & sermonem omnem de virtute abhorrentes, ut primò de aliis rebus, quas illis gratas esse sciunt, sermonem faciant, deinde latenter ad vitia & virtutes descendant.

Dogma S. Ignatij. Noster fundator S. Ignatius hoc suis dabat axioma: *Ingredimini cum eo quod est illorum, sed exite cum vestro*; significans initio nos hominibus sæcularibus accommodare debere & omnibus omnia fieri, ut omnes lucrifaciamus, ac tandem virtutem, quam intendimus, eis persuadeamus. Ita venatores auium & ferarum, ac piscatores piscium, eis escam obiiciunt, sed sub esca retia & hamos abscondunt, quibus eos illaqueant & capiunt: idem faciat venator & piscator animalium rationalium, quæ instar ferarum & piscium viventia, terrenis inhiant.

S. Barlaam. Ita S. Barlaam Eremita fingens se gemmarium, gemmamque afferre eximij splendoris & valoris (putà fidem Evangelicam) aditum sibi patefecit, convertitque Iosaphat regis Indiæ filium, vti refert Damascenus in eorum historia.

Ita S. Abrahamus neptem suam Mariam lapsam in fornicationem, fingens se mercatorem reduxit in viam salutis, vti refert S. Ephrem in eius vita.

Ita in vita Allionis Martyris legimus, Vigilantium parentes, adhuc Gentiles de Altione filio perquirentes, mortem eius celasse, dixisseque eum vivere in regione fortium, putà in cælo, itaque eos consolatum esse, ac tandem dexterè martyrium eius nobile enarrasse, eoique ad Christum convertisse.

Ita S. Xaverius à concubinariis avellebat concubinas, insinuans se in eorum amicitiam, & nunc vnam, nunc alteram alio prætextu eis adimens, donec ad vnam omnes adimeret. Lege Tursellinum in eius Vita l. 6. c. 10. sub finem.

VERS. 3. ADAPERIENS] q. d. Sensim & opportunè aperiens eis Christum in Scripturis latentem, & ex iis ostendens Christum debuisse pati & crucifigi.

ET INSINVANS] παρατιθέμενος, id est, *proponens explicans, ostendens*; Pagnin. & Tigurina, *allegans*; alij *componens & conferens* gesta, & passiones Christi cum verbis Prophetarum, qui illa ipsa prædixerunt; sed occultiùs & obscuriùs. Noster solertiùs & profundiùs vertit, *insinuans*, sob causam iam dictam: fortè etiam legit παρεντιθέμενος, id est, *inferens, interiiciens, obiter & quasi per parenthesin insinuans*. Sic S. Petrus epist. 1. cap. 5. 6. ait: *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*, id est, in sinum immittite quasi occultè & aliud agendo, vtpote invitis & reluctantibus. Sic Rhetores vtuntur insinuatione, præsertim in re odiosa, ut iudicum, vel auditorum animos aversos sibi concilient, & quasi aperiant, de qua Cicero lib. 1. de Invent. *Insinuatio*, ait, *est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscurè subiens auditoris animum*. Et ut Servius in 11. Aeneid. *est callidus & subtilis aditus ad persuadendum*. Sic insinuare se in amicitiam alterius dicitur is, qui non rectà, sed per quosdam sinus & diverticula latenter in amicitiam ingreditur, & quasi irrepit.

ET QVIA HIC EST IESVS CHRISTVS QVEM, &c.] q. d. Quia hic, scilicet Christus, ita celebratus in Script. & exspectatus à Patribus, non est alius, quàm Iesus Christus, quem ego annuntio vobis. Aut, ut Græca: *quia hic est Christus*, nimirum *hic Iesus quem ego annuntio vobis*. Iudæi enim negant Iesum esse Christum, sive Messiam, quem dicunt venturum in fine mundi. Alij ex eis fingunt duo Christos: vnum pauperem, patientem & afflictum, & hunc esse nostrum. Vnde R. Iacob in Collectaneis è A Thalmud, dicit quòd Christus hic sedeat Romæ inter pauperes miser & dolens. (vti refert Lyran. l. contra Iudæos.) Alterum nobilem & splendidum instar Salomonis, hunc fore Messiam Iudæorum, & venturum in fine mundi. Ita ludiones isti nugantur, aut somniant; cùm ex adverso Script. veteres Rabbini, & Patres omnes, vnum tantùm commemorent Messiam, siue Christum, scilicet Iesum à Iudæis crucifixum.

ET QVIDAM EX EIS (Iudæis, de quibus sermo præcessit) CREDIDERVNT, &c. ET DE COLENTIBVS, GENTIBVSQVE MVLTITVDO MAGNA] *Colentes* hic vocantur proselyti, putà Gentiles ad iudaismum conversi: opponuntur enim Iudæis gente & genere, ac Gentibus in gentilismo viventibus. Dicit ergo ex Iudæis aliquos fuisse conversos; ex proselytis verò & Gentibus multos. ita Beda, Hugo, Glossa, Lyran. & Carthus. Græci codices & Syrus faciunt hunc versum bimembrem, non trimembrem; eosdem enim faciunt Gentiles & colentes. Sic enim habent: *Et de colentibus Gentilibus multitudo magna*, ut colentes vocentur pij & religiosi Gentiles vnum Deum colentes. Vnde Syrus vertit, *multique ex Græcis illis qui timebant Deum*: *Colentes qui.* Quocirca Apostolus postea scribens ad Thessalon. eorum B in credendo promptitudinem, alacritatem & constantiam dilaudat. Sic enim scribit 1. Thessal. 1. & 2. *Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm, sed in virtute & Spiritu sancto, & plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus S. ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia*, &c. Vide ibi dicta.

ZELANTES AVTEM IVDÆI] *Increduli*, ut addunt Græca; & ut Syrus, *scelerati*. Vide Paulum Iudæorum horum zelum, invidiam & pravitatem describentem 1. Thessal. 2. 14. & sequ. VERS. 5.

ASSVMENTESQVE DE VVLGO VIROS QVOSDAM MALOS] Pro *de vulgo*, græcè est τῶν ἀγοραίων, id est, *ex circumforaneis*. ita Tigurin. & Erasmus. Porrò circumforaneos vocat eos, qui in foro versari solent, ait Vatabl. quos proinde Pagnin. vocat *forenses*, quales sunt vendentes & ementes; ad hæc baiuli, homines inertes & otiosi; item pauperes qui herum quærunt, suamque operam ad omne vel fas, vel nefas offerunt, quales multi sunt è vulgo in civitatibus amplis, vti erat Thessalonica. Nam, ut ait Sal- C lust. in Iugurtha: *Egentissimo omnia cum pretio honesta videntur*. Et Silius Italicus lib. 13. *Sceleri proclinis egestas*. Diviniùs verò Salomon Proverb. 30. 9. *Mendicitatem*, inquit, *ne dederis mihi, ne egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei*.

Porrò multi Thessalonicæ erant inertes & otiosi, inde *Otii malum.* pauperes, inde inquieti, turbulenti, rapaces & fures. Quare hanc eorum inertiam otiumque acriter castigat Apostolus 2. Thessal. 3. 7. & sequent. Præclarè Diogenes Cynicus apud Laertium lib. 6. *Otiosorum negotium dicebat esse amorem & cupiditatem*; quòd hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita enim fit, ut dum otio indulgent, in rem negotiosissimam, qualis est cupiditas & desiderium rei alienæ, incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Max. dicebat: *longe melius populo Romano committi negotium, quàm otium*; quia turba bellis excitatur ad virtutem, in pace & otio defluit ad voluptates & luxum, ex quibus nascitur seditio, cædes, rapinæ, & reipub. exitium.

MALOS] Græcè, πονηρούς, id est, *pravos, nebulones*, D *flagitiosos*; item, *egenos, inopes, miseros, ærumnosos*. Improbitas, ait Chrysost. hom. 7. in Acta, dicitur πονηρία, eò quòd πόνον, id est, laborem & molestias mille auctori afferat. Adde, quòd sæpè oriatur πενίας, id est ex paupertate & inopia, vti iam dixi. Idipsum verbo & exemplo docuit Bulas famosissimus latro, qui sub Severo Imperat. per totam Italiam comparata manu sexcentorum latronum, biennio maximas prædas egit. Cùm autem centurionem vitæ suæ insidiantem cepisset, eumdem raso capite ad Severum Imperat. remisit dicens: *Nuntia dominis tuis, ut servos suos alant, ne latrocinentur*. Habebat enim Bulas multos apud se Cæsarianos, partim exigua mercede conductos, partim nullo stipendio. ita Xiphilinus in vita Severi.

ASSISTENTES DOMVI] vt in eam vi facta irrumperent, ex eaque in populum producerent *eos*, scilicet Paulum & Silam. Vnde græcè est ἐπιστάντες, id est, *adorsi domum*;

sive *urgentes, instantes & imminentes domui*, ita Tigur. Pagnin. Vatablus & alii.

IASONIS] Apud quem hospitabantur Silas & Paulus. Unde Beda censet hunc Iasonem fuisse Christianum, nimirum conversum à Paulo, per tria sabbata in synagoga Thessalonicensi disputante de Christo è Scripturis v. 2. Videtur hic Iason esse idem de quo Apostolus Rom. 16. ait: *Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, Jason, & Sosipater, cognati mei.* Videtur enim Iason cum Paulo Thessalonica ivisse Corinthum, unde illa Paulus scripsit ad Romanos anno Christi 58. ita Baron. Genebr. in Calendario Græcorum quod Psalmis præfixit, Sixtus Senensis l. 2. Biblioth. & alii. Quod si verum est, patet hunc Iasonem fuisse Christianum, Pauli cognatum, discipulum & familiarem. Rursum hic Iason videtur esse is, qui adscriptus catalogo Sanctorum legitur in Martyr. Romano die 12. Iulii his verbis: *In Cypro S. Jasonis, antiqui discipuli Christi*: nam alium Jasonem Christianum, Sanctumque, illo ævo nusquam legimus, nisi hunc. Ex quibus verbis probabiliter coniiciunt auctores jam citati, hunc Iasonem eumdem esse cum Mnasone, de quo Actor. 21. 16. dicitur: *Adducentes secum apud quem hospitaremur Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum.* Hæc enim verba planè consentiunt cum verbis Martyrologii, nisi quòd pro Iasone vocent eum Mnasonem; sed nonnulla exemplaria pro Mnasone legunt Iasonem. Unde liquet, Iasonem fuisse oriundum è Cypro, domum tamen habuisse tam Thessalonicæ, quàm Hierosolymæ. Menologium Græcorum 29. Aprilis, & Dorotheus in Synopsi, asserunt Iasonem fuisse Episcopum Tarsensem; Hippolytus verò lib. de 72. discipulis, eis annumerat Iasonem, facitque Episcopum in Syria. Baronius tamen in Martyr. die 12. Iulii, Iasonem illum Martyrologio adscriptum censet esse eumdem cum Mnasone Actor. 21. 16. fuisseque Episcopum Tarsensem, diversum verò ab hoc Iasone Thessalonicensi, qui fuit Pauli hospes & discipulus. Utrumque est probabile: nihil enim hic est certum & evidens.

QUÆREBANT EOS PRODUCERE IN POPULUM] Ut scilicet à populo, per Iudæos concitato & furente, lapidarentur, vel malè mulctarentur Paulus & Silas. Vides hic morem Iudæorum similem esse mori hæreticorum, qui per tumultus populi expellunt Catholicos vel urbe, vel senatu: quia sciunt, si ex jure & veritate causam suam quietè agerent in tribunali, apud judices causa casuros.

VERS. 6. TRAHEBANT IASONEM] Tumultuariè, ut tumultu furentis populi eum opprimerent apud primores civitatis. Quare minùs rectè vertit Syrus, *litem intendebant Jasoni*: tumultu enim res agebatur a Iudæis, non lite judiciali, esto id prætenderent; idcirco enim ad principes urbis, quasi ad judices traxerunt eum.

ET QUOSDAM FRATRES] putà Christianos.

QUONIAM] quòd: hoc enim est ὅτι.

HI (scilicet sunt) QUI URBEM CONCITANT] Græca pro *urbem* legunt οἰκουμένην, id est, *orbem* sive *totam terram*. Sic & Syrus, Complut. Clarius, Vatablus & alii. Sed eodem res redit: per orbem enim intelligunt urbem vastam & amplam hyperbolicè. q. d. Hi sunt qui tota urbe turbas movent, & totum populum ad seditionem concitant. Sic Pharisæi de Christo prædicante in sola Iudæa dicunt Ioannis 12. 19. *Totus mundus post eum abiit.* Et Athenæus lib. 1. Romam vocat *mundi populum*. Romanæ enim urbis populus videtur esse orbis totius, quia è toto orbe Romam confluxit. Potest tamen Græca lectio alium commodiorem habere sensum, q. d. Hi sunt qui ubique in orbe concitant tumultus, atque huc etiam venerunt ut eosdem suscitent. Alioqui si legas cum Nostro *urbem*, tunc id quod additur, *Et huc venerunt*, sic accipe, q. d. Sunt extranei & advenæ, non cives & indigenæ: unde ab eis quasi incognitis, novatoribus & turbatoribus omni modo nobis cavendum est. Reddunt enim eos suspectos, dicendo quòd aliunde venerint, sintque extranei, ignoti, errones & vagabundi.

VERS. 7. QUOS SUSCEPIT] ὑποδέδεκται, id est, *clanculum & furtim excepit*, quasi facinorosos, novatores & turbatores. ita Tigurina, Pagninus, Gagneius & alii.

REGEM ALIUM DICENTES ESSE IESUM] Crassa hæc calumnia est: aliqua enim specie id Christo vivo obiicere potuerunt Pharisæi, Ioan. 19. 1. at non Christo mortuo jam in cælis regnante, qui è terra & humanis sublatus, omnia hæc sub pedibus velut exilia despicit & calcat, quemque edicta Cæsaris ligare & tangere nequeunt.

CONCITAVERUNT AUTEM PLEBEM] Hæc enim movetur solo nomine novi regis, sive tyranni, qualem hic criminabantur esse Christum; nec apprehendit, aut quærit an is vivus sit, an mortuus, an in terra, an in cælo: fortè etiam cogitabant e cælo posse redire in terram, ut eam totam occupet, eique dominetur, præsertim quia hoc tempore regnabat Claudius Imperator, qui timidissimus, ad solas umbras & rumusculos novi regni & tyrannidis totus percellebatur, ut fuse narrat Suetonius in ejus vita cap. 35. & 36. VERS. 8.

ET ACCEPTA SATISFACTIONE] Qualis ea fuerit, Scriptura non narrat. Syrus explicat atque fuisse fideiussores. *Sed acceperunt*, inquit, *fideiussores a Jasone*, qui scilicet fideiuberent eos fideles fore Cæsari & Romano Imperio, nihilque novi contra illud moturos, ait Cajetanus. Budæus verò, & ex eo Gagneius & Sanchez per *satisfactionem* accipiunt satisdationem, id est fideiussionem, qua Iason seipsum pro Paulo sponsorem dedit, vel sistendi illum tribunali, vel pro eo satisfaciendi, si in aliquo deliquisse convinceretur. Tertio, Dionisius & Lorinus per *satisfactionem* accipiunt excusationem & purgationem, qua Iason ostenderit Paulum non esse seditiosum, nec inducere novum regem terrenum, putà Christum, utpote qui dem sit mortuus, cujusque regnum sit spiritale, non corporale q. d. Cùm Iason sufficienter satisque ostendisset Paulum, non concitasse turbas, dimissus est. Quartò, Petrus Alexand. serm. de Pœnitentia, per *satisfactionem* accipit mulctam, putà pecuniam, quam Iason pro se redimendo dederit. Verùm hoc parum videtur probabile; nec satis dignum generositate & integritate Pauli & Evangelii. Priores ergo sententiæ sunt probabiliores. Miratur Chrysost. Iasonis virtutem, qui se caputque suum pro Paulo periculo obiecerit. VERS. 9. *Satisfactio quadruplex.*

BEROEAM] Urbs est Macedoniæ, non longè à Pella, Alexandri Magni patria. VERS. 10.

IN SYNAGOGAM JUDÆORUM INTROIERUNT] Mirare hic animos zelumque Pauli, à Judæis enim iterum & tertiò malè mulctatus, ad eos rursus ingreditur; non cedit persecutionibus, sed fortior procxurgit, *Ac vehementiùs in adversarios fertur, & incrementa persecutionis majoris illi fiunt causa constantiæ, instar flammæ, quæ vento agitata magis inardescit*, ait S. Chrysost. hom. 7. de laudibus S. Pauli. Ita certat virtus cum vitio, amor cum odio, beneficentia cum maleficiis: certat, & vincit. Hic est mos amantis, hic animus fortis & generosi, ut sibi dicat: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.* Præclarè S. Bernard epist. 156. ad Eugenium Pont. *Legi*, ait, *apud quemdam sapientem: Non est vir fortis, cui non crescit animus in ipsa rerum difficultate. Ego autem dico; fideli homini magis est inter flagella fidendum.* VERS. 11.

HI AUTEM] q. d. Berœa erat nobilior Thessalonica, & cives Berœenses erant nobiliores Thessalonicensibus. ita S. Chrysost. Gagneius & Vatablus. At verò aptiùs Syrus, Lyran. Hugo & Cajetan. hæc restringunt ad Judæos, de quibus proximè præcessit, q. d. Judæi Berœæ habitantes, erant nobiliores Judæis habitantibus Thessalonicæ: his enim solis competit id quod sequitur, *Quotidie scrutantes Scripturas*, hæ enim propriæ erant Judæorum, non Gentilium. Idem confirmat v. 12. ut ibi patebit.

NOBILIORES] Id est, nobilissimi, tum genere & prosapia, tum generositate & indole. Sæpè enim nobilitas generis secum affert nobilitatem animi, putà magnanimitatem, sinceritatem, civilitatem, probitatem, humanitatem, liberalitatem, ita Chrysost. Oecum Lyran. & alii. Dicit hoc Lucas, ut ostendat Berœenses nobili indole præditos, magis fuisse dociles, magisque capaces & promptos ad capessendam doctrinam Evangelii. Unde de jis subdit.

QUI, scilicet Berœenses, non Thessalonicenses, SUSCEPERUNT VERBUM Evangelii prædicatum à Paulo, CUM OMNI AVIDITATE] Græcè. προθυμίας, id est *cum animi promptitudine*, sive *libenter & propensis animis*.

SCRUTANTES SCRIPTURAS] Non enim tenebantur, imò prudenter credere non poterant initiü Evangelii, & Paulo novo prædicatori, novum Deum annuntianti; nisi re examinata comperissent, hanc prædicationem esse consonam verbo Dei & oraculis Propheta-

tarum: Quocirca idem de se dixit Christus Iudæis Ioan. c. 5. 39. *Scripturas, quia vox putatis in ipsis vitam habere æternam: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*. Secùs est jam cùm Evangelium, & fides primitus fat superque examinata, tot sæculis probata & recepta est; & tamen etiamnum possumus scrutari Scripturas, non ut fidem examinemus, sed ut in ea nos confirmemus, ejusque mysteria, meliùs & profundiùs penetremus, nobisque & aliis imprimamus; imò idipsum dumtaxat fecisse Berœenses est verisimile. Jam enim susceperant verbum Dei cum omni aviditate: non ergo serutabantur Scripturas, ut primitus crederent, sed ut in fide suscepta se confirmarent singula Scripturarum testimonia de Christo à Paulo citata examinando, & cum dictis Pauli conferendo. Quare perperam hæretici contendunt ex hoc loco, hæreses suas esse examinandas ad Script. Cùm enim constet eas esse hæreses, id est errores, fidei & traditioni Patrum repugnantes, non examinandæ, sed illicò damnandæ & explodendæ sunt.

VERS. 12. ET MULTI QVIDEM CREDIDERUNT EX EIS] scilicet Judæis Berœensibus: hos enim opponit Gentilibus mulieribus & viris, quorum pariter non pauci crediderunt in Christum. Vide dicta initio vers. 11.

VERS. 14. UT IRET VSQUE AD MARE] Græcè, ὡς ἐπὶ θάλασσαν, id est, *quasi ad mare*: noluerunt enim fratres, ait Cajetan. ut Paulus apertè fugeret, sed declinaret, tamquam iturus ad mare. Verùm Noster pro ὡς id est *quasi* legit ἕως, id est *usque*. Nam hoc itinere perrexit continuè Paulus, & pervenit Athenas.

VERS. 15. SILAS AUTEM ET TIMOTHEVS REMANSERUNT IBI] ut Berœensibus fidei avidis fidem annuntiarent, & eos qui jam crediderant in ea confirmarent. Solius enim Pauli, quasi choragi caput petebant Iudæi.

QVI AUTEM DEDVCEBANT PAULUM] tum honoris, tum securitatis causa, ne quas insidias, vel periculum à Iudæis subiret. Hoc enim est Græcum καθιστῶντες, id est, *comitatu suo eum confirmantes, & securitatem præstantes*. Id etiamnum faciunt suis prædicatoribus ferventes Catholici in Anglia, Hollandia, Iaponia, India.

ATHENAS) Ubi erat schola eloquentiæ & sapientiæ, ac consequenter poetarum, oratorum & philosophorum multitudo; insuper idolorum; abundantia: idque patet ex Poetarum de suis diis præconiis & encomiis. Unde Theodor. de Curan. Græc. affect. primatum idololatriæ inter cunctas orbis urbes Athenis defert, idemque insinuat Paulus v. 16. & 22. Nunc Athenæ sepultæ jacent, & in vicum redactæ. Erat ergo Athenis Apostolo magna messis, præsertim quia ex Athenis quasi ex capite sapientiæ, in reliquam Græciam erat derivanda. Unde celeriter eò vocavit adiutores suos, Silam & Timotheum. Hinc Tertull. l. de Anima c. 3. Athenas vocat linguatam civitatem, aitque ibi caupones fuisse sapientiæ & facundiæ. Græci verò eam vocant ἑλλάδος ἑλλάδα, id est, *Græciæ Græciam*; sicut Athenæus l. 1. Dipnosophist. Romam vocat ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης id est, *compendium*, *sive urbem orbis*.

VERS. 16. INCITABATUR SPIRITUS EJUS IN IPSO) παρωξύνετο, id est, *irritabatur, exscandescebat*. ita Pagnin. Tigur. & Vatabl. Syrus, *mœrore afficiebatur*; S. August. libr. 1. contra Crescent. cap. 12. legit, *irritabatur Spiritu sancto intra se*. q. d. Aestuabat Pauli animus, hinc dolore & compassione tam doctæ, & tam cæcæ miseræque civitatis; inde desiderio & zelo eam juvandi, erudiendi & salvandi, aliunde ira & indignatione in idololatriam, ejusque auctorem diabolum Sic Ierem. cap. 20. 9. de sermone Dei ait: *Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens*. Ubi S. Hieron. *conceptus animo sermo divinus*, inquit, *nec ore prolatus, ardet in pectore. Unde Paulus Athenis videns idololatriæ deditam civitatem tota mente fervebat*.

VERS. 17. COLENTIBUS) proselytis, ait Chrysost. hoc est, Gentilibus ad judaismum conversis, aut suæ salutis & veræ religionis studiosis.

IN FORO) Syrus, *in platea*. Ita primi Societatis nostræ Patres & fundatores, instar Pauli in plateis & foris concionabantur uti etiamnum Romæ faciunt nostri, spiritus patrum suorum asseclæ & æmuli, magno confluxu & fructu.

VERS. 18. *Epicurus qualis.* QVIDAM AUTEM EPICVREI) Epicurus Xenocratis discipulus, puer 14. annorum philosophari incipiens in hortis, omne bonum & felicitatem hominis ponebat in voluptate. Hinc negabat numen & providentiam Dei: A quocirca plurimos habuit sectatores: esto enim à nonnullis frugalis fuisse dicatur, & parcus à pluribus, tamen voluptuarius nuncupatur & porcus, ait S. August. de Utilit. credendi cap. 4. Unde illud Horatii: *Epicurei de grege porcus*. Negabat enim animæ immortalitatem, & consequenter resurrectionem, dictitabatque: *Ede, bibe, gaude, post mortem nulla voluptas*. Unde Sidonius in Epithalamio Polemii: *Est Epicuræos eliminata undique virtus*. Timocrates apud Laert. lib. 10. in vita Epicuri asserit Epicurum bis quotidie præ crapula vomere solitum, ideoque corpore miserabiliter affectum, sic ut per multos annos è lecto surgere non posset: minam quotidie in mensam impendisse: tandem calculo obiisse. Nausiphanes Epicurum ob crapulam appellabat pulmonem, & indoctum, & circumscriptorem, & scortum. Porrò natus est Epicurus 3. anno CIX. Olympiadis, 7. annis postquam mortuus est Plato: vixit 72. annos.

Hæc ejus axiomata recenset Laertius: *Quod beatum est & immortale, id neque ipsum negotii quidquam habet, neque alteri exhibet, ut neque ira, neque gratia moveatur: in quo enim ejusmodi insunt, omne hoc imbecillum est*. Unde infer. *Axiomata Epicuri.*
B feras, Deum non curare res humanas, nec malos punire. *Mors nihil ad nos pertinet. Quod enim dissolutum est, id sensus est expers: quod verò sensus est expers, nihil ad nos pertinet*. Unde colligas animam post mortem nil sentire, unaque cum corpore interire. *Felicitatem sitam esse in voluptate: hanc enim esse initium & finem bene vivendi, vitæque beatæ. Mundos esse innumerabiles, eosque ex atomis inter se coeuntibus coaluisse: atomos ergo esse principium rerum omnium, esseque infinitas*; quod hausit à Democrito suo Magistro. Unde S. August. lib. 3. contra Academicos cap. 10. *Quomodo*, inquit, *inter Democritum, & superiores Physicos, de uno mundo & innumerabilibus litem dijudicabimus, cùm inter ipsum, heredemque ejus Epicurum, concordia manere non potuerit? Nam iste luxuriosus, cùm atomos quasi ancillulas suas, id est, corpuscula quæ in tenebris lætus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim & sponte declinare permittit, totum patrimonium etiam per jurgia dissipavit*. Itaque Paulo & Christianis acre semper contra Epicuræos fuit certamen, καὶ ἄσπονδος πόλεμος.

C ET STOICI) Philosophi fuere ita dicti à στοά, id est porticu, in qua docere & disserere solebat Zeno eorum parens, severi & rigidi, ideoque Epicuræis oppositi. Unde Cicero pro Murena: *At enim*, inquit, *agit mecum austerè & stoicè Cato*.

Stoicorum paradoxa, & errores Paulo convellendi fuere hi. Primus: fatum esse omniaque regi fato: fatum ergo esse Deum itaque tollebant Deique providentiam, & pro Deo substinuebant fatum ac naturam: omnia enim fluere censebant naturæ cursu & necessitate. Naturam, inquit Lactant. lib. 3. c. 28. dixerunt esse rerum omnium matrem, quasi dicerent omnia sua sponte esse nata. Præclarè S. Eucherius epist. ad Valerianum sub finem: *Fatum non esse*, inquit, *interrogent Gentes vel leges suas, quæ ubique non puniunt, nisi factorum voluntatem*. Factum ergo cujusque elidit fatum, putà libertas necessitatem. *Stoicorum paradoxa.*

Secundus: virtutem, in qua summum bonum ponebant, esse in potestate & industria cujusque: unde non esse eam petendam à Deo, utpote quæ sita sit in arbitrio hominis: quare cuique in sua virtute esse gloriandum. ita S. August. *Secundum.*
D tom. 6. tractatu de Epicur. & Stoicis c. 4. & seq. Docebant ergo sapientem sibi sufficere, ac se solo contentum esse: eum solum esse divitem, liberum, regem, beatum, impeccabilem, apathem, imperturbabilem, & Deo parem. Vide Lipsium Manuduct. ad Stoicam Philosoph. libr. 3. c. 14.

Tertius: omnes virtutes esse pares, & omnia vitia paria; ac qui unum habet, vel vitium habet, vel virtutem, omnia, & omnes cæteras habere. Rursum vitia Dei providentia existere, ad varietatem & ornamentum universi, ita Cicero in Paradoxis, & Plutarchus contra Stoicos. *Tertium.*

Quartus: non esse ignoscendum reo qui offendit; non esse miserendum, eò quòd misericordia sit passio & ægritudo animi, quæ in sapientem non cadit; quodque justitiæ suus dandus sit locus, ut rei puniantur. Unde Cicero pro Murena ex Stoicis ait, *neminem misericordem esse, nisi stultum, & levem*. Et Seneca libr. 2. de Clementia cap. 4. damnat misericordiam quasi vitium. Et cap. 6. *Miseri-* *Quartum.*

ſericordia, inquit, *vicina eſt miſeriæ: habet enim aliquid trahitque ex ea. Miſericordia vitium eſt animarum nimis miſeriæ faventium.* Vide Lipſium loco citato c. 19.

Quintum: Quintus: ſapientem inmere aliquando mortem poſſe imò decere & debere, ne ſcilicet miſerè vivat. Vnde Seneca in Aiace: *Aut honeſtè vivere, aut ſtatim mori generoſum oportet.* Ita Cleanthes Stoicus, ulcere in ore nato, cùm ſuaſu medicorum cibo abſtinuiſſet ad biduum, meliuſque jam factum eſſet, illis ad cibum revocantibus, abnuit, *nec majore viæ parte confecta, eſſe rediturum* aſſervit. Ita inedia obiit. Zeno ipſe 98. annos natus, cùm valens & integer è ſchola veniens pedem offendiſſet, lapſuſque eſſet, manu terram pulſans, illud Euripidis occinuit: *Venio, quid appellas me?* Vide Senecam Philoſophum lib. 3. de Irac. 15. & epiſt. 70. Idem in Senten. *Bona*, ait, *mors eſt homini, vita quæ extinguit mala.* Vnde ipſe moriens, uxorem ſuam mori volentem ſecum, eam ferro incidi permiſit, & ad id animavit.

Sextum Sextus: omnes deos mortales eſſe, excepto Iove, & in Iovem tranſituros: ſic in conflagratione mundi, ſol, inquiebant, lunam, & cæteras ſtellas io ſe tranſmutabit, ita Plutarch. lib. Contra Stoicos. Vbi etiam addit. Stoici Deum aiunt eſſe corpus mente præditum, mentemque in materia verſantem; non ſimplicem eſſe, neque purum, ſed ex alio & per aliud eſſe pronuntiantes. Vide eumdem lib. de Stoicorum repugnantiis.

Septimus. Septimus: Deum eſſe ſpiritum & animam mundi. Itaque ſpiritum qui vegetat mare, eſſe & vocari Neptunum; qui terram, Cererem: qui aera, Iunonem: qui vites, Bacchum; qui oleas, Minervam ſolem & ſidera, Apollinem: qui herbas & pharmaca, Æſculapium; qui linguas, Mercurium, qui æthera, Iovem. ita Plutarch. lib de Iſide & Oſiride. Quia enim videbant res omnes ſpiritu & calore naſci, foveri, & creſcere; hinc hunc ſpiritum & calorem, quem vocarunt ignem, cenſuerunt eſſe æternum & increatum rerum omnium principium & cauſam; ideoque eſſe Deum. Idem ante Stoicos cenſuit Hippocrates de Princip. *Videtur mihi*, inquit, *quod calidum, ſive ignem dicimus, immortale eſſe, & intelligere omnia & videre, & audire, & ſcire omnia, præſentia & futura.* Quid abſurdius dici poteſt? nam æternitatem, ſenſum intellectum, ſcientiam & præſcientiam tribuit igni. Hinc Poſidonius apud Stobæum, Deum definit eſſe ſpiritum igneum. *Deus*, inquit, *eſt ſpiritus intelligens & igneus formam ipſa non habens, ſed in omnes ſe vertens, & omnibus aſſimilans.* Et Democritus: *Deus*, inquit, *eſt mens in igne ſphærico.* Et Athenagoras: *Deus eſt*, inquit, *fervens ſubſtantia juxta Stoicos.* Et Pythagoras de Stoicis prognatus cenſuit, ait Cicero lib. 1. de Natura deorum, *deum eſſe animum, per naturam rerum omnium intentum & commeantem.*

Octavum. Octavus: mundum eſſe animal animatum, vivum & rationale: ratione enim regi ſpiritu vegetari & irrigari, Denique mundum eſſe Deum Audi Manilium lib. 1.

—— Vivere mundum,
Et rationis agi motu, cùm ſpiritus unus
Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem
Omnia pervolitans, corpuſque animale figuret.

Et rurſum:

Qua pateat mundum divino numere verti,
Atque ipſum eſſe Deum.

Et Seneca Stoicorum acutiſſimus epiſt. 97. *Totum*, ait, *hoc quo continemur, & unum eſt, & Deus eſt; & ſocii ejus, & membra ſumus*, quem refutans Lactant. libr. 7. cap. 3. *Si hæc omnia*, inquit, *quæ videmus, Dei membra ſunt, jam inſenſibilis ab his conſtituitur Deus.* Quin & Varro Romanorum doctiſſimus, idem cenſuit. Audi S. Auguſt. lib. 7. de Civit. cap. 6. *Varro*, inquit, *de naturali Theologia præloquens, dicit Deum ſe arbitrari animam mundi, & hunc ipſum mundum eſſe Deum,*

Philoſophi athei. Ex dictis liquet, tam Stoicos, quàm Epicuræos, habuiſſe ſuos atheiſmos, & in re fuiſſe atheos, imò polytheos, ideoque magis atheos. Qui enim plures deos ponit, hic unum Deum verum, qui ſolus eſt, è medio tollit. Hi aliique errores Stoicorum & Epicuræorum convellendi erant Paulo, docendo omnem noſtram virtutem, bonum & ſalutem conſiſtere in Chriſto crucifixo, cujus gratia & potentia reſuſcitandi ſimus in vitam immortalem & beatam; ideoque eum ſolum eſſe mediatorem Dei & hominum, eorumque ſalvatorem: cujus proinde doctrina & vita ſobria, caſta, juſta, pia & ſancta nobis ſit capeſſenda.

Moral. et pernicies voluptatis. Moraliter: ita hodie nulli magis Chriſtianæ diſciplinæ & virtuti adverſantur, quam Epicuræi, id eſt, voluptuarii & deliciis carnis immerſi; ac Stoici, id eſt arrogantes, ſuæ ſapientiæ & judicio præfidentes, quales ſunt hæretici. Unde experientia conſtat, hæreſiarchas omnes fuiſſe Epicuræos, vel Stoicos, id eſt, ventroſos & venereos, vel ſuperbos, ideoque in hæreſim eſſe prolapſos. Numquam enim hæreſis eſt primum peccatum, ſed alia ei ſunt prævia, quæ hominem ad hoc malorum barathrum ſenſim deducunt. Appoſitè Barlaam apud Damaſcenum in Hiſtor. cap. 12. Ioſaphat regi dat parabolam monocerotis id eſt mortis, qui hominem inſequitur: ille fugiens apprehendit arborem, in qua modicum eſt mellis, id eſt voluptatis; quo ſe paſcens, in ſubiectum barathrum, putà gehennam, corruit.

Heu quam dulce malum mortalibus additum,
Mellis dulcis amor!

Et Boethius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Ubi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Quocirca Deus Iudæis in ſacrificio vetuit mel, uti dixi Levit. 2. 11.

Verè S. Bernardus ſerm. 30. in Cant. *Epicurus*, inquit, *voluptatem, Hippocrates autem bonam valetudinem præfert: Chriſtus verò utriuſque contemptum prædicat, dicens: Qui amat animam ſuam, perdet eam. Perdet: vel ponendo eam ut Martyr, vel affligendo ut pœnitens. Quamquam genus Martyrii eſt, ſpiritu facta carnis mortificare, illo nimirum quo membra cæduntur ferro, horrore quidem mitius, ſed diuturnitate moleſtius.* Quin & Seneca lib. de Vita beata cap. 7. *Altum quiddam*, inquit, *eſt virtus, excelſum & regale, invictum, infatigabile; voluptas, humile, ſervile, imbecillum, caducum, cujus ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem, latitantem ſæpius, ac tenebras captantem.*

DISSEREBANT CUM EO] *συνέβαλλον*, id eſt, *congrediebantur & conflictabantur cum eo*, ita Pagnin. Vatabl. & Tigurina.

Spermologus quis? QVID VVLT SEMINIVERBIVS) Græcè eleganter dicitur *σπερμολόγος*, id eſt, *ſpermologus, verbiſator*, puta *ſeminator verborum*, uti legit S. Auguſt. tract. contra Epicur. & Stoicos Oecumen. cenſet alludi ad *σπερμολόγον* avem quamdam vilem è genere graculorum, quæ ſemina colligit, quam proinde vertere & vocare poſſis *ſeminilegam*, de qua Ariſtot. lib. 8. Hiſtor. animal. cap. 3. Vnde Euſtathius in Odyſſ. libr. 5. cenſet ab hac ave vocari ſpermologos, homines inopes & abiectos, qui in foro colligunt grana è ſaccis excidentia & neglecta, indeque victitant. Propterè Epicuræi Paulum hic vocant ſpermologum, id eſt, verboſum, garrulum, qui nil niſi verba effutiat, & ad quæſtum quivis garriat, uti faciunt rabulæ forenſes, & agyrtæ, ſive circumforanei: qui ſuas nugas verbis appretiant & venditant. Vere S. Auguſt. loco paulò antè citato: *Dictum eſt quidem*, inquit, *ab irridentibus, ſed non reſpuendum eſt à credentibus: erat enim revera ille ſeminator verborum ſed meſſor morum.* Verba enim ejus non erant verba aërem ferientia, ſed tela mentem ſauciantia. Spermologi ſunt Prædicantes hæreticorum, qui verè ſe vocant *Miniſtros verbi*, quia reipſa non niſi verba dant, non Dei, ſed diaboli.

NOVORVM, *ξένων*, id eſt, *peregrinorum, novorum, inauditorum, abſurdorum*, DÆMONIORUM] Syrus, *deos alienos prædicat iſte.* Gentiles enim dæmones cenſebant eſſe deos minores. Porrò cùm ſint calodæmones & cacodæmones, id eſt, dæmones boni & mali dæmon enim græcè idem eſt quod ſciens, ait Plato in Cratylo; unde vocatur dæmon Socratis: licet Euſebius lib. 4. Præp. cap. 5. nomen *dæmon* derivet à *δειμαίνειν*, id eſt, *percellere, metum iniicere.* Alii a *δαίεσθαι*, id eſt, *regere*, eò quòd homines regant) hinc tam de bonis, quam de malis hæc ſententia accipi poteſt. ita Syrus, Vatablus & alii. Apuleius apud S. Auguſt. 8. Civit. cap. 16. *Dæmones* definit *eſſe genere animalia, animo paſſiva, mente rationalia, corpore aërea: tempore æterna. Horum vero quinque tria priora illis eſſe nobiſcum*

com-

communia, quartum proprium, quintum eos cum diis habere commune. Sed duo ultima falsa sunt, æquè ac primum, nisi per æterna accipias æviterna in futurum, non in præteritum.

QVIA IESUM ET RESVRRECTIONEM ANNUNTIABANT] Iesum quasi Deum *ἀνάστασιν*, id est *resurrectionem*, quasi deam, resurrectionis præsidem, quæ sibi devotos faceret à morte resurgere, ita S. Chrysost. Occum. & Sanchez. Sic enim Romani fortunam, felicitatem, salutem, honorem, &c. colebant ut deas, quæ hæc suis cultoribus aspirarent. Vide S. August. lib. 4. Civit. cap. 11. & seqq. Verùm simpliciùs, *τὸ novorum dæmoniorum annuntiator est*, referri potest ad Jesum, quem annuntiabat Paulus: *τὸ* verò *seminiverbius*, ad resurrectionem. Gentiles enim cùm lumine naturæ non caperent resurrectionem, eò quòd ipsa sit supra naturam & miraculum, ac proinde per Dei omnipotentiam, non per vim naturæ futura, dicebant Paulum eam prædicantem, serere verba, id est, prædicare nugas, fabulas, res impossibiles, esseque impostorem, qui præsentia lucra captet, promittendo montes aureos in futura resurrectione, uti faciunt Bonzii apud Iapones.

VERS. 19. *Areopagus quis?* AD AREOPAGUM DUXERUNT] *Areopagus* græcè idem est quod Martis vicus, Martia curia. *Ἄρης* enim vocatur Mars. Græcè est, *ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον*, id est, *ad Martium vicum*: sicut Romæ erat campus Martius. Athenæ enim distributæ erant in quinque pagos, sive vicos, è quibus unus erat Areopagus, ita dictus a templo Martis, in quo primum judicium capitis actum fuisse scribit Plinius lib. 7. cap. 56. Hoc enim Areopagi judicio nihil erat constantius, nihil severius, nihil fortius, ait Cicero lib. 1. ad Attic. epist. 9. ut tot Martes esse viderentur quot erant judices. Hinc dicti sunt Areopagitæ, judices severissimi, qui in templo vel juxta templum Martis judicabant. Nam cum Mars homicidii insimularetur, judicantibus duodecim diis in eo pago, sex sententiis absolutus est, ut tradunt Græci; cùm enim pares erant sententiæ, absolvebatur reus, utpote cui in dubio, & in pari favendum est potiùs, quàm actori: nam condemnandus est nemo, nisi convincatur esse reus & nocens.

Refellit hanc sententiam Varro apud S. Augustinum 18. Civit. cap. 10. Unde Oecum. & Isidorus Pelus. libr. 10. epist. 91. ex Pausania tradunt, Martem eo loci accusatum à Neptuno de stupro, capitis damnatum fuisse, indeque dictum Areopagum. Demosthenes verò orat. contra Aristocr. censet Areopagum dictum esse, quòd in eo causæ Martiæ, de pugnis & homicidiis voluntariis, tractarentur: nam fortuitæ agebantur in Palladio tribunali. Institutum est Areopagi tribunal à Cecrope, ait Aristot. 2. Polit. & Eusebius in Chronico, anno mundi 3694. semperque etiam sub Tyrannis perduravit. Solon vero decrevit Areopagitas esse rerum omnium speculatores & custodes: unde eos deligi voluit ex iis dumtaxat, qui Archontes, id est, principes & reipub. præfecti fuissent, ita Plutarch. in Solone. Erant ergo Areopagitæ fama integerrimi, virtute spectatissimi, & usu rerum perspicacissimi. Unde judicabant noctu in tenebris, ne reorum moverentur lacrymis & aspectu: qui proinde jubebantur simplicibus verbis causam enarrare, & ab omni verborum gestuumque fuco abstinere. Porrò sententiam ferebant non loquendo, sed calculum, vel absolutionis vel damnationis dando. Unde proverbium: *Areopagita taciturnior*. Quocirca gravissimæ causæ toto orbe, etiam à Romanis, teste Gellio. lib 12. c. 7. ad Areopagitas judicandæ deferebantur, eorumque tanta erat gravitas & majestas, ut Aristides in Panath. asserat, eorum sententias oraculis fuisse adæquatas, nefasque duxisse omnes, præ reverentia Areopagi, in ejus ridere conspectu. Unde & ter tantùm in mensa, in Areopagum judicaturi conscendebant, nimirum quarto Calend. tertio, & pridie. Hæc & plura Budæus in Pandectas lege ultim. de Sen.

Ductus est ergo Paulus ad Areopagum, ut ibi quasi novæ religionis assertor judicaretur, & si reus esset, puniretur. Sic enim Socrates Athenis damnatus est ad mortem 281. sententiis, eò quòd novos deos vel dæmones induxisset. Vnde S. Chrysost. *Ad Areopagum*, ait, *duxerunt Paulum, non ut quippiam cognoscerent, sed ut punirent, & suppliciis afficerent: ibi enim capitalia exercebantur judicia.* Sed Dei providentia hæc in contrarium vertit, fecitque ut magna dignitate Evangelii & religioni accresceret in Areopago, eò quòd ibi eam probasset Paulus, adeoque; judicem ipsum, putà Dionysium Areopagitam, ad eamdem convertisset.

Symbol. Areopagus significat eos, qui sincerè & rectè de re quapiam judicare volunt, debere inducere animum virilem & martium; ut nulla cupiditate, vel passione effeminari & corrumpi se sinant. Ideo enim feminæ sæpè de rebus malè judicant, quia feminæ sunt, & passionibus aguntur, quæ rectum judicium obscurant. Nam, ut ait ille: *Femina aut amat, aut odit*: atque amor & misericordia, in quam pronæ sunt feminæ, non minùs judicium perturbant, quam odium & sævitia.

POSSVMVS] Astutè, civiliter & humaniter interrogant quasi postulando, dicuntque *possumus*. q. d. Placet ne tibi hæc nova nobis edisserere? mox deinde animum suum produnt, dum eum urgent, & vi penè responsum extorquent, dicendo: *Volumus ergo scire, quidnam velint hæc esse.*

NOVA] *ξενίζοντα*, id est, *peregrina*, putà peregrinam fidem, peregrinum Deum, peregrina dogmata, quæ Athenis inaudita, tu aliunde eò inducis & prædicas. VERS. 20.

ET ADVENÆ HOSPITES] Tigurin. *& qui illic versabantur hospites*, sive peregrini. VERS. 21.

AD NIHIL ALIUD VACABANT, NISI AUT DICERE, AUT AVDIRE ALIQVID NOVI] Sic & Plutarch. tractat. de Garrulitate, tradit Athenienses mirè fuisse novorum avidos, datque exemplum tonsoris cujusdam, qui cùm magnam Atheniensium in Sicilia acceptam cladem, quàm ex servo inde fuga elapso cognoverat, relicta officina primus in urbe annuntiasset, nec rumoris hujus tristis producere posset auctorem, ipse quasi eum confinxisset, rotæ alligatus ad publicum ludibrium fuit expositus. Mox adfuere nuntii, qui ex ipsa clade profugerant: itaque omnes dissipati sunt ad suos luctus, miserum tonsorem rotæ alligatum relinquentes. Atque is serò solutus, è lictore quæsivit: *Audivistisne etiam de Nicia duce exercitus; quo is modo perierit?* Adeo inexpugnabile & inemendabile malum fit consuetudine, novorum aviditas. Idem tract. de Gloria Atheniensium, ait eos plus in comœdias novitatis officinas, quàm in bella insumere solitos. *Laco ille*, inquit, *non inepte dixit: graviter peccare Athenienses res serias in ludicrum impendentes, hoc est, magnarum classium & exercituum commeatum & sumptus in theatrum prodigentes.* Hæc Plutarchus, qui vixit sub ævum S. Pauli & Lucæ, nimirum sub Domitiano Imperatore.

Tales & hodie nonnulli sunt. Curiositas enim novi quippiam videndi, vel audiendi, hominibus innata est nova enim placent nova delectant. Et quia nova vera non semper suppetunt, hinc multi nova fingunt, nugasque & fabulas narrant, easque sæpè infames, quibus famam proximi lacerant, eumque aliis ridendum obiiciunt. Quare perniciosa est curiositas, æquè ac verbositas. Quocirca Euclides rogatus, quales essent Dii, & qua re delectarentur? *Cætera quidem ignoro*, inquit, *at curiosos illis odio esse certò scio*, ita Maximus serm. 21. Socrates semper de moribus disserebat, non de astris, aut de meteorologis: rogatus cur? respondit, *Quæ supra nos, nihil ad nos.* Idem crebrò usurpabat illud Homeri: *Merot o atr curiosus.*

Aedibus in nostris quæ prava, aut recta geruntur.

Ita Laertius in ejus vita. Zeno adolescentem quemdam curiosiùs quiddam sciscitantem, adduxit ad speculum, utque se contemplaretur admonuit. Mox rogitavit, an videretur tali vultui convenire tales quæstiones proponere? ita Laert. libr. 7. cap. 1. Demonax cuidam roganti. an mundus rotundus esset & animatus? *Vos*, inquit, *de mundo solliciti estis, & vestram ipsorum immunditiem non curatis.* ita Maximus serm. 21. Narratur de Aegyptio bajulo, qui gestans quiddam velis opertum, cuidam sciscitanti, quid portaret? sapienter respondit: *Ideo obvelatum est, ne scires: tu verò cur curiose vestigas quod occultatum est?* Gorgias audiens quemdam inepta quærentem, & alterum ineptè respondentem, ait: *Uter stultior, qui mulget hircum, an qui cribrum supponit?* Argutè quidam dixit, Athenienses virtutem habere in labris, non in factis, ait Plutarch in Lacon. quia loquaces non sunt operosi. Vnde qui multum garriunt, parum faciunt: animus enim eorum totus est in lingua, non in manu. Vide dicta in illud Sophon. 3. 18. *Nugas qui à lege recesserant congregabo.* Sanè tales sunt temporiperdæ, verbiperdæ, lucriperdæ, auriper-

perdæ, & sæpè animæperdæ; quibus intonat Christus: *Dico vobis: Quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*, Matth. 12. 36. Quid nova quæris, cùm nil novi sit sub sole? Eccles. 1. 10. *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu*, ibidem v. 8. Celebre est exemplum Machetis apud Cassian. lib. 5. de Instit. renunc. cap. 29. qui in collatione spirituali longissima numquam, sed in narratione otiosa & curiosa illicò incidebat in somnum. Et cap. 31. docet dæmonem facere, ut audientes spiritualia obdormiscamus, audientes fabulas expergiscamur, & attendamus.

VERS. 22. QVASI SVPERSTITIOSIORES] Mitigat reprehensionem τὸ *quasi*, & comparativus *superstitiosiores*: magis enim pupugisset, vocando eos in positivo superstitiosos. Syrus vertit, *video vos nimius esse in cultu dæmonum*: græcè enim δεισιδαίμων est, qui δέδιε τὰ δαιμόνια, id est, *timet dæmonia*, ait Oecumen. Adde δεισιδαιμονίαν, æquè ac superstitionem sæpè in bonum capi pro religione, uti capit Plutarch. lib. περὶ δεισιδαιμονίας, Cicero actione 4. in Verrem (cùm de Siculis, ait totam provinciam religione occupasse, & mentes omnium Siculorum superstitionem pervasisse) & alii: alioqui superstitio differt à religione per excessum, quòd sit inanis & nimia religio. *Superstitio unde dicta.* *Nam qui totos dies precabantur & immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati*, ait Cicero lib. 2. de Natura deorum. *Primò.* Sic & Servius: *A superstite*, inquit, *superstitio dicta, quæ anicularum propria est, quæ multis per ætatem superstites sunt, & quæ rebus inanibus addictæ, dum volunt nimis esse religiosæ, superstitiosæ fiunt, & ita delirant.* Hinc lubinde superstitiosus vocatur religiosus, ut apud Terent. in Heaut. *Ut stultæ & miseræ omnes sumus religiosæ.* *Secundò.* Meliùs Lactantius l. 4. c. 28. asserit dici superstitionem de colentibus superstitem memoriam defunctorum, tamquam deorum aut de jis qui parentes suos superstites colebant. *Tertiò.* Isidorus verò lib. 8. Etym. c. 1. *Superstitio*, inquit, dicta est quasi superstatuta & superflua observatio. *Quartò.* Et Lucretius apud Servium in 8. Aeneid. *Superstitio*, ait, est timor inanis superstantium rerum, putà cælestium & divinarum quæ super nos stant. *Quintò.* Denique Nonius Marcellus superstitiosos nuncupari censet, quòd præ cultura deorum cætera supersedeant, id est negligant; sicut religiosos, quasi relinquosos, quòd cæteris relictis, solis sacrificiis deserviant. Veriùs S. August. lib. de Vera religione in fine, religionem nuncupari censet à religando: quia ea fit, *ut ipsis* (angelis) *adjuvantibus ad unum Deum tendentes, & ei uni religantes animas nostras, unde religio dicta creditur, omni superstitione careamus. Ecce unum Deum colo, unum omnium principium & unam sapientiam qua sapiens est, quæcumque anima sapiens est: & ipsum munus quo beata sunt, quæcumque beata sunt. Quisquis angelorum hunc Deum diligit, certus sum quòd etiam me diligit.* Dicit ergo Paulus: Video vos, ò Athenienses ubique nimis religiosos & superstitiosos: quia ubique video vestros deos, vota, sacrificia, lumina: illi autem dii Primò, sunt falsi; Secundò, nimis multi; Tertiò, incogniti. Nemo enim prudenter colit id quod non cognoscit, quodque ignorat. Ego ergo huc veni, ut superstitionem vestram commutem in vera religionem, ut pro diis falsis agnoscatis & colatis verum, pro multis unum, pro incognitis certum & notum.

Præclarè S. August. libr. 4. de Civit. c. 30. *Agamus*, inquit, *Domino Deo nostro gratias, qui has superstitiones per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem per fidem Martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viventium, non solùm in cordibus religiosis, verùm & in ædibus superstitiosis libera suorum servitute subvertit.* Idem libr. 8. c. 17. *Quæ igitur causa est, nisi stultitia errorque miserabilis, ut ei* (Jovi, Veneri, &c.) *te facias venerando humilem, cui te cupias esse vivendo dissimilem: & religione colas, quem imitari nolis; cùm religionis summa sit imitari quem colis?* Et c. 23. citans Mercurium Trismegistum docentem, statuas inanimes & insensibiles non esse deos, ac proinde earum cultum casurum, dicentemque: *An ignoras*, ait, *ò Asclepi, quòd Aegyptus imago sit cæli, ac veriùs terra nostra mundi totius est templum?* &c. *Omnis eorum* (Aegyptiorum) *sancta veneratio, in irritum casura frustrabitur.* Subdit August. *In quo videtur hoc tempus prædicere, quo Christiana religio quanto est veracior atque sanctior, tanto vehementiùs & liberiùs cuncta fallaciæ figmenta subvertit, ut gratia Salvatoris liberet hominem ab his diis, quos fecit homo; &* A *si Deo subdat, à quo factus est homo.* Quin & Plato in Timæo docet, animos humanos ab opifice Deo temperatos in eodem cratere, ex jisdemque elementis, cum cælestibus animis, putà cum angelis & dæmonibus: unde cavendum, ne nos illorum servos velimus, quibus nos fratres Deus & natura coaptavit.

VIDENS] ἀναθεωρῶν, id est, *attentiùs inspiciens & considerans.* VERS. 23.

SIMULACRA VESTRA] *Simulacrum* usu Ecclesiastico in malam partem sumitur, pro imagine falsi numinis, sive idolo. Ita dictum à simulando, quia ex desiderio mortuorum, eorum adinstar effictum est, ut qui jam defecerant, vivere viderentur. Unde Plautus in Mostel. *Quando natus est, similem esse arbitrarer, simulacrumque habere.* Sic idolum est *simulacrum*, quia simulat & mentitur se esse numen. Lactantius tamen lib. 2. Instit. cap. 2. *simulacrum* deducit a similando, quòd sit simile rei cujus est imago: sed sic potiùs dicendum esset simulacrum per *i*.

B INVENIET ARAM IN QVA SCRIPTUM ERAT: IGNOTO DEO] Sic Lucianus in Philopatro ait, Gentiles jurasse per ignotum Athenis.

Quæres, quis hic Deus ignotus? Resp. Primò, S. Chrysost. & fusiùs Oecumen. cujus hic verba notatu digna ascribam: *Ignotus Deus quis. Responsio.* *Duas*, inquit, *causas referunt, cur apud Athenienses inscriptum fuerit ara: Ignoto Deo. Siquidem aliqui dicunt, quòd Athenienses Philippidem miserant ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cùm Persæ exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntiis juxta Parthenium montem Panis spectrum obviàm factum, Athenienses accusabat, quòd se neglecto alios deos colerent; & auxilium promisit. Cùm itaque victoria potiti essent, templum illi erexerunt, aramque ædificarunt, & tamquam observantes, ne vel idem sane, vel aliud simile ipsis accideret, si quempiam ignotum sibi Deum prætermitterent, aram illam erexerunt inscribentes: Ignoto Deo; dicentes: Si quis adhuc alius à nobis ignoratur, in ejus honorem hæc ara à nobis erecta esto, qui nobis propitius sit, licet, cùm* C *ignoretur, non colatur. Alii verò ajunt, pestem quondam Athenis grassatam fuisse, adeoque illos exussisse, ut neque sindones tenuissimas possent tolerare. Cùm igitur colerent eos, qui apud ipsos dii habebantur, nihil adjumenti senserunt. Intelligentes itaque quemdam fortassis esse Deum, quem ipsi absque honore reliquissent, qui pestem immisisset, novam extruxerunt aram, ac inscripserunt: Ignoto Deo. Cumque ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc ergo Christum Jesum esse, Deum omnium, dicit Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota autem aræ inscriptio hæc est:* Θεοῖς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ Λιβύης, θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ, hoc est, *Diis Asiæ & Europæ ac Libyæ, Deo ignoto ac peregrino.* *Primò.*

Verùm, ut bene observat Baron. Athenis multæ fuerunt aræ diis ignotis in plurali inscriptæ; sed una in singulari inscripta fuit: *Ignoto Deo*. Id enim asserit Paulus.

Secundò, Hugo, Lyran. & Sanchez hic, ac Michael Syncellus in laud. S. Dionysij, censent ignotum Deum Athenis fuisse Christum crucifixum. *Secundò.* Cùm enim eclipsim fa- D ctam in morte & ob mortem Christi videret Dionysius, exclamavit: *Deus ignotus in carne patitur, ideoque mundus his tenebris obscuratur*, ait Syncellus. Deum ergo ignotum esse Deum patientem, putà Christum crucifixum. Huic enim præ cæteris aram erexisse Athenienses, quia magnum putabant illum Deum, cui natura admirabili mutatione luctuque cælesti parentasset.

Tertiò, probabiliùs Baronius, Lorinus & alii censent, Athenienses a Philosophis & Sibyllis, fortè etiam a Iudæis, intellexisse Deum verum esse invisibilem absconditum, sublimem, inaccessum & incomprehensibilem, ideoque illi aram statuisse hoc titulo: *Ignoto Deo*. *Tertiò.* Idcirco enim Hebræi nomen Dei *Jehova*, dicebant esse ἄῤῥητον καὶ ἀνεκφώνητον idest *ineffabile*, uti dixi Exodi 6. v. 3. Quocirca Clemens Alexandr. lib. 1. Strom. c. 9. & S. August. lib. 1. contra Crescon. cap. 29. docent, Athenienses unum Deum verum, licèt sibi ignotum coluisse. Et S. Hieron. in c. 16. Ezech. ait Dei majestatem obscurè saltem Gentilibus istis incognitam non fuisse, ut non erat Iudæis utentibus ineffabili nomine tetragrammato. Unde Lucan. lib. 2. *Incerti: natura Dei incerti*, id est incogniti. Quod enim Deus hic ignotus fuerit verus, non falsus aliquis ex diis Gentium, innuit Paulus cùm subdit: *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.*

Dices, Cur ergo eos vocat superstitiosos? Resp. Primò;

cò

eò quòd cum Deo ignoto colerent simulacra Gentium, eaque illi æquarent, juxta illud Isajæ 40. 25. *Cui assimilastis me & adæquastis? dicit Sanctus.* Secundò, quòd eum vocarent ignotum: nemo enim colit vel amat, id quod non novit. Nam *ignoti nulla cupido*. Tertiò, quòd verè eum non nossent, uti poterant & debebant. Non enim agnoscebant eum esse creatorem cæli & terræ, datorem pluviæ, messis, frugum, rerumque omnium: eum esse præsentem ubique: in ipsius manu esse nostram vitam & halitum: unde de his eos instruit Paulus. Denique poterat sub nomine ignoti Dei latere, & abscondere se diabolus; uti Nicephor. lib. 7. c. 50. indicat, argonautas numini eos dirigenti simulacrum posuisse, ac postea S. Michaelem Archangelum Constantino Magno significasse, se eos direxisse. Sic Christus Ioan. 4. 22. arguit Samaritas dicens: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus.*

Egregius planè locus de Deo ignoto extat apud Arnobium lib. 1. contra Gentes, ante medium, his verbis: *Prima*, inquit, *tu causa es, locus rerum ac spatium, fundamentum cunctorum quæcumque sunt, infinitus ingenitus, immortalis perpetuus, solus quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ, motu & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione verborum; qui ut intelligaris, tacendum est; atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino mutiendum. Da veniam Rex summe, tuos persequentibus famulos, & quod tuæ benignitatis est proprium, fugientibus ignosce tui nominis & religionis cultum. Non est mirum, si ignoraris; majoris est admirationis si sciaris.*

Præclarè & Tertull. in Apologetico adversus Gentes c. 17. *Quod colimus nos*, inquit, *Deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo, quo jussit; ratione, qua disposuit; virtute, qua potuit; de nihilo expressit in ornamentum majestatis suæ. Unde & Græci nomen mundo κόσμον accommodaverunt. Invisibilis est, etsi videatur: incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur. Adeò verus, & tantus est. Cæterùm quod videri communiter; quod comprehendi, quòd æstimari potest; minus est & oculis quibus occupatur; & manibus, quibus contaminatur; & sensibus, quibus invenitur. Quod verò immensum est, soli sibi notum est hoc quod est: Deum æstimari facit, dum æstimari non capit. Ita enim vis magnitudinis & notum hominibus obiecit & ignotum. Et hæc est summa delicti nolentium recognoscere quem ignorare non possunt.* S. Cyrill. lib. 1. contra Iulian. *Hermes Trismegistus*, inquit, *dicit, Deum intelligere quidem difficile, eloqui autem impossibile. Incorporeum enim corpore significare impossibile, & perfectum imperfecto comprehendere non possibile, & sempiternum conferre cum momentaneo difficile. Proinde si quis incorporeus oculus egrediatur à corpore ad contemplationem pulchri, & subvolet ac contempletur, non figuram, non corpus, non species intueri quærens sed illud potiùs, quod omnia facere potest, quod quietum, quod tranquillum, quod solidum, quod inconvertibile, quod ipsum omnia & solum, quod unum, quod ipsum ex seipso, quod ipsum in seipso, quod sibi ipsi simile, neque alii simile. Omnis enim virtus ipse est, neque in aliquo ipsum cogites esse, neque iterum quasi extra aliquem. Ipse enim est qui sine termino, omnium est terminus: & qui a nullo comprehenditur, omnia in se comprehendit.* Et paulò pòst: *Adhæc & sapientissimus Xenophon: Igitur manifestum quòd magnus sit & potens, omniaque concutiat & confirmet, ignotum autem qualis sit figura: neque enim videtur esse lucidissimus sol: neque hic videtur permittere, ut ipse cernatur: sed si quis impudenter eum spectet, oculis privatur.* Hæc Cyrill.

Simonides ab Hierone tyranno rogatus, quid esset Deus? petiit diem ad cogitandum, mox biduum, deinde quatriduum, postea octiduum, &c. Mirante Hierone, causamque rogante: *Quia*, inquit, *quanto diutiùs considero, tanto mihi res videtur obscurior.* ita Cicero l. 1. de Natura deorum.

Quartò, per Deum ignotum aliqui accipiunt Deum in carne appariturum, putà Christum incarnandum. Potuerunt enim Athenienses ex Sibyllis, & ab Hebræis discere futuram Christi incarnationem, illique aram statuere hoc titulo, *Ignoto Deo*: Christus enim ante eam hominibus fuit ignotus & incognitus. Id verum est, si vera sunt quæ scribit Hilduinus Archiep. Rhemensis in Vita S. Dionysii. Sic enim ait: *Dum Paulus singula altaria & simulacra falsorum deorum perlustrasset, inter cæteras aras reperit altare unum cui erat titulus superscriptus: Deo ignoto; & conversus ad eum Paulus. interrogavit illum dicens: Quis est ille Deus incognitus? Ad quem Dionysius; Adhuc, inquit, non est ipse Deus demonstratus inter deos, sed est incognitus nobis, & sæculo venturo futurus. Ipse enim est Deus qui regnaturus est in cælo & in terra, & regnum ejus non accipiet finem. Subiungens itaque Paulus ait: Homone erit an spiritus? Respondens Dionysius dixit: Verus Deus & verus homo, & ipse renovaturus est mundum; sed adhuc incognitus est hominibus: quoniam apud Deum in cælo ejus conversatio est. Et ait Paulus: Illum Deum prædico vobis, quem incognitum appellatis. Natus enim ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, pro salute humana mortuus resurrexit, cælosque ascendens sedet à dextris Dei Patris: verus Deus & verus homo, per quem facta sunt omnia: & venturus est in fine sæculi judex omnium quæ geruntur: qui notus est jam in Judæa Deus & magnum in Israel & sanctum nomen ejus. Quamobrem quem incognitum usque nunc habuistis, modò cognoscite: quia ipse est Deus solus & præter eum non est alter: qui nos de morte sanguinis sui pretio, reduxit ad vitam: qui cælum & terram, hominem scilicet & angelos, in unitate regni sui coniunxit: qui mortificat justus, & vivificat pius: qui claudit & nemo aperit, aperit & nemo claudit.* Subdit Hilduinus, hisce aliisque Pauli verbis Dionisium fuisse conversum, & Christi amore accensum, præsertim ubi vidit cæcum à Paulo illuminari. Verùm hujus narrationis fides sit penes Hilduinum: nonnullis enim videtur apocrypha.

Mor. de incomprehensibilitate Dei.

Moraliter disce hic Dei celsitudinem, qua omnium angelorum hominumque aciem superat & trascendit. *Inhabitat* enim *lucem inaccessibilem: quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest* (per oculos aciemque mentis & naturæ) 1. Timoth. 6. v. 16. præsertim si SS. Trinitatem in una individua essentiæ unitate spectemus, si mysterium incarnationis, passionis, Eucharistiæ consideremus. Unde Isajas c. 45. 15. *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.* Et Psaltes psal. 17. 12. *Qui posuit tenebras latibulum suum.* Quocirca Seraphini velatis oculis acclamant ei: *Sanctus, sanctus, sanctus*, Isajæ 6. 2. Causas duas dat Seneca lib. 7. Natur. quæst. cap. 31. Prior est: *Quia* inquit, *illi tanta subtilitas & claritas est, quantum consequi acies humana non potest.* Altera, *quia in sanctiori secessu majestas tanta delituit.* Adde Tertiam ex Damasceno: *Cognitio*, inquit, *eorum est, quæ sunt: ac Deus super ipsum esse est. Ergo & super atque extra notitiam, quia super essentiam.* Et Quartam. quia quaquaversum infinitus est & immensus, sive substantiam, sive potentiam, sive sapientiam, sive cætera attributa spectes. Audi Senecam lib. 2. Quæst. c. 45. *Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum providentiam? rectè dices: est enim cujus consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat, & actus suo explicet. Vis naturam vocare? non peccabis est enim ex quo nata sunt omnia, cujus spiritu vivimus. Vis mundum? ipse enim est totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua.*

Diviniùs S. Dionys. c. 15. Cælestis hierarch. asserit Deum comparari vento, imò ambulare super pennas ventorum, propter vim movendi & animandi, ac celerem insuperabilemque discessum, atque nobilium principiorum & finium incognitas & invisibiles latebras. Et S. August. l. 10. Confess. c. 6. *Domine*, inquit, *amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, & amavi te. Sed & cælum & terra, & omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut te amem, nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. Altiùs autem tu miserebèris, cui misertus eris; & misericordiam præstabis, cui misericors fueris. Alioquin cælum & terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo, cùm te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suavium cantilenarum omnimodarum, non florum, & unguentorum & aromatum suaveolentiam, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meum: & tamen amo quamdam lucem, & quamdam vocem, & quemdam odorem, & quemdam cibum, & quemdam amplexum, cùm amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei: ubi fulget animæ meæ, quod non capit locus; & ubi sonat, quod non rapit tempus, & ubi olet, quod non spargit flatus; & ubi sapit, quod non minuit edacitas; & ubi hæret, quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cùm Deum amo. Et quid est hoc? Interrogavi terram, & dixit: Non sum;*

sum: & quæcumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare & abyssos, & reptilia animarum vivarum, & responderunt: Non sumus Deus tuus, quære super nos. Vidit id per umbram Valerius Max. l. 2. c. 7. *Quidquid*, inquit, *in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quò sit venerabilius, vacuum esse convenit.* Et Jamblicus Protrept. c. 3. *Dei cognitio*, inquit, *est perfecta fœlicitas*, quam in hac vita nancisci non possumus. Clemens Alex. l. 5. Strom. citat & laudat hæc Orphæi de Deo carmina;

Unus perfectus per se, ex uno omnia facta.
——Nullus & ipsum
Mortalis cernit, verùm omnes aspicit ipse.
Non video bene, solidus positus nam nimbus in orbem est.

Et Cleanthis Stoici, qui Deum ita pingit:

Quod ordinatum est, religiosumque ac pium,
Justum, sui potens, decorum ac utile:
Quod est severum, grave, semper conducibile,
Expers metus, doloris & molestiæ,
Juvans, placens, pulchre sibi consentiens,
Clarum, nec insolens; modestum & vehemens,
Quod permanet, potest nec quis imitarier.

B Hæc est divina caligo, quam graphicè depingit S. Dionys. lib. de Mystica Theol c. 5. & seq Ubi & summum animæ in Deum ascensum vocat *caliginem & lumen*: caliginem animæ, lumen Deo. Ex quo Taulerus, Suso, Ruisbrokius, & alii contemplativi, sua contemplationis dogmata de intranda Dei caligine hauserunt.

QUOD ERGO IGNORANTES COLITIS, HOC EGO ANNUNTIO VOBIS] q. d. Non sum novorum dæmoniorum annuntiator, uti vos objicitis; sed Deum vestrum vobis annuntio, aeque ex ignoto facio notum. Hinc patet Deum ignotum Athenis, fuisse Deum verum: alioqui enim eum refutare debuisset Paulus, eique substituere Deum verum, sicut Constantinus Magnus Imp. fanum ab argonautis erectum Numini salutifero, indeque Sosthenium appellatum, convertit in Michaelium, id est S Michaelis templum, teste Nicephoro lib. 7. c. 50. eò quòd S Michael argonautas juvisset, non Jupiter, aut aliud Nomen, uti argonautæ putabant. Id enim S. Michael apparens Constantino asseveravit.

VERS. 24. DEUS QUI FECIT MUNDUM] Taxat Epicuræos, negantes Deum Deique providentiam; & Stoicos, qui mundum fato aut natura existere censebant. Utrique enim negabant, Deum liberum liberè creasse mundum. ita Chrysost. Ex creatione ergo & opificio mundi agnosci potest, & coli debet creator ejus Deus. *Cœli enim enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum*, psalm. 18. 1. Quin & Euripides: *Stellæ*, ait, *in cœlo, sunt varietas sapientis fabri*, nimirum Dei. Vide S. Augustinum lib. 7 Civit. c. 29. ubi præcipua Dei opificis opera enumerat & celebrat.

NON IN MANUFACTIS TEMPLIS HABITAT] quasi corporeus templis corporeis delectetur, iisque sit alligatus, conclusus & circumscriptus; sicut rex habitat in regio palatio, ejusque ambitu circumscribitur. Deus enim loco non alligatur, multo minùs terminatur: sed super omnes cœlos per immensa vacui spatia se extendit.

Ita S Justinus Philosophus & Martyr, centum annis S. Paulo posterior (obiit enim martyrium anno Domini 165. teste Baronio) rogatus ab urbis præfecto, quem in locum solerent Christiani convenire? respondit, eò convenire quemque, quò vellet & posset. *Christianorum enim Deus*, inquit, *nullo loco circumscribitur: sed cum sit inaspectabilis, cœlum & terram implet, & ubique à fidelibus adoratur, & ejus gloria celebratur.* Adiecit tamen, se diversari in thermis Timothinis, sive Novatianis (quæ erat domus Pudentis senatoris, & commune hospitium advenarum Christianorum, nunc est ecclesia S. Pudentianæ: Pudens enim fuit pater S. Timothei, Novati, Praxedis & Pudentianæ.) *Quod si quis*, ait, *ad me venire voluit, cum eo veritatis doctrinam communicavi.* Ita habet ejus Vita & martyrium, quod ex Actis publicis recenset Baronius anno Christi 165. licèt Chronicon Alexand quod post mortem Baronij edidit noster Raderus, asserat Justinum martyrium obijsse anno ab ascensione Christi 135. qui fuit à nativitate ejusdem 168.

Clemens Alex. lib. 5. Strom. citans hanc Pauli sententiam, eam confirmat dicto Euripidis:

Constructa ab architectis, quæ queat domus
Corpus Deò plenum sol:ibere manium?

A Et Zenonis, dicentis *non oportere templa facere; nec imagines: nihil enim quod sit compositum esse diis dignum.* Et Platonis, dicentis *Deum eminus habitare in idearum regione, ac mundum esse Dei templum: quare prohibuit, ut nemo privatim haberet deorum imagines. Nam aurum & argentum, ait, privatim, & in sacris est res invidiosa: ebur autem quod amisit animam, est nefarium donarium: ferrum verò & æs, sunt instrumenta bellorum. En ligno autem quod uno ex ligno est compactum, quodcumque volueris offerat; similiter etiam ex lapide quoque ad sacra communia.* Hæc Plato.

NEC MANIBUS HUMANIS COLITUR] ut ei per manus hominum fabricentur, erigantur & dedicentur statuæ, idola, aræ & fana, in quibus ei sacrificia carnea offerantur: quasi idola sint membra & corpus Dei; aræ & fana sint ejus domus & palatia, sacrificia sint ejus cibus & deliciæ, uti censebant Gentiles. His tamen non obstat, quin Deus ritè à Christianis coli possit in imagine & statua: quia sciunt Christiani Deum non pendere ab imagine, sed imaginem merè esse imaginem, quæ Deum hominibus qui sensu ducuntur, repræsentet. Vide dicta Deuter. 5. v. 8. Olim tamen cùm Gentiles transirent ad christianismum, Patres studiosè cavebant imagines ac magis statuas Dei, ne Gentiles recens conversi, ex pristina consuetudine colerent eas ut deos. Unde imaginem Dei fieri vetat Lactant. lib. 2. c. 2. & Justin. Apolog. 2. VERS. 25.

Syrus vertit, *nec per manus hominum ministratur ei.* Solebant enim Gentiles suis diis exhibere talia ministeria, qualia famuli exhibent suis heris, præsertim regibus, excitando eos, vestiendo, comendo, lavando, cibum potumque porrigendo, perinde ac si dij eorum homines fuissent, uti reverà Jupiter, Venus, Mars, Mercurius, & cæteri homines fuerunt potentes, sed tyranni & scelerati. Vide S. August. lib. 6. de Civit. cap. 10. Deus ergo hoc manuum ministerio non indiget, nec officiis humanis colitur, sed angelicis ministerijs, juxta illud Daniel. 7. 10. *Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.* Quocirca Christus Joan. 4. 24. *Spiritus est Deus*, inquit, *& eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

INDIGENS ALIQUO, CUM IPSE DET OMNIBUS VITAM ET INSPIRATIONEM (spiritum, sive halitum vitalem) ET OMNIA] *Omnibus*, intellige accommodè, putà C eis qui habent vitam: nec enim Deus dat vitam saxis. Rursus *vitam* accipe amplè pro qualibet vita, etiam vegetativa & sensitiva. Minùs ergo rectè Lyran vitam limitat ad angelicam & spiritalem. Per *inspirationem*, græcè πνοὴν, accipe halitum, spiritum, vel, ut Syrus, animam sensitivam: quæ enim hanc habent, respirant. Ita Cajet. Porrò rectè Chrysostomus id limitat ad animam rationalem, quam Deus inspiravit Adæ Genes. 2. 7. Eò enim alludit Paulus: agit enim de hominibus uti jam dixi. Simili modo Plato, Speusippus & Apulejus apud Rhodiginum libr. 12. cap. 2. Deum ita definiunt: *Deus est vivens immortale, per seipsum ad beatitudinem sufficiens, essentia sempiterna, ipsius boni causa, ens incorporeum, aperimetron, beatum, beatificum, omnium pater, optimum, nulla re indigens, cuncta conferens.* Porrò Deus omnium entium est causa, Primò, efficiens; Secundò, finalis; Tertiò, exemplaris. Hinc Timæus Pythagoricus Deum vocat mundum exemplarem: quia ipse est maximus mundus sapientiæ sanctitatis, intelligen-D tiæ, vitæ, rationum, formarum, specierum & rerum, quas omnes in se complexus servat & continet; non secùs ac mundus nos, & omnia rerum genera suo ambitu cingit: cujus rei pulchrum Ægyptiorum hieroglyphicum affert Eusebius, libr. 3. de Præparat. Evangel cap. 3.

Quamobrem mundus est Dei liber, ut aiebat S. Antonius, Dei tabula, Dei carmen & canticum, ut ait S Paulinus Natali 9. S. Felicis, Deum assiduè laudans, & omnibus gentibus ejus majestatem & beneficentiam deprædicans: quò fit, ut nemo tam rudis sit & barbarus, qui si in cælum suspexerit, Deum rectorem non videat, non sentiat, eumque velut ex ungue leonem, ex linea Apellem deprehendat. Deus enim est quasi sol immensus & beneficentissimus, qui omnia suo lumine illustrat, omnia suo calore vegetat, omnia sua omnipotentia creat & producit. Hac de causa hæbr. vocatur *Saddai*, id est mammeus, cornucopiæ, sufficientissimus, liberalissimus. Vide dicta Genes. 17. 1. Idem viderunt Gentiles, qui Isidem deam mammosam, id est totam ex uberibus, con- *Mundus est Dei liber & carmen.*

sectam, pingebant, ut terræ omnium parentis & altricis fœcunditatem repræsentarent. Errarunt: nec enim Isis est dea, nec terra ex se mammosa; sed omne quod habet, accipit à Deo. Deus ergo est totus uber, totus mamma, assiduè lacte beneficentiæ suæ alens terram, plantas, animantes & homines. Hinc Apulejus Metam lib. 11. *Deus*, inquit, *dulcem matris affectionem miserorum casibus tribuit, nec dies, nec quies ulla, ac ne momentum quidem tenue tuis transcurrit beneficiis otiosum*. Rursum Ægyptii, ait Horus Apollo lib. 1. Hieroglyph. c. 6. Deum volentes significare pingebat accipitrem: tum quòd fœcundum sit, ac diuturnæ vitæ hoc animal: tum quòd solis sit simulacrum, utpote intentissimis oculis in ejus radios prospiciens. Sol autem est visibile Dei hieroglyphicum. Pulchrè Horat. lib. 1. Carm.

Qui res hominum, ac deorum,
Qui mare, & terras, variisque mundum
Temperat horis.

Sublimiùs noster Boethius libr. 3. de Consolat. metro 9.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cælique sator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, stabilisque manens das cuncta moveri.

Et S. Dionys. de Divinis nomin. c. 9. *Magnus*, ait, *Deus dicitur, tum ex sua magnitudine, quam & cum omnibus quæ magna sunt communicat, & per omnem magnitudinem diffundit atque extendit; locum omnem continet, omnem numerum superat, omnem infinitatem transilit: tum ex summa vi actionisque magnitudine, ac muneribus, quæ ipso quasi fonte manant, quatenus cum omnibus infinita profusione communicata, tamen integra manent, eamdemque habent multitudinis exuberantiam, nec communionibus minuunt, sed potius etiam redundant & superant.*

Et omnia] Græcè, κατὰ πάντα, id est, *secundùm omnia*, scilicet principia & organa requisita ad vitam & respirationem, ait Cajet. Verùm pro κατὰ legendum καὶ τὰ. Sic enim legit S. Chrysost. vertens, ut Noster, *& omnia*. Quocirca Clemens Alexand li. 3. Pædagogi, *Laudemus*, inquit, *unum Patrem & Filium una cum Spiritu sancto, qui unus est omnia, in quo omnia, per quem omnia, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus: cui gloria nunc & in sæcula*. Et S. Aug. serm. 19. in Joannem: *Deus tibi totum est: si esuris, panis; si sitis, aqua tibi est: si in tenebris es, lumen tibi est: si nudus es, immortalitatis tibi vestis est.* Idem in psal. 26. *Quidquid præter Deum est, dulce non est. Quidquid mihi vult dare Dominus meus, auferat totum, & se mihi det.* Sapidè Psaltes psal. 144. *Magnus Dominus & laudabilis nimis; & magnitudinis ejus non est finis. Generatio & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt. Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, & magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt, & justitia tua exultabunt. Suavis Dominus universis, & miserationes ejus super omnia opera ejus. Confiteantur tibi omnia opera tua, & Sancti tui benedicant tibi.* Omnia enim sua sponte auctorem repetunt suum. Natura enim duce feruntur ad Deum à quo nascuntur, ut unde vitam hauserunt, vitæ etiam & gloriæ alimenta percipiant, originis semper inhærentia suæ. Quocirca apposité Deum definiens Cassiod. in psalm. 47. *Deus*, ait, *est virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis, cujus definitio est finem in Sanctorum laudibus non habere.* Hæc est ergo Christi & Pauli philosophia, ac Theologia vera & pia, quæ docet nos ex nobis nihil habere, sed omnia à Deo; quam calluit S. Franciscus, qui crebrò orando ingeminabat: *Domine quis tu? quis ego? tu omnia, ego nihil: tu abyssus entis & boni, ego nihili & mali. Tibi ergo me abyssali humilitate & reverentia prosterno, Deus meus & omnia.*

VERS. 26. Fecitque ex uno] Græca addunt *sanguine*: quia ex uno sanguine & carne Adæ protoplasti, propagati sunt & descendunt omnes homines: *sanguine* ergo, id est homine, per synecdochen. Sanguis notat modum propagationis, videlicet per generationem, quæ fit per semen quod non est aliud quàm sanguis magis concoctus, ideoque purior & nobilior. Cur Deus voluerit omnes nasci ex uno, causam dat S. August. lib. 12. Civit. c. 21. *Ut eo modo vehementius homini commendaretur societatis unitas vinculumque concordiæ, si non tantum inter se naturæ similitudine, verum & cognationis affectu homines necterentur*; ideoque Evam ex Adamo produxit.

Inhabitare super universam faciem (id est superficiem) terræ] Tota enim terra est habitabilis & habitata. unde adversam nobis terram incolunt Antipodes. Vide dicta Gen. 10. q. d. Deus non tantùm creavit homines, sed & eos assiduè gubernat, locumque & tempus vitæ cuilibet definit.

Definiens statuta tempora) q. d. Deus præfinivit cuique homini, genti & regno suam temporis, & ætatis mensuram, ut videlicet homo vivat septuaginta aut octoginta annis, psal. 89. v. 10. ut hi homines primò nascantur, & imperent, deinde illi & illi: ut primam monarchiam obtineant Assyrij, secundam Persæ, tertiam Græci, quartam Romani. Notat Paulus Athenienses, qui se omnium hominum antiquissimos & primos jactitabant, vocabantque αὐτόχθονας, id est, *terrigenas, e terra sua prognatos*. Ita Cicero orat. pro Flacco.

Et terminos habitationis eorum) q. d. Deus præscripsit cuique genti terminum tam temporis, quam loci in quo habitet, ne vicini locum occupet, vel invadat. Hoc est quod canit Moses Deuter. 32. 8. dicens. *Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.*

Quærere Deum) q. d. Hoc fine homines ita distribuit, & moderatur per tempora & loca Deus, ut eum investigent & quærant, & cognoscant, timent & colant. Mundus enim est quasi animal, cujus spiritus & velut anima est Deus, oculi sunt luna & sol: hepar, venæ, sanguis & phlegma sunt fontes, vena & flumina: proles sunt arbores, herbæ, flores, animalia, homines: quæ omnia vivificat, vegetat, fovet alitque Deus. Unde ex ijs facilè inveniri & cognosci potest. Vide Theodor. sermonibus decem, quos eruditè scripsit de Dei providentia, sive de Numine; & nostrum Lessium de eodem argumento; & Ciceronem l. 2. de Natura deorum, ac S. Anselmum in Monologio & Proslogio. Plato in Cratylo ait ἥλιον, id est *solem*, vocari à conversione, quòd instradiis, luce, calore, efficacitate, omnes res omniumque oculos ad se convertat: multò magis id facit Deus, qui est sol immensus tum lumine, tum calore, tum beneficentia in omnes & omnia. Verè S. Justinus apud Damascenum lib. 2. Paralip. c. 65. *Ut corporis bonum*, inquit, *est sanitas, sic animæ bonum, est Dei cognitio: quæ est velut quædam animæ sanitas, per quam divina similitudo comparatur.* Idem apud Antonium in Melissa lib. 2. sermon 43. *Finis philosophanti est, Deo, quoad ejus fieri potest, assimilari.*

Si forte attrectent eum) Græcè, ψηλαφήσειαν, id est *palpent eum*, sicut cæcus in tenebris palpando prætentat iter & locum. ita Pagnin. Vatabl. & alii. Significat Deum à nobis in hac vita videri & clarè cognosci non posse, nosque quasi cæcos palpando vestigia Dei, puta creaturas, ad ejus notitiam pervenire. Sicut enim cæcus palpando pervenit ad locum quò tendit, ita nos palpando & vestigando creaturas, pervenimus ad Deum earum creatorem. Verè S. August. epist. 120. ad Honoratum c. 3. & tract. 1. in Joan. *Quomodo*, inquit, *homo positus in sole cæcus, præsens est illi sol, sed ipse soli absens est: sic omnis stultus, omnis iniquus, sic omnis impius cæcus est in corde; præsens est illi sapientia, sed cum cæco præsens est, oculis illius absens est: non quia ipsa illi absens est, sed quia ipse ab illa absens est.* Idem proportionaliter dicas de quovis homine, etiam justo: omnis enim respectu Dei cæcus est. Licèt enim Deus totus sit lux, tamen sibi soli est lux, qua omnia clarissimè perspicit, nobis verò est lux transcendens & inaccessibilis. Tiberius Cæsar ita lucidos habebat oculos, ut in tenebris per eorum lucem videret omnia vicina, ait Suetonius in ejus vita, longè lucidiores oculos habet Deus: omnia ergo videns a nemine videtur. Sensus ergo est, si fortè homines Deum attrectent, non tactu corporeo, sed metaphorico & mentali, hoc est, si mente attingant, inveniant, & cognoscant Deum, ut eum venerentur, ament & invocent: cognoscant, inquam, ex ejus operatione, & productione frugum rerumque omnium. Sicut enim cæcus si in sylvis densissimis, vel in domo plenissima sit, si vel leviter se commoveat, in arbores, parietes, resvè alias impinget: sic ubique homini occurrat, imò incursat Deus. Quis enim si penitiùs suum corpus, ejusque membra & organa, tot tamque varia; si suam animam, ejusque sensus, potentias, motus & actiones, si suum

suum esse, tam mirum & multiplex consideret, maximè cùm qua ratione hæc facta sint & fiant, non intelligat; illicò non colligat, esse numen intra se, quod fabricam hanc instar horologii, tot machinis & organis instructam fabricarit, ordinarit, tueatur & moderetur; quod admirabiles illos motus cieat, quod harmoniam illam stupendam corporis & animæ, sensuumque & membrorum, mentis & carnis inter se divina arte misceat, contemperet & arctissimè in unum compositum consociet? ita Sanchez. In omni enim re motuque ad aliquod principium immobile, quasi ad primam causam deveniendum est. Unde Plato in Timæo, Deum definit esse unum idem, & semper sui simile, unum omnium principium ingenitum. Si enim esset genitum, utique non esset principium; sed ab alio principio productum. Vide S. Aug. 8. Civit. c. 6.

QUAMVIS] *καίτοιγε*, id est *quamvis*, vel *nam*. Unde Syrus vertit, *quandoquidem*, illudque hic valdè est appositum. q. d. Facile est invenire Deum, quandoquidem ipse non longè est ab unoquoque nostrum. Noster tamen, Pagnin Tigurin & alii vertunt *quamvis*: hoc ergo sequamur & exponamus.

QUAMVIS NON LONGE SIT AB UNOQUOQUE NOSTRUM] Ne quis putaret ex eo quod dixerat Paulus, *quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant*, Deum esse à nobis absentem; absentia enim quærimus & invenimus; quasi corrigendo id explicat subdens, Deum non longè abesse ab unoquoque nostrum, tum situ & loco, tum potiùs operatione: ex hac enim facile est attrectare & cognoscere Deum, utpote qui nobis det vitam, motum, alimenta & omnia, ut sequitur. q. d. Sicut mare non longè est à piscibus, quia pisces in eo & ex eo generantur, aluntur & vivunt; unde illud sentiunt: ita Deus non longè est à nobis, quia in eo, & ex eo quasi mari bonorum omnium haurimus vitam, motum & omnia: ex quo facile est eum attrectare & cognoscere. Esto enim ipse sit spiritus invisibilis, tamen per effectus hosce suos se hominibus cæcis cognoscendum & quasi palpandum exhibet. *Deus*, inquit S. Aug. lib. 7. Civit. c. 30. *ubique totus, nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes sectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cælum & terram præsente potentia, non absente natura. Ab hoc uno & vero Deo vitam speramus æternam.* Solerter notat Gabriel Vasquez 1. p. disp. 28. c. 4. n. 17. Paulum hic directè & ex proposito non agere de immensitate Dei, sed quàm facilè à nobis ex operibus suis attrectari, non manibus, sed mente, hoc est, cognosci & coli possit. Est enim Deus nobis operatione sua vicinus; imò intimus sicut aer, in quo vivimus, quemque respirando attrahimus. Sicut ergo aerem respirando quasi palpamus & sentimus, dum ille nos refrigerat; ita Deum in nobis operantem cognoscimus, & quasi attrectamus. Quare minùs rectè Cajetan. & alii ex hoc loco colligunt, quod Deo ratio & fundamentum existendi in rebus, sit ipsa ejus operatio, sicut in corporibus quantitas est ratio replendi locum. Operatio enim est signum & effectus præsentiæ Dei & angeli, non causa. Prius enim est Deum, vel angelum alicubi esse præsentem, quàm ibi operari, imò sæpè est præsens angelus, & nihil operatur. Paulus ergo ait hic potiùs de præsentia operationis divinæ. q. d. Sentimus Dei in nobis operationem: nam ipse operatur in nobis vitam, motum & existentiam: in ipso enim vivimus, movemur & sumus: ergo non est nobis ignotus, ut vos Athenienses putatis, sed facillimè ex operatione sua cognosci & attrectari potest. Verùm tamen est, operationem Dei conjunctam esse cum præsentia substantiæ divinæ, eamque præsupponere: quia enim Deus est immensus, hinc ubique est præsens secundùm substantiam, nec usquam operari potest, nisi sit præsens, eò quòd id exigat, non operatio, vel modus operandi Dei, sed ejus immensitas. Si enim operaretur alicubi ubi non est, non esset immensus, ac consequenter non esset Deus, nec operari posset ut Deus. Porrò ex operatione sentiri & attrectari potest Deus, non ex præsentia, cùm sit spiritus & invisibilis. Omnia hæc significat hic Paulus. Sensus ergo est, q. d. Deus adest nobis, etsi à nobis non videatur. Est enim immensus & ubique: unde & ubique operatur, omnibusque se cognoscendum exhibet. Ex operatione ergo cognoscere potestis Deum, id est, primam causam, primum & immensum ens, hoc enim sicut ubique est, ita ubique operatur. Secùs est de sole, qui absens in distantia operatur, quia non est immensus. Adde, sicut locum, putà aerem sentimus per respirationem, refrigerium vel calorem; ita & Deum: Deus enim est locus locorum. Hunc sensum mox magis explicabo.

An operatio sit ratio præsentiæ Dei?

IN IPSO ENIM VIVIMUS, MOVEMUR ET SUMUS] *VERS. 28.* Non quasi in ipsa Dei substantia siti simus, ejusque simus pars, uti quidam stolidè imaginati sunt, ait S. Cyrill. lib. 9. in Joan. c. 40. S. Aug. lib. 4. de Genes. ad liter. c. 12. Sed Primò, *in ipso*, id est, per ipsum, ait S. Cyrill. Probat enim Paulus Deum dare omnibus vitam, inspirationem & omnia ex eò, quòd in ipso, id est per ipsum, vivamus, moveamur & simus. Ergo sumus in ipso tamquam in causa efficiente, & conservante, hoc est, continuò quasi creante: conservatio enim est continuatio creationis, & continua creatio. Deus enim conservat animam, vitam, motum, sensum & essentiam nostram, ea semper in nos influendo, sicut primitus ea creavit; perinde ac sol suos radios conservat, jugiter eos emanans & producens.

In Deo sumus Primò.

Secundò, concomitanter *sumus in ipso*, tamquam in continente & loco divino, uti jam dixi. *Prope est*, ait Seneca epist. 41. *à te Deus; & cum est, intus est. Sacer intra nos spiritus sedet*: Deus enim sicut est ævum ævorum, ita est & spatium spatiorum, & locus locorum, sine quo nullus locus est, vel esse potest. Sicut enim omne esse manat ab essentia Dei, & omne tempus, omnisque duratio manat ab æternitate Dei; ita & omne spatium omnisque locus manat ab immensitate Dei, uti eruditè docet noster Lessius lib. de Attributis divin. agens de immensitate Dei. Deus ergo est quasi mare quoddam immensum per infinita spatia extensum, in quo mundus & omnia quæ in eo sunt innatant, quasi spongia in oceano, ait S. August. lib. 7. Confess. c. 5.

Quocirca doctè & eleganter S. Gregorius Dei immensitatem describens lib. 2. Moral. cap. 8 *ipse*, inquit, *manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse infra omnia; & superior est per potentiam, & inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem: sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans: nec alia ex parte superior, alia inferior, aut alia ex parte exterior, atque alia manet interior; sed unus idemque totus ubique præsidendo sustinens, sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans: unde superius præsidens, inde inferius sustinens; & unde exterius ambiens, inde interius replens: sine inquietudine superius regens, sine labore inferius sustinens; interius sine extenuatione penetrans, exterius sine extensione circumdans. Est itaque inferior & superior sine loco, est amplior sine latitudine, est subtilior sine extenuatione.*

Immensitas Dei describitur.

Et Minutius Felix in Octavio respondens Gentilibus, objicientibus Christianos Deum colere, quem non videbant: *Imò*, inquit, *ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus, & in mundi omnibus virtutem ejus semper præsentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat cùm serenat.* Et mox: *Qui ipsum solis artificem, ipsum luminis fontem possis sustinere, cum te ab ejus fulgoribus avertas, à fulminibus abscondas?* Et inferiùs: *Ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeò rursus intende: cælo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter præsens ubique interest, & miscetur omnibus (nusquam enim claritudo violatur) quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus; sed cum illo, ut prope dixerim, vivimus.*

In Deo ergo, quasi in æthere infinito vivimus & movemur, intra illum stamus & habitamus: ille nos penetrat sua essentia & substantia, penetrat totum corpus, & totam animam nostram, omnesque ejus sinus, angulos & latebras: extra illum exire non possumus, quia ubique est: & quia est immutabilis, ubi semel est, semper est. Hac de causa signanter ait Paulus: *In ipso vivimus*, non *per ipsum*, ut significaret Deum ita esse causam efficientem nostræ vitæ, ut sit etiam localis & quasi materialis, utpote qui omnem corporis vitæ & essentiæ materiam, totumque subjectum nobis subministrat, perinde ac mare suppeditat piscibus, sed longè potiori ratione. Deus enim materiam creavit ex nihilo, & conservando quasi continuò creat: mare verò creatam à Deo accipit, & piscibus impertit. Si-

Si Deus non esset in loco, nos in eo esse non possemus.

cut ergo pisces ita vivunt in aqua, & ex aqua per naturalem sympathiam & dependentiam, ut extra eam vivere nequeant: sic nos in Deo & ex Deo vivimus, ut extra eum vivere non possimus: adeò ut si per impossibile Deus non existeret in nobis, sive in loco in quo sumus, nos in eodem existere & subsistere non possemus. Sicut enim nostra substantia pendet à substantia Dei; sic nostra existentia in loco pendet à Dei existentia in eodem loco, quasi radius à sole, quasi embryo à matre & matrice, quasi avis ab aere, quasi homo à respiratione; & planius sicut corpus ab anima vivit, movetur, est & sustentatur. Sicut ergo de anima dici potest, quod in ipsa vivamus, moveamur & simus, ita multò magis idem dicitur de Deo: ipse enim est anima non tantùm corporis, sed & animæ cujusque, ubique illi præsens, eamque vivificans, movens & sustentans. Vide ergo quàm Deo juncti simus physicè, & moraliter jungi debeamus, ut quoties auram attrahimus, toties Deum attrahamus, cogitemus & invocemus, in quo sicut in aura vivimus, movemur & sumus. Ita S. Chrysost. *Sicut*, inquit, *impossibile est ignorare aerem ubique diffusum, & non longe ab unoquoque nostrum existentem, ita profecto & omnium opificem. Vide quomodo omnia illius dicit esse; providentiam esse illius; conservationem esse ab illo; operandi vim; actum habere, & non perire.* Profundè Lyran Ipse, ait, est nobis intimior quàm nos ipsi: quoniam ipse conjungit principia intrinseca, quibus nimirum unusquisq; nostrum constituitur substantialiter. Porrò Deus in nobis, & nos vicissim in Deo, sicut lumen est in aere, & aer in lumine. Vide S. Aug. lib 4 de Genesi ad litteram c. 12. & lib. 14. de Trinit. c. 12. & S Cyrill lib. 9. in Joan. c. 40.

Deus est quasi aura qua respiramus.

Tertiò,

Tertiò, in Deo vivimus, movemur & sumus, quasi in circulo, vel rota nos concludente & ambiente. Unde Empedocles: *Deus*, ait, *est circulus cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam.* Et circulus symbolum est perfectionis & æternitatis Dei, ut docet Pierius Hierogl l. 39. Divinè S. Dionys. c. 7 de Divin. nomin. ait, divinam monadem, sive unitatem in tribus personis, se à cælestibus in omnia, etiam ima diffundere, *ut quæ sit primum*, inquit, *omnis essentiæ principium & causa; eamdemque omnia eximio modo complexu suo, qui invictus sit, continere.*

Quartò,

Quartò, juridicè in Deo, id est, in Dei dominio & jurisdictione vivimus, eoque cingimur, ut ejus jus & C manus evadere non possimus, juxta illud psal. 138. 7. *Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades*, &c. sed ipse quasi figulus nos formet, moveat, regat mutet, prout voluerit. Unde S. Aug. in illud Matt. 6. *Pater noster*, &c. *Deus*, inquit, *est in seipso, sicut α & ω: in mundo, sicut rector & auctor: in angelis, sicut sapor & decor: in Ecclesia, sicut paterfamilias in domo: in anima, sicut sponsus in thalamo: in justis, sicut adjutor & protector: in reprobis, sicut pavor & horror.* Et Arist. vel quisquis est auctor lib. de Mundo: *Quod*, ait, *in navi est gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus*: ac consequenter mundus vicissim est in Deo, sicut regnum in rege à quo regitur.

Significat ergo hæc præpositio *in*, nos intimè à Deo pendere, Deumque esse quasi animam & vitam nostram, juxta illud S. August. ser. 18. de verbis Apostoli: *Vita corporis anima est, vita animæ Deus est.* Magis enim pendet D homo & res quælibet à Deo, quàm à seipsa: quia & materia, & forma ipsius ex se non est, sed omne suum esse habet à Deo, illudque tamdiu habet, quamdiu placet Deo. Si enim ille manum suam retrahat, illicò res omnis recidit in suum nihilum, unde à Deo per creationem educta est. Magis ergo pendemus à Deo, quàm radii à sole, lumen à luce, calor ab igne, vita ab anima, respiratio ab halitu. Et hæc est causa, cur magis Deum quàm nos ipsos, id est, vitam & animam nostram diligere debemus: quia scilicet à Deo, quasi à fontali principio, magis pendemus nos, totumque universum, cujus nos sumus pars, quàm à nobis ipsis. ita D. Thom. & Scholastici 2. 2. q. 26. art. 3.

Moral. Primum;

Moral. *τὸ in ipso vivimus*, significat Primò, nos ex vita & anima nostra facili gradu ascendere ad Deum. Unde S. Aug. lib 7. Confess. c. 10 citatis his Pauli verbis: *Et inde*, inquit, *admonitus redire ad memetipsum, intravi in intima mea duce te, & potui, quoniam factus es adjutor meus. Intravi, & vidi qualicumque oculo animæ meæ, supra* A *eumdem oculum animæ meæ, supra mentem meam, lucem Domini incommutabilem, non hanc vulgarem & conspicuam omni carni, nec quasi ex eodem genere. Grandior erat, tamquam si ista multo multoque clariùs claresceret, totamque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mentem meam, sicut oleum super aquam, nec sicut cælum super terram, sed superior: quia ipsa fecit me; & ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui novit veritatem, novit eam; & qui novit eam, novit æternitatem. Charitas novit eam. O æterna veritas, & vera charitas, & chara æternitas! Tu es Deus meus, tibi suspiro die ac nocte.*

Secundum.

Secundò, *τὸ in ipso* significat Deum in manu sua habere nostram vitam, nostrum halitum, nostrum esse, ac consequenter nostram gratiam & gloriam, nostram felicitatem & damnationem æternam. *In manibus tuis sortes meæ*, ait David psal. 30. 16. Hoc est quod Daniel intonat Baltasari regi, interitum ei denuntians: *Deos*, inquit, *argenteos & aureos*, &c. *laudasti. Porro Deum qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti*, Daniel. 5. 23.

Symbolicè in Dei idea vivimus.

Symbolicè in Deo ipso vivimus & sumus tamquam in B causa exemplari: nostrum enim omnium ideæ, juxta quas conditi sumus, propriè sunt in Deo: in eo enim, ait S. Augustinus, vivunt sempiternæ rerum omnium rationes. In Deo ergo sum & vivo, quia mei idea & exemplar propriè est & vivit in Deo. Vide S. Thomam & Scholast. 1. p. q. 15.

Et in ejus providentia.

Rursum in Deo, id est, in Dei mente, sapientia, voluntate, cura & providentia vivimus, movemur & sumus. Ille enim semper cogitat de nobis, curat res nostras, regit dirigit, nobisque providet de omnibus. Si ergo grati esse volumus, jugiter de Deo nostro vicissim cogitare debemus, illi obsequi & per omnia placere. Sicut enim nullum est momentum quo non fruamur Dei beneficiis, sic nullum debet esse momentum quo non de eo cogitemus. Quis enim obliviscatur animæ suæ, vel halitus sui in quo vivit, movetur & est? Ita S. Dominicus, S. Thomas aliique Sancti jugiter de Deo, vel cum Deo loquebantur. Ita S. Augustinus in Soliloquiis cap. 18. *Omni momento*, inquit, *me tibi obligas Domine, dum omni momento mihi tam magna beneficia præstas. Sicut ergo nulla est hora, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar, sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos in mea memoria, & te non diligam ex omni fortitudine mea.* Quocirca Deus sicut est centrum animæ nostræ, ita debet esse & centrum omnium cogitationum, intentionum & actionum nostrarum.

Idipsum eleganter docet Cassianus Collat. 24. cap 6. exemplo testudinis, sive concamerationis, cujus rotunditas coire & stringi debet in centro, alioqui corruet: *Ita etiam*, inquit, *mens nostra nisi solam Domini charitatem, velut centrum immobiliter fixum, per universa operum malitionumque nostrarum momenta, circumagens circino charitatis, omnium cogitationum vel aptarit, vel repulerit qualitatem, nequaquam structuram illam ædificii spiritalis, cujus Paulus est architectus 1. Corinth. 3. probabili arte molietur, nec pulchritudinem domus illius possidebit, quam B. David in corde suo Domino suo cupiens exhibere: Domine, inquit, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.*

Et S. Augustinus lib. de Spiritu & anima c. 17. vel quisquis est Auctor. Nam non esse S. Augustini, sed alicujus eo posterioris, liquet ex capite 37. ubi citat Boethium, qui à Theodorico rege Gothorum occisus est anno Christi 526. cùm S. Augustinus vixerit anno Christi 420. Et c. 48. multa citat ex Gennadio lib. de Eccles. dogmat. qui pariter Augustino recentior est. Hic inquam Auctor. piè & eleganter describens Dei beneficia communia & propria, curamque & providentiam, subdit: *Hæc & multa alia fecit mihi Deus meus, de quibus dulce est mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias agere, ut pro omnibus beneficiis suis possim semper eum laudare & amare. Cùm enim cunctis sit præsidens, singulos implens, ubique præsens, universorum curam gerens, & tam singulis quam omnibus providens, ita totum ad custodiam meam occupatum video, ut, si ego super custodiam meam stabo, quasi omnium oblitus sit, & mihi soli intendere velit. Semper se præsentem exhibet, semper se paratum offert, si me paratum invenerit. Quocumque me vertero, non me deserit, nisi ego prius eum deseram. Ubicumq; fuero, non recedit à me, quoniam ubicumque est, ut quocumque iero inveniam eum, cum quo possim esse.*

Quidquid

Quidquid fecero, pariter assistis, utpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum & actionum mearum. Cùm hæc diligenter considero, timore pariter & ingenti rubore confundor, quia illum ubique mihi præsentem, & omnia occulta mea videntem intueor. Multa enim sunt in me, de quibus coram oculis ejus erubesco, & pro quibus ei valdè displicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependam habeo, nisi tantùm ut diligam eum. Non enim meliùs, nec decentiùs quàm per dilectionem rependi potest, quod per dilectionem datum est.

Quocirca S. Bernardus lib. de Modo bene vivendi c. 29. hoc sorori dat dogma pium & salutare: *Ibi pecca, ubi nescis esse Deum. Nihil enim celatur ante Deum. Videt occulta, qui fecit abscondita. Dominus ubique præsens. Spiritus totum implet. Majestas omnipotentis Dei penetrat omnia elementa, nullus locus est extra Deum. Dominus scit cogitationes hominum.* Rursum S. Aug. serm. 255. de Temp. *In nobis*, ait, *duo altaria sunt constituta, corporis scilicet & cordis nostri. Duplex à nobis sacrificium quæris Deus: unum, ut simus casto corpore; aliud, ut mundo corde esse debeamus, Ergo in exteriori altari, id est in corpore nostro, offerantur opera bona, in corde odorem suavitatis redoleat cogitatio sancta, ut cor tamquam altare thymiamatis, jugiter ex Deo exhalet thymiama laudis & gratiarum actionis.* Idem lib. 14 de Trinitate c. 12. *Magna*, ait, *hominis miseria est cum illo non esse, sine quo non potest esse, id est subsistere. In quo enim est, procul dubio sine illo non est: & tamen si ejus non meminit, eumque non intelligit, nec diligit, cum illo non est.* Hæc physicè de esse naturali, quo naturaliter vivimus, movemur & sumus in Deo.

Mystic. Mysticè, hæc veriora sunt in esse & gradu supernaturali. Supernaturaliter enim in Deo vivimus per gratiam, movemur per charitatem aliasque virtutes, sumus per summam unionem cum Deo, qua divinæ consortes naturæ, facti sumus nova & supernaturalis creatura Nam per justificationem novo modo fit præsens Deus in anima justi, adeò ut si per impossibile priùs in ea non fuisset præsens per essentiam, præsentiam & potentiam, illicò virtute gratiæ & justitiæ fieret præsens per essentiam, præsentiam & potentiam, uti ex D. Thoma, Suarez, aliisque Scholasticis ostendi Oseę 1. 10. Unde S. Ambros. lib. de Bono mortis c. ult. *Movemur*, inquit, *in Deo, quasi in via; sumus, quasi in veritate; vivimus, quasi in vita æterna.* Et S. Cyprianus l. de Baptismo Christi, hæc applicat SS. Trinitati: *In Patre*, ait, *sumus, in Filio vivimus, in Spiritu sancto movemur & proficimus.* Hoc est quod Isaias ait c. 26. 12. Deum in nobis operari omnia opera nostra; item omnia in omnibus, ut ait Paulus 1. Corinth. 12. 6. ac eum operari in nobis velle & perficere, Philip. 2. 13. Hoc est quod disertè asserit Christus Joan. 14. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

In te ergo, ô Domine, vivimus, movemur & sumus, sicut infans in sinu, imò in ventre matris, à qua gignitur, formatur, alitur, omneque suum esse accipit: sicut pisciculus in mari: sicut avis in aere: sicut herbæ & gramina in terra: sicut navigantes in navi, sicut equitantes in curru. Tu enim es currus Israel, & auriga ejus: tu ut currus nos sustines, & vehis; ut auriga moderaris, dirigis & ducis rectis itineribus ad cælum. *Quid peto ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? An potiùs nõ essem, nisi essem in te?* ait S. Aug. 1. Conf. c. 2.

In te, hoc est, in tua memoria, intellectu & voluntate semper vivimus: tu de nobis assiduè memoraris, cogitas, disponis & ordinas. Da ut vicissim in memoria, intellectu & voluntate nostra semper vivas, ut nihil nisi te memoremur, sapiamus, velimus, amemus, ut te indies magis magisque vestigando cognoscamus, & diligamus, *Quid enim*, ait S. Aug. lib. 1. Confess. c. 4. *es Deus meus? Quid rogo nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum nostrum? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime & justissime, secretissime & præsentissime, pulcherrime & fortissime, stabilis & incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, numquam novus, numquam vetus, innovans omnia, & in vetustatem perducens superbos, & nesciunt. Semper agens, semper quietus: colligens & non egens: portans, & implens, & protegens: creans, & nutriens, & perficiens: quærens, cum nihil desit tibi: amas, nec æstuas: zelas, & securus es: pœnitet te, & non doles: irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium: recipis quod invenis, & numquam amisisti: numquam inops, & gaudes lucris: numquam avarus, & usuras exigis; & supererogatur tibi ut debeas, & quis habet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid dicimus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis, cùm de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniã loquaces muti sũt.*

Atque ex his collige & metire quanta sit bonitas, & beneficentia divina, tum præsens, tum potiùs futura, quantaque sint bona & gaudia, quæ Deus in cælis præparavit diligentibus se, ea hac mensura & ulna metire. Nam, ut ait S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Cùm Deus in hac vita tam præclara justis pariter & injustis tribuat, qualia sunt putanda quæ justis reservat? Consideremus qui tanta dedit, quanta restituet: qui tam magnus est in donis, quàm magnus erit in præmiis. Si tam inæstimabilis est munerantis benignitas, quæ illa remunerantis? Ineffabilia sunt quæ præparavit Deus his qui diligunt eum: quam magna rependet bonis, qui tam magna largitur ingratis?*

Quàm ergo Deum semper præsentem in mente habere debemus, & ejus præsentiam nobis semper repræsentare, ut nil eo indignum, quod ejus oculos offendat, agamus, velimus, cogitemus? quàm sanctos esse nos convenit, qui in ipsa sanctitate, in Deo, inquam, quasi in templo increato vivimus, movemur & sumus? *Sancti in Deo quasi in ipsa sanctitate vivunt.* Dicebat vicissim Philo, & ex eo Lactantius libr. de Ira Dei c. 14. *mundum esse totum templum quoddam sanctissimum, & Deo dignum*: multò magis microcosmus, putà homo, præsertim fidelis & sanctus, est templum Dei animatum & vivum, in quo substantialiter Deus inhabitat, ac proinde in eo semper eum contemplari, revereri, colere potest & debet. *Perpetuum*, ait Nazianz. in sententiis, *tibi hoc sit studium, ut mentem tuam templum Deo extruas: sic enim pro spirituali statua eum in intimo corde habebis.* Ita S. Gorgonia soror Nazianzeni, seipsam vivum Deo templum exhibuit, ac proinde moriens hanc cygneam edidit vocem: *In pace in idipsum dormiam & requiescam*, uti ipse testatur orat. 11. quæ est de S. Gorgonia.

IN IPSO VIVIMUS, MOVEMUR ET SUMUS] Hæc tria quasi antistropha respondent, & confirmant tria, quæ homines accipere à Deo dixit Paulus vers. 25. dum ait: *Cùm ipse det omnibus vitam, & inspirationem, & omnia* q. d. Deus dat nobis vitam, quia in ipso vivimus: dat respirationem, quia in ipso movemur: ipsa enim respiratio est motus: est enim continua inspiratio & expiratio aeris, quæ fit per contractionem & dilatationem pulmonum, quasi follium, ad refrigerandum cor. Rursum respiratio conjuncta est cum motu: quæ enim habent vim motivam, respirant: unde & dum fortiùs se movent, magis respirant: motu enim excitatur calor, qui respiratione refrigerandus & temperandus est. Ipse denique dat omnia, quia in ipso sumus, id est, ab ipso sugimus & haurimus omne esse nostrum, omnia quæ habemus, totum quod sumus: præter vitam enim & motum, multa alia habemus à Deo.

Nota. In Deo vivimus, non formaliter, quasi ipse sit causa formalis vitæ nostræ, uti nonnulli censuerunt; ac hæretici Apollinaristæ Christo homini adimebant mentem & animam, dicentes ejus vice fungi divinitatem. *In Deo vivimus, non formaliter, sed effective.* Rursum nonnulli Scholastici censuerunt, vitam quæ consistit in visione Dei, fieri per solum divinitatis, vel luminis gloriæ illapsum in animam, ita ut ipsa nil agat, nec activè eliciat actum visionis beatificæ, sed merè passivè se habeat, eum dumtaxat recipiendo. Hæc enim & Philosophiæ & Theologiæ repugnant, quæ docet, actus vitales, qualis est visio, intellectio, amor. &c. essentialem ordinem dicere ad animam viventis in quo sunt, ita ut ab ea vitaliter manare & produci debeant: alioqui non vitales actus erunt, sed mortuæ qualitates & actiones. In hoc enim actus vitalis à non vitali secernitur, quòd ille à principio intrinseco vitaliter procedat, hic non.

Nota Secundò, *τὸ in quo movemur.* Inde enim patet, Deum immediatè concurrere ad omnem motum nostrum, *Deus concurrit ad omnes actiones.* æquè ac ad omnem operationem causæ secundæ, ideoque ex eo rectè concludit Apostolus, Deum non longè abesse à nobis, sed utique esse præsentem; quia scilicet ubique immediatè non tantùm nos, sed & motus, actionesque nostras omnes contingit, iisque cooperetur, adeò ut sine ejus concursu, & cooperatione, nec digitum extendere, nec minimum nutum, vel motum producere possemus, ita passim contra Durandum in 2. d. 1. q. 5. (ubi docet, Deum tantùm dare & conservare vim motivam, non verò concurrere ad ipsum motum) docent Scholastici cum S. Thoma 1. p. q. 18. art. 4. ad 1. Omnis enim res pendet & manat à Deo: ergo & actio. Est enim ipsa res & ens quoddam.

SICUT ET QUIDAM VESTRORUM POETARUM

(Syrus, *sapientum*: Poetæ enim erant Gentilium sapientes & quasi Prophetæ) DIXERUNT) Virgil. 4. Georg.

——Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

Plato, & ex eo Virgil. Æneid. 6.

Spiritus intus alit, totumque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum.

Si Deus est anima mundi & macrocosmi, multò magis idem est anima microcosmi, putà hominis. Lucanus lib. 2.

Juppiter est quodcumque vides, quocumque moveris. Rursum.
——Jovis omnia plena.

Ennius apud Cicer. lib. 2. de Natura deorum:

Vides sublime fusum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumvectu amplectitur,
Hunc summum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

Similia habet Aratus, de quo mox.

IPSIUS ENIM ET GENUS SUMUS] Sunt verba Arati in Phænomenis. Aratus fuit Poeta antiquus & celebris, Antiocho regi in deliciis, olympiade 125 anno à Roma condita 472. patria Solensis, non longè à Tharso: ac proinde Pauli penè concivis. Præclarè scripsit de stellis & signis cælestibus; unde ejus versus in Latinum transtulit lib. 2. de Natura deorum Cicero. Aratus ergo sic orditur:

B

A Jove principium, quem numquam mittimus ipsi
Infatum: plena verò Jovis omnia quidem compita,
Omnes verò hominum cœtus, plenum verò mare,
Et portus: ubique autem indigemus Jove omnes.

Alii pro *indigemus*, vertunt *utimur*, vel *fruimur*, quasi κεχρήμεθα derivetur à χρᾶομαι, id est *utor*, non à χρήζω, id est *indigeo*. Sed χρᾶομαι construitur cum dativo, χρήζω cum genitivo, qualis hic est Διός, id est *Jovis*.

Hujus etenim genus sumus.——

Quod hemistichium brevitatis causa tantùm citat Paulus; & quia illud sufficit ad confirmandum id quod dixerat: *In illo vivimus, movemur & sumus*. Subdit Aratus, Jovem providisse stata tempora serendi, germinandi, metendi, &c. Unde concludit: *Salve pater, magna admiratio, magna hominibus utilitas*. Moral. exemplo Pauli disce, Ethnicorum sententias Christiano concionatori raro & sobriè citandas esse: de quo multa noster Lorinus hic.

C

Genus, id est opus. Gabr. Vasquez, & ex eo Sanchez, genus sumunt non pro prole, sed pro opere. q. d. Sumus opus & creatura Dei. Unde Clemens Alexandr. lib. 5. Strom. sub finem: *Ipsius genus sumus*, inquit, scilicet creatione: γεννᾶν enim non tantùm *gignere*, sed & *producere* significat. Unde liber Genesis vocatur, quo rerum creatio & productio enarratur. Sic Job 38. Deus dicitur pluviæ pater, id est productor, ut sensus sit, q. d. Si nos qui sumus genus, id est, opus Dei, longè præstamus idolis ligneis & lapideis, imò simulacra hæc manu hominis formata sunt: multò magis iis præcellit Deus: quare illa Deo æquari, aut pro Deo coli nefas est.

Genus, id est proles. Verùm alii passim genus accipiunt pro progenie & sobole. Sic Græci Poetæ vocant Heroes διογενεῖς, διοτρεφεῖς, & δῖοι, hoc est, *à Deo genitos, à Deo nutritos, & divinos*. Homo ergo est genus Dei, quia creatus est ad imaginem & similitudinem Dei, quasi Dei proles & filius; qui proinde ab eo participat ejus essentiam præ cæteris creaturis, summumque entis gradum, putà naturam rationalem. Vide dicta Genes. 2. Longè excellentiùs & perfectiùs sumus genus, id est, filii Dei, per gratiam, qua adoptamur in filios Dei, imò simus divinæ consortes naturæ, ut ait S. Petrus 2. epist. c. 1. 4. Unde S. Gregor. 20. Moral. c. 16. & Beda: Genus, inquiunt, sumus Dei, non quia de substantia Dei, pars ve illius, sed quia per Spiritum illius, & voluntariè per adoptionem recreati: nam in justificatione non tantùm qualitas aliqua, putà gratia & charitas, sed ipsissimus Spiritus sanctus, ac tota SS. Trinitas nobis datur, uti paulò antè dixi, quæ nos substantialiter sibi unit, & quasi in se transformat, ut simus ejus congeneres & concorporei, ideoque unum genus cum eo, imò unus spiritus, ut dicitur 1. Corinth. 6. 17. ita S. Gregor. Nyssenus scribit de suo fratre S. Basilio Magno in orat. funebri; *Genus quidem illi (Basilio) & necessitudo cum Deo: patria autem, virtus.* Porrò ex eo quòd sumus Dei genus; rectè confirmat suum dictum Apostolus, quòd in ipso vivamus, moveamur & simus, utpote qui ita fi-

A

nius genus Dei, ut illi, ejusque substantiæ intimè simus uniti, ab eaque toti penetremur & possideamur, ac consequenter quòd Deus non sit à nobis remotus, nec ignotus, ut Athenienses putabant, sed cognitus & vicinus, non tantùm loco, sed & cognatione & substantia: quia nos sumus è genere & stirpe Dei, quasi ejus soboles & propago. Aratus enim, ut patet ex versibus ejus paulò antè citatis, ita dicit nos esse genus Dei, ut ille quaquaversum omnia (putà macrocosmum, & multò magis microcosmum, id est homines) se suoque numine, id est, sua substantia, præsentia, operatione, beneficentia continua, impleat & compleat; omnesque eo indigeamus, utamur & fruamur perpetim, dum scilicet in illo vivimus, movemur & sumus, uti explicat Apostolus. Deus enim est velut anima mundi, quæ se per eum totum diffundit, in eoque homines quasi filios ex seipsa & in seipsa producit, sicut mare in se & ex se producit pisces; ita ut instar piscium in Dei & deitatis Oceano vivamus, natemus, moveamur & simus.

Quare licèt in hominibus & animalibus filii à parentibus suis sint separati, in Deo tamen & loco & operatione cum eo sunt conjuncti; eò quòd ipse sit immensus, omniaque impleat, penetret & occupet. Hinc rursum, licèt homo semel genitus à patre, ab eo ampliùs non generetur, nec corpus aut vitam accipiat; in Deo tamen secùs est: ab eo enim assiduè pendemus, uti radius à sole. Ita ergo sumus genus Dei, ut ipse assiduè nos quasi generet, conservando & jugiter influendo in nos vitam, motum, omneque esse nostrum.

Denique rectè probat Aratus, Deo nos omnes indigere, ex eo quod ejus genus, id est propago & filii, sumus! Filii enim indigent ope patris, utpote à quo accipiunt vitam, victum, vestitum, hereditatem, & omnia: præsertim verò egent ope patris divini, ipsiusque Dei, qui est pater totius entis, omnisque esse & essentiæ, ideoque in eo vivimus, movemur, & sumus, uti ratiocinatur Apostolus.

Secundò, posset τὸ *ipsius enim & genus sumus*, referri altius more Hebræo ad priorem partem v. 27. *Quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant*, ut hujus sit probatio, potiùs quàm ejus quod proximè præcessit, *In ipso enim vivimus, movemur, & sumus*. q. d. Sumus genus Dei, ejus cognati & filii: ergo facilè possumus eum invenire & cognoscere: filius enim naturaliter suum agnoscit patrem, cognatus cognatum, consanguineus consanguineum, congener sibi congenerem; perinde ac bos bovem, philomela philomelam, equus equum, leo leonem agnoscit & amat. Uulgò dicitur: *Simile gaudet simili: Cicada cicadæ chara, formica formicæ; Asinus asino, sus sui pulcher; Semper graculus assidet graculo*.

Tertiò, alii censent esse argumentum à majori ad minus. q. d. Mirum vobis, ò viri sapientes, videri non debet quod dixi, nos scilicet in Deo vivere, moveri & esse; cùm vester Poeta etiam amplius illi tribuat, majoremque nostri cum illo doceat esse conjunctionem, dum dicit nos Dei esse genus, seu progeniem; quia scilicet ipse nos, æquè ac angelos, creavit ad sui imaginem, suæque libertatis, rationis & spiritualis essentiæ fecit esse participes.

Verùm primus sensus est genuinus, ut patet intuenti Aratum. Hinc veteres Philosophi & Poetæ, ut Orpheus in hymnis, Soranus, Varro & Philo dicunt, Deum creaturis esse patrem & matrem, nimirum esse μητροπάτορα & πατρομήτορα, id est, *matripatrem & patrimatrem*. Primò, quia, sicut homo à patre & matre accipit suum esse & bona omnia, sic multò magis eadem ipse, & quælibet alia creatura accipit à Deo. Secundò, quia, ut ait Philo lib. de Temulen. patris nomen denotat potentiam, matris scientiam, putà ideam, quæ rei fabricam concipit & efformat quasi mater. Deus ergo est pater per omnipotentiam, est & mater per omniscientiam, ideam rerum omnium, quæ attribuitur Verbo, putà Filio. Hic ergo est quasi mens, & mater omnium. Tertiò, quia Deus est pater per productionem & creationem universorum: est & mater per bonitatem & beneficentiam, qua cuncta creat, conservat, pascit, gubernat. Unde Deus Pater, cui attribuitur creatio, est pater: Spiritus sanctus, cui attribuitur bonitas, est quasi mater omnium. Quartò, quia Deus in mundo, & per mundum, semina rerum producendarum emittit quasi pater: eadem quoque recipit quasi mater. ita Varro & Soranus, qui tamen in eo

Deus est pater & mater.

D

in eo errarunt, quòd censerent mundum ipsum esse Deum. Audi eos citantem & refutantem S. August. lib. 7. de Civit. c. 9. *Jovi, inquit, universum solent tribuere. Unde est illud: Jovis omnia plena. Ergo & Jovem, ut Deus sit, & maxime ut rex deorum, non alium possunt existimare quàm mundum: ut in diis cæteris secundùm istos suis partibus regnet. In hanc sententiam etiam quosdam versus Valerii Sorani exponit idem Varro in eo libro, quem seorsum ab istis de cultu deorum scripsit, qui versus hi sunt.*

Juppiter omnipotens, regum Rex, ipse Deusque
Progenitor, genitrixque Deum Deus unus & omnis.

Exponuntur autem in eodem libro ita, ut eum marem existimarent, qui semen emitteret; fœminam, quæ acciperet: Jovemque esse mundum, & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere; qua causa, inquit, scripsit Soranus, Juppiter progenitor, genitrixque: nec minùs cum causa unum & eumdem omnia esse. Mundus enim unus, in eo uno omnia sunt. Quintò, valdè apposite Verbum caro factum est πατρομήτωρ. Deitas enim est quasi pater, humanitas in Christo est quasi mater nostra: ideo enim Deus factus est homo, ut qui erat pater, esset nobis & mater, de quo plura 1. Joan. c. 1. 1.

Anima cælestis origo. Moral. disce hic, quanta sit nobilitas animæ, nimirum quòd sit cælestis, divina, proles & propago Dei; ac proinde indignum esse si illa ad brutas cupiditates se abiiciat: quare debere eam divinam, cælestem & angelicam vitam agere, ut Deum patrem suum imitetur, ad eumque beanda redeat. Quocirca idem quod Aratus hic, dixerunt Poetæ cæteri, nimirum *animam* hominis esse *divinæ particulam auræ*. Ovid. lib. 1. Metamorph.

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est, sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo.

Manilius lib. 4.

An dubium est habitare Deum sub pectore nostro.
In cælumque redire animas, cæloque venire?

Virgil. lib. 6. Æneid.

Igneus est olli (illis, scilicet animabus) *vigor, & cælestis origo.*

S. Paulinus Ausonio epist. 15.

Mens quippe lapsisque superstes artubus,
De stirpe ducas cælesti.

Juvenal. satyra 15.

Sensum à cælesti demissum traximus arce.

Claudian. Paneg. 4. Honorii ait, quòd Prometheus, ut fingeret homines, eosque animaret, *sinceram patri mentem furatus Olympo*, eam quasi animam indiderit homini.

Hesiodus & Homerus crebrò dicunt, quòd Jupiter sit πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, hoc est, ut Virgil. Homerum more suo sequens, vertit Æneid. 11. *hominum sator atque deorum.*

VERS. 29. Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, &c.] Hoc est argumentum Apostoli: Homo non est conflatus ex auro, argento, vel lapide, sed ex carne, & anima rationali, quæ longè superat omne aurum & argentum. Atqui homo est genus, soboles & imago Dei. Ergo & Deus non est conflatus ex auro, vel argento, sed spiritus purus, increatus, omnipotens. Si enim homo vivus longè præstat simulacro aureo, utpote muto & inanimi; multò magis eo præstat Deus. Rursum Deus non potest fabricari ab homine, sed potiùs vice versa factus est à Deo, estque ejus genus & propago. Atqui simulacra sunt fabricata ab homine. Ergo neque ea esse dii. Aut potiùs hæc est argumentatio Apostoli: Anima nostra, juxta quam sumus genus Dei, non potest pingi, vel effigiari in auro, argento, aut lapide sculpto, cùm sit incorporea & spiritalis; ergo multò minùs in iisdem pingi, effigiari atque repræsentari potest divinitas quæ purissimus est spiritus, omniumque spirituum fons & origo. Denique hac sententia perstringit Paulus Epicuræos & Anthropomorphitas, qui dicebant Deum esse corporeum. Nos enim sumus genus Dei secundum animam rationalem, non secundùm corpus. Ergo, ut ait Cato:

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Non debemus æstimare] νομίζειν, *existimare putare.*

Sculpturæ artis et cogitationis hominis] Vox *sculpturæ* non est nominativi casus. q. d. Aurum, argentum aut lapis, quæ sunt sculpturæ, sive simulacra arte sculpta; sed dativi: græcè enim est χαράγματι. Est ergo appositio, vel epexegesis, q. d. Non debemus existimare, auro, argento aut lapidi, putà sculpturæ per artem & excogitationem hominis efformatæ, Deum & divinitatem esse similem. Unde Pagninus & Tigurina vertunt, *non debemus existimare auro & argento, aut lapidi arte sculpto, aut invento hominis numen esse simile.*

Cogitationis] ἐνθυμήσεως, id est *cogitationis, meditationis, conceptionis, imaginationis*, putà ideæ, quam imaginatus est, concepit & excogitavit artifex & sculptor. Irenæus lib. 3. c. 12. vertit, *concupiscentiæ: lapidi*, inquit, *per artem vel concupiscentiam hominis desormato.*

Divinum] τὸ θεῖον, id est *divinitatem*. ita Syrus; sive *numen*, ut vertit Pagninus & Tigurina.

Et tempora quidem hujus ignorantiæ (Syrus, *idololatriæ*) despiciens Deus) *Despiciens*, id est, ex alto culmine deorsum aspiciens, & miserans, juxta illud Lucæ 1. 78. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos Oriens ex alto.* Hoc enim propriè est ὑπεριδών, id est *despicere*, nimirum deorsum aspicere, ut notant Latini. Et sic accipitur psalmo 53. 9. *Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit oculus meus.* Sic S. Francisci gnome erat *Despice terram, suspice cælum.* it. Emanuel Sà. VERS. 30. *Despicere quadruplex.*

Secundò, alii ὑπεριδών, id est *despiciens*, interpretantur contemnens, vel dissimulans. q. d. Deus hucusque hanc patrum vestramque ignorantiam neglexit, & dissimulavit connivendo, nec vos puniendo, ut hac sua longanimitate vos per meam prædicationem, qua verum Deum vobis annuntio, resipiscatis, pœnitentiam agatis, & ad eum convertamini. ita Chrysost. & Oecumen. q. d. Hactenus tacuit Deus, suamque injuriam dissimulavit: at nunc non ampliùs dissimulabit: unde per me loquitur, jubetque simulacra aboleri, & se verum Deum coli.

Tertiò, Lyran. τὸ *despiciens* refert, non ad homines, sed ad deos & idola. q. d. Deus despiciens & abominans idola, statuit jam eis finem imponere, eaque evertere, ut ampliùs pro diis non habeantur, nec colantur.

Quartò, & genuinè, ὑπεριδών est aoristus significans *cùm despexerit* in præterito. q. d. Hactenus Deus despexit, id est neglexit, Gentes idololatras, permittendo eas idolis servire, quasi eas non curaret, illæque ad ejus paternam providentiam non pertinerent: at nunc post Christum, & per Christi merita, eas non despicit, sed oculis paternis respicit, statuitque suam in eas curam ostendere: quocirca annuntiat per me vobis veram unius Dei fidem, gratiam & salutem. Idem enim hic dicit Paulus, quod in simili concione dixit Lycaoniis c. 14. 15. *Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas:* quod enim ibi dicit *dimisit*, hic dicit *despexit*. ita Sanchez. Causas, cur Deus gentes dimiserit, dat S. August. epist. 49. cap. 2. ubi respondet Porphyrio idipsum cavillanti.

Aureum seculum legis novæ. Notat Paulus infelicitatem priorum temporum, & felicitatem præsentis, putà legis novæ, quæ est quasi aureum sæculum, & juge jubileum gratiæ, lætitiæ, virtutum & bonorum omnium; ut infinitas Deo gratias agere debeamus, quòd nos fecerit nasci hoc tempore fulgentis Evangelii, quo facilè beatitudinem adipisci possumus; cùm majores nostri nati fuerint in tempore ignorantiæ Dei & idololatriæ, ideoque cum cæteris idololatris perierint, & damnati sint. Gloriabatur Socrates se natum Athenis, quasi in schola sapientiæ. Gloriabatur Philippus rex, natum sibi Alexandrum tempore Aristotelis, ut ab eo instrui posset: multò magis glorietur Christianus se natum tempore Christi, quo in ejus Ecclesia, Dei fidem & sapientiam edicit: ac tantæ Dei gratiæ non sit ingratus, nec eam in vacuum recipiat, sed ei strenuè cooperetur ad suam & aliorum salutem.

Ut omnes pœnitentiam agant) de sua ignorantia, id est, idololatria aliisque peccatis.

Eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem) Idem prædicavit Paulus Felici præsidi Act. 24. 25. & Petrus Cornelio, Act. 10. 42. *Præcepit nobis*, inquit, *prædicare populo, & testificari, quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum*, ut nimirum in eum redemptorem credant, eique obediant, quem judicem expectant. Idem crebrò prædicet concionator. Magis enim minæ & terrores, quàm blanditiæ & VERS. 31.

promis-

promissiones feriunt, & percellunt dura peccatorum corda. Audivi in Belgio insignem potentemque concionatorem, qui in omnibus concionibus multis efficacibusque verbis populo refricabat & inculcabat memoriam judicij, motusque animorum vehementes eiebat, & multos convertebat.

Præclarè S. Justinus apud Damascenum in Paralip. lib. 2. cap. 77. *Quemadmodum*, inquit, *corporibus omnibus à Deo procreatis hoc insitum est, ut umbram habeant; sic Deum quoque qui justitia præditus est, tum iis qui virtutem sibi colendam proposuerint; tum iis, qui vitium amplexari maluerint, pro cujusque merito præmia pœnasque tribuere consentaneum est.* q. d. Sicut umbra indivulsè sequitur corpus; ita Deum comitatur providentia & retributio.

Christus vir judex quà homo.

In viro in quo statuit) Pagninus & Tigurina, *per eum virum, per quem decreverat*, putà per Christum. Hinc patet Christum secundùm humanitatem, quà homo est vir, non quà Deus, fore judicem. Decet enim hominum judicem esse hominem, ut ab ijs videri, sentiri & audiri possit. Christus ergo est vir statutus à Deo judex. Unde Concilium Ephes. cap. 31. in fine: *In eo*, inquit, *qui forinsecus apparebit, & ab omnibus qui judicandi sunt palàm cernetur, divina natura occultè latitans judicium exercebit.*

Notat S. Ambrosius lib. 6. in cap. 9. Lucæ, prudenter Paulum primò prædicasse solùm Christi humanitatem, & sensim per eam gradum fecisse ad ejus divinitatem, ne, si statim eum Deum & hominem esse dixisset, à Sophis Atheniensibus exploderetur & irrideretur; sicut irrisus fuit ob resurrectionem Christi. Idem imitandum prædicatori. & doctori apud rudes, aversos & contrarijs erroribus imbutos, quales sunt Pagani, hæretici, &c. Denique S. Dionysius de Divin. nominib c. 2. & 3. *Cum*, inquit, *summus ille Deus substantiam nostræ carnis accepit, & vir est appellatus, &c. in naturalibus nostris supernaturalis erat, in iis quæ nostræ sunt essentiæ super essentiam, omnia nostra ex nobis & super nos possidens excellenter.*

Fidem præbens omnibus) q. d. Fidem faciens & publicè judicem eum fore declarans, per ejus resuscitationem ad vitam immortalem & gloriosam. Hoc enim est testimonium sufficiens ad fidem faciendam, quòd ipse ideò resuscitatus sit, ut gloriosè dominetur, sitque judex orbis, ita Chrysost. & Cajetanus. Secundò, alij sic exponunt, q. d. Deus fidelem se in promissis exhibuit, quando Christum à mortuis excitavit: quia id se facturum psalm. 15. 10. promiserat. Tertiò, Lyran. & Hugo, q. d. Deus fidem præbuit resurrectioni nostræ per resurrectionem Christi, quòd scilicet nos similiter suscitabit, sicut suscitavit Christum. Quartò, alij q. d. Deus per Christum fidem fecit eorum quæ credi voluit de se, de judicio, de penitentia, & aliis quæ præcesserunt. Sed primus sensus maximè est præcedentibus connexus, ideoque genuinus. Fides ergo hìc non fidem Christianam, sed probationem, vel argumentum significat, quo modo Aristoteles 1. Topicorum cap. 7. ait: *Una fides per inductionem est, alia per syllogismum*, &c. q. d. Deus fidem fecit, hoc est, sufficienter probavit hominibus, Christum esse virum illum per quem judicaturus sit orbem, quandoquidem in ejus rei probationem & confirmationem, resuscitavit ipsum omnium primum ad vitam immortalem. Nam, ut ait Apostolus Roman. 14. v. 9. *In hoc Christus & mortuus est, & resurrexit, ut & mortuorum & vivorum dominetur.*

VERS. 34. Quidam vero viri adhærentes ei crediderunt) Miratur Arator hanc sophorum per Paulum conversionem, stupensque exclamat:

O lupe Pauli rapax, quid jam remanebit in orbe,
Quod non ore trahas, postquam solertia Graja
Cessit, & indoctas in dogmate vincis Athenas?

S. Dionysius Areopagita qualis?

In quibus et Dionysius Areopagita) Græcè est articulus ὁ, q. d. Ille Areopagita famosus & celebris judex Dionysius, in Areopagitarum senatu primarius. Hic est ille, qui sublimes illos libros scripsit de Cœlesti & Ecclesi. Hierarchia, de Divin. nominib. de Mystica Theolog. &c. in quibus cælestem angelorum civitatem Deique attributa ita graphicè describit, ac si ea in cælis oculis spectasset. Quocirca à S. Chrysost. vocatur πετεινὸς τοῦ οὐρανοῦ, id est, *volucris cœli*, ab aliis *divinissimus, patrio prænomine Jonicus, & cognomine Christiano Macarius, Galliæ Apostolus.* A Paulo creatus est Athenarum Episcopus. Unde propter eum mirè floruit Ecclesia Atheniensis, ait Origen. lib. 3. Contra Celsum, protulitque viros doctrina & sanctitate perillustres Quadratum, Athenagoram, Publium, quem sibi in episcopatu Atheniensi substituit iturus Romam, &c. Libros ejus à calumniis hæreticorum Scaligeri & Erasmi, eruditè defendit Baronius, Delrio, & olim Maximus, Anastasius, Hincmarus, Hilduinus, & alij. Sanè ipsa eorum profunditas, eloquijque sublimitas & majestas, qua omnium Theologorum Patrumque scripta transcendunt, auctorem indicant virum fuisse Paulinum & divinum. Rursum hunc Dionysium esse eumdem cum Dionysio Parisiorum Episcopo, non diversum, uti aliqui ex Adone volunt, demonstrat Baron. in Martyrol. die 9. Octobr.

Porrò magna causa, vel occasio conversionis S. Dionysij fuit, visio eclipsis miraculosæ anno Christi 34. in Parasceve, dum Christus crucifigeretur, quam ipse vidit Heliopoli in Ægypto, cum Apollophane, ut ipse testatur epist. ad eumdem Apolloph & epist. 11. ad Polycarpum. Tunc enim stupens exclamavit: *Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissolvitur*: vel, ut narrat Suidas, & Michael Syncellus in encomio S. Dionysij, dicens se id accepisse à suis majoribus: *Deus ignotus patitur in carne, ideoque mundus hisce tenebris obscuratur, & concutitur.* Addit S. Dionys. epist. ad Apolloph se tunc fuisse 25. annorum: quare cùm Paulus prædicarit Athenis anno decimonono à passione Christi, qui fuit ab ejus nativitate 52. & Claudij 10. sequitur eodem tunc Dionysium fuisse conversum, cùm annum ageret ætatis 44. Inde per triennium adhæsit S. Paulo, ut mysteria religionis Christianæ penitus perdisceret: mox creatus ab eo primus Athenarum Episcopus. mire, ibidem fidem Christi propagavit: inde cum Paulo ascendens Hierosolymam, morti & funeri B. Virginis Deiparæ interfuit; uti ipse asserit libr. de Divin. nominibus cap 3. Post hæc S. Joannem Apostolum relegatum à Domitiano in Pathmos, anno Christi 97. consolatus est per epistolam, qua ei celerem reditum prædicit: sequenti enim anno occisus est Domitianus: mox ab exilio redijt S Joannes, cujus hortatu S. Dionysius profectus est Romam ad S. Clementem: à quo missus in Gallias cum Rustico & Eleutherio, post magnos longosque labores, quibus fidem propagavit, & Ecclesiam Gallicanam fundavit, tandem nobili martyrio coronatus est Parisiis sub annum Domini 119. imperante Adriano, cùm annum ætatis ageret 110. uti ostendit Baronius: quando prodigium à sæculis inauditum contigit, nimirum quòd ipse caput suum à carnifice resectum in manus acceperit, illudque portarit comitantibus & canentibus angelis per duo milliaria, quasi triumphans de morte & tyranno. Ita habet ejus Vita, & traditio Ecclesiæ Gallicanæ.

Conversus anno ætatis 44.

Synopsis vitæ S. Dionysii.

Similis S. Dionysio Boetius.

Assecla S. Dionysii tum in eruditione & sapientia, tum in virtute & vita, tum in martyrio & miraculosa capitis gestatione fuit magnus ille Severinus Boethius, Symmachi socer, cum eo occisus à Theodorico rege Arriano, anno Domini 526. Audi Julium Martianum in ejus vita, & ex eo Baronium: *Ticini incolæ semper à majoribus traditum constanter asseverant, Severinum, cum regius spiculator lethale vulnus intulisset, utraque manu divulsum caput sustinuisse: interrogatumque à quonam se percussum existimaret? ab impiis, respondisse: atque ita cùm in vicinum templum venisset, & flexis genibus ante altare sacra* (S Synaxin) *percepisset, paulò post expirasse. Extinctus divinos honores* (illos qui Martyribus exhiberi solent) *à nostris consecutus est, quòd pro Catholicis contra perfidiam Arrii mortem sustinuerit.* Ticini ejus carcer, & sepulchrum, in æde S. Augustini visitur.

Et mulier nomine Damaris) Hanc fuisse uxorem Dionysij censet S. Chrysost. libr 4. de Sacerdotio, & Hilduinus in Vita S. Dionysij, ac insinuat S. Ambrosius epist. ad Eccles. Vercell. Et Græcum γυνὴ tam *uxorem*, quàm *mulierem* significat. Verùm sic addidisset Lucas αὐτοῦ, dixissetque *mulier ejus*: jam autem absolutè dicit in genere γυνὴ, id est *mulier*: unde significat eam non fuisse Dionysij uxorem, sed mulierem primariam, ita Pagnin. Tigur. & alij passim.

Hierotheus quis?

Et alii cum eis) Multi censent unum ex eis fuisse Hierotheum. Eum enim Atheniensem fuisse tradunt Græci, & ex iis Ambrosius Morales in Historia Hispaniæ, & Joan.

Joan. Mariana lib. 4 de Rebus Hispaniæ c. 3. & nomen ipsum indicat eum fuisse Græcum: ἱερόθεος enim græcè idem est quod *sacer*, vel *consecratus Deo*. Unde & Martyrol. Rom. die 4. Octobris sic de eo legimus: *Athenis S. Hierothei discipuli S. Pauli*. Et eodem die Menologium Græcorum sic habet: *Natalis S. Patris nostri Hierothei, qui fuit unus e numero Areopagitarum, qui ab Apostolo Paulo est instructus una cum magno illo Dionysio, & cum religiose vixisset, migravit ad Dominum*. Addunt aliqui, Hierotheum fuisse Episcopum Athenarum: sed nil tale habet Menologium. Hispani tamen censent Hierotheum fuisse Hispanum, aut potiùs Hispaniæ præfectum, ibique à Paulo esse conversum. Ita Morales, & Ribadeneira in Vita S. Dionysij. Porrò mirificè Hierotheus passim deprædicatur à S. Dionysio. Nam cap. 2. de Divin. nominibus ab eo vocatur *inclytus præceptor noster, οὐ μόνον μαθὼν ἀλλὰ καὶ παθὼν τὰ θεῖα*, id est, *non solum discens, sed & patiens divina, consummatus*, &c. Et cap. 3. proximo post Apostolos loco eum constituit: *Omnes Doctores*, inquit, *superavit, totus excedens, totus extra se positus, divino numine afflatus, occupatus à Deo, divinus laudator ab omnibus judicatus, ideoque ἱερόθεος, id est, sacer quidam Deus, ac divinus præceptor noster*.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Athenis pergit Corinthum. Ibi jussu Dei pollicentis multorum conversionem prædicat per sesquiannum: inde v. 12. accusatus à Judæis, se purgat apud proconsulem in cujus conspectu Judæi furentes Sosthenem impunè verberant. Post hæc v. 18. Paulus prædicando peragrat Ephesum, Cæsaream, Antiochiam, Galatiam & Phrygiam. Denique v. 24. Apollo eruditus ab Aquila, fortiter contra Judæos fidem Christi propugnat & propagat.

1. POst hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum; 2. & inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem ejus, (eò quòd præcepisset Claudius discedere omnes Judæos à Roma) accessit ad eos. 3. Et quia ejusdē erat artis, manebat apud eos, & operabatur: (erant autem scenofactoriæ artis.) 4. Et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Jesu, suadebatque Judæis, & Græcis. 5. Cùm venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Judæis esse Christum Jesum. 6. Contradicentibus autem eis, & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrū: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam. 7. Et migrans inde, intravit in domum cujusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum cujus domus erat conjuncta synagogæ. 8. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant & baptizabantur. 9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas: 10. propter quod ego sum tecum: & nemo apponetur tibi ut noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac civitate. 11. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei. 12. Gallione autem proconsule Achaiæ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal, 13. dicentes: Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum. 14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Judæos: Si quidem esset iniquum aliquid aut facinus pessimum, ò viri Judęi, rectè vos sustinerem. 15. Si verò quęstiones sunt de verbo, & nominibus, & lege vestra, vos ipsi videritis: judex ego horum nolo esse. 16. Et minavit eos à tribunali. 17. Apprehendentes autem omnes Sosthenem principem synagogę, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curę erat. 18. Paulus verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens, navigavit in Syriam, (& cum eo Priscilla, & Aquila) qui sibi totonderat in Cenchris caput: habebat enim votum. 19. Devenitque Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse verò ingressus synagogam, disputabat cum Judęis. 20. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit, 21. sed valefaciens, & dicens, Iterum revertar ad vos Deo volente, profectus est ab Epheso. 22. Et descendens Cęsaream, ascendit, & salutavit Ecclesiam, & descendit Antiochiam. 23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos. 24. Judęus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. 25. Hic erat edoctus viam Domini, & fervens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantùm baptisma Joannis. 26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cùm audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentiùs exposuerunt ei viam Domini. 27. Cùm autem vellet ire Achajam, exhortati fratres, scripserunt discipulis ut susciperent eum. Qui cùm venisset contulit multum his qui crediderant. 28. Vehementer enim Judæos revincebat publicè, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum.

VERS. 1. POST HÆC EGRESSUS AB ATHENIS) Quia Athenienses novitatis studiosi, nova Pauli doctrina statim exsaturati, aliis novis de more suo audiendis, & dicendis intendebant, ait S. Chrysostomus. Hæc enim est novitatis amantium indoles, ut novis auditis statim illa quasi vetera fastidiant, moxque nova alia & alia captent: nam quasi febricitantes, insatiabili novitatis siti laborant.

VENIT CORINTHUM) Quia Corinthus, ait S. Chrysost. erat urbs plena philosophis & oratoribus. Erat hæc metropolis Achaiæ, sive Peloponnesi, quæ nunc *Morea* dicitur, de cujus situ, opibus, moribus, vide dicta in præfat. epist. ad Corinth. Hìc Paulus scripsit epist. ad Thessalonicenses, quæ omnium epistolarum S. Pauli est prima, si tempus scriptionis spectes. Paulus enim Silam & Timotheum evocatos ad se Athenas, miserat Thessalonicam: illi ad eum redierunt Corinthum; statimque Thessalonicensis Ecclesiæ ei retulerunt: quo audito primam ad eos dedit epistolam. Ita Baron. Vide dicta 1. Thessal. 3. 6.

PONTICUM GENERE) oriundum ex provincia Ponti. VERS. 2. Perperam aliqui legunt, *pontificium genere*, quasi fuerit oriundus ex pontificibus. Alius hic est Aquila ab Aquila pariter Pontico, qui primus post Septuag. vetus testamentum ex Hebræo in Græcum convertit, vixitque sub Adriano Imp. factus ex Gentili Christianus*, ex Christiano Judæus, de quo Epiph. lib. de Mensuris, & Philastr. hæresi 90. Nam noster hic illo Interprete fuit prior, magnusque

ennſque Evangelij propagator. Unde eum mirè laudat Paulus epiſt. 2. ad Timot. cap. 4. 19. & 1. Corinth. 16. 19. Quocirca Aquila hic cum uxore Priſcilla, ſive Priſca, Sanctorum catalogo aſcriptus legitur in Martyrol. die 8. Julij. Ubi vide Baron.

QUI NUPER] προσφάτως, id eſt *recenter*; Syrus, *eo tempore*.

EO QUOD PRÆCEPISSET CLAUDIUS DISCEDERE OMNES JUDÆOS A ROMA) Cauſam dat Svetonius in Claudio cap. 25. quòd Judæi Romæ aſſiduè tumultuarentur; ſed in eo quod addit, *impulſore Chriſto*, ſplendidè mentitur, uti ſolent Gentiles hiſtorici in rebus Judaicis. Videtur ergo, quòd Romæ increbreſcente religione Christiana, Judæi ſe ei more ſolito oppoſuerint, & cum Chriſtianis aſſiduè de Meſſia, id eſt Chriſto, ejuſque regno altercati ſint: affirmantibus Chriſtianis Chriſtum jam veniſſe, negantibus Judæis. Claudius metuens, ne quis inde tumultus exiſteret, quo ipſe imperio pelleretur per Chriſtum & Chriſtianos (erat enim timidiſſimus, & umbras nomenque novi regis exhorreſcebat, uti ſuperiùs ex Svetonio dixi) juſſit omnes Roma excedere. Nam non ſolùm Judæos, ſed & Chriſtianos è Judæis oriundos, quaſi genere Judæos, Roma exceſſiſſe, patet hic exemplo Priſcillæ & Aquilæ, ac S. Petri, qui ea de cauſa Roma diſcedens venit Hieroſolymam, ibique celebravit primum Concilium Hieroſolymitanum, uti dixi cap. 15. Audi nuperum Poetam, Claudium ſuis coloribus pingentem:

Judæi è Claudio urbe pulſi; cur?

Vecors, ſtupidus, prudentibus ſtultus, ſtultis prudens viſus,
Clarior erat, ſi fuiſſet obſcurior.
In angulo gladium fugiens, ſceptrum invenit.
Dominium ſub domino geſſit; liberti libertus, uxoris ſervus;
Omnia in imperio habuit præter imperium.

Aliam cauſam expulſionis Judæorum dat Hugo & Lyran. nimirum quòd ipſi Agrippinam Claudij uxorem pellexiſſent ad judaiſmum, ſicut paulò antè Tiberius eoſdem Roma proſcripſerat, eò quòd Fulviam Saturnini ſenatoris uxorem ad judaiſmum traduxiſſent, ab eaque aurum & purpuram extorſiſſent, uti narrat Joſephus 18. Antiqu. c. 1. & 5. Porrò hæc expulſio contigit anno Claudii 9. Chriſti 51. uti ex Paulo Oroſio, Beda, Adone & aliis demonſtrat Baronius.

VERS. 3. ET OPERABATUR] Idque per ſeſquiannum, continuè prædicans, & ſibi ſuiſque operans, ut victum compararet. Vide hic generoſitatem Pauli: poterat alimoniam & ſtipendium prædicationis à Chriſtianis exigere, eoque ſe ſuſtentare, uti faciebant alii Apoſtoli; ſed noluit, ut omnibus liqueret eum non lucra, ſed animas venari, itaque plures ad Chriſtum converteret. Vide S. Gregor. homil. 12. in Ezech. & ea quæ dixi 1. Cor. 9. Præclarè Chryſoſt. laborioſam arduamque vitam Pauli commendans: *Sic enim palæſtra, inquit, pugili magis utilis, quàm molles lecti; & militi ferreus gladius magis, quàm aureus probatur. Et operabatur prædicans. Erubeſcamus nos, qui etiam abſque prædicatione vivimus otioſe.*

ERANT AUTEM SCENOFACTORIÆ ARTIS] Putà tabernaculorum factores; Syrus, *opifices conopæorum*; Vatabl. & alij, *aulæorum*, quæ ſcilicet fiunt ex conſutis pellibus, uti ſunt aulæa Turcica: hæc enim omnia ſunt ejuſdem artis, ſcilicet ſutrinæ pellium. Origen. lib. 4. contra Celſum, Paulum vocat *phrygionem*, quem vulgus *recamatorem* appellat. Appoſitè Paulus fuit ſcenifex, utpotè qui tota vita peregrinatus, omnes doceret hic vivere ut peregrinos, ac cives Sanctorum, & domeſticos Dei: peregrini enim non habent domum, ſed hoſpitantur in tabernaculis, uti fecerunt filij Iſrael peregrinantes per deſertum, & etiamnum faciunt milites in caſtris. Ita Chryſoſtomus. Porrò hæc tabernacula & conopæa fiebant ex pellibus. Unde Paulus ab Origene homil. 17. Numer. vocatur *pellium ſutor, qui à terrenorum tentoriorum ſutura ad æterna conſuenda vocabatur*. Vbi, & quo conſilio hanc artem mechanicam didicerit, & exercuerit Paulus dixi 2. Theſſal. 3. 8.

Ita S. Franciſcus, Pauli diſcipulus, & paupertatis profeſſor, illam ſui Ordinis fundamentum jaciens, inquit S. Bonavent ſuos jubebat conſtruere & inhabitare domos pauperes, non ut proprias, ſed ut alienas, quaſi peregrinos: quorum leges ſunt, *ſub alieno colligi tecto, ſitire ad patriam, pacificè pertranſire*. Ita veteres monachi operabantur manibus, indeque vivebant. Vide S. Auguſt. tract. de Opere monachorum tom. 3. Idem exemplo Pauli factitaſſe multos ſacerdotes & Prælatos Eccleſiæ, teſtatur S. Epiphan. hæreſi 80. Porrò miratur Paulum Chryſoſt. homil. 4. de ejus Laudibus. *Homo enim ignobilis, ait, abiectus & circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progreſſus eſt, ut vix triginta annorum ſpatio & Romanos, & Perſas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Saracenos, & omne prorſus humanum genus ſub jugum mitteret veritatis. Reſponde igitur: Unde iſte opifex vilis ac publicus, ſtans in loco artis ſuæ, ac ſcaſellum in manu gerens, ita ut ipſe philoſophatus ſis, & alios docueris philoſophari, gentes ſcilicet, urbes atque regiones; nec vim in ſe ſermonis oſtendens?* Hæc rhetorica amplificatione dicit os aureum: nam non legimus Paulum Indis, Æthiopibus & Sauromatis prædicaſſe. Addit cauſam: *Ipſe enim velut ignis in fœnum, aut in ſtipulas immiſſus, omnia dæmonum opera conſumpſit, atque in quod voluit omnia convertit. Virtutem venerare crucifixi.* Et inferiùs, recenſens gentes & Judæos quaſi feras ubique in Paulum inſurgentes: *Beatus tamen Paulus, inquit, in tantos ignes inſiliens, atque in medio talium luporum conſiſtens, quamquam illus omnium exciperet, non modò tamen obrutus ipſe non eſt, ſed etiam omnes illos in partem tranſtulit veritatis, &c. ac ſicut igne ſuccenſo paulatim ſpinæ conſumuntur, & cedunt, flammiſque ſuperantur: ſic etiam inſonante Pauli lingua, & omni igne vehementiùs irruente, cedebant omnia, fugiebant dæmonum cultus, mores patrij, populorum furores, tyrannorum minæ, inſidiæ domeſticorum, pſeudoapoſtolorum operationes malignæ. Magis autem, ſicut radiis ſolis orientibus & tenebræ fugantur, & feræ latitant, & latrones, homicidæ, fures ad antra ſuffugiunt, lucidaque efficiuntur omnia, terra, pelagus, montes, urbes, regiones; ſic etiam tunc prædicatione fulgente, & ubique Evangelium diſſeminante Paulo, fugabatur error, veritaſque remeabat.* Concludit hortando, ut ſatagamus Paulo fieri ſimiles. *Neque illud, ait, impoſſibile putemus: nam tale illi, quale etiam nobis corpus fuit, talis anima, tales cibi: ſed voluntas in eo mirabilis, & præclara devotio: & illud eſt prorſus, unde ille talis effectus eſt.*

Pauli magnanimitas.

INTERPONENS NOMEN DOMINI JESU CHRISTI] Hæc verba deſunt in Græco & Syro. Senſus eſt. q. d. Paulus in ſynagoga diſſerendo more Judæorum de Script. paſſim inſerebat mentionem de Chriſto: ſcopus enim ejus erat prædicare Jeſum Chriſtum. Vide dicta c. 17. 3. VERS. 3.

CUM AUTEM VENISSENT DE MACEDONIA (Berœa & Theſſalonica. Vide dicta verſ. 1.) SILAS ET TIMOTHEUS, INSTABAT VERBO (prædicationis) PAULUS,] q. d. Inſtanter & crebrò prædicabat nunc per ſe, nunc per Silam, nunc per Timotheum. Græcè eſt συνείχετο τῷ πνεύματι, id eſt, *coarctabatur ſpiritu*, præ moleſtia quam illi faceſſebant Judæi, ait Chryſ. unde Syrus vertit, *conſtrictus erat in ſermone Paulus, quia inſurgebant in eum Judæi*. q. d. Judæi ſuis perſecutionibus ligabant quaſi cor & linguam Pauli, ut vix poſſet proloqui & prædicare: præſentiebat enim ſe luſurum operam. Meliùs alii, *coarctabatur ſpiritu*, id eſt zelo, inquiunt, adeò ardente, ut ferè eum non caperet: ut ſit idem quod de eodem Athenis dixit c. 17. 16. *Incitabatur ſpiritus ejus, videns idololatriæ deditam civitatem*. Unde alij vertunt, *comprimebatur ſpiritu*, quaſi Spiritus ſanctus premeret, & urgeret cor & os Pauli ad prædicandum. Hæc omnia complexus Noſter aptè vertit, *inſtabat verbo*. VERS. 5.

TESTIFICANS (è teſtimonijs S. Script. efficaciter oſtendens) JUDÆIS ESSE CHRISTUM JESUM) quòd ſcilicet Jeſus Nazarenus crucifixus, eſſet verus eorum Meſſias, id eſt Chriſtus.

BLASPHEMANTIBUS) convicíantibus tum Chriſtum, tum Paulum: Notanda eſt hic aurea gnome S. Chryſoſt. *Convicium, ait, ſive contumelia eſt quaſi furax ancilla, quæ vas immundum è domo heri furatur* (v.g. matulam) *eamque in publico proponit: qua re magis ſe confundit, quam herum, idem facit conviciator: immundus enim verbis magis ſe coinquinat, quam ſuum hoſtem. Idem enim fit, quando cum malis pugnamus, ac ſi quis ſterquilinio obvolutum percutiat, qui dimiſſis in ſtercus manibus, dum illum ferire ſtudet, ſeſe coinquinat.* VERS. 6.

EXCUTIENS Paulus VESTIMENTA SUA] Jiſdem de cauſis, quibus excuſſit pulverem pedum cap. 13. 51. Eadem enim utriuſque excuſſionis eſt ratio. Vide ibi dicta.

SANGUIS VESTER SUPER CAPUT VESTRUM) q. d. Exitium & mors ſempiterna capiti veſtro ob hoſtilitatem Chriſtum & fidem, imminens, vobis imputetur; culpa veſtra peri-

peribitis, non mea, nec alterius cujuspiam. Ego enim à vobis hoc exitium amoliri conatus sum: at vos mihi contradicitis, & Christum blasphematis. Vos ergo vestri estis peremptores & homicidæ.

MUNDUS EGO] A vestro sanguine & exitio: quia quod mei muneris erat, prædicare scilicet vobis salutem per Christum, hoc feci: at vos Christum, & consequenter salutem vestram, impugnatis: mundus enim non essem, si vobis non prædicassem. Hinc infert Chrysost. *Ergo & nos rei sumus sanguinis eorum qui nobis concrediti sunt, si illos negligamus.*

EX HOC) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est, *ex nunc*, ex hoc tempore & momento ad Gentes vadam prædicatum. Idem dixit & fecit c. 13. 46.

VERS. 7. TITI (cognomento) JUSTI] Fortè à justitia qua præcellebat, inquit Beda. Vox *Titi* jam non est in Græco, sed in Syro. Unde verisimile est olim fuisse in Græco: inde enim translata est versio Syra. Alius est hic Titus à Tito Pauli discipulo, quem Cretæ constituit Episcopum, ad eumque scripsit epist. inscriptam ad Titum. ita Beda, Hugo & alii.

COLENTIS DEUM) Putà Gentilis, sed Deum verum colentis, non idola, ut cæteri Gentiles, idque vel ex institutione parentum, vel ex familiaritate cum Judæis: unde & eorum synagogæ vicina erat domus Titi. ita Glossa & Hugo.

VERS. 8. CRISPUS AUTEM ARCHISYNAGOGUS, princeps & præfectus synagogæ Judæorum Corinthi, CREDIDIT DOMINO) eumque solum cum Caio & Stephana, Corinthi se sua manu baptizasse scribit Paulus 1. Cor. 1. v. 14. Asscriptus est Crispus Sanctis die 4. Octobris. Miratur S. Chrys. hom. 7. de Laudibus S. Pauli, ejus virtutem & efficaciam, qua proconsules, judices, principes Judæorum sibi infensissimorum, ad se & Christum repentè convertit. *Sicut enim ignis, inquit, in diversas materias incidens, augetur magis, & ex subjecta sibi substantia incrementa sortitur: sic etiam lingua Pauli quibuscunque fuisset admota, ad seipsum continuò transferebat. Impugnatores quoque ejus celeriter ipsius verbo capti, pabulum quoddam spiritali huic efficiebantur igni, perque ipsos magis Evangelii fama crescebat.*

Efficacia prædic. Pauli.

DIXIT AUTEM DOMINUS NOCTE PER VISIONEM (in somno) PAULO: NOLI TIMERE] Poterat enim jure timere Paulus, ne propter Crispum archisynagogum a se conversum, tota synagoga Judæorum contra se insurgeret. Præclarè S. August. serm. 6. de verbis Evang. secundùm Matth. *Quid times hominem, inquit, homo, in sinu Dei positus? Tu de illius sinu noli cadere: quidquid ibi passus fueris, ad salutem valebit, non ad perniciem. Laniatus membrorum Martyres pertulerunt, & timent Christiani injurias temporum Christianorum?*

LOQUERE (prædica Evangelium) NE TACEAS] Hæc negatio priorem affirmationem more Hebræo confirmat, & auget, q. d. Loquere palàm, liberè & intrepidè, aperto ore, sonora voce, constanti corde. Qui enim timens loquitur, non diducit os, hæsitat, mussitat, ac verba non tam promit, quàm premit; frangit magis quàm pangit, ait noster Lorinus.

PROPTER QUOD, διότι, id est, *propterea quòd quia*, EGO SUM TECUM] ut te defendam, propugnem, animos & verba suggeram, ac te hostibus omnibus, omnique mundi & inferni potentia superiorem efficiam. Sic angelus ait Gedeoni, mittens eum contra castra numerosissima Madian: *Dominus tecum, virorum fortissime*, &c. *Vade in fortitudine tua, & liberabis Israel de manu Madian: scito quod miserim te*, Judic. 6. 12. & 14.

VERS. 10. ET NEMO APPONETUR TIBI] Græcè, ἐπιθήσεταί σοι, quod activè verti potest, *nemo imponet*, vel *injiciet tibi*, manus scilicet; nemo adorietur, vel invadet te.

UT NOCEAT TE] tibi; olim enim *noceo* regebat accusativum. Græcè, τοῦ κακῶσαί σε, id est, *ut affligat te*.

QUONIAM POPULUS EST MIHI MULTUS] q. d. Multi Corinthii tua prædicatione convertentur, fientque meus populus, meaque Ecclesia.

VERS. 11. SEDIT] resedit, commoratus est.

VERS. 12. GALLIONE AUTEM PROCONSULE] L. Junius Gallio, proconsul Achaiæ, fuit frater germanus L. Annæi Senecæ, præceptoris Neronis, uti testatur ipse Seneca in præfat. libr. 4. Quæst. natur. qui & eidem inscripsit librum de Remediis fortuitorum, & alterum de Vita beata,

Gallio frater Senecæ.

A ita Baron. Hic enim Gallio fuit coævus Paulo, non alius senior, ut vult Delrio præfat. in Senecam c. 3. Nec enim senior, putà junioris hujus Gallionis pater, legitur fuisse proconsul Achaiæ, sed junior, sive filius. Hi enim tres fuerunt fratres, videlicet M. Annæus Novatus, L. Annæus Seneca Neronis præceptor, & L. Annæus Mela, qui pater fuit Lucani poetæ. Novatus autem mox nomen mutavit & in Junii Gallionis familiam transiit, ab eo adoptatus. Vide Lipsium procemio in Senecam cap. 2. de vita Senecæ. Quocirca ab utraque familia in Eusebii Chronico, hic Gallio cognominatur *Junius Annæus Seneca Gallio, frater Senecæ, egregius declamator.* Favet, quòd Seneca epist. 104. asserat, Gallionem fratrem suum seniorem & primogenitum, quem idcirco (& quia proconsul erat Achaiæ) Dominum suum vocat, ait Lipsius, in Achaia fuisse; sed inde ob febrim discessisse, quòd diceret non corporis, sed loci esse morbum. Per Senecam autem videtur Gallio factus proconsul. Cùm enim Seneca à Messalina Augusta Claudii uxore (ut tradit Dio lib. 60.) injustè damnatus exilio, post illius necem ab Agrippina, altera Claudii

B uxore, & Neronis matre, restitutus, ac Neroni, quem Claudius in filium adoptarat, præceptor datus esset, in ejus gratiam Achaia provincia Gallioni ejus germano est tributa. Hinc per Gallionem, cui causam suam probavit Paulus, videtur conciliata amicitia inter Paulum & Senecam: unde utriusque ad alterum circumferuntur literæ; sed viris doctis meritò de suppositione suspectæ, nec satis dignæ gravitate & Pauli & Senecæ; scripsisse tamen Paulum ad Senecam, & vicissim ab eo accepisse litteras, testatur S. Aug. epist. 54. S. Hieronym. l. de Script. Eccles. & alii. Errant verò, qui Senecam censent fuisse Christianum: vixit enim Stoicus, & mortuus est Stoicus, ac proinde scripta ejus nil Christiani, sed Stoica dogmata continent, uti patet ex dictis c. 17. 18. Denique moriens sanguinem suum Jovi libavit. Nimirum inflatus opinione sapientiæ, quasi primus illius ævi Philosophus, & Neronis magister, dedignatus est fieri discipulus Pauli & Christi crucifixi, alioqui Paulum Romæ videre & alloqui potuit: nam biennio ante Paulum occisus est à Nerone. Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 1. 26. *Non multi sapien-*

Seneca fuit Stoicus, non Christianus.

C *tes*, &c. *sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.* Hic Gallio cum fratre Seneca à Nerone damnatus, *propria se manu interfecit, mortem ejus Nerone in suam præsentiam differente*, ait Euseb. in Chron. anno Christi 66.

Porrò Paulus jam egerat Corinthi sesquiannum, ait S. Chrysost. (licèt aliqui ante exactum sesquiannum, tumultum hunc contigisse putent) eo exacto cùm novus proconsul in Achaiam veniret Gallio, ad ejus tribunal Paulum Judæi traxerunt, fortè quòd putarent Gallionem suum esse amicum & fautorem, æquè ac Messalina Augusta nuper Judæis amica & familiaris Judaizarat.

QUIA CONTRA LEGEM] tum Judæorum, quæ colunt unum solum Deum incorporeum; tum Romanorum, quæ vetat sine senatusconsulto novos inducere Deos. VERS. 13.

PERSUADET (Paulus) HOMINIBUS COLERE DEUM] Putà Christum hominem à nostris pontificibus crucifixum. Gallio autem judex legem Romanorum neglexit, sciens, vel interpretans illam solùm Romæ locum habere, non in provinciis exteris: legem autem Judæorum, de qua propriè contendere Judæos cum Paulo

D Judæo suspicabatur, contempsit, aut certè ad se non pertinere censuit. Unde dixit, *Judex ego horum nolo esse.*

SI QUIDEM ESSET INIQUUM, &c.] q. d. Si Paulo objiceretur crimen iniquitatis, v. g. quòd esset fur, homicida, seditiosus, turbator reipubl. audirem vos & judicarem; nunc autem, cùm eum violatæ legis & religionis vestræ accusetis, nolo huic liti me immiscere: tum quia ego legem vestram non intelligo: tum quia ego sum judex politicus, cujus est judicare causas civiles, non Ecclesiasticas. Sic Augustus causas religionis aperto foro cognoscere noluit, ait Suetonius in ejus vita c. 39. Ex adverso reges Ægypti, ut de iis judicare possent, creabantur pontifices, ait Dio lib 53. Idem aliarum gentium reges factitasse tradit Arist. 3. Polit. c. 10.

SI VERÒ QUÆSTIONES SUNT DE VERBO ET NOMINIBUS ET LEGE VESTRA] Id est, *de verbo & nominibus legis vestræ*, uti legunt nonnulli codices. Est hendiadys. Paulus enim contendebat, Christum in re esse eumdem Deum, quem colebant Judæi; Judæi verò VERS. 15.

verò eum diversum & alium vocabant Rursum Paulus asserebat, Jesum vocandum esse Messiam & Christum: negabant Judæi. Unde Gallio censebat esse quæstionem de voce & nomine. Insuper contendebat Paulus cum Judæis de legis & S. Script. sensu, an videlicet is esset de Christo, quem prædicabat Paulus; an alius, ut volebant Judæi, quare Gallio rectè censuit hoc judicium esse legis Judaicæ, ac proinde ad se non pertinere. Hoc liberum Gallionis judicium consentit cum iis, quæ de indole, integritate, adulationis odio Gallionis fratris sui, scribit Seneca initio lib. 4. Quæstionum natur.

VERS. 16. ET MINAVIT] Id est, abduxit, vel potiùs abduci jussit. Aliud est *minare*, aliud *minari*. Nam *Pastor ovem baculo minat, lupus ore minatur*. Græcè ἀπήλασεν, id est, *depulit, abegit*; Syrus, *amandavit*.

VERS. 17. PERCUTIEBANT SOSTHENEM PRINCIPEM SYNAGOGÆ] Qui videlicet Crispo converso ad Christum v. 8. in principatu & primatu synagogæ successerat. Minùs enim probabile est quod opinatur Chrys. scilicet Sosthenem eumdem esse cum Cajo, fuisse enim binomium. Nam Martyrologia distinguunt faciuntque duos.

Sosthenes verberatur. Cur? Porrò Beda, Hugo, Cajet. & Carth. censent Sosthenem adhuc fuisse Judæum: itaque percussum à Græcis, ut addunt Græca, putà à ministris proconsulis, ut juxta ejus sententiam, eum cum suis Judæis à tribunali pugnis abigerent: aut potiùs percussum instigantibus Judæis per Græcos, id est Gentiles, eò quod frigidiùs causam eorum egisset, Pauloque favere videretur, eumque à Judæorum volentium eum occidere, manibus eripuisset. Incredibile enim est quod ait Hugo, Sosthenem verberatum à Christianis; eò quòd Paulo & Evangelio resisteret. Verius est Judæos, cùm spe sua Paulum necandi apud proconsulem excidissent, furorem suum evomuisse in Sosthenem, præsertim cùm à proconsule audissent, *Vos videritis*: putarunt enim hac voce sibi permissam esse suæ legis vindictam. Sosthenes enim Pauli prædicatione conversus, animo erat Christianus, adeoque Paulo favit, eumque defendit: quare eum quasi causæ & legis suæ proditorem; Judæi vel per se vel per Græcos, id est Gentiles, verberant. Unde S. Paulum quoque hoc tumultu Judaico verberatum fuisse, scribit S. Chrysost. hic, & præfatione in 1. epist. ad Corinth. Id ita esse liquet ex eo, quòd Sosthenem hunc laudat, sociumque suum facit S. Paulus initio epist. 1. ad Corinth. Adhæc Menologium Græcorum die 7. Decembris facit eum Colophonis Episcopum. Denique Martyrol. Rom. die 28. Novembr. clarè hæc de eo habet: *Apud Corinthum natale S. Sosthenis discipuli B. Pauli, cujus mentionem facit idem Paulus Corinthiis scribens. Hic ex principe synagogæ conversus ad Christum, ante Gallionem proconsulem acriter verberatus: præclaro initio fidei suæ primordia consecravit*. Verè ergo fuit Sosthenes, id est, salvator robustus, scilicet Pauli: σώζω enim est salvo; σθένος est robur: robustum enim ejus (& cujusuis patientis) patientiam & mansuetudinem, quia plagas acriores animis Judæorum inflixit quàm ipse ab eis in corpore recipiebat, egregiè laudat hic S. Chrysost.

ET NIHIL HORUM GALLIONI CURÆ ERAT] Vel quòd contemneret Judæos, eorumque rixas; vel quod metueret, ne, si eas dirimeret, in ipsummet iras suas verterent: alioqui non satis dignitati suæ, nec Sosthenis innocentiæ, nec reipubl. quieti hac dissimulatione consuluit, uti ex officio debebat: erat enim proconsul & præses provinciæ

VERS. 18. PAULUS VERO CUM ADHUC SUSTINUISSET (Tigurin. *commoratus esset*) DIES MULTOS) post turbas illas Judæorum intrepidè & constanter evangelizans. Aliqui hos dies includunt sesquianno, de quo v. 11. per prolepsin; ita ut universim sesquiannum tantùm Corinthi egerit Paulus. S. Chrysost. verò eos separat, & post sesquiannum exactos hos dies censet. utrumlibet est probabile. Porrò Paulum multa magna patrasse, & miracula edidisse, quæ subticet Lucas, docet idem scribens postea ad Cor. epist. 2. cap. 12. *Signa*, inquit, *apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis & prodigiis, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis?* Denique Corinthi sicut anno priore (sedit enim ibi sesquiannum) scripsit priorem epistolam ad Thessalonicenses, ita anno posteriore scripsit posteriorem ad eosdem. ita Baron.

QUI SIBI TOTONDERAT) τὸ *qui*, ad Aquilam refert Isidorus lib. 2. Offic. cap. de tonsura, & Baron. imò quidam codices legunt, *totonderant*, scilicet Aquila & Priscilla. Verùm τὸ *qui*, referre Paulum, censet S. August. epist 19. & S. Hieron. epist. 11. quæ exstat tomo 2. epist. S. August. Beda & alii passim. Unde Romani codices Priscillam & Aquilam parenthesi intercipiunt, ita ut ad eos hæc tonsio pertinere nequeat.

HABEBAT ENIM VOTUM) Quæres, quænam hæc tonsio, & quale votum? Primò, aliqui censent fuisse votum Pauli peculiare, distinctum à voto Nazaræorum (illud enim fieri & expleri debuisset Hierosolymæ) à Paulo editum, Dei cultus & mortificationis studio. *Votum Pauli quod? Respond. Primò.* Secundò, alii censent fuisse votum nazaræatus, sed editum à Paulo ante conversionem in judaismo: ut enim everteret Christum & christianismum, vovisse eum se fore Nazaræum, id est, à vino abstemium & alentem comam, donec Christianam religionem extinxisset. *Secundò.* Sicut nostro ævo nonnulli nobiles ex iis qui suscitarunt primos rebellionis tumultus in Belgio, jurarunt se non posituros cæsariem, donec ulti essent necem aliquot principum Belgarum, à rege Hispaniæ capite plexorum, eò quòd hæreticis favissent. Verùm hoc votum, æquè ac juramentum, est impium, & consequenter ejus executio in Paulo fuisset impia: illa enim professus fuisset, se votum illud Judaicum probare, esseque Judæum & judaismi vindicem, ac per votum hoc Deo supplicare, ut christianismum everteret.

Tertiò. Genuinum. Dico ergo, votum hoc Pauli fuisse votum nazaræatus, quòd scilicet abstineret vino, & aleret comam, non tota vita, sed ad certum tempus à se præfinitum, de quo dixi Numer 6. Probatur Primò, quia hoc erat commune & ordinarium votum apud Judæos, adeoque antonomasticè vocabatur Votum: perinde ac apud Christianos est votum religionis, cujus nazaræatus erat typus & præludium: quare cùm nominabant votum, intelligebant nazaræatum. *Probatur Primò.* Secundò, quia votum Nazaræorum propriè consistebat in coma capitis, ut eam alerent, & finito voto tonderent. *Secundò.* Tertiò, quia ideo navigavit Paulus in Syriam, ut scilicet Hierosolymis illud expleret. *Tertiò.* Dat enim causam Lucas, cur Paulus navigarit in Syriam, quia scilicet totonderat sibi caput, id est, obstrinxerat se voto nazaræatus, quod expleri debebat in templo Hierosolymitano. Quartò, quia præcisè tonsionem capitis vovere leviculum est, & indignum religione voti, præsertim Paulini: ergo hæc tonsio erat annexa nazaræatui. *Quartò.* Quintò, quia votum hoc nazaræatus, vel simile, explevit Paulus in templo cap. 21. 24. Ex quo loco magna lux huic versiculo affulget. *Quintò.* Ibi enim S. Jacobus dicit S. Paulo: *Audierunt de te* (Judæo-Christiani) *quia discessionem doceas à Moyse eorum, dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi*, &c. *Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor, votum* (Nazaræatus) *habentes super se. His assumptis sanctifica te cum illis, & impende in illis ut radant capita: & scient omnes, quia quæ de te audierunt falsa sunt; sed ambulas & ipse custodiens legem*. Idipsum jam antè viderat & præviderat Paulus. Itaque ut Judæos & Judæo-Christianos sibi, quasi vetanti legalia servari, offensos reconciliaret, ac ne eos, quos à judaismo ad christianismum convertebat, scandalizaret, utpote qui judaismo assueti, tam citò eum deponere non poterant, multò minùs ejus abolitionem audire, fecit votum Judaicum, ac ut Nazaræus comatus incessit, & abstemius vixit. Nazaræi enim summè erant legis Mosaicæ observantes, in eaque erant id quod apud nos sunt Monachi & Religiosi. Unde vocabantur *corban*, id est, Dei donum; eò quòd seipsos Deo dicassent & donassent, teste Josepho lib. 4. Antiqu. cap. 4. Nazaræatus autem consistebat in abstinendo à vino, & alenda coma: in hac enim erat sanctitas rudis illius sæculi. Quòd si illa contaminaretur per funus aliquod, aut contactum morticini, debebat Nazaræus tondere comam quasi pollutam, & de novo nazaræatus sui tempus inchoare: quod quia sæpè contingebat, hinc ille, illiusque votum subinde per plures annos protrahebatur. Expleto autem voto, debebat adire templum, tondere comam, Deoque sacrificia lege Numer. 5. statuta offerre. Videtur ergo quòd Paulus habens votum nazaræatus, ideoque alens comam, funere aliquo fuerit pollutus, ideoque juxta legem totondit comam, ut rursum nazaræatum inchoaret, & comam aleret,

usque

usque ad voti sui explexionem; tunc eam positurus Hierosolymis in templo, quod fecit vers. 22. ut ibi dicam, aut certè cap. 21. 24. ita Baron. Cajetan. Sanchez & alii

Dices Nazaræus si polluerunt super mortuo, tondere debebat, & simul offerre victimas expiatorias, ut præscribitur Numer. 6. 9. Paulus autem nullas victimas hic obtulit, nec offerre potuit, utpote quæ solùm in templo Hierosolymis offerri poterant, & debebant. Resp. Victimas hasce offerre debebant illi, qui erant Hierosolymæ, eique vicini: remoti enim ab ea, uti erat Paulus, id facere non poterant. nemo enim tenetur ad impossibile, unde hi solùm tondebant caput. Porrò id fecit Paulus Corinthi, quia ibi erat Judæorum multitudo; ut eis ostenderet se legem non aspernari, sed venerari & colere. Hinc patet Paulum vino, & sicera, id est, omni eo quod inebriare potest, abstinuisse, hoc enim faciebant Nazaræi. Ecce sobrietatem Pauli in tantis laboribus ecce charitatem, qua omnibus omnia fit, Judæis Judæus, Gentilibus Gentilis, ut omnes lucrifaciat.

In Cenchris] *Cenchreæ*, vel Cenchreæ est navale, ait Strabo lib. 8. & portus Corinthi ad Orientem, cui vicinus est alter, dictus *Lechæa*. Ab his duobus portubus Græci Corinthum vocant bimarem, & amphithalassum, uti dixi in præfat. epist. ad Corinth.

VERS. 19. Deveniturque Ephesum] Ephesus erat metropolis Asiæ Minoris, in qua erat nobile Dianæ templum, de quo cap. 19. ac oratorum & philosophorum multitudo. quare Apollonius Tyanæus celebris philosophus, vel potiùs magus, Ephesi resedit. Ejus Episcopum Paulus postea constituit Timotheum, cui successit Onesimus. Ephesi quoque frequentius morabatur S. Joannes Apostolus cum B. Virgine, ejus curæ à Christo concredita, dum totius Asiæ fundaret & gubernaret Ecclesias, uti asserunt Patres Concil. Ephesini cap. 27. ad Cler. Constant. unde & Ephesi mortuus est.

Illos (Aquilam & Priscillam) ibi reliquit] ut Ephesios fide Christi imbuerent.

VERS. 21. Dicens] Græca addunt: *Oportet omnino festum quod instat, me agere Hierosolymis*, ita quoque legit S. Chrysost. Oecumen. Cajetan. Vatabl. & alii passim.

VERS. 22. Revertar ad vos Deo volente] Hoc exemplo Pauli & S. Jacobi cap. 4. 13. usurpant pii Christiani, ut cùm aliquid se facturos dicunt, addant, *Deo volente*, vel, *si Deus voluerit*. Credunt enim, sperantque se suaque omnia regi à Deo, quo præeunte omnia succedunt prosperè, juxta illud Nazianz. in Disticlis:

Deo annuente nihil potest livor:
Deo abnuente nihil potest labor.

Et descendens Cæsaream) Cappadociæ, inquiunt Raban. Beda, Lyran. Gagneius & alii, quia necdum in Syriam pervenerat Paulus, Gajetanus verò, Baronius, Arias, & alii intelligunt Cæsaream Palæstinæ. Censent enim eò venisse Paulum, indeque perrexisse Hierosolymam; ibique salutasse Ecclesiam, putà Hierosolymitanam, quasi matricem, utpote è qua cæteræ prognatæ erant. Id exigunt verba Græca paulò antè citata, itemque profectio Pauli in Syriam, & votum nazaræatus, de quo vers. 18. hoc enim explendum erat Hierosolymæ in templo. Quod si verum est, hæc est tertia (licèt aliqui quartam velint) Pauli post conversionem profectio in Jerusalem. Multa enim brevitatis studio subticet, vel prætervolat Lucas. Nam prima fuit post triennium à conversione sua, Actor. 9. 26. & Galat. 1. 18. putà anno Christi 39. Secunda post 14. annos, putà anno Christi 51. tunc enim ob quæstionem legalium adiit Apostolos, interfuitque Concilio Hierosolymitano, Actor. 15. Tertia est hæc. Quartam audiemus cap. 21. 17. Porrò Paulus salutans Ecclesiam, imprimis salutavit B. Virginem Deiparam, Ecclesiæ matrem & principem, consilia sua cum ea communicans, eamque vicissim in dubiis consulens, ac poscens ejus opem & preces apud filium in tantis suis laboribus, difficultatibus & persecutionibus, uti par est credere. Vide dicta cap. 1. 14. & cap. 20. 22.

Paulus quater ivit Hierosolymam.

Et descendit Antiochiam) Pisidiæ, utpote vicinam Cæsareæ Cappadociæ, ajunt Beda & auctores prioris sententiæ jam citati, qui per Cæsaream acceperunt eam quæ est Cappadociæ. At verò Chrysost. Baron. & alii passim accipiunt Antiochiam Syriæ; Hæc enim absolutè vocatur *Antiochia*, utpote caput Syriæ; reliquæ verò cum addito, ut *Antiochia Pisidiæ*. Amabat Paulus, inquit Chrysost. Antiochiam, utpote ubi creatus erat Apostolus Gentium, imò ubi primùm iis prædicarat tanto fructu, ut ibi primùm discipuli cognominati sint Christiani.

VERS. 23. Perambulans ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam) Vide Apostolum instar fulguris celerrimè per Asiæ regiones discurrentem. Verè S. Chrysost. hom. 8. de laudibus S. Pauli: *Sol quidam*, ait, *est hominibus Paulus, qui totum prorsus orbem fulgentibus linguæ suæ radiis illuminavit, quique universas circumeundo gentes, cursum omnino solis imitatus est, ac mundi regiones omnes quasi libero à corpore animo pervolavit; & hoc cum amara ei vulnera crebrius obviarent*: ac mox confert & præfert eum Patriarchis, Prophetis, Angelis & Archangelis. Porrò Galatæ Paulum quasi angelum de cælo lapsum susceperunt, uti testatur Paulus ad eosdem scribens cap. 4. 14.

Paulus est sol.

VERS. 24. *Apollo quis?* Apollo) Quidam apud Oecum. censent hunc esse Apellem, Pauli discipulum & ab eo creatum Episcopum Corinthi, de quo idem scribit ad Roman. 16. v. 10. *Salutate Apellem probum in Domino*. Verùm alii passim distinguunt *Apollo* ab Apelle. Hic est Apollo de quo Apostolus ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit*. 1. Corinth. 3. v. 6. Asscriptus est Sanctis in Martyrol. die 22. Aprilis. Porrò *Apollo* græcè Ἀπολλώς, est nomen indeclinabile, ac proinde diversum ab Apolline Gentium Deo.

Vir eloquens) λόγιος. Vatabl. vertit, *eruditus*; alii, *prudens*; alii, *disertus*; alii, *historiæ, & antiquitatis peritus*. Hæc enim omnia significat λόγιος.

Potens in Scripturis) Putà versatus & efficax in iis citandis, explicandis, urgendis ad revinciendos adversarios. Putant aliqui quòd Apollo Alexandriæ (erat enim ipse Alexandrinus) in scola S. Marci inter Essæos eruditus fuerit, & exercitatus in sacris Literis. Verùm obstat id quod sequitur, *Sciens tantum baptisma Joannis*: Vatabl. vertit, *Hic erat doctissimus librorum veteris Testamenti*. Unde *Apollo* idem est quod vibrans radios, ait Pagnin. in Interpr. nom. Hebr. aut perdens & exterminans, ut sit idem quod *Apollyon* Apoc. 9. 11. Nam sua doctrina vehementer Judæos revincebat v. 28. & judaismum exterminabat.

VERS. 25. Hic erat edoctus) κατηχημένος, id est, *catechizatus, institutus ut catechumenus, initiatus, doctus primordia fidei Christianæ*: nam necdum erat baptizatus baptismo Christi, sed tantùm Joannis Baptistæ, ut sequitur, ac proinde necdum erat Christianus.

Fervens spiritu) Unde videtur, quòd ante baptismum peractum contritionis & charitatis fuerit justificatus. ita Chrys.

Docebat ea quæ sunt Jesu) scilicet Jesum crucifixum esse Messiam, sive Christum à Prophetis promissum, ex illis ipsis ostendebat.

Sciens tantum baptisma Joannis) Cujus professio & quasi forma erat, crederant in venturum Jesum, de quo cap. 19. v. 1. & 4. Fortè olim baptismo Joannis erat baptizatus, in eoque audierat Jesum esse Christum; ac deinde rariùs viderat vel audierat Christianos, ut baptismum Christi, aliaque ejus mysteria ignoraret: unde ea didicit ab Aquila, moxque Christi baptismum suscepit.

VERS. 26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga) q. d. Liberè & intrepidè cœpit Judæis prædicare Jesum Christum.

Assumpserunt eum) in domum suam plenius in Christiana fide erudiendum. Notat Chrys. laudatque sinceram fidem, & charitatem Aquilæ, & Priscillæ, utpotè qui non suam, sed Christi gloriam quæsierunt, ideoque Apollo instruxerunt, ut ille eloquens & potens in Scripturis, meliùs & efficaciùs prædicaret Christum. *Sicut*, inquit Chrysost. *in cithara varias quidem habes voces, unam autem harmoniam; & unus musicus est qui citharam in manum sumit: sic hoc in loco cithara quidem est charitas ipsa; voces loquentes verba quæ ad charitatem charitatem conciliandam pertinent; omnes unam suavem conspirant consonantiam. Musicus verò est charitatis*

Charitas est cithara.

vis, illa dulcem melodiam pulsando affert. Hæc melodia & Deum & angelos lætificat. Hæc totum in cælo spectaculum excitat; hæc & dæmonum furorem compescit, & affectionum demulcet impetus, imo eis silentium indicit; sicut musico choro personante, omnes auditores, quantumvis garruli & turbidi, silent & auscultant. Nihil sic facias amicum, ut anima gratitudinis studiosa, os bene loqui solens, anima sine fastu, contemptus vanæ gloriæ, contemptus honoris.

Et diligentius exposuerunt filiam Domini] putà institutum christianismi à Deo sancitum. Nota hic humilitatem & docilitatem Appollo, qui vir eloquens potensque in Scripturis, erudiri se finit ab Aquila & Priscilla. Cicero in Catone Majore laudat hanc Solonis sententiam: *Quotidie addiscens plurima, fio senex.* Tale est & illud Saluii Juliani Jurisconsulti: *Etsi alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere vellem.* Diongenes Cynicus ab Antisthene baculo repulsus: *Cade*, ait, *si vis at nullum invenies baculum tam durum quo me abs te abigas, dum aliquid dixeris.* ita Laertius libr. 6. cap. 2. Zeno oraculum consuleus, *quo pacto optimè vitam institueret*, audivit: *Si mortuis concolor fieret.* Ille sentiens se vocari ad veterum lectionem, contulit se ad philosophiam nam studium, ac victus parsimonia maciem, & pallorem homini conciliat. ita Laertius lib. 7. c. 1. Ita S. Hieronymus natu grandior adiit Constantinopolim; ut S. Gregorius Nazianz. audiret, eoque præceptore sæpè gloriatur. Ita S. Augustinus sua dubia in Scripturis proposuit S. Hieronymo, ut ab eo doceretur. Idem fecit S. Damascus Pontifex.

Exortati fratres] προτρεψάμενοι. Syrus, *prævenerunt eum fratres*, exhortando scilicet eum, ut pergeret in Achajam, putà Corinthum, ac fideles sua sapientia & facundia in fide & pietate confirmaret. Noster rectè vertit, *exortari*: nam λόγος προτρεπτικὸς vocatur oratio exhortatoria. VERS. 27.

Contulit multum his qui crediderant] Græca addunt, διὰ τῆς χάριτος, id est, *per gratiam* verbi, spiritus ac fervoris sibi à Deo aspiratam.

Vehementer] εὐτόνως, id est, *acriter magna contentione, nervose & efficaciter.* VERS. 28.

Esse Christum Jesum] quòd Jesus esset Christus. Est anastrophe.

CAPVT DECIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus redit Ephesum: ibi duodecim circiter discipulos Ioannis baptizat & confirmat. Secundò, vers. 7. in synagoga tres menses, mox in schola tyranni per biennium prædicat, & dictam sua miraculis confirmat, adeò ut solis sudariis suis ægros sanet, & dæmones pellat; quod dum imitari tentant Judæi filii, invaduntur à dæmone: quare multi magiam damnant, & magicos libros comburunt. Tertiò, vers. 23. Demetrius argentarius Dianæ tumultum concitat contra Paulum. quem sedat scriba.

1. Factum est autem, cùm Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, & inveniret quosdam discipulos: 2. dixitque ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est, audivimus. 3. Ille verò ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate. 4. Dixit autem Paulus: Ioannes baptizavit baptismo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent hoc est, in Iesum. 5. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu, 6. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. 7. Erant autem omnes viri fere duodecim. 8. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans, & suadens de regno Dei. 9. Cùm autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cujusdam, 10. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles. 11. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli: 12. ita ut etiam super languidos deferrentur à corpore ejus sudaria, & semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur. 13. Tentaverunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorcistis, invocare super eos, qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes: Adjuro vos per Iesum, quem Paulus prædicat. 14. Erant autem quidam Iudæi Scevæ principis sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant. 15. Respondens autem spiritus nequam dixit eis: Iesum novi, & Paulum scio; vos autem qui estis? 16. Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium pessimum, & dominatus amborum, invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa. 17. Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis, atque Gentilibus, qui habitabant Ephesi: & cecidit timor super omnes illos & magnificabatur nomen Domini Jesu. 18. Multique credentium veniebnat, confitentes, & annuntiantes actus suos. 19. Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, & combusserunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. 20. Ita fortiter crescebat verbum Dei, & confirmabatur. 21. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia & Achaja ire Hiererosolymam, dicens: Quoniam postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre. 22. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia. 23. Facta est antem illo tempore turbatio non minima de via Domini. 24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius; faciens ædes argenteas Dia-

Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum. 25. Quos convocans, & eos qui hujusm°di erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio: 26. & videtis, & auditis quia non solùm Ephesi, sed penè totiùs Asiæ, Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens: Quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt. 27. Non solùm autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magnæ Dianę templum in nihilum reputabitur, sed & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia & orbis colit. 28. His auditis, repleti sunt ira, & exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum. 29. Et impleta est civitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gajo & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. 30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli. 31. Quidam autem & de Asię principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum: 32. alii autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa: & plures nesciebant qua ex causa convenissent. 33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo. 34. Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. 35. Et cùm sedasset scriba turbas: dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum civitatem cultricem esse magnæ Dianæ, Jovisque prolis? 36. Cùm ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, & nihil temerè agere. 37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram. 38. Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, habent adversus aliquem causam, conventus forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent invicem. 39. Si quid autem alterius rei quæritis: in legitima Ecclesia poterit absolui. 40. Nam & periclitamus argui seditionis hodiernæ: cùm nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cùm hæc dixisset, dimisit Ecclasiam.

VERS. 1. PERAGRATIS SUPERIORIBUS PARTIBUS] Galatia, & Phrygia, postquam Hierosolymis redisset Antiochiam, de quo cap. præced. v. 23.

QUOSDAM DISCIPULOS] Opinatur Cajet. hosce fuisse conversos, & baptizatos baptismo Joannis ab Apollo. Hic enim ante Paulum fuerat Ephesi, solumque sciebat baptisma Joannis, c. præced. v. 24. & 25 Sed obstat, quòd Ephesi Apollo instructus fuerit pleniùs de Christo, & Christi baptismo ab Aquila c. 18. v. 26. quare si hi fuissent ejus discipuli, utique ipse eos pleniùs de Christo instruxisset, & baptismo Christi baptizari curasset. Adde, baptismum Joannis durasse tantùm usque ad Christum: ad illum enim ducebat & tendebat, ideoque à solo Joanne collatus est, non à discipulis, vel posteris ejus, uti docet S. Augustin. tract. 5. in Joannem, & S. Cyrill. in Joan. lib. 2. c. 57. & sat colligitur Joan. 1. 33. & c. 3. 23.

Dico ergo, hos ante annos viginti, ab ipso Joanne baptista fuisse baptizatos in Judæa. Dum enim Ex Asia Hierosolymam de more ad diem festum ascendissent, audientes prædicationem Joannis, ejus baptismum susceperunt, ab eoque didicerunt, credendom esse in Christum mox venturum, mox in Asiam domum redeuntes, nihil amplius de rebus in Judæa à Joanne & Christo gestis audiesant: quare ea hic audiunt à Paulo. ita S. Chrys. & alii mox citandi.

VERS. 2. SI SPIRITUM SANCTUM ACCEPISTIS] q. d. Estisne confirmati Sacramento Confirmationis? in eo enim primitus visibiliter dabatur Spiritus sanctus, uti dixi cap. 8. Quia enim dicebant se esse discipulos Christi, ad quem missi erant à Joanne, putabat Paulus eos baptizatos esse baptismo Christi; sed dubitabat an essent confirmati, eò quòd Ephesi nulllus fuisset Episcopus, cujus solius est conferre Sacramentum Confirmationis. Unde addit:

CREDENTES] Græcè πιστεύσαντες, id est, *postquam credidistis*, & consequenter baptizati estis. ita Pagnin. Tigurin. & alii.

SED NEQUE SI SPIRITUS SANCTUS EST, AUDIVIMUS] Hinc patet, baptismum Ioannis diversum fuisse a baptismo Christi; uti contra Calvinum, & hæreticos definit Concil. Trident. sess. 7. c. 1. de baptismo. Baptismus enim Christi confertur invocatione S. Trinitatis, dicendo: *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Ioannis verò in nomine Christi venturi duntaxat, ut patebit v. 4. ideoque hi non audierant nomen Spiritus sancti. Vide Bellarm tract. de baptismo c. 19. & 21. Perperam ergo S. Cyprian. ep. 73. ad Iubajanum, ex horum repbaptizatione sumpsit argumentum de rebaptizandis hæreticis: quem errorem *passionis falce purgavit*. ait S. August. epist. 48. Pejùs fingunt Centuriatores lib. 2. cap. 4. tit. de baptismo, & Kemnitius in Exam. Concil. Trident. cap. de baptismo, Ioannem Baptistam baptizasse in nomine S. Trinitatis; hos verò non

Error S. Cypriani.

recepisse verum Ioannis baptisma, sed mutilum & vitiatum. Nam ipsi disertè asserunt se baptizatos baptismate Ioannis, nec Paulus de ejus veritate dubitat, quin potiùs verum fuisse præsupponit: sed addit, Ioannis baptismum fuisse tantùm symbolum pœnitentiæ, ideoque insufficientem ad rem issionem peccatorum: eam enim solum præstare Christum in suo baptismo.

IN QUO] εἰς τί id est, *in quid*, id est, in quo, scilicet baptismate: respondent enim, *in Joannis baptismate*: sæpè enim εἰς sumitur pro ἐν. Alioqui propriè *in quid*, id est, quem, putà cujus nomine invocato, *baptizati estis?* Imperitè & ineptè Beza & Bucerus hic, baptismum interpretantur doctrinam Joannis à baptismo seclusam, q. d. In quo baptizati estis, id est, cujus doctrinam edocti estis, a quo instituti estis? respondent illi, *In Joannis baptismate*, id est, in Ioannis schola & disciplina eruditi sumus, non tameo ab eo baptizati. Id faciunt, quia censent baptismum Ioannis fuisse eumdem cum baptismo Christi. Ne ergo Paulom, qui eos baptizari curavit baptismo Christi, faciant Anabaptistam, dicunt eos non fuisse baptizatos baptismo Ioannis, sive Christi, ut ipsi opinantur. Ubi vidèquis spiritus agat hæreticos, videlicet invidi Luciferi, qui eos excæcat & in vertiginem agit. Ut enim Christum, ejusque Sacramenta extenuent, confundunt ea cum veteribus & S. Ioannis, imò hæc illis adęquant & identificant.

VERS. 3.

Beza per baptismum accipit doctrinam Ioannis Baptistæ.

Verùm nusquam in Script. vel Patribus doctrina vocatur *baptismus*: aliud enim est docere, aliud baptizare Quis omquam baptizari baptismo, censuit idem esse quod doceri doctrina? Secundò, propriè hic baptismum accipi, patet ex sequentibus: *Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismo pœnitentiæ populum.* Rursum: *His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu*; ubi clarum est propriè baptismum accipi pro ablutione sacramentali, non pro doctrina. Ergo & paulò antè, cùm ait eos baptizatos baptismo Ioannis, propriè baptismum accipit. Opponit enim baptismum Christi baptismo Ioannis, & baptizatos baptismo Ioannis jubet baptizari baptismo Christi. Ergo clarum est, baptismum Ioannis fuisse alium à baptismo Christi, eoque longè inferiorem, nisi Paulum velimus facere Anabaptistam. Tertiò, ita docent & explicant S. Chrysost. hic, S. August. lib. de Unico baptismo c. 7. S. Hieron. in c. 2. Ioelis, Tertullianus l. de Baptismo c. 10 Origen tomo 8 in Ioannem, & alii passim. Quartò, quia Græcè est μὲν, quod expressam, vel tacitam exigit antithesin. Unde post se poscit δὲ. q. d. Ioannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ, Christus verò baptizat baptismo remissionis peccatorum, justitiæ, & salutis. Perperam enim Beza τὸ μὲν refert ad δὲ, quod habetur vers. 5. in Græco, ubi dicitur: ἀκούσαντες δὲ, id est, *audientes verò baptizati sunt.* Nam Pauli oratio imperfecta expleri nequit per historiam sei gestæ per alios, putà baptizatos, sed ejusdem Pauli oratione ta-

Confutatur Primo.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Det tunicam locuples, ego te pracingere possum.
Essem si dives, munus utrumque darem.

Hæc & plura Sanchez. Accedit Nicephor. l. 2. c. 24. qui semicinctia interpretatur fascias tenues. Nota. In textu Græco sunt Latinæ voces, *sudaria* & *semicinctia*, quia multæ similes ex lingua Romana (utpote dominantibus in Græcia Romanis) in Græcam Apostolorum ætate transierant, ut *libertini*, Actor. 6. *Pratorium*, Matth. 27. *Custodia*, ibidem, *Niger*, *Euroaquilo*, *centurio*, *titulus*, Joann. 19. *Denarius, quadrans, legio, speculator, linteum, colonia, flagellum*, Joann. 2. *Membrana*, *census*, Matth. 17. *Perperam*, 1. Corint. 13. *Artemon, sicarii*, Act. 21. ita Mariana.

Mos pro mortuis.

Recedebant ab eis languores) S. Chrysost. hæc rhetoricè exagerans homil. 8. in epist. ad Rom. & homil. 6. in epist. 1. ad Corinth. addit umbra Pauli revixisse mortuos. Hinc patet antiquus usus, vis & energia sanctarum reliquiarum, nec tantùm corpora Sanctorum, sed & sudaria, vestes, aliaque corpori adiacentia esse salutifera uti de floribus feretrum S. Stephani tangentibus narrat S. Aug. lib. 22. Civitat. c. 8. iis plures ægrotos esse sanitati restitutos. Sic S. Gregorius Constantiæ Augustæ lib. 3. epist. 30. & aliis pro sacris reliquiis misit brandeum, id est, velum quod Apostolorum, & Martyrum reliquias texerat, vel tetigerat. Theodoretus in Philotheo cap. 21. asserit, oleum in lychnis ante sepulchra Martyrum ardens, multis sanitatem per miraculum attulisse. Plura vide apud Baron. hic anno Christi 55.

VERS. 13. *Exorcistæ Judæorum.*

Judæis exorcist.) Judæos ante Christum suos habuisse exorcistas ad expellendum dæmones, hinc liquet, & ex illo Matth. 12. 17. *Filii vestri in quo eiciunt?* & ex Josepho lib. 8. Antiq. c. 2. & lib. 7. Belli cap. 25. & ex Epiphan. hæresi 30. ubi asserit eos usos nomine tetragrammato Jehova. De exorcismis Salomonis vide Josephum loco citato, & Delrio in Magicis: quamquam S. Thom. q. 6. de potentia artic. 10 ad 3. & ex eo Franc. Victoria relectione de magia, num. 28. censent exorcismos Salomonis per certam radicem cum adjuratione, ab eo compositos esse postquam factus est idololatra. Sanè hos exorcistas magicis artibus usos, suspicari licet ex eo quod ait Lucas v. 9. *Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati*, &c. Jam soli Christiani habent & ordinant exorcistas, quorum exorcismi, id est, adjurationes dæmonum, sunt spiritualia eorum *flagra & verborum tormenta*, ait S. Cyprianus epist. ad Demetrianum. Hanc enim potestatem eiiciendi dæmones Christus dedit Apostolis & Ecclesiæ Lucæ 10. 19. Errat ergo Origenes tract. 35. in Matth. ubi docet Judaicum esse exorcizare dæmones, non Christianum, hoc argumento: Christiano homini ex lege Christi non licet omnino jurare, Matth. 5. 34. ergo nec quempiam adjurare, sive exorcizare. Verùm, sicut falsum est antecedens, ita & consequens, sive conclusio inde deducta.

Nomen Jesu pellit dæmones.

Adjuro vos per Jesum) Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 4. de laudibus S. Pauli, *si Jesum invoces Nazarenum, velut ab igne repente diffugit dæmon.* Et S. Justin. de Verit. Christ. relig. *Ejus nominis* (Jesu) *potentiam dæmones tremunt & reformidant; & hodie quoque illi per nomen Jesu Christi crucifixi adjurati, nobis parent.* Et Prudentius in Apotheosi contra Judæos:

—— Torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest: agitant miserum tot verbera linguæ,
Quot laudata Dei resonant miracula Christi.

Ratio est, quia à Jesu victus & prostratus est dæmon. Jesum ergo & crucem ejus horret, sicut canis horret baculum quo percussus est, & multò magis percussorem, qui baculum in eum vibrat. Testatur S. Dionys. Eccles. hierarch. cap. 3. Christianos cùm post baptismum in peccatum aliquod mortale incidissent, vexari à dæmonibus consuevisse.

Olim post peccata mortalia corripiebantur a dæmone.

Et S. Cyprian. epist. 76. *Sæpe*, inquit, *nonnulli de illis qui sani baptizantur, si postmodum peccare cœperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur, ut manifestum sit, diabolum in baptismo fide credentis excludi: si fides postmodum defecerit, regredi.* Hæc Cyprian. agens de iis qui à fide & Christo apostatant.

Quem Paulus prædicat) Videntur hi exorcistæ ex præsumptione voluisse imitari Paulum in expellendis dæmonibus per nomen Jesu, ut inde sibi plausum & quæstum facerent apud populum. Unde S. Chrysost. & S. Cyprian. serm. de baptismo Christi, vocant eos quæstuarios. Verùm quia suis viribus diffidebant, prætexunt nomen Pauli, quem videbant dæmonibus esse terrori, eosque expellere. Porrò quia erant Iudæi, ideoque increduli Christo, idcirco non ipsi diabolo, sed ipsis diabolus prævaluit, in eosque insiliit. Addunt aliqui, ideos astutè dolo malo fecisse, nimirum ut à Paulo ejusque doctrina homines averterent, & ad se ac judaismum traducerent. Si enim ipsi expellerent dæmones, cùm ipsi essent Iudæi, dicturi erant se virtute judaismi & fidei Judaicæ id facere; ac proinde Iesum sive Salvatorem & Christum esse eum, quem Iudæi expectant, non quem Paulus jam venisse prædicat. Si non expellerent, dicturi erant Iesu nomen esse inane & invalidum ad expellendos dæmones; ac proinde frustrà coli & invocari, frustraque à Paulo prædicari, & suis exorcismis prætexi.

VERS. 14.

Principis sacerdotum) unius è principibus, sive Pontificibus. Erant enim 24. principes, sive pontifices, putà primogeniti totidem familiarum sacerdotalium, uti dixi c. 4. 6.

VERS. 15.

Vos autem qui estis?) q. d. Vos non estis servi Christi, nec Pauli asseclæ, sed nostra mancipia, utpote Christo increduli & infideles, lucrum plausumque ex Christi nomine captantes: indignum autem est, ut mancipium suo hero & domino imperet, eumque domo sua expellat. S. Cyprianus serm. de baptismo, sic explicat: *Christum scimus, & Paulum novimus, & in nomine Christi quem Paulus prædicat adiurati, egredimur; vos autem penitus ignoramus.* Chrysost. verò, q. d. Vos non creditis Christo, sed ejus nomine abutentes, hæc verba fingitis: vos non estis hujus nominis præcones, quia mei estis. Christi ergo & Pauli herile imperium agnosco, non vestrum: puniam ergo vestram audaciam & temeritatem, atque ut servos meos mihi insultantes malè mulctabo. *Quare*, inquit Chrysost. *non dixit spiritus malus: Quid est Jesus? Terrebatur, ne & ipse pœnam det. Sciebat enim concedi ei, ulcisci illos, quos huius nominis illusores fecerat.* Simili modo Lutherus volens exorcizare dæmonem, ab eo invasus in extremas angustias redactus est, uti narrat Staphylus contra Smidelinum p. 404 & Bredembachius Collat. 7. cap. 40.

Hilarion pellit dæmones [illegible]

Ex adverso S. Hilarion, qui teste S. Hieron. in ejus vita, præ cæteris Sanctis dominatus est dæmonibus, plurimosque expulit, hoc in eos imperium acquisivit contemptus sui, fuga opum & honorum: aurum enim pro luto habebat. *Crebro*, inquit S. Hieron. *mutabat locum, non ex levitate, sed honorem fugiens & importunitatem, semper enim silentium & vitam ignobilem desiderabat. Singulas horas habebat præterire figuram huius mundi, & eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo.* Videns omnium, ordinum ad se concursum, flebat. Rogatus cur? *Rursum*, ait, *ad sæculum redii, & recepi mercedem meam in vita mea. Mirentur alii signa quæ facis, mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem: ego nihil ita stupeo, quam gloriam illum & honorem calcare potuisse. Concurrebant enim ad eum Episcopi, presbyteri, Monachi, matronæ quoque, Christianorum grandis tentatio: at ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur, dæmones energumenis ubique eum latere cupientem prodebant; sed ille dolens, & quodammodo in sui ultionem sæviens, tanta eos orationum instantia flagellabat, ut omnes ab energumenis expelleret. Nihil in eo cunctis ita admirantibus, quam quòd post tanta signa & miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam illis in locis accepisset. Accensus enim fiducia pauperis conscientiæ, in eo magis lætabatur, & quòd nihil haberet sæculi, & quod ab accolis illius loci mendicus putaretur.* Habebat hanc gratiam, ut ex odore corporum, vestium, & earum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel vitio subjaceret. Apposito cicere cujusdam avari: *Non sentis*, ait, *putorem teterrimum, & in cicere hærere avaritiam? Da bobus.* Dedit alter: at illi illicò ruptis loris fugerunt. Terribili camelo & feroci procedens obviam: *Non me*, ait, *terres diabole tanta mole corporis: & in vulpecula, & in camelo unus atque idem es.* Orionus vir potens à legione dæmonum ab eo liberatus, obtulit ei multa dona, Recusanti ait: *Da pauperibus.* Cui Sanctus: *Tu*, ait, *melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulans, & nosti pauperes. Ego qui mea reliqui, cur aliena appetam?* Cumque ille dolleret sua respui: *Noli*, ait, *contristari o fili. Quod facio, pro me & pro te facio. Si enim hæc accepero,*

& ego Deum offendam, & legio ad te revertetur. Adducta est ad Sanctum puella energumena, qui irridens dæmonem. *Grandis, ait, fortitudo tua, qui licio & lamina strictus teneris. Dic quare ausus es ingredi puellam Dei?* Respondit dæmon, *Ut servarem illam virginem.* Cui Sanctus: *Tu servares, proditor castitatis? Cur non potiùs in eum qui se miscebat es ingressus? Ut quid,* respondit dæmon, *intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris dæmonem? Splendente luna cernis ea improvisò rhedam ferventibus equis super se irruere: cumque inclamasset Jesum, ante oculos ejus repentino terræ hiatu pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: Equum & ascensorem projecit in mare. Et: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur.* Puer penè existens, incidit in latrones, qui ad eum conversi: *Quid, inquiunt, faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille respondit: Nudus latrones non times. Et illi: Certè, ajunt, occidi potes. Possum. inquit possum: & ideo latrones non timeo, mori paratus sum.*

VERS. 16. ET INSILIENS IN EOS) pugnis plagisque eos contundendo, vestesque eorum dilacerando, dentibus unguibusque laniando, calcibus impetendo, itaque vulnerando: nam nudi & vulnerati de domo effugerunt. Vide hic, ait Chrysost. quantam vim habeat dæmon in corpora infidelium, & irrisorum, indeque colligi eumdem similia, imò majora exercere in animam peccatoris, quam per peccatum obsidet, possidet, agitat, & exagitat, ut lictor quasi vile suum mancipium. Additque, *Peccatum gravius est dæmone. Nam ille quidem humiles facit, peccatum autem superbos: insuper vitiosum habitum in animam inducit. Sic irati familiarem apud se alunt lictorem se torquentem, ulciscendi inquam cupiditatem. Sicut enim putredo quædam ac tinea, ita mentis nostra radicem arrodit. Quare bestiam intra viscera tua inclusisti? Melius esset viperam & serpentem in corde positam esse, quam iram, vel invidiam.*

DOMINATUS AMBORUM] E septem ergo duo hic exercebant exorcismum, cæteris absentibus vel quiescentibus: unde in duos solùm insilit dæmon. Græca tamen jam pro *amborum* habent αὐτῶν, id est *eorum*, quasi in omnes septem dæmon insilierit. Verùm quidam Græci codices habent ἀμφοτέρων, id est *amborum*, uti notat Velesius.

VERS. 18. CONFITENTES ET ANNUNTIANTES ACTUS SUOS] Perperam Lutherus pro *actus suos*, vertit, *miracula sua*: miracula enim non sunt actus nostri, sed Dei qui solus est omnipotens, ideoque & thaumaturgus. Unde Syrus clarè vertit, *renuntiabant offensas suas, & confitebantur quod fecerant.*

Hæc de confessione, quæ fit in Sacramento pœnitentiæ accipit Oecum. Salmeron, Sanchez & Gagnejus hic, Bellarmin. lib 3. de pœnitentia cap. 4 Baron. Greg. de Valentia, Hosius, Ruardus Tapperus, & alii, qui hinc probant necessitatem confitendi contra hæreticos. Nam *πράξεις suas*, significat hanc confessionem non fuisse generalem & publicam, dicendo, Fateor me esse peccatorem, ut vult Calvinus & Beza; sed particularem, ideoque secretam: in hac enim, non illa, enarrantur speciatim & particulatim singuli actus mali à pœnitente. Alii tamen hæc accipiunt de confessione prævia baptismo. Hi enim videntur fuisse Gentiles, & Judæi de quibus dixit vers. præcedenti, quòd perculsi illa strage exorcistarum magnificarint nomen Domini, ac consequenter crediderint in Christum. Hi ergo ante baptismum compuncti, ostenderunt signa veræ compunctionis publicè enuntiando sua peccata, quæ in gentilismo commiserant; sicut de Joannis baptismo dicitur Joann. 1. 5. *Baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua:* ubi græcè idem est verbum ἐξομολογούμενοι, quod hic. ita Arator, Cajetan. & Lorin. Euseb. l. 3. Demonstr. c. 8. Beda in Marci 1. Andreas Vega lib. 13. de Justif. cap. 28. & alii.

Ad hic de confessione sacramentali. Prob. Primò. Prior sententia videtur verior & germanior. Primò, quia hos confitentes non fuisse Gentiles, vel Judæos, sed Christianos, patet ex eo, quòd vocentur *credentes*; quod primo illo sæculo erat proprium nomen Christianorum. Est enim hic altera pars, & alter effectus, quem causavit ignominia & plaga Judæis exorcistis à dæmone inflicta. Nam vers. præcedenti dixit Lucas, quòd in Gentilibus & Judæis causarit timorem & doxologiam; hoc verò dicit, quòd in Christianis causarit pœnitentiam & exomologesin, uti etiamnum causat. Nam Christiani timore aliquo & terrore diabolico perculsi, illicò ad exomologesin confugiunt, ut animæ suæ consulant, ejusque salutem in tuto collocent.

Dices, Gentiles vocantur *credentes*, quia incipiebant credere & aspirare ad baptismum. Resp. Id dici nequit, quia in Græco est præteritum πεπιστευκότων, id est, multi eorum qui jam crediderant, & consequenter baptizati erant. Secundò, quia nulla hic baptismi fit mentio, quam utique fecisset Lucas, si Gentilium conversionem, & initiationem (hæc enim fit baptismo) significare voluisset. Præsupponit ergo eos fuisse baptizatos. Adde, primitus ante baptismum vix ullos confessos esse in particulari sua peccata: sufficiebat enim contritio. Et unus Paulus cum Sila & Timotheo, non suffecisset audiendis tot tantorum confessionibus.

Dices Secundò. Incredibile videtur Christianos à Paulo instructos, retinuisse adhuc libros magicos & magiæ vacasse, quod tamen de his confitentibus asserit Lucas vers. sequ. Resp. Primò, In primis illis fidelium à gentilismo ad christianismum conversionibus, non omnia statim à Paulo dici, nec à fidelibus disci & practicari poterant: sicut etiamnum in Gentilibus recens conversis remanent multi mores gentilitii, sensim dedocendi & evellendi: quinimò etiamnum apud segnes frigidosque & rudes Catholicos, libros superstitiosos, magicos & hæreticos est invenire. Secundò, alii sunt hi confitentes ab illis magiæ deditis & magicorum librorum possessoribus. Id patet ex voce adversativa *autem. Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati*, &c. ita Sanchez. Secund.

Porrò Stapletonus hic censet, hosce confitentes primò secretam confessionem peregisse, deinde publicam aliquorum saltem peccatorum. Id enim olim in publica pœnitentia fieri solitum, patet ex facto Nectarii, qui publicam hanc confessionem Constantinopoli ob exortum ex ea scandalum sustulit, teste Socrate l. 6. c. 19. Idipsum innuit vox ἀναγγέλλειν, id est *palam publicè annuntiare*. Verùm non est necesse id asserere: nam ἀναγγέλλω idem est quod *annuntio* ut vertit Noster & alii, sive publicè id fiat, sive privatim & secretò: ἀναγγέλλω enim idem est quod *renuncio indico, prodo, recito, profiteor, pronuntio*. Neque in primis illis rudibus Ecclesiæ initiis, publica pœnitentia videtur fuisse in usu, sed serò ad sarcienda scandala, quæ crescente numero fidelium sensim oboriebantur, est introducta, & ab Episcopis injuncta. Hic verò fideles liberè confessi sunt, ut dæmonis manus & vindictam evaderent: ad quod utilis erat secreta, & sacramentalis confessio, non publica: sic enim suffecisset, & præstitisset Deo corde contrito confiteri.

Moraliter, notent hic fideles, se contra omnes satanæ insultus munire sacra confessione. Ipsa enim omnes ejus vires enervat, omnes ejus fraudes detegit, omnes dolos aperit, omnes perplexitates discutit. Unde S. Hieron. in Ecclesiast. cap. 10. *Si quem*, inquit, *serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit, si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri; magister qui linguam habet ad curandum, facilè ei prodesse non poterit. Si enim erubescit vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* Mor. Confessio diaboli vires frangit.

In vita S. Epicteti, & Astionis hæc legimus: *Vidit B. Astion puerum quemdam nigrum cum ignea facula de sinu suo egredientem, ac talia sibi dicentem: Confessio tua Astion magnas meas contrivit hodie vires, & una oratio vestra me inermem in omnibus reddidit ac desolatum.*

Narrat Ruffinus libr. 3. in Vitis Patr. num. 57. quemdam tentatione blasphemiæ, ejus revelatione, & confessione, fuisse levatum.

Idem de tentatatione fornicationis legimus in Vitis Patr. lib. 5. num. 13. *Nihil enim*, inquit, *sic extradiat dæmonem fornicationis, quomodo si revelentur stimulationes ejus: & nihil eum sic lætificat, quomodo si abscondantur cogitationes.*

Serapion Abbas apud Cassian. collat. 2. c. 10. & 11. narrat se tentatione gulæ & consuetudine furandi panem, liberatum per publicam hujus furti confessionem. *Ea enim peracta statim*, inquit *velut lampas accensa de meo sinu procedens, tanto fœtore cellam replevit, ut vix in ea residere possemus.* Erat hic dæmon qui eum ad furtum & gulam tentabat. Verè Sapiens Proverb. 28. 13. *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur.* Addit Cassianus hoc fuisse commune Abbatum & Seniorum dogma: malam cogitationem statim ut irrepit, revelandam esse suo Seniori. Unde S. Antonius in Vitis Patr. part. 2. n. 104. *Si post fieri*, inquit, *quot passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, habet declarare Superioribus, ut non devietur in ipsis,*

Quo-

Quocirca Climachus gradu 4. de obedientia, scribit monachos prisci ævi in cingulo gestasse libellum, in quo cogitationes per diem occurrentes scribebant, ut eas revelarent Pastori. Idem vitæ spiritualis dogma & quasi principium assignant S. Basil. in Constitut. monast. & in Regulis fusiùs dispen. respons. 26. S. Ambros. lib. 3. Offic. c. 16. S. Hieron. Regul. monach. c. 34. S Bernard. tract. de Ordine vitæ. Qui etiam apposita similitudine rem declarant, imò demonstrant. Sicut, inquiunt, aer nubibus densus & obtenebratus, iis per pluviam effusis serenatur, & albescit; sic & per confessionem, qua afflictio quasi effunditur in sinum alterius, exinanitur ægritudo animi. Vide D. Thomam 1. 2. qu. 38. art. 2.

Ita S. Dorotheus serm. 5. narrat se in jugi fuisse animi pace & lætitia, eò quòd omnes animi cogitationes revelaret suo Patri spirituali.

Memorabile est quod scribit Dom. Soto in 4. dist. 18. qu. 1. ar. 1. Norimbergenses misisse legatos ad Carolum V. Imper. qui peterent ab eo publico decreto sanciri præceptum confessionis: se enim expertos esse, quòd, postquam illa exulasset, multæ fraudes, vitia & scelera irrepsissent in urbem & rempublicam. *Tamdiu*, ait Cassian. loco jam citato, *suggestiones ejus* (diaboli) *dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde: illico enim ut patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit, & antequam discretionis judicium proferatur, serpens teterrimus velut è tenebroso ac subterraneo specu, virtute confessionis pertractus ad lucem, & traductus quodammodo ac dehonestatus discedit.* Unde idem lib. 4. de Instit. renunc. cap. 4. *Generale*, inquit, *& evidens indicium diabolicæ cogitationis esse pronunciant, si eam seniori confundamur aperire. Omnis* enim *iniquitas oppilabit os suum*, psalm. 106. 42. S. Gregor. l. 7. Mor. cap. ult. & lib. 3. Pastor. admon. c. 15. *Vulnera clausa*, ait, *plus cruciant, quia cùm putredo quæ intrinsecus fervet, ejicitur ad salutem, dolor, aperitur*, &c. *Quid est peccatorum confessio, nisi vulnerum ruptio?* Unde Psaltes psalm. 31. 3. *Quoniam tacui*, ait, *inveteraverunt ossa mea.*

VERS. 19. MULTI AUTEM EX EIS QUI FUERANT CURIOSA SECTATI] Vatabl. *qui curiosas artes exercuerant.* Vox *autem* significat aliam hanc esse narrationem à præcedenti confitentium, uti dixi. Unde cùm illi fuerint Christiani, hi videntur fuisse Gentiles magiæ dediti, aut certè Christiani rudes, qui timentes nè à dæmone magorum hero malè mulctarentur, uti illi exorcistæ, magiam abdicarunt magicosque libros exusserunt. Ita Chrysost. Oecum. Beda & Syrus, qui vertit, *multi porrò etiam ex magis.* & Euseb. lib 3. Demonstr. cap. 8. Porrò Ephesii magicis artibus erant dediti, teste Hieron. præfat. in epist. ad Ephes. Unde Apollonius Tyanæus Ephesi publicè magica artis ludum aperuit, & ab Ephesiis statua donatus inter divos relatus est, teste Philostrato lib. 4. in Vita ejusdem, qui & lib. 5. addit id contigisse primis Neronis annis, quando Paulus Ephesi agebat, cui proinde acre contra eum certamen fuisse non est dubium. Hinc & proverbialiter *Ephesia grammata*, vel *notæ*, vocantur signa magica, ad obtinendam victoriam, & depellenda pericula teste Suida; quin & ad expellendos dæmones, teste Plutarcho in Sympos. libr. 7. qu. 5. Hæ enim notæ, inquit Eustathius in Odyss. φ erant verba obscura instar ænigmatum, quæ in pelliculis consutilibus gestabantur inscripta in pedibus, zona & corona Dianæ. Magiæ studiosissimus fuit Julianus Apostata, qui per eam imperium, vitam & animam perdidit. Valerianus quoque Imp. à mago seductus ex amico Christianorum factus eorum hostis, & persecutor, a Sapore Persarum rege captus, & caveæ ferreæ inclusus, orbi ludibrio fuit, æquè ac Bajazetes Turcarum Imp. Tamberlano.

Curiosaque? Resp. Primò.

Secundò. Secundò, Mariana censet per *curiosa* hic accipi libros & opifices chalchymiæ, id est, permutandi metalla v.g. ex ære conficiendi aurum, ex stanno argentum. Hujus enim artifices, ut ait Suidas in voce χημεία Diocletianus in Ægypto comburi jussit, ne ditati abuterentur pecunia. Optandum esset, ut magistratus hanc artem eliminarent: nihil enim est aliud quàm perditio pecuniæ & temporis & sæpè impostura.

Tertiò. Tertiò, alii per *curiosa* accipiunt astrologiam, & astrologos judiciarios & genethliacos, qui ex horoscopo dieque natali, constellatione & astris, divinant ea, quæ cuique in vita, & morte sunt eventura: in quam invehitur S. August. lib. 2. de Doct. Christiana cap. 21. 22. 23. & passim alii Patres. Quocirca Aquila Ponticus, celebris S. Scripc. interpres ab Ecclesia est ejectus, quòd geniturarum inspectionibus & nativitatum horoscopis vacaret, ait Epiphan. l. de Ponderibus & mens. imò Augustus Cæsar mathematicos hosce urbe expulit, ait Dio l. 49. Rursum anno 12. Claudii Imp. Christi 54 factum est Romæ senatusconsultum de pellendis Italia mathematicis, occasione (ut videtur Junii Scriboniani, qui finem Claudii per Chaldæos scrutatus esset. *Genus hominum*, ait Tacitus l. 17. *potentibus, infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra vetabitur semper, & retinebitur.* Verus fuit vates. Nam, ut ait Baron. humana curiositas mente pruriens, ac novitatis avida hoc agit & satagit, ut quos Imperatores & Principes sæpiùs exagitarunt, revocentur & renascantur. Sanè paucis annis quibus Romæ fui, vidi plures viros magnos ab astrologis deceptos, dum huic vitam longiorem, illi cardinalatum, alteri papatum prædicunt & promittunt; quos omnes vana spe & mendacio delusos fuisse eventus docuit, magno eorum periculo & damno. Dum enim se non credunt morituros, nisi priùs adepti sint prælaturam quam promiserunt mathematici, etiam lethali morbo icti, ad mortem se non parant: quare imparati, & improvidi moriuntur, quæ sanè aperta est diaboli fraus, qui per divinationes hasce animabus ipsorum insidiatur, & quasi lupus inhiat, ut eas capiat, & rapiat. Expergiscimini Prælati. *Filii hominum ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* imò sæpè internum non tantùm corporis, sed & animæ. Id sapiebat Alfonsus Aragonum rex verè sapiens, qui in omnes munificus, solos astrologos ab aula sua arcebat. Rogatus est: Cur? respondit secretorum ejus conscius: *Sidera stultos regunt impelluntque, sapientes verò astris imperant. Stultos ergo principes honorare astrologos consequens est, non sapientes, inter quos nomen suum Alfonsus obtinet.* ita Æneas Silvius lib. 4. de rebus Alfonsi c. 3.

Idem sensit Franc. Sfortia, qui Insubrium sibi suisque paravit imperium, cui semper astrologi omnes vel odio fuere, vel contemptui, tantum abest ut eos in bellis rebusque suis consuleret.

Idem judicium fuit Joannis Pisci Comitis Mirandulæ, ut videre est l. 2. quem scripsit contra Astrol. c. 2. Sanè astrologi reip. sunt perniciosi, turbant principum regimen, dum brevi eos morituros & alios quibus adulantur, eis successuros prædicunt & venditant. Quis enim amet, obediat, colat principem brevem moriturum? & non potiùs captet gratiam alteriùs, quasi solis novi mox orituri: Quocirca Vitellius Imp astrologos hosce morte mulctabat. Audi Sueton. in eo c. 14. *Nullis infensior quàm divinaculis, & mathematicis: ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat.*

CONTULERUNT LIBROS, ET COMBUSSERUNT] *Ut vincant ignibus ignes*, ait Arator. Idem magicis libris fecit magus ille conversus à S. Augustino, de quo ipse in psalm. 61. sub finem sic scribit; *Perierat iste, nunc quæsitus inventus adductus est: portat secum codices incendendos, per quos fuerat incendendus: ut illis in ignem missis, ipse in refrigerium transeat.* Sic libros mathematicorum comburendos in oculis Episcoporum sanxit Honorius Imp. & Theodosius, lib. *Math mat.* C. *de Episc. aud.* Multò magis cremandi sunt libri hæreticorum, utpote nocentiores, uti sanxerunt idem aliique Imp. l. ult. *de Hæret.* Cod Theodos. Idem sanxerunt Canones, & Concilia, præsertim Trident. Vide Bellarm. lib. 3. de laicis cap. 20.

INVENERUNT PECUNIAM DENARIORUM QUINQUAGINTA MILLIUM] Græca, & Syrus, *invenerunt argenti quinque myriades*, hoc est, quinquagies mille nummorum Budæus lib. 5. de Asse, & alii ex eo censent hoc pretium fuisse quinque millium aureorum. Sic Romæ quinque millia aureorum valent quinquaginta millia Juliorum, seu regalium Hisp. Aureus enim continent decem Julios: quinquies autem decem faciunt quinquaginta. Porrò denarius pendebat drachmam, valebatque unum Julium, sive regalem Hisp. uti dixi in fine Pentateuchi. Discant hic Christiani, libros magicos, hæreticos, spurcos comburere, quantovis pretio æstimentur, etiamsi auro appendantur: quia noxa quam inferunt, nullo aureo pensari potest. Quocirca Paulus, & Apostoli magorum, æquè ac idolorum responsa sustulerunt, vel siterunt. Huc facit quod scribit Plinius lib. 3. c. 2. Neronem à magis toto orbe conquisitis, nullum responsum extorquere potuisse. Unde & Plutarchus

793

ehus librum scripsit de Oraculorum defectu. Vide S. Augustin. lib. de Divinat. dæmon. c. 6.

VERS. 21. PROPOSUIT PAULUS IN SPIRITU] instinctus Spiritu Sancto. ita Lyran. Vatabl. Cajetan. Dionys. & alii Syrus verò vertit; *proposuit in mente sua*.

TRANSITA MACEDONIA ET ACHAJA] Transivit hac Paulus, tum ut Ecclesias ibidem à se fundatas visitaret & confirmaret, tum ut colligeret eleemosynas pro pauperibus Hierosolymitanis, ut patet 2. Corinth. 8. & 9.

IRE HIEROSOLYMAM] Tum ut eleemosynas jam dictas Sanctis deferret, tum pietatis ergo, ob loci reverentiam, ait Dionys. sanctorumque locorum, & primitivæ Ecclesiæ, præsertim S. Jacobi visitationem. Ampliùs enim in hac vita non erat illa visurus.

OPORTET ME ET ROMAM VIDERE] Quia Dei instinctu, ait Chrys. Paulus agebatur Romam, ut Romanam Ecclesiam cum S. Petro in matricem & caput cæterarum erigeret, ac contra Simonem Magum & Neronem primam persecutionem in Christianos adornantem, decertaret.

VERS. 22. MITTENS AUTEM IN MACEDONIAM, &c. TIMOTHEUM ET ERASTUM] Ut viam sibi secuturo pararent, & simul collectam eleemosynarum pro Hierosolymitis facerent, ut patet 1. Corinth. 4. 17. Erastus hic vocatur *arcarius*, id est, quæstor civitatis, scilicet Corinthi, Roman. 16. 23. postea creatus fuit Philippensis Episcopus, ibique martyrio coronatus, Sanctis ascriptus legitur in Martyrol. die 16. Julii.

VERS. 23. IPSE REMANSIT AD TEMPUS IN ASIA] putà Ephesi.

TURBATIO] τάραχος, id est, *tumultus plurimus*, ait Syrus. Unde ejus gravitatem explicans Paulus 2. Corinth. 1. v. 8. *Supra modum*, inquit, *gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Afflictiones enim*, ait Chrisost. *abstrahunt nos ab affectione erga præsentem mundum. Itaque statim mortem petimus, & non sumus amatores corporis, quæ sane maxima philosophiæ pars est*. Additque multa commoda tribulationis, ac tandem concludit: *Magnum bonum est afflictio; noster pædagogus est afflictio*.

DE VIA DOMINI] de instituto Christi, & christianismi.

DEMETRIUS] Erat hic cæterorum aurifabrorum caput
C & princeps, ac fortè à magistratu obtinuerat, ut nemo præter se & suos, posset cudere ædes Dianæ.

ARGENTARIUS] ἀργυροκόπος, id est, *cudens argentum*; ita Syrus: putà faber argentarius; ait Vatabl. qui nunc vocatur aurifaber, vel aurifex. Qui enim cudunt aurum, cudunt, & argentum. Est enim ἀργυροκόπος ab elaborando argento dictus, nisi mavis à κόπτω, id est *incido*, deducere: unde & monetam Græci vocant κόμμα.

Ædes Dianæ quæ? FACIENS ÆDES ARGENTEAS] Quænam hæ? Primò, aliqui censent fuisse vota, & anathemata, quæ offerebant Dianæ ob depulsum periculum, vel acceptum beneficium. Secundò, alii censent cum Chrysost. fuisse arcas, sive thecas, in quibus gestabantur amuleta, putà signa Dianæ, sive literæ Ephesiæ, quas contra febres, morbos, pericula, aut pro felici sorte, & fortuna, fallaces sacerdotes Dianæ dabant adventantibus. Aut potiùs, ut Baron. hæ ædes erant ipsæ argenteæ statuæ Dianæ. cum suis ædiculis seu loculamentis. Tertiò, & optimè, hæ ædes erant imagines, sive
D simulacra templi Dianæ. Ita enim ejus templum venerabantur, ut illud in imaginibus effingerent, ejusque similitudinem in statuis, putà in ædiculis argenteis conflarent quibus effigiem, sive statuam Dianæ imponebant; eas deinde vel offerebant Dianæ in templo, vel ad collum, aut in pileis & vestibus appensas gestabant, sicut nostri peregrini gestant imagines B. Virginis Lauretanæ, aut certè domi in larariis, & oratoriis eas reponebant, præsertim si solidæ essent, non planæ & in lamina. Id ita esse patet ex eo, quòd eas Lucas græcè vocet ναοὺς, id est *templa*, & Polybius ναΐδια, id est, *parva templa, templula*, putà delubra & ædiculas effigie templi, in quibus reponebantur statuæ Dianæ.

Diana est luna. DIANÆ] Dea ita dicta ἀπὸ τοῦ Διὸς, quasi Joviana; quia Jovis filia ex Latona. *Diana* est luna, sic appellata, quòd quasi diem noctu lucendo efficiat, ait Cicero l. 2. de Natura deorum; sicut luna dicta est quasi *lucens una*, quòd noctu sola luceat: unde & Noctiluca vocata est. Quare Macrobius: Diana, inquit, dicta est quasi Jana, addita litera D veteres enim lunam vocabant Janam, ait Varro l. de Re rustica. Hinc & Horatius:

Nec par aut eadem nocturnæ forma Dianæ,
Rite crescentem face Noctilucam.

A Alii tamen *Dianam* dictam putant quasi deviam, quia venantes per silvas deviare solent: unde ipsa habita est viarum dux & dea. Eadem dicta est *Lucina*, & *Juno*, ait Cicero: *Juno*, à juvando; *Lucina*, quòd partum in lucem prodeat: quam proinde in partu invocant. Unde Virgil. *Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo*. (Hinc Diana à Poetis vocatur lucifera, clara, succincta, armata, nocturna, omnivaga, verecunda, integra, virginea, aeria. Vel, ut Plinius. quòd oculis præsit & luci, sive à luco quem Romæ in Exquiliis habebat. Plures, inquit Cicero, fuerunt, Dianæ, sed illa nominatissima, quæ eodem partu cum Apolline, ex Jove, & Latona nata est. Hæc ob virginitatis amorem fertur hominum consortia fugisse; & ut libidinis tentationes evaderet; venando silvas & montes incolebat, paucarum virginum comitatu contenta. Arcum ferebat & pharetram, succincta semper incedens, & cothurno induta: qua de causa silvarum & nemorum dea credebatur. Cicero Act. 6. in Verrem: *Fuit* inquit, *apud Segestanos ex ære si-*
B *mulacrum Dianæ, tum summa atque antiquissima religione præditum, tum singulari opera artificioque perfectum*. Et mox: *Erat admodum amplum & excelsum signum cum stola. Verumtamen inerat in illa magnitudine ætas atque habitus virginalis: sagittæ pendebant ab humero, sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem præferebat*. Porrò Diana Ephesiorum erat πολύμαστος, id est *multimammia*, ait S. Hieron. præfat. in epist. ad Ephesios: *ut ex ipsa effigie mentirentur, omnium eam bestiarum & viventium esse nutricem*.

Falsa ergo, & mendax fuit Gentilium Diana: vera & verax Christianorum Diana, est B. Virgo Maria, virgineis stipata choris, quæ in montana abiit, ut Baptistam eremicolam consecraret. Hæc enim est æterni Patris filia, quæ lucem mundi peperit, ideoque maris stella in nocte hujus sæculi cunctis fidelibus præfulgens, monstrat iter in cælum. Eadem est multimammia, quia nova Eva mater viventium, lac suæ gratiæ, & consolationis omnibus se invocantibus impertit. Ipsa est enim *mulier amicta sole, & luna sub pedibus ejus, & in capite ejus corona stellarum duodecim*, Apocal. 12. 1. Quod enim in mundo est sol, & luna sive Diana,
C hoc in Ecclesia est Christus & Maria. Unde B. Virgo hoc ipso anno, vel proximè sequenti, quo Dianæ cultus & templum à Paulo everti cœpit, terras relinquens in cælum abiit, ut inferiùs ostendam. Diana à Græcis dicta est ἄρτεμις, quasi ἀεροτόμις, quòd luna aerem, vel potiùs ætherem incedendo secet, ait Macrobius. Secavit hoc tempore cælos omnes penetrando, & super angelorum choros exaltata est B. Virgo. Plato verò in Cratylo: Diana, inquit, dicitur ἄρτεμις, διὰ τὸ ἀρτεμὲς, καὶ τὸ κόσμιον, διὰ τὴν τῆς παρθενίας ἐπιθυμίαν, id est, *propter integritatem & modestiam, propter virginitatis desiderium*: vel quasi ἀρετῆς ἵστορα, id est, *virtutis inspectrix & conscia*: vel, ut Strabo lib. 14. ἀπὸ τοῦ ἀρτεμέας ποιεῖν, id est, *quod integros & perfectos efficiat*. Quæ omnia non Dianæ Gentilium, sed Christianorum, Virgini inquam Deiparæ conveniunt: uti & illud quod de Dianæ templo olim Romæ in Aventino monte ædificato nunc verò Deo in S. Sabinæ honorem dedicato, scribit Sextus Pompejus: *Servorum*, inquit, *dies festus existimatus Idibus Augu-*
D *sti, quòd eo die Servius Tullius natus servus, ædem Dianæ dicaverit in Aventino, cujus tutelæ sunt servi: à quorum celeritate fugitivos vocant cervos*. Hæc est ergo Opis nostra (sic enim dicta est Diana ab opitulando) cui competit illud Virgilii: *Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum*. Denique reges & principes thesauros suos in templo Dianæ deponebant, quos nemo, ne hostis quidem urbem diripiens, tangere audebat. Ita virtutis & salutis fida custos est Deipara; ita ut impossibile sit perire eum, qui se suaque ei sedulò commendat, uti docet communis omnium experientia, ac S. Bernard. hom. 4. super *Missus est*: *Ex ore tuo* (ò Maria, inquit) *pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui*. Idem alibi sparsim: *Maria*, inquit, *est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis. Mariæ nec facultas, nec voluntas dandi dona hominibus deesse potest. Mariæ pietati non defuit fides, voci gravitas, efficacia voto. Mariæ commendare memento, quidquid Deo offerre paras. Maria domus paradisi, gaudium cæli. Maria gremium virgineum. Mariæ virginitas major quàm angelica puritas. Mariam cogitans, non errat. Mariam rogans, non desperas. Per Mariam cælum repletum est, & infernus evacuatus. In Maria Deus posuit solem, & lunam, Christum & Ecclesiam*.

Diana Christianorum B. Virgo. Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quintò.

Sextò.

In

In Maria angeli lætitiam, justi gratiam (peccatores veniam invenerunt in æternum. In Maria, per Mariam, de Maria benigna manus omnipotentis quidquid creaverat, recreavit: sine Maria nihil refectum est; sicut sine Deo nihil factum: per Mariæ manus transit, quod Deus nos habere voluit.

Dianæ templum, orbis miraculum. Jam quod ad Ephesinum Dianæ templum attinet, erat illud adeo augustum & manificum, ut inter septem orbis miracula numeraretur. Audi Plinium lib. 36. c. 14. *Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ, ducentis* (alibi habet *quadringentis*) *viginti annis factum à tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursum ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus, dein velleribus lanæ. Universo templo longitudo est* CCCCXXV. *pedum, latitudo* CCXX. *columnæ* CXXVII *à singulis regibus factæ, sexaginta pedum altitudine, ex iis* XXXVI. *calatæ.* Et mox: *Cætera ejus operis ornamenta plurimum librorum instar obtinent.* Eo die quo natus est Alexander Magnus, templum hoc Dianæ incendit Herostratus, ut ex hoc suo facinore nomen suum ad omnes posteros transmitteret. Unde nomen ejus ex omnibus libris deleverunt, sed tamen mansit illud superstes. Ex hoc incendio conjectarunt augures, illo die natum esse, qui exitium afferret Asiæ. Tamdem Gothi sub Galieno Imp. invadentes Asiam, hoc templum planè spoliarunt & concremarunt, ait Capitolinus in vita Galieni.

VERS. 25. Quos (artifices ædicularum Dianæ) CONVOCANS, ET EOS QUI HUJUSMODI ERANT OPIFICES] καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, id est, *& eos qui circa eadem operabantur.* Præter enim ipsos artifices, erant alii opifices eorum administri. Alii enim argentum in laminas deducebant, alii liquabant, alii purgabant, alii poliebant, alii pingebant, alii inscribebant, alii exornabant. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *& eos qui similium rerum erant opifices,* quasi omnes omnino aurifabros, sculptores, statuarios, &c. Demetrius convocarit, ut majorem cieret tumultum.

DE HOC ARTIFICIO EST NOBIS ACQUISITIO] Tigurin. *ex hoc opificio nobis est quæstus.* Græcè enim est εὐπορία, id est, *lucrum, quæstus.*

VERS. 27. NON SOLUM AUTEM HÆC PERICLITABITUR NOBIS PARS (hæc sors nostra, hoc opificium nostrum, hic quæstus noster) IN REDARGUTIONEM VENIRE] putà in reprobationem & contemptum, ut redarguta & confutata à Paulo quasi vana & superstitiosa ab omnibus negligatur, reprobetur & contemnatur; itaque ad paupertatem redigamur & fame moriamur. Aliqui vertunt, *periclitamur hac parte.*

MAGNÆ DIANÆ] Gentiles magnos deos numerabant duodecim, sex mares; totidem feminas, quos Ennius hoc disticho complectitus:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus: Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Cæteri dii erant minorum gentium.

DESTRUI INCIPIET MAJESTAS EJUS] Legit Interpres μέλλειν δὲ. Sic & Pagnin. Vatabl. & alii. Nonnulli tamen legunt μᾶλλον δὲ, id est, *magis verò.* q. d. Non tam angit nos perditio lucri, quàm Dianæ honor, & cultus: acerbissimum enim nobis erit, & omnibus esse debet, si majestas, ejus apud vulgus deperea.

VERS. 29. CONFUSIONE] perturbatione, tumultu.

ET IMPETUM FECERUNT] ὥρμησαν, id est, *impetu uno concurrerunt in theatrum,* in illud rapientes Gajum & Aristarchum, ut illos, aliosque Christianos ibidem reos & sacrilegos publicè proclamarent & mactarent. ita Arator, Beda, Hugo, & alii. Gajus hic fuit Macedo, alius à Gajo Derbeo, de quo cap. seq. v. 4. Aristarchum Paulus vocat concaptivum suum Coloss. 4. 10. Ascriptus est Sanctus die 4. Aug. ubi sic legimus: *Thessalonicæ S. Aristarchi, qui fuit individuus comes Pauli, & ab eo Thessalonicensium Episcopus ordinatus, post longos agones sub Nerone coronatus quievit.*

VERS. 30. *Paulus animosus.* PAULO AUTEM VOLENTE] Extollit S. Chrysost. hom. 7. de laudibus S. Pauli, ejus animi magnitudinem, quòd quæsitus ad necem in populi furentis turbam ingredi voluerit, eam vel sedaturus, vel pro Christo occubiturus. Hoc enim, inquit, decebat ducem fidelium, ut audacia cæteris præiret, ac reipsa ostenderet Christianis non esse timendam, sed ambiendam mortem pro Christo. Sic in bellis dux animosus animat totum exercitum, timidus intimidat. Unde illud: *Fortior est exercitus cervorum duce leone, quàm leonum duce cervo. Paulus enim,* ait Chrysost. *in prædicandi ardore ipse igne vehementior, plurimam in se flammam ipse succendit: non pericula timuit, non irrisiones erubuit, sed alios accipiens oculos, aliamque charitatis, aliamque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrupit, omnia pariter Judæorum trahens atque convolvens,* &c. *& quasi semper satisfaceret Deo pro tempore jam peracto, sic lucra spiritualia undique colligebat, in locum, qui esset belli pars maxima, & laborum periculorumque plena, fidenter insiliens. Hoc verò mirabile, quod, cùm esset tam audax, & quasi ad pugnam semper accinctus, & ignem quemdam belli conspirans, ita rursum placabilem se præbebat magistris, ut numquam in tanto alacritatis impetu offenderis.* Unde & suis dissuadentibus ingressum in theatrum, illicò acquievit. Sic & S. Gregor. 31. Moral. cap. 14. vel 23. Paulum comparat equo generoso, qui in prælio exultat: *Intueri,* inquit, *licet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes, quantus Paulum fervor accenderet, quando eum Ephesi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat.*

ALII AUTEM ALIUD CLAMABANT] Videtur esse aposiopesis, & aliquid esse supplendum, quod explicat Syrus, dum vertit, *turba, autem quæ erant in theatro, valde tumultuabantur, & alii aliud clamabant.* Nam ut sequitur: *Erat Ecclesia,* id est, populi cœtus, & turba confusa, uti fit in seditione, & tumultu, dum unus hoc vult & clamat, alius aliud. VERS. 32.

DE TURBA AUTEM DETRAXERUNT ALEXANDRUM] Hic Alexander videtur fuisse Judæus, peritus & eloquens, Paulo tamen amicitia conjunctus, quem Judæi protraxerunt in locum aptum ad perorandum pro communi causa. Nam Ephesios pro Diana certantes non tantùm in Christianos, sed & Judæos, Dianæ hostes, fuisse commotos & concitatos patet ex sequentibus v. 34. Unde Syrus vertit, *plebs autem Judæorum, qui illic erant, statuerunt ex seipsis virum Judæum, cui nomen erat Alexander.* Nam pro *detraxerunt,* græcè est προεβίβασαν, id est, *prius instruxerunt,* ut vertit Vatabl. Sic instruimus advocatum, vel patronum causam nostram acturum: unde quidam putant nostrum Interpretem legisse προεβίασαν, id est, *protruserunt.* Verùm etiam προβιβάζεσθαι dicitur, qui cogitur prodire & protruditur. Alexandrum hunc putat Baron. Hugo & alii conversum fuisse ad Christum, sed apostatasse, esseque illum, quem Paulus cum Hymenæo ob blasphemiam tradidit Satanæ, 1. Timoth. 1. 20. Verùm alii, ut Cajet. & Arias, censent fuisse diversum. VERS. 33.

ALEXANDER AUTEM MANUS SILENTIO POSTULATO] κατασείσας τὴν χεῖρα, id est, *agitans manum, mota manu.* Ita Persius: *Et Calida fecisse silentia turba Majestate manus.*

ET CUM SEDASSET SCRIBA TURBAS] Scriba hic fuit Secretarius civitatis, vel consiliarius magistratus ejusque quasi os & sensus, quales in Belgio sunt & vocantur Pensionarii. Undè græcè vocatur γραμματεὺς, id est, *legis doctor,* qui jura civitatis callet & tuetur, ac in iis magistratum informat & dirigit. Syrus vertit, *princeps civitatis,* quasi fuerit Cancellarius. VERS. 35.

Putant aliqui scribam hunc fuisse Alexandrum Judæum. ita Baron. Veriùs alii censent alium fuisse, eumque Gentilem: nam Lucas videtur eos distinguere. Alexandro enim, utpote Judæo, occlamarunt turbæ Gentilium per duas horas. Ut ergo eas sedaret, successit scriba Gentilis, qui laudans Dianam (quod non fecisset Judæus) eas compescuit. Unde Chrysost. vocat eum infidelem. Sanè vir fuit politicus & prudens, qui statim turbas composuit, qualis fuit Demosthenes, *quem mirabantur Athenæ Torrentem, & pleni moderantem frena theatri,* ait Juven. sat. 10.

CULTRICEM ESSE] Syrus, *æditum esse:* græcè, νεωκόρον, id est, *templi ornatricem & administram:* Sicut S. Paulinus optabat esse custos & æditus templi S. Felicis, quem proinde celebravit decem hymnis natalitiis.

JOVISQUE PROLIS] Græcè τοῦ διοπετοῦς, id est, *à Jove demissi vel delapsi,* scilicet ἀγάλματος, id est *simulacri* Dianæ. ita Syrus, Chrys. Pagn. Vatabl. & alii. Fingebant enim Dianæ simulacrum non ab homine effictum, sed cælo delapsum; idque vulgò creditum fuisse docet Suidas in voce διοπετές. Ita mendacio aucta est superstitio. Sic Palladium Trojanum, & Ancile Romanum cælo lapsa finxerunt. Noster legit τοῦ διοπετοῦς, id est, *à Jove profecta,* *Palladium quid?*

In Maria angeli lætitiam, justi gratiam (peccatores veniam invenerunt in æternum. In Maria, per Mariam, de Maria benigna manus omnipotentis quidquid creaverat, recreavit: sine Maria nihil refectum est, sicut sine Deo nihil factum: per Mariæ manus transit, quod Deus nos habere voluit.

Dianæ templum, orbis miraculum. Jam quod ad Ephesinum Dianæ templum attinet, erat illud adeò augustum & manificum, ut inter septem orbis miracula numeraretur. Audi Plinium lib. 36. c. 14. *Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ, ducentis* (alibi habet *quadringentis*) *viginti annis factum à tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursum ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus, de in velleribus lanæ. Universo templo longitudo est* CCCCXXV. *pedum, latitudo* CCXX. *columnæ* CXXVII *à singulis regibus factæ, sexaginta pedum altitudine, ex iis* XXXVI. *cælatæ.* Et mox: *Cætera ejus operis ornamenta plurimum librorum instar obtinent.* Eo die quo natus est Alexander Magnus, templum hoc Dianæ incendit Herostratus, ut ex hoc suo facinore nomen suum ad omnes posteros transmitteret. Unde nomen ejus ex omnibus libris deleverunt, sed tamen mansit illud superstes. Ex hoc incendio conjectarunt augures, illo die natum esse, qui exitium afferret Asiæ. Tamdem Gothi sub Galieno Imp. invadentes Asiam, hoc templum planè spoliarunt & concremarunt, ait Capitolinus in vita Galieni.

VERS. 25. Quos (artifices ædicularum Dianæ) CONVOCANS, ET EOS QUI HUJUSMODI ERANT OPIFICES] *καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας*, id est, *& eos qui circa eadem operabantur.* Præter enim ipsos artifices, erant alii opifices eorum administri. Alii enim argentum in laminas deducebant, alii liquabant, alii purgabant, alii poliebant, alii pingebant, alii inscribebant, alii exornabant. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *& eos qui similium rerum erant opifices*, quasi omnes omnino aurifabros, sculptores, statuarios, &c. Demetrius convocarit, ut majorem cieret tumultum.

DE HOC ARTIFICIO EST NOBIS ACQUISITIO] Tigurin. *ex hoc opificio nobis est quæstus.* Græcè enim est *εὐπορία*, id est, *lucrum, quæstus.*

VERS. 27. NON SOLUM AUTEM HÆC PERICLITABITUR NOBIS PARS (hæc sors nostra, hoc opificium nostrum, hic quæstus noster) IN REDARGUTIONEM VENIRE] putà in reprobationem & contemptum, ut redarguta & confutata à Paulo quasi vana & superstitiosa ab omnibus negligatur, reprobetur & contemnatur; itaque ad paupertatem redigamur & fame moriamur. Aliqui vertunt, *periclitamur hac parte.*

MAGNA DIANÆ] Gentiles magnos deos numerabant duodecim, sex mares; totidem feminas, quos Ennius hoc disticho complectitur:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus: Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Cæteri dii erant minorum gentium.

DESTRUI INCIPIET MAJESTAS EJUS] Legit Interpres *μέλλειν δὲ*. Sic & Pagnin. Vatabl. & alii. Nonnulli tamen legunt *μᾶλλον δὲ*, id est, *magis verò.* q. d. Non tam angit nos perditio lucri, quàm Dianæ honor, & cultus: acerbissimum enim nobis erit, & omnibus esse debet, si majestas, ejus apud vulgus depereat.

VERS. 29. CONFUSIONE] perturbatione, tumultu.

ET IMPETUM FECERUNT] *ὥρμησαν*, id est, *impetu uno concurrerunt in theatrum*, in illud rapientes Gajum & Aristarchum, ut illos, aliosque Christianos ibidem reos & sacrilegos publicè proclamarent & mactarent. ita Arator, Beda, Hugo, & alii. Gajus hic fuit Macedo, alius à Gajo Derbeo, de quo cap. seq v. 4. Aristarchum Paulus vocat concaptivum suum Coloss. 4. 10. Ascriptus est Sanctis die 4. Aug. ubi sic legimus: *Thessalonicæ S. Aristarchi, qui fuit individuus comes Pauli, & ab eo Thessalonicensium Episcopus ordinatus, post longos agones sub Nerone coronatus quievit.*

VERS. 30. *Pauli audacia.* PAULO AUTEM VOLENTE] Extollit S. Chrysost. hom 7. de laudibus S. Pauli, ejus animi magnitudinem, quòd quæsitus ad necem in populi furentis turbam ingredi voluerit, eam vel sedaturus, vel pro Christo occubiturus. Hoc enim, inquit, decebat ducem fidelium, ut audacia cæteris præiret, ac reipsa ostenderet Christianis non esse timendam, sed ambiendam mortem pro Christo. Sic in bellis dux animosus animat totum exercitum, timidus intimidat. Unde illud: *Fortior est exercitus cervorum duce leone, quàm leonum duce cervo. Paulus enim*, ait Chrysost. *in prædicandi ardore ipse igne vehementior, plurimam in se flammam ipse succendit: non pericula timuit, non irrisiones erubuit, sed alios accipiens oculos, utique charitatis, aliamque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrupit, omnia pariter Judæorum trahens atque convolvens, &c. & quasi semper satisfaceret Deo pro tempore iam peracto, sic lucra spiritualia undique colligebat, in locum, qui esset belli pars maxima, & laborum periculorumque plena, fidenter insiliens. Hoc verò mirabile, quod, cùm esset tam audax, & quasi ad pugnam semper accinctus, & ignem quemdam belli conspirans, ita rursum placabilem se præbebat magistris, ut numquam in tanto alacritatis impetu offenderit.* Unde & suis dissuadentibus ingressum in theatrum, illicò acquievit. Sic & S. Gregor. 31. Moral. cap. 14. vel 23. Paulum comparat equo generoso, qui in prælio exultat: *Intueri*, inquit, *licet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes, quantus Paulum fervor accenderet, quando eum Ephesi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat.*

ALII AUTEM ALIUD CLAMABANT] Videtur esse aposiopesis, & aliquid esse supplendum, quod explicat Syrus, dum vertit, *turba, autem quæ erant in theatro, valde tumultuabantur, & alii aliud clamabant.* Nam ut sequitur: *Erat Ecclesia*, id est, populi cœtus, & turba confusa, uti fit in seditione, & tumultu, dum unus hoc vult & clamat, alius aliud. VERS. 32.

DE TURBA AUTEM DETRAXERUNT ALEXANDRUM] Hic Alexander videtur fuisse Judæus, peritus & eloquens, Paulo tamen amicitia conjunctus, quem Judæi protraxerunt in locum aptum ad perorandum pro communi causa. Nam Ephesios pro Diana certantes non tantùm in Christianos, sed & Judæos, Dianæ hostes, fuisse commotos & concitatos patet ea sequentibus v. 34. Unde Syrus vertit, *plebs autem Judæorum, qui illic erant, statuerunt ex seipsis virum Judæum, cui nomen erat Alexander.* Nam pro *detraxerunt*, græcè est *προεβίβασαν*, id est, *prius instruxerunt*, ut vertit Vatabl. Sic instruimus advocatum, vel patronum causam nostram acturum: unde quidam putant nostrum Interpretem legisse *προβάλλοντων*, id est, *protruserunt.* Verùm etiam *προβιβάζεσθαι* dicitur, qui cogitur prodire & protruditur. Alexandrum hunc putat Baron. Hugo & alii conversum fuisse ad Christum, sed apostatasse, esseque illum, quem Paulus cum Hymenæo ob blasphemiam tradidit Satanæ, 1. Timoth. 1. 20. Verùm alii, ut Cajet. & Arias, censent fuisse diversum. VERS. 33.

ALEXANDER AUTEM MANUS SILENTIO POSTULATO] *κατασείσας τὴν χεῖρα*, id est, *agitans manum, mota manu.* Ita Persius: *Et Calidæ fecisse silentia turbæ Majestate manus.*

ET CUM SEDASSET SCRIBA TURBAS] Scriba hic fuit Secretarius civitatis, vel consiliarius magistratus ejusque quasi os & sensus, quales in Belgio sunt & vocantur Pensionalii. Undè græcè vocatur *γραμματεὺς*, id est, *legis doctor*, qui jura civitatis callet & tuetur, ac in iis magistratum informat & dirigit. Syrus vertit, *princeps civitatis*, quasi fuerit Cancellarius. VERS. 35.

Putant aliqui scribam hunc fuisse Alexandrum Judæum. ita Baron. Veriùs alii censent alium fuisse, eumque Gentilem: nam Lucas videtur eos distinguere. Alexandro enim, utpote Judæo, occlamarunt turbæ Gentilium per duas horas. Ut ergo eas sedaret, successit scriba Gentilis, qui laudans Dianam (quod non fecisset Judæus) eas compescuit. Unde Chrysost. vocat eum infidelem. Sanè vir fuit politicus & prudens, qui statim turbas composuit, qualis fuit Demosthenes, *quem mirabantur Athenæ Torrentem, & pleni moderantem frena theatri*, ait Juven. sat. 10.

CULTRICEM ESSE] Syrus, *æditnam esse*: græcè, *νεωκόρον*, id est, *templi ornatricem & administram*: Sicut S. Paulinus optabat esse custos & æditaus templi S. Felicis, quem proinde celebravit decem hymnis natalitiis.

JOVISQUE PROLIS] Græcè *τοῦ διοπετοῦς*, id est, *à Jove demissi vel delapsi*, scilicet *ἀγάλματος*, id est *simulacri* Dianæ. ita Syrus, Chrys. Pagn. Vatabl. & alii. Fingebant enim Dianæ simulacrum non ab homine effectum, sed cælo delapsum; idque vulgò creditum fuisse docet Suidas in voce *διοπετές*. Ita mendacio aucta est superstitio. Sic Palladium Trojanum, & Ancile Romanum cælo lapsa finxerunt. Noster legit *τῆς διοπετοῦς*, id est, *à Jove profecta*, *Palladium quid?*

226

Æa, vel *descendentis*. Dianæ. Homerus enim reges vocat διοτρεφεῖς, quasi à Jove profectos & ortos. Fortè etiam legit διοπετοῦς, id est, *à Jove genitæ*.

VERS. 37. NEQUE BLASPHEMANTES DEAM VESTRAM] Mentitur officiosè ad sedandum populum, ait Chrysost. Paulus enim docebat eam non esse deam, sed idolum inane & fictum; quod apud Ephesios erat insignis blasphemia. Notat tamen insignem Pauli modestiam, qui conviciis, & maledictis Dianam non proscinderit, sed nudam ejus veritatem dixerit, & detexerit. Idem faciebant Judæi, putantes illud præceptum esse Exodi 22. 28. *Diis non detrahes*: licèt alius ejus loci sit sensus, ut ibi dixi. Unde Josephus l. 2. contra Appionem: *Noster mos*, inquit, *est propria custodire, non aliena accusare, & ut neque ridere neque blasphemare debeamus eos, qui apud alios putantur dii, aperte nobis legislator interdixit*. Huc facit illud S. Augustini monitum in Evang. secundùm Matth. serm. 6. *Primò idola in cordibus hominum, deinde in idolsis, & templis & esse confringenda*. Ex hisce verbis colligitur, scribam hunc Paulo favisse, eique fuisse amicum, vel benevolum.

VERS. 38. *Conventus forenses qui? Resp. Primò.* CONVENTUS FORENSES AGUNTUR] Græcè, ἀγοραῖοι ab ἀγορᾶ, sicut forenses à foro. Quinam hi? Primò, Syrus vertit, *artifices sunt*, quasi hi conventus fuerint artificum, in quibus à Decanis ejusdem artis quæstiones & lites deciderentur, ut passim in Germania fieri videmus. q. d. Lis hæc pertinet ad collegium aurifabrorum: ibi decidatur.

Secundò. Secundò, Oecum. *forenses* interpretatur vulgares & plebejos judices, qui plebejorum causas decidebant, sicut divitum proconsules.

Tertiò. Tertiò, *forenses* vocantur, qui in publico loco & consessu, putà in foro, fiunt. Sicut vulgò causas forenses vocamus civiles. Apud Romanos enim, aliosque judicia publica exercebantur in foro, teste Cicerone. Quintil. li. 3. & aliis. Unde forensis opponitur domestico, quasi publicum privato. Et scimus Ciceronem causas suorum egisse in foro, non rerum venalium, sed causarum, quæ in publico loco, velut suo foro tractabantur.

Quartò. Quartò, Baron. ex Dionysio Halicarn. lib. 4. *conventus forenses* censet fuisse eos, quibus statis per annum diebus populus conveniebat ad sacra, & ludos Dianæ: ubi deinde præstò erant judices, qui lites deciderent & componerent. Aut potiùs, inquit, apud Lucam *conventus forenses* illi erant, cùm proconsul in quibusdam provinciæ civitatibus, quæ sibi ad hoc peragendum commodiores videbantur, certis diebus consistens, per se, vel legatos causas comprovincialium cognoscens, judicia exercebat, & per sententiam definiebat. Meminit horum Cicero lib. 3. epist. 6. & 8. & Josephus 14. Antiq. cap. 10. Sic in Hungaria, aliisque regnis, lites, & causæ graviores differuntur usque ad comitia regni, in quibus à regni proceribus deciduntur. Tertius sensus cæteris planior videtur & communior.

VERS. 39. SI QUID AUTEM ALTERIUS REI QUÆRITIS) graviores, ad bonum & quietem publicam spectantis.

IN LEGITIMA ECCLESIA, in cœtu & comitiis provinciæ, vel populi, legitimè à lege, vel magistratu indictis, POTERIT ABSOLVI] id est, definiri, vel transigi & componi. *Legitimam* opponit tumultuariæ, quam hic ipsi per seditionem conflarant. ita Gagneius, Vatabl. & alii. Addit Chrysost. hos cœtus ter in mense fieri solitos. Baron. verò ex Epiphanio hæresi 30. per *Ecclesiam* accipit synagogam Judæorum. q. d. Si quid Judaicæ quæstionis habetis circa Judæos, & legem Mosaicam, qualis videtur esse hæc quam Paulo Judæo intentatis, adite synagogam Judæorum, ibi ea optimè decidetur. Judæi enim Ephesi habitantes, ejusdem civitatis municipes erant, ac proinde privilegiis civium potiebantur, & Ephesii dicebantur, teste Josepho l. 2. contra Appionem. Verùm sic scriba his magis irritasset furentem populum: ille enim oderat Judæos, quasi

VERS. 40. Dianæ suæ hostes. Prior ergo sensus est planior.

NAM ET PERICLITAMUR ARGUI SEDITIONIS] Percellit eos metu Imperatoris, proconsulis, qui in actores hujus tumultuarii concursus & seditionis sit inquisiturus, de iisq; pœnas sumpturus.

CUM NULLUS OBNOXIUS SIT] αἴτιος, id est *reus*. q. d. Cùm nemo sit in culpa, cùm nullus sit turbator, reip. proditor, seditiosus, ob quem hic concursus sit factus, ut propterea eum excusare possimus, ejusque rationem reddere proconsuli. Enorme enim crimen debet esse, ob quod totus populus concurrat & insurgat. Secundò, αἴτιος, non ad hominem, sed ad rem causamque referri potest. q. d. Cùm nulla sit causa, per quam excusare possimus hunc populi concursum. ita Gagneius, juxta illud Eustach. Odyss. *ἢ αἴτιος ὁ γράψας τῷ Καλλιμάχῳ. Est reus asscribens crimina Callimacho*.

DIMISIT ECCLESIAM] cœtum populi. Nota. Multa & magna hic & alibi omittit Lucas. Nam tantùm itinera Pauli, & capita rerum in iis gestarum summatim percenset. Sic c. 9. omittit profectionem Pauli recens conversi in Arabiam, reditum in Damascum, post annos tres, accessum Hierosolymam, reprehensionem Petri, quæ tamen recenset Paulus Galat. 1. & 2. Sic 1. Corinth. 11. 24. ait Paulus, *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi*, de quibus Lucas ne verbum quidem. Cumque Paulus ter se cæsum virgis dicat, de unica tantùm flagellatione facta Philippis, idem meminit. c. 16. De terno naufragio item, quo Paulus ait se nocte & die in profundo maris fuisse, nil habet Lucas: nam naufragium quod c. 27. recenset, contigit post scriptam epistolam ad Corinthios. Sic de cathedra Petri Antiochena, Romana, aliisque ejus gestis altum silentium est apud Lucam. Pari modo hic Ephesi omisit pugnam Pauli cum bestiis, de qua Paulus 1. Cor. 15. 32. ait *Si secundùm hominem* (id est humana audacia, contentione & robore, sive quantum homini est possibile) *ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* Nam quod Theoph. Oecum. Anselm. & ex eis alii recentiores (quorum unus alium, quasi ovis ovem sequitur) hanc pugnam metaphoricè accipiunt pro contentione, quam Paulus habuit cum Demetrio, & argentariis, quos ob sævitiam & furorem, atque ob carnalem & bestialem vitam (qua carni dediti ita vivebant, ac si non esset resurrectio & altera vita in cælis) vocet bestias, certum est eos errare. Nam epistola ad Corith. in qua pugnæ hujus meminit, scripta est Ephesi, ut patet ex eo quod ait 1. Cor. 16. 8. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*. Rursum scripta est ante contentionem cum Demetrio: post eam enim statim Epheso discessit, ut patet c. 20. 1. ita Baron. & alii passim. *Pugna Pauli cum bestiis qua. Prima sententia.* Quocirca nonnulli, ut Arias, censent hanc pugnam Pauli cum bestiis, fuisse, concertationem quam habuit cum Judæis, & filiis Scevæ exorcistis, v. 9. & 13. *Secunda.* Verùm id minus est probabile. Exorcistis enim fuit concertatio cum diabolo, qui in eos insiluit, non cum Paulo, qui tacuit: cum Judæis autem ad prædicationem Pauli se indurantibus non certavit ipse. *Sed discedens ab eis segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cujusdam*, ait Lucas. Longè majus certamen fuit Paulo cum Judæis in Derbe, Lystra, Corintho, uti audivimus c. 14. 15. & seq. & tamen nusquam eos vocavit bestias.

Tertia. Paulus vere bestiis objectus fuit. Primo. Quare verius videtur, ad literam Paulum Ephesi objectum fuisse bestiis. Primò, quia id propriè verba ejus jam recitata sonant. *Secundò.* Secundò, quia aliæ expositiones sunt impropriæ, nec solido fundamento nituntur. *Tertiò.* Tertiò, quia cùm plerique Martyres, multique Pauli discipuli, & discipulæ, inter quas fuit S. Thecla, objecti fuerint bestiis, decebat ut & Paulus eorum antesignanus & dux, eis in hac re præiret, daretque exemplum. Fuit enim ipse tentatus, & consummatus per omnia. *Quartò.* Quartò quia ita explicant Theodor. Ambros. Arboreus, & Mariana 1. Cor. 15. Favet quoque Chrysost. dum bestias non nisi bestias interpretatur; esto ambiguè loquatur. Ait enim: *Quid est secundum hominem? quantum feritatis in homines cadit, depugnavi cum bestiis*. Ubi interpretatur τὸ *secundùm hominem*, non autem τὸ *pugnavi cum bestiis*, quasi per se clarum, & ut sonat accipiendum. *Quintò.* Quintò, quia idcirco dixit 1. Corinth. 4. 9. *Spectaculum* (græcè θέατρον, id est, *theatrum*) *facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*. q. d. In theatro bestiis objecti, facti sumus spectaculum hominum, Dei & angelorum. In theatris enim spectabantur hominum & ferarum pugnæ, gladiatores, & bestiludia, uti S. Ignatius Pauli asseela, post eum Romæ à Trajano ad bestias damnatus, in amphitheatrum productus, videns circumfusam spectantium turbam, eamque salutans: *O Romani*, inquit, *in theatrum hoc prodeo, vobisque spectaculum fio, non ob crimen aliquod, cùm nihil morte dignum commiserim; sed ut per leones ad Deum perveniam, eoque fruar, cujus insatiabili tenear desiderio*. Unde & subdit Paulus: *Tamquam purgamenta* (ὡς περικαθάρματα, id est, *tamquam anathemata*

&

& diris devota capita) *hujus mundi facti sumus, omnium perisema*. q. d. Facti sumus ut piaculares hostiæ, retrimenta mundi, & bestiarum pabula, quasi vita, luce, aere & terra hac indigni, ideoque in ferarum ventres detrudendi & sepeliendi.

Objicitur Primò. Dices Primò, Non est credibile Paulum propriè pugnasse, id est, dimicasse cum bestiis, ut ipse ait, esto eis sit objectus.

Resp. Θηριομαχεῖν, id est, *pugnare cum bestiis*, idem est quod bestiis objici: quia enim plerique reorum ita objiciebantur bestiis, ut cum eis depugnarent ad spectantium voluptatem (populus enim magis spectare avebat hac pugnas & bestiludia, quàm nudas hominum devorationes) hinc pugnare cum bestiis, idem est quod bestiis objici, ut patet ex Actis Martyrum. Unde S. Ignatius epist. 11. ad Ephesios ait: *Ut merear Romæ cum bestiis dimicare*, id est, bestiis objici, abeisque laniari.

Secundò: Dices Secundò, Paulus erat civis Romanus, ac proinde jure Romanorum non poterat ad bestias damnari.

Resp. eum objectum fuisse bestiis, non per legitimum judicem & judicium, sed per furorem populi. Rem gestam narrat Nicephorus lib. 2. cap. 25. ex antiquis Pauli Actis quæ citat probatq. Origen. lib. 1. Periach. cap. 2. *Verumenim vero*, inquit, *qui profectiones Pauli descripserunt, cum quam plurima alia simul & fecisse & passum esse, tum hoc quoque cùm Ephesi esset, de eo memoriæ mandarunt. Cum ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus; quare Hieronymus illum bene quidem & diserte dicere, sed orationem ejus non esse eorum temporum testatus est. Plebs quidem certe per insolentiam, & furorem Paulo compedibus injectis, carceri eum includit, ut leonibus vorandus objiceretur. Ibi tum Eubula, & Artemilla, clarorum Ephesi virorum conjuges, fidem edoctæ à Paulo (noctu enim ad eum veniebant) divini lavacri gratiam ab eo petunt. Itaque virtute divina atque angelici satellitii ministerio, caliginem noctis exuberantia splendoris illustrante, Paulus ferreis compedibus liberatus, illas divino baptismo ad litus maris initiat; & cùm id nemo omnium quibus custodiæ cura mandata fuerat, sensisset, ad vincula rursum sua in quibus esca leonibus asservabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine & robore intolerando leo contra ipsum immissus, in arenam quidem ille procurrit, sed ad Pauli pedes consedit. Et cùm isidem aliæ immanes feræ immitterentur, ne tangere quidem ulla sacrum corpus ad orationem erectum, atque compositum sustinuit. His ita actis, derepente fragore multo vehemens quædam supra naturæ ordinem grando decidens, multorum simul & virorum, & ferarum animalium comminuit capita, ipsiusque Hieronymi aurem amputat: qui deinde cum suis per Paulum Deo conciliatus; salutiferum suscepit lavacrum: leo autem ille profugus in montes proximos evadit: & Paulus inde in Macedoniam & Græciam transmisit; atque ita tandem Hierosolymam proficiscitur. Mirandum non est, Lucam hanc Pauli cum belluis pugnam reliquis ejus actis non inseruisse: nam etsi ex Evangelistis solus Joannes Lazari resuscitationem commemoret, minus tamen de fide veritateque ejus ambigendum*. Hucusque Nicephorus.

CAPVT VIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Ephesô discedens, per varias Asiæ & Græciæ urbes pergit in Macedoniam: inde Troàdem, ubi Eutychum à morte revocat: inde Miletum; quò seniores Ephesi excitans, eis Ecclesiam commendans ultimum vale dicit.

Nota. Omnia quæ hoc capite & deinceps narrat Lucas usque ad c. 28. & ultimum, gesta sunt uno eodemque anno, scilicet Christi 58. Neronis 2. Vide Chronotaxin.

1. POstquam autem cessavit tumultus, vocatis Paulus discipulis, & exhortatus eos, valedixit, & profectus est ut iret in Macedoniam. 2. Cùm autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam. 3. ubi cùm fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ à Judæis navigaturo in Syriam; habuitque consilium ut reverteretur per Macedoniam. 4. Comitatus est autem Sopater Pyrrhi Beræensis, Thessalonicensium verò Aristarchus, & Secundus, & Gajus Derbeus, & Timotheus: Asiani vero Tychicus & Trophimus. 5. Hi cùm præcessissent, sustinuerunt nos Troade; 6. nos verò navigavimus post dies azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem. 7. Una autem sabbati cùm convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. 8. Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, ubi eramus congregati. 9. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestram, cùm mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus. 10. Ad quem cùm descendisset Paulus, incubuit super eum: & complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. 11. Ascendens autem, frangensque panem, & gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est. 12. Adduxerunt autem puerum viventem, & consolati sunt non minimè. 13. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson, inde suscepturi Paulum: sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus. 14. Cum autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen. 15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium & alia applicuimus Samum, & sequenti die venimus Miletum. 16. Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si impossibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Hierosolymis. 17. A Mileto autem mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesiæ. 18. Qui cùm venissent ad eum, & simul essent, dixit eis: Vos scitis, à prima die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, 19. serviens Domino cum omni humilitate, lacrimis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum: 20. quomodo nihil subtraxerim utilium, quominus annuntiarem vobis, & docerem vos publicè, & per domos, 21. testificans Judæis atq; Gentilib. in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. 22. Et nunc ecce alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem; quæ in ea ventura sint mihi ignorans: 23. nisi

nisi quòd Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: quoniam vincula, & tribulationes Hierosolymis me manent. 24. Sed nihil horum vereor: nec facio animam meam pretiosiorem quàm me, dummodo consummem cursum meum, & ministerium verbi, quod accepi à Domino Jesu, testificari Evangelium gratiæ. Dei. 25. Et nunc ecce ego scio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei. 26. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium. 27. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis. 28. Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. 29. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. 30. Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. 31. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per trienium nocte & die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum. 32. Et nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare, & dare hereditatem in sanctificatis omnibus. 33. Argentum & aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut 34. ipsi scitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. 35. Omnia ostendi vobis quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare quàm accipere. 36. Et cùm hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis. 37. Magnus autem fletus factus est omnium: & procumbentes super collum Pauli, osculabantur eum, 38. dolentes maximè in verbo, quod dixerat, quoniam ampliùs faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem.

VERS. 1. EXHORTATUS EOS] Græcè tantùm est προσκαλεσάμενος, id est, *vocans*: unde ex Græco excidisse videtur altera vox vicina & παρακαλεσάμενος, id est, *& exhortatus*; vel, ut Syrus, *consolatus eos*: ideo enim vocavit eos, ut exhortaretur & consolaretur in tanta Demetrii seditione & tumultu.

VALEDIXIT] ἀσπασάμενος. Syrus, *deosculatus eos*. Pagnin. & Tigurina, *complexus eos*. Solebant enim Christiani primitus se salutare in osculo sancto, id est, amplectendo sese invicem, uti etiamnum eorum exemplo faciunt Religiosi. Vide dicta ad illud: *Salutate invicem in osculo sancto*, 1. Corinth. 16. 20. & 2. Cor. 13. 12.

PROFECTUS EST] Sapienter cedens furori Demetrii & argentariorum, ne in Christianos omnes insurgerent, eosque mactarent; se verò aliis provinciis & laboribus reservans. Ita S. Athanasius sciens se unum quæri ab Arrianis, ac in suo capite verti rem Christianam de Homousio, prudenter ubique fuga se subduxit, vitamque penè omnem in exilio & latebris egit ac fugiendo, hostium furorem fregit & superavit.

UT IRET IN MACEDONIAM) inde iturus Hierosolymam, ut ipse destinavit c. 19. 21.

VERS. 3. FACTÆ SUNT ILLI INSIDIÆ A JUDÆIS] Nimirum obsiderunt vias, ut eleemosynas, quas deferebat fidelibus in Jerusalem; eriperent, ait Dionys. & ut eum occiderent, ait Lyran.

VERS. 4. COMITATUS EST AUTEM EUM) Græca addunt, *usque ad Asiam*.

SOPATER) Nonnulli legunt *Sosipater*: hic enim per crasin dicitur *Sopater*. Fuit hic cognatus Pauli, ut patet Rom. 16. 21. ita S. Chrysost. Theophyl. Origen. & alii in Rom. c. 16. Asscriptus est Sanctis in Martyrol. 25. Junii.

PYRRHI, scilicet *filius*; vel, ut Sedulius legit, *pater*.

BEROEENSIS) Beda hoc cognomen ad Sopatrum refert, non ad Pyrrhum. q. d. Sopater patria erat Beroeensis, sive natus Beroeæ: licèt Ado & Usuardus in Martyrol. 25. Junii legant *Pyrrhi-Beroeensis*, quasi civitas hæc dicta sit *Pyrri Beroea*. Verùm de urbe hujus nominis, nihil uspiam reperi.

TYCHICUS) Hic fuit administer Pauli in preferendis literis & mandatis ad absentes. Unde Paulus eum vocat charissimum fratrem, fidelem ministrum, & conservum in Domino. Ephes. 6. 21. Coloss. 4. 7. Sanctis asscriptus est in Martyrolog. Roman die 29. Aprilis.

TROPHIMUS) Hic fuit Ephesius ex Gentilibus oriundus: unde propter eum captus est Paulus; suspicantibus Judæis, quòd Trophimum Gentilem induxisset in templum eorum, c. 21. 29. De eo sic legimus in Martyrol. Rom. 29. Decembr. *Arelate natalis S. Trophimi, cujus meminit S. Paulus ad Timoth. scribens, qui ab eodem Apostolo Episcopus ordinatus præfatæ urbi primus ad Evangelium prædicandum directus est: ex cujus prædicationis fonte, ut S. Zosimus Papa scribit, tota Gallia fidei rivulos accepit*, qua de causa Arelatensis Ecclesia de primatu Galliæ contendit, uti fusè hic narrat Lorinus.

A NAVIGAVIMUS POST DIES AZYMORUM) Hinc patet, hoc tempore, putà anno Christi 58. adhuc apud Christianos viguisse legalia, saltem nomine & umbra tenus. Esto enim Christiani celebrarent Pascha, non tamen dies azymorum: hi ergo erant Judaici

VERS. 6. Nota. Lucas hic mutat personam tertiam in primam, dicens *navigavimus*, idque facit usque ad finem libr. Unde liquet, Lucam hucusque abfuisse à Paulo; hic verò, cùm ad Græciam redit Paulus, rursum ei adhæsisse: eum enim cum cæteris Paulus assumsit socium itineris è Græcia Hierosolymam, indeque Romam. Vide dicta c. 16. 10. Causam, cur Lucas hic rursum adhæserit Paulo, silet Lucas ex modestia, sed explicat Paulus 2. Corinth. 8. 19. scilicet quòd Lucas apud Græcos tum ex medicina, tum ex probitate & fide, tum ex scripto Evangelio celebris, ab Ecclesiis electus esset comes peregrinationis Pauli, ad perferendas eleemosynas fidelium Achaiæ, & Macedoniæ in Jerusalem. Prudenter nolebat Paulus eas perferre, sed latorem B designari ab Ecclesiis, ne quis suspicari posset, eum quid ex iis in suos vel aliorum usus convertisse, ut ipse ibidem ait.

VERS. 7. UNA AUTEM SABBATI) Id est, prima die hebdomadæ (quæ à præcipua die vocatur *sabbatum*) vel prima die post sabbatum, putà Dominica: unde in ea Paulus celebravit Eucharistiam, ad quam fideles de more convenerunt. ita S. Chrysostomus, Beda & S. Augustinus epist. 86. Vide dicta 1. Corinth. 16. 2 Fuit hæc Dominica una ex iis, quæ inter 50 dies à Paschate usque ad Pentecosten intercurrunt: & hoc respectu à Chrysost. vocatur Pentecoste: alioqui non fuisse ipsam Dominicam Pentecostes, patet ex v. 16. ubi festinat Paulus, ut Pentecostem celebret Hierosolymæ.

AD FRANGENDUM PANEM) Non corporalem, ut vult Lyran. & alii; sed sacrum, putà ad celebrandam & C sumendam Eucharistiam, & post eum Agapen. ita Syrus & S. August. epist. 86. quin & Calvinus & Bullingerus hic. Vide dicta c. 2. 46. Nota hic primævum morem celebrandi Missam in Dominica, ad quam conveniebant omnes fideles, in eaque communicabant: quod deinde præcepto universali sanxit Anacletus Papa quartus à S. Petro, ut habetur in ejus decretis 2. q. 7. cap *Laici*.

PROTRAXITQUE SERMONEM USQUE IN MEDIAM NOCTEM) Primitus enim exemplo Christi, Eucharistia celebrabatur vespere post sermonem sive exhortationem, eratque & vocabatur cœna Dominica. Paulus ergo ultimum valedicturus, protraxit sermonem in mediam noctem. Ubi Nota fervorem Pauli in prædicando, & vice versa populi in audiendo devotionem; *ut audirent tubam illam, & amabilem vultum intuerentur*, ait Chrysost. Porrò incertum est an hæc nox & vespera fuerit prævia, & principium diei & lucis Dominicæ, an sequens, diemque terminans: festum enim habebat duas vesperas, puta primam & secundam, uti etiamnum habet in Officio Ecclesiastico. Terminantem accipere videtur S. Hierosolymus epistol. 28. ad Lucinum, dicens: *Utinam omni* D

sem-

tempore jejunare possemus, quod in actibus Apostolorum diebus Pentecostes, & die Dominico Apostolum Paulum & cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manichææ hæresis accusandi sunt (qui docuerunt die Dominico esse ieiunandum, etiamsi nemo sit communicaturus) *cùm carnalis cibus præferri non debueris spirituali*. Ieiunarunt ergo die Dominica, non ob præceptum, sed ob reverentiam Eucharistiæ, quam sumpturi erant. Ieiunium autem nullum est die inchoante, sed finiente. Ergo finiente die Dominica celebrarunt Eucharistiam, non inchoante.

VERS. 8. LAMPADES COPIOSÆ] Tum ad pellendas noctis tenebras, tum ad decoranda mysteria & celebrationem Eucharistiæ; vti etiamnum cereis altaria collucent in Missa. De quo ritu vide Baron. hic.

VERS. 9. DVCTVS SOMNO] κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, id est, *victus à somno*, ait Budæus. Nam sermo Pauli protrahebatur in mediam noctem. Celebre est exemplum Machetis in Collationibus spiritalibus pervigilis, apud Cassianum lib. 4. de Instit. renunc. c. 29.

CECIDIT DE TERTIO COENACVLO] Syrus, *de tertia contignatione*. Casus & mortis Eutychi S. Chrysost. auctorem facit diabolum, vt festum hoc gaudiumque Christianorum, & fructum concionis Pauli interturbaret, & tam tristi eventu funestaret.

VERS. 10. INCVBVIT SVPER EVM] Græca & Syrus, *cecidit super eum*, instar Eliæ 3. Reg. 17. 21. & Elisæi 4. Reg. 4. 34. qui incumbentes puero mortuo, eum suscitarunt. ita Beda.

ET COMPLEXVS] Vox Græca συμπεριλαβὼν, id est, *circumplexus*, notat arctissimum circumquaque Pauli complexum, ut viscera suæ compassionis, charitatis & misericordiæ in eum effundere velle videretur. *S. Eutychus à S. Paulo resuscitatus, secutus est S. Ioannem Evangelistam, Tola passus in Vaccais in Hispania, completo martyrio gloriosus migrat ad Dominum anno Christi* 112. ait L. Dexter in Chronico.

VERS. 11. SIC PROFECTVS EST] Syrus, *tunc profectus est*.

VERS. 12. ET CONSOLATI SVNT NON MINIME] Id est, maximam consolationem acceperunt. Pulchrè Beda: *Inter verba*, ait, *prædicationis occurrit occasio curationis, vt dulcedine miraculi & doctrinæ sermo firmetur, & vigiliarum labor arceatur, & memoria magistri iam discessuri arctiùs mentibus infigatur.*

VERS. 13. ASSON] Vrbs est in Aeolide iuxta Troadem, alio nomine dicta *Apollonia*, ait S. Hieron. in Locis Hebraicis.

PER TERRAM ITER FACTVRVS] Chrysost. *pedibus per terram ingressurus*. hoc enim est πεζεύειν, nimirum pedibus incedere, vel pedestri itinere venire. Vnde notat Chrysost. Paulum pedibus iter fecisse, socios verò navigare iussisse, ne laborem pedestris itineris subirent. Ita S. Franciscus & viri Apostolici incedunt pedites, quantum possunt exemplo Christi, qui pedibus magno labore & fatigatione obambulabat Iudæam & Galilæam & discurrebat per vicos & castella, vbique evangelizando regnum Dei: nec vnquam equitasse legitur, sed semel asino vectus, nimirum quando ut Messias rex Iudææ, solemni pompa ingressus est Ierusalem in die Palmarum. Pedes ergo iuit Paulus, tum ut pedestri itinere amicos fideles salutaret, tum ut vbique evangelizaret, tum mortificationis studio & exemplo.

Paulus pedes proficiscebatur.

VERS. 14. ASSVMPTO EO] Paulo scilicet, *in navim nostram*. ita Syrus. Omnia hæc narrat Lucas in prima persona, quia ipse omnibus his interfuit, & horum pars magna fuit.

VERS. 15. CHIVM] Insula est nota inter Samum & Lesbum, præstantis vini ferax, quod vulgò Malvasinum dicitur, de qua Plinius l. 14. c. 7.

SAMVM] Insula est in mari Ionio, patria Pythagoræ & Sibyllæ Samiæ, inventrix vasorum fictilium, quæ inde Samia vocantur. Vnde illud Poetæ.

Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Agathocles enim ex figulo factus rex, in figulinis vasis cœnabat, ut semper meminisset se figulum fuisse & figuli filium.

Addunt Græca, Syrus & S. Chrysost. *ac divertimus Trogyllium*. Porrò Trogyllum est promontorium contra Samum, habens iuxta se parvam insulam, Trogyllum pariter appellatam. ita Strabo lib. 14.

VENIMVS MILETVM] Vrbs hæc fuit illustris Ioniæ, patria Thaletis, lanarum optimarum fertilis, quæ inde *Milesia* dicebantur. De ea ait Paulus 2. Timoth. 20. *Trophimum reliquit infirmum Mileti*: quod cùm verificari non possit de hoc Pauli adventu Miletum; nam Trophimus Mileto comitatus est Paulum Hierosolymam vsque, ac propter eum ibidem captus est Paulus cap. 21. 29. neque etiam de eius itinere quo Hierosolymis vinctus, missus est Romam ad Neronem, quæ prima fuerunt Pauli Romana vincula: in eo enim itinere non Miletum, sed Melitam, sive Maltam adnavigavit cap. vlt. v. 1. hinc sequitur, id contigisse post prima Romana Pauli vincula, postquam scilicet his liber Hispaniam adiit, ac Miletum aliasque Asiæ vrbes revisit: tunc ergo Mileti infirmum reliquit Trophimum. Vnde consequens est, epistolam secundam ad Timotheum non è primis, vti multi volunt, sed è secundis vinculis Romæ à Paulo scriptam esse, ut ibidem docui.

VERS. 16. *Paulus fulgur.* TRANSMIGRARE (præteruehi) EPHESVM) Vide hic Paulum instar fulguris, imò instar angeli tot vrbes, tot gentes, tanta terræ marisque spatia celerrimè pervolantem. Præclarè S. Chrysost. hom. 2. de laudibus S. Pauli: *Paulus*, ait, *in terra gradiens sic se agebat in cunctis, quasi Angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nam & tamquam pennatus totum docendo pervolauit orbem, & velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, & quasi iam cælum possidens cuncta prorsus terrena despexit; & tamquam cum ipsis iam incorporeis degeret, ita iugi mentis intentione vigilauit: & angelis quidem sæpe diversarum gentium cura commissa est; sed nullus eorum ita creditum sibi gubernauit populum, vt Paulus vniversum gubernauit orbem. Michaeli gens commissa est Iudæorum, Paulo verò terra ac maria, atque vniversi orbis habitatio.* Et mox: *Quomodo non admirabile hoc atque improuisum videtur, cùm ex tenera lingua sermo prosiliens mortem fugat, peccata dissoluit, tenebras cæcitatis illuminat, & mutatione mirifica terram convertit in cælum?*

DIEM PENTECOSTES] Christianæ & ritu Christianorum, ait Epiphan. hæres. 75. Hugo, Lyran. Caiet. & alij; non Iudaicæ ritu Iudæorum. Vide dicta c. 2. 1. Hine patet antiquitatis festi Pentecostes, scilicet à tempore S. Pauli.

VERS. 19. SERVIENS DOMINO CVM OMNI HVMILITATE] Nihil enim admirabilius, quàm in tanta Pauli sublimitate tanta humilitas. Rara auis in terris. Præclarè S. Gregor. lib. 2. epist. 54. ad Ioannem Ravennatem Episcopum, pallium sibi arrogantem: *Decorari*, ait, *pallio volumus, forsan moribus indecori; dum nihil in Episcopali ceruice splendidiùs fulget, quàm humilitas*, præsertim si iis se humiliat, à quibus exagitatur, & contemnitur, ut idem ait l. 2. epist. 24. iuxta illud psalmi 9. *Vide humilitatem meam de inimicis meis*. Vide S. August. 10. Confess. c. 4. & S. Bernard. serm. 23. & 42. in Cant.

Mor. de humilitate. Memorabile est quod scribit Sophronius, vel potiùs Ioannes Moscus in Prato Spirit. cap. 210. Duo, inquit, Episcopi erant in simultate: vnus ex eis vt illam discuteret, cum Clero processit ad alterum, ad eiusque pedes procidit dicens: *Ignosce Domine, serui tui sumus.* Ille victus hac humilitate: *Tu meus*, ait, *& dominus & pater es.* Concludit Moscus: *Et vos cùm habetis inimicum, ita facite, & vincetis, quare maiorem habet gloriam humilis, quam rex, quia ab omnibus laudatur.* Alia similia recenset c. 202. & 218. & 219. Nota Apostolus ait humilitatem esse servitium Dei. Nulla enim re magis quis se profitetur seruum Dei, quàm si se profundè non tantùm ipsi, sed & hominibus quibusque propter Deum humiliet & substernat. *Magna potentia Dei solius, & ab humilibus honoratur*, ait Ecclesiasticus c. 3. 21.

Rursum Nota τὸ *cùm omni humilitate*: non enim sufficit se humiliare in vna re obiter & semel; sed in omnibus profundè & semper. Humiliavit ergo se Paulus in corde, in verbo, in incessu, in salutatione, in victu, in vestitu, cæterisque omnibus. Adde τὸ *omni*, accipi potest pro plena & perfecta humilitate, vt sit enallage, qua totum vniversale ponitur pro toto integro, putà omne pro perfecto, & omnibus partibus numerisque absoluto. Omnis ergo humilitas est plena, profunda, ima humilitas. Sic Exodi 33. 19. ait Deus Mosi: *Ego ostendam omne bonum*, id est, summum bonum, puta meipsum, *tibi*. Hanc didicit Paulus à Christo, eamque verbo & exemplo docuit omnes fideles, Ephes. 4. 2. Christus enim cùm esset in forma Dei, propter nos exinanivit se per omnem vitam, nascens in præsepio, vivens in hospitio,

enim & providentia est rerum particularium, non universalium.

Ita in Belgio vidi vigilantes Pastores parœciam suam obire domatim, ac singulos salutare, compellare, solari, monere, hortari; quod mirum eis subditorum amorem, confidentiam & reverentiam conciliabat. Id fecisse se ait Paulus v. 31. *Per triennium*, ait, *nocte & die non cessavi cum lacrymis monens unumquemque vestrum*. Nam, ut ait Chrysost. hom. 3. de laudib. S. Pauli: *Omnem prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, & omnes quantum ad ipsum spectat exhibuit: quasi enim universum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere docendo, pollicendo, meditando, tum pro ipsis etiam supplicando, & terrendo, & dæmones corruptores animarum fugando: aliquando epistolis, aliquando pœnitentia, nunc sermone, nunc rebus, per discipulos, per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes verò firmare, humi jacentes attollere, sanare contritos, torpentes oleo exhortationis animare, inimicis insonare terribiliter, hostes minaciter intueri, more optimi cujusdam ducis ac medici artis suæ instrumenta gestantis: protector ipse bellantium, ipse sedulus ægrotorum minister, & unus omnium officiorum personas & exercitum ubique custodiens.* Causam subdit: *Cùm celsus in omnium consisteret arce virtutum, omnem tamen flammam præcipuo charitatis ardore vincebat. Ut enim missum in ignem ferrum, totum profectò ignis efficitur; sic Paulus charitate succensus, totus factus est charitas: qui quasi communis totius mundi esset pater, ita in amore omnium ipsos eorum imitabatur parentes, imò cunctos non carnales solùm, sed & spirituales patres sollicitudine ac pietate superabat, & pecunias, & verba, & corpus, & animam, pro his quos diligebat impendens.*

VERS. 21. TESTIFICANS] Id est, publicè & liberè prædicans; ait Chrysost. Apostoli enim fuerunt publici testes Christi & Evangelii. Vide dicta c. 10. 42.

IN DEUM POENITENTIAM] Pœnitentia, etsi non sit virtus Theologica, putà fides, spes aut charitas, quæ directè & primariò Deum, quasi obiectum respiciunt; tamen indirectè suo quoque modo tendit in Deum. Sicut enim peccatum est offensa Dei, ita pœnitentia est reconciliatio Dei: quia ipsa est quasi satisfactio pro offensa Deo facta.

VERS. 22. ALLIGATUS SPIRITU] Noster Mariana sic explicat, q. d. Spiritus prædicit fore, ut liger in Jerusalem. Alii, q. d. Scio mihi instare vincula: quare perinde habeo, atque si illis jam essem alligatus. Simpliciùs alii, q. d. Pergo Hierosolymam impellente me Spiritu sancto, cui quasi alligatus & devinctus sum. Ipse enim me ita possidet, ut non tam agere quàm ab eo agi videar, juxta illud Roman. 8. 14. *Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei*. Porrò Spiritus sanctus mihi indit spiritum, id est, impulsum, desiderium, ardorem eundi in Ierusalem; qui me ita validè eò impellit, ut ei alligatus, eoque ferri videar; sicut nubes ita aguntur vento quaquaversum, ut ei alligatæ videantur, juxta illud Osee 4. 19. *Ligavit eum spiritus in alis suis*. Causa hujus impulsus fuit. Prima, quia hoc eodem anno post paucos dies, B. Virgo Hierosolymis migratura erat in cælum, uti dicam cap. 21. 17. Impulit ergo Spiritus sanctus Paulum in Jerusalem, ut ante migrationem B. Virginem salutaret, eique tam suos fideles & Ecclesias, quàm instantes agones cum Iudæis & Nerone commendaret. Secunda, quia volebat Spiritus sanctus Paulum Hierosolymis vinctum mitti Romam, ut cum S. Petro Romanam Ecclesiam fundaret & stabiliret.

VERS. 23. SPIRITUS SANCTUS PER OMNES CIVITATES MIHI PROTESTATUR] per ora fidelium prophetantium: primitus enim fideles multi accipiebant donum prophetiæ, ut vidimus c. 2. 17. & c. 13. 1.

VINCULA ET TRIBULATIONES HIEROSOLYMIS ME MANENT] *Ut ubi aliquando persequebatur Ecclesiam, ibi nunc pro Ecclesia decertet*, ait Beda. Hoc enim gloriosum erat tum Christo, tum Paulo.

VERS. 24. *Pauli ardor.* SED NIHIL EORUM VEREOR] οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, id est, *nullius ex dictis rationem facio, nihil duco, non curo, non timeo. Paulus*, ait Chrysost. hom 2. de ejus laud. *ad confusionem & iniurias, quas ob prædicandi studium sustinebat, magis quàm ad honorum oblectamenta properabat; mortem potiùs quàm vitam appetens; paupertatem quàm opulentiam; & multò magis laborem desiderans, quàm alii requiem post laborem: ac mœrorem magis eligens, quàm alii voluptatem:*

Cornelio à Lapide in Act. Apost.

A *studiosiùs pro inimicis orans, quàm alii adversus inimicos. Converterat enim orbem terrarum, quem nos pervertimus.* Causam subdit: *Quia non tantùm urbes, gentes exercitus provincias, pecunias, potestates, velut arenam vilia reputavit; sed & præ Christi dulcedine non angelorum, non Archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit. Quod enim majus erat omnibus, Christi amore fruebatur: cum hoc beatiorem se cunctis putabat; sine hoc autem neque Dominationum, neque Principatuum socius esse cupiebat: sed cum hac dilectione magis esse extremus optabat; imò etiam ex numero punitorum, quam sine hac inter summos & honore sublimes. Perfrui enim charitate Christi, hoc illi vita, hoc mundus, hoc angeli, hoc præsentia hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera: præter hæc verò nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur, nihil asperum, nihil etiam suave reputabat. Sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni.* Illi ergo vivere Christus erat, & pro eo mori lucrum.

B NEC FACIO ANIMAM MEAM PRETIOSIOREM QUAM ME] *animam* id est vitam, metonymicè. Legit Interpres τιμιωτέραν ἐμαυτοῦ, id est, *pretiosiorem me*, q. d. Vitam non pluris facio quam me: me autem consecravi Christo & Evangelio: ergo & vitam; tam hanc, quàm me pro Christo prodigere & perdere paratus. Iam Græca habent τιμίαν ἐμαυτῷ, id est *non habeo, non duco animam mihi pretiosam*, aut *charam*; Syrus, *nihilo mihi habetur anima mea*, scilicet pro Christo. q. d. Paratus sum mori pro Evangelio. *Et tamen moriendo magis eam pretiosam faciebat, cui tantum meritum conquirebat*, ait S. August. quæst. 57. in Levit. Sic David ait psal. 118. 109. *Anima mea in manibus meis semper, & legem tuam non sum oblitus*. q. d. Pro lege tua animam meam omnibus periculis expono, eamque quasi in manibus fero, cuivis hosti obvio eam libenter daturus. Heliogabalus Imp. teste Lampridio in ejus Vita, dicebat: *Basilicè moriendum est, ut mors parem non viderit*. Dixit, sed non præstitit: at Paulus dixit, & reipsa præstitit. Vide S. Bernard. serm. 30. in Cant.

C Paulum imitentur viri Apostolici & Religiosi, ut prodigi valetudinis & vitæ, se perditos æstiment, & utramque libenter, imò exultanter offerant Christo, pro eoque prodigant. Hispanorum axioma est: *Capitaneum gloriæ avidum, debere nihili ducere vitam*. Quid jam dicat miles, imò signifer, Christi, ambiens gloriam cælestem & æternam, ut cum Christo regnet in omnia sæcula: Nimirum Paulus præmeditatas in corde gerebat hasce aureas S. Nazianzeni sententias: *Sola virtus ducenda est vita. Mortem velut præsentem semper sibi ob oculos pone: ita enim fiet, ut cùm ipsi occurrendum erit, superior existas. In sempiternum ævum thesauriza. Nil est vita hæc quàm fumus, herba flos, insomnium, rota semper volubilis. Nudus omnino vitæ pelagus sulca. Labora, ut animus natura sua volubilis, in se fixus sit & constans. Sepulchris opes tuas ne relinquas. Nullus enim funebris honor cum præclara fama comparari potest*. Et illud ejusdem Nazianzeni orat. 19. *Vita & mors impropriè vocantur. Vita enim hæc est mater corruptionis adeoque continua mors: mors verò est janua vitæ beatæ. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum: est enim animæ interitus*: Denique Paulo vivere Christus erat, & mori lucrum.

D DUMMODO CONSUMMEM CURSUM MEUM] Græca addunt μετὰ χαρᾶς, id est, *cum gaudio*. Gaudebat enim Apostolus dari sibi occasionem martyrii, quo evolaret ad Christum, quem magis quàm cor suum & animam propriam diligebat. Unde ait, *Desiderium habens dissolvi & esse cum Christo*. Philip. 1. 23. Et die mortis martyriique instante, exultans: *Bonum*, inquit, *certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex*, 2. Timoth. 4. 7.

EVANGELIUM GRATIÆ DEI] Quia Evangelium est annuntiatio, & exhibitio gratiæ Christi tum per prædicationem efficacem Apostolorum tum per Sacramenta quæ gratiam conferunt ex opere operato, tum per exempla Sanctorum, tum per copiosam gratiam, quam sponte sua Christus in fideles suos instillat. Unde & vocatur lex gratiæ.

ET NUNC ECCE EGO SCIO] per instinctum & revelationem Dei. VERS. 25

MUNDUS SUM A SANGUINE OMNIUM] q. d. Si quis vestrum pereat, sua culpa peribit, non mea. Ego enim meo VERS. 26.

officio perfunctus sum docendo, hortando, monendo. Hic verum est illud vulgò tritum: *A pastore requiritur cura, non curatio*, juxta illud angelorum Ierem. 51. 9. *Curavimus Babylonem, & non est sanata*. Alludit Paulus ad Ezech. 3. 17: *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Si dicente me ad impium, Morte morieris, non annuntiaveris ei*, &c. *ipse impius in iniquitate sua morietur sanguinem autem ejus de manu tua requiram*. Vide dicta cap. 17. 6.

Patheticè S. Gregor. hom. 12. in Ezech. explicans illud: *Speculatorem dedi te domui Israël*, &c. *Sanguinem ejus de manu tua requiram: quia*, inquit, *ipse hunc occidit, qui eum tacendo morti prodidit. In quibus utrisque pensandum est, quantum sibi connexa sunt peccata subditorum atque præpositorum: quia ubi subiectus ex sua culpa moritur, ibi is qui præest, quoniam tacuit, reus mortis tenetur. Pensate ergo fratres charissimi pensate, quia & quòd nos digni Pastores non sumus; etiam ex vestra culpa est, quibus tales prælati sumus. Et si quando vos ad iniquitatem defluitis, etiam ex nostro hoc reatu est, quòd obsistentes atque reclamantes in pravis desideriis non habetis. Vobis ergo & nobis parcitis, si à pravo opere cessatis: vobis & nobis parcimus, quando hoc quod displicet, non tacemus. O quàm liber à commissorum sibi sanguine fuerat prædicator egregius, qui dicebat: Mundus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Si enim non annuntiasset, mundus à sanguine non esset. Sed quibus omne consilium Dei annuntiare studuit, ab eorum sanguine mundus fuit*. Deinde id ipsum sibi & suis applicans subdit: *In qua voce nos convenimur, nos constringimur, nos rei esse ostendimur, qui sacerdotes vocamur, qui super ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus; quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Sanguis ergo morientis de manu speculatoris requiritur, quia peccatum subditi culpa esse præpositi si tacuerit, reputatur. Est ergo quòd faciat, ut etiam moriente subdito se liberum reddat, surgat, invigilet, malis actibus contradicat, sicut scriptum est: Discurre, festina; suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.*

VERS. 27. OMNE CONSILIUM] Syrus, *omnem voluntatem*, scilicet omne quod Deus à vobis vult fieri, putà utilia ad vestram salutem, ut dixit v. 20.

VERS. 28. ATTENDITE VOBIS, ET UNIVERSO GREGI] q. d. Invigilate primò vobis, vestræque saluti & perfectioni, deinde cæterorum fidelium vestræ curæ commissorum. Pastor enim primam sui curam gerere debet deinde sui gregis. Nam quo magis se curat & perficit, tanto magis curabit & perficiet gregem: sicut mater quo magis se curat, plusque comedit, eo plus habet lactis quo lactet infantem. Unde S. Gregor. ideam veri Pastoris pingens in Pastorali, primam ejus dotem ponit munditiem cordis: *Tantum*, inquit, *debet actionem populi actio transcendere Præsulis, quantum distare solet à grege vita pastoris. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus discretus in silentio, utilis in verbo: singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus: bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus: internorum curam in exteriorum occupatione non minuens exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens*. Ita ipse initio Pastoralis, quæ deinde singula ordine toto libro prosequitur.

Idea Pastoris.

Sapienter Philo in Legat. ad Caium: *Sicut*, inquit, *cælos regunt angeli, cæli elementa, sic reguntur bestiæ ab homine, ab anima corpus, res omnis inferior à superiore*. Meliùs S. Chrysost. l. 3. & 6. de Sacerdotio, Episcopum in populo doctrina & sanctitate eminere debere docet, sicut angelus eminet inter homines, pastor inter oves, magister inter discipulos, &, ut ait Nazianz. Apolog. de fuga, sicut animus & caput in corpore. *Vita principis debet esse censura populi*, ait Trebellius in Valeriano. Quocirca Archiepiscopi gestant pallium. *Illud enim*, ait Isidor. Pelus. *amiculum ex lana contextum, quod illi gestant humeris, ovis illius, quam Dominus aberrantem quæsivit, inventamque humeris suis sustulit, pellem designat*. Vide dicta Ezech. 3. 4.

IN QUO VOS SPIRITUS SANCTUS POSUIT EPISCOPOS] Episcopalis enim cura, officium, jurisdictio, potestas, instituta est à Spiritu sancto, per Christum. Spiritus sanctus ergo singulis Episcopis dum episcopatum ineunt, hæc omnia largitur & imponit. Porrò Ephesi unus erat Episcopus scilicet Timoth. *Episcopos* ergo vocat primarios presbyteros; hi enim cum Episcopo quasi Episcopi invigilabant Ecclesiæ, eamque regebant. Vnde v. 17. vocavit eos *majores natu*, id est, seniores & presbyteros. Vide dicta Pilip. 1. v. 1. Jam verò Ephesinum Episcopum non advocavit, quia is erat Timotheus, qui erat cum Paulo, ut patet v. 4. & seq. Adde, Paulum advocasse plures revera Episcopos, nimirum eos qui erant Episcopi civitatum provinciæ Ephesiæ (metropolis enim erat Ephesus) Hoc enim est quod ait v. 25. *Ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei*. Ita intellexit S. Irenæus li. 3. c. 14. dicens *Paulus in Mileto convocatis Episcopis & presbyteris, qui erant ab Epheso & à reliquis proximis civitatibus, multa testificans eis adiecit*, &c.

REGERE] ποιμαίνειν, id est *pascere*, juxta illud quod à Christo dictum est Petro principi Pastorum: *Pasce oves meas*, Ioan. ult. *Pasce verbo, pasce oratione, pasce exemplo*, ait S. Bernard. ideo Christus ter Petro dixit: *Pasce* Sic psal. 22. 1. *Dominus regit me*; Hebr. *pascit me*. Meminerint ergo Episcopi & Pastores, ipsorum regimen esse pastum, regere esse pascere, non se, sed oves.

ECCLESIAM DEI, græcè, *Ecclesiam Domini & Dei*; Syrus, *Ecclesiam Messiæ*, sive Christi. Vnde sequitur, QUAM ACQUISIVIT (Christus) SANGUINE SUO] Hinc patet Christum esse Deum, contra Arrianos: ipse enim existens Deus, in carne assumpta effudit sanguinem, quo emit & redemit Ecclesiam. Ineptè enim & distortè Erasmus Arrianis arma ministrans, sic exponit: *In quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* (Patris) *quam acquisivit* (Christus) *sanguine suo*. Si hoc non est falsare Script. quid erit? Porrò *pretium tantum sanguinis Filii, vehementer sollicitat & flagitat Pastorum custodiam & curam, monetque fore, ut Princeps ipse Pastorum peculium diligentissime tueatur & servet*, ait Vigilius Episcopus libr. 2. contra Euthycem. Rursum hinc fideles monet Apostolus, dicens: *Empti estis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore vestro*, 1. Corinth. 6. 20.

VERS. 29. *Hæretici lupi ob has analogias.*

LUPI RAPACES] Syrus, *feroces*. Hæretici sunt lupi, ait S. Ambros. lib. 7. in cap. 10. Lucæ, ad illud v. 3. *Mitto vos sicut agnos inter lupos Lupi*, inquit, *bestiæ sunt quæ insidiantur ovilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut citò strangulent: feris rapaces, iidemque natura corporis rigidiores, ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, & ideo sæpe luduntur. Si quem priores hominem viderint, vocem ei quadam naturæ feruntur vi eripere: si autem homo priùs eos viderit, exagitari memorantur*. Et mox hæc applicans: *Nonne lupis istis*, ait, *hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ovibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quàm diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi sævæ nebulis interpretationis fuscare conantur. Versantur ergo circa caulas stabula tamen Christi intrare non audent. Explorant Pastoris absentiam, & ideo Pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contendunt: quia præsentibus Pastoribus oves Christi incursare non possunt: mentis intentione duri ac rigidi, nequaquam solent à suo errore deflectere. Si quem versuta mentis suæ circumscriptione prævenerint, faciunt obmutescere: si autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piæ vocis timere non poteris. Animam petunt, guttur invadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graves sunt morsus hæreticorum, qui ipsis graviores & rapaciores bestiis, nullum avaritiæ finem impietatisque noverunt. Vestitum ovis habent, facta prædonis: foris ovis, intus lupus est. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate, fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat? Vlulat iste, non tractat, qui negat vocis auctorem. & sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Jesum æternæ præsulem vitæ. Audivimus ejus ululatus cùm in orbem gladius mitteretur, dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quòd vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat*. Quocirca S. Clemens ex mente Apostolorum lib. 8. Const. c. 18. jubet eos extirpari ut insidiatores Ecclesiæ, gregis labefactores, hereditatis contaminatores, qui Iudæos falsa religione, Græcos impietate superent.

ET EX VOBIS IPSIS EXSURGENT) Paulus hic verus fuit vates: nam adhuc eo vivente, contra eum insurrexerunt Hymenæus, Alexander, Phygellus & Hermogenes, uti ipse testatur 1. Tim. 1. 20. & epist. 2. c. 1. 15.

VT ABDUCANT) ἀποσπᾶν, *ut abripiant dolo & fraude* à Christo, qui unus omnium est magister, Matth. 23. 10.

DI-

DISCIPVLOS POST SE] Fons enim hæreseos est ambitio, & ambitus magisterii ac discipulorum. *Omnes* (hæretici) *tument*, ait Tertull. lib. de Præscript. cap. 41. *omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quàm edocti. Ipsæ mulieres hæreticæ quam procaces, quæ audeant docere*, &c.

VERS. 31. VIGILATE] *Oportet*, ait Antiochus hom. 111. *ut Pastor totus mens oculusque, virgam seu baculum gestet oculatum & vigilantem*, instar Agri, *ut ne una quidem concreditarum sibi pecudum reicula fiat*. Sic Cherubini pleni erant oculis. Ezech. 1. 18. & Apocal. 4. 6. *Vita ergo Pastorum vigilia*. Vide S. Greg. lib. 2. Indict. 10. epist. 33. & S. Bernard. serm. 76. & 77. in Cantic.

PER TRIENNIVM) Non integrum & absolutum, sed duos annos integros, & tertium inchoatum per tres menses: tot enim resedit Ephesi, ut dixi c. 19. 10.

NOCTE ET DIE NON CESSAVI CVM LACRYMIS MONENS VNVMQVEMQVE VESTRVM) Vide hic ô Pastor, Pauli vigilantiam, assiduitatem, lacrymas in monendo & exhortando singulos, eamque imitare. Ita legimus S. Ambros. S. Bernard. S. Dominicum pœnitentes audivisse, & monuisse cum lacrymis. Quod cor tam saxeum, ut hisce lacrymis non emolliatur? quis non fleat flente? hæc verba Pauli expendens ait S. Chrysost. homil. 12. in Paulo? Nam ut epist. ad Coloss. *Ex quonam fonte tanti a emanarunt fluenta, ut ex illius oculis lacrymæ?* Et paulò pòst: *Quemnam fontem vis comparare cum his lacrymis? Eumne qui est in paradiso, qui irrigat universam terram? Sed nihil dices æquale*.

Nota Τὸ *unumquemque*: esto enim directè alloquatur Paulus maiores natu, tamen in illis alloquitur cæteros fideles, quos singulos habebat in corde & ore. q. d. ait Chrysost. hic in fine hom. 44. *Si liceret cor nostrum disrumpere ac ostendere, videretis intus esse in magna latitudine vos omnes, mulieres, pueros ac viros. Tanta enim charitatis vis est, ut cælo faciat animam latiorem. Capaces nostri estote, dicebat Paulus*, 2. Cor. 7. *non angusti estis in nobis. Totam Corinthum habebat ille in corde suo, & dicebat: Dilatamini & vos*. P. Gaspar Barzæus, S. Franc. Xaverii discipulus & vicarius, imò in spiritu Apostolico alter in India Xaverius ad Socios in Europam inter cætera hæc scribit: *Saluto omnes & singulos è Societate in visceribus charitatis Christi: singulorum imaginem menti impressam gero, adeò vivam, ut ipsi eam intuentes, ex ea sola se agnoscerent: si cui id non obtingeret, id inde fieret, quòd ipse ex humilitate alium se sibi in animo efformarit, nimirum vilem, abiectum, inutilem, cùm ego eundem mihi ut virtutibus donisque Dei conspicuum, illustremque in meo corde pinxerim & sculpserim*. Idipsum præ Gaspare, Xaverio, aliisque omnibus factitabat Paulus, fideles omnes in memoria, mente & benevolentiæ affectu, æquè ac beneficentiæ affectu, quasi mater & nutrix assiduè gerens & versans.

Lata charitas Pauli.

VERS. 32. ET NVNC COMMENDO VOS DEO] orans ut ipse vos dirigat, custodiat, augeat. Discat hic Pastor à Paulo, sibi orandum esse pro ovibus sibi commissis.

Verbum gratiæ quid?

ET VERBO GRATIÆ IPSIVS] Id est, Spiritui sancto, inquit Glossa Interlin. Alii, Filio, per quem gratia & veritas facta est, Ioan. 1. 17. Alii Evangelio, quod gratiam confert præ Mose & lege, ut sit prosopopœia. Fingitur enim Evangelium quasi persona animata & spiritu plena, Spiritum & gratiam aspirare sui præconibus. q. d. Evangelium ejusque spiritus vos dirigat & custodiat, formetque tales, ut digni sitis capessere hæreditatem inter sanctificatos. Hic sensus est plausibilis, placetque nostro Sanchez. Alii *verbo*, id est, Evangelio, ejusque prædicationi, ut sit hypallage: *commendo vos verbo*, id est, commendo vobis verbum & prædicationem Evangelii, per quam via ad gratiam aperitur, tum quærendam, tum conservandam & augendam; tum si perdatur, recuperandam. Verùm hæc hiulca sunt & duriuscula. Sequitur enim: *Qui potens est*. Ergo *verbum gratiæ* per hebraismum est ipsa gratia, sicut verbum Evangelii est ipsum Evangelium. q. d. Commendo vos Deo & gratiæ ejus. Sic dixit Lucas c. 14. 25. Paulum & Barnabam ab Antiochenis traditos fuisse gratiæ Dei.

Gratiam vocat verbum: tum quia Hebræi omnem rem metonymicè vocant verbum: tum quia gratia verbo à Deo per Christum nobis promissa est: tum quia verbo & jussu Dei datur. Sufficit enim ut Deus verbo dicat: Esto sanctus, patiens, humilis; & mox talis ero Verbum enim Dei est facere. Unde sequitur; *Qui potens est*. Vbi Syrus vertit, *quod potens est*, tum qua verbo, putà Evangelio, gratia exhibetur & annuntiatur. q. d. Commendo vos Deo, ejusque Evangelicæ gratiæ, quæ verbo Dei promissa, verbo Prophetarum prædicta, Christi exhibita, verbo meo vobis annuntiata est. ita Mariana, qui tamen ait τὸ *verbo* per hebraismum redundare. Huc accedit Sanchez, qui sic explicat: *Commendo vos verbo gratiæ*, id est, divinæ promissioni, quæ gratiam omnibus liberaliter offert. Ac si dicat: Obsecro Dominum, ut ipse vobis tribuat, quod suis promisit, hæreditatem scilicet suam his qui sanctificantur. Hoc verò nihil aliud est, quàm petere ut illi à quibus discedebat Paulus ita santificentur, ut digni sint quibus Deus præstet verbum gratiæ: id est, gratiam verbo, id est Evangelio, promissam, seu verbum gratiosum. Denique verbum sæpè sumitur in Script. pro facto & opere, quòd potenti Dei verbo jussuque fit. q. d. Commendo vos Deo ejusque potentiæ, & potenti operationi gratiæ ipsius: ipse enim potens est, & per gratiam suam potenter ædificabit Ecclesiam vestram singulosque vestrum, ut fiatis domus, imò templum Dei, hic per gratiam, in futuro per gloriam.

QVI POTENS EST] Græcum τῷ Syrus & alii referunt ad λόγῳ, id est *verbum*. Planiùs Noster & alii referunt ad Deum.

AEDIFICARE] ἐποικοδομῆσαι, id est *superædificare*: q. d. Ego ædificavi fundamenta Ecclesiæ vestræ, rogo Deum, ut ille superstruat, & fabricam ejus consummet, tum gratia, tum gloria & hereditate cælesti.

HEREDITATEM] in cælis, quæ est ipse Deus, quam nobis quasi filiis suis dabit. *Heredes Dei sic sunt*, ait S. August. serm. 119. de Temp. *ut ipse Deus sit hereditas nostra. Hæc hæreditas non minuitur copia possessorum, non fit angustior numerositate cohæredum, sed tanta est multis, quanta paucis; tanta singulis quanta omnibus. Non talis te fecit hæredem, cui mortuo succedas, sed cum quo in æternum vivas?* imò, ut ait S. Ambros. in psal. 1. 8. *Manet emolumentum integrum, & eo magis singulis crescit, quo pluribus fuerit acquisitum*. Secus est in hæreditate terrena, quæ quo in plures dividitur, eo singulis fit minor.

IN SANCTIFICATIS OMNIBVS] Syrus, *in omnibus sanctis*, id est inter, vel cum omnibus sanctis: soli enim sancti hujus hereditatis sunt capaces.

ARGENTVM ET AVRVM, AVT VESTEM NVLLIVS CONCVPIVI] Idem fecit & dixit Moses Numer. 16. & Samuel 1. Reg. 12. Hoc ergo Mosaicum, hoc Propheticum, hoc Apostolicum opus. *Gratis accepistis, gratis date*, ait Christus Matt. 10. Mira libertas, energia & auctoritas persuadendi prædicatori & confessario accedit, si omnia dona refutet. Præclarè S. Hieron. ad Nepotianum: *Numquam*, ait, *petentes, rarò accipiamus rogati. Nescio enim quomodo, qui te precatur ut tribuat, cum acceperis, viliorem te judicat: & mirum in modum si rogantem contempseris, plus te posteriùs venerabitur*. VERS. 33.

Prædicator munera respuat.

Ita S. Columbanus obiurgans Theodoricum regem Gallorum de suis sceleribus, dapes regias ei à rege submissas refutavit, dicens: *Munera impiorum reprobat Altissimus*, Eccli. 33. Vix autem verba protulerat, cum vasa omnia quibus dapes continebantur, disrupta sunt; qua re rex territus, se in ejus potestate in omnibus rebus fore pollicitus est.

Similis fuit continentia & constantia S. Antonii de Padua. Ezelinus enim tyrannus, quem graviter ob cædes & rapinas increparat Antonius, misit ad eum quosdam ex suis cum præclaris donis, quibus ita mandarat, ut precibus & omni importunitate id agerent, ut ea acciperet: quod si faceret, illicò eum obtruncarent; si non acciperet, patienter ferrent quidquid ab eo diceretur. Illis igitur ficta humilitate instantibus ut dona admitteret, Antonius voce liberrima: *Abite*, inquit, *illicò cum vestris impiis donis, ne vel ruente tecto, vel dehiscente terra nos quoque exitio vestro involuamur*. Ita illis dimissis, Ezelinus re cognitâ, semper illum deinceps ut hominem sanctum veneratus est.

Par fuit virtus S. Bernardini Senensis, qui liberè in concione redarguens Ducem Mediolanensem, cùm ab eo submissum esset poculum aureum auro plenum, ipse illud cum stomacho rejecit: cumque legati instarent ut acciperet, & urgendi finem non facerent surgens Bernardinus, eosque sequi jubens, ad carcerem perrexit quo obærati tenebantur, quos eo die omnes ære quod debebant persoluto, vinculis exemit.

piæ Clemens Alexandr. lib. 2. Strom. cap. 9. *Dei*, inquit, *imago est homo benefaciens*. Et Nazianz. orat. 16. de cura pauper. *Nihil*, ait, *adeò diuinum habet homo, quàm benefacere. Esto calamitosis Deus*. S. Leo serm. 10. de Quadrages. *Vbi*, inquit, *Deus curam misericordiæ inuenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit*. Deus Pater dat Filio suam naturam: Pater & Filius eamdem dant Spiritui sancto: Filius se nobis dedit in præsepio, & in cruce, ac quotidie se totum dat in Ven. Sacramento. Deum imitantur omnes eius creaturæ. Cæli enim dant lumen & influxum ignis dat calorem, aer dat auram qua respiramus, terra dat fructus omnis generis, mare tot pisces, animalia dant lanam & carnes, sol omnibus dat radios, vigorem & vitam. Vnde Leo Imp. homines beneficos comparabat soli, qui cunctis suum splendorem & calorem impertit. Iupiter, Mars, ceterique ob beneficia inter Deos relati sunt, ait Plinius libr. 2. cap. 7. Quin & Ptolemæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Aegypti rex, aiebat *regium magis esse ditare, quàm ditescere*, ait Aelian. Et Artaxerxes Loogimanus rex Persarum teste Plutarcho in Apophtheg. reg. dicebat sibi quasi principi, manum ad dandum, putà dexteram, esse longissimam, alteram verò ad detrahendum, putà sinistram, contractam esse & brevissimam: *regalius enim esse addere, quàm adimere*. Ita Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum verò brevimanus, imò nullimanus. Sic Bion semper dicebat *esse optabilius suam messem alteri largiri, quàm alienam decerpere*: ait Laertius libr. 4. cap. 7. Demosthenes rogatus, *quid Deo simile haberent homines*? Respond. *benefacere*. Ita Maximus serm. 8. Xenophon. dicere solebat: *Multo præclarius ac laudabilius esse beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem post se relinquere*. ita Stobæus sermon. 46. Agesilaus *sibi iucundius esse dicebat ditare suos milites quam seipsum*. ita Plutarchus in Lacon.

Apophthegmata benefactorum.

Sexto.

Sextò, quia qui accipit, accipit tantùm temporalia; qui verò dat, à Deo recipit spiritalia, putà gratiam & gloriam; & ab accipiente recipit preces, benedictiones, gratiarum actiones, Deique laudes. Quocirca Agapetus Diaconus Rom. inter monita quæ dat Iustiniano Imperat. tom. 2. Bibl. SS. Patrum hoc dat ordine 50. *Eos plus ama, qui accipere abs te beneficia supplicant, quàm qui tibi contendunt offerre munera; his enim debitor referendi gratiam efficeris, illi verò Deum dant tibi vadem, vendicantem sibi, pertinereque ad se putantem, quæcumque ergo supplices contuleris, & remunerantem bonis retributionibus tuam tam piam, quam perhumanam intentionem. Solis profectò partes sunt illustrare radiis orbem; principis verò virtus est egenorum misereri*.

Obiectio.

Dices: Ergo Religiosi mendicantes sunt infeliciores vtpote qui accipiunt; sæculares verò & divites sunt feliciores, vtpote qui eis dant eleemosynam. Respond. negando consequentiam. Primò, quia illi non mendicant ex concupiscentia, aut inopia coacti, sed ex virtute & libera electione. Elegerunt enim paupertatem voluntariam, ut sint similes Christo, qui eam verbo & exemplo suasit, quasi medium vtilissimum ad perfectionem.

Responsio.

Secundò, quia Religiosi simul & semel omnia sua dederunt Christo & pauperibus, cùm ingressi sunt Religionem. Liberaliores ergo, & consequenter beatiores fuerunt divitibus, qui sensim & parcè sua erogant, longèque plura sibi reservant. Vnde S. Basilius Syncletio senatori monasterium ingresso, sed nonnulla sibi reservanti: ne cui gravis esset, dixit: *Syncleti senatorem perdidisti, & monachum non fecisti*; vti refert Cassian. lib. 7. de Instit. renunc. c. 19. S. Hilar. teste S. Hieron. in eius Vita, recusans munera Orioni: *Nemo*, ait, *meliùs erogat, quàm qui sibi nihil reservat*. Vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono status Relig. c. 20.

Tertiò, quia Religiosus plus dat diviti, quàm ab eo accipiat, ut aiebat S. Franciscus: dat enim spiritualia, accipit corporalia: dat cælestia, accipit terrena: dat æterna, accipit temporalia: dat cælum, accipit solidum, iuxta illud Christi: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, Lucæ 16. 9. Præclarè Hermas Pauli discipulus lib. 3. c. 3. *Sicut*, inquit, *vitis vlmo fulcitur, sic dives oratione pauperis iuuatur*. Liber hic titulo Pastoris sæpè à Patribus citatur, & celebratur; sed à Novatianis inspersi videntur eidem errores de neganda relapsis pœnitentia. Vnde à Gelasio Papa inter apocryphos reiectus est extat t. 5. Bibl. SS. Patrum, initio. Denique Paulus vtrumque habuit: fuit enim pauper, & tamen dedit vt dives, quòd est perfectissimum & beatissimum. Nam, ut ait Cassian. lib. 10. de Instit. renunc. c. 19. *Labore proprio non solum suæ necessitatis sufficientiam, verum etiam quod tribuat indigenti pia sollicitudine parare festinat, duplici gratia decoratus, quòd & perfectam nuditatem Christi vniuersarum rerum suarum abiectione possideat, & munificentiam divitis labore suo exhibeat & affectu*.

Paulus pauper per ditas alios.

Sunt qui Sanctos in multis imitentur, solum hoc pulcherrimum Pauli exemplum vix habet æmulos, vix asseclam. Citant hic nonnulli Sixti III. Pont. lib. de Divitiis, vbi variè ad obiectionem iam factam respondet. Verùm sciat Lector, hunc librum inscribi Sixto III. Pont. cùm sit editus a Pelagianis, contendentibus Christianos omnes, etiam prolibus abundantes, debere à se abdicare divitias, esseque pauperes, qui fuit error Pelagij. Sic enim sextus hæresum eius articulus, in Concilio Diospolitano condemnatus habet: *Divites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei*. Vide S. August. lib. 2. de Peccato origin. cap. 11. & epist. 106. ad Paulinum. Id primùm de libro hoc notarunt Doctores Lovanienses, ac Lindanus, Baron. Possevinus. Vide Baron. anno Christi 440. §. 7.

VERS. 36. Mos genu flectendi unde?

POSITIS GENIBVS] Familiare fuit Apostolis, & priscis Christianis, crebrò per diem orare, idque flexis genibus, vti videtur fecisse S. Stephanus Actor. 7. v. 59. & S. Petrus cap. 9. 40. S. Iacobus frater Domini ex genuflexione frequenti, genua habebat callosa instar cameli. Addit S. Chrysost. hom. 5. in Matth. eum callosam quoque habuisse frontem, quòd eam orans prostratus humo affigeret. In vita S. Marthæ apud S. Antoninum & alios legimus, eam centies per diem, & centies per noctem genibus flexis adorasse, & invocasse Deum. Simile legimus de S. Bartholomæo; in eius vita apud Ribadeneiram & alios. Didicerunt hoc à Christo, qui *positis genibus orabat, dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum à me*, Lucæ 22. 41. Idem ante Christum fecit Daniel cap. 6. *Tribus temporibus in die*, inquit, *flectebat genua sua & adorabat, confitebaturque coram Deo suo*. Quin & Salomon regum magnificentissimus: *Vtrumque enim genu* (notent hoc nostri ignobiles & delicatuli, qui coram Deo vnum genuflectunt instar Iudæorum) *in terram fixerat, & manus expanderat in cælum*, 3. Reg. 8. Sic S. Petrus Simonem Magum per aera in cælum volantem, orans flexis genibus præcipitauit, eiusque genua collisit, teste S. Maximo homil. 5. de natali S. Petri & Pauli. Hic enim situs & gestus est supplicis rei, orantis, & reverentis Numen.

Mysticam physicamque causam dat Rupert. l. 6. in Cant. quòd genua respondeant genis, easque per sympathiam moveant ad lacrymas: *Lacrymæ autem pænitentium* & orantium, *vinum sunt angelorum*. Audi Rupertum explicantem illud Cantic. 6. 7. *Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ. In vtero*, inquit, *nos ita natura formauit, vt genua genis opposita sint: vnde & à genis genua dicuntur. Ibi enim cohærent sibi, & cognata sunt oculis lacrymarum indicibus & misericordiæ. Denique complicatum aiunt gigni formarique hominem, ita vt genua sursum sint, quibus oculi formantur, vt caui fiant ac reconditi. Inde est quòd homines dum se ad genua presternunt, statim lacrymantur. Voluit enim natura nos maternum rememorare vterum, vbi considebamus in tenebris, antequam veniremus ad lucem. Profectò qui causam istam diligenter attendit, ille scienter atque rationabiliter laudat & approbat, sanctis & eruditis cogitationibus familiare esse, genua frequentiùs excelso Deo curuare, & genas lacrymosas genibus curuis applicare, vt respiciat ac recogitet Creator habitans in excelsis, qualiter nos in vtero formauerit. Vnde & illud S. Iob commonefacit his verbis: Memento, quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti*? Et Paulò inferiùs ibidem: *Nec verò soli Deo, sed & hominibus dulcis visu, & amabilis est huiusmodi compositio: tantoque magis quis venerendus existit, quanto frequentiùs atque affectuosiùs genua curuans, genas suas, vel oculos, vel totum caput demiserit*. ita Rupertus.

Porrò Apostolis & Paulo id familiare fuit in abitu, ut valedicentes cum suis genuflexi pariter orarent, tum ut oratione, suam doctrinam obsignarent, tum ut Deum invocarent ad eamdem in mentibus discipulorum conservandam, & confirmandam contra omnes tentationum, & persecutionum insultus. Vnde Paulus

idem

Idem fecit Tyri c. seq. v. 5. *Positis*, inquit Lucas *genibus in littore orauimus*. Esto enim tunc esset tempus paschale (festinabat enim Paulus, ut Pentecosten celebraret Hierosolymæ v. 16.) quo ob honorem resurrectionis Christi, stantes solent fideles orare, idque à tempore Apostolorum, ut tradit Iustin. q. 115. ad Orthodoxos; tamen tunc necdum introducta erat ista consuetudo. ita Baron. Adde, consuetudinem istam standi tempore paschali, magis esse in publicis Ecclesiæ precibus & officiis Ecclesiasticis, vti sanxit Conc. Nicænum canon. 20. vel 29. quàm privatis, quales fuerunt hæ Pauli. Vnde etiamnum multi fideles tempore paschali in ecclesia orant genuflexi. Pauli exemplo solent nostri Olysippone in Indiam Evangelij causa soluturi, & Europæ vltimum vale dicturi, cum sociis in littore orando extremùm se salutare. Audi nostrum Nicol. Trigautium oculatum testem, imò consortem in Vita Gasparis Barzæi lib. 1. c. 5. *Solenne*, inquit, *tunc erat*, *generosos illos to-* A *tius mundi ciues*, *velut olim Christiani Paulum*, *ad littus vsque comitari*, *ac subinde positis genibus*, *Dei*, *Virginis & Sanctorum auxilium implorare*; in signum communionis & charitatis, abeuntibus felix iter, sibi eorum memoriam & imitationem, vtrisque vberem Dei gratiam comprecantes.

PROCVMBENTES SVPER COLLVM PAVLI, OSCVLABANTVR EVM] Syrus, *complexi sunt eum*. Amplexus ergo vocatur osculum, quia caput capiti, & per illud quasi os ori iungit. Vide dicta de osculo sancto 2. Corinth. 13. 12. Mirus fuit amor fidelium erga Paulum, vtpote qui esset doctor, Apostolus, pater, causa salutis, omnisque boni eorum nimirum magnes amoris est amor: si vis amari ama. Hinc ad Galat. 4. 14. ait: *Sicut angelum Dei excepistis me*; *sicut Christum Iesum*, &c. *quia*, *si fieri posset*, *oculos vestros eruissetis*, *& dedissetis mihi*. Discant hic fideles, quo amore & reverentia prosequi debeant suos pastores, concionatores, confessarios, &c.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PAulus navigat Coum, Rhodum, Pataram, Tyrum, Ptolemaidem, Cæsaream; vbi Agabus ei vincula Hierosolymitana prædicit: pergit ergo intrepidus Hierosolymam; vbi suadente Iacobo purificans se in templo, à Iudæis capitur & penè occiditur; sed eripit eum tribunus: à quo potestate facta populum alloquitur.

1. CVm autem factum esset ut navigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum & inde Pataram. 2. Et cùm invenissemus navem transfretantem in Phœnicen, ascendentes navigauimus. 3. Cùm apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, navigavimus in Syriam & venimus Tyrum: ibi enim navis expositura erat onus. 4. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum ne ascenderet Hierosolymam. 5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum vxoribus & filiis vsque foras civitatem: & positis genibus in littore, oravimus. 6. Et cùm vale fecissemus invicem ascendimus navem: illi autem redierunt in sua. 7. Nos verò, navigatione expleta à Tyro descendimus Ptolemaidem: & salutatis fratribus mansimus die vna apud illos. 8. Alia autem die profecti, venimus Cæsaream. Et intrantes domum Philippi Evangelistæ, qui erat vnus de septem, mansimus apud eum. 9. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes. 10. Et cùm moraremur per dies aliquot, supervenit quidam à Judæa Propheta, nomine Agabus. 11. Is cùm venisset ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans sibi pedes & manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum, cuius est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, & tradent in manus Gentium. 12. Quod cùm audissemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne ascenderet Hierosolymam 13. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Jerusalem paratus sum, propter nomen Domini Jesu. 14. Et cùm ei suadere non possemus, quieuimus, dicentes: Domini voluntas fiat. 15. Post dies autem istos præparati, ascendebamus in Ierusalem. 16. Venerunt autem & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum. 17. Et cùm venissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres. 18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnesque collecti sunt seniores. 19. Quos cùm salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium ipsius. 20. At illi cùm audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei; Vides frater, quot millia sunt in Iudæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis. 21. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas à Moyse eorum, qui per Gentes, sunt, Iudæorum: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi. 22. Quid ergo est? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te superuenisse, 23. Hocergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se. 24. His assumptis, sanctifica tecum illis: & impende in illis vt radant capita: & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. 25. De his autem, qui crediderunt ex Gentibus, non scripsimus; iudicantes, vt abstincant se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione. 26. Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. 27. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Judæi, cum vidissent eum in templo, concitauerunt omnem populum, & iniecerunt ei manus, clamantes: 28. Viri Israelitæ, adiuuate: hic est homo, qui aduersus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbique docens, insuper & Gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum. 29. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem æstimauerunt quoniam in templum introduxisset Paulus. 30. Commotaque est ciuitas tota, & facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum: & statim clausæ sunt ianuæ. 31. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis: Quia tota confunditur Ierusalem. 32. Qui statim assumptis militibus & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cùm vidissent tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum. 33. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & iussit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis esset, & quid fecisset. 34. Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ

tumul-

tumultu, jussit duci eum in castra 35. Et cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter vim populi. 36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum: 37. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit. Græcè nosti? 38. Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum? 39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Judæus à Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. 40. Et cùm ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno silentio facto allocutus est lingua Hebræa, dicens.

VERS. 1. ABSTRACTI AB EIS] ἀποσπασθέντας, id est, *avulsi ab eis*, sicut pater avellitur à filiis charissimis; qui proinde eum, navimque mare sulcantem oculis prosecuti sunt, quo ad acies eorum porrigere se poterat. ita Arator. A

COUM] Cous, Coa, & Cea, insula est è Cycladibus in mari Ægæo alia à Chio. Nam inter Chium & Coum media est Samos Porrò Cous patria fuit Hippocratis medicorum & Apellis pictorum principis. Putant nonnulli ex Coo Salomonem emisse equos generosos: hebr. enim est *de Coa*, 3. Reg. 11. 28. Sed hoc ibi examinabitur.

RHODUM] Nota est insula, sæculo præcedenti anno Domini 1522. à Selymo Turcarum Imper. Christianis erepta; de qua Plinius lib. 2. c. 62. asserit numquam in ea tam nubilum esse diem, quin sol appareat. Unde in ea colossus, sive statua soli ex ære erecta fuit altitudine pedum centum & quinque, ita ut ejus pollicem multi non possent amplecti. Quare hic colossus erat unum è septem mundi miraculis, de quo Plinius lib. 34. c. 7. Hinc ab hoc colosso nonnulli putarunt Rhodios vocari Colossenses, esseque eos ad quos Paulus scripsit epistolam: sed falsò, ut ibidem dixi.

VERS. 3. CUM APPARUISSEMUS AUTEM CYPRO] ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, id est, *apperientes*, vel *discooperientes Cyprum*, hoc est, cùm cœpisset nobis aperiri & apparere Cyprus. Est hypallage in multis linguis usitata, eo quòd navigantibus terra nunc apparere & accedere, nunc abscondi & recedere videatur: quia enim navigans in navi quiescit, hinc non sentit se moveri & progredi, unde putat cætera moveri. B

VERS. 4. QUI PAULO DICEBANT PER SPIRITUM (propheticum) NE ASCENDERET HIEROSOLYMAM] q. d. Dicebant Paulo ex spiritu prophetico, cum si iret Hierosolymam, ibi fore capiendum. Suadebant ergo ex spiritu proprio, quo eum ejusque salutem amabant, ne eo ascenderet: alioqui Spiritus sanctus volebat eum eò pergere, ibique capi, ut captus mitteretur Romam. ita Lyranus.

VERS. 5. DEDUCENTIBUS NOS OMNIBUS CUM UXORIBUS ET FILIIS] Impletum hic est oraculum psal. 44. 13. de Tyri ad Ecclesiam accessu, ait Beda: *Filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis*, &c. Nulla enim civitas majori dulcedine Apostolum suscepit, tenuit, dimisit. Denique hodie monstratur in arenis locus, ubi cum Paulo pariter orabant, quem Christiani religiosè venerantur, tamquam majorum suorum Tyriorum pietatis monumentum. C

VERS. 8. PHILIPPI EVANGELISTÆ] Non quòd scripserit, sed quòd prædicarit Evangelium, *qui erat unus de septem* primis Diaconis. Vide dicta c. 8. v. 5.

VERS. 9. *Virginitatis præmium prophetia.* HUIC AUTEM ERANT QUATUOR FILIÆ VIRGINES PROPHETANTES] Virginitatis enim præmium est sapientia & prophetia, ait Oecum. Sic Sibyllas virginitate meruisse prophetiam, ideoque dictas Sibyllas, quasi σιοβούλας, eò quod sola consilium Dei norit virginitas, asserit S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. Joannes Alba tameo Electorum c. 53. *Virgines* has *prophetantes* interpretatur, divinas laudes celebrantes, uti nunc faciunt Moniales: tunc enim harum conditio cœpisse videtur. Sic in libris Regum vocantur *filii Prophetarum*, qui psalmis & divinis laudibus vacabant. Gaudeant virgines tam sanctis & antiquis suis ducibus. Extabant adhuc ævo S. Hieronymi, Cæsareæ domuncula & cubicula filiarum Philippi, quæ S. Paula itura Hierosolymam, cùm venisset Cæsaream, pio invisit affectu, uti ipse testatur in ejus Epitaphio, qui & lib. 1. contra Jovin. *Post crucem Christi*, inquit, *statim in Actis Apostolorum, una domus Philippi Evangelistæ quadrigam producit virginum filiarum, ut Cæsarea, in qua ex Gentibus Ecclesiam per Centurionem Cornelium fuerat dedicata, etiam virginum puellarum præberet exempla.* Ascriptæ sunt omnes catalogo SS. Virginum. Legymus in Menologio, ex, eis unam Hermionem nominatam, sub Trajano gravissima passam, in Domino die quievisse 4. Sept. D

AGABUS] Hic est Profeta, qui famem sub Claudio Imp. prædixit c. 11. 28. VERS. 10.

ALLIGANS SIBI PEDES ET MANUS] Sic Jeremias cap. 13. & 27. gestans catenas & vincula, jis reipsa adumbravit: & vaticinatus est vincula iniicienda Judæis, cæterisque gentibus à Chaldæis. Idem fecit Isajas c. 20. & Ezechiel cap. 4. & 12. Vide ibi dicta. Nota. Pro *sibi* græcè est αὐτοῦ: quod si legas per spiritum aspiratum, αὑτοῦ significat *sibi*, ut vertit Noster? sin legas spiritu leni αὐτοῦ significat, *ipsi*, scilicet Paulo. Unde S. Gregor. hom. 37. in Evang. & Dionys. hic, censet Agabum ligasse manus & pedes Pauli, ut ipsum ita ligandum Hierosolymis portenderet, & reipsa repræsentaret. Noster vertens *sibi*, significat Agabum sibi ipsi ligasse manus, ut in se Paulum ejusque vincula repræsentaret, fortè utrumque fecit, tamque Paulo, quàm sibi vincula iniecit, sed successivè. VERS. 11.

Symbolicè, Agabus seipsum potiùs quàm Paulum alligavit, ut significaret, fore ut Paulus suos labores & cruciatus non magis sentiret, quam si illos in aliena persona pateretur tanta ad eos subeundos voluntate ferebatur: & proinde quoscumque adibat, parvos judicans ad majores exsorbendos æstuabat.

ET TRADET IN MANUS GENTIUM] Uti Judæi tradiderunt Christum Gentibus, puta Pilato & Romanis, ad flagellandum & crucifigendum; ita tradiderunt & Paulum Gentibus, putà tribuno & præsidi Romano, ac tandem fero Neroni.

QUI LOCI ILLIUS ERANT] οἱ ἐντόπιοι, id est, *inquilini*, putà Christiani Cæsareæ habitantes. VERS. 12.

QUID FACITIS FLENTES] Ergo cum lacrymis obtestabantur Paulum, ne pergeret Hierosolymam. VERS. 13.

ET AFFLIGENTES COR MEUM] Græcè, συνθρύπτοντες, Syrus, *contundentes*; alii, *contribulantes*; alii, *confringentes*, *conterentes*; alii, *discerpentes cor meum*. Nota hic viscera charitatis & miserationis S. Pauli. *Obsecrabat illos*, inquit Chrysost. *dolens super lacrymis ipsorum*, *& qui in propriis tentationibus non patiebantur*, *dolebat præ amore*, *quia videbat lacrymantes & lædi se conquerebatur ab ipsis*, *quasi conferent eum periculis*, *quæ prædicebantur*, *ægre affici*. *Non solitus reluctari fratrum postulatis*, *ut cùm se permisit Damasci per fenestram demitti*, *cùm Ephesi non se dedit in theatrum* c. 19. 31. *nunc obnixè obnititur*, *certus de Dei voluntate*. Sic Christus repulit Petrum revocantem se à passione: *Vade*, inquit, *post me Satana*, Matth. 16. 23.

EGO ENIM NON SOLUM ALLIGARI, SED ET MORI IN JERUSALEM PARATUS SUM, PROPTER NOMEN DOMINI JESU] Hæc vox est antesignani fidelium & Martyrum, digna Paulo, qua cæteros invitat, & quasi classicum canit ad carceres & martyria. Hoc signum est eminentis amoris, propulsantis ab se justa quadam ira inimicum, & indignantis adversus impedimenta perfectionis, ait Abbas Isajas orat. 21. tom. 2. Biblioth. SS. Patrum.

ET CUM EI SUADERE, in actu consummato, id est persuadere, NON POSSEMUS. VERS. 14.

PRÆPARATI] ἐπισκευασάμενοι. Vatabl. *sublatis sarcinis*; Oecum, *viatico & rebus necessariis instructi*. Adde, *præparati*, id est, resoluti subire cum Paulo vincula & mortem, omneque id quod Deus nos pati vellet. VERS. 15.

ADDUCENTES SECUM APUD QUEM HOSPITAREMUR] Non in via, ut vult Lyran. hæc enim exigua supererat; sed Hierosolymæ, ubi propter instantem Pentecosten, qua Judæi undique in Jerusalem ad templum confluebant, juxta legem Exodi 23. 17. penuria hospitiorum futura erat; & ne gravarentur fideles, qui in Jerusalem persecutionem & rapinam bonorum à Judæis passi erant pauperes; quibus proinde Paulus collectam eleemosynarum deferebat. VERS. 16.

MNASONEM] Alij legunt *Iasonem*. Vide dicta c. 17. 5.

Et

GREDI] Tigurina, *neque secundùm institutum*, vel *consuetudinem*, patrias & Judaicas *vivere*, q. d. Audierunt te non servare ritus à patribus institutos, & traditos.

VERS. 22. QUID ERGO EST?]quid consilii? quid facto est opus.

UTIQUE OPPORTET CONVENIRE MULTITUDINEM: AUDIENT ENIM TE SUPERVENISSE) q. d. Utique conveniet multitudo Judæorum legem zelantium, ut de te tuisque dictis contra legem inquirant, querantur, accusent, & fortè malè tractent & mulctent, nisi prævertas, teque legis studiosum ostendas.

VERS. 23. HABENTES VOTUM) nazaræatus, cujus terminus & consummatio erat sanctificatio, id est, detonsio comæ, lustratio, & sacrificii oblatio juxta legem. Num. 6. v. 13. & sequent. Addit S. Hieron. epist. 11. ad August. pedum nudationem. Nonnulli tamen per *votum* accipiunt votum sacrificandi, uti dicam inferius.

VERS. 24. *Paulus voto Nazaræatus semper vino abstinuit.* SANCTIFICA) ἁγνίσθητι, id est, *purifica te* modo jam dicto, & pleniùs mox dicendo. Audierant jam ante Iacobus & alii Hierosolymitani, Paulum fecisse votum nazaræatus. ita Baron. & alii, qui censent votum hoc Paulo fuisse familiare, crebrum & quasi continuum, ideoque perpetuò abstinuisse vino.

ET IMPENDE IN ILLIS UT RADANT CAPITA) Syrus, *pro illis*. Hinc censet Cajetan. Paulum hic non fuisse Nazaræum, nec soluisse votum nazaræatus: recèns enim advenerat, nec voti ejus ulla facta est mentio. Paulum ergo tantùm Nazaræis se junxisse, pro eisque expensas fecisse & quasi patrinum eos præsentasse in templo. Hoc ipso enim publicè declarabat se Nazaræorum, judaismi & Judæorum, esse patrinum & patronum. Verùm Lyranus & alii censent, Paulum quoque hic fuisse Nazaræum, suumque votum explesse; illudque innuit τὸ *sanctifica te cum illis*. Hoc ergo votum fecit Paulus Act. 18. 18. Si dicas eum illud explesse Actor. 18. 22. ut ibidem innui, necesse est asserere, eum illo expleto aliud noncupasse, illudque hic exolvisse: poterat enim quolibet die hoc votum nuncupari, & arctari etiam ad unum diem, alteroque expleri. Quod ergo ait, *Impende in illis*, id est, cum illis, vel potiùs pro (hoc enim significat Græcum ἐπὶ) illis, ut magis ostendas te legis & rituum legalium esse studiosum. Fortè etiam cæteri erant pauperes, ut sumptus pro eis facere debuerit Paulus, uti censent Cajetan. & Vatablus. Pro *impende* græcè est δαπάνησον, id est, *fac sumptum*, *expende*, *erога*. Porro sumptus hi necessarii erant, tum *ut radant capita sua*, unde Arias vertit, *impende rituales sumptus in lotionem & tonsuram capillorum*: tum consequenter ad emendas & offerendas hostias in rasura Nazaræorum lege Num. 6. v. 13. & 14. præscriptas. Vide hic, quamdiu duraris legis, post eam abolitam, observatio, nimirum 24. annis. Hæc enim gesta sunt anno Christi 58. ut dixi in Chronotaxi: illo ergo anno lex, licèt esset mortua, necdum tamen erat mortifera, ut scilicet peccaret, is qui eam servaret.

VERS. 25. DE HIS AUTEM QUI CREDIDERUNT EX GENTIBUS] Occurrit objectioni: ne enim obtenderet Paulus Gentilium scandalum, scilicet eos exemplo suo existimaturos, se quoque debere servare legalia, docet, aut potiùs refricat, jam ad eos scriptum esse quòd lege Mosis non obligarentur, ac jussos esse abstinere tantùm idolothytis, sanguine & suffocato, uti sciebat Paulus, qui huic decreto interfuerat, imò ejus causa extiterat, Actor. 15.

UT ABSTINEANT SE AB IDOLIS IMMOLATO] Græcè, *ab idolothyto*, putà à carne & cibo idolis oblato & immolato. Vide dicta c. 15. v. 20. & 29.

VERS. 26. *Paulus ambidexter.* TUNC PAULUS ASSUMPTIS VIRIS] Vide hic facilitatem Pauli, statim acquiescentis S. Iacobi consiliis, ac studium non tantùm vitandi scandali sed & conciliandi sibi Judæos. Ita omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Insuper S. Chrys. homil. 5. de ejus laudibus, notat ejus prudentiam, qua juxta loca & tempora, vitæ modum variat ac quasi ambidexter nunc judaicè, nunc gentiliter vivit & agit. Sic Homerus initio Odysseæ celebrat Ulyssis versutiam, eumque vocat ἄνδρα πολύτροπον id est, *virum versatilem*, qui pro rerum, locorum & temporum exigentia, nosset se vertere & versare in omnem partem, ac cuilibet genti, personæ, loco, tempori cedere, seque accommodare. Hæc dos requiritur in viro Apostolico.

A POSTERA DIE PURIFICATUS CUM ILLIS INTRAVIT IN TEMPLUM]Vatabl. *Simulans*, inquit, *se implesse tempus nazaræatus sui*, quasi Paulus verè non fecerit votum nazaræatus, sed finxerit se fecisse, ut satisfaceret Iudæis. Verùm hoc fuisset mendacium, quod absit à Paulo, uti rectè contra S. Hieron. qui Paulum asserit simulatè tantùm reprehendisse Petrum Galat. 2. 11. argumentatur S. August. epist. 19.

Purificatio Pauli quæ? Resp. Primò. Quæres, quænam fuit hæc Pauli purificatio? Vatablus, & alii censent fuisse votum nazaræatus, quod tum vel inchoarit vel expleverit Paulus; ut *purificatus* sit idem, quod purificationem inchoans, vel explens. Nazaræatus enim vocatur purificatio, & sanctificatio: quia Nazaræi erant puri à vino & sicera, ac consecrati Deo. Adde, nazaræatum suscipiebant, ut castigarent luxum præteritum, & ab eo se purificarent. Deoique in fine nazaræatus purificabant se, quia offerebant victimam pro B peccato, ut scilicet expiarent defectus tempore nazaræatus in voti observatione commissos, Numer. 6. 14. Purgatio ergo hæc fuit lotio Pauli, præsertim comæ expleto jam voto, cremandæ: ita Arias, q. d. Paulus purificavit, id est, lustravit & lavit se, suamque comam, ut eam mox purificaret, id est, Deo consecraret & cremaret in templo, juxta legem Num. 6. 18.

Secundò. Alii, ut Sanchez planiùs & verisimiliùs censet, hanc purificationem fuisse propriè dictam: ita enim semper in Græco hic vocat eam Lucas; nimirum Paulum habentem votum nazaræatus, contactu mortui fuisse pollutum, & ab hac immunditia legali se purificasse. Hoc enim propriè sonat vox *purificatus*, & hanc purificationem præscribit lex Num. 6. 10. Ubi & septem dies ei constituit, ac totidem hic eidem impendit Paulus v. 27. Eadem de causa Paulus totondit caput in Cenchris Actor. 18. v. 18. Sensus ergo est, q. d. Paulus pollutus ex funere, ab hac pollutione se purificavit radendo illico caput, itaque puri- C ficatus adiit templum, ut ibi annuntiaret & expleret reliquos septem dies purificationis suæ præscriptos lege Numer. 6. 9. Alioquienim si per purificationem votum ipsum nazaræatus accipias, erit amphibologia in voce *purificatus*. Nam hic significat lustrationem: mox cùm dicit, *Annuntians expletionem dierum purificationis suæ*, significabit votum ipsum. Favet Syrus qui v. 23. pro *votum habentes super se*, vertit. *voto obnoxii ut mundentur*. Unde videtur colligi, quòd & hi quatuor Nazaræi Pauli socii, æque ut ipse, purificati fuerint à simili immunditia legali, non autem expleverint votum nazaræatus. Idem colligitur ex eo quod sequitur: *Annuntians expletionem dierum purificationis suæ, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio*, scilicet in purificatione præscripta: erant ergo omnes impuri & polluti ideoque purificandi.

ANNUNTIANS EXPLETIONEM DIERUM PURIFICATIONIS) De hac annuntiatione nihil præscriptum legimus Num. 6. Unde Sanchez censet incertum esse, D qualis ea fuerit; & an ea à Paulo facta sit Iudæis, quasi ipse eis annuntiarit suam legalem in nazaræatus pollutione purificationem, ut jis ostenderet se legem Mosaicam non contemnere, sed servare: an verò Nazaræis, quasi sociis, suum votum annuntiarit: an denique sacerdotibus, quod ultimum passim censent alii. Ad sacerdotes enim pertinebant purificationes & cæremoniæ nazaræatus, utpote in Nazaræis per eos explendæ. Jam si per *purificationem* accipias votum nazaræatus, τὸ *expletionem* propriè in actu perfecto expletoque sumitur. q. d. Annuntians votum suum esse expletum, postulansque ut cæremoniæ & oblationes pro se fiant, quæ in expletione voti hujus præscribuntur Numer. 6. v. 13. ubi dicitur: *Cùm dies quos ex voto decreverat* (Nazaræus) *complebuntur, adducet* (sacerdos) *eum ad ostium tabernaculi fœderis, & offeret oblationem ejus Domino agnum anniculum*, &c. Et v. 18. *Tunc radetur Nazaræus ante ostium tabernaculi fœderis cæsarie consecrationis suæ; tolletque capillos ejus & ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum*. Capilli ergo ejus velut sacri, instar hostiæ offerebantur per ignem, & cremabantur Deo cum hostia pacifica. Unde quod sequitur, *Donec offerretur*, sic expone, q. d. Usque dum offerretur, vel, ut offerretur, *pro unoquoque eorum oblatio*, ita Mariana.

Religio est purificatio. Ex hac expositione moralitèr elice, nazaræatum nostrum, putà statum Religionis, esse statum assiduæ purificatio-

cationis & sanctificationis, ac consequenter Religiosos vsque ad finem voti & vitæ iugiter purificationi cordis & affectuum studere debere. Sin purificationem propriè accipias pro expiatione immunditiæ legalis *τὸ expletionem* sumas oportet in actu inchoato hoc præsenti tempore, sed explendo in futurum, q. d. annuncians sibi explendos esse septem dies purificationis præscriptos Numer. 6. vers. 9. vbi dicitur: *Si autem mortuus fuerit subitò quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis eius, quod radet illicò in eadem die purgationis suæ, & rursum septima; & in octaua die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ sacerdoti in introitu fœderis testimonij, facietque* (immolabit) *sacerdos vnum pro peccato, & alterum in holocaustum, & deprecabitur pro eo, quia peccauit super mortuo, sanctificabitque caput eius in die illo, & consecrabit Domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato.* Et hæc est oblatio de qua ait Lucas, *donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.* q. d. Persistebat Paulus in templo, cum quatuor socijs Nazaræis per septem dies, donec die octava fieret pro eis oblatio lege præscripta. ita Vatablus. Quod dico *in templo*; intellige iuxta templum, in ædibus & cubiculis annexis templo: templum enim nemo ingredi poterat nisi purus. Vnde pro impuris erat atrium ante templum, in quo degebant donec purificarentur. Hoc posterius videtur verius, vti paulò antè ostendi.

Tertio, aliqui hic facillimè se expediunt, dicendo hæc vota & purificationes non fuisse nazaræatus, aut similes lege sancitas, sed fuisse alias peculiares, ex devotione populi & traditione maiorum introductas. Tales enim fuisse apud Iudæos, liquet ex Iosepho lib. 2. de Bello cap. 15. vbi agens de Berenice sorore Agrippæ regis: *Venerat*, inquit, *Hierosolymam, vt vota Deo solueret. His enim qui morbo, vel alijs necessitatibus implicantur, mos est orare per triginta dies, antequam immolent hostias; abstinere quoque vino, & capillos radere. Quem morem regina exercens illis diebus, nudipes etiam ante tribunal stetit, deprecans Florum.* Quæ verba Iosephi penè ad amussim consentiunt cum hisce Lucæ, & secundùm ea hæc Lucæ sic exponas, q. d. Paulus fecit votum sacrificandi, siue victimas offerendi: quare iuxta ritum maiorum purificauit se, id est, rasit caput, ac quotidie Deum precaturus in templum ascendit, annuntians expletionem dierum huius suæ purificationis, ut his expletis sacrificium quod voverat, Deo offerret. Nec obstat, quòd Iosephus numeret triginta dies purificationis, Lucas verò septem; quia cùm numerus hic dierum ex devotione cuiusque penderet, poterat ob occupationes aliasve necessitates contrahi, præsertim ad septenarium, qui Iudæis ob religionem sabbati sacer erat & frequens; itaque Paulum Evangelij prædicatione occupatum eos contraxisse ad septem.

VERS. 27. DVM AVTEM SEPTEM DIES CONSVMMARENTVR] in actu progrediente, aut potiùs inchoante, non perfecto, id est, dum pergerent, aut potiùs inciperent consummari: necdum enim erant consummati, ut mox patebit. Vnde Græca habent, ὡς ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, id est, *cùm futurum esset vt septem dies implerentur*, vel, *cùm inciperent impleri*: μέλλω enim sæpè idem est quod incipio. vti ostendam Iacobi 2. 12. licèt Syrus sumat in actu penè perfecto, vertatque, *cùm aduenisset dies septimus*; sed minùs verè. Nam Paulus paulò post captus, missus est Cæsaream, ibique mansit quinque dies cap. 24. 1. quibus elapsis ductus ad tribunal Præsidis cap. 24. v. 11. ait, *Non plus sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem*. Nam a Ierusalem vsque ad Cæsaream est iter bidui. Adde septem, quinque & duos, habebis dies 14. non 12. Quare dicendum est, Paulum dum hæc diceret, non consummasse & explesse dies septem, sed eos cœpisse explere, ita ut iam ageretur dies tertius ab advento suo in Ierusalem, qui erat primus purificationis Pauli, quo eam inchoans, illicò captus est. Adde enim tres, quinque, duos & duos alios, de quibus mox dicam, habebis præcisè dies duodecim, quos hic assignat Paulus. ita Beda. Porrò aliqui hos septem dies inchoant ab adventu Pauli in Ierusalem. ita Lyran. & Vatablus. Alij & meliùs à cœpta Pauli purificatione: hæc enim, ut dixi, durabat septem dies. ita Beda, Glossa, Dionys. & Sanchez.

Hęc ergo est series & Chronotaxis rei gestæ: Paulus appulit Ierusalem: postridie invisit Iacobum: ille suasit purificationem: paret illicò Paulus, ac postero die, ut dicitur vers. 26. purificationis causa ingressus templum, ibi capitur: quare captus est tertio die ab adventu suo Hierosolymam: sequenti die, putà quarto, ut patet vers. 30. Paulus in concilio causam dicit: sequenti nocte confortatur a Christo cap. 23. 11. facto manè, putà die quinto, conspirant in eius necem Iudæi, ibidem vers. 12. Quare tribunus vers. 23. sequenti nocte misit eum Antipatridem, quæ Hierosolymis distabat 27. horis: eò ergo pervenit Paulus die sexto ad vesperam: ac sequenti die, qui fuit septimus, pervenit Cæsaream (hæc enim ab Antipatride tantùm distabat octo horis) cap. 23. 32. post quinque dies pontifex Cæsaream ingressus, Paulum coram præside accusat cap. 24. 1. Paulus inter alia respondet ibidem vers. 11. se à duodecim dicbus venisse Hierosolymam, Numera enim dies septem iam recensitos, & quinque venientis pontificis, præcisè habebis duodecim, quos Paulus assignat: ideoque versibus iam citatis, sigillatim Lucas eos digerit eo modo quo iam recensui, ut ostendat Paulum verum dixisse, ac præcisè fuisse dies duodecim.

VERS. 28. GENTILES INDVXIT IN TEMPLVM] Iudæi enim Gentiles aversabantur ut alienigenas, idololatras & immundos; & si è gentilismo conversi essent ad christianismum, vti erat hic Trophimus, nihilominus eos Gentilium nomine & probro censebant, imò peiùs oderant, quasi directos iudaismi hostes, hinc capitale erat Gentili ingredi templum, teste Iosepho lib. 5. Antiq. cap. 14. *Templum* hic vocat, non Sanctum; hoc enim solis sacerdotibus ingredi licebat: multò minùs Sanctum sanctorum; hoc enim soli pontifici patebat, idque semel in anno dumtaxat, scilicet in die expiationis: sed atrium laicorum, quod ante Sanctum, & ante atrium sacerdotum erat sub dio, è quo populus spectabat sacerdotes orantes, & sacrificantes in suo atrio. Porrò ante hoc atrium Iudæorum, adiectum est atrium extimum pro Gentilibus & immundis: ipsi ergo illud dumtaxat ingredi poterant: quod proinde non habebatur locus sanctus, sed profanus.

VERS. 30. TRAHEBANT EVM EXTRA TEMPLVM], Vt eum liberiùs & audaciùs occiderent, nec templum eius sanguine polluerent, ait Chrysostom. Dices, In templo est ius asyli, ut reum ex eo extrahere non liceat, nisi sit insidiosus, homicida, aut publicus latro vel publicus depopulator agrorum, ut habetur cap. *Immunitatem*. Extravag. de Immun. quo iure ergo Iudæi Paulum è templo extraxerunt? Respond. Ius asyli immunitatis, ex Iure canonico & civili proprium est templo novæ legis, non veteris, vti contra Canonistas docet Abulens. in capit. 21. Exodi quæst. 16. nusquam enim in veteri Script. extat sanctio de hac templi immunitate. Ex reverentia tamen templi, noluerunt Paulum ibidem vulnerare, vel occidere. Adde, censebant Paulum violasse sanctitatem templi, inducendo in illud Gentilem Trophimum, ideoque eos quasi indignum, extrahendum esse. Porrò templum cæde, aliove scelere pollutum, expiabatur communi ritu semel in anno in die expiationis, Levitico 16. 15. & sequent, nisi in eo perpetrata esset idololatria: tunc enim statim expiari debebat, nec ante expiationem licebat in eo sacrificare, ut colligitur 4. Reg. 23. vers. 4. & 2. Paral. 29. vers. 3.

ET STATIM CLAVSÆ SVNT IANVÆ] ne in hoc tumultu Gentiles in templum irrumperent, quasi Paulum, vel Trophimum Gentilem (ob quem seditionem concitarant Iudæi) liberaturi & defensuri: ac ne in hoc tumultu cædes aliqua committeretur in templo. Aliter Arias: censet enim ianuas templi divinitus fuisse clausas, ut Paulus adhuc degens in eo maneret, & servaretur, nec ab affluente populi furentis turba occideretur. Quod si verum esset, vtique ingens fuisset miraculum, æquè ac Dei in Paulum patrocinium.

VERS. 31. CONFVNDITVR) συγχύννεται, *commiscetur, conturbatur.*

VERS. 32. DECVRRIT AD ILLOS) Scilicet ex arce edita in subiectum ei templum, vbi Paulus a Iudæis raptabatur ad necem. Arx hæc non fuit in Sion, ut vult Caiet. sed fuit turris Antonia, quam ita ex Iosepho & alijs describit Andrich. in Descrip. Ierusalem: *Antonia arx firma & munita valde, à Septemtrione templo adiacens, quæ olim ab Hyrcano Machabæo in rupe quinquaginta cubitis alta, & vndique abrupta extructa, & Turris Baris vocata est. Hanc pontifices a Machabæis orti,* *Arx Antonia qualis.*

arti; usque ad Herodem incoluere: ubi in cella ad hoc ipsum structa, sacra pontificis stola servabatur, præfecto ædis accendente ibi lucernam quotidie. Herodes major regnum adeptus, hanc arcem cùm opportuno loco cohibendis civibus, ne quid rerum novarum per seditionem molirentur, sitam esse deprehenderet, eam magno sumptu instauravit: & intus regia magnificat instar palatii & civitatis formata, & per quatuor angulos quatuor turribus excelsis (quarum tres quinquaginta, quarta verò septuaginta cubitis eminebat) communivit, unde totum templum videri poterat: eamque in gratiam M. Antonii triumviri, amici sui, Antoniam denominavit. In qua Romani milites cum armis semper excubabant, observantes ne quid novi populus festis diebus in templo committeret. Et sic templum civitati, templo autem Antonia castrum erat. Eadem habet Aristæus lib. de 72. Interpretibus, Hegesippus li. 1. de Excidio Jerusalem c. 6. & alii.

VERS. 33. CATENIS DUABUS] Una ligabat manus, altera pedes Pauli, uti ei prædixerat Agabus v. 11.

VERS. 34. IN CASTRA] *Castra* hæc erant præsidium Romanorum in arce Antonia, de qua jam dixi. Unde græcè est εἰς τὴν παρεμβολὴν, id est, *in locum communitum, minimque stationibus & tentoriis interstinctum.*

GRADUS] quibus ascendebatur in arcem Antoniam.

VERS. 35.
VERS. 36. TOLLE EUM] Ita clamarunt Judæi contra Christum Joan. 19. 15. non mirum ergo si idem clament contra Paulum, qui non nisi Christum spirabat. Chrysost. & Oecumen. ajunt aliquos exponere, q. d. *In signa eum tollendo injice*, putà in hastas & enses militum, sub signis in arce congregatorum.

VERS. 38. NONNE TU ES ÆGYPTIUS, QUI ANTE HOS DIES TUMULTUM CONCITASTI?] Putà ante triennium, nimirum anno Claudii Imp. 13. Christi 55. hæc enim à tribuno dicta & acta sunt anno Christi 58. Neronis 2. ita Euseb. in Chronico, qui & l. 2. Histor. c. 21. ex Josepho lib. 20. Antiqu. c. 20. hunc Ægyptium ita describit: *Eodem*, inquit, *tempore quidam ex Aegypto venit Hierosolyma, vatem se esse profitens, & plebi suadens ut secum se in montem Oliveti ascenderet, qui è regione urbis ad quintum abest stadium: illic enim visuros suo jussu cadere Hierosolymorum mœnia, ita ut per eorum ruinas aditus in urbem pateat. Quo cognito Felix jubet milites arma sumere: stipatusque multis equitibus ac peditibus erumpens, invadit turbam seductam ab Aegyptio: quarum quadringentis occisis, ducentos vivos cepit: Aegyptius ipse pugna elapsus disparuit. Post hæc latrones rursum ad rebellandum Romanis incitabant populum, dictitantes excutiendum illorum imperium, & non assentientium vicos direptos absumebant incendiis.*

Aegyptii impostores. Porro Ægyptii olim malè audiebant, tamquam malarum auctores artium. Unde proverbium; *Nectunt stupendas machinas Aegyptii*, de versutis, &, ut ait Plautus, consutis dolis dictitatum. Et: *Lydi improbi, post hos secundi Aegyptii, tertiique Cares perditissimi omnium*. Et: *Aegypti nuptiæ*, inauspicatæ & infelices dicebantur, Sumptum à fabula Ægypti, qui filios quinquaginta totidem filiabus fratris maritos dedit: at hi præter unum, omnes à sponsis jugulati sunt. Sic etiamnum errones illi, quos Itali *Cingaros* vocant, qui divinando cuique fortunam, evacuant bursam, *Aegyptii* nuncupantur, & ex Ægypto se venisse jactitant.

QUATUOR MILLIA] Tot initio eduxerat ex Ægypto, sed, ut fit, affluente turba prædonum, numerus excrevit ad triginta millia, uti narrant Josephus & Eusebius jam citati.

SICARIORUM] Ita dicti qui sicas gestabant, ad secretò, occultè & expeditè alios trucidandum. Sica enim

Sica quasi seca. erat gladius brevior, sed acutior, ita dictus à secando, quasi seca. Unde Cicero orat. 2. & 3. in Catilinam: *Non jam*, inquit, *inter latera nostra sica illa versabitur, non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus.* Ecce rursum Paulum simi- A lem Christo. Christus cum Barabba compositus, inter latrones quasi latro crucifixus est; ita Paulus hic censetur sicarius, imò sicariorum antesignanus.

A TARSO CILICIÆ] Est enim alia Tarsus in Bithynia, alia in India. Tarsus olim vocata est *Tersus*, quòd illic primùm à diluvio apparuerit terra sicca; vel quod illic delapsus Pegasus talo fracto, quem illi ταρσὸν vocant, claudicationem contraxerit. ita Stephanus libr. de Urbibus, aut à serie remigii & remigum, quam Græci vocant ταρσόν. Tarsus enim, utpote maritima, remigibus & navibus abundabat. Unde in Script. celebrantur naves Tharsis.

NON IGNOTÆ] Id est notæ, celebris. Est miosis. erat enim Tarsus Ciliciæ metropolis. ita Stephanus l. de Urbibus: nunc verò longè celebrior est, eò quòd illi Paulum Apostolum debeamus.

MUNICEPS] πολίτης, id est *civis*; Syrus, *in qua B natus sum. Municeps* à munere, quasi munus capiens, propriè is dicebatur, qui in civitatem Romanam receptus, munerum particeps fiebat, quales fuerunt Tusculani, Tiburtes, Prænestini, Arpinates, &c. quibus non licebat magistratum capere, sed tantùm muneris partem. ita Festus. *Municipes dicti, quòd munera civilia capiant*, inquit, Paulus in l. *Munus*, ff *de verborum & rerum significatione*. Postea tamen abusivè municipes dicti sunt, cujusque civitatis cives, inquit Ulpianus in l. 1. ff. *ad municipales*. Dicit hoc Paulus, q. d. Ego non sum Ægyptius ille sicariorum dux, ut tu putas tribune; quia sum Tarsensis, ac consequenter Romanus municeps & civis.

ALLOCUTUS EST] Miratur hic meritò S. Chrysost. VER. 40. *Crispitudo Pauli.* Pauli animum ingentem, qui in tanto tumultu & periculo sibi præsens, imperturbatus, celsus & erectus, utpote innocentiæ causæque suæ confisus, ac Deo nixus, tam appositam, imò compositam ad populum furentem habuerit concionem, ut miro omnium silentio sit auditus, C nimirum *iustus ut leo confidit*, dicitque cum Psalte: *Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*, psalm. 26. 1. utique dicebat Paulus: *Mihi vivere Christus est, & mori lucrum.*

Rursum vide hic Pauli pectus ardens amore suæ gentis, licèt erga se ingratissimæ, sibique inimicissimæ, quòd in tantis injuriis, adhuc de Judæorum salute cogitat, si vel aliquos possit Christo lucrifacere & salvare. Unde optabat pro eis anathema fieri à Christo, Rom. 9. 1.

Tertiò, vide quantus fuerit in Paulo zelus honoris divini, ad propagandum nomen & Ecclesiam Christi, ejusque majestatem & gloriam amplificandi. Nam etiam in mediis vinculis & tumultibus, ipsoque agone mortis tacere non potest, quin Jesum Christum pro viribus prædicet, celebret, & glorificet; esto auditores omnes obstrepant & occlament. *Zelus honoris divini.*

Denique Paulus captus fuit circa Pentecosten, ut dixi D v. 27. & fortè ipso festo Pentecostes, quò allusit dicens c. 20. 22. *Ecce alligatus ego spiritu vado in Jerusalem, & Spiritus sanctus protestatur, quòd vincula & tribulationes me manent Hierosolymis.* q. d. Alligat & impellit me Spiritus sanctus in Jerusalem, ut in ejus festo, putà Pentecoste, pro ipso vinculis alliger. Unde sicut sanctus Petrus ante 24. annos, in prima Pentecoste Christiana habuit primam concionem ad populum, Actor. 2. ita in eadem habet, & Paulus hic; sed causa & eventu dissimilis. Petrus enim habuit auditores, ob prodigia Pentecostes, maximè capaces & benevolos, ideoque illicò vi spiritus & lingua ignea convertit tria hominum millia: Paulus verò concionatus est ad hostes sibi infensissimos, poscentes eum ad necem; unde fructum alium non retulit; quàm ut in eum jaciendo vestes & pulverem, acclamarent: Tolle eum de terra, non enim fas est eum vivere.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus perorant ad populum, suam de cælo vocationem, conversionem & missionem enarrat. Silenter audit eum populus, donec Paulus edicit, se missum ad Gentes. Tunc enim vestes & pulverem jaciens in aerem, vociferatur: Tolle eum de terra. *Quare tribunus jubet Paulum flagellari & torqueri: ille asserens se civem esse Romanum, flagris se eximit. Tribunus postera die eum solutum statuit in concilio sacerdotum & primorum, ut causam suam agat.*

intuitus sum & aspexi in eum. Aliqui vertunt, *suscipe*, sive *sursum aspice:* hoc enim innuit ἀνὰ. Solent enim cæcutientes sursum aspicere, ut cœli lucem, utpotè clariorem cæteris, intueantur.

VERS. 14. PRÆORDINAVIT TE] Legit Interpres προεχειρίσατο, jam legunt προεχειρίσατο, id est *designavit*, vel *præparavit te*; Syrus, *constituit te*, alij, *expedivit te*, ut esses Deo πρόχειρος, id est, *ad manum*, promptus & expeditus ad discurrendum, & evangelizandum per totum orbem.

ET VIDERES JUSTUM] Putà Christum, qui est *justus* antonomasticè, putà formaliter in se justissimus; & causaliter justificans omnes, qui umquam justi fuerunt, sunt aut erunt. Unde Christus à Daniele c. 9. 24. vocatur *justitia sempiterna*, *& Sanctus sanctorum*. Hinc patet, Christum Paulo fuisse vicinum, eique apparuisse, ac suo fulgore eum cæcasse. Unde & vocem ex ore ejus manantem auribus suis accepit & audivit; quod utique naturaliter fieri non potuisset, si Christus fuisset in cœlo, non in aere Paulo vicino.

Rursum S. Chrysost. notat Paulum tacitè culpare Judæos injustitiæ, quòd Christum justum occiderint. Nota. Pro τὸν δίκαιον, id est *justum* masculinè, aliqui legunt τὸ δίκαιον, id est *justum* neutrè, putà id quòd justum est, justitiam. q. d. Ut videas Christi ejusque legis justitiam, quam antea zelo excæcatus non videbas. Minùs rectè: eodem tamen redit sensus.

VERS. 16. ABLUE PECCATA TUA] per baptismum: licèt enim videatur Paulus jam antè totum se Deo dedens, per actum contritionis abluisse peccata sua, esseque justificatus; tamen is actus includebat propositum baptismi, & ab eo vim abluendi accipiebat, uti docet Conc. Trid. sess. 14. cap. 4. Insuper baptismus abluebat peccata venialia, si quæ in Paulo erant reliqua, omnemque pœnam tam ijs, quàm peccatis mortalibus, per contritionem jam remissis, debitam, uti communiter docent Doctores Scholastici tract. de pœnit. & de baptismo.

INVOCATO NOMINE IPSIUS) Oportet enim baptizandos ante baptismum invocare Christum, à quo sperant gratiam, justitiam & salutem: hæcque Christi invocatio est una inter cæteras congrua ad baptismum dispositio.

VERS. 17. FIERI ME IN STUPORE MENTIS) Græcè, *in extasi:* hæc enim stuporem tam corpori, quàm menti inducit. Videtur hæc extasis Paulo contigisse tertio anno à conversione & baptismo, cùm rediit Jerusalem, Actor. 9. 26. Galat. 1. 18. Hoc enim videtur connexa Pauli narratio exigere. Tum enim constitutus est Gentium doctor: unde & cœpit Gentibus prædicare. Ita Sanch. Aliqui tamen censent eam contigisse diu postea, nimirum cùm initurus apostolatum ad Gentes, Actor. 13. v. 2. raptus est in tertium cœlum. 2. Corint. 12. 2. Verùm ille raptus videtur contigisse Antiochiæ, ubi Paulus ordinatus est Episcopus, & Apostolus Gentium: hæc autem contigit Hierosolymis in templo, ut ipse hìc asserit.

VERS. 18. EXI VELOCITER EX JERUSALEM) Prævidebat Deus Judæos Paulo machinaturos carceres & mortem, si ijs in Jerusalem prædicaret, per suam omniscientiam, qua præscit omnia futura, etiam conditionalia, licèt numquam futura, eò quòd conditio numquam sit futura, uti ostendi Jeremiæ 38. 17. Jubet ergo Paulum è Jerusalem excedere, quia ejus vita & salus sibi curæ erat, eaque uti volebat ad multorum conversionem.

IPSI SCIUNT) Est modesta Pauli ad manendum Hierosolymis, ibique prædicandum contra Deum egredi jubentem replica, q. d. Judæi sciunt quam ferventer pugnarim olim pro judaismo: nunc cùm ab eo tam mirè à Deo conversus sim ad christianismum, pro eoque ferventius decertem, utique scire possunt & debent, me non privato odio aut affectu id agere, sed impelli à Deo, qui intellectum meum & voluntatem tam potenter immutavit, ut Christum, quem priùs non cognitum summè oderam, jam agnitum summè diligam & prædicem: ac proinde mihi tamquam Judæo, Christianorum olim hosti, sed nunc à Deo illuminato, & de veritate certo credere debent. Ita Lyran. Dionys. & alii. Commemorat hoc Judæis Paulus, ut ostendat summum eis amorem, quo apud eos cupivit manere, iisq; prædicare; quòd ergo iis relictis iverit ad Gētes, nō ex suo voto, sed Dei jussu compulsum fecisse: simul terret eos, ne religionem Christianam quasi ab hominibus inventam persequantur, quin potiùs eam ut divinam, & à Deo revelatam revereantur.

VERS. 20. STEPHANI TESTIS TUI) Græcè, *Protomartyris*. Primus enim ex adultis Stephanus sanguine fuso, Christo testimonium perhibuit.

EGO ASTABAM) ἐφεστὼς, id est *assistebam*, *instabam*, & quasi supra stabam, velut dux & choragus.

ET CONSENTIEBAM) συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει, id est, *complacebam neci ejus, comprobabam ejus interfectionem.*

Moraliter disce hic, quantus fuerit Pauli affectus in suam gentem & patriam, eumque imitare. Rursum, quàm eius ingratitudinem gratia, itam patientia, livorem amore, malevolentiam benevolentia, invidiam modestia, maleficia beneficiis & præteritis & præsentibus vincere & obruere satagerit. *Moral. de charitate erga ingratos.* Multis enim idipsum, quod Paulo, accidit, ut cùm pro republ. suisque civibus se suaque impenderint, levi de causa eos ingratos, imò hostes experiantur. Celebrant Græci Epaminondam ducem Thebanorum, qui ab æmulis accusatus, quòd quatuor mensibus diutiùs quàm populus jusserat, gessisset imperium, rebus ita exigentibus, quod erat confessus est, neque pœnam mortis lege sancitam abnuit; sed unū ab ijs petivit, ut in occisi sepulcro conscriberent: *Epaminondas à Thebanis morte mulctatus est, quòd eos coegit apud Leuctra superare Lacedæmonios, quos ante se imperatorem nemo Bœotiorum ausus fuit aspicere: in acie uno prælio non solùm Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Græciam in libertatem vindicavit.* Hæc cùm dixisset, æmulis pudorem iniecit, ac risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam judex ausus est ferre suffragium, sic à judicio capitis maxima discessit gloria. Ita Æmilius, Plutarchus, & alii in vita Epaminondæ.

Themistocles Atheniensibus ipsum contumelia afficientibus: *Quid tumultuamini*, inquit, *adversus eos, à quibus sæpè magnis estis affecti commodis?* Dicebat autem se similem platanis, sub quarum umbram accurrunt homines afflicti tempestate, & easdem simul ut rediit serenitas, vellunt: sic enim populus in belli periculis, virorum fortium implorat opem; in pace contemnit, conviciis & iniuriis vexat. Ita Plutarch. in Græc. Apophth. Hinc Antisthenes dicebat: *Regium est cùm bene feceris, audire malè*, teste Laertio l. 6. c. 1.

Demosthenes inter fugiendum respiciens subinde ad arcem Palladis, exclamavit: *O pallas urbium domina, cur tribus infaustissimis bestiis delectaris, noctua, dracone & populo?* Noctua cùm sit avium inauspicatissima, tamen Palladi erat sacra, uti & draconem habebat pro gestamine: populus autem bellua est multorum capitum, pessimam gratiam referre solita optimè de se meritis, ut Socrati, Phocioni, Lycurgo & aliis compluribus. Ita Plutarch. in eodem.

Alfonsus Aragonum rex increpitus, quòd in Alvarum Lunam hominem sibi planè ingratum, tanta beneficia contulisset: *An ignoratis*, inquit, *ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satis semper peti?* ita Panorm. l. 2. de Gestis Alfonsi.

Scipio Africanus ab æmulis accusatus peculatus in rostris, liberè ita respondit: *Memini Quirites me tali die de Anniбale & Pœnis egregiam victoriam consecutum: quare posthabitis litibus, hinc eundum in Capitolium censeo, ut pro Republica felicissimè gesta divino Numini gratias agamus.* Scipionem ergo in Capitolium secuta est tota concio, magistratu cum solis ministris relicto. Ita Plutarch. in Scipione.

Hosce omnes longè superavit Moses, qui à populo sæpè lapidibus appetitus, eum tamen dilexit instar matris, adeoque pro eo se devovit, dicens: *Aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*, Exodi 32. 32. Unde & sibi reipsa à Deo jussum dictumque censuit: *Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram proqua iurasti patribus eorum*, Numer. 11. 12. Hinc & à Deo hoc elogium meruit: *Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.* Numer. 12. 3. Mosen æmulatus est Paulus, cupiens anathema fieri pro suis ingratissimis Judæis, Rom. 9. 2. Vide illis locis dicta.

IN NATIONES LONGE) ad gentes remotas. Addit hoc Paulus, ut ostendat se invitum, nec nisi Dei mandato à Judæis divertisse ad Gentes, ac proinde Judæos in hac re debere sibi veniam dare, divinæ voluntati cedere, imò obsecundare; sed tantus erat Judæorum suæ nationis amor, & tantum Gentium odium, ut interpretantes hunc insignem esse sui contemptum, quòd nimirum Gentibus postponerentur, quodque Paulus Messiæ gratiam Judæis promissam ab eis transferret ad Gentes (hoc enim VERS. 21.

contumeliosum eis videbatur, quasi ipsi indigni essent veritate, Evangelio, Messia & salute; iis autem dignæ essent Gentes, ideoque promissionum Abrahæ Judæorum patenti factarum, futuræ hæredes) ut illicò eum quasi judaismi transfugam, & Messiæ proditorem popocerunt ad necem.

Moraliter, tales hodie multi sunt, qui tamdiu audiunt concionatores, Superiores, præceptores, confessarios, monitores, quamdiu nihil contra eos dicunt; ubi verò vitia reprehendunt, ulcusque tangunt, illicò aures animumque avertunt. Miseri sanè & miserandi, qui cùm in corporalibus morbis medicos admittant, pharmacaque amara libentes hauriant, in spiritualibus, qui multò majores, & damnosiores sunt: omnem medicum & medicinam respuunt.

VERS. 22. TOLLE DE TERRA HUJUSMODI] *τοιοῦτον*, id est *talem*, Paulum scilicet apostatam, & suæ gentis hostem.

VERS. 23. PROJICIENTIBUS VESTIMENTA SUA, ET PULVEREM JACIENTIBUS IN AEREM) Primò, in signum excandescentiæ & detestationis, quòd execrentur verba Pauli, ait Lyranus. Secundò, ut vi quasi à tribuno extorqueant sententiam damnationis Pauli; ita Chrysost. Tertiò, ut significent Paulum turbatorem esse non tantùm terræ, sed & aeris ac cæli, ait Cajetan. Quartò, in signum furoris & turbulentiæ: est enim hoc signum, imò imago & principium seditionis & pugnæ, ita Dionys. Glossa verò Interlin. censet hoc signum fuisse mœroris. Quintò, Sanchez, ut significent, inquit, Paulum à tribuno lapidibus esse obruendum, quasi blasphemum & religionis contemptorem: nam in lapidatione vestis ponitur, & lapides mittuntur, cujus optima imago est ventilatio pulveris: erat enim Paulus in turba & intra templi ambitum, ubi lapidibus appeti non poterat. Pro iis ergo pulverem jactant, ut indicent se primos in eum missuros lapides, ubi id licebit; sicut ipse olim per suos fecerat in Stephanum, ipsomet hic narrante; ut quem persecutus est culpa, sequatur in pœna.

Jactant Judæi pulverem in Paulum quia... (in margine)

Moral. Hæ furiæ Judæorum ipsosmet vexarunt, non Paulum. Nam, uti docet S. August. in illud psalm. 96. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus: Furor magis cruciat animum furentis, quàm corpus patientis.* Et alibi: *Maledictum & maleficium patientia repercussum, in suum redit auctorem, illæso eo qui petebatur.* Porrò Paulus amore eum furore certabat, perinde ac medicus conviciis & pugnis phrenetici non irritatur, sed magis ad commiserationem, ejusque curationem incitatur. Scit enim eum esse phreneticum, id est, sui impotem, mentisque non sanæ, sed insanæ. Phrenesi ergo convicia tribuit, non homini.

VERS. 24. JUSSIT TRIBUNUS INDUCI EUM IN CASTRA) in arcem Antoniam, ubi erat præsidium Romanorum, uti dixi c. præced. v. 34. Consistebat enim Paulus in gradibus arcis, perorans ad populum inferiùs ad gradus consistentem: inde ergo in arcem induci jubetur, ne populus tumultuans Paulum, & per Paulum fortè arcem invadat.

ET FLAGELLIS CÆDI ET TORQUERI) Syrus & Græca, *ut per flagra interrogaretur*, vel *examinaretur*. Injustè in Paulum hic agit tribunus: nec enim ob furorem populi tumultuantis, licebat Paulum damnare ad torturam, & flagra, ita Chrysost. Unde rectè Paulus excipit, ijsque se eximit. Nam, ut ait Lucas.

VERS. 25. ET CUM ASTRINXISSENT EUM LORIS) ad palum, vel columnam, uti Christus columnæ alligatus est dum flagellaretur, quæ Romæ in templo S. Praxedis religiosè servatur & visitur. S. Ignatius, uti refert Antonius in Melissa part. 2. serm. 89. dictitabat: *Dum cæderis, firmiter quasi incus stato. Generosi athletæ est cædi, & vincere; maximè verò propter Deum omnia nobis patienda sunt, ut & ipse nos patiatur.* Ita Paulus stabat hic quasi incus pro Christo tundenda.

DIXIT ASTANTI (*ἑστῶτι*, id est *instanti*, *suprastanti*, quasi qui torturæ & flagellationi Pauli præesset) SIBI CENTURIONI PAULUS, SI HOMINEM ROMANUM, ET INDEMNATUM LICET VOBIS FLAGELLARE? Duplex eis crimen objicit. Priùs, quòd civem Romanum: posteriùs quòd indemnatum velint flagellare. Vide dicta cap. 16. v. 37. Dixit hoc Paulus, non quòd flagella pro Christo refugeret, qui in iis gloriabatur, sed ne probrum hoc in Christi fidem & religionem derivaretur; quasi Christiani flagellandi & exterminandi essent. Rursum tribuno consulebat, ne is hac iniquitate conscientiam læderet, & Deum offenderet, simulque docuit judices, ne simplices & pauperes in gratiam potentum opprimant, memores eorum vindicem fore Deum judicum judicem. Nam, ut ait Psaltes: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.*

EGO MULTA SUMMA CIVILITATEM HANC CONSECUTUS SUM) q. d. Ego multa pecunia jus civitatis Romanæ, sive ut haberer civis Romanus, comparavi & emi. VERS. 28.
Græcum *πολιτείαν* & *civitatem* & *civilitatem* significat. Sicut enim à *πόλις πολίτης*, ita à civitate civis dicitur. Unde aliqui codices hic legunt *civitatem*, id est jus civitatis, jus civicum. Sic Jurisconsulti dicunt aliquid fieri civiliter, id est, jure civili, vel civico: item dari actionem civilem, petere officia civilia, &c. *Civilitas* ergo non significat hic urbanitatem & concinnantem morum, quæ rusticitati opponitur: nec etiam socialem inter cives conversationem, vel administrationem reip. ut vult Beda; sed jus civitatis, quo quis particeps fiebat privilegiorum Romæ, sive prærogativarum quibus gaudebant cives Romani: inter quas erat una, ut verberibus cædi, & in crucem agi non possent, qua de causa cùm S. Petrus Romæ crucifixus est, S. Paulus, ut civis Romanus, non crucifixus, sed capite plexus est.

Civilitas est jus civitatis.

Porrò jura & privilegia civium Romanorum erant multa & magna, quæ recenset Brissonius lib. 1. Antiqu. Juris civil. c. 13. Primum erat: Ex civium Romanorum testamentis soli cives capiebant, civiumque dumtaxat Romæ rata habebantur testamenta. Secundum: Inter solos cives Romæ justæ nuptiæ contrahebantur. Unde Seneca libr. 4. de Benef. c. 35. *Promisi*, inquit, *tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus* (ita vocabatur qui non erat civis) *apparuisti non est mihi cum extraneo connubium.* Tertium: In liberos habebant jus patriæ potestatis: hocque eis erat proprium. Quartum: Verberibus cædi cives, aut in crucem agi, aut injussu populi in eos animadverti fas non erat. Quintum: In legionibus non alii quàm qui civitatem accepissent, militabant. Sextum: Solis civibus licebat honores Romæ gerere, suffragium ferre, & toga uti: peregrinis enim fas non erat indui toga, sed pallio. Hominis enim Romani certissimum signum erat toga. Itaque apud Livium à Q. Fabio in invidiam P. Scipio eo nomine adducitur, quòd in Sicilia palliatus fuisset. Hinc etiam regibus, quos amicos & socios appellabant, inter cætera togam muneri mittebant: & amicos populus jure togæ donabant, quod novæ Carthagini concessum Tertull. libr. de Pallio significat. Inde Togatæ Galliæ nomen, quam & ad honores aspirasse, & suffragiorum jus in urbe habuisse, memorat Tacitus l. 11. Hæc Brissonius, qui & addit, solis civibus Romanis prænominibus insigniri licuisse.

Jura seu civium Rom.

Moral. si tanti est, tantique emitur esse civem Romanum, quanti est esse civem cœli, quantoque pretio comparanda est civitas cœlestis, ut simus cives Sanctorum & domestici Dei? Nam, ut ait Apostolus: *Accessistis ad Sion montem & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem & multorum millium angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis*, &c. Hebr. 12. 23.

NATUS SUM) non in urbe Romana; sed ex patre & patria civitate Romana donatis. Tarsus enim, ubi natus erat Paulus, hoc privilegium, & jus civitatis Romanæ obtinuerat, uti innuit Plinius lib. 5. c. 27. & Dion Cassius lib. 47. Vide Baron. De Paulo ergo, quasi cive suo, glorietur Roma & Romani, utpote quo illustriorem non habuit, nec habitura sit.

VOLENS SCIRE DILIGENTIUS) *τὸ ἀσφαλές*, id est, *certum scire volens*. Ita Tigurina & alii. VERS. 30.

SOLVIT EUM) quasi civem Romanum honorans, & præcedentia vincula injustè ei injecta, hac gratia & beneficio compensans. Si ita honoratur civis terræ, quomodo honorandus civis cœli? si illum nemo impunè lædit, quis hunc tangere audeat? *Nolite tangere Christos meos*, ait Deus psal. 104. Sic Deus punivit Pharaonem, & totam Ægyptum, propter unam Saram Abrahæ uxorem, ab eo abreptam, Genes. 12 & Abimelech regem, propter eamdem abductam, Genes. 20. Sichimitas delevit ob violatam Dinam, Gen. 34. Tribum Benjamin penè abolevit ob illatum stuprum uxori Levitæ, Judic. 20.

PRO-

PRODUCENS PAULUM) καταγαγὼν id est *demittens*, scilicet ex turri Antonia in locum concilij, quierat inferior & in templo, Ibi enim erat locus Sanedrim, sive concilii magni primorum Judææ, ut colligitur 1. Paral. 26. 15. voluit enim tribunus Paulum, utpote Judæum, in lite Judaica causam suam agere coram primis Judææ senatoribus; ita tamen ut ipse totam hanc actionem dirigeret & moderaretur, quasi concilii præfectus & præses, nomine Imper. Romani: unde & cap. sequent. vers. 10 Paulum abripuit, ne ab eis occideretur. Quam ob causam verisimilius est concilium hoc, non solito loco in templo (illud enim tribuno, utpote Gentili, ingredi non licebat) sed in ima arce ab eo esse congregatum, ne Paulus à Judæis abriperetur & necaretur, uti paulò antè in templo factum, & penè perfectum meminerat. Ita Sanchez.

CAPVT VIGESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

P*Aulus in concilio suam agere causam orsus, jubetur à pontifice percuti. Cui ille*: Percutiet te Deus, paries dealbate. *Inde se esse Pharisæum proclamans, jaciensque pomum discordiæ inter Sadduceos & Pharisæos, ne occidatur, à tribuno abducitur. Apparet ei Christus, jubens esse constantem: oportere enim eum & Romæ prædicare. Mox v. 12. Iudæi in Pauli necem coniurant: sed coniuratione detecta, Paulus à tribuno Cæsaream ad Felicem Præsidem mittitur.*

1. INtendens autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem. 2. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere os ejus. 3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundùm legem, & contra legem jubens me percuti? 4. Et qui astabant, dixerunt: Summum sacerdotem Dei maledicis? 5. Dixit autem Paulus: Nesciebam fratres quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices. 6. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducæorum, & altera Pharisæorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe & resurrectione mortuorum ego judicor. 7. Et cùm dixisset facta est dissensio inter Pharisæos & Sadducæos, & soluta est multitudo. 8. Sadducæi enim dicunt, non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisæi autem utraque confitentur. 9. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Pharisæorum, pugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid si Spiritus locutus est ei, aut angelus? 10. Et cùm magna dissensio facta esset, timens tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. 11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem sic te oportet & Romæ testificari. 12. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judæis, & devoverunt se dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum. 13. Erant autem plusquàm quadraginta viri, qui hanc coniurationem fecerant, 14. Qui accesserunt ad principes sacerdotum, & seniores, & dixerunt: Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum. 15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cogn̄ituri de eo. Nos verò priùs quàm appropiet, parati sumus interficere illum. 16. Quod cùm audisset filius sororis Pauli insidias, venit, & intravit in castra, nuntiavitque Paulo 17. Vocans autem Paulus ad se unum ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi. 18. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. 19. Apprehendens autem tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, & interrogavit illum: Quid est, quod habes indicare mihi? 20. Ille autem dixit: Judæis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo: 21. tu verò ne credideris illis, insidiantur enim ei ex eis viri ampliùs quàm quadraginta, qui se devoverunt nō manducare, neque bibere, donec interficiant eum: & nunc parati sunt expectantes promissum tuum. 22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcipiens ne cui loqueretur quoniam hęc nota sibi fecisset. 23. Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, ut eant usque Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis: 24. & jumenta præparate, ut imponentes Paulum, salvum perducerent ad Felicem præsidem. 25. (Timuit enim ne fortè raperent eum Judæi, & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret: tanquam accepturus pecuniam) 26. Scribens epistolam continentem hęc. CLAVDIUS Lysias optimo præsidi Felicį salutem. 27. Virum hunc comprehensum à Judæis, & incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est. 28. volensque scire causam quam obiiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. 29. Quem inveni accusari de quęstionibus legis ipsorum, nihil verò dignum morte aut vinculis habentem criminis. 30. Et cùm mihi perlatum esset de insidiis, quas paraverant illi, misi eum ad te, denuntians & accusatoribus ut dicant apud te. Vale. 31. Milites ergo secundùm preceptum sibi assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem. 32. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt ad castra. 33. Qui cùm venissent Cęsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum. 34. Cùm legisset autem, & interrogasset de qua provincia esset: & cognoscens quia de Cilicia. 35. Audiam te, inquit, cùm accusatores tui venerint. Jussitque in pretorio Herodis custodiri eum.

VERS. 1. INTUENS AUTEM IN CONCILIUM PAULUS] *ἀτενίσας*, id est, *urgens oculos, fixisque oculis concilium intuens.* Hæc vox notat Pauli Primò, confidentiam: Secundò, innocentiam, quòd ipse sibi optimè conscius esset; Tertiò, libertatem; Quartò, prudentiam, & prudentem circumspectionem, ut se suamque orationem & gestum auditorum, putà hostium suorum, mentibus & auribus attemperaret; Quintò, animositatem; Sextò, benevolentiam. Solent enim oratores hilari vultu intuentes in cœtum populi, vel judicum, eum sibi conciliare, maxima enim vis dicendi consistit in obtutu & ardore oculorum. Hos ergo in Paulo, æquè ac Stephano, inhabitans acuebat & accendebat Spiritus, ut scintillas divinæ sapientiæ & amoris vibrare viderentur. Unde & vultus obtutusque

Oculorum vis. Stephani erat instar angeli, Actor. 6. 15. Quin & Augustus Cæsar naturali oculorum fulgore percellebat intuentes. Nam, ut in ejus vita scribit Suetonius cap. 79. *Oculos habuit claros ac nitidos; quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris: gaudebatque si quis sibi acriùs contuenti, quasi ad fulgorem solis vultum submitteret.* Sic & Tiberii Imp. oculos lucem evibrasse, idem testatur in ejus vita cap. 68. B Hinc Varro oculos dictos censuit, quòd eos tegminibus superciliorum Deus occuluit. Aut, quòd occulta cordis pandant; nam, ut ait Demosthenes, *Oculi morum sunt judices.*

VIRI FRATRES] Non addit, *& patres*, uti addidit c. 22. 1. sive quia dicendi libertas animusque ei in vinculis accreverat; sive quia orationem convertit ad Pharisæos, quos in secta similes, compellatione fratrum sibi conciliare satagebat, uti revera eos sibi conciliavit v. 9.

EGO OMNI CONSCIENTIA BONA CONVERSATUS SUM ANTE DEUM] Tum in christianismo, tum suo quodam modo in judaismo: in eo enim æmulator fui legis Mosi à Deo datæ, in eoque secutus sum conscientiam meam, licèt errantem. Hæc enim mihi dictabat persequendos esse Christianos, ut judaismus stabiliretur. Fuit ergo hæc conscientia Pauli bona, id est sincera, sine adulatione & hypocrisi, ait Vatabl. Secundò, bona ex objecto & fine bono; quia intendebat propugnare legem Deique cultum; sed non secundùm scientiam, ideoque ignorans & errans. Denique fuit bona civiliter & politicè respectu Judæorum & judicum, qui putabant judaismum esse bonum, christianismum malum. Sensus ergo est, q. d. Non C sum mihi conscius, quòd in christianismo, multo minùs in judaismo, vos læserim; quòd quidquam mali vobis vestræque legi irrogarim; ac proinde nihil dignum hisce vinculis commisi, inquit Chrysost. Sic & Dionys. & Cajetan.

Nota. Pro *conversatus sum ante Deum*, græcè est *πεπολίτευμαι τῷ θεῷ.* quod Primò, Vatabl. vertit, *gessi quæ Dei erant.* Secundò, Gagnejus, *munere meo functus sum Deo*, id est, munere mihi à Deo commisso, juxta ejus voluntatem, ritè ad ejusdem gloriam perfunctus sum. Nam, ut ait Budæus in Comm. linguæ Græcæ, *πολιτεύεσθαι* non cives, sed magistratus respicit, significatque officium sibi concreditum administrare. Munus hoc in Paulo erat apostolatus & prædicatio Evangelii; sicut in judaismo erat cura & propugnatio legis Mosaicæ: utrumque suo tempore fideliter & strenuè peregit.

VERS. 2. *Ananias quis? Resp. Primò.* PRINCEPS AUTEM SACERDOTUM ANANIAS] Incertum est, quis sit hic Ananias. Aliqui putant esse Annam socerum Caiphæ, ad quem primò ductus est Christus captus & vinctus, Joan. 18. v. 13. Favet, quod Paulus c. 22. 5. innuit ab hoc pontifice sibi olim ante annos 24. D datas esse literas ad persequendum Christianos. Si ita est,

Secundò. utique annosus fuit Annas 70. vel 80. annorum. Alii fortè probabiliùs putant Ananiam esse Ananum, ultimum Annæ jam dicti filium. Habuit enim Annas quinque filios, omnesque ex ordine vidit pontifices: ultimus eorum fuit Ananus, qui post quinque annos, putà anno Christi 63. occidit Jacobum fratrem Domini, ideoque ita displicuit populo & Agrippæ regi, ut eum pontificatu privarit. Favet, quòd hic Ananus fuerit audax, sævus, ferus, & secta Sadducæus, teste Josepho 20. Antiq. c. 8.

Tertiò. Tertiò, Sigonius libr. 5. de Republ. Hebr. cap. 1. Ananiam hunc Nebedæi filium, ab Agrippa rege Chalcidiæ

Quartò. pontificem datum & remotum scribit, de quo Josephus lib. 20. c. 3. Quartò, alii censent Ananiam alio nomine dictum fuisse Ismaelem, Phabæi filium: hunc enim ultimis annis Felicis præsidis, ad quem Paulus vinctus missus est, A pontificatum gessisse docet Josephus lib. 20. cap. 6. licèt Baron. & alii censeant errare hic Josephum.

PRÆCEPIT ASTANTIBUS SIBI PERCUTERE OS EJUS] Cur? Resp. Primò, quia plenus erat malevolentia, felle & odio Christi & Pauli, quasi hostium sui judaismi & pontificatus, præsertim quia paulò antè totus populus contra Paulum, quasi gentis suæ proditorem, succlamarat, Tolle eum, cap. 22. v. 22. Quare non sustinet audire Pauli vocem, præsertim qua suam innocentiam suamque conversationem bonam protestatur: jubet ergo os ejus, quasi impium & blasphemum ignominiosè percuti & obturari, uti olim Martyrum multorum ora, ob dicendi & increpandi libertatem, à præsidibus jussa sunt verberari & obturari, quòd sua dicta & edicta, suosque deos spernerent. Hoc enim illi sibi contumeliosum, & diis blasphemum interpretabantur: ora ergo eorum quasi blasphema, rebellia, contumacia & maledica verberando, & obturando puniebant. Unde Secundò, Dionys. censet, pontificem hunc superbia inflatum, non tulisse libertatem Pauli, præsertim quòd se omnesque pontifices vocasset fratres, non patres & dominos, ac proinde debitum sibi honorem demissè salutando non detulisset. Putabat impius pontifex, Paulum ex percussione territum, cessaturum: è contrà Paulus vel ipsa voce indicat, se in eadem fortitudine permansurum. Adversa enim pati, non semper est virtutis: multi enim ex pusillanimitate patiuntur, non audentes resistere. Christiana autem patientia conjunctam habet animi fortitudinem: juxta illud; *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*

PERCUTIET TE DEUS, PARIES DEALBATE) VERS. 3. *Pauli imprecatio qualis.*
Sic vocat eum, quòd esset hypocrita: ita ut nomine & stola pontificia forinsecus niteret, intrinsecus luteis concupiscentiis, livore & odio sorderet, ait S. August. li. de Mendacio cap. 15. Dixit hoc Paulus auctoritate Apostolica, ex zelo justitiæ intentans, & prædicens injusto judici justam Dei ultionem & plagam, præsertim ut coram tribuno, qui eum à flagris exemerat, suum jus & decus tueretur. ita S. Chrysost. & Oecum. Mysticè S. Aug. l. 1. de serm. Dom. in monte c. 19. docet, hanc Pauli vocem non tam contumeliam sonare quàm prophetiam, ut illi qui saperent, intelligerent destruendum esse per adventum Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocrisin sacerdotii Judæorum. Minùs probabiliter S. Hieron. lib. 3. contra Pelag. agnoscit hic lapsum Pauli ex infirmitate humana, quòd non tam clementer responderit ac Christus, dicens danti sibi alapam: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis?* Paulum enim sedatè hæc dixisse, liquet ex eo, quòd mox tam mansuetè responderit, dicens: *Nesciebam quia princeps est sacerdotum.* Hoc enim tam citò ab indignantibus & perturbatis fieri non potest, ait S. August. lib. 1. de serm. Dom. in monte ca. 19. Aliqui pro *percutiet*, ut habent Romana & Græca, legunt *percutiat* optativè, ut sit male dictum, hoc est, mali non tantùm prædictio & comminatio, sed & imprecatio, quàm Paulus in se agnoscere videtur v. 5. Et sæpè apud Hebræos est enallage modi, ut futurum ponatur pro optativo, optativum pro futuro, vel indicativo, uti docet S. August. in psalm. 78. & S. Hieron. in psalm. 11.

Porrò, *paries dalbatus*, vel *incrustatus*, est parœmia, significans hominem fictum & fucatum. Sic Christus Scribas vocat sepulcra dealbata, quæ foris apparent pulchra, intus autem referta sunt ossibus cadaverum, omnique spurcitia. Sic Seneca asserit Philosophos, qui cùm docerent honesta, turpiter tamen viverent, similes esse quorumdam pharmacopœorum pyxidulis, quarum tituli remedium pollicentur, cùm intus venenum occultatent. Ex adverso qui meliores sunt intus, quàm fronte & sermone præ se ferunt, hos Plato in convivio Socratis, assimilabat Silenis Alcibiadis. Sileni erant imagunculæ sectiles, quæ clausæ ridiculam & monstrosam tibicinis speciem habebant, apertæ subitò numen ostendebant. Talis, inquit, erat Socrates, quem si de summa cute vidisses, non æstimasses asse: facies enim erat rusticana, taurinus aspectus, nares simæ & stillantes, cultus neglectus, sermo simplex & plebejus, fortuna tenuis, uxor vilis & maledica: rogatus quid sciret? respondit, se nihil scire. Et tamen hic mentem habebat sapientia & virtute illustrem, adeò ut Apollinis oraculo mortalium sapientissimus sit indigitatus,

tus. Tales Sileni potiùs fuere Apostoli, illiterati, rudes, pauperes, ignobiles, imbecilles foris, sed intus Spiritu sancto, ejusque charismatibus pleni: item Anachoretæ, Silentiarii, similesque Sancti, juxta illud Col. 3. 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*. Vide ibi dicta. Hypocritæ ergo & impii sunt parietes & sepulcra dealbata, simplices verò & Sancti sunt basilicæ denigratæ, & templa atrata. Sic Lucian. in Gallo, regum principumque pompas comparat idolo quod exteriùs aureum est, coronatum, sceptroque insignitum, intus luteum plenumque araneis & muribus. Vita enim regum forinsecus splendida, intus amara est, putà plena curis, suspicionibus, molestiis, ærumnis.

Celsitudo Pauli.

Moral. S. Greg li. 7. Moral. cap. 15. notat miram fuisse Pauli, aliorumque Prophetarum & Apostolorum animi licèt exteriùs oppressi, celsitudinem, indeque dicendi & principes redarguendi libertatem. *Nam*, inquit, *super se interius rapti, in alto animum figunt, quæque in hac vita patiuntur, quasi longe infra labentia, atque à se aliena conspiciunt, atque, ut ita dixerim, dum mente extra carnem fieri decertant, pene ipsa quæ tolerant, ignorant. In horum profectò oculis quidquid temporaliter eminet altum non est: nam velut in magni vertice montis siti, præsentis vitæ gaudia plene despiciunt: seque ipsos per spiritualem celsitudinem transcendentes, subjecta sibimet inani vident, quæcumque per carnalem gloriam foris tument. Unde & nullis contra veritatem potestatibus parcunt, sed quos attolli per elationem conspiciunt, per spiritus auctoritatem premunt. Hinc est quod Moyses ait ad Pharaonem: Hæc dicit Dominus: Usquequò non vis subjici mihi? Et Nathan ad David: Tu es ille vir, qui fecisti hanc rem. Et Elias ad Achab: Non ego turbavi Israel, sed tu & domus patris tui. Et Elisæus ad Joram regem: Quid mihi & tibi est? vade ad Prophetas patris tui. Et Petrus ad principes: Si justum est in conspectu Dei vos potiùs audire quàm Deum, judicate. Non enim possumus quæ vidimus & audivimus non loqui. Et Paulus ad pontificem: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et Stephanus ad Judæos: Dura cervice, & incircumcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis. Sed quia sancti viri ad verba tantæ altitudinis zelo veritatis, non autem vitio elationis exiliunt, ipsi patenter indicant, qui suam humilitatem & charitatem manifestant.* Id deinde per singulos ostendit, ac nominatim in Paulo, ex eo quòd dicit: *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Jesum Christum; nos autem servos vestros per Jesum*, 2. Corinth. 4.

Et contra legem jubes me percuti?] Lex enim naturæ, divina & humana jubet, neminem percuti aut puniri, nisi priùs audiatur, auditusque damnetur: at ego necdum auditus, multò minùs damnatus sum. quia ergo tu injustè jubes me percuti, justè puniet & percutiet te Deus. S. Chrysost. ait pontificem hoc Pauli tam justo responso, quasi fulmine ictum obstupuisse, & elinguem ac semimortuum, ne verbum quidem respondere potuisse: unde alios astantes id pro ipso fecisse, ac dixisse:

VERS. 4. Summum sacerdotem Dei maledicis?] λοιδορεῖς, id est *convicciaris*. ita Tigur. S. Cyprian. legit li. 1. epist. 3. ad Cornelium: *Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo?* Maledictum ergo hic vocatur convicium, scilicet quòd Paulus pontificem vocarit parietem dealbatum. Potest Secundo, maledictum accipi pro mali imprecatione, scilicet si legas, vel intelligas per optativum, hoc modo: *Percutiat te Deus*, uti jam dixi. q. d. Maledicis, id est malum non tantùm prædicis, sed & precaris, intentas & comminaris summo pontifici.

VERS. 5. Nesciebam fratres quia princeps est sacerdotum] Potuisset Paulus regerere: Pontifex me non tractat ut civem, nec ego tracto eum ut pontificem: hypocritam & scurram agit, hypocrita & scurra audit; juxta illud S. Hieronymi ad Nepot. *Scitum est illud Domitii: Cur ego habeam te ut principem, cum non tu habeas me ut senatorem?* Et illud Crassi apud Cic. li. 3. de Orat. dicentis: *non esse sibi consulem, cui ipse non esset senator*. Et illud S. Hieron. epist. 63. ad Theophilum, contra errores Joannis Hierosolymitani Episcopi: *Aut quasi Pontifex cunctis æqualiter imperes; aut quasi imitator Apostoli universorum saluti ex æquo servias: si talem te præbueris, ultrò præbemus manus. Sentiat in Christo sicut omnibus Sanctis, ita & nos sibi esse subjectas, &c. Sed contenti sint honore suo: patres se sciant esse, non dominos, maxime apud eos qui spretis ambitionibus sæculi, nihil quieti & otio præferunt*. Sed noluit id dicere Paulus, voluitque modestiæ & reverentiæ erga Prælatos, etiam impios & tyrannos, publicum tam præsentibus, quàm posteris dare exemplum, ne Judæi eum ut arrogantem criminarentur, acriusque in eum concitarentur, & furibundis animis & manibus in eum insilirent.

Unde S. Cyprian. lib. 1. epist. 3. ad Cornelium, quæ in editione Pamelii est 55. *Si ita*, inquit, *Paulus reveritus est pontificem, qui tantùm inane nomen & umbram pontificis gerebat, quomodo reverendi sunt Pontifices Catholici & Romani, quibus sacerdotalis auctoritas & potestas de divina dignatione firmatur? Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quàm inde, quòd sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus judex vice Christi cogitatur: cui si secundùm magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, judicem se iam non Episcopi, sed Dei faceret: nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet: nemo sibi placens ac tumens, seorsim foris hæresim conderet*. Perstringit Novatum & Novatianum, contra Cornelium & Ecclesiam insurgentes. Ruminent hoc Novatores.

Quomodo Paulus non agnovit pontificem?

Quæres, quomodo Paulus in Jerusalem eruditus & versatissimus, non agnovit summum pontificem, præsertim ex ipso sedendi ordine? Sedebat enim primus in solio augustiore. Respondet Primò, Oecumen. Paulum eum agnovisse, sed ignorationem simulasse ob ædificationem astantium. Verùm sic mentitus esset Paulus, dicendo: *Nesciebam fratres, quia princeps est sacerdotum*. Secundò, Beda: Nesciebam, inquit, eum esse pontificem, eò quòd per Evangelium jam cessasset sacerdotium Mosaicum: & tamen ita se corrigit Paulus, quasi peccasset, ut alios doceret reverentiam deberi iis, in quorum potestate sumus. Sic & S. August. libr. 1. de serm. Domini in monte cap. 19. q. d. Ego non alium agnosco pontificem quàm Christum, cui maledicere fas non est; & vos tamen maledicitis, cùm in me nihil aliud, quàm ejus odistis nomen. Unde idem epist. 5. ad Marcellinum, & ex eo Lorinus censet Paulum hic ironicè & irrisoriè loqui. quasi dicat, Nesciebam eum esse pontificem, quia ex modo loquendi furioso non videtur esse pontifex, sed tyrannus. Verùm prius esto sit verum, potiùs tamen argutum & mysticum videtur, quàm genuinum & literale; posterius non satis simplicitati & candori Pauli respondet. Sed ad hoc commodè responderi posset, Paulum prudenter cum vulpibus vulpinari, nimirum cum versutis versutè agere, ac callidis & irrisoribus callidè & irrisoriè respondere, juxta illud psal. 17. 27. *Cum electo electus eris, & cum perverso perverteris*: pro quo Genebrardus & Tigurina vertunt, *cum candidis candidè agas: & cum versutis versute*: hoc enim significat Hebr. תתפתל *tispattal*. Et illud: *responde stulto iuxta stultitiam suam*, Prover. 26. 4. Quare hic sensus argutus & acer, moribus Pauli non indignus, imò ejus genio & ingenio amœno & versatili congruus videtur & appositus. Scitum est illud, quod apud Plutarchum in vita Syllæ Carbo dixisse memoratur. Cùm enim Sylla non solùm aperto Marte, sed & dolis bellum gereret, ait: *Bellum gero cum vulpe & leone* (quorum utrumque habitabat in animo Syllæ) *sed à vulpe vehementiùs angor*. Et illud Lysandri apud eumdem: *Si leonina pellis non satis est, vulpina addenda*: quo significabat bellum magis stratagemate, quàm aperta vi conficiendum. Nam, ut ait Virgil. *Dolus an virtus, quis in hoste requirat?*

Tertiò.

Tertiò, Baron. respondet, præter summum pontificem, fuisse alium ordine secundum cæteris præpositum, qui princeps sacerdotum dicebatur; huncque ex adverso summi pontificis latere sedisse primum; ita ut Paulus dubitarit, uter esset summus pontifex. Verùm de hoc secundo pontifice nihil uspiam legimus. primogeniti enim familiarum sacerdotalium erant pontifices inter se æquales, quibus solus præerat summus pontifex.

Quartò & genuinè.

Quartò, simpliciùs respondet Chrysost. Lyranus, & Dionys. Paulum non agnovisse pontificem, quia diutiùs Hierosolyma abfuerat, & novus erat hic pontifex, ac multis astantibus cingebatur. Addit Sanchez & alii, Paulum audisse vocem pontificis, sed præ turba nescisse à quo vox esset emissa, præsertim quia concilium hoc coactum videtur non in loco ordinario,

dinario, putà in templo, sed in arce Antonia; ubi tumultuariè & confusè sedebatur. ac proinde summus pontifex non considebat in solio, sed in sede aut scamno, mixtus aliis pontificibus & judicibus.

PRINCIPEM POPULI TUI NON MALEDICES] non detrahes, non conviciaberis, non vilipendes: hoc enim est Hebr. קלל *kalal* Vide dicta Exodi 22. 28 Ita S. Cyprian. lib. 4. epist. 9. ad Florentiam, asserit se in visione hanc vocem à Deo audisse: *Qui Christo non credit sacerdotem facienti, postea credere incipiet sacerdotem vindicanti.*

VERS. 6. SADDUCÆORUM) *Quod genus est omnium Judæorum in judicando crudelissimum*; ait Josephus lib. 20. Antiq. c. 8. ubi & addit, Ananiam (quem multi volunt esse hunc Ananiam) pontificem fuisse Sadducæum.

EGO PHARISÆUS SUM) Hæc enim erat secta Judæorum melior & honoratior: credebat enim animæ immortalitatem, abstinebat deliciis, vacabat legi & sapientiæ. Hoc est pomum discordiæ, quod prudenter jacit Paulus inter Pharisæos & Sadducæos, ut eos inter se committat: utrique enim in necem Pauli iniquè conspirabant, ac proinde causam ejus, non ut æqui judices indagabant, sed ut testes furiosi præcipitabant. Melius ergo erat eos inter se divisos contendere, quam unanimiter veritatem impugnare. Quocirca piè & prudenter impiam eorum concordiam, serendo schisma, rumpit Paulus, ut per hoc utraque pars eo infirmior ad malum perpetrandum reddatur, quo validiùs inter se disceptat.

Nota. Discordiam inter cives serere impium est. Quare impium est axioma politicum Machiavelli: *Si vis regnare, divide.* Hoc enim non est principis, sed tyranni. Verùm si hostes & impii inter se iniquè in malum meum, vel reip. putà in seditione, hæresi, impietate, aliove scelere conspirent, licet inter eos dissensionem serere, immò hoc unicum est medium impiam factionem & conspirationem dissolvendi, uti docet S. Thom. 2. 2. q. 37. a. 1. ad 2. Et S. Greg. l. 34. Moral. c. 4. Noxia, inquit, est malorum unitas, ideoque scindenda, juxta illud psal. 54. 10. *Præcipita Domine, & divide linguas eorum.* Sic Deus divisit linguas fabrorum Babel, itaque insanam eorum fabricam & turrim discussit. Sic divisit impiam unionem Abimelech fratricidæ cum Sichimitis, Judic. 9. 24. Sic divisit Roboam & Jeroboam, sive Juda ab Israel, 3. Reg. 12. Sic Cato, teste Plutarcho in ejus vita, serebat dissentiunculas inter servos, ne in furta, aliave heri damna conspirarent. Idem patet in hæreticis: hi enim quasi vulpes Samsonis caudis conspirant, incenduntque Ecclesiam, capite verò abeunt in diversa: quocirca discordia & *bellum hæreticorum, est pax Ecclesiæ.* Id sapienter vidit & edixit Cardin. Hosius, magni illius Hosii Cordubensis in fide tuenda æmulus. Cùm enim in Polonicis comitiis, Parcoviæ Lutherani & Caluinistæ urgerent, ut Trideistæ & Anabaptistæ regno pellerentur, restitit Hosius: *Consulans,* inquit, *potiùs invicem, ut consumantur ab invicem: bellum enim hæreticorum, pax est Ecclesiæ. Aut, simul omnes qui ab Ecclesia discesserunt proscribantur, aut simul omnes tolerentur. Veritas enim falsitatem, non falsitas pellere debet veritatem. Solos enim Trideistas & Anabaptistas ejicere, est Lutheristas & Caluinistas canonizare, eorumque potentiam augere & audaciam nutrire. Si libet insanire, hanc potiùs domni nasam, impii Trideistæ Gregorii perfidiam recipite, & Polonicam quoque fidiculam applicate: vel si vultis ad perfectionem Lutherani Evangelii citius, & sine molestia pervenire, universæ fidei Christianæ simul abrenuntiate, & dicite: Edamus, bibamus, cras enim moriemur. Quorsum enim tot ambages? quorsum ista tot circumitiones? Lutherani Evangelii perfectio, atheismus est, & epicureismus. Nec enim aliud Satanæ propositum fuit, dum Lutherum ab inferis suscitavit, quàm ut per eum fidem in Deum ex animis mortalium extirparet. Sed noluit statim cornua sua prodere, ne homines rei turpitudine illicò ab eo absterreret. Tam est anathema, tam Ethnicus & publicanus, qui Ecclesiam in multis, quàm qui abysso maris contegitur. Hinc ille impostor nequissimus librum edidit de tribus orbis impostoribus, Mose, Christo & Mahometo. Ita à parvis initiis ad summum impietatis gradum ascenditur. Si de regni pace laboratur, primò expellendi sunt Lutherani & Calvinistæ. Hi enim in Gallia, Anglia, Germania bella civilia suscitarunt. Et ex his nati sunt Trideistæ & Anabaptistæ. Semina hæc bellorum & motuum extirpanda sunt. Dolemus pacem Ecclesiæ scissam? scidit Lutherus.* A *Dolemus templa diruta, incensa, profanata, monasteria eversa, agros, pagos, urbes vastatas? diruit, evertit, vastavit Lutherus. Dolemus bella civilia suscitata? suscitavit Lutherus. Desideramus Moros, Roffenses, Carthusianos, eripuit Lutherus.* Vide Stanislaum Rescium in vita Hosii l. 2. c. 21.

Impiorum unio scindenda.

Bellum hæreticorum est pax Ecclesiæ.

DE SPE ET RESURRECTIONE MORTUORUM EGO JUDICOR) Aliqui distinguunt *spem à resurrectione*, quòd spes respiciat felicitatem alterius vitæ, cujus objectum est Deus, Deique visio & fruitio; resurrectio verò significet statum corporum denuò copulandorum, tam damnatorum, quàm beatorum. Alii per *spem* accipiunt rem speratam, putà Christum Judæis promissum, quem proinde Paulus Act. 28. 20. vocat *spem Israel*, dicens: *Propter spem Israel catena hac circumdatus sum.* Simpliciùs & germaniùs Syrus hæc duo conjungit, sicque per hendiadyn vertit & explicat: *De spe resurrectionis mortuorum ego judicor.* Spes enim Christianorùm non est alia, quàm resurrectio mortuorum, ut ait Tertull. Nec enim Judæi litem movebant Paulo de spe felicitatis æternæ, sed de B resurrectione Christi & Christianorum. Unde & Vatabl. sic explicat, q. d. *Propterea accusor, quòd defendam & asseram sperandam esse omnium resurrectionem.* Judæi enim, & præsertim Sadducæi negantes resurrectionem, quorum caput est Ananias pontifex, me persequuntur, quòd doceam Christum, quem ipsi occiderunt, ut eum extinguerent, ejusque nomen & sectam abolerent, resurrexisse, ac rediturum ad judicium, ut sit eorum omniumque judex & vindex, atque ab eo expectandam esse resurrectionem nostram, non à Moyse, non à lege, vel aliunde. Ergo non mentitur hic Paulus, sed tacet ea quæ supplevi; quæ prudenter tali loco & tempore tacenda erant. τὸ ergo *mortnorum*, intellige Christi & Christianorum, qui ex morte & per mortem sperant transire ad resurrectionem & immortalitatem. Impertinens ergo est Hogonis expositio, quæ talis est: *Mortnorum*, id est, pro mortuis qui sunt in Purgatorio aut cælo: nec enim hac de re quæstio erat inter Judæos & Paulum. Rursum qui sunt in cælo, non habent spem, sed rem & certitudinem tam felicitatis æternæ, quàm resurrectionis æternandæ.

C JUDICOR) Græcè νεκρῶν: quod aliqui accipiunt pro διακρίνομαι, id est *secernor, separor*, quasi Pharisæus credens resurrectionem, à Sadducæis eam negantibus; de qua expositione aliisque, multa habet hic Sanchez. Verùm planè & genuinè vertit Syrus, *in judicium vocor*: Vatabl. *accusor*; alii, *condemnor*, & inauditus, quasi præjudicio damnatus, verberor. Nota hic rursum libertatem & animum Pauli in vinculis, inter medios hostes, eosque judices. Quare ei verè applices elogia, quibus Celerinum Confessorem celebrat S. Cyprian. l. 4. epist. 5. ad Presbyteros, Diaconos & plebem. *Hic ad temporis nostri prælium primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia fervientia cum ipso infestationis principe & auctore congressus, dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi cæteris viam fecit; non brevi compendio vulnerum victor, sed adhærentibus diu & permanentibus pœnis, longæ colluctationis miraculo triumphator. Per decem & novem dies custodia carceris septus, in nervo* D *ac ferro fuit: sed posito in vinculis corpore, solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide & virtute viventem nutrimentis spiritalibus Deus pavit. Jacuit inter pœnas pœnis suis fortior, includentibus maior, jacens stantibus celsior, vincentibus firmior vinctus, sublimior judicantibus judicatus; & quamvis ligati nervo pedes essent, calcatus serpens & obtritus & victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa, eminent & apparent in nervis hominis, membris longa tabe consumptis, expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quæ de virtutibus eius ac laudibus fraternitas audiat.*

Idem libr. 5. epist. 9. ad Successum: *Hæc peto*, inquit, *per vos & collegis vestris innotescant, ut hortatu eorum possit fraternitas corroborari, & ad agonem spiritalem præparari, ut singuli ex nostris non magis mortem cogitent, quàm immortalitatem; & plena fide ac tota virtute Domino dicata gaudeant magis, quàm timeant in hac confessione, in qua sciunt Dei & Christi milites non perimi, sed coronari.*

ET SOLUTA EST MULTITUDO) discedendo non domum, sed in varias sententias, & factiones. græcè enim VERS. 7.

est

est ἐσχίσθη (Noster legit ἐλύθη id est, *soluta est*) τὸ πλῆθος, id est, *dissecta est multitudo*. ita Tigur. & Syrus, *divisus est populus*.

VERS. 8. SADDUCÆI ENIM DICUNT NON ESSE RESURRECTIONEM] Unde contra illos eamdem probat Christus Matt. 22. v. 23. & 32 ex illo Exodi 3. 15. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob: non enim est Deus mortuorum, sed viventium.*

Quinque errores Sadducæorum. NEQUE ANGELUM, NEQUE SPIRITUM) Ergo Sadducæi negarunt Primò, animam rationalem esse spiritualem & immortalem; Secundò, esse dæmones; Tertiò, esse Spiritum sanctum, Ita Nazianz. orat. 5. quæ est de Spiritu sancto. Quartò, S. Trinitatem; generatio enim Verbi est spiritualis, fitque in spiritu. Quintò, Deum esse spiritum, censebant enim in Deo unam tantùm esse personam, æquè ac naturam, eamque corpoream, qualis est hominis.

Sic Tertullianus censuit angelos esse corporeos, animam pariter hominis esse corpoream, imò ipsam esse corpus effigiatum & coloratum, aerei scilicet coloris & lucidi, quod suos habeat sensus, *oculos; aures, & cæteros artus, per quos cogitationibus utitur, & in somniis fungitur*, huncque esse hominem interiorem, quem sæpè nominat & celebrat S. Paulus. ita de Tertulliano refert S. Aug l. 10. de Genes. ad litt. duobus ultimis capitibus. Ratio Tertulliani erat hæc, quòd anima videatur esse ex tradice. Cùm enim pater generat filium, videtur quòd anima patris ex *Error Tertull. animam esse corpoream, unde?* se traducat & proseminet animam filii, sicut planta una proseminat aliam: atqui id quod proseminat & proseminatur, est corpus, non spiritus. Addit S. Aug. Tertullianum putasse Deum esse corporeum, adeoque nihil in mundo esse incorporeum: quod fuit hæresis Vadianorum, qui inde dicti sunt Anthropomorphitæ. Hinc & Tertul dicit animam hominis, putà Adæ, esse ex materia Dei, l. 4. contra Marc. cap. 37. Pamelius tamen in Paradoxis Tertulliani, cum ab hoc errore excusat, quòd ipse per corpus intellexerit substantiam, quæ in Deo & angelis est spiritalis, in hominibus corporalis.

PHARISÆI AUTEM UTRAQUE CONFITENTUR) Syrus pro *utraque* vertit, *omnia*: sunt enim hic tria quæ negabant Sadducæi, confitebantur verò Pharisæi, scilicet resurrectio, angelus & spiritus. Sed Lucas angelum & spiritum quasi unum quid, & ejusdem rationis ac generis conjungit, opponitque resurrectioni, quæ est corporum. ita Chrysost. & Oecum. Quare minùs rectè Cajet. spiritum, id est, animam rationalem, censet unum censeri cum resurrectione, & opponi angelo.

VERS. 9. QUIDAM PHARISÆORUM) Græcè, οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, id est, *Scribæ qui erant ex parte Pharisæorum*. q. d. Litterati & doctores Pharisæorum.

PUGNABANT) certabant, contendebant, non studio veritatis, sed sectæ suæ tuendæ.

QUID SI SPIRITUS) putà Deus, vel Spiritus sanctus) AUT ANGELUS LOCUTUS EST EI? Supple, quis culpet, vel inquiet Paulum? Alludunt ad extasin, qua Paulus se à Deo abreptum, edoctum & missum dixit cap. 22. 17. simulque perstringunt adversarios suos & Pauli, Sadducæos, qui negabant angelos & spiritus q. d. Nos Pharisæi cum Paulo credimus esse angelos & spiritus, æquè ac resurrectionem, quam angeli nos docuerunt, ipsaque natura animæ evincit. Si enim anima est spiritus; ergo immortalis; ergo resurget, rursumque corpus assumet: naturali enim pondere propendet ad illud, & sine eo in æternum esse nequit: sic enim in æternum esset in statu innaturali & violento. Quid si ergo idipsum, cæteraque quæ docet Paulus, ei in extasi revelarit angelus aut Spiritus Dei, quid habetis, ò Sadducæi, quod in ipso carpatis, eique obiiciatis? Quod enim ipse sentit & docet, nos quoque sentimus & docemus. Si ipsum accusatis, nos accusatis. Si ipsum tangitis, nos tangitis. Unde Græca addunt μὴ θεομαχῶμεν, id est, *ne cum Deo, Deique Spiritu pugnemus*, sicut superbi illi olim gigantes, quos proinde Deus disperdidit. Verùm hæc additio irrepsisse videtur ex nota marginali, desumpta ex simili sententia Gamalielis, qua Apostolos defendit cap. 5. 39 Ecce quid facit amor patriæ sectæ. Pharisæi pro aris & focis pugnant pro Paulo, aliàs suo hoste, eò quòd ipse Pharisæum se professus sit, & filium Pharisæi.

VERS. 10. DESCENDERE) ex superiore loco arcis Antoniæ in inferiorem ubi erat consessus pontificum, ut ex eo abriperent Paulum, quasi civem Romanum, ne à Sadducæis discerperetur.

SEQUENTI AUTEM NOCTE ASSISTENS EI DOMINUS) Hinc videtur Christus per angelum apparuisse in visione Paulo dormienti, ac proinde Paulus hic realiter non vidit, nec audivit Christum. ita Dionys. VERS. 11.

CONSTANS ESTO) Θάρσει Παῦλε, id est, *aude Paule*, juxta illud Joannis 16. v. 33. *Confidite, ego vici mundum*. Syrus, *confirmare*. Verè dicebat S. Pantaleon Martyr in tormentis: *Cum tu sis mecum Domine, quid est quod timeam? Quid enim times, ò homo, in sinu Dei?* ait S. Aug. VERS. 12.

FACTA AUTEM DIE) Syrus, *cum factum esset mane*.

DEVOVERUNT SE) dejerantes & dicentes, vel'e se perdi à Deo, & deleri instar anathematis, nisi Paulum occiderent, ait Varabl. Græcè enim est ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς. q. d. Se velut anathema devoverunt. Sic Decii pro patria se devoverunt.

Secundò, devoverunt se fami & morti, scilicet se non gustaturos quicquam cibi, donec occiderent Paulum, adeoque fame morituros, nisi illum è medio tollerent: ita enim hoc eorum devovere explicatur verbis sequentibus. ita Beda, Lyranus, & alii.

Tertiò & genuinè, nectendo utrumque sensum, q. d. Diris se devoverunt, dejerantes & execrantes, dicendo, v. g. Deus nos perdat, si aliquid comedamus aut bibamus, antequam occidamus Paulum. Hoc enim est quod ajunt v. 14. *Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum*; ubi Græca habent, *anathemate anathematizavimus nos*, putà execrando execravimus nos nihil comesturos, quoad necemus Paulum.

Suspicatur Baronius anno Christi 58. cap. 136. hosce quadraginta conjuratos in necem Pauli fuisse sacerdotes illos, quos Josephus in Vita sua scribit à Felice levi de causa vinctos missos esse Romam, acturos causam apud Cæsarem. *Quos*, inquit, *ut periculis eriperem, præsertim cùm audirem ne in calamitate quidem constitutis curam pietatis excidisse, & ficis & nucibus eos vitam sustentare; veni Romam, ubi per Aliturum Judæum Poppææ uxori Cæsaris innotui, & confestim per eam impetravi absolutionem illis sacerdotibus; magnisque præterea donatus ab ea muneribus, in patriam reversus sum.* Suspicatur Baron. eos, eò quòd jurassent se non manducaturos nisi occidissent Paulum, cùm minùs voti compotes facti essent, abstinuisse pane, tantumque arida comedisse, ne penitus interirent. Sed ambigua & obscura est hæc conjectura, præsertim quia Paulo, à Festo Felicis successore Romam misso, Judæi qui Romæ erant dixerunt, se nihil de eo inaudisse, Actor. 28. v. 21. qui utique multa de eo audissent à sacerdotibus illis, si ipsi ob Paulum vincti fuissent destinati Romam.

UT PRODUCAT ILLUM AD VOS) Græca addunt αὔριον, id est, *cras*, idque disertè habent Latina & Græca v. 20. Cupiebant enim illicò rem conficere, itaque juramento votoque absolvi. ita Lyran. VERS. 15.

QUOD CUM AUDISSET FILIUS SORORIS PAULI INSIDIAS) scilicet à Judæis structas Paulo. Unde Græca planè habent: *Cum autem audisset filius sororis Pauli insidias*. An casu audierit, an de industria, eò quòd sollicitus de avunculo clanculum indagarit consilia, quæ Judæi contra eum agitabant, uti censet Lyran. incertum est. VERS. 16.

EXPECTANTES PROMISSUM TUUM) non factum, sed faciendum, q. d. Expectant ut eis promittas, te cras producturum Paulum in eorum cœtum. VERS. 21.

PARATE MILITES DUCENTOS, UT EANT USQUE CÆSAREAM, ET EQUITES SEPTUAGINTA, ET LANCEARIOS DUCENTOS) Videntur ducenti milites esse diversi à ducentis lancearius: fortè *milites* communi nomine vocantur levis armaturæ, ut velites, fundibularii & similes, qui jaculis & arcubus certabant: *lancearii* vero qui lanceis, vel hastis oblongis depugnabant: hi enim græcè vocantur δεξιολάβοι, perinde ac nunc in exercitu sunt sclopetarii, & lancearii sive hastarii, qui loricati longas hastas gerunt, suntque quasi triarii, robur que exercitus: utrique ergo videntur fuisse pedites, quia hic ab equitibus secernuntur. Alii tamen censent *lancearios* fuisse equites, quia iis jungantur, sed ab equitibus vulgaribus hic secerni, quod hi jaculis, arcubus, aliisve armis certarent; lancearii verò lanceis; perinde ac jam equites alii sunt sclopetarii, alii lancearii, uti Epirotæ VERS. 23. *Lancearii qui?*

sive

itaque præsidis & Romanorum gratiam captet. Nam cùm Paulum è manibus Judæorum eripuit, nesciebat eum esse civem Romanum; sed id ab eo postea didicit, cùm præter jus & morem vellet eum flagellare: ita Lyran.

VERS. 29. NIHIL] Græcè, *μηδὲν*, id est, *nullum*, scilicet crimen. Nota hic, quanta fuerit innocentia Pauli, adeò ut tribunus Gentilis testetur se in eo, licèt à Judæis calumniis onerato, nullum invenisse crimen.

VERS. 31. DUXERUNT PER NOCTEM IN ANTIPATRIDEM] *Antipatris* distabat Hierosolymis septemdecim leucis, sive horis, ut patet ex tabulis Geographicis: ergo una nocte id iter confici non potuit, præsertim cùm tertia noctis hora proficisci cœperint v. 31. Quare per diem iter continuantes, post meridiem, imò sub vesperam appulerunt Antipatridem, ibique post longum iter fessi quiescentes & pernoctantes, *postera die dimissis equitibus ut cum eo irent Cæsaream*, quæ Antipatride octo circiter horis distabat, *reversi sunt in castra*, quæ erant Hierosolymis in arce Antonia, uti jam sæpiùs dixi. Porrò Antipatris, priùs Capharsalama dicta, urbs pulchra & amœna, sita in optimo campo, dives arboribus & fluminibus, mari Mediterraneo adjacebat, media inter Joppen & Cæsaream, & ab utraque æqualiter distans, putà octo circiter leucis, sive horis. Juxta hanc Nicanor à Juda Machabæo cæsus est, 1. Machab. 7. 31. Hanc Herodes rex Judææ extruens, à patre suo Antipatro Antipatridem nominavit. Tempore belli sacri obsessa à Godefrido Bulionio, sed frustra, tandem capta est à Balduino, qui post Godefridum creatus est rex Hierosolymæ: hodie villa est, quæ *Assur* dicitur, ait Brocard. Bredemb. & Adrichom. in Descriptione terræ Sanctæ.

VERS. 32. DIMISSIS EQUITIBUS] septuaginta, cum ducentis lancearijs; si hi pariter erant equites, sed lanceis armati: sin autem lancearij erant pedites, cum cæteris militibus redierunt Hierosolymam, de quo dixi v. 23.

VERS. 33. STATUERUNT ANTE ILLUM ET PAULUM] *παρέστησαν*, id est, *steterunt*, ad ejus, quasi summi judicis & præsidis, tribunal. Meritò exclamat hic Dionys. *O Felix præses, quam verè felix fuisses, si agnovisses qualis & quantus fuerat iste tibi directus, & manibus tuis ad tempus subjectus! Quàm humiliter eum suscepisses, & quam reverenter tractasses; sicut Cornelius Centurio Petrum! Et nunc quia id non novisti, neque per Paulum converti meruisti, quem tamen pro tua conversione sæpe orasse non ambigo, miser potius & infelix, quam felix fuisti.*

VERS. 35. JUSSITQUE IN PRÆTORIO HERODIS] Prætorium erat palatium in quo habitabat prætor, sive præses loci, aut princeps; qualis fuerat Herodes, qui ab Augusto Cæsare rex Judææ creatus, in ejus honorem Turrim Stratonis dilatavit & exornavit, ac à Cæsare Cæsaream nuncupavit, atque inter alias fabricas, in ea prætorium pro se & posteris ædificavit: in quo proinde causæ forenses agebantur, rei vincti servabantur, & jus dicebatur: ibi ergo cum cæteris Paulus, quasi reus asservatus fuit.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus à Tertullo accusatus coram Felice præside, suam causam agit & peragit, adeò ut v. 24. Felix cupierit à Paulo fidem Christi audire. Disputante autem Paulo de justitia, & castitate, & de judicio futuro, tremefactus est Felix, qui tandem provinciam cedens Festo, eidem Paulum vinctum assignat.

1. POst quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversus Paulum. 2. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus dicens: Cùm in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam providentiam; 3. semper & ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione. 4. Ne diutiùs autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia. 5. Invenimus hunc hominem pestiferum, & concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, & auctorem seditionis sectæ Nazarenorum: 6. qui etiam templum violare conatus est, quem & apprehensum voluimus secundùm legem nostram judicare. 7. Superveniens autem tribunus Lysias cum vi magna, eripuit eum de manibus nostris. 8. jubens accusatores ejus ad te venire: à quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. 9. Adjecerunt autem & Judæi, dicentes hæc ita se habere. 10. Respondit autem Paulus (annuente sibi præside dicere:) Ex multis annis te esse judicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam. 11. Potes enim cognoscere, quia non plus sunt mihi dies, quàm duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem: 12. & neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, 13. neque in civitate: neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant. 14. Confiteor autem hoc tibi, quòd secundùm sectam, quam dicunt hæresim, sic deservio Patri & Deo meo, credens omnibus, quæ in lege & Prophetis scripta sunt: 15. spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem futuram justorum, & iniquorum. 16. In hoc & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, & ad homines semper. 17. Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem meam, veni, & oblationes, & vota. 18. In quibus invenerunt me purificatum in templo; non cum turba, neque cum tumultu. 19. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præstò esse, & accusare si quid haberent adversum me: 20. aut hi ipsi dicant si quid invenerunt in me iniquitatis, cùm stem in concilio, 21. nisi de una hac solummodo voce, qua clamavi inter eos stans: Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie à vobis. 22. Distulit autem illos Felix, certissimè sciens de via hac, dicens: Cùm tribunus Lysias descenderit, audiam vos. 23. Jussitque centurioni custodire eum, & habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei. 24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, vocavit Paulum, & audivit ab eo fidem, quæ est in Christum Jesum. 25. Disputante autem illo de justitia, & castitate, & de judicio futuro, tremefactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accersam te. 26. Simul & sperans, quòd pecunia ei daretur à Paulo: propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. 27. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

habent in laudibus Christi. Ita galero Campiani nostri, cùm eum vinctum Londinum ducerent, titulum uncialibus litteris affixerunt: EDMUNDUS CAMPIANUS SEDITIOSUS JESUITA, sed ibat ille in affluente turba invictus animo, vultu alacer, aucta ipsis in adversis majestate, quæ & hostibus admirationem ac reverentiam injiceret, ut habet ejus martyrium.

NAZARENORUM) Ita à Christo Nazareno primitus vocabantur Christiani, ut dixi c. 2. v. 25. Postea Nazaræi dicti sunt hæretici, qui christianismo volebant adiungere judaismum, quorum parens fuit Cherintus: *sed dum volunt & Judæi esse & Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani*, ait Epiphanius hæresi 29. Porrò per contemptum Paulum vocant *Nazarenum*, æquè ac olim Christum vocarant *Nazarenum*, quasi ex vili oppidulo Nazareth oriundum. Verùm hæc summa est laus Christi & Pauli, quòd uterque sit Nazaræus, id est, separatus, sanctus, consecratus, coronatus, imò quòd auctor & doctor sit Nazaræorum, id est, eorum qui ab æterno à Deo conscripti Sanctorum cives, impensè sanctitati student, ut in cælestem Sanctorum & Beatorum cœtum transferantur.

VERS. 6. QUI ETIAM TEMPLUM VIOLARE (græcè, *βεβηλῶσαι*, id est, *profanare*) CONATUS EST) introducto in illud Trophimo Gentili, de quo cap. 21. 29. Fallitur rursum & mentitur tabula, cùm Judæi potiùs violassent templum, dum in eo violentas & sacrilegas manus injecerunt in Paulum, eumque verberarunt, & tantùm non occiderunt.

SECUNDUM LEGEM NOSTRAM] Judaicam: licet enim Tertullus videatur fuisse Gentilis, tamen Judæorum nomen & legem sibi arrogat, quia eorum quasi patronus causam agebat.

JUDICARE) judicialiter damnare, ac damnatum tradere occidendum præsidi Romano. Mentitur iterum: nam Judæi Paulum tumultuariè occidere volebant, non secundùm legem judicare. Hic versus deest in multis Græcis.

VERS. 7. ERIPUIT EUM) Syrus addit, *& ad se misit eum*. Idem habent nonnulli Græci codices.

VERS. 8. A QUO) tributo, ita Dionys. & Hugo; aut potiùs Paulo. q. d. Paulus ipse crimen negare non poterit si *ἀνακρίνας*, id est *examinans, interrogans & dijudicans* eum, veritatem ab eo elicias, metuque & minis extorqueas. Nam, ut ait Chrysost. *ne videatur mentiri, Paulum sui ipsius accusatorem adhibet*. Ita effrons & audax est impudentia, ut reum percellat, adi atque ad criminis, licèt falsi, confessionem. Rursum effrons & impudens est impietas, dum sua scelera in pios transcribit. Judæi enim hìc omnium scelerum, de quibus accusabant Paulum, erant rei: ipsi enim contra eum seditionem concitarunt, ipsi violarant templum, violentas in eum injiciendo manus: ipsi auctores erant schismatum & sectarum, ipsi erant pestiferi. Ita communiter homines qui livore, invidia, similive passione acti alios accusant, vel judicant de certis vitijs, vel defectibus, ipsi illis ipsis magis, quàm is quem accusant vel judicant, obnoxij sunt, uti solerter annotavit Cassianus lib. 5. de Institut. renunc. c. 30. Ubi rursum Nota modestiam Pauli, qui has calumnias verè potuisset regerere in accusatores, ac proferre in judicio injuriosa verba & verbera, quæ ab eis sustinuerat, sed noluit, omniaque alto silentio pressit.

VERS. 9. ADIECERUNT AUTEM ET JUDÆI DICENTES, HÆC ITA SE HABERE) Notat Chrysost. perverti ordinem judicij, dum Judæi qui erant Pauli accusatores, se faciunt criminis testes, sataguntque sua auctoritate & multitudine opprimere eum.

Moral. vide hìc, quàm in periculoso statu sint præsides & judices, qui ab impijs potentibus & Prælatis, quasi armata manu adiunguntur ad iniquas sententias, nisi leoninum habeant animum, quo ijs fortissimè resistant: tot enim arietibus pulsantur, quot sunt potentes & tyranni. Sapienter Eccles. c. 7. 6. *Noli*, ait, *quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua*.

VERS. 10. RESPONDET AUTEM PAULUS) Solet reis, utpote pavidis, anxijs, turbatis, consternatis dari advocatus. adeò ut Jure civili, si reus neminem habeat, ei dare debeat prætor. Verùm Paulus Deo suæque causæ præsidens, ipse sibi advocatus est, nimirum veritas, & innocentia nec potentiam, nec eloquentiam timet. Justus enim ut leo confidit; leo autem, æquè ac lupus, non timet multitudinem ovium, sed quærit & ambit. Justus enim sceptrum Dei gestat in capite. Ipse enim dixit: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei*. Verè S. Nazianz. in Sententijs. *Deo dante*, ait, *nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor*.

EX MULTIS ANNIS TE ESSE JUDICEM) Græci codices & Chrysost. addunt *δίκαιον*, id est *iustum*; quod est epithetum proprium judicis, significans Felicem non esse talem, sed talem esse debere, si legitimus judex esse velit. q. d. Moneo te ô Felix judex, tacitè hoc epitheto tui officij, scilicet ut cùm sis judex, justitiæ rationem habeas, non favoris, non turbæ pontificum, qui injustè contra me conspirant. Nota. Felix multis annis à Claudio Imper. præfectus fuerat Trachonitidi, Batanææ & Gaulanitidi, quæ sunt vicinæ Judææ, sed ipsi Judææ à biennio tantùm ab eodem Claudio paulò ante mortem datus fuerat præses. Ita Josephus libr. 2. Belli capit. 11. Allegat hoc Paulus ad suam innocentiam, q. d. Cùm tot annis huic genti præfueris, nec umquam à Judæis de me querelam ullam audieris facilè colliges me nulli umquam nocuisse.

BUNO ANIMO) Legit interpres cum nonnullis Græcis *εὐθύμως*: jam multi legunt per comparativum *εὐθυμότερον*, id est, *æquiore, tranquilliore, securiore: hilariore animo*. q. d. Impavidè, intrepidè, liberè, securè & alacriter pro me respondebo: *εὐθυμία*, enim est lætitia, jucunditas, recta animi constitutio, securitas, delectatio, alacritas, hilaritas, &, ut Cicero lib. 5. de Finibus vertit, animi tranquillitas, in qua asserit Democritum posuisse summum bonum; illud enim vocasse *εὐθυμίαν*, id est, *animum terrore liberum*.

PRO ME SATISFACIAM) *τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι*, id est, *de his quæ me spectant respondeo, pro me apologiam instituo, accusatus me defendo, causam meam ago*.

QUIA NON PLUS SUNT MIHI DIES, QUAM DUODECIM] Sigillatim hosce dies, eorumque acta circa Paulum, recensui cap. 21. 27. Sensus est, q. d. Tam paucis diebus non potui ego advena & ignotus, tot seditiones & tumultus, tot scelera conflare, quot & quanta Judæi mihi obiciunt. VERS. 11.

EX QUO ASCENDI ADORARE IN JERUSALEM) Adoratio generalis est, & complectitur varios actus & species, inter quas una est sacrificium: hoc enim est adoratio non tam verbalis, quàm realis. Est enim protestatio divinitatis summique Numinis, quod vitæ & necis omnium habet potestatem; cui proin se victimas immolamus, occidimus, incendimus, sacrificamus. Paulus enim ascendebat in templum sacrificaturus.

AUT CONCURSUM FACIENTEM TURBÆ) Non congregantem turbas, scilicet ad seditionem, ut vertit Pagninus. VERS. 12.

NEQUE PROBARE POSSUNT) *παραστῆσαι*, id est, *exhibere, ostendere, convincere*. Unde quidam Græci codices addunt *με*. q. d. Non possunt me tibi sistere, repræsentare & demonstrare talem, qualem pingunt & fingunt, scilicet seditiosum, factiosum, sacrilegum. VERS. 13.

SECUNDUM SECTAM) *ὁδὸν*, id est, *viam*, hoc est, institutum normamque vivendi, putà secundùm christianismum, quam ipsi vocant hæresim, id est, sectam & factionem, sed parum æquè, & perperam. VERS. 14.

SIC DESERVIO (*λατρεύω*, id est, *latria colo & adoro*) PATRI ET DEO) *Patri*, tanquam filius; *Deo*, tamquam creatura & servus latria deservio. Græcè *τῷ πατρῴῳ θεῷ*, id est, *patrio Deo*, quem scilicet patres nostri, putà mei & Judæorum, coluerunt, ita Syrus, Oecum. Tigurin. & alij, quo ostendit Paulus se non esse hostem legis, nec apostatam Synagogæ, uti obijciebant Judæi; sed fidei & religioni patrum avorum insistere. Rursum patrius Deus erat custos patriæ, proprius ac peculiaris Judæis, quales à Gentibus vocabantur penates; indigetes, lares.

SPEM HABENS IN DEUM (supple cum Tigurina, *fore*) QUAM ET HI IPSI EXPECTANT, RESURRECTIONEM MORTUORUM] Si enim addas *τὸ fore*, plana est sententia: quæ implicita est, si per *spem* metonymicè accipias rem speratam, putà resurrectionem: nec enim hanc habemus apud Deum, sed à Deo faciendam speramus & exspectamus. VERS. 15.

IN HOC) Hugo, *credens in hoc*; Syrus, *propter hoc*; planiùs Tigurina, *quin & in hoc*. q. d. Adeò non discedo à patrio

Deo, lege, religione, fide & spe, præsertim resurrectionis, ut & in hoc patrii Dei cultu, religione & instituto, studeam puram habere conscientiam ad Deum & ad homines.

STUDEO] ἀσκῶ, id est, *me exerceo, laboro, satago.* q. d. Totus sum in hac re. Sic olim *Ascetæ* vocabantur Religiosi, qui toti vacabant sibi & Deo, qui toti erant in domandis animi motibus, toti in exercitatione virtutum. q. d. Totus sum in eo, ut inculpatè Deo serviam, ut judicio divino & humano nihil in me reprehendi possit; vel, ut ne homines, nec Deum ulla in re offendam. Hæc nimirum est vera sapientia, vera prudentia, verum officium Apostoli, & cujusque fidelis. *Deum time, & mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo*, ait Sapiens Eccles. 12. 13.

Præclarè S. Gregor. Nazian. in Sententiis: *Optimus*, inquit, *esse contende. Cave unquam in via virtutis subsistas. Tibi enim qui à vitiosa vita excessisti, perinde esse puto consistere, ac si in imum vitii gurgitem laberetis. Age verò deserto universo hoc mundo, mundique sarcinis excussis, ad vitam cælestem vela pande: præsertim tibi Trinitas curæ sit.* Idem epist. 57. vel 63. Eudoxium exhortans, ut Rhetoricis abdicata det se studio sapientiæ, virtutis, & perfectionis Christianæ: *Ne sustineas*, inquit, *inter graculos excellere, cùm aquila esse possis. Migremus hinc, efficiamur viri, somnia projiciamus. Alios occupatos teneant jactent, ludificentur, invidia, tempus & fortuna. Valeant throni, opes, splendores, vilis hæc & despicabilis gloriola, ac denique magnæ hujus scenæ ludicra nugæque theatricæ. Nos verbum arctissime complectamur, ac pro omnibus rebus Deum habere optemus, solum inquam perenne illud bonum suum & nostrum: quia virtutis præmium est, Deum fieri. Ad hæc contende, volita. Nusquam spes tuas siste, quoadusque ad illud summe expetendum & beatum bonum perveneris.*

SINE OFFENDICULO) id est, inoffensam; Syrus, *puram*.

Mor. de bona conscientia.

Moral. disce hic à Paulo, quanta cuique esse debeat cura integræ & puræ conscientiæ, de qua vide dicta 1. Timoth. 1. vers. 5. & 2. Timoth. 1. v. 3. Quo & hæc communis Philosophorum fuit vox. Bias enim interrogatus, *quanam res in vita metu careret?* respondit, *Bona conscientia.* Ita Maximus serm. 24. Socrates interrogatus, *Quinam tranquille viverent? illi*, inquit, *qui nullius absurditatis sibi consci sunt.* ita Antonius in Melissa part. 2. sermon. 77. Periander percontatus, *quid in minimo esset maximum? Bona mens*, ait, *in corpore humano.*

Agis rex ultimus Lacedæmoniorum, ab Ephoris damnatus, ductus ad supplicium, videns quemdam suam sortem deflentem: *Noli*, ait, *flere propter me, quia præter jus & æquum ad dirum hoc supplicium ducor, meliorque sum iis qui ad mortem me damnarunt.* ita Plutarch. in Lacon.

Chilon grandævus asserebat se sibi nullius facti conscium esse, cujus pœniteret, uno excepto, quòd cùm esset delectus arbiter, ut inter duos amicos litem dirimeret, nec quidquam vellet adversus leges facere, persuaserit alteri amico, ut ad alios deferret arbitrium, hoc facto & legem servavit, & amicum. Dicebat enim, se patronum legis facere debuisse, eoque offendere amicum. Ita Laert. in ejus vita.

Livij Drusi domus patebat vicinorum prospectibus. Suggessit faber, se eam sublaturum quinque talentis. Cui Drusus: Decem dabo si talem reddas domum meam, ut undequaque pateat omnium oculis, ut omnes videant quomodo domi meæ vivatur. Plura congerit Stobæus sermon. 22.

Audi ex multis pauca. Periander rogatus, *quid esset libertas?* dixit, *Recta conscientia.* Isocrates dicebat: *omnino sperandum non esse, si quid turpe feceris, te laciturum. Quamvis enim lateas alios, tute tamen tibi male conscius eris.* Pythagoras *neminem tam audacem esse dicebat, quem mala conscientia non faceret timidissimum*: hæc enim ad ventum quemlibet expavescit, uti pulchrè in Ægyptiis describit Sapiens c. 17. v. 4. & seq. Idem dicere solebat: *Virum impium plus mali pati afflictum conscientia, quam eum qui corpore castigatur.* Multò enim graviores sunt animi ægri, quàm corporis morbi, juxta illud Poetæ:

Evasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & diro verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Quocirca Chilon asserebat, *damnum turpi lucro semper præferendum esse. Illud enim semel dolere, hoc semper.* ita Laert. lib. 1. c. 4. *Conscientia enim rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio*, ait Cicero ad Torquat.

AD DEUM, ET AD HOMINES) Ut nec homines; nec Deus cardiognostes eam culpare possit: Deus enim intima mentis & conscientiæ acutissimis & lucidissimis divinitatis oculis inspicit & perspicit. *Deus cardiognostes.* Nam, ut ait Clemens Alexand. lib. 7. Strom. post initium: *Sicut sol non modò cælum & orbem universum illuminat, terram & mare collustrans, sed per fenestras quoque & exiguum foramen, in abditissimos ædium recessus splendorem emittit; sic Verbum quoquoversus diffusum vel minimas vitæ actiones inspicit.* Quocirca S. Leo sermon. 5. de Quadragesima suos monet, *ut non sibi blandiantur, Quia nobis*, inquit, *conscientiæ singulorum patere non possunt: tunc oculos Dei simul universa terrenis, non abdita locorum, non parietum septa concludunt: nec solùm ei acta & cogitata, verùm & agenda, & cogitanda sunt cognita. Ista ergo scientia summi judicis, iste est tremendus aspectus; cui pervium est omne solidum, & apertum omne secretum; cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur, & sine voce mens loquitur.* Et S. Bernardus de Modo bene vivendi ad sororem: *Ibi pecca, ubi Deus non est*, non videt. Si autem Deum credis te tuaque ubique videre, quomodo in oculis tantæ majestatis, & judicis ac vindicis peccare audes? Sanè si serio Dei præsentiam & intuitum cogitaremus, impossibile foret coram eo peccare, eum ad iram provocare, eum ad vindictam lacessere. Studeamus cum Paulo inoffensam habere conscientiam ad Deum, & ad homines semper. Dicamus cum S. Francisco Xaverio: *Ubicumque fuero, meminero me in orbis terræ theatro, in cælestis regis ac superum oculis versari.*

SEMPER) Syrus, *perseveranter.*

POST ANNOS AUTEM PLURES) Putà 22. à conversione Pauli: ipse enim conversus est anno Christi 36. hoc verò gessit & dixit anno Christi 58. Vide Chronotaxin quam Actis præposui. VERS. 17.

ELEEMOSYNAS FACTURUS) Putà quas in Asia à fidelibus collegeram pro Christianis pauperibus, qui erant Hierosolymæ, eas ipsis perlaturus. Vide 2. Corinth. cap. 8. & 9. Elidit suspicionem seditionis, q. d. Adeò non sum seditiosus, ut beneficentiæ & eleemosynæ causa, faciendæ genti meæ, tantum iter Hierosolymam susceperim.

OBLATIONES ET VOTA) Hinc videtur, quòd Paulus priùs nuncuparit vota & oblationes quasdam Hierosolymæ in templo offerendas, antequam moneretur à Jacobo cap. 21. v. 20. sed monitum à Jacobo ea accelerasse. Fecit id ad invidiam Judæorum vitandam, eorumque gratiam captandam, ostendendo se templi & legis esse cultorem, non hostem.

INVENERUNT ME PURIFICATUM IN TEMPLO) q. d. Ergo non violavi templum, ut ipsi obiciunt, sed honoravi: quia purificatus sum in eo. Singula verba Pauli habent nervum & pondus, quo objecta crimina infringit. VERS. 18.

QUIDAM AUTEM EX ASIA JUDÆI) Syrus & Vatabl. *Quidam autem ex Asia Judæi eum tumultum concitarunt, non ego, quos oportuit sistere mecum coram te.* q. d. Accusatores mei concitarunt tumultum, non ego: illos ergo hìc sistere oporteret, judicare & punire, non me, qui seditionem & injuriam passus sum, ab eisque plagas penè lethiferas excepi. VERS. 19.

CUM STEM IN CONCILIO) quasi reus accusatus à Judæis: quare ipsorum est dicere, quam iniquitatem in me invenerint, eamque probare & me convincere. Syrus vertit, *cum starem*, scilicet in concilio Hierosolymitano reus coram eis c. 23. v. 1. & ita legit Dionys. Cajetanus, & nonnulli alii. Græcum στάντος, cùm sit in aoristo, utroque modo verti potest. Posteriori lectioni valdè congruè respondet id quod subdit Paulus, se clamasse in concilio: *Quoniam de resurrectione ego judicor.* VERS. 20.

NISI DE UNA HAC VOCE) Est tacita ironia & sarcasmus. q. d. Nullam seditionem concitavi, nisi ita censere & nuncupare velint vocem meam, qua clamavi inter eos stans: *Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie à vobis.* Ob illam enim vocem Pharisæi fecerunt schisma à Sadducæis, ac contra eos Paulum tutati sunt. Verùm hujus schismatis vos ipsi fuistis causa, non ego, qui meam causam egi ac veritatem dixi, meamque de resurrectione Christi & Christianorum fidem palam professus sum. Quid in hac mea apologia pec- VERS. 21.

peccaui? quod in hac fidei meæ professione crimen admisi? egi enim rem necessariam, laudabilem, veram, religiosam & piam. Vnde nonnulli Græcum ἢ, id est, *nisi quàm*, vertentes *aut*, sic transferunt: Aut hi ipsi dicant, si quid invenerint in me iniquitatis: aut de vna hac voce, qua clamavi inter eos stans. q. d. Si nihil aliud habent, vel hoc obiiciant crimen, quòd clamarim me ob fidem & professionem resurrectionis iudicari, verùm hoc non est crimen, sed virtus & laus mea. Addit Glossa, voluisse Paulum rursum Iudæos inter se commissos à se auertere: refricando enim nomen resurrectionis, tacitè renovabat dissensionem inter Pharisæos & Sadducæos, quam paulò antè excitarat Hierosolymis. Pharisæi enim auidè nomen & fidem resurrectionis excipiebant, eamque contra Sadducæos palàm propugnabant. Denique resurrectionis meminit, ut preses Gentilis sciat, Paulum à Iudæis non seditionis accusari, sed novæ religionis, putà resurrectionis, quam Gentiles si non credebant, certè non damnabant, imò reverebantur, metuebant & suspiciebant. Hæc enim fides signum est, causa & stimulus pietatis, vitæque timoratæ, innocentis & sanctæ. Vnde subdit Lucas.

DISTVLIT AVTEM ILLOS FELIX, CERTISSIME SCIENS DE VIA HAC] ἀκριβέστερον, id est, *certiùs sciens*; sed comparatiuus ponitur apud Græcos & Latinos eleganter pro superlatiuo. Hinc illud Poetæ:

Hesperi qui lucet cælo iucundior ignis,

id est, iucundissima stella. Platonici enim censebant stellas esse ignitas, adeoque esse ignes & faces cælestes. Et illud Apostoli. *Maior autem horum est charitas*. *Maior*, id est, maxima inter fidem & spem, 1. Corinth. 13. v. 13.

Porrò per *viam* aliqui accipiunt iudaismum & ius Iudaicum. q. d. Felix, vtpote diu versatus inter Iudæos, sciebat quænam esset religio Iudaica, quantumque distaret à Christiana quam prædicabat Paulus. Meliùs alij per *viam* accipiunt institutum & religionem Christi & Pauli, q. d. Felix tum ex litteris Lysiæ, tum ex audita Pauli tam sapienti, modesta & innocenti apologia, certò cognovit eius doctrinam, religionem & vitam non esse seditiosam, vti accusabant Iudæi; sed eos ex odio contra eum iniquè conspirasse, vti Pilatus agnouit Christi innocentiam, ac contra eam iniustè conspirasse Scribas & pontifices. ita S. Chrysostom. Lyranus, Hugo, Dionysius & alij. Nota hic insigne testimonium innocentiæ & virtutis Pauli. Quare debuisset eum absoluere, illicoque dimittere Felix; sed instar Pilati, ne pontifices offenderet, & ut pecuniam à Paulo emungeret, eum in custodia iniquè detinuit. ita Chrysostom.

VERS. 23. ET HABERE REQVIEM] ἄνεσιν, id est, *relaxationem*, laxiùs haberi, mitiùs tractari, dari ei plus libertatis & recreationis.

VERS. 24. CVM DRVSILLA VXORE] Drusilla erat filia Herodis Agrippæ senioris, qui S. Iacobum occidit, & S. Petrum incatcerauit c. 12. v. 1. ac consequenter erat ipsa soror Agrippæ iunioris, de quo cap. seq. Cornelius Tacitus lib. 5. Histor. scribit, Drusillam fuisse neptem Antonij & Cleopatræ, *vt eiusdem Antonij Felix progener Claudius nepos esset*. Vnde videtur, quòd Cypris vxor Agrippæ, & mater Drusillæ, fuerit filia M. Antonij & Cleopatræ, ait Mariana in cap. 25. Act. Hinc & videtur vocata *Drusilla*, à Livia Drusilla vxore Augusti. eiusque filio Druso, fratre Tiberij Imperat. Drusus enim ex Antonia sorore M. Antonij genuit Claudium, qui Caio Caligulæ in imperio successit. Agrippa enim rex pater Drusillæ, euectus fuit ad regnum à Caio Caligula & Claudio Imperat. Vnde in Claudij gratiam, filiam *Drusillam* nominauit: Drusus enim cognomen fuit familiæ Claudiæ. Vnde & Livia vxor Augusti Cæsaris, mater Drusi, & auia Claudij, cognominata fuit Drusilla, quam Caius Cæsar quasi deam consecravit habitu Veneris: sicuti eadem nomine Lunæ consecrata fuerat dea habitu Iunonis. Vnde ipsa vocata fuit Venus cælestis, cognomento Panthea. ita Dio libr. 59. & ex eo Lipsius in lib. 5. Annalium Taciti sub initium.

Drusilla quæ.

Porrò Drusilla hæc, teste Iosepho libr. 20. Antiqu. cap. 5. tres habuit sponsos. Primò enim desponsa fuit Epiphani, Antiochi regis filio: sed hic eam recusauit, quia noluit subire circumcisionem, quæ conditio in nuptijs ipsius, vtpote Iudææ, petebatur. Secundus fuit Azizus rex Emesæ, qui subiit circumcisionis conditionem, itaque cum ea matrimonium iniit. Tertius fuit Felix, qui eam ab Azizo marito ad se pellexit. Hinc Drusilla vocata est *trium regum vxor*, & *ter regina*, ideoque fortè à Suetonio in Claudio cap. 28. Felix dicitur *trium reginarum maritus*. Denique Drusilla profligati pudoris & fidei femina, à marito rege ad adulterum præsidem, non solùm abdicata coniugali fide, sed & patria religione spreta, transiit, ac cum Felice Gentili facta est Gentilis.

Trium regum sponsa.

AVDIVIT] Incitante fortè Drusilla vxore, quæ cùm esset Iudæa, ex curiositate volebat audire, quænam esset nova secta, quæ à Iudæo Paulo prædicabatur, ac quid differret christianismus à iudaismo. Vnde curiosi hi auditores nullum ex ardenti Pauli concione fructum retulerunt, nisi maioris damnationis, ob maiorem post agnitam veritatem, in errore & vitio culpam & pertinaciam.

FIDEM QUÆ EST IN CHRISTVM IESVM] quæ est de Christo Iesu, putà fidem Christi, siue Christianam.

VERS. 25. DISPVTANTE AVTEM ILLO DE IVSTITIA ET CASTITATE] Syrus, *de iustitia & sanctimonia*, castitas enim est sanctitas, id est, puritas animæ & corporis, vti ostendi 1. Corinth. 7. v. 34. Studio Paulus appositum hoc Felici thema dicendi accepit: sciebat enim eum esse adulterum & iniustum, ut eum ad castitatem & iustitiam revocaret. Adulterum, quia Drusillam ob eximiam pulchritudinem, opera Simonis cuiusdam Magi ad se pellexerat, ut relicto priore matrimonio Azizi regis Emesenorum, ad suas nuptias transiret: vnde ex ea suscepit filium, quem à patre Drusillæ Agrippam nominauit. Addit Tacitus, eum per omnem libidinem grassatum esse, cuius verba mox recitabo. Nec mirum: si enim regium thalamum invadere ausus est, & à rege reginam ad se traducere, quid quid non tentarit in plebeios & subditos? Meritò ergo coram adulteris, Felice & Drusilla, Paulus disputauit de castitate. Paulus, inquam, antistes virginitatis, qui, ut ait S. Augustinus, homines angelos, imò deos efficere satagebat.

Felix adulter & tyrannus

Moral. docet hic Paulus, iudices & præsides debere esse continentes, tam à venere, quàm ab avaritia, ne ob lucrum iustitiam, ob cupidinem castitatem & coniugia euertant. Vnde prisci Romani mirè ab vtraque se continuerunt, eaque ratione propagarunt imperium, tamque amplum, & tantum, quantum in historiis legimus, consecuti sunt, vti multis exemplis docet Valer. Max. lib. 4. cap. 3.

Iniustum, quia, ut ait Tacitus lib. 12. Annal. factus præses Iudææ *insolescebat, cuncta malesicia sibi impune ratus, tanta potentia subnixo*. Et mox: *Felix intempestiuis remediis delicta accendebat*. Idem lib. 5. Histor. *Felix*, inquit, *per omnem sæuitiam & libidinem, ius regium seruili ingenio exercuit*. Fuerat enim ipse seruus, æquè ac frater eius Pallas, à quo per Claudium Imper. libertate donato & euecto, Felix pariter Iudææ præfecturam obtinuerat. Hic verum est illud Prouer. c. 30. v. 21. *Per tria mouetur terra & quartum non potest sustinere: per seruum, cùm regnauerit; per stultum, cùm saturatus fuerit; per odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta; & per ancillam cùm fuerit heres dominæ suæ*. Quocirca Felicem, ut meliùs res Iudaicas administraret, sæpè admonuit summus pontifex Ionathas, qui proinde monita & monitorem non ferens, eum curauit interfici per sicarios; qui deinde eius conniventia in multos alios grassati, plura homicidia, imò latrocinia perpetrarunt, teste Iosepho lib. 20. Antiquit. c. 6. *Inuitati*, inquit, *hac licentia sicarij per singula festa ventitantes, & tela celantes, pari modo immixti turbis, alios confodiebant propter priuatas inimicitias, alios conducti pecunia, idque non modò in reliquis vrbis partibus, sed in ipso templo etiam. Vnde fas est credere, Deum tanta impietate offensum, auersatum esse Hierosolymam, temploque vtpote non ampliùs puro domicilio, Romanos induxisse, purificaturos id lustralibus flammis*. Subdit deinde Iosephus tumultum Cæsareæ inter Iudæos & Syros exortum, in quo Felix multos Iudæorum immissis militibus occidit. Atque hæc semina fuerunt rebellionis, quæ paulo post in apertum bellum eruperunt, quo à Tito vastata & euersa est Hierosolyma. Pergit Iosephus capit. 7. *Cæterùm*, inquit, *postquam Felici successor Portius Festus à Nerone missus est, primores Iudæorum Cæsaream incolentium Romam profecti sunt Felicem accusaturi: dedissetque omnino pœnas iniuriarum quibus Iudæos affecerat, Nisi Nero eum donasset Pallantis fratris precibus, qui tum in pretio erat apud*

principem. Vide eumdem libr. 2. Belli capit. 12. ubi graphicè describit, quanta tum fuerit sicariorum & latronum copia, audacia & terror.

Libertas Pauli.

Meritò ergo Paulus coram iniusto præside de iustitia disseruit. Ubi rursum Nota libertatem & magnanimitatem Pauli Felicem enim tyrannum liberè tyrannidis arguit, sciens ea de causa ab ipso recenter occisum Jonatham pontificem, ac proinde simili se neci pro Deo & justitia offerens. Eumdem cum Drusilla arguit adulterii, memor & conscius Joannem Baptistam accusantem adulterium Herodis (qui erat propatruus Drusillæ: erat enim patruus Herodi Agrippæ, patris Drusillæ) cum Herodiade, premium suæ accusationis tulisse mortem & martyrium: nimirum hoc quærebat, hoc ambiebat Paulus.

Verè S. Chrysost. homil. 2. de laudibus S. Pauli: *Paulus*, inquit, *tyrannos ac populos spirantes furorem, velut esse quosdam culices existimabat. Mortem verò & cruciatus, & mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Etenim coarctatus carcere habitabat cælum, ac libentius verbera excipiebat & vulnera, quàm alii bravia dicipiunt.* Et inferius: *Siquidem Paulus in terra gradiens, sic se agebat in cunctis quasi angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat.* Rursum *Magnanimi est in amore & odio apertum esse*, ait Elias Cretensis in orat. 10. Gregorii Nazianzeni. Id hic cernimus in Paulo.

ET DE JUDICIO FUTURO] Hunc stimulum, qui accerrimus est, impuro & iniusto præsidi adhibet Paulus, ut ad pœnitentiam eum adigat, & ad justitiam, castitatem, fidem, vitamque Christianam traducat; aut saltem, ut frænum ejus cupidini iniiciat, ne tam gravia, ac solebat, committeret, neve in gratiam Judæorum contra justitiam se innocentem condemnaret, memor judicem suum fore Deum & Christum, qui justitias judicabit, psal. 74. v. 3.

Discant concionatores & confessarii hoc divini judicii stimulo pungere & frangere dura impiorum corda. Ita eodem illa pungit & ferit Moses Deuter. c. 8. 17. David psal. 74. v. 3. Salomon Eccles. 5. 7. Ecclesiasticus c. 7. 40. Machabæi lib. 2. cap. 7. & S. Paulus crebrò, ut 1. Corinth. cap. 3. v. 13. *Uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur.* Et cap. 4. v. 4. *Qui autem judicat me, Dominus est.* Et epist. 2. cap. 5. v. 10. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. Scientes ergo timorem Domini suademus hominibus.* Paulum secutus S. Cyprianus lib. 4. epistola 9. ad Florentium: *Hæc*, inquit, *pro animi mei pura conscientia, & Domini & Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu literas meas, & ego tuas: in die judicii ante tribunal Christi utraque recitabuntur.* Sic & noster Edmundus Campianus, Angliæ athleta & Martyr, in libro Decem rationum ratione 10. *Veniet*, inquit, *Elizabetha, dies ille, ille dies, qui tibi liquidò commonstrabit, utri te dilexerint, Societas Jesu, an Lutheri progenies.* Audivi in Belgio concionatorem insignem, qui in singulis concionibus pathos vehemens ciebat intentatione & exageratione judicii divini, magno audientium motu & fructu.

Vox Virginum est tonitru.

TREMEFACTUS FELIX] Vox enim Pauli eum, utpote adulterum & tyrannum, percellebat instar tonitrui. Talis enim est vox virginum Apocal. 14. 2. Paulus autem fuit virgo, ut patet 1. Corinth. 7. 7. Hinc & talis fuit vox S. Jacobi, & Joannis intonantis: *In principio erat Verbum*; uterque enim fuit virgo. Unde & à Christo cognominati sunt *Boanerges*, id est, filii tonitrui, Marci c. 3. v. 17. Verè S. Hieron. epist. 61. ad Pammachium. *Ubi*, inquit, *electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium.* Et S. August. serm. 31. de verbis Apostoli: *Audivimus*, ait, *de nube magna tonitrua; nubes enim Dei verba ista sonuerunt & tremere nos fecerunt.* Si impium præsidem perculit Paulus, dum coram eo staret subditus, reus & vinctus; quomodo percellet eumdem, quando cum Christo & Apostolis sedebit super thronos duodecim, judicans Felicem, adeoque omnes tribus Israelis & totius orbis? juxta illud Sapient. cap. 5. 1. *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili*, &c. Quocirca in Paulo verum est illud ænigma, & elogium antistrophum,

Imbellis vere bellat, innocens nocet:
Inermis arma superat, immotus movet;
In pace pugnax, pacis in pugna tenax;
Clemens in ira: horrendus in clementia:
Rigide severus, & severus comiter:
Judicatus judicat, & judicem percellit:
Vinctus vincit, vinciendo vincientem:
Reus fit judex, judicemque facit reum.
Supplex imperat, imperans supplicat:
Terror timet, timor terret.
O miram virtutis vim! ò virum, ò angelum,
O novum novi Pharaonis Deum!

QUOD NUNC ATTINET] Perperam Dionysius legit, *quid nunc attinet*, scilicet de istis loqui, & ita detonare? Græcè enim est, τὸ νῦν ἔχον, quod Pagnin. & Tigurina vertunt, *in præsentia*. abi scilicet ad liberam custodiam, inquit Glossa; itaque ut libertatem daret eundi per civitatem, ait Lyran. Sequitur enim per antithesin: *Tempore autem opportuno accersam te*, ut tuam causam pleniùs audiam, examinem & judicem.

SPERANS QUÒD PECUNIA EI DARETUR A PAULO] Græca addunt, ὅπως λύσῃ αὐτόν, id est, *ut solveret eum*, quasi Paulus se lytro redempturus esset, ac pecunia empturus liberationem & libertatem. Audierat enim Felix à Paulo, ipsum pecuniam attulisse Hierosolymam ad faciendas eleemosynas v. 17. ac sciebat fideles & discipulos pro eo redimendo sua omnia impensuros. Vide hic sordidam Felicis avaritiam. Rectus præses facit illud Taciti lib. 13. Annal. *Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium.* Præclarè S. Nazianzenus in Sententiis: *Avarus*, inquit, *quidam dixit: Fortunæ guttam malo, quàm mentis* (sapientiæ) *dolium. Huic sapiens reposuit: Mentis guttam pluris facio, quàm fortunæ dolium.* Verùm generosus animo Paulus Deo fisus, pro eoque patiendi avidus, sordidam hanc nundinationem abominatus est, maluitque in carcere manere & mitti ad Neronem. Quid mirum? Socrates apud Platonem in Critone docet, non decere ut vinctus vinculis iniustis, dato pretio sese eximat, decere potiùs ut pœnam mortemque innocenter & fortiter subeat. Nimis rigidè Tertullianus lib. de Fuga cap. 12. hoc Pauli exemplo concludere conatur, illicitam esse omnem in persecutione fugam & redemptionem. Sanctè enim faciunt Catholici, qui suos sacerdotes ab hæreticis, vel infidelibus captos pretio redimunt, æquè ac illi qui redimi se sinunt. Sanctiùs tamen & generosiùs faciunt, qui Paulum imitantes redimi nolunt, tum ut plura pro Christo patiantur, tum ne Catholicos sumptu gravent, tum ne infidelibus Catholicos expilandi, & sacerdotes capiendi dent ansam, eis omnem lucri spem præcludendo, quod nonnullos è Societate nostra mihi familiares, in Hollandia captos factitasse scio, magna sacerdotalis constantiæ fama & gloria. VERS. 16.

BIENNIO AUTEM EXPLETO] Scilicet à captivitate & incarceratione Pauli, quam hucusque enarravit Lucas, inquit Oecum. Beda, Lyran. Glossa, Sanchez, Cajetan. & Dionysius hic, ac Onuphrius in Chronico: censet enim Paulum per biennium a Felice Cæsareæ in vinculis detentum fuisse. Verùm hoc difficile est creditu. Sic enim quadriennium integrum egisset Paulus in carcere, nimirum biennium Cæsareæ, & biennium Romæ. Quare alii passim censent, Paulum anno 2. Neronis, quo & captus est, ex Judæa vinctum missum esse Romam ad Neronem. Quocirca Baronius, Lorinus & Scaliger biennium hoc inchoant à Neronis imperio. Nam olim à Cumani temporibus, Felix à Claudio Imper. in eam provinciam missus fuerat præses. Verùm hoc generalius videtur, nec satis ad propositum. Quare magis pertinenter & appositè dicemus, biennium hoc inchoandum à præfectura Felicis in Judæa: nam antè illud præfuerat Trachonitidi, Batanææ & Gaulanitidi: Claudius enim sub finem imperii & vitæ, Felicem præfecit Judææ, ut dixi v. 10. VERS. 17.

Porrò Onuphrius in Chronico, censet Felicem à Claudio missum esse præsidem in Judæam anno Christi 52. Paulum verò Hierosolymæ captum esse anno Christi 55. qui fuit Claudii 14. & ultimus, ac biennio captivum apud Felicem mansisse, ita ut anno Christi 58. à

Fe-

Festo, qui Felici successit, missus sit Romam. Quæ sententia non est incongrua, nec improbabilis. Ex qua colligas, Paulum integro quadriennio fuisse in carcere: nam post hoc biennium missus Romam, ibidem alterum biennium egit in carcere cap. 28. v. 30. Mirum sanè videtur, Deum permisisse Paulum tanto tempore claudi, & ab Apostolatu impediri. Sed per passiones honoratur Deus magis, quàm per actiones, præsertim quia Paulus in carcere magis, & ardentiùs, quàm liber, prædicabat Christum tam literis, quàm verbis, & exhortationibus, ut patebit in fine cap. 28. Sed hic computus dissentit à chronologia, & coordinatione annorum Pauli, quam consignat Baron. & alii, egoque in Chronotaxi secutus sum, Quare priùs quod dixi veriùs est.

VOLENS AUTEM GRATIAM PRÆSTARE] Χάριτας καταθέσθαι, id est, *gratam rem facere*, vel *gratiam inire*. ita Vatabl. ne scilicet à Judæis, quos vexaverat, accusaretur apud Neronem. Sed impius gratiam hominum quam quærebat, non acquisivit: nam à Judæis accusatus, vinctus missus est ad Neronem à Festo successore, ut dixi v. 25. Porrò hic in Paulo vera est illa aurea Nazianzeni in Sententiis gnome: *Dies ad diem te transmittit, levissimeque volvitur: constantis autem hominis sententia sempiternum diem habet*. In illa ibidem: *Ut incus maxima ictus non pertimescit, sic mens sapiens omne detrimentum extrudit*.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judæis poscentibus Festus rogat Paulum, num causam dicere velit Hierosolymis. Ille negat, & Romam ad Cæsarem appellat. Festus priusquàm ad Cæsarem Paulum mittat, rogat Agrippam regem ut eum audiat, & quid de eo faciendum sit suggerat.

1. Festus ergo cùm venisset in provinciam, post triduum ascendit Hierosolymam à Cæsarea. 2. Adieruntque eum principes sacerdotum, & primi Judæorum, adversus Paulum: & rogabant eum. 3. postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perduci eum in Jerusalem, insidias tendentes ut interficerent eum in via. 4. Festus autem respondit, servari Paulum in Cæsarea: se autem maturiùs profecturum. 5. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum. 6. Demoratus autem inter eos dies non ampliùs quàm octo, aut decem, descendit Cæsaream, & altera die sedit pro tribunali, & jussit Paulum adduci. 7. Qui cùm perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Hierosolyma descenderant Judæi, multas & graves causas obiicientes, quas non poterant probare. 8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccavi. 9. Festus autem volens gratiam præstare Judæis, respondens Paulo, dixit: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his judicari apud me? 10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ibi me oportet judicari. Judæis non nocui, sicut tu meliùs nosti. 11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si verò nihil est eorum, quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. 12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis. 13. Et cùm dies aliquot transacti essent, Agrippa rex & Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum. 14. Et cùm dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, dicens: Vir quidam est derelictus à Felice vinctus. 15. de quo, cùm essem Hierosolymis, adierunt me principes sacerdotum, & seniores Judæorum, postulantes adversus illum damnationem. 16. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priùs quàm is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. 17. Cùm ergo huc convenissent, sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. 18. De quo, cùm stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum. 19. quæstiones verò quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, & de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. 20. Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione dicebam, si vellet ire Hierosolymam, & ibi judicari de istis. 21. Paulo autem appellante ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Cæsarem. 22. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam, & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum. 23. Altera autem die, cùm venisset Agrippa, & Bernice, cum multa ambitione, & introissent in auditorium cum tribunis, & viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. 24. Et dicit Festus: Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Hierosolymis, petentes, & acclamantes non oportere eum vivere ampliùs. 25. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere. 26. De quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. 27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & causas ejus non significare.

VERS. 1. FESTUS ERGO CUM VENISSET IN PROVINCIAM] Tigur. *Festus ergo suscepta provincia*, putà cura & regimine provinciæ, nimirum Judææ. Id fecit adeundo Cæsaream: hæc enim erat caput provinciæ, si spectes Romanos; sin Judæos, caput erat Hierosolyma: unde mox eò ascendit Festus.

VERS. 3. POSTULANTES GRATIAM] non justitiam: hanc enim in tribunali, coram tribuno, & Felice tentarant frustrà. Paulo causæ suæ justitiam, & innocentiam clarè ipsis etiam hostibus demonstrante. Rursum postulant gratiam, ut scilicet Paulus Cæsarea, quo à tribuno ob insidias Judæorum missus erat, remitteretur Hierosolymam, ut ei novas insidias struerent. Solent enim à præsidibus, & principibus, dum primò principatum capessunt, vel inaugurantur, peti gratia quæpiam. Judæi hic non aliam petunt, quàm Pauli necem. Vbi vide, quanti Paulum æstiment, putà quantum Judaismi hostem, & christianismi hyperaspistem: ut cùm multa longè majora, & publicum bonum spectantia petere possint, & debeant, iis omissis unum Pauli petant caput. Ita invidentes gloriæ Pauli, nolentes longè magis eam celebrant. Verè Nazianzenus in Monostichis:

Gratum est invideri; at invidere ingens probrum.

VERS. 4. FESTUS AUTEM RESPONDIT, SERUARI PAULUM IN CÆSAREA] Refutavit Festus petitionem Iudæorum de Paulo Hierosolymam accersendo: sive quia ex vultu, voce & gestu vidit malevolentiam Iudæorum in Paulum: sive quia audierat de insidiis illi à Iudæis structis: sive quia tribunal præsidis erat Cæsareæ, quò proinde ipse properabat.

VERS. 5. POTENTES SUNT] ad conficiendum iter. q. d. Qui possunt proficisci, & tantum iter (trium diætarum) peragere. Aliter Hugo & Vatabl. q. d. Qui possunt sine rerum suarum incommodo, quibus scilicet commodum est, ire Cæsaream. Secundò, *potentes*, id est, validi oratores, sive accusatores lingua pollentes, & validis argumentis armati ad Paulum accusandum & convincendum. Hi enim vocantur δυνατοί, & hoc propriè ad rem præsentem facit.

SI QUOD EST IN VIRO CRIMEN] Pro *crimen* græcè est ἄτοπον, id est, *absurdum*, *insolens*, *indecens*, *infame*:

VERS. 7. GRAVES CAUSAS] αἰτιάματα, id est *crimina*; *& criminationes*, ita Tigur. Pagnin. & alii.

VERS. 9. VIS HIEROSOLYMAM ASCENDERE?] Non jubet, sed rogat. Impudens enim fuisset, si jussisset, & abduxisset illuc, ubi non erat redargutus, inquit Chrysost. præsertim quia Paulus erat civis Romanus, & stabat Cæsareæ ad tribunal Cæsaris Romani; nomen enim Romanum in reo veneratur præses Romanus, ait Hugo.

VERS. 10. AD TRIBUNAL CÆSARIS STO] q. d. Cæsar suum tribunal, quod tu nunc ejus vice occupas, ò Feste, habet hìc Cæsareæ, quasi in metropoli provinciæ, ibi ergo me judicari oportet, non Hierosolymæ. Porrò *Cæsares* nuncupati sunt reges & Imperatores Romani, à Iulio Cæsare, qui primus imperium occupavit, & vocatus est *Cæsar* à familia. Fuit enim Cæsarum familia Iuliis adscita, qui ex Iulo Ascanio Æneæ filio descenderunt, juxta illud Virgil. Æneid. 6.

Iulius a magno demissum nomen Iulo.

Cæsaris etimon & origo. *Cæsar* autem primitus dictus est, vel à cæsii oculis, vel à cæsarie, seu capillis, cum quibus natus sit; vel à cæso matris utero, quos ideò cæsones dici, & auspicatiùs nasci, quàm eos qui in pedes nascuntur, asserit Plinius lib. 7. c. 9. ideòque Scipionem Africanum seniorem *Cæsarem* cognominatum esse, Spartianus verò & Servius ajunt primum qui *Cæsar* vocatus sit, fuisse Iulii Cæsaris avum, qui in Africa elephantum interfecit: elephas enim lingua Punica vocabatur *Cæsar*. Certè Iulius Cæsar, à quo propagata est familia & nomenclatura Cæsarum, non est natus cæso utero materno. habuit enim ipse matrem Aureliam, quam amisit dum in Gallia bellum gereret. Adde ejus quoque pater nuncupatus est *Cæsar*, qui prætura functus Pisis obiit.

Iulius Cæsar prodigium naturæ. Porrò ipse hoc nomen propagavit in posteros, ob rerum à se gestarum splendorem, & gloriam, quam multi secuti sunt, nemo assecutus. Ipse enim omnem Galliam, quæ saltu Pyrenæo, Alpibusque, ac Rhodano Renoque continetur, novem annis in provinciæ formam redegit. Ipse Germanos trans Rhenum habitantes, primus Romanorum ponte fabricato invadens, subjugavit. Ipse Britannos anteà ignotos devicit. Ipse in Italia Picenum, Umbriam, Hetruriam occupavit. Ipse validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus legatis, M. Petrejo, L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, invasit. In Macedonia superavit Pompejum, in Ægypto Ptolemæum, in Ponto Pharnacem in Africa Scipionem, & Iobam, in Hispania Pompeii filios, idque citissimè, instar fulminis omnia pervadens & sternens, ut meritò hoc sibi elogium usurparet: *veni, vidi, vici*. Ipse quinquies triumphavit; primum de Gallia, postea de Alexandria; tertiò, de Ponto; quartò, de Africa; quintò de Hispania. Denique ipse Pompejum, Senatum, Romam, totumque Imperium primus subegit, & occupavit. Porrò ipse fuit liberalissimus, maximè post hos triumphos. ita Sveton. in ejus vita. Quocirca Iulius Cæsar hisce elogiis à nupero Poeta celebratur:

Lux Cæsarum & pater,
Romam Alexander, terræ Mars
Victo orbe, urbem victricem orbis vicit.
Ingratam patriam patris armis punit.
Eam viris invitus, quæ vixit invita.

Sanè videtur ipse fuisse naturæ, ingenii, prudentiæ, fortitudinis, & felicitatis prodigium, adeòque Deus Romanam aristocratiam per eum in monarchiam convertit; ut viam sterneret Christo supremo Monarchæ paulò pòst nascituro, & totum orbem iam à Iulio quasi in monarchiam redactum, per S. Petrum Romanum Pontificem, & Constantinum Romanum Imp. sibi subjugaturo.

Verè enim dixit Tacitus l. 1. *Unum reipub. corpus unius animo regendum est*. Et Thucydides l. 6. *Inordinatus est res plurium principatus*. Et Homerus Iliad. 2. & ex eo Arist. lib. 12. Metaphys. *Non multos regnare bonum, rex unicus esto*. Veriùs S. Leo serm. 1. in nativit. S. Petri, & Pauli: *Cùm duodecim Apostoli*, inquit, *imbuendum Evangelio mundum, distributis sibi terrarum partibus, suscepissent, beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur Imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficaciùs se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet*: nimirum, sicut idem ibidem ait: *ut tot populos citò pervios haberet prædicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis.*

An Cæsar iudex legitimus Pauli. IBI ME OPORTET IUDICARI] Cautè dicit Cæsareæ se debere judicari, non autem Cæsarem esse suum judicem; quia proprius Pauli judex, & superior erat S. Petrus; sed quia eum non agnoscebant Judæi, & Romani Gentiles, hinc coram Romanis præsidibus accusatus à Judæis Paulus, coram eis causam dicere debuit: Romani enim Judæam, & Judæos sibi subegerant, eisque dominabantur. Adde in civilibus Apostolos, & Ecclesiasticos primis illis Ecclesiæ temporibus, debuisse parere magistratui civili, ut insinuat Paulus Rom. 13. & ibidem expressè docet S. Chrysost. Theod. Theophyl. & S. Thomas. Necdum enim introducta erat exemptio, & immunitas Ecclesiastica, quam posterioribus sæculis Pontifices, & Concilia Oecumenica sanxerunt, ac reges principesque Christiani approbarunt, & concesserunt. Cùm enim ipsi sint oves, & subditi Pontificum, non decet ut ipsi judicent suos Pastores, & Superiores, etiam in civilibus. Verùm tempore Pauli principes erant Gentiles, non Christiani qui nullo modo tulissent Apostolos à sua jurisdictione eximi. Quocirca eis spontè se subjecerunt Apostoli, ne darent infidelibus scandalum, nève principes contra se, & fideles concitarent. Vide Lessium lib. 2. de Iustit. cap. 33. de tributis, & vectigal. dubio 4. & Bellarm. lib. 2. de Romano Pontif. cap. 29.

Denique Paulus vim passus à Judæis, licitè imploravit auxilium Cæsaris, cùm aliud tribunal, & remedium se vitamque suam tuendi non haberet, uti docet S. Augustin. epist. 50. Paulum imitatus est S. Athanasius, qui oppressus ab Arrianis, imploravit auxilium Constantii Imper. Arriani. In Apologia enim ad Constantium sic ait: *Si apud alios accusatus essem, ad tuam majestatem provocarem, sicut Apostolus dixit, Cæsarem appello, & cessatum est ab insidiis contra eum.*

JUDÆIS NON NOCUI, SICUT TU MELIUS NOSTI] *Melius*, quàm ut plenioris cognitionis causa oporteat te ire Hierosolymam ibique meam causam investigare, meque judicare. Testatus est tibi Lysias, Felix, aliique meam innocentiam. Tu eamdem ex accusatione Judæorum turbulenta, qua nihil probare potuerunt, meaque prudenti, & vera defensione cognovisti: sat ergo eam nosti.

NON RECUSO MORI] Nota sincerum & intrepidum Pauli animum, & vocem: adeò jus & tribunal non declinat ut si quid contra id peccarit, pœnæ, & morti ultrò se offerat. VERS. 11.

NEMO POTEST ME ILLIS DONARE] Tacitè perstringit præsidem, quòd nimis in gratiam Judæorum pendulus, velit Paulum judicare Hierosolymæ. Hoc enim erat eum tradere Judæis. tum quia ipsi Paulo in via parabant insidias, ut patet v. 3. tum quia Hierosolymæ conspirantes in eum communi studio, tot tantaque contra eum machinati fuissent, ut manus eorum non potuisset effugere.

CÆSAREM APPELLO] Syrus, *protectionem Cæsaris invoco*. Appellavit Cæsarem Paulus, Primò, quia non vitæ suæ, sed Ecclesiæ consulebat, ait S. Augustin. epist. 50. Secundò, quia eum ut seditiosum, & Cæsaris jura turbantem accusarant Judæi. Unde S. Chrysostom. notat miram Pauli generositatem, qui apud illum, quem accusabatur læsisse judicari velit. Tertiò, quia oraculum à Deo acceperat cap. 23. v. 11. se Romæ evangelizaturum: huius ergo occasionem commodam captat appellando Cæsarem, *Paulus Cæsarem appellat ex quinque de causis.*

sciens

ſciens id Deum velle, ideoque appellationis hujus ſucceſſum Deo curæ & cordi fore. Quartò, quia experientia continua didicerat Paulus, ſe in Judæa nuſquam & numquam tutum fore, nec Judæorum inſidias, & manus evaſurum: ergo Romam & Cæſarem appellat. Quintò, ut hac appellatione Cæſarem, putà Neronem demereretur, ſibique & Chriſtianis conciliaret: aut certè, ſi ab eo damnaretur glorioſè ut Martyr Romæ in orbis theatro occumberet. Nam, ut verè ait Dionyſ. Halican. lib. 2. *Aut vita libera, aut mors glorioſa eligenda.* Potiſſima cauſa fuit, ad vitandos Judæorum laqueos. Prudenter enim S. Gregor. Nazianz. in Sententiis: *Sapiens*, inquit, *vitat omnia gravia ac periculoſa, ꝫ æque ac nauclerus tempeſtates.* Idem ad Boſphorium epiſt. 49. vel juxta alios 15. *Demens eſt, qui bis ad eumdem lapidem impingit.* Et Thucydides lib. 1. *Inſidias anticipare potiùs, quàm inſidiantibus contra inſidiari oportet* Et Demoſthenes Philipp. 1. *Rerum occaſiones tarditatem noſtram, & ignaviam non exſpectant* Et Seneca: *Sapiens numquam potentium iras provocat, imò declinat*]; *non aliter quàm in navigando procellam.* Porrò Neronem Poeta nuper hiſco coloribus pinxit:

Hic inter privatos optimus, inter principes peſſimus fuit.
Regno dignus, niſi regnaſſet.
Molles illius mores in duris, induruere in mollitie.
Patriæ dominus, non princeps fuit.
Domum anguſtam fecit, anguſtam urbem;
Patriam incendit, ut extingueret,
Huic deſuit ex tacto rogus:
Dedignatur terra tegere, qui terram dedignatur tangere.

VERS. 12. TUNC FESTUS CUM CONCILIO (*cum ſuis conſultoribus.* ita Syrus) LOCUTUS] q. d. Feſtus audita accuſatione Judæorum & defenſione Pauli, juſſit eos ſecedere ac ſecretò ſuos conſiliarios conſuluit, quid in hac cauſa facto eſſet opus, & an admittenda eſſet Pauli appellatio ad Cæſarem, an verò rejicienda. Si enim Paulus fuiſſet ſeditionum concitator, ut accuſabant Judæi, debebat illicò plecti, nec mitti ad Cæſarem, uti ſanxerunt Jura civilia. Conſiliarii ergo declarant eum non eſſe talem, ac proinde appellationem admittendam eſſe, tum ut Paulo appellanti, tum ut Judæis qui Paulum in Judæa vivum videre non poterant, aliqua ratione ſatisfieret; tum ut Cæſari hic appelationis honos à præſide tribueretur, eoque ipſe profiteretur Cæſari ſe eſſe ſubjectum, eumque ſuum eſſe Superiorem & judicem.

CÆSAREM APPELLASTI AD CÆSAREM IBIS] q. d. Quandoquidem meum tribunal & judicium videris recuſare, ab eoque ad Cæſarem appellas, ito ad Cæſarem, ac coram eo cauſam tuam age. Videntur enim hæc verba præſidis manare ex animo nonnihil in Paulum concitato, & ſuboffenſo, quòd Paulus præſidis judicium ſuſpectum, & nimis in Judæos propenſum hac appellatione arguere videretur.

Conſilium Dei in constituendo Paulum Romam. Nota hic altum mirumque Dei conſilium & providentiam, quo Paulum per vincula, criminationes, injurias, vexationes non tantùm Judæorum, ſed & judicum direxit Romam, ut cum S. Petro fundaret Eccleſiam Romanam, eamque invito Nerone matricem cæterarum conſtitueret. Præclarè S. Nazianz orat 18. de S. Cypriano: *Divina*, inquit, *ſapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, & contraria per contraria procurare novit, ut majorem ſui admirationem mortalibus excitet* Exempla dat Joſeph. Moſen & Hebræos. *Hæc ille* (Deus) inquit. *qui Joſephum fratrum ſcelere & injuria venalem, in Ægyptum duxit, & in ſemina exploravit, & in frumenti largitione nobilitavit, & per inſomnia eò adivit, ut in extera regione fidem & auctoritatem obtineret, atque à Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret, propter quas Ægyptus cruciatur, mare ſcinditur, panis inſtar pluviæ funditur, ſolis curſus inhibetur, promiſſa terra per ſortem diſtribuitur.* Ita Paulus hic per adverſa extollitur & glorificatur, adeò ut per ejus vincula ipſius fides, virtus & gloria in aula Neronis omnique prætorio celebrata ſit, ut ipſe aſſerit Philip. 1. 13.

Paulus coſmopolita. Moral. idem Nazianzen. ibidem docet, quòd Paulus, & Sancti ſint coſmopolitæ civeſque mundi, quia patriam non habent Judæam, nec Jeruſalem terreſtrem, ſed cæleſtem pro qua omnia acerba mortemque ſubeunt alacriter. S. Cyprianus, inquit, hortabatur omnes fideles in perſecutione Decii ad conſtantiam & martyrium. *Hanc enim negotiationem omnium præſtantiſſimam eſſe, quâ exigui ſanguinis pretio celeſte regnum emitur, ac brevia & fragilia bona cum ſempiterna gloria commutantur. Unam enim magnis & excelſis viris patriam eſſe, nempe Jeruſalem illam quæ mente percipitur, non eas quas hic anguſtis finibus circumſcriptas eſſe, atque ab aliis aliiſque hominibus ſubinde incoli videmus: unum item generis ſplendorem in eo conſiſtere, ut divinam imaginem conſervemus, atque exemplar noſtrum imitemur. Unum porrò principatum in hoc poſitum eſſe, ut adverſus improbum illum palmam obtineamus, ac ne iis certaminibus quæ pietatis cauſa ſuſcipiuntur, animos noſtros frangi & expugnari ſinamus, ubi vitium cum virtute confligit, & ſluxus ac fragilis mundus cum firmo & ſtabili; & acerbus ac truculentus certaminis præſes cum fortibus athletis; & Belial adverſus Chriſtum aciem inſtruit: ob eaſque cauſas & gladios contemnere, & frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes & truculentas, mites exiſtimare, & famem pro ſummis deliciis ducere; amicorum autem & propinquorum lacrymas, & luctus ac gemitus, & diaboli illecebram, utaque ad Deum ferentis impedimenta, præterire ſuadebat. Hæc enim virilium & ſtrenuarum animarum eſſe graviſque conſilii ac prudentiæ. Atque harum rerum propinquum exemplum ille ipſe erat, utpote qui omnia pro ſtercoribus duxiſſet, ut Chriſtum lucraretur.*

AGRIPPA REX] Hic Agrippa non fuit ſenior ille, qui ab angelo percuſſus interiit cap. 12 ſed ejus filius, frater Druſillæ & Bernices. Agrippa enim ſenior habuit duos filios, Druſum & Agrippam juniorem, ac tres filias, Druſillam, Bernicem & Mariamnem. ita Joſephus lib 18. Antiq cap. 7. Agrippa junior ad diſtinctionem ſenioris, ab Hebræis vocatur Agrippina Hic moriente patre puer erat Romæ, & à Claudio Imp creatus eſt rex Chalcidis. Deinde tetrarchia Philippi, putà Trachonitis, ei adjecta eſt; Judæa verò manſit ſub præſidibus Romanis. Quòd ergo Agrippa mutavit Judæorum pontificem, eorumque ſacris ſe immiſcuit, ut ſcribit Joſephus; id non tam jure quàm conniventia præſidum Rom. fecit, qui id ipſi tamquam religione Judæo, & Judææ regis nepoti ultrò permiſerunt, præſertim quia ditio Agrippæ cenſebantur ad Judæam & Judæos pertinere. Porrò Agrippa uterque vocatus eſt in gratiam M. Agrippæ qui fuit gener Auguſti Cæſaris: ab Auguſto enim Herodes Aſcalonita, qui fuit Agrippæ avus, regnum Judææ acceperat. Unde Agrippa ſenior filiam vocavit Druſillam, in gratiam Liviæ uxoris Auguſti, quæ Druſilla eſt cognominata, ut dixi cap. 24. 24. filium verò Druſum in gratiam Druſi filii Liviæ, & fratris Tiberii Cæſaris. Agrippa enim non Hebræum, ſed Romanum eſt nomen ita dictum ab ægro partu, vel ab ægritudine, & pedibus. Audi Gellium libr. 6. cap. 16. Quorum in naſcendo non caput, ſed pedes primi extiterant, qui partus difficillimus ægerrimuſque habetur, Agrippæ appellati, ab ægritudine, & pedibus. *Agrippa agnomen.* Confixos autem pueros in utero Varro dicit, capite infimo nixos, ſurſum pedibus elatis: non ut hominis natura eſt, ſed ut arboris (unde & homo vocatur arbor inverſa.) Nam pedes cruraque, arboris appellat ramos; caput, ſtirpem atque caudicem. Quando igitur contra naturam fortè converſi in pedes brachiis plerumque diductis, retineri ſolent, ægrius tunc mulieres enituntur. Et Plinius lib 7. cap 8 *In pedes*, inquit, *procedere naſcentem, contra naturam eſt: quo argumento eos appellavere Agrippas, ut ægre partos.* Unde & M. Agrippa multas corporis animique ægritudines habuit. *Nam fuit adverſa pedum valetudine, miſera juventa, exercito ævo inter arma morteſque ad noxia ſucceſſu, infelici terræ ſtirpe omni, ſed per utraſque Agrippinas maxime.* harum enim una genuit Caium Caligulam Cæſarem, altera Neronem, *totidem faces generis humani. Præterea brevitate ævi, LI. raptus anno, in tormentis adulteriorum conjugis, ſocerique prægravi ſervitio, luiſſe augurium præpoſteri natalis exiſtimatur.* ita Plinius, & Sueton. in Auguſto c. 63. 64 65. Pari modo miſer, infelix & infauſtus fuit uterque Herodes Agrippa: ſub juniore enim geſtum eſt bellum Judaicum, ac everſa Judæa & Hieroſolyma à Tito. Addit Plinius *Neronem quoque toto principatu ſuo hoſtem humani generis, pedibus genitum parens ejus ſcribit Agrippina. Ritu naturæ capite hominem gigni mos eſt, pedibus efferri.*

Nota hic idem Herodum ingenium & officium in judicandis fidelibus, & Chriſtianis, continua generatione propa-

propagatum. Primus enim Herodes Ascalonita fuit judex, & carnifex paruulorum innocentum, futurus & Christi, si eum mancipare potuisset. Hujus Herodes Antipas irrisor fuit Christi, & carnifex S. Iohannis Baptistæ. Nepos verò Herodes Agrippa senior, fuit judex, & incarcerator S. Petri, homicida verò S. Iacobi. Abnepos, putà Agrippa junior, hic quasi judex fuit S. Pauli.

Et Bernice] Hoc nomine multæ fuere illustres fœminæ. Prima, Bernice fuit uxor Ptolemæi Lagi primi post Alexandrum Magnum regis Ægypti, mater Ptolemæi Philadelphi, rara mulier forma, & viro dilectissima. Secunda, Bernice fuit filia Philadelphi, quæ deinde fratri suo Ptolemæo Evergeti nupsit cujus crines in cœlum relati putantur persuasione Cononis mathematici, de quibus elegiam habet Catullus. Tertia, fuit Bernice celeberrima apud Græcos, à quibus vocata est Pherenice, id est, ferens victoriam, utpotè filia mater & soror Olympionicarum, id est, eorum qui in ludis Olympicis victoriam, & palmam tulerant, teste Plinio lib. 7. cap. 40. Quarta Bernice fuit filia Herodis Ascalonitæ, quam Augustus Cæsar in honore habuit. Quinta, fuit S. Veronica (hæc enim in Chronico L. Dextri, & ab aliis vocatur *Bernice*, *Beronice* vel *Veronice*) quæ Christo eunti ad Crucem sudarium dedit ad sudorem extergendum, cui Christus vultum suum impressit, quod Romæ in Basilica S. Petri magna veneratione asservatur, & quotannis in Cœna Domini ostenditur. Sexta, fuit hæc Bernice, Herodis Agrippæ senioris filia, & junioris soror, ita dicta à proamita, putà à Bernice Herodis Ascalonitæ filia. Porrò Agrippæ juniori hic eam jungit Lucas, ut significet eam non tantùm ipsius fuisse sororem, sed & concubinam. Fuit enim ipsa, æquè ac soror ejus Drusilla, incontinens & suspecta de incestu cum fratre: unde ita se invicem diligebant, ut semper sociati incederent, ut patebit v. 23. Hinc & Chrysostomus eam vocat *uxorem Agrippæ*: quare Bernice ut hanc suspicionem dilueret, nupsit Polemoni Ciliciæ, vel, ut volunt alii Luciæ regi, quem tamen mox ex intemperantia reliquit, unde *incestam* eam vocat Iuvenal. Satyra 6. *Barbarus incestæ dedit hunc* (adamantem) *Agrippa sorori*. Tacitus autem lib. 1 & 2. Histor. docet, eam placuisse Vespasiano, & nihil propiùs fuisse quàm ut nuberet Tito. Audi Iosephum lib. 20. Antiq. cap. 5. *Porro Bernice post Herodis obitum, qui idem maritus ejus, & patruus fuerat, aliquanto tempore in viduitate acto, cum spargeretur rumor cum fratre eam congredi, suasit Polemoni regi Ciliciæ, ut prius circumcisus se duceret, rata sic se coarguituram mendacium. Nec recusavit Polemon, inductus maxime mulieris divitiis. Id tamen conjugium diuturnum non fuit, propter intemperantiam, ut fertur, discedente ab eo Bernice; qui mox deserens ab uxore, & ipse Iudaicæ religionis desertor factus est*. Addit Iosephus de Mariamne, altera sorore Bernices, ejusdem cum ea genij: *Eodemque tempore etiam Mariamne dedignata Archelaum, migravit in thalamum Demetrii, primi inter Alexandrinos Iudæos; & Alabarchæ ex quo filium Agrippinum suscepit*. Ecce cum quàm impuris & incestis Paulo fuit certamen, & tamen eos, licèt judices suos, vehementia veritatis & orationis suæ perculit, & obstupefecit, ut patebit seq. v. 24 & 27.

Bernice soror & concubina Agrippæ.

Porrò Bernice, si Græcum etymon spectes, idem est, quod *βαρος νικης*, id est, *gravitas*, vel *pondus victoriæ*, sive *gravis & ponderosa victoria*: Pherenice verò idem est quòd *ferens victoriam*. Macedones enim φ in β sæpè commutant, & pro *Pherenice* dicunt *Berenice*. Sin Hebræum etymon spectes, *Bernice* idem est quod *puritas innocentiæ*: בר *bar* enim est purus, נקה *naka* est innocens. ita Pagnin. in Interpret. nom. Hebr. Hæc etyma & significata optimè conveniunt S. Veronicæ: in cæteris verò, ac præsertim nostra hac, significant non quales fuerint, sed quales esse debuerint.

Ad salutandum Festum] Quasi novum præsidem, felicem ei adventum in provinciam gratulaturi.

Postulantes adversus illum damnationem] *δικην*, id est *sententiam, qua damnaretur ad mortem*. ita Vatabl.

VERS. 16. Non est Romanis consuetudo] &c. Eadem consuetudo fuit apud alios populos. Est enim juris naturæ, & gentium, ut reus accusatus non damnetur, nisi priùs audiatur detúrque ei locus apologiæ. Vnde illud: *Aud. alteram partem*. Ita Alexander, teste Plutarcho in Apophtheg. sedens pro tribunali judex alteram claudebat aurem, ut integram servaret reo. Refert Ammianus lib. 18. Delphidium, cùm Numerium accusaret furti, nec id probare posset, eo audacter negante, exclamasse: *Ecquis florentissime Cæsar nocens poterit esse unquam, si negasse sufficerit?* Cui Iulianus: *Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet?* Quocirca jura statuerunt, ut reus, nisi de scelere convincatur, absolvatur. Satiùs est enim nocentem absolvere, quam innocentem condemnare, ff. *de pœn. l. Absentem*, C. *de accusat.* Qua de causa litigantes astuti, & prudentes, in lite se reos faciunt, & hac ratione sæpè litem obtinent, quam aliàs perderent: faciliùs enim est gerere bellum defensiuum, quàm offensiuum; sicut faciliùs est urbem propugnare, quàm expugnare. Accusatori enim incumbit probatio criminis, reo sufficit ejusdem negatio. Vnde si accusator deficiat in probatione, reus hoc ipso absolvitur. Vita enim innocenti semel erepta, numquam restitui potest: vita verò nocenti condonata, quovis tempore repeti, & auferri potest. uti ait Theodoricus rex apud Cassiodorum lib. 7. epist. 1.

Donare aliquem hominem] *εις απωλειαν*, *ad necem, & interitum*, ut addunt Græca, & Syrus. Vnde Biblia Romana rectè *τὸ donare* corrigunt, pro eòque legunt *damnare*. Donare enim aliquem ad necem, ut habent Græca idem est quod damnare. Porrò Lucas ait *χαρισασθαι*, id est, *donare*, quia Iudæi petebant gratiam à Festo contra Paulum, ut scilicet is sibi donaretur quasi donum ad mortem, ut ait Paulus v. 3. hoc est, damnaretur: quo satis agnoscebant infirmitatem, & iniquitatem suæ causæ, scilicet se cupere damnari Paulum per gratiam & favorem, quem reum mortis agere non poterant per justitiam.

Nullam causam, (nullum delictum, nullum crimen) deferebant; ita Syrus: hoc enim significat *αιτιαν*. Vnde Noster causam hanc explicans subdit: *nullam causam deferebant de quibus ego suspicabar malum*. Quare clarè vertit Pagninus, *nullum crimen intendebant super hujus rebus, de quibus ego suspicabar*, suspicabar inquam, eò quòd viderem Iudæos tam ardenter eum accusare, & deposcere ad mortem. VERS. 18.

De sua superstitione] Ita Festus, quia Gentilis, vocat Iudæorum religionem. Et verò illa jam per Christi legem, & religionem abolita, incipiebat revera esse superstitio. VERS. 19.

Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione dicebam, si vellet ire Hierosolymam] Mentitus Festus, ut suum factum coloret; nam non ob hæsitationem, sed in gratiam Iudæorum volebat eum ducere Hierosolymam. Et cùm paulò antè vocarit eam superstitionem, quomodo de ea hæsitabat? Vnde Chrysost. *Si hæsitans, inquit, & anxius es, cur in Ierusalem trahis? Sic dixit adumbrans suum peccatum*. VERS. 20.

Ad Augusti cognitionem] Nero hic, uti alibi quilibet Imperator, vocatur *Augustus*, ab Octavio Augusto, qui Iulio Cæsari successit, sicut à Iulio vocatur Cæsar. Octavius enim infans vocatus est Thurinus. *Postea*, inquit Suetonius in ejus vita cap. 7. *C. Cæsaris, & deinde Augusti cognomen assumpsit; alterum testamento majoris avunculi; alterum Munatij Planci sententia, cum quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem urbis prævaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantùm novo, sed etiam ampliore cognomine: quòd loca quoque religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens: Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est*. Inter multa enim præsagia imperii & felicitatis Octavii Augusti, quæ censet Sueton. in ejus vita cap. 94 & seq. aquila ei prandenti panem rapuit, & illicò reddidit. Rursum: *Aquila centoriæ ejus superfedens, duos corvos hinc & inde infestantes afflixit, & ad terram dedit, notante omni exercitu futuram quandoque inter collegas discordiam, qualis secuta est, ac exitum præsagiente*, ait Suet. c. 96. Nimirum aquila notabat Augustum, qui duos corvos, id est, Lepidum & Antonium in triumviratu collegas debellavit, itaque se fecit monarcham. VERS. 21. Augusti etymon & origo.

Hinc Augustus, græcè *σεβαστος*, idem est, quod venerandus, & numinis velut majestate quadam colendus. Est enim rex, vel Imperator, viva Dei in terris imago, & quasi Deus quidam terrenus. Vid. illud tritum: *Principes sunt dei*. Ita Virgil. 6. Æneid. canit: *Augustus Cæsar divum genus*. Et Servius in l. 1. Georg. Augustum, inquit, idem est quod augurio consecratum, abusive nobile, & majestatis plenum. Et Statius l. 4. Siluar. 2. & Ovid. 1. Fastor.

Sancta

Sancta vocant augusta Patres, augusta vocantur
Templa, sacerdotum rite dicata manu.

Et Cicero l. 3. de Natura deorum, de diis ait, *Quos augustiores, sanctioque veneramur.* Abusi sunt Gentiles hisce eloquiis & titulis, cùm suos reges & Imperatores vel metu, vel adulatione pro diis habuerunt, & divinis honoribus ut sacrificiis, coluerunt. Unde Virgilius de Octavio Augusto ecloga 1.

Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpè tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Sanius Christiani reges & Imp. Augustos nuncupant & venerantur, quasi divinitus datos, & religiosa quadam veneratione, humana tamen, non divina, ob merita in rempub. observandos.

VERS. 22. VOLEBAM ET IPSE HOMINEM AUDIRE] ex curiositate, quæ ingens videndi & audiendi Paulum, in Agrippa desiderium exacuerat. *Non enim*, inquit Chrysost. *nisi concupivisset, quæsisset audire, neque uxorem* (sic vocat Bernicem sororem & concubinam Agrippæ) *sociam fecisset auditionis, nisi magna de illo sensisset.*

VERS. 23. CUM MULTA AMBITIONE] φαντασίας, id est *apparentia ostentatione; pompa, comitatu, fastu*: fastus hic situs erat in multa famulorum & nobilium turba, splendore vestium, diademate, corona, sceptro, aliisque regalis dignitatis insignibus incessu pompatico, &c. Sic Suidas: φαντάζεσθαι, inquit, ἐπὶ τὸ φαίνεσθαι λέγων, scilicet pro apparare, pro apparatu ostentatione. Artabanus Xerxi dissuadens bellum contra Græcos: *Ut procera*, inquit, *& elata animalia fulminat Deus, nec sinit ostentare se* (græcè, οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι) *ac velut de se spectaculum præbere: parva vero ne scalpit quidem aut vellicat.* ita Herodot. in Polymnia. Quocirca sapientèr Isocrates Parænesi ad Nicoclem, docet principum majestatem & custodiam non consistere in stipatorum armis, sed in virtute amicorum, benevolentia civium, & prudentia principis; &, ut addit Plinius Panegyr. Trajani, in innocentia: *Hanc enim velut arcem inaccessam & inexpugnabile munimentum, munimento non egere frustrà se terrore succingere qui septus charitate non fuerit: armis enim arma irritari.* Hic impletur illud de Paulo oraculum: *Ut portet nomen meum coram gentibus & regibus*, Actor. 9. *Vide*, inquit Chrysost. *quale auditorium congregatur Paulo, cum viris principalibus civitatis. Princeps enim & rex stipatoribus suis omnibus congregatis occurrunt, & cum ipsis tribuni & primi civitatis affuerunt.* Pauli enim nomen

A & fama omnes ad eum videndum & audiendum exciverat, & sane quosuis alios excivisset. Unde optabat S. Augustinus tria, videre nimirum Paulum in cathedra fulminantem, Romam in flore triumphantem, Christum in carne conversantem, ut dixi proœmio in S. Paulum. *Tria vota S. August.*

IN AUDITORIUM] in prætorii aulam, ubi audiebantur & agebantur causæ & lites coram præside pro tribunali sedente. In illud è carcere inducitur Paulus vinctus, sed præside, rege, totoque consessu cessit, uti audiemus ex ejus oratione capite sequ. Nimirum *voluit Deus*, inquit Chrysostomus *clientis sui in tali theatro innocentiam patefacere, eamque tamque locupletibus testimoniis testatam facere.* Unde mox subdit præses v. 25.

EGO VERO COMPERI NIHIL DIGNUM MORTE EUM ADMISISSE] Comperi tum ex literis Lysiæ, tum ex testimonio Felicis ante me præsidis, tum ex accusatione Judæorum & apologia Pauli. VERS. 25.

B IPSO AUTEM HOC (id est ipsomet Paulo, ut patet ex Græco, αὐτοῦ δὲ τούτου) APPELLANTE AD AUGUSTUM, JUDICAVI MITTERE] q.d. Non ex meo sensu (utpote qui eum innocentem perspexi, ideoque liberum dimittendum censeo) sed ex ipsiusmet Pauli appellatione, statui eum mittere ad Neronem, præsertim ne Judæi me apud eum criminentur, quòd reum dimiserim, & appellationem cognitionemque Cæsaris impedierim.

DE QUO QUID CERTUM SCRIBAM DOMINO] Neroni Cæsari: Cæsaris enim titulus erat *Dominus*, quem tamen Augustus Cæsar recusavit, ait Tertull. Apolog. c. 34. & Dio lib. 55. quia occulto Dei instinctu, reipsa quasi præsapiebat instare ortum Christi, qui futurus erat Rex regum & Dominus dominantium, cujus ipse typus tantùm erat & umbra. Sic Turcæ suum Imperatorem vocant Magnum Dominum; Tartari, Persæ aliique eumdem vocant *Sultan*, id est dominum. Porrò Imperatores Christiani pinguntur cum globo in manu, cui infixa est crux quomodo primo pictus fuit Justinianus Imp. teste Procopio, & ex eo Suida verbo *Justinianus*. Verùm noster Gretserus lib. 2. de Cruce cap. 54. ex Gregora & Glyca docet, ante Justinianum eodem modo pictos fuisse Constantinum, Theodosium, & Eudoxiam uxorem Valentiniani III. Imp. quo significatur Imperatorem non tam orbis esse dominum, (exiguam enim orbis partem sibi subiectam habet) quam fidem crucemque Christi toto orbe propagare & propugnare debere. VERS. 26. *Imperatorum crux in globo pingitur, cur*

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PAulus è vinculis coram Agrippa & Festo ita ardenter perorat de sua conversione ad Christum, prædicatione & persecutionibus Iudæorum, ut Festus exclamet eum insanire; Agrippa. In modico suades me fieri Christianum. *Cui Paulus optare se ait, ut ipse omnesque auditores sibi similes fiant, exceptis vinculis. Agrippa pronuntiat Paulum innocentem, sed quia appellarat ad Cæsarem, ad eum esse mittendum.*

Mysticè, Agrippa rex Iudæus repræsentat mundum, Bernice ejus concubina carnem; Festus, quia idololatra, diabolum. Cum his congreditur Paulus, & quisque fidelis, præsertim prædicator. Hi Paulum exagitant, tentant & judicant. Agrippa, id est mundus, eum ejusque conciones irridet: Bernice, id est caro curiosa, ejus aspectu & auditu se pascit: Festus id est dæmon, tentat eum insanire dictitans. Paulus hos omnes despicit & refutat, ab eisque laudem innocentiæ & virtutis extorquet.

1. AGrippa verò ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere. 2. De omnibus, quibus accusor à Judæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cùm sim defensurus me hodie, 3. maximè te sciente omnia, & quæ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones: propter quod obsecro patienter me audias. 4. Et quidem vitam meam à juventute, quæ ab initio fuit in gente mea in Hierosolymis, noverunt omnes Iudæi: 5. præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundùm certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. 6. Et nunc in spe, quæ ad patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto judicio subiectus: 7. in qua duodecim tribus nostræ, nocte ac die deservientes, sperant devenire. De qua spe accusor à Judæis, rex. 8. Quid incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat. 9. Et ego quidem existimaveram, me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa con-

contraria agere. 10. quod & feci Hierosolymis, & multos Sanctorum ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cùm occiderentur, detuli sententiam. 11. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos compellebam blasphemare: & ampliùs insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates. 12. In quibus dum irem Damascum cum potestate & permissu principum sacerdotum, 13. die media in via vidi, rex, de cælo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, & eos qui mecum simul erant. 14. Omnesque nos cùm decidissemus in terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare. 15. Ego autem dixi: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris. 16. Sed exurge, & sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi, 17. eripiens te de populo, & Gentibus, in quas nunc ego mitto te, 18. Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos, per fidem quæ est in me. 19. Vnde rex Agrippa, non fui incredulus cælesti visioni: 20. sed his, qui sunt Damasci primum, & Hierosolymis, & in omnem regionem Judææ, & Gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, & converterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes. 21. Hac ex causa me Judæi, cùm essem in templo, comprehensum tentabant interficere. 22. Auxilio autem adjutus Dei, usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque majori nihil extrà dicens quam ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse, & Moyses; 23. si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo & Gentibus. 24. Hæc loquente eo, & rationem reddente; Festus magna voce dixit: Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam convertunt. 25. Et Paulus: Non insanio (inquit) optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor. 26. Scit enim de his rex, ad quem & constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est. 27. Credis rex Agrippa Prophetis? Scio quia credis. 28. Agrippa autem ad Paulum: In modico suades me Christianum fieri. 29. Et Paulus Opto apud Deum, & in modico & in magno, non tantùm te sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his. 30. Et exurrexit rex, & præses, & Bernice, & qui assidebant eis, 31. Et cùm secessissent, loquebantur ad invicem, dicentes: Quia nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo iste. 32. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic; si non appellasset Cæsarem.

VERS. 1. TUNC PAVLVS EXTENTA MANU] Non versus A Agrippam, quasi hoc signo gratias egerit Agrippæ, de data sibi ad eo loquendi facultate, ut vult Cajetan. sed Primò, more oratorum extenta manu silentium indicens, ut ex Apuleio lib. 2. de Asino aureo, Persio & aliis dixi c. 12. Secundò, in signum libertatis & confidentiæ quòd innocentiæ suæ conscius, non dubitaret de victoria in hac sua causa & lite. Tertiò, in signum auctoritatis, quòd quasi Apostolus, doctor & legatus Christi concionaturus esset: unde extenta manu loquitur, quasi potestatem habens.

VERS. 2. AESTIMO ME BEATVM] Quià, ut ait S. Hieron. epist. 101. *Paulus legerat illud Jesu Sirach*, Eccles. 25. 22. *Beatus qui loquitur in aures audientis & noverat tantum oratoris verba proficere, quantum judicis providentia cognovisset. Unde & ego me beatum in hoc dumtaxat negotio judico, quòd apud eruditas aures* (tuas ò Pammachi) *imperitæ linguæ responsurus sum*. Ex adverso, *ubi auditus non est, non effundas sermonem*, ait Eccles. cap. 32. 6. Quocirca Xenocrates quemdam Mathematicæ ignarum, à sua schola ad mathesin ablegans ait: *Apud me vellus non maceratur; scilicet lana rudis non statim traditur vestiario, sed fulloni*. ita Laert. lib. 4. cap. 2. Porrò Paulus hic omnem sermonem convertit ad Agrippam, non ad Festum. Primò, quia coram Festo jam cau- B sam suam egerat; Secundò, quia Festus ad Agrippam Pauli causam reiecerat, eaque de causa Paulum hic in conspectum produxerat; Tertiò, quia Agrippa avidus erat audiendi Paulum; Quartò, quia Agrippa erat Judæus: unde meliùs capiebat litem hanc Pauli cum Judæis de judaismo, quàm Festus Gentilis; Quintò, quia sperabat Paulus se Agrippam ad Christum conversurum, demonstrando ei è Mose & Prophetis Jesum esse Messiam, erat enim Agrippa bonæ indolis, sedatæ mentis, intelligens & prudens. Vnde & Judæis bellum contra Romanos omni ratione dissuadere conatus est dictitans illud fore Judæis ruinæ & excidio, uti exitus demonstravit. ita Josephus lib. 2. Belli cap. 16.

VERS. 3. MAXIME TE SCIENTE OMNIA] Maximè cùm sciam te scire omnia, scilicet quæ ad rem præsentem & litigium meum cum Judæis pretinent. Captat Paulus benevolentiam Agrippæ, non tamen adulando, uti faciunt rabulæ, sed verè eum laudando, quia lucrari eum volebat: quod & ex parte consecutus est, ait Chrysost. hom. 33. in 1. ad Corinth.

VITAM] βίωσιν, id est, *vitæ actus & mores*, putà conversationem meam, ut vertit Syrus. VERS. 4.

IN HIEROSLYMIS] Ergo ibi docentem & concionantem Christum vel oculo & aure, vel fama oculisque & auribus aliorum viderat & audierat Paulus; sed nimius zelator Mosis & legis, aures mentemque illi occluserat, donec illas vi reseravit Christus, prosternendo eum in terram, & dicendo: *Saule, Saule quid me persequeris?* Actor. 9.

PRESCIENTES ME AB INITIO] προγινώσκοντες, VERS. 5.
id est. *præcognoscentes me*, qui scilicet noverunt me, & mea facta ante christianismum.

QVONIAM SECVNDVM CERTISSIMAM SECTAM] ἀκριβεστάτην, id est *diligentissimam, exactissimam, religiosissimam* inter Judæos, talis enim erat secta Pharisæorum. Aliter Mariana: Erant, inquit, septem sectæ Pharisæorum, teste Thalmud in tract. *Suta*. Paulus ex hisce septem amplexus erat optimam & perfectissimam. Et Arias: Paulus, inquit, à Gamaliele edoctus erat in domo Hillel, quæ selectior habebatur, quàm domus Samai, uti patet ex libro Misnaioth.

IN SPE QVÆ AD PATRES NOSTROS REPRO- VERS. 6.
MISSIONIS FACTA EST] q. d. Vocor in judicium ob fidem & spem salutis assequendæ per Christum salvatorem, patribus nostris repromissum: ac proinde adeò non recedo à lege, fide & spe majorum, ut illi prorsus insistam, ac propter eam tot tantaque assiduè patiar. Apologia Pauli est efficax, probat enim se non esse seditiosum, nec apostatam à lege & fide patrum, quòd prædicet fidem & spem in Christum quam omnes patres habuerunt, per eamque salvati sunt. Secundò, & aptiùs per metonymiam *spem* accipe pro re sperata, putà pro justitia & salute per Christum parta: hæc enim patribus promissa erat, & ob hanc prædicatam à Judæis accusabatur Paulus. Unde & subdit.

IN QVA DUODECIM TRIBVS NOSTRÆ NO-
CTE AC DIE (Græca addunt, ἐν ἐκτενείᾳ, *in assiduitate*, VERS. 7.
vel *contentione*) DESERVIENTES, putà latria Deum colentes adorantes & invocantes, hoc enim est λατρεύοντες: Syrus *precibus assiduis vacantes*, SPERANT DEVENIRE] Judæi enim sperabant justitiam & salutem per Messiam, sive Christum: verum negabant eum jam venisse, esseque illum quem prædicabat Paulus; sed adhuc exspectari, esseque venturum. Hinc patet spem sumi pro re & salute sperata, nec enim Iudæi sperabant devenire in spem. utpote quam jam habe-

habebant, & ex qua sperabant, sed in ipsam rem speratam, putà ad salutem, resurrectionem & beatitudinem æternam: in hanc enim sperabant devenire. A

VERS. 8. QVID INCREDIBILE JUDICATUR APUD VOS, SI DEUS MORTUOS SUSCITAT?] Probavit Apostolus resurrectionem Christi & nostram ex testimonio Patrum, qui omnes illam crediderunt & sperarunt; nunc eamdem probat ex omnipotentia Dei. q. d. Deus est Deus, id est omnipotens, ac consequenter Dominus vitæ & mortis: ergo credibile est, imò certum, eum posse mortuos suscitare. Si enim potuit homines cùm non essent, ex nihilo creare, cur non possit eosdem jam creatos, & per mortem dissolutos redintegrare & resuscitare?

VERS. 9. ET EGO QUIDEM EXISTIMAVERAM] ἔδοξα ἐμαυτῷ, id est, *mihi ipsi persuaseram, prorsusque decreveram*. Ostendit se non ex levitate à judaismo transisse ad christianismum, sed illustratione & vi divina immutatum & adactum.

VERS. 10. MULTOS SANCTORUM] multos Christianorum.

ET CUM OCCIDERENTUR, DETULI SENTENTIAM] latam à judicibus, putà à principibus sacerdotum: hanc enim ego detuli ad officiales quorum erat eam exequi, & Christianos à judicibus damnatos occidere. Hinc videtur, plures tunc fuisse occisos. Idem patet ex Actor. 9. 1. *Saulus autem adhuc spirans minarum & cædis*. Quod enim aliquid id ad unum S. Stephanum arctant per synecdochen, violentum videtur, præsertim quia Paulus in nece Stephani non detulit sententiam, utpote quæ tunc nulla fuit. Occisus est enim Stephanus, non per sententiam judicis, sed per furorem populi. Addit Cajet. Paulum sententiam mortis à Judæis judicibus latam in Christianos, detulisse ad præsidem Romanum, ut is eam confirmaret, sine cujus approbatione robur non habuisset, atque ab eo subscriptam retulisse, ut executioni mandaretur. B

ψῆφος *quadrupiex*. Nota. Pro *sententiam* græcè est ψῆφον. quod multa significat, nimirum Primò, *computum & rationem*. q. d. Detuli computum & rationem damnatorum occidendorum, v. g. tot esse occidendos gladio, tot strangulatione, tot suspendio, &c. Secundò, *suffragium*. Unde Syrus vertit, *suffragabar iis qui damnabant eos*, probando, laudando, & exequendo eorum sententiam. Tertiò, *calculum*. q. d. Cùm judicarentur & occiderentur, ego inter judices meum quoque dedi calculum, eoque illos damnavi. Quartò. Noster optimè vertit, *detuli sententiam*. scilicet à judicibus ad executores: Paulum enim non fuisse judicem, sed judicum administrum, patet Actor. 9. 1. ubi dicitur: *Saulus autem adhuc spirans minarum & cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem*, judicandos à principibus sacerdotum & populi. C

VERS. 11. COMPELLEBAM BLASPHEMARE] cogebam eos negare Jesum, ut dicerent Jesum non esse Messiam, sive Christum, sed justè à pontificibus damnatum & crucifixum: hoc enim est blasphemum, utpote Christo Deoque injurium. Nota hic humilitatem Pauli, qua sua scelera publicè confitetur & exaggerat.

VERS. 12. IN QUIBUS] civitatibus, vel operibus insaniæ, ait Hugo. Unde Pagnin. vertit, *quarum rerum studia*.

CUM POTESTATE ET PERMISSU] Alii vertunt, *cum potestate & commissione*: ἐπιτροπῆς enim significat non tantum *permissionem*, sed & *curationem, procurationem, commissionem*. Unde ἐπίτροπος est curator, tutor, procurator, vicarius, præfectus, cui quid committitur. Noster solerter vertit, *permissu*, ut significet missionem hanc & commissionem Pauli ad persequendum Christianos fuisse non tam à principibus & judicibus sponte demandatam, quàm ab ipso Paulo sollicitatam, procuratam, & penè ab invitis, vel certè non mittentibus, sed permittentibus extortam: quo significatur ingens zelus & ardor Pauli pro judaismo, contra Christum & Christianos. Utroque ergo sensu crescit oratio Pauli. D

VERS. 13. SUPRA SPLENDOREM SOLIS CIRCUMFULSISSE ME LUMEN] Erat ergo hoc lumen ingens & eximium, utpote referens majestatem Christi, ab ejusque corpore glorioso, quod solis splendorem longè superat, emanans. Sic de stella Magis missa à Christo qui est lux mundi, ut eos ad se evocaret, canit Prudentius in hymno Epiphan.

Quam stella quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat,
Cum carne terrestri Deum.

Et S. Ignatius epist. ad Ephesios, de stella hæc ait: *Stella affulsit, exuperans omnes quotquot ante fuerant: lux enim illius inenarrabilis erat, & stuporem incussit omnibus aspicientibus eam rei novitas: omnia autem reliqua astra cum sole & luna, chorus fuere stellæ illius; ipsa verò claritate exuperabat omnes*. Hæc tanta lux Paulo, & Magis discussit infidelitatis & errorum tenebras, ut per eam cernerent Christum, qui est via, veritas & vita, ac verus sol mundi. Unde probabile est quod nonnulli censent, lumen hoc fuisse orbiculare instar solis, ut quasi globus lucidus ambiret Paulum. Hoc enim innuit τὸ *circumfulsisse*, scilicet circumcirca in modum circuli fulsisse. Præclarè S. August. serm. 28. de Sanctis: *Dum portat*, inquit, *Saulus funereum contra milites Christi gladium, fulmineum de cælo accepit testimonium. Dum grassatur, percutitur: dum Christi Sanctas persequitur, violenta radio cælestis luminis cæcatur*. Cætera de Pauli conversione dixi v. 9.

DECIDISSEMUS IN TERRAM] Sed ita ut comites Pauli illico è terra surgerent, starentque attoniti, Paulus verò in terra prostratus jaceret, ut dixi cap. 9. VERS. 14.

HEBRAICA LINGUA] Unde videtur Paulus hic non hebraicè, sed græcè, uti locutus erat Lysiæ c. 21. 37. vel certè latinè esse locutus. Agebat enim causam coram Festo præside Romano, & latinè norat Agrippa, utpote Romæ à puero versatus.

AD HOC ENIM APPARUI TIBI] Ergo Paulus tunc realiter vidit Christum sibi præsentem & astantem, idque ad hoc, ut ab eo edoctus & missus, oculatus posset ejus esse testis. VERS. 16.

ET EORUM QUIBUS APPAREBO TIBI] *Quibus*, id est quorum causa ait Sanchez; Pagnin. *in quibus*. Hinc liquet, Christum sæpiùs apparuisse Paulo, multaque ei revelasse.

NON FUI INCREDULUS] ἀπειθής, *insuasibilis, incredulus, inobediens*, sed statim mihi persuaderi permisi fidem in Christum, statim credidi, statim illi obedivi. VERS. 19.

CÆLESTI VISIONI] Græcè ὀπτασία, quæ, ait Oecumen. est pura rei inspectio, quæ hominem excedit, & quam qui est in carne, videre nullo modo potest, nisi cælitus aperiantur ei oculi.

NIHIL EXTRA (id est, ut vertit Pagnin. *nihil aliud*) DICENS QUAM EA QUÆ PROPHETÆ LOCUTI SUNT FUTURA ESSE] Est hoc tertium argumentum apologiæ Pauli. Primum enim fuit ex testimonio patrum, v. 6. Secundum, ex visione Christi, oculos & mentem illuminantis v. 13. Tertium, est hoc loco ex oraculis Prophetarum, qui prædixerunt futura de Christo, quæ Paulus jam facta prædicabat. Nota. Prophetæ prædixerunt Christum venturum, ac novam legem, Ecclesiam & Sacramenta sanciturum; quæ autem & qualia illa futura essent, non explicarunt, sed id Christo decernendum, & Paulo ac Apostolis explicandum reliquerunt. Quare evanescit sophisma Kemnitii dum sic argutatur: Paulus ait, se non aliam pœnitentiam prædicare, quàm quæ à Prophetis suo ævo prædicata fuerat Illa autem non erat Sacramentum: Ergo nec ea quæ à Paulo in lege nova prædicata est, est Sacramentum. Major enim in rigore est falsa: nam Paulus loquitur in genere, non in specie, de pœnitentia. Pœnitentia enim à Prophetis prædicata, fuit virtus Pœnitentiæ: à Paulo verò prædicata, fuit virtus & Sacramentum pœnitentiæ; quod Prophetæ non prædicarunt, sed prædixerunt in genere, dum per Christum afferendam remissionem peccatorum, modumque ea condonandi sanciendum vaticinati sunt; qui autem ille modus in particulari futurus esset, nimirum per Sacramentum pœnitentiæ à Christo instituendum, non edixerunt, sed Christo edicendum resignarunt. VERS. 22.

SI PASSIBILIS CHRISTUS] τὸ *si* non est conditionale, sed assertivum, per hebraismum significans *quòd*. q. d. Prophetæ prædixerunt quòd Christus futurus esset passibilis, moreretur, & primus à morte resurgeret, ac deinde per eum cæteri Christiani. ita Lyran. Hugo, Dionys. Sanchez & alii. *Quid mirum*, ait S. Gregor. homil. 26. in Evang. *si ossa, nervos, carnem, capillosque reducat ex pulvere, qui lignum, fructus, folia in magna mole arboris ex parvo quotidie semine restaurat?* VERS. 23.

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PAulus Romam deducendus centurioni traditur : Cretam appellit : prædicit tempestatem & naufragium ; sed ab eo vectores omnes eripiendos, foreque salvos.

1. VT autem judicatum est navigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodiis Centurioni nomine Julio cohortis Augustæ, 2. ascendentes navem Adrumerinam, incipientes navigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. 3. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humanè autem tranctans Iulius Paulum, permisit ad amicos ire, & curam sui agere. 4. Et inde cùm sustulissemus, subnavigavimus Cyprum, propterea quòd essent venti contrarii. 5. Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ navigantes, venimus Lystram, quæ est Lyciæ. 6. & ibi inveniens Centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, transposuit nos in eam. 7. Et cùm multis diebus tardè navigaremus, & vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretæ, juxta Salmonem : 8. & vix juxtà navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boni portus, cui juxtà erat civitas Thalassa. 9. Multo autem tempore peracto, & cùm jam non esset tuta navigatio eò quòd & jejunium jam præteriisset, consolabatur eos Paulus, 10. dicens eis : Viri, video quoniam cum injuria & multo damno, non solùm oneris, & navis, sed etiam animarum nostrarum, incipit esse navigatio. 11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dicebantur. 12. Et cùm aptus portus non esser ad hiemandum, plurimi statuerunt consilium navigare indè, si quomodo possent, devenientes Phœnicen, hiemare, portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum. 13. Aspirante autem Austro, æstimantes propositum se tenere, cùm sustulissent de Asson, legebant Cretam. 14. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. 15. Cumque arrepta esset navis, & non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur. 16. In insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham. 17. Qua sublata, adiutoriis utebantur, accingentes navem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur. 18. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt : 19. & tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt. 20. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ. 21. Et cùm multa jejunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit : Oportebat quidem, ò viri, audito me, non tollere à Creta, lucrique facere injuriam hanc & jacturam. 22. Et nunc suadeo vobis bono animo esse, amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam navis. 23. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cujus sum ego, & cui deservio, 24. dicens : Ne timeas Paule, Cæsari te oportet assistere : & ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum. 25. Propter quod bono animo estote viri : credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi. 26. In insulam autem quamdam oportet nos devenire. 27. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem. 28. Qui & summittentes bolidem, invenerunt passus viginti : & pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim. 29. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri. 30. Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prora anchoras extendere, 31. dixit Paulus Centurioni, & militibus. Nisi hi in navi manserint, vos salui fieri non potestis. 32. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere. 33. Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens : Quartadecima die hodie exspectantes jejuni permanetis, nihil accipientes. 34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro salute vestra : quia nullius vestrum capillus de capite peribit. 35. Et cùm hæc dixisset, sumens panem, gratias egit Deo in conspectu omnium : & cùm fregisset, cœpit manducare. 36. Animæ quiores autem facti omnes & ipsi sumpserunt cibum. 37. Eramus verò universæ animæ in navi ducentæ septuaginta sex. 38. Et satiati cibo alleviabant navem, jactantes triticum in mare. 39. Cùm autem dies factus esser, terram non agnoscebant : sinum verò quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent, eiicere navem. 40. Et cùm anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum : & levato artemone secundùm auræ flatum tendebant ad littus. 41. Et cùm incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem : & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur à maris. 42. Militum autem consilium fuit ut custodias occiderent ne quis cùm enatasset, effugeret. 43. Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri : jussitque eos, qui possent natare, emittere se primos, & evadere, & ad terram exire : 44. & cæteros alios in tabulis ferebant : quosdam super ea, quæ de navi erant. Et sic factum est, ut omnes animæ evaderent ad terram.

VERS. 1. VT AUTEM JUDICATUM EST] à præside Festo, qui secutus est judicium Agrippæ suique concilii. Unde Syrus *decrevit de eo Festus, ut mitteretur ad Cæsarem in Italiam*. Porrò missus est Paulus Romam non solus, sed cum sociis: inter quos erat Lucas. Unde pro *navigare eum*, græcè est, ἀποπλεῖν ἡμᾶς, id est, *navigare nos in Italiam*. ita Pagnin. Tigur. & alii. Lucas ergo socius & Achates Pauli, particeps fuit omnium ejus afflictionum, easque hic ut oculatus testis describit.

Custodia, id est vincti. CUM RELIQUIS CUSTODIIS.] id est vinctis qui custodiebantur in carcere, vel custodia: hos enim significat Græcum δεσμώτας. Custodia enim non tantùm carcerem, sed & metonymicè ipsos incarceratos, sive custoditos significat. Ita Suetonius in Domitiano: *Nec nisi secretò & solus*, inquit, *plerasque custodias, receptis quidem in manu catenis, audiebat*. Et ff. *de rerum custodia* tandem citur, *Ne quis receptam custodiam sine causa dimittat*. Et alibi: *Si custodia*, id est vinctus, *se interfecerit, vel præcipitaverit, militis culpa ascribitur*. Aliquando verò *custodia* significat ipsos custodes & apparitores, ut cùm vocantur acres vel vigiles custodiæ. Ita Cæsar lib. 3. de Bello Gallico: *Neque clam transire propter custodias Menapiorum possent*. Plautus Capt. *Ita vinculis custodiisque circummuniti sumus*. Tacitus lib. 1. *Acribus namque custodiis domum & vias sepserat Livia*. Tibul. *Sed pretium si grande feras, custodia victa est*. Catull. *Tuo adventu vigilat custodia*. Virg. 9. Æneid. *Noctem custodia ducit insomnem ludo*. Porrò hi vincti, vel ad Cæsarem, æquè ut Paulus, appellarant; vel ob criminum enormitatem, aut difficultatem causæ, aliave ratione ad Cæsarem mittendi erant. Vide hic rursum Paulum assimilari Christo, qui cum iniquis deputatus, & inter latrones crucifixus est.

COHORTIS AUGUSTÆ] Incertum est, unde hæc cohors dicta sit *Augusta*. Hugo ita dictam censet, quòd missa esset ab Augusto; Dionys. quòd à Nerone: hic enim vocabatur *Augustus*, quia Imperator. Alii quòd esset cohors Imperatoria. Sic enim vocantur milites *Augustales* apud Vegetium lib. 1. c. 7. æquè ac *Prætoriani*, qui prætorem stipant. Alii *Augusta* id est Imperatricis, cohortem hanc fuisse aut ab ea denominatam autumant.

VERS. 2. NAVEM ADRUMETINAM] Syrus, *quæ erat in Adrumeto urbe*, & fortè ad eamdem redibat. Adrumetum urbs est in Africa, de qua Plinius l. 6. c. 34. & illam hic accipit S. Hieron in Locis Hebr. Verùm alii accipiunt urbem in Asia, putà in Æolide, sive Mysia, quam Stephanus l. de Urbibus vocat Adramyrteum. Perperam aliqui legunt *Rumentinam*, explicantque *Romam tendentem*.

SUSTULIMUS] anchoras; Pagnin. *solvimus, vela fecimus*. Probabile est navim hanc soluisse è Joppe: Joppe enim non longè aberat Cæsarea, unde vinctus mittebatur Paulus. ita Mariana.

ARISTARCHO MACEDONE] ut ille in Macedonia omnia, quæ circa Paulum acta erant annuntiaret. ita Chrysost. Porrò Aristarchum vocat Thessalonicensem urbe, qui erat Macedo provincia: Thessalonica enim erat urbs in provincia Macedoniæ.

VERS. 3. HUMANE AUTEM TRACTANS JULIUS PAULUM] captus eximia Pauli modestia, sapientia & virtute.

VERS. 4. SUBNAVIGAVIMUS CYPRUM] Id est sub, vel juxta Cyprum navigavimus. ita Pagnin. & Tigur. non enim videntur ingressi Cyprum, sed mansisse in mari. Unde & sequitur: *Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ navigantes venimus Lystram*.

PROPTEREA QUOD ESSENT VENTI CONTRARII] imminente jam hieme. Paulus enim sub Pentecosten appulerat Hierosolymam, ut dixi c. 21. 17. mox captus multo tempore gessit quæ hucusque narrata sunt; ut proinde jam instaret hiems, idque patet ex jejunio, de quo v. 9. ita S. Chrysost. qui & addit: *Iterum tentationes, iterum venti contrarii. Vide per omnia vitam Sanctorum sic contexi, Effugerant tribunal, & faciunt naufragium, ac ferunt tempestatem*. Ita Sanctis texitur hic spinea patientiæ corona, ut pariter texatur in cælis gemmeum gloriæ diadema.

VERS. 5. LYSTRAM] Græca, Syrus S. Chrysost. Isidor. Hugo, Gagnejus, Vatab. & alii legunt *Myram*: hæc enim est in Lycia; cùm Lystra patria Timothei, sit in Lycaonia. Verùm Latina Biblia, etiam à Romanis emendata constanter habent *Lystram*. Hæc enim licèt sit in Lycaonia, tamen quoque est in Lycia: hæc enim generatim A sumpta Lycaoniam, aliasque regiones complectitur. ita Stephanus lib de Urbibus.

CONTRA GNIDUM] *Gnidus* est urbs, aut promon- VERS. 7.
torium Asiæ Cretæ objectum.

ET VIX JUXTA (terram) NAVIGANTES] Id VERS. 8.
est littus legentes.

THALASSA] Græca & Syrus, *Lasæa*, Cagneius ait esse civitatem in littore Cretæ, juxta locum, qui dicitur *Boniportus*. Bonitas enim portus urbem celebrat & locupletat: illum enim ambiunt mercatores & nautæ, ut merces & portoria eò inferant. Quatuor sunt quæ ditant, inquiunt Itali, & ex eis Tiraquellus, *Il porto, morto, porco, horto*. Portus enim dat portoria: mortuus suas opes relinquit heredibus: porcus pinguescit, caroque venditur: hortus dat herbas & fructus.

CUM JAM NON ESSET TUTA NAVIGATIO, EO VERS. 9.
QUOD ET JEJUNIUM JAM PRÆTERIISSET] *Jejunium septimi mensis.*
Nonnulli cum Syro & Oecum. putant hoc jejunium fuisse Judæorum putà mense septimo in festo Expiationis, q. d. Jam præterierat æquinoctium autumnale, urgebatque hiems, quando navigatio est periculosa. Multis id confirmat B Sanchez. Primò, quia jejunium hoc fuit publicum & solemne: tale autem apud Judæos erat in die Expiationis. Loquitur enim Paulus, & Lucas ex Paulo Judæis, quibus plena erat navis Judaica. Secundò, quia post æquinoctium autumnale ingruunt venti & tempestates, solentque esse periculosa navigatio. unde nautæ metuere solent diem S. Matthæi. Tertiò; quia in solstitio hiberno sunt, dies alcyonii & sereni, nimirum septem dies ante illud, & totidem post, teste Plinio l. 10. c. 32. Vide Sanchez. Alii tamen opinantur, hoc jejunium fuisse ante festum tabernaculorum. Alii fuisse jejunium die sexto Marchesuan, id est Octobris, inchoatum, quod Judæi ad aliquot dies protrahebant. Ita Mariana.

Verùm alii multi accipiunt jejunium decimi mensis, sive quatuor temporum in Decembri. *Aut decimi.* Illud enim apud Christianos antiquissimum est, utpote in quo solebant ordinari Episcopi, Sacerdotes, & Diaconi, ut patet ex Vitis Pontificum. Post hoc enim urget hiems, estque periculosa navigatio, Jampridem enim apud Christianos exoleverant jejunia & festa Judaica, & pro illis successerant Christiana. C Luca enim hæc videtur scripsisse Christianis christianè: scripsit enim 24. annis post Christum, sive post promulgatam legem novam, Act. 2. ita Bellarm. l. 2. de Bonis oper. c. 19. qui hinc probat antiquitatem jejunii quatuor temporum. Adde, jejunium hoc Christianum decimi mensis quasi coincidisse cum jejunio Judaico ejusdem mensis: Judæi enim hoc mense indictum fuisse jejunium, patet Zachar. 8. 19. Vide ibi dicta. ita Baron. Sic Pentecosten non Judaicam, sed Christianam nominat, immò describit Lucas Actor. 2. 2 & seq.

Sanè verius videtur, hic jejunium non Septembris, sed Decembris intelligi; sive Judaicum illud accipias, sive Christianum. Primò, quia in Decembri periculosissima est navigatio (non in Septembri) qualis hæc fuit, ut patet ex horribili ejus naufragio, & ex præmonitione S. Pauli. Secundò, quia S. Chrysost. tradit S. Paulum multo post Pentecosten tempore profectum Cæsarea, & ipsa ferè hieme in Cretam devenisse. Tertiò, noster Octavius D Cajetanus in Isagoge c. 20. urget illud c. 24. 27. *Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum*, qui paulò post S. Paulum vinctum misit Romam. Hoc enim biennium ab initio imperii Neronis ordiendum esse censent Baron. Lorinus & Scaliger: Nero autem orsus est imperium 3. Idus Octobris, ut Seneca, Suetonius & Tacitus tradunt. Quare de Septembri hæc Pauli navigatio accipi nequit: tunc enim necdum Nero expleverat biennium imperii, sed illud expleturus erat proximo Octobri. Verùm hæc ratio non planè concludit: uti dixi c. 24. 27. nam verisimilius alii biennium hoc ordiuntur à præfectura Felicis, quæ cœpit ante Neronem, sub finem imperii Claudii. Quartò, magis urget, quòd (uti dicam c. 28. 16.) multi tradunt Paulum Romam appulisse serò admodum, putà die sexta Julii. Ergo serum fuit hoc jejunium, & paulò post secutum naufragium, putà in Decembri. Si enim fuisset in Septembri, utiq; in Januario, ut vult Scaliger, Romam appulisset. Quocirca videtur sit noster Octavius Paulus in Decembri Cæsarea discessisse, ita ut hæc ejus navigatio longaque in mari jactatio contigerit proximè sequente Januario: tum enim solent

flare

flare venti navigantibus infesti, ac tardam, molestam, & periculosam (qualis fuit hæc) efficere navigationem; ita ut naufragium S. Pauli inciderit in Februarium quando acre est frigus, ob quod accensa pyra eum naufragum cum sociis recrearunt Melitenses. Porrò Melitæ hiemavit Paulus, mansitque tres menses, ut ait S. Lucas: quibus expletis, in vere cœpit navigare. *Ver enim*, teste Plinio l. 2. c. 47. *apperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cœlum.* Videtur autem Paulus non ineunte, sed adulto vere, sub initium Maii Melita discessisse, ita ut in navigando Melita Syracusas, Syracusis Rhegium, Rhegio Puteolos, Puteolis Romam, mensem & ampliùs insumpserit. Adde tres dies Syracusis ab eo insumptos, unum Rhegii, septem Puteolis, sic fiet, ut Romam appulerit die sexta Julii; quod revera ita contigisse, Beda & alii passim tradunt, uti dicam v. 14.

Hæc noster Octavius appositè, cui in plerisque assentior, excepto exordio navigationis, quod ipse Novembri, vel Decembri assignat. Nam nautæ & navigantes (qui multi hic erant, scilicet 276.) non solent ordiri navigationem tam longam in Decembri, utpote instante hieme, & procellis in mari periculosis. Quare alii verosimiliùs censent, navem hanc solvisse Cæsarea sub Septembrem, ut ante hiemem posset in Italiam appellere: sed quia ipsa adversos penè continuò habuit ventos, hinc sua spe frustrata, tardè admodum navigavit, multosque menses in mari insumpsit; nec Italiam attigit, sed Melitæ hiemavit. Hoc est enim quod disertè de ea ait Lucas hoc c. 27. 4. *Subnavigavimus Cyprum, propterea quòd essent venti contrarii:* Et v. 7. *Et cùm multis diebus tardè navigaremus, & vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento.* Deinde subdit v. 9. *Multo autem tempore* (putà multis mensibus) *peracto, & cùm non esset tuta navigatio, eò quòd & jejunium iam præteriisset*, &c. cùm scilicet jam esset Januarius: sub finem enim Januarii videtur sequens Pauli naufragium contigisse, ita ut ex eo evadens Melitam, in ea hiemarit, hæseritque tres menses, putà toto Februario, Martio & Aprili: ac inde ineunte Maio Romam versus discesserit, juxta id quod ait Lucas c. 28. 11. *Post menses autem tres navigavimus.* Sic enim lentè navigans, uti ostendam v. 12. Romam pervenit die sexta Julii, quod constanter veteres affirmant.

Consolabatur] παρῄνει, id est *hortabatur, suadebat*; Syrus, *consulebat*, eoque consolabatur eos in tam lenta molestaque, æquè ac periculosa navigatione. Omnia hæc significat vox παρῄνει.

VERS. 10. Video] non tam ex aere aliisque naturæ prognosticis, quàm ex spiritu prophetico.

Iniuria] quasi dicat, Iniqui & iniurii sumus, non tantùm navi & mercibus, earumque dominis, putà mercatoribus; sed & animabus, id est, vitis nostris: hæc enim perditionis & mortis periculo exponimus, si tempore hiberno & importuno navigare pergamus. Minùs rectè aliqui per *iniuriam* accipiunt Dei offensam, & peccata à nautis & vectoribus commissa, quasi ex iis præsagierit Paulus imminentem ex Dei vindicta tempestatem.

VERS. 12. Phoenicem] *Phœnix* hæc non est Phœnicia regio Syriæ, cujus caput est Tyrus & Sidon; sed urbs & portus in Creta ad australe ejus littus. ita Ptolemæus lib. 3. c. ult. qui urbem vocat Φοίνιξ, portum Φοινικοῦς. Et sic per appositionem explicat Lucas subdens, *Portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum.* Africus enim est ventus partim australis, partim occidentalis, nimirum medius inter Austrum & Occidentem: Corus verò est occidentalis, seu lateralis vergens in Austrum, de quo Juven. satyr. 14.

Atque habitas Coro semper tollendus & Austro.

Porrò Africus dictus est, quia flat ab Africa. Unde alio nomine Libycus, Libs, & Notus vocatur, de quo Horat lib. 1 Carm. ode 1. *Luctantem Icariis fluctibus Africum.* Et Plinius l. 18. c. 34. *Ex adverso Aquilonis ab Occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant.* Hinc turbidus est, procellosus, & tempestates ciet. Unde Africæ procellæ, quasi ab Africo vento excitatæ, vocantur ab Horatio lib. 3. Carm. ode 19. Idem Epod. 16.

Ire, pedes quocumque ferunt, quocumque per undas
Notus vocabit, aut protervus Africus.

Et Virgil. 1. Æneid.

Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus & vastos volvunt ad littora fluctus.

Hinc & Isaias: *Turbines*, inquit, *ab Africo veniunt.* ita ipse c. 21. 1.

Hiemare] in Phœnice, portu Cretæ jam dicto.

Cum sustulissent (scilicet antennas & anchoras, hoc est solvissent) de Asson] *Asson* hæc non est illa urbs, juxta Troadem de qua c. 20. 13. sed erat urbs, VERS. 13. vel locus & portus Cretæ ad Septemtrionem; ex quo solventes, & Cretam præterlegentes versus Occidentem, ad portum Phœnicem, qui erat ad Meridiem, navigare decreverunt. ita Baron.

Misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo] Græcè Εὐροκλύδων, id est, Eurus tempestuosus & fluctuosus, VERS. 14. excitansque in mari fluctus & vortices, instar Aquilonis: vel qualis est Eurus ad Aquilonem vergens. Unde Noster vertit *Euroaquilo*, ac nonnulli suspicantur Nostrum in Græco legisse Εὐρακύλων, itaque omnino in Græco legendum contendit Philippus Cluverius lib. 2. de Antiqua Sicilia cap. 16. *Euroaquilo quis?*

Eurus sive Vulturnus, flat ab Oriente: unde opponitur Zephyro, qui flat ab Occidente: sin medius sit & mistus, hoc est, flet inter Orientem & Aquilonem, est Euroaquilo. Et talem hic fuisse indicat Noster, vertens *Euroaquilo*, idque collegit ex eo, quòd navis ex Cretico littore, hoc vento partim Meridiem, partim Occidentem versus impulsa sit, putà Melitam, quæ inter Africam & Siciliam sita est.

Dices, Melitæ directè est ad Occidentem respectu Cretæ, & nullo modo vergit ad Meridiem. Ergo Euroaquilo navim S. Pauli non poterat impellere versus Melitam, sed versus Africam. Respondet Phil. Cluverius loco citato, Meliten esse ad Occidentem Cretæ, sed Gaulum sive Caudam, in quam navim impulit Euroaquilo, esse Cretæ ad Meridiem versus Occidentem objectam, teste Mela & Plinio. Hoc ergo vento à Creta infra dextram Gaulum abrepti, cùm metuerent ne ulteriùs eodem cursu in Syrtin impellerentur, *demissis velis ita ferebantur*, nempe ex Ortu in Occasum versus Melitam, gubernaculi adjumento eam regionem tenentes.

Verùm huic responsioni obstat Primò, quòd Ortelius & alii Geographi Gaulum, sive *Gozo* ponant præcisè ad Occidentem Melitæ, æquè ac Cretæ. Rursum, quòd idem Euroaquilo navim S. Pauli ex Gaulo impulerit Melitam. Insuper quòd hic Euroaquilo fuerit Typhon, ut ait S. Lucas; Aristoteles autem negat Typhonem fieri spirante Aquilone, eò quòd ille conflatus sit ex sicca calidaque exhalatione, ideoque frigus geluque Aquilonis evincat, statimque extinguat. Fuit ergo hic ventus orientalis, putà Eurus, seu Euroclydon, quod Noster vertit *Euroaquilo*, non quòd ex Aquilone spiraret, sed quòd impetuosus esset & violentus instar vehementis Aquilonis. Typhonicus enim ventus Euroclydon dictur, Eurus est procellosus, vorticosusque & cum impetu vibratus. Eurus autem ab Oriente hiberno spirat, ut Aristot. Seneca & Plinius docent: ex qua cæli plaga spirans ventus, si navigantes in Adriatico mari deprehendat, in Melitam juxta Siciliam rectè impellit, ut ex tabulis navigationis & Geographiæ notum est. ita noster Octavius Cajetanus in Isagoge cap. 19.

Utrumque conciliabis, si utrumque jungas, dicasque Euroaquilonem vocari Eurum, qui procellosus erat, ut Aquilo & simul nonnihil ad Aquilonem inclinabat, eratque lateralis, qui à Columella lib. 3. c. 11. vocatur Euronotus, à Gellio lib. 2. c. 22. Vulturnus, flatque ab Oriente hiberno inter Eurum & Notum, sive Aquilonem, teste Plinio l. 2 c. 47.

Adde, in mari, præsertim hieme, subitò sæpè novos, imò contrarios exurgere ventos, eosque inter se vices alternare, adeoque confligere. Sic Euroaquilonem hunc non toto tempore jactationis navis spirasse, sed cum Zephyro vices mutasse valdè est credibile, & penè certum. Nam ventus hic tandem navim ex Cauda insulæ, quæ est ad Occidentem Melitæ, uti inferiùs dicam, impulit Melitam. Flavit ergo tunc ab Occidente, fuitque occidentalis, putà Zephyrus; non orientalis, putà Eurus. *Typhon quis?*

Typhon est ventus contortus & turbulentus, vortex seu vertex, & turbo, quem Græci orbe motum vocant, vel

ecnephiam, id est, è nube erumpentem per exiguum nubis foramen; ideoque impetuosus est & procellosus, de quo Aristoteles lib. 3. Meteor. & Plinius l. 2. c. 48. de repentinis flatibus: *sin vero*, inquit, *depresso sinu arctius intorti erupere, rigerinus sine igni, hoc est, sine fulmine, verticem faciunt, qui Typhon vocatur, id est, vibratus ecnephias. Defert hic secum aliquid abruptum è nube gelida convoluens, versansque, ruinam suo illo pondere aggravans, & locum ex loco mutans rapida vertigine: præcipua navigantium pestis, non antennas modo, verum ipsa navigia contorta frangens.* Signum imminentis Typhonis, sive ecnephiæ est nubecula quædam, quam ubi vident nautæ, illicò vela demittunt & se in portum recipiunt. Frequens est Typhon Genuæ, ubi sæpè naves confringit; saxa, arbores, turres, stabula evertit, imò à fundamentis avellit, alioque transfert. Remedium Typhonis Plinius assignat acetum, utpote frigidissimum, in advenientem Typhonem, utpote calidissimum, effusum. unde & dictus est *Typhon* à τύφω, id est *inflammo*. Idem illum tuupsius repercussus, correpta secum in cælum refert, sorbetque in excelsum.

Dæmon est Typhon & quinque analogias. Porrò hunc Typhonem & tempestatem excitatam esse à diabolo, ut mergeret & perderet Paulum, innuit S. Chrysost. Ubi symbolicè Nota, appositè diabolum insinuasse se Typhoni; quia ipse sæpè Typhoni se immiscet, excitatque in mari & aere tempestates. Unde & Typhon ita naves aliasque res abripit, agit & rotat, ut animatus videatur. Dæmon ergo est spiritalis Typhon. *Primò.* Primò, quia typho superbiæ turget. *Secundò.* Secundò, quia tentando homines Typhonem imitatur, turbationes in imaginatione & anima suscitando, sicut Typhon suscitat tempestates in mari, idque rotando animam ab una cogitatione in aliam, ab una passione in aliam, ab uno desiderio in aliud: jam enim metu, jam audacia; jam ira, jam pusillanimitate; jam tristitia, jam lætitia; jam suspicionibus, jam præsumptione; jam odio, jam amore hominem exagitat. Unde S. Greg. lib. 32. Moral. c. 17. illud Job c. 40. 12. *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*, mysticè explicat de multiplicibus argumentis diaboli, quibus ipse animas prostratas sibi polluit & corrumpit. *Testiculi*, inquit, *ejus sunt suggestiones pravæ, quibus in mentis corruptione fervescit, atque in constuprata anima iniqui operis prolem gignit. Sed horum testiculorum nervi perplexi sunt; quia suggestionum illius argumenta implicatis inventionibus illigantur, ut plerosque ita peccare faciat, quatenus si fortasse peccatum fugere appetant hoc sine alio laqueo peccati non evadant, & culpam faciant, dum vitant; ac nequaquam se ab una valeant solvere, nisi in alia consentiant ligari.* Id deinde particularibus exemplis in quolibet statu, ad oculum demonstrat.

Tertiò. Tertiò, Typhon est fulmineus: per diruptam enim nubem laxiorem locum quærens, instar fulminis magno impetu deorsum ruit: imò subinde ex exhalationum & ventorum repercussu & arctatione ignem, & quasi fulmen concipit, ita ut simul ignis & flatus deorsum ferantur; & tunc Prester dicitur (à πίμπρημι, id est *incendo*) proxima quæque non solùm prosternens, sed & amburens: cujus etiam incendio nonnumquam mare effervescit, uti docent Conimbric. tract. 6. in Meteora c. 7. Ita dæmon fulmineus est, imo fulmen, juxta illud Christi: *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem*, Lucæ 10. 18. ac fulminis instar homines invadit, sternit, accendit ira, libidine, aliisque cupiditatibus, juxta illud Job c. 41. v. 10. *De ore ejus lampades procedunt, sicut tædæ ignis accensæ. De naribus ejus procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque fervents. Halitus ejus prunas ardere facit, & flamma de ore ejus egreditur.* Ubi vide S. Gregor. 33. Moral. c. 21. Sic Seleucus Asiæ rex Ceraunius, id est fulmineus, cognominatus est, ob ingenium acre & fulmineum.

Quartò. Quartò, S. Gregor. in Cant. c. 4. explicans illud: *Surge Aquilo, & veni Auster*: *Quid*, inquit, *per Aquilonem qui in frigore constringit, & torpentes facit, nisi immundus spiritus designatur, qui reprobos omnes dum possidet, a bono opere torpere facit; per Austrum verò, calidum scilicet ventum, Spiritus sanctus figuratur, qui dum mentes electorum tangit, ab omni torpore relaxat, & fervere facit, ut bona quæ desiderant operentur.*

Quintò. Quintò, aliquando flatus è diversis nubibus, inquiunt Conimbr. loco citato, vel alia atque alia parte ejusdem nubis prorrupti, inter se conglobantur, & dum in diversa nituntur, durante pugna in se retorquentur, ac rotati verticem efficiunt, similem ei quem videmus in aquis fluminum, quæ in saxum ad latus ripæ prominens incurrunt, & sine exitu in sese collectæ flectuntur: quo item modo aliàs, cùm ex lato in angustum in portis aut viis ventus vi adigitur, vortex existit. Igitur flatus magna vi excussus è nube; si rectà descendat, propriè ecnephias dicitur: sin in gyrum torqueatur, turbo vel Typho vocatur, qui validissime omnia secum abripit, contorquet, diffringit. Unde Olympiodorus Typhona dictum esse ait, ἀπὸ τοῦ τύπτειν σφοδρῶς, id est, *quia validè & vehementer corpora, in quæ incidit, verberat & quatit.* Nautæ verò, inquit, σίφωνα appellant; quia instar σίφωνος, id est *tubæ*, maris aquam ad se trahit. Ita diabolus homines instabiles & inconstantes validissimè quatit, & ad se suosque casses trahit, juxta illud Habacuc 3. 14. *Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me.* Et Job 40. v. 18. *Ecce absorbebit fluvium, & non mirabitur, & habet fiduciam quòd influat Jordanis in os ejus.* Ubi vide S. Gregor. libr. 32. Moral. cap. 6.

Cumque arrepta esset navis] à vento Typhonico, qui eam agebat & gyrabat instar turbinis. VERS. 15.

Cauda] Jam Græca habent Κλαύδην, id est *Claudam*. A Plinio lib. 3. c. 8. *Gaudos* vocatur, à Mela l. 2. c. 17. *Gaudos*, à Ptolemæo l. 3. c. 17. *Claudos*: ab aliis vocatur *Caudos*, ab aliis *Cannos*; Syrus vertit *Cura*, vel *Cora*. Suidas indicat Καύδη insulam esse vicinam Cretæ, hoc nomine memorabilem, quòd illic generentur ingentes onagri. VERS. 16. Alii censent, hic intelligi eam, quæ nunc corrupto nomine Gaulo, Gaudico & Gozo dicitur, & vix tribus horis distat à Melita: tum quia paulò post navis hæc Melitam appulit: tum quia ejus incolæ profitentur se conversos à S. Paulo cùm Melitam venit, adduntque per miraculum majores suos ex sua insula Paulum Melitæ concionantem audivisse. Quid mirum? ita audita fuit vox S. Antonii de Padua, & S. Vincentii Ferrerii ab absentibus & longè remotis. Verùm huic opinioni obstat, quòd navis hæc vix post quatuordecim dies, ut dicitur v. 27. appulerit Melitam, cùm Gozo à Melita paucis horis distet; nisi quis dicat navim contrariis ventis agitatam, nunc antrorsum, nunc retrorsum actam, circa Gozo jactatam per tot dies fuisse, uti fieri solet in tempestate. Ita *Caudam* esse eam quæ nunc *Gozo* dicitur, censet Philippus Cluverius lib. 2. de Antiqua Sicilia c. 16. multique alii.

Potuimus vix obtinere scapham] Id est, vix scapham è mari subtrahere, & in navim imponere potuimus. Solent enim naves onerariæ scapham sibi adjungere, tum ad homines mercesque invehendos & evehendos, tum ad speculandum piratas & vada, tum ut in naufragio per illam evadant, tum ob alia plura commoda. Scapha dicitur à σκάπτω, id est *excavo*. Primitus enim scaphas & naves faciebant ex truncis arborum excavatis, uti etiamnum faciunt Indi, apud quos naves sunt lintres excavati. Beda aliter dispungit & legit, nimirum sic: *Tunc transcurrimus insulam, quæ dicitur Cauda, quam occupare non potuimus; sed scapha missa adjuvare cœperunt navim.* Verùm hæc lectio planè discrepat à Græco & Latino Vulgato.

Quæ sublata] in navim.

Adjutoriis utebantur, accingentes navim] Cajetan. per *adjutoria* accipit adjutores milites & vectores, qui erant in navi: hosce enim adjuvisse nautas ad succingendam navim. Sic enim servos & operarios vocamus *operas* in abstracto. Alii planiùs per *adjutoria* intelligunt catenas, uncos, funes, aliaque instrumenta, quibus accinxerunt navim. VERS. 17.

Accingere navem quid? Quæres, quid sit *accingere navim*? & quomodo id factum? Cajetan censet factum per dolia vacua, quæ utrimque navi appensa eam sustinebant, ne in arenam impingeret, aut hæreret. Verùm hæc dolia navim onerariam sustinere non potuissent.

Quare meliùs Beda, Gagneius, Arias & alii, censent id factum esse, tum per catenas, funes & uncos, quibus navim constrinxerunt: tum per anchoras, saxa, aliaque pondera, quæ navi alligata in mare demiserunt; partim ad retardandum cursum navis, ne ventorum impetu acta in saxa & Syrtes dissiliret, uti in mari Britannico refrænandæ navi post tergum ingentia saxa subjungere solent, ait Beda: hæc enim & navim deprimunt, ut minùs vim ventorum sentiat, & eam degravant, ne tam facilè vento agitari & rotari possit: partim ad præsentiendum Syrtes & scopulos:

los : partim ut ractâ rectoque liberamine incederet navis, ne vi venti acta in latus, everteretur & mergeretur : partim ut funibus, catenis & uncis latera navis sibi invicem astricta firmiora essent, validiusque scopulis resisterent : partim ut funibus navis retineri à nautis, & dirigi aliqua ratione posset. Sic aurigæ in descensu declivi & præcipiti, rotam ultimam catena succingunt, ne rotari possit, ut ita currus vehementiorem cursum & rotationem remorentur, ne in præceps actus evertatur vel frangatur.

Porrò tota navis in longum circumcirca accingi nequivit. Erat enim in longitudine ingens & vasta, utpotè quæ præter onera continebat 276. homines. Quare in partibus nonnullis dumtaxat eam accinxerunt, v. g. in medio, latus utrumque transversim colligando & constringendo, item proram sive partem navis anteriorem : hanc enim in tempestate valida etiamnum accingere solent nautæ, ne in vada impingens diffringatur ; & ut fluctibus in eam primò irruentibus validiùs resistat, eosque constanter secando iter pervium tutumque navi faciat. Est enim prora quasi rostrum & lancea navis, ejusque clypeus, murus & antemurale.

Syrtis quæ. NE IN SYRTIM INCIDERENT] *Syrtis* in singulari, vel *Syrtes* in plurali, sunt loca arenosa circa fines Africæ Ægyptum versus, ideoque periculosissima, ita dicta à σύρειν, id est *trahere*, quòd naves trahat & sorbeat. Unde Sirenes in Syrtibus naves & nautas incantare, & sorbere fabulati sunt Poetæ. Est enim in ea inæqualitas maris & terræ magna, & in uno loco profundissima, in alio verò vadosa : spiranteque vento cumulus arenæ qui super mare fuerat, in profundissimas residet valles ; & qui deprimebatur, mox super aquas egeritur. Inde arenosa loca in mari quolibet, vocantur Syrtes, ait Servius.

Vas quod. SUBMISSO VASE] Primò, Syrus & Beda per *vas* accipiunt antennam, sive lignum transversum in malo, cui velum alligatur. q. d. Submisimus antennam cum velo. ita Chrysost. & Mariana : vela enim submittunt nautæ in tempestate, ne à furente vento navis abripiatur & mergatur. Secundò, Vatabl. accipit scapham. q. d. Scapham in imam navim demisimus. Tertiò, Cajetan. accipit dolia jam dicta. Quartò, Gagneius, Dionys. & alii multi accipiunt anchoram, id est anchoras. Anchora enim est proprium vas, id est, instrumentum navis & nautarum. q. d. Submissis in mare anchoris, uti paulò antè dixi, navim retardarunt. Quintò, Salmeron accipit ipsam navim, ejusque ventrem & fundum. q. d. Vas, id est, navim depressimus in mare per anchoras, saxa, aliaque pondera, ut ipsa submissior esset, minusque vim & impetum venti sentiret & exciperet. quæ expositio valdè est apposita.

VERS.18. JACTUM FECERUNT] sarcinas & merces projecerunt in mare ad alleviandam navim, ne navis adeò onerata venti impetu allisa ad scopulos, illicò dissiliret. Unde Syrus vertit, *supellectilia nostra projecimus in mare*.

VERS.19. ARMAMENTA NAVIS PROIECERUNT] *Armamenta* vocat instrumenta nautica, quæ navis quasi sunt arma, uti sunt anchoræ, conti, remi, saburra, &c.

TEMPESTATE NON EXIGUA] Nubium, imbrium, procellarum, ventorum, tonitruorum, & fulminum. Horrisonum est eam in mari videre & audire : habet enim speciem perpetuæ noctis, erebi & inferni. Nam ut ait Silius l. 4.

Hypotyposis tempestatis marinæ.

Fertur ab immenso tempestas horrida cælo,
Nigrantesque globos & turbida nubila torquens,
Involvit terras. ——

Et Virgil. 1. Æneid.

Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi, tum prora avertit, & undis
Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent : his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet ;
In brevia & Syrtes urget tres Eurus ab alto,
Illiditque vadis ; atque aggere cingit arena.

VERS.21. ET CUM MULTA JEJUNATIO FUISSET] *ἀσιτία*, id est *inedia*, tum ob metum & pavorem naufragii, qui homini cogitationem cibi famemque adimit, facitque ut homo non aliud quàm periculum & mortem instantem cogitet : tum ad placandum & propitiandum Deum.

STANS PAULUS] corpore, & magis animo & corde. *Nam navis cordis ejus in marinis fluctibus integra stetit*, ait *Cornel. à Lapide in Act. Apost.*

S. Gregor. lib. 7. epist. 127. quia anchoram spei fixerat in Deo. Notat Chrysost. & Pauli lætitiam in tanto periculo ; propositam enim sibi Romæ conversionem, pro præmio : VERS. 5. modestiam, quòd non objurget, non exprobret, se, cùm tempestatem hanc prædiceret, non fuisse auditum ; calamitosis enim non est addenda calamitas : prudentiam, qua eis sanum dat consilium : misericordiam & charitatem, qua vinctorum, qui mille facinorum rei erant, paternam curam gessit, omnesque salvavit, ac salutem omnibus prædixit & promisit. Additque, permissam esse hanc tempestatem à Deo, ut per eam Pauli virtus, sanctitas & dignitas panderetur.

LUCRIQUE FACERE] κερδῆσαι, id est *lucrari*, hoc est, accersere hanc *jacturam* sive damnum, & *injuriam* ; Syrus, *penuriam*. Hugo & Vatabl. per *injuriam* accipiunt maris & cæli tempestatem. Planiùs *injuriam* hanc accipias pro jactura & damno. Hoc enim erat injurium tam nautis & vectoribus, quam heris mercium, quæ erant in navi, præsertim cùm Paulus id nautis prædixisset, ideoque ipsi illud cavere debuissent, ut dixi v. 10.

NULLIUS ANIMÆ) Id est, vitæ corporalis. Addit Lyran. VERS.22. & spiritalis, quasi omnes hæ animæ in Pauli gratiam, à Deo in æternum salvatæ sint. Verùm id non est genuinum, esto sit probabile, uti innuit S. Chrysost. de quo v. 24.

PRÆTERQUAM NAVIS) Tum ut nautæ sua navi mulctarentur, quòd non audissent sanum Pauli consilium : tum ut Deus eam permitteret cursui naturali : in naufragio enim solet præ cæteris navis perire & perdi : tum ut majus appareret Dei beneficium & gloria Pauli, quòd sine navi omnes vectores salvasset. ita Chrysost.

CUJUS SUM EGO) minister, cultor & Apostolus. VERS.23. Dicit hoc, ne Gentiles qui erant in navi, suo Deo, aut diis, hoc oraculum aut miraculum tribuerent.

ET CUI DESERVIO) λατρεύω, id est, *quem latria colo*.

DONAVIT TIBI DEUS OMNES) Ergo omnes jam VERS.24. perditi erant, id est, certò perdendi, tum cursu naturæ, ob vim tempestatis, uti ait Oecumen. tum ultione Dei, ob eorum scelera. Unde Chrysost. sic explicat, q. d. *Digni quidem erant, qui perirent, quoniam inobedientes fuerant : verumtamen in tui gratiam servabo eos.*

Quocirca idem Chrysost. in Morali : *Si navigantes*, *Moral. Sancti præsentia peccatores salvat.* inquit, *periclitantes & naufragium sustinentes, si & vincti per Paulum servati sunt, cogita quid est esse virum sanctum in domo : multæ enim tempestates etiam nobis incumbunt his multò graviores, sed potest Deus etiam nos donare, modò credamus Sanctis, sicut illi, si fecerimus quæ præcipiunt. Non enim simpliciter servantur, sed etiam ipsi fidem accipient : licet vinctus esset Sanctus, majora salutis operatur. Et considera hoc hic factum. Solutus centurio vincto illo habebat opus : gubernator peritus non gubernante egebat. Non enim solam gubernabat scapham, sed orbis Ecclesiam ; qui didicerat ab illo maris domino non humana arte, sed spirituali scientia, in navi illa multa naufragia, multas procellas, spiritus malitiæ, intus pugnas, foris timores : atque ita hic revera gubernator erat.* Simili modo S. Benedictus suis meritis & precibus obtinuit, ut Longobardi monasterium suum vastantes, nullum hominem caperent vel necarent. eis ergo Deus res tradidit, animas custodivit. Similis ergo Paulo fuit Benedictus, ait S. Gregorius 2. Dial. c. 17.

Subdit Chrysost. nostram vitam esse quasi continuam tempestatem, & ærumnarum vicissitudinem, ac proinde nos pariter indigere Paulo, ideoque ejus opem nobis conciliare debere credendo & obediendo ejus epistolis & præceptis ; ac concludit : *Retineamus apud nos Sanctos, nec erit tempestas : imo etiamsi fuerit tempestas, erit serenitas ac tranquillitas, & a periculis liberatio. Quoniam vidua illa Sanctum hospitio habebat, etiam filii ejus mors soluta est, & redivivum accepit puerum. Ubi pedes Sanctorum ingrediuntur, nihil erit quod contristat ; etiamsi quid fiat, id probationem majoremque Dei gloriam pertinet. Assuesce, ut pavimenta domus à talibus calcentur pedibus, & non saltabit dæmon illic, & valde merito : nam sicut ubi fragrantia est, ibi non habet locum graveolentia ; ita ubi sanctum est unguentum, ibi suffocatur dæmon, lætificat simul agentes, animam recreat, odorem diffundit : ubi spinæ, ibi bestiæ : ubi hospitalitas, ibi non sunt spinæ. Misericordia ingrediens quovis falce melius sentes exsecat, quovis igne violentius exurit. Ne timeas. Reverentur Sanctorum vestigia, sicut leonem vulpes : Justus enim, inquit, ut leo confidit. Introducamus hos leones in domum, & omnes exigentur bestiæ, non clamantibus, sed*

simpliciter loquentibus illis. Non enim leonis rugitus bestias sic fugat, ut justi oratio dæmones; si loquetur solum, devolant.

Similia habet S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 6. Ex dictis meritò S. Hieron. lib. contra Vigilantium & hagiomachos colligit: si Paulus in hac vita salutem 276 animabus à Deo impetravit: ergo multò plura poterit jam gloriosus impetrare, eodem fruens in cælo. *Porrò propter Paulum hæc omnia vide fieri*, ait Chrysost. *ut credant vincti milites, ac centurio*: quos omnes innuit esse à Paulo ad Christum conversos. *Nam etiamsi lapides fuissent, propter oracula, miracula & beneficia Pauli, de illo magna utique cogitassent.* Et hoc innuit, *tibi donavit tibi Deus omnes*, scilicet tam quoad animæ, quàm corporis salutem: illa enim hac longè est potior, propriaque S. Paulo.

VERS. 27. IN ADRIA] in mari Adriatico. ita Syrus. Ita dictum est ab Adria veteri oppido & portu, ad Padum fluvium à Tuscis condito, teste Plinio lib. 3. c. 16 Porrò Adriaticum mare subinde latè sumitur, nec tantùm sinum Venetum, sed & mare Siculum & Jonium complectitur, ait Strabo, cujus ferè ævo hæc contigerunt. ita hic sumitur.

VERS. 28. BOLIDEM] *Bolis* est perpendiculum nauticum, putà plumbum ex fune dependens, quo in mare immisso nautæ explorant alvei profunditatem, ne in vada, arenas & scopulos navis impingat. Dicta *bolis* quasi missilis, à βάλλω, id est, *projicere, mittere, jacere*.

VERS. 28. & 29. INVENERUNT PASSUS VIGINTI, scilicet usque ad alveum, sive fundum maris. Unde *timentes* nautæ, ne IN ASPERA LOCA, putà in arenas & scopulos, navis incideret, jecerunt de puppi ANCHORAS QUATUOR] ut navim sisterent & firmarent, donec dies illucesceret, ut viderent quo loco essent, & quò cursum flectere deberent.

VERS. 30. SUB OBTENTU] sub prætextu, scilicet fingentes quòd in scapham descenderent, non fugiendi causa, sed ut anchoras à prora, id est priore navis parte, extenderent, vel in ipso mari, vel in terra & littore, ut vertit Syrus, quasi finxerint navim jam ad littus appulisse, esseque in tuto.

VERS. 33. QUARTADECIMA DIE HODIE JEJUNI PERMANETIS] *Jejuni*, non quòd nihil omnino comedissent, sed quòd perparum & obiter, quantum scilicet ad vitam tuendam erat necessarium. ita Hugo, Gagneius & alii. Nam Hippocrates libro de Carnibus & principalesque medici docent, hominem sanum non posse sine cibo ultra septem dies vivere. Dico sanum: nam ægri, quibus calor naturalis languet, & abundat phlegma, quo calor pascatur, diutiùs inediam prorogare possunt. Quod ergo ait, *nihil sumentes*, id est, perparum & quasi nihil: vel *nihil* per modum stati justique prandii aut cœnæ, sed carptim quædam libantes potiùs, quàm comedentes.

VERS. 35. CŒPIT MANDUCARE] Nota hic prudentiam charitatis Pauli: ut afflictos consoletur, & inedia penè confectos inducat ad sumendum cibum, ipse primus publicè gratiis actis Deo cœpit manducare. Hoc imitatus est vir quidam religiosus, mihi in Belgio notus, qui ut maniacum quemdam sibi ex læsa imaginatione persuadentem se esse mortuum, ideoque nolentem comedere & inedia se conficientem, quòd diceret mortuos non comedere, sanaret, mortui habitum & speciem induit, cœpitque comedere coram maniaco, itaque ei persuasit mortuos quoque comedere: coram maniaco, itaque ei persuasit mortuos quoque comedere: qua ratione eum ad comedendum induxit, sibique restituit.

VERS. 38. JACTANTES TRITICUM] In jactu ergo quem jam antè v. 18. fecerant, non projecerant triticum: quia scilicet hoc eis in cibum erat necessarium. Sic occ ea jactarunt, quibus egæstarunt.

VERS. 40. LAXANTES JUNCTURAS GUBERNACULORUM] *Gubernacula* vocant clavum, quo navarchus regit navium, sicut auriga habenis regit, equos, & temone currum; sicut arator stiva regit aratrum. Laxarunt ergo clavum, quasi navim sibi & ventis permittentes, ut faciliùs ad littus vel terram instantem ferretur: vel potiùs, ut expeditiùs clavo uterentur, ad dirigendum ejus impetum, quò vellent.

ARTEMONE] *Artemonem* alii trochleam, qua funes trahuntur; alii antennam, alii aliud esse censent. Verius est esse parvum arctumque velum, ita dictum ab ἀρτάω, id est, *suspendo*. ita Julius Pollux. Parvum fuisse colligitur ex eo, quòd navis properabat ad littus: & quia nautæ in tempestate magnum velum deponunt, parumque exponunt, ne vi ventorum abripiantur, & agantur in exitium.

VERS. 41. DITHALASSUM] græcè, latinè, *bimarem*; ut vertit Tigurina. Ita vocatur locus inter duo maria, sive isthmus, qui utrimque mari alluitur, illudque quasi secat & dividit, qualis est Corinthus, de qua Horatius lib. 1. Carm. ode 7. *Aut Ephesum bimarisve Corinthi mœnia.* Porrò in dithalasso ob terram mare secantem certum solet esse naufragii periculum. *Dithalassus* hic adjacet Melitæ, & causatur à rupe vicina, à Melitensibus nunc *Salmon* vocatur, in qua proinde etiam visitur sacellum, in memoriam hujus naufragii, S. Paoli nomine dedicatum. In sinu ejus sinistro visitur in rupe concha rotunda, sex palmos profunda, & totidem lata in diametro, quæ communiter plena est aqua dulci, licèt paucis passibus distet à mari ejusque aqua salsa, vocaturque fons S. Pauli: creditur ipso in exiccensum illum miraculosè produxisse. Denique hic locus in medio ferè hoc littore etiam nunc vocatur vulgò *la Cala di S. Paolo*, id est, *portus sive appulsus S. Pauli*. ita Philippus Cluverius lib. 2. de Antiqua Sicilia c. 16. & noster Octav. Cajetanus Isagoges c. 19.

VERS. 42. CUSTODIAS] Id est, vinctos reos quos custodiebant. Vide dicta v. 1. Eos ergo quasi reos mortis, occidere voluerunt milites.

VERS. 44. SUPER EA, QUÆ DENAVI ERANT) Putà super sarcinas, ligna & tigna; Vatabl. *super fragmenta*, quæ scilicet è navi decindebant; nam navis erat integra, non fracta. Hoc est quartum Pauli naufragium. Tria enim priora recenset ipse 2. Corinth. 11. 25. dicens: *Ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui.* Illa enim epistola longè ante iter hoc Romanum scripta est. An sæpius passus sit, ignoramus.

Moral. Primum, de maris periculis.

Moraliter disce hic Primò, quanta sint maris pericula, in quo, ut ait Anacharsis apud Laert. lib. 1. c. 9. & Juvenal satyra 12. vectores tantùm quatuor digitis (quibus scilicet navis mari eminet) distant à morte. Hinc Bias nautam, neque inter vivos numerabat, neque inter mortuos; teste Platone in Axiocho. Unde Cato de tribus dolebat. Primum, quòd suum secretum revelasset mulieri; Secundum, quòd vel dies unus ipsi per negligentiam absque fructu effluxisset; Tertium, quòd eò navi vectus esset, quò poterat pedibus proficisci. ita Plutarch. in vita Catonis. Eadem tria Alexandro tribuit Stobæus, Aristoteli verò Antonius in Melissa p. 1. serm 17 nisi quòd pro secundo ponat, quòd in vita hac tam caduca & incerta, vel unum diem mansisset intestatus. Pittacus roganti *quid fidum esset?* respondit, *Terra. Quid infidum, mare.* Laodamas inde Homericus nihil miserius esse censebat, quàm virum fortem ponto exagitari. Callimachus dicebat jucundissimum esse mare, sed si quis illud de terra contempletur; quod imitatus Horatius ait:

Neptunum procul à terra spectare furentem.

Lucretius lib 5. scribit, aureo Saturni sæculo non fuisse usum navis & navigationis. Quocirca vetus fuit fidelium consuetudo, ut conscensuri navim de peccatis confiterentur, & cum Deo in gratiam redirent, itaque vel se ad mortem componerent, vel mortis pericula evaderent.

Secundum, quàm Deus curet suos.

Secundò, quàm Deus suorum habeat curam. Paulum ecce Deus hic præsenti mortis periculo eripit, & propter eum vectores omnes, etiamsi infideles, numero 276. Verè Poeta:

Favente Numine, naviges vel vimine.

Ita Deus servavit Noe justum, cum octo animabus per arcam, in generali orbis cataclysmo: ita & Jonam in ventre ceti. Quin & Julius Cæsar in tempestate navarchum confortans: *Ne metuas*, inquit, *Cæsarem, ejusque fortunam vehis: illa te tuebitur.* Est enim Cæsaris: *quem numina numquam destituunt*, ait Lucan lib. 5. Plutarch in Cæsare. Memorabile est exemplum, quod graphicè depingit S. Paulinus tota epist. ad Macarium; ubi senem quemdam mirè à Deo horrendo naufragio, sociis omnibus & carinæ retinaculis amissis, ereptum commemorat. Simile est quod narrat S. Greg 3. Dialog cap. 36. de Maximiano Syracusæ Episcopo, eum post naufragium nono die salvum cum vectoribus omnibus in portum, sola navi mersa, pervenisse. Sic S. Magdalena cum S. Martha, S. Lazaro & sociis, à Judæis navi sine velis & remis imposita, Deo navim regente, salvis omnibus Massiliam appulit.

Tertium, Sanctis in periculo crescit spes & animus.

Tertiò, Paulum & Sanctos in tempestate, naufragio, prælio, peste, latronibus, fame, carcere & quavis alia calamitate vel periculo, stare serenos & securos, præsertim cùm obeunt opus pium & Apostolicum: sciunt enim se Deo cordi, & curæ esse. Quare tunc adeò non cadunt

animo; ut celsiores euadant, eoque magis sperent in Deum, illique se vniant, quo maius est periculum. Ita Psaltes psalm. 28. 1. *Dominus*, ait, *illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ; à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Et Iob. c. 13. v. 15. *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo.*

Quartum quanta sit vis obedientiæ & charitatis.

Quartò, quid valeat virtus charitatis & obedientiæ. Volebat Deus Paulum ire Romam, ibique prædicare: Paulus ut huic voluntati Dei obsecundet, ad Cæsaream appellat, ac vltrò subit tot terrarum mariumque discrimina. Quocirca huius virtutis merito quasi obligat Deum, ut iter suum dirigat & secundet. Deus ergo eum, & ob eum socios omnes per oraculum & quasi miraculum, certo mortis periculo eximit. Celebris est historia & gnome de obedientia S. P. N. Ignatij, quam enarrat in eius Vita P. Ribaden. lib. 5. c. 4. in fine. Cùm esset, inquit, Præpositus Generalis, dixit: si Summus Pontifex imperaret, ut ad ostia Tiberina scapham, vel nauim primò obuiam, clauo, malo, velis, remis destitutam conscenderem, itaque sine commeatu mare traiicerem, id facerem animo non solùm æquo, sed & libenti. Cumque Prælatus quidam admirans, regereret, Quæ ista hæc esset prudentia? Respondit S. Ignatius: *Prudentia domine non tam est parentis, quam imperantis.* Parentem secutus est filius S. Franciscus Xauerius, qui in Mauricas insulas barbaras contendens, cùm amici iter hoc dissuaderent, ac tandem vim facerent, negarentque nauigium, respondit: *Se nulla pericula, nullum genus mortis, vbi Dei cultus & animarum salus agatur, formidare: nec vllos hostes ducere, nisi qui diuino obstet obsequio, sibi certum esse in Mauricam Deum vocantem sequi: nec nauigium morari, si nauis desit, semet Deo incumbantem vtique transnaturum.* ita Tursel. lib. 3. Vitæ eius cap. 2. Dixit, & præstitit. Quocirca in naufragiis cum S. Paulo exultabat, rogabatque Deum, ut præsens periculum & crucem sibi non adimeret, nisi maius immitteret. Atque hoc suo zelo, in naufragio vectoribus omnibus vitam salutem à Deo, instar S. Pauli, impetrauit. Aliàs in certum exitium abreptam à naui vi tempestatis scapham, qua infideles vehebantur, illis ipsis in scapha, apparens, eamque reuehens ad nauim reduxit: quo miraculo eos ad fidem conuertit. Denique Malacæ nobilem illam ducentis Lusitanis, contra quinque Acenorum pugnacissimorum millia naualem victoriam promisit, prædixit, imo eminus inspexit, & precibus suis præstitit.

Præclarè S. August. in psalm. 152. *Multi*, inquit, *naufragauerunt cum Paulo. Amatores huius sæculi passi sunt naufragium, & nudi omnes exierunt. Illi & quod foris habebant amiserunt, & domum cordis sui inuenerunt inanem. Paulus autem in corde ferebat patrimonium fidei suæ, quod nullis fluctibus, nullis tempestatibus potuit auferri. Nudus exiit & diues exiit.* Idem August. serm. 29. de Sanctis: *Petrus*, inquit, *ambulare super aquas, debita soli Deo potestate præsumpsit, & rerum obstante natura, per insuetas maris incertas vias pendulum inserens gressum, tumentia maris dorsa calcauit. Sed non minor Paulus, quem velut noui testamenti Ionam, die ac nocte per maris profunda iactatum, absorbuit fluctus &, & reddidit, quasi sacrum depositum violare non audens: quia famulatrix cum vnda custodiens, illæsum populorum prædicationibus reseruabat.*

Quòd si quandoque Deus iustum, imò Apostolum, naufragio, aliove periculo non eripiat, sed mergi & emori permittat, conquiescat ille in voluntate Dei, dicatque cum S. Iobo afflicto c. 1. 27. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Et illud Christi morientis, & ad inferos descendentis: *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno.* psalm. 15. 8. Et illud S. Pauli Roman. 14. 8. *Siue viuimus, Domino viuimus; siue morimur, Domino morimur.* Ita S. Franciscum Xauerium, iam Chinensis imperij conuersionem molientem, in insula deserta ab omnibus derelictum Deus emori permisit. Ita P. Ignatium Azebedium cum 40. sociis, Brasiliam Euangelij causa petentem anno Domini 1570. à Caluinistis trucidari mergique permisit. Ita nonnullos alios è Societate nostra nauigantes ad Indos, naufragio perire permisit.

Memorabile est recens exemplum Patrum Lusitanorum, qui ad scopulum allisi, cùm nauarchus eis scapham offerret qua ad littus euaderent, respuerunt, malentes vectorum turbæ in scopulo misceri, ut illi fame morituræ in extremo agone assisterent, & tandem commorerentur, quàm iis derelictis viuere quod sanè est genus martyrij, & heroicæ charitatis; qua quis cum Christo pro fratribus animam ponit.

Legimus de B. Iordane, qui S. Dominico in generalatu Ordinis Prædicatorum successit, suique eximiæ sanctitatis, eum, cùm in terram Sanctam traiiceret, iuxta Aconem naufragium passum mersumque interiisse: cumque multi non tam tanti viri mortem, quàm genus mortis deplorarent, ac penè contra Deum, quòd Patrem sanctum fluctibus hauriri permisisset, murmurarent, ipsummet Iordanem apparuisse pluribus, miro lumine coruscum, ac dixisse: *Ego sum Iordanes. Exiui ex hoc sæculo ad gloriam Beatorum, & inter Apostolorum choros & Prophetarum connumeratus sum, missusque sum ut vos consolarer. Hoc firmiter tenete, nec dubitate, quia saluus erit omnis, qui vsque in finem Domino nostro Iesu Christo seruierit.* ita habet eius Vita tom. 1. Surij die 13. Februarij. Iustus ergo quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit, præsertim cùm in itinere & opere charitatis vel obedientiæ vitam ponit. Talis enim cum Deo, imò pro Deo, & ex Deo moritur, ideoque est victima obedientiæ & charitatis, Deo valdè gloriosa & chara.

Præclarè S. Augustinus epist. 122. in fine: *Quid interest*, ait, *febris, an ferrum de corpore soluerit? non qua occasione exeant, sed quale ad se exeant, Deus attendit in seruis suis.* Miserè vixit, mortuus & sepultus est Lazarus, splendidè diues Epulo; sed hic descendit in gehennam, ille ab angelis sublatus est in sinum Abrahæ, Lucæ 16. de quo vide S. August. in fine psalm 33. Idem lib. 1. de Ciuit. cap. 11. *Mala mors*, ait, *putanda non est, quam bona vita præcesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est eis, qui necessariò morituri sunt, quid accidat vt moriantur, sed moriendo quò ire cogantur. Cùm igitur Christiani nouerint longe meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas, quam impij diuitis in purpura & bysso, horrenda illa genera mortium quid mortuis obfuerunt qui bene vixerunt.* Nam ut ait Sapiens cap. 4. v. 7. *Iustus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit:*

GAPVT VIGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Maltæ viperam è manu illæsa excutit, sanat patrem Publij & alios, inde post tres menses nauigat, peruenitque Romam. Vbi Iudæis conuocatis causam aduentus sui denuntiat, ac biennio in libero carcere, quasi hospitio, degens, intrepide prædicat Euangelium.

1. ET cùm euasissemus, tunc cognouimus quia Melita insula vocabatur. Barbari verò præstabant non modicam humanitatem nobis. 2. Accensa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem, qui imminebat, & frigus. 3. Cùm congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, & imposuisset super ignem, vipera à calore cùm processisset, inuasit manum eius. 4. Vt verò viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, ad inuicem dicebant: Vtique homicida est homo hic, qui cùm euaserit de mari, vltio non sinit eum viuere. 5. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem,

ignem, nihil mali passus est. 6. At illi existimabant eum in tumorem convertendum, & subitò casurum, & mori. Diu autem illis exspectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, convertentes se, dicebant eum esse Deum. 7. In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine Publij, qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit. 8. Contigit autem, patrem Publij febribus & dysenteria vexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit: & cùm orasset, & imposuisset ei manus, salvavit eum. 9. Quo facto, omnes, qui in insula habebant infirmitates, accedebant, & curabantur: 10. qui etiam multis honoribus non honoraverunt, & navigantibus imposuerunt quæ necessaria erant. 11. Post menses autem tres, navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum. 12. Et cùm venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo. 13. Inde circumlegentes devenimus Rhegium: & post vnum diem flante Austro, secunda die venimus Puteolos: 14. vbi inventis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem: & sic venimus Romam. 15. Et inde cùm audissent fratres, occurrerunt nobis vsque ad Appij Forum, ac tres Tabernas. Quos cùm vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam: 16. Cùm autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. 17. Post tertium autem diem convocauit primos Iudæorum. Cumque convenissent, dicebat eis: Ego, viri fratres, nihil adversus plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum, 18. qui cùm interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eò quòd nulla esset causa mortis in me. 19. Contradicentibus autem Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. 20. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre, & alloqui. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. 21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit, aut locutus est quid de te malum. 22. Rogamus autem à te audire quæ sentis: nam de secta hac notum est nobis quia ubique ei contradicitur. 23. Cùm constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Iesu ex lege Moysi & Prophetis, à manè vsque ad vesperam. 24. Et quidam credebant his quæ dicebantur: quidam verò non credebant. 25. Cumque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo vnum verbum: Quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, 26. dicens: Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis. 27. Incrassatum enim est cor populi huius, & auribus graviter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne fortè videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos. 28. Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare Dei, & ipsi audient. 29. Et cùm hæc dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter se quæstionem. 30. Mansit autem biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, 31. prædicans regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

VERS. 1. MELITA] Ita Romana & Græca: quare perperam nonnulli legunt *Mitylenum*, alij *Miletum*. Duæ insulæ vocantur Melite. Vna est in Illyrico: in hanc è naufragio appulisse S. Paulum contendunt Illyrici, & ex eis Constantinus Porphyrogenitus Imp. ad Romanum filium de administrando Imperio cap. 36. Argumenta eorum profert, & confutat Philippus Cluverius lib. 2. de Antiqua Sicilia c. 16. Altera est vicina Siciliæ, vulgò *Malta* dicta; ea hic intelligitur, quæ cælo est clemente, aquis salubribus, agro benigno & frugifero, à bonitate mellis laudata; indeque Melita, ut videtur, appellata. Ipsa nunc invictum Equitum Melitensium est contra Turcas propugnaculum, vbi celebris Pauli, ex hoc eius in illam appulsu, est memoria, & erga eum devotio, adeoque iuxta vrbem spelunca ostenditur cum duobus altaribus, in qua Paulus cum cæteris vinctis dicitur hospitatus. Terra, vel potiùs petra huius speluncæ magna religione ab indigenis & advenis excavatur & effertur, valetque contra venena & serpentes: ex ea mihi Romæ particula data fuit, quasi rarum & insigne donum.

Septem privilegia Melitæ à S. Paulo collata. Vnde Nota hic septem eximia beneficia, & privilegia, quæ S. Paulus contulit Melitæ & Melitensibus, adeò ut Deus eius naufragium eò ordinasse videatur, ac procurasse, ut id iuxta Melitam accideret, ad Melitensium salutem & commoda, quæ per hoc eis conferre ab æterno destinarat.

Primum. Primum fuit, Melitensium conversio, fides & salus. Mox enim à Christo sub ipsa Ecclesiæ primordia, Melitenses præ aliis insulis & gentibus prædicationem Evangelij accepere à S. Paulo, eique prædicanti & miracula patranti credentes, ab eo primum nacti sunt Episcopum S. Publium, civem, imò principem suum.

Secundum. Secundum quòd apud eos 276. navigationis & naufragij sui socios baptizarit. Milliari vno à portu in quo exscendit Paulus, etiamnum visuntur variæ ruinæ antiquarum fabricarum, in quibus extat sacellum indigitatum nomine *S. Ioannis Baptistæ Tolcheros*, id est, *inter ruinas*: vbi S. Paulus 276. iam dictos baptizasse, communis plurium vicinorum pagorum traditio est. Huius rei indicium est, quòd ante paucos annos cùm sacellum hoc instauraretur, sub terra inventus sit fons baptismalis è duro lapide. Iuxta sacellum extant anguli & parietes longi magnique affabrè incisi & elaborati, vbi putatur fuisse villa & domus S. Publij.

Tertium. Tertium, quòd S. Paulus Melitæ commoratus sit per tres menses. Tradunt eum cum S. Luca, Aristarcho, Trophimo aliisque sociis habitasse in crypta quadam suburbana civitatis veteris, quam proinde in magna habent veneratione, adeò ut iuxta eam ædificarint ecclesiam, quæ per multa sæcula fuit matrix & Episcopalis totius insulæ. Circa cryptam est cœmeterium ingens, in quo non soli Melitenses, sed & permulti exteri nobiles devotionis ergò sepeliri, eoque se deportari testamento mandarunt; præsertim quia ibi se sepeliri curantibus olim data fuit Indulgentia plenaria, qualis est Romæ sepultorum in campo sancto: quocirca in eodem perplura visuntur sacellula. In hoc cœmeterio locus est distans à crypta iactu sagittæ, in quo fama est prædicasse S. Paulum, ad cuius rei memoriam in eodem erexerunt crucem lapideam.

Quartum. Quartum, quòd Melitæ scorpiones & serpentes tam nati quam eò illati, ponant venenum: imò terra Melitensis sanat morsus quoslibet venenosos, etiam canum rabidorum, si in potu sumatur, aut plagæ imponatur; nec id tantùm in hominibus, sed etiam in bestiis; adeò ut nonnulli medici Siculi eam præferant terræ sigillatæ. Valet enim non tantùm contra venena, sed etiam contra febres malignas, dysenteriam, variolos, quin & toxica, præsertim è sublimato, vel cum, vel sponte hausta: cuius rei illustria exempla & miracula mihi narrarunt viri graves eorum oculati testes.

Quintum. Quintum, quòd S. Paulus sæpè Melitam ab incursu hostium tutatus sit. Vt alia taceam, sub annum Domini 1470. cùm Mauri classe octodecim millium militum eam invaderent, iamque tormenta disponerent ad quatiendam vrbem veterem, tertio die apparuit S. Paulus veste stellata, quali depictus visitur in ecclesia cathedrali, ac vibrans gla-

gladium equo insidens, stipatus innumera multitudine visuaest invadere Turcarum agmina: cumque in eum Turcæ multas convicerent sagittas, omnes in ipsosmet retortæ & repercussæ resilierunt, eosque vulnerarunt & perdiderunt. Visi pariter fuere duo alii insulæ tutelares, S. Georgius, & S. Agatha, quam fama est ibidem persecutionem Siculam fugientem latitasse, ac celebre illud velum Ætnæ incendia compescens contexuisse: idque instar Penelopes ea arte, ut quæ per diem texuerat, noctu retexeret; eò quòd matri urgenti eam ad nuptias, eas detrectans responderet, sibi prius velum hoc pertexendum esse. Quocirca S. Agathæ marmoream statuam tunc in muro collocarunt, sed facie à Turcis aversa, & ad urbem conversa: verùm illa suapte vi faciem ad Turcas convertit tanto fragore, quantus est bombardarum majorum, adeò ut eodem perculsi Turcæ solverint obsidionem, seque in fugam dederint.

Sextum. Sextum, quòd Melitæ tres extent B. Virginis imagines depictæ à S. Luca, qui, ut antè dixi, comes S. Pauli cum eo in ea hiemavit, habitavitque per tres menses. Quocirca illas per tres primarias insulæ regiones dispertiri, magnâ colunt veneratione.

Septimum. Septimum, quòd Melita à tempore S. Pauli hucusque, numquam defecerit à fide à S. Paulo accepta, etiamsi Mauri eam occuparint, tenuerintque per centenos & ampliùs annos. Idem Coloniæ Agrippinæ à Deo datum ob merita Martyrum Thebæorum, ac undecim millium Virginum ibidem quiescentium. Unde de ea canitur:

Ex quo fidem recepisti,
Recidiva non fuisti
Civitas prænobilis.

Hæc omnia de Melita mihi Romæ constanter viva voce affirmarunt, & scripto consignarunt nostri Patres Melitenses, viri graves & eruditi, eademque tradidit noster Octavius Cajetanus in Isagoge c. 19.

Vide hic munificentiam S. Pauli, qua tanta largitate hospitium & hospitalitatem Melitensium remuneratus est, nimirum Sancti se à nobis liberalitate vinci non patiuntur, sed pro uno exili dono reddunt ingens, septuplum, imò centuplum. Tanti est Sanctos hospitio recipere, eis benefacere, eos præsentes habere, eos colere & invocare. Hoc enim beneficio divino S. Paulus hospitales barbaros, eorumque humanitatem remuneratus est, ut qui barbariem in eum exuissent, natales viperas veneno exutas humanas in seipsos haberent; quin & glebas suas quasi antidota contra venena possiderent. Quocirca tota Melita S. Paulo consecrata jure S. Pauli insula tutelaris vocari queat: illam enim sæpè peste, fame, bello liberat.

BARBARI] Incolæ Maltæ sive Melitenses, qui tempore Pauli & lingua & moribus erant barbari. Unde eo laudabiliores, quòd tam humanos se præstiterint erga Paulum & naufragos. ita Chrysost.

VERS. 3. SARMENTORUM] *Sarmenta* propriè sunt segmina vitium: inde tamen quorumlibet lignorum & surculorum semina significant: hæc enim græcè vocantur φρύγανα, id est, *ligna combustibilia*, quæ Latini cremia nuncupant, à φρύγω, id est *torreo*.

VIPERA] Multi censent *viperam* dici, quasi viparientem, eò quòd fœtus viperæ alvum matris, erodant, dum ex eo nascendo in lucem prodeunt. Verùm experientia id docet esse falsum, uti alibi ostendi. Unde veriùs *Vipera qualis.* Theophrastus, & ex Ælianus l. 9 de Histor. anim. c. 31 & 32. censent, viperam dici quasi viviparam, eò quòd pariat vivum animal, non ova, ut alii serpentes. Porrò vipera adeò venenosa est & pestilens, ut solo sibilo & anhelitu quem efflat, hominem obstupefaciat, eique mortem, vel morbum quasi lethalem infligat. Vidi Romæ quemdam è Societate nostra, qui viperam feriens, ab ea sibilante ita afflatus & quasi sideratus fuit, ut multos annos stupore & morbo quasi incurabili laborarit. Arabes viperam vocant *Therion*, à Græco θηρίον, id est *fera*. unde pharmacum contra viperarum & serpentum morsus, ex ipsius viperæ carnibus confectum, vocatur *Theriaca*: cujus compositionem sub Nerone Imper. (qui matrem interfecit, uti vipera fertur matrem enecare) invenit Andromachus medicus, uti narrat Galenus, qui paulò pòst vixit sub Antonino Imp. tom. 5. l. de Theriaca ad Pisonem c. 5. Sed ante Andromachum Antiochus Philometor rex Asiæ, Theriacam, qua contra omnia venena utebatur, con-

A fecit ex serpyllo aniso, opopanace, milio, trifolio, aneto, fœniculo, ammio, apio, ervo, vino generoso, immixtis & in pastillos digestis, uti refert Plinius l. 20. c. 24. & Galenus libro citato.

INVASIT] Syrus, *momordit*, uti solent serpentes, dum quem invadunt: *pendebat enim de manu eius*. Ita Oecumen. & Lyran. hic, ac Tertull. in Scorpiaco c. 1. & Ambros. lib. 6. Hexam. c. 6.

ULTIO] Numinis vindicta. Hæc enim præ cæteris facinorosos homicidas persequi solet, juxta illud Christi Matth. 26. 52. *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Sic ultio Dei ubique persecuta est Cain fratricidam, Genes. 4. v. 7. & seq. Plura hujus ultionis exempla recensui Deuter. 21. 4. Pro *ultio* græcè est δίκη. Syrus vertit, *justitia*: alii, *judicium*; alii, *vindicta*. Videntur barbari hi æstimasse δίκην, sive justitiam & vindictam esse deam, quam Hesiodus in Ergis, facit Jovis & Themidis filiam, uti & alii Poetæ, qui eam Astræam vocant. Unde Ovidius lib. 1. Metamorph. agens de ferreo improborum sæculo, VERS. 4.

Ultima cælestum, inquit, *terras Astræa reliquit.*

Cujus effigiem ita pingit Gellius ex Chrysippo lib. 14. c. 4. *Justitiæ & vindictæ effigies.*

B *Justitia*, ait, *pingitur forma atque filo virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reverendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius similitudine intelligi voluit, iudicem qui iustitiæ antistes est, oportere esse gravem, sanctum, severum, incorruptum, inadulabilem, contraq; improbos nocentesq; immisericordem atque inexorabilem, erectumq; & arduum ac potentem, vi & maiestate æquitatis veritatisq; terrificum.* Vide Lilium Giraldum de Diis Gentium Syntagm. 1.

VERS. 5. ET ILLE QUIDEM EXCUTIENS BESTIAM] Præclarè Oecumen. *Vipera*, inquit, *cùm in manum Apostoli dentes iniecisset, & nullam peccati in ea mollitiem & laxitatem invenisset, statim* (ab eo excussa) *resiliit, & in ignem sese proiecit, quasi pœnam de se exegerit, quòd nihil ad se pertinens corpus invasisset. Nos vero bestias timemus, propterea quod armatura virtutis muniti minime sumus.* Adam enim in innocentia à bestiis & serpentibus lædi non poterat, imò eis dominabatur. Unde Sancti qui ad primævam ejus innocentiam accedunt, idem sæpè dominium à Deo nanciscuntur, uti nactus est S. Paulus, S. Antonius, S. Macarius, S. Franciscus, & similes, uti dixi Genes. 9. 2. Vipera ergo hæc ultro-

C nea sua nece sibi temeritatis supplicium, Paulo innocentiæ dedit encomium. Neque enim ab ea morsus Paulus mortem obiit, sed famam consecutus est immortalitatis, imò & divinitatis. Nam qui aderant, videntes nihil mali in eo fieri, *dicebant eum esse Deum*, ibid. v. 6. Unde optimè D. Chrysost. in psal. 96. *Ictus*, inquit, *à vipera Paulus, Spiritus sancti virtutem quæ in ipso habitabat, ostendit, ubi vipera tosse*: quasi vipera Apostolo fuerit, non pestis ad mortem, sed testis ad gloriam: & volens lethale venenum Apostolo infundere, sibi hauserit. Verè Arator de Paulo hic.

Christique cruci sua membra religans,
Nescit ab angue mori. ——

Hic impletur promissio Christi Marc. 16. v. 18. *Signa eos qui crediderint, hæc sequentur, &c. serpentes tollent: & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Unde Tertull. in Scorpiaco c. 1. *Hoc modo*, inquit, *etiam Ethnicis sæpe subvenimus, donati à Deo ea potestate, quã Apostolus dedicavit, cum morsum viræ sprevit.*

Porrò ex hoc tempore, quo Paulus Melitæ viperam excussit, insulæ illi divinitus impertitum est, ut in ea serpentes omnes veneno careant, & quantumlibet aliquem *Gratia S. Pauli Melita caret veneno serpentum.*

D momorderint, nil prorsus inferant detrimenti: eamque insulani vocant gratiam S. Pauli, qui hac ratione abundè eis hospitii & hospitalitatis meritum compensavit. Melitæ ergo nullum maleficum serpentis genus nascitur, neque nocet aliunde invectum; imò gleba Melitensis antidotum est contra venena, adeoque ipsi Melitenses quasi terrori sunt serpentibus. ita Thomas Fazellus de rebus Siculis Decad. 1. lib. 1. c. 1. Baron. Gagneius & alii. Sic de S. Phoca Martyre in Romano Martyrol. die 5 Martii ita legimus: *Qualiter de antiquo illo serpente triumphaverit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quod si quispiam a serpente morsus fuerit, ut ianuam basilicæ Martyris credens attigerit, confestim evacuata virtute veneni sanatur.*

Sunt in Italia qui se de genere & cognatione Pauli esse jactitant, & serpentes impunè contrectant. Sed hos imposturæ arguit Delrio lib. 1. Magic. c. 3. q. 4. & ex eo Lorinus hic, eò quòd compertum sit eos se contra morsum antido-

antidotis præmunire. Addit Lorinus. Marsos & Psyllos à serpentibus esse intactos & illæsos, non per antipathiam naturalem, ut quidam censent, sed per incantationes & artes magicas. Quin & Delrio *Salutatores*, qui verbis; & *Ensalmatores*, qui halitu varios morbos sanant, suspectos habet. multaque in iis notat suspicione & periculo plena: etsi Navar. in Manuali c. 11. n. 36. Salutatores excuset, puterque donum sanandi in eis, esse gratiam gratis à Deo datam ad bonum reip.

Porrò immunitatem hanc à venenis aliqui volunt esse naturalem Melitæ, uti naturalem esse Hiberniæ tradit Beda lib. 1. Histor. Anglic. c. 1. & Sardiniæ tradit Solinus Polyhist. c. 35. Sed errant, Nam incolæ Melitæ mirati sunt S. Paulum à vipera tactum non inflari, nec emori, ut alius accidisse viderant. Ergo ante S. Paulum Melita obnoxia erat venenis. Paulo ergo hanc immunitatem debet, & ultrò acceptam refert.

VERS. 6. AT ILLI EXISTIMABANT EUM IN TUMOREM CONVERTENDUM] ex incensione & inflammatione, quam creat viperæ morsus: hoc enim significat Græcum πίμπρασθαι. Unde Tigur. & Pagnin. vertunt, *at illi existimabant futurum ut incenderetur, aut concideret repente mortuus.*

ET MORI] Id est, illicò moriturum, uti jam dixi ex Græco: Porrò quàm cito serpentes, præsertim viperæ & aspides hominem necent, docet Galenus l. de Theriaca ad Pisonem c. 8. in fine, exemplo Cleopatræ: *Cleopatram*, inquit, *ferunt magnum primo ac profundum vulnus brachio suo dentibus inflixisse: deinde venenum quod prius ex aspide paraverat, in pyxide quadam ad se allatum, vulneri infudisse; atque ita veneno corpus subeunte, non multò post insciis custodibus, vitam leniter finivisse. Nam revera serpentes illi velociter interficiunt, sicut ego sæpe in magna Alexandria expertus sum. Cùm enim aliquem hoc supplicii genere condemnatum, sine longo cruciatu dilationeque necare volunt, aspides illorum pectoribus admovent, ambulareque parumper faciunt, atque sic ipsos brevi perimunt.*

CONVERTENTES SE] ad invicem, mutata mente & sermone: hæc enim omnia significat Græcum μεταβαλόμενοι ita Syrus, Chrysost. Tigur. Pagnin. Lyran. & alii.

DICEBANT EUM ESSE DEUM] Vide hic subitam Melitensium mutationem. Ex homicida faciunt Deum, ait S. Chrysost Sic Lycaonii videntes miraculum Pauli clamabant eum esse Mercurium, Actor. 14. 11.

VERS. 7. PRINCIPIS INSULÆ) Græcè, τῷ πρώτῳ, id est, *primi*. Erat ergo Publius primarius inter Melitenses, ait S. Chrysost. at non princeps absolutus & dominus Melitæ: hæc enim parebat Romanis. Publius nomen est Romanum. Unde videtur ipse fuisse Romanus, qui prætura, vel præfectura Melitæ functus, ibidem prædiis comparatis sedem fixit. Melita enim suberat Romanis, æquè ac Sicilia, & à Siciliæ prætore regebatur per vicarium, qui πρῶτος, id est *primus*, *antecedens*, *primarius*, *princeps* insulæ & insulanorum vocabatur. idque docet antiqua Inscriptio: *L. Ca. filius Cyr. eques Romanus*, πρῶτος Μελιταίων, id est *primus*, vel *princeps Melitensium*. quam recenset Philip. Cluverius l. 2. de Antiquis Siciliæ c. 16. Quàm dives fuerit Publius, liquet ex eo, quòd hosce 276. naufragos per triduum hospitio exceperit, teste S. Chrysost. Ejus domus fuisse dicitur, quæ in urbe Melita ædes maxima S. Paulo dedicata est: prædia ejus fuisse putantur, quæ hodie *Bennarra* dicuntur, juxta sinum ad quem navis appulit, non longè à pago *Naxar*. ita noster Octav. Cajetanus Isagoges cap. 19. Silet hic Lucas, Paulum per tres menses, quibus Maltæ fuit, prædicasse, & convertisse Melitenses, ipsumque Publium, de quo Aratus ita canit:

Mensibus hibernis tribus in regione Melitæ,
Multiplicem dat Paulus opem.

Sic & Chrysost.

Porrò Publium hunc à Paulo creatum esse Episcopum Melitensem, docet Ado in Martyrol. die 21. Januarii, & Beda 18. Januarii; adduntque eumdem deinde creatum esse Episcopum Atheniensem, esseque illum Publium, qui post Quadratum, Athenis in Episcopatu successit Dionysio Areopagitæ, ac nobili martyrio laureatus decessit, de quo Euseb 4. Histor. c. 23. & S. Hieron. in Catal. Script. Eccles. in Quadrato.

VERS. 8. SALVAVIT EUM) ἰάσατο, id est *sanavit*, utique per miraculum, præsertim quia febris & dysenteria sunt

A morbi contrarii, ut notat S Hieron. in c. 56. Isaiæ. Notat S. Greg. 27. Moral. c. 15. vel 14. Paulum sanasse patrem Publii, quia is erat infidelis, ut eum hoc miraculo & beneficio converteret ad Christum: Timotheum verò ægrum non sanasse, quia is jam erant conversus. Morbus ergo ei relictus est ad exercitium patientiæ, & augmentum coronæ.

MULTIS HONORIBUS NOS HONORAVERUNT) Non tantùm reverentiam, & honoris signa exhibendo, sed & alimenta nummosque subministrando, ut sequitur: hæc enim honor complectitur, ut patet Proverb. 3. 9. *Honora Deum de tua substantia*, dando ei oblationes, decimas, primitias, victimas. Vide dicta Deuter. 5. 16.

CUI ERAT INSIGNE CASTORUM) Perperam Glossa legit *castrorum*. Usitatum erat, ait Sanchez, ut nautæ in puppi gestarent deos tutelares, id est, eorum statuas & idola, vel effigies. Hos Phœnices *Patæcos* vocant, teste Hesychio, de quibus Persius: VERS. 11

Ingentes in puppe dei.

Et Ovid. lib. 1. Trist. eleg. 2.

—— Puppique recurvæ
Insiliit & pictos verberat unda deos.

B Unde & Chrysost. opinatur e Castorem effigies in navi fuisse depictas. *Castores* vocantur gemini fratres, Castor & Pollux. Castor enim, utpote senior, juniori Polluci suum nomen communicavit. Hi duo nati sunt ex Jove & Leda, Tyndari regis conjuge: unde & *Tyndaridæ* vocantur, & διόσκουροι, id est, *Jovis filii*. Fingunt enim Poetæ, Jovem cygni formam induisse, & ex eo Ledam ovum concepisse: ex quo nati sunt gemini, Castor & Pollux. Unde Horat. l. 2. Serm. satyra 1. *Castores qui?*

Castor gaudet equis, ovo prognatus eodem
Pugnis.

Castor enim fuit egregius equorum domitor; Pollux verò pugil. Ambo post mortem inter sidera relati sunt: quorum signum, Gemini dicitur, in quo sol degit in Junio. Agentibus pro diis habiti sunt, præsertim à Romanis. Unde etiamnum eorum ingentes statuæ visuntur Romæ in aditu Capitolii. Hinc & Cicero in Verrem act. 7. *Vosque*, ait; *omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum judiciorumque arbitri & testes celeberrimo in loco prætorii locati, Castor & Pollux*. Habiti sunt dii maris, ideo-

C que in navibus picti à nautis in tempestate invocabantur; sive quia sunt stellæ in cælo hoc nomine, quæ si utraque appareat, serenitatis; sin una dumtaxat, tempestatis est indicium: sive quia Castor & Pollux mare piratis liberarunt: sive quia iidem fuerunt argonautæ, cum cæteris sociis Colchos navigantes: & orta tempestate cùm cæteri timerent, duæ stellæ super capita Castoris & Pollucis visæ sunt, illicoque mare sedari cœpit: unde se eorum gratia à diis tutandos, cæteri persuaserunt, indeque in simili periculo eos invocare cœperunt, uti ex Diodoro Siculo & Valerio Flacco narrat Giraldus Syntag. 5. pag. 182. Hæ fabulæ ortæ sunt ex eo, quòd nautæ observare soleant stellas Castoris, ac credere eas, si appareant, navigantes servare. Unde Horat. lib. 1. Carm.

Dicam & Alcidem, puerosque Ledæ,
Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem; quorum simul alba nautis
Stella refulsit,
Defluit saxis agitatus humor,
Concidunt venti, fugiuntque nubes,
Et minax (quod sic voluere) Ponto
Unda recumbit.

D Idem alibi:

Tyndaridæ fidus ab infimis
Quassas eripiunt æquoribus rates.

Jam nautæ Christiani post B. Virginem, quæ est stella maris, in periculo invocant S. Paulum, qui die ac nocte in profundo maris fuit, S. Clementem in mari mersum, S. Nicolaum, S. Franc. Xaverium, qui perpetua quasi navigatione immensa Oceani spatia; à Lusitania in Indiam, Moluccas, Japoniam & Chinam emensus & remensus est: & S. Hermetem, vel S. Telmum. Sic enim vocatur à nautis *Telmus* vel *Elmus*, à loco, qui proprio nomine dictus fuit Petrus Consaluus Ordinis S. Dominici, & ad cælos migravit anno Domini 1246. cujus vitam & miracula conscripsit Ferdinandus Castiglius p. 1. Histor. S. Dominici lib. 2. c. 23. 24. & 25. & Ribadeneira in ejus vita, quam habet in Appendice Sanctorum extravag. Porrò invocant *Patroni nautarum qui.*
eos,

eos, non ut deos & numina, sicut Gentiles, ut obiicit Calvinus, sed ut suos apud Deum patronos & advocatos, idque in ea re, in qua ipsi olim Deo servientes, meruerunt ut aliis in eadem opitulari possent. Vide Stapletonum hic in Antidotis.

Porrò insigne Castorum sic erat effigiatum. Pingebantur Castor & Pollux quasi duo juvenes; cuique dabatur ovi pars dimidia, & jaculum in manu, equuique candidus: supernè eminebat stella. ita Lucianus in Deorum Dialog. in fine.

VERS. 12. *S. Pauli in Siciliam appulsus & gesta.*

SYRACUSAN] Civitas est Siciliæ maxima & pulcherrima sub Pachyno monte sita, ubi fons Arethusa. Numquam tam nubilus est dies in anno, qui in eo Syracusis, æquè ac Rhodi sol cernatur, ait Plinius lib. 2. cap. 62. Jam nobilitata est S. Luciæ patria & martyrio. Hinc patet Paulum in Sicilia fuisse & Siculis profuisse. Unde S. Chrysost. *Porro* inquit, *prædicatio etiam usque in Siciliam pervenit*.

Scripsit de Sanctis rebusque Siciliæ opus magno labore & studio, è priscis Siculorum monumentis erutum & elaboratum noster P. Octavius Cajetanus, sed morte præventus in lucem dare non potuit. Ejus ergo posthumum edendum suscepit P. Alfonsus Cajetanus, qui opus maturat, ut avidæ longæque multorum expectationi satisfaciat: interim excerpta ex ejus Isagoge de S. Petri & Pauli in Siciliam adventu & fructu, Panormo ad me Romam misit; cui proinde cum gratiarum actione hæc mecum accepta referat candidus Lector. Illa hic summatim inseram, utpote quæ S. Lucæ historiam præsentem valdè illustrant, multaque addunt & supplent, quæ S. Lucas studio brevitatis omisit. E quibus liquidò videas priscam S. Petri & Pauli in Siculos benevolentiam, ac vicissim Siculorum in eosdem erga Apostolos studia.

Hæc igitur de S. Petro scribit Isagoges cap. 18. Certum est Siciliam primitus à S. Petro accepisse fidem, Ecclesias primosque Episcopos. Unde Innocentius I. epist. ad Decent. constanter affirmat, in Sicilia nullum hominum instituisse Ecclesias, nisi quos vener. Apostolus Petrus, aut ejus successores constituerunt. Metaphrastes orat. de S. Petro & Paulo die 29. Junii, tradit S. Petrum ex Syria Romam navigantem, in Siciliam Tauromenium appulisse; & apud Pancratium Episcopum, quem antea Antiochiæ agens eodem præmiserat, divertisse; quod anno 2. Claudii Imper. contigit. A S. Joanne Chrysost. idem fuisse scriptum, Constantinus Lascaris in schedis suis firmat, quas in Thesauro Mamertinæ urbis legimus. Metaphrastis testimonium doctissimi viri, Vincentius Bellovacensis, Guilielmus Spirensis, Petrus Galesinus & Cardin. Baronius anno Christi 44. firmavere. In Siciliam unà cum S. Petro, ut ait Metaphrastes, venere ejus discipuli, Marcus Evangelii scriptor, Apollinaris postea à S. Petro Ravennam missus, Martialis ab eodem deinde amandatus in Gallias, Rufus Capuæ creatus Episcopus: Menæa addunt Beryllum. Tauromenii cùm esset S. Petrus, Maximum catechesi probè instructum baptizavit, & Episcopum ordinavit, constituitque ut Pancratio succederet. Idem Syracusis Marcianum dedit Episcopum. Catanæ Beryllum, ut habet Martyrologium Romanum & Menologia Græcorum. Hæ ergo tres primæ sunt Siciliæ Ecclesiæ à S. Petro erectæ. Hisce proxima est Agrigentum, cujus primum Episcopum Scriptores S. Libertinum Martyrem memorant; sed quo anno id factum, nos latet. S. Libertini Encomiastes Syracusanus fide dignus, ipsum synchronum facit S. Peregrini Martyris, qui S. Marciani Syracusarum Episcopi à S. Petro instituti, fuit discipulus.

Isagoges verò cap. 20. tradit, S. Paulum Syracusis à Marciano (quem eodem ante aliquot annos miserat S. Petrus, urbique Episcopum ordinarat) Episcopo incredibili lætitia exceptum, & Christianorum omnium ejus Ecclesiæ studiis officiisque obviam euntium inclyto Apostolo in vinculis triumphanti. Certum mihi est, tres illos dies in eodem cum Marciano hospitio commoratum, ea in spelunca, quam ille pulsis dæmonibus Christo consecraverat, D. Paulum sacris operatum esse; Syracusanam Ecclesiam, primitias Occidentis, Deo obtulisse: multos ad Christum convertisse; eamque Ecclesiam adspectu colloquiisque recreasse, atque in Dei amorem incendisse. Vicina etiam Syracusis loca, vicosque obivisse credimus: quamquam enim vinctus Romam duceretur, humanitate tamen Julii centurionis, cujus custodia tenebatur, multum Apostoli reverentiæ dabatur. Sidone enim ab eo permissus est ad amicos ire, & sui curam agere: Melitæ apud Publium tres dies hospitari. Super humanitatem centurionis accedebat pietas & Christiana religio, quam omnes profitebantur quicumque socii navigationis D. Pauli fuerant, eorumque amor erga Apostolum, utpote cujus beneficio naufragium evasissent, & in Christum credidissent: nam in Pauli gratiam omnium qui navi vehebantur, non solùm corpora naufragio, sed animas infidelitati ereptas, ex Actis Apostolorum & D. Joannis Chrysostomi interpretatione superiùs docuimus. Ex his non ambigimus doctori Gentium permissum Syracusis liberè agere, prædicare regnum Dei, quin & proximos urbis vicos obire. Certè quidem procul Syracusis ferè octo passuum millibus, in agro cui Solarino nomen, ecclesia est D. Pauli Apostoli titulo insignita; & sanè antiqua est architectura: in qua puteus visitur, cujus aqua hausta, ablutisque ægrotis, invocatione Apostoli Pauli multa indies miracula patrantur, votaque & tabellæ pendentes sanctissimi Apostoli collata adversum mortales beneficia contestantur. Apud B Syracusanos vetus traditio est, D. Paulum Apostolum, cùm Syracusas venit, eum in locum excurrisse, ecclesiamque à Christianis in ejus rei memoriam fuisse extructam; in eo sanè tractu antiquæ habitationis vestigia reperiuntur, fortasse ævo illo oppidum ibi fuit, quod Apostolus pro charitate invisit.

Isagoges verò c. 21. docet, S. Paulum oram Siciliæ legisse à Pachyno ad Pelorum, ac monumenta ab eo ibidem relicta recenset. Navigationem, inquit, ex insula Melita Syracusas lentam fuisse, non desunt qui probent: antequam enim ille navi vectus in Syracusanum portum appelleret, in oram cis Pachynum promontorium descendisse existimamus, & vicina loca collustrasse. Vetus est traditio apud Helorinos & Pachyni accolas, Paulum Apostolum in eam oram pervenisse, atque intus ad milliaria quatuor in agrum Elorinum penetrasse: quo loco ædificata est à posteris ecclesia juxta fluvium Elorum, D. Paulo dicata, quæ adhuc manet in adventus ejus memoriam; neque ab ea procul puteus est in veneratione summa habitus, cujus aquam qui biberint, vel laverint se, variis à morbis C eripiuntur, maximeque valet adversum vulnera, morsusque noxios bestiarum. Eodem in agro, cui nomen Bilisicalis, alter puteus est, ad quem ejusdem Apostoli virtute & gratia multa miracula patrantur. Porrò ex accessu D. Pauli ad hæc loca, illud omnino constat, tardam ejus navigationem per eam Siciliæ oram fuisse; non sine magna Dei providentia, ut Apostolus Siciliam collustraret, & quos posset sua prædicatione ad Christum perduceret; sed & Apostolum Syracusis profectum, insulam circumlegisse D. Lucas docet.

Igitur Paulina navis posteaquam Syracusis solvit, oram Siciliæ maritimam prætervecta, rursum è cursu suo deflexit in littus intra Tauromenium atque Messanam; ubi nunc ædes est Paulo Apostolo sacra. Antiqua ea fama est apud loci accolas, D. Paulum cùm Siciliæ oram legeret, in sinum illum appulisse, cui monasterium D. Placidi in edito colle incumbit, in eoque commoratum littore, quod decem passuum millibus ab urbe Messana distat. ipso in littore locoque Apostoli pedibus calcato, Christiani deinde ubi Christi fides adolevit, parvam, sed magnæ pietatis indicem ecclesiam, D. Paulo sacram construxerunt quæ D Apostoli in illud littus descensum testificaretur, reique memoriam ad posteros derivaret. Rhegium Apostolus ea ex ora maritima solvit: quæ res à majoribus per manus nobis tradita, à D. Pauli navigatione non abhorret. Ejus enim testis ac scriptor D. Lucas in Actis Apostol. ait Syracusis solventem, ora maritima Siciliæ navigata, Rhegium pervenisse. Verosimile est navim insulæ littus circumvectam illuc applicuisse, ubi adverso maris æstu ventisque, sive urgente nocte constitit, dum secundus esset æstus ventique, vel illucesceret dies, ne fretum illud infame naufragiis, Charybdisque vorticibus formidatum cæca nocte traiiceretur, atque iis maximè quibus satis esset timoris ex proximo ad Melitam naufragio. Sinus autem ille, in quem fama est Apostolum descendisse, ad id videtur natura factus: neque illo opportunior maris tractus, Rhegium ex ora Mamertina solventibus: sed & naves quibus ex Oriente iter est per Siciliam in Occidentem,

dentem, insula prænavigata, eo ex sinu qui nunc æde D. Pauli Apostoli nobilitatur, Rhegium de more transmittunt.

Isagoges cap. 22. ostendit, S. Paulum fretum Siculum navigantem, conspexisse Messanam, sed non adiisse, uti contendit Constantinus Lascaris: adisse, verò eam postquam è primis Neronianis vinculis liber, rursum provincias & Siciliam (ut videtur, innuitque S. Chrysost.) peragravit. Traditio enim est Messanensis Ecclesiæ, S. Paulum Messanensibus Bacchylum Episcopum præfecisse. Sanè quotannis ea in urbe supplicationes habentur festo Conversionis S. Pauli, in memoriam Bacchyli Episcopi, Messanensi Ecclesiæ à S. Paulo præpositi: ac vetus mos in ea Ecclesia est, deducendi per urbem reliquias S. Pauli. Hæc noster Octavius. Addunt alii, in ditione Avola, quam multi censent esse Hyblen & Hyblam, in qua thymi & salicum est copia: unde apes pastæ mel optimum conficiunt, indeque apes Hyblææ & mel Hyblæum nuncupatur, de quo Martial. in Xeniis:

Cùm dederis Siculis mediæ de collibus Hyblæ,
Cecropios dicas tu licet esse favos.

Juxta Hyblam, inquam, pergendo versus Syracusas, similis illi Elorino est puteus qui à S. Paulo nomen accepit, ejusdem virtutis & venerationis: ad quem quia multi serpentes bibendi causa accedunt, hinc juxta eum multæ cernuntur viperæ & serpentes mortuæ, potu hujus aquæ occisæ. Similis & nomine & virtute est puteus juxta Syracusas, cujus aqua multas curat infirmitates. Hoc accepi à nostris Patribus Siculis, oculatis testibus. Ubi vide quantæ dignitatis & meriti fuerit S. Paulus, quantæ etiam bonitatis & beneficentiæ, quæ eum nusquam sinebat esse otiosum & vacuum, sed suæ virtutis semina, & vitales radios instar solis ubique spargere compellebat, ut imitaretur Christum, *qui pertransiit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à diabolo*, ut ait S. Petrus Actor. 10 38. Verè de S. Paulo dicas, quod officium Ecclesiasticum canit de S. Cæcilia: *Cæcilia famula tua, Domine, quasi apis tibi argumentosa deservit.*

Denique Syracusis triduo commorans Paulus, evangelizando majorem incolarum partem (ac per eos, vicinos Siculos; ut Sicilia fidem S. Paulo debeat) ad Christum convertit, uti narrat Hier. Marasiotus in Chronicis Calabriæ l. 1. c. 20.

VERS. 13. RHEGIUM] Civitas Calabriæ objacens & vicina Siciliæ, ita dicta ἀπὸ τοῦ ῥήγνυμι, id est *abrumpere*, eò quòd terræ motu vel maris eluvione abrupta sit à Sicilia, cui priùs cohærebat, eratque contigua, imò continua. Sic & Siciliam dictam volunt quasi *Sicilitam*, id est, *resectam* ab Italia, cui antea cohærebat. Ita Plinius lib. 3. c. 8. *Sicilia*, inquit, *quondam Brutio agro cohærens, mox interfuso mari avulsa XII. M. in longitudinem freto, in latitudinem autem. MD. juxta columnam Rheginam.* Et Isidorus clarè lib: 13. Origin. c. 18. *Fretum*, ait, *appellatum est, quòd ibi semper mare ferveat: fretum enim est angustum & quasi fervens. Nam freta Varro dicta ait quasi fervida, id est, ferventia & motum ferveris habentia. Fretum Siciliæ, quòd Rhegium dicitur, Sallustius ex tali causa vocari scribit dicens, Italiæ olim Siciliam conjunctam fuisse, & dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum; & inde ῥήγνυμι nominatum, quia græcè abruptum hoc nomine nuncupatur.* Eadem quasi ad verbum habet S. Hieron. in Nomin. Actor. Apost. & ex eo Beda hic. Rectè ergo fretum hoc vocatur Rhegium, indeque urbis freto adiacens pariter vocatur Rhegium: quia hoc spatio antè fuerat isthmus, quem mare perrupisse dicitur. Porrò Thucyd. lib. 4. hoc fretum vocat Charybdin: sic & Mela li. 2. c. 8. & Plinius lib. 13. c. 18. *Eò quod gurgitibus*, inquit, *occultis naves absorbeat. Ter autem in die erigit fluctus, & ter absorbet: nam accipit aquas, ut vomat; vomit, ut rursus accipiat.* Vide Philippum Cluverium lib. 1. de Antiqua Sicilia c. 5.

Porrò Rhegium vetusta & nobilis est Calabriæ civitas, de qua multa Hier. Marasiotus in Chronicis Calabriæ lib. 1. *Rhegium*, inquit, *prima Italiæ civitas, olim fuit una è quatuor rebusp. magnæ Græciæ, metropolis Calabriæ, ut liquet ex eo, quod cùm in Calabria sint quatuor Archiepiscopatus, antiquissimus sit Rhegiensis, qui decem habet Suffraganeos, Consentinus quatuor, S. Severinæ quinque, Rossanensis nullum.*

Silet hic multa Lucas, ac præsertim Rhegiensium à Paulo conversionem uno die, quo apud eos hæsit, factam: quæ ex Ecclesiæ Rhegiensis monumentis eodem ævo græcè conscriptis, ac deinde in Latinum idioma translatis, & in Archiepiscopali archivio asservatis, à Rhegiensibus viris eruditis & primariis ad me Romam transmissa, hic transscribam, quia ad historiam præsentem faciunt; ut ex iis liqueat tum Rhegiensium primæva erga Christum & Paulum fides & devotio, tum S. Pauli erga eos amor, simulque ejus insatiabilis, etiam in mediis itineribus & vinculis, ubique evangelizandi sitis & ardor, æquè ac energia & fructus. Sic igitur habent in vita & martyrrio S. Stephani, qui S. Pauli comes & discipulus, primus ab eo creatus est Rhegiensium Episcopus. *Hic sanctus Martyr Stephanus fuit è civitate Niceæ: petente autem Paulo Apostolo Romam, comitatus est eum usque ad civitatem Rhegii Calabriæ. Cùm autem Apostolus civitatem invenisset idola colentem, prædicavit in ea verbum Domini: & sicut terra bona acceptum semen centuplum reddit, ita & ejus civitatis incolæ verbum Dei receperunt: quos cùm Paulus instruxisset, & plurimos illorum in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti baptisasset, creavit ipsis Episcopum Stephanum: qui sibi creditum gregem bene pascens, multos ad fidem Christi suis doctrinis convertit. Cùm autem in hac civitate decem & septem annos moratus esset, & Episcopos & presbyteros ordinasset, Deique gratia Ecclesia aucta fuisset, postea persecutione contra Christianos mota, captus fuit ab Hierace duce Sanctus, tamquam præcipuus fidei Christianæ; & coactus fuit ut abnegaret Christum & immolaret idolis: ipse autem non admittebat, quin potiùs intrepide Christum Deum confitendo & factorem omnium, idola autem Gentium ligna & lapides sensu carentia, opera manuum hominum esse asserens & diaboli inventiones, idcirco indefesse percutitur unà cùm Socra Episcopi, & saxis quoque vultus eorum confringuntur, in caminumque ignis conjecti exierunt illæsi. Unde multi crediderunt in Christum, & acclamaverunt dicentes: Magnus Deus qui à Pontificibus Stephano & Socra prædicatur. Inter quos erant mulieres pudicæ Agnes, Felicitas & Perpetua nuncupatæ, discipulæ divi Stephani, quæ intrepide coram Hierace duce confessæ sunt, nomen Christi Dei veri creatoris omnium prædicantes; tunc ira plenus dux, ipsas unà cum Stephano & Socra Pontificibus gladio discindi jussit: quo facto illico tradiderunt sanctas animas suas Domino, gratias agentes & exultantes, quod digni facti essent pro Christo mori.* Addita erant elegantia Troparia & Protonia Græcolatina, putà Antiphonæ. versus & hymni in laudem S. Stephani, ex pervetusto codice Vaticano manuscripto numero 1543. Menæo nuncupato, quo Ecclesia Græcorum in officiis divinis recitandis utitur, accepta, in quibus S. Stephanus vocatur Hierarcha, Hieromartyr, τοῦ Παύλου ὁ μιμητής, id est, *æmulator & similis zeli eum S. Paulo*; ejusque martyrium consignatur die 5. Julii; quo pariter die Rhegini ejus festum tota diœcesi celebrant: quæ, ne æquo sim longior, omitto. Addit Hieronymus Marasiotus in Chronicis Calabriæ lib. 1. c. 20. hac de causa Rhegiensem Ecclesiam Cathedralem esse insignitam titulo & sede Archiepiscopali, eique olim subjectas fuisse omnes Calabriæ Ecclesias, eò quòd ipsa prima inter Calabros Episcopum S. Stephanum acceperit à S. Paulo, quodque S. Stephanus Episcopos, Presbyteros & Diaconos aliis Calabriæ civitatibus dederit & ordinarit.

Porrò constans & antiquissima apud Rhegienses est traditio, hac ratione & miraculo S. Paulum Rhegienses convertisse: navi quæ Paulum vehebat Rhegium appellente, ejus visendi causa ad littus concurrerunt Rhegienses, præsertim ut in ea sua numina Castoris & Pollucis, quæ præferebat navis, venerarentur. Mox Paulus de more orsus eis prædicare Evangelium, cùm ab eis, utpote idololatris, non audiretur, postulavit ut sibi prædicanti vel ad modicum aures commodarent, tantillo scilicet tempore, quantulo candela exigua arderet. Eo impetrato, candelulam accendit, affixitque columnæ, cui naves appellentes solebant alligari; cumque statim absumpta candela evanesceret, illicò per miraculum cœpit ardere ipsa columna, quo portento percursi & compuncti Rhegienses, Paulum ut hominem divinum auscultantes, ab eo ad Christum traducti sunt. In hujus rei fidem & memoriam columna in ecclesiam S. Pauli (quæ in littore erecta est) translata honorificè supra altare majus reposita est: ubi mira veneratione colitur, multisque miraculis coruscat, uti liquet ex hoc de ea Rhegiensium hymno, quem typis excusum vulgarunt, mihique exemplar transmiserunt.

HYM-

HYMNVS
IN COLVMNAM RHEGINAM
S. Pauli Apostoli.

Aue columna nobilis,
Electro & auro ditior,
Illaque Mosis ignea
Columna fortunatior.
Quod ore Paulus prædicat,
Te fulgurante comprobat:
Te conflagrante Rhegium
Christi fidem complectitur.
Te palma tangens languida,
Sensit medelam cælicam:
Haustusque puluis illicò
Aegris salutem contulit.
Ergo columna Rhegia,
Hebræos vt Israelica
In terræ optima transtulit,
Tu nos in astra ducito.
Summo Patri sit gloria,
Natoque Patris vnico,
Et Paracleto numini,
Cunctis in anum sæculis. Amen.

Vers. *Paulus Apostolus denenit Rhegium. Alleluia.*
Resp. *Et seminauit verbum Dei. Alleluia.*

ORATIO.

Deus, qui ad Pauli Apostoli prædicationem, lapidea columna diuinitus ignescente, fidei lumine Rheginos populos illustrasti; da quæsumus vt quem Euangelij præconem habuimus in terris, intercessorem habere mereamur in cælis.

Insuper Ioannes Angelus Spagnolus Canonicus Rheginus, de rebus Rheginis libr. 4. cap. 1. narrat vulgò credi, Paulo prædicante pisces littus egressos ei auscultasse, vti auscultarunt S. Francisco & S. Antonio Patavino. Additque, nonnullos dicere cicadas à S. Paulo tacere iussas, numquam deinceps eo loci comparuisse; sed se id non credere.

PVTEOLOS] Ciuitas est Campaniæ iuxta Neapolim (ita Syrus) nobilis S. Ianuarij martyrio. Hinc tradunt & gloriantur Neapolitani, S. Paulum ex itinere Neapolim diuertisse. *Puteoli* dicti, ab aquæ calidæ ibi ebullientis putore, ait Festus; vel, vt alij, à multitudine puteorum earumdem aquarum gratia factorum. Hæc etiam vocata est *Dicæarchia*, à iustitiæ administratione: à Samiis condita, ut vult Eusebius, eo tempore quo Tarquinij Roma à Bruto sunt expulsi. Pari modo S. Petrum Romam nauigantem appulisse Neapolim, ibique Missam celebrasse tradunt Neapolitani; & Card. Baron. anno Christi 44.

VERS. 14. ET SIC, hoc est, non mari, ut hactenus, sed terra pedestri itinere, VENIMVS,) id est, venire & pergere cœpimus) ROMAM] vnde pedites primò venimus ad Apij Forum, deinde ad tres Tabernas, denique Romam, ut mox explicat Lucas v. 16. Vnde minùs rectè Caietanus per Romam accipit portum Romanum, siue ostia Tiberina, vbi scilicet Tiberis in mare influit, qui Roma distat duodecim milliaribus Italicis. Nam inter portum Romanum & Romam non interiacet Forum Appij & tres Tabernæ, quò priùs deuenisse Paulum narrat Lucas. Meliùs alij per *Romam*, accipiunt agrum Romanum, præsertim quia olim suburbia Romana longissimè se quaquauersum extendebant. Denique potest hic esse anacephalæosis, qua Lucas generatim primò dicat Paulum Puteolis venisse Romam, deinde particulatim itinera media enarrat, quibus Romam contendit & peruenit, nimirum per Appij Forum & tres Tabernas: vbi ei occurrerunt fideles Romani, eumque Romam deduxerunt. Hoc enim frequens est Hebræis, vti videre est in libris Regum, & alibi.

VERS. 15. ET CVM AVDISSENT (fortè ex literis Christianorum Puteolanorum) FRATRES] Putà Christiani, quòd Paulus in vrbem adventaret.

Appij Forum quid. VSQVE AD APPII FORVM] Hoc Plinius libr. 14. c. 6. ponit in agro Setino, dictum ab Appio Claudio, qui

A est auctor viæ Appiæ. Ortelius in Theatro censet cum Blondo, & aliis, esse Fossam Novam, vbi diem obiit S. Thomas Aquinas. Accedit Baron. qui *Forum Appij* censet fuisse iuxta Pontinas Paludes, ac Roma distare vno & quinquaginta passuum millibus; Tres tabernas verò triginta tribus, easque hodie vocari *Cisterna*, quæ vrbecula est iuxta Velitras, patriam Augusti Cæsaris. Eas enim fuisse contra Antium, quod modò *Nettuno* dicitur, docet Cicero ad Atticum libr. 2. epist. 29. *Emersimus*, inquit, *commodè ex Antio in Appiam, ad Tres tabernas*. Porrò Isidorus Pelus. libr. 1. epist. 337. & ex eo Oecumenius hic, tradit Forum hoc dici Appij, quòd fuerit Appij statua insignitum. Romani enim loca, in quibus regum & principum statuæ positæ erant, vocabant fora. Sic vocatum est Forum Cornelij, quod hodie *Imola* dicitur: Forum Claudij, hodie *Tolfa*: Forum Iulij, hodie *Friuli*: Forum Liuij, hodie *Forli*: Forum Sempronij, vulgò *Fossembrone*: Forum Segusianorum, vulgò *Bourg en Bresse*: Forum Tiberij, vulgò *Schunits* ciuitas apud
B Helvetios.

ACCEPIT FIDVCIAM] θάρσος, id est *præsidentiam, animos, audaciam*. q. d. Maiores accepit animos Romæ prædicandi, & maiorem spem Romanos conuertendi: tum quia Romanos fideles tam erga se propensos & deuotos videbat: tum quia ex eis colligebat indolem Romanorum benignam, amicam, docilem: tum quia eos habiturus erat in prædicatione cooperatores & adiutores.

CVM AVTEM VENISSEMVS ROMAM] Græca addunt, *tradidit centurio vinctos στρατοπεδάρχῃ*, id est, *principi exercitus*. ita vocabatur prætor, vel præfectus reorum, vinctorum & carcerum: sicut nunc Romæ vocatur *Barzellus*, qui post se ducit agmen sbirrorum, siue satellitum instar exercitus. Vnde vir eruditus censet *Barzellum* dici ab Hebræo *Barzel*, id est ferrum, eò quòd ferro & armis, armatisque militibus stipatus incedat. VERS. 16.

Porrò Paulus ingressus est Romam anno Christi 57. ait Euseb. in Chronolog. S. Hieron. de Script. Eccles. in Pau-
C lo, Baron. & alij. Addit Beda, Ado, Vsuardus & Onuphrius in Chronol. ingressum esse die sexta Iulij. Baronius tamen & noster Lorinus citiùs id factum putant, & verè putant, si Paulus, ut vult Arator, initio veris soluit Melita. Sed hoc incertum est. Potiùs credendum est priscis. Bedæ, Adoni, Vsuardo. Vide dicta cap. 27. 9. Prisci enim inter se hic consentiunt.

SIBIMET MANERE] in suo hospitio. q. d. Non ductus est in carcerem cum cæteris vinctis, sed in sua domo manere permissus est; ita tamen ut gestaret catenam, ut patet v. 19. & haberet custodientem se militem, ne fugere vel elabi posset. Id honoris præstitum videtur Paulo, quòd virum magnum, & ut ait Chrysost. admirabilem censeret centurio & cæteri; tum ex occursu & reuerentia, quam ei vbique à Christianis exhiberi cernebant; tum ex eius excelso animo, sapientia & virtute.

POST TERTIVM AVTEM DIEM] Tres enim dies primos Paulus dedit quieti, vtpote fessus tam longo itinere, VERS. 17.
D ac comparando hospitio, cæterisque rebus accommodandis. Addit Gagneius ex Oecum. per hosce dies eum explorasse, num Iudæi aliquas Romæ ei struxissent insidias, aut contra eum literas dedissent ad suos Romæ degentes; cumque cognouisset nil tale eos factitasse, conuocasse primos Iudæorum. Vide hic curam & charitatem Pauli in Iudæos, à quibus tanta, & hæc ipsa vincula patiebatur: vbique primos eos salutat, & saluare satagit.

NON QVASI GENTEM MEAM HABENS ALIQVID ACCVSARE] *Non quasi habeam de quo gentem meam accusem*. ita Tigurina. Adimit suspicionem & metum Iudæis, ne putent eum Romam venisse, ut Iudæos accuset apud Cæsarem, itaque ipsi contra eum se arment. Tales enim multi è Iudæa Romam veniebant, Pontifices, Scribas & Iudæos accusaturi apud Imperatorem, ut patet ex Iosepho. VERS. 19.

PROPTER SPEM ENIM ISRAEL CATENA HAC CIRCVMDATVS SVM] *Spes* metonymicè ponitur pro re sperata. Nam *spem Israel* vocat, Christum quia Messias, siue Christus, ut Israelitis à tempore Abrahæ fuit à Deo promissus, ita assiduè per tria annorum millia ab eisdem fuit exspectatus, & etiamnum exspectatur, & exspectabitur vsque ad finem mundi. Iudæi enim in tot ærumnis suis non aliud sperant, non aliud orant, non aliud clamant, quàm ut veniat Messias, qui eos liberet & saluet. Vocatur autem Chri- VERS. 20 *Spes Israel Christus.*

stus *spes Israel*, quia per Christum sperabant, & sperant A veri Israelitæ iustitiam, gratiam, salutem, resurrectionem, felicitatem & gloriam sempiternam. Hæc enim a Christo speranda & expectanda esse promiserunt Prophetæ. Sensus ergo est, q. d. Ego Paulus haccatena vinctus sum, quia prædico Iesum esse Christum, ab eoque sperandam & petendam esse remissionem peccatorum, gratiam & salutem. Iudæi ergo me vinxerunt, quia attuli eis suum spem. At vos spem vestram, putà Christum, quem vobis annuntio, & propter quem vinctus sum, excipite, & in eum credite, ut salutem æternam assequamini. Sic Apostolus Coloss. 1. 27. Christum vocat *spem gloriæ* & 1. Timoth. 1. 1. *spem nostram*, quia ipse est obiectum & causa spei nostræ: per illum enim bona sperata, puta gratiam & gloriam consequimur. Hinc illæ Prophetarum ardentes de Christo preces & voces, Isaiæ c. 54. 8. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* Et c. 64. 1. *Vtinam dirumperes cælos & descenderes; a facie tua montes defluerent.* Iacobi: *Salutare* (Saluatorem) *tuum expectabo Domine*, Genes. 49. 18. Mosis: *Obsecro Domine mitte quem missurus es*, Exod. 4. 13.

Tropologicè Christus est *spes Israel*, id est, dominantis Deo, Deumque videntis, aut potiùs visuri; quia fideles non aliud sperant quam videre Deum & Christum in cælo, eiusque præsentia & gloria beari & frui, iuxta illud Apocal. 21. 23. *Claritas Dei illuminauit eam* (cælestem Ierusalem) *& lucerna eius est Agnus.* Et illud Ecclesiæ:

Iesu nostra redemptio,
Amor & desiderium,
Deus creator omnium,
Homo in fine temporum.

Et illud Isaiæ cap. 26. 8. *Domine nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ.* Et illud Psaltis psal. 15. v. 5. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?*

VERS. 22. ROGAMVS AVTEM A TE AVDIRE QVÆ SENTIS] de spe Israel, quam dixisti, putà de Messia, an venerit, an adhuc sit venturus.

NAM DE SECTA HAC (Christi & Christianorum, quæ Christum iam venisse credit, quamque tu ò Paule tacitè commendasse videris, ideoque à Iudæis esse vinctus) NOTVM EST NOBIS QVIA VBIQVE EI CONTRADICITVR] Id dicunt, ut Pauli animum præoccupent, infringant, & à Christo prædicando auertant. q. d. Tu ò Paule occultè videris Christi sectam sequi, & prædicare: at videris deceptus: nam vbique viri sapientes, inter quos sumus & nos, ei contradicunt. Illis ergo nobisque assentire, mentem affectumque erga Christum depone, ac nobiscum perge colere Mosen & religionem ab eo sancitam.

Moraliter hic disce, signum Christi & christianismi esse contradictionem & persecutionem. Hoc enim prædixit Simeon dicens: *Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur*, Lucæ 2. 34. Verè S. Hieron. in Ezech. cap. 47. *Incipit*, inquit, *possessio à Thamar, à palma videlicet victoriaque vitiorum, vsque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur.* Ac citatis hisce Iudæorum verbis, subiungit: *Omnis contradictio est sanctificatis, quæ interpretantur Cades*, dicente Psalte psal. 28. 8. *Commouebit Dominus desertum Cades.* Hoc est quod ait Paulus: *Omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur*, 2. Timoth. 3. 12. Vide ibi dicta.

VERS. 23. TESTIFICANS REGNVM DEI] multis testimoniis Mosis & Prophetarum ostendens, regnum Dei esse Ecclesiam Christianam; eamque esse viam ad regnum cælorum, quod plenum & gloriosum est Dei regnum. Vide dicta cap. 2. 40.

A MANE VSQVE AD VESPERAM] Fuit ergo hæc prolixa Pauli vel lectio, vel concio, sed nimirum de Christo loqui non satiabatur, in ejus prædicatione non fatigabatur: zelus & sitis salutis Iudæorum, omnem ei corporalis sitis & famis memoriam adimebat. Si enim mercatores in die nundinarum toto die negotiantur, & vsque in noctem ieiuni permanent, nec famem sentiunt, ob lucri terreni sitim; multò magis Paulus captans animarum lucra, omnis cibi, potus, laboris & fatigationis obliuiscebatur.

VERS. 25. VNVM VERBVM] appositum, insigne & illustre. Sic de Fabio Maximo dixit Ennius: *Vnus homo nobis cunctando restituis rem. Vnus*, id est, insignis & eximius.

AVRE AVDIETIS] Sunt verba Isaiæ cap. 6. 9. vbi ea explicui: quare hic ista non repetam. VERS. 26.

VERS. 28. GENTIBVS MISSVM EST HOC SALVTARE DEI] Id est, hæc salus Dei, putà Christus saluator, cuius Evangelium, gratiam & salutem ego prædico. Septuag. enim, quos sequitur S. Paulus Hebr. ישע *iesua*, id est salus vertunt σωτήριον, id est *salutare*, ut innuant salutem hanc esse Christum saluatorem. ita S. Basil. in psal. 65. & S. August. lib. 2. Contra aduers. legis & Prophet. c. 15.

VERS. 29. QVÆSTIONEM] ζήτησιν, id est *disquisitionem*, ob scrupulos de Christo, quos eis iniecerat Paulus.

MANSIT AVTEM BIENNIO] Ergo vsque ad annum Christi 62. qui fuit Neronis quintus. VERS. 30.

IN SVO CONDVCTO] Ita lege cum Rom. Græcis & Syris, non *conductu*, vt perperam aliqui legunt: *conducto*, scilicet hospitio & domo. Sic *conductum* substantiue pro loco conducto, accipit Cicero orat. pro Cluentio dicens: *Solet enim extra portam aliquid habere conducti.* Vnde Syrus B vertit, *conduxit sibi Paulus domum, & fuit in ea duobus annis.* Domus hæc versa in ecclesiam, vocatur nunc *Diaconia S. Mariæ in Via lata*, cui inscriptum est, hoc fuisse hospitium S. Pauli, S. Lucæ, & postea S. Martialis; ac S. Lucam in eadem pinxisse imagines B. Virginis: vbi & Lucas hunc Actorum librum conscripsit & absoluit. Diaconia hæc vicina est Collegio Romano, in quo pariter hunc in Lucam Commentarium, eiusdem ope, & quasi vicini spiritu afflatus elucubraui.

PRÆDICANS, &c. CVM OMNI FIDVCIA] παῤῥησίας, id est *libertate, audacia, fiducia*. Verisimile est quod scribit Eusebius lib. 2. Histor. c. 22. Neronem primo imperij sui quinquennio lenem & facilem, apologiam Pauli clementer excepisse; præsertim quia quæstio hæc de Christo contra Iudæos, quos ipse parui faciebat, agebatur. Adde, Paulum sibi conciliasse familiares Neronis. Sic enim de eo scribit S. Chrysost. hic hom. 54. *Dicitur saluasse Neronis pocillatorem; & concubinam*, quam Baronius & alij C censent fuisse Poppæam Sabinam, de qua ita scribit Tacitus libr. 13. *Huic mulieri cuncta alia fuere præter honestum animum. Quippe mater eius, ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant: sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam præ se ferre & lasciuia vti: rarò in publicum egressus idque velata parte oris, ne satiaret aspectum; vel quia sic decebat.* Quocirca Paulus in primis hisce vinculis, plures è familia Neronis ad Christum conuertit, de quibus ipse ait Philip. 4. 22. *Salutant vos omnes Sancti, maximè qui de Cæsaris domo sunt.* Inter hos eminuere Torpes & Euellius, quos postea Nero sæuior factus occidit & martyrio coronauit: ut Martyres enim ascripti leguntur Martyrol. Romano die 11. & 27. Maij. VERS. 31.

Nota hic primò, Paulum in vinculis agentem Philippenses Christiani consolati sunt, mittentes ad eum Epaphroditum suum Episcopum cum pecunia, ut necessitatibus eius subuenirent: quibus ipse gratias egit, scripsitque D epistolam ad Philipp. Venit quoque Iconio ad eum Onesiphorus, ut ei ministraret, vti Paulus testatur 2. Timoth. 1. 16. Nam Pauli comites omnes, excepto Luca, metuentes Neronem, eum dereliquerant, vti ipse ibidem ait cap. 4. 16. Sed Dominus ei astitit, eumque confortauit. Ex vinculis quoque scripsit Paulus epistolam ad Colossenses, ad Ephesios, ad Philemonem, ad Timotheum. Vnde illæ cæteris ardentiores, spirant Martyrem & martyrium.

Nota Secundo. Censet Baron. Neronem causam Pauli, quia sacra erat, & religionem spectabat, ad pontifices Romanos reiecisse; qui cùm Gentiles essent, & Iudæos odissent, Paulum ab eis accusatum absoluerunt: Et hoc videtur innuere Paulus Philip. 1. 13. dicens vincula sua, fidemque & prædicationem Christi, nota facta fuisse in omni prætorio.

Nota Tertiò. Olim Marsilius de Padua tempore Ioannis XXII. Pontificis, scripsit librum, cuius titulus *Defensor pacis*, in quo contendit S. Paulum fuisse Episcopum Romæ; non S. Petrum; eò quòd S. Lucas Paulum biennio Romæ versatum dicat, Petri verò non meminerit. Eum hoc sæculo secutus est Vdalricus Velenus, aliique hæretici, qui imprudenter negant S. Petrum Romæ fuisse; quem fusè refutat Bellarminus lib. 2. de Rom. Pontific. cap. 1. & sequentibus. Nam, vt alia taceam, eius impudentiam refutat continua Ecclesiæ Romanæ, & cæterarum *An Paulus Episcopus Romæ.*

omnium

omnium fides, & sæculorum omnium traditio. Adhæc A omnes historici & Patres, quos operosè citat Bellarminus. S. Petrus ergo fuit Romanus Episcopus, ac episcopatui Romano annexit pontificatum totius Ecclesiæ, in eoque sibi sequentes Romanos Episcopos succedere voluit, & sanxit, vt quicumque eligeretur in Romanum Episcopum, is pariter esset Episcopus & Pontifex totius Ecclesiæ, vti à S. Petro hucusque, continua Episcoporum & Pontificum Romanorum, successione factum esse constat. Paulus ergo Romæ in vinculis prædicando, Petrum in fundando Romano episcopatu & pontificatu adiuuit, eaque de causa S. Epiphanius hæresi 27. Petrum & Paulum vocat Romanos Episcopos; quia scilicet vterque tamquam Apostolus Romanam Ecclesiam erexit, docuit, fundauit, ibique munia episcopalia exercuit: sed Petrus, vt proprius Romæ Episcopus; Paulus, ut Petri administer & adiutor, præsertim quia Romæ, ex professo Paulus sedem non fixit, *sed per* accidens dumtaxat, & quasi transiens; vti ipse Romanis scripserat cap. 15. 24. dicens: *Cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos, & a vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.*

Nota Quartò. Lucas hic finit Acta Pauli in biennio vin- B culorum eiusdem, putà anno Christi 61. Neronis 5. quid deinde ab eo gestum sit, nec ipse, nec alius authenticè conscripsit. Nam Acta Lini, quæ hæc conscribunt, de fide suspecta & apocrypha sunt. Illud constat, Paulum à Neronis vinculis fuisse absolutum. Hoc enim ipse Paulus testatur 2. Timoth. 4. 17. *Dominus*, inquit, *mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis*, id est Neronis. Ad quod iuuerunt litteræ Festi præsidis Syriæ, quas ad Neronem de Paulo dedit, quibus vtique significauit se nullum crimen in eo deprehendisse, nec Felicem, nec Lysiam. Causam aliam ex Tacito lib. 14. dat Baron. anno Christi 61. in fine. Cùm, inquit, publica adulatione lætitia quoque publica omnium esset, ut de salute parta Imperatoris) ac fortè ut suam crudelitatem specie humanitatis tegeret: eodem enim anno occidit Agrippinam matrem suam) fortasse ex ea causa accidit, ut Paulus in carcere iam insumpto biennio, vnà cum cæteris vinctis solutus vinculis, liber iuberetur C abire.

Nota Quintò. Patrum (quos citaui Rom. 15. 24.) traditio est, Paulum vinculis solutum, inter alias prouincias adiisse Hispaniam, vti proposuerat Rom. 15. 24. ibique prædicasse, præsertim, ut apud Hispanos iam quasi desertos suppleret locum S. Iacobi, ab Herode capite truncati.

Pauli in Hispania gesta.

Nonnulla quæ ibi gessit sigillatim enarrat L. Dexter in Chronico anno Christi 64. *L. Annæus Seneca*, inquit, *Cordubensis Hispanus, missis vltrò citroque ad S. Paulum litteris, de Christiana re bene sentiens, factusque Christianus, occultus eius discipulus fuisse creditur, dulciterque scribit ad Paulum in Hispania morantem.*

S. Paulus ad Hispanias veniens secum fert Philemonem, Timotheum, aliosque discipulos: Libysocæ, Laminiique vrbibus prouinciæ Arenatium prædicat: Philippum cognomento Philotheum (quem anno Christi 91. asserit sepelisse corpora S. Geruasij & Protasij Martyrum, ciuium suorum Mediola- D ni) *Probum, Xantippamque eius vxorem ad fidem conuertit: presbyteros ibi relinquit.*

S. Paulus (Proconsul olim Cypri, Actor. 13. 7. conuersus à S. Paulo) *Narbonensis Episcopus, qui cum Paulo Apostolo venit in Hispaniam, ibidem prædicat.*

Et mox anno Christi 66. *Sanctæ feminæ, virgines Basilissa & Anastasia, Hispanæ, ex vrbe Setabi in Edetanis secutæ sunt S. Paulum Apostolum, cuius & Petri corpora curantes, a Nerone Cæsare huius rei gratia præclaram coronam* (martyrij) *obtinent.*

S. Paulus scripsit epistolam ad Hebræos Hispanos conuersos.

Et inferiùs anno Christi 100. in Hispania discipulos Pauli nominat Xantippen, Polyxenam, M. Lupum, Philippum Lucium maritum Candidæ & Martyrem, additque: *Floret Q. Marcella, M. Marcelli Romæ Præfecti filia, M. Marcelli Eugenij Toletanorum Pontificis soror, quam S. Paulus, visis in eius fronte aureis literis, ad fidem Laminij conuertit. Eius mater Claudia, Xantippes ciuis, fuit corpore super iustam staturam procero, in quam iocatur Martialis.* Hæc ille. de cuius fide dixi in fine Chronotaxeos. Illi astipulantur alij. Nam Martyrolog. Roman. die 25. Septembr. asserit, Paulum euntem in Hispania, duxisse secum Paulum, olim Proconsulem Cypri, eumque Narbonæ reliquisse Episcopum. Addit Ado in Chronico anno Christi 59. Paulum reliquisse Trophimum Arelate, Viennæ verò Crescentem. Menologium Græcorum die 25. Septembr. tradit, Xantippen & Polyxenam in Hispania a Paulo ad Christum esse conuersas. Idem tradit Metaphrastes in vita S. Pauli, additque cum Isidoro & aliis, eum per Italiam & Franciam euangelizasse. Adiungunt Hispani, & Græci interpretes S. Dionysij, Hierotheum, quem ut virum diuinum suumque magistrum celebrat Dionys. Areopag. lib. de Diuin. nomin. cap. 3. fuisse Hispanum, & a S. Paulo ad Christum conuersum. Quocirca Lucianus Christi, Pauli & christianismi irrisor, ita Paulum quasi cælestem & cælitem pingit in Philopatro: *Quando autem me Galilæus ille occurrit recaluaster, naso aquilo, qui in tertium vsque cælum per aerem ingressus est; quæ optima & pulcherrima sunt, inde didicit; per aquam nos renouauit, in beatorum vestigia insistere fecit, & ex impiorum regionibus nos reduxit.*

Huic consentit Sophronius Patriarcha Hierosol. quem citat Salmeron hic tract. 59. qui asserit Xantippen vidisse in fronte Pauli inscripta hæc verba, *Paulus Apostolus prædicator Christi*, quo viso eum audiisse, & Christi fidem cum marito Probo suscepisse. Et S. Anselm. in epist. ad Rom cap. 15. asserens Paulum in Hispania prædicasse, subiungit: *Peruenit igitur vsque ad Hispanias, & a mari rubro vsque ad Oceanum prædicando cucurrit, imitans solis cursum ab Oriente vsque ad Occasum, vt ante ei terra deficeret, quam studium prædicandi.* Hinc Dertosensis Ecclesia in Hispania, agnoscit & celebrat primum suum Episcopum Rufum, filium Simonis Cyrenensis baiulantis crucem Christi, quem Paulus veniens in Hispaniam secum adduxit. Addit, probatque Salmeron tom. 12. tract. 59. Paulum post prima vincula vastasse Syriam, Asiam, Macedoniam, Græciam. Paulus enim ad Hebr. cap. vlt. scribens è vinculis: *Cognoscite*, inquit, *fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo si celeriùs venerit, videbo vos.* Et ad Philip. c. 2. v. 24. *Confido in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò.* Et ad Philem. v. 22. *Para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis.* ita Theophyl. prælat. in epist. ad Hebr. C Occum. in c. 15. Rom. & alij.

Pauli martyrium.

Nota Sextò. Paulus è primis hisce vinculis dimissus, vixit adhuc 8 annos, quibus Hispanias aliasque prouincias euangelizando peragrauit: quibus exactis Romam rediens, certansque cum S. Petro contra Simonem Magum, & Neronem, ab ipso, eò quod pellices à se ad Christum traduxisset, damnatus, gladioque percussus, gloriosum apostolatum gloriosiore martyrio coronauit anno Christi 69. Neronis 13. die 29. Iunij: sed illicò Neronem persecuta est diuina tam sancti effusi sanguinis vltio. Nam anno sequenti eodem mense Iunio, die decima, qua olim Octauiam vxorem occiderat, a senatu proscriptus quæsitusque ad necem, ex desperatione semetipsum confodit anno ætatis 32 ita Sueton. Dio & alij in eius vita.

Moral. cruces pariunt gloriam.

Moraliter S. Chrysostomus hic homilia 54. docet, Paulum & fideles per vincula, aduersitates & tentationes gloriosiores fieri *Perinde enim esse, ac si quis calamo prælietur* D *contra ignem. Hic enim ignem videbitur verberare, sed ignis clarior fit, & calamus consumitur. Alimentum enim & fomes claritudinis est malitia vincenti. Iniustitia, quando vt opus fueris vtitur Deus, res nostras clariores reddit. Iterum quando diabolus operatur tale quiddam, clariores facit sustinentes;* vti Pharao persequendo Mosen & Hebræos, eos illustriores effecit; & diabolus affligendo S. Iob, eius patientiam celebrauit. *Gymnasium ergo philosophia, ac eos virtutis sunt afflictiones & curæ.* Probat id exemplis, & similibus. *Ea propter* inquit, *pauperes diuitibus sunt sapientiores, vtpote multis fluctibus vexati & exercitati. Nam corpus quod otiosum est & immobile, morbis magis obnoxium & fœdum est: quod autem mouetur & laborat, & ærumnis exercetur, formosius est & sanius. Hoc etiam in anima reperire licet. Et ferrum quidem si iaceat, corrumpitur: si exerceatur autem, splendet. Et similiter anima quæ mouetur. Motio autem animæ, cura ipsa: & artes ipsæ pereunt, si non moueatur anima. Fortes nos faciunt contrariæ.* Idem hom. 55. *Suscepit*, inquit, *illum* (Paulum) *Roma vinctum, a mari venientem, ex naufragio seruatum & liberata est ab errorum naufragio; sicut rex quidam post naualem pugnam & victoriam, in regalissimam istam aulam ascendit. Suscepit illum Roma vinctum, & vidit coronatum ac celebratum. Hoc autem initium cursus iterum erat, & triumphos tri-*

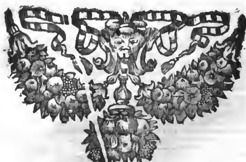
nymphis inexpugnabiles coniunxit. Et mox: *Cælum erat ille* A *lius & securius, nihil habens salsum: sed dulcem ac purum (imò omnibus cælis sublimior) solem habens iustitiæ. Cui comparauerit quis illius verba? mari vel Oceano? sed nihil par est: illa sunt verba eius copiosiora, puriora & profundiora: & sic non peccarit quis, si eos Pauli mare etiam ac cælum dixerit, cùm ob puritatem, tum ob profunditatem. Mare est, nauigantes non à ciuitate in ciuitatem, sed à terra in cælum vehens. Si quis in hoc mari nauigauerit, secunda aura nauigat. Non est in hoc mari ventus, sed pro vento est Spiritus sanctus, qui in illo nauigantes animas vehit. Mare est portu tranquillius & securius, nihil habens salsum: sed dulcem ac purum laticem, solo limpidiorem & magis perspicuum*, &c. Ac Paulum vocans *os igneum*, concludensque ait: *Aemulemur Paulum, & imitemur fortem illam ac adamantinam animam, ut per vestigia eorum, qui sic vixerunt euntes, possimus vitæ istius pelagus pernauigare, & in portum sine fluctibus peruenire, bonaque diligentibus Deum promissa assequi, gratia & humanitate Domini nostri Iesu Christi, cum quo Patri simul ac sancto Spiritui gloria, imperium, honor nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.*

VIVE ÆTERNITATI;

Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe.

S. Gregor. Nazianz. in Sentent.

F I N I S.

B E-

BENEVOLE LECTOR.

NE mireris, nos hic ad libri calcem tibi fragmenta & correctiones quasdam præter morem suggerere; & non suis quæque locis, vti hactenus insita sunt & inserentur, inserere. Causa est: iam aliquousque imprimendo processeramus, cùm Roma nobis Auctor fragmenta submisit, quæ proinde tuis commodis seruiendo, loco suo addere singula minimè licuit: quibus tamen ne careres, visum ea fuit hic ad libri calcem, reliquis loco debito insertis, rescere, vt & ipse eorum fructum habeas, & nos in proxima editione, ea sua loco commodiùs, ne pereant, inseramus.

Pag. 46. col. 1. lit. A. ante v. 26. adde

Eratne ergo Iudas io loco suo, cùm erat io apostolatu? Nequaquam: oam, ut ait Caietan. *Abiit in locum suum, quia hactenus occupauerat alienum apostolatus & ministerij locum.* Quamuis enim apostolatu insignis videretur: re vera apostolatum non habebat, quia illo ut par erat, noo vtebatur. Ita planè & pastores, qui suis ovibus regendis non attendunt; nihil mious habent, quam dignitatem pastoralem, de qua ipsi sua se incuria ac socordia deturbaot. Quare D. Bernard. serm. ad pastores in Synodo congregatos, io illud Davidicum: *Confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos*, psal. 52. v. 6. sic pastores alloquitur: *Et vos*, inquit, *confusi estis in actibus vestris: non honorati, sed onerati dignitatibus vestris, quoniam Deus spreuit vos.*
Quæ moraliter dicta accipe: nam certum est ad literam Iudam verum habuisse apostolatum, & impios pastores verum habere pastoratum.

Pag. 72. col. 2. lit. C. ante v. 3. *rogabat*, adde.

INCIPIENTES INTROIRE IN TEMPLVM] Cur oon potiùs in egressu post orationem, quàm io ingressu hoc miraculum patrarunt? Variæ sunt causæ. Prima, quia in iogressu statim occurrit claudus hic eleemosynam ab Apostolis petens, quam proinde illicò ei præstiteruot bis enim dat qui citò dat. Secunda, ut hac beneficentia parareot se ad orationem, vti iam dixi. Tertia, ut divioa liberalitas Apostolorum preces antevertens ostenderetur. Sic exponit D. Chrysost. in fine 1. tomi serm. quodam in cap. 3. Sap. *O gloriosum*, inquit, *meritum Apostolorum, qui antè in templo operantur, quàm ipsi Dominum deprecentur: antè virtus ostenditur, quàm oratio ad Dominum præmittatur: effectus preces præueniunt: virtutis desideria antecedunt: nec expectatur vt vota ad Dominum præmittantur; quia Dominus ipse ante efficit, quàm oretur.*

Pag. 73. col. 2. lit. A. ante *legi vitas*, adde

Aliam causam dat S. Ambros. libr. 10. epist. 82. *Glorietur*, inquit, *in paupertate, quasi refugiat contaminationem.* Quasi diceret: Contaminatio erant D. Petro, opulentia; gloriatio, inopia: hanc quodammodo ostentare, illam penitus abdicare cupiebat. Certè Iacob pauper & peregrinus in Aegypto, sic abundabat, ut suis filiis omoium bonorum benedictiones impertiret, Genes. 49. v. 2. De qua re D. Ambros. libr. 2. de Iacob, & Vita beata cap. 9. *Quis*, inquit, *tam diues in regno, quàm iste in peregrino loco? Denique reges benedicebat. Nec immeritò pauper non erat, qui se pauperem non putabat. Et quis pauperem dicat, cuius comparatione dignus non erat mundus?*

Pag. 73. col. 1. litt. C. ante *Moral. docet*, adde

Dicit ergo Petrus: *Quod habeo, hoc tibi do*, q. d. ait Ambros. in illud psal. 118. 57. *Portio mea, Domine: Portio mea Christus est. In portione mea diues sum; in portione mea potens sum. Quomodo poterat Petrus portionis suæ damna sentire, qui naturæ damna reparabat?* Imò felicior est, qui Deum possidet, quàm qui totam naturam possideret. hic enim suas sæpè iacturas patitur, ille nullas. Vnde subdit S. Ambros. de eo qui Deum possidet: *Portio tua*, inquit, *non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore vritur, non tempestate quassatur. Ea est portio, quam terrenæ partes æquare non possunt.*

Pag. 83. col. 1. litt. A. v. 32. ante *non physicè*, adde

Nota τὸ *multitudinis*: iam enim Christiani ad octo millia & amplius excreverant, ut patet ex dictis. Erant tamen pauci, si cum Iudæis & Gentibus cooferrentur. Verùm ut rectè ait S. Chrysost. homil. 40. ad populum Antiochen. *Non in numeri multitudine, sed in virtutis probitate multitudo consistit. Elias vnus erat, sed totus mundus non erat dignus, qui ipsi rependeretur.*

Pag. 83. col. 2. litt. C. aote *Porro hæc*, adde

Audi Origen. homil. de Elcana: *Cur*, ioquit, *non omnes vnum dicantur? quorum cor & anima vna esse describitur; vnam semper omnes sapientiam meditantur, vnum sapiunt, vnum sentiunt, vnum Deum venerantur, vnum Dominum Iesum Christum confitentur, vno Spiritu Dei replentur. Vnde meritò & ipsi omnes non solùm vnum, sed & vnus dicuntur, sicut Apostolus designauit dicens: Omnes quidem currunt, sed vnus accipit palmam*, 1. Corioth. 9. v. 24. *Vides manifestè quia omnes isti vnus est?*

Pag. 88. col. 1. lit. A. ante *Leuites*, adde

Aut potiùs etymon est Syrum iam dictum, putà בַּיָא *baiia*, id est, consolatus est, exhilarauit: vnde מְבַיָא *mebaiia* est coosolator. Id ita esse patet ex Interprete Syro, qui *Barnabas* hoc loco ioterpretatur בְּרָא דְבוּיָא, *bera debuiaa*, id est filius consolationis.

Pag. 98. col. 2. litt. C. ante *Ita in craticula*, adde

Vnde S. Chrysost. homil. 1. io 2. ad Corinth. *B. Paulus*, ait, *cùm videret quasi niuis cumulos tentationes quotidie ingruentes, non aliter quàm si in medio paradiso viuisset, gaudebat gestiebatque.* Et S. Augustinus libr. 83. quæst. 2. asserit *iustos etiam sequestrata spe futuræ vitæ, iucundiùs & lætiùs præ amore veritatis torqueri, quam luxuriosi præ cupiditate ebrietatis opulentur.*

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE

Quæ hisce in Acta Apostolorum Commentariis explicantur, vel illustrantur.

Prior numerus paginam, secundus columnam indicat: littera addita litteris intercolumnaribus respondent.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

EX DEVTERONOMIO.

EX LIBRO IVDICVM.

EX LIBRIS REGVM.

EX LIBRO II. PARALIPOMENON.

EX LIBRO II. ESDRAE.

EX LIBRO TOBIAE.

EX PSALMIS.

EX LIBRO PROVERBIORVM.

EX ECCLESIASTE.

EX LIBRO SAPIENTIAE.

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX

EX JEREMIA.

EX EXECHIELE.

EX DANIELE.

EX AMOS.

EX ZACHARIA.

EX S. MATTHAEO.

EX S. LUCA.

EX S. IOANNE.

EX EPISTOLIS S. PAULI.

EX EPISTOLIS CANONICIS.

EX APOCALYPSI.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
MEMORABILIUM,

Quæ his in Acta Apostolorum Comentariis continentur.

Primus numerus paginam denotat, secundus columnam: litteræ adiunctæ eas quæ columnis interſita ſunt, indicant.

Ange-

Arrius

Fla-

S.Igna-

Mun-

Ple-

Qua-

30

quàm

templi

INDEX

INDEX
MATERIARVM MORALIVM,
HIS COMMENTARIIS CONTENTARVM,

Quæ ad Evangeliorum Dominicarum ac Festorum , & Feriarum nonnullarum, verba, in gratiam Concionatorum adaptantur.

DOMINICA II. ADVENTVS.

DOMINICA III. ADVENTVS.

DOMINICA IV. ADVENTVS.

IN FESTO S. STEPHANI.

IN FESTO S. IOANNIS.

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

IN FESTO EPIPHANIÆ.

IN OCTAVA EPIPHANIÆ.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHAN.

DOMINICA III. POST EPIPHAN.

DOMINICA IV. POST EPIPHAN.

DOMINICA V POST EPIPHAN.

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

DOMINICA QVINQVAGESIMÆ.

FERIA VI. POST CINERES.

SABBATO POST CINERES.

D O.

INDEX MATERIARVM MORALIVM.

Quia

IN

INDEX MATER. MORAL. PRO CONCIONIBUS.

F I N I S.